B 17
7
48
BIBLIOTECA NAZIONALE
CENTRALE - FIRENZE

R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

LIBRI

DONATI DAL

Dottor ANNIBALE GIULIONI

GIURISTA

Nato a Firenze il 7 Febbraio 1807
e morto il 1° Dicembre 1895 in Firenze.

16 Maggio 1896

JULII PACII

A BERIGA I.C.

ISAGOGICORVM

IN

INSTITVTIONES Imperiales, libri IV.
DIGESTA, ſeu PANDECTAS, libri L.
CODICEM, libri XII.
DECRETALES, libri V.

Quibus in fine acceſsit copioſus rerum, & verborum Index.

EDITIO POSTREMA,
prioribus caſtigatior.

AMSTERODAMI,
Ex Officina Ludovici Elzevirii.

Anno cIↄ Iↄ c xlvii.

B. 17. 7. 48

Illuſtriſsimo Viro, D. D.

PETRO BOCCAVDIO,

TEIRANI, & IACONI Domino, Sacri Conſiſtorii Comiti, Supremæ ſubſidiorum Occitanæ curiæ Principi,

IVLIVS PACIVS S. D.

IVris civilis ea eſt difficultas & amplitudo, ut in eo ſine cortice (ſicut eſt in proverbio) rudioribus natare minime liceat: nam quæſtionum, objectionum, dubitationum, deciſionum, diſtinctionum, quaſi undarum & fluctuum procellarumque multitudine ac varietate facile obruerentur. Itaque non ſolum utile, ſed etiam neceſſarium ſemper viſum fuit, Inſtitutiones aliquas didaſcalicis præceptis refertas adhiberi, quibus ſtudioſi adoleſcentes imbuti, non ſine fructu in prolixioribus & difficilioribus libris juris verſari poſſint. Quemadmodum enim prudenter agunt, qui prius cimbam in fluvio regentes, ſe exercent, quam navem in Oceano gubernent: ita operæ pretium faciunt, qui rudimenta Iuris ex Inſtitutionibus addiſcunt, antequam ad legum & conſtitutionum multijugem doctrinam ſe

conferant. Quocirca veteres illos, Gajum, Vlpianum, Paulum, Florentinum, Calliſtratum, Marcianum imitatus Iuſtinianus Imperator, ſuis Digeſtis & Codici Inſtitutiones optimo conſilio adjunxit, opera potiſſimum uſus Triboniani, viri, ut illa ætate eſſe potuit, docti & eruditi, & longo rerum uſu atque experientia præſtantis. Si tamen fas eſt in pulcherrimo & utiliſſimo opere aliquid deſiderare, vereor, ut Tribonianus omnino ſcopum ſit aſſecutus: quia non animadvertit, quid inter ſuas, & veterum Inſtitutiones intereſſe oportebat. Nam veteres illi auctores ad Iuriſprudentiam à permultis ſcriptoribus non una & eadem methodo traditam inſtituere, & prima quaſi Iuris lineamenta in ſtudioſorum animis ducere voluerunt: Triboniani vero inſtitutum fuit ad Pandectarum & Codicis lectionem quaſi manu ſtudioſam juventutem ducere. Quod igitur illi præſtare non potuerunt, ipſe debuit obſervare, ut eodem ordine materias eaſdem in Inſtitutionibus poneret, quas in Digeſta & Codicem retulerat. nunc vero ſic res habet, ut qui Inſtitutiones perlegerunt, nihilominus pleraque in aliis libris Iuris nova eis videantur: immo ne quidem in multis titulis, ut ad SC. Silanianum, ad municipalem, & aliis non paucis, quid rubricarum verba ſignificent, compertum habeant. Quid ergo, inquiet aliquis, non probas Inſtitutionum

doctrinam ac methodum? Abſit à me hæc arrogantia, ne dicam ſtultitiam.. Egone opus improbem, in quo enarrando ſæpius operam meam lubens impendi: in quem; præter varios commentarios diverſis vicibus dictatos, notas, Analyſim, Epitomen, Synopſim, Tabulas, Erotemata conſcripſi? libellum hunc utiliſſimum & maxime neceſſarium eſſe arbitror: quippe qui Romani in immenſum excreſcentis Iuris perquam elegans compendium continet. Sed in eo ſi perfectam & numeris omnibus abſolutam ad Pandectas & Codicem Iſagogen ineſſe profitear, res ipſa facile me redarguet: cum ſexcenti ſint in Iure tractatus, ex quibus nihil in Inſtitutionibus reperitur. Talis igitur eſt hic liber inter juridicos, qualis ars parva Galeni inter volumina medica; præterquam quod plenior eſt, niſi fallor, & magna ex parte facilior. Quare non minoris facere, nec minus aſſidue in manibus habere, quam Galeni artem illam medici elegantis, hoc juris breviarium debemus: ipſumque

Nocturna verſare manu, verſare diurna.

Veruntamen piis Iuſtiniani ſeu Triboniani manibus non diſplicebit, ſi aliam quoque opem ad cæteros libros Iuris intelligendos adjungamus, enarrationem inquam titulorum: quam omni tempore ſtudioſos deſideraſſe, argumento eſt, quod numquam defuerunt, qui in hoc

pulvere,quamquam alii aliter,laborarent. Quid enim aliud ſunt Placentini & Azonis popularium & deceſſorum meorum ſummæ? quid Brantii expoſitiones? quid VVeſenbecii & Cujacii Paratitla? Horum igitur exemplo Iſagogicum, quod nunc ad te, Vir Illuſtriſſime, mitto, in utrumque jus conſcripſi. Nec vereor, ne actum agere videar: cum id mihi propoſuerim, quod nemo hactenus, ut mihi quidem videtur, obſervavit. Cum enim Iuris civilis duæ ſint partes, altera theorica, qua diſtinctiones, definitiones, etymologiæ, origines, diviſiones continentur; altera practica, qua ſpecies, quæſtiones, deciſiones comprehenduntur: haudquaquam hæc duo conjungere, ut in Iuſtinianicis Inſtitutionibus, & in Placentini, atque Azonis ſummis, necnon in VVeſenbecii Paratitlis factum eſt, ſed ſola fere theorica, eaque ſi poſſem, plenius quàm ab aliis ſint tractata, conatus ſum hoc volumine complecti. Quamobrem initio Theoricos libros appellabam: ſed poſtea, ſcopi ratione habita, Iſagogicos malui nuncupare. Denique, quocumque titulo ſua illi opera inſcribant, ego nec notas ſive obſervationes cum Cujacio congerere, nec ſummulas cum Placentino, Azone, VVeſenbecio conſcribere, ſed ea tradere inſtitui, quæ memoriter omnes ſtudioſi ſcire debent, ut, quavis materia propoſita, intelligere poſſint, quid ſit

id, de quo diſputatur, quæque ſit ejus vis, natura, proprietates: unde, æquitate quaſi in ſocietatem recepta, legitimas concluſiones facile colligere poſſint. Ac ne quid in hoc opere ſtudioſos deſiderare paterer, non minus Pontificios, quam Cæſareos titulos explanavi. Malui tamen Iſagogicos libros, quam Enarrationes titulorum inſcribere: ſive ut nihil mihi commune eſſet cum Brantio, homine (meo judicio) imperitiſſimo: ſive quia tituli non minus præceptis practicis, quam obſervationibus theoricis declarantur; cum ego hic theorica collegerim, practica vero in libros ſententiarum, & opinionum rejecerim. Hoc igitur opere quaſi æditũus in ædis veſtibulo ſtudioſos excipio, ut juris ſacris initiatos ad ſummum illum ſacerdotem Iuſtinianum in ipſum juſtitiæ templum, quod Codicis & Digeſtorum legibus eſt extructum, commode remittam. Cum autem hortantibus amicis, quibus aliquid denegare nefas puto, in lucem id emittere conſtituerim: oblatam mihi occaſionem exiſtimavi, quam jampridem quæro & capto, meam erga te obſervantiam publice teſtandi. Te namque non ſolum propter tuam eximiam virtutem, quam omnes ſuſpiciunt, ac ſummam, qua conſpicuus es, dignitatem; ſed etiam ob ea, quæ in me contuliſti beneficia, tantum diligo & colo, quantum animus meus, à quo turpe ingrati vi-

tium longiſſime abeſt, capere poteſt. Nam etſi animadverto me hac ratione non tam dare, quam accipere beneficium; quia tua decora & ornamenta, non poſſunt mea commendatione fieri illuſtriora; quin è contrario mea ſcripta ex tuo Illuſtriſſimo nomine ſplendorem aliquem accipient: tamen ſi meos labores; quod maxime cupio, poſteritas vel eo ipſo, quod ſunt mei labores, non aſpernabitur: profecto ingratum eidem non erit, me tanto viro charum fuiſſe, cujus favore ſuffultus potuerim audiente Apolline (ſi modo vocatus audierit) etiam de poſteris bene mereri. Neque vero dum tuas laudes tuaque beneficia prædico, Nobiliſſimum iſtum, cui digniſſime præes, Senatum excludo; tantum enim me iſti ſapientiſſimo & magnificentiſſimo Ordini devinctum ſentio, quantum vix animo complecti poſſum, verbis certe exprimere nequeo. Huic tam præſtanti ac de me tam bene merito conſeſſui Te non minus humanitate & erga me benevolentia, quam gloria & virtute excellentem divino & Regio beneficio datum eſſe moderatorem & Præſidem, ſtipes ſim, niſi maxime gaudeam, immo omni lætitia exultem. Ergo Ampliſſimo Senatui gratulor, quod Te omnibus votis exoptatiſſimum principem obtinuerit. Tibi non minus gratulor, quem Curiæ non ſolum auctoritate, ſed etiam pietate, prudentia,

juſtitiæ ſupremæ, invictiſſimi Regis voluntas præfecit. Mihi gaudeo, quod tales patronos nactus ſim, quibus etiam atque etiam, Tibi in primis, commendatus eſſe cupio. Deus Optimus Maximus Te ſupremæ ſubſidiorum Occitanæ Curiæ, Tibi ejuſdem ſenatores, vos omnes Chriſtianiſſimo Regi, & reipublicæ quam diutiſſime conſervet. Vale. Dab. Monſpelii, Nonis Novembris 1605.

Ad Nobiliſſ. & Ampliſſ. Virum,

D. IVLIVM PACIVM

A Beriga, Philoſophum & Iuriſconſultum celeberrimum.

DICAM *quid Themis, & quid alma Pallas*
PACI *delicium eruditiorum*
Tuis debeat uſque & uſque Muſis?
Tu fontem Aonidum illicem, & receſſus
Sacratos aperis, Themimque celſo
Demiſſam catus exhibes olympo,
Et diâ face diſcutis tenebras,
Pelaſgæ quibus, & quibus Latinæ
Ignotæ fuerant diu Camœnæ.
O noſtri decus, ô peremne PACI
Iubar temporis inclytum, æviternæ
Quem Aſtrææ chorus, & chorus Minervæ
Ducem ſuſpicit, inclytarum honoro
Offer tempora frondium virori,
Queîs Phœbus, quibus entheæ ſorores,
Queîs Aſtræa tuos premit capillos.

Scripſi Lugduni, I. GRASSERVS
Baſil.M.& Poëta Cæſ. CIↃ IↃ CVI.

INDEX

INDEX

Titulorum, qui in his libris Iſagogicis enarrantur.

A.

ABigeis.pag. 335, 528
Abolitionibus. 529
Acceptilationibus. 321 517
Accuſationibus, & inſcriptionibus. 339, 522
Accuſationibus, inquiſitionibus, &c. 656
Acquirenda, vel amittenda poſſeſſione. 268
Acquirenda, vel omittenda hereditate. 219
Acquirenda, & retinenda poſſeſſione. 490
Acquirendo rerum dominio. 266
Acquiſitione per arrogationem. 22
Actione rerum amotarum. 83
Actionibus. 32
Actionibus empti, & venditi. 145, 437
hereditariis. 430
Actore à tutore, ſeu curatore dando. 463
Ademptione legatorum. 18
Adminiſtratione & periculo tutorum & curatorũ, &c. 190
Adminiſtratione rerum ad civitates pertinentium. 364
Ad municipalem & de incolis. 359
Adoptionibus. 7
Adoptionibus & emancipationibus & aliis modis, &c. 47
Ademptione libertatis. 265
Adgnoſcendis & alendis liberis, &c. 184
Adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis. 237
Ad exhibendum. 105, 425
Ad leg. Aquiliam. 100
Corneliam de falſis, & de SC. Liboniano. 343
ſicariis. 525
ſicariis & veneficiis. 342
Fabiam de plagiariis. 346, 526
Falcidiam. 240, 479
Iuliam de adulteriis coërcendis. 341

adul-

adulteriis & ſtupro. 524
ambitu. 346,527
annona. 345
vi privata. 342
publica. ibid.
publica & privata. 524
majeſtatis. 340,523
peculatus. 345
repetundarum. 344,527
Corneliam de falſis. 527
Pompejam de parricidiis. 343
Viſelliam. 526
Adminiſtratione rerum publicarum. 558
Adminiſtratione tutorum vel curatorum, &c. 456
Adoptionibus. 518
Adquirenda & retinenda poſſeſſione. 490
Ad SC.Macedonianum. 433
Orphitianum. 257,481
Tertullianum. ibid.
Trebellianum. 241,470
Turpillianum. 346,530
Vellejanum. 132,433
Adſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis judicum. 391
Adſignandis libertis. 251
Adulteriis, & ſtupro. 663
Advocatis diverſorum judiciorum. 395
Advocatis fiſci. ibid.
Aedificiis privatis. 509
Aedilitio edicto, & redhibitione, &c. 158
Aedilitiis actionibus. 438
Aeſtimatoria actione. 148
Aetate & qualitate, & ordine præficiendorum. 598
Agentibus in rebus. 575
Agnoſcendis, & alendis liberis, &c. 184
Agricolis & cenſitis. 561
Agricolis & mancipiis dominicis, vel fiſcalibus, ſive rei privatæ. 567
Albo ſcribendo. 361
Aleatoribus. 108
Aleatoribus & alearum luſu. 425
Alendis liberis, ac parentibus. 452
Alexandriæ primatibus. 557
Alienatione judicii mutandi cauſa facta. 78,406,612
Alimentis, vel cibariis legatis. 235
Alimentis pupillo præſtandis. 459
Alluſionibus, & paludibus, &c. ibid.
Annali præſcriptione Italici contractus tollenda, &c. ibid.
Annonis civilibus. 557

Annonis, & capitatione, &c. 392
Annonis & tributis. 536
Annuis legatis & fideicommiſſis. 230
An per alium cauſæ appellationis reddi poſſint. 355
An ſervus pro facto poſt manumiſſionem teneatur. 429
Apochis publicis, & de deſcriptionibus, curialibus, &c. 539
Apoſtatis. 379
Apoſtatis, & reiterantibus Baptiſma. 661
Apparitoribus comitis Orientis. 582
Magiſtrorum militum & privilegiis eorum. ibid.
Præfecti annonæ. ibid.
Præfectorum prætorio, & privilegiis eorum. ibid.
Præfecti urbis. ibid.
Proconſulis, & legati. ibid.
Appellationibus recipiendis, vel non. 354
Appellationibus, & conſultationibus. 503
Appellationibus, & relationibus. 352
Appellationibus, recuſationibus, &c. 609
Apud eum, à quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum. 356
Aqua quotidiana, & æſtiva. 293
Aqua, & aqua pluviæ arcendæ. 260
Aquæductu. 560
A quibus appellare non licet. 353
Arbitris. 613
Arbitrium tutelæ. 459
Arboribus cædendis. 300
Arborum furtim cæſarũ. 329
Argenti pretio, quod theſauris infertur. 551
Aſſertione tollenda. 487
Aſſignatione libertorum. 22
Athletis. 547
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. 10
Auctoritate, & conſenſu tutorum, & curatorum. 193
Auctoritate, & uſu pallii. 594
Auctoritate præſtanda. 462
Auctoritate tutorum, vel curatorum. 10
Auri publici proſecutoribus. 551
Auro coronario. ibid.
Auro & argento mundo, ornamentis, unguentis, &c. legatis. 235

B.*Ba-*

B.

Baptiſmo, & ejus effectu. 640
Bigamis non ordinandis. 604
Bonis auctoritate judicis poſſidendis, &c. 506
Bonis damnatorum. 350
eorum, qui ante ſententiam vel mortem ſibi conſciverunt, &c. ibid.
eorum qui mortem ſibi conſciverunt. 531
libertorum. 250
libertorum, & jure patronatus. 468
maternis, & materni generis. 482
proſcriptorum, ſeu damnatorum. 531
quæ liberis in poteſtate conſtitutis, &c. 482
vacantibus, & incorporatione. 533
Bonorũ poſſeſſionibus. 22, 243
Bonorum poſſeſſione contra tabulas. 245
contra tabulas liberti, quæ patronis liberiſque eorum datur. 470
contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur. ibid.
ſecundũ tabulas. 248, 469
ex teſtamento militis. 249
furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente. 245

C.

Cadaveribus punitorum. 351
Caducis tollendis. 479
Calũniatoribus. 72, 530, 657
Canone frumentario urbis Romæ. 556
Canone largitionalium titulorum. 539
Capellis monachorũ, &c. 636
Capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa. 539
Capitatione civium cenſibus eximenda. 562
Capite minutis. 77
Capitis deminutione. 9
Captivis, & de poſtliminio, &c. 357
Carboniano edicto. 248, 471
Caſtrenſi peculio. 358
Caſtrenſi omnium palatinorum peculio. 578
peculio militum, & præfectianorum. 579
Caſtrenſianis & miniſterianis. 576
Cauſa poſſeſſionis, & proprietatis. 616
Celebratione Miſſarum, & Sacram. Euchariſtiæ, &c. 639

Cen-

Cenſibus. 367
Cenſibus, & cenſitoribus, &c. 563
Cenſibus, exactionibus, & procurationibus. 637
Ceßione bonorum. 277
Clãdeſtina deſpõſatione. 644
Claßicis. 555
Clerico ægrotante, vel debilitato. 622
maledico. 667
venatore. 166
percuſſore. ibid.
excommunicato, depoſito, &c. 667
non ordinato miniſtrãte. ib.
per ſaltum promoto. 668
Clericis peregrinis. 604
peregrinantibus. 619
conjugatis. 621
non reſidentibus in Eccleſia, vel præbenda. ibid.
pugnantibus in duello. 663
Cloacis. 297
Codicillis. 19, 476
Cognatione ſpirituali. 646
legali. 647
Cohabitatione clericorum & mulierum. 421
Cohortalibus principibus, cornicularius, &c. 583
Collationibus. 471
Collatione æris. 541
bonorum. 246
donatorum, vel relevatorum, aut tranſlatorum, ſeu adæratorum. 541
dotis. 247
fundorũ fiſcalium, &c. 568
fundorum patrimonialium & emphyteuticariorum. 566
Collegiis, & corporibus. 336
Colluſione detegenda. 266, 488, 666
Colonis Illyricianis. 562
Palæſtinis. ibid.
Thracenſibus. ibid.
Comitibus conſiſtorianis. 573
& archiatris ſacri palatii. 574
& tribunis ſcholarum. 573
qui provincias regunt. 574
rei militaris. ibid.
Commeatu. 580
Commerciis, & mercatoribus. 439
Comminationes, epiſtolas, programmata, &c. 502
Commodati, vel contra. 121
Commodato. 432, 626
Cõmuni dividundo. 105, 424
Cõmuni ſervo manumiſſo. 485
Communia de legatis & fideicommißis. 477
de manumißionibus. 486

præ-

prædiorum,&c. 97
de ſucceßionibus. 481
de uſucapionibus. 489
utriuſque judicii, tam familiæ erciſcundæ, quam communi dividũdo. 424
Communium rerum alienatione. 438
Compenſationibus. 135,434
Conceßione præbendæ, & Eccleſiæ non vacantis. 622
Concubinis. 186,453
Concußione. 334
Condictione cauſa data, cauſa non ſecuta. 105
ex lege. 119,428
furtiva. ibid.
indebiti. 117,427
ob cauſam datorum. 427
ſine cauſa. 118
triticiaria. 120
ob turpem cauſam. 428
ob turpem, vel injuſtam cauſam. 116
Conditionibus appoſitis in deſponſatione, &c. 644
Cõditionibus inſertis,&c. 478
Conditionibus, & demonſtrationibus, &c. 239
inſtitutionum. 211
Conditis in publicis horreis. 540
Conductoribus, & procuratoribus, &c. 548
vectigalium fiſci. 568
Confeßis. 277,503,617
Confirmando tutore. 454
Confirmando tutore, vel curatore. 189
Confirmatione utili, vel inutili. 620
Conjugio leproſorum. 646
ſervorum. ibid.
Conjungendis cum emancipato liberis ejus. 247
Conſanguinitate & affinitate. 648
Conſecratione Eccleſiæ, vel altaris. 638
Conſortibus ejuſdem litis. 424
Conſtituta pecunia. 121,430, 121
Conſuetudine. 591
Conſtitutionibus. 588
principum. 45
Conſulibus, & non ſpargendis ab his pecuniis,&c. 571
Contractibus judicũ,&c. 392
Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem, &c. 141
Contrahenda emptione & venditione. 435
Contrahenda & committenda ſtipulatione. 516
Contraria tutelæ, & utili actione.

actione. 196
Contrario judicio tutelæ. 462
Conveniendis fiſci debitoribus. 532
Converſione conjugatorũ. 634
infidelium. ibid.
Corpore vitiatis, ordinandis, vel non. 603
Creditorem evictionem pignoris non debere. 517
Crimine expilatæ hereditatis. 528
falſi. 665
peculatus. 527
ſacrilegii. ibid.
ſtellionatus. 528
Cupreſsis ex luco Daphnenſi, &c. 596
Curatoribus. 10
Curatore bonis dando. 281
Curatore furioſi, vel prodigi. 465
Curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis. 199
Curioſis, & ſtationariis. 576
Curſu publico, & angariis, & parangariis. 582
Cuſtodia Euchariſtiæ, chriſmatis, &c. 640
Cuſtodia reorum. 359, 522

D.

DAmno infecto, & de ſuggrundis, &c. 259
Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe. 514
Debitoribus civitatum. 558
Decanis. 576
Decimis, primitiis, & oblationibus. 632
Decretis ab ordine faciendis. 365, 545
Decurialibus urbis Romæ. 555
Decurionibus, & filiis eorum. 360, 541
Dedititia libertate tollenda. 484
Defenſoribus civitatum. 393
Delatoribus. 534
Delictis puerorum. 666
Depoſiti, vel contra. 136, 434
Depoſito. 626
Deſertoribus & occultatoribus eorum. 581
Deſponſatione impuberum. 644
Digamis. 604
Dignitatibus. 569
Dilationibus. 417, 615
Diſcuſſoribus. 541
Diſtractione pignorum. 157, 514
Diverſis officiis & apparitoribus judicum, &c. 567
Diverſis regulis juris antiqui. 368

Diverſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus. 385
Diverſis temporalibus præſcriptionibus, &c. 305
Dividenda tutela, & pro qua parte quiſque, &c. 460
Diviſione rerum, & qualitate. 48
Diviſione ſtipulationum. 26
Divortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant. 452
Divortiis. 655
Divortiis, & repudiis. 181
Doli mali & metus exceptione. 306
Dolo malo. 74,399
Dolo & contumacia. 616
Domeſticis, & protectoribus. 574
Donationibus. 14,262,520, 631
Donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis. 443
cauſa mortis. 520
inter virum & uxorem. 180, 450,655
quæ ſub modo, vel conditione, &c. 520
Dote cauta non numerata. 449
prælegata. 231
Dotis collatione. 247
Dotis promiſſione, & nuda pollicitatione. 447
Duobus reis conſtituendis. 314
Duobus reis ſtipulandi, & promittendi. 25,517

E.

Eccleſiis ædificandis, vel reparandis. 642
Edendo. 64,394
Edicto Divi Hadriani tollendo, &c. 475
Effractoribus, & expilatoribus. 335
Electione, & electi poteſtate. 592
Emancipationibus liberorum. 518
Emendatione propinquorum. 525
ſervorum. ibid.
Emptione & venditione. 28, 626
Eo per quem factum erit quo minus in judicio ſiſtat. 62
Eo qui cognovit conſanguineam uxoris ſuæ. 647
Eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. 645

Eo

Eo cui libertatis cauſa bona addicuntur. 23
Eo qui mittitur in poſſeſſionem cauſa rei ſervandæ. 617
Eo qui ordinem furtive ſuſcepit. 668
Eo qui pro tutore prove curatore negotia geſſit. 197, 458
Eo quod certo loco dari oportet. 120
Epiſcopali audientia,&c. 376
Epiſcopis,& clericis,&c. 372
Equeſtri dignitate. 578
Erogatione militaris annonæ. 579
Errore calculi. 394
..advocatorum, vel libellos, &c. 396
Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri. 513
Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe. 405
Evictionibus. 517
Evictionibus & duplæ ſtipulatione. 160
Eum qui appellaverit, in provincia defendi. 355
Eunuchis. 436
Exactionibus tributorum. 538
Exceptione rei judicatæ. 304
rei venditæ & traditæ. 160
Exceptionibus. 35, 619
Exceptionibus, ſeu præſcriptionibus. 518
Exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis. 302, 516
Exceſſibus prælatorum & ſubditorum. 668
Exactione, & tranſlatione militarium annonarum. 579
Excuſatione veteranorũ. 464
Excuſationibus. 194
Excuſationibus artificũ. 547
munerum. 545
tutorum, & curatorum, & de temporibus earum. 11, 463
Executionibus, & exactoribus. 584
Ex delictis defunctorum in quantum hæredes conveniantur. 420
Executione rei judicatæ. 501
Exercitoria actione. 124
Exercitoria, & inſtitoria actione. 432
Exhæredatione liberorum. 16
Exhibendis liberis, &c. 509
Exhibendis, & tranſmittendis reis. 522
Expenſis ludorum publicorum. 560

Expilatæ hereditatis. 335
Ex quibus cauſis infamia irrogatur. 396
Ex quibus cauſis majores 25. annis in integrum reſtituantur. 77
Ex quibus cauſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur. 154
Extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe dicetur. 366
Extraordinariis criminibus. 334

F

Fabricenſibus. 554
Falſa cauſa adjecta legato vel fideicommiſſo. 478
Falſa moneta. 527
Familiæ erciſcundæ. 103, 424
Famoſis libellis. 528
Feriis. 417, 615
Feriis & dilationibus, &c. 63
Feudis. 626
Fideicommiſſaria hæreditatis petitione. 88
Fideicommiſſariis hæreditatibus. 18
Fideicommiſſariis libertatibus. 264, 484
Fideicommiſſis. 477
Fide inſtrumentorum. 172, 431, 618
Fide & jure haſtæ fiſcalis, & de adjectionibus. 532
Fidejuſſoribus. 27, 631
Fidejuſſoribus & mandatoribus. 314, 517
Fidejuſſoribus minorum. 399
Fidejuſſoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum. 197
Fidejuſſoribus tutorum, vel curatorum. 462
Fiduciaria tutela. 9
Filiofamilias minore. 399
Filiisfamilias, & quemadmodum pro his pater teneatur. 548
Filiis officialium, & militarium, &c. 581
Filiis Presbyterorum ordinandis, vel non. 602
Finium regundorum. 103, 424
Fiſcalibus uſuris. 533
Fluminibus, &c. 188
Fonte. 296
Formulis, & impetrationibus actionum ſublatis. 408
Foro competenti. 619
Frigidis, & maleficiatis, &c. 653

Fructibus, & litium expenſis. 501
Frumento Alexandrino. 557
Frumento urbis Conſtantinopolitanæ. 557
Fugitivis. 108
Fugitivis colonis patrimonialibus, &c. 566
Fundo dotali. 180,552
Fundis, & ſaltibus rei dominicæ. 566
Fundis limitrophis, & terris, &c. 566
patrimonialibus, & ſaltuenſibus. 565
rei privatæ, & ſaltibus divinæ domus. 566
Furibus balneariis. 335
Furti adverſus nautas, caupones, & ſtabularios. 329
Furtis. 326,664
Furtis & ſervo corrupto. 467

G

GEnerali abolitione. 529
Gladiatoribus penitus tollendis. 560
Glande legenda. 300
Gradibus cognationum. 20
Gradibus, & adfinibus, &c. 252
Grege dominico. 569

H

HAereticis. 661
Hæreticis, & Manichæis, & Samaritis. 377
Heredibus inſtituendis, &c. 16,206,472
Heredibus tutorum, vel curatorum. 461
Heredum qualitate & differentia. 17
Hereditate, vel actione vendita. 143,435
Hereditatibus decurionũ, naviculariorum, &c. 483
Hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. 19
Hereditatis petitione. 86
His per quos agere poſſumus. 34
His quæ ex publica collatione illata ſunt, &c. 551
quæ fiunt à majori parte capituli. 623
quæ à prælatis ſine conſenſu capituli. ibid.
quæ in teſtamento delentur, inducuntur, &c. 206
quæ pœnæ cauſa relinquuntur. 238
quæ pœnæ nomine in teſtamento,

mento, vel codicillis ſcribuntur, &c. 477
quæ pro non ſcriptis habentur. 238
quæ ſub modo legata, ſeu fideicommiſſa relinquuntur. 478
quæ vi metuſve cauſa fiunt. 399, 612
quæ ut indignis auferuntur. 238
qui accuſare non poſſunt. 521
qui ad Eccleſiam confugiunt, &c. 382
qui ad ſtatuas confugiunt. 386
qui à non domino manumiſſi ſunt. 486
qui ante apertas tabulas, &c. 480
qui à Principe vacationem acceperunt. 545
quibus ut indignis hereditates auferuntur. 475
qui in Eccleſiis manumittuntur. 382
qui effuderint, vel dejecerint. 101
qui ex officio quod adminiſtrant, conveniuntur. 559
qui ex publica collatione illata ſunt, non uſurpandis. 551
qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt. 533
qui filios occiderunt. 662
qui in exilium dati, vel ab ordine moti ſunt. 548
qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. 511
qui latrones, vel alios criminis reos occultaverint. 529
qui non impletis ſtipendiis Sacramento ſoluti ſunt. 547
qui notantur infamia. 69
qui numero liberorum, vel paupertate excuſationem meruerunt. 546
qui parentes, vel liberos occiderunt. 526
qui potentiorum nomine, titulos prædiis affigunt, &c. 397
qui propter metum judicis non appellaverunt. 505
qui ſe deferunt. 536
qui ſibi adſcribunt in teſtamento. 527
qui ſponte munera publica ſubeunt. 545
qui ſui, vel alieni juris ſunt.

ſunt. 647
qui veniam ætatis impetraverunt. 404
Homicidio voluntario, vel caſuali. 662
Homine libero exhibendo. 301
Honoratorum vehiculis. 556

I.

Immunitate Eccleſiarũ, &c. 642
Immunitate nemini concedenda. 540
Impenſis in res dotales factis. 182
Imponenda lucrativa deſcriptione. 542
Impuberum, & aliis ſubſtitutionibus. 473
Incendio, ruina, naufragio, &c. 332
Incertis perſonis. 478
Inceſtis, & inutilibus nuptiis. 444
Incolis, &c. 543
Indicta viduitate, & lege Iulia Miſcella tollenda. 576
Indictionibus. 537
In diem addictione. 142
Infamibus. 548
Infantibus expoſitis, &c. 519
Infantibus & languidis expoſitis. 662
Infirmandis pœnis cælibatus, &c. 520
Ingenuis. 5
Ingenuis manumiſſis. 486
Ingratis liberis. 519
Injuriis. 31, 528
Injuriis, & damno dato. 669
Injuriis, & famoſis libellis. 333
In integrum reſtitutione. 73, 612
In integrum reſtitutione minorum 25. annis. 399
In integrum reſtitutione poſtulata ne, &c. 405
Injuſto, rupto, irrito facto teſtamento. 204
In jus vocando. 59, 344
In jus vocati ut eant, ut ſatis, vel cautum dent. 602
In litem dando tutore, vel curatore. 458
In litem jurando. 115, 461
Inofficioſis donationibus. 422
Inofficioſis dotibus. ibid.
Inofficioſo teſtamento. 17, 82
In quibus caſibus tutorem, vel curatorem habenti tutor vel curator dari poteſt. 455
In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio. 491

In quibus cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poßint. 562
In quibus cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt. 403
In quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti nō poſſint. 420
In quibus cauſis pignus tacite contrahitur. 510
In quibus cauſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur. 154
In rem verſo. 130
Inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu. 185
Inſtitoria actione. 126
Inſtitoria, & exercitoria actione. 432
Inſtitutionibus. 622
Inſtitutionibus & ſubſtitutionibus, &c. 473
Inſtructo, vel inſtrumento legato. 233
Inter alios acta, aliis non nocere. 503
Interdictis. 36,507
Interdictis, & relegatis, & deportatis. 351
Interdictis, ſive extraordinariis actionibus quæ pro his competunt. 282
Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, ſeu curatorem, filioſque eorum. 444
Interrogationibus in jure faciendis, &c. 106
Inutilibus ſtipulationibus. 26, 517
Irenarchis. 551
Itinere, actuque privato. 292
Iudæis, & cœlicolis. 379
Iudæis & Sarracenis, & eorum ſervis. 660
Iudicatum ſolvi. 324
Iudiciis. 410,613
Iudiciis, & ubi quis agere, vel conveniri debeat. 81
Iuramento calumniæ. 615
Iure aureorum annulorum. 486,265
Codicillorum. 223
deliberandi. 117,474
dominii impetrandi. 516
dotium. 178,448
emphyteutico. 440
fiſci. 356,531
immunitatis. 363
Iurejurando. 618
Iurejurando propter calumniam dando. 408
Iurejurando, ſive voluntario, ſive neceſſario, &c. 163
Iure liberorum. 521

Iure naturali, gentium, & civili. 3
Iure patronatus. 249, 636
Iure perſonarum. 4
reipublicæ. 557
Iuriſdictione. 56
Iuriſdictione omnium judicum, & de foro competenti. 417
Iuris & facti ignorantia. 175, 383
Iuſtitia & jure. 2, 41

L.

Latina libertate tollenda, &c. 485
Legationibus. 363, 549
Legatis. 18, 476
Legatis & fideicommiſſis. 1, 2, 3, 225, 299
Legatis praſtandis, contra tabulas bonorum poſſeſſione petita. 246
Lege Aquilia. 31, 424
commiſſoria. 143
Cornelia de falſis, & de SC. Liboniano. 343
Falcidia. 18
Fuſia Caninia tollenda. 6, 484
Iulia ambitus. 346
Iulia de annona. 345
Iulia repetundarum. 344
Pompeja de parricidiis. 343
Rhodia de jactu. 125
Legibus, & conſtitutionibus principum, & edictis. 382
Legibus, ſenatuſque conſultis, & longa conſuetudine. 43
Legitima adgnatorum ſucceſſione. 19
Legitima adgnatorum tutela. 9
parentum tutela. ibid.
patronorum tutela. ibid.
Legitima tutela. 454
Legitimis heredibus. 481
tutoribus. 189
Libelli oblatione. 614
Libellis dimiſſoriis, qui Apoſtoli dicuntur. 454
Liberali cauſa. 266, 487
Liberatione legata. 236
Liberis & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis. 203
Liberis exhibendis, ducendis, &c. 301, 509
præteritis, vel exheredatis. 474
Libero homine exhibendo: 301
Libertinis. 5, 548
Libertis, & eorum liberis.

ris. 468
Libertis univerſitatium. 201
Literarum obligationibus. 27
Litigioſis. 399,506
Litis conteſtatione. 415,614
Littorum & itinerum cuſtodia. 580
Locati conducti. 146
Locatione & conductione. 28
Locatione prædiorum civilium, vel fiſcalium, &c. 567
Locato, & conducto. 440, 626
Loco publico fruendo. 287
Locis & itineribus publicis. 286
Longi temporis præſcriptione, &c. 488
Lucris advocatorum, &c. 584
Luitione pignoris. 515
Luſtralis auri collatione. 552

M

Magiſtratibus convenien-dis. 198,466
Magiſtratibus municipalibus. 393
Magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi. 659
Magiſtris ſacrorum ſcriniorum. 573
Majoritate, & obedientia. 609
Majuma. 561
Maledicis. 667
Maleficis, & mathematicis, &c. 525
Mancipiis, & colonis, &c. 566
Mandati, vel contra. 138, 434
Mandatis principum. 383
Mandato. 29
Manumiſſionibus. 160
Manumiſſionibus, quæ ſervis, &c. 160
Manumiſſis teſtamento. 264
vindicta. 160
Matrimonio contracto contra interdictum Eccleſiæ. 654
Mendicantibus validis. 557
Menſoribus. 577
Metallariis, & metallis, & procuratoribus metallorum. 553
Metatis, & epidemeticis. 580
Metropoli Beryto. 556
Migrando. 302
Militari teſtamento. 15, 218
Militari veſte. 580
Minoribus 25. annis. 75
Modo multarum, quæ à judicibus

cibus infliguntur. 393
Monopoliis, &c. 438
Mortis cauſa donationibus, & capionibus. 263,520
Mortuo inſerendo, & ſepulchro violando. 110
Mulieribus in quo loco, &c. 549
Mulieribus, quæ ſe propriis ſervis junxerunt. 524
Muneribus & honoribus. 361, 544
Muneribus patrimoniorum. 544
Municipibus originariis. 543
Murilegulis, & gynæciariis, &c. 554
Mutatione nominis. 527
Mutuis petitionibus. 614

N.

Natalibus reſtituendis. 265
Naturalibus, liberis, &c. 453
Natis ex libero ventre. 646
Naufragiis. 553
Navibus non excuſandis. 553
Naviculariis, ſeu naucleris publicas ſpecies tranſportantibus. 552
Nautæ, caupones, ſtabularii, recepta reſtituant. 80
Nautico fœnore. 170,434
Nautis Tyberinis. 557
Neceſſariis ſervis hæredibus inſtituendis, &c. 473
Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, &c. 381
Ne Clerici, vel Monachi ſæcularibus negotiis ſe immiſceant. 642
Ne de ſtatu defunctorum, &c. 266,488
Ne fidejuſſores, vel mandatores dotium dentur. 451
Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, &c. 429
Ne fiſcus rem, quam vendidit, evincat. 532
Ne fiſcus, vel reſpublica procurationem, &c. 398
Negotiatores ne militent. 579
Negotiis geſtis. 71,398
Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, &c. 397
Ne liceat in una eademque cauſa tertio provocare, &c. 506
Nemini licere ſignum Salvatoris Chriſti humi, &c. 379

Ne opera à collatoribus exigantur. 540
Ne Prælati vices ſuas, vel Eccleſias, &c. 659
Ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur, &c. 452
Ne quid in flumine publico fiat, &c. 188
Ne quid in loco ſacro. 286
Ne quid in loco publico, vel itinere. 386
Ne quid oneri publico imponatur. 553
Ne quis eum qui in jus vocabatur, vi eximat. 60
Ne quis in ſua cauſa judicet, &c. 414
Ne quis liber invitus, &c. 557
Ne rei dominicæ vel templorum vendicatio, &c. 493
Ne rei militaris comitibus, vel tribunis lavacra, &c. 391
Ne ruſticani ad ullum obſequium, &c. 562
Ne ſanctum baptiſma, &c. 378
Ne ſede vacante, &c. 623
Ne ſine juſſu principis, &c. 530
Ne tutor, vel curator, &c. 457
Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit. 285
Ne uxor pro marito, &c. 428
Nihil innovari appellatione interpoſita. 355
Nili aggeribus non rumpendis. 529
Non licere habitatoribus metrocomiæ, &c. 563
Non numerata pecunia. 433
Novationibus & delegationibus. 315, 517
Novi operis nunciatione. 258, 509, 668
Noxalibus actionibus. 33, 102, 425
Nudo jure Quiritum tollendo. 488
Nulli licere in frenis equeſtribus, &c. 555
Numerariis actuariis, & carthulariis, &c. 582
Nundinis. 365
Nundinis & mercatibus. 439
Nuptiis. 7, 444

O.

Oblatione votorum. 581
Obligationibus. 24
Obligationibus ex conſenſu. 27
Obligationibus quæ quaſi ex con-

contractu naſcuntur. 29
quæ ex delicto naſcuntur. 30
quæ quaſi ex delicto naſcuntur. 31
Obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non. 603
Obligationibus & actionibus. 309,428
Obſequiis parentibus & patronis præſtandis. 250
Obſequiis patrono præſtandis. 468
Obſervatione jejuniorũ. 641
Officio Archidiaconi. 605
Archipresbyteri. ibid.
civilium judicum. 390
Iudicis. 37
aſſeſſorum. 56
comitis Orientis. 389
comitis rerum privatarum. 388
comitis ſacrarum largitionum. ibid.
comitis ſacri patrimonii. ibid.
conſulis. 52
cuſtodis. 606
diverſorum Iudicum. 391
ejus cui mandata eſt juriſdictio. 55
ejus qui vicem alicujus judicis, vel præſidis obtinet. 391
Iudicis. 608,609
juridici. 55
juridici Alexandriæ. 394
legati. 607
magiſtri militum. 387
magiſtri officiorum. 388
militarium Iudicum. 390
Præfecti annonæ. ibid.
Præfecti Auguſtalis. 54, 389
Præfecti prætorio. 52
Præfecti prætorio Africæ, &c. 387
Præfecti prætoriorum Orientis & Illyrici. ibid.
Præfecti vigilum. 53,390
Præfecti urbi. 53,387
præſidis. 54
prætorum. 54.389
primicerii. 605
Proconſulis & legati. 54, 389
procuratoris Çæſaris, vel rationalis. 55
quæſtoris. 53,388
rectoris Provinciæ. 389
ſacriſtæ. 605
tribuni, & comitis rei militaris. 390
Vicarii. 389,606
Officio & poteſtate Iudicis delegati. ibid.
Omni agro deſerto, &c. 563
Operis libertorum. 250,467

novi

novi nunciatione. 258,668
ſervorum. 95
Operibus publicis. 365,509
Optione & electione legata. 232
Ordinatis ab Epiſcopo, qui renunciavit Epiſcopatui. 598
Ordine cognitionum. 487, 615
Ordine judiciorum. 415
Origine juris, &c. 41

P.

PActis. 65,394,611
Pactis conventis, &c. 448
dotalibus. 17
inter emptorem, & venditorem. 438
pignorum, &c. 516
Paganis, & ſacrificiis, & templis. 381
Paladinis ſacrarum largitionum, & rerum privatarum. 576
Palatiis, & domibus dominicis. 569
Parœciis, &c. 631
Partu pignoris, &c. 512
Paſcuis publicis, vel privatis. 564
Patria poteſtate. 518
Patribus qui filios ſuos diſtraxerunt. 436
Peculio. 129
Peculio clericorum. 631
ejus, qui libertatem meruit. 488
Peculio legato. 234
Pecunia conſtituta. 121
Pedaneis judicibus. 413
Penu legata. 234
Perfectiſſimatus dignitate. 578
Periculo eorum, qui pro magiſtratibus intervenerunt. 558
Periculo & commodo rei venditæ. 145,437
Periculo nominatorum. 558
ſucceſſorum parentis. 548
tutorum & curatorū. 456
Perpetuis & temporalibus actionibus, &c. 35
Per quas perſonas nobis acquiritur. 14,433
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. 29
Petitione hereditatis 86,423
Petitionibus bonorum ſublatis. 535
Pigneratitia actione. 432
Pigneratitia actione, vel contra. 123
Pignoribus, & aliis cautionibus. 630

Pignoribus & hypothecis. 153, 510
Piſtoribus. 555
Plus petitionibus. 416, 616
Plus valere quod agitur, quam quod ſimulate concipitur. 431
Pœna judicis qui male judicavit, &c. 500
Pœna temere litigantium. 37
Pœnis. 449, 530, 669
Pœnis fiſcalibus creditores præferri. 533
Pœnitentiis & remiſſionibus. 669
Pollicitationibus. 366
Ponderatoribus, & auri illatione. 551
Popularibus actionibus. 337
Poſſeſſoria hereditatis petitione. 88
Poſtliminio reverſis, & redemptis ab hoſtibus. 519
Poſtulando. 68, 395, 612
Poſtulatione Prælatorum. 591
Poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, &c. 474
Potioribus ad munera nominandis. 549
Præbendis, & dignitatibus. 621
Præbendo ſalario. 543
Prædiis curialium ſine decreto non alienandis. 542
Prædiis & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis, &c. 466
Prædiis, & omnibus rebus naviculariorum. 553
Prædiis Tamiacis, &c. 567
Præfectis prætorio, &c. 572
Præpoſitis laborum. 575
Præpoſitis ſacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis & privilegiis eorum. 572
Præſcriptionibus. 619
Præſcriptione longi temporis decem & viginti annorum. 491
Præſcriptione triginta, vel quadraginta annorum. 493
Præſcriptis verbis, & in factum actionibus. 150
Præſumptionibus. 618
Prætoribus, &c. 571
Prætorio pignore, &c. 512
Prætoriis ſtipulationibus. 322
Prævaricatione. 335
Precario. 299, 625
Precario & Salviano interdicto. 509
Precibus Imperatori offerendis, &c. 384
Presbyterorũ baptizato. 640
Primicerio, & ſecundicerio, & nota-

notariis. 572
Primipilo. 584
Principibus agentium in rebus. 575
Privatis carceribus inhibendis. 523
Privatis delictis. 325
Privilegio dotis. 507
fiſci. 506
ſcholarum. 577
corporatorũ urbis Romæ. 555
domus Auguſtæ, &c. 569
eorum qui in ſacro palatio militant. 571
Privilegiis, & exceßibus privilegiatorum. 668
Privilegiis urbis Conſtantinopolitanæ. 556
Probationibus. 430,618
Probationibus & præſumptionibus. 171
Procuratoribus. 397,612
Procuratoribus & defenſoribus. 69
Pro derelicto. 274
Pro donato. ibid.
Pro dote. ibid.
Profeſſoribus & medicis. 547
Profeſſoribus qui in urbe Conſtantinopolitana, &c. 574
Pro emptore. 272
Pro herede, vel pro poſſeſſore. 273
Prohibita ſequeſtratione pecuniæ. 427
Pro legato. 274
Pro quibus cauſis ſervi pro præmio libertatem accipiunt. 486
Pro ſocio. 140,435
Pro ſuo. 274
Proxeneticis. 366
Proximis ſacrorum ſcriniorum, cæteriſque qui in ſacris ſcriniis militant. 575
Publiciana in rem actione. 89
Publicæ lætitiæ, vel conſulum nunciatores, &c. 584
Publicanis, & vectigalibus, &c. 261
Publicis judiciis. 37,338
Pupillari ſubſtitutione. 16
Purgatione canonica. 669
Purgatione vulgari. ibid.
Purificatione poſt partũ. 642

Q.

Quadriennii præſcriptione. 492
Quæ in fraudem creditorum, &c. 281
Quæ res exportari non debeant. 436
Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, &c. 511
Quæ res pignori, vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.

ſunt. 154
Quæ res venire non poſſunt, &c. 435
Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur. 355
Quæ ſit longa conſuetudo. 519
Quæſtionibus. 348, 529
Quæſtoribus, & magiſtris officiorum, &c. 572
Quando appellandum ſit, &c. 353
Quando civilis actio criminali præjudicet, &c. 528
Quando de peculio actio annalis eſt. 130
Quando decreto opus non eſt. 466
Quando dies legati, vel fideicommiſſi cedit. 241, 480
Quando dies uſusfructus legati cedat. 93
Quando, & quibus quarta pars debetur, &c. 542
Quando ex facto tutoris, vel curatoris, &c. 193, 457
Quando fiſcus, vel privatus, &c. 429
Quando Imperator inter pupillos, &c. 417
Quando libellus principi datus, &c. 384
Quando liceat ab emptione diſcedere. 436
Quando liceat unicuique ſine judice ſe vindicare, &c. 421
Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt. 455
Quando non petentium partes petentibus accreſcant. 469
Quando provocare non eſt neceſſe. 505
Quando tutores, vel curatores eſſe deſinant. 463
Quarum rerum actio non datur. 307
Quemadmodum civilia munera indicuntur. 544
Quemadmodum ſervitutes amittuntur. 99
Quemadmodum teſtamenta aperiantur, &c. 474
Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, &c. 468
Qui ætate. 465
Qui ætate, vel profeſſione ſe excuſant. 546
Qui bonis cedere poſſunt. 506
Qui clerici, vel voventes, &c. 645
Qui dari tutores, vel curatores poſſunt, &c. 455
Qui, & à quibus manumiſſi, &c. 265
Qui, & ex quibus cauſis manumittere non poſſunt. 5

*** Qui

Qui filii ſunt legitimi. 654
Qui legitimam perſonã ſtandi in judiciis habeant, &c. 414
Qui manumittere non poſſunt, &c. 486
Qui matrimonium accuſare poſſunt, &c. 654
Qui militare poſſunt, &c. 578
Qui morbo. 464
Qui morbo ſe excuſant. 546
Qui non poſſunt ad libertatem pervenire. 486
Qui numero liberorum ſe excuſant. 464
Qui numero tutelarum. 465
Qui petant tutores vel curatores. 454
Qui potiores in pignore habeantur. 511
Qui pro ſua juriſdictione judices dare darive poſſunt. 413
Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non. 472
Qui teſtamento tutores dari poſſunt. 8
Quibus conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet. 568
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 266, 487
Quibus alienare licet, vel non. 14
Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur. 278
Quibus ex cauſis majores in integrũ reſtituantur. 406
Quibus modis hypotheca ſolvitur. 158
Quibus modis jus patriæ poteſtatis ſolvitur. 158
Quibus modis re contrahitur obligatio. 24
Quibus modis teſtamenta infirmantur. 17
Quibus modis tollitur obligatio. 29
Quibus modis tutela finitur. 10
Quibus modis uſusfructus, vel uſus amittitur. 93
Quibus muneribus excuſentur ii, qui poſt impletam militiam, &c. 347
Quibus muneribus, vel præſtationibus nemini liceat ſe excuſare. 546
Quibus non competit bonorum poſſeſſio. 256
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 15
Quibus non objicitur longi temporis præſcriptio. 492
Quibus rebus ad eundem judicem eatur. 107

Quibus

Quibus res judicata non nocet. 502
Qui petant tutores, vel curatores, &c. 190
Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeãtur, &c. 155
Qui ſatiſdare cogãtur, &c. 60
Qui ſine manumiſſione ad libertatem perveniunt. 265
Qui teſtamenta facere poſſunt, &c. 202
Quis à quo appelletur. 353
Quis ordo in bonorum poſſeſſionibus ſervetur. 256
Quo quiſque ordine conveniatur. 559
Quod cujuſque univerſitatis nomine, &c. 71
Quod cũ eo qui in aliena poteſtate eſt, &c. 32,127,432
Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicetur. 197
Quod juſſu. 131
Quod legatorum. 284,508
Quod metus cauſa geſtum erit. 74
Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, &c. 58
Quod vi. aut clam. 297
Quomodo & quando judex ſententiam proferre debeat, &c. 496
Quorum appellationes non recipiuntur. 505
Quorum bonorum. 283,508

R.

Raptoribus, incendiariis, & violatoribus eccleſiarum. 663
Raptu virginum, ſeu viduarum, &c. 524
Ratam rem haberi, & de ratihabitione. 325
Ratiociniis operum publicorum, &c. 510
Re judicata. 275,501
Re militari. 385,579
Rebus alienis non alienandis, &c. 437
Rebus auctoritate judicis poſſidendis, &c. 278
Rebus corporalibus, & incorporalibus. 12
Rebus creditis, & jurejurando. 426
Rebus creditis, ſi certum petetur, &c. 112
Rebus dubiis. 237
Rebus eccleſiæ alienandis, vel non. 624
Rebus eorum qui ſub tutela, &c. 199
Rei vindicatione. 88,423
Rei uxoriæ actione, &c. 448
Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum

alienationem. 438
Rem pupilli, vel adoleſcentis, &c. ſalvam fore. 323
Rerum actione amotarũ. 183
Rerum amotarum. 451
Rerum diviſione, & acquirendo ipſarum dom. 11
Rerum permutatione. 148, 440, 626
Res inter alios acta, vel judicata, &c. 503
Receptatoribus. 335
Receptis arbitris. 407
Receptis qui arbitrium receperunt. 78
Regula Catoniana. 338
Regulis juris. 672
Regularibus, & tranſeuntibus ad religionem. 633
Reis poſtulatis. 548
Relationibus. 503
Religioſis domibus, &c. 636
Religioſis & ſumptibus funerum. 109, 425
Reliquiis, & veneratione ſanctorum. 640
Remiſſionibus. 299
Remiſſione pignoris. 513
Renunciatione. 595
Replicationibus. 156
Repudianda bonorum poſſeſſione. 471
Repudianda, vel abſtinenda hereditate. 474
Repudiis, & judicio de moribus ſublato. 450
Reputationibus, quæ fiant in judicio in integrum reſtitutionis. 405
Requirendis reis. 529
Requirendis, vel abſentibus damnandis. 347
Reſcindenda venditione. 144, 436
Reſcriptis. 588
Reſtitutione ſpoliatorum. 616
Reſtitutionibus militum, & eorum qui reipub. cauſa abſunt. 405
Revocandis donationibus. 520
Revocandis his quæ in fraudem creditorum, &c. 507
Ripa munienda. 289
Ritu nuptiarum. 177
Rivis. 295

S.

SAcramentis non iterandis. 600
Sacra unctione. 599
Sacroſanctis Eccleſiis, & de rebus, & de privilegiis earum. 663
Salgamo hoſpitibus non præſtando. 580
Salviano interdicto. 302
Satiſdando. 407

Satiſ-

Satiſdatione tutorum, vel curatorum. 11
Satiſdationibus. 34
Schiſmaticis. 661
Scrutinio in ordine faciendo. 598
Secundis nuptiis. 446, 656
Seditioſis, &c. 527
Senatoribus. 50
Senatuſconſultis. 383
Senatuſconſulto Claudiano tollendo. 488
Senatuſconſulto Macedoniano. 128
Orficiano. 20
Silaniano, & Claudiano, &c. 221
Tertulliano. 20
Sententia, & re judicata. 619
Sentẽtia, quæ ſine certa quantitate profertur. 491
Sententia excommunicationis. 670
Sententiam paſſis, & reſtitutis. 351, 531
Sententiam reſcindi non poſſe. 500
Sententiis adverſus fiſcum latis retractandis. 533
Sententiis, & interloquutoriis omnium judicum. 497
Sententiis ex periculo recitandis. 497
Sententiis præfectorum prætorio. 496
Sententiis quæ pro eo quod intereſt proferuntur. 498
Separationibus. 280
Sepulchro violato. 334, 526
Sepulturis. 632
Sequeſtratione poſſeſſionũ, & fructuum. 617
Servili cognatione. 22
Servis exportandis, 145
Servis fugitivis, &c. 467
Servis non ordinãdis, &c. 602
Servis reipub. manumittendis. 485
Servo corrupto. 107
pignori dato manumiſſo. 485
Servitute legata. 231
Servitutibus. 97
Servitutibus & aqua. 423
Servitutibus prædiorum. 12
prædiorum urbanorum. 97
prædiorum ruſticorum. ibid.
Si adverſus creditorem. 402
Si adverſus creditorem præſcriptio opponatur. 492
Si adverſus delictum. 402
adverſus donationem. 401
adverſus dotem. ibid.
adverſus fiſcum. 402
adverſus libertatem. 401
adverſus rem judicatam reſtitutio poſtuletur. 400

adverſus ſolutionem à debitore, &c. 401
Si adverſus tranſlationem, vel diviſionem, &c. ibid.
Si adverſus venditionẽ. 400
adverſus venditionem pignorum. ibid.
adverſus uſucapionem. 402
Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur. 89
Si à non competente judice judicatum eſſe dicatur. 499
Si à parente quis manumiſſus ſit. 249
Si aliena res pignori data ſit. 510
Si antiquior creditor pignus vendiderit. 511
Si certum petatur. 426
Si certum petetur, &c. 112
Si communis res pignori data ſit. 511
Si contra jus, vel utilitatem publicam, &c. 385
Si contra matris voluntatem tutor datus ſit. 459
Si cui plus quam per legem Falcidiam, &c. 240
Si curialis relicta civitate rus habitare voluerit. 543
Si de momentanea poſſeßione fuerit appellatum. 505
Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit. 451
Si ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis judicatum ſit. 502
Si ex noxali cauſa agatur, quẽadmodum caveatur. 61
Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus, &c. 457
Si familia furtum feciſſe dicetur. 329
Si imperialis libertatis ſocius ſine herede deceſſerit. 536
Si in cauſa judicati pignus captum ſit. 512
Si in communi eademque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur. 400
Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta ſit. 468
Si ingenuus eſſe dicetur. 266
Si is qui teſtamento liber eſſe juſſus erit, &c. 329
Si liberalitatis imperialis ſocius ſine herede deceſſerit. 536
Si major factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit. 466
Si major factus ratum habuerit. 404
Si mancipium ita fuerit alienatum ut manumittatur, vel contra. 438

Si mancipium ita venierit ne proſtituatur. ibid.
Si mater indemnitatem promiſit. 458
Si menſor falſum modum dixerit. 109
Si minor ab hereditate ſe abſtineat. 402
Si minor ſe majorẽ dixerit, vel major probatus fuerit. 400
Si mulier ventris nomine in poſſeßione, calumniæ cauſa, eſſe dicetur. 186
Si nuptiæ ex reſcripto petantur. 445
Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti. 476
Si pars hereditatis petatur. 87
Si pendente appellatione mors intervenerit. 356, 505
Si per vim, vel alio modo abſẽtis turbata ſit poſſeßio. 508
Si pignoris conventionem numeratio pecuniæ ſequuta non ſit. 515
Si pignus pignori datũ ſit. 512
Si plures una ſententia condemnati ſint. 502
Si per inimicitias creatio facta ſit. 549
Si poſt creationem quis deceſſerit. 550
Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata. 436
Si quacumque præditus poteſtate, &c. 445
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 33
Si quid in fraudem patroni factum ſit. 251
Si quis aliquẽ proteſtari prohibuerit, vel coëgerit. 475
Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. 437
Si quis cautionibus judicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperaverit. 62
Si quis eam cujus tutor fuerit corruperit. 524
Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparaverit. 466
Si quis Imperatori maledixerit. 523
Si quis in jus vocatus non ierit, &c. 59
Si quis jus dicenti non obtemperaverit. 59
Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, &c. 221
Si rector pecuniæ, &c. 443
Si reus, vel accuſator mortuus fuerit. 523
Si ſæpius in integrum reſtitu-

tio poſtuletur. 404
Si ſecundo nupſerit mulier, &c. 447
Si ſervitus vindicetur, &c. 98
Si ſervus, aut libertus ad decurionatũ adſpiraverit. 542
Si ſervus exportandus veneat. 438
Si ſervus extero ſe emi mandaverit. 434
Si tabulæ teſtamenti extabunt, 244
Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi. 251
Si tutor, vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit. 463
Si tutor, vel curator intervenerit. 399
Si tutor, vel curator non geſſit. 461
Si tutor, vel curator reipub. cauſa aberit. 463
Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus appellaverit. 455
Si vẽdito pignore agatur. 514
Si ventris nomine muliere in poſſeßionem miſſa, &c. 185
Si unus ex pluribus appellaverit. 505
Si unus ex pluribus heredibus creditoris, &c. 515
Si uſusfructus petatur, vel ad aliũ pertinere negetur. 95
Si ut omiſſam hereditatem vel bonorum poſſeßionem, vel quid aliud acquirat. 403
Si ut ſe ab hereditate abſtineat. 402
Silentiariis & decurionibus eorum. 574
Simonia, &c. 658
Sine cenſu vel reliquis, &c. 436
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis. 18
Societate. 29
Solutionibus. 631
Solutionibus, & liberationibus. 317
Solutionibus & liberationibus debitorum civitatum. 517
Soluto matrimonio, dos quomodo petatur. 181
Sortilegiis. 665
Spectaculis, & ſcenicis, & lenonibus. 560
Sponſa duorum. 644
Sponſalibus. 176
Spõſalibus, & armis, &c. 441
Sponſalibus, & matrimoniis. 643
Sportulis, & ſumptibus, &c. 410
Statu hominum. 45

Monachorum. 635
Statuis & imaginibus. 386
Statuliberis. 265
Stellionatus. 336
Stipulatione ſervorũ. 26,314
Stipulationibus prætoriis. 322
Stratoribus. 576
Studiis liberalibus urbis Romæ, & Conſtantinopolitanæ. 556
Suariis & ſuſceptoribus vini, &c. ibid.
Succeſſione cognatorum. 20
liberorum. 22
Succeſſionibus ab inteſtato. 631
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, &c. 23
Succeſſorio edicto. 252,471
Suffragio. 426
Suis & legitimis heredibus. 257
Suis & legitimis liberis, &c. 480
Summa Trinitate, & fide Catholica, &c. 371,588
Sumptus injuncti muneris ad omnes collegas pertinere. 559
Sumptuũ recuperatione. 549
Supellectile legata. 235
Superexactionibus. 538
Superindicto. ibid.
Supplenda negligentia prælatorum. 596
Superficiebus. 292
Suſceptoribus, præpoſitis, & arcariis. 550
Suſpectis tutoribus, vel curatoribus. 12,194,457
Syndico. 612

T.

Tabulariis, ſcribis, logographis, & cenſualibus. 550
Tabulis exhibendis. 285,508
Temporibus & reparationibus appellationum, ſeu conſultationum. 504
Temporibus in integrum reſtitutionis, tam minorum, & aliarum perſonarum, quæ reſtitui poſſunt, quam etiam heredum eorum. 406
Temporibus ordinationũ, &c. 597
Termino moto. 336
Teſtamẽta quomodo aperiantur, &c. 220
Teſtamentaria manumiſſione. 484
Teſtamentaria tutela. 188, 454
Teſtamentis ordinandis. 14, 472

Teſtamento militis. 218,472
Teſtamentis, & ultimis voluntatibus. 631
Teſtibus. 175,431
Teſtibus, & atteſtationibus. 618
Teſtibus cogẽdis, vel non. ibid.
Theſauris. 536
Tigno injuncto. 328
Torneamentis. 662
Tractoriis & ſtativis. 582
Trãſactionibus. 67,384.611
Tranſlatione Epiſcopi. 593
Treuga, & pace. 610
Tributoria actione. 126
Tritico, vino, vel oleo legato. 232
Tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione. 195
Tutelis. 187
Tutore, vel curatore, qui ſatis non dedit. 457
Tutoribus, & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent: & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt. 189
Tutoribus, vel curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum. 454
Tutelis. 8
Tyronibus. 580

V

Vacatione, & excuſatione munerum. 363
Vacatione publici muneris. 545
Vbi cauſa ſtatus agi debeat. 419
Vbi cauſæ fiſcales, vel divinæ domus, hominumque ejus agantur. 421
Vbi conveniatur, qui certo loco dare promiſit. 418
Vbi de criminibus agi oporteat. 418
Vbi de hereditate agatur, vel ubi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant. 419
Vbi de poſſeſſione agi oporteat. 418
Vbi de ratiociniis tam publicis, quàm privatis agi oporteat. 419
Vbi, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit. 404
Vbi fideicommiſſum peti oporteat. 418
Vbi in rem actio exerceri debeat. 419
Vbi petanter tutores, vel curatores. 454
Vbi pupilli educari debeant, &c.

&c. 195,459
Vbi quis de curiali, vel cohortali aliave conditione conveniatur. 420
Vbi ſenatores, vel clariſſimi civiliter, vel criminaliter conveniantur. 420
Vectigalia nova inſtitui non poſſe. 439
Vectigalibus, & cõmiſſis. ibid.
Venatione ferarum. 560
Vendendis rebus civitatis. 558
Venditione rerum fiſcalium cũ privatis communiũ. 532
Vẽtre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus. 248
Verborum obligationibus. 25, 312
Significatione. 367.476, 676
Veſtibus holoberis, & auratis, & de intinctione ſacri muricis. 554
Veteranis. 358,581
Veteranorum, & militum ſucceſſione. 255
Veteri jure enucleando, & de auctoritate juriſprudentiũ, qui in Digeſtis referuntur. 383
Veteris numiſmatis poteſtate. 554
Vi bonorum raptorum, &c. 30,330,528
Vi, & vi armata. 289
Via publica, & itinere publico reficiendo. 287
Via publica, & quid in ea factum eſſe dicatur. 287
Vindicta libertate, & apud conſiliũ manumiſſione. 483
Vita & honeſtate clericorum. 620
Vnde cognati. 252
Vnde legitimi. ibid.
Vnde legitimi, & unde cognati. 471
Vnde liberi. 470
Vnde vi. 508
Vnde vir, & uxor. 250,471
Voto, & voti redẽptione. 634
Vſucapione pro donato. 489
Vſucapione pro dote. 489
Vſucapione pro emptore, vel tranſactione. 487
Vſucapione pro herede. 489
Vſucapione transformanda, & de ſublata differentiarum mancipi, nec mancipi. 489
Vſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus. 13
Vſu & habitatione. ibid.96
Vſu & uſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum datis. 230

Vſufructu

Vſufructu. 13
Vſufructu accreſcendo. 92
Vſufructu & earum rerum quæ uſu conſumuntur vel minuuntur. 94
Vſufructu, & habitatione, &c. 423
Vſufructu, & quemadmodum quis utatur, fruatur. 90
Vſufructuarius quemadmodum caveat. 69
Vſuris. 434,664
Vſuris, & fructibus, & cauſis & omnibus acceſſionibus, & mora. 161
Vſuris, & fructibus legatorum, ſeu fideicommiſſorum. 478
Vſuris pupillaribus. 462
Vſuris rei judicatæ. 502
Vſurpationibus, & uſucapionibus. 269
Vt actiones ab herede, & contra heredes incipiant. 428
Vt armorum uſus inſcio principe interdictus ſit. 561
Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor. 459
Vt dignitatum ordo ſervetur. 573
Vt Eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione conferantur. 623
Vt ex legibus ſenatuſve conſultis poſſeſſio detur. 246
Vt in flumine publico navigare liceat. 289
Vt in poſſeſſionem legatorum, &c. 242,480
Vt intra certum tempus, &c. 530
Vt legatorum, ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſa, &c. 242
Vt lite non conteſtata non procedatur ad teſtium receptionem, vel ad ſententiam definitivam. 615
Vt lite pendente nihil innovetur. 617
Vt lite pendente, vel poſt provocationem, aut finitivam ſententiam nulli liceat, &c. 384
Vt nemo ad ſuum patrocinium ſuſcipiat ruſticanos, vel vices eorum. 562
Vt nemo invitus agere, vel accuſare cogatur. 414
Vt nemo privatus titulos prædiis ſuis, &c. 397
Vt nemini liceat in emptione ſpecierum, &c. 540
Vt nemini liceat ſine judicis auctoritate, &c. 398
Vt nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. 563
Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur. 390
Vt omnes judices, tam civiles, quam militares, poſt adminiſtrationem depoſitam quinquaginta dies in civitatibus, vel certis locis permaneant. 391
Vt quæ deſunt advocatis, vel partibus, judex ſuppleat. 396
Vt ruſticani ad nullum obſequiũ devocentur. 562
Vti poſſidetis. 291,508
Vtrubi. 301
Vulgari ſubſtitutione. 16
Vulgari, & pupillari ſubſtitutione. 207
Vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt. 405

IV.

I. PACII IC.

ISAGOGICA
IN
INSTITVTIONES.

Præfatio.

IVs Romanum, quo omnes ſere populi utuntur, partim eſt civile ſeu Cæſareum, quod ab Imperiali maieſtate pendet; partim Canonicum ſeu Pontificium, quod Pontificia auctoritate nititur. 1
¶ Vtriuſque titulos hoc tempore explicare inſtitui, qui & rubricæ vocantur, eo quod antiquo more minio, ſeu rubrica notari ſoleant. Vnde Perſius ſatyra 5. 2

Excepto ſi quid Maſuri rubrica notavit.

& Iuvenal. ſatyr. 14.

——Perlege rubras
Maiorum leges.——

¶ *Ius civile à Iuſtiniano Imperatore in tria volumina redactum eſt: primum Inſtitutionum, quo iuris epitome Iſagogica continetur: alterum Digeſtorum ſeu Pandectarum, quod ex veterum Iureconſultorum libris compoſitum eſt: tertium Codicis, quo Imperatorum conſtitutiones continentur, exceptis ipſius Iuſtiniani Novellis, non uno tempore poſt compoſitionem Codicis promulgatis, quæ in unum volumen à neſcio quo relatæ fuerunt. His ſubjungi ſolent conſuetudines feudales à privatis quibuſdam Doctoribus literis mandatæ.* ¶ *His breviter præcognitis, ad titulos Inſtitutionum enarrandos accedamus.* 3

LIBER PRIMVS.

TITVLVS I.

De Iuſtitia, & jure.

1 CVM Iuriſprudentiæ partes duæ ſint: prior de ipſo jure, poſterior de juris objectis. Merito Iuſtinianus primo loco agendum proponit de juſtitia & jure; quoniam jus à juſtitia dicitur. *D. h. t. l 1. in princip.* ¶ Iuſtitia definitur conſtans &
2 perpetua voluntas ſuum cuique tribuendi, id eſt, habitus animi, per quem ita affecti & comparati ſumus, ut ſuum cuique,
3 quantum in nobis eſt, tribuere velimus. ¶ Ius accipitur vel pro objecto juſtitiæ, vel pro juris ſcientia. In priori ſignificatione differt à juſto, ut abſtractum à concreto. utrumque autem differt à juſte facto: quia jus, vel juſtum dicitur, quatenus natura vel conſtitutione præſcribitur & jubetur: juſte autem factum appellatur, quatenus jam ex naturæ, vel conſtitutionis præſcripto factum eſt. Ita *Ariſt. 5. Ethic. Nicom.* diſtinguit inter δίκαιον, & δικαίωμα ſeu δικαιοπράγημα. In poſteriori ſignificatione vocatur etiam Iuriſprudentia, & definitur ars boni & æqui. *D. eod. l. 1. in princip.* vel rerum divinarum & humanarum notitia, juſti atque injuſti ſcientia. §. 1. Prior definitio ſumitur à præcipuo formali objecto Iuriſprudentiæ: poſterior tam ab objecto materiali, quam à formali. Objectum materiale cum ſcholaſticis voco id, in quo ſcientia vel ars verſatur. Objectum autem formale appello modum conſiderandi. Iuriſprudentia verſatur in rebus divinis & humanis; atque eas conſiderat, quatenus ſub rationem cadunt boni & æqui, ſeu juſti & injuſti. Materia igitur Iuriſprudentiæ ſubjecta, ſunt res divinæ & humanæ. Objectum formale eſt juſtum & injuſtum, ſed præcipuum objectum eſt juſtum: ratione cujus conſideratur etiam injuſtum, quia contrariorum eadem eſt ſcientia, ut ſanitatis & morbi medicina. Nec refert hoc loco, utrum dicas juſtum, an bonum & æquum: quia bonum & æquum hic ſumitur late, ut æquitas apud M. Tullium in Topicis, ubi
4 jus definit æquitatem conſtitutam iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas. ¶ Ius dividitur primo in publicum & privatum, ſecundo in ſcriptum & non ſcriptum, tertio

in immutabile & mutabile. Prima diviſio explicatur in hoc titulo: reliquæ duæ titulis ſequentibus. Ius publicum eſt, quod ad ſtatum reipublicæ pertinet: privatum, quod ad privatorum civium utilitatem ſpectat. Auſonius tres juris ſpecies fecit, ſacrum, publicum & privatum, cum ita cecinit:

Ius triplex, tabulæ quod ter ſanxere quaternæ:
Sacrum, privatum, & populi commune quod uſquam eſt.

Sed ſacrum ſub publico continetur. ¶ Privati Romani juris partes ſunt tres, jus naturale, jus gentium, & jus civile: quia 5
populus Romanus hoc triplici jure utitur; & ex hoc triplici jure ſumuntur legum præcepta de iis, quæ ad privatas perſonas pertinent.

II. *De jure naturali, gentium & civili.*

INſcriptio hujus tituli ſumitur à prima parte, in qua declarantur tria illa juris privati membra: jus naturale, quod 1
convenit omnibus hominibus, non ſolis, quia ejus veſtigia quædam in brutis reperiuntur: jus gentium, quod ita proprium eſt hominum, ut eis omnibus & ſolis conveniat: & jus civile, quod ſolis non omnibus hominibus convenit. ¶ Ius 2
naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. *in princ.* Ius gentium eſt, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit. Ius civile eſt, quod quiſque populus ipſe ſibi conſtituit. §. 1. ¶ Poſt hæc à §. *conſtat*, *uſque ad* §. *pen.* exponitur 3
altera juris diviſio in ſcriptum & non ſcriptum: & juris ſcripti ſubdiviſio in legem, plebiſcitum, ſenatuſconſultum, magiſtratus edictum, Principis conſtitutionem, Iuriſconſulti reſponſum. Scriptum jus eſt, quod auctoritate publica in ſcriptis redigitur. Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante conſtituebat, antequam poteſtatem ſuam in Principem transferret. Plebiſcitum, quod plebs plebeio magiſtratu interrogante conſtituebat. Senatuſconſultum, quod Senatus jubet atque conſtituit. Conſtitutio, quod Principi placet ut legis vigorem habeat. Edicta magiſtratuum dicuntur, quæ Prætores vel ædiles curules publice proponebant, tanquam ex iis jus dicturi. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones Iureconſultorum, quibus à Cæſare permiſſum erat de jure reſpondere. ¶ Conſtitutio dividitur I. in re- 4
ſcriptum, decretum, & edictum. Reſcriptum eſt Principis reſponſum ad conſulentes miſſum. Decretum eſt, quod princeps cauſa cognita inter duos litigantes pronunciat. Edictum,

quod princeps publice obſervandum proponit. II. In genera-
lem, quæ in omnes valet; & perſonalem, quæ perſonam, de
qua lata eſt, non egreditur; nec debet in exemplum trahi, id
eſt, ad alias ſimiles perſonas, vel alios ſimiles caſus produci.
5 ¶ Poſthæc, in §. *penult.* declaratur alia juris diviſio; quia
partim eſt immutabile, veluti quod jubet Deum coli, & pa-
rentibus debitum honorem exhiberi: partim mutabile, vel-
uti quod captivitatem & ſervitutem & manumiſſionem in-
6 troduxit. ¶ Tandem in §. *ult.* proponuntur tria juris obje-
cta: perſonæ, res, & actiones. Nota I. Rei vocabulum hic
anguſte accipi, ut diſtinguatur à perſonis, & ab actionibus:
alioqui, ſi late ſumatur, tam perſonæ quam actiones ſunt res
quædam; & in hac lata ſignificatione ſupra à nobis accipie-
batur, cum dicebamus res divinas & humanas eſſe materiam
Iuriſprudentiæ ſubjectam. Nota II. unum eſſe totale juris
objectum: alioqui non eſſet una ſcientia juris, ſed plures,
id autem eſt judicium, cujus partes ſunt; perſonæ, ut judex,
actor, reus: & res, de quibus contenditur: & actiones, quibus
judicium informatur. hæc igitur ſunt tria juris objecta par-
tialia. Nota III. Actionis vocabulum hic late accipi, ut com-
plectatur etiam interdicta, exceptiones & officium judicis.

III. *De jure perſonarum.*

Ab hoc titulo uſque ad finem primi libri agitur de perſonis: quarum duplicem diviſionem Iuſtinianus perſequitur. Prior diviſio ſumitur à jure gentium: quod alii ſunt homines liberi, alii ſervi: ac liberorum alii ſunt ingenui, alii libertini, ita fit, ut jure gentium tria ſint hominum genera, ingenui, libertini, ſervi, *inſ. de libertin. in princ.* Liberi ſunt, qui, quod volunt, facere poſſunt, niſi vi aut jure prohibeantur. neque enim libertati officit, quod non licet homicidium, vel furtum facere, aut quod aliquis vi prohibetur facere quod vult. Servi ſunt, qui ſunt in dominorum poteſtate. Sunt etiam quidam ſervi ſine dominis, ut ſervi hereditarii, *D. quod vi aut clam. l. denique.* 13. §. *quæſitum.* qui ſunt nullius. *D. de rer. diviſ. l.* 1. *in princip.* & ſervi pœnæ, ut damnati in metallum. *Inſ. quib. mod. jus poteſt. ſolu.* §. *pœna.* nempe quia ipſa hereditas dominum defunctum repræſentat. *d. l. denique.* §. *quæſitum. Inſ. de heredib. inſtituend.* §. *ſervus etiam, & de ſtipul. ſervor. in princip.* Similique ratione pœna ſubit vicem domini.

IV. De

IV. *De ingenuis.*

INgenuus definitur, qui ſtatim ac natus eſt, liber eſt, hinc diſtinguitur à libertino, qui natus eſt ſervus, & per manumiſſionem conſecutus eſt libertatem.

V. *De libertinis.*

LIbertinus definitur, qui ex juſta ſervitute manumiſſus eſt. Hac manumiſſio definitur, de manu, id eſt, poteſtate miſſio, ſeu libertatis datio. Nota. I. Ingenuos naſci. *Sup. tit. prox. in princ.* libertinos fieri manumiſſione, *hoc tit. in princip.* ſervos partim naſci ex ancillis, partim fieri captivitate, aut venditione. *Sup. de jure perſon. §. penult.* Nota I I. Noviſſime à Iuſtiniano conſtitutum eſſe, ut manumiſſi omnes ingenui ſint, ſalvo tamen jure, quod liberti patronis, id eſt, manumiſſoribus ſuis debent. *Nov.* 78.

VI. *Qui & ex quibus cauſis manumittere non poſſunt.*

QVia dictum eſt libertinos fieri manumiſſione, conſequenter Imperator duas leges conſiderat manumiſſionem impedientes. Prior eſt lex Aelia Sentia, lata Sexto Aelio, C. Sentio conſulib. cujus duo ſunt capita: primum de manumittentibus in fraudem creditorum: alterum de minoribus 20. annis manumittentibus. 1

¶ Primi capitis ſumma eſt, manumiſſionem non valere in præjudicium creditorum manumittentis, ſi & re ipſa & conſilio manumittentis fraudentur, niſi ſervus ex teſtamento domini ſui libertatem & hereditatem ſimul accipiat. 2

¶ Summa ſecundi capitis eſt, cũ minor 20. annis manumittit, duo requiri: videlicet ut cauſa manumittendi in conſilio probetur; deinde ſervus vindicta manumittatur. Conſilium Romæ conſtabat ex quinque Senatoribus & quinque Equitibus Romanis, quibus prætor præerat: in provincia ex viginti civibus Romanis, qui vocabantur Recuperatores, & proconſuli vel præſidi aſſidebant. Vindicta erat virga prætoris, qua caput ſervi manumittendi tangebatur, ſic dicta ex eo, quod ſervus vindicatur in naturalem libertatem, vel (ut aliis placet) quia qui primus ob conjurationem nobilium regem reducere volẽtium detectam, manumiſſus eſt, Vindicius appellatus fuit. Iuſtinianus hanc legem interpolavit: quia *in §. ult. hoc tit.* majori ſeptendecim annis, *& in Nov.* 19. *cap.* 12. majori quatuordecim annis permiſit, ut ſervis ſuis pro libitu in teſtamento libertatem concedant. 3

VII. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

POſterior eſt lex Fuſia (vel, Furia) Caninia, lata P. Furio Camillo, C. Caninio Gallo conſulibus: Auguſti temporibus. Hæc lex numerum præſcripſit ſervorum in teſtamento manumittendorum; ut ex tribus ſervis non plures quam duo manumittere liceat: & uſque ad decem, dimidiam partem: inde uſque ad triginta, tertiam partem; ſic tamen, ut ſi tertia pars pauciores quam quinque contineat, nihilominus quinque manumitti poſſint: à triginta uſque ad centum, quartam partem; quæ ſi pauciores quam decem conficiat, nihilominus decem manumittere liceat: à centum uſque ad quingentos, partem quintam; ſic tamen ut omnimodo viginti quinque manumitti poſſint: ſed ex quovis numero ultra centum manumitti vetat Vlpian. *tit. de libert. §. penult.* Cajus *lib.* 1. *tit.* 2. Hanc legem Imperator Iuſtinianus favore libertatis abrogavit *C. hoc tit. l. un.* Hucuſque prima perſonarum diviſio ſumpta à jure gentium.

VIII. *De his qui ſui, vel alieni juris ſunt.*

SEquitur civilis perſonarum diviſio, quod alii ſunt ſui juris, alii juri alieno ſubjecti. Sui juris ſunt patresfamiliarum: alieni juris ſunt filiifamiliarum, qui ſunt in poteſtate parentum, & ſervi, qui ſunt in poteſtate dominorum. Hanc diviſionem non eſſe ad jus gentium, ſed ad jus civile referendam, ex eo apparet, quod tam patres quam filiifamiliarum ſunt cives Romani. *D.h.t.l.* 4. & patria poteſtas eſt propria civium Romanorum. *D. eod. l.* 3. *inf. tit. prox.* §. *jus autem.* Poteſtas autem dominorum in ſervos etſi jure gentium eſt introducta, ut ſup. expoſuimus: tamen in hoc titulo conſideratur, in quantum jure civili reſtricta & limitata eſt, ut patet *ex* §. *ſed hoc tempore.*

IX. *De patria poteſtate.*

1 PAtriæ poteſtatis, cui filiifamilias ſunt ſubjecti, tres ſunt cauſæ, nimirum juſtæ nuptiæ, legitimatio, & adoptio. In prima & ſecunda cauſa tam jus civile, quam jus naturale ſpectantur: in tertia ſolum jus civile. Nam liberi procreati ex juſtis nuptiis aut legitimati, ſunt naturales & legitimi: adoptivi autem ſunt tantum legitimi. Prima cauſa hoc titulo proponitur. ſecunda *tit. ſeq.* §. *ult.*: tertia *inf. de adopt. in princ.*

2 ¶ Nuptiæ *in* §. 1. definiuntur viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens. Intellige conjunctionem

nem animorum potius quam corporum: quia non concubitus, ſed conſenſus nuptias facit. *D. de diverſ. reg. jur. l. nuptias* 30. Intellige conſuetudinem vitæ individuam; quia hæc eſt proprietas nuptiarum, ſine qua nuptiæ jure civili non conſiſtunt: nam thori ſeparatio, de qua in jure canonico agitur, juri civili eſt ignota. Tollitur autem hæc individua vitæ conſuetudo, cum ipſæ nuptiæ morte vel divortio dirimuntur.
¶ Porro quamvis nuptiæ ſint maris & fœminæ conjunctio, ac 3
tam maſculi quam fœminæ ſint in patria poteſtate; tamen ſoli maſculi, ut pater, & aſcendentes per lineam paternam, in poteſtate liberos habent.

X. *De nuptiis.*

NOn ſufficit data nuptiarum definitio, niſi etiam explicetur 1
quæ ſint juſtæ, vel injuſtæ: quia ex juſtis tantum nuptiis procreati liberi ſunt in poteſtate parentum; hoc igitur titulo Imperator agit de juſtis vel injuſtis nuptiis uſque ad §.
ult. in quo de legitimatione liberorum agit. ¶ Iuſtæ nuptiæ in 2
principio definiuntur, quas cives Romani ſecundum legum præcepta coëuntes contrahunt, id eſt, maſculus major 14. annis, & fœmina major annis 12. qua ætate dicitur viripotens. Ergo injuſtæ nuptiæ ſunt, quæ contra legum præcepta con-
trahuntur. §. *ſi adverſus.* ¶ Legitimationis duo genera pro- 3
ponuntur *in* §. *ult.* Primum per ſubſequens matrimonium, ſi is, qui ex legitima concubina (nam concubinatus jure civili permiſſus eſt. *D. de concubin. l.* 3. §. 1.) liberos ſuſcepit cum ea matrimonium, inſtrumentis dotalibus confectis, contrahat. Alterum per oblationem curiæ, dum enim filius fit curialis ſimul fit patri legitimus, & in ejus poteſtate. Noviſſime Iuſtinianus alia duo legitimationum genera introduxit: nimirum per reſcriptum Principis. *Nov.* 74. *&* *Nov.* 89. *c.* 2. & per filii nominationem à patre in publico inſtrumento, aut in privato inſtrumento trium teſtium ſubſcriptionem continente; aut in teſtamento, aut apud acta factam. *Nov.* 117. *cap.* 2. propterea quod filius proprie dicitur, qui ex viro & ejus uxore naſcitur. *D. de his qui ſui vel alien. jur. ſunt. l.* 6.

XI. *De adoptionibus.*

EXpoſitis duabus patriæ poteſtatis cauſis naturalibus & legitimis, ſubjicitur tertia juris civilis propria, id eſt, adoptio, quæ à Theophilo hic definitur actus legitimus naturam imitans, ad eorum, qui liberos non habent, ſolatium, inventus,

à Gajo autem *lib.1.Inſtit.tit.5*.naturæ ſimilitudo, ut aliquis filium habere poſſit,quem non generavit.¶ Adoptionis ſpecies duæ ſunt: nempe adoptio proprie dicta,qua filiifamilias ſolius magiſtratus auctoritate adoptantur : & arrogatio,qua patreſfam.ex reſcripto Principis apud acta inſinuato adoptãtur. *§.1.*

XII. *Quibus modis jus poteſtatis ſolvitur.*

SVpra expoſuit tres modos, quibus dominica poteſtas conſtituitur, nativitatem ex ancilla, captivitatem & venditionem ad pretium participandum. *Sup. de ju. perſon. §. pen.* ad totidem modos, quibus conſtituitur patria poteſtas, procreationem ex juſtis nuptiis, legitimationem & adoptionem. *Sup. de patr. poteſt. in pr. & de nupt. §. ult. & de adopt. in pr.*nunc modos enarrat, quibus poteſtas ſolvitur. Et unum quidem modum proponit ſolvendæ poteſtatis dominicæ, nempe manumiſſionem : plures autem modos diſſolvendæ patriæ poteſtatis : quorum alii omnino poteſtatem tollunt, ut mors, deportatio, pœnæ ſervitus, patriciatus dignitas, emancipatio: alii poteſtatem ſuſpendunt, ut captivitas: alii transferunt, ut adoptio, nihil autem huic poteſtati relegatio officit, quia civitatem non adimit, ut deportatio.

XIII. *De tutelis.*

1 HActenus dictum eſt de perſonis alieno juri ſubjectis: jam dicendũ de iis,quæ ſui juris ſunt. hæ partim ſunt in tutela,partim in curatione,partim neutro jure tenentur.Itaque in ſequẽti parte Imperator primum aget de tutelis,poſtea de curationibus : tandem ea exponet,quæ tutoribus & curatoribus
2 communia ſunt. ¶ Tutela eſt vis ſeu poteſtas in capite libero (id eſt,in tutore)ad tuendum eum (ſubaudi pupillum) qui per ætatem ſe defendere nequit; partim jure civili data (ut tutela legitima) partim permiſſa (ut teſtamentaria & dativa.) Sunt enim hæc tria tutelarum genera: quia tutor vel teſtamento datur, vel ipſo jure, vel à judice competente.

XIV. *Qui teſtamento tutores dari poſſunt.*

SVperiori titũlo, poſtquam generalia quædam de tutelis docuit, primam tutelæ ſpeciem explicare cœpit,& egit de perſonis, quæ in teſtamento tutorem dant,vel accipiunt.pergit ergo de hac tutela teſtamentaria diſſerere, ac docet, qui poſſint teſtamento tutores dari, & quibus modis dentur, & an den-

an dentur rebus, & quomodo ſint accipienda quædam teſtamenta, ſeu quædam dationes tutorum. Ergo inſcriptio hujus tituli ſumitur tantum à prima parte, quod quidem ſæpius in his Inſtitutionibus accidit.

XV. *De legitima adgnatorum tutela.*

CEſſante tutela teſtamentaria, locus eſt legitimæ, quæ ipſo jure defertur vel ex verbis legis xij. tabularum, vel ex ejus interpretatione, vel ex novo jure. Ex verbis legis tutela defertur proximis adgnatis. Adgnati ſunt cognati per maſculos conjuncti, capite non minuti. Nam cognatio eſt genus, quod dividitur in cognationem proprie dictam, quæ eſt per fœminas: & adgnationem, quæ eſt per maſculos. Proximi ſunt, quos nemo præcedit, etiamſi nemo eos ſequatur. Quid autem ſit capitis deminutio, & quotuplex, ſequẽti titulo declarabitur.

XVI. *De capitis deminutione.*

CApitis deminutio eſt ſtatus mutatio. Hanc definitionem 1
Ariſtoteles vitioſam diceret, quia totidem membris conſtat, quod definitum *lib. 6. Topic. cap. 11. partic. 2.* ¶ Porro 2
triplex eſt hominum ſtatus, libertas, civitas, familia. Poteſt autem aliquis amittere, vel ſolam familiam, vel familiam & civitatem, ſalva libertate, vel hæc omnia perdere. Sed neque libertatem ſolam, neque civitatem ſalva familia poteſt amittere. Vnde fit ut tres tantum ſint capitis deminutiones: maxima quæ tria illa adimit: minor ſeu media, quæ civitatem & familiam tollit ſalva libertate: & minima quæ ſolam familiam adimit. ¶ In calce hujus tituli redit Imperator ad legitimam 3
adgnatorum tutelam, ejuſque expoſitioni finem imponit.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

EX mente & interpretatione legis xij. tabularum defertur primo patronis tutela libertorum impuberum. Secundo parentibus tutela libertorum impuberum emancipatorum.

XVIII. *De fiduciaria tutela.*

MOrtuo parente tutore legitimo, ſi qui ſint liberi perfectæ ætatis, in ejus locum tutores fiunt. hæc dici poteſt tutela legitima, quoniam ipſo jure defertur, ſine facto hominis, id eſt, ſine teſtamento, & ſine judicis decreto: ſed non eſt proprie legitima, quia non deſcendit ex lege xij. tabularum, quæ κατ᾽ ἐξοχὴν, appellatur lex.

XIX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.*

1 SI nec teſtamentarius, nec legitimus tutor ſit, in extremum ſubſidium judex competens dat pupillis tutorem, quem Doctores dativum nominant. Olim dabatur Romæ ex lege Attilia lata ab Attilio Tribuno plebis: unde tutor Attilianus
2 vocatur: in provinciis vero ex lege Iulia & Titia. ¶ Duo poſtremi §§. non ſunt hujus tituli proprii, ſed communiter pertinent ad tutelas, quas Imperator oſtendit eſſe introductas in gratiam pupillorum: unde fit, ut tutela finita tutor rationem adminiſtrationis reddere debeat. Hinc etiam eſt, (ut hoc obiter addam) quod pupilli dicuntur eſſe ſui juris, licet ſint in poteſtate tutorum; quemadmodum & adoleſcentes, qui ſunt in poteſtate curatorum, nihilominus dicuntur eſſe ſui juris: ne ullo modo eis noceat poteſtas, quæ ipſorum favore introducta eſt.

XX. *De auctoritate tutorum.*

1 HIc quoque titulus communiter ad omnes tutelas & om-
2 nes tutores pertinet. ¶ Conſenſus ſpecies ſunt, juſſus, mandatum, auctoritas, ratihabitio. Iuſſus & mandatum præcedunt actum, qui jubetur vel mandatur: ſed inter ſe differunt; quia jubemus iis qui ſunt in noſtra poteſtate, mandamus autem iis qui ſunt extra noſtram poteſtatem. auctoritas actum comitatur, ratihabitio ſequitur. ergo auctoritas eſt conſenſus, qui in ipſo negotio interponitur.

XXI. *Quibus modis tutela finitur.*

POſtquam expoſuit Imperator, quid ſit tutela, quot modis conſtituatur, ſeu quot habeat ſpecies, & quos effectus producat; tandē docet, quibus modis diſſolvatur; quia quodcumque certis modis conſtituitur, etiam certis modis diſſolvitur.

XXII. *De curatoribus.*

1 HVcuſque de tutoribus dictum eſt; jam de curatoribus
2 agitur. ¶ Curatio eſt poteſtas in capite libero (id eſt, in curatore) ad gerenda illius negotia qui per ætatem (quia eſt minor 25. annis) vel propter animi vitium (quia eſt furioſus, vel mente captus, vel prodigus) vel ob corporis vitium (veluti quia eſt ſurdus, aut mutus aut perpetuo morbo laborat) ea commode gerere non poteſt.

XXIII.

XXIII. *De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum.*

SEquuntur tria tutoribus & curatoribus communia. Pri- 1
mum eſt ſatiſdatio. ¶ Satiſdare dicitur, qui datis fidejuſſo- 2
ribus, aut pignoribus cavet. *D. de pecun. conſtit. l. promiſſor. 21. §. ult.* ſed ſatiſdationes prætoriæ, qualis hæc eſt, de qua in
hoc titulo agitur, fidejuſſores deſiderant. *D. de ſtipul. prætor. l. 7.* ¶ Tutor ſatiſdat rem pupilli ſalvam fore. Curator ſatiſ- 3
dat rem ejus qui in curatione eſt, puta adoleſcentis, ſalvam
fore.

XXIV. *De excuſationibus tutorum, vel curatorum.*

SEcundum eſt excuſatio. Nam tutela & cura ſunt munera 1
publica, quæ inviti ſubire coguntur, niſi legitimas excuſa-
tiones habeant. ¶ Porro nonnullæ cauſæ ad tempus excuſant, 2
ut adminiſtratio rei fiſcalis: aliæ in perpetuum, ut ætas ma-
jor 70. annis.

XXV. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium eſt ſuſpecti accuſatio & remotio à tutela vel cu- 1
ra. ¶ Suſpectus hoc loco dicitur, non ex facultatibus, ſed 2
ex moribus, quia doloſe tutelam aut curam gerit, vel geſtu-
rus videtur.

LIBER SECVNDVS.

TIT. I. *De rerum diviſione, [& acquirendo ipſarum dominio.]*

EXPOSITO primo juris objecto, id eſt, perſonis, tranſgre- 1
diamur ad ſecundum, nempe ad res: de quibus triplex
quæſtio eſſe poteſt, videlicet de dominio, de poſſeſſione,
& de obligatione. ac de poſſeſſione quidem obiter dicetur
infr. tit. 9. & lib. 4. tit. de interdictis: de dominio autem & obli-
gatione prolixe in hac parte tractatur. ¶ Quod ad dominium 2
attinet: quia non omnes res in noſtrum dominium cadunt, in
primis explicantur duæ rerum diviſiones, ut intelligamus,
quæ res nobis acquiri poſſint, vel non poſſint. Primo namque
vel ſunt in patrimonio, ſeu dominio noſtro, vel extra patri-
monium & dominium noſtrum. Quod enim dicitur ſervitu-
tes nec eſſe in patrimonio, nec extra patrimonium. *D. de ſerv. l. 1.*

l. 1. de ſervitutibus per ſe acceptis intelligi debet: quia per ſe non conſiſtunt, ſed ſequuntur prædia, quorum ſunt qualitates quædam. *D. de verbor. ſignif. l. quid aliud.* 86. Secundo aut ſunt communes omnium hominum, aut alicujus populi, aut civitatis, aut nullius, aut ſingulorum hominum, quibus
3 non uno modo acquiri ſolent. ¶ Sunt autem modi, quibus res acquiruntur, partim juriſgentium, ut occupatio, fructuum perceptio, acceſſio, confuſio, vel commixtio, & traditio; qui hoc titulo explicantur: partim juris civilis, de quibus mox dicetur.

II. *De rebus corporalibus & incorporalibus.*

1 MOdis ſupra expoſitis tantum res corporales acquiruntur: iis vero qui mox declarabuntur, etiam res incorporales acquiri poſſunt. Quamobrem hoc loco datur titulus de rebus corporalibus & incorporalibus: quia prius ſciendum eſt, quæ res acquiri poſſunt, quam declarentur modi, quibus
2 acquiruntur. ¶ Res corporales ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt, ut homo, veſtis, aurum. Incorporales, quæ ſui natura tangi non poſſunt: atque harum aliæ extra jus conſiſtunt, ut Angeli: aliæ in jure, ut ſervitutes prædiales, & perſonales, de quibus deinceps dicetur.

III. *De ſervitutibus prædiorum.*

1 SErvitus aliter hic accipitur, quam libro ſuperiori: ac definiri poteſt, jus, quo res vel alii quam domino ſuo, vel alieno prædio ſervit. regula namque juris eſt, nemini rem ſuam ſervire. *D. ſi uſufr. pet. l.* 5. *in pr. & de ſervitut. præd. urban. l. in re*
2 *communi.* 26. ¶ Servitutum duo ſunt genera. nam aliæ ſunt reales ſeu prædiales, aliæ perſonales. Realis ſeu prædialis ſervitus eſt, qua alicujus prædium alieno prædio ſervit. Quare in omni prædiali ſervitute duo ſunt prædia: alerum quod Doctores vocant dominans, id eſt, cui ſervitus præſtatur; alterum ſerviens. Et ſicut duo ſunt prædiorum genera, urbanum, & ruſticum: ita duplex eſt prædialis ſervitus; nimirum urbana, & ruſtica. Vrbanum prædium eſt ædificium habitandi cauſa ſive in urbe, ſive ruri extructum, reliqua omnia ſunt prædia ruſtica. §. 1. *& D. commun. prædior. l.* 1. *in pr. & de verb. ſignific. l. urbana prædia.* 198. Servitus urbana eſt, qua prædium ſive urbanum ſive ruſticum urbano prædio ſervit: ruſtica, qua urbanum vel ruſticum ruſtico ſervit: nam denominatio ſumitur à prædio dominante, non à ſerviente.

IV. *De uſufructu.*

A Servitutibus realibus tranſit ad perſonales. ¶ Servitus 1
perſonalis eſt, qua perſona vel res perſonæ, id eſt, non 2
domino, ſervit, ut uſusfructus, & uſus. ¶ Vſusfructus eſt jus 3
utendi fruendi rebus alienis, ſalva earum ſubſtantia.

V. *De uſu & habitatione.*

VSus eſt jus utendi rebus alienis ſalva earum ſubſtantia. Vti 1
dicimur ad neceſſitatem: frui etiam ad ſuperfluitatem.
¶ Vſui ſimilis eſt habitatio, quæ eſt jus, vel potius facultas ha- 2
bitandi in ædibus alienis, ſalva earum ſubſtantia. Nam etſi habitatio dici aliquo modo jus poteſt. §. *penult.* tamen magis in facto, quam in jure conſiſtit. *D. de cap. min. l. penult.*

VI. *De uſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus.*

POſtquam dictum eſt de rebus, quæ acquiruntur, jam di- 1
cendum de modis acquirendi civilibus, quia naturales *tit.* 1.
expoſiti fuerunt. Ac naturales quidem modi ſunt omnes particulares, id eſt, iis modis ſingulæ res acquiruntur, puta, quæ occupantur in bello, vel inveniuntur in littore maris: modi autem civiles partim ſunt particulares, quibus res ſingulæ ac-
quiruntur, partim univerſales, per quos aliqua univerſitas, ut hereditas, acquiritur. Primo loco dicendum eſt de particularibus: quoniam hi ſimiliores ſunt modis naturalibus ſup. ex-
poſitis. ¶ Primus modus particularis civilis eſt uſucapio: quæ 2
definitur adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti. *D. h. t. l.* 3. nam uſus hic ſignificat poſ-
ſeſſionem, ut & *D. de verbor. ſignif. l. quæſtio.* 115. & uſucapere
nihil aliud eſt, quam poſſeſſione dominium acquirere. ¶ Vſu- 3
capionis ſpecies duæ ſunt: uſucapio proprie dicta, & longi temporis præſcriptio ſeu longi temporis poſſeſſio. Illa acquiruntur res mobiles, triennio: hac res immobiles longo tempore, id eſt, decennio inter præſentes, vel vicennio inter ab-
ſentes. ¶ Vt autem uſucapio procedat, hæc in ſumma requi- 4
runtur. I. Bona fides uſucapientis. II. Iuſtus titulus ſive cauſa idonea, ut emptionis, aut donationis. III. Vt uſucapiens rem à non domino acceperit. IV. Poſſeſſio continuata, non interrupta. V. Vt res poſſit uſucapi, id eſt, nec ſit extra commercium, nec furtiva, nec vi poſſeſſa.

VII.

VII. *De donationibus.*

1 Secundus modus acquirendi jure civili eſt donatio: quæ nihil aliud eſt, quam liberalis, id eſt, nullo jure cogente facta conceſſio. *D.h.t.l.donari. 29. in prin. & de div.reg.jur. l.donari.82.*
2 ¶ Donatio fit vel inter vivos, vel mortis cauſa. Rurſus vel eſt ſimplex donatio, veluti, *dono tibi decem*: vel ſub conditione, veluti, *dono tibi decem ſi moriar*: vel quæ ſub conditione reſolvitur, veluti, *dono tibi decem, ita ut, ſi convaluero, mihi reſtituas*: vel ſub modo, veluti *dono tibi decem ut Stichum manumittas. D.h.t.l. 1. & C. de condi. ob cauſam. l.2.3.6.7.8.*
3 *& de donat. quæ ſub modo, tot. tit.* ¶ Eſt quædam donatio, quæ vocatur propter nuptias: & eſt doti ἀντίστροφος. ut enim dos à muliere vel pro muliere datur marito: ita ex parte viri confertur in mulierem donatio propter nuptias. idcirco Græci ἀντιφέρνην, & Itali contra dotem appellant. Hæc donatio olim fiebat & vocabatur ante nuptias, & omnimodo in ſe habebat conditionem, ſi nuptiæ ſequerentur: ſed hodie ſtantibus nuptiis poteſt augeri ex conſtitutione Iuſtini, atque etiam in totum conſtitui ex conſtitutione Iuſtiniani. *§. eſt & aliud.*

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

1 Expoſitis modis acquirendi particularibus, dicendum eſt de perſonis, quę his modis alienant, vel acquirunt. Quod enim
2 aliquis alienando amittit, alius acquirit. ¶ De alienantibus duæ ſunt regulæ. I. Dominus rem ſuam alienare poteſt: quia quilibet eſt rei ſuæ moderator & arbiter. *C. mand. l. in re manda-*
3 *ta. 21.* II. Qui non dominus, rem alienare nequit. ¶ A prima regula excipitur maritus, qui non poteſt alienare prædium dotale, prohibente lege Iulia *in pr.* & pupillus. *§ nunc admonendi.* A ſecunda excipiuntur creditores pigneratitii. *§. 1.*

IX. *Per quas perſonas nobis acquiritur.*

Quod ad perſonas acquirentes attinet, ſciendum eſt nos acquirere per noſmetipſos, per eos qui ſunt in noſtra poteſtate, per eos quos bona fide poſſidemus, & interdum per procuratores, ut hoc titulo plenius explicatur.

X. *De teſtamentis ordinandis.*

1 Tranſgrediamur ad modos acquirendi civiles univerſales: qui quidem ſunt quatuor: hereditas, bonorum poſſeſſio, arroga-

arrogatio, bonorum addictio. ¶ Hereditas eſt ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuit mortis tempore. *D. de verb. ſig. l. nihil aliud* 24. *& de diverſ. reg. jur. l. hereditas.* 62. defertur autem vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Quoniam igitur quamdiu ſpes eſt ſucceſſionis teſtamentariæ, non ſuccediturab inteſtato, hujus diſputationis initium à teſtamentis ſumendum eſt. *Sup. tit. prox.* §. *ult.* ¶ Teſtamentum dicitur à teſtatione mentis. *h. t. in prin.* & eſt voluntatis noſtræ juſta ſententia, de eo, quod poſt mortem noſtram fieri volumus. *D. qui teſtam. face. poſſ. l.* 1. ¶ Teſtamentorum expoſitio eſt tripertita. I. Dicetur de teſtamentis condendis. II. De iiſdem infirmandis. III. De eorum accidentibus. ¶ Vt teſtamentum recte conſtituatur, plura requiruntur. Primum requiſitum eſt, ut adhibeantur juris ſolemnitates, quæ quidem plures proponuntur *in* §. *ſed cum paulatim. h. t. & in l. hac conſultiſſima.* 28. *C. eod.* I. Præſentia ſeptem teſtium. II. Vt teſtes ſint rogati ſpecialiter. III. Vt teſtamentum fiat uno contextu, id eſt, nullo extraneo actu interjecto. IV. Scriptura. V. Subſcriptio teſtatoris, niſi vel teſtamentũ ſit holographum, id eſt, totum manu teſtatoris ſcriptum, vel octavus teſtis pro teſtatore literarum imperito ſubſcribat. VI. Subſcriptio teſtium. VII. Signacula teſtium. VIII. Vt teſtator eam ſcripturam oſtendat teſtibus, ac dicat ea contineri ſuum ultimum elogium, ſeu teſtamentum. Omitto ſolemnitatem requiſitam in §. *ſed his omnibus.* quia ſublata eſt *per Novel.* 119. *c.* 9. ¶ Hæ ſolemnitates primo non requiruntur in teſtamento nuncupativo, quod ſine ſcriptis fit, teſtatoris voluntate palã pronunciata coram teſtibus. Vnde duo ſunt teſtamentorũ genera: alterum ſolemne ſive in ſcriptis, ſive arcanũ; alterũ nuncupativũ. §. *ult.*

2 3 4 5 6

XI. *De militari teſtamento.*

1 SEcundo non requiruntur in teſtamento militari, quod miles ſub præliandi tempus fecit. nam militi conceſſum eſt, ut eo tempore teſtetur, quomodo vult, & quomodo poteſt. 2 ¶ Notandum eſt, aliud eſſe teſtamentum militis, aliud teſtamentum militare: quia miles modo jure communi, modo jure militari ex ſpeciali privilegio teſtatur.

XII. *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.*

TErtio non requiruntur in teſtamento ejus, qui teſtamenti factionem non habet: quia ejus teſtamentum indiſtincte non valet.

XIII. *De exheredatione liberorum.*

SEcundum requiſitum eſt, ut ſi teſtator liberos in poteſtate habeat, qui ſui heredes futuri ſint, eoſque nolit heredes facere, eos nominatim exheredet.

XIV. *De heredibus inſtituendis.*

1 TErtium requiſitum eſt heredis inſtitutio, quæ dicitur eſſe caput & fundamentum teſtamenti. *Inſ. de legat.* §. *ante*
2 *heredes.* ¶ Porro heredis inſtitutio eſt ultima voluntas, qua teſtator hereditatem ſuam in aliquem, vel in aliquos poſt mor-
3 tem ſuam confert. ¶ Dividitur autem in inſtitutionem proprie dictam, & ſubſtitutionem. nam heredes vel inſtituuntur, vel ſubſtituuntur. & inſtituuntur quidem primo tantum gradu: ſubſtituuntur autem ſecundo, vel ulteriori gradu. Ergo inſtitutio proprie dicta eſt primi heredis, vel primo gradu facta inſtitutio; veluti, *Titius hæres eſto.*

X V. *De vulgari ſubſtitutione.*

1 SVbſtitutio eſt ſecundi heredis, vel ſecundo gradu facta inſtitutio. Secundi appellatione intelligimus etiam tertium, & omnes ulteriores gradus; quemadmodum appellatione ſecundarum nuptiarum ſignificamus omnes, quæ poſt primas
2 contrahuntur. ¶ Subſtitutionum ſpecies ſunt, vulgaris, pupillaris, & quaſi pupillaris ſive Iuſtinianea. Vulgaris eſt, quæ fit in caſum ſive eventum, *ſi primus heres non erit:* veluti, *Titius heres eſto: ſi Titius heres non erit, Mævius heres eſto.*

X V I. *De pupillari ſubſtitutione.*

1 PVpillaris eſt, quæ fit in eum caſum, *ſi teſtatoris filius impubes, quem in poteſtate habebat, in ætate pupillari poſt patrem ſuum deceſſerit.* quo modo ſubſtituitur tam pupillo exheredato, quam heredi inſtituto, poteſt etiam pupillaris cum vulgari conjungi, ut in ſequenti exemplo eſt inſtitutio primi gradus, & ſubſtitutio vulgaris, & ſubſtitutio pupillaris: *Titius filius meus heres eſto, Si Titius filius meus heres non erit, aut heres erit, & in pupillari ætate deceſſerit, Sejus heres eſto.* Ex vulgari ſubſtitutione ſucceditur teſtatori: ex pupillari, ipſi pupillo: quia pater filio pupillo teſtamentum fecit, adeo ut
2 videatur teſtamentum ipſius pupilli. ¶ Pupillari ſubſtitutioni ſimilis eſt quaſi pupillaris ſeu Iuſtinianea, quam Doctores exemplarem vocant, quia ad exemplum pupillaris à Iuſtiniano introducta eſt. *C. de impuber. & aliis ſubſtitut. l. humani*

manitatis. 9. Fit autem in eum caſum, *ſi filius teſtatoris vel teſtatricis in furore, ſeu non ſanæ mentis deceſſerit.* veluti, *Titius filius meus heres eſto, Si Titius filius meus prius morietur, quam mentis compos factus fuerit, Sempronius heres eſto.*

XVII. *Quibus modis teſtamenta infirmentur.*

TEſtamentum ſecundum ea quæ ſup. expoſita ſunt, recte conditum, tribus modis infirmatur. Primo, cum adgnatione, vel quaſi adgnatione ſui heredis præteriti, aut poſteriori teſtamento rumpitur. Secundo, cum capitis deminutione teſtatoris irritum fit.

XVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

TErtio, cum per querelam inofficioſi reſcinditur. Inofficioſum teſtamentum dicitur, quod jure quidem factum 1 2
eſt, ſed contra officium pietatis: quod ſequentibus caſibus accidit. I. Si ſuus heres ſine juſta cauſa ſit exheredatus. II. Si quis ex liberis in teſtatoris vel teſtatricis poteſtate non cõſtitutus, vel ex parentibus ſine juſta cauſa ſit exheredatus, vel præteritus. III. Si fratribus aut ſororibus conſanguineis in hereditate prælatæ ſint turpes perſonæ. Quapropter hæc querela datur teſtatoris liberis, parentibus, & fratribus. ¶ Quæ 3
vero ſint juſtæ exheredandi cauſæ, querelam inofficioſi teſtamenti adimentes, petendum eſt ex *Nov.* 115. ¶ Huc uſque di- 4
ctum eſt de teſtamentis condendis, vel infirmandis: ſupereſt, ut eorum accidentia enarremus.

XIX. *De heredum qualitate, & differentia.*

PRimum teſtamentorum accidens eſt heredum qualitas, quæ quia triplex eſt, inde heredum differentiam ſumimus, ac dicimus alios eſſe heredes ſuos & neceſſarios, & alios neceſſarios, alios extraneos. Sui & neceſſarii ſunt, qui ſunt in teſtatoris poteſtate, ita ut nemo eos gradu præcedat: ut filius, & nepos ex filio defuncto, vel emancipato. Ac ſui quidem dicuntur: quia domeſtici heredes ſunt, & vivo quoque parente quodammodo domini exiſtimantur, ita ut morte parentis non tam ſucceſſio eis acquiri, quam dominium continuari videatur. Neceſſarii vero, quia volentes nolentes ſuccedunt ex lege tabularum: quamquam jure prætorio abſtinendi beneficium habeant. Neceſſarii tantum ſunt ſervi, à domino ſuo heredes inſtituti, quia omnimodo, ſive velint, ſive nolint, here-

des fieri coguntur. Cæteri omnes ſunt heredes extranei. Sui vel neceſſarii dicuntur ſe immiſcere, vel abſtinere: extranei adire, vel repudiare hereditatem.

XX. *De legatis.*

SEcundum teſtamentorum accidens eſt legatum: quod eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præſtanda. §.1. vel delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod univerſum heredis foret, alicui quid collatum vult. *D. de legat. 1. l. legatum. 116. in princ.*

XXI. *De ademptione legatorum, & tranſlatione.*

1 LEgatum conſtituitur, adimitur, transfertur, minuitur. De legatis conſtituendis dictum eſt ſuperiori titulo: de minuendis titulo ſequenti; nunc agitur de legatis adimendis, &
2 transferendis. ¶ Eſt autem differentia inter ademptionem, & tranſlationem: quia ſi legatum ſimpliciter adimatur legatario, penes heredem manet. Si vero transferatur, non manet penes heredem, ſed ad ſecundum legatarium pertinet.

XXII. *De lege Falcidia.*

MInuuntur legata per legem Falcidiam latam à P. Falcidio Trib. plebis qua cavetur, ne heres ultra dodrantem teneatur legata præſtare, ut quartam hereditatis partem ſalvam habeat.

XXIII. *De fideicommiſſariis hereditatibus.*

1 TErtium teſtamentorum accidens eſt fideicõmiſſum, quod non relinquitur verbis directis, ut legatum, ſed precariis. Vlpian. *tit. de legat. in prin. Legatum* (inquit) *eſt, quod legis modo, id eſt, imperative relinquitur, nam ea, quæ precativo modo relinquuntur, fideicommiſſa vocantur, & tit. de fideicommiſ. in princ. Fideicommiſſum eſt, quod non civilibus verbis, ſed precative relinquitur: nec ex rigore juris proficiſcitur, ſed ex voluntate*
2 *datur relinquentis.* ¶ Fideicommiſſum eſt univerſale, vel particulare. Fideicommiſſarius univerſalis eſt, cui hereditas per fideicommiſſum eſt relicta.

XXIV. *De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.*

FIdeicommiſſarii particulares ſunt, quibus ſingulæ res per fideicommiſſum ſunt relictæ.

XXV. *De codicillis.*

QVartum teſtamentorum accidens ſunt codicilli : idcirco 1
vires capiunt ex teſtamento. *D. de ju. codicill. l. 3. §. ult. l. 5.*
& ejus jus ſequuntur. *D. eod. l. ab inteſt. 16.* quod ſi ab inteſtato
fiant, vicem exhibent teſtamenti. *d. l. ab inteſtato.* ¶ Ergo co- 2
dicilli nihil aliud ſunt, quam teſtamentum quoddam imperfe-
ctum : ideoque nullam ſolemnitatem deſiderant, ſed tantum
quinque teſtium præſentiam requirunt. §. *ult. & C. eod. l. ult.*
hereditas vero in eis nec dari, nec adimi poteſt, niſi per fidei-
commiſſum. §. *pen.* ¶ Hactenus de teſtamentis, & de heredi- 3
tatibus ex teſtamento delatis dictum eſt.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur.*

SEquitur, ut videamus de hereditatibus, quæ ab inteſtato 1
deferuntur : de quibus explicandum primo eſt, cui ſucce-
datur : deinde, qui, & qua ex parte ſuccedant. ¶ Quod ad 2
priorem quæſtionem attinet, ſucceditur civi Romano, qui
mortuus eſt inteſtatus. Dicitur autem aliquis deceſſiſſe inte-
ſtatus, vel quia teſtamentum non fecit, vel quia non jure fe-
cit, vel quia teſtamentum ejus eſt infirmatum, aut nemine
adeunte eſt deſtitutum. ¶ Quod ad ſecundam quæſtionem 3
ſpectat, aliter conſtituuntur heredes in his Inſtitutionum, nec
non in Digeſtorum, & Codicis libris; aliter in Novellis. Hic
ponuntur tres heredum ordines. In primo ex lege xij. tabula-
rum vocantur ſui heredes in ſtirpes : ita ut (exempli gratia) fi-
lio defuncto nepotes ex eo ſuſcepti, eum repræſentent, & tan-
tam portionem accipiant, quantam pater eorum caperet, ſi
viveret. Qui vero ſint ſui heredes, dictum fuit *ſup. tit. 19. lib. 2.*

II. *De legitima adgnatorum ſucceſſione.*

IN ſecundo ordine ſuccedunt heredes legitimi : quales ſunt. 1
Primo proximi adgnati, qui ex verbis legis duodecim tabu-
larum, in capita, id eſt, in viriles portiones ſuccedunt. Secundo
pater, qui filio emancipato ſuperſtes eſt. de hoc enim agitur
in §. *ult.* licet nulla ejus mentio fiat in rubrica. hic autem
ſuccedit ex mente & interpretatione ejuſdem legis.

III. *De ſenatuſconſulto Tertulliano.*

TErtio mater, quæ ex ſenatuſconſulto Tertulliano filiis ſuccedit.

IV. *De ſenatuſconſulto Orphitiano.*

QVarto filii, qui ex ſenatuſconſulto Orphitiano matri ſuccedunt.

V. *De ſucceſſione cognatorum.*

IN tertio ordine ſuccedunt proximi cognati, ſed hi non ſunt veri heredes: quia tantum à prætore ad ſucceſſionem vocantur: prætor autem non facit veros heredes, ſed bonorum poſſeſſores. *inf. de bonor. poſſeſſ. verſ. quos autem.* Hi ſuccedunt in capita, non in ſtirpes.

VI. *De gradibus cognationis.*

1 QVia cognati ſecundum gradus prærogativam ſuccedunt, merito hic explicantur cognationis gradus, eodemque modo computantur gradus adgnationis; quoniam in adgnatis quoque eſt eadem ratio, ut gradu propinquiores remotioribus
2 in inteſtati hereditate præferantur. ¶ Cognati ſunt, qui ratione ſanguinis ſunt conjuncti, eo quod alter alterum genuit, vel ambo ab iiſdem parentibus ſunt geniti. Adgnati ſunt cognati, qui ſunt in eadem familia. Gradus eſt adgnatorum, vel cognatorum diſtantia. Generatio eſt cauſa cognationis, vel adgnationis, proinde & ipſius gradus, ac totidem gradibus duæ perſonæ inter ſe diſtant, quot ſunt generationes interjectæ. Verbi gratia, inter patrem & filium unus eſt gradus, quia una eſt generatio interpoſita, qua pater filium genuit. fratres autem ponuntur in ſecundo gradu: quia duæ reperi-
3 untur generationes, qua ab eodẽ parente geniti ſunt. ¶ Porro cognatorum & adgnatorum alii vocantur adſcendentes, alii deſcendentes, alii tranſverſales ſeu collaterales. Adſcendentes noſtri ſunt, qui nos genuerunt. deſcendentes, qui à nobis geniti ſunt. tranſverſales ſeu collaterales, qui nec nos genuerunt, nec à nobis geniti, ſed eundem, quem nos, parentem habent. Tranſverſalium alii dicuntur eſſe in linea æquali, qui ſcilicet æque diſtant à ſtipite, hoc eſt, communi parente, ut fratres, conſobrini: alii in linea inæquali, nimirum quorum alter eſt propinquior ſtipiti, alter ab eo remotior, ut patruus & fratris filius: quorum ille huic eſt loco parentis, & hic illi
4 loco filii. ¶ Cognationis & adgnationis nomina ſunt relata.

nam

nam cognatus ad cognatum, & adgnatus ad adgnatum refertur. Adſcendentes, id eſt, parentes, referuntur ad deſcendentes, id eſt, ad liberos: ut pater eſt filii pater, & avus eſt nepotis avus. Deſcendentes referuntur ad adſcendentes: ut filius eſt patris filius,& nepos eſt avi nepos. Tranſverſales in linea æquali referuntur inter ſe: ut frater eſt fratris frater, conſobrinus eſt conſobrini conſobrinus, ſobrinus eſt ſobrini ſobrinus. Cum autem ſunt in linea inæquali, relatio eſt inter ſuperiorem, & inferiorem, ut inter patruum & fratris filium. nam patruus eſt filio fratris patruus: & filius fratris eſt patruo filius fratris. Superiorem voco eum, qui eſt propinquior ſtipiti, ut patruum: inferiorem, eum qui eſt remotior, ut filium fratris. Subjiciam typos, in quibus relatio, & gradus apparebunt.

Aſcendentes & deſcendentes.

Pater, mater.	1	*Filius, filia.*
Avus, avia.	2	*Nepos, neptis.*
Proavus, proavia.	3	*Pronepos, proneptis.*
Abavus, abavia.	4	*Abnepos, abneptis.*
Atavus, atavia.	5	*Atnepos, atneptis.*
Tritavus, tritavia.	6	*Trinepos, trineptis.*

Tranſverſales in linea æquali.

Frater, ſoror.	2	*Frater, ſoror.*
Conſobrinus, conſobrina.	4	*Conſobrinus, conſobrina.*
Sobrinus, ſobrina.	6	*Sobrinus, ſobrina.*

Tranſverſales in linea inæquali.

Patruus, amita.	3	*Fratris filius, filia.*
Avunculus, matertera.	3	*Sororis filius, filia.*
Patruus magnus, amita magna.	4	*Fratris nepos, neptis.*
Avunculus magnus, matertera magna.	4	*Sororis nepos, neptis.*
Propatruus, proamita.	5	*Fratris pronepos, proneptis.*
Proavunculus, promatertera.	5	*Sororis pronepos, proneptis.*
Propius ſobrino, vel ſobrina.	5	*Conſobrini filius, filia.*
Abpatruus, abamita.	6	*Fratris abnepos, abneptis.*
Abavunculus, abmatertera.	6	*Sororis abnepos, abneptis.*
Propatrui, vel proavunculi. vel proamita, vel promatertera filius, filia.	6	*Conſobrini nepos, neptis.*

De ſervili cognatione.

1 HAnc rubricam Latini codices habent: quæ rectius à
2 Græcis abeſt. ¶ Servilis cognatio hoc loco dicitur, quæ
inter libertinos ſpectatur, ſervitutis tempore contracta, ut in-
3 ter patrē & filium, vel inter duos fratres manumiſſos. ¶ Ejuſmodi cognatio non pertinet ad edictū prætoris, quo cognati ad inteſtati ſucceſſionē vocantur, imo nullo jure olim ad ſuccedēdum proderat. Sed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione, modo cognati, modo patronus, modo liberti, vel cognati ipſius patroni liberto ſuccedunt, ut ſequenti titulo explicabitur.

VII. *De ſucceſſione libertorum.*

SVperiores tituli pertinent ad ingenuorum hereditates: ex hoc autem titulo libertis ſucceditur. Ad quorum hereditatem primo vocantur liberi: ſecundo fratres & ſorores: tertio parentes: quarto patroni: quinto patronorum liberi, vel parentes, vel cognati uſque ad quintum gradum: ut colligitur non tam ex *hoc tit. & ex tit. precedenti*, quam *ex l. ult. C de jur. patronat. edita ex Baſilicis à Cujacio. lib. 20. obſerv. c. 34.*

VIII. *De aſſignatione libertorum.*

OMnes filii ipſius patroni æque ad liberti hereditatem vocantur, niſi pater uni ex filiis libertum ſuum aſſignaverit: quo facto, hic ſolus in jus patronatus ſuccedit. Hucuſque de primo modo acquirendi per univerſitatem, id eſt, de hereditate: qui modus partim eſt ex leg. xij. tabul. partim ex novo jure, ut ſenatuſc. & conſtitutionibus. *D. de her. petit. l. 1. 2. & 3.*

IX. *De bonorum poſſeſſionibus.*

1 SEcundus modus ex edicto prætoris eſt bonorum poſſeſſio, quæ definitur jus perſequendi retinendique patrimonii, ſive rei, quæ cujuſque, cum moreretur, fuit. *D. h. t. l. 3. §. bonorum.* Ergo bonorum poſſeſſio eſt hereditas quædam prætoria: quia etſi prætor non facit veros heredes, *verſ. quos autem.* tamen facit quaſi heredes. Vnde appellatione hereditatis continetur etiam bonorum poſſeſſio. *D. de verbor. ſignif. l. hereditatis appellatione. 138.* ſiquidem bonorum poſſeſſores in omnibus obtinent vicem heredum. *D. h. t. l. 2.* & bona hic vocātur univerſitatis ſucceſſio, qua ſucceditur in jus defuncti, ſuſcipiturque ejus rei commodum, & incommodum. *D. eod. l. 3. in princip.*

Ita-

Itaque poſſeſſio hic non ſignificat factum, ut *in tit. de acquirenda poſſeſſione,* ſed jus. *D. de verbor. ſignific. l. hereditatis appell.119.* ¶ Bonorum poſſeſſiones ordinariæ ex teſtamento ſunt duæ. I. Contra tabulas, quæ datur liberis præteritis, id eſt, nec heredibus inſtitutis, nec ut oportet exheredatis, adverſus teſtamentum patris, non matris. *D. de bonor. poſſeſſ. cont. tabul. l.1. in princ. & l.4. §. ad teſtamenta.* datur etiam patronis adverſus teſtamenta libertorum, in quibus portio legitima ſibi relicta non eſt. *ſup. de ſucceſſ. libert. §. qua de cauſa. & §. ſed noſtra.* II. Secundum tabulas, quæ à prætore datur ſcriptis heredibus, & ex conſtitutionibus Principum accommodatur heredibus nuncupatis, tuncque vocatur bonorum poſſeſſio ſecundum nuncupationem. *C. de bon. poſſ. ſec. tab. l.2.* ¶ Ordinariæ ab inteſtato ſunt quatuor. I. Vnde liberi, qua liberi parentibus ſuccedunt. II. Vnde legitimi, ad quam vocantur legitimi heredes, ut adgnati, patroni, parentes. III. Vnde cognati, quæ defertur proximis cognatis. IV. Vnde vir, & uxor: qua conjux ſuperſtes ſuccedit conjugi defuncto vel defunctæ. *§. ſed eos.* ¶ Extraordinaria una eſt. Vt ex legibus, quam Prætor iis ſe daturũ pollicetur, quibus lege, vel ſenatuſc. vel conſtitutione Principis defertur ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato. *§. ſept.*

2 3 4

X. *De acquiſitione per arrogationem.*

TErtius modus eſt arrogatio. nam bona arrogati acquiruntur arrogatori. hæc acquiſitio moribus eſt recepta, & ex Iuſtiniani conſtitutione limitata eſt uſufructu tenus.

XI. *De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur.*

QVartus modus ex conſtitutione Divi Marci eſt addictio bonorum libertatis conſervandæ cauſa. Nam ſi quis libertates in teſtamento ſuo reliquerit, & nemine ejus hereditatem adire volente, in ea cauſa bona eſſe cœperint ut venire debeant, poteſt aliquis petere ea bona ſibi libertatum tuendarum gratia addici, ita ut de ſolido creditoribus hereditariis ſolvendo caveat.

XII. *De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano.*

ERat olim & quintus modus ex lege xij. tabularum, qui vocabatur bonorum emptio. nam bona ejus, qui non erat ſolvendo, haſtæ ſubjiciebantur, & ſolemniter per magiſtrum ven-

vendebantur.& ſextus ex ſenatuſconſulto Claudiano,quo mulier,quæ poſt ternam domini prohibitionem ſervo alieno jungebatur; illius domini ſerva fiebat, & ad eum omnia ſua bona transferebat.Hos duos modos Imperator Iuſtinianus ſuſtulit.

XIII. *De obligationibus.*

1 MEmoria breviter repetendum eſt, quod notavi ad titulum de rerum diviſione, tractatum de rebus in inſtitutionibus eſſe bipertitum:in prima parte agi de dominio,in ſecunda de obligatione;quia hinc oriuntur duo actionum poſterius explicandarum genera:Rei vindicatio,qua res noſtras petimus: & actio in perſonam, quæ eſt de rebus nobis debitis. Poſtquam igitur de rerum dominio & variis earum acquirendarum modis ab initio libri ſecūdi ad hunc uſque locum, di-
2 ctum fuit:conſequenter agitur de obligationibus.¶ Obligatio duplex eſt, naturalis, & civilis: ſed hic de civili tantum agitur,quia hęc ſola proprie dicitur obligatio.*D.de fidejuſ.l.fide-*
3 *juſ.16.§.natur.*¶ Sic autem definitur, Iuris vinculum,quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ ſecundum noſtræ
4 civitatis jura. ¶ Dividitur I.in civilem, & prætoriam. Civilis dicitur, quæ vel jure civili eſt introducta, ut ex ſtipulatione, vel jure gentium introducta, jure civili comprobata, ut ex empto vendito, locato conducto. Prætoria eſt,quæ jure prætorio eſt introducta; ut conſtitutæ pecuniæ. Dividitur II. in quatuor genera:quia vel eſt ex contractu,vel ex quaſi contractu,vel ex maleficio,vel ex quaſi maleficio:de quibus quatuor
5 obligationum cauſis deinceps dicendum eſt.¶ Contractus eſt conventio vim habens producendæ obligationis (ſubaudi ci-
6 vilis) & actionis. ¶ Contrahimus autem quatuor modis, re, verbis, literis, conſenſu. Quamvis enim omnes contractus conſenſum requirant.*D.de pact.l.1.§.convent.* tamen quidam præter conſenſum,etiam rei traditionem,vel verba, vel ſcripturam deſiderant,ut in ſequentibus titulis explanabitur.

XIV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

1 RE contrahi obligatio dicitur, non cum de re tradenda convenit, ſed cum rei traditione obligatio contrahitur: cujuſmodi contractus quatuor ſunt,mutuum, commodatum,
2 depoſitum, pignus. ¶ Mutuum eſt contractus, quo res numero,pondere vel menſura conſtans, datur hac lege, ut acci-
3 pientis fiat,& ſtatuto tempore tantumdem reddatur. ¶ Commoda-

modatum eſt contractus, quo res gratis utenda traditur, ut
uſu finito eadem ſpecies reſtituatur. ¶ Depoſitum eſt contra- 4
ctus, quo res gratis cuſtodienda & reſtituenda traditur. ¶ Pi- 5
nus eſt contractus, quo res creditori obligata traditur, ut ei
pro aliâ obligatione cautum ſit, eaque obligatione ſoluta
reſtituatur. ¶ Regulariter mutuum & commodatum acci- 6
pientis gratia contrahuntur: depoſitum in gratiam traden-
tis: pignus in gratiam utriuſque contrahitur. Hactenus de
primo contrahendi modo, id eſt, per rei traditionem.

X V. *De verborum obligationibus.*

SEcundus contrahendi modus eſt verbis. Olim verborum o- 1
bligatio tribus ex cauſis naſcebatur. I. Ex ſtipulatione, de
qua ſola Imperator hoc loco agit. II. Ex dictione dotis, quæ
hodie nulla eſt; quia hodie, ſi ſtipulatio ſit omiſſa, jure ipſo ſup-
pletur. *ex l. un. C. de rei uxor. actio.* III. Ex jurejurando liberti
jurantis ſe munus, donum, operas, patrono præſtaturum. Gajus
lib 2. tit. 9. ¶ Stipulatio eſt contractus, qui verbis, id eſt, præ- 2
cedente interrogatione, & ſequente congrua reſponſione per-
ficitur. *in princip.* ¶ Stipulationis diviſiones plures ſunt. Prima 3
diviſio eſt, quod omnis ſtipulatio, vel eſt certa, id eſt, rei cer-
tæ, veluti, *decem dabis?* vel incerta, id eſt, rei incertæ, veluti,
Dabis quod mea intereſt? Ex hac naſcitur actio ex ſtipulatu, ex
illa certi condictio, *in prin.* ¶ Secunda diviſio eſt, quod vel eſt 4
rei dandæ, vel facti, vel utriuſque, *in prin. & §. ult.* ¶ Tertia di- 5
viſio eſt, quod vel fit una lingua, ut Latina, aut Græca: vel di-
verſis linguis. §, *in hac re.* ¶ Quarta diviſio eſt, quod aut eſt 6
ſtipulatio pura, aut in diem, aut conditionalis. §. *omnis.*

X V I. *De duobus reis ſtipulandi.*

QVinta diviſio eſt, quod ſtipulatio contrahitur vel per u- 1
num reum, vel per duos reos. ¶ Sunt autem duo rei vel 2
ſtipulandi, vel promittendi: quoniam in hoc contractu alter
ſtipulatur, nimirum qui interrogatur & obligationem acqui-
rit; alter promittit, nempe qui interroganti reſpondet, atque
ei obligatur. Duo rei ſtipulandi ſunt, quibus ſingulis ex eadem
ſtipulatione eadem res debetur. Dieo rei promittendi ſunt,
qui ſinguli ex eadem ſtipulatione eandem rem debent. ¶ Nota 5
I. Reum dici à re, ut Ciceroni placet. 2. *de Oratore.* quapro-
pter in præſentia reus dicitur, qui cõtrahit, ſive alium ſibi ob-
liget, ſive ipſe alteri obligetur, Nota II. appellatione duorum

 ſigni-

ſignificari etiam tres, vel plures: ſicut appellatione ſecundarum nuptiarum ſignificantur omnes poſt primas contractæ:& appellatione ſecundi gradus continentur omnes ſubſtituti; non ſolum ſecundo,ſed etiam tertio,quarto,vel ulteriori gradu.Nota III.Duos reos fieri non ſolum per ſtipulationem,ſed etiam per quemcunque alium contractum,veluti ſi duo ſimul deponant,vel apud duos ſimul deponatur.*D.h.tit.l.eandem.9. in princip.* Ergo generaliter rei credendi ſunt, quibus ſingulis ſolidum ex eodem contractu debetur:& duo rei debendi, qui ſinguli ſolidum ex eodem contractu debent. Nota IV. Quod ad effectum attinet, ſemel tantum ſolvi: quia bona fides non patitur idem ſæpius exigi. *D. de diverſ.reg.jur.l.bona fides.57.* Quare ſi unus ſolvat,omnes liberantur, &, ſi uni ſolvatur, omnium obligatio perimitur.§.*ex hujuſmodi.*

XVII. *De ſtipulatione ſervorum.*

SExta diviſio eſt, quod ſtipulatio fit vel ab homine libero, vel à ſervo. nam & ſervi ſtipulandi jus habent ex perſona domini,cui acquirunt: non ex ſua perſona; quia ſtipulatio eſt contractus juris civilis.*inſ.de action.*§.*de conſtit. gloſſ. in* §.*ſed jus quidem.verſ.& ex hoc jure.ſup.de jur. natur.& in l.5.D.de juſt. & jur.* ſervi autem jure civili pro nullis habentur. *D. de diverſ.reg.jur. l.quod attinet.* 32.ac ſervitus pene morti comparatur.*D.eod.l.ſervitutem.*209.

XVIII. *De diviſione ſtipulationum.*

SEptima ſtipulationis diviſio eſt quadripertita, aut enim eſt ſtipulatio judicialis, aut prætoria,aut communis, aut covētionalis. Stipulatio judicialis eſt,quæ à mero judicis officio proficiſcitur,id eſt,quæ ſolius judicis juſſu interponitur.Prætoria eſt,quæ à mero prætoris officio proficiſcitur,id eſt,quæ tantum juſſu prætoris fit. Communis eſt, quam & prætor & judex fieri jubent. Conventionalis eſt, quæ nec prætore,nec judice jubente,ex libera contrahentium conventione contrahitur.

XIX. *De inutilibus ſtipulationibus.*

OCtava diviſio eſt, quod aut ſtipulatio eſt utilis, quæ jure valet; aut inutilis, quæ caret juris effectu.

XX. *De*

XX. *De fidejuſſoribus.*

NOna diviſio eſt,quod vel eſt ſtipulatio principalis,vel ac- 1
ceſſoria,ut fidejuſſoris. *D. de ſolut.l.ſi duo rei.93.§.ſed etſi*
reus.¶ Intercedere dicitur,qui pro alio obligatur. ¶ Sunt au- 2
tem interceſſionum varia genera , ut fidejuſſio , expromiſſio, 3
conſtitutum,mandatum,fidejuſſor & expromiſſor per ſtipulationem obligantur:conſtitutæ pecuniæ reus obligatur ex nudo pacto. *Inſ.h.1.§. ult.& inſ. de act.§. de conſtituta. & D. de conſtit pecun.l.1.in prin.&* §. *eum qui.* mandator obligatur ex conſenſu, id eſt,mandato.*Inſ.de oblig.quæ ex conſen.*§.1. Fidejuſſio & præcedere & ſequi poteſt obligationem principalem. *§.fidejuſſor & præcedere.*conſtitutum ſemper eam ſequitur.*D. de conſtit.pecun.l.1.§.1.l.5.§.quod exigimus.*mandatum ſemper præcedit. *D. manda.l.ſi vero non remunerandi.12.§.ſi poſt creditam.*Fidejuſſor, conſtitutæ pecuniæ reus, & mandator alterius obligationi accedunt: expromiſſor obligatur ſolus , quia vel ſuſcipit obligationem pro alio,ne ille obligetur, vel alterius obligationem per novationem in ſe transfert; ita ut eum liberet.*D.de dolo l.7.§.ſervus pactionis.& de condict.cau.da.l.4. & de ſenatuſcon. Macedon.l.ult. & ad ſenatuſconſ.Velleian.l.ſi mulieri.22.& de contrah.empt.l. ut res.53. & de re judic.l.4.§. ait prætor.*Ergo fidejuſſor eſt,qui interceſſionis cauſa pro alio ex quavis cauſa obligato,citra novationem,per ſtipulationem obligatur, qui quidem etiam adpromiſſor appellatur. *D.ſolu. matrim.l.ſi vero 64.§.ſed etſi reum.& de verb.oblig.l.5.§.ſatis acceptio. & de ſolut.l. in omnibus 43.* Hucuſque de verborum obligationibus.

XXI. *De literarum obligationibus.*

TErtius contrahendi modus eſt literis ſeu ſcriptura, nam qui ſpe pecuniæ accipiendæ chirographum dedit,niſi intra biennium de non numerata pecunia conqueratur, poſt biennium efficaciter & ſine exceptione obligatur, non quidem ex numeratione quæ nulla fuit, ſed ex dicta ſcriptura.

XXII. *De obligationibus ex conſenſu.*

QVartus & ultimus contrahendi modus eſt ſolo conſenſu, quia nec rei traditione,nec verbis,nec ſcriptura eſt opus. Ita contrahuntur emptio & venditio , locatio & conductio, ſocietas,mandatum, de quibus deinceps dicendum eſt.

XXIII.

XXIII. *De emptione & venditione.*

1 EMptio & venditio eſt contractus ſolo conſenſu initus, quo emptor obligatur ad pretium dandum, venditor autem ad rem tradendam, ita ut emptori eam habere liceat. *Sup. tit. prox. & h.t. in princ. & D. de act. em. l. ex empto.* 11. §. *& in primis i-*
2 *pſam l. ſervus quem* 30. §. 1. ¶ Nota unum eſſe contractum, qui duplici vocabulo ſignificatur: nam quia inter emptorem & venditorem contrahitur, emptio & venditio nominatur.
3 ¶ Emptor eſt, qui pretium ſolvere & rem accipere debet. Venditor eſt, qui rem tradere debet, ac pretium accipere.

XXVI. *De locatione & conductione.*

1 SImiliter locatio & conductio eſt unus contractus, qui ſolo conſenſu perficitur, nempe quo aliquid fruendum, vel fa-
2 ciendum datur certa mercede. ¶ Qui fruendum, vel faciendum dat, locator: qui vero accipit, conductor appellatur. Cum quid fruendum datur, ut ædes, aut fundus, locator mercedem accipit à conductore; cum autem aliquid faciendum locatur, ut anulus, aut ædificium, aut merces vehendæ, conductor mercedem accipit à locatore. Inquilinus eſt conductor ædium. Colonus eſt conductor fundi. Redemptor eſt, qui opus facien-
3 dum conduxit. ¶ Locationis vocabulum late ſumptum complectitur etiam emphyteuſim; etſi proprie loquendo, emphyteuſis ex conſtitutione Zenonis eſt ſpecies contractus non minus à locatione & conductione, quam ab emptione & venditione ſejuncta. Definiri autem poteſt, contractus conſenſu celebratus quo id agitur, ut dominus prædii, dominio directo retento, utile dominium in emphyteutam transferat, hac lege, ut certa penſio ſibi ab eo quotannis præſtetur.

XXV. *De ſocietate.*

1 SEquentes duo contractus habent ſinguli nomen unum. Societas eſt contractus ſolo conſenſu celebratus, quo inter
2 contrahentes communio aliqua conſtituitur. ¶ Et vel eſt perpetua, id eſt, donec contrahentes vivunt: vel temporalis. Rurſus vel eſt univerſalis omnium bonorum, vel ſpecialis, id eſt, alicujus negotiationis, vel rei. *h.t. in princ. & D. pro ſocio l. 1. & l. 5. in princ.*

XXVI. *De mandato.*

1 MAndatum eſt contractus nudo conſenſu perfectus, quo quis negotium alienum gratis gerendum ſuſcipit.

¶ Eum

¶ Eum, qui mandat, mandatorem vocamus: eum vero, qui mandatum ſuſcipit, procuratorem, vel mandatarium appellamus. Abſoluta eſt contractuum expoſitio. 2

XXVII. *De obligationibus, quæ quaſi ex contractu naſcuntur.*

1 SEquuntur quaſi contractus. Vt intelligatur, quid ſit quaſi contractus, notandum eſt, duas eſſe partes cujuſcumque veri contractus. Altera eſt conventio ſeu conſenſus contrahentium, quæ eſt facti, & ob hanc contractus dicuntur eſſe facti. *D. de curat. furi. l. 7.* Altera eſt vis pariendæ civilis obligationis, & actionis, ei conventioni à jure tributa, quæ vocatur cauſa *D. de pact. l. 7. §. ſed et ſi in alium.* & hac ratione dicitur in contractu jus verſari. *D. eod. l. ſi unus 27. §. pactus ne peteret.* Harum partium ſi alterutra abſit, non eſt verus contractus, ſed ſi ſit conventio ſine cauſa, dicitur pactum nudum: ſi vero ſit cauſa ſine mutuo conſenſu, quaſi contractus appellatur.

2 ¶ Hujus ſpecies quinque hoc titulo declarantur. I. Negotiorum geritio, cum quis alterius abſentis & ignorantis, vel defuncti negotia gerit. II. Tutelæ adminiſtratio. Eademq; ratio eſt curationis adminiſtratæ. III. Rei communio ſine ſocietate: ſive ſit particularis, ut inter collegatarios: ſive univerſalis, ut inter coheredes IV. Aditio hereditatis, ex qua heres legatariis & fideicommiſſariis obligatur. V. Indebiti ſolutio.

XXVIII. *Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.*

QVemadmodum libro ſecundo non ſolum expoſuit Imperator modos acquirendi dominii, ſed etiam per quas perſonas acquiritur: ita etiam hic, poſtquam docuit, quibus modis obligatio contrahatur, conſequenter docet, per quas perſonas obligatio acquiritur. Ex his titulis apparet, per eaſdem perſonas acquiri obligationem, per quas acquiritur dominium.

XXIX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

1 HVcuſque dictum eſt de obligatione conſtituenda: nunc dicendum eſt de ea diſſolvenda. Diſſolvi intellige, cum ipſo jure tollitur, non cum actio ope exceptionis ſummovetur.

2 ¶ Tollitur autem quatuor modis. I. Solutione ejus, quod debetur: ac ſi aliud pro alio volenti creditori ſolvatur. II. Accepti-

ceptilatione,quæ eſt imaginaria ſeu ficta ſolutio,cum creditor liberandi debitoris cauſa, ei roganti reſpondet ſe accepiſſe, quod revera non accepit. III. Novatione,quæ eſt obligationis veteris in novam transfuſio. IV. Nudo conſenſu, cum inter contrahentes convenit,ut obligatio irrita fiat. Primus modus eſt communis omnibus obligationibus. Secundus eſt proprius obligationis verbis contractæ. Tertius veterem obligationem tollit, novam conſtituit. Quartus eſt proprius obligationum, quæ intra terminos nudi conſenſus conſiſtunt, veluti per emptionem & venditionem contractæ; cum neque res tradita eſt emptori, neque pretium ſolutum eſt venditori.

LIBER QVARTVS.

TIT. I. *De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur.*

1 AB obligationibus ex contractu & quaſi contractu,tran-
2 ſit ad obligationes ex delicto. ¶ Delictum eſt contra leges admiſſum, ex quo privata actio oritur,hinc diſtinguitur à crimine publico, & à populari, quorum perſecutio datur cuivis è populo: & à delicto extraordinario,quod extra
3 ordinem punitur. ¶ Privatorum delictorum quatuor ſunt genera. Primum eſt furtum, quod definitur contrectatio rei fraudulоſa,ipſius rei,vel uſus,poſſeſſioniſve lucrandæ cauſa, §. 1. Exempli gratia, qui rem alienam ſurripit,vult eam lucrari. Depoſitarius autem utens re depoſita,ideo dicitur furtum facere, licet rem domino reſtituere velit,quia ejus uſum lucratur. At debitor rem pigneratam creditori ſurripiens, vult poſſeſſionem lucrari, quæ ad creditorem pertinet.

II. *De vi bonorum raptorum.*

1 SEcundum privatum delictum eſt rapina, id eſt,ablatio violenta rei corporalis mobilis. Hinc diſtinguitur. I. Ab ea vi, qua quis alterum cogit ſibi rem tradere: unde tenetur actione *quod metus cauſa*. II. A raptu,quod eſt perſonæ,non rei,& eſt crimen publicum. ut *C. de rap. virgin.* III. Ab invaſione rei
2 immobilis. §. 1. *in fin.* ¶ In eum qui rem alienam rapuit, datur actio prætoria,quæ vocatur vi bonorum raptorum,& cum ea concurrit actio furti; quia rapina eſt furtum quoddam improbius,ſive (ut hodie pragmatici loquuntur) qualificatum.

III. *De*

III. *De lege Aquilia.*

TErtium delictum privatum eſt damnum, quo res aliena 1
deterioratur, vel perimitur. De hoc per injuriam ſive dolo ſive culpa dato, cavetur lege Aquilia lata ab Aquilio tribuno plebis. *D.h.t.l.*1. ¶ Ex tribus capitibus hujus legis, duo ſunt 2
in uſu. Primum de homine, vel quadrupede, quæ pecudum numero ſit, id eſt, quæ gregatim paſcatur, interemptis. Alterum de quovis alio damno dato. Priori capite res contra reum æſtimatur, quanti plurimi fuit eo anno retrorſus computato. Poſteriori capite, quanti fuit eo menſe. Vtrumque caput eſt de damno, quod quis ſuo corpore in corpus dedit, ſi vero occaſionem damni quis dederit, puta pecus incluſerit, adeo ut fame perierit: contra eum non directa, ſed utilis actio ex hac lege competit. At ſi corpus læſum non ſit, ſed aliter damnum ſit datum, veluti ſi quis alienum ſervum vinctũ, miſericordia ductus ſolverit, & is fugerit, in factum prætoria actio datur. §. *ult.*

IV. *De injuriis.*

QVartum privatum delictum eſt injuria, id eſt, contumelia, quæ quidem eſt multiplex. I. Aut fit re, ut verberatio: aut verbis, ut convitium: aut ſcriptura, ut famoſus libellus. §.1. *& D.eod.l.*1.§.1. II. Aut infertur in corpus, ut cum aliquis pulſatur: aut pertinet ad dignitatem minuendam, ut cum comes matronæ abducitur: aut ad infamiam importandam, ut cum alicujus pudicitia attentatur. *d.l.*1 §. *omnemque*. III. Aut eſt levis, aut atrox. §. *ſervi autem*. Atrox injuria æſtimatur vel ex facto, ut ſi quis ſit vulneratus: vel ex loco; veluti ſi quis injuriam, in foro, aut in theatro ſit paſſus, vel ex perſona, veluti ſi Senator à plebeio ſit injuria affectus. Locus quoque vulneris injuriam auget, atrociorem enim injuriam infert vulnus in oculo, quam in alia parte corporis inflictum. §. *atrox.*

V. *De obligationibus, quæ quaſi ex delicto naſcuntur.*

DElicta committuntur dolo malo: quaſi delicta per cul- 1
pam admittuntur. Idcirco damnum datum, quod lege Aquilia punitur, modo eſt delictum, modo quaſi delictum: quia lex Aquilia tam dolum, quam culpam coërcet. *ſup. de leg. Aquil.* §. *ac ne quidem*, *&* §. *illud*. ¶ Quaſi delictorum genera 2
quatuor hoc titulo conſiderantur. I. Si judex litem ſuam fecerit, hoc eſt, per imperitiam male judicaverit. II. Si ex alicujus

cœnaculo aliquid ſolidum ſit dejectum, ut lapis; aut liquidum ſit effuſum, ut jus, quod alicui nocuerit. III. Si quis ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habeat, quod poteſt, ſi cadat, alicui nocere. IV. Si ex furto vel damno in navi aut ſtabulo aut caupona dato, exercitor conveniatur, id eſt, is, ad quem quotidianum lucrum pertinet, quamvis ipſe damnum ſeu furtum non fecerit. Abſolutus eſt tractatus tam de rerum dominio, quam de earum obligatione.

VI. *De actionibus.*

1 EXpoſitis duobus juris objectis, perſonis & rebus, ſuperſunt actiones explicandæ. Actionis vocabulum late ſumptum complectitur actionem proprie dictam, exceptionem, & in-
2 terdictum: quæ tria deinceps enarrabuntur. ¶ Actio proprie dicta eſt jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur. In hac definitione verbum debendi late accipitur, ut ſub ea conti-
3 neatur etiam rei vindicatio, qua quis rem ſuam petit. ¶ Actionis ſeptem diviſiones hoc titulo proponuntur. I. Aut eſt actio realis, aut perſonalis, aut mixta. Reali petimus id quod noſtrum eſt: perſonali id quod nobis debetur: mixta utrumque. Debendi verbum hic anguſtius accipio, quam ſupra in definitione actionis. II. Aut eſt actio civilis, quæ jure civili introducta eſt: aut prætoria, quæ ex juriſdictione prætoris originem ducit. III. Aut eſt rei perſecutoria, aut pœnalis aut mixta, rei perſecutoria rem noſtram vel nobis debitam: pœnali pœnam: mixta utrumque perſequimur. IV. Aut eſt in ſimplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum. V. Aut eſt bonæ fidei, ex qua datur judici poteſtas judicandi ex bono & æquo: aut ſtricti juris: ex qua poteſtas judicis adſtricta eſt ad juris diſpoſitionem: aut arbitraria, quæ ſuapte natura eſt ſtricti juris, ſed ex accidenti fit bonæ fidei, veluti quia alius eſt locus ſolutioni deſtinatus, & alio loco agitur. VI. Aut præciſe petit quod debetur, aut plus, aut minus, aut aliud. VII. Vel eſt ſolidi perſecutoria: vel habet aliquam limitationem, ut de peculio, vel in quantum reus facere poteſt. Aliæ duæ diviſiones addentur *inf. tit.* 12.

VII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

1 DEinceps exponenda ſunt quædam actionum accidentia. Primum accidens eſt qualitas, quæ actioni adjicitur ex eo, quod reus non convenitur ex ſua perſona, ſed filii vel
ſervi,

ſervi, vel quadrupedis nomine. unde vocatur actio de peculio, vel quod juſſu, vel noxalis, &c. ¶ Harum actionum duo ſunt genera: nam aliæ ſunt ex contractu, aliæ ex noxa. Ex contractu ſunt, I. Quod juſſu, qua convenitur pater vel dominus ex contractu filii vel ſervi, cui juſſit ut contraheret. II. Actio exercitoria, quæ datur in exercitorem ex contractu magiſtri navis, ſi modo ejus rei gratia, cui præpoſitus erat, contraxerit. Exercitor navis eſt, ad quem quotidianus quæſtus ex navi pertinet. Magiſter navis eſt, cui totius navis cura incumbit. III. Inſtitoria, quæ ex contractu inſtitoris in eum redditur, qui inſtitorem tabernæ, vel cuivis negotiationi præpoſuit, dummodo ejus rei gratia contraxerit, cui præpoſitus eſt. IV. Tributoria, quæ ex contractu filiifamilias aut ſervi datur in patrem vel dominum, qui non recte & pro rata peculium filii vel ſervi diſtribuit, ſed totum, vel plus quam proportio requirat, ſibi retinuit. V. De peculio, quæ patrem vel dominum ex contractu filii vel ſervi condemnat, quatenus eſt in peculio. VI. De in rem verſo, qua ex contractu filiifamilias vel ſervi pater vel dominus condemnatur, quatenus in rem ſuam verſum eſt. Hæc actio eſt pars actionis de peculio, ſi de peculio actio competat: vel eſt actio ſeparata & per ſe, ſi actio de peculio ſit finita. Nam hæc certis caſibus eſt annalis. *D. quan. act. de pecul. an. eſt. l.* 1. actio vero de in rem verſo ſemper eſt perpetua. *D. de in rem ver. l.* 1. §. 1. Dictum eſt de actionibus ex contractu, quæ ſunt omnes prætoriæ; conſequenter dicendum de actionibus ex noxa.

VIII. *De noxalibus actionibus.*

Actio noxalis eſt, quæ ex noxa, id eſt, damno à ſervo, aut à quadrupede dato, in dominum ejus redditur: cujus actionis effectus eſt, ut dominus ſervum aut quadrupedem, quæ nocuit, noxæ dedendo, liberetur. ¶ Actiones noxales, quæ ſervi nomine competunt, partim ſunt civiles, ut furti non manifeſti, ex *lege xij. tabularum*, & damni ex *lege Aquilia*: partim prætoriæ, ut injuriarum, & vi bonorum raptorum.

IX. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

Actio autem noxalis, quæ ob damnum à quadrupede datum competit; eſt civilis, ex *lege xij. tabularum*. Hoc damnum appellatur pauperies. itaque pauperies definitur damnum ſine injuria facientis datum: quia brutum animal, quod intellectu caret, non poteſt videri injuriam facere.

X. *De his, per quos agere poſſumus.*

SEcundum actionum accidens eſt, quod interdum per alios intentantur, ut per tutorem, curatorem, procuratorem, agimus enim aut noſtro, aut alieno, aut tutorio, curatorio, procuratorio nomine. Tutorem & curatorem *lib.* 1. definivimus. Procurator eſt, qui aliena negotia mandato domini adminiſtrat. *D. de procurat. l.* 1.

XI. *De ſatiſdationibus.*

1 TErtium accidens eſt ſatiſdatio, vel, ſi placet univerſalius
2 loqui, cautio, ex parte actoris aut rei præſtanda. ¶ Cautio eſt, quæ ſecuritatis cauſa interponitur, quo magis res in
3 tuto ſit. ¶ Cautionis alia diviſio ſumitur à forma, alia à materia. Diviſio à forma eſt, quod vel eſt repromiſſio ſeu nuda cautio, vel juratoria cautio, vel ſatiſdatio. Repromiſſio ſecunda cautio eſt, quæ fit per ſimplicem ſtipulationem, nec jurejurando, nec fidejuſſoribus, nec pignoribus confirmatam. Iuratoria cautio eſt, quæ jurejurando confirmatur. Satiſdatio eſt, quæ fit datis fidejuſſoribus, aut pignoribus, ſed ſatiſdationes prætoriæ requirunt fidejuſſores, ut notavi *ad tit. de ſatiſdat. tut.* atque ita in hoc titulo, cum loquimur, de ſatiſdatione, intelligimus eam, quæ datis fidejuſſoribus fit. Repromittunt clerici certis caſibus. *C. de epiſc. & cler. l. cum clericis* 25. §. 1. *l. omnes* 33. §. *in hac autem*; & reſpublica. *D. ut leg. nom. cau. l.* 6. §. 1. Iurato promittunt, qui res immobiles poſſident. *D. qui ſatiſd. cog. l. pen. & C. de princ. agent. in rebus. l. multi.* 8. & viri illuſtres. *C. de dignit. l. ult.* & memoriales, qui in ſacris ſcriniis militant. *C. de prox. ſacr. ſcrin. l. in ſacris.* 12. & qui fidejuſſores invenire non poſſunt. *Nov.* 112. *cap.* 2. Cæteri ſatiſdant. *D. qui ſatiſd. cog. l. ſi filiusfamilias.* 14. datis (ut dixi) fidejuſſoribus.
4 ¶ Quod ad diviſionem à materia ſumptam attinet, tot ſunt ſatiſdationum & cautionum genera, quot ſunt res, de quibus cavetur. Sed in præſentia tres ſatiſdationes conſiderantur. I. Se in judicio permanſurum, uſque ad ſententiam definitivam. hanc cautionem reus præſtat, qui ſuo nomine convenitur. II. Rem ratam dominum habiturum, hanc præſtant ii, qui nomine alieno agunt ſi de mandato dubitetur. III. Iudicatum ſolvi, hanc præſtat, qui nomine alieno convenitur. Si ita reus pro ſuo procuratore fidejubeat, alius inſuper debet pro ipſo reo fidejubere, id eſt, promittere dominum litis in judicium tempore ſententiæ

tentiæ ferendæ venturum, aut, ſi is non venerit, ſe judicatis ſatisfacturum. Hæc ſatiſdatio judicatum ſolvi tres habet clauſulas. Primam de re judicata, id eſt, ſi condemnatio ſequetur, id ſolutum iri, quod in condemnationem deducetur. Alteram de re defendenda. Tertiam de dolo malo, id eſt, dolum malum abeſſe, abſuturumque eſſe. *D.jud.ſol.l.6.*

XII. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt.*

QVartum accidens eſt duratio. Hoc loco ſciendum eſt, 1
alias eſſe actiones perpetuas, alias certo tempore finiri: ut actio de dolo, terminatur biennio: actio quanto minoris, anno: redhibitoria ſex menſibus; perpetuas vocamus, quæ olim durabant in perpetuum: ſed hodie longiſſimi temporis, id eſt, 30.vel40. annorum præſcriptione ſummoventur:ut certi condictio, actio ex ſtipulatu, & aliæ quam plurimæ. ¶ Rurſus 2
aliæ actiones dantur heredibus & contra heredes, ut actiones ex contractibus: aliæ finiuntur morte rei, ut actiones pœnales: (quia delicta morte delinquentium extinguuntur. *Sup. de ſuſp. tutor.* §. *ſed ſi ſuſpecti. & D. de calumniat. l.* 5. *& de publ. judic. l. 6.* & pœna ad heredes non tranſit. *D. quod met. cau. l. quod diximus.* 16. *& de pœn. l. ſi pœna.* 20.) aliæ finiuntur tam morte ejus cui competunt, quam ejus contra quem dantur, ut actio injuriarum. *D. de injur. l. injuriarum.* 13. *in princ. & l. item apud* 15. §. *injuriarum.*

XIII. *De exceptionibus.*

HVcuſque de actionibus proprie dictis: conſequens eſt, ut 1
videamus de exceptionibus,quæ actionibus opponuntur: ſicut enim actor movet actionem contra reum, ita reus actori exceptionem quaſi clypeum objicit. Quocirca dicitur in exceptione fungi partibus actoris. *D. h. t. l.* 1. ¶ Exceptio 2
eſt actionis excluſio. *D. eod. l.* 2. ¶ Exceptionum diviſiones 3
plures ſunt. I. Aliæ ſunt civiles, aliæ prætoriæ. civiles ex legibus, vel ex iis partibus juris, quæ vim legum habent, ut conſtitutionibus & ſenatuſconſultis, ſubſtantiam capiunt: ut exceptio ſenatuſconſulti Macedoniani, & Velleiani; prætoriæ ſunt, quæ à prætoris juriſdictione ortum ducunt, ut pacti, vel doli. §. *quarum.* II. Vel ſunt perpetuæ, ſeu peremptoriæ, quæ in perpetuum actionem perimunt, ut exceptio doli aut metus: vel temporales ſeu dilatoriæ, quæ ad tem-

pus exactionem debiti differunt, ut exceptio pacti ne intrà certum tempus petatur. §. *appellantur.* & §§. *ſeqq.* & *D. eod. l* 2. Dilatoriæ exceptionis ſpecies ſunt procuratoria & fori præſcriptio: quarum illa procuratorem ſummovet, hæc vero judicem declarat. III. Tot ſunt exceptionum genera, quot ſunt cauſæ, ex quibus oriuntur, ut metus, doli, pacti, non numeratæ pecuniæ, jurisjurandi, rei judicatæ, &c. IV. Exceptio generalis dividitur in exceptionem ſpecialem, replicationem, duplicationem, triplicationem, quadruplicationem, &c.

XIV. *De replicationibus.*

1 VT enim actor contra reum movet actionem, ita reus contra actorem excipitur: deinde actor exceptioni opponit replicationem: reus replicationi duplicationem: actor duplicationi triplicationem: reus triplicationi quadruplicationem: at-
2 que ita etiam ulterius interdum progrediuntur. ¶ Specialis exceptio ſubdividitur: quia vel rei cohæret, ut exceptio doli: vel perſonæ, ut exceptio ceſſionis bonorum, illa etiam fidejuſſori prodeſt: hæc autem debitoris principalis perſonam non egreditur. §. *ult.* & *D. eod. l.* 7.

XV. *De interdictis.*

1 POſtquam dictum eſt de actionibus, & de exceptionibus, ſu-
2 pereſt, ut dicamus de interdictis. ¶ Interdictum definitur conceptio verborum, quibus prætor aliquid fieri jubet, aut
3 prohibet. ¶ Ejus diviſiones hoc tit. tres exponuntur. I. Vel ſunt prohibitoria, quibus prætor prohibet aliquid fieri, puta vim fieri poſſidenti: vel reſtitutoria, quibus jubet aliquid reſtitui, veluti poſſeſſionem ei, qui de poſſeſſione vi dejectus eſt: vel exhibitoria, quibus jubet aliquid exhiberi, veluti tabulas teſtamenti. II. Vel ſunt adipiſcendæ poſſeſſionis, quam nondum habuimus: vel recuperandæ, quam amiſimus: vel retinendæ, quam habemus. III. Aut ſunt ſimplicia, in quibus diſtinctæ perſonæ ſunt actor & reus, ut cum aliquis exhiberi, aut reſtitui poſtulat: aut ſunt duplicia, in quibus uterque litigantium eſt actor, uterque reus, ut accidit in interdicto uti poſſidetis.
4 ¶ Hæ ſunt generales interdictorum diviſiones: ſpecies autem ſpecialiſſimæ multæ ſunt, veluti de mortuo inferendo, ne quid in loco publico vel ſacro fiat, quorum bonorum, quod legatorum, de homine libero exhibendo, de liberis exhibendis, de libertis exhibendis, Salvianum, uti poſſidetis, utrubi, unde vi:

quæ

quæ partim hoc titulo explicantur, à nobis autem ad librum 43. Pandectarum commodius enarrabuntur.

XVI. *De pœna temere litigantium.*

1 EXpoſita ſunt tria juris objecta, perſonæ res, & actiones. quoniam igitur ex his tribus judicia conſtant, ſupereſt ut de judiciis dicamus. Iudicia partim ſunt publica, partim privata. In privatis ſpectatur officium utriuſque litigantis, officium actoris, & officium judicis. ¶ Officium utriuſque litigantis eſt, ne temere ad litigandum proſiliat. &, ne id faciat, partim pœna pecuniaria, partim jurejurando calumniæ, partim infamiæ nota coërcetur. ¶ Officium actoris eſt, ut in primis reum in jus vocet: qua in parte cavere debet, ne parentem vel patronum, vel patronam, vel parentes liberoſve patroni, ſeu patronæ ſine permiſſu prætoris in jus vocet, alioqui vel quinquaginta aureis multabitur, vel, ſi tantum non habeat in ære, luet in corpore. *D de in jus vocan. l. pen. & ult.* Hæc omnia officia declarantur hoc titulo, licet minus rubrica polliceatur.

Margin numbers: 2 (beside "Officium utriuſque litigantis"), 3 (beside "Officium actoris").

XVII. *De officio judicis.*

OFficium autem judicis duplex eſt: quorum alterum actioni deſervit, & ſine ea non conſiſtit, veluti cum uſuræ ex mora debentur in judicio bonæ fidei. *D. loca. l. quæro. 54. in pr.* alterum per ſe conſiſtit, ut cum judex nemine accuſante inquirit ex officio in homines facinoroſos. *D. de offic. præſid. l. 3.* Doctores hoc appellant officium nobile: illud autem, officium mercenarium. de quo ſolo in hoc tit. tractatur.

XVIII. *De publicis judiciis.*

1 POſtquam dictum eſt de judiciis privatis, ultimo loco agitur de judiciis publicis. ¶ Iudicia publica ſunt, quæ certis legibus ſunt conſtituta de criminibus, quorum perſecutio cuivis è populo competit. Quod autem eſt in judiciis privatis actio, id in publicis eſt accuſatio. ¶ Publica judicia dividuntur in capitalia, & non capitalia. Capitalia dicuntur, quæ capitis pœnam irrogant, id eſt, quorum pœna caput eximit de civitate Romana: quod quidem fit morte naturali, vel civili. Civilis autem mors eſt maxima, vel media capitis deminutio. Non capitalia ſunt, quæ infamiam irrogant cum damno pecuniario, vel capitali coërcitione. *§. public. & D. eod. l. 2.* Secundum hæc, accuſatio quoque dividitur in capitalem, & non capitalem.

4 ¶ Publicorum criminum & accuſationum ſpecies ſunt, I. Legis Iuliæ majeſtatis, adverſus eos, qui contra Principem vel rempublicam aliquid moliti ſunt. II. Legis Iuliæ de adulteriis & ſtupro, latæ ab Auguſto. III. Legis Corneliæ de ſicariis, latæ à Cornelio Sylla dictatore. IV. Legis Pompejæ de parricidiis. V. Legis Corneliæ de falſis, latæ à Cornelio Sylla dictatore. VI. Legis Iuliæ de vi, latæ ab Auguſto. VII. Legis Iuliæ peculatus, latæ ab eodem Auguſto. VIII. Legis Fabiæ de plagiariis, qui liberos homines vel ſervos alienos πλαγίως, id eſt, doloſe intercipiunt. IX. Legis Iuliæ de ambitu, latæ ab eodem Auguſto, adverſus eos, qui illicito modo, ut data pecunia, honorem vel magiſtratum ambiunt. X. Legis Iuliæ repetundarum, latæ à C. Iulio Cæſare, contra eos, qui, cum officio publico fungerentur, aliquid acceperunt, quo magis, vel quo minus officium facerent. XI. Legis Iuliæ de annona, contra eos, qui annonam flagellant, id eſt, aliquid faciunt, quo carior ſit annona. XII. Legis Iuliæ de reſiduis, contra eos, qui, cum pecunias publicas tractarint, reliquatores ſunt. Hucuſque doctrina Inſtitutionum progreditur. Plenior horum criminum cognitio petenda eſt ex Digeſtis, ad quorum titulos inſtituta methodo enarrandos pergamus.

I. PACII IC.

ISAGOGICA

IN

DIGESTA SEV PANDECTAS.

PRÆFATIO.

HOc opere continentur Iureconſultorum ſcripta & reſponſa, quæ juris artem pleniſſime tradunt. Digeſta vocantur: quia tituli non ſunt temere congeſti, ſed ordine digeſti. Pandectæ autem appellantur, quia univerſam fere juris artem, ac pene omnes legitimas deciſiones complectuntur. C. *de vet. jur. enucl. l.1. §. cumque. & l.2. §. omnia igitur. Denique Inſtitutiones tantum prima juris elementa continent: Codex practicas deciſiones habet: in Digeſtis, tam juris theoria, quam praxis plene habetur.* 1

2 ¶ *Iuſtinianus hoc opus diviſit in ſeptem partes, non tam artis juris ratione habita, quam numeri ſeptenarii, quem perfectum numerum eſſe vulgo creditur, & multi auctores confirmant. d. §. omnia igitur. Prætereà diviſit in libros quinquaginta, & in ſingulis libris plerumque collocavit plures titulos, ad quos exponendos accedemus.*

PARS PRIMA.

LIBER PRIMVS.

TITVLVS I.

De juſtitia & jure.

1 EXpoſiturus jura populi Romani, recte incipit à juſtitia, à qua nomen juris deſcendit. *l.1. in princ.* & à jure, quod docendum ſibi propoſuit. *inf. tit. prox.l.1. Inſtit.eod.§.his igit.*
2 ¶ Iuſtitia eſt habitus animi, à quo juſti denominantur. & eſt duplex, altera univerſalis, altera particularis, ut Ariſtot. docet *lib.5.Ethic. cap.1.* Iuſtitia univerſalis omnes virtutes complectitur, & re idem eſt, quod virtus: ſed ratione ab ea differt, nam virtus vocatur, quatenus eſt habitus perficiens eum, in quo eſt: juſtitia vero appellatur per relationem ad alios, erga quos vir juſtus ſua virtute utitur. Iuſtitia vero particularis eſt ſpecies quædam virtutis, ab aliis diſtincta, quæ hic ab Vlpiano definitur conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi. *l. juſtitia 10.in princip.* A Cicerone autem *lib.2.de inventio.* definitur habitus animi, communi utilitate conſervata, ſuam cuique tribuens dignitatem, (id eſt, id unicuique tribuens, quo dignus eſt. hoc autem eſt quod Græci dicunt *κατ' ἀξίαν*) ab auctore ad Herennium *lib.3.* Aequitas jus unicuique tribuens pro dignitate cujuſque, ab Andronico Peripatetico *in libello de virtutibus*, qui falſo Ariſtoteli adſcribitur, ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἡμῶν, id eſt, habitus diſtributivus ejus, quod cuique pro meritis convenit. à Plethone *in libro de virtutibus*, ἕξις ψυχῆς σώζουσα τὸ προσῆκον αὐτῷ ἑκάστῳ ἡμῶν, ὥσπερ ἐσμὲν πρὸς ἕκαστον, id eſt, habitus animi conſervans quod convenit unicuique no-
3 ſtrum, quod ſumus erga unumquemque. ¶ Ius eſt vox homonyma. *l. penult. & ult.* quæ inter alias ſignificat ipſum jus, ut in dicta juſtitiæ definitione, modo artem juris. *l. 1. in princip.* In priori ſignificatione accipitur pro objecto juſtitiæ. In poſteriori ſignificatione vocatur etiam Iuriſprudentia, cujus defini-
4 tiones expoſui *Inſtitut. hoc tit.* ¶ Iuris diviſiones ſunt ſex. I. Aliud eſt ſtrictum jus, quod noſtri Doctores rigorem juris, alii auctores ſummum jus appellant: aliud bonum & æquum, quod etiam æquitas, vel humanitas, vel benignitas paſſim in jure

jure nominatur. II. Aliud eſt commune omnium hominum; aliud uniuſcujuſque populi proprium. *l.omn. pop.9.* III. Quoddam eſt publicum, quod ad reipublicæ: quoddam privatum, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet, *l.* 1. *§. hujus ſtudii.* IV. Vel eſt naturale, quod natura omnia animalia docuit: vel gentium, quo omnes gentes humanæ utuntur, ſeu,quod naturalis ratio apud omnes gentes introduxit: vel civile, quod civitas aliqua ſibi conſtituit. *l.* 1. *§. penult. & ult. Inſtit. de jur. natur. §. jus autem civile.* Ius civile ſic etiam definitur, quod neque in totum à jure naturali vel gentium recedit, neque per omnia ei ſervit, ſed aliquid addit, vel detrahit. *l.* 6. Ius autem gentium duplex eſt, primævum & ſecundarium: quorum illud eſt à divina providentia conſtitutum. *Inſtit. de jur. natur. §. pen.* & ab eo religio & pietas fluxit. *l.* 2. hoc à naturali ratione jam peccato Adami polluta ortum duxit,& bella, captivitates, ſervitutes introduxit. *l.* 4. *&* 5. V. Aliud eſt immutabile,aliud mutabile. Immutabilia ſunt jus naturale & jus gentium primævum: mutabilia ſunt jus gentium ſecundarium, & jus civile. *Inſtit. de jur. natural. §. penult.* Quoniam igitur etiam jus gentium appellatione juris naturalis continetur, *Inſtitut. de rer. diviſio. §. ſingulorum.* recte Ariſtoteles *lib.*5. *Ethic.c.*7. ſcribit, non omne, ſed aliquod jus naturale eſſe mutabile. VI. Ius dividitur in ſcriptum, quod vocatur lex; & non ſcriptum quod appellatur conſuetudo. *Inſ. de legib. l. de quib.* 32. *Inſtitut. de jur. natural. §. conſtat.* Ius ſcriptum ſubdividitur in civile proprie dictum, quod legibus, plebiſcitis, ſenatuſconſultis, conſtitutionibus, prudentum reſponſis conſtat, & prætorium ſive honorarium, quod prætorum & ædilium curulium edicta conficiunt. *dict. l.*6. *& Inſtitut. de jur. nat. §. conſtat. & §. ſine ſcripto.*

II. *De origine juris, & omnium magiſtratuum, & ſucceſſione prudentum.*

SVperiori titulo expoſita ſunt principia ex Philoſophia morali deprompta: jam alia principia ex Romana hiſtoria ſubjiciuntur; quapropter cum multa generaliter ſup. conſiderata ſint, hoc titulo ea tantum docentur, quæ ſunt populi Romani propria, nempe origo ac progreſſus juris civilis, nec non magiſtratuum Romanorum, qui juri dicundo præſunt, & Iureconſultorum, qui jura interpretantur: quoniam (ut ait Pomponius) 1

ſine magiſtratibus, aut ſine juris peritis jus conſtare non po-
2 teſt. *l.* 2. §. *poſt originem.* ¶ Primam partem de jure concludit Pomponius his verbis. *In civitate noſtra, aut jure, id eſt, lege conſtituitur: aut eſt proprium jus civile, quod ſine ſcripto in ſola prudentum interpretatione conſiſtit: aut ſunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiſcitum, quod ſine auctoritate patrum eſt conſtitutum: aut eſt magiſtratuum edictum, unde jus honorarium naſcitur: aut ſenatuſconſultum, quod ſolum ſenatu conſtituente inducitur ſine lege: aut eſt principalis conſtitutio, id eſt, ut quod ipſe princeps conſtituit, pro lege ſervetur. d. l. 2. §. ita in civitate.* Notandum primo, reſponſa prudentum à Pomponio referri ad jus non ſcriptum, quamvis à Iuſtiniano *in* §. *conſtat. inſtit. de jur. natur.* ponatur tanquam pars juris ſcripti. Ratio eſt, quia non omnis ſcriptura facit, ut vocetur jus ſcriptum, ſed ea tantum, quæ publica auctoritate facta eſt. unde conſuetudines feudorum appellantur, quæ privata auctoritate literis mandatæ ſunt. Iureconſultorum igitur reſponſa, quæ Iuſtiniani Imperatoris juſſu in Pandectas ſunt relata, merito inter ſpecies juris ſcripti numerantur, licet olim ante Pandectas compoſitas ad jus non ſcriptum referrentur. Notandum ſecundo, legis actiones, quibus veteres erant adſtricti, adeo ut qui ſyllaba caderet, cauſa caderet, Conſtantini conſtitutione ſublatas
3 eſſe. *C. de formul. l.* 1. ¶ Secundam partem de magiſtratibus idem Pomponius his verbis concludit, *Decem Tribuni plebis, conſules duo, decem & octo prætores, ſex ædiles in civitate jura*
4 *reddebant. d. l.* 2 §. *ergo ex his omnibus.* ¶ De tertia parte, quæ eſt de Iureconſultis, præcipua delibemus *ex ead. l.* 2. Tiberius Coruncanius primus publice profiteri cœpit. §. *juris civilis.* Publius Mucius, & Brutus, & Manilius fundaverunt jus civile, id eſt, prima hujus artis principia jecerunt. §. *poſt hos fuerunt.* Q. Mucius P. F. jus civile primus conſtituit, id eſt, in artem redegit, octodecim libris comprehenſam. §. *poſt hos.* Quintus Atejus Capito, & Antiſtius Labeo primi velut diverſas ſectas fecerunt; nam Atejus Capito in his, quæ à majoribus tradita fuerant, perſeverabat: Labeo ingenii qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quoniam aliis quoque ſapientiæ partibus, ut ethicæ & politicæ, operam dederat, plurima novare inſtituit. Atejo Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſſit, Labeoni Nerva, qui eas diſſenſiones auxerat. §. *hi duo.* Sabino ſucceſſit Gajus Caſſius Longinus. Nervæ Proculus: unde partim appellati ſunt Caſſiani, partim Proculejani. §. *huic ſucceſſit.*
Sabi-

Sabinus auctoritate publica primus reſpondit : nam ante Auguſti tempora publice reſpondendi jus à Principibus non dabatur: ſed primus Auguſtus , ut major juris auctoritas haberetur,conſtituit,ut ex auctoritate ejus reſponderetur,quod beneficium Sabino à Tiberio Cæſare conceſſum fuit.§. *& ita Atejo.* Qui Iureconſulti in hac vel in illa ſecta floruerunt,& quo ordine ſucceſſerint , ex ſequenti deſcriptione apparet.

Sabiniani.		Procvleiani.
Atejus Capito Oſilii auditor.	1	*Antiſtius Labeo Trebatii auditor.*
Maſſurius Sabinus.	2	*Nerva pater.*
Gajus Caſſius Longinus.	3	*Proculus.* *Nerva filius.* *Aulus Longinus.*
Sabinus.	4	*Pegaſus.*
Iavolenus Priſcus.	5	*Celſus pater.*
Aburnus Valens. *Tuſcianus.* *Salvius Iulianus.*	6	*Celſus filius.* *Neratius Priſcus.*

III. *De legibus, ſenatuſque conſultis & longa conſuetudine.*

POſt principia, quæ à Philoſophis & ab hiſtoricis mutua- 1
tus eſt, nunc ea tradere incipit, quæ ſunt Iuriſprudentiæ
propria. Hæc partim ad legem, id eſt, jus ſcriptum pertinent;
partim ad conſuetudinem , id eſt , jus non ſcriptum : nam jus
Romanum in has duas ſpecies dividitur. *Sup. de legib. l. 6.*
¶ Legis vocabulum accipitur ſex modis. I. Pro quovis jure : 2
ſive ſit naturale , ſive ex hominum inſtituto : & ſive ſcriptum
ſit , ſive non ſcriptum. nam & lex naturæ ſæpe dicitur , ut
Inf. de ſta. homi. l.lex natura. 24. quæ à M. Tullio definitur

ratio

ratio ſumma, inſita in natura, quæ jubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contraria. 1. *de legib.* vel, recta, & à numine Deorum exacta ratio, imperans honeſta, prohibens contraria. *Philipp.* II. Pro jure poſitivo, quod naturali opponitur. Vnde Callides apud Platonem in Gorgia non ſolum legem à natura diſtinguit, ſed etiam natura contrariam eſſe cenſet. III. Pro jure ſcripto, ut *in l.omnes.9.ſup. de juſt. & jur. & in cap.4. diſtin.* 1. IV. Pro lege lata à populo, vel à plebe, ut *in l.1. princip. Inſ. de offic. ejus. & in l. 6. Inſ. de pactis.* nam plebiſcitis quoque tribuitur nomen legis: ut cum dicitur lex Aquilia. *Inſ. ad leg. Aquil.l.*1. & lex Falcidia. *diſtinct.2. cap. quadam.7.* V. Pro lege lata à populo, ita ut diſtinguatur non ſolum ab aliis partibus juris, ſed etiam à plebiſcito. *Sup. de juſt. & jur. l.7.§.1. & de orig. jur. l.2.§. deinde cum eſſet in civitate. & Inſ. de pact.l.7.§. ait prætor. & ex quib. cauſ. majo. l.1. in fin. & ne quid in lo. publ. l. 2. & Inſt. de jur. natur. §. lex eſt.* VI. Pro lege duodecim tabularum, quæ κατ' ἐξοχὴν vocatur lex. *Inſ. de pact. l. 7. §. ſi paciſcar ne operis. in fin. & de ſervit.præd. ruſt. l. certo.13. §. ult. & de acq. hered. l. 5. §. 1. adhib. l. 1. in princ. Inſ. de cura furio. & Inſ. de verbor. ſign. l. lege* 130. Hoc loco in tertia ſignificatione accipitur pro quovis jure ſcripto, itaque ſpecies legis eſt ſenatuſconſultum: cujus conſideratio cum tractatu de lege apud Iuriſconſultos ita connexa eſt. *l. neque leges.* 10. *l. non poſſunt* 12. ut divelli commode non po-
3 tuerit. ¶ Nunc ſingula definiamus. Lex eſt commune præceptum, virorum prudentum conſultum, delictorum, quæ ſponte vel ignorantia contrahuntur, coërcitio, communis reipub. ſponſio. *l.* 1. *& l.* 2. *in princ.* vel, divinarum & humanarum rerum domina, quæ præeſt bonis & malis, & eſt juſti atque injuſti norma, facienda præcipiens, non facienda prohi-
4 bens. *d.l.* 2. §. 1. ¶ Senatuſconſultum eſt, quod ſenatorio magiſtratu interrogante, veluti conſule, ſenatus conſtituit. *inſtit.*
5 *de jur. natur.* §. *ſenatuſconſultum.* ¶ Conſuetudo eſt jus moribus conſtitutum, vel, quod ſine ſcripto populus probavit, vel, quod tacito omnium conſenſu receptum eſt, vel, quod pro jure & lege in his, quæ non ex ſcripto deſcendunt, ob-
6 ſervatur. *l. de quibus.* 32. *& l. ſeq.* ¶ Hoſtienſis quatuor facit conſuetudinis ſpecies, generaliſſimam, quæ ubique ſervatur: generalem, quæ in aliqua provincia viget: ſpecialem, quæ una civitate concluditur: & ſpecialiſſimam, quæ eſt propria alicujus familiæ. *extra de conſuetud. §. quot ſunt ejus effectus.*

IV. De

IV. *De conſtitutionibus Principum.*

EST & alia ſpecies juris ſcripti, Conſtitutio Principis. *Inſtitut. de jur. natur.* §. *conſtat.* ¶ Princeps ſive Imperator eſt, 1 2
in quem populus Romanus omne imperium ſuum & poteſtatem lege Regia tranſtulit. *l. 1. in princ.* ¶ Conſtitutionum aliæ 3
ſunt generales, quæ vim legis habent: aliæ perſonales, quæ, cum perſonam non egrediantur, non ſunt proprie leges, ſed privilegia. *d. l. 1.* §. *plane.* Generalis conſtitutio eſt, quod principi placet ut legis vigorem habeat. *d. l. 1. in princ.* Cujus ſpecies ſunt, epiſtola ſeu reſcriptum, ſubſcriptio, decretum, interlocutio, edictum, oratio. *d. l. 1.* §. *quodcumque. & C. de legib. l. 3.* Epiſtola ſeu reſcriptum eſt, quod Imperator conſulentibus, aut ſupplicantibus reſpondet, ut *Inf. de his qui ſui, vel alien. jur. ſunt. l. 2. & de adoption. l. nam ita.* 39. *& loca. l. ſed addes.* 19 §. *cum quidam.* Subſcriptio dicitur, cum Imperator præſens libello ſupplici ſententiam ſuam ſubſcribit, ut *inf. de rec. qui arbi. l. non diſtinguemus.* 32. §. *cum quidam. & C. quo. & quan. jud. l. 1. & Inſtitut. quib. non eſt permiſſ. fac. teſtam. verſ. quod quidem.* Decretum eſt ſententia Imperatoris inter duas partes, de quarum ipſe jure cognovit, ſolemniter lata, ut *inf. de minorib. l. Æmilius.* 38. *& de his quæ in teſtam. delent. l. 3.* Interlocutio eſt ſententia Principis de plano pronunciata. *l. 1.* Edictum appellatur, cum quid publice ac generaliter Imperator jubet, aut prohibet. *C. de legib. l. 3.* Oratio Principis eſt, quæ in ſenatu recitabatur, ut in ejus ſententiam ſenatuſconſultum fieret, *d. l. 3. & Inf. de hered. petit. l. item veniunt.* 20. §. *pridie. l. ſi & rem.* 22. *& in reb. eor. l. 1.*

V. *De ſtatu hominum.*

EXpoſitis primis principiis juris, tempeſtivum eſt ad materiam huic facultati ſubjectam accedere. Vnum eſt commune objectum Iuriſprudentiæ, nempe judicium: ſiquidem judices ideo conſtituti ſunt, ut per eos jus noſtrum conſequamur. *Inf. quod. met. cau. l. extat.* 13. *& C. de Iudæ. l. nullus.* 13. Sed quia judiciorum partes ſunt, perſonæ, res, & actiones: propterea in his, tanquam objectis partialibus, jus civile verſari dicitur. *l. 1.* Has partes, prius quam de judiciis diſſerat, vult Pandectarum conditor explicare: & merito incipit à perſonis, quarum cauſa omne jus conſtitutum eſt. *l. 2.* Hoc igitur titulo agit de perſonarum ſive hominum ſtatu. ¶ Status tria complectitur, liberta- 1 2
tem,

tem,civitatem,familiam.*Inf.de cap.min.l.ult.*non dignitatem.*l.*
3 *qui furere.*20.*& Inſt.de cap.dem.*§.*quibus autem.* ¶ Ex triplici ſtatu triplex hominum diviſio oritur. Prima diviſio ſumitur à libertate,nam homines liberi diſtinguuntur à ſervis.*l.* 3. Libertas eſt naturalis facultas ejus , quod cuique facere libet , niſi ſi quid vi aut jure prohibetur.*l.*4.*in princ.*Servitus eſt conſtitutio juris gentium , qua quis dominio alieno contra naturam ſubji-
4 citur.*d.l.*4.§.1. ¶ Ex hac definitione nota,ſervitutẽ eſſe introductam jure gentium.*Sup.de juſtit.& jur. l.*4. etſi modi,quibus ſervi fiunt,partim ſint juriſgentium,ut cum quis ex ancilla naſcitur , vel in bello capitur ; partim juris civilis, ut cum quis ad pretium participandum patitur ſe bonæ fidei emptori venun-
5 dari. *l.* 5. §. 1. ¶ Servorum una eſt conditio : liberorum autem hominum quidam ingenui ſunt , quidam libertini. *l.* 5. *in princip.* Ingenui ſunt , qui ex matre libera nati ſunt.*d.l.*5.§. *ingenui.* Libertini ſunt , qui ex juſta ſervitute ſunt manumiſſi. *l.* 6. Nota aliam eſſe ſervitutem juſtam , ſeu ſervitutem juris , ex qua manumiſſi fiunt libertini , ut hic : aliam ſervitutem facti, cum homo liber in ſervitute eſt , quia falſo pro ſervo habetur, ſed neque talis ſervitus, neque eam ſequens manumiſſio of-
6 ficit ingenuitati. *Inſtitut. de ingen.* §. *cum autem.* ¶ Libertinorum diviſionem in cives Romanos, Latinos , & dedititios (quorum differentiam Vlpian. *tit. de libertis* , & Theoph. *in* §. *ult. Inſtit.de libertin.* declarant) Iuſtinianus ſuſtulit , adeo ut omnes libertini inter cives Romanos connumerentur. *C. de dedit. libert. tollen. & tit. ſeq.* Noviſſime autem libertinitatem omnino ſuſtulit , & omnes liberos homines fecit ingenuos , ſalvo tamen in manumiſſos jure patronatus. *Nov.* 78. Notandum eſt , ſervos, proprie loquendo , ſtatum ſeu caput non habere. *Inf. de cap. min. l.* 3. *in fin. & l.* 4. *Inſtit. de capit. demin.* §. *ſervus.* quia pro mortuis habentur. *Inf. de diverſ.*
7 *reg. jur. l. quod attinet.* 32. *l. ſervitutem.* 209. ¶ Secunda hominum diviſio ſumitur à civitate : nam alii ſunt cives Romani , alii peregrini , qui ſunt extra civitatem Romanam. *Inf. de heredib. inſtitu. l.* 6. §. *ſolemus.* Cives Romani ſubdividuntur in patres vel matresfamiliarum , & filios vel filiasfamiliarum. Patresfamiliarum vel Matresfamiliarum dicuntur , qui quæve ſunt ſuæ poteſtatis , filiifamiliarum , & filiæfamiliarum , qui quæve ſunt in poteſtate parentum. *Inf. tit.*
8 *prox. l.* 4. ¶ Tertiam perſonarum diviſionem ſuppeditat familia , alii namque ſunt in eadem familia , alii in diverſis familiis.

miliis. In eadem familia ſunt adgnati. *Inf. de verb. ſignif. l. pronunciatio. 195. §. communi.* Qui vero in diverſis familiis ſunt, partim ſunt cognati, partim affines, partim extranei. Huc aliquo modo ſpectat etiam ſexus diſtinctio, qua maſculos à fœminis ſejungimus, *l. in multis. 9. & l. ſeq.* nam fœmina dicitur eſſe caput & finis familiæ ſuæ. *d. l. pronunciatio. in fi. & l. ſeq.*

VI. *De his qui ſui vel alieni juris ſunt.*

Alia perſonarum diviſio eſt, quod quædam perſonæ ſunt ſui juris, quædam ſunt alieno juri ſubjectæ. *l. 1. in pr.* Qui ſui juris ſunt, patresfamilias vocantur. *l. 4.* & vel ſunt in tutela, vel in curatione, vel neutro jure tenentur. *Inſtit. de tutel. in pr.* Alieni juris ſunt ſervi, qui ſunt in poteſtate dominorum. *l. 1. §. igitur.* & filiifamilias, qui ſunt in poteſtate parentum. *l. 3. & 4.* 1
¶ Filiorum familias alii ſunt naturales, alii legitimi. *Inf. tit. prox. l. 1.* De his ſequenti titulo dicetur. Illi aut ex juſtis nuptiis naſcuntur. *l. 3.* aut legitimatione fiunt. *Inſtitut. de nupt. §. ult.* Legitimantur autem I. Contractis poſtea nuptiis à patre eorum cum concubina, ex qua ſuſcepti ſunt, & dotalibus inſtrumentis confectis. *C. de natural. lib. l. cum quis. 10. & l. ſeq.* II. Si curiæ dentur. *C eod. l. 3. Nov. 89 cap. 1.* III. Beneficio Principis. *Nov. 74. cap. 1. & 2. Nov. 89. cap. 3.* IV. Si pater filium ſuum naturalem in publico inſtrumento, vel in privato, quod trium teſtium ſubſcriptione confirmatum ſit, vel in teſtamento, vel apud acta filium ſimpliciter nominaverit, eo non adjecto quod naturalis filius ſit. *Nov. 117. cap. 2.* Erat olim & alius modus legitimandi per adoptionem. *C. de natural. liber. l. 6. in. fin.* quem Iuſtinus ſuſtulit. *C. eod. l. 7. & Nov. 74. cap. 3.* 2

VII. *De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur.*

Diviſimus filiosfamilias in naturales & legitimos: quoniam igitur de naturalibus dictum eſt, nunc de legitimis videamus. 1
¶ Legitimi vocantur, quia non natura, ſed adoptione fiunt. *l. 1.* 2
¶ Adoptio eſt legis actio. *Inf de offic. proconſ. l. 3.* naturam imitans. *Inſtit. h. t. §. minorem*, qua, qui filiusfam. alicui non eſt, fit ei filiusfamilias. *d. l. 1.* 3
¶ Dividitur autem in adoptionem, & arrogationem. Adoptio ſpecialis eſt, cum filius familias imperio magiſtratus adoptatur. Arrogatio eſt adoptio patrisfamilias, quæ fit Imperatoris auctoritate *l. 1. in fin. & l. 2. in pr.* id eſt, per reſcriptum Principis apud acta inſinuatum. 4
¶ Porro quemadmodum adoptio in perſona adoptantis patriam 5

poteſtatem conſtituit, ita etiam patris in adoptionem dantis poteſtatem diſſolvit: adeo ut adoptio non ſolum ſit modus patriæ poteſtatis conſtituendæ, ſed etiam diſſolvendæ. *Inſtit. quib. mod. jus poteſt. ſolvit. §. ſed etſi pater.* Qua de cauſa adnectuntur hic & alii modi, quibus eadem poteſtas tollitur: in-
6 ter quos modos eſt emancipatio. ¶ Eſt autem emancipatio, actus legitimus, *Inf. de diverſ. reg. jur. l. actus legitimi.* 77. quo parens filium familias è poteſtate ſua dimittit. *Inſtitut. quib.*
7 *mod. jus poteſtat. ſolvit. §. praterea.* ¶ Ac triplex eſt, videlicet legitima, Anaſtaſiana, & Iuſtinianea. *d. §. praterea.* Legitima eſt, qua filius tribus mancipationibus, id eſt, imaginariis venditionibus tribuſque manumiſſionibus, cæteri autem liberi una mancipatione, manumiſſioneque ſui juris fiebant. *Inſtit. d. §. praterea. & Inf. de injuſt. rup. teſtam. l. verum.* 8. Vlpia. *tit. qui in poteſt. mancipiove ſunt. in pr.* Cajus *lib. 1. tit. 6. §. item per emancipationem.* Anaſtaſiana fit per reſcriptum Principis apud competentem judicem inſinuatum. *C. de emancip. lib. l. pen.* Iuſtinianea ſine reſcripto Principis coram competente judice perficitur: quam introducens Iuſtinianus, legitimam emancipationem ſuſtulit, & Anaſtaſianam probavit. *C. eod. l. ult.* Sunt & alii modi tollendæ patriæ poteſtatis. *Inſtit. quib. mod. jus poteſtat. ſolu.* qui hoc titulo ſpecialiter non declarantur.

VIII. *De diviſione rerum & qualitate.*

1 TRanſeamus à primo juris objecto ad ſecundum, id eſt, à perſonis ad res. Rei verbum hic anguſte accipitur, ut diſtinguatur à perſonis, & actionibus. *Sup. de ſtatu homin. l. 1.* quamvis & perſonas & actiones rei appellatione contineri ni-
2 hil vetet. ¶ Rem in genere definire, nec poſſumus, nec debemus. Sed diviſiones ſunt afferendæ, quæ ex ipſarum rerum diverſa qualitate eruuntur. I. Aliæ ſunt divinæ ſeu divini juris: aliæ humanæ, ſeu humani juris. *l. 1. in princ. & Inf. de interd. l. 1. in princ.* Divini juris ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ. Sacræ res ſunt, quæ publice conſecratæ ſunt. *l. 6. §. ſacra.* Sanctæ ſunt, quæ ab hominum injuria defenſæ atque munitæ ſunt. *l. ſanctum.* 8. vel, Quæ neque ſacræ neque profanæ ſunt, ſed ſanctione quadam confirmatæ, ut leges. *l. ſacra. 9. §. proprie.* portæ & muri civitatum, vel caſtrorum. *l. 1. in pr.* Sanctum autem dicitur, vel à ſagminibus, quæ legati populi Romani ferre ſolebant: ne violarentur. *d. l. ſanctum.* 8. vel à ſanctione. *d. l. ſacra. §. proprie.* Sanctio vero dicitur ea legis pars, quæ legem violantibus, pœnam irro-

irrogat. Religioſus locus eſt, ubi corpus humanum eſt. *l. 2. in princ. Inſ. de relig. l. 2. §. ſepulch.* hoc eſt, aut totum corpus, aut ſaltem præcipua pars, quæ eſt caput, *inf. eod. l. cum in diverſ.* Res humanæ partim ſunt publicæ, id eſt, publici juris: partim privatæ, id eſt, juris privati. *l. 1. in princ.* II. Quædam res ſunt corporales, quæ ſui natura tangi poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, quædam incorporales, quæ ſui natura tangi non poſſunt: & vel extra jus conſiſtunt, ut Angeli, & animæ: vel in jure, ut obligationes, hereditates, ſervitutes. *d. l. 1. §. quædam. & Inſt. de reb. corpor. & incorp.* Corpora vel ſunt certa, id eſt, ſpecies, ut Stichus: vel incerta, id eſt, genera, ut homo. *inf. ad leg. Falcid. l. 1. §. & omne.* Rurſus rerum corporalium aliæ ſunt immobiles, quæ vocantur prædia, ut domus, ager: aliæ mobiles, ut veſtis, aurum: aliæ ſe moventes, ut ſervi, & bruta animalia. *Inf. de ædil. edi. l. 1. in pr. & C. de ju. dot. l. pen. in princ. & de quadr. præſcr. l. 2. in princ. & l. 3. §. quæ omnia.* Quamquam animalia quoque interdum rerum mobilium appellatione continētur. ut *inf. de rei vindic. l. 1. in princ. & de acquir. poſſ. l. 3. §. Nerva.* Interdum inter res corporales & incorporales ponuntur quantitates, id eſt, quæ pondere, numero, vel menſura conſtant. *inf. ad leg. Falc. d. l. 1. §. & omne.* hoc autem eſt medium, quod ſcholaſtici vocant medium per participationem extremorum: quia quantitates corpore ſunt præditæ, ut nummi, vinum, oleum, frumentum. *inf. de leg. 1. l. plane. 34. §. ſed hoc ita. l. cum res. 47. §. 1.* unde res corporales dicuntur quantæ. *inf. de legat. 3. l. quiſquis. 95.* ſed dum quantitatibus utimur, à materia & corpore eas abjungimus, & ſolius quantitatis rationem habemus. quamobrem dicuntur functionem recipere in genere ſuo. *inf. de reb. cred. l. 2. §. 1.* quia dum iis fungimur ſive utimur, non tam corpus ſpectamus, quam generalem quantitatem. Nota genus conſiſtere partim in ſubſtantia, ut hominem. *inf. de condict. indeb. l. cum is. 32. §. ult. & de verb. obl. l. in ſtipulat. 54. in princ. l. ubi 75. §. 1.* partim in quantitate, id eſt, in iis quæ numero, pondere, vel menſura conſtant. *inf. de reb. cred. d. l. 2. §. 1.* III. Aliæ ſunt in patrimonio noſtro, aliæ extra patrimonium noſtrum habentur. *inf. de verb. ſign. l. 5. & Inſt. h. t. in princ.* id eſt, quarundam rerum eſt commercium, quarundam non eſt commercium. *inf. de contrah. empt. l. ſi in empt. 34.* Commercium eſt emendi vendendique invicem jus. Vlpian. *tit. de acquir. rer. domin. §. commercium.* Emendi & vendendi verbum latius accipe, ut omnem alienationem complectatur, ut *in l. ſtatuliberi. 29. in fi. inf. de ſtatulib.* IV. Res omnes aut ſunt

communes,aut publicæ,aut univerſitatis,aut nullius,aut ſingulorum.*l.2.& Inſtit. eod.*§. *quædam.* Communes ſic accipe,quæ omnibus hominibus communes ſunt, ut aër, mare, & littora maris. *d.l.2. in fi.* Publicæ dicuntur, quæ ſunt unius populi, ut flumina perennia,& portus.*l.3.in fi.& inf.de flumin.l.*1.§.1.præſertim ſi populi Romani ſint.*inf.de verbor.ſignif.l.bona.*15.*& l. ſeq.* Vniverſitatis dicuntur,quæ ſunt alicujus civitatis, ut theatra, ſtadia.*l.6.*§. *univerſitatis.* Nullius hic dicuntur, quæ divini juris ſunt. *Inſtit.eod.*§. *nullius.* Singulorum dicuntur, quæ ſunt privatorum hominum,quibus jure gentium vel jure civili ſunt acquiſitæ.*Inſtit.eod.*§. *ſingulorum.*

IX. *De ſenatoribus.*

1 IVdiciorum partibus, id eſt, perſonis & rebus expoſitis, nunc ad ipſa judicia explicanda aggrediamur. Non tamen actionum, quæ eſt tertia judiciorum pars,obliti ſumus:ſed quoniam actiones extra judicia exiſtere nequeunt, idcirco tractatum de actionibus cum tractatu de judiciis conjungere, non ſolum
2 commodum,ſed etiam neceſſarium videtur. ¶ Dijudicat ſenatus, magiſtratus, arbitri, & judices proprie dicti, qui vocantur judices pedanei. Diſtinxi ſenatum à magiſtratu; quia ſenatus non eſt magiſtratus,ſed ordinis nomen.*inf.de interdict.& releg. l.7.*§.*pen.* Cauſas tamen & lites ſub Auguſtis judicabat.*inf. de poſtul.l.*1.§.*de qua autem.& de flumin.l.2.& à quib. appell. non. lic.l.*1. Sueton. *in Calig.cap.*53.*in Domit.cap.*11. & judices dabat Sueton. *in Domit.c.*8. Plin. *lib.2.epiſt.*11. & à judicibus appella-
3 batur.Sueton.*in Neron.cap.17.*Tacit. *lib.*14. ¶ Senatus eſt ſelectorum virorum non plebejorum cœtus. *inf. de verbor.ſignif.l. plebs.* 238. *in prin.* Vbi plebis appellatione etiam equites continentur:nam Romæ tres ordines fuiſſe, ſenatorium,equeſtrem, plebejum, ſatis vel ex illo vulgato verſic. conſtat.

Martia Roma triplex, equitatu, plebe, ſenatu.

Senatores proprie dicebantur, qui in ſenatu vel à regibus, vel à dictatoribus, vel à cenſoribus lecti erant. qui vero honoribus populi functi fuerant, etſi in ſenatum venire poterant, & ſententiæ dicendæ jus habebant, tamen ſenatores, cum nondum in ſenatum lecti eſſent,non erant. Valer.*lib.2.c.*1. Gell.*lib.* 3.*cap.*18.Feſtus *in verbo ſenatores.* Liv. *lib.*23.Sed nos hic ſenatoris nomen latius accipimus, ut ſenatores vocentur, quicunque in ſenatu ſententiam dicere poſſunt. *l.ult. in fi.*Dicere autem ſententiam in ſenatu poſſunt,primo præfectus urbi,deinde patri-

patritii, conſules, conſulares, præfecti prætorio, magiſtri mili-
tum, & cæteri illuſtres. *d.l.ult. in fi. & Nov. 62.* ¶ Senatores pa- 4
treſque dicti ſunt vel ab ætate, vel à curæ ſimilitudine, vel ab
honore. Salluſt. *in conjur. Catil.* Liv. *lib.* 1. Feſtus *in verbo ſena-
tores.* ¶ Senatus aut erat legitimus, qui ſtatis diebus habebatur: 5
aut edictus ſive indictus, qui ob negotia incidentia extra or-
dinem indicebatur. Sueton. *in Iulio cap.* 80. *& in Auguſt. cap.*
35. Spart. *in Adr.* Capitol. *in Gordian.* ¶ Senatorum diviſiones 6
quatuor notentur. I. Alii majorum gentium, alii minorum gen-
tium appellabantur: quorum illi à Romulo, hi primum à Priſ-
co Tarquinio conſtituti fuerunt. Liv. *lib.* 1. Tac. *lib.* 11. Hinc
patrum conſcriptorum appellatio fluxit. nam, ut ait Plutar. *in
Romulo*, Senatores ab initio tantum patres dicti ſunt, poſtea
pluribus in eundem ordinem adſcriptis, Patres conſcripti ap-
pellari cœperunt. Feſtus autem *in verbo adlecti*, *patres* dictos
eſſe ait, qui ſunt patricii generis: *conſcriptos*, qui in ſenatu ſunt
ſcriptis adnotati: *allectos*, qui propter inopiam ex equeſtri
ordine in ſenatorum numero ſunt aſſumpti. Sed poſtea obti-
nuit, ut omnes uno patrum conſcriptorum nomine vocaren-
tur. II. Quidam pedarii appellabantur, qui ſententiam in
ſenatu verbis non dicebant, ſed in alienam ſententiam pe-
dibus ibant: aut, qui non ſella curuli vehebantur, ſed pe-
dibus itabant in curiam: aut, qui nondum in ordinem lecti
erant. Gell. *lib.* 3. *cap.* 18. III. Senatorum alii ſunt conſulares,
alii præfectorii, alii quæſtorii, &c. qui ſcilicet conſulatu, præ-
fectura, quæſtura, &c. functi ſunt, aut honoraria dignitate à
Principe ſunt donati *l.* 1. *& C. ubi Senator. l.* 3. *& ut dign. or.
ſerv. l.* 2. Nam poſt magiſtratus geſtos fere in ſenatum legi ſo-
lebant. *d. l.* 3. *& C. de prapoſ. ſac. cubic. l. ultim.* Valer. *lib.* 2
cap. 1. Vnde Cic. in ſuis legibus ſanxit, è magiſtratibus ſena-
tum eſſe oportere. IV. Tres ſunt ſenatorum ordines, in pri-
mo ſunt illuſtres, in ſecundo ſpectabiles, in tertio clariſſimi.
Iſidor. *lib.* 9. *etymolog. c.* 4. *§. primi ordines.* Omnes tamen vo-
cantur clariſſimi: quia etſi dignitas clariſſimatus proprie
ſumpta diſtinguatur non ſolum ab equeſtri dignitate, & à per-
fectiſſimatu, tamquam dignitatibus inferioribus, ſed etiam
ab illuſtratu & ſpectabilitate, tamquam dignitatibus ſuperiori-
bus. *C. de epiſc. audien. l. neminem.* 22. *in princ. & Nov.* 7. *cap.*
12. tamen interdum latius ſumitur, ut etiam illuſtratum &
ſpectabilitatem complectatur, ut *Nov.* 71.

X. *De officio conſulis.*

1 SEquitur,ut de magiſtratibus videamus. quorum alii ſunt urbani, alii provinciales. urbani ſunt, qui in urbe Roma jus dicunt, veluti conſules, præfecti prætorio, præfectus urbi, quæ-
2 ſtores, prætores. ¶ Conſules ex eo dicti ſunt, quod plurimum reipublicæ conſulerent. *ſup. de orig. jur. l. 2. §. exactis deinde*
3 *Regibus conſules.* ¶ Erant autem duo. *d. §. exactis deinde Regibus conſules.* annuam poteſtatem habentes.Livius *lib. 2. in princ.* penes quos initio fuit ſummum jus & par cum Regibus poteſtas, ſed lege deinde lata cautum eſt, ut ab eis provocatio eſſet, neve poſſent in caput civis Romani animadvertere injuſſu populi: ſolumque relictum illis eſt, ut coërcere poſſent,& in vincula publica duci juberent. *d. §. exactis deinde Regibus conſules.* Conſulum poteſtatem imminuerunt etiam tribuni plebis, ideo creati, ut plebi adverſus conſules opem ferrent, Liv. *lib. 2.* Tandem eo res recidit Græcorum Imperatorum tempore, ut fere nomen inane conſulum fuerit. *Nov.* 105. *in princ.* Quapropter nihil hoc titulo eis tribuitur,niſi quod ad manumiſſionem
4 pertinet, hoc eſt, ad voluntariam juriſdictionem. ¶ Ex conſulibus alii erant ordinarii, qui Kal.Ian. magiſtratum inibant.*inf. de cond. & demonſtr. l. Publius*, 36. *in princ.* alii ſuffecti, qui in locum deficientium ſubſtituebãtur.*ſup. de orig. jur. l. 2. §. poſt hunc.*

XI. *De officio præfecti prætorio.*

1 COnſuli dignitate proximus, poteſtate his temporibus ſu-
2 perior erat præfectus prætorio. ¶ Ratio hujus nominis eſt, quia veteres (ut ait Aſconius) prætorem dixerunt omnem magiſtratum, cui parêret exercitus: & prætorium, tabernaculum ejus. inde aula Principis, prætorium dicta eſt: & præfecti
3 prætorio, qui aulæ præerant. ¶ Hi ſunt in comitatu principis. *C. de appellat. l. præcipimus.* 32. *in princ.* Eorum formæ vim legis habent.*C. de offic. præfect. prætor. Orient. & Illy. l.* 2. Rerum ſumma eis commiſſa eſt.*C. de decur. l. quilibet.* 40. Præſides provinciarum eorum cenſuræ ſubditi ſunt.*C. eod. l. ne quis.* 30. vice ſacra,hoc eſt,Imperatoris,judicant.*C. Theod. de appell. l. à proconſ.* 16. Ab eis appellari non poteſt. *inf. de minor. l. præfecti.* 17. *& C. de ſentent. præf. præ. l. un.* ſed intra biennium ab eorum ſententiis ſupplicare permittitur. *ead. l. un.* Item adverſus eorum ſententiam alii magiſtratus reſtituere non poſſunt.*d. l. un. in fin. h. t.*

XII. *De officio præfecti urbi.*

PRæfecto prætorio dignitate par eſt præfectus urbi. *C. de præfect. præt.l.*1. cæteris autem poteſtatem & dignitatem duntaxat intra urbem habentibus præfertur. *C.eod.l.*3. Hujus fidei urbs commiſſa eſt. Quidquid intra vrbem, vel extra urbem,intra centeſimum miliare admittitur, ad ejus notionem pertinet. Nec ſolum de criminibus, ſed etiam de pecuniariis cauſis cognoſcit. *l.*1. *&* 2.

XIII. *De officiis quæſtoris.*

QVæſtorum varia fuerunt genera.quidam pecunias publicas curabant:quorum alii in urbe ærario præerant,alii provincias ſortiebantur. quidam erant candidati Principis,qui epiſtolis principalibus in ſenatu legendis vacabant. de quibus omnibus loquitur Vlpianus hoc titulo. Fuerunt præterea quæſtores parricidii qui capitalibus rebus præerant. *ſup. de orig. jur.l.* 2. §. *& quia, ut diximus.*

XIV. *De officio prætorum.*

PRætorum quidam urbani fuerunt. *ſup. de orig. l.* 2. §. *cum-* 1
*que conſules. & inf. de ſuſpect.tutor.l.*1.§.*damus.* quidam
provinciales, ut prætor Lycaoniæ.*Nov.*25. & prætor Thraciæ.
*Nov.*26. ſed de ſolis urbanis eſt hic titulus.¶ Licet autem præ- 2
tores plures fuerint. *d.l.*2. tamen præcipua poteſtas fuit penes
prætorem urbanum,qui inter cives Romanos jus dicebat,& peregrinum, qui inter peregrinos,vel inter cives Romanos & peregrinos jura reddebat.*d.l.*2.§.*cumque conſules.*Quorum auctoritas quanta fuerit,ex eorum edictis apparet,quæ vim legis habent.*Inſt.de jur.nat.*§.*prætorum.*Sed ea poſtea plurimum imminuta fuit,præſertim poſtquam ex edicto perpetuo,quod Salvius Iulianus ſub Imperatore Adriano compoſuit, jus dici cœptum eſt.hodieque ſolus Imperator leges cōdit.*C.de leg.l.ult.*Hi prætores juriſdictionem habent non ſolum voluntariam. *l.*1. *&* 2.
ſed etiam contentioſam.*inf.de ſuſp.tut.d.l.*1.§.*damus.*de crimi-
nibus vero non cognoſcunt.*d.l.*1.§.*ult.&l.*2. ¶ Prætoris defini- 3
tio ex M.Tullio de legibus, hæc colligitur, Iuris diſceptator, qui privata judicat, judicarive jubet, & juris civilis cuſtos eſt.

XV. *De officio præfecti vigilum.*

PRæfectus vigilum non eſt proprie magiſtratus, ſed extra 1
ordinem eſt conſtitutus. *ſup. de orig. jur. l.* 2. §. *nam præfectus.*

ctus. noctuque pro magiſtratibus fungitur : ac præcipue curat, ne quod incendium oriatur.*l.3.in princ.& §.ſciendum.* De gravioribus criminibus non cognoſcit.*d.l.3.§.1.& l.4. & C.eod.l.*
2 *unic.*¶ Fuſtibus aut flagellis cædi jubere poteſt.*d.l.4.*Ius gladii in liberos homines non habet : ſervos autem etiam ultimo ſup-
3 plicio afficere poteſt. *inf. de condi.cauſ. da.l.penult.* ¶ Vigilum cohortibus præeſt.*l.3.in princ.*unde etiam nomen accepit.*Nov.*
4 13. *in princ.* ¶ Sed cum odioſo & tenebricoſo nomine Nyctéparchus dici cœpiſſet,noviſſime Iuſtinianus conſtituit, ut prætor plebis appellaretur. *d.Nov.* 13.

XVI. *De officio proconſulis & legati.*

1 TRanſit à magiſtratibus urbanis ad provinciales.¶ Provin-
2 cias, quæ ſtante republica in conſulares & prætorias dividebantur , Auguſtus aliter diviſit : alias namque ſenatui,populoque Romano conceſſit,alias & quidem validiores ipſe ſuſcepit, auctore Suetonio in ejus vita, *cap.* 74. In illas mittebantur proconſules , qui conſularem poteſtatem & inſignia conſularia habebant,hoc excepto,quod non duodecim faſcibus,ut conſules, ſed ſex tantummodo utebantur. *l. proconſules.* 14. Sunt autem vel ordinarii, vel ſuffecti. *inf.de tutor. & curat.da.l.1.*quo modo etiam conſules ſupra diviſimus. Item unum pluresve legatos accipiunt,quibus juriſdictionem ſuam mandant.*l.4.§.ult. l.legati.* 13. *& inf. de offic. ejus. l.4.* In has provincias,quas ſibi reſervavit, Imperator mittit præſides, qui & legati Cæſaris dicuntur, de quibus deinceps dicendum eſt.

XVII. *De officio præfecti auguſtalis.*

1 QVi Aegypto ab Imperatore præficitur , ſpeciali nomine præfectus Aegypti vocatur.*l. unic. & inf.de tutor. & curat.dat.l.1 & de man.vind.l.apud præfectum.21.& C.de poſtul.l.* 1. aut præfectus Auguſtalis,ut *in hac rubrica. & C. de decur. l. quinque.* 57. ſive quia ab Auguſto conſtitutus fuit. *d.l. un.* ſive quia præeſt prætorio Auguſtali in Aegypto : unde etiam præ-
2 fectus prætorio Auguſtali nuncupatur. *C.eod.l.2.* ¶ Huic ad ſimilitudinem proconſulis imperium datum eſt.*d.l.uni.*

XVIII. *De officio præſidis.*

1 PRæſidis nomen generale eſt , quo omnes , qui provincias regunt, appellantur. *l.1.* Sed proprie præſes dicitur legatus Cæſaris, cui Princeps aliquam è ſuis provinciis regendam com-

committit.*l.pen.* ¶ Hic majus imperium in ea provincia habet 2
omnibus poſt Principem.*l.*4.& de omnibus cauſis, quæ Romæ, varios judices habent,in provincia ſua cognoſcit.*l. ex omnibus.* 10.*& l.ſeq.*Ius habet gladii *l.6.§.qui univerſas.* ſed ita ut gladio animadverti oporteat,non ſecuri,vel telo,vel fuſte,vel laqueo, vel quo alio modo. *inf.de pœn.l.aut damnum.*8.§.1. Item damnare in metallum poteſt. *d.l.6. §. qui univerſas.* deportare non poteſt.*inf.de pœn.l.2.§.1.*

XIX. *De officio procuratoris Cæſaris, vel rationalis.*

QVi cauſis fiſcalibus iu urbe præeſt , præfectus ærario dici- 1
tur. *inf.de tranſact.l.cum hi.*8. *§.tranſactiones. & de ju.fiſ. l.edict.*103.*in princ.*Qui vero iiſdem cauſis in provincia præeſt, procurator Cæſaris appellatur.*l.*1.*& inf.de ju.fiſ.l.ne procuratores.*30.aut procurator principis. *Sup.de offic.proconſul.l.nec quiquam.9.in princ.*aut procurator divinæ domus.*C.ubi cau.fiſca. l.cum aliquid.*8.aut Curator Cæſaris.*l.*3.*& inf.de ju fiſc.l.*5.aut rationalis,ut *in hac rub.& C.ſi adu.fiſ.l.*3.*& ubi cau.fiſc.l.*5.aut
rationalis ſummæ rei. *C. eod.l.*7. ¶ Non habet jus deportandi: 2
nec reſtituit damnatos.*l.*3.ſed adverſus fiſcum una cum præſide reſtituere poteſt.*C.ſi adu.fiſ.l.*2. Omnino inter privatos neque civilem neque criminalem juriſdictionem habet, niſi vicem præſidis gerat.*C.de pedan.judi.l.*1. *& de juriſdi.omn.judic.l.*1. *& ubi cau.fiſca.l.*3. *& ad leg. Fab.de plagiar.l.*4. *& de pœn. l.*2. Rerum autem Provincialium procuratio ei mandatur,vel omnium vel quarundam.*inf.ex quib.cauſ.major.l.qui mitt.*35.§.1.

XX. *De officio juridici.*

CVm in aliis provinciis præſides , aut eorum legati jus redderent,aut judices darent:Alexandriæ,ne omnino Aegyptus in poteſtate præfecti eſſet,unus,qui jus diceret,ab ipſo Cæſare conſtituebatur,qui Iuridicus appellatur.

XXI. *De officio ejus, cui mandata eſt juriſdictio.*

QVoniam magiſtratus tam urbani quam provinciales, cum 1
ipſi rebus atque negotiis omnibus vacare non poſſint , juriſdictionem ſuam alteri mandare ſolent. *inf.de juriſdict.l.ſolet.* 16.*& ſup.de offic. proconſ.l.*4. *§.ult. cum duab. legibus ſequentibus:*propterea magiſtratuum officio expoſito, nunc eorum officium declaratur , qui mandatam juriſdictionem ſuſcipiunt.
¶ Mandari poſſunt,quæ jure magiſtratus competunt, non quæ 2

ſpecialiter lege, vel ſenatuſconſulto, vel principali conſtitutio-
2 ne tributa ſunt. *l.* 1. ¶ Mandatur vel tota juriſdictio, vel ejus pars. *l.* 4. *& inf. de juriſd. d. l. ſolet. & l. ſeq.* Et vel à magiſtratu urbico, vel à provinciali. *l.* 2. *& inf. de juriſd. l. ſolet. & ſup. de offic. proconſ. l.* 4. §. *ult.* Item vel alteri magiſtratui. *l.* 3. vel alicui privato. *l. ult.*

XXII. *De officio aſſeſſorum.*

Magiſtratibus, & iis, qui mandatam à magiſtratibus juriſdictionem ſuſcipiunt, conſiliarii aſſidebant Iuriſperiti, quorum officium hic titulus explanat. Ex his alii publicum ſalarium à fiſco percipiunt, qui in ſua provincia ultra ſtatutum tempus aſſidere non poſſunt. *inf. ex quib. cauſ. majo. l. hi qui.* 37. hoc eſt, ultra quatuor menſes. *C. h. t. l. in conſiliariis* 10. alii publico ſalario non fruuntur, qui in patria ſua aſſidere non prohibentur. *l. ult.*

LIBER SECVNDVS.

Tit. I. *De Iuriſdictione.*

1 Transit ab officio ad juriſdictionem: quia officii verbum latius patet, quam juriſdictionis. ut enim proconſul, aut præſes xenia accipiat, vel non accipiat, ut patienter laudes ſuas audiat, ne extra provinciam agat, nemo ad juriſdictionem pertinere dixerit, quæ tamen ad officium ſpectare, certum eſt. *ſup. de offic. proconſ. l.* 6. §. *ultim. & l.* 7. *& de offic. præſid. l. illud.* 15. Ne propterea intelligas officium eſſe genus juriſdictionis: ſed officium aut extra juriſdictionem conſiderari, ut in dictis legibus, aut circa juriſdictionem verſari, ut *in l. nec quicquam.* 9. §. *circa advocatos. & §. obſervare. ſup. de offic. proconſ.* cæterum officium id ex proprietate vocabuli ſignificat,
2 quod fieri debet: juriſdictio vero id, quod fieri poteſt. ¶ Iuriſdictionem definio magiſtratus de cauſis notionem. eſt enim notio, genus juriſdictionis. *inf. de re judic. l.* 5. *& de verbor. ſignificat. l. notionem* 99. *in princ.* ſed verbum magiſtratus diſtinguit juriſdictionem à notione judicis pedanei, qui juriſdictione caret: judicandique duntaxat licentiam habet. *C. ubi & apud quem. l. ultim.* Siquidem aliud eſt jus dicere, aliud judicare. *C. ne quis in ſua cauſa jud. aut ſibi jus dic.* Si quis objiciat, non tantum magiſtratus juriſdictionem habere, ſed etiam eos, quibus juriſ-

juriſdictio mandata eſt: reſpondebo, etiamſi juriſdictio alicui mandata ſit, non tamen ejus, cui mandata eſt: ſed magiſtratus, qui mandavit, juriſdictionem eſſe. *l. ſolet.* 16. *& ſup. de offic. ejus. l.* 1. *§ qui mandatum. & l.* 3. Adjeci *de cauſis*, ut propriam juriſdictionis materiam, qua diſtinguitur ab aliis magiſtratuum cognitionibus, explicarem. ¶ Ex hac definitione colligamus diviſiones. I. Notionis verbum hanc mihi videtur juriſdictionis diviſionem ſuggerere; ut alia ſit, quæ de plano expediri poteſt; alia, quæ pro tribunali tantum expediri poteſt. *ſup. de offic. proconſ. l. nec quidquam.* 9. *§. ubi. & §. de plano.* II. Sicut magiſtratus vel ſunt urbani, vel provinciales, vel municipales: ita juriſdictio triplex eſt: urbana, provincialis, municipalis. nam magiſtratus quoque municipales juriſdictionem habuiſſe, verius eſt: *l. magiſtratibus.* 12. Paulus *lib.* 5. *ſentent. tit.* 5. *in prin.* III. Sicut cauſarum aliæ ſunt voluntariæ, ut manumiſſio, adoptio: aliæ contentioſæ, ut reſtitutiones in integrum: ita juriſdictio in voluntariam & contentioſam dividitur. *ſup. de offic. proconſ. l.* 2. IV. Cum cauſarum aliæ ſint civiles, aliæ criminales: hinc fit, ut juriſdictio quoque ſit aut civilis, aut criminalis. Quæ ad cauſas criminales pertinet, merum imperium proprie dicitur; quæ vero in civilibus cauſis conſiſtit, imperium mixtum, aut juriſdictio proprio vocabulo nuncupatur. *l.* 3. Eſt autem merum imperium, jus gladii, id eſt, poteſtas animadvertendi in facinoroſos homines gladio vel alia coërcitione. *d. l.* 3. *& ſup. de offic. proconſ. l.* 6. *in princ. inf. de diverſ. reg. jur. l. nemo poteſt gladii* 70. veluti ſecuri, laqueo, telo. *inf. de pœn l. aut damnum.* 8. §. 1. Merum dicitur, quia purum eſt, non commixtum cum juriſdictione proprie dicta; ut merum jus gentium dicitur, quod eſt à jure civili ſejunctum. *inf. de depoſ. l. bona fides.* 31. Ius gladii vocatur, *d. l.* 3. quia ut haſta juriſdictionis, ita gladius hujus imperii inſigne erat apud Romanos, ut docui Methodicorum *lib.* 3. *ad tit. de juriſdictione, num.* 37. Mixtum imperium, quod etiam non merũ appellatur *ſup. de. offic. ejus. l. ult.* eſt illud, cui etiam juriſdictio ineſt *d. l.* 3. vel quod juriſdictioni cohæret. *ſup. eod. l.* 1. *in fin.* vel, modica coërcitio, ſine qua juriſdictio nulla eſt. *d. l. ult.* Iuriſdictio proprie dicta eſt, quæ in jure dicundo, potius quam in jubendo conſiſtit. Sed neque imperium mixtum ſine juriſdictione conſtare poteſt. *d. l.* 3. neque juriſdictio ſine mixto imperio. *d. l. ult.* In quibuſdam tamen cauſis vis juriſdictionis magis apparet, quam imperii, ut in danda bonorum poſſeſſione: in aliis contra imperii majeſtas magis effulget, ut cum prætor ca-

vere jubet, aut in poſſeſſionem mittit. *l.* 4. *& inf. de municip. l.ea quæ.*26. Tentabit aliquis præterea juriſdictionem in ordinariam, & delegatam ſeu mandatam dividere, ex *l.*5. niſi monuero, hanc non eſſe veram diviſionem: quoniam juriſdictio eadem eſt, ſive mandetur, ſive non mandetur: & mandata, ejus
4 eſt qui mandavit, non ejus qui ſuſcepit, ut ſupra docui. ¶ De juriſdictione tria edicta, primum hoc titulo, reliqua duo duobus titulis ſequentibus proponuntur. Primum edictum eſt de albo corrupto, quo edicto cavetur, ut ſi quis id, quod juriſdictionis perpetuæ cauſa, non quod prout res incidit, propoſitum eſt, aut proponitur, aut proponendum eſt, dolo malo corruperit, aut ſuſtulerit, aut, ut corrumperetur, tolleretur ve, mandaverit; in eum detur quingentorum aureorum judicium, quod populare eſt. In ſervos autem, ſi à dominis non defendantur, & eos, qui inopia laborant, corpus torquendum eſt, *l.*7.

II. *Quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur.*

1 SEquitur ſecundum edictum de juriſdictione, cujus quatuor
2 ſunt partes. ¶ Prima & præcipua pars, à qua hujus tituli inſcriptionem compoſitores ſumpſerunt, eſt de iis, qui juriſdictioni præſunt, novum jus dicentibus. Nam qui magiſtratum, poteſtatem ve habet, ſi quid in aliquem novi juris dolo malo & cum effectu ſtatuerit, ipſe quandocumque adverſario poſtulante, eodem jure uti debet. Aſſeſſoris autem imperitia, qui novum jus ſuggeſſit, non jus dicenti, ſed ipſi aſſeſſori nocere de-
3 bet. *l.*1.§.*hæc autem & l.*2. ¶ Secunda pars eſt de litigatoribus, qui novum jus impetrarunt. Nam ſi quis apud eum, qui magiſtratum poteſtatemque habebit, aliquid novi juris obtinuerit, poſtea quandocunque adverſario ejus poſtulante, idem adver-
4 ſus eum decernetur. *d.l.*1.§.1.*verſ.ſi quis apud.* ¶ Tertia pars rationem edicti, & æquitatem oſtendit: ſcilicet ut quod quis in alterius perſona æquum eſſe credidiſſet, id in ſua quoque per-
5 ſona valere patiatur. *d.l.*1.§.1.*in fin.* ¶ Quarta parte prætor excipit novum jus dicentes vel impetrantes contra eum, qui idem juris antea dixerat vel impetraverat: ne, dum hujus edicti
6 beneficio utuntur, in ejus pœnam committant. *l.ult.* ¶ Notandum eſt hanc pœnam adverſus omnes ſtatui, qui in edictum inciderunt, non ſolum eo poſtulante qui læſus eſt, ſed etiam quocunque alio. *l.* 3.§. *hæc pœn. &* §. *quod autem.*

III. *Si quis jus dicenti non obtemperaverit.*

TErtium edictū de juriſdictione in eos proponitur, qui jus 1
dicenti non obtemperaverint, hoc eſt, id non fecerint, quod extremum eſt in juriſdictione, ultra quod jus dicens non progreditur. *l.un.* §.1. ¶ Hoc judicium non ad id, quod intereſt, 2
ſed, quanti ea res eſt, concluditur, id eſt, quanti contumacia non obtemperantis æſtimatur, &, cum meram pœnam contineat, neque poſt annum, neque in heredem datur. *d.l.un.* §. *ult.*

IV. *De in jus vocando.*

NVnc de judiciis magiſtratuum, quorum officium & juriſ- 1
dictionem hactenus explicuimus, dicendum eſt. Exordiemur autem *ab edicto de in jus vocando*, quod eſt initium omnium actionum inſtituendarum. *Inſtit. de pœn. temere litig.* §. *ult.*
¶ In jus vocare, eſt ad eum, qui juriſdictioni præeſt, juris experiendi cauſa vocare. *l.1. & inf. tit. prox. l.2. & Inſtit. de pœn. teme. litigan. d.* §. *ult.* ¶ Differt autem in jus vocatio à citatione pro- 2 3
prie ſumpta (nam interdum citatio pro in jus vocatione ſumitur) nullis modis, ut in Methodico docui. *C. hoc. tit. c.1.* ¶ Sed 4
quidam in jus vocari non poſſunt, ut majores magiſtratus, & alii, qui enumerantur. *in l.2.3. & 4. in pr.* quidam non ſine permiſſu prætoris vocari poſſunt, ut parentes, patroni, patronorum liberi, vel parentes *d.l.4.* §.1. & cæteri, quibus talis reverentia debetur. *l. generaliter.* 13. Si quis adverſus ea fecerit, pœnam ſuſtinet 50. aureorum: vel, ſi inopia laboret, corporaliter plectitur. *l. pen. & ult.* ¶ Doctores vocationem in jus ſeu cita- 5
tionem dividunt in verbalem, & realem, ſed illa ſola dici poteſt citatio vel in jus vocatio, hæc autem proprie vocatur prehenſio. verbalem autem ſubdividunt in privatā, & publicam. Privata fit voce apparitoris, vel per epiſtolam. Publica fit affixo programmate, vel per tubam, per campanam. Hæc magis hodiernæ conſuetudini quam juri Iuſtinianeo ſunt conſentanea. Ego malim vocare publicam, quæ fit auctoritate publica, id eſt, magiſtratus vocationem habentis, ut docet Gell. *l.13. c.12.* privatam vero eam, quæ fit auctoritate privata ipſius auctoris; Gell. *l.13. c.13.* Horat. *l.1. Sat.9.* Sed hodie hæc privata non eſt in uſu.

V. *Si quis in jus vocatus non ierit, ſive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit.*

EX quacumque cauſa ad eum, qui juriſdictioni præeſt, in jus 1
vocatus venire debet; ut, ſi dubitetur, an ejus juriſdictio

fit

ſit, hoc ipſum ſciatur. *l.2.in princ.* prætoris eſt enim æſtimare, an ſua ſit juriſdictio: vocati autem non contemnere auctoritatem prætoris. *Inf.de judic.l.5.* Quod ſi in jus vocatus non ierit; ex cauſa à competenti judice pro juriſdictione judicis multabi-
2 tur.*d.l.2.§. ſi quis.* ¶ Excuſatur tamen. I. Qui ex edicto in jus vocari non debuit, argum. *l. 1. §. Ofilius. & l. 2.in princ. inf.ne quis eum, qui in jus vocab. vi exi. & l. quamvis.11.ſup.tit.prox.* Huc ſpectat poſterior illa rubricæ pars, *ſive quis eum*,&c.quod non videntur animadvertiſſe, qui putant ea verba ad rubricam præcedentem eſſe transferenda. II. Qui eo venit, quo vocari eum non debuiſſe certum eſt. *inf.ne quis eum, qui in jus vocab. d.l. 2.§. eadem.* III. Qui per ruſticitatem non venit. *d.l.2.§.ſi quis.* IV. Qui fruſtra veniſſet: quia actoris non intererat, ut veniret, puta quia dies feriata erat.*d.l.2. in fin.*

VI. *In jus vocati ut eant, aut ſatis vel cautum dent.*

QVinto excuſatur, qui judicio ſiſti idoneè ſatiſdedit,aut cavit. *ſup. de in jus vocan.l.neque.22.§.qui in jus. & Inf. qui ſatiſda. cogan. l.5.§. qui pro rei.* Aut enim in jus vocatus venire debet, aut ſatis vel cautum dare, quod *inf.tit.8.* explanabitur.

VII. *Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat.*

1 NOn ſolum punitur,qui in jus vocatus non venit,ſed etiam qui eum in jus euntem exemit. *l.1.in pr.l.3.in fi.* aut dolo
2 malo fecit,quo magis eximeretur.*l.4.in fin.* ¶ Eximere eſt quoquo modo facere, quo minus in jus vocatus veniat. *d. l. 4.in*
3 *princ.* ¶ Ex hoc edicto datur judicium in factum. *l.5. §.1. & §. hoc judicium.* quo non id continetur, quod in veritate eſt, ſed quanti ea res eſt ab auctore æſtimata, de qua controverſia eſt, unde apparet, etiamſi calumniator quis ſit, hanc pœnam eum perſequi. *d.l.4.§.1.d.l.5.§.1.*

VIII. *Qui ſatiſdare cogantur, vel jurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur.*

1 SI in jus vocatus caveat judicio ſiſti, non poteſt in jus duci. *Sup. de in jus vocan. l. neque.22.*& qui eum duxerit, injuriarum tenetur. *l. 5.* non enim vocatus in jus ire præciſe tenetur, ſed aut ire, aut idoneè cavere, ut *ſup. dictum fuit tit. 6.* quod
2 nunc exponemus latius. ¶ Cautionis tres ſunt ſpecies, ſatiſdatio, juratoria cautio, repromiſſio; quas expoſui ad titulum *In-*
3 *ſtit. de ſatiſdat.* ¶ Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo ſatisfa-

tisfactio: nam ut ſatisfacere eſt deſiderium ejus, cui ſolvendum aliquid eſt, non ſolutione, ſed alia ratione implere: ita ſatiſdare eſt, adverſario, pro eo quod petit, ita cavere, ut eo nomine ſecurus fiat. *l.1. & inf. quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l.6. in princ.* ¶ Satiſdatio bifariam dividitur. I. Aut eſt voluntaria, aut neceſſaria. *l. ſi fidejuſſor. 7. §. ſi neceſſaria.* II. Aut fit datis fidejuſſoribus, aut pignoribus. *Inf. de pecun. conſti. l. promiſſor. 21. §. ult.* Proprie tamen ſatiſdatio dicitur, quæ fit datis fidejuſſoribus: quamvis ex interpretatione receptum ſit, ut ſatiſdari dicatur etiam pignoribus. *d. l. promiſſ. §. ult. & inf. de ſtipul. præt. l. prætoria. 7.* In hoc autem tractatu de cautione judicio ſiſti, hæc ſatiſdatio cum prætoria ſit *inf. eod. l. 1. in princ.* omnino fidejuſſoris perſonam deſiderat. *d. l. prætoria.* Porro quinam repromittant, vel jurato caveant, vel datis fidejuſſoribus ſatiſdent, docui ad *d. tit. Inſtit. de ſatiſd.* ¶ Nunc ſciendum eſt, fidejuſſorem locupletem dandum eſſe. *Sup. in jus voca. ut eant. l. 1.* Locuples proprie dicitur, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor petit. *Inf. de verb. ſignif. l. quos nos hoſtes. 234. §. 1.* Sed locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, ſed etiam ex conveniendi facilitate. *l. 2. in princ.* ¶ Qui talem fidejuſſorem non acceperit, ut initio hujus tituli dixi, injuriarum tenetur, nec ſolum ei tenetur, quem in jus duxit, ſed etiam fidejuſſori, quem non accepit. *l. 5.* Quod dixi locupletem fidejuſſorem exigi, regulariter verum eſt, ſed excipiuntur neceſſariæ perſonæ, inter quas qualemcumque fidejuſſorem, id eſt, etiam non locupletem accipi prætor jubet. *l. 2. §. prætor. & §. ſeq. & ſup. in jus voca. ut eant. l. 1. 2. 3.* & in eum qui non acceperit, cum ſciret eam neceſſitudinem perſonarum, quinquaginta aureorum judicium dat. *ſup. in jus voc. ut eant. d. l. 2.*

4 5 6

IX. *Si ex noxali cauſa agatur, quemadmodum caveatur.*

QVæ ſuperiori titulo de cautionibus judicio ſiſti dicta ſunt, ad liberos homines pertinent. Si quis autem ſervum, de quo noxalis actio eſt judicio ſiſti, promiſerit: prætor hoc titulo edicit, ut in eadem cauſa eum exhibeat, in qua tunc eſt, donec judicium accipiatur. *l. 1. in princip.* Sed etſi quis liberum hominem judicio ſiſti, promiſerit, in eadem cauſa eum ſiſtere debet. *Inf. ſi quis caut. l. ſi quis quendam. 11.* In eadem cauſa ſiſtere videtur, qui ad experiendum non facit actoris jus deterius,

rius. *d. l. 1. §. 1. d. l. ſi quis quendam. & l. ſeq. in princip.*

X. *De eo, per quem factum erit, quo minus quis in judicio ſiſtat.*

1 CAutione data vitat quidem reus neceſſitatē ſequendi eum, qui in jus vocat, ſed poſtea debet, ſicut promiſit, judicio ſe ſiſtere. actor quoque adeſſe debet, ac ne quis eis impedimenta ſtruat, quo minus ad judicium veniant: viſum eſt prætori, hoc edicto dolum ejus coërcere, qui impedit aliquem judicio ſiſti.
2 *l.1.in princ.* ¶ Hoc titulo (ut opinor) ideo judicii, non juris mentio fit, ut intelligatur, quamvis hic præcipue de iis loquamur, qui juriſdictioni præſunt, tamen ea, quæ hoc titulo proponuntur, ad eos non abſurde trahi poſſe, qui ad judices peda-
3 neos vocantur. ¶ Dolo malo feciſſe videtur, ſive quis per ſe, ſive per alium fecerit. *d.l.1. §.1.* ſive vi, ſive dolo tantum. *d.§.*
4 *1. & 2.* ¶ Hæc actio non ſolum ei competit, qui in jus vocaverat, ſive ſe, ſive eum, quem in jus vocavit, impeditum fuiſſe dicat. *l. ult.* ſed etiam in jus vocato, niſi ab actore impeditus fuerit: quo caſu ſufficit ei exceptio, ſi de pœna promiſſa conveniatur, eo quod ad judicium non venerit. *l.1.§.ſi reus.* ¶ Datur autem hæc actio in factum in id quod intereſt. *d. l. ult. in princ.* ſed ex parte ejus, qui dolo fecit, pœnalis eſt.

XI. *Si quis cautionibus in judicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperaverit.*

1 SUperiore titulus coërcuit eos, qui aliquem impediunt judicio ſiſti. *Sup.tit.prox.l.1.* hic autem titulus docet, ſi quis aut non ſtiterit, aut non in eadem cauſa ſtiterit, ſtipulationem committit adverſus reum, & fidejuſſores ab eo datos. *l.4.in pr. & §.item*
2 *quæritur.l.6.l.ſi quis quendam.11.cum ſimil.* ¶ Ex ea igitur ſtipulatione actio competit, hoc eſt, aut certi condictio, ſi certa pœna promiſſa ſit, aut incerti in id quod intereſt, ſi pœna expreſſa non fuerit. *Sup. ſi quis in jus voc. non ier. l. ult. & inf. de ſtip. præto. l. ult. & Inſtit. de verb. oblig. in princ.* Æſtimatio ejus quod intereſt, ad illud tempus refertur, quo ſiſti debuit,
3 non ad id, quod agitur. *l. qui autem. 12.* ¶ Porro hæc actio ex juſta cauſa aut ipſo jure denegatur, aut ope exceptionis eliditur. *Sup. qui ſatiſd. cogan. l. ult.* Ipſo jure non competit, ſi principalis actio tranſactione, morte, vel alio modo ſublata ſit. *l. 2. in princ. l. ſi eum. 10. §. qui injuria. l. ult.* Per exceptionem tollitur, ſi reus juſtam cauſam afferat, qua impeditus, judicio

dicio non ſtitit; veluti ſi adverſam valetudinem, tempeſtatem, vim fluminis excuſet. *d. l. 2. & paſſim.* item ſi poſtea ſe ſiſtat, nec actoris jus ex mora deterius factum ſit. *l. & poſt.* 8.

XII. *De feriis, & dilationibus, & diverſis temporibus.*

VAriis excuſationibus uti poteſt, qui vadimonium deſeruit, 1
id eſt, qui judicio non ſtitit, ut promiſerat. Harum cauſarum aliæ breviter ſunt expoſitæ ſuperiori titulo: aliæ, quia prolixiorem tractationem requirunt, in ſequentes titulos ſunt rejectæ. Ergo has excuſationes ordine explicemus. ¶ Prima 2
excuſatio eſt propter ferias incidentes. *l. 6.* nam & is excuſatur, qui die feriato in jus vocatus non ivit. *ſup. ſi quis in jus voc. non ier. l. 2. in fin.* cum nec vocari tunc debuerit, ut Varronem in augurum libris ſcripſiſſe teſtatur Macrob. *Saturn. lib.* 1. Etenim feriæ (quæ auctore Feſto à feriendis victimis ſunt appellatæ, & olim dicebantur dies nefaſti, quibus opponuntur dies faſti) ſunt vacationes à civilibus judiciis. *l. 6.* vel vacationes à forenſibus negotiis. *l. pen.* vel dies, quibus lege agere non licet, quibuſve jus dici non poteſt. Varro *lib. 5. de ling. Lat.* Ovid. 1. *Faſtor. ver.* 47. Macrob. *l. 1. Saturn.* ¶ Idem Macrobius dicto 3
loco auctor eſt, ferias aut publicas fuiſſe, aut proprias familiarum, aut proprias ſingulorum; publicarum quatuor fuiſſe genera: nempe ſtativas, quæ univerſi populi communes erant, & certis conſtitutiſque diebus fiebant: conceptivas, quæ quotannis à magiſtratibus aut ſacerdotibus concipiebantur in dies certos, vel etiam incertos, ut ſunt Latinæ, paganalia, ſementinæ, compitalia: imperativas, quas conſules, vel prætores pro arbitrio poteſtatis indicebant: & nundinas, quæ paganorum erant, ac ruſticorum, qui tunc negotiis propriis vel mercibus proviſuri conveniebant. Hæc Macrobius. ¶ Feſtus autem in 4
verbo *feria*, alias ſine feſto fuiſſe ait, quales ſunt nundinæ: alias cum feſto, ut Saturnalia. ¶ Sed ut diviſiones publicarum feria- 5
rum, de quibus hoc titulo agitur, ex jure noſtro ſumamus: I. Aliæ ſunt feriæ generales, quæ ubique locorum obſervantur, aliæ particulares, quæ certo loco concluduntur. *l. 4. & extra eod. cap. ult.* II. Aliæ ſunt ſolemnes, quæ & ordine obſervantur: aliæ repentinæ, quæ extra ordinem, ob res puta proſpere geſtas, indicuntur. *Inf. ex quib. cauſ. maj. l. ſed et. 26. §. ſi feriæ. & C. de dilat. l. 3.* Solemnes partim ſunt divinæ, quæ divini cultus cauſa obſervantur. *C. h. t. l. ult.* partim humanæ, ut meſſium, & vindemiarum. *l. 1. in princ. & C. eod. l. 7.* Hactenus

6 nus de feriis.¶ Secunda excuſatio eſt propter dilationem. *Inf. de judic. l. interdum.* 36. *in pr. & C. de dilat. l.* 3. ¶ Dilatio eſt
7 diei judicii diffuſio atque prorogatio. *l.* 2. §. *ſi quis judic.* qua pendente cognitio ſuſtinetur. *d. l. interd. in pr.* & officium judicis conquieſcit. *d. l.* 3. ¶ Dividitur I. In peremptoriam, & non peremptoriam. *Inf. de judic. l. ad peremptoriam.* 68. Peremptoria dicitur, quæ perimit diſceptationem, neque ultra patitur adverſarium tergiverſari. *Inf. eod. l. & tertium.* 70. nam ea comminatur judex, etiam abſente diverſa parte cogniturum ſe & pronunciaturum. *Inf. eod. l. in peremptorio.* 71. Vnde intelligimus, non peremptoriam dilationem eſſe, quæ diſceptationem duntaxat profert, non perimit. *d. l. interdum. in princ. & d. l.* 3. II. In conventionalem, judicialem, & legalem. Conventionalis eſt, quæ fit ex conſenſu litigatorum. argum. *l. ſi convenerit.* 26. *Inf. de re judic. & l.* 4. *in fin. C. de dilat.* Iudicialis eſt, cujus auctor eſt judex inſtante fortaſſis altero litigatorum. *Cod. eod. l.* 1. *&* 4. legalis eſt, quæ fit à lege, veluti propter ferias. *C. de feri. l.* 3. 6. 8. 10. Hæc de dilationibus dicta ſint.

9 ¶ Tertia excuſatio eſt propter tempus. *ſup. tit. prox. l.* 1. *l. et ſi poſt.* 8. Notandum eſt, diem naturalem, more Romano, à media nocte incipere, & ſequentis noctis media parte finiri. *l. more* 8.

XIII. *De edendo.*

1 QVarta excuſatio eſt, ſi actor non ediderit actionem, qua
2 uti vult. *extra de lib. oblat. cap. ult.* ¶ Editio eſt prolatio ſeu demonſtratio. *l.* 1. §. 1. *& C. eod. l.* 3. quam litigaturus ſua, vel adverſarii cauſa facit. Sua cauſa, ut cum edit inſtrumenta, quibus eſt uſurus. *d. l.* 1. §. *edenda.* Adverſarii cauſa, ut
3 cum reus actori rationes edere cogitur. *C. eod. l.* 5. ¶ Editur autem aut verbis, aut ſcriptura, aut alia demonſtratione. *d. l.*
4 1. §. 1. *& l.* 6. §. *edi.* ¶ Et vel actio editur. *d. l.* 1 *in pr. &* §. 1. *& C.*
5 *eod. l.* 3. vel inſtrumentum. *d. l.* 1. §. *edenda.* ¶ Editio actionis eſt futuræ litis demonſtratio. *d. l.* 3. ut is, qui convenitur, ſciat utrum cedere, an contendere debeat: &, ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad ſe defendendum, cognita actione, qua
6 convenitur. *l.* 1. *in princ.* ¶ Editur autem actio, ſive quis copiam deſcribendi faciat, ſive in libello complectatur & det, ſive dictet, ſive adverſarium ſuum ducat ad album, & ei demonſtret judicium quod dictaturus eſt, vel id dicat, quo uti vult. *d. l.* 1.
7 §. 1. ¶ Editio inſtrumenti eſt, per quam ſcriptura in judicio profertur, ut fides veri conſtare poſſit. *C. h. t. l.* 3. *& l.* 5. Inſtrumen-

ſtrumenti appellationem late accipe, ut complectatur omnem ſcripturam, quæ probationis cauſa editur, ut acta publica, tam civilia, quam criminalia. *C. eod. l.* 2. & rationes *l.* 4. *l. quadam.* 9. *in princip.* Ratio autem definitur ultro citroque dandi, accipiendi, credendi, obligandi, liberandi ſui cauſa negotiatio. *l.* 6. *§. rationem.* ¶ Edere inſtrumenta, puta rationes, eſt dictare, vel tradere libellum, id eſt, exemplum; vel codicem, id eſt, authenticum proferre. *l.* 6. *§. edi autem.* Sed edi ratio tum demum intelligitur, cum à capite editur, ut tota inſpici poſſit. *l. argentarius.* 10. *§. edi autem.* & quidem cum die & conſule: quamquam alia inſtrumenta eduntur ſine die & conſule quo ſunt concepta, expreſſo tantum die, in quem ſolutio collata eſt. *l.* 1. *§. editiones.* ¶ Edere inſtrumenta coguntur alii edicto prætoris, ut argentarii. *l.* 4. *in princ.* (Argentario vero, & ei, qui ſibi iterum edi poſtulat, non ſine cauſæ cognitione edi jubet. *l.* 6. *§. prætor ait*) data actione in factum. *l. quadam.* 9. *in princ.* intra annum. *l. ult.* quanti agentis interſit eas ſibi editas eſſe. *l.* 6. *§. ex hoc edicto. d. l. argentarius. §. cum autem.* (Æſtimatio autem ejus, quod intereſt, ad illud tempus refertur, quo edi debuit, non ad illud, quo agitur. *l. ubi.* 8. *§. is autem.*) alii alia actione prætoria, ut negotiorum geſtor. *inf. de negot. geſt. l.* 2. *Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contr.* §. 1. alii actione civili, ut procurator actione mandati, ſocius actione pro ſocio, tutor actione tutelæ. *d. l. quadam. in princ.* alii officio judicis *C. eod. l.* 1.

8 (right margin, beside "Edere inſtrumenta") · 9 (right margin, beside "Edere inſtrumenta coguntur")

XIV. *De pactis.*

QVinta excuſatio eſt propter pactum. cujus interpretatio paulo altius eſt repetenda. 1
¶ Conventio & conſenſus ſunt vocabula ſynonyma: quorum ſignificatio negotiis contrahendis, vel tranſigendis in hoc tractatu concluditur. *l.* 1. *§. conventionis.* 2
¶ Dividitur autem conventio multis modis. I. Alia eſt nuda, quæ caret cauſa: alia non nuda, quia cauſam adjectam habet. Cauſa eſt vis obligationis & actionis pariendæ. *l. juris gentium.* 7. §. 1. Nuda conventio, paſſim vocatur pactio, pactum, nuda pactio, nudum pactum, pactum conventum, pactum & conventum, nuda conventio, ſimplex conventio. Quæ vero cauſam habet, appellatur contractus. Cum autem è contrario eſt cauſa ſine mutuo conſenſu, quaſi contractus conſtituitur, veluti negotiorum geritio. *inf. de negot. geſt. l.* 2. niſi quid commiſſum fuerit, ut delictum, vel quaſi delictum dici debeat. *Inſtitut. de oblig. quæ qua. ex contra. in pr. & de obli-* 3

gat. qua qua. ex deli. in pr. Contractuum alii nomine carent, qui vocantur innominati, veluti do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias: alii nomen habent, & appellantur contractus nominati, ut emptio & venditio, locatio & conductio, ſocietas, mutuum, & alii complures. Nomen contractus voco, quod eſt proprium contractus, id eſt, quod ſimul & conventionem & cauſam ſignificat. *d. l. juris gentium.* §. I. II. Alia eſt publica, alia privata. Publica eſt, quæ ad rempub. pertinet, veluti cum duces belli inter ſe paciſcuntur. Privata eſt, quæ inter homines privatos de re privata interponitur. atque hæc aut legitima eſt, aut juris gentium, *l.* 5. legitima eſt, quæ lege aliqua, hoc eſt, jure ſcripto confirmatur. *l. 6.* Quæ quidem dividitur in pactum legitimum. *d. l. 6. d. l. jurisgentium. §. ſi paciſcar ne operis l. ſi tibi. 17.* §. 1. *&* 2. & contractum juris civilis, qualis eſt ſtipulatio. *Inſtit de action. §. de conſtituta.* Conventio jurisgentium ſimiliter dividitur in pactum nudum, & contractum jurisgentium: atq; hic contractus in innominatum & nominatum ſubdivitur. *d. l. jurisgentium.* III. Conventio vel fit verbis, vel re, vel per epiſtolam, vel per nuncium. IV. Vel fit inter abſentes, vel inter præſentes. V. Vel eſt tacita, vel expreſſa.

4 *l.* 2. Hæc de conſenſu & conventione dicta ſufficiant. ¶ Iam dicamus ſpecialiter de pactis. Pactum & pactio, quamvis re idem ſint, tamen ratione differunt. dum enim fit, pactio: cum factum eſt, pactum proprie dicitur. quapropter pactum recte à pactione denominatur. *l.* 1. §. 1. Vtrumque autem dicitur eſſe duorum pluriumve in idem placitum conſenſus atque conventio. *d. l. 1. §. & eſt pactio. & inf. de pollicit. l. 3. in prin.* Intellige nudam conventionem de re aliqua danda, vel facienda quas differentias ſi addas, pacti definitionem perficies.

5 ¶ Pacti diviſiones multæ ſunt: I. Aut eſt pactum publicum, quod proprie dicitur fœdus: aut privatum, quod in legitimum & jurisgentium ſubdividitur. *l.* 5. Legitimum eſt, quod lege confirmatur, ut furti, injuriarum. *d. l. 5. d. l. jurisgentium. §. ſi paciſcar ne operis. d. l. ſi tibi.* Pactum jurisgentium aut eſt nudum pactum, quod per ſe ſubſiſtit: aut lex contractus, quæ ineſt contractui. *d. l. juris gentium. §. quinimo. & inf. de contrah. empt. l. fundi. 79. & C. h. t. l. legem. 10. & de pact. convent. l. 1.* Sed quia ſupra dixi, & pactum, & pactum nudum, eſſe ſynonyma; hic autem pactum nudum facio ſpeciem pacti: ſciendum eſt, pactum nudum vocari; vel quia cauſa vacat, in qua ſignificatione diſtinguitur à contractu, & complectitur omnia pacta; vel quia ſolum eſt, hoc eſt, non cohæret

hæret contractui,in qua ſignificatione eſt ſpecies pacti. II.Aut eſt expreſſum,aut tacitum *l.2.3.4.*III.Quoddam eſt pactum in rem, quod generaliter fit, veluti ne petatur: quoddam in perſonam, ſeu perſonale, quod perſonam non egreditur, adeo ut ne quidem ad heredem tranſeat: veluti ne ego à te petam, ſed ego ab herede tuo petere poſſim, & heres meus etiam à te petere poſſit. *l.jurisgentium.7.§.pactorum.l.& heredi.21.in princ. & §.ult.l.niſi.22.l.idem.25.§.1.*quoddam mixtum,quod ex una parte in rem, ex altera in perſonam conceptum eſt, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur.*l.qui in futurum.57.* IV.Quoddam eſt generale, quod ad multas: quoddam particulare, quod ad certas res vel obligationes pertinet. *l. ſi unus. 27. §.item ne experiar.l. tres fratres. 35.l. emptor. 47.§.Lucius.* V.Quoddam eſt obligatorium, quod obligationem conſtituit: quoddam liberatorium, quod obligationem infirmat, *l. ſi tibi. 17. §.1.* quoddam tranſactionis cauſâ de re dubia factum, ut de lite. *C. de tranſact. l. quamvis.39.* aut de fideicommiſſo conditionali. *C. eod. l. de fideicommiſſo.11.& h. t.l.1.l.cum proponas filios.16.*
¶ Pacta valent. I. Iure naturali. *l. 1. in princ. & inf. de pecun.* 6
conſtit. l. 1. in princ. II. Iure prætorio. *d. l. 1. in princ. l. jurisgentium. §. ait prætor.* III. Iure civili, ſi lege, aut ſenatuſconſulto, aut Principis conſtitutione confirmentur. ¶ Edictum 7
prætoris de pactis, in hæc verba conceptum eſt: *Pacta conventa, quæ neque dolo, neque adverſus leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, edicta Principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, ſervabo. d. l. jurisgentium. §. ait prætor.* Servat prætor non ſolum pacta jurisgentium, ſed etiam legitima. ſæpe enim confirmat jus civile. *ſup. de juſt. & ju. l. 7. Inſt. de bon.poſſ. §.1.* unde civiles quoque actiones proponit. *inf. ſi pars hered.petat. l.1. & inf.commod.l.1. in princ.* Servat,inquam,quandoque data actione ex pacto, quandoque data exceptione, quandoque negata actione. tot enim ſunt vires pacti. *l.6.l. 7.§.ſed cum nulla. §. quinimo.* totidemque ſignificationes verbi *ſervare. inf. fam. erciſc.l. inter.44.§.1. & de acquir. rer. domin. l.ſtatuas. 41. & C. h. t. l. legem. 10. & de pact. convent. l.1.*

XV. *De tranſactionibus.*

SExta vadimonium deferentis excuſatio eſt propter tranſa- 2
ctionem. *ſup. ſi quis caution.l.2.* nam & ante cautionem judicio ſiſti præſtitam facta tranſactio, vocatum in jus excuſat, quominus in jus ire cogatur. *ſup. de in jus vocan. l. neque. 22.*

2 §. 1. ¶ Tranſigi dicitur, ſi latius hoc verbum accipiatur, quotieſcumque res aliqua abſolvitur, & ad exitum perducitur. *ſup. tit. prox. l. 1. §. conventionis. & inf. de verbor. ſignific. l. tranſacta.* 229. ſed tranſactio proprie accepta, eſt conventio. *C. h. t. l. cum proponas.* 17. *l. ſi quidem.* 24. non gratuita. *C. eod l. tranſactio.* 38. *& de repud. hered. l.* 3. de re dubia, vel litigioſa,
3 *h. t. l.* 1. *& C. eod. l.* 2. ¶ Dividitur multis modis, I. Vel fit nudo pacto, veluti ſi quis paciſcatur de lite non perſequenda. *l.* 2. *& C. eod. l. ut reſponſum.* 15. *l. cum proponas.* 17. vel ſtipulatione Aquiliana, quæ novat obligationem dubiam & controverſam, ipſaque per acceptilationem tollitur. *l.* 2. 4. *&* 5. *& C. eod. l.* 4. vel contractu innominato, veluti do ut à lite diſcedas. *C. eod. l. ſi pro fundo.* 33. trado tibi bona ut à lite diſcedas. *C. eod. l.* 6. Poteſt etiam nudo pacto, vel contractui addi ſtipulatio Aquiliana. *C. eod. l.* 3. *d. l. ut reſponſum.* vel ſtipulatio pœnalis, ut is, qui fidem tranſactionis rumpet, in pœnam incidat. *C. eod. l. promiſſis.* 37. vel utraque ſtipulatio, tam Aquiliana, quam pœnalis, *l. pacto.* 15. II. Aut eſt generalis, quæ ad bonorum univerſitatem, vel ad omnes controverſias pertinet. *l. non eſt ferendus.* 12. *& C. eod. l. ſub prætextu.* 29. aut particularis, quæ de re certa fit, *l. qui cum tutor.* 9. *& C. eod. l. ſi de certa.* 31. III. Aut eſt pura, aut conditionalis. *C. eod. l. ſi ſuper.* 9. IV. Aut eſt judicialis, aut extrajudicialis. *C. eod. l. ſive apud acta.* 28. V. Aut fit in ſcriptis, aut ſine ſcriptis. *C. eod. l.* 5. *& d. l. ſive apud acta.* VI. Aut eſt jurata, aut non jurata. *C. eod. l. ſi quis major.* 41.

LIBER TERTIVS.

Tit. I. *De poſtulando.*

1 De magiſtratuum judiciis tractantes, primo loco ipſorum magiſtratuum officium & juriſdictionem, deinde horum judiciorum formam & progreſſum expoſuimus: hoc autem libro, de iis, qui coram magiſtratibus litigant, verba facturi, ab his, qui poſtulare dicuntur, incipiamus. ¶ Poſtulare,
2 ut Vlpianus definit, eſt deſiderium ſuum, vel amici ſui, in jure, apud eum, qui juriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere. *l.* 1. §. 1. *& inf. de dam. infect. l.* 4. §. *hoc autem.*
3 ¶ Ex hac definitione ſtatim colliguntur duæ diviſiones. I. Quidam pro ſe, quidam pro aliis poſtulant: quorum illi, domini litis: hi, advocati, patroni, cauſidici, togati, oratores paſſim appellan-

pellantur. II. Tam actio, quam exceptio, poſtulationis verbo continetur. ¶ Sed ne quivis ſine delectu ad poſtulandum admitteretur, prætor ſuæ dignitatis tuendæ, & decoris ſui cauſa, edictum propoſuit, quo tres hominum ordines complexus eſt, quoſdam in totum poſtulare prohibens, nonnullis tantum per ſe poſtulare permittens, aliis pro ſe, & pro certis duntaxat perſonis poſtulare permittens. *l.1. in princ.* Reliqui hoc edicto non comprehenſi, tam pro ſe quam pro aliis omnibus poſtulare poſſunt, exceptis iis, qui aut jure civili à poſtulando removentur. *d.l.1.§.item ſenatuſc.& C.eod.l.2.6.& ult.& qui legit. perſo.ſtan.in judic.to.tit.* aut ſententia judicis prohibentur. *l.puto.6.l. Imperator.8. & C. eod. l. 1. & inf. de pœn. l. moris.9.* Si quis adverſus ea fecerit, non ſolum à poſtulando repellitur, ſed etiam extra ordinem arbitrio judicis pecuniaria pœna multatur. *l. 1. §. qui adverſus.* 4

II. *De his, qui notantur infamia.*

INter eos, qui poſtulare pro aliis prohibentur, infames enumerantur. *ſup.tit.prox. l.1.§.ſecundo loco.§.removet. & §. ait prætor.* ¶ Infamiam definio, exiſtimationis læſionem. *C.h.tit.l. ſi furti.8.* Exiſtimatio eſt dignitatis illæſæ ſtatus, legibus, ac moribus comprobatus. *inf.de extraordin. cognit. l. pen.§. exiſtimatio.* Idcirco infames, integræ dignitatis hominibus opponuntur. *C.de remilit.l.3.* ¶ Infamia proprie dicitur, quæ eſt juris: alia eſt infamia facti, quæ non jure, ſed re tantum & opinione hominum infamem facit. *inf. de obſeq. l. 2.* immo non proprie infamem facit, ſed pudorem duntaxat apud bonos & honeſtos viros onerat. *l.ob hæc.20.& C.eod. l. ea quæ.13.l. verbum.17.l.interlocutio.19.* ¶ Infamia juris partim edicto prætoris irrogatur. *l.1.* partim jure civili. *ſup.tit.prox.l.1.§.ait prætor. & C. de tranſact. l. ſi quis major.* 41. partim ſententia judicis. *l.quid ergo.14.§. ex compromiſſo. & §§ ſequentibus.*

(margin numbers: 1, 2, 3, 4 beside the lines beginning "INter eos", "prætor. ¶ Infamiam", "nuntur. C.de remilit.", "bum.17.l.interlocutio")

III. *De procuratoribus, & defenſoribus.*

INfames, ut ſupra diximus, advocati munere fungi nequeunt, quoniam advocati officium nobile eſt, ut Doctores colligunt, ex *l.7.C.de poſt.* infames autem ab omnibus dignitatibus arcentur. *C.de decurio.l.ne quis.38.& de dignit. l.2.* ſed procuratores fieri non prohibentur. *Inſtit. de except. §. ult.* quia vile & abjectum eſt procuratorum munus. *C. de decurion. l. ſi quis procurationem.24.* Attamen perquàm neceſſarius eſt uſus pro- 1

curatorum: ut qui rebus ſuis ſupereſſe vel nolunt, vel non poſ-
2 ſunt, per alios poſſint agere vel conveniri. *l.1.§.uſus.* ¶ Procu-
rator eſt, qui aliena negotia mandato domini adminiſtrat. *d.l.1.*
in princ. nam ſi mandato caret, dicitur quidem procurator, *inf.*
de negot. geſt. l. ſi ego 24. *& de ſolut. l. ſi quis offerenti.* 58. *& rat.*
rem habe. l. ſi ſine. 22. *§. quod ſi procurator. & l. ult.* non tamen
verus procurator. *inf. de jud. l. licet.* 56. *& quod jus. l.1. in fin.* ſed
falſus procurator. *inf. rat. rem habe. l.3. §. ult. & de furt. l. falſus.*
43. *§.1. l. ſi juſſu.* 44. *in pr. & C. h. t. l. licet.* 24. *& de furt. l. falſ.* 43.
eſt enim potius negotiorum geſtor, quam procurator. *inf. de*
3 *negot. geſt. l.2.* ¶ Quod ad diviſionem attinet, I. Alius eſt pro-
curator generalis omnium bonorum, alius ſpecialis, ut unius
rei. *l.* 1. *§.* 1. *l. procurator cui.* 58. *cum duabus ll. ſeqq. l. procu-
rator totorum.* 63. *& inf. jud. ſol. l.* 3. *§.* 1. II. Alius eſt procu-
rator ad lites, alius ad negotia (ſubaudi extrajudicialia) *l. ſerv.*
33. *in princip. l. mutuæ.* 43. *in princ.* III. Alius eſt procurator in
rem alienam, qui in alterius utilitatem adminiſtrat: alius in rem
ſuam, qui in ſuam utilitatem, quaſi dominus adminiſtrat. *d. l.*
ſervum. §. ult. l. ſi quis in rem. 34. *l. procuratore.* 55. IV. Alius
eſt procurator actoris, alius procurator rei. *l.* 1. *& paſſim.* quo-
rum ille nomen generis retinuit; hic proprie defenſor appella-
tur. *l. filiusfam.* 8. *l. minor.* 52. *l. ult. & inf. de jud. l. recte.* 63.
& de re judic. l. ſi cum procuratore. 32. *& de except. rei jud. l. ſi
mater.* 11. *§. hoc jure.* Hac igitur ratione anguſtius eſt defenſoris
verbum, quam procuratoris. item quia procurator dicitur tam
in judicio, quam extra judicium. *d. l. ſervum, in princ.* defenſor
in judicio tantum. *l. minor.* 51. *& inf. de jud. d. l. recte.* Sed alia ra-
tione latius patet: quia procurator ſine mandato non eſt verus
procurator, ut ſupra expoſui; defenſor vero æque dicitur etiamſi
mandatum non habeat. *l. ſi procur.* 28. *l. Pomp.* 40. *§. ſed & is.*
4 *& C. de jureju. propt. calu. l.2. §. ſin autem abſuerit.* ¶ Defendere,
eſt id facere, quod dominus in litem faceret, & idoneè cavere.
l. ſed & ha. 35. *§. defendere.* id eſt, ſatiſdare judicatum ſolvi. Aut,
eandem vicem, quam reus ſubire. *l. minor.* 51. Aut, judicium vel
5 per ſe, vel per alium cum ſatiſdatione (ſub. judicatum ſolvi)
accipere. *d. l. recte.* ¶ Defenſor aut eſt neceſſarius, qui ſcilicet
actionem ſibi dari poſtulavit, nam qui nomine alieno agit, eum
invicem conventum defendere tenetur. *l. ſervum.* 33. *§. ait
prætor.* aut voluntarius, qui ſponte ad defenſionem accedit. *C.
eod. l. invitus.* 17. *& de negot. geſt. l. tutori.* 20. *& inf. eod. l. li-
berto.* 31. *§. litem.* Neceſſarium ſic accipe; non quia diſtricte co-

gatur

gatur defendere; ſed quia, niſi defendat, denegatur ei actio. *l. mutus.*43.§. *pœna.* ¶ Erat olim & alia diviſio: quia procurator 7
dicebatur abſentis, cognitor præſentis. Feſtus in verbo *cognit.* Ania *in l. ſi lite.* 7. *C. Th. de cogn. & procur.* Sed Iuſtinianeum jus cognitores non admiſit, ut apparet ex.*l.ſi quis* 38.§. *ſi quis, inf. de pœn. collata cum.* §. *ſi quis. l.* 5. *ſentent. Paul. tit.* 25. Noviſſime ſciendum eſt, inter dominum & procuratorem, ſi mandatum intervenerit, mandati actionem naſci.*l. licet.* 42.§. *ea obligatio. l. qui proprio.* 46. §. *procurator. & infr. mandat. l.qui mutuam.*56.§.*ultim.*Si merces conſtituta fuerit actionem locati conducti. *inf.eod l.*1.*in fi.& Inſtit.eod.*§.*ult.* Si nec merces ſit conſtituta, nec gratis procurator gerat, ſed tantum accepturus,quantum poſtea inter ipſum & dominum convenerit, actionem præſcriptis verbis, tamquam ex contractu innominato. *inf.de præſcrip.verb.l.ſi tibi polienda.* 22. *Inſtit. de locat.*§. *qua de cauſa.* Si quis autem domino ignorante ad adminiſtrationem acceſſerit, dari actionem negotiorum geſtorum. *l. ſi quis cum.*31. *& inf. de negot. geſt. l.*2.*Inſtit.de obligat. quæ quaſi ex contra.* §. 1. de quibus actionibus dicetur infra ſuis locis.

IV. *Quod cujuſcumque univerſitatis nomine, vel contra eam agatur.*

PRocuratoris officio fungitur, qui pro univerſitate intervenit, ſive univerſitatis nomine agat, ſive conveniatur. *l.6.*§. 1
actor. ¶ Vniverſitatem definio corpus ex diſtantibus perſonis, 2
quam definitionem colligo ex *l.in rem.* 23. §. *item quæcunque. verſ. at in his.inf.de rei vindicat. & l. rerum.*30. *in prin.inf. de uſurpat. & uſuc.* In uno igitur conſtitui univerſitas non poteſt: quamquam,ſi univerſitas ad unum recidat,placuit jus omnium ab eo retineri,& ſtare nomen univerſitatis.*l.*8. ¶ Vniverſitatum 3
varia ſunt genera, veluti civium, publicanorum, naviculariorum, piſtorum: & varia nomina,ut ſocietas,collegium,civitas. *l.*1.Hi quoque qui pro univerſitate interveniunt, variis appellantur nominibus: modo namque ſyndici, modo defenſores, modo magiſtri univerſitatis vocantur.*d.l.* 1.§.*quibus & paſſim. & inf. rat.rem habe. l. actor.* 9. *& de muner. l.ult.*§.*defenſores.*

V. *De negotiis geſtis.*

PRocuratori adeo ſimilis eſt negotiorum geſtor, ut quando- 1
que procurator appelletur, ſed eſt falſus procurator: quia mandato caret; cum verus procurator mandatum habeat, ut

ſup. notavi. Quare non inepte dicere poſſumus procuratorem
eſſe negotiorum geſtorem cum mandato; & negotiorum ge-
2 ſtorem eſſe procuratorem ſine mandato. ¶ De negotiorum
geſtore extat prætoris edictum, in hæc verba conceptum: *Si*
quis negotia alterius, ſive negotia, quæ cujuſque, cum is moritur,
3 *fuerint, geſſerit, judicium eo nomine dabo.l.3.in pr.* ¶ Ex hoc edi-
cto non ſolum actio, ſed etiam compenſationis exceptio oritur.
4 *d.l.3.§.pupillus.l.ſi autem.8.§.ſi quocumque.* ¶ Eſt autem hæc
actio prætoria.*arg.l.actio.47.*(nec obſtat *l.in commodato.17.§.*
ſicut.inf.commod. quoniam civile ibi dicitur, quod à naturali &
gentium diſtinguitur, & ſub ſe prætorium continet, ut & *in l.*
6.ſup.de juſtit. & ju.) bonæ fidei. *l. quia tantundem.7.l.qui ſi-*
ne.38.& inf.de obligat.& act.l.5.in princ.Inſtit.de oblig.quæ quæ.
ex contra.§.1. ex quaſi contractu.*d.l.5.in pr.d.§.1* propterea he-
redi & in heredem competit *l.3.§.hac autem.l.ſucceſſori.12.* Ei
5 vero datur, cujus intereſt.*l.actio.47.in pr.* ¶ Dividitur I. in di-
rectam & utilem. *d. l. actio:* Illa datur ex verbis edicti: hæc ex
interpretatione, veluti ſi quis non ſponte, ſed neceſſitate
coactus, vel neceſſitatis ſuſpicione geſſit. *C. h. t. l. curato-*
ri. 17. l. tutori. 20. & arbit. tut. l. 1. Inſt. de oblig. quæ quæ.
ex cont.d.§.1. aut ea geſſit, quæ poſt mortem rebus heredita-
riis acceſſerunt. *l. 3.§. hac verba. verſ. ſed ſi quid.* II. In di-
rectam, quæ datur domino contra geſtorem, ut rationem ad-
miniſtrationis reddat; & contrariam, quæ geſtori adverſus do-
minum competit, ut dominus eum indemnem conſervet, re-
ſtituens, quicquid ei ob negotia geſta abeſt, vel abfuturum eſt.
l.2.l.ſi quis mandatu.28.Inſtit.de oblig. quæ quæ.ex contra.d.§.1.
6 ¶ Obiter obſerva, actionem directam eſſe verbum homony-
mum: quia in alia ſignificatione opponitur actioni utili, in alia
opponitur actioni contrariæ. Et his addi poteſt alia ſignifica-
tio, qua actio directa accipitur pro actione principali, & oppo-
nitur actioni præparatoriæ.*C.de crim.expil. hered.l.1.*

VI. *De calumniatoribus.*

1 NUnc admonendi ſunt advocati, procuratores, & cæteri,
2 de quibus ſupra dictum eſt, ne calumnientur. ¶ Calum-
niator in genere eſt, qui per fraudem & fruſtrationem aliquem
lite vexat.*inf.de verb.ſignif.l.ſi calvitur.233.*vel, qui ſciens, pru-
dens per fraudem negotium alicui facit. Paulus *lib.1. ſent. tit.5.*
in qua ſignificatione verbum accipitur à Paulo *in l.6.§.ult.inf.*
ad Turpil. & à Iuſtiniano in princip. proœmii Inſtitutionum. ſed
coarctatur hæc lata ſignificatio ad ſubjectam materiam. nam
alibi

alibi calumniator appellatur, qui falſa crimina ſciens intendit *inf. ad ſenatuſconſ. Turpil. l.1.§. 1.* In hoc autem edicto calumniator dicitur, qui pecuniam accepit, ut negotium alicui faceret, vel non faceret. *l.1. in pr. & l.pen.* ¶ In hunc intra annum 3
in quadruplum ejus pecuniæ quam accepiſſe dicetur, poſt annum in ſimplum, in factum actio competit, *d.l.1. in pr.* Et cum accepit, ſive negotium deinde fecit, ſive non fecit, tenetur *l.3. §.1.* Hoc judicium non ſolum in pecuniariis cauſis, ſed etiam in criminalibus locum habet. *d.l.1.§.1.* Nec datur ei, qui pecuniam dedit, ut calumniam aliquis pateretur: ſed ei, propter quem datum eſt, ut calumnia ei fieret, verbi gratia, ſi tibi pecuniam dedi ut vexes Titium; hæc actio non mihi, ſed Titio competit. *d.l.3.§.illud.* Heredi non competit: quia ſufficere ei debet, quod pecuniam à defuncto datã poteſt condictione ob turpẽ cauſam repetere. *l.4.* In heredem in id datur, quod ad eum pervenit. *l.5.*

LIBER QVARTVS.

TIT. I. *De in integrum reſtitutionibus.*

HVjus tractatus, qui de magiſtratuum judiciis eſt, quatuor 1
ſunt partes: quarum prima eſt de ipſis judicibus, altera de ordine & progreſſu judicii, tertia de litigatoribus, ultima de iis rebus ſeu cauſis, de quibus magiſtratus cognoſcunt; ut reſtitutionibus in integrum. *l.3. & 5.* Quoniam igitur cætera expoſuimus, nunc de in integrum reſtitutionibus agamus. 2
¶ Reſtituere eſt in priſtinum ſtatum reducere. *inf. ne quid in lo. publ. l.2.§.reſtituas.* Reſtitutionem in integrum Paulus *lib.1. ſent. tit. 7. in princip.* definit redintegrandæ rei vel cauſæ actionem. Iſidorus vero *lib.5. etymologiarum, cap.15.* cauſæ vel rei reparationem. Ex quibus definitionibus conſtat, reſtitutionem in integrum à Paulo conſiderari, quatenus petitur: ab Iſidoro autem, quatenus à magiſtratu conceditur. ¶ Diviſiones plures 3
afferri poſſunt. I. Alia eſt reſtitutio ex ſpeciali aliquo edicto, ut propter metum, vel dolum: alia ex generali clauſula. *l.1. & 2. & inf. ex quib. cauſ. major. l. ſed et ſi per prætorem.27. & §.ult.* II. Alia eſt in rem, ut quod metus cauſa: *inf. tit. prox. l.9.§.ult. & l. item ſi cum exceptione. §. in hac.* alia in perſonam, ut de dolo. *inf de dolo. l. ſed ex dolo.15.§.ult.* ita dividit Paulus *lib.1. ſen. tit.7.* III. Reſtitutio tribuitur vel extraordinaria prætoris cognitione, ut ex tit. de minoribus. *inf. de minor. l. quod ſi minor. 24. §. ultim.* vel

data actione, ut quod metus cauſa. *inf.tit.prox. d. l.9.§.pen.d.l.*
4 *item ſi cum exceptione.*§.1. *&* §. *hac autem.* ¶ Hæc generaliter dicta ſint de in integrum reſtititutionibus: deinceps ſingulas reſtituendi cauſas ſpecialiter explicemus.

II. *Quod metus cauſa geſtum erit.*

1 PRima reſtituendi cauſa eſt metus, de qua agitur hoc titulo, cujus inſcriptio ſumpta eſt ex primis verbis edicti. Ait enim Prætor, *quod metus cauſa geſtum erit, ratum non habebo. l. 1.*
2 ¶ Metum Ariſtot.3. *Ethic.cap.*4.*definit* προσδοκίαν κακοῦ, id eſt,
3 mali expectationem. ¶ Metum vero in hoc edicto accipere debemus, non quemlibet timorem, ſed alicujus majoris mali. *l.* 5.nec vani hominis, ſed qui merito in hominem conſtantiſſimum cadat.*l. 6*.eumque præſentem, non ejus inferendi ſuſpi-
4 cionem. *d.l. 9.* ¶ Non habet ratum prætor: quia metum paſſo dat & actionem, & exceptionem quod metus cauſa; ſive res perfecta ſit, ſive imperfecta.*d.l.9.§.ſed quod prætor.*quinimmo volenti dat etiam priſtinam actionem, quæ ante metum illatum competebat. *d.l.9.§.volenti.* non tamen ut utraque actione uti poſſit, id eſt, actione priſtina per metum ſublata, & actione quod metus cauſa. nam una electa, altera conſumitur. *d. l.2. §. licet.*
5 ¶ Hæc actio quod metus cauſa damnum exigit.*l.ſed & partus.* 12. §.*ult.*nec datur ei, cui nihil abeſt. *l. item ſi cum exceptione.* 14. *in pr.* cumque in rem ſcripta ſit, non ſolum datur adverſus eum, qui metum intulit, ſed etiam contra quemlibet alium, qui commodum inde ſenſit.*d.l.9.§.ult.d.l.item ſi cum exceptione.§. in factum.*Qui igitur vim admiſit, jubetur reſtituere, etiamſi ad alium res pervenerit.is vero, ad quem res pervenit, tenetur eam reſtituere etiamſi alius metum fecerit.*d.l. item ſi cum exceptio-*
6 *ne.§. Pedius.* ¶ Porro hæc actio datur intra annum in quadruplum poſt annum in ſimplum.*ead.l.§. 1.* In quadruplo ſimplum eſt, ita ut res reſtituatur, & pœna tripli ſit.*ea.l.§.quatenus.*Quadruplatur autem, quicquid reſtitui oportuit.*ead.l.§.1.& §.quadruplatur.& §.ultim.* & cum actio arbitraria ſit, pœnam vitabit reus qui metum fecit, ſi ante ſententiam definitivam, rem reſtituat.*ead.l. §.1.& §. hac autem actio.*Simpli actio: quæ poſt annum competit, non ſemper datur, ſed cauſſa cognita, hoc eſt, ſi alia actio non ſit *ead. l. §. 1. & 2.*

III. *De dolo malo.*

1 SEcunda reſtitutionis cauſa eſt dolus. hoc igitur edicto prætor dolo captis ſuccurrit. Verba edicti hæc ſunt: *Quæ dolo malo*

malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus alia actio non erit, & juſta cauſa eſſe videbitur, judicium dabo. l. 1. in princ. ¶ Dolus duplex eſt: bonus & malus. Dolus bonus eſt ſolertia: veluti ſi quis adverſus hoſtem vel latronem aliquid machinetur. *d. l. 1. §. non fuit.* Dolus malus, ut recte Labeo definit, rejecta Servii definitione, eſt omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. *d. l. 1. §. dolum.* ¶ Quod ait prætor, *ſi alia actio non erit*, ſic accipiendum eſt, ſi res alio modo ei ad quem pertinet, ſalva eſſe non poteſt. *l. 7. in princ.* nam & qui exceptione tutus eſt, actionem de dolo non habet: quia cum famoſa ſit hæc actio, non temere concedi debet. *d. l. 1. §. ait prætor.* Sed etſi dubitetur, an alia actio ſit, hæc actio competit. *d. l. 7. §. 3.* ¶ Hæc actio olim intra annum utilem, hodie intra biennium continuum competit. *C. eod. l. ultim.* poſt quod tempus datur actio in factum perpetua. *l. itaque 28. in princ.* Similiter in heredem ejus qui dolum commiſit, perpetuo datur actio non famoſa, quatenus ad eum pervenit, vel dolo ejus factum eſt quominus perveniret. *l. ſi plures. 17. §. hac actio. l. in heredem. 26. cum tribus legibus ſequentibus.* ¶ Quod ad libellum formandum attinet, in hac actione deſignari oportet, cujus dolo factum ſit; quamvis in actione quod metus cauſa non ſit opus exprimere, quis metum intulerit. *l. ſed ex dolo. 15. §. ult.* Item comprehendi debet, quid dolo malo factum ſit: ſcire enim debet actor, qua in re ſit circumſcriptus, nec in tanto crimine vagari. *l. item exigit 16.* ¶ Exitus hujus judicii eſt, ut niſi arbitrio judicis fiat reſtitutio, ſequatur condemnatio quanti ea res eſt. Ideo autem & hic, & in metus cauſa actione, certa quantitas non adjicitur, ut poſſit propter ſuam contumaciam tanti reus condemnari, quanti actor in litem juraverit, ſed officio judicis debet in utraque actione jusjurandum taxatione refrænari. *l. arbitrio. 18. in princ.* Non tamen ſemper in hoc judicio arbitrium judicis locum habet: nam ſi manifeſtum ſit, reſtitui non poſſe, protinus condemnatio fit in id, quod actoris intereſt. *d. l. arbitrio. § 1.*

2 (beside "Dolus duplex")
3 (beside "Quod ait prætor")
4 (beside "Hæc actio olim")
5 (beside "Quod ad libellum")
6 (beside "Exitus hujus judicii")

IV. *De minoribus vigintiquinque annis.*

TErtia reſtitutionis cauſa proponitur hoc titulo: quo prætor naturalem æquitatem ſecutus, tutelam minorum vigintiquinque annis ſuſcepit, ſciens fragile eſſe & infirmum hujus ætatis conſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorumque inſidiis expoſitum; poſt hoc vero tempus virilem vi- 1

gorem

2 gorem impleri. ¶ Quocirca ſic edixit: *Quod cum minore quam viginti quinque annis natu geſtum eſſe dicetur: uti quaque res e-*
3 *rit, animadvertam. l.* 1. ¶ Minorem dicimus etiam die natalis ſui, ante horam, qua natus eſt, computatione temporis à momento in momentum, id eſt, ab hora in horam facta, proinde etſi bis ſexto quis natus ſit, ſive priore ſive poſteriore die, nihil refert, nam illud biduum pro uno die habetur, & poſterior dies
4 intercalatur. *l.* 3. §. *minor.* ¶ Geſtum autem ſic accipimus, qualitercumque geſtum ſit, id eſt, ſive contractum ſit, ſive quid a-
5 liud contigit. *l.* 7. ¶ Ait prætor, *uti quaque res erit:* quia reſtitutio non fit niſi cauſſa cognita. *l. verum.* 11. §. *ſciendum. l. non om-*
6 *nia.* 44 *ſup. de in integr. reſtitut. l.* 3. ¶ Ait *animadvertam.* cognitione ſcilicet prætoria: nam ex hoc edicto nulla proprie actio vel cautio proficiſcitur, ſed totum pendet ex cognitione præto-
7 ris. *l. quod ſi minor.* 24. §. *ultim.* ¶ Iam vero duæ ſunt hujus reſtitutionis cauſæ, videlicet ſi minor ſit ab alio circumventus, vel ſua facilitate deceptus & ætatis lubrico lapſus. *d. l.* 1. *in princ. d. l. non omnia.* Si quid autem fato contigit, quod cuivis patrifamilias quamvis diligentiſſimo poſſit contingere, verius eſt, ceſſare reſtitutionem. *l. verum.* §. *item non reſtituitur, & §. ſeq. & d. l. quod ſi minor.* §. *non ſemper.* Item in delictis reſtitutio locum non habet. *l. ſi ex cauſa.* 9. §. *nunc videndum. l. auxilium* 37. Ceſſat etiam reſtitutio, cum minor mandato alterius geſſit. *l. cum mandatu.* 23. & cum actus ipſo jure non valet; quamvis cum aliis actionibus hoc reſtitutionis remedium concurrat. *l. in cauſa.* 16. & cum major factus probavit, quod in minori ætate geſ-
8 ſit. *l.* 3. §. 1. *& C. ſi mai. fa. to. tit.* ¶ Tempus hujus in integrum reſtitutionis olim erat annus utilis, hodie eſt quadriennium continuum. *C. de tempor. in integ. reſtit. l. ult.* quod tempus currit poſt viceſimum quintum annum completum, niſi per adverſarium ſtetit, quominus res finem accipiat. *l. intra.* 39. *in pr.* Succeſſori minoris tantum temporis conceditur, quantum defunctus mortis tempore habuit, niſi & ſucceſſori minor ætas ſubveniat: nam heres minor viginti quinque annis ex ſua perſona legitimum tempus poſt perfectam ætatem habebit; quoniam hoc ipſo deceptus videtur, quod cum poſſet intra tempus ſtatutum ex perſona defuncti reſtitui, hoc non fecit. *l. interdum.*
9 19. ¶ Impetrata reſtitutione minor uti non cogitur: quia licet unicuique contemnere, quæ pro ſe introducta ſunt. *l. ſi jud.* 41.

V. *De*

V. *De capite minutis.*

QVarta reſtitutionis cauſa eſt capitis deminutio: nam ſi debitor capite minuatur, actio, quæ contra eum competebat, ſtricto jure extinguitur, ſed hoc edicto à prætore reſtituitur. ¶ Ait prætor, *Qui quæve poſteaquam quid cum his actum, contractumve ſit, capite deminuti, deminuta eſſe dicentur, in eos eaſve perinde quaſi id factum non ſit, judicium dabo. l. 2. §. 1.* 1 2
¶ Capitis deminutio eſt ſtatus permutatio.*l.1.* unde quia ſtatus tres ſunt partes, libertas, civitas, familia; tres etiam ſunt ſpecies capitis deminutionis: maxima, cum libertas amittitur, proinde etiam civitas, & familia amittuntur: media, cum civitas, conſequenter & familia amittitur, libertas retinetur: & minima, cum tantum familia mutatur.*l.ult.& Inſtit.eod.tit.* Hoc autem edictum pertinet ad minimam capitis deminutionem: nam qui civitatem aut etiam libertatem amiſerunt, conveniri non poſſunt.*d.l.2. in princ.*Item in his, quæ poſt capitis deminutionem contracta ſunt, locum non habet.*d.l.2.§.hi qui.*Neque in delictis. *d.l.2.§. nemo.* ¶ Hoc judicium cum ſit rei perſecutorium, perpetuum eſt, & in heredes, & heredibus datur. *d. l. 2. §. ult.* 3 4

VI. *Ex quibus cauſis majores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur.*

QVinta reſtituendi cauſa eſt abſentia, vel vincula, vel ſervitus, vel alia ſimilis: ex quibus cauſis prætor majoribus, & contra majores ſuccurrit, ne hujuſmodi caſus eis obſint, vel proſint. *l. 1 in princ.* ¶ Notandum I. duabus hoc edictum conſtare partibus: quarum prior ſpecialiter loquitur de abſentibus, & iis qui in vinculis, vel ſervitute, vel hoſtium poteſtate ſunt: poſterior eſt generalis, & omnes alias cauſas edicto non expreſſas complectitur.*d.l.1.§.1.*Notandum II. priorem hujus edicti partem minus eſſe in uſu, quia perſonis in ea parte expreſſis extra ordinem jus dici ſolet ex ſenatuſconſultis, & principalibus conſtitutionibus.*l.2.*Notandum III. Prætorem his perſonis reſtitutionem polliceri intra annum, id eſt, intra annum utilem. Sed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione pro anno utili eſt quadriennium continuum.*C. de tempor.in integ.reſtit.l.ult.* Notandum IV. Prætorem in dicta generali clauſula non polliceri reſtitutionem ita demum, ſi leges permittant; ſed ita polliceri niſi leges prohibeant. *l. nec non. 28. §. 1.* 1 2

VII. *De*

VII. *De alienatione judicii mutandi cauſa facta.*

1 SExta reſtitutionis cauſa eſt alienatio judicii mutandi cauſa
2 facta. ¶ Hoc edictum propoſitum eſt, ne cujus deterior cau-
3 ſa fiat ex alieno facto. *l.* 1. ¶ Verba autem edicti Baro hic, & *lib.* 1. *Manualium*, ſic reſtituit: *Ne qua alienatio judicii mutandi cauſa fiat, ſi qua dolo malo ceſſio, quave alienatio judicii mutandi cauſa facta fuerit, neque arbitrio judicis priſtini judicii cauſa reſtituatur: ei ad quem ea res pertinebit, in eum qui id feciſſe dicetur, quanti ea res erit, intra annum, quo primum experiundi po-
4 teſtas erit, judicium dabo.* ¶ Prætor igitur reſtitutionem fieri jubet. *l.* 3. §. *ex quibus.* & *C. eod. l. un.* & niſi reſtitutio fiat, actionem dat ex hoc edicto. *d. l.* 1. *d. l.* 3. §. *ex quibus. l. ex hoc.* 8. *in
5 princ.* ¶ Sed ut hæc actio competat, multa requiruntur. I. Vt alienatio ſive dominii ſive poſſeſſionis facta ſit inter vivos, non in ultima voluntate. *l.* 4. §. *Padius. d. l. ex hoc edicto.* §. *alienare.* II. Vt facta ſit judicii mutandi cauſa. *d. l.* 4. §. *poteſt.* III. Vt facta ſit dolo malo. *d. l.* 4. §. 1. & §. *ſi quis autem.* IV. Vt interſit ejus qui vult agere. *d. l.* 3. *in fin. d. l.* 4. §. *penult.* V. Vt tempus, intra
6 quod competit, non ſit elapſum: de quo mox dicam. ¶ Hæc actio eſt in factum in id quod intereſt. *d. l.* 1. *d. l.* 4. §. *ultim.* & reſpectu actoris non eſt pœnalis, ſed rei perſecutoria: reſpectu autem rei eſt pœnalis: & ex ejus delicto, id eſt, dolo datur, propterea heredi competit: non tamen in heredem, neque poſt annum datur. *d. l.* 4. §. *ult. cum tribus ll. ſeqq.* ubi quod dicitur de anno, intelligendum eſt de anno utili, ut in cæteris reſtitutionibus, quare puto, ex *l. ult. C. de tempor. in integr. reſtit.* hanc actionem hodie dari intra quadriennium continuum.

VIII. *De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant.*

1 HActenus de magiſtratibus & eorum judiciis dictum eſt:
2 ſequitur, ut de arbitris agamus. ¶ Arbitrorum duo ſunt genera: unum ejuſmodi, ut ſive æquum, ſive iniquum ſtatuat, parere debeamus: quod obſervatur, cum ex compromiſſo ad arbitrum itum eſt: alterum ejuſmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, etiamſi nominatim perſona certa ſit comprehenſa, cujus arbitratu fiat. *Inf. pro ſoc. l. ſocietatem.* 76. Nunc de arbitris ex compromiſſo ſumptis dicendum nobis eſt: quoniam hoc arbitrium ſimile judicio eſt, & ad finiendas lites pertinet. *l.*
3 1. & *l. quamvis.* 37. ¶ Quia vero hi arbitri de recepto tenentur, id eſt,

id eſt, ideo tenentur ſententiam dicere, quia arbitrium receperunt. *l.* 3. §. 1. & alii quoque, de quibus ſeq. tit. dicetur, de recepto tenentur: idcirco hujus rubricæ partes duæ ſunt: prior generalis. *de receptis*, ſub qua etiam ſequentis tituli tractatus clauditur: (valeat enim ſententia Cujacii exiſtimantis nullos eſſe in Pandectis generales titulos) poſterior ſpecialis, & arbitrorum propria, *qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant.* ¶ Vt 4
hoc arbitrium valeat, I. Requiritur, ut pœna compromiſſa ſit niſi arbitro pareatur: ſive autem pœna numaria ſit, ſive alia res pœnæ nomine promittatur, nihil refert. *l. litigatores.* 11. §. *quod dicit.* & ſive minor, ſive major ſit pœna, quam res de qua agitur. *l. non diſtinguemus.* 32. *in princip.* item ſive ſit certa, ſive incerta. *l. non autem.* 28. aut ſaltem ſententiæ ſtari promiſſum ſit: quo caſu, niſi arbitro pareatur, incerti in id quod intereſt actio competit. *l. diem.* 27. §. *ult.* II. Requiritur, ut is, in quem compromiſſum eſt, arbitrium receperit. Recepiſſe autem arbitrium videtur, non qui hactenus intervenit, ut experiretur, an conſilio ſuo, vel auctoritate litem diſcutere poſſet, ſed qui judicis partes ſuſcepit, finemque ſe ſua ſententia controverſiis impoſiturum pollicitus eſt. *l. Pomponius.* 13. §. *recepiſſe.* ¶ Porro compro- 5
miſſum fit aut de mutuis litigantium controverſiis; aut de alterius tantum controverſiis. Rurſus vel fit de una re ſeu controverſia, vel de pluribus, vel de omnibus. *d. l. Pomponius* §. 1. Hoc, quod de rebus controverſiiſque omnibus fit, plenum compromiſſum vocatur. *l. quid tamen.* 21. §. *plenum.* quamquam in alia ſignificatione plenum compromiſſum dicitur, quod doli clauſulam continet. *l. ita demum.* 31. *in fin.* & iterum in alia ſignificatione, quod eſt validum. *d. l. litigatores.* §. *quod ait.* ¶ Illud 6
non eſt ignorandum, vel unum arbitrum, vel duos, vel plures eligi poſſe. *l. item ſi unus.* 17. §. *item ſi plures.* ¶ His ita conſtitu- 7
tis, ſi nolit arbiter ſententiam dicere, à prætore cogitur. *l.* 3. §. 1. *d. l. litigatores.* §. 1. niſi ex juſta cauſa excuſetur, quominus ſententiam dicere compellatur: ſunt autem multæ ejuſmodi cauſæ, quas Iuriſconſulti paſſim hoc tit. declarant. Sed qualem ſententiam arbiter dicat, ad prætorem non pertinet, dummodo dicat, quod ſibi videtur. *l. qualem.* 19. *in princip.* Dicere autem ſententiam exiſtimamus eum, qui ea mente aliquid pronunciat, ut ſecundum id litigatores diſcedere à tota controverſia velit. *d. l. qualem.* §. 1. Nec debet ſententia litigatoribus abſentibus dici. *l. diem.* 27. §. *ſi quis.* Item non debet eſſe ſententia incerta. *l. quid tamen.* 23. §. *Pomponius.* nec de qualibet re, ſed de ea tantum, de

quæ

qua compromiſſum eſt, quia non licet arbitro fines compromiſſi egredi.*l.non diſtinguemus*.32.§.*de officio.* & §.*ult.l.de his.*
8 46.¶ Dictam ſententiam arbiter mutare non poteſt: quia deſiit eſſe arbiter, quod de ſententia definitiva accipiendum eſt: nam poſt interlocutionem, cum maneat arbiter, poterit eam mutare, *d.l.qualem.*§.*ult.*& *l.ſeq.*
9 ¶ Arbitri ſententia non omnino judicis ſententiæ comparatur, *ſup. de his qui notant. infam.l. quid ergo*.13.§.*pœna gravior.* Quod igitur dictum eſt, arbitri ſententiæ ſtandum eſſe, ſive æqua, ſive iniqua ſit.*d.l. diem.* §.*ſtari.* ſic debet intelligi, ut, niſi ei ſententiæ ſtetur, pœna ex ſtipulatione peti poſſit. *l.* 2. aut, ſi pœna non ſit adjecta compromiſſo, ſed ſimpliciter ſe ſententiæ ſtaturum aliquis promiſerit, incerti actione teneatur in id quod intereſt, ut *ſup. notavi ex l. diem.*§.*ult.* Cæterum ex arbitri ſententia neque actio neque exceptio datur.*d.l.*2.niſi partes eam ſententiam vel conſenſu expreſſo, id eſt, ſubſcriptione; vel conſenſu tacito, id eſt, decem dierum ſilentio probaverint. *C.eod. l.* 5.

IX. *Nautæ, caupones ſtabularii, ut recepta reſtituant.*

1 QVemadmodum arbitri, ita & nautæ, caupones, ſtabularii de recepto tenentur: quia cum neceſſe ſit plerumque eorum fidem ſequi, & res eorum cuſtodiæ committere; niſi hoc eſſet ſtatutum, occaſio eis daretur cum furibus adverſus illos quos recipiunt coëundi: præſertim cum ad ejuſmodi fraudes admittendas maxime ſint propenſi.*l.*1.§.1.
2 ¶ Ait igitur prætor; *Nautæ, caupones, ſtabularii, quod cujuſque ſalvum fore receperint, niſi reſtituant, in eos judicium dabo.l.*1.*in princ.*
3 ¶ Nautæ, caupones, ſtabularii dicuntur, qui navem, cauponam, ſtabulum exercent. *d.l.*1.§.*qui ſunt igitur* & §§.*ſeqq.*
4 ¶ Recipi autem res videntur, etiamſi non ſint aſſignatæ. *d.l.*1. §. *recipit.* modo illius negotii occaſione, quod exercent, non extra illud negotium accipiantur, *l.*3.§.*eod.*
5 ¶ Ergo hi cuſtodiæ nomine tenentur.*d. l.*1.*in fin.* & *l.*5.*in princip.* etiamſi dolo & culpa careant, niſi quid vi fatali aut majori contigerit. *d.l.*3. §.1. ac factum quoque vectorum aut viatorum præſtant.*d.l.*1.*in fin.l.*2.*l.*3. *in princ.*
6 ¶ Hæc actio eſt in factum honoraria. *d. l.* 3. §.1. & cum rei perſecutionem contineat, perpetua eſt; & tam heredi, quam contra heredem competit. *d.l.*3.§. *pen.*
7 ¶ Iam vero præter dictam actionem hæ perſonæ etiam ex quaſi maleficio propter furtum aut damnum datum tenentur ex prætorio edicto, cujus verba in Pandectis non extant, ſed à Barone *lib.* 1. *Manualium* ſic reſtituuntur: *Si*

furtum factum, damnumve injuria datum ab eis, quorum opera & miniſterio nautæ, caupones & ſtabularii in nave, caupona & ſtabulo utuntur, eſſe dicetur, in factum in exercitores, cauponas & ſtabularios in duplum judicium dabo. ¶ Hæc actio non eſt de recepto ut ſuperior, illi tamen ſimilis eſt. I. Quia eſt in factum. *l. penult. §. in factum.* II. Quia non præſtatur hac actione damnum extra navem, ſtabulum vel cauponam datum. *l. ult. in princ.* III. Quia hæc actio eſt perpetua, & datur etiam heredi. *d. l. ult. §. hæc judicia.* ¶ Sed ab illa differt. I. Quia hoc caſu tenetur quis ſuæ culpæ nomine, quod malis miniſtris utatur. *d. l. ult. §. hæc autem.* II. Quia hic nõ præſtatur factum vectorum, aut viatorum. *l. pen. §. in factum.* III. Quia hæc actio eſt in ſimplum. *d. l. ultim. §. hæc actio.* IV. Quia in heredem non datur. *d. l. ult. §. hæc judicia.* ¶ Noviſſime ſciendum eſt, de furti actione adverſus prædictas perſonas *inf. lib. 47. tit. 4.* ſpecialiter tractari.

8 (beside "Hæc actio non eſt de recepto"); 9 (beside "Sed ab illa differt"); 10 (beside "Noviſſime")

PARS SECVNDA.

LIBER QVINTVS.

TIT. I. *De judiciis, & ubi quiſque agere, vel conveniri debeat.*

1 DIXIMVS judicare ſenatum, magiſtratus, arbitros, & judices proprie dictos, id eſt, judices pedaneos, qui nullam juriſdictionem, ſed tantum judicandi facultatem habent, adeo ut ſententiam exequi non poſſint, ſed eam executioni mandet prætor qui judicem dedit. *inf. de re judic. l. à Divo Pio. 15. in princ.* Cum igitur de aliis ſufficienter dictum ſit, nunc agemus de judicibus pedaneis, & eorum judiciis. ¶ 2 Horum judiciorum præparatoria ſunt, quæ hactenus expoſuimus. nam litigaturus non adibat ſtatim judicem, ſed prætorem: qui quidem prætor rem expediebat, ſive cognitio major eſſet, quam ut judici pedaneo committi poſſet, veluti de in integrũ reſtitutione; ſive manifeſtum eſſet jus actoris, adeo ut prætor illico juberet reum ſolvere; ſive manifeſta eſſet actoris calumnia, ita ut prætor ei actionem denegaret. Quod ſi res judicis pedanei notionem non ſuperaret, ac dubia eſſet, prætor judicem dabat, qui de cauſa cognoſceret, ac pronunciaret. *inf. de jurejur. l. nam poſteaquam. 9. in princ.* Hinc eſt, quod omnia ſuperiori parte Pandectarum

rum expoſita, id eſt, non ſolum quæ de jure & legibus, & quæ de perſonis ac rebus, ſed etiam quæ de Senatoribus & magiſtratibus, eorumque judiciis dicta ſunt, τὰ πρῶτα, id eſt, juris primordia appellantur. *C. de veter. ju. enucl. l. 2. §. igit.* His itaque
3 expoſitis, jam ad ipſa judicia enarranda tranſgrediamur. ¶ Iudicium eſt inter actorem & reum coram judice controverſia, quæ
4 per eundem judicem cognoſcitur & dirimitur. ¶ Sunt autem judicia ideo conſtituta, ut ſint legitimum & publicum unicuique præſidium, ne quis per ſemetipſum, ſed per judicem jus ſuum repetat. *l. Iulian. ait. 17. l. quippe. 78. & ſup. quod met. cau. l.*
5 *ext. 13. & C. de Iuda. l. nullus. 13.* ¶ Iudiciorum præparatoria ſunt vocatio in jus, libelli ſive actionis editio, & ſi qua alia ante litem conteſtatam fiunt. Principium eſt litis conteſtatio. *inf. rat. rem habe. l. amplius 15. & C. de lit. conteſtat. l. un.* Finis eſt ſententia definitiva, per quam controverſia finem accipit. *inf. de re jud. l. 1. & l. judex. 55.* Media ſunt, quæ inter litis conteſtationem & ſententiam definitivam ſunt interjecta, ut probationes, & judicis interlocutiones. Conſequentia ſunt, quæ judicium finitum, id eſt, ſententiam definitivam ſequuntur, ut ſententiæ
6 executio, vel appellatio. ¶ Iudiciorum diviſiones multæ ſunt, ſed hæ, quas ſubjiciam, maxime huic loco conveniunt. I. Aliud eſt judicium civile, quod eſt jure civili cōſtitutum, aliud prætorium, ſive honorarium, quod edicto prætoris conſtitutum eſt. *Inſtitut. de action. §. ſed iſta.* II. Aliud eſt directum ex verbis legis vel edicti, aliud utile ex mente & interpretatione. III. Aliud eſt judicium bonæ fidei, aliud ſtricti juris, aliud arbitrarium. Bonæ fidei eſt, ex cujus natura judici permiſſum eſt ſtatuere, quod ex bono & æquo ſibi videtur. Stricti juris eſt, in quo judicis poteſtas eſt limitata, & ſtricto juri adligata atque adſtricta. Arbitrarium eſt, quod ex ſua natura eſt ſtricti juris, ſed ex accidenti fit bonæ fidei: veluti quia res per ſtipulationem promiſſa petitur alio loco, quam quo ſolvi debuit. *Inſt. de action. §. action. & §. præterea.* IV. Aliud eſt judicium primæ inſtantiæ, aliud ſecundæ inſtantiæ ſive appellationis. *C. de appellat. l. à proconſ. 19.* V. Aliud eſt judicium cognitionale, quod utroque litigatore præſente peragitur, aut μονομερὲς, id eſt, altera parte abſente. *inf. ad ſenatuſconſ. Trebell. l. ult. & C. de legib. l. ult. & de tempor. & reparat. appell. l. 5. §. illud. & de quæſt. l. 3. & Nov. 49. c. 1. Nov. 53. c. 1. & 2. Nov. 90.* VI. Aliud eſt judicium ſimplex, in quo actor & reus ſunt perſonæ diſtinctæ; aliud duplex, in quo uterque litigantium eſt actor, uterque reus, ut familiæ erciſcundæ, com-

mu-

muni dividundo, finium regundorum. *l.in tribus.* 73. *& infr. famil.erciſc.l.inter.*44.§.*qui familia.& commun.divid. l.*2.§. 1. VII. Aliud eſt directum, cum aliquis ex ſua perſona convenitur: aliud obliquum, cum ex perſona alterius convenitur; ut pater vel dominus de peculio convenitur ex contractu filii vel ſervi. *Inſtitut. quod cum eo. §. ultim. & de noxal. action. §. omnis.* VIII. Aliud eſt judicium univerſale, quod eſt de juris univerſitate, veluti de hereditate, aliud ſpeciale de aliqua ſpeciali re vel cauſa, ut rei vindicatio, aliud generale, quod multas cauſas complectitur, ut negotiorum geſtorum, tutelæ, pro ſocio. *Inſ.de petit.her.l.item vidend.*18. §. *ult. & l. ſeq. & de rei vindic.l.*1.*in princ.& pro ſocio.l.pro ſocio.*38. *in princ.* IX. Aliud eſt judicium de re, aliud de pœna; aliud mixtum. *Inſtitut. de action.*§.*ſeq.*X. Aliud eſt judicium ſimpli, aliud dupli, aliud tripli, aliud quadrupli. *Inſtit.eod.*§.*omnes.* XI. Aliud eſt judicium principale, ut hereditatis petitio, & rei vindicatio: aliud præparatorium, ut querela inoffícioſi teſtamenti, & actio ad exhibendum. *ſup.de procur.l.ad rem.*56.*l. ad legatum.* 62. *& inf. ad exhibendum.l.*1.*& l.*3.*eſt autem.* XII. Aliud eſt famoſum, quod infamiam damnato irrogat, aliud non famoſum. *ſup.de his qui notant.infam.l.*1.*Inſt.de pœn.teme. litig.* §. *ex quibuſdam.* XIII. Aliud condemnat in ſolidum, aliud cum limitatione aliqua, veluti quatenus eſt in peculio, vel in quantum reus facere poteſt. *Inſtit. de action.*§.*ſunt præterea.* XIV. Aut eſt in rem, aut in perſonam, aut mixtum. *Inſt.eod.*§.1.*&* §.*quædam.* Quod eſt in rem, ſubdividitur: quia vel eſt de ſtatu perſonæ, id eſt, præjudicium: vel eſt petitorium, id eſt, de rei proprietate, ut rei vindicatio: vel poſſeſſorium, id eſt, de poſſeſſione, ut cum agitur hypothecaria. *inf.de rei vindicat.l.is qui* 24. *& de evictio.l.ſi cum venditor.* 66. *in princ. & C. de rei vindic. l. ordinarii.* 13. XV. Alia ſunt judicia ordinaria, in quibus ſolemnes formulæ obſervantur, alia extraordinaria, in quibus formularum ſubtilitas neceſſaria non eſt. *ſup.de negot.geſt.l.actio.*47.§.1.ſed hodie ſublatis veterum formulis. *C. de formul. l.* 1. omnia judicia ſunt extraordinaria. *Inſt.de interd.*§.*ult.* XVI. Aut eſt judicium civile, aut criminale. *inf. de furt.l.ult. & Inſtitut.de injur.* §. *in ſumma.* XVII. Vel eſt judicium publicum, vel privatum. hanc diviſionem cum ſuis ſubdiviſionibus exequemur in ſeptima parte hujus operis. XVIII. Aliud eſt judicium directum, ut quod datur deponenti, vel commodanti contra depoſitarium, vel commodatarium: aliud eſt judicium contrarium, veluti

quod datur depoſitario contra depoſitorem, & commodatario contra commodatorem. Notandum eſt, fere eaſdem eſſe diviſiones actionis & judicii. Proinde ad probandas judiciorum diviſiones ſupra non ſemel citata fuiſſe loca de actionibus lo-
7 quentia. ¶ Ad generalem judiciorum tractatum hoc etiam pertinet, ut intelligatur, quod ſit forum competens. quo ſpectat poſterior rubricæ pars, *ubi quiſque agere, vel conveniri debeat.* Cum igitur prior pars, quæ eſt de judiciis, expoſita fuerit: nunc ad poſteriorem partem notetur regula, quod actor ſequitur forum rei. *C. de juriſd. omn. judic. l.* 2. *& ubi in rem actio. l.* 3. Reus autem ſortitur forum ex variis cauſis, veluti domicilio, contractu, delicto. quod ſi pluribus locis forum ſortiatur, electio eſt actoris, quo eorum locorum agere velit. *l. heres.* 19. § *ult.*

II. *De inofficioſo teſtamento.*

1 SEquentes hujus ſecundæ Digeſtorum partis tituli in explicandis judiciis realibus, perſonalibus, & mixtis conſumuntur. Iudicium reale partim eſt univerſale, ut de hereditate, partim ſpeciale, ut rei vindicatio. *inf. de rei vindic. l.* 1. *in pr.* Vniverſale ſubdividitur in præparatorium, & principale: nam petitio hereditatis eſt judicium principale, quod per ſe intentatur; querela antem inofficioſi teſtamenti eſt illius petitionis præparatoria: quandoquidem teſtamentum inofficioſum ideo petitur reſcindi, ut eo reſciſſo hereditas ab inteſtato petatur. quocirca primo de inofficioſo teſtamento, poſtea de petitione hereditatis dicendum eſt. Cave autem admittas ſententiam Cujacii, qui putat querelam inofficioſi teſtamenti eſſe petitionem hereditatis ex cauſa inofficioſi, conſtat enim ex *l.* 6. §. 1. hanc non eſſe petitionem hereditatis, ſed præparatoriam illius petitionis, ut
2 recte Doctores tradunt. ¶ Teſtamentum eſt voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod poſt mortem noſtram fieri volumus.
3 *inf. qui teſt. fac. poſſ. l.* 1. ¶ Inofficioſum teſtamentum dicitur, quod ſit contra officium pietatis, iis perſonis exheredatis, vel præteritis, quibus natura aut pietatis jure ſucceſſio debetur. *l.* 2.
4 3. & 5. ¶ Vocatur autem querela inofficioſi teſtamenti: quia proprie loquendo, neque eſt actio, cum ea jus noſtrum non perſequamur; nec accuſatio, cum non detur ad pœnam; ſed eſt querela quædam, qua conquerimur de iniqua exheredatione, vel
5 præteritione. ¶ Cujuſcumque teſtamentum dici poteſt inofficioſum, atque adeo etiam veterani. *l. Papinian.* 8. §. *Papinia.* excepto teſtamento militis, ſive paterfamilias, ſive filiusfamilias

fuerit

fuerit.*l.ſi inſtituta* 27.*§.de inofficioſo.& C.eo.l.de inofficioſo.*9. *l. teſtam.* 24. etiamſi poſt miſſionem intra annum moriatur. *d.l. Papinianus.§. ſi quis militia.* & teſtamento filiifamilias, qui de peculio quaſi caſtrenſi teſtatus eſt, *C.eod.l.ult.* niſi fuerit clericus.*Nov.*123.*c.*19.¶ Hæc querela datur I.Liberis teſtatoris: niſi 6
ſint ſui heredes, & ſint in eo teſtamento præteriti, quia tunc teſtamentum eſt ipſo jure nullum, adeo ut opus non ſit, ut per inofficioſi querelam reſcindatur.*Inſt.de exhered.lib.in pr.*II.Parentibus. III. Fratribus,dummodo non ſint fratres uterini, & ſcriptus heres ſit perſona juris vel facti infamia notata.*l.* 1. 3.4. *&* 5.*l.pater.*14.*& l.ſeq.in princ.& C.eod l.fratres.*27. *& Inſtit. eod.*§.1.IV.Heredibus dictarum perſonarum, id eſt,liberorum, vel parentum, vel fratrum, ſi querela per defunctum præparata ſit,*l.*6.*§.ultim.& l.ſeq.* iſque in ea proponendæ querelæ voluntate perſeveraverit.*l. nam et ſi.*15.§.1. ¶ Excluduntur autem ab 7
hac querela.I.Qui non eſt ſucceſſurus ab inteſtato. Quid ergo ſi hic de inofficioſo egerit,& caſu aliquo obtinuerit,victoria ei non prodeſt:ſed cum patremfamilias inteſtatum efficiat,ei ſuccedent,qui vocantur ab inteſtato.*d.l.*6.*§.ſi quis.* II. Qui quartam partem ejus,quod ab inteſtato acciperet,conſecutus eſt.*d. l.Papinianus.§ quoniam.Inſt.eod.* §. *ultim.* ¶ Nota Iuſtinianum 8
quædam nova hic ſtatuiſſe: nam conſtituit, I. Vt etiam is, qui minus habet quarta, removeatur à querela inofficioſi teſtamenti, ac tantum ſupplementum quartæ petere poſſit, ſeu ſupplementum legitimæ: nam hæc quarta vulgo vocatur legitima.*C. eod. l.omnino.* 30. II. Vt hæc legitima ſit major, quam quarta,ſic diſtinguens,ut ſi quidem quatuor ſint,vel pauciores, quibus legitima debetur, hæc legitima ſit triens; ſi vero ſint plures,ſit ſemis.*Nov.*18.*cap.*1. III. Vt liberi,vel parentes,etiam ſi hanc legitimam obtineant, puta jure legati, vel fideicõmiſſi, tamen de inofficioſo queri poſſint; niſi vel heredes ſint inſtituti,vel ex juſta cauſa exheredati.*Nov.*115.*cap.*3.4.*&* 5.Vbi etiam cauſas enumerat, propter quas ſolas licet parentes vel liberos exheredare. ¶ Hæc actio datur I. Contra quemcumque heredem ſcriptum.*l.Papinianus.*8.*ſi Imperator.l.pen.*§.1. II. Contra 9
eum, qui ex cauſa fideicommiſſi hereditatem tenet. *C. eod. l.*1. III.Contra heredis ſcripti heredem. IV. Contra fiſcum,qui heredis illius ſcripti bona tamquam vacantia occupavit.*C.eod.l.ſi heredum.* 10. ¶ Datur autem intra quinquennium à die aditæ 10
hereditatis computandum.*C.eod.l.ſi quis filium.*34.*in fi.l.ſcimus.* 36.*§.ult.* quinquẽnio elapſo non datur,niſi ex magna cauſa.*d.l.*

11 *Papinian.§.ult.* ¶ Porro ſicut is, qui non poſſidet hereditatem, de inofficioſo teſtamento agit:ita qui poſſidet,ſi ab eo hereditas petatur,in modum contradictionis,querelam inducit. verbi gratia, ſi filius teſtatoris exheredatus paternam hereditatem poſſideat, & à ſcripto herede conveniatur petitione hereditatis:recte ei opponet exceptionem inofficioſi teſtamenti.*d.l.Pa-*
12 *pinianus. §.ſi filius.* ¶ Quod ad eventum hujus judicii attinet: aut pro herede ſcripto judicatur,aut contra teſtamentum.Priori caſu is, qui de inofficioſo egit, ſi quid ei in teſtamento relictum fuerit,id amittit.*d.l. Papinianus. §. meminiſſe.* Poſteriori caſu paterfamilias inteſtatus fit.*l.6.§.ſi quis.* & videtur non habuiſſe jus teſtandi. *l. qui repudiantis.17. §. cum contra.& l.ſeq.* Quod ſi plures ſint heredes ſcripti,quorum alii hoc judicio obtineant,alii ſuccumbant:paterfamilias pro parte fit teſtatus,pro parte inteſtatus.*l.nam etſi.15.§.ultim.l.circa.24.*

III. *De hereditatis petitione.*

1 EXpoſito judicio petitionis hereditatis præparatorio, ipſa principalis actio,id eſt,hereditatis petitio congrue ſubjici-
2 tur. ¶ Hereditas accipitur vel pro ſucceſſione in jus defuncti, per quam res hereditariæ acquiruntur;vel pro ipſis rebus hereditariis. In priori ſignificatione definitur ſucceſſio in univerſum jus,quod defunctus habuit mortis tempore. *D.de verb.ſignif.l.nihil.24. & de diverſ.reg.jur.l.hereditas.62.* In poſteriori ſignificatione à Marco Tullio in Topicis definitur, pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit,cum ei nec legata ſit,nec poſſeſſione retenta. Vtraque ſignificatio poteſt hoc titulo accipi: nam qui hereditatem petit, is ſucceſſionem ſibi adjudicari, conſequenter res hereditarias ſibi reſtitui petit.
3 ¶ Hæc actio I. Eſt realis: *inf.de rei vindic.l.ſin autem.27.§.ſed & is.* ideoque vocatur petitio: quoniam hoc eſt proprium nomen actionum in rem. *inf.de verb. ſignif.l.pecunia.178.* Eadem ratione appellatur etiam vindicatio.*l. legitimam.8.*Sed quamvis præcipue & principaliter ſit in rem: tamen adjunctas etiam habet quaſdam præſtationes perſonales; veluti eorum, quæ poſſeſſor à debitoribus hereditariis exegit: aut ab iis, quibus res hereditarias vendidit.*l.ſed etſi lege.25.§. petitio.* qua ratione dicitur eſſe actio mixta. *C.eod.l.7.* II.Eſt civilis.*inf.de poſſeſſ. her. petit.l.1.*III.Eſt univerſalis.*inf.de rei vindic.l.1.*ut notavi etiam *ſup.de judic.diviſ.8.* IV. Eſt bonæ fidei. *C.h.t.l.ult.in fi.Inſt. de actio. §. actionum.* V. Eam auctoritatem habet, ut nihil in ejus præ-

præjudicium fieri debeat. *l.* 5. *in fi.* & *l.* 7. ¶ Directa hereditatis 4
petitio tam heredi ſcripto, quam legitimo competit. *l.* 1. & 3.
ſed primum ſcripto, deinde legitimo: quia ſi locus ſit ſcripto,
legitimus excluditur. *C. eod. l. ſi ſcripti.* 9. utilis datur bonorum
poſſeſſori. *inf. tit. ſeq.* Sed hæc eſt actio prætoria. Item fidei-
commiſſario univerſali. *inf. tit.* 6. quia ex Trebelliano Senatuſ-
conſulto pro herede habetur. *Inſt. de fideicom. hered. §. reſtituta.*
¶ Datur I. Contra eum, qui vel jus vel rem hereditariam aut 5
pro herede aut pro poſſeſſore poſſidet. *l. regulariter.* 9. Pro here-
de poſſidet, qui putat ſe eſſe heredem. pro poſſeſſore poſſidet
prædo, qui ſcit ſe poſſidere hereditatem ad ſe non pertinentem.
l. pro hered. 11. *l. qui interrogatus.* 12. *l. nec ullam.* 13. *in pr.* Debitor
ergo hereditarius, tanquam juris poſſeſſor, tenetur. *d. l. nec ullam*
§. ult. videlicet ſi ideo nolit ſolvere, quod ſe eſſe heredem con-
tendat: alioquin ſi vero heredi ſolvere ſit paratus, ſed neget
petitorem eſſe heredem, non tenetur hereditatis petitione. *l. ſi*
debitor. 42. II. In heredem poſſeſſoris. *d. l. nec ullam. §. Neratius.*
& *§. heredem.* III. In eum, qui ſe liti obtulit. *d. l. nec ullam. §.*
non ſolum, niſi manifeſtiſſimis probationibus oſtendat actorem
ab initio ſciviſſe ſe non poſſidere. *l. qui ſe liti.* 45. IV. in eum, qui
dolo deſiit poſſidere. *d. l. nec ullam. §. pen.* V. Eſt actio utilis in
eos, qui à poſſeſſore cauſam habent, veluti qui ab eo emerunt
hereditatem. *d. l. nec ullam. §. quid ſi quis.* & *§. ſi quis ſciens. cum*
duobus §§. ſeqq. ¶ In hanc actionem veniunt I. Vniverſæ res 6
hereditariæ, ſive ſint corpora, ſive jura. *l. item videndum.* 18. §.
ult. Exceptis ſervitutibus, quæ propria actione peti debent. *l. &*
non tantum. 19. *§. ult.* II. Corpora non hereditaria, quorum peri-
culum ad heredem pertinet, ut res defuncto pignori datæ, vel
commodato, vel depoſitæ. *d. l. & non tantum. in pr.* III. Quæ he-
reditatis cauſa comparata ſunt, ut mancipia, & pecora, &c. *l.*
item veniunt. 20. *in prin.* IV. Non ſolum ea, quæ mortis tem-
pore erant in hereditate, ſed etiam quæ poſtea acceſſerunt, ut
partus, fructus, &c. quoniam hereditas augmentum recipit, &
deminutionem. *d. l. item veniunt. §. item non ſolum.* Hic ſcien-
dum eſt, malæ fidei poſſeſſorem omnimodo fructus reſtituere:
bonæ autem fidei poſſeſſorem eatenus teneri, quatenus locu-
pletior factus eſt. *d. l. item veniunt. §. pridie.*

IV. *Si pars hereditatis petatur.*

SUperior titulus eſt de petitione aſſis, id eſt, totius heredita- 1
tis: hic autem eſt de petitione partis. *l.* 1. *in pr.* ſive certa pars

2 petatur, ut triens, vel ſemis; ſive incerta. *d. l. 1. §. interdum.* ¶ Ne propterea intelligas hoc eſſe judicium particulare, quamvis enim ſingulæ res hereditariæ ſint res particulares: tamen hoc non obſtat, quominus petitio partis hereditatis ſit actio univerſalis: quia pars hereditatis non eſt res hereditaria, atq; omnis heres jure univerſali ſuccedit, ſive ex parte, ſive ex aſſe ſuccedat.

V. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*

1 POſt civiles actiones heredibus propoſitas, rationem habet prætor eorum, quos ipſe velut heredes, hoc eſt, bonorum poſſeſſores facit. *l. 1.* Quocirca hæc quoque actio recte vocatur hereditatis petitio: quoniam hereditatis vocabulo latius ſumpto etiam bonorum poſſeſſio continetur. *D. de verb. ſignif. l. he-*
2 *reditatis.* 138. ¶ Et per hanc actionem tantundem conſequitur bonorum poſſeſſor, quantum heres ſuperioribus actionibus. *l. 2.*

VI. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

1 TRiplex eſt hereditatis petitio. I. Civilis vero heredi competens, de qua *ſup. tit.* 3. *&* 4. dictum fuit. Altera prætoria, quæ datur bonorum poſſeſſori, de qua *ſup. tit. prox.* Tertia fideicommiſſaria, quæ ex ſenatuſconſulto Trebelliano datur fideicommiſſario univerſali, quaſi heredi, quæ actio proponitur hoc titulo. Ergo nec eſt proprie loquendo actio civilis, quia non eſt ex lege xij. tabularum: nec prætoria, quia non eſt edicto præto-
2 ris introducta, ſed ex Senatuſconſulto deſcendit. *l. 1.* ¶ Eadem
3 autem recipit, quæ ſuperiores hereditatis petitiones. *l. 2.* ¶ Ei datur, cui reſtituta eſt hereditas fideicommiſſa. *d. l. 1.* ejuſque
4 ſucceſſori. *l. 3. in pr.* ¶ Sed in eum, qui hereditatem reſtituit, non competit. *d. l. 3. §. 1.*

LIBER SEXTUS.

TIT. I. *De rei vindicatione.*

1 POST actiones de univerſitate competentes, ſubjicitur actio ſpecialis, qua ſingulæ res vindicantur. *l. 1. in princ.*
2 ¶ Omnis actio in rem appellatur vindicatio. *infr. de oblig. & actio. l. actionum. 25. in princ. Inſtit. de action. §. appellamus.* ſed alia eſt vindicatio dominii rei corporalis, de qua hic agitur: alia ſervitutis, de qua *inf. ſi uſusfr. petat. & inf. ſi ſerv. vindic.* alia poſſeſſionis, ut actio hypothecaria *inf. de evict. l. ſi cum venditor.*

66. 1.

66.in princ. vindicationis igitur ſpecies eſt rei vindicatio, (nam res, & rei dominium, in jure paſſim pro eodem accipiuntur) qua dominus rem ſuam corporalem ab alio poſſeſſam petit, *Inſtit.eod.§.1.* id eſt, ſe dominum declarari. *l. & ex diverſo.35.§.1.* & conſequenter rem ſibi reſtitui petit. *l. qui reſtituere. 68.* ¶ Hæc actio eſt civilis. *Inſt.de action.§.ſed iſta.* realis (quod eſt 3
accipiendum de actione directa: nam utiles, de quibus mox dicam, prætoriæ ſunt) ſpecialis, in rem. *l.1. §.1.* petitoria. *l. is qui deſtinavit.24.l. qui petitoria.36.in princ. & Inſtit.de interdict. §. retinendæ.* arbitraria. *l. qui reſtituere.68.& inf.de in lit.jur.l.4.&*
5. ¶ Directa datur vero domino. *l. in rem. 27. in princ.* contra 4
poſſeſſorem, id eſt, contra eum, qui rem detinet, & habet reſtituendi facultatem, *l. officium.9.* Vtilis competit, ſi is conveniatur, qui pro poſſeſſore habetur, (veluti qui dolo ſeu culpa deſiit poſſidere. *l. ſin autem.27.§.ſed & is.l. cum autem.52.l. ſi culpa.63.* & qui ſe liti obtulit quaſi poſſideret. *l. is qui ſe obtulit. 25. & l. ſeq.*) aut is agat, qui pro domino habetur. Talis autem eſt primo ſuperficiarius, id eſt, qui ſuperficiem in alieno ſolo habet. *l. prætor.75.*

II. *De publiciana in rem actione.*

SEcundo is, qui rem uſucapere cœpit, nec dum uſucapionem 1
abſolvit. huic enim, quaſi domino, id eſt, quaſi uſuceperit. *l.1.§.1.& Inſt.de act.§. namque ſi cui.* contra quemcunque poſſeſſorem, præterquam contra verum dominum *.l. pen. & ult.* prætor dat utilem in rem actionem, quæ ab auctore Publicio
vocatur Publiciana. *d. §. namque ſi cui.* ¶ Et eſt civili in rem 2
actioni ſimillima. *l.7.§. in Publiciana.* nam æque ac rei vindicatio, eſt ſpecialis, in rem. *d.l.1.§.1.d.§. namq; ſi cui.* petitoria. *d.l. 7.§. Publiciana.* arbitraria. *Inſt, de act.§. præterea.* ¶ Sed ab ea 3
differt. I. Quia illa eſt civilis, hæc prætoria. *d.l.1.in princ. Inſt. de act.§. ſed iſta.* II. Quia illa domino competit: hæc ei, qui nondum dominium acquiſivit. *d.l.1.§.1.* III. Quia illa petuntur tantum res corporales. *ſup.tit.prox.l.1.§.1.Inſt.de action.§.1.* hac vero tam res corporales, quam incorporales. *l.6.l. ſi ego.11. & l. ſeq.*

III. *Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur.*

TErtio emphyteuta, qui fundum in perpetuum vel ad longum tempus conduxit, *l.1.2.&3.* ¶ Notandum primo em- 1 2

phyteutam differre à ſuperficiario: cum uterque habeat dominium utile, non directum, quia ſuperficiarius jus habet in ſuperficie, & in ædificio, non in ſolo: emphyteuta vero tam ſoli quam ſuperficiei utile dominium habet.¶

3 Notandum ſecundo, civitates, quæ agros ſteriles & incultos habent, ſolitas eſſe eos colendos & fruendos dare vel in perpetuum, vel ad longum tempus. Hi agri vocantur vectigales: quia illa penſio civitati debita, appellatur vectigal. vocantur etiam emphyteuticarii, παρὰ τὸ ἐμφυτεύειν, quod eſt inſerere;quia potiſſimum arborum inſerendarum cauſa ita colendi dabantur. poſtea privati quoque homines cœperunt ita fundos ſuos fruendos dare, cumque dubitaretur, num hic contractus eſſet venditio,an locatio: Zeno Imperator conſtituit eſſe ſpecialem contractum, à venditione & locatione ſejunctum. *C. de ju. emphyt. l. 1. & Inſt. de loc. & conduct. §. adeo.*¶

4 Ergo emphyteutæ datur,quaſi domino, utilis in rem actio contra quemcumque poſſeſſorem,atque adeo etiam contra ipſum dominum. *l. 1. in fin.*

LIBER SEPTIMVS.

TIT. I. *De uſufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.*

1 A VINDICATIONE corporum tranſit ad vindicationes rerum incorporalium. quamquam Publicianam, quæ ſupra expoſita fuit,ad res quoque incorporales produci,ſupra docui.In rerum incorporalium numero eſt ſervitus. *ſup. de rer. diviſ. l. 1. in fi. Inſtitut. de reb. incorp. verſ. ult.* & libertas,quæ ſervituti opponitur. De vindicatione igitur ſervitutis & libertatis,hôc & ſequenti libro dicendum eſt.¶

2 Servitus accipitur tribus modis,id eſt,pro conſtitutione juriſgentium,qua ſervus domino ſuo ſervit. *ſup. de ſtat. homin. l. 4. §. 1.* II. Pro jure in re aliena,ſecundum quod ſervus alienus,aut res aliena nobis vel prædio noſtro ſervit. *inf. de ſerv. l. 1.* De hac ſervitute debet accipi regula illa,quod nemini res ſua ſervit. *inf. ſi uſusfr. petat. l. 5. & de ſervit. præd. urban. l. in re communi. 25.* III. Pro ſervitute prædiali,qua alicujus prædium alterius prædio ſervit. *infr. d. ſerv. in rub. & infr. loca. l. locare. 44.* Hoc loco ſecunda ſignificatio accipitur.¶

3 Et in hac ſignificatione non ſolum vocatur ſervitus,ſed etiam jus. *de rer. diviſ. d. l. 1. in fi. Inſt. de rebus corpor. & incorp. d. verſ. ultim.* Cum enim in omni ſervitute duo ſpecten-

tur termini,dominans & ſerviens:illius reſpectu appellatur jus,
& hujus ratione nominatur ſervitus. ¶ Harum ſervitutum duo 4
ſunt genera:nam aliæ ſunt perſonales,aliæ reales ſeu prædiales.
*infr. de ſerv.l.*1. Perſonalis ſervitus eſt,qua res vel perſona per-
ſonæ ſervit,ut uſusfructus, & uſus.Realis ſeu prædialis eſt, qua
prædium alieno prædio ſervit.de realibus dicetur libro ſequen-
ti : hic liber eſt de perſonalibus. ¶ Inter quas primum locum 5
obtinet uſusfructus, qui definitur jus alienis rebus utendi fru-
endi,ſalva earum ſubſtantia.*l.*1.Hæc definitio convenit vero &
proprie dicto uſufructui, quem Doctores formalem appellant,
quia veram uſusfructus formam habet.Cujacius autem *in l.qui*
*uſumfructum.*58.*D.de verbor.obliga.* uſumfructum nudum vo-
cat, quia eſt ſeparatus à proprietate, id eſt, à rerum dominio.
Hotoman. *in l.* 3. *C. h. t.* eadem ratione merum uſumfructum
nominat. Alius eſt uſusfructus cum proprietate conjunctus, ita
ut dominium plenum ex proprietate & hoc uſufructu conſtet:
& ſecundum hunc uſumfructum dominus rebus ſuis utitur
fruitur. *Inf.de uſufr. accreſ. l.*4.*l.ſi proprietas.*9. *& de uſu & u-*
*ſufr.leg.l.ſi alii.*19.*l.Sempron.*26.*§.ſi fundus.& de except.rei jud.*
l. ſi cum argentum. 27. *§.penult.& de verb. oblig.d.l qui uſum-*
*fructum.*58.*& l.ſi ita ſtipulatus.*126.*§.*1.hunc Doctores vocant
uſumfructum cauſalem: quia cum dominus plenæ proprietatis
poſſit uſumfructum alii conſtituere; nemo autem poſſit ad a-
lium transferre,quod ipſe non habet.*Inf.de diverſ.reg.jur.l. ne-*
mo poteſt. 54. certe uſusfructus in plena proprietate, tanquam
ſua cauſa non aliter latet,quam calor in ſole,qui etſi non eſt ca-
lidus,tamen res calefacit. Alius eſt quaſi uſusfructus earum re-
rum, quæ uſu conſumuntur, qui ſimiliter eſt conjunctus cum
proprietate, ſed ita, ut propter cautionem de reſtitutione fa-
cienda, videatur eſſe quodammodo uſusfructus,ut *tit.*5. decla-
rabitur. ¶ Nunc ad verum uſumfructum revertamur, cujus 6
multæ ſunt proprietates. Prima proprietas eſt, quod cum om-
nes ſervitutes regulariter ſint individuæ, uſusfructus eſt divi-
duus.*l.*5.*& inf. de uſu & habitat.l.uſus.*19.*& ſi ſerv. vindic.l* 4.
*§.ſed etſi.& fam.erciſcun.l.heredes.*25.*§.an ea.& §.ſeq.& de ſer-*
*vit. legat.l.ult.& ad Trebell.l.*1.*§.ſi uſusfructus.l.ſi is qui.*80.*&*
*de verb oblig.l.ſtipulationes non dividuntur.*72.*in princ.& de ac-*
cept.l.& per jusjurandum. 13. *in pr.* ¶ Secunda proprietas eſt, 7
quod uſusfructus eſt jus in corpore; adeo ut eo corpore ſublato
neceſſe ſit uſumfructum tolli.*l.*2.¶ Tertia proprietas eſt, quod 8
uſufructuarius recte colere,& quaſi bonus paterfamilias uti de-
bet,

phyteutam differre à ſuperficiario: cum uterque habeat dominium utile, non directum, quia ſuperficiarius jus habet in ſuperficie, & in ædificio, non in ſolo: emphyteuta vero tam ſoli
3 quam ſuperficiei utile dominium habet. ¶ Notandum ſecundo, civitates, quæ agros ſteriles & incultos habent, ſolitas eſſe eos colendos & fruendos dare vel in perpetuum, vel ad longum tempus. Hi agri vocantur vectigales: quia illa penſio civitati debita, appellatur vectigal. vocantur etiam emphyteuticarii, *παρὰ τὸ ἐμφυτεύειν*, quod eſt inſerere; quia potiſſimum arborum inſerendarum cauſa ita colendi dabantur. poſtea privati quoque homines cœperunt ita fundos ſuos fruendos dare, cumque dubitaretur, num hic contractus eſſet venditio, an locatio: Zeno Imperator conſtituit eſſe ſpecialem contractum, à venditione & locatione ſejunctum. *C. de ju. emphyt. l. 1. & Inſt. de loc.*
4 *& conduct. §. adeo.* ¶ Ergo emphyteutæ datur, quaſi domino, utilis in rem actio contra quemcumque poſſeſſorem, atque adeo etiam contra ipſum dominum. *l. 1. in fin.*

LIBER SEPTIMVS.

TIT. I. *De uſufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.*

1 A VINDICATIONE corporum tranſit ad vindicationes rerum incorporalium. quamquam Publicianam, quæ ſupra expoſita fuit, ad res quoque incorporales produci, ſupra docui. In rerum incorporalium numero eſt ſervitus. *ſup. de rer. diviſ. l. 1. in fi. Inſtitut. de reb. incorp. verſ. ult.* & libertas, quæ ſervituti opponitur. De vindicatione igitur ſervitutis
2 & libertatis, hôc & ſequenti libro dicendum eſt. ¶ Servitus accipitur tribus modis, id eſt, pro conſtitutione juriſgentium, qua ſervus domino ſuo ſervit. *ſup. de ſtat. homin. l. 4. § . 1.* II. Pro jure in re aliena, ſecundum quod ſervus alienus, aut res aliena nobis vel prædio noſtro ſervit. *inf. de ſerv. l. 1.* De hac ſervitute debet accipi regula illa, quod nemini res ſua ſervit. *inf. ſi uſusfr. petat. l. 5. & de ſervit. præd. urban. l. in re communi. 25.* III. Pro ſervitute prædiali, qua alicujus prædium alterius prædio ſervit. *infr. d. ſerv. in rub. & infr. loca. l. locare. 44.* Hoc loco ſecunda ſignifica-
3 tio accipitur. ¶ Et in hac ſignificatione non ſolum vocatur ſervitus, ſed etiam jus. *de rer. diviſ. d. l. 1. in fi. Inſt. de rebus corpor. & incorp. d. verſ. ultim.* Cum enim in omni ſervitute duo ſpecten-

tur

tur termini, dominans & ſerviens: illius reſpectu appellatur jus,
& hujus ratione nominatur ſervitus. ¶ Harum ſervitutum duo 4
ſunt genera: nam aliæ ſunt perſonales, aliæ reales ſeu prædiales.
infr. de ſerv. l. 1. Perſonalis ſervitus eſt, qua res vel perſona per-
ſonæ ſervit, ut uſusfructus, & uſus. Realis ſeu prædialis eſt, qua
prædium alieno prædio ſervit. de realibus dicetur libro ſequen-
ti: hic liber eſt de perſonalibus. ¶ Inter quas primum locum 5
obtinet uſusfructus, qui definitur jus alienis rebus utendi fru-
endi, ſalva earum ſubſtantia. *l. 1.* Hæc definitio convenit vero &
proprie dicto uſufructui, quem Doctores formalem appellant,
quia veram uſusfructus formam habet. Cujacius autem *in l. qui
uſumfructum. 58. D. de verbor. obliga.* uſumfructum nudum vo-
cat, quia eſt ſeparatus à proprietate, id eſt, à rerum dominio.
Hotoman. *in l. 3. C. h. t.* eadem ratione merum uſumfructum
nominat. Alius eſt uſusfructus cum proprietate conjunctus, ita
ut dominium plenum ex proprietate & hoc uſufructu conſtet:
& ſecundum hunc uſumfructum dominus rebus ſuis utitur
fruitur. *Inf. de uſufr. accreſ. l. 4. l. ſi proprietas. 9. & de uſu & u-
ſufr. leg. l. ſi alii. 19. l. Sempron. 26. §. ſi fundus. & de except. rei jud.
l. ſi cum argentum. 27. §. penult. & de verb. oblig. d. l. qui uſum-
fructum. 58. & l. ſi ita ſtipulatus. 126. §. 1.* hunc Doctores vocant
uſumfructum cauſalem: quia cum dominus plenæ proprietatis
poſſit uſumfructum alii conſtituere; nemo autem poſſit ad a-
lium transferre, quod ipſe non habet. *Inf. de diverſ. reg. jur. l. ne-
mo poteſt. 54.* certe uſusfructus in plena proprietate, tanquam
ſua cauſa non aliter latet, quam calor in ſole, qui etſi non eſt ca-
lidus, tamen res calefacit. Alius eſt quaſi uſusfructus earum re-
rum, quæ uſu conſumuntur, qui ſimiliter eſt conjunctus cum
proprietate, ſed ita, ut propter cautionem de reſtitutione fa-
cienda, videatur eſſe quodammodo uſusfructus, ut *tit. 5.* decla-
rabitur. ¶ Nunc ad verum uſumfructum revertamur, cujus 6
multæ ſunt proprietates. Prima proprietas eſt, quod cum om-
nes ſervitutes regulariter ſint individuæ, uſusfructus eſt divi-
duus. *l. 5. & inf. de uſu & habitat. l. uſus. 19. & ſi ſerv. vindic. l. 4.
§. ſed etſi. & fam. erciſcun. l. heredes. 25. §. an ea. & §. ſeq. & de ſer-
vit. legat. l. ult. & ad Trebell. l. 1. §. ſi uſusfructus. l. ſi is qui. 80. &
de verb oblig. l. ſtipulationes non dividuntur. 72. in princ. & de ac-
cept. l. & per jusjurandum. 13. in pr.* ¶ Secunda proprietas eſt, 7
quod uſusfructus eſt jus in corpore; adeo ut eo corpore ſublato
neceſſe ſit uſumfructum tolli. *l. 2.* ¶ Tertia proprietas eſt, quod 8
uſufructuarius recte colere, & quaſi bonus paterfamilias uti de-
bet,

bet,ita ut cauſam proprietatis deteriorem non faciat.*l.ſi cujus.* 13.*in princ.& §.fructuarius.& Inſtitut.de rer.diviſ.§. ſed ſi gre-*
9 *gis.* ¶ Quarta proprietas eſt, quod omnes fructus ad fructuarium pertinent. *l. 7. in princ.* non tamen ejus fiunt,niſi ab ipſo, vel ejus nomine ab alio percipiantur.*l.arboribus.*12.*§.Iulianus.*
10 *& Inſtitut.de rer.diviſ.§.is vero.* ¶ Quinta proprietas eſt, quod fructuarius quædam onera ſuſtinere debet,veluti modicam domus fructuariæ refectionem, & ſtipendium, vel tributum, vel ſalarium vel alimenta, quæ ab ea re, cujus habet uſumfructum, relicta ſunt,& alia ejuſmodi onera.*l.7.§.quoniam.l.ſi pendentes.*
11 27. *§. ſi quid cloacarii. l. uſufructu.* 52. ¶ Sexta proprietas eſt, quod non ſolum ipſe fructuarius uti frui poteſt, ſed etiam hoc jus in alium transferre.*l.ſi cui uſusfruct.*67.tamquam per alium utatur fruatur.*l. arboribus.*12. *§. uſufructuarius.l.non utitur.*38. *& duab.ll.ſeqq.* Non tamen poteſt alium uſufructuarium conſtituere,quia hoc eſt jus perſonale; ideoque fructuarius tantum poteſt efficere,ut ex ejus perſona alius utatur fruatur,id eſt,non tamquam fructuarius,ſed tamquam concedente fructuario, u-
12 tatur fruatur.*Inſtitut.hoc tit.§.finitur.verſ. nam cedendo.* ¶ Ex his proprietatibus prima & ſecunda ad priorem rubricæ partem,quæ eſt generalis,*de ſervitutibus* pertinent,reliquæ ad poſteriorem partem, *quemadmodum quis utatur fruatur*, referri debent.

II. *De uſufructu accreſcendo.*

1 SEptima proprietas in jure accreſcendi cernitur: nam ſi pluribus idem uſusfructus legatus ſit,deficientis portio non re-
2 vertitur ad proprietatem,ſed collegatario accreſcit.*l.1.*¶ Nota I. Triplicem eſſe legatariorum conjunctionem, aut enim ſunt conjuncti re & verbis, veluti, *Titio & Mævio fundum Tuſculanum do lego:Titio & Mævio uſumfructum fundi Tuſculani do lego.*aut verbis tantum, veluti, *Titio & Mævio fundum Tuſculanum*, ſive *uſumfructum fundi Tuſculani* pro æquis partibus *do lego:*aut re tantum, veluti, *Titio fundum Tuſculanum do lego, Mævio eundem fundum Tuſculanum do lego:*vel, *Titio uſumfructum fundi Tuſculani do lego, Mævio uſumfructum fundi Tuſculani do lego.* Denique dicuntur re conjuncti, quibus eadem res legata eſt: verbis cōjuncti,quibus eadem oratione legatum eſt, re & verbis conjuncti,quibus una & eadem res eadem oratione legata eſt. verbis tantū conjuncti,quibus eadē res pro partibus pro indiviſo eadē oratione legata eſt. *D.de leg.iij.l.re conjuncti.*

89. *& de verb.ſignif.l.triplici.*142. ¶ Nota II. Tres differentias 3
inter legatum proprietatis & uſusfructus.Prima differentia eſt,
quod proprietas tantum ab initio accreſcit;quia ſi unus ex col-
legatariis legatum repudiet,ejus portio non manet penes here-
dem, ſed collegatario, qui conjunctus eſt, accreſcit: ſed poſt-
quam legatarius legatum acquiſivit, licet poſtea legatum ami-
ſerit, tamen ejus portio collegatario accreſcere non poteſt: u-
ſusfructus autem quandocumque amittatur, confructuario ac-
creſcit.*l.*1.*§.interdum.*Altera differentia eſt,quia in proprietate
legata verbis conjunctus præfertur re conjuncto.*d.l.re conjun-
cti.* in uſufructu autem legato tantum abeſt ut verbis conjuncti
præferantur re conjunctis, ut ne quidem jus accreſcendi ha-
beant.*l.*1.*in princip.& §.ult.l.*2.*& l.*3.*in princ.*Tertia differentia
eſt, quod uſusfructus perſonæ accreſcit, etiam ſi partem ſuam
amiſerit: proprietas vero accreſcit rei,id eſt, pars parti accreſ-
cit, perinde ei non accreſcit, qui partem ſuam amiſit. *l. inter-
dum.* 10. *& ſup.de uſufruct.l.ſi Titio.*33. §.1. *& inf.de excep. rei
jud.l.& an eadem.*14.§.1. ¶ Nota III. Eos,qui re tantum con- 4
juncti ſunt, interdum vocari disjunctos,habita ſcilicet verbo-
rum ratione,quia verbis disjuncti ſunt,ut *in d.l.*1.*§.interdum.&
Inſtit. de legat.§. ſi eadem.*

III. *Quando dies uſusfructus legati cedat.*

OCtava proprietas eſt,quod dies uſusfructus legati cedit ab 1
adita hereditate.*Infr.quan.di.leg. ced. l.* 3. *& C. de caduc.
toll.l.un. §. excepto.*licet proprietatis legatæ dies cedat à morte
teſtatoris. *d.l.un.§.cum igitur. & §.in noviſſimo.* ¶ Legati dies 2
cedere dicitur, cum legatum deberi incipit, ita ut ad heredes
legatarii tranſmittatur,ſi ſit res quæ tranſmitti poſſit.*Inf.quan.
di.leg.ced.l.*3.*& l.*5.*in princ.& de verb.ſignif.l.cedere diem.* 213.
¶ Quod dixi de uſufructu, etiam in uſu legato locum habet.*l.* 3
*un.§.dies.& inf.quan.dies leg. ced.l.*2. ¶ Hæc autem obtinent 4
in uſufructu vel uſu pure legato, nam legatum in diem, non
prius cedit, quam dies venerit.*d.l.un.§.item.* & ſi dies ante adi-
tam hereditatem veniat,expectanda eſt hereditatis aditio.*d.l.*2.

IV. *Quibus modis uſusfructus, vel uſus amittitur.*

NOna proprietas eſt,quod uſusfructus non poteſt perpetuo 1
durare, & à proprietate ſejunctus eſſe, ne proprietas ſit
inutilis;ſed certis modis extinguitur,& ad proprietatem rever-
titur. *ſup.de uſufruct. l.* 3. §. *ne tamen.* ¶ Finitur autem morte, 2

&

& maxima vel media capitis deminutione fructuarii, & non utendo per modum & tempus, & conſolidatione cum proprietate, & rei interitu. *Inſt. de uſufruſt.* §. *finitur*.

V. *De uſufructu earum rerum, quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur.*

QVæ ſupra dicta ſunt, in vero uſufructu locum habent, à quo differt quaſi uſusfructus ſenatuſconſulto conſtitutus in iis rebus, quæ in abuſu conſiſtunt. Sunt autem ſex differentiæ. I. Verus uſusfructus in iis rebus conſiſtit, quæ uſu non conſumuntur, ut fundo, vel ædibus: quaſi uſusfructus vero in iis rebus, quæ uſu conſumuntur, ut vinum, oleum, frumentum; vel quaſi conſumuntur, ut pecunia numerata, quæ non proprie conſumitur; ſed dum impenditur, aſſidua permutatione quaſi conſumitur. *Inſt. de uſufr.* §. *conſtituitur*. In iis autem rebus, quæ uſu minuuntur, & paulatim atteruntur, ut veſtimenta, tam verus quam quaſi uſusfructus conſtitui poteſt, ut docui in Analyſi *Inſtit. d.* §. *conſtituitur*. II. Verus uſusfructus conſtituitur tam inter vivos quam in ultima voluntate. *Inſt. eo.* §. 1. *& ſup. eod. l.* 6. dictus autem quaſi uſusfructus conſtituitur ſolum in ultima voluntate; quia ſenatuſconſultum hunc quaſi uſumfructum conſtituens, tantum de uſufructu legato loquitur. *l.* 1. *&* 2. *Inſt. de uſufr. d.* §. *conſtituitur. verſ. ſed utilitatis*. Ratio non eſt obſcura: quia cum natura hujus quaſi uſusfructus ſit, ut proprietas ad fructuarium transferatur, iſque aliquando tantundum reſtituere debeat: certe ſi hoc fieret inter vivos, nihil aliud eſſet, quam mutuum. III. Quia is, qui verum uſumfructum habet, non eſt rei dominus, ſed utitur re aliena. *ſup. de uſufr. l.* 1. qui vero habet quaſi uſumfructū earum rerum quæ uſu conſumuntur, dominus eſt. *l.* 7. *& Inſt. de uſufr. de* §. *conſtituitur. verſ. itaq.* IV. Quia in rebus quæ uſu non conſumuntur, uſusfructus ab uſu differt, quandoquidem fructuarius plus juris habet, quam uſuarius. *Inſ. de uſ. & hab. l.* 2. *in princ. l. ſi habitatio.* 10. §. *ult. Inſt. eod. in princ.* in rebus autem quæ uſu conſumuntur, nihil refert, utrum uſusfructus, an uſus legatus ſit. *l. quoniam.* 10. §. 1. V. Quia uſusfructus finitur multis modis, quos notavi in calce ſuperioris tituli; quaſi uſusfructus, tantum fructuarii morte, vel capitis deminutione extinguitur. *d. l. quoniam. in princ. & inf. uſufruct. quemad. cav. l.* 7. VI. Quia verum uſumfructum habens, eo finito reſtituere debet, quod inde extabit. *Inf. eod. l.* 1. *in princ. &* §. *ult.* qui vero habet quaſi uſumfructum rerū quæ uſu conſu-

muntur, is aut eandem quantitatem, id eſt, ejuſdem generis, aut æſtimationem reſtituit. *d.l.7.d.§.conſtituitur. verſ.itaque.*

VI. *Si uſusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.*

POſtquam de vero, & quaſi uſufructu dictum eſt: conſequens eſt, ut vindicationes horum jurium nomine competentes exponamus. 1 ¶ Horum, ut cæterarum ſervitutum nomine, datur duplex in rem actio, videlicet confeſſoria, quæ ſignificatur illis rubricæ verbis, *Si uſusfructus petatur*; & negatoria, quæ ſequentibus rubricæ verbis indicatur, *vel ad alium pertinere negetur. Inſtit. de act.§.neque.* 2 ¶ Confeſſoria datur fructuario uſumfructum vindicanti, non domino fundi; quia qui proprietatem habet, uſumfructum formalem non habet, obſtante regula illa ſupra tradita, quod nemini res ſua ſervit. Hac igitur actione petitur uſusfructus formalis, non cauſalis. Datur autem hæc actio tam adverſus dominum, quam adverſus quemlibet extraneum poſſeſſorem, qui non patitur fructuarium uti frui. *l.5.§. utrum.* 3 ¶ Negatoria è contrario datur domino proprietatis neganti jus utendi fruendi adverſario competere, proinde rei ſuæ libertatem aſſerenti. *d.l.5.§.ſicut.* 4 ¶ Hæ actiones inter ſe ſimiles ſunt. I. Quia utraque eſt vindicatio: ſed altera vindicat ſervitutem, altera libertatem. 5 II. Quia utraque datur tam poſſidenti, quam non poſſidenti. *l.pen.§.ult.* quod in vindicatione rerum corporalium non obtinet. *Inſt.de actio.§.æque.verſ.quod genus.* III. Quia in utramque veniunt etiam fructus, id eſt, utilitas & omnis cauſa. *d.l.5.§.in his. & duob.§§.ſeqq.*

VII. *De operis ſervorum.*

SImilis uſufructui eſt operarum ſervilium obligatio, quia opera ſervi eſt fructus, qui ex ſervo percipitur. *l.3.& 4.* 1 ¶ Sed inter legatum uſumfructum ſervi & legatas operas intereſt. 2 I. Quia dies uſusfructus legati cedit ab adita hereditate. *Inf. quan.di.leg.ced.l.3.& C.de caduc.toll.l.un.§.excepto.* Operæ autem ex die petitionis cedunt. *Inf. de uſu & uſufruct. lega.l. 7.* II. Quia uſusfructus morte uſufructuarii, vel non utendo finitur. *Inſtit.de uſufr.§.finitur.* quibus modis operæ non finiuntur. *l.2.& inf.de uſu & uſufr.leg.l.2.* III. Quia ſi ſervus ab alio uſucapiatur, operæ finiuntur. *Inf.de uſu & uſufruct leg.l.2.* Vſusfructus autem non finitur. *ſup.de uſufruct.l.locum.17.§ proprietarius. & inf.de uſurp.& uſucap.l.juſto.44.§.non mutat.* ¶ Quæ 3

de

de operis ſervorum dixi, eadem de operis aliorum animalium dicenda puto: nam & cæterorum animalium operas poſſe dici, verius eſt. *Inf. uſufr.quemad.cave.l.5.*

VIII. *De uſu, & habitatione.*

1 SEcunda ſervitus perſonalis eſt uſus. Vſum hic intellige ab uſufructu ſeparatum, de quo recte dictum eſt, fructum ſine uſu conſtare.*l.per ſervum* 19.§.*ult.*alius eſt uſus, ſine quo fructus eſſe non poteſt.*ead.l.*§.1. ſic quinque vel ſeparata à decẽ accipi poſſunt, vel ut pars decem, ſic uſumfructum *ſup.tit.prox.* docui ſpectari vel conjunctum cum proprietate, vel tanquam ſervitu-
2 tem à proprietate ſejunctam. ¶ Hic uſus iiſdem modis conſtituitur, quibus uſusfructus, ſed ab eo differt. I. Quia fructuarius non ſolum utitur, ſed etiam fruitur. *ſup.de uſufr. l.1.& paſſim.* uſuarius non fruitur, ſed tantum utitur. *l.1.& 2.in pr.* propterea fructuarius percipit omnes fructus. *ſup.de uſufruct.l.7. in pr.* uſuarius autem ad uſum tantummodo quotidianum quædam perficit. *Inſt.h.t.*§.1. II. Quia uſuarius ipſe uti debet, nec poteſt ad alium transferre facultatem utendi, quod tamen fructuario conceditur.*d.*§.1. III. Quia uſusfructus eſt dividuus, u-
3 ſus eſt individuus.*l.uſus* 19. ¶ Hæc de uſu dicta ſint, quem habitatio imitatur, & idem fere juris continet. *l.ſi habitatio.*10.*in princ.* ſed locari poteſt. *C.de uſufruct.l.cum antiquitas.*13. & neque non utendo amittitur, neque capitis deminutione. *d.l.ſi habitatio. in princ.* quia magis in facto quam in jure conſiſtit. *ſup.de cap.min.l.penult.*

IX. *Vſufructuarius quemadmodum caveat.*

1 HIc tractatus in ultimum locum rejectus fuit, tamquam communis fructuario & uſuario, quamvis enim ſolius uſufructuarii mentio in rubrica fiat, tamen certum eſt, uſuarium
2 ſimiliter cavere debere. ¶ Caveri intellige ſatiſdatione, quæ
3 prætoria eſt. *l.1.in princ.l.5.* §. 1. ¶ Hæc ſtipulatio ſeu cautio duas habet clauſulas, etenim qui hæc jura habent, & ſe uſuros boni viri arbitratu, & ſuo jure finito reſtituturos ſe quod inde extabit, promittunt.*d.l.in princ.* quarum clauſularum prior toties committitur, quoties quis aliter utitur, quam uti debet. Poſterior ſemel tantum uſufructu finito. *d.l.1.*§.*habet.*

LIBER OCTAVVS.

TIT. I. *De ſervitutibus.*

SVPERIORE libro de ſervitutibus perſonalibus dictum eſt: hoc libro de rerum ſervitutibus agemus, quæ vocantur etiam ſervitutes prædiales, vel ſervitutes prædiorum. *inf. commun. prædior l.*1.§.1. & ſervitutes ſimpliciter,ut *in hac rubr. & in l.locare.*44.*inf. loca.* ¶ Hujuſmodi ſervitus nihil aliud eſt, quam jus, quo prædium alieno prædio ſervit. ¶ Quare ſicut aliud eſt prædium urbanum, nempe ædificium habitandi cauſa ubicumque extructum: aliud ruſticum, id eſt, quodvis aliud prædium, ut ager, area, ſtabulum ab ædificio ſeparatum. *inf. comm.præd.d.l.*1.*in pr.& in quib.cauſ.pign.tac.contrah.l.*4. §. 1. *& de verb.ſign.l.urban.prædia.*198.*& C.de præd.minor.l.ſi præd.* 16.*& Inſt.h.t.* §. 1.ita ſervitutum aliæ ſunt urbanæ, aliæ ruſticæ,id eſt,urbanorum vel ruſticorum prædiorum. *l.* 1. *& ſup.de rer.diviſ.l.*1.*in fi.& inf.de reb.corpor.verſ.ult.* ¶Nota diſtinctionem ac denominationem harum ſervitutum, ſecundum communem & veram opinionem, à qua Coraſius temere receſſit,à notiore parte ſumi,id eſt,à prædio dominante,non à ſerviente, adeo ut talis ſit ſervitus, quale eſt prædium dominans, cui ſervitus præſtatur.

1 2 3 4

II. *De ſervitutibus prædiorum urbanorum.*

VRbana igitur ſervitus eſt,qua urbanum vel ruſticum prædium urbano prædio ſervit: ut jus immittendi ſtillicidii in alienum tectum, vel alienam aream: vel tecti projiciendi ſupra alienas ædes, vel ſupra alienam aream.

III. *De ſervitutibus prædiorum ruſticorum.*

RVſtica ſervitus eſt,qua ruſticum vel urbanum prædium ruſtico prædio ſervit: ut jus eundi ad noſtrum fundum per alienum fundum,vel per alienas ædes. 1

IV. *Communia prædiorum tam urbanorum, quam ruſticorum.*

MVlta ſunt utrique ſervitutum generi communia. I. Omnes ſervitutes ſunt incorporales. *ſup. de ſervit. l.ſervit. præd.*14.idcirco neque proprie tradi poſſunt,ſed uſus & domini patientia pro traditione habetur. *ſup.eod.l.ult.*neque per ſe poſ-

ſideri.

ſideri. *d. l. ſervit. præd. in pr.* ſed qui prædium poſſidet, etiam ſervitutem, quæ ei prædio præſtatur, poſſidere intelligitur. *ſup. de ſerv. præd. urban. l. ſi ædes mea.* 32. II. Omnes habent cauſam continuam. *Sup. eod. l. foramen.* 28. licet non omnes habeant poſſeſſionem, id eſt, uſum continuum. *d. l. ſervit. præd.* nemo enim poteſt (exempli gratia) continenter per fundum alienum ire, ſed poteſt ire quandocumque vult, quia ſervitus habet cauſam continuam, id eſt, quia fundus ſemper ſervit, etiam tunc
3 cum ſervitus non poſſidetur, id eſt, cum per fundum non itur. III. Natura ſervitutis non eſt, ut ſerviens aliquid faciat, ſed ut patiatur, puta duci aquam ex ſuo fundo: vel, ne faciat, veluti, ne ædes ſuas altius tollat. *Sup. de ſervit. l. quoties.* 15. Excipitur ſervitus oneris ferendi, quia dominus columnæ vel parietis ſervientis reficere tenetur, ut onus ſuſtinere poſſit. *ſup. de ſervit. præd. urban. l. eum debere.* 33. *& inf. ſi ſervit. vindic. l. 6. §. etiam.* IV. Omnes ſunt individuæ, & per partes acquiri nequeunt. *ſup. de ſervit. l. ſi pro parte.* 11. *l. via.* 17. quamvis pro parte retineri poſſunt. *ſup. eod. l. ut pomum.* 8. Excipitur hic quoque ſervitus oneris ferendi, quæ, quantum ad columnam vel parietem reficiendum, dividua eſt: adeo ut ſi plures ſint ejus domini, ſinguli pro partibus reficere teneantur, & pro partibus conveniri poſſint. *inf. ſi ſerv. vindic. l. 6. §. ſi ædes.* V. Omnes ſervitutes tam inter vivos, quam in ultima voluntate conſtitui poſſunt. *l. poteſt.* 16. *& Inſt. de ſerv. §. ult.* VI. Neque locis religioſis imponi poſſunt. *l.* 4. neque prædiis alienis. *l.* 6. VII. Pure tantum conſtitui poſſunt, non ex die, nec ad diem, nec ſub conditione. *ſup. de ſerv. l.* 4. *in pr.* uſus tamen ſervitutis, puta aquæ ductus, vel itineris, diverſis temporibus, & horarum vel dierum intervallis diſtingui poteſt, veluti ut alternis diebus eatur, vel aqua ducatur, *d. l.* 4. *§. ultim. & l.* 5. VIII. Alienatum prædium ſequuntur. *l. cum fundus.* 12.

V. *Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.*

1 Communes omnibus ſervitutibus ſunt etiam actiones confeſſoria & negatoria: quæ quidem ſunt in rem, non in per-
2 ſonam. *l.* 2. *in princ. l.* 6. *§. hæc autem actio.* ¶ Et iis atque in eos competunt, qui prædiorum domini ſunt. *l.* 1. *d. l.* 2. *§.* 1. *d. l.* 6. *§. hæc autem actio.* id eſt, confeſſoria datur domino prædii dominantis, qui ſervitutem ſibi competere contendit. Negatoria vero datur domino alterius prædii, quod ipſe negat ſervire, ſed contendit eſſe liberum. *d. l.* 2. *in pr.* Hæc datur etiam ei
cujus

cujus prædium ſervit, contra eum cui non ſervit. *l.* 4.*§.competit*.illa tenetur,quicumque uſum ſervitutis impedit.*l.ſi quis*.10. *§.agi*.¶ Communia utrique actioni hæc ſunt. I. Vtraque datur 3
non ſolum non poſſidenti,ſed etiam poſſidenti ne inquietetur. *d.l.6.§.1.& l.ſicut*.8.*§.ſed ſi quæritur*.II.In utramque veniunt etiam fructus.i.e.intereſſe.*l*.4.*§.1.d.l.6.§. pen*.III. Vtroque judicio non ſolum res præſtatur, ſed etiam officio judicis cautio requiritur, ne in poſterum jus victoris imminuatur, aut prohibeatur. *l.* 5. *l. egi.* 12.

VI. *Quemadmodum ſervitutes amittuntur.*

DEnique commune omnibus ſervitutibus eſt,ut certis modis extinguantur. I. Confuſione, id eſt, ſi idem utriuſque prædii dominus eſſe cœperit.*l*.1. II. Permiſſione actus contrarii ſervituti:veluti ſi cum vicini ædes altius me invito tolli non poſſint,ego permittam ut altius tollantur.*l.ſi ſtillicidii*.8.III.Rei interitu.*l.ſi locus*.14.IV. Si heres prædio ſub conditione legato ſervitutem impoſuerit, & legati conditio exiſtat. *l. is cui*.11.*§. heres.& inf.de cond.& dem.l.ſi fundum*.105. V.Servitus ruſtica amittitur non utendo per ſtatutum tempus.*l.ſi communem*.10. *§.1.& l.ſeq.in pr.l.Labeo*.17.*& l.ultim*.Statutum autem tempus eſt decennium:ſed hoc tempus duplicatur, & fiunt viginti anni;ſive is,cui ſervitus præſtatur,abſit.*C.de ſervit.l.pen*.ſive talis ſit ſervitus, ut uſus ejus ſaltem alternis menſibus aut annis ſit interruptus. *l.* 7. Servitus autem urbana non amittitur non utendo, niſi adverſarius libertatem uſucapiat. Hinc eſt,quod jus tigni immittendi in parietem vicini, non amittitur non utendo, niſi dominus parietis ſervientis foramen claudat, atque ita in poſſeſſione libertatis ſe conſtituat,& libertatem uſucapiat.*l. ſi communem*. 10.*& §.ſi is qui.l. is cui*.11.*l.Labeo*.17.*& l.ſi quis alia*.18.

LIBER NONVS.

TIT. I. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

AIVDICIIS realibus tranſgreditur ad perſonalia, quæ 1
de damno competunt,& partim ſunt civilia,partim prætoria. Civilia vel ſunt ex jure antiquo, vel ex jure novo. Ius antiquum dicimus legem xij.tabularum.Ius novum,omnes leges poſteriores xij. tabulis.*Sup. de cap.min.l.*7. ¶ Ex lege xij. 2

3 tabularum eſt actio de pauperie. *l.1. in pr.* ¶ Inſcribitur autem hic titulus, *ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur*, à primis verbis edicti. nam prætor hanc actionem in edicto propoſuit. *d.l.1. §. ait prætor*: ut & alias actiones civiles. *ſup. ſi pars hered. petet. l.1. & de poſſeſſ. hered. petit. l.1. & inf. de reb. cred. l.1. & inf. commod.*
4 *l.1. & l. in commodato. 17. §. ſicut.* ¶ Hæc actio ei competit, cui quadrupes aliena, non propter loci iniquitatem, vel nimium onus, vel alterius culpa; ſed ingenita ſibi feritate, præter naturam generis ſui nocuit (ut quia equus calcitroſus calce percuſſit, vel bos cornupeta cornu petiit) *l.1. §. in beſtiis*: ei (inquam) competit, cui ita quadrupes nocuit, adverſus dominum quadrupedis. *d.l. 1. §. & cum etiam.* ut vel damnum ſibi reſarciat, vel animal
5 noxæ dedat. *d.l.1. in pr. Inſt. eod. in pr.* ¶ Quod ſi animal non quadrupes pauperiem fecerit, actio utilis competit, non directa ceſſantibus verbis legis, quæ nominatim de quadrupede loqui-
6 tur. *l. pen.* ¶ Pauperies autem definitur damnum ſine injuria facientis datum: quoniam animal quod ſenſu (id eſt, intellectu) caret, non poteſt videri feciſſe injuriam. *d.l. 1. §. 1.*

II. *Ad legem Aquiliam.*

1 EX novo jure eſt actio legis Aquiliæ de damno per injuriam
2 dato. *Inſt. h. tit. in pr.* ¶ Quæ lex plebiſcitum eſt, cum eam
3 Aquilius tribunus plebis rogaverit. *l.1.* ¶ Et vel eſt actio directa, ſi homo liber damnum dederit: vel noxalis, ſi ſervus alienus
4 deliquerit. *Inſt. de nox. act. §. ſunt autem.* ¶ Rurſus vel eſt actio directa ex verbis legis competens, cum aliquis ſuo corpore in corpus damnum dedit: vel eſt in factum civilis ſive utilis Aquilia, cum aliquis occaſionem damni dedit, veluti cum pecus incluſit, atque ita fame necavit: vel eſt in factum prætoria ad legem Aquiliam accommodata, cum corpus non eſt læſum, ſed alio modo damnum datum, veluti ſi quis ſervum compeditum miſericordia ductus ſolverit, iſque fugerit. *Inſtit. h. t. §. ult.*
5 ¶ Hujus legis tria ſunt capita. Primo capite is, qui alienum mancipium vel pecudem injuria, (id eſt, dolo, vel culpa) occidit, in tantum condemnatur, quanti id eo anno retrorſum computato plurimi fuit. Pecudum autem appellatione ſignificantur quadrupedes, quæ gregatim paſcuntur, ut oves, boves, equi, ſues. *l.2. l. ait lex. 21. Inſt. eod. in pr. §. 1. §. ac ne is. §. is autem.* Et ex verbis quidem legis æſtimatur corpus peremptum, ex interpretatione autem adjicitur æſtimatio ejus quod intereſt: veluti quia ſervo occiſo, qui ab alio heres inſtitutus fuerat, dominus

per

per eum acquirere hereditatem non potuit: aut quia una ex pari mularum occiſa, altera, quæ ſupereſt, depretiata eſt. *Inſtit. eod. §. illud.* ¶ Secundum caput non eſt in uſu *l. ſi ſervus.* 27. *§. hujus legis. Inſtit. eod.* §. *caput.* neque ſatis conſtat, quid eo capite contineretur. 6 ¶ Tertium caput eſt de omni alio damno præter mancipium, aut animal, quod pecudum numero ſit, occiſum. 7 Ex hoc autem capite ſimiliter dolus vel culpa punitur: ſed res tanti æſtimatur, quanti plurimi fuit eo menſe retrorſus computato. *d. l. ſi ſervus.* §. *tertio autem. &* §. *ſeq. l. quemadmodum.* 29. §. *ult. l. qui occidi.* 30. §. *in hac.*

III. *De his qui effuderint, vel dejecerint.*

EXpoſitæ ſunt duæ civiles actiones de damno: ſequuntur duæ prætoriæ. 1 ¶ Prior eſt, quam hæc rubrica pollicetur, 2 actio in factum adverſus eum, ex cujus habitatione aliquid ſolidum dejectum, vel liquidum effuſum eſt, quod alteri nocuit. Ac regulariter in hanc actionem venit duplum damni dati. Sed ſi homo liber eo facto ſit occiſus, pœna eſt quinquaginta aureorum, ſi aliter hominis liberi corpori nocitum ſit, tanti reus damnatur, quantum judici æquum videbitur, habita ratione, non ipſius corporis, quod, cum liberum ſit, nullam recipit æſtimationem; ſed impenſarum in curationem factarum, & operarum, quibus ob illud factum caruit, vel cariturus eſt. Si vero ſervus inſciente domino fecerit, noxalis actio eſt: ac dominus poterit, ſervum noxæ dedendo, pœnam vitare. *l. 1. in pr. &* §. *hac in factum. &* §§. *ſeqq.* 3. 4. 5. 6. *& l. ult.* ¶ Nota primo, hanc actionem dici Aquiliam. 3 *l.* 5. §. *cum autem.* quoniam à prætore introducta eſt exemplo legis Aquiliæ, & accommodata ad legem Aquiliam. ¶ Nota ſecundo hanc actionem eſſe perpetuam & 4 heredi quoque dari: niſi homo liber periſſe dicatur, quo caſu eſt actio pœnalis popularis annua. in qua tamen movenda extraneis præferuntur hi qui adgnatione vel affinitate defunctum contingebant. Sed ſi homini libero nocitum ſit, ipſi agere volenti perpetua eſt actio, alii annua. *d. l.* 5. §. *hac autem.* ¶ Nota 5 tertio, eum, qui ob hoc damnatus eſt, quod hoſpes vel alius de cœnaculo dejecit vel effudit, poſſe in factum agere contra dejectorem: vel locati, ſi ei cœnaculum locavit. *d. l.* 5. §. *cum autem.* ¶ Poſterior eſt actio popularis in factum adverſus eum, qui 6 in ſuggrunda vel protecto ſupra eum locum, qua vulgo iter ſit, aut in quo conſiſtitur, id poſitum habet, quod, ſi cadat, alicui nocere poteſt, pœna eſt decem aureorum, & ſi ſervus inſcio do-

7 mino poſuerit,ſimiliter eſt actio noxalis. *l.5.prætor ait.* ¶ Protectum eſt, quod pariete affixum, ulterius eminet. Suggrunda eſt protecti ſpecies,id eſt,pars tecti prominens,quæ ſtillicidium
8 arcet à pariete. ¶ Si neque in ſuggrunda, neq; in protecto poſitum ſit, ſed in pergula, vel ſimili loco,ad hujus actionis ſimi-
9 litudinem datur actio utilis. *d. l. 5. §. pen.* ¶ Vtraque autem actio, id eſt,tam de dejectis vel effuſis, quam de periculoſe poſitis, eſt ex quaſi delicto. *Inſt. de oblig. quæ qua. ex del.* §.1.

IV. *De noxalibus actionibus.*

1 Actionum noxalium aliæ ſunt civiles,aliæ prætoriæ.*Inſt.h.t. §.ſunt autem.* Poſtquam igitur ſeorſum expoſitæ ſunt actiones duæ noxales civiles, *tit.1. & 2.* ac totidem prætoriæ, *ſup.tit.prox.*nunc ſubjicitur generalis titulus *de noxalibus actionibus.*non eſt enim novum,ut ſpecialibus generalia in jure ſubjiciantur. *ſup. ad leg.Aquil.l.ſerv.27.§. & non negat.* Sic libro ſuperiori titulis,*de ſervitutibus prædiorum urbanorum,*& *de ſervitutibus prædiorum ruſticorum,*ſubjectus fuit titulus generalis, *communia prædiorum.* Sic libro tertio Codicis ſpecialibus titulis, *familiæ erciſcundæ,* & *communi dividundo* ſubtexitur titulus generalis,*communia utriuſque judicii.*& libro ſexto poſt ſpeciales tractatus de legatis, & de fideicommiſſis datur titulus generalis, *communia de legatis & fideicommiſſis.* Eadem eſt ratio
2 tituli, *communia de ſucceſſionibus.* eodem lib. ¶ Actio noxalis eſt, quæ ex ſervi aut quadrupedis facto in dominum redditur, ita ut in arbitrio domini ſit, utrum æſtimationem ſeu pœnam ſolvere, an ſervum ſeu quadrupedem noxæ dedere malit. *l. 1.*
3 *Inſt.eod.in pr.& inf.de re judic.l.6.§.1.* ¶ Nota I. Noxiam eſſe ipſum delictum,ut furtum,vel damnum:noxam vero accipi vel pro noxia, vel pro corpore quod nocuit, vel pro pœna. *l.1. & ſup. ſi quadr.pauper.feciſ.dic.l.1.§.1. & ſup.tit.prox.l.1.in fi.prin-*
4 *cipii.& Inſt.h.t.§.1.*¶ Nota II. Vt dominus dictum beneficium noxæ dedendi habeat,duo requiri. Vnum eſt, ut neſciverit, aut ſaltem prohibere non potuerit, ne noxia committeretur. *l. 3.* Alterum eſt, ne per mendacium neget ſe habere ſervum in poteſtate: nam ſi id neget, ac deferente adverſario nolit ſe nec in poteſtate habere,nec dolo feciſſe quominus haberet, hoc bene-
5 ficium non habet. *l. quoties.21.§. prætor ait. & §.ſeq.* ¶ Nota III. Noxam caput ſequi: adeo ut actio noxalis contra eum detur, qui nunc, cum agitur, eſt dominus; non contra eum, qui tempore admiſſi delicti dominus erat, ac poſtea dominus eſſe
deſiit.

deſit. Quod ſi ſervus, qui deliquit, manumittatur, in ipſum redditur actio directa, quia per manumiſſionem incipit habere caput: quemadmodum è contrario, ſi homo liber, qui deliquit, in ſervitutem redigatur, actio quæ in eum directa erat, in dominum ejus reddetur noxalis. *Inſt. eod. §. omnis.* ¶ Nota IV. Si ſer- 6
vus domino noxiam commiſerit, nullam actionem naſci. *Inſt. eod. §. ſi ſervus.* ¶ Nota V. Noxales actiones oriri ex privatis de- 7
lictis, non ex publicis criminibus. *D. de adil. edict. l. quid ſit fugitivus. 17. §. noxas.* ¶ Nota VI. actionem noxalem olim locum 8
habuiſſe etiam ex delictis filiorumfamilias. Sed hodie filiifamilias non poſſunt noxæ dedi: proinde ex eorum delictis non parentes actione noxali, ſed ipſi filiifamilias delinquentes directa actione ſunt conveniendi. *Inſtit. h. t. §. ult.* ¶ Nota VII. Corpore 9
noxæ dedito, noxalem actionem extingui, & ejus corporis dominium ad eum tranſire, qui deditur, ſed ſi ſervus deditus, poſtea noxam ei reſarcierit, ad libertatem etiam eo invito perducitur auxilio prætoris. *Inſt. eod. §. dominus.*

LIBER DECIMVS.

TIT. I. *Finium regundorum.*

EXpoſitis judiciis in rem, & judiciis in perſonam, ſuperſunt 1
judicia mixta, quæ ſimul & in rem ſunt & in perſonam. *Inſt. de act. §. quædam.* aut ſaltem aliquid reale, & aliquid perſonale in his ſpectatur: ut cum dicitur actio ad exhibendum eſſe in perſonam, & propter vindicationes introducta eſſe. *inf. ad exhib. l. 1. l. 3. §. eſt autem.* ¶ Horum judiciorum mixtorum a- 2
lia ſunt à re ad factum, id eſt, ad diſtinctionem, vel diviſionem, ſeu partitionem, vel exhibitionem; de quibus hoc libro diſſeritur; alia à facto ad judicium, de quibus libro ſequenti dicetur. ¶ Ad agrorum diſtinctionem pertinet judicium finium regun- 3
dorum: datur enim inter confines de finibus regundis, id eſt, dirigendis. ¶ Fines agrorum ſunt ſpatium quinque pedum, quod 4
ex lege Manilia purum à cultura relinqui debet, ut illac iri ſine alterius incommodo, agri colendi cauſa, & aratrum circumduci poſſit. Ergo de hoc ſpatio eſt quæſtio finalis, id eſt, de finibus agrorum, quæ per hoc judicium terminatur. ultra quinque pedes autem quæſtio proprietatis eſt, ad rei vindicationem pertinens. *C. Th. h. tit. l. 3.* ¶ Hæc actio. I. Eſt civilis ex lege xij tabu- 5
larum

larum.*l.ult.*II.Mixta,ut dixi,quia eſt in rem & in perſonam.*l.1. Inſtitut.de action.d.§.quadam.* Continet enim diſtinctionem agrorum, & præſtationes perſonales, vel propter adjudicationem,vel propter alias cauſas.*Inſt.de offic.judic.§.pen.* III. Duplex:quia uterque litigator actoris & rei partes ſuſtinet.*l.judicium.*10.*& inf.commu.dividun.l.*2.§.1.IV.Arbitraria.*l.*7.V.Perpetua,ita ut tantum longiſſimi temporis, hoc eſt, triginta annorum præſcriptione tollatur. *C.eod.l.ult.& de anna.except.l.* 1.§.1.*verſ.nemo itaque.* VI. Directa vel utilis.Directa datur dominis agrorum confinium. utilis, quaſi dominis,ut emphyteutis. *l.* 4. §. *finium.*

II. *Familiæ erciſcundæ.*

1 SEquuntur judicia, quæ ad diviſionem rerum communium ſpectant. Aut dividuntur univerſæ res hereditariæ, judicio familiæ eriſcundæ: aut res ſingulæ, judicio communi dividun-
2 do. ¶ Familia hic ſignificat hereditatem. *l.*2.*in princ.* id eſt,res hereditarias, ut *in l. pronunciatio.* 195.§.1.*infr. de verb.ſignific.* Nam ipſum ſucceſſionis jus lege vel teſtamento eſt inter heredes diviſum, nec debet amplius à judice dividi:immo nec actiones hereditariæ activæ vel paſſivæ, cum ipſo jure ex lege xij.tabularum ſint inter heredes diviſæ.*C.de hered.act.l.*2.*& de except. l.*1. in hoc judicium veniunt ut dividantur, ſed fortaſſe
3 ut adjudicentur, ſi ita expedire videatur.*l.*2. §.*ult.& l.*3. ¶ Er-
4 ciſcere eſt vetuſtum verbum, quod ſignificat dividere. ¶ Hoc igitur judicium datur inter coheredes de hereditate dividenda. *l.*2.*in princ.*id eſt,de corporibus hereditariis arbitrio judicis dividendis,& indemnitate invicem præſtanda,ſi cui forte ex parte alterius adjudicetur, vel aliquis heres ſolus fructus perceperit, aut damnum in rebus hereditariis dederit. *Inſtitut. de offic.*
5 *jud.*§. *ſi familiæ.* ¶ Nota heredes ante diviſionem hereditatis à judice, vel ex communi conſenſu factam,habere partes pro indiviſo: ſed per hanc diviſionem fiunt in corporibus diviſis partes pro diviſo. In corporibus utroque modo partes conſtitui poſſunt.hereditas autem,quæ eſt jus incorporale,*ſup de rer.diviſ.l.*1.§.*quadam.* non recipit partes pro diviſo, ſed tantum pro indiviſo. *ſup. de rei vindicat.l. Pomponius.* S. *in fi.*Ergo teſtator aut lex facit inter heredes partes pro indiviſo: judex autem fa-
6 cit partes pro diviſo. ¶ Hæc actio I. Eſt civilis, utpote quæ introducta eſt lege xij.tabularum.*l.*1.*in pr.* II. Vniverſalis.*l.heredes.*25.§.*pluribus.&* §.*judex.*III. Mixta,id eſt,in rem & in perſonam.

ſonam.*l. item Labeo.22. §.pen.Inſt.de act.§.quadam.* In rem eſt, quia ſinguli heredes portiones ſuas petunt. In perſonam propter præſtationes perſonales, de quibus paulo ante dixi. IV. Duplex: quia uterque litigantium ſubit vicem actoris & rei.*l.inter.* 44.§. *familiæ.& ſup.tit.prox.l.judicium.* 10. *& de judic.l.in tribus.*13.*& inf.tit.prox.l.*2.§.1. V. Bonæ fidei.*Inſt.de act.§.quad.* VI. Ex quaſi contractu.*Inſt.de obligat.quæ qua.ex contract.§. idem juris.* VII. Semel tantum intentari poteſt.*l.ſi.filia.*20.§.*familiæ.* VIII. Directa, vel utilis. Directa datur inter veros heredes.*l.*1.*in princ.l.*2.*in princ.* Utilis eſt cum bonorum poſſeſſoribus, aliiſque ſimilibus ſucceſſoribus, qui loco heredum habentur.*l.*2.§.*ſi quarta.l.ſed & ejus.*24.§. 1. Hæc dicta ſint de hereditatis diviſione.

III. *Communi dividundo,*

Singulæ autem res dividuntur judicio communi dividundo; ſive ex cauſa ſocietatis, ſive ſine ſocietate communes ſint.*l.* 2.*& Inſt. de obligat.quæ qua. ex contra.§.ſi inter.* Accedunt autem præſtationes perſonales, ut in ſuperioribus judiciis: veluti quia ex re communi aliquis fructus percepit, aut in ea damnum dedit.*l.*3. aut quia alicui aliquid ex parte ſocii adjudicatum eſt. *Inſtitut. de offic.judic.§.eadem.* ¶ Eſt igitur hæc actio I. Mixta in rem & in perſonam.*l.*4.§. *ſicut. & Inſtitut.de action. §. quadam.*II.Civilis.III.Duplex.*l.*2.§.1.*& ſup.de judic.l.in tribus.*13. *& fin.regund.l.judicium.*10.IV.Bonæ fidei.*d.l.*4.§.*hoc judicium. & Inſtitut.de action.§.actionum.*V.Specialis.*Inſtit.de offic.judic. d.§.eadem.* VI. Directa, vel utilis. Directa eſt inter dominos rei communis corporalis. *d.l.* 4. *in princ.* Utilis eſt, ſi aut quaſi domini agant (ut emphyteutæ.*l.*7.*in princ.*& bonæ fidei poſſeſſores.*l.*6.*in princ.d.l.*7.§.*qui in rem.*& miſſi in poſſeſſionem ejuſdem rei.*d.l.*7.§.*item ſi duo*) aut domini juris, (ut fructuarii.*d.l.* 7.§. *ſed et ſi & §. cum de uſufructu. & ſup.de uſufruct.l.ſi cujus.* 13.§. *ſi inter.*uſuarii *l.item.*10.§.1. habentes ſervitutem prædialem.*l.arbor.*19.§.*ult.* & creditores qui eandem rem pignori acceperunt. *d.l.*7. §. *ſi duo*) aut qui dominium alienarunt; ita ut tantum ob præſtationes perſonales agatur. *d. l.* 6. §. *ult.*

IV. *Ad exhibendum.*

Cum dictum ſit de rebus diſtinguendis, & dividendis; ſupereſt, ut de exhibendis dicamus. ¶ Exhibendi verbum in jure variis modis accipitur: ſed in præſentia, exhibere, nihil aliud

aliud eſt, quam in eadem cauſa præſtare, in qua fuit, cum judicium acciperetur, ut quis copiam rei habens perſequi poſſit actione quam deſtinavit, nullo modo læſa. *l. Iulian. 9. quantum.*
3 ¶ Actio ad exhibendum ſive exhibitoria datur ei cujus intereſt, dummodo pecuniariter interſit. *l. penult.* & ex juſta ac probabili cauſa: nam ſi quis ideo ad exhibendum agere velit, quia ipſe ab alio eadem actione conveniatur, aut quia dolo deſiit rem poſſidere, item fur vel raptor rem exhiberi cupiens, non auditur. *l. 3. §. ſi mecum.* Immo tabulas teſtamenti, vel codicillos, vel aliud ad teſtamentum pertinens, nemo præter heredem hac actione
4 petere poteſt. *d. l. 3. §. ſi quis extra.* ¶ Datur autem contra eum, qui facultatem exhibendi habet, ſive civiliter poſſideat, ſive naturaliter poſſeſſioni incumbat: proinde datur etiam contra depoſitarium, commodatarium, & conductorem. *d. l. 3. §. ult. l. 4. l.*
5 *5. in princ. & C. eod. l. penult.* ¶ Ex diverſis cauſis competit. *d. l.* 3. §. 1. quia diverſæ ſunt cauſæ, propter quas noſtra intereſt rem exhiberi: ſed potiſſimum introducta eſt in eorum gratiam, qui vindicaturi ſunt. *l. 1.* qualicumque in rem actione, puta hypothe-
6 caria *d. l. 3. §. eſt autem.* ¶ Porro hæc actio eſt arbitraria. *d. l. 3. §. ibid. ſubjungit. & Inſt. de action. §. præterea.* cujus effectus eſt, ut niſi reus arbitrio judicis rem exhibeat, in id condemnetur,
7 quod actoris intereſt. *d. l. 3. §. ſciendum. l. Iulianus. 9. §. penult. & ult.* quapropter hoc judicium eſt mixtum: non ſolum quia eſt perſonale, & præparatorium actionis in rem. *d. l. 1. d. l. 3. §. eſt autem. & C. eod. l. 1.* ſed etiam quia contra poſſeſſorem ſeu detentorem agitur, & judicis interlocutio eſt de re, ſententia vero definitiva de eo quod intereſt.

LIBER VNDECIMVS.

TIT. I. *De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus.*

1 POSTQVAM expoſuimus judicia mixta, quæ ſunt à re ad factum, id eſt, ad diſtinctionem, vel diviſionem, vel exhibitionem, conſequens eſt, ut agamus de iis, quæ ſunt à facto ad judicium, quoniam ex aliquo facto actio & judicium oritur. Hoc factum aut eſt judiciale, aut extrajudiciale, aut ad religio-
2 nem pertinens. ¶ Primum factum judiciale eſt interrogatio in jure, id eſt, apud magiſtratus, vel alios judices, ubi juris dicendi, vel judicandi cauſa conſiſtunt, facta. *l. 4. §. 1.* ex qua naſcitur interro-

terrogatoria actio, quæ non eſt ſpecies actionis ab aliis diſtin-
cta, ſed qualitas quædam, ut inſtitoria, tributoria, de peculio,
&c. Verbi gratia, ſi interrogatus de ſervo qui damnum dedit,
reſpondeat ſuum eſſe ſervum, tenebitur actione Aquilia inter-
rogatoria. *l. ſi quis interrogatus.* 8. Item ſi quis interrogatus
reſponderit ſe eſſe heredem debitoris, vel commodatarii, tene-
bitur certi condictione interrogatoria, vel interrogatoria com-
modati actione *l. de ætate.* 11. *§. qui interrogatus.* Sed interroga-
toriæ actiones in deſuetudinem abierunt, quia nemo cogitur
ante judicium cœptum de jure ſuo reſpondere, quare proba- 1
tionis tantum cauſa utimur interrogationibus, ut adverſarius
ſua confeſſione convincatur. *l.* 1. *§.* 1. ¶ Porro interrogatus, vel 3
confitendo, vel mentiendo ſe onerat. *d. l.* 4. *in princ.* Exempli
cauſa, ſi heres ex quadrante, vel qui omnino non eſt heres, reſ-
ponderit ſe eſſe heredem ex aſſe, in aſſem quaſi heres tenetur.
d. l. ætate. §. qui ex quadrante. & qui, cum eſſet ex ſemiſſe heres,
dixit ſe eſſe heredem ex quadrante, in ſolidum propter menda-
cium convenitur, quaſi heres ex aſſe. *d. l. de ætate. §. ſi cum eſſet.*
Item qui interrogatus non reſpondit, ſed tacuit: perinde in
ſolidum tenetur, ac ſi negaſſet. *ead. l. §. qui tacuit.* nihil enim
intereſt, neget quis, an taceat interrogatus, an obſcure reſpon-
deat, ut incertum dimittat interrogatorem. *ead. l. nihil intereſt.*
¶ Nota primo, ſi quis ſine interrogatione reſpondeat, eum pro 4
interrogato haberi. *l. ſi ſine.* 9. *in princ.* ¶ Nota ſecundo confeſ- 5
ſiones ita demum ratas eſſe, ſi id, quod in confeſſionem venit,
juri & naturæ ſit conſentaneum. *l. ſi is cujus.* 14. *in fin.*

II. *De quibus rebus ad eundem judicem eatur.*

SEcundum factum judiciale eſt actionis intentatio: qua fit, ut plures ad eundem judicem ire jubeantur. Nam ſi plures, familiæ erciſcundæ, vel communi dividundo, vel finium regundorum agant, omnes coram eodem judice litigare debent. *l.* 1. & ſi ex pluribus autoribus unus, eo quod cæteri contutores non ſint ſolvendo, tutelæ judicio conveniatur, eo poſtulante omnes ad eundem judicem mittuntur. *l.* 2.

III. *De ſervo corrupto.*

PRimum factum extrajudiciale eſt, ſi quis alienum ſervum 1
receperit, aut corruperit, quamvis enim ſervi tantum cor-
rupti in rubrica mentio fiat, tamen non minus de ſervo alieno
recepto ſive occultato cavetur hoc edicto, & tractatur ſub hoc
titu-

titulo : quo is qui alienum ſervum recepit, aut corrupit, præ-
toria actione tenetur in duplum quanti ea res eſt. *l.* 1. *in princ. l.*
2 *ſi quis ſervum.* 9. §. *datur.* ¶ Hæc actio perpetua eſt, & heredi
quoque competit, non in heredem, quia eſt pœnalis. *l. hæc actio.*
3 13. ¶ De filiofamilias & filiafamilias corruptis eſt actio uti-
4 lis, non directa. *l. ut tantum.* 14. §. 1. ¶ Differt autem hæc actio
ab actione legis Aquiliæ : quoniam corruptus ſervus dicitur,
cujus animus deterior, ſeu cujus mores deteriores facti ſunt :
Lex autem Aquilia ad corporis læſionem pertinet.

IV. *De fugitivis.*

1 SEcundum factum extrajudiciale eſt, ſi quis ſervum fugiti-
2 vum receperit & celaverit. ¶ Fugitivus eſt, ut Ofilius defi-
nit, qui extra domini domum, fugæ cauſa, quo ſe à domino ce-
laret, manſit. *Inſ. de ædilit. edi. l. quid ſit fugitivus, in princ.* vel, ut
Cælius, qui ea mente diſcedit, ne ad dominum redeat. *ead. l.* §. 1.
vel, ut Caſſius, qui certo propoſito dominum relinquit. *ead. l.*
§. *Caſſius.* Erro eſt, qui frequenter & ſine cauſa vagatur, & tem-
poribus in res nugatorias conſumptis, ſerius domum redit. *ead.*
l. §. *erronem.* Sed hoc loco fugitivi appellatione etiam erro con-
3 tinetur. *l.* 1. §. *fugitivum.* ¶ Qui ſervum fugitivum celavit, furti
tenetur. *l.* 1. *in princ.* & ex conſtitutionibus, ſi privati hominis
ſervum occultavit, eum cum alio ſimili, vel viginti ſolidis re-
ſtituit. Si ſecundo eum ſuſcepit, eum cum duobus aliis vel qua-
draginta aureis reddit. Si tertio eum celavit, eum cum tribus
aliis vel ſexaginta aureis domino repræſentat. *C. eod. l.* 4. Si ſer-
vum fiſcalem occultavit, non ſolum eum reſtituit, ſed etiam
duodecim libris argenti fiſco inferendis multatur. *C. eod. l. pen.*

V. *De aleatoribus.*

1 TErtium factum extrajudiciale eſt, aleatoribus domum
2 præbere, vel ludendi cauſa vim inferre. ¶ Alea eſt fortunæ
3 luſus, ut chartis, vel talis. ¶ Pœna ſuſcipientis aleatores eſt, ut
ubicumque & quandocunque injuria vel damnum impune ei
detur : ob furtum autem ei factum actio tam in rem, quam in
perſonam ita demum denegetur, ſi domi luſus tempore hoc
4 paſſus ſit. *l.* 1. *in princ.* & §. *item.* & §. *ſeq.* ¶ Pœna compellentis
5 ludere eſt arbitraria. *d. l.* 1. *in pr.* & §. *ult.* & *l.* 2. ¶ Præterea qui
aleæ ludo victus eſt, ſolvere non cogitur ; immo, ſi ſolvat, re-
petere poteſt, & eo non repetente, quivis alius poteſt repetere,
præſertim pater vel defenſor civitatis, ut in opera civitatis id
expen-

expendat. *C. eodem. l.* 1. *&* 2. ¶ Permittuntur autem, & extra omnem pœnam ſunt ludi, qui virtutis cauſa fiunt, *l.* 2. §. 1. *& l.* 3. quorum quinque genera nominatim enumerantur: nempe ſaltus ſine conto; ſaltus conto ſuffultus; Quintiana, vulgo Quintana; lucta; equorum agitatio, quibus ludis in ſingulas vices numum unum deponere permittitur eis, qui ſunt valde locupletes, cæteri multo minori ſumma certare debent. *C. eodem. d. l.* 1. *&* 2. 6

VI. *Si menſor falſum modum dixerit.*

QVartum factum extrajudiciale eſt, falſa modi ſeu menſuræ renuntiatio. Qui hoc fecit. *l.* 1. §. *ult.* ex edicto prætoris. *d. l.* 1. *in princ.* ei tenetur cujus intereſt falſum modum renunciatum non eſſe. *l.* 3. §. 1. actione perpetua. *l.* 4. quæ non ſolum ad agrorum, ſed etiam ad aliarum rerum menſuram pertinet. *l.* 5. §. *ult. & ll. ſeqq.*

VII. *De religioſis, & ſumptibus funerum, & ut funus ducere liceat.*

SVperſunt facta ad religionem, id eſt, ad ſepulturas pertinentia. 1
¶ Primum factum eſt, ſi quis mortuum intulerit, quo jus inferendi non habuit, hic tenetur actione in factum prætoria, pecuniaria. *l.* 2. §. *prætor ait.* perpetua. *l.* 7. *in princ.* Nam qui in locum alienum intulit: aut tollere quod intulit, aut loci pretium præſtare cogitur. *d. l.* 7 *in princ.* Qui in locum publicis uſibus deſtinatum intulit, ſi dolo malo fecit, extra ordinem modica coërcitione plectitur, ſi dolo caret, abſolvitur. *l. oſſa.* 8. §. *ſi in locum.* Qui vero in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non fuit conditus, mortuum intulit utili in factum actione tenetur: quia non proprie in ſepulchrum vel locum alterius intuliſſe dici poteſt. *d. l.* 7. §. 1. 2
¶ Qui igitur mortuum intulit, quo inferre non debuit, ea illatione non facit locum religioſum. *l.* 2. §. *ſi uſumfructum. &* §. *ſeq. cum ſim.* religioſum enim locum facit illatio mortui, vel præcipuæ partis, i. capitis. *l.* 2. *in princ. l. cum in diverſis.* 44. *in prin.* in locum in quem inferre licet. *d. l.* 2. §. *ſi uſumfructum. &* §§. *ſeqq. l.* 3. *&* 4. *cum ſim.* ſepulturæ cauſa facta. *d. l.* 2. §. *de ea.* id eſt, hoc animo, ut ibi maneat tanquam æternæ ſedi traditus, non alio transferatur, etſi interdum arcam transferre poſtea conceditur. *l. Divi fratres.* 39. *& l. ſeq.* Huc ſpectat prima rubricæ pars, *de religioſis.* 3
¶ Secundum factum proponitur in ſecunda parte rubricæ, & 4

ſum-

ſumptibus funerum: nempe ſi quis in funus ad alium pertinens impenderit. Huic prætor. *l. ſi quis ſepulchrum.* 12. §. *prætor ait.* ſi repetendi ſumptus cauſa funeravit. *l. etſi quis.* 14. §. *ſed interdum.* nec ſumptum nimis modicum contumelioſe fecit. *d. l. etſi quis.* §. *judicem.* aliis actionibus ceſſantibus. *d. l. etſi quis.* §. *Labeo.* dat actionem funerariam. *d. l. etſi quis.* §. *hac actio.* adverſus eos, ad quos funus pertinet. *d. l. ſi quis ſepulchrum.* §. *prætor ait.* ut heredes & ſimiles perſonas. *d. l. etſi quis.* §. *ult.* & *ll. ſeqq.* qua actione id tantum repetitur, quod funeris cauſa impenſum eſt.
5 *d. l. etſi quis.* §. *hac actio.* ¶ Funeris autem cauſa ſumptus factus dicitur, ſine quo funus duci non potuit, veluti ad mortui delationem, & loci, in quod inferatur, emptionem. *d. l. etſi*
6 *quis.* §. *funeris.* & §. *ſeq.* ¶ Hæc actio ex bono & æquo oritur. *d. l. etſi quis.* §. *hac actio.* ne aut inſepulta cadavera jaceant, aut quis de alieno funeretur. *d. l. etſi quis ſepulchrum.* §. *hoc edictum.* Ejuſque favor tantus eſt, ut placuerit impenſam funeris omne creditum præcedere, cum bona defuncti ſolvendo non ſunt. *l. pen.* & *inf. de reb. auctor. jud. poſſid. l. quæſitum.* 17. & *C.*
7 *de ju. delib. l. ult.* §. *in computatione.* ¶ Tertium factum eſt, ſi quis prohibeatur funus ducere, ut indicat tertia rubricæ pars, & *ut funus ducere liceat.* Ne quis autem ducere prohibeatur,
8 ad curam magiſtratus pertinet. *l. ne corpora.* 38. ¶ Expoſui tria facta ad religionem pertinentia, quæ in hac rubrica proponuntur: reliqua duo ſequenti rubrica continentur.

VIII. *De mortuo inferendo, & ſepulchro violando.*

1 QVartum factum eſt, ſi quis prohibeatur mortuum inferre, quo inferendi jus habet. ¶ Ei qui inferre prohibetur,
2 duplex remedium prætor tribuit. Nam liberum arbitrium ei permittit, utrum malit ſtatim interdicto prohibitorio uti, quo conſequatur, ne vis ſibi fiat, quominus mortuum inferat; an adverſario vim facienti cedere, & quovis alio inferre, deinde in factum agere in id quod ſua intereſt prohibitum non eſſe. *ſup. tit. prox. l. liberum.* 9. Interdictum illud proponitur hoc
3 titulo, *l. 1. in princip.* ¶ Quintum factum eſt, ſi quis prohibeatur ibi ſepulchrum ædificare, ubi mortuum ſepeliendi jus habet, huic prætor dat ſimile interdictum prohibitorium, ne ei
4 vis fiat, quominus eo loco ædificet. *d. l. 1.* §. *prætor ait.* ¶ Abſoluta eſt judiciorum diviſio in realia, perſonalia, & mixta.

PARS

PARS TERTIA.

ALiam judiciorum diviſionem deinceps perſequitur, quod alia ſunt de obligatione, alia de dominio, alia mixta, alia de ſtatu hominis, alia de poſſeſſione: in quibus cauſis enarrandis quatuor partes Digeſtorum conſumuntur, tertia, quarta, quinta, & ſexta. 1
¶ Obligatio vel naſcitur ex contractu, vel ex delicto. Appellatione contractus intelligo etiam quaſi cōtractum, quod in jure non eſt novum; & appellatione delicti, etiam quaſi delictum. Sed de delictis alio commodiori loco differetur; nunc de contractibus dicendum. 2
¶ Quorum alii ſunt reales, id eſt, de re aliqua fiunt, ut emptio, locatio, &c. alii perſonales, qui ad ſolam perſonarum conjunctionem pertinent, ut ſponſalia, & nuptiæ. Reales hac tertia parte declarantur, quos ſolos plerumque intelligimus, cum de contractibus loquimur. 3
¶ Contractus eſt conventio cauſam à jure habens, per quam parit civilem obligationem & actionem. Et eſt vel nominatus, vel innominatus, ut expoſui ad *tit. ſup. de pact.* Contractus autem nominati, aut re perficiuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu. *Inſtitut. de oblig at.* §. *ultim. in fin.* De literarum obligatione (quia vetus ejus contrahendæ ratio in deſuetudinem abiit, nova autem à Iuſtiniano introducta eſt. *Inſtitut. de liter. obligat.*) non agitur in Pandectis, ideoque hoc membrum omittitur *in l. 1. §. 1. inf. de oblig. & action.* Stipulationis, quæ verbis contrahitur, expoſitio in ſeptimam hujus operis partem rejecta eſt; ſuperſunt ergo in hac tertia parte explicandi contractus nominati, qui re, aut conſenſu celebrantur, & contractus innominati, qui quidem omnes re perficiuntur. *Inf. de rer. permut. l. 1. §. item emptio.* 4
¶ Cum audis contractum re perfici, intellige rei traditione, ut in mutuo contingit. Verbis autem contrahi intellige, cum verba neceſſario requiruntur, & ſunt potiſſima cauſa obligationis, & ſimiliter literis, cum ſcriptura neceſſario requiritur, & obligat. Conſenſu autem, cum ſolus conſenſus ad obligandum ſufficit, ut in emptione & venditione accidit, omnes enim contractus rem requirunt, non omnes rei traditionem: nam & emptio, quæ nudo conſenſu conſtat, ſine re, quæ veneat, nulla eſt. *Inf. de contrah. empt. l. nec emptio. 8. in princip.* ſed rem requirit, in quam conſentiatur, non ut ejus traditione contractus perficiatur. *Inf. eod. l. in venditionibus. 9. & oblig. & de action. l. 2. §. 1.* Rurſus omnes 5

nes contractus conſenſum deſiderant. *Sup. de pact. l. 1. §. conven-*
6 *tioni.* ſed non omnes ſolo conſenſu perficiuntur. ¶ De contra-
ctibus nominatis, qui re perficiuntur, à duodecimo libro agitur
uſque ad librum decimum ſeptimum. De iis qui conſenſu cele-
brantur, libro decimo ſeptimo, decimo octavo, & duobus titu-
lis decimi noni dicetur. Reliqui tres tituli ſunt de contractibus
innominatis. Quædam autem diverſis locis obiter inſeruntur,
ut ſuis locis explicabitur.

LIBER DVODECIMVS.

TIT. I. *De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione.*

1 HVIVS rubricæ partes duæ ſunt. Prior *de rebus creditis,*
eſt generalis, & toti huic tertiæ parti communis. *C. de
veter ju. enucle. l. 2. §. in tertia.* quia rerum creditarum ap-
2 pellatio ad omnes contractus extenditur. *l. 1.* ¶ Poſterior eſt, *ſi
certum petetur, & de condictione.* Eadem enim actio à primis,
(ut probabile eſt) verbis edicti vocatur actio ſi certum pete-
tur. *Sup. de interrog. in ju. fac. l. 1. & inf. de condict. tritic. l. 1.* & cer-
ti condictio *l. certi. 9. in princ. & §. quoniam.* & conciſe condi-
ctio. *d. l. certi. §. pen.* Quamquam non omnis condictio eſt certi:
ſed alia eſt certi, alia incerti, quarum illa rem certam, hæc in-
certam perſequitur, verum hic de ſola certi condictione agi-
3 tur. ¶ Certi condictio eſt actio perſonalis ex quacunque cauſa
competens, ex qua certum petitur. *d. l. certi.* Certum eſt, quod
apparet, quid, quale, & quantum ſit, ut Stichus, vini Campani o-
ptimi amphoræ cētum, niſi hæc omnia appareant, eſt res incer-
ta, ut homo, vinum. *l. 6. & inf. de verb. oblig. l. ſtipulationum. 74.
§. 1. & l. ſeq.* Itaque res certa vel eſt corpus ſeu ſpecies, ut Sti-
chus: vel quantitas, ut vini Campani optimi amphoræ centum.
Res incerta aut eſt genus, ut homo: aut quantitas, ut vinum, &
id quod intereſt (idcirco actio præſcriptis verbis, qua petitur id
quod intereſt, incerti condictio nominatur. *Sup de pact. l. 7. §.
ſed et ſi in alium. & inf. de præſcri. ver. l. 6. l. ſi dominus. 8. in fin. &
C. de rer. permut. l. 6.*) aut res incorporalis: nam omnis res in-
corporalis eſt incerta, ideoque incerti condictione petitur, ut
ſervitus. *Inf. de cond. indeb. l. ſed et ſi. 22. §. 1.* poſſeſſio. *Inf. eod. l.
indeb. 15. §. 1.* Liberatio. *Inf. eod. l. is qui. 31.* ¶ Quamvis autem (ut
4 dixi)

dixi)hæc actio competat ex omni cauſa & omni obligatione,ex qua certum debetur, tamen hoc titulo potiſſimum agitur, id eſt,de mutuo: quia reliquæ cauſæ partim habent alia loca,quibus tractantur,ut legatum,& lex Aquilia,&c. partim non ſemper certæ ſunt: proinde modo certi, modo incerti condictionem pariunt,ut ex ſequentibus titulis diſcemus. ¶ Mutuum eſt 5
contractus,quo pecunia ſic datur,ut accipientis fiat,& eo tempore, de quo inter contrahentes convenit, tantundem ex eodem genere & ejuſdem bonitatis reddatur. ¶ Pecuniæ appella- 6
tione hic continentur res numero, pondere, vel menſura conſtantes, ut numi, aurum, argentum, vinum, frumentum. *l 2. & Inſt. quib. mod. re contrah. oblig. in princ.* ¶ Intellige pecuniam ſic 7
dari,ut,ſi numero conſtet,numeretur:ſi pondere,appendatur:ſi menſura,metiatur:alioqui non erit mutuum,ſed contractus innominatus,veluti ſi pecunia in ſacculo ſine numeratione detur.
¶ Ficta quoque traditio mutuum ſuſtinet, veluti ſi tecum pa- 8
ciſcar, ut quam pecuniam apud te depoſui, eam mihi ex mutui cauſa debeas. nam brevi manu videris pecuniam depoſitam mihi reſtituiſſe, deinde mutuo à me accepiſſe. *l. ſingularia.* 15.
¶ Mutuum transfert rei dominium in accipientem,unde Paulo 9
videtur mutuum ex eo dictum,quod de meo tuum fit. *l. 2. §. appellata.*

II. *De jurejurando ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive judiciali.*

SVperiori titulo dixi, ex mutuo ſemper dari certi condictio- 1
nem, quia quod mutuo datum eſt, ſemper eſt certum: alias vero cauſas eſſe,ex quibus modo certum,modo incertum petitur:proinde modo certi,modo incerti condictione agitur. Harum prima eſt jusjurandum: quia modo jurat aliquis ſibi rem certam deberi,ut decem;modo incertam, ut hominem. ¶ Ius- 2
jurandum eſt divini numinis aſſumptio, ad id, quod aſſeritur, confirmandum. ¶ Ejus diviſiones hæ notentur. I. Aut eſt ſim- 3
plex invocatio, veluti, *Teſtis eſt mihi Deus.* ad *Rom. 1. verſ. 9.* & alibi. & apud Virgil. *6. Æneid.*

— Per ſyderajuro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt.

Aut eſt imprecatio. ut in illa Romanorum formula apud Feſtum in verbo Lapidem: *Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalva urbe arceque bonis ejiciat, uti ego hunc lapidem.* II. Aut juratur per Deum, aut per creaturam, ut per caput jurantis, vel per

principe. *l.7.§.ult.& l.ſeq.l.ſi duo.13.§.ult. & C.de reb.cred.l.2.* III. Aliud eſt jusjurandum voluntarium, quod extra judicium præſtatur ex conventione partium: aliud neceſſarium, quod præſtatur lege jubente: aliud judiciale, quod in judicio defertur, vel refertur.*h.rub.* vide noſtrum comment. *in l.1.C.de reb. cred.* IV. Aliud eſt jusjurandum de veritate, veluti, juro rem meam eſſe, vel, rem mihi deberi: aliud de opinione, ſive (ut Doctores loquuntur) de credulitate, veluti, juro me bona fide litigare, quia puto me habere bonam cauſam. *C.de jurejur. propt. calum.l.2.in princ.* V. Tot ſunt juramentorum genera, quot ſunt ea, de quibus juratur: proinde ſunt etiam diverſi effectus jurisjurandi, & modo datur ex jurejurando actio in rem, (veluti ſi quis juraverit rem ſuam eſſe. *l. nam poſteaquam. 9. §. ult.d.l. ſi duo.§.1.*) modo actio in perſonam, (veluti ſi quis juraverit ſe emiſſe.*d.l.ſi duo.§.ſi quis juraverit.* quod jusjurandum Doctores vocant obligatorium: unde datur actio modo certi, modo incerti, ut paulo ante notavi) modo exceptio adverſus actionem in rem, (veluti ſi juraverit rem petitoris non eſſe.*l.ſed ſi poſſeſſori.11.in princ.*) modo exceptio adverſus actionem in perſonam, veluti, ſi quis juraverit ſe furtum non feciſſe. *d.l.ſi duo. §. idem Julianus.* quod jusjurandum Doctores vocant liberatorium. Invenies etiam quoddam nominari jusjurandum deciſorium; id eſt, per quod lis deciditur & controverſia tollitur: quia ſtatur jurijurando.*ſup.de dolo.l.quod ſi deferente.21. & C.de reb.cred.l. 1.* Item jusjurandum ſuppletorium probationis, videlicet cum actor ſemiplene probavit, ut judex dubitet, utrum reum abſolvi, an condemnari æquius ſit: tunc enim inopia probationis defert jusjurandum.*l.admonendi.31. & C. de reb.cred.l.3.* Sed hoc quoque eſt litis deciſorium: quia ſecundum eum judicatur, qui
4 juravit. ¶ Nota primo, ut jusjurandum valeat, & effectum ſortiatur, opus eſſe, ut non temere, ſed judice vel adverſario deferente præſtitum ſit.*l.3.in princ.*& ut juratum ſit, ſicuti delatum fuit, ne forte is, cui delatum eſt ut per Deum juret, per caput ſuum juret.*d.l.3.§.ult.* & ut jusjurandum non ſit religionis pu-
5 blice improbatæ.*l.5.§.pen.*¶ Nota ſecundo nihil referre, utrum is, cui jusjurandũ delatum eſt, juraverit, an, cum jurare paratus eſſet, remiſſum ei ſit jusjurandum. *l.6.l.nam poſteaquam.9.§.1.*
6 ¶ Nota tertio, actionem, quæ ex jurejurando competit, eſſe prætoriam. *Inſtit.de action.§.in perſonam.& §.item ſi quis.* quæ modo vocatur utilis.*l.quod ſi juravi.29.*modo in factum.*l.ſed ſi*
7 *poſſeſſori.11.§.1.& C.de reb.cred.l.actori.8.*¶ Ac tum demum eſt
ſpecies

ſpecies actionis à cæteris diſtincta, cum quis extra judicium juravit ſibi aliquid deberi, nō expreſſa cauſa propter quam debeatur: nam ſi vel cauſam expreſſit, vel in judicio juravit, tunc non eſt ſpecies actionis, ſed qualitas; verbi gratia, ſi juravit ſe emiſſe, eſt utilis actio ex empto. *d.l.ſi duo.§.ſi quis juraverit.* ſi vero juravit ſe pignori dediſſe, habet utilem pigneratitiam. *ead. l.§.Marcellus.* at ſi in judicio juravit, habet utilem actionem judicati. *d.l.actori.* ¶ Nota quarto, ſi duo ſint juramenta contraria, poſterius prævalere: veluti ſi me deferente juraveris te non 8
debere, deinde ego te deferente juravero te debere. *l. in duob.* 28.§.*ultim.* vel te non juraſſe. *d.l.quod ſi juravi.*

III. *De in litem jurando.*

Poſtquam dixit de jurejurando in genere, ſpecialiter agit de 1
jurejurando in litem, quod deferente judice. *l.3.l.4.§.1.& §. jurare.* in judicio bonæ fidei, vel arbitrario. *l.5. & 6.* præſtatur ab actore. *l.pen.* rem pro libitu etiam ultra verum pretium æſtimante. *l.1.* propter dolum vel contumaciam adverſarii. *l.2.§.1.* non propter culpam. *d.l.4. §. ult.l.5.§.pen.* ¶ Sed judex poteſt 2
quantitatem taxare, intra quam juretur. *d.l.4.§.jurare.* item poteſt ex magna cauſa minoris reum condemnare, quam actor juraverit. *d. l. 4. §. penult.*

IV. *De condictione cauſa data cauſa non ſecuta.*

Secunda cauſa, propter quam modo certi, modo incerti 1
condictione agitur, eſt, cum aliquid ob rem datur, vel promittitur, id eſt, ob cauſam futuram. ¶ Nota primo, interdum 2
dari vel promitti propter cauſam, id eſt, propter cauſam præteritam, quæ eſt cauſa procatarctica, veluti quia negotia mea geſſiſti: interdum propter rem, id eſt, propter cauſam futuram, quæ eſt cauſa finalis, veluti ut negotia mea geras. ſic enim res & cauſa proprie loquendo diſtinguuntur. *inf. tit. prox.l.1.* ¶ Nota 3
ſecundo utramque aut eſſe licitam, ut in dictis exemplis: aut illicitam, veluti, quia vi coactus tibi promiſi; vel ut hominem occidas. In hac rubrica cauſa dicitur, quæ eſt futura & honeſta; in ſeq. rubrica turpis cauſa vocatur, quæ eſt futura: injuſta autem, quæ eſt præterita. ¶ Nota tertio, hanc rubricam eſſe de datione, ſed in legibus huic rubricæ ſubjectis agi etiam de promiſ- 4
ſione. ¶ Nota quarto, hanc rubricā ſumptam eſſe (ut probabile eſt) ex primis verbis edicti: nam quæ *cauſa* (id eſt, ob cauſam) 5
data ſunt, *cauſa non ſecuta* (id eſt, ſi ea cauſa ſecuta non ſit)

condictione repetuntur. Planior tamen lectio eſſet, ac mihi
magis arrideret, ſi ſcripti alicujus libri auctoritate confirmare-
tur. *De condictione cauſa dati*, ut *lib*.4. Codicis, *De condictione ob*
6 *cauſam datorum*. ¶ Nota quinto, hanc eſſe plerumque certi
condictionem, veluti, ſi decem data repetantur: interdum eſſe
condictionem incerti, veluti, ſi cum mihi rem incertam debe-
res, accepto tibi tuli, ut aliquid faceres: nam hæc actio etiam ei
datur, qui accepto tulit: quia nihil intereſt, utrum aliquid da-
tione, an acceptilatione ad quempiam pervenerit. *l. ſi mulier*.
7 10. ¶ Nota ſexto, eum, qui ob cauſam dedit, poſſe re integra
pœnitere & condicere: quia verum eſt cauſam nondum eſſe ſe-
8 cutam. *l*.5. ¶ Nota ſeptimo, ex dictis colligi definitionem hujus
actionis. Nam condictio cauſa data, ſive ob cauſam, eſt actio
perſonalis, qua is qui ob rem dedit vel cavit, id ob eam rem
non ſecutam repetit.

V. *De condictione ob turpem, vel injuſtam cauſam.*

1 Tertia cauſa, quæ primis hujus rubricæ verbis própónitur,
eſt datio vel promiſſio ob turpem cauſam, id eſt, ob rem
2 futuram illicitam. ¶ Nota primo, hic non ſpectari, an res ſeu
cauſa ſecuta ſit, ſed utra ex parte ſit turpitudo. Nam datum ob
turpem cauſam, ſi ſolius dantis turpitudo ſit, veluti ſi meretrici
datum ſit, non repetitur. Si utriuſque, ſimiliter non repetitur,
veluti ſi pecunia data ſit, ut male judicetur, vel ſtupri aut adul-
terii cauſa. *l*.3. *&* 4. *in pr. &* §.1. Si ſolius accipientis, repetitur,
veluti ſi tibi pecuniam dedi, ne delinqueres. *l*.2. *in pr. &* §.1. *d.l.*
3 4. §. *quoties*. ¶ Nota ſecundo, ex turpi promiſſione, licet ex utra-
que parte ſit turpitudo, tamen non eſſe actionem efficacem: ſed
ſi promiſſor ex hac cauſa ſolverit, non repetit: quia in pari cau-
ſa melior eſt conditio poſſidentis. *l. pen. & C. de condict. ob turp.*
4 *cau. l*.5. ¶ Nota tertio, nihil referre utrum ſit res turpis ſecun-
dum naturam, ut adulterium. *d.l*.5. an juris diſpoſitione. *C. eod. l.*
3. ubi dux ſeu magiſter militum à milite veterano pecuniam
5 extorſerat, ne eum inter tyrones retraheret. ¶ Nota quarto,
condictionem ob turpem cauſam eſſe actionem perſonalem,
qua is, qui ob rem turpem dedit, vel cavit, cum ipſe ſit turpitu-
6 dinis expers, repetit etiamſi res ſit ſecuta. ¶ Nota quinto, hanc
actionem modo eſſe certi condictionem, ut cum certa pecunia
data repetitur: modo incerti, ut cum liberatio condicitur.
7 ¶ Quartam cauſam indicant poſteriora rubricæ verba, *vel in-
juſtam cauſam*. Quare ſi cui datum ſit ex injuſta cauſa, puta ex
ſtipu-

ſtipulatione per vim extorta: aut ſi quovis modo aliquid ex injuſta cauſa ad eum pervenerit, id ab eo repeti per hanc condictionem poteſt.*l.6.* & 7. quæ promiſcue vocatur condictio ex injuſta cauſa: vel, ob injuſtam cauſam: ut *in hac rubrica, & in rub.C.de condict.ex lege.& ſine cau.vel injuſt.cau.* ¶ Sed & ante 8
ſolutionem quid vetat liberationẽ condici, ut in aliis ſimilibus caſibus. ¶ Ergo hæc actio ſimiliter eſt modo certi, modo in- 9
certi condictio: quia modo rem certã, modo incertam repetit.

V I. *De condictione indebiti.*

QVinta cauſa eſt ſolutio, vel promiſſio indebiti. Si indebi- 1
tum ſolutum repetatur, certi condictio eſt.*D.de don.l.2.§. item ſi ei.& de doli except.l.7.§.1.*qua illud ipſum quod ſolutum fuit, aut tantundem repetitur.*l.7.* (Nam ſi ſpecies ſoluta ſit, ut Stichus, illud ipſum condicitur quod datum eſt: ſi vero quantitas ſit ſoluta, ut decem, tantundem repetitur, quaſi ex mutuo. *inf.de oblig.& act.l.5.§.is quoque.Inſt.quib.mod.re contrah.oblig.* §.1.) quod ſi indebitum ſit promiſſum, liberatio condicitur incerti condictione, vel agenti opponitur doli mali exceptio.*inf. tit.prox.l.3. & de act.emp.l.5.in fi. & C.h.t.l.3.* ¶ Nota primo, 2
indebitum hic accipi naturaliter, non civiliter,*l.ſi quod.64.*quia quod non naturaliter tantum debetur, ut ex pacto nudo, ſolutum non repetitur.*l.naturaliter.13.*quod vero civiliter tantum debetur, ut quia perpetua obſtat exceptio, ſolutum repetitur.*l. ſi non ſortem.26.§.indebitum. & §.adeo.* Niſi vel ea exceptio ſit introducta odio creditoris, ut exceptio ſenatuſconſulti Macedoniani. *l. qui exceptionem.* 40. vel ſolutum ſit ex ea cauſa, ex qua per inficiationem rei conventi lis creſcit in duplum.*Inſt.de oblig.quæ qua.ex contra.§.ult.* ¶ Nota ſecundo, nihil referre, an 3
ſit omnino indebitum, an ei non debitum cui ſolutum promiſſumve eſt, an ab eo non debitum qui ſolvit ſeu promiſit, ſi modo ſuo, non veri debitoris nomine id fecit.*l.quod nomine.8.l. ſi pœnæ.19.§.1.l.ſervus cujuſdam.36. verſ.ult.l. in ſumm.65.§. ult. & C.eod.l.5.& ſup.de hered.petit.l.5. & l.ſi quid poſſeſſor.31 in pr. & inf.de ſolutio.l.cum quis.38.§.de peculio.* ¶ Nota tertio, 4
debitum in diem, ſi ante diem ſolvatur, non repeti.*l.in diem.10.* debitum autem ſub conditione, ſi pendente conditione ſolvatur, repeti.*l.ſub conditione.16.in pr.* ¶ Nota quarto, ſi totum ſo- 5
lutum ſit indebitum, totum repeti, ſi pars ſit indebita, partem repeti.*l.ſi is qui hereditatem.45.* ¶ Nota quinto, eum, qui indebi- 6
tum ſolvit vel promittit, aut id facere ſcientem, aut per igno-

rantiam juris, veluti ſi heres legata ſolvat ultra dodrantem, ignoratione legis Falcidiæ: aut per ignorantiam facti, veluti ſi heres legatum ex teſtamento ſolvat, ignorans id fuiſſe in codicillis ademptum. Primo caſu non repetit, quia cenſetur donare. *l.1.l.quod quis.50.& inf.pro empt.l.7.§.ſervus. & de div.reg.jur. l.cujus per errorem.53.* Secundo caſu ſimiliter non repetit, quia ignorantia juris non excuſat. Tertio caſu repetit. *inf. de ju. & fa.ignor.l.pen.§.ult.& C.eod.l.cum quis.10.& ad leg.Falcid.l.error.9.* Quin etiam duobus caſibus juris ignorantia condictionem tribuit. Primus caſus eſt, ſi teſtator heredi neceſſitatem remiſerit cavendi de legatis præſtandis, & heres ignorans teſtatorem poſſe cautionem remittere, caverit legatariis. *inf. ut in poſſeſſ. legat. l.1.verſ. ſi vero hoc non potuiſſe.* Alter caſus eſt, ſi mulier per ignorantiam ſenatuſconſulti Vellejani, ei ſolverit, apud quem pro alio interceſſit. *C.ad ſenatuſconſ.Velleja.l.quam-*

7 *vis.9.*¶ Nota ſexto, eum, qui dubitat an debeat, non minus condicere, quam is qui falſo putat ſe debere: uterque enim ignorat.

8 *C.h t.l.ult.*¶ Nota ſeptimo, ex dictis colligi definitionem condictionis indebiti, eſt enim actio perſonalis, qua quis id repetit, quod per ignorantiam facti ſolvit, aut ſe ſoluturum cavit.

9 ¶ Nota octavo, ideo ſolutum condici, quia dominium tranſlatum eſt in accipientem: alioqui res non condiceretur, ſed vindicaretur. *l.interdum.29.* Sed qui rem alienam ſolvit, poſſeſſionem condicit: ut & is, qui falſo exiſtimans poſſeſſionem rei de-

10 bere, tradidit. *l.indebiti.15.§.1.* ¶ Nota nono, non ſolum ipſam rem ſolutam debere reſtitui ei qui per errorem ſolvit, ſed etiam fructus & alias acceſſiones, *d.l.indebiti.in princ.*

VII. *De condictione ſine cauſa.*

1 SExta cauſa eſt, ſi res noſtra apud alium ſine cauſa ſit, ad quam repetendam datur condictio ſine cauſa. Nam hæc condictio eſt actio perſonalis, qua quis id repetit, quod ad ſe

2 pertinet, & apud alium eſt ſine cauſa. ¶ Nota primo, tribus modis contingere, ut res ſit apud aliquem ſine cauſa. I. Si ab initio nulla ſit cauſa: veluti ſi promiſſum ſit nomine dotis, cum matrimonium jure non conſiſtat. II. Si cauſa non ſit ſecuta: veluti ſi quis promiſerit ſpe accipiendæ mutuo pecuniæ, quam poſtea non accepit. III. Si cauſa ſit finita: veluti ſi is qui chirographum creditori dedit, pecuniam, cujus obligatio eo chirographo continebatur, creditori ſolverit. *l.1.§. pen.l.4.l.ult. & C.de condict.*

3 *ex le.l.2.& l.ult.* ¶ Nota ſecundo, hanc condictionem concurrere

rere cum aliis condictionibus, ut cum condictione ob cauſam, quando cauſa non eſt ſecuta: item cum condictione indebiti, & cum condictione ex injuſta cauſa, quod enim eſt indebitum, ſine cauſa ſolvitur aut promittitur, & injuſta cauſa pro nulla habetur. *l.1.* ¶ Nota tertio, cum hac actione tam promiſſum quam ſolutum repeti poſſit, modo eſſe certi, modo incerti condictionẽ. *d.l.1.* & *l.3.* ſicut & de ſuperioribus condictionibus diximus. 4

LIBER DECIMVSTERTIVS.

TIT. I. *De condictione furtiva.*

SEPTIMA cauſa eſt furtum. Cum autem ex furto naſcantur plures actiones, nempe rei vindicatio, actio ad exhibendum, condictio furtiva, & actio furti. *l.7.§.1.* & *inſt. de oblig. quæ ex delict. §. ult.* & cognitio extraordinaria. *inf. de furt. l. ult.* hoc loco de furtiva tantum condictione dicendum. ¶ Quæ quidem eſt perſonalis actio rei ſurreptæ & fructuum perſecutoria, ei competens qui furtum paſſus eſt, adverſus furem & heredem ejus pro qua parte eſt heres. *d.l.7.§.1.* & *§. ſeq. l. in re furtiva.* 8. *§. ult.* & *ll ſeqq.* & *Inſt. de oblig. quæ ex del. §. ult.* Eſt autem arbitraria. ideoque ex hac cauſa in litem juratur. *ſup. de in lit. jur. l. cum furti.* 9. ¶ Et partim eſt certi, partim incerti condictio. Illa datur ſoli domino rem ſuam condicenti. *l.1.* & *inf. de furt. l. eum qui.* 14. *§. qualis.* hæc non domino condicenti poſſeſſionem, ut creditori, cui pignus ſurreptum fuit. *l.* & *ideo.* 12. *§. ult.* ¶ Nota hanc actionem non tolli, nec morte furis. *d.l.7.§.1.* & *l. in condictione.* 9. nec rei interitu. *d.l. in re furtiva. in princ.* & *l. ult.* nec tranſactione de furto *d.l.7. in princ.* ſed tolli, ſi res domini facto ad alium transferatur. *l. ſive.* 10. *§. tamdiu.* aut domino offeratur, vel obligatio novetur. *l. parvi.* 17.

1 (margin numbers in this paragraph: 1, 2, 3, 4)

II. *De condictione ex lege.*

OCtava cauſa eſt, ſi nova lex, (id eſt legibus xij. tabularum poſterior. *ſup. de cap. min. l.7.*) obligationem introducat, neque caveat, quo genere actionis experiri oporteat; tunc enim datur condictio ex ea lege. *l. un.* verbi gratia Iuſtiniani conſtitutione datur actio ex donatione nudo pacto facta. *C. de donat. l. ſi quis argentum.* 35. *§. ult.* hæc igitur actio eſt condictio ex lege. *Nov.* 162. *cap.* 1. ¶ Quare condictio ex lege eſt actio perſonalis, competens ex obligatione per novam legem introducta, 1 2

3 non caventem, quo genere actionis experiri oporteat. ¶ Et eſt certi condictio, ſi rem certam perſequatur: incerti, ſi rem incertam.

III. *De condictione triticiaria.*

1 NOna cauſa eſt obligatio cujuſcumq; rei præter pecuniam numeratam. Hinc oritur condictio, quæ in hac rubrica vocatur triticiaria. *in l.1. in pr.* triticiaria, vel à tritico, ut Cujacius ex Stephano Græco interprete tradit, quod ita in facto contigit, ut qui primus hac actione expertus eſt, de tritico egerit, proinde tritici mentio in formula agendi facta fuerit: vel à Triticio prætore, quemadmodum Publiciana à Publicio, ut aliis quibuſdam videtur, quæ conjectura ſi cui placet, is ſemper triti-

2 ciariam, nunquam triticariam vocare debet. ¶ Hæc condictio eſt actio perſonalis, quæ datur ad rem arbitrio judicis pro ratione locorum ac temporum æſtimandam. *l. pen. §. ult.* Quoniam igitur eſt condictio, non datur domino, niſi ob rem furto ſurreptam, aut vi raptam, aut quam quis vi invaſit. *l.1. in fin. & l.2.* Et quia de re æſtimanda competit, quælibet res in eam venit, ſive certa ſive incerta, præter pecuniam numeratam. *d. l.1 in princ.*

IV. *De eo, quod certo loco dari oportet.*

1 DEcima cauſa eſt, ſi quis certo loco dare debeat, nam ſi eo loco conveniatur, & certum debeat, certum ab eo petetur. ſed ſi alio loco agatur, etiamſi certum quid in obligationem ſtricti juris, puta in ſtipulationem vel mutuum deductum ſit, tamen incertum peti debet, data judici facultate æſtimandi quanti actoris vel rei interſit, ſuo potius loco ſolvi, quam ubi petitum eſt. *l.2. in princ. & C. ubi conv. qui cer. lo. da. promiſ. l. un. & Inſt. de action. §. plus autem. verſ. loco.* id enim quod intereſt, inter res incertas numeratnr, ut notavi *ſup. de reb. cred. §. 3.*

2 ¶ Nota primo, ſi ex contractn bonæ fidei, ut emptione & venditione, aliquid certo loco debeatur, recte eam actionem proponi, & manere bonæ fidei, ubicunque agatur; ſi vero debeatur ex contractu ſtricti juris, ut ex ſtipulatione, tunc ſi quidem eo loco agatur quo ſolvi debuit, recte id ſimpliciter petitur, quod in obligationem deductum eſt, & actio eſt ſtricti juris. ſed qui alio loco agit, ſi ſimpliciter id petit, quod ſtipulatus eſt, plus loco petere dicitur; quare ne in pœnam plus petentis incidat, in libello conventionali mentionem ejus loci facere debet. qua ratione actio arbitraria fit, quia judex (ut dixi) æſtimat quanti actoris

actoris vel rei interſit eo potius loco ſolvi de quo convenit, quam eo quo judicium motum eſt. *l.7.& C.ubi conv.qui cer.lo.da.pro.l.un.& Inſt.de actio.d.§.plus autem.verſ.loco.* ¶ Nota ſecundo, hanc actionem utilem à prætore dari: quia directa actio 3
alibi intentari non poteſt, quam ubi ſolvi debet *l.1.* ¶ Nota 4
tertio, hanc non eſſe ſpeciem actionis, ſed actionem & qualitatem, quæ accedit actioni ex ſtipulatu, vel ex mutuo, vel alii actioni ſtricti juris. *l.2.§.1.l.5.6.& 7.*

V. *De pecunia conſtituta.*

VNdecima cauſa eſt, ſi quis certum quid, vel incertum ſe 1
ſoluturum conſtituerit. *l.1.§.debitum.& l.qui autem.14.in pr.* ¶ Conſtitutum eſt conventio, id eſt, nudum pactum. *l.1.in* 2
pr. de re debita, vel alia ejus loco ſolvenda. *d.l.1.§.an poteſt.* intra aliquod tempus: quod ſi non eſt in conventione expreſſum, ſubauditur modicum tempus, hoc eſt, decem dierum. *l.promiſſ.21.§.1.* ¶ Nota primo, conſtitutum ſuſtineri jure prætorio, non 3
jure civili, quia ſine ſtipulatione fit. *l.1. in pr.& l.ult. & Inſt. de actio.§.in perſonam. & §.ſeq.* ¶ Nota ſecundo, conſtitutum ita 4
demũ valere, ſi id, quod cõſtituitur, debitum ſit vel naturaliter. *d.l.1.§.pen.* vel jure prætorio. *d.l.1.§.pen.* vel civiliter, ita ut ei non obſtet exceptio. *l.3.§.1.* Nihil autem referre, utrum is, qui debet, an alius conſtituat: nec utrum ei cui debetur, an alii conſtituatur. *l. 5. §. quod exigimus.* ¶ Nota tertio, conſtituto 5
non novari præcedentem obligationem, ſed ei accedere. *l.item.illa.18.§.ult.l.ubi.28. & Infr.de in rem ver. l.ſi filiusfamilias.15. & de adminiſtr.rer.ad civit.pertin. l.3. §.in eum.* ¶ Nota quarto, actionem, quæ hinc oritur, modo vocari conſtitutoriam. 6
*l.nec enim.*20.modo conſtitutæ pecuniæ. *l.ſi poſt.22.& C.eod.l.1.& 2.& D.de donat. l.qui id quod.33.in princ.* modo de conſtituta pecunia. *l.5.§.Iulianus.l.promiſſor.23.l. quidam.26. §.ult. Inſtitut.de action. §. in perſonam. & §.ſeq.* modo de conſtituto. *d.l.5.§.1.l. Titius.24.& inf.de ſolut.l.ſi ita.59.* ¶ Nota quinto, 7
hanc actionem eſſe prætoriam perſonalem. *d.§.in perſonam.* rei perſecutoriam. *d.l.item illa.§.è re.* perpetuam. *C.eod.l.2.*

VI. *Commodati, vel contra.*

DIctum eſt de actione ex mutuo, & aliis cauſis, quarum 1
nonnullæ appellatione promutui continentur. nam promutuum eſt omnis prærogatio, ſeu repræſentatio ac datio in anteceſſum, ut cum aliquid ob rem datur. *inf.loca.l.ex conducto.*

15.§.*item cum quidam.* & *de ſtatulib.l. Sticho.* 40.§. *item quæro an eorum.*nunc dicendum conſequenter de actionibus ex commodato: non enim, ut una eſt actio ex mutuo, quia mutuum eſt contractus μονόπλευρος, nempe certi condictio; ita una eſt actio commodati: ſed hinc duplex actio oritur, quia hic contractus eſt δίπλευρος, id eſt, ultro citroque obligatorius: altera directa, altera contraria; utraque autem in hac rubrica proponitur: nam verbo, commodati, κατ' ἐξοχὴν ſignificatur actio directa, & ea partic. *contra,* vocatur actio contraria. Similis eſt expoſitio ſequentium titulorum, *De pigneratitia actione, vel*
2 *contra: Depoſiti, vel contra: Mandati, vel contra.* ¶ Commodatum eſt contractus, quo res gratis traditur certi uſus gratia, ut eo finito eadem ſpecies reſtituatur. Dixi *contractus*, ut ponerem genus commodati. *ſup.de pact.l.*7.§.1. Dixi *res.* Intellige rem mobilem, vel immobilem: reprobata eſt enim ſententia Labeonis diſtinguentis inter commodatum, & utendum datum: quaſi commodetur tantum res mobilis, utenda vero detur res immobilis. *l.*1.§.1. Dixi *gratis:* quia commodatum eſt gratuitum: accedente autem mercede, non eſt commodatum, ſed locatio & conductio. *Inſt. quib.mod. re contrah. oblig at.* §. *item is cui.verſ.commodata.* Dixi *traditur:* quia hic contractus rei traditione perficitur. *inf.de oblig.& act.l.*1.§. *is quoque.Inſt. quib.mod.re contrah.oblig.d.*§.*item is cui.* Adjeci *certi:* quia niſi certi uſus gratia tradatur, non erit commodatum, ſed precarium. Dixi *eo finito:* quia commodatarius ante uſum finitum rem reſtituere non cogitur. *l. in rebus* 17. §.*ſicut.* Dixi *eadem ſpecies reſtituatur:* quia ut ex mutuo reddendum eſt idem genus, ita ex commodato eadem ſpecies. *ſup. de reb. cred. l.* 2. *in*
3 *pr.* ¶ Actio commodati eſt civilis.*d.l.in rebus.*§.*ſicut.*perſonalis.*Inſt.de act.*§.*rei perſequendæ.* bonæ fidei.*l.*3.*in hac.* & *C.eod.*
4 *l.*2. & *Inſtit.de act.* §. *actionum.* ¶ Directa actione commodatarius tenetur ad eandem (ut dixi) ſpeciem reddendam in eo-
5 dem ſtatu, id eſt, non deterioratam.*l.*3.§.1. ¶ Contraria actione commodatarius à commodatore recipit impenſas non modicas bona fide in rem commodatam factas.*d.l.in reb.*§.*poſſunt.* etſi quid damni paſſus eſt ob rei commodatæ vitium commodatori non ignotum. *d.l.in rebus.* §.*item qui ſciens.* & *l.pen.* vel ob intempeſtivam commodantis repetitionem. *l. in commodato.*17.§.*ſicut.* & ut rem vel pretium à commodatore recipiat, ſi forte re non apparente commodator à commodatario æſtimationem accepit, deinde ipſam rem eſt conſecutus. *d. l. in commodato.* §. *ultim.*

VII.*De*

VII. *De pigneratitia actione, vel contra.*

CVm quatuor ſint contractus, qui re perficiuntur, mutuum, commodatum, pignus, depoſitum; ac dictum jam ſit de perſonalibus actionibus ex mutuo, & ex commodato: nunc explicandæ ſunt perſonales actiones ex pignore. 1
¶ Pignus eſt, quod creditori nexum & obligatum eſt, in rei creditæ ſecuritatem. 2
¶ Quod ſi tradatur creditori, proprie vocatur pignus, præſertim ſi ſit res mobilis, ſi vero ejus poſſeſſionem debitor retineat, proprie appellatur hypotheca, præſertim ſi ſit res immobilis. *l. ſi rem alienam. 9. §. proprie. & inf. de verb. ſignif. l. plebs.* 238. *§. pignus. & Inſt. de act. §. item Serviana.* 3
¶ Conſtituitur autem pignus aut conventione partium, & vocatur pignus conventionale: aut auctoritate jus dicentis, & appellatur jus prætorium: aut teſtamento, & dici poteſt pignus teſtamentarium. *l. non eſt mirum. 26. & ſup. de pact. d. l. 1. §. conventionis. & §. ſeq.* Prætorium pignus dividitur in prætorium proprie dictum, cum quis mero prætoris officio in poſſeſſionem mittitur, de quo agitur. *C. de prætor. pig.* & pignus judiciale, quod ad ſententiam judicis executioni mandandam capitur juſſu ejus qui judicem dedit, de quo tractatur. *C. ſi in cau. judic. pign. cap. ſit.* nam judicis pedanei ſententiam, non ipſe qui ſententiam dixit, ſed is qui judicem dedit, exequitur. *Inf. de re judic. l. à Divo Pio. 15. in pr.* 4
¶ Nota primo, pignus modo ſignificare rem pigneratam, ut *in tit. de diſtract. pignor.* modo jus creditoribus in ea re, ut *in tit. quibus mod. pign. ſolvit.* modo contractum, quo pignus conſtituitur, ut *ſup. de pact. d. l. 1. §. ult.* 5
¶ Nota ſecundo, pignus conventionale eſſe contractum, *d. l. 1. § ult.* quo res creditori nexa, id eſt, obligata traditur in rei creditæ ſecuritatem. *Inſt. quibus mod. re contrah. oblig. §. ult.* hac lege ut ſoluto debito, vel aliter ſatisfacto. *l. ſi rem alienam. 9. §. omnis.* eadem ſpecies reddatur. *d. §. ult. & inf. de oblig. & act l. 1. §. creditor.* 6
¶ Nota tertio, ex pignore dari Salvianum interdictum, de quo *inf. lib.* 43. *tit.* 33. & actionem Servianam ſive hypothecariam, quæ eſt prætoria in rem. *inſtitut. de actio. §. item Serviana.* de qua dicam *tit.* 4. *lib.* 20. & actionem pigneratitiam civilem perſonalem, de qua hic tractatur. 7
¶ Nota quarto actionem pigneratitiam, vocabulo late ſumpto, dici quamcumque actionem ex pignore orientem, ita ut complectatur etiam actionem prætoriam in rem. *Sup. ad exhib. l. 3. §. eſt autem. & infr. quibus mod. pign. ſolu. l. Titius. 9. in fine principii. & infr. de except. rei judic. l. duobus. 19. l. penult. §. 1.* 8

verſ.

*verſ.cum autem.*ſed proprie loquendo,pigneratitiam actionem
9 accipi,pro ea,quæ eſt civilis in perſonam,ut hoc titulo.¶ Hæc igitur actio pigneratitia eſt civilis, perſonalis. *C. de diſtract. pign.l. ult.* rei perſecutoria.*l.ſi ſervus.*31.*l.debitor.*40. §. *ult. & C.eod. l.*5. bonæ fidei. *Inſtitut.de action.* §. *actionum.*daturque etiam heredibus, & contra heredes.*C. h. t.l. nec creditores.* 10.
10 ¶ Dividitur autem in directam,& contrariam.Directa debitor, poſtquam creditori totum debitum ſolvit, aut aliter ſatisfecit. *d.l.ſi rem alienam.* §. *omnis.* rem pigneratam repetit. *d. l. debitor.*§.*ult. & C.eod.l. pen.* etſi quid damni dolo aut culpa creditoris in ea re datum eſt.*C.eod.l.*7.de quo ſi dubitetur, creditor
11 eo nomine debitori cavere tenetur.*l.credit.* 15. ¶ Contraria datur creditori adverſus debitorē. *l.tutor.*16.§.1. ut ab eo indemnis ſervetur, ſi forte per id,quod pignori accepit,damnum paſſus ſit.*l.ſi ſervus.* 31. aut ſi deceptus ſit accipiens (verbi gratia) æs pro auro. *l.*1.§.*ult.d.l.ſi rem alienam.in princ.d.l.tutor.*§.1.*d. l. ſi quis in pignore.* 36. aut ſi in rem pigneratam impenſas fecit neceſſarias.*l.ſi neceſſarias.*8. utileſve.*d.l. ſi ſervus.* Datur etiam ad petendam rem pigneratam,ſi debito nondum ſoluto,debitor eam poſſideat dolo malo.*l.*3. vel precario. *l. ſi pignore.*22.§.*pen.*

LIBER DECIMVSQVARTVS.

TIT. I. *De exercitoria actione.*

1 EXPOSITAE ſunt actiones ex mutuo, commodato,pignore; poſt quas enarranda eſt actio depoſiti: ſed prius declarantur qualitates quædam dictis actionibus communes: quamquam aliis quoque actionibus accommodari poſſunt.Hæ qualitates partim oriuntur ex eo quod aliquis per alium obligatur; partim ex eo quod pro alio obligatur. Illarum tria ſunt genera: vel enim naſcuntur ex negotiatione, vel ex patria poteſtate, vel ex utraque cauſa, ut ex ſequentibus dilucidius apparebit. Negotiatio duplex eſt; maritima, & terreſtris. Ex ne-
2 gotiatione maritima oritur qualitas exercitoria. ¶ Nam actio exercitoria datur ei, qui cum magſtiro navis contraxit,adverſus exercitorem,qui magiſtrum navi præpoſuit.*l.*1.*in princip.& §. pen.* dummodo cum eo tanquam cum navis magiſtro, id eſt, ex ea cauſa cui præpoſitus fuit, contraxerit.*d.l.*1.§.*non autem.*
3 ¶ Exercitor eſt,ad quem omnes adventiones & reditus ex navi perveniunt,ſive ſit dominus,ſive conductor navis.*d.l.*1.§.*exercitorem.*

citorem. ¶ Magiſter eſt, cui totius navis cura incumbit. *d.l.*1.§. 4
magiſtrum navis.quia vel ab exercitore navi præpoſitus eſt,vel
à primo magiſtro quem exercitor præpoſuit.*d.l.*1.§.*magiſtrum*
autem. ¶ Hæc actio eſt prætoria.*d.l.*1.*in pr.*& §.*penult.l.*5.§.1. 5
& *Inſtitut.quod cum eo*.§.*eadem*.in perſonam, rei perſecutoria,
in ſolidum.*l.*1.§.*ult.l.*6.§.1.& *Inſtitut. quod cum eo*.§.*eadem*.&
§.*cæterum*. perpetua,& ad heredes tranſitoria.*l.*4.§.*ult*. ¶ Cum 6
hac actione concurrit actio directa contra magiſtrum,qui con-
traxit. *d.l.*1.*l. eſt autem*. & §.*penult*. & contra ipſum exercito-
rem, quaſi ipſe contraxerit, dum contrahi cum magiſtro pro-
miſit. *Inſtitut. quod cum eo*. §. *ult*. ¶ Non eſt autem ſpecies a- 7
ctionis,ſed qualitas ſive adjectio:nam ſi quis magiſtro mutuum
dederit, eſt certi condictio exercitoria, ſi accommodavit, eſt
commodati exercitoria,& ita de cæteris actionibus dicendum,
ac ſimilis expoſitio in ſequentes actiones inſtitoriam, tribu-
toriam, de peculio, &c. quadrat. Non ſunt igitur hoc loco
explicandæ omnes cauſæ, ex quibus magiſter navis directa a-
ctione tenetur, & exercitorem obligat actione exercitoria: ſic
enim omnes contractus hoc loco declararentur: ſed hi ſuis lo-
cis longe rectius enarrantur.

II. *De lege Rhodia de jactu.*

VNa eſt cauſa hujus loci propria,ſi merces in mare levandæ 1
navis & vitandi naufragii cauſa projectæ ſint. ¶ Nam lege 2
Rhodia, quam Romani non minus quam Athenienſium leges,
& Lacedæmoniorum mores *Inſtitut.de ju.natur.§.& non inele-*
ganter. receperunt, juſtiſſime cavetur, ut damnum commune
ſit, & omnium contributione ſartiatur damnum, quod alicui
ob jactum illum accidit.*l.*1.vector autem contra alios, qui una
vehuntur,nullam habet actionem; quia cum eis non contraxit,
ſed cum magiſtro agere ex locato vel conducto poteſt (prout
merces vehendas locavit, aut locum in navi conduxit) ut mer-
ces aliorum retineat,donec contributio fiat.*l.*2.*in princ*.Scimus
autem per magiſtrum obligari exercitorem. ¶ Nota primo,hic 3
fieri contributionem,cum propter mercis,*d.l.*1.& *paſſim.to.tit.*
aut inſtrumenti nautici jactum. *l.* 3. vel deteriorationem.*l.*2.§.
1.*l.*4.§.1.*l.*5.§.1.navis ſervata eſt.*d.l.*5.*in princ.l.*7. vel cum eſt à
piratis redempta.*d.l.*2.§.*ſi navis*. ¶ Nota ſecundo, omnes con- 4
tribuere, quorum intereſt jacturam fieri, proinde etiam domi-
num navis teneri.*d.l.*2.§.1. ¶ Nota tertio,ſi quis vectorum non 5
ſit ſolvendo, hoc non onerare magiſtrum navis: quia non te-

netur

netur eorum fortunas excutere, quos in navem recipit. *d.l.2.§.*
6 *ſi quis ex vectoribus.* ¶ Nota quarto, omnes res contributionem
debere, etiam navem, veſtimenta, anulos, exceptis iis quæ con-
ſumendi cauſa in navi ſunt, ut vino, & pane. *d.l.2.§.cum in ead.*
7 ¶ Nota quinto, contributionem fieri pro rata portione, æſtima-
tis tam rebus amiſſis, quam iis quæ ſervatæ ſunt, ut intelliga-
8 tur, quantum amiſſum, vel ſervatum ſit. *d.l.2.§.portio.* ¶ Nota
ſexto, res amiſſas æſtimari quanti emptæ fuerint: nec ad rem
facere, quod pluris vendi poſſunt; quia damni accepti, non lucri
ceſſantis ratio habetur: res autem ſervatas æſtimari, quanti
9 vendi poſſunt. *d.§.portio.* ¶ Nota ſeptimo, ſi res jactæ poſtea ap-
paruerint, exonerari collationem, quæ ſi jam facta fuit, tunc ii,
qui ſolverunt, agent cum magiſtro, ut is ab iis repetat, quibus
contributum fuit, & quod exegerit, iis reddat, qui contribue-
runt. *d.l.2.§.penult.*

III. *De inſtitoria actione.*

1 QVemadmodum ex negotiatione maritima naſcitur actio
2 exercitoria, ita ex terreſtri oritur inſtitoria. ¶ Quæ quidem
ei qui cum inſtitore. *l.1.* quatenus inſtitor eſt, id eſt, ex ea cauſa,
cui fuit præpoſitus, contraxit. *l.5.§.non tamen.l.pen.§.ult.* adver-
ſus eum competit, qui inſtitorem illum tabernæ aut cuivis ne-
3 gotiationi præpoſuit. *d.l.1.Inſt.quod cum eo.§.eadem.* ¶ Inſtitor
eſt, qui tabernæ, aut cuivis negotiationi præpoſitus eſt, ex eo
4 dictus, quod negotio gerendo inſtat. *l.3.4.& 5.* ¶ Hæc actio eſt
prætoria. *d.l.1.Inſt.d.§.ead.* in perſonam rei perſecutoria, in ſoli-
dum. *l.1.§.1.& 2.& C.eod.l.2.& inſtit.d.§.eadem.&§.cæterum.*
perpetua, & tam heredibus, quam in heredes competens. *l. no-*
5 *viſſ.15.* ¶ Cum hac actione concurrit actio directa, ut cum a-
ctione exercitoria, quaſi ipſe contraxerit, qui inſtitorem præ-
6 poſuit. *Inſt.quod cum eo.§.ult.* ¶ Expoſitæ ſunt duæ actionum
qualitates, exercitoria, & inſtitoria, quæ ex negotiatione oriun-
tur. Proinde ut his actionibus ſit locus, nihil refert, utrum quis
filium vel ſervũ ſuum, an quemlibet extraneum navi vel tabernę
ſeu negotiationi præpoſuerit. *d.l.1.& Inſt.quod cũ eo.d.§.eadem.*

IV. *De tributoria actione.*

1 TRibutoria vero qualitas, nõ minus patriam vel dominicam
2 poteſtatem, quam negotiationem requirit. ¶ Ac tributo-
ria dicitur à tribuendo, id eſt, diſtribuendo & dividendo. Nam
ſi filiusfamilias vel ſervus, ſciente nec contradicente patre vel
domino,

domino, in peculio negotietur, creditores ejus adverſus patrem vel dominum hanc actionem habent, ut merx peculiaris inter omnes creditores pro rata portione dividatur, ita ut nec patris vel domini, nec occupantis melior ſit conditio. *l.1. in princ. §. ſcientiam. & §. pen. l.5. mercis. l.6. & Inſtit. quod cum eo. §. introduxit. & §. cæterum.* ¶ Nota primo, bonæ fidei poſſeſſorem, & 3
fructuarium in merce ad eos pertinente pro dominis haberi, &
quaſi dominos hac actione teneri. *d.l.1. §. ultim. & l.2.* ¶ Nota 4
ſecundo, prætorem permittere patri vel domino, ut mercem peculiarem inter omnes creditores proportione geometrica diſtribuat, ſed ſi ejus dolo malo factum ſit, quominus ita diſtribueretur, in eum datur hæc actio, ut quanto minus alicui tribuerit, præſtet *l.7. §. ſi cujus. & Inſt. quod cum eo. & §. introduxit.* ¶ Nota tertio, hanc actionem eſſe prætoriam *d.l.1. in princip.* 5
perſonalem, rei perſecutoriam, perpetuam, qua heres de eo duntaxat tenetur, quod ad ſe pervenit *l.7. 8. & 9. in princ.*

V. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

1 Sequuntur qualitates actionum ex patria vel dominica poteſtate orientes, quæ ſunt tres, de peculio, de in rem verſo, quod juſſu, omnes prætoriæ *l.1. & Inſt. h.t. §. ſi igitur. & §. præterea. & de actio. §. in perſonam.* Sed priuſquam hæ declarentur, generalis datur titulus, *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate*, id eſt, cum filiofamilias vel ſervo, *negotium geſtum eſſe dicetur.*
¶ Verbum *geſtum*, hic late accipitur, ut omnem contractum 2
& quaſi contractum complectatur, ſicut accipitur etiam in edicto de minoribus. *Sup. de minor l.7.* Alibi proprie accipitur, ut ad obligationes re contractas coanguſtetur. *Inf. de verb. ſignif. l. Labeo lib. primo. 19.* ¶ Si negotium cum ſervo geſtum ſit, actio 3
de peculio, vel de in rem verſo, vel quod juſſu in dominum competit: contra ſervum nulla eſt actio; quia ſervus jure Romano pro mortuo habetur. *Inf. de div. reg. jur. l. quod attinet. 32. l. ſervitut. 209.* Qui vero cum filiofam. contraxit, non ſolum patrem dictis actionibus habet obligatum, ſed etiam contra ipſum filiumfamilias directam habet actionem: quia et omnibus cauſis tanquam paterfamilias obligatur, & ob id agi cum eo, tamquam cum patrefamilias poteſt. *Inf. de oblig. & act. l filiusfam. 39.* Tenetur ergo in ſolidum. Sed ſi emancipatus vel exheredatus à patre fuerit, vel paterna hereditate abſtinuerit, prætor cauſa cognita in eum actionem dat in id, quod facere poteſt.

4 poteſt. *l.2.in princ.* ¶ Quoniam igitur hic titulus eſt generaliter conceptus de eo, quod cum filiofamilias, vel cum ſervo geſtum eſt: recte in eo proponuntur quatuor prætoriæ actiones ex eodem fonte manantes, id eſt, tres illæ, quæ in patrem vel dominum redduntur, de peculio, de in rem verſo, quod juſſu. *l.1.*& dicta actio in filium competens. *d.l.2.in princ.* Sed hæc late hoc eodem titulo exponitur: reliquæ libro ſequenti enarrabuntur.

VI. *De ſenatuſconſulto Macedoniano.*

1 QVod ſuperiori titulo diximus, ex contractu filiifam. tam in ipſum, quam in patrem actionem dari, patitur hanc exceptionem, niſi mutua pecunia filiofamilias data ſit: hunc enim contractum ſenatuſconſultum Macedonianum irritum reddit.
2 *l.1.in princ.* ¶ Nota primo hoc ſenatuſconſultum vocari Macedonianum à Macedone quodam, qui occaſionem dedit ſenatuſconſulto, ut Carfania occaſionem dedit edicto de poſtulando. *Sup. de poſtul. l. 1. §. ſecundo loco.* Fuit autem Macedo, non filiusfamilias, qui contracto ære alieno, ut haberet unde ſolveret, parentis vitæ inſidiatus ſit, ut Theophilus falſo putat. *in §. pen. Inſtitut. quod cum eo.* ſed improbus fœnerator, qui filiisfamiliarum mutuam pecuniam dare ſolebat. *d.l.1.in princ.*
3 ¶ Nota ſecundo, hoc ſenatuſconſultum extra numeratam pecuniam creditam non habere locum, niſi quid in ejus fraudem factum ſit, puta frumento mutuo dato, ut filiusfamilias ex ejus venditione pecuniam redigeret, qua uteretur. *l. 3. §. penult.*
4 ¶ Nota tertio, Iureconſultos hoc titulo modo actionem ex dicto mutuo denegare, modo exceptionem tribuere: non quod actio denegari dicatur, quæ propter exceptionem eſt inefficax, ut male Cujacius interpretatur: ſed quia, ſi manifeſtum ſit contra ſenatuſconſultum factum eſſe, prætor actionem denegat, ſi vero res ſit dubia, dat actionem cum hac exceptione, niſi contra Macedonianum ſenatuſconſultum pecunia credita ſit, ut tam de actione, quam de exceptione apud judicem datum quæratur. Sic ex jurejurando vel denegatur actio, ſi conſtet fuiſſe juratum: vel datur exceptio, ſi dubitetur an juratum ſit. *Sup. de jurejur. l. poſteaquam. 9. in princ.*

LIBER DECIMVSQVINTVS.

TIT. I. *De Peculio.*

DEinceps ſpecialiter enarrantur actiones,ſeu potius qualitates actionum, quæ in patrem ex contractu filii, & in dominum ex contractu ſervi competunt. Appellatione autem contractus intelligimus etiam quaſi contractum,ut *in l. 1.§. debitum autem ex quacumque cauſa.ſup.de conſtit.pecun. & aliis locis.* Prima eſt actio de peculio. 1
¶ Peculium dicitur quaſi puſilla pecunia,ſeu puſillum patrimonium.*l.5.§.pen.* Et eſt univerſitas eorum, quæ filiusfamilias aut ſervus,patre ſeu domino permittente, habet à paternis vel dominicis rationibus ſeparata.Dixi, *univerſitas*,ut enim patrimonium, ita etiam peculium eſt univerſitas quædam.*l. ſi ex duobus.* 32. *in fin.princ.* Intellige univerſitatem juris,non facti:ideoque peculium non petitur rei vindicatione,qua univerſitas facti,ut grex,peti poteſt.*ſup de rei vindic.l.1.§.ultim.l. vindicatio.56.* Dixi, *quod filiusfamilias aut ſervus habet:*quia proprie loquendo,patrimonium eſt patrisfamilias, peculium eſt filiifamilias,vel ſervi.*l.quoties.47.§. ultim. & inf.de pecul.legat.l. denique.8.§. ultim.& de verb.ſignif.l.paterfamilias.182. & C.de inoff.teſtamen.l.ultim.§.ult. cum ſimil.* etſi μεταφορικῶς peculium dicitur eſſe quaſi patrimonium filiifamilias vel ſervi.*d.l.ſi ex duobus.in fin. princ.l.peculium & ex eo.39. & inf.de ſtatulibe.l.ſi decem.17. & Inſtit.de actio.§.actiones.* & quidam ὑποκοριστικῶς patrimonium ſuum appellare peculium ſolent.*inf.ad Trebell.l.cogi.16.in princ.*Dixi,*habet*.Intellige filium vel ſervum in peculio habere, deducto eo, quod patri vel domino debet.*l.5.§.ultim.*& computato in peculium eo, quod pater vel dominus aut ipſi filio vel ſervo naturaliter debet.*l.7.§. penul.*aut dolo malo fecit quominus in peculio eſſet. *l.ſumma.21.in princ.*Dixi, *domino aut patre.* Intellige his verbis contineri etiam eum qui pro parte dominus eſt,nec non bonæ fidei poſſeſſorem, fructuarium & uſuarium, quibus caſibus pro dominis habentur, & per ſervum acquirit, ac de peculio obligatur, ut ex re ſua & ex operis ſervi.*l.1. §.ult. & l.2.* Dixi, *permittente:* quia non tam ſpectatur, quod ſervus aut filius tenet, quam quod dominus vel pater peculii nomine habere conceſſit: & totum hoc ex patris vel domini voluntate pendet.*d.l.5.§. ult.*Permiſſionem autem intellige ſive expreſſam,ſive tacitam.

nam & domino ignorante ſervus rem in peculio habere poteſt,
quia dominus permitteret ſi ſciret.*l.non ſolum.*49.*in princ.*Dixi
ſeparatum à paternis vel dominicis rationibus. ex *l.*4.*in princ. &*
§.*ex his.& l.*5.*h.t.& l.per ſerv.*37.§.1.*inf. de acquir. rer. dom.*
quia ſervi & filiifamilias non ſolum poſſunt adminiſtrare quod
habent in peculio, ſed etiam alias res extra peculium conſtitu-
tas, ut mercem patriam ſeu dominicam.*ſup.de inſt. act.l. ſed ſi*
3 *pupill.*11. §.*penult.* ¶ Peculii ſervilis unum eſt genus,ejus vero
quod filiusfamilias habet quatuor ſunt genera: caſtrenſe, quod
occaſione militiæ armatæ: quaſi caſtrenſe, quod occaſione mi-
litiæ togatæ, aut religioſæ acquiſivit:profectitium,quod à pa-
rente accepit, ſeu à parente, in cujus eſt poteſtate, profectum
eſt: & adventitium, quod ex aliis quibuſcumque cauſis ad eum
pervenit. In caſtrenſi & quaſi caſtrenſi plenum dominium eſt
ipſius filiifamilias: in profectitio plenum dominium eſt patris:
adventitii nudam proprietatem filius, uſumfructum pater ha-
bet. *C. de inoffic.teſtam.l.ult. & de bon. quæ lib.l.*6. *& Inſt. per*
4 *quas perſon.nob.acquir.*§.1.¶ Actio de peculio datur filiifamilias
vel ſervi,vel hominis liberi bona fide poſſeſſi creditori ex con-
tractu vel quaſi contractu, adverſus patrem vel dominum, vel
eum qui pro domino habetur, veluti fructuarium, uſuarium,
bonæ fidei poſſeſſorem, ut peculio tenus condemnetur. *l.* 1. §.
*ult.& l.*2.*Inſt.de act.*§.*actiones. & quod cum eo.*§.*præterea.cum*
5 *ſim.* ¶ Proprietates hujus actionis hæ ſunt.Primo eſt prætoria.
*l.*1.§ 1.*l.*2. *& inf.de reſcin.vend.l. Titius.*8.*& Inſt de action.*§.*in
perſonam.&* §.*ſeq.*Secundo eſt perſonalis.*l. ſumma.*21. §. *ult.&
Inſt de action.d.* §. *in perſonam.* Tertio non eſt ſpecies actionis,
ſed qualitas & adjectio,verbi gratia,qui ſervo alieno pecuniam
credidit, habet certi condictionem de peculio : quia apud eum
depoſuit,depoſiti de peculio,& ita de cæteris cauſis dicendum.

II. *Quando de peculio actio annalis eſt.*

QVarto eſt perpetua, quamdiu filius vel ſervus in poteſtate
eſt:poſt eam poteſtatem finitam eſt annalis, id eſt,anno u-
tili concluditur ac terminatur. *l.*1. Hactenus de prima actione
ex filiifamilias aut ſervi contractu contra patrem vel dominum
competente.

III. *De in rem verſo.*

1 SEcunda eſt actio de in rem verſo. In rem verſum dicitur,
quod filius in utilitatem patris, vel ſervus in utilitatem do-
mini

mini convertit.*Inſt.quod cum eo.§.præterea. verſ.in rem autem.*
¶ Hac actione pater vel dominus ex filii aut ſervi contractu 2
eatenus condemnatur, quatenus in rem ſuam verſum eſt.*l.1.&*
*Inſt.quod cum eo.d.§.præterea.*Eſt autem prætoria.*ſup.quod cum*
eo.l.1. & de pecul.l.1.§.1.& eſt pars actionis de peculio,ſi actio
de peculio competat.*l. filiusfamilias.19.Inſt.d.§.præterea.* quia
quod in rem patris vel domini verſum eſt, eum filio vel ſervo
naturaliter obligat.*l.ſi pro patre.10.§.verſum.*proinde peculium
auget,& in peculio imputatur.*ſup de pecul.l.7.§.pen.*Itaque u-
na eſt actio duas habens condemnationes: quia judex prius
diſpicit, an in rem patris vel domini verſum ſit: deinde ſi nihil
aut non totum in rem verſum ſit, ad æſtimandum peculium
tranſit.*d.§.præterea.verſ.licet enim.*ceſſante vero actione de pe-
culio,hæc actio nihilominus competit,& eſt perpetua etiam iis
caſibus,quibus actio de peculio eſt annalis.*l.1.§.1.l ſi pro patre.*
10.*§.quare.l.filiusfamilias.19. & ſup.tit.prox.l.1.§. ult.* Sive au-
tem ſit pars actionis de peculio,ſive ſine ea conſiſtat,nihil aliud
eſt, quam adjectio & qualitas actionum,quæ ex contractu, vel
ex quaſi contractu deſcendunt: ut pura eſt actio depoſiti de in
rem verſo,commodati de in rem verſo,mandati de in rem ver-
ſo,&c.

IV. *Quod juſſu.*

TErtia eſt actio quod juſſu.Iuſſus eſt conſenſus, actum præ- 1
cedens,cum imperio conjunctus. Dixi, *conſenſus*,ut ſigni-
ficarem genus juſſus. nam quicumque jubet aliquid fieri, con-
ſentit,ut id fiat: ſed hoc non reciprocatur, nec quilibet conſen-
ſus eſt juſſus. Adjeci, *actum præcedens*, ut ſejungerem juſſum à
ratihabitione,quæ actum ſequitur.*ſup.de judic.l.licet.56. & C.*
ad Maced.l.ult.in princ.& ab auctoritate quæ actum comitatur,
& in ipſo actu interponitur.*Inſt.de auctor.tutor.§.penult.* Adje-
ci, *cum imperio conjunctus*, ut excluderem mandatum, quod eſt
precarium. *C. commu.de leg.l.2.* In hac autem actione late juſ-
ſus vocabulum accipimus.nam ſi pater vel dominus mandavit,
juſſiſſe videtur. *l.1.§.ſed etſi.* Immo, etſi ratum habeat, perinde
eſt ac ſi juſſiſſet.*d.l.1.§.ſi ratum.* quia ratihabitio retrotrahitur.
d.l.licet.& C.de don.int.vir.& uxor.l. donationes quas parentes.
25.ideoque mandato & juſſui comparatur.*C.ad Maced.d.l.ult.*
in princ. Iuſſum ergo hic accipimus pro quovis conſenſu.*l.1.§.*
1.cum duobus §§. ſeqq.& §.ſi ratum. ¶ Eſt autem vel juſſus ge- 2
neralis,vel ſpecialis,& unius contractus vel rei proprius.ſed ex

utroque datur actio quod juſſu. *d.l.1.§.1.* ¶ Hac igitur actione (quæ eſt prætoria. *ſup.quod cum eo.l.1.Inſtit.eod.§.ſi igitur.*)ei, qui cum filiofamilias aut cum ſervo contraxit,pater vel dominus ob ſuum conſenſum in ſolidum tenetur. *l.1. in princ. Inſti-*
4 *tut.d.§.ſi igitur.* ¶ Sicut autem actio directa contra patrem vel dominum concurrit cum actione exercitoria, & inſtitoria, ut ſupra notavi:ita etiam concurrit cum hac actione. *inf.pro ſoc.l. ultim. & Inſtitut.quod cum eo.§.ultim.*

LIBER DECIMVSSEXTVS.

TIT. I. *Ad ſenatuſconſultum Vellejanum*

1 EXpoſitis actionum qualitatibus, quæ ex obligationibus per alios,ut per filios,vel ſervos contractis naſcuntur:conſequens eſt, ut explicemus qualitatem ex eo proficiſcentem,quod mulier pro alio obligatur,nam ſubducta per ſenatuſconſultum Vellejanum perſona mulieris.*C.h.tit.l.antiqua.23.in fin.* prætor in debitorem principalem, qui ob eam mulieris interceſſionem ab omni obligatione liber eſt, actionem reſtituit, vel inſtituit,quæ actio ſive ſit ex mutuo,ſive ex ſtipulatione,ſive ex alia quacumque cauſa, novam qualitatem recipit, propter quam vocatur utilis,vel nova, vel reſtitutoria, vel reſciſſo-
2 ria, ut poſterius docebo. ¶ Hoc ſenatuſconſultum appellatur Vellejanum à Velleo Conſule, qui una cum Silano collega ſuo ſenatum rogavit.*l.2.§.1.* Appellatur etiam ſenatuſconſultum de interceſſionibus fœminarum.*l.ſi mulieri.15.C.eod.l.2.l.ſi adverſus.10.&ſup.de condict.indeb.l.qui exceptionem.40.* quia per hoc ſenatuſconſultum ſuccurritur mulieribus pro alio intercedentibus, non donantibus. *l.4.§.1. d.l.quamvis pignoris.§.plane ſi mulier. & C. eod. l.1.l.4.l. quamvis mulier.9.* nam quia facilius mulier intercedit quam donat, animadvertit ſenatus mulierem magis in interceſſionibus quam in donationibus auxilio egere.
3 *l.4.§.1.* ¶ Intercedere ſive intervenire dicitur, qui inter creditorem & debitorem interjicitur, ſe vel res ſuas pro alio obligans.Nec refert,utrum re,an literis,aliove quovis modo inter-
4 cedat. *l.2. §.pen.* ¶ Mulier pro aliis intercedere dicitur multis modis.I.Si expromittat,id eſt,ſi novatione facta obligationem alterius in ſe transferat. *d. l. quamvis pignoris. §. ſi convenerit.* II. Si pro alio fidejubeat. *C.eod.l.3.& inf.de fidejuſſ.l.3.l.ſi Titius.48.* III. Si mandet alicui credi.*l.6.& 7.* IV.Si conſtituat ſe ſolu-

ſoluturam pro alio.*ſup.de pecun.conſt.l.1.*§.1. V. Si pro alio judicium ſuſcipiat.*l.2.§.ult.* VI.Si alieno nomine in arbitrum compromittat.*ſup. de recept. qui arbitr.l. non diſtinguemus.* 32. §.*ſi mulier*.VII.Si in jure interrogata reſpondeat intercedendi animo ſe heredem eſſe,cum hereditas ad alium pertineat.*l. ſi mulier in jure.* 23. aut ſervum alienum.*l.ſi mulier intercedendi.* 26. VIII.Si pro alio rea fiat,id eſt,ſi obligationem ſuſcipiat ne alius obligetur.*d.l.quamvis pignoris.*§.1. *& C. eod.l.*4.*l. fœminis.* 18. IX. Si pro alterius obligatione rem ſuam pigneret. *d.l.quamvis pignoris. in princ.l.ultim.*§.1.*& C. eod.l.*5. *& inf.de diſtract. pignor.l.mulier.*11. ¶ Ex hoc ſenatuſconſulto mulier quæ interceſſit,non tenetur efficaciter:quia ſe tueri poteſt per exceptionem ſenatuſconſulti. *d.l.ſi mulier in jure.* 23. *l. bona fide.* 27 .*in princ. C. eod.l.*2. *& l. ſi paternam.*8.quæ dicitur etiam exceptio interceſſionis.*inf.de except.l.*7.§.1.& eſt perpetua & peremptoria.*ſup.de condict.indeb.l.qui exception.*40.quam mulier non ſolum poſt litem conteſtatam,ſed etiam poſt ſententiam definitivam proponere poteſt. *ſup.de ſenatuſconſul. Macedon.l. tamen.* 11.Appellatione exceptionis intellige etiam replicationem.veluti ſi mulier rem ſuam pro alio pigneratam vindicet,eique opponatur exceptio pignoris, hanc exceptionem replicatione interceſſionis elidet.*l.vir uxori.*17.*§.ult.& l.ult.§. item ſi mulier.* Quod ſi manifeſtum ſit interceſſionem contra ſenatuſconſultum factam eſſe, prætor actionem contra mulierem denegat.*l.* 2.§.1.¶ Quibus igitur caſibus hoc ſenatuſconſultum locum habet, mulier obligatur inefficaciter. Quare hoc ſenatuſconſultum non obtinet. I. Cum mulier ipſo jure tuta eſt,adeo ut exceptioni non ſit locus , videlicet ſi ejus obligatio non ſit redacta in publicum inſtrumentum ſubſignatum à tribus teſtibus. *C.eod.l.antiqua.*23.aut ſi pro marito ſuo interceſſerit. *No.*134. *c.*8. II. Cum mulier efficaciter obligatur,nimirum ſi pro libertate interceſſerit.*C.h.t.l.pen.*vel pro dote.*C.eod.l.ſi dotare.*12.*& l.ult.& inf.de jur.dot.l.promittendo.*41.*in princ.*vel in rem ſuam, ut pro ſuo procuratore.*l.*3 *l.aliquando.*13 .*in princ.l ſi pro aliquo.* 21.*in princ.l. ſi mulier.*22. vel apud minorem pro debitore inope.*ſup.de minorib.l.ſi apud.*12 .vel dolo malo cum deceperit, cui ſe obligavit, interceſſionem diſſimulans.*l.*2.§. *ſed ita.l.ſi decipiendi.*30. *& C.eod.l.*5. *& inf.de diver.reg.jur.l.in eo.*110.§. *ult.* (nam hoc caſu Vellejani exceptio per doli replicationem eliditur.*l.6.& C.eod.l.fœminis.*18.) vel pretium interceſſionis acceperit. *d.l. antiqua.* vel beneficio ſenatuſconſulti renunciaverit.

5 and 6 (right margin): the printed line beginning "pignor.l.mulier.11. ¶ Ex hoc ſenatuſconſulto" carries 5; the line beginning "2.§.1.¶ Quibus igitur" carries 6.

rit.*l.ult.*§.*pen.* & *C.quand.mul.tut.offic.l.ult.* & *Nov.*94.*cap.*2. *Nov.* 118.*cap.*5. vel debitori principali ſucceſſerit pro quo ſe obligavit.*d.l.quamvis pignoris.*§.*ſi mihi.*vel interceſſionem ante biennium factam, poſt biennium confirmaverit, atque iterum ſe obligaverit.*C.eod.l.ſi mulier.*22.pro extraneo ſcilicet,non pro marito,pro quo interceſſio,quamvis ſæpius repetita, tamen eſt inutilis. *d. Nov.* 134. *cap.*8. Hæc de ſenatuſconſulto dicta ſint.

7 ¶ Prætor in edicto non ſolum dictum ſenatuſconſultum confirmavit.*C.h.t.l. cum ad eas.*19.ſed etiam (ut initio tituli dixi) actionem dat contra eum,pro quo mulier interceſſit. *C.eod.l.ſi mulier alienam.* 16. hic enim potius quam creditor mulierem

8 decepit. *l.*1.§. *ult.* ¶ Hæc actio eſt utilis, non directa, ut ſupra notavi, videlicet cum mulier obligationem alterius omnino in ſe tranſtulit: nam ſi pro alio fidejuſſit, quia reus principalis manet obligatus, certe directa actio in eum competit. Quapropter actio contra principalem debitorem modo directa ſervatur, modo utilis paratur.*C.eod.d.l. antiqua.in fi.princip.*id eſt,vel reſtituitur, ſi mulier novatione facta pro alio expromiſit. *d.l. ſi mulier alienam. in fi.*vel inſtituitur,ſi mulier obligationem ſuſcepit ne alius obligaretur.*d.l.quamvis pignoris.*§.*pen.* Priori caſu vocatur actio reſciſſoria.*d.l. ſi mulier alienam.* vel reſtitutoria.*d.l.quamvis pignoris.*§.*Marcellus.* §. *ſi mulieri.* & §.*ſeq.*quia reſciſſa interceſſione mulieris, in veterem debitorem reſtituitur:vel priſtina.*ead.l.*§. *quoties.*vel nova *l. aliquando.*13.§. 1.vel utilis.*d.l.quamvis pignoris.*§.*ſi convenerit.* quia cum actio reſtituitur,eſt eadem ſpecies actionis,ſed mutavit qualitatem & pro directa,quæ antea competebat,facta eſt utilis. Hæ duæ poſtremæ appellationes etiam poſteriori caſu conveniunt. quo caſu multi vocant actionem inſtitoriam.*gloſ.in d.l.quamvis pignoris.* §. *ultim.* & *in l. quidam.* 29. *h. t.* & *in d. l. ſi mulier alienam.* & *in l.fœminis.*18.*C.eod.* Azo *in ſum.C.eod.num.*17.& 18. Odofr. *in d. l. ſi mulier alienam.* & *Græci interpretes relati à Cujacio. l.* 16. *obſervat.cap.* 17. Ego malim appellare inſtitutoriam cum Bart. *in l.ſi paternam.*8.*C.h.t.*Salic.*in d.l.ſi mulier alienam. C. eod.* & *alii Doct.in. l.*1.*C.eod.*neque enim Græcis & Cujacio aſſentior exiſtimantibus hanc eſſe inſtitoriam, de qua agitur in titulo *ſup. de Inſtit. act.* ſed puto dici poſſe inſtitutoriam, quia inſtituitur,id eſt,introducitur & paratur;ſicut vocatur reſtitutoria, cum amiſſa reſtituitur. Vide noſtrum comment.*in rubr.C.h.t. num.*53.

II. *De compenſationibus.*

TRia conditionibus *lib.12.& 13.*expoſitis accidunt: obligari per alium, obligari pro alio, & compenſatio. Quoniam igitur proxime dictum eſt de obligatione, quam mulier pro alio ſuſcepit, & ſuperius expoſitæ fuerunt actionum qualitates ex eo orientes, quod quis per alium eſt obligatus: ſupereſt, ut de compenſatione dicamus, quæ recte ante actionem depoſiti explicatur, quia non poteſt huic actioni, ut ſuperioribus opponi, ſicuti paulo poſt docebo. Eadem methodus adhibita fuit. *lib.3.* ubi tractatus de infamia, ſubjectus eſt titulo de procuratoribus; quia infamia removet à poſtulando.*ſup.de poſtul.l.* 1. §. *ſecundo loco.& §.ſeq.*non à procuratione. *Inſt.de exceptio.*§.*ult.* ¶ Compenſationis vocabulum ab antiquo æris appendendi more, cum nondum nummi cuderentur, deductum eſt, nam qui ſolvebat, æs appendebat: compenſatio autem vim habet ſolutionis. *l. ſi ambo.*10.§.1.*& inf.qui potior.in pign.hab.l.*4.*& de ſtatulib. l. ſi peculium.*20.§.*quod ſi heredi.& de lib.cauſ.l.vel permutavit.*19. *& de verb.ſignif. l. dediſſe.*76. ¶ Ac definitur debiti & crediti inter ſe contributio. *l.* 1. ¶ Nota primo, compenſationem, & imputationem ſeu reputationem, & retentionem vel deductionem differre, quamvis inter ſe affinia ſint. nam imputamus ſeu reputamus aliquid creditori noſtro, ut cum eo compenſemus: & ideo compenſamus, ut compenſatum retineamus: vel, ſi plus debeamus quam nobis invicem debeatur, hoc, quod nobis debetur, de majori ſumma à nobis debita deducimus, & retinemus, verbi gratia, ſi tibi debeam centum, ac tu invicem mihi debeas ſexaginta: his de centum deductis reliqua quadraginta tibi ſolvam. Atque hæc eſt retentio in perpetuum. Alia eſt retentio ad tempus jure pignoris.*l.ſi convenerit.*18.quæ interdum vocatur compenſatio; tuncque compenſationis vocabulum latius ſumitur.*ſup.de pign.act.l.Cajus Sejus.*39. ¶ Nota ſecundo, compenſari etiam quod naturaliter tantum debetur.*l.6.*¶ Nota tertio, non compenſari debitum non liquidum.*C.eod.l.ult.*§. 1. nec debitum in diem antequam dies veniat. *l. 7. in pr.* multo igitur minus debitum conditionale, ſi conditio pendeat. ¶Nota quarto, compenſationem non fieri, niſi inter eos, qui ſibi invicem debent. nam ejus quod Titius mihi debet, vel quod tu Titio debes, compenſationem tibi objicere non poſſum.*l.cum militi.*16.*in princ.l.in rem.*18.§.1.*l.pen.& C.eod.l.ejus.*9.¶ Nota quinto, compenſationem objici poſſe etiam fiſco, vel reipub.

Margin numbers: 1 (line 1), 2 (¶ Compenſationis), 3 (¶ Ac definitur), 4 (¶ Nota primo), 5 (¶ Nota ſecundo), 6 (¶ Nota tertio), 7 (¶ Nota quarto), 8 (¶ Nota quinto).

extra certas cauſas.*l.idem.12.l.ideo.* 17. *l. ult. & C. eod.l.*1.3.7.
9 ¶ Nota ſexto, omnes res in compenſationem cadere, non tantum pecuniam. Cum enim compenſatio (ut dixi) vim ſolutionis habeat: ea, quæ poſſunt ſolvi, poſſunt compenſari: itaque & qualitates, & genera, & ſpecies compenſantur, dummodo idem hinc inde debeatur: quia ut non poteſt aliud pro alio ſolvi invito creditori. *ſup.de reb.cred.l.*2. §. 1. ita nec compenſari. ergo compenſatur pecunia cum pecunia, genus cum genere, & ſpecies cum ſpecie: non tamen diverſa genera, nec diverſæ ſpecies: nam ſi mihi equum debeas ego tibi bovem debeam; aut ſi mihi Stichum debeas, ego tibi Pamphilum, compenſatio non admittitur, niſi ambo conſentiamus. Sed finge me tibi ſervum promiſiſſe, ac te ei, qui mihi ſervum legavit, ſucceſſiſſe, vel me tibi Stichum ex ſtipulatione, te mihi eundem Stichum ex teſtamento debere: certe utrolibet noſtrum deſiderante, etiam altero invito, compenſatio fiet. Vide noſtrum commentar. *ad l.*
10 4. *C. h. t.* ¶ Nota ſeptimo, compenſationem fieri etiam ex diverſis cauſis, ut in dictis exemplis, cum alter ex ſtipulatione te-
11 netur, alter ex teſtamento. ¶ Nota octavo, compenſationem in omnibus judiciis habere locum, excepto judicio depoſiti, quod omnino compenſationem reſpuit. *C. h.t.l.ult. & depoſ.l. pen.& Inſt.de act.§.in bona fidei.*& judicio commodati, ſi commodatarius vi compenſationis rem commodatam retinere ve-
12 lit. *C.de commod.l.ult.* ¶ Nota nono, compenſationem ipſo jure fieri, tam in obligationibus bonæ fidei, quam ſtricti juris, licet in his olim eſſet opus exceptione. *l.poſteaquam.*21. *& C.eod.l.* 4.*& l.ult.& Inſt.de act.d.§.in bona fidei.*

III. *Depoſiti, vel contra.*

1 EX contractibus qui re perficiuntur, explicandum ſupereſt depoſitum, quod & commendatum dicitur. *l.Lucius.*24.*& C.eod.l.* 6.*l.cum hereditas.*9.*& inf.de verb.ſignif.l. commodare.*
2 186. ¶ Dicitur autem depoſitum à ponendo; particula vero *de*, ſignificationem auget, ut intelligamus totam rei cuſtodiam
3 omnino pertinere ad depoſitarium. *l.*1.*in princ.* ¶ Porro depoſitum accipitur modo pro re depoſita. *d.l.in pr.* modo pro contractu *ſup. de pact. l.* 7. §. 1. In priori ſignificatione definitur: Quod cuſtodiendum alicui datum eſt. *d.l.*1.*in pr.* Subaudi, gratis. nam mercede interveniente, non eſt depoſitum, ſed locatio & conductio. *Inſt.de manda.* §. *ult.* In poſteriori ſignificatione eſt contractus, quo res gratis cuſtodienda, &, quotieſcumque deponens

deponens repoſcet, reſtituenda traditur. Intellige reſtitui debere eandem ſpeciem.*ſup. de reb. cred. l. 2. in pr. & inf. de oblig. & act. l. 1. §. is quoque apud quem. & Inſt. quib. mod. re contrah. oblig. §. pen.* non deterioratam. *l. 1. §. ſi res depoſita.* Reſtituenda etiam ſunt, quæ rei depoſitæ accedunt, licet depoſita non ſint: ut veſtimenta hominis depoſiti, & capiſtrum equi depoſiti. *d. l. 1. §. quæ depoſitis.* ¶ Depoſiti varia ſunt genera. I. Vulgare, quod 4
Doctores voluntarium appellant, cum aliquis nulla neceſſitate coactus rem cuſtodiendam alicui tradit. II. Quod periculi vitandi cauſa fit, id eſt, ruinæ, tumultus, naufragii cauſa, de quo depoſito prætor ſpecialiter edixit, quia ex hoc dat actionem propter dolum in duplum, ex vulgari in ſimplum. *l. 1. §. 1.* Hoc Doctores vocant depoſitum neceſſarium. III. Sequeſtre, cum duo rem inter ſe controverſam deponunt ſinguli in ſolidum. l. 5. §. 1. *l. 6. l. licet. 17. in pr.* IV. Quod debiti cauſa fit, ut cum debitor ſiſtendarum uſurarum gratia abſente creditore, vel nolente debitam pecuniam accipere, eam obligata in publico deponit. *ſup. de min. l. 7. §. ſed et ſi. & inf. de uſur. l. 1. §. ult. l. emptis. 18. §. 1. & C. eod. l. 2. l. ſi per te. 9. l. acceptam. 19.* V. Quod ſponſionis cauſa fit, id eſt, cum duo inter ſe contendentes deponunt ſinguli res ſingulas, ut victor utramque auferat, victus rem ſuam perdat. *D. de præſcript. verb. l. ſi. gratuitam. 17. §. ult.* hoc etiam vocatur pignus, Gallice *gageure.* Virgil. Eclog. 3.

—— Ego hanc vitulam——

Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.

VI. Sacramentum, quod in ſacro loco apud Pontificem deponebatur, apud quem duo contendentes deponebant ſinguli res ſuas, ut victor rem ſuam reciperet, victi res in ærarium inferretur. Varro *lib. de ling. Latin. in fi.* Ex his, primum, ſecundum, & tertium ſunt proprie depoſita, de quibus ſolis in hoc titulo agitur. ¶ Rei depoſitæ dominium non transfertur ad depoſita- 5
rium, ſed nec poſſeſſio, nequidem ad ſequeſtrem, niſi id agatur, ut ſequeſter poſſideat *l. licet. 17. §. 1.* ¶ Depoſiti actio duplex eſt, 6
ut hæc rubr. indicat, nempe directa, & contraria quæ inter ſe differunt. I. Quia directa datur depoſitori contra depoſitarium: contraria vero depoſitario contra depoſitorem competit. II. Quia directa eſt quidem regulariter in ſimplum, ſed in inficiantem eſt in duplum, ſi cum eo agatur, apud quem incendii, ruinæ, tumultus, naufragii cauſa depoſitum eſt, vel cum herede ejus de dolo malo ipſius heredis. *l. 1. §. 1. & Inſt. de act. §. rei perſequendæ. & §. ſed furti.* contraria vero ſemper eſt in ſimplum:

hac enim actione depoſitarius impenſas repetit bona fide in rem depoſitam factas. *l. ſi in Aſia.12.in pr.& §. 1. l.actione 23.* III. Quia directo judicio damnatus notatur infamia: contrario autem judicio damnatus, non eſt infamis: quoniam hoc judicio de impenſarum calculo agitur, illo autem de bona fide vel dolo depoſitarii.*ſup.de his qui notant.infa.l.1.§. qui pro ſocio.*
7 *l.6.§.ult. & Inſt.de pœn.teme.litig. §. ex quibuſdam.* ¶ Vtraque eſt perſonalis.*Inſt.de act. §. rei perſequendæ.*bonæ fidei.*Inſt.eod. §.actionum perpetuæ.l.de eo. 18. Inſt.de perpet.& tempor.action. in princ. & C.de conſtit.pec.l.2.verſ.neque ſit.*

LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

Tit. I. *Mandati, vel contra.*

1 A Contractibus qui re perficiuntur, tranſgreditur ad contractus,qui dicuntur conſenſu fieri: quia nec rei traditio neceſſaria eſt,nec verba requiruntur,nec ſcriptura opus eſt, ut ex his obligatio naſcatur. Cum autem horum alii magis reſpiciant perſonas ut mandatum & ſocietas; (nam qui negotia gerenda alicui mandat,induſtriam eligit ejus, cui mandat: & qui ſocietatem contrahit, certam ſocii perſonam eligit. *Inſtitut.de ſociet.§.ſolvitur.*) alii res, ut emptio & venditio, locatio & conductio: hoc libro prioris generis contractus pro-
2 ponuntur, qui quidem ſunt duo, modo à me relati. ¶ Primus eſt mandatum, quod definiri poteſt contractus.*ſup. de diverſ. reg.jur.l.contract.23.*ſolo conſenſu conſtans.*l.1.in princ. & inf. de oblig.& action.l.2.* quo dominus negotium bona fide gerendum.*l.idemque 10.in princ.* ſine mercede. *l. 1. §. ultim. & inf.de præſcript.verb.l. ſi tibi.22.& Inſtitut.h.t.§. ult.* ſuſcipienti procuratori committit.*d.l.idemque.§.ſi quis ea.& inf.de proxenet.l.*
3 *2.*¶ Dividitur I. A materia: quoniam aliud eſt generale de omnibus bonis; aliud ſpeciale de quibuſdam rebus, vel aliqua re. *ſup.de procurat.l.1. §.1.& de pigner.act. l.ſolutum. 11. & ult. & l.ſeq.& inf. quib.mod.pig. ſolv. l.7. & de acquir. hered. l.ſi quis mihi bona.25.§.ſed utrum.*II.Itidem à materia: quia vel mandantur gerenda negotia judicialia, vel extrajudicialia. *ſup. de procurat.l.ſervum.33.in princ.& §.1.* III. A forma: quia vel eſt purum, vel conditionale, vel in diem.*l. 1. §.penult.& Inſtitut. eod.§.penult.* IV. A fine: quia vel fit gratia mandantis,vel extranei, vel mandantis & mandatarii,vel mandantis & extranei,vel manda-

mandatarii & extranei.ſolius autem mandatarii cauſa ſi mandetur, non eſt mandatum,ſed conſilium: nec eſt obligatorium, niſi dolus ſubſit.*l. 2. & Inſtitut.eod. in princ. cum aliquot paragraphis ſequentibus, & inf.de diverſ.reg.jur.l.conſilii.*47.Quandoque etiam mandatum contrahitur in gratiam mandantis, mandatarii,& tertiæ perſonæ: veluti ſi tutor contutori mandet negotium pupilli gerendum.*l.procuratorem.*8.§.*ſi tutores.*V.Ab effectu: quia vel mandatur libera adminiſtratio, vel non libera. *ſup.de procurat.l.mandato.*60.*l.procurator totorum.* 63. ¶ Nota 4
primo mandatarium, id eſt, eum cui mandatur, vocari procuratorem: mandatorem vero,id eſt, eum qui mandat, appellari dominum.*ſup.eod. l.*1.non quod ſit dominus procuratoris, ſed negotii mandati. ¶ Nota ſecundo procuratorem non debere 5
excedere fines mandati,eum vero non excedere fines mandati, qui id facit, ſine quo negotium mandatum commode expediri nequit:quia hoc quoque tacite mandatum videtur.qua ratione præter id quod expreſſe mandatum eſt, procurator non poteſt facere conditionem domini deteriorem, ſed interdum poteſt facere meliorem.*l.*3.4.5.*Inſtit.h.eod. tit.* §. *is qui exequitur. & ſup.de procurat.l.ad rem.*56.*l.ad legatum.*26. ¶ Actio mandati 6
eſt duplex; quia ultro citroque competit.*l.ſervus.*19.altera igitur eſt actio directa, altera contraria, ut ex hac rubr. apparet. Directa datur mandatori adverſus mandatarium, in id quod intereſt. *C. h.t. l.ad comparandas.* 16. Quare is agere non poteſt, cujus nihil intereſt. *d. l. ſi procuratorem.* §.*mandati.*Sed ſufficit intereſſe, quando agitur, licet tempore contractus non intereſſet,ut quia mandavit aliquis aliena cauſa.*l.*6.§.*ſi tibi.*Contraria datur mandatario adverſus mandatorem ad repetendas impenſas bona fide in negotium mandatum factas. *l. inter.* 26.§. *ultim.l.ſi quis alicui.*27.§.*penult.l.ſi mandatu.* 45.§.*ſi fidejuſſor.* & ſi quid præterea intereſt.*l.ſi vero.*12.§.*ſi mihi.l.ſi mandavero.* 22.§.*interdum.* æquum eſt enim, ut procurator à domino indemnis ſervetur. *l. ſi mandaſſem.* 13. ¶ Vtraque actio tam directa, quam contraria, eſt civilis, perſonalis.*Inſtitut. de action.*§. 7
*rei perſequendæ.*bonæ fidei.*Inſtitut.eod.*§.*actionum.*famoſa, ſi de fide rupta agatur, quod magis contingit in judicio directo, quam in contrario.*Sup.de his qui notant. infam. l.* 1.*verſ.qui pro ſocio.l.*6.§.*ultim.& Inſtitut.de pœn. teme.litig.* §. *ex quibuſdam.* Expoſitus eſt primus contractus conſenſu conſtans & ad perſonas reſpiciens: ſequitur ſecundus.

II. *Pro*

II. *Pro ſocio.*

1 SEcundus contractus conſenſu conſtans, & perſonas reſpi-
ciens,eſt ſocietas: ex qua naſcitur actio quæ vocatur pro ſo-
2 cio. ¶ Societas eſt contractus. *de pact.l.7.§.1.& inf.de verb.ſi-
gnif.l.Labeo.lib.primo.19.* qui conſenſu perficitur. *infr. de oblig.
& act.l.2.& Inſt.de oblig.quæ ex conſen.* de re vel negotiatione.
l.5.in princ.& Inſtit.h.eod.tit.in princ. honeſta. *l.nec prætermit-
tendum.57.& inf.de contrahen.empt.l.quod ſæpe.35. §. veneni.&
de tut.rat.diſtrah.l.1.§.plane.& ad leg.Cornel.de falſ.l.falſi.20.
& de leg.Iul.de anno.l.2.* ejuſque lucro vel damno communi-
cando;*l.ſi non fuerint.29.& l.ſeq.l.ſi unus.67.Inſt.eod.§.1.& ſe-
3 quen.* ¶ Dividitur trifariam, I. Aut eſt publica,ut vectigalium;
aut privata, id eſt, de re vel negotiatione privata. *l.adeo.59.in
princ.* II. Aut eſt unius rei, aut quarundam rerum, aut omnium
bonorum,aut unius negotiationis,aut plurium negotiationum.
l.1.§.1.l.5.in pr.Inſt.eod.in pr. III.Aut contrahitur expreſſis par-
tibus lucri & damni, aut lucri tantum, aut damni tantum, aut
neutrius,aut definitio partium collata eſt in arbitrium ſocii vel
extranei. Si partes lucri & damni ſint expreſſæ, conventioni
ſtandum eſt. *l.Mucius.30.& Inſt.eod.§.1.*dummodo ſocius, qui
plus ex conventione accipit,etiam plus in ſocietatem conferat.
d.l.ſi non fuerint.in princ.& §.1.& Inſt.eod.§. de illa. Si partes
ſint expreſſæ in lucro ſolo, eædem tacite cenſentur conſtitutæ
etiam in damno: & retro in ſolo damno expreſſæ, accipiuntur
ſimiliter etiam in lucro.*Inſt.eod.§.illud.* Si de partibus nihil di-
ctum ſit,partes æquales fient,tam in lucro,quam in damno.*d.l.
ſi non fuerint.in pr.Inſt.eod.§.1.* non æqualitate arithmetica, ut
quidam volunt, ſed ſecundum communem & veram ſentẽtiam,
æqualitate geometrica,quæ in proportione conſiſtit; ita ut qui
plus contulit,plus accipiat:verbi gratia, ſi primus contulit cen-
tum,ſecundus quinquaginta; & in lucro ſint duodecim:Primus
ex his duodecim feret octo,ſecundus quatuor. Hæc diviſio &
rationi & legi conſentanea eſt.*l.6.*& apud Græcos quoque rece-
pta,ut conſtat ex Ariſt. *lib.7.Eth.Eudem.c.10.& lib.3.Pol.c.6.*
Si definitio partium collata ſit in arbitrium, ſive ſocii, ſive ex-
tranei:partes arbitrio boni viri ſunt conſtituendæ,ita ut æqua-
les fiant æqualitate geometrica.*d.l.6.& l.ſocietat.76.cum quat.
lll.ſeqqqq.* ¶ Nota primo,ſocietatem ab Æſopi apologo appel-
4 lari Leoninam,& jure improbari,ſi ita convenerit,ut ſociorum
alter damnum ferat,ex lucro nihil accipiat.*d.l.ſi non fuerint.29.*

¶ Nota

¶ Nota ſecundo,lucrum & damnum,quamvis in diverſis rebus 5
vel diverſis cauſis contigerint,inter ſe compenſari:& ſi quid ſu-
perſit,illud tantum in lucro vel damno poni.*l. Mucius*.30.*& In-*
ſtit. eod.§. de illa. ¶ Actio pro ſocio eſt utrimque directa,*Inſt.de* 6
pœn.teme.litig.§.ex quibuſdam. qua ſocius à ſocio convenitur,
vel quia ſocietati damnum dedit.*l.ſi fundus.*39.*l.ſed nihilominus.*
48.*& l.ſeq.& ſup.de noxal.l.ſed & eo.* 10. *& de ſer.corrupt. l. ſi*
quis ſervum.9.in pr. vel quia ultra quam ad ſe pertineat , ex re
communi fructus percepit.*l.pro ſocio.*38.§.1. vel quia pecuniam
communem in uſus ſuos convertit.*inf.de uſur.l.*1.§.1. vel quia
actor in rem communem impendit.*d.l.pro ſocio.§.1.cum duobus.*
52.§. *item ſi in communem.& §.ſi quis ex ſocius.* damnumve ob
ſocietatem, puta in itinere à latronibus paſſus eſt, cum ad mer-
catum proficiſceretur,*d.l. cum duobus.§.quidam.* ¶ Hæc actio 7
eſt civilis, perſonalis.*Inſt.de act.§.rei perſequend.*generalis , *d.l.*
*pro ſocio.*bonæ fidei.*Inſt.de act.§.action.* ¶ Hactenus de cõtracti- 8
bus ſolo conſenſu conſtantibus, qui magis reſpiciunt ad perſo-
nas quibuſcũ contrahitur, quam ad res, de quibus contrahitur.

LIBER DECIMVSOCTAVVS.

TIT. I. *De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt.*

SEQVVNTVR contractus , qui magis reſpiciunt ipſas res 1
quam perſonas : inter quos primum locum tenet emptio &
venditio, quæ eſt contractus.*ſup. de pact.l.*1.§.*ult.l.*7.§.1. *&*
*inf.de verb.ſignif. l.Labeo lib. primo.*19.qui conſenſu perficitur.
inf. de oblig. & act. l. 2. *Inſt. de oblig.quæ ex conſ.& de empt. &*
vendit.in pr. ut emptori rem habere liceat.*inf.de evict.l.vendi-*
*tor.*8. certo pretio.*Inſt.de empt.& vendit.in princ.&* §.1. dato.
*infr.de actio.empt.l.ex empto.*11.§.*& in primis ipſam. & de rer.*
*permut.l.*1.*in princ.*¶ Pretium eſt numeratæ pecuniæ quantitas. 2
*ſup.de contrah.empt.l.*1.§.1.*& inf.de præſcript.verb.l.*5.§.1.*& C.*
*de rer.permut.l.pen.& Inſt.de empt.& vend.§.item pretium.*qua
res æſtimatur.*infr.de pignor.l.ſi fundus.*16.§.*ult. & C.de ju. dot.*
*l.ſi inter.*21. ¶ Hujus contractus expoſitio ad duo ſumma capi- 3
ta refertur, prius eſt de emptione contrahenda:poſterius de ejus
contractæ effectibus.In ea contrahenda tria ſpectantur, videli-
cet

cet per quas perſonas contrahatur, quomodo, & in quibus rebus.
4 bus. ¶ Hujus rubricæ tres ſunt partes. Prima pars eſt, *de contrahenda emptione*.ſubaudi,& venditione;quia emptio ſine venditione contrahi nequit: immo unus eſt contractus, qui diverſo reſpectu vocatur emptio & venditio. Porro his rubr. verbis duo ſimul explicanda proponuntur, quoniam alterum ab altero pendet; nempe quæ perſonæ emere aut vendere poſſint, & quomodo emptio & venditio contrahatur. Regulariter hi poſſunt contrahere, qui poſſunt conſentire; quoniam hic contractus,cum ſit juriſgentium,ſolo cōſenſu perficitur: proinde inter abſentes etiam contrahi poteſt,& per nuncium, vel per epiſtolam.*l.*1.§.*ult.* Neque tamen conditionalis venditio ante conditionem exiſtentem.*l.7.in princ.* neque venditio ad pondus, numerum vel menſuram facta, antequam res appendatur vel numeretur vel mēſuretur *l.quod ſæpe.*35.§.*in his.cum duob.§§.ſeqq.* neque ſi de contractu in ſcriptis redigendo convenerit, ante perfectam ſcripturam emptio & venditio perfecte contracta dici poteſt. *C. de fid. inſtrum. l. contract.* 17. *& Inſt.de empt.& vend.in princ.* Traditio rei & ſolutio pretii,non perficiunt, ſed implent contractum.*Inf.de act.empt.l.ſi quis alienam.*46.*& C. eod.l.*4.traditio arrharum neque contractū perficit.*Inſt.de empt. & vend.in pr.*neque implet.*C.de reſcind.vend.l.*2. Idem dicendum de ſtipulatione vel fidejuſſoris datione huic contractui ad-
5 jecta.*Inf.eod.l.*3. ¶ Ad modum contrahendæ emptionis & venditionis pertinent etiam pacta, quæ à contrahentibus adjici ſolent, quia pacta conventa informant & reformant contractus,quibus apponuntur,& actiones ex iis contractibus deſcendentes.*Sup.de pact.l.7.§.quin immo.& §.adeo.*quo ſpectat ſecunda pars rubricæ, *de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.* Tertia pars, *quæ res venire non poſſunt,* pertinet ad materiam emptionis, & ideo negative concipitur,quia emi & vendi quæcunque res poſſunt, niſi jus nominatim prohibeat, ut quia ſit extra commercium. *l.6. in princ.cum ſimil.*

II. *De in diem addictione.*

1 SVperiori titulo generaliter de pactis emptionis & venditionis agendum propoſuit: deinceps duo pacta ſpecialiter explicat. Primum eſt addictionis in diem: nimirum ut ſi intra certam diem aliquis majus pretium, vel alia quavis ratione meliorem conditionem obtulerit, venditor eam in præjudicium pri-
2 mi emptoris accipere poſſit.*l.1.& paſſim.to.tit.* ¶ Hoc autem duobus

duobus modis fieri poteſt, vel enim venditio ſub conditione contrahitur, niſi quis meliorem conditionem intra diem obtulerit: vel pure contrahitur, & ſub conditione reſolvitur, ſi quis meliorem conditionem obtulerit *l.2.* ¶ Nota primo, aliud eſſe 3
additionem; aliud adjectionem: nam addictio eſt, qua res emptori attribuitur: adjectio autem vocatur melioris conditionis oblatio. Ant. Auguſt. *lib.2. Emend. c.3.* ¶ Nota ſecundo, hoc pa- 4
ctum, etiamſi non ſit expreſſum, tamen in venditione fiſcali tacite ineſſe, adeo ut intra certum tempus (quod tamen nulla lege definitum reperitur) liceat meliorem conditionem offerre, atque ita rem primo emptori auferre, niſi primus emptor tantundē ſolvere ſit paratus. *Inf. ad munic. l. Lucius. 21. §. ult. & de jur. fiſ. l. ult. & C. de fi. & ju. haſt. fiſc. l. 4. & de vēd. reb. civ. l. 1.*

III. *De lege commiſſoria.*

Secundum pactum eſt lex commiſſoria, qua id agitur, ut ſi 1
emptor intra diem, de qua convenit, pretium non ſolverit, liceat venditori facere rem inemptam. *l.2.3.4. in princ.* ¶ Nota 2
primo hoc pactum vocari legem, quia venditioni adjicitur in continenti, proinde in contractu ineſt, & legem contractui dat. Item vocari commiſſoriam: quia emptor non ſolvens pretium in hoc pactum committit. ¶ Nota ſecundo, licet lex 3
commiſſoria in venditione probetur. *C. de pact. int. empt. l. 1.* tamen in pignore reprobari, id eſt, pactum, ut ſi debitor intra certam diem non ſolverit quod debet, pignus emptum ſit creditori. *C. de pact. pign. l. ultim.* ¶ Nota tertio, in arbitrio ven- 4
ditoris poſitum eſſe, utrum velit pretium petere, an hujus pacti beneficio uti. *dd. ll. 2. & 3.*

IV. *De hereditate vel actione vendita.*

Quemadmodum primo titulo prius de pactis agendum pro- 1
poſuit, quam de rebus quæ venduntur: ita etiam in titulis ſequentibus prius expoſuit ſpecialiter duo pacta; deinde in hoc titulo agit de quarumdam rerum incorporalium, id eſt, hereditatis, & actionis venditione. ¶ De hereditate vendita nota 2
primo, recte vendi hereditatem defuncti, non viventis. etenim qui viventis hereditatem vendidit, ſi ei poſtea defuncto ſuccedat, privatur hereditate tamquam indignus, *arg. l. 2. §. ult. inf. de his quæ ut indign. & l. donari. 29. §. ul. & l. ſeq. inf. de donat.* ¶ No- 3
ta ſecundo, venditorem manere heredem: quia qui ſemel eſt heres, non poteſt deſinere eſſe heres. *ſup. de minor. l. 7. §. ſed quod* 4
Papinian.

*Papinian.& inf.de hered.inſt.l.ei qui ſolvendo.*88.emptorem tamen vicem heredis obtinere.*l.2.§.cum quis.& ſup.commu.præd. l.ſi ei.* 9.ideoque non habere actiones hereditarias directas, niſi ſibi mandatæ ſint à venditore, ſed utiles. *C. h. t.l.* 5. *& ſupr.de*
4 *pact.l.ſi cum empt.16.in princ.* ¶ Nota tertio, inter emptorem & venditorem ſolere ſtipulationes emptæ & venditæ hereditatis interponi: quibus venditor promittit ſe reſtituturum emptori, ſi quid ex hereditate percipiet; & ſtipulatur ab emptore ſibi reddi, ſi quid ratione hereditatis præſtiterit.*l. venditor.21. & inf.de legat.3.l.quiſquis.95.& Inſtitut. de fideicommiſſar. he-*
5 *redit. §. ergo. verſ. ſed quarta.* ¶ Nota quarto, venditorem non præſtare certam hereditatis quantitatem, niſi eam affirmaverit. *l.qui filiifam.14.§.1.& l.ſeq.* ſed tantum hereditatem eſſe, & ad
6 ſe pertinere.*l.7.8.& 9.*¶ De actione vendita nota primo, idem eſſe, ſive quis dicat vendi actionem, ut *in hac rubr.* ſive obli-
7 gationem.*l. multum intereſt.19.* ſive nomen. *l.* 4. *& 6.*¶ Nota ſecundo, vendi poſſe tam actionem in rem, quam in perſonam.
8 *C. eod. l. ultim.* ¶ Nota tertio, non requiri ſcientiam vel conſenſum debitoris, cujus nomen venditur.*C.eod.l.3.& de novat.*
9 *l.1.verſ.nominis.*¶ Nota quarto actionem vendi poſſe ante, non
10 poſt litem conteſtatã.*C.de litig.l.2.*¶ Nota quinto, venditorem præſtare debere eum, cujus nomen vendidit, eſſe debitorem cum effectu: non tamen eum eſſe ſolvendo, nec debere certam quantitatem, niſi eam in vendendo expreſſerit.*l.4.& 5.& infr.*
11 *de evict.l ſi plus.74.§.ultim.* ¶ Nota ſexto, emptorem non poſſe plus exigere à debitore cujus nomen emit, quam ipſe venditori ſolverit.*C.mand.l.pen.& ult.*

V. *De reſcindenda venditione, & quando licet à venditione diſcedere.*

1 HVcuſque de emptione & venditione contrahenda: jam videamus, qui ſint ejus contractæ & perfectæ effectus.
2 ¶ Primus effectus eſt, quod non poteſt reſcindi, niſi ex juſta cauſa, puta quia per vim aut metum contracta ſit.*C.h.t.l.1.*nec licet ab ea recedere, niſi mutuo conſenſu.*C.eod.l.3.*cum res adhuc eſt integra (id eſt, nec res emptori tradita, nec pretium venditori ſolutum eſt aut reſtituta in integrum, reddita re ſeu pretio.*l.5.§.1.& ſup.de pact.l.ab empt.58. & C. quan. lic. ab empt.*
3 *diſced.l.2.* ¶ Nota primo, rem dici integram, ſi nec res ſit emptori tradita, nec pretium venditori ſolutum, licet datæ ſint
4 arrhæ.*d.l.2.*vel natus fidejuſſor. *l.3.* ¶ Nota ſecundo, venditionem

nem reſcindi, cum uno contrahentium petente, altero invito, per ſententiam judicis diſſolvitur: ab ea vero diſcedi, cum ſine judicio hi qui contraxerunt, eam irritam faciunt. *l.1.l.7.§.1.* & *C.quan.lic. ab empt. diſced. l.1.* vel cum is non vult contractui ſtare, qui ipſo jure non tenetur. *l. Titius.* 8.

VI. *De periculo, & commodo rei venditæ.*

SEcundus effectus eſt, quod periculum & commodum ſpectat ad emptorem, licet ei res nondum ſit tradita. *l. neceſſario.8.in princ.* & *ſup.tit.prox.l.5.§.ultim.* & *Inſtit. de contrahen. empt. §.cum autem.*

VII. *De ſervis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.*

SEquuntur tres effectus pertinentes ad ſervos venditos. 1
¶ Tertius effectus eſt, quod ſi ſervus exportandus veneat, 2
(id eſt, ne in ea civitate, vel provincia moretur, in qua venit) non poteſt ibi morari invito venditore. *l.1.* immo venditus hoc pacto, ne in ea civitate moretur, in qua venditus eſt, etiam Romæ morari non debet: & venditus ne in provincia moretur, etiam in Italia morari non debet. *C.ſi ſerv.exportan.ven.l.ultim.* Si contra legem moretur, confiſcatur, niſi venditor pactus in eum caſum ſit, ut ipſe manum injicere poſſit. *C. eod. l.1.* & *2.*
¶ Quartus effectus eſt, quod ſi mancipium ita venierit ut ma- 3
numittatur, emptore libertati moram faciente, id eſt, non manumittente, nihilominus mancipium ad libertatem pervenit ex conſtitutione Divi Marci, niſi venditor voluntatem mutaverit. *l.3.* & *ſup.de in jus vocan.l.ſed ſi hac lege.10.in princip.* & *C. ſi mancip.ita fue. alien. tot. tit.* ¶ Quintus effectus eſt, quod ſi 4
mancipium vendatur hac lege ne manumittatur, emptor non poteſt eum ad libertatem producere. *C.eod.l.penult.*

LIBER DECIMVSNONVS.

TIT. I. *De actionibus empti, & venditi.*

SExtus effectus eſt actio, quæ hinc inde ex hoc contractu 1
oritur, & multis modis nominatur. Nam quæ emptori adverſus venditorem competit, plerumque dicitur empti, ut *in hac rubrica*, ſive ex empto, ut *in l.ex empto. 11. in pr.* vel empti venditi, ſive ex empto vendito. *ſup. de hered. vel actio.*

*vend.l multum.*19.interdum venditi, ſive ex vendito.*ſup. de le. comm.l.*4.*§.pen.& inf.de evict. l. ſed hoc nomine.* 26.*& l.ſi cum venditor.*66.*§.pen.& C.de pact.l.ex conventione.* 11. Item actio, quæ venditori competit adverſus emptorem,plerumque appellatur actio venditi,ut *in hac rubr.*ſive ex vendito *l.Iulianus.*13. *§.ex vendito.*vel venditi empti, ſive ex vendito empto.*d. l. Iulianus. §. ſi procurator. in fin. & C. ſi ſerv. exte. ſe emi manda. l. un.*Plerumque igitur hæ actiones denominantur ab eo cui dantur,raro ab eo contra quem dantur: ut actio ex empto plerumque dicitur,quæ datur emptori, interdum quæ contra emptorem competit & actio ex vendito plerumque dicitur, quæ datur venditori, interdum quæ datur contra venditorem. Nos in ſequentibus actionem ex empto vocabimus, quæ emptori
2 competit: ex vendito, quæ venditori.¶ Ergo ex empto actione emptor.*d.l.ex exempt.in pr.*à venditore petit.*l.*6.*in pr.* vel ut ſibi rem tradat.*d.l.ex empt.§.& in primis ipſam.& ſup.de contr. empt.l.ſi duo.*13.*§.ſi quis jurav.*vel id quod ſua intereſt rem tra-
3 ditam eſſe.*l.*1.*in princ.d.l.ex empt.§.idem ait.& C.eod.l.*4. ¶ Ex vendito actio venditori competit ad ea conſequenda,quæ ei ab emptore præſtari oportet.*d.l. Iulian.§. ex vendit.* Præſtare autem emptor debet pretium, & poſt diem, quo tradita eſt res vendita, uſuras pretii,& ſumptus à venditore in eam rem factos,& ſi quid præterea ſe præſtaturum pactus eſt.*d.l.Iulian.§.*
4 *veniunt. & §§.ſeqq.* ¶ Nota primo, in arbitrio emptoris eſſe, utrum petat rem,an intereſſe,ſi modo res tradi poſſit: alioquin quid aliud petat,quam æſtimationẽ ejus quod ſua intereſt?*ſup.de contrah.empt.l.ſi cum fund.*68.*§.ult.*Sed ſi venditor rem tradere poſſit,& emptor eam deſideret,eam præciſe tradere cogitur, nec liberatur oblatione ejus quod intereſt. *Inſt. de don. §. aliæ.*
5 *verſ.& ad exemplũ.*Paul.*lib.*1.*Sentent.tit.*13.*§.ſi id quod.*¶ Nota ſecũdo, has actiones eſſe civiles,perſonales.*Inſt.de act.§.rei perſequend.*perpetuas.*C.de.cconſt.pecun.l.*2.*verſ.neq; ſit.*bonæ fidei. *Inſt.de act.§.action.* Hucuſque de emptione & venditione.

II. *Locati, conducti.*

1 EMptioni & venditioni proxima eſt locatio & conductio, iiſdemque regulis juris conſiſtit. *l.*2. *& Inſt.eod.in princ.* Et quod de empti venditi vocabulis ſupra dixi,eadem ſunt intelligenda de verbis locati conducti. Nam veteres, ut emptionis & venditionis, ita etiam locationis & conductionis appellationibus promiſcue utebantur.*ſup.tit.prox.l.veteres.*19.*& l.ſeq.* Sed ut

ut ſupra actionem empti dabamus emptori, venditi venditori;
ita etiam hic actionem locati locatori, conducti conductori
tribuimus. ¶ Locatio & conductio eſt contractus. *ſup. de pact.* 2
l.1.§.ultim.l.7.§.1.& inf. de verbor. ſignif. l. Labeo libro primo.
*19.*ſolo conſenſu conſtans.*l.1.& inf.de oblig.& action.l.2. & In-*
*ſtitut.de oblig.ex conſ.*de re utenda (uſus appellatione etiam fru-
ctum,& hominis operas intellige) *l.2.in fin.l.item quæritur.13.§.*
1.l.ſed addes.19. §.ſi quis mulierem.l. item ſi pretio.22.§. cum in-
ſulam.l. ea lege. 51.§.1. & ſup.de le. Rhod.l.2. in prin.l. ultim. in
*princ.& Inſt.hoc tit.§.item quæritur.*certa mercede.*l.2.& Inſti-*
tut.de locat.& conduct.in princ.& §.1. ¶ Merces eſt facti vel u- 3
ſus æſtimatio, quæ interdum appellatur pretium. *l.inſula. 58.in*
pr.& ſup.de leg. Rhod.l.ultim.§.ult. Aliter igitur pretium acci-
pitur in venditione, aliter in locatione. Nam. I. Illud ipſam rem,
hoc vero uſum vel factum æſtimat. II. Illud in pecunia tantum
numerata conſiſtit, ut docui *ſup.de contrah.empt.in fin.* hoc au-
tem in quacumque re, numero, menſura, vel pondere conſtat,
ut vino, oleo, frumento, &c. *C. hoc tit. l. ſi olei.21.* ¶ Locator 4
eſt, qui utendum vel faciendum dat: conductor qui accipit.
Cum quid utendum datur, ut ædes; vel fruendum, ut fundus:
conductor mercedem locatori ſolvit. In opere faciendo, ſi ope-
ræ locentur, ſimiliter locator mercedem accipit à conductore.
Si vero opus faciendum locetur, ut ædificium, vel anulus, con-
ductor mercedem accipit à locatore. ¶ Colonus eſt conductor 5
fundi. Inquilinus eſt conductor ædium. *inf. de acquir. poſſeſſ.*
l.res pignoris.37. & de vi & vi arma. l.ult. Redemptor eſt, qui
aliquid ſuis impenſis faciendum conduxit: ut ædificium ex-
truendum. *ſup. de rei vindic.l.redempt.39.* aut annonam exer-
citui præbendam, ut apud Livium illo loco libri 14. *Redempto-*
ribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſſis, Bellum, in-
quit, ſe ipſum alet. ¶ Locatio vel eſt temporalis, vel perpetua. 6
C.hoc tit.l.viam.10. Sed hæc eſt potius contractus emphyteu-
ticus, quam locatio. *Inſtitut. eod. §. adeo.* ¶ Locati actio datur 7
locatori adverſus conductorem: conducti actio, conductori
adverſus locatorem. *Inſt. eod. in princ.* Vtraque id perſequitur,
quod alter alteri ex bono & æquo præſtare debet. *inf. de oblig.*
& action. l. 2. in fin. Inſt. de oblig. ex conſen. in fin. veluti ut
merces debita ſolvatur. *C.h.t. l. legem.16.* una cum uſuris poſt
moram. *C.eod.l.præſes.17.* quæ tamen non debentur jure actio-
nis, ſed officio judicis actioni accedente. *l. quæro. 54. in pr.* ut
conductor præſtet, quod ejus dolo vel culpa res deteriorata eſt,

vel amiſſa. *l. ſi quis domum.* 9. §. *pen. l. videamus.* 11. §. *item proſpi-cere. l. ſi merces.* 25. §. *culpa. &* §. *penult. & Inſtit. eod.* §. *penult.* ut re conducta uti frui liceat, vel ſolvatur id quod intereſt. *l.* 7. 8. 9. *in pr. &* §. 1. & ut locatione rei finita conductor rem reſtituat.
8 *d. l. videamus.* §. *pen. & C. eod. l. ſi quis conductionis.* 25. ¶ Vtraque actio eſt civilis, perſonalis. *Inſt. de actio.* §. *rei perſequendæ.* bonæ fidei. *d. l. quæro. & Inſt. de actio.* §. *actionum perpetua. C. de conſt. pecun. l.* 2. *verſ. neque ſit in quocumque.* & ad heredes tranſitoria. *l. ſed addes.* 19. §. *ex conducto. & C. eod. l. viam.* 10.

III. *De æſtimatoria actione.*

1 EXpoſiti ſunt octo contractus, mutuum, commodatum, pignus, depoſitum, mandatum, ſocietas, emptio & venditio, locatio & conductio: quorum priores quatuor re, poſteriores conſenſu perficiuntur, omnes nominati & certi. Sed quidam contractus ſunt incerti. *ſup. de reb. cred. l. certi.* 9. *in princ.* de quibus merito dubitatur ad quod genus referri debeant: & alii ſunt contractus innominati, de quibus dicemus *duob. titt. ſeqq.*
2 ¶ Incertus contractus eſt, veluti cum res æſtimata vendenda datur, ut is qui accepit, aut rem, aut æſtimationem reſtituat. de quo contractu dubitatum eſt, utrum pariat actionem ex vendito, quia æſtimatio vim habere venditionis ſolet; an ex locato, quaſi rem vendendam locaverit, an ex conducto, quaſi operas conduxerit ejus qui vendere debet, an mandati, quaſi rem vendendam mandaverit. Sed tollendæ dubitationis cauſa, & ut vitetur periculum, in quod incidit, qui actionem movet ſibi non competentem; placuit actionem æſtimatoriam proponi.
3 ¶ Quæ quidem eſt ſpecies actionis præſcriptis verbis, & bonæ fidei. *l.* 1. *in princ. & Inſt. de action.* §. *actionum.* Alia eſt actio æſtimatoria ex venditione, quæ etiam appellatur quanto minoris, qua emptor petit ob rei vitium aliquid de pretio detrahi. *inf. de ædil. edicto. l. ſi quid venditor.* 18. *in princ.*

IV. *De rerum permutatione.*

1 SVperſunt explicandi contractus innominati, qui ſunt ſtricti juris, excepta permutatione, quæ eſt bonæ fidei. quare de permutatione ſeorſum hoc loco dicendum. optime enim hic titulus ſuperiori cohærebit; cum hi tituli duos caſus proponant, quibus actio præſcriptis verbis eſt bonæ fidei, cum aliis caſi-
2 bus ſit ſtricti juris. *Inſt. de action.* §. *actionum.* ¶ Permutationem Doctores vulgo diſtinguunt à contractu Do ut des: quaſi permutatio

mutatio ſit, quando ſpecies cum ſpecie commutatur, veluti, Do tibi Stichum ut des mihi Pamphilum: alias interveniente genere fit contractus do ut des, veluti do tibi Stichum, ut des mihi bovem. Ego Cujac. aſſentior pro eodem accipienti permutationem & contractum do ut des. Itaque permutationem definio, contractum innominatum do ut des. ¶ Nota primo, 3
contractnm do ut des, licet appelletur permutatio, tamen eſſe innominatum. *l.* 1. §. *item emptio.* quia permutatio non eſt nomen contractus, ſed conventionis: etenim contractus non tantum conventione, ſed etiam cauſa conſtat. *ſup. de pact. l.* 7. §. *ſed etſi in alium.* ratione conventionis eſt facti. *inf. de cur. furio. l.* 7. ratione cauſæ eſt juris. *ſup. de pact. l. ſi unus.* 27. §. *pactus ne peteret:* atque hæc eſt præcipua pars & quaſi anima contractus: eſt enim vis conventioni à jure tributa, per quam conventio civilem obligationem & conſequenter actionem parit; quapropter Labeo maluit contractum appellare obligationem, quam conventionem. *inf. de verb. ſignif. l. Labeo libro primo.* 19. ubi metonymia effectus accipit obligationem pro cauſa obligationis. Ergo illud eſt nomen contractus, quod non ſolum conventionem, ſed etiam cauſam ſignificat: ut emptio & venditio, locatio & conductio, mutuum, commodatum: non id, quod ſolam & nudã conventionem indicat, ut permutatio. Si quæras, cur emptio ſit nomẽ contractus, permutatio ſit nomen nudæ conventionis: reſpondebo, quia emptioni lex duodecim tabularum tribuit vim producendæ actionis: unde qui emptionem dicit, conventionem lege confirmatam, & cauſa ſubnixam dicit; quod in permutatione non obtinet, quia lex xij. tabularum nullam permutationis mentionem fecit. Quocirca licet permutatio ſit conventio habens cauſam, alioqui non eſſet contractus, ſed nudum pactum; tamen ipſum permntationis vocabulum non ſignificat cauſam, ſed ſolam conventionem. ¶ Nota ſecundo, in 4
permutatione rem ab utraque parte intervenire: quia res datur ut invicem res detur: quod ſecus eſt in emptione, ubi ex una parte pecunia datur, ex altera res traditur. *l.* 1. *in princ. & ſup. de action. empt. l. ex empto.* 11. §. *& in primis ipſam.* ¶ Nota tertio, 5
permutationem re contrahi, quo modo contrahuntur etiam alii contractus innominati. *d. l.* 1. §. *item emptio.* ¶ Nota quarto, 6
permutatione dominium in accipientem transferri. *l.* 1. §. *penult. & inf. de au. & arg. lega. l. ſcribit.* 34. *in fi. princ.* Idcirco recte dicitur contractus do ut des: quia dare eſt dominium transferre. *inf. de verbor. oblig. l. ubi autem.* 75. §. *ultim. & de div. reg. jur. l.*

non videntur. 167. *in princ. & Inſtitut. de action.* §. *ſic itaque*.
7 ¶ Nota quinto, ex permutatione, ut & ex aliis contractibus innominatis, duplicem actionem oriri, nam qui contractum implevit: contra eum, qui non implevit, aut agit præſcriptis verbis in id quod ſua intereſt contractum impleri: aut id quod dedit, repetit condictione ob cauſam dati. *infr. tit. prox. l.* 5. §. 1. Quamobrem quod dicitur *in. l.* 1. §. *ult.* non in id agi quod intereſt, ſed ut res reddatur, condictioni locum eſſe; ſic explicari debet, ut hæ particulæ, *non*, & *ſed*, accipiantur pro *non ſolum, ſed etiam*, ut *ſup. de ſerv. præd. urban. l.* 5. *& inf. de aqua quotid. & æſti. l.* 1. §.
8 *quotidiana. & de injur. l.* 5. §. *domum. & aliis locis.* ¶ Nota ſexto, actionem præſcriptis verbis, quæ ex permutatione competit, eſſe bonæ fidei, ut initio tituli dixi.

V. *De præſcriptis verbis, & in factum actionibus.*

1 ALios contractus innominatos, & ex eis competentem actionem præſcriptis verbis conſtat eſſe ſtricti juris. *Inſt. de*
2 *actionibus.* §. *actionum.* ¶ Contractus innominatus eſt, qui non habet nomen, quod ſimul conventionem & cauſam ſignificet,
3 ut *tit. præced.* docui. ¶ Contractus innominati referuntur ad quatuor genera, do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias. *l.* 5. Cum enim omnis obligatio vel in dando, vel in faciendo conſiſtat. *Inſt. de verbor. oblig. in princ. &* §. *ult.* hæc duo quatuor modis connecti poſſunt: quia datio vel conjungitur cum datione, & eſt contractus do ut des: vel cum facto, & eſt contractus do ut facias. ſimiliter factum vel cum facto jungitur, & eſt
4 facio ut facias: vel cum datione, & eſt facio ut des. ¶ Hi contractus non pariunt actionem ex verbis legis xij. tabularum, ſed ex interpretatione Iureconſultorum, qui legem loquentem de contractibus nominatis produxerunt ad contractus ſimiles innominatos. Nam permutatio, ſeu do ut des, eſt ſimilis emptioni: do ut facias, locationi: facio ut facias, mandato. & his tribus caſibus datur civilis actio præſcriptis verbis. Sed contractus facio ut des, nulli contractui nominato ſimilis eſt, proinde non datur ex eo civilis actio, ſed prætoria ſubſidiaria de dolo.
5 *d. l.* 5. ¶ Nota primo, contractũ non denominari ab implemento, ſed à forma, quam ab initio accipit. *C. de reſcind. vend. l. pre-*
6 *tii.* 9. nec eſſe eundem contractum, do ut facias, reſpectu dantis; & facio ut des, reſpectu facientis; ſed reſpectu utriuſque contrahentis dici contractum do ut facias, vel facio ut des, prout contigit. Quare ſi ita contractum iniverimus, do tibi Sti-

 chum

ctum ut manumittas Pamphilum ; ac tu prius contractum impleveris, & Pamphilum manumiſeris, contra me habebis actionem civilem præſcriptis verbis tanquam ex contractu do ut facias, licet ideo feceris ut tibi darem. *ſup. de pact. l. 7. §. ſed etſi in alium.* ¶ Nota ſecundo, eum, qui dando contractum implevit, non ſolum poſſe agere, ut alter quoque contractum impleat, vel id quod intereſt præſtare cogatur, ſed etiam poſſe datum repetere condictione ob cauſam, ſi per pœnitentiam diſcedere à contractu velit. *d. l. 5. §. 1. & 2.* ut & ſuperiori titulo de permutatione notavi. Quid ſi faciendo impleverit quis contractum? an altero non implente factum ſuum repetet? utique, ſi repeti poſſit, veluti ſi promiſit, liberationem repetit, ſi accepto tulit, obligationem condicet. *ſup. de cond. ct. cau. da. l. 4. & l. ſi mulier. 10.* Ex contractibus igitur innominatis aut datum & interdum factum condicitur, aut præſcriptis verbis vel de dolo agitur. Quare cum de condictione ob cauſam, ac de doli actione ſupra ſuis locis dictum fuerit, hoc loco explicanda eſt actio præſcriptis verbis. 6

¶ Hæc actio pluribus nominibus ſignificatur, nam dicitur I. Actio præſcriptis verbis, ut *in hac rubr. & paſſim.* quæ appellatio generalis eſt, & omnibus actionibus accommodari poteſt, eſt enim vetuſta, & à jure antiquo ſumpta, quo jure omnis actio habebat certas formulas, & certa ac præſcripta verba. *ſup. de orig. jur. l. 2. §. deinde ex his legibus. & C. de formul. l. 1.* ſed quia actiones ex cõtractibus nominatis proprias appellationes habent, ut empti venditi, locati conducti, depoſiti, &c. idcirco hoc commune nomen præſcriptis verbis, ſpecialiter attributum eſt actioni proprio nomine carenti, quæ ex contractibus innominatis oritur. *argument. l. mortis cauſa capitur. 31. in pr. inf. de mort. cau. donat.* II. Actio in factum civilis. *l. 1. §. 1. l. 5. §. at cum do. verſ. ſed ſi dedi.* vel ſimpliciter in factum. *l. ſi tibi. 22. in fi. & ſup. tit. prox. l. 1. §. 1.* ubi ſubaudiendum eſt, civilis. III. Actio, vel intentio, vel condictio incerti; quia perſequitur id quod intereſt. *l. 6. l. ob eam. 9. l. promiſiſti. 16. in princ. & ſup. de pact. l. 7. §. ſed etſi in alium. & inf. de precar. l. duo 19. §. ult.* quod eſt res incerta. *ſup. ſi quis in jus voca. non ier. l. ult. infr. de verb. obligat. l. ſi pœnam. 68.* 7

¶ Datur autem hæc actio, I. Ex contractibus innominatis. *d. l. 5. & paſſim h. tit.* II. Ex contractibus dubiis, id eſt, quorum genus eſt incertum. *ſup. de æſtim. act. l. 1. in princ.* III. Ex contractibus nominatis, maxime ſi pacto aliquo ſint informati, unde hæc actio concurrit cum actione ex empto vendito. *ſup. de contrah. empt. l. Labeo. 50. & de reſcind. vendit.* 8

l.6. & C. de pact.int.empt.l.2. Ex quo apparet, falſam eſſe Do-
ctorum opinionem,qui putant hanc actionem tum demum ha-
9 bere locum, cum ceſſant remedia ordinaria. ¶ Hæc actio eſt
ſtricti juris, exceptis duobus caſibus, quibus eſt bonæ fidei, ut
notavi *ſup. tit. prox.in pr.* Actio autem de dolo, quam dixi dari
ex contractu facio ut des,ſine dubio eſt arbitraria. *ſup.de dolo.l.*
10 *arbitrio.18.in prin.* ¶ Cum dictum ſit actionem præſcriptis ver-
bis eſſe in factum : ne intelligas actionem in factum & actio-
nem præſcriptis verbis omnino idem eſſe. actio namque in fa-
ctum latius patet, ut nunc docebo, ſatisfaciens poſteriori parti
hujus rubricæ, quæ eſt de *in factum actionibus* : quia prior *de*
11 *præſcriptis verbis*,ſufficienter perpurgata eſt.¶ Actio in factum
ex eo dicitur,quod ejus formula libello conventionali compre-
henſa,in factum, de quo quæſtio eſt, concipitur, id eſt, ex ipſo
12 negotio controverſo ſumitur.¶ Eſt autem duplex:nempe civi-
lis,& prætoria.Civilis eſt, quæ ex interpretatione, non ex verbis legis datur: & dicitur præſcriptis verbis, ſi ex conventione oriatur; ſin minus,non dicitur præſcriptis verbis, ſed recipit alias appellationes, ut cum dicitur utilis Aquilia, vel in factum. *ſup.ad leg. Aquil.l.item ſi obſtetrix.9.§.ſi quis hominem.l. quemadmodum.29.§.pen.& Inſtitut.eod.§.ult. verſ.ideoque.* Præterea ſubdividitur in edictalem,& decretalem. Edictalis datur edicto prætoris,ut adverſus eum qui in jus vocatum vi exemit. *Sup. ne quis eum,qui in jus voca.l.5.§.1.*& adverſus eum qui dolo fecit, quo minus quis judicio ſiſteret. *ſup.de eo per quem factum erit.l. 3.in princ.& ſexcentis aliis caſibus.* Decretalis à prætore pro tribunali,deficientibus omnibus juris ſcripti remediis,decernitur: qualem Iulianus dabat in ſpecie *d.l.7.§. ſed et ſi in alium. ſup.de pact.* Hanc Doctores dativam, illam autem nativam appellant.

PARS QVARTA.

PERVENIMVS ad Pandectarum umbilicum : ſic enim, quia medium locum tenet,à Iuſtiniano *in l.2.§.quartus. C. de vete.ju.enucl.* appellatur hæc quarta pars, in qua poſt res creditas, id eſt, reales contractus, agitur de rerum creditarum accidentibus,& de contractibus perſonalibus. Accidentia ſunt; ut pignora, actiones ædilitiæ, (quas Iuſtinianus ait eſſe quaſi pediſequas actionum empti, & venditi) uſuræ, probationes. Contractus perſonales appello eos, qui ſunt de ſolo perſona-

rum nexu, ut ſponſalia, nuptias, tutelas. Sunt igitur hujus partis duo ſegmenta. Prius de acceſſionibus, & accidentibus contractuum realium ſupra expoſitorum, quod tribus libris continetur, vigeſimo, vigeſimo primo, & vigeſimo ſecundo: poſterius de contractibus perſonarum, quod reliquos quinque libros occupat.

LIBER VIGESIMVS.

TIT. I. *De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum*

PRIMVM rerum creditarum accidens eſt pignus vel hy- 1
potheca. ¶ Nota primo, quaſdam conventiones ſemper eſſe 2
principales; nonnullas ſemper acceſſorias; alias modo principales, modo acceſſorias. Semper principales ſunt, ut mutuum, commodatum, emptio & venditio, locatio & conductio, ſocietas. Semper acceſſoriæ ſunt, ut pignus, conſtitutum. Modo principales, modo acceſſoriæ, ut mandatum, & ſtipulatio. ¶ Nota 3
ſecundo, duplicem de pignore actionem competere. Altera eſt pigneratitia, civilis, perſonalis, ex contractu pignoris re inito, de qua ſupra dictum fuit: altera eſt Serviana, ſive hypothecaria, prætoria, in rem, ex nudo pacto; tam hypotheca, quam ex pignore competens, ad quam in præſentia reſpicimus. Itaque pignus ſupra conſideratum fuit contractus re perfectus: hic vero ſpectatur, ut acceſſio principali contractui adjuncta. ¶ Nota 4
tertio, de pignoribus & hypothecis tria in præſentia declarari. I. Namque agitur de contrahendo pignore. II. De ejus effectu. III. De ejus diſſolutione. In contrahendo ſpectatur forma, id eſt, qualiter contrahatur & materia, id eſt, quæ res pignerentur vel hypothecæ ſubjiciantur. Sed de rebus dicetur *inf. tit.* 3. ut enim ſupra in tractatu de emptione, ita etiam hic prius explicatur forma, quam materia contractus. ¶ Tres itaque ſunt partes hu- 5
jus rubricæ. Prima pars eſt generalis, *De pignorib. & hypothecis.* de quorum vocabulorum propria ſignificatione, & promiſcuo uſu dixi *ſup. ad tit. de pign. act.* Secunda pars, *& qualiter contrahantur,* formam notat. Pignus proprie dictum, re contrahitur. *inf. de oblig. & act. l.* 1. *§. creditor. & Inſtit. quib. mod. re contrah. oblig. §. ult.* hypotheca nudo pacto. *l.* 4. *& ſup. de pact. l. ſi tibi.* 17. *§. de pignore.* Vtrumque autem vel pure contrahitur, vel in diem, vel ſub conditione. *l. grege.* 13. *§. penult. & inf. qui potior. in*

pig. habe. l. 7. §. 1. l. creditor. 12. §. unde. & quib. mod. pign. ſolv. l. 6. in princ. Porro præter pactum de re obliganda, quo hypotheca conſtituitur, ſæpe adjiciuntur alia diverſa pacta, veluti ut creditor loco uſurarum percipiat fructus ex re pignerata, quo caſu dicitur antichreſis. *l. 6. §. 1.* & ut non ſoluto debito pignus creditori emptum ſit. *l. ſi fundus. 16. §. ultim.* & multa alia. Quo reſpiciens ſubjecit tertiam rubricæ partem, *& de pactis eorum*, quæ ſimiliter ad formam referri debet; quia pacta dant formam contractibus, & actionibus inde deſcendentibus. *ſup. de pact. l. 7. §. quinimo.*

II. *In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.*

QVemadmodum pactum vel eſt expreſſum, vel tacitum, ita etiam hypotheca, quam pacto contrahi diximus, vel eſt manifeſtaria, vel tacita. *l. eſt differentia. 9. & ſup. de pact. l. 4. in pr.*

III. *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.*

1 CVm dictum ſit, quomodo pignus vel hypotheca contrahatur, conſequenter dicendum de rebus, quæ pignori vel hypothecæ datæ obligantur, vel non obligantur. Sed ſufficiet eos caſus exponere, quibus res non obligantur: hinc enim ex regula contrariorum intelligemus, quibus caſibus res obligen-
2 tur. ¶ Sciendum eſt, rem multis de cauſis non obligari, licet de ejus pignore vel hypotheca convenerit. I. Si res ſit talis, quæ ejuſmodi obligationem non admittat, ut *hac rubr.* oſtendit, veluti homo liber. *C. de patr. qui fil. diſtr. l. 1.* & omnino res quæ non eſt in commercio. *l. 1. §. ultim.* II. Si is qui vult pignori nectere, id faciendi poteſtatem non habeat, ut pupillus ſine tutore. *d. l. 1. in princ.* & qui non eſt rei dominus. *ſup. de pignor. l. & quæ nondum. 15. §. 1. & inf. de probat. l. ante omnia. 23.* III. Si is qui pignori accipit, non habeat ejus rei commercium. *d. l. 1. §. ult.* ut Iudæus mancipii Chriſtiani. *C. ne Chriſt. manc. hær. vel Iud. l. 1.* IV. Si obligatio principalis non conſiſtat. *ſup. de pign. l. 5. in princ. & inf. de div. reg. jur. l. nihil dolo. 129. §. 1.*

IV. *Qui*

IV. *Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

HActenus de contrahendo pignore vel hypotheca, nunc de 1
ejus effectibus dicendum. ¶ Primus effectus eſt actio hy- 2
pothecaria, ex eo dicta, quod perſequitur pignus vel hypothecam: nam in hac actione inter hypothecam & pignus non diſtinguimus. *Inſt. de act.* §. *item Serviana.* Dicitur etiam Serviana (ut probabile eſt) à Servio prætore, à quo fuit introducta, ut Publiciana à Publicio, Pauliana à Paulo, Fabiana à Fabio; non à ſervando, ut Accurſius exiſtimat, nec à ſerviendo, ut aliis quibuſdam videtur. Interdum vocatur etiam pigneratitia, ut notavi *ſup. de pigner. act.* §. 8. ¶ Datur autem creditori pigneratitio. 3
ſup. de pignor. l. ſi fundus. 16. §. *creditor. & Inſt. d.* §. *item Serviana.* contra quemcumque pignoris poſſeſſorem: ſive ipſe debitor poſſideat. *ſup. de pignor. d. l. ſi fundus.* §. *ſi pluris. & l. ſi inter.* 21. §. *ult. & Nov.* 4. *cap.* 2. ſive heres debitoris. *C. ſi unus ex plurib. heredib. l.* 2. ſive extraneus. *ſup de pignor. l. grege.* 13. §. *in ſuperficiariis.* juſtum habens titulum. *C. eod. l. diſtractis.* 14. vel ſine titulo poſſidens. *C. eo. l. ſi tibi.* 26. §. *item contra eum.* qui dolo poſſidere deſiit. *ſup. eod. d. l. ſi fundus.* 16. §. *in vindicatione.* ¶ Eſt autem a- 4
ctio, non petitoria. *d. l. ſi fundus.* §. *creditor.* ſed poſſeſſoria, quippe quæ nudam poſſeſſionem avocat. *Inf. de evict. l. ſi cum venditor.* 66. *in princ.* ¶ Et eſt actio prætoria. *ſup. de pact. l. ſi tibi.* 17. §. 5
de pignore. & Inſtitut. de act. d. §. *item Serviana.* in rem. *ſup de pignor. l. pignoris.* 17. *& C. eod. l. pignoris.* 18. *& qui potior. in pign. hab. l. eos qui.* 9. arbitraria. *Inſtit. de act.* §. *præterea.* perpetua. *C. ſi adverſ. cred. l.* 1. *&* 2. *& de præſcript. trig. vel quadrag. annor. l.* 7. §. 1. & ad heredes tranſitoria: ita ut ſi plures ſint heredes creditoris, omnes agant in ſolidum, quia pignoris cauſa eſt individua *C. ſi un. ex plurib. hered. l.* 1. unde etiam poſſeſſores pignoris, ſi multi ſint, omnes in ſolidum conveniuntur. *C. eod. l.* 2. ¶ Divi- 6
ditur in Servianam directam, quæ ex verbis edicti datur domino fundi perſequenti res coloni ſibi ratione locationis pigneratas: & quaſi Servianam; ſive utilem Servianam, quæ ex interpretatione & productione edicti datur aliis quibuſcumque creditoribus pigneratitiis hypothecas ſeu pignora perſequentibus, *Inſtitut. de act. d.* §. *item Serviana.* ¶ Nota primo, jure Dige- 7
ſtorum & Codicis in arbitrio creditoris eſſe, utrum malit age-

re per-

re perſonali actione contra debitorem, an hypothecaria contra pignoris poſſeſſorem. *C.de pignor.l.diſtractis*.14. ſed hodie non habet hanc electionem actionis, niſi contra debitorem, ſi forte ipſe debitor pignus poſſideat : alioquin primo debet actione perſonali excutere ipſum debitorem,deinde eos qui pro illo interceſſerunt , ut fidejuſſores: poſtremo in ſubſidium agere hypothecaria contra extraneum pignoris poſſeſſorem. *Nov.* 4.
8 *cap*.2.¶ Nota ſecundo,in hanc actionem venire etiam quod rei pigneratæ accedit,ut fructus. *C.in quib. cauſ.pign.taci.contrah.* *l*.3.partus ancillæ,*ſup.de pign.l. Paulus*.29.§.1. *& C.de pign.l*.1. & quod per alluvionem fundo pignerato acceſſit. *Sup. de pign. l.ſi fundus*.16.*in princ.& de pign.act.l.ſi convenerit*.18.§.1.Excipe,niſi fructus ſint ante litem conteſtatam percepti: & vel non extent, vel ex re principali poſſit creditori ſatisfieri. *d.l. ſi fun-*
9 *dus.§. interdum.* ¶ Nota tertio,eum , qui rem creditori agenti non reſtituit , interdum condemnari in æſtimationem, ut quia dolo malo non reſtituit;quandoque cogi cavere de re reſtituenda,veluti ſi res abſit,nec poſſit ſtatim reſtitui.*d.l.ſi fundus*.§. *in*
10 *vindicatione.* ¶ Nota quarto,aliter litem æſtimari contra debitorem principalem , aliter contra tertium poſſeſſorem , hic enim condemnatur quanti ea res eſt , licet minus creditori debeatur;creditor autem,quod ultra debitum conſequitur, debitori reſtituere tenebitur actione pigneratitia: ipſe autem debitor non eſt in majorem quantitatem damnandus , quam actori debeat.*Sup.de pig.l.ſi inter*.21.§.*ult*.& ſi ultra debitam ſummam damnetur, tamen plus ſolvere, quam debet, non tenetur.*d.l. ſi*
11 *fundus*.§.*ſi pluris*.¶ Nota quinto,proprium hujus actionis eſſe, quod in hac rubrica proponitur,ut ſi multi creditores idem pignus perſequantur,non æquo jure concurrant, ſed potiores vel qui in potiorum locum ſucceſſerunt, aliis præferantur. Potior creditor eſt , qui ex privilegio à jure indulto cæteris creditoribus præfertur.Eſt autem duplex privilegium, nempe temporis, & cauſæ.Ratione temporis præfertur creditor antiquior,ratione cauſæ favorabilior.In actionibus perſonalibus unum eſt privilegium cauſæ, diverſorum vero temporum creditores æquales ſunt. *Inf.de reb.auctor.jud.poſſid.l.privilegia*. 32. In actione autem hypothecaria ſpectatur etiam privilegium temporis. *C. h.t.l. ult*. §.1. Magis tamen in cauſa quam in tempore privilegium cernitur : idcirco appellatione privilegii plerumque ſignificare ſolemus privilegium cauſæ,ut in ſequentibus regulis,
12 quæ hoc loco notandæ ſunt. ¶ I. Creditor privilegiarius alii
non

non previlegiario, licet antiquiori, præfertur; ut is qui in rem conſervandam credidit. *l.* 5. *&* 6. & mulier dotem repetens. *d.l. ult.* §. 1. II. In pari cauſa, id eſt, ceſſante privilegio cauſæ, prior creditor præfertur poſteriori, etiamſi prior generalem, poſterior ſpecialem hypothecam habeat. *l.* 2. *& C. eod. l.* 6 *l. diverſ.* 8. Niſi prior præter generalem omnium bonorum hypothecam, quædam ſpecialiter obligata habeat: nam ſi ex his rebus ſpecialiter obligatis univerſum debitum redigere poſſit, in aliis bonis ſibi generaliter, & alii poſteriori creditori ſpecialiter obligatis, poſterior creditor præfertur. *C. de pignorib. l.* 2. III. Creditor privilegiarius contra privilegiarium non utitur ſuo privilegio: idcirco ex duobus privilegiariis, prior tempore eſt potior jure. *l.* 7. *in princip. & C. eod. l. ult.* §. *exceptis. & de privileg. fiſ. l.* 2. *& Nov.* 91. *cap.* 1. Excipitur primo, qui pecuniam ad militiam emendam credidit: nam in ea militia cæteris creditoribus potior eſt, adeo ut etiam mulieri dotem repetenti præferatur. *Nov.* 97. *cap.* 4. Excipitur ſecundo fiſcus agens ex cauſa primipilari: omnibus enim creditoribus præfertur, etiam mulieri dotem repetenti. *C. de primip. l.* 2. Cauſa primipilaris eſt, quæ pertinet ad annonam militibus præbendam. Excipitur tertio mulier dotem repetens, quæ ut in cauſis modo dictis cedit fiſco, & ei qui militiæ emendæ cauſa pecuniam credidit, ſic omnibus aliis creditoribus præfertur, etiam expreſſam anteriorem hypothecam habentibus, exceptis liberis prioris matrimonii dotem maternam repetentibus. *C. h. tit. l. ult. vide tractatum de pignore, axio.* 122. IV. Qui potiori creditori ſolvit, vel ſaltem debitum obtulit, & eo nolente accipere obſignavit ac depoſuit, ejus locum obtinet. *l. potior.* 11. §. *ult. l. creditor.* 12. §. *à Titio. & C. eod. l.* 1. *l.* 5. quo ſpectat poſterior rubricæ pars, *de his qui in prior. &c.*

V. *De diſtractione pignorum & hypothecarum.*

SEcundus pignoris vel hypothecæ effectus eſt, quod debitore non ſolvente, nec aliter creditori ſatisfaciente creditor 1
pignus diſtrahere poteſt. ¶ Hæc venditio vel juris neceſſitate 2
fit, videlicet cum priori creditori poſterior creditor, aut debitoris fidejuſſor pecuniam offert. *l.* 2. *l.* 5. §. 1. *& l.* 6. vel jure conventionis. *l.* 3. cum ſcilicet creditor extraneo pignus vendit; quia debitor vel expreſſe cum eo pactus eſt, vel tacite pactus cenſetur, ut, niſi debitum ſolveret, pignus vendere liceret. *Sup. de pign. act. l.* 4. *& Inſtit. quib. alie. lic. vel non.* §. 1. ¶ Vendit au- 3
tem pignus creditor, vel jure communi, vel jure creditoris:

priori caſu de evictione tenetur; poſteriori, non tenetur. *Sup.*
4 *manda.l.ſi mandatu Titii.59.§.creditor.* ¶ Expoſiti ſunt duo pignoris & hypothecæ effectus, præter quos ſunt & alii, quos breviter proponam. Tertius igitur effectus eſt Salvianum interdictum.*de quo inf.lib.43.tit.ult.* Quartus eſt exceptio pignoris.*ſup.commun.divid.l.6.§.idem Iulianus.& de pignor.l.ſi is qui bona.* 11. §. *pen. in fin.l. grege.*13.§. *cum pignori.& qui potior. in pign.l.creditor.*12. *in princ. & C.de pign. act.l. ne creditores.* 10. Quintus pignoris proprius eſt actio pigneratitia,*de qua ſup.lib.* 13. *tit.* 7.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca ſolvitur.*

HVcuſque de contrahendo pignore vel hypotheca, & de ejus contracti effectu dictum eſt. Vltimo loco explicantur modi, quibus pignoris vel hypothecæ nexus ſolvitur, hi modi partim ſpectantur in principali obligatione, quia debito ſoluto, pignus ſolvitur.*Inf.de ſolut,l.in omnibus.*43. cum acceſſoria obligatio ſine principali non conſiſtat.*Inf.de div.reg.jur.l. nihil dolo.*122.§.1.partim in ipſo pignore ſive hypotheca, veluti ſi res pignerata pereat.*l.ſicut.*8.*in princ.* aut ſi pignus à creditore remittatur.*C.de pign.l.major.*23.*& de remiſſ.pig.l.*2. partim in utroque, veluti ſi debitor creditori pignus dederit in ſolutum. *ſup.de pign.act.l.eleganter.*24.*in princ.& C. de pign.l.cum dominam.*13.Hactenus de primo rerum creditarum accidente,id eſt, pignore vel hypotheca.

LIBER VIGESIMVS PRIMVS.

TIT. I. *De ædilitio edicto,& redhibitione,& quanto minoris.*

1 SECVNDVM accidens eſt remedium ædilitium, quod ædilium curulium edicto ex emptionis & venditionis contractu multiplex competit. Primum remedium eſt redhibitio ſeu actio redhibitoria, ex eo dicta, quod res venditori redhibetur,id eſt,redditur.*l.redhibere.*21. *in pr.* & omnia hinc inde reſtituuntur,ut perinde ſit,ac ſi venditio contracta non fuiſſet. *l.cum autem.*23.§.*Iulianus.l.facta.*60.*& ſup.de alie.jud.mutan. cau.fact. l. quia redhibitio.* 9. Quare præcipue emptori contra venditorem,ſed etiam venditori adverſus emptorem competit.
2 *l.*1.§.1.*l.item ſi ſervit.*30.*in pr.* ¶ Secundum remedium eſt actio æſtima-

æſtimatoria,vel quanto minoris,ſeu quanti minoris, (tot enim
nominibus paſſim appellatur) per quam emptor à venditore
partem pretii repetit ob rei morbum ſeu vitium,quod à vendi-
tore celatum eſt,id eſt, quanto minoris emiſſet,ſi id ſciviſſet. *l.*
quoties.61.¶ Vtraque actio eſt ex contractu emptionis & ven- 3
ditionis *l.cum autem*.23.§. *ſi ſervus*. & §.*ſeq*.& ex iiſdem cauſis
competunt. *Inf.de except.rei judic.l. ſi is qui heres*. 25. §.1. Sunt
autem tres cauſæ.I.Si mancipii vel jumenti vitium ſeu morbum
venditor emptorem celaverit.*l*.1.§.1.*l.ædiles*.38.*in prin*.Vitium
& morbum pro eodem accipimus.*d.l*.1.§.*ſed ſciendum*.II.Si ad-
verſus dictum promiſſumve cum veniret,fuerit,id eſt,ſi res non
erat talis cum vendebatur, qualem venditor dixit.*d.l*.1.§.1.*d.l.*
ædiles.§.*& non tantum*. veluti ſi affirmaverit aliquid adeſſe ſer-
vo quod non adſit,vel abeſſe quod non abſit:ut puta falſo dixe-
rit eſſe artificem, vel non eſſe furem.*l. quid ſit fugitivus*.17. §.
ult.& *l.ſeq*.Dictum eſt,quod verbotenus pronunciatur,ac nudo
ſermone finitur; promiſſum eſt vel pollicitatio, quæ nuda vo-
luntate conſtat, vel ſponſio, quæ per ſtipulationem fit. *l. ſcien-*
dum.19.§.*dictum*.III.Si venditor emptori de his quæ edicto æ-
dilium continentur, puta ſervum ſenem eſſe, non caveat. *l. ſi*
venditor. 28. ¶ Item utraque actio in heredes tranſit. *d. l. cum* 4
autem.§.*hæ actiones*.Vtraque eſt ædilitia,utraque arbitraria; ita
ut arbitrio judicis obtemperans, præſtet ſimplum; contumax
condemnetur in duplum, qua ratione videntur eſſe actiones
pœnales,id eſt,mixtæ.*d.l.cum autem*.§.*ſi ſervus*.& *l.redhibito-*
ria.45.¶ Differunt autem. I. Quia redhibitoria datur intra ſex 5
menſes utiles à die contractus, vel dicti ſeu promiſſi compu-
tandos:æſtimatoria ſeu quanto minoris, intra annum utilem.*d.*
l.ſciendum.19.§.*ult*. & *l.ſeq.l.quod ſi nolit*. 31.§.*ſi quid ita.l. ædi-*
les.38.*in pr.l.cum ſex*.55.& *C.de ædil.act.l*.2.Duobus tamen ca-
ſibus actio redhibitoria duobus menſibus,æſtimatoria ſex men-
ſibus terminatur.Primus caſus eſt, ſi venditor de iis quæ edicto
ædilium continentur,cavere nolit.*l. ſi venditor*.28. Alter caſus
eſt, ſi emptor de ornamentis jumenti ſibi à venditore non tra-
ditis conqueratur.*d.l.ædiles.in princ*.II.Quia per redhibitionem
fit res inempta, per actionem vero æſtimatoriam tantum reſti-
tuitur pars pretii.*d.l.ædiles*.38.*in princ.l.facta*.60.¶ Non eſt ig- 6
norandum,præter dictas duas actiones, etiam alias quaſdam ex
edicto ædilium proficiſci:ut in eum, qui,qua vulgo iter fit,ani-
mal habuit,quod alicui nocere poterat,& nocuit.*l. hi enim*.40.
& *ll.ſeqq*. & *Inſt.ſi quad.paup.fecisſ.dicat*.§.*ultim*.& in eum qui

ſervum

ſervum caſtravit. *ſup. ad leg. Aqui.l.ſi ſervus ſervum.* 97.§.*et ſi*
7 *puerum.* ¶ Qua ratione hæc rubrica tribus conſtat partibus. Prima de ædilitio edicto,eſt generalis.Secunda de redhibitione, & tertia quanti minoris,ſpeciales & hujus loci propriæ ſunt.

II. *De evictionibus,& duplæ ſtipulatione.*

1 TErtium remedium ædilitium eſt duplæ ob evictionem ſti-
2 pulatio.¶ Evincere dicitur, qui per judicem rem aufert.*l. non tamen.*24. quocumque judicii genere.*l.ſi mancipium.*34.§. 1.Sed maxime evincit, qui rei dominium vindicat.de qua evictione intelligi debet,quod dicitur, id quod nobis evincitur, in bonis noſtris non eſſe.*inf. de div.reg.jur.l. quod evincitur.* 190. Quoniam autem abſurdum eſt,emptorem & re ob evictionem, & pecunia, quam venditori ſolvit, carere: idcirco venditorem de evictione obligatum habet alias in ſimplum, interdum in duplum, id eſt, ex edicto ædilium,ſi ſervum vendiderit, vel ex conſuetudine, ſi vendiderit aliquam rem pretioſam. *l. emptori.*
3 37.*& ſup.tit.prox.l.quod ſi nolit.* 31.§.*quia aſſidua.* ¶ Nota primo venditorem hoc nomine,id eſt,de evictione, non teneri ſatiſdare,ſed repromittere,niſi de ſatiſdando pactus ſit.*d.l.empto-*
4 *ri.in prin.*¶ Nota ſecundo,ſi ſtipulatio omiſſa fuerit,emptorem tantumdem conſequi poſſe actione ex empto.*d. l. quod ſi nolit.* §.*quia aſſidua.& ſup.de contrah.empt.l.in vendendo.66.in princip.& C.h.t.l.6.& de comm.rer.alien.l.ultim.*

III. *De exceptione rei venditæ & traditæ.*

1 NOta tertio emptori,cui rem aliquis evincere conatur, interdum electionem competere, utrum malit ab eo evictionem pati, poſtea de evictione contra eundem agere, an evincere volentem ſummovere exceptione rei venditæ & tradi-
2 tæ.*ſup.tit.prox.l.vindicantem.*17.*& ll.ſeqq.*¶ Hæc exceptio datur non ſolum emptori,ſed etiam ejus ſucceſſoribus,nec non ſecũdo vel tertio emptori,ſi res per plures perſonas ambulaverit, id eſt,ſi primus emptor ſecundo,ſecundus tertio eandẽ rem ven-
3 diderit.*l.ult.in princ.* ¶ Competit autem I. Adverſus venditorem,qui rem à ſe venditam vult evincere.*l.1.in princ.& ſup.tit. prox.d.l.vindicantem.*II.Contra venditoris ſucceſſorem,ſive ſit ſucceſſor univerſalis, ſive in eam rem ſucceſſerit. *l.* 1.§. 1.*l.ultim.*§.1.*& ſup.tit.prox.de evict.l.Seja.*73.*& C.eod.l.ſive.*14. pro ea ſcilicet parte,pro qua ſucceſſit.*C.de rei vindicatione.l.cum à matre.*14.III.Contra fidejuſſorem venditoris. *C.h.t.l.evictione.*

11.IV.

11. IV. Contra heredem fidejuſſoris: quia eſt eadem ratio, & conſtat obligationem ex ſtipulatione in heredes tranſire. *inf. de ſtipul.prator.l.2.§.ult.& C.de hered.act.l.* 1. *& tot.tit.& de contra.ſtipul.l.veteris.*13.V.Contra dominum, cujus mandato alius rem vendidit.*ſup.de Public.in rem act.l.Papinianus.*14. (niſi aut minori pretio vendidit, quam dominus mandavit, aut ante exactum pretium, rem tradere fuerit à domino prohibitus.*l.*1.*§.ſi quis rem meam. & §.ſeq.*) vel cujus res per officium diſtracta eſt, ut ſententia contra eum lata executioni mandaretur. *C. de evict.l.ſi ob cauſam.*13.

LIBER VIGESIMVSSECVNDVS.

TIT. I. *De uſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſſionibus & mora.*

TERTIVM rei creditæ accidens eſt id quod ipſi rei accedit, ut uſura, fructus, cauſa & quævis alia acceſſio: hæc autem quia propter moram ſæpe debentur, *l.cum quidam.*17.*§.ſi pupillo.& §§.ſeqq.& l.mora.*32.*§.in bona fidei. & ſup.de peric. & commo.rei vend.l.ultim.& loca. l. quaro.* 54. *in princip. cum ſimi*, hoc titulo etiam de mora dicendum proponitur. ¶ Vſura dicitur ab uſu, ut fœnus à fœtu, Græce τόκος ἀπὸ τοῦ τίκτειν. Var. *lib.*3.*de ling.Latin.*Feſtus *lib.*6.Gell.*lib.*16.*cap.*13. ¶ Triplex autem, vel quadruplex eſt uſuræ ſignificatio. I. Sumitur pro uſu. Cic.*lib.*1. *Tuſcul.quaſt. Natura dedit uſuram vita tanquam pecunia, nulla praſtituta die.*II.Pro eo, quod ſorti debitæ accedit ex eodem genere, ut cum quis pecuniæ debitæ uſuras propter moram ſolvit.III.Pro eo, quod accedit ex diverſo genere; veluti ſi pro oleo tardius ſoluto accedat numerata pecunia. hoc vocatur uſura improprie, ut cum in jure Pontificio dicitur uſuram eſſe quicquid ſorti accedit. 14. *q.* 3. IV. Pro delicto, quod aliquis illicite fœnerando committit.Covar. *lib.*3.*reſolut.cap.*1. *numer.*1. unde titulus de uſuris in Decretalibus inter titulos de delictis collocatur.Hoc loco ſecunda ſignificatio debet accipi. ¶ In qua ſignificatione duobus modis definiri poteſt.I.Additamentum *C.h.titul.l.frumenti.*12.*l.oleo.*23.*l.eos.*26.*in princip.*pecuniæ ad debitam ſortem ejuſdem generis. Dixi, *Additamentum ad ſortem*: quia uſura ſorti accedit,& ſine ea non conſiſtit. Sortem plerumque vocamus, interdum caput.*C.Th.de uſur.rei jud.l.un.* quod Græci κεφάλαιον appellant. unde Gallicum verbum

Margin numbers: 1 (beside "TERTIVM…"), 2 (beside "hoc titulo…"), 3 (beside "lib.3.de ling…"), 4 (beside "¶ In qua significatione…").

bum *Capital* deductum videtur. Dixi, *pecunia*, id eſt, quantitatis ſeu rei conſtantis numero, pondere, vel menſura; quia in omnibus his rebus uſura conſiſtit, non tantum in pecunia numerata. *C.h.t.d.l.frumenti.& d.l.olei.* Dixi, *ejuſdem generis:* quia tum demum proprie dicitur uſura, cum ſors & acceſſio ſunt ejuſdem generis, ut cum oleum accedit oleo, frumentum frumento, numeratæ pecuniæ numus. *d. l. olei.* alioquin non eſt proprie uſura, ſed aliquid datum vel promiſſum loco uſuræ. *C. eod.l.ſi ea pactione.*14.*l. cum non frumentum.*16.II. Pretium abuſus alteri cõceſſi. Dixi, *pretium.* Appellatione pretii nunc ſignifico mercedem, ut *ſup.de le.Rhod.l.ultim.§.ult.& loca.l.inſula.* 58.*in princ.& de acquir.poſſeſſ.l.ſi quis ante.*10.*in ſi* quamvis proprie loquendo, pretio æſtimetur res, mercede uſus: unde in emptione & venditione dicitur intervenire pretium, in locatione & conductione merces. *ſup.loca.l.*2.*in princ.* Dixi, *abuſus.* Proprie loquendo, uſus eſt rerum quæ uſu non conſumuntur: abuſus earum, quæ uſu conſumuntur. *ſup.de uſufr.ear.rer.l.*5.Cic. *in Topic.* Vſus gratuitus eſt commodatum, uſus cum mercede eſt locatio & conductio, abuſus gratis conceſſus, eſt mutuum: abuſus mercede conceſſus, eſt fœneratio: & illa merces appellatur uſura, vel fœnus; ſed fœnus eſt ſpecies uſuræ, ut mox do-

5 cebo.¶ Vſura, intereſſe, & pœna (loquor de pœna conventionali, id eſt, quæ ex conventione, puta ex ſtipulatione debetur) differunt. I. Quia uſura eſt pretium uſus pecuniæ debitæ, ut ſupra expoſui: intereſſe eſt quanti æſtimatur damnum acceptum, aut lucrum amiſſum. *D.rat.rem hab. l.ſi commiſſa.*13. *& C. de ſenten.quæ pro eo quod inter.l.un.* pœna eſt, quod debetur, quia factum eſt quod fieri non debuit, vel factum non eſt quod fieri debuit. *C.de tranſa.l.promiſſis.*37.*l.pactum.*40.*& Inſtit.de verb. oblig.§.ult.*II. Quia uſura ſemper eſt certa, ut quatuor, vel quinque, vel ſex aurei in aureos centenos, intereſſe ſemper eſt incertum, pœna plerumque eſt certa. *inf.de verb.oblig.l.ſi pœnam.* 68. *& Inſt. eod. §. ult.* ſed & incerta pœna eſſe poteſt: veluti ſi quis pœnæ nomine factum ſtipuletur, nam ejuſmodi ſtipulatio

6 incerta eſt. *inf.eod.l.ubi.*75.*§.qui id quod.*¶ Hæc tria modo conjuncta, modo ſeparata reperiuntur. I. Eſt tantum uſura, ut cum ex ſtipulatione debetur ab eo qui non eſt in mora, ei qui pecuniam otioſam habiturus erat. Non eſt enim hoc caſu pœna, cum nulla ſit debitoris mora. *ſup.de reb.cred.l.lecta.*40.*verſ.etſi ut ille.* nec intereſſe; quia creditor nec damnum paſſus eſt, neque lucrum amiſit, quippe qui, pecuniam habiturus erat otioſam in

arca.

arca. II. Eſt tantum intereſſe, ut cum quis ſtipulatur quod ſua intereſt. III. Eſt tantum pœna, ut cum quis ſtipulatur pœnæ nomine ſibi dari fundum, ſi quid factum fuerit. *Inſt. de verb. oblig. d.§.ult.* IV. Eſt uſura & intereſſe: veluti ſi quis pecuniam credat hac lege, ut ſibi intra certum tempus reddatur, & interim ſtipuletur uſuras in compenſationem ejus quod ſua intereſt non carere pecunia credita. V. Eſt uſura & pœna: veluti ſi creditor uſuras pœnæ nomine ſtipuletur, ſi debitor ſerius debitam pecuniam ſolverit, licet alias creditoris non interſit, quia non eſt uſurus pecunia. *d. l. lecta.* VI. Eſt uſura ſimul & intereſſe & pœna; veluti ſi creditor ſtipuletur à debitore uſuras, ſi moram ſolutioni fecerit, cum ea mora ipſi creditori damnum afferat.

¶ Vſura multis modis dividi poteſt. I. Aut eſt licita, & jure permiſſa: aut illicita, & jure prohibita. *l.placuit.29.& C.eod.l.eos. 26.§.1.& ſi certum petat.l.ſi pro mutua.8.* Hæc diviſio jure civili certa eſt. Sed quidam putant jure divino & canonico omnem uſuram improbari, qua de re late diſſerui *in commentario ad rub. C. h. t.* II. Aut debetur propter lucrum creditoris, & eſt reditus pecuniæ creditæ. *ſup. de præſc. verb. l.Titius.24.& inf. de adim. leg. l.alumnæ.30.* ac proprie vocatur fœnus. *ſup. de reb. cred. l.præſidiis.24.& inf. de legat.3.l.ſi fundus.44.l.ſi ita legatum.86.* à Doctoribus autem appellatur uſura lucratoria, aut debetur propter moram debitoris, & proprie dicitur pœna *d.l.lecta.* à Doctoribus nominatur uſura punitoria, aut ideo in obligationem deducitur, quia creditoris intereſt ſua pecunia non carere. *ſup. pro ſoc.l.eum qui.60.* hæc à Doctoribus vocatur uſura compenſatoria. Nota fieri poſſe, ut eadem ſit uſura compenſatoria, & punitoria, videlicet ſi mora debitoris præjudicium afferat creditori cujus intereſt moram non committi: ſed fieri etiam poteſt, ut ſit uſura compenſatoria, non punitoria; veluti ſit creditor intra certum tempus pecuniam ſibi reddi, & medii temporis uſuras ſtipuletur: hæc enim uſura eſt compenſatoria, quia debetur ob id quod creditoris intereſt; non eſt punitoria, quia debetur ſine mora & culpa debitoris. Item è contrario fieri poteſt, ut ſit uſura punitoria, non compenſatoria, ſi tantum propter debitoris moram debeatur, cum creditoris pecuniam in arca otioſam habituri nihil interſit citius ſolvi. III. Aut eſt terreſtris ſeu mediterranea, aut maritima ſeu nautica. *C.h.tit.l.eos. 26.§.1.* IV. Aut debetur ex ſtipulatione. *C. eod. l.3.* aut ex nudo pacto: quod certis tantum caſibus eſt receptum, ut in pecunia trajectitia. *inf. tit. prox. l.5. in fin. & l.7.* & in ſpeciebus creditis.

*C.h.t.l.frumenti.*12.& cum civitati debetur *l.etiam.* 30. aut officio judicis, ut propter moram in judiciis bonæ fidei. *l. cum quidam.*17.*§.ſi pupillo.& §.ſeq. & inf.loca. l.quaro.*54.*in pr.* V. Aut eſt uſura centeſima;aut pars centeſimæ, aut major centeſima.Sed quia hæc omnino illicita eſt,idcirco centeſima vocatur maxima uſura.*C.h.tit.d.l.eos.*§.1.*& ſup.de neg.geſt.l.qui ſine.*38. *& inf.de adminiſt.tutor.l.non exiſtimo.*54. vel graviſſima.*inf.eo. l.*7.*§.idem ſolent.*dicitur etiam uſura legitima.*l.*7.*§.qua autem. & C.arbitr.tut.l.*3.*& de uſur.pupill.l.*1.Hæc vero uſura eſt,cum centeſima pars ſortis ſolvitur ſingulis menſib. *d.l.lecta.* Ergo in ſingulos annos in aureos centenos penduntur aurei duodecim. quare cum hæc uſura reſpectu aliarum permiſſarum uſurarum habeat rationem totius, ac duodecim partibus conſtet, aſſis rationem ſubit:& reliquæ uſuræ,ut hujus partes, & tanquam unciæ ſpectantur. Itaque dicuntur deunces, cum duodecim in centena ſingulis annis ſolvuntur : dextantes, cum decem : dodrantes,cum novem: beſſes,cum octo: ſeptunces,cum ſeptem: ſemiſſes (vel ſemiſſales, ut *in l. Septicia.* 10.*inf.de pollicit.*) cum ſex: quincunces,cum quinque: trientes,cum quatuor:quadrantes, cum tria: ſextantes, cum duo : unciariæ,cum unum.Vulgo dicimus duodecim pro centum, undecim pro centum , decem
8 pro centum,&c. ¶ Ita in omnibus uſurarum computationibus una eſt ſors,uſuræ autem quantitas variatur. Interdum è contrario uſura certo manet,ſors autem variat.ut *No.*32.33.*&* 34. ubi Imperator conſtituit , ut qui frumentum credit agricolis, non poſſit uſurarum nomine exigere ultra octavam modii partem in ſingulos modios ſingulis annis. qui vero pecuniam eis credit,non poſſit exigere ultra annuam ſiliquam in ſingulos aureos. ſiliqua autem eſt viceſima quarta pars aurei. Gallice dicimus *au denier* 24. Nam in Gallia plerumque tali ſupputatione utimur, ac dicimus *au denier* 24.cum pro uſu annuo 24.numorum,unus numus debetur.Sic *au denier douze.* cum pro duodecim unus annuatim penditur. Eadem eſt aliarium uſurarum interpretatio,ut *au denier quinze,au denier ſeize,*&c.Vt autem altera computandi ratio facile cum altera à quovis conferri poſſit,& intelligatur quomodo eadem uſura diverſis modis nominetur,ſubjiciam ſequentem tabellam tribus columnis conſtantem.in prima collocantur Romana uſurarum nomina.in ſecunda, quantum ſingulis annis in centena ſolvatur. tertia continet poſtremam illam ſupputandi rationem , qua maxime utimur in Gallia.

Vſura

Vſura	*In centena ſolvuntur annuatim*	*Au denier*
	$12\frac{1}{2}$	8
centeſima	12	$8\frac{1}{3}$
	$11\frac{1}{9}$	9
deunx	11	$9\frac{1}{11}$
dextrans	10	10
	$9\frac{1}{11}$	11
dodrans	9	$11\frac{1}{9}$
	$8\frac{1}{3}$	12
bes	8	$12\frac{1}{2}$
	$7\frac{9}{13}$	13
	$7\frac{1}{7}$	14
ſeptunx	7	$14\frac{1}{7}$
	$6\frac{2}{3}$	15
	$6\frac{1}{4}$	16

ſemis	6	$16\frac{2}{3}$
	$5\frac{15}{17}$	17
	$5\frac{5}{9}$	18
	$5\frac{5}{19}$	19
quincunx	5	20
	$4\frac{16}{21}$	21
	$4\frac{6}{11}$	22
	$4\frac{8}{23}$	23
	$4\frac{1}{6}$	24
triens	4	25
	$3\frac{1}{3}$	33
quadrans	3	$33\frac{1}{3}$
ſextans	2	50
unciaria	1	100
ſemuncia	$\frac{1}{2}$	200

9 ¶ Illud ignorari nolim, Græcos poſt Iuſtiniani tempora centeſimam cœpiſſe vocare eam uſuram, quæ non eſt centeſima, ſed major. Nam uſura illa, qua dixi ſolvi ſiliquam in aureos ſingulos, eſt major triente, ſi quidem pro 24. ſolvitur unum, & conſequen-

ſequenter pro 96. ſolvuntur quatuor, & pro centum ſolvuntur quatuor cum ſextante : à Leone tamen vocatur uſura triens. *Nov.*83.ſecundum quam appellationem uſura triens eſt,cum in nonagena ſena ſingulis annis ſolvuntur quatuor , proinde centeſima eſt, cum pro 96. præſtantur annua 12. Poſtea cœperunt Græci centeſimam vocare , cum ſolvuntur duodecim aurei in ſingulas auri libras, i.e.in ſeptuagena bina.Harmenop.*lib.*3.*tit.* 7.Quare centeſima capitur tribus modis.I.Et proprie ut in jure Iuſtinianico , cum ſingulis annis ſolvuntur duodecim pro 100. II. Cum ſolvuntur 12.pro 96. III. Cum ſolvuntur 12.pro 72.Totidem modis accipiuntur reliquæ uſuræ,quia omnes ſub centeſima continentur,& ab ea pendent.Verbi gratia,ſi centeſimam vocas duodecim pro centum, trientem appellabis quatuor pro centum. Si vero centeſima dicatur 12. pro 96. etiam triens erit quatuor pro nonaginta ſex. ¶ Obiter nota , quam 10
nos vocamus centeſimam,veteres Græcos appellaſſe drachmalem : quia ſortem referebant ad minam , uſuras ad drachmam, quæ erat centeſima pars minæ Hæc dicta ſint de uſuris.¶ Fru- 11
ctus vocabulum accipitur tribus modis.I.Proprie pro eo,quod ex re naſcitur;qualia ſunt olera,ſegetes, poma ex fundo:fœtus, lac,pilus,lana ex pecoribus. Partus vero ancillæ non eſt in fructu.*l.qui ſcit.*25.*l.in pecudum.*28.*& ſup.de hered.petit.l. ancillarum.*27. *& de rei vindic.l.vetus.* 68.*in princip. & de uſu & habit l.plenum.*12.§.*ſed ſi pecoris.& Inſtit.eod.*§.*ſed et ſi pecorum.& de rer.diviſ.*§.*ſi quis à non domino.&* §.*in pecudum.* II. Late,ut complectatur etiam ea, quæ non ex re , ſed propter rem percipiuntur,& à Doctoribus vocantur fructus civiles,quia non natura,ſed jure percipiuntur.*ſup.de rei vindic.l.ſi navis.*62.*in princip.* non ſunt autem proprie fructus , ſed vicem fructuum obtinent,ut uſura:& rei locatæ merces ,*l.uſura.*34.*l. prædiorum.*36. *& ſup.de hered.petit.l.mercedes.*29 .*in princip.& inf.de legat.*3.*l. quod vis verbis.* 83. *in princ & de donat.l.cum de modo.*11. *& de verb.ſignif.l.uſura.*121.Inter hos puto referendam venationem non regulariter,ſed cum fructus fundi in venatione conſiſtit.*l. venationem.*26.*& ſup.de uſufr.l.uſufr.*62.*in pr.*III.Latiſſime,ut omnem rei commoditatem complectarur , veluti facultatem rei pignerandæ.*l.ult.& inf.de diverſ.reg.jur.l.fructus.*72.¶Fru- 12
ctus igitur (late ſumpto vocabulo) dividuntur in naturales, & civiles:quorum illi natura ex corpore perveniunt,ut poma,fœnum,ſeges,fœtus:hi jure,non ex re,ſed propter rem percipiuntur, ut uſura, vectura, penſio ædium locatarum, ſicut ex dictis

 patet.

13 patet.¶ Fructus naturales ſubdividuntur. I. In mere naturales, qui ſponte ſua ſine hominis induſtria proveniunt,ut poma,fœnum: & induſtriales, qui hominis induſtriam requirunt, & ſine ea non producuntur,ut ſegetes.*l. fructus percipiendo.* 45. *& inf. de acquir.rer. domin.l.bonæ fidei.*48.*in princip.* II. In pendentes (qui etiam vocantur ſtantes. *ſup. de uſufr. l. ſi pendentes.* 27.*in princ.*) & extantes.*C.eod.l.certum.*22.*& inf.de furt.l.ſi apes.*26. §.1. perceptos. *inf. quæ in fraud. credit. l. ultim. §. non ſolum.* percipiendos. *ſup.de hered.petit.l.ſed et ſi lege.*25.§.*ſed & fructus.& de rei vindic.l.ſi navis.* 62.§.1. & futuros. *inf. de verbor. obligat.l. interdum.*73.*in princ.* Pendentes ſunt,qui corpori, ex quo proveniunt,ſunt conjuncti,ut fructus fundi, qui terræ cohærent.*d.l.ult.*§.*non ſolum.*atque hi ſunt pars rei,ut poma ſunt pars fundi.*ſup.de rei vindic.l.fructus pendentes.*44. *&* fœtus eſt pars pecoris:ſicut is qui in utero matris eſt,matris ſeu viſcerum maternarum portio eſſe dicitur. *infr. de inſpic.ven.l.*1.§.1. Percepti ſunt, qui à corpore ſunt ſeparati, ut poma ex arbore decerpta.*ſupr.de rei vindic. l.ſi ejus.*78. *& de uſufr.l.arbores.*12.§. *Iulianus. & quibus mod.uſufr.finit.l.ſi fructuarius.* 13. *& inf.de furt.d.l.ſi apes.*§.1. Et vel ſunt extantes, vel conſumpti.*ſup de pigner. actio.l. ſi pignore.*22.§.*ſi prædo. & C.de condict. ex le.l.*3. Percipiendi à Doctoribus appellantur fructus,quos aliquis percipere potuit, ut cum dicimus malæ fidei poſſeſſores teneri etiam de fructibus percipiendis, id eſt, qui percipi potuerunt, quaſi eos percipere debuerit,ut poſſit domino reſtituere.*ſup.de hered.petit.d.l. ſed etſi lege.*§.*ſed & fructus. & C.eod.l.*1.*inſi. & ſup.de rei vindic.l.fructus.*33.*& d.l.ſi navis.*62.§.1.*& C.de fruct. & lit.expenſ.l.*2.*& Inſt.de offic.jud.*§.*etſi in rem.* Futuri ſunt,qui in rerum natura nondum ſunt, ſed fore ſperantur: veluti quod ex illo fundo,vel pecore naſcetur.*ſup.de contrah.empt.l.nec emptio.*8.*in princ.& inf.de legat.*1.*l.quod in rerum.*24.*in prin.& de*
14 *verb.obligat.l.interdum.*73.*& Inſtit.de leg.*§.*ea quoque.* ¶ Nota primo fructus extantes eſſe verbum homonymum, quo modo ſignificantur fructus pendentes modo percepti & nondum
15 conſumpti,ut ex dictis patet.¶ Nota ſecundo varias fructuum proprietates.I.Hominum gratia,id eſt,ad uſum hominũ ſunt à natura introducti.*l.in pecudum.*28.§.1.*& inf.de uſu & uſuf.leg. l.pen.& Inſt.de rer.diviſ.*§.*in pecudum.* II. Renaſcuntur.*inf.ſolut.matrim.l.*7.§.*ſi vir.* vel certe tempore,ut poma; vel incerto, ut fœtus.III.Intelliguntur deductis impenſis,quæ eorum quærendorum, colligendorum, conſervandorumque cauſa fiunt.*l. quod*

quod in fructus.46.& ſup.de oper.ſerv.l.4.§.1.& de petit.hered.l. ſi à domino.36.§.ult.& de ope.ſervor.l.4.§.1.& fam.erciſ.l.fruct. qui dotis.51. in princ. & inf. ſolut. matrim. l.7.in princ. & C. de fructib. & lit. expen. l.1. IV. Fructus, qui ex fundo percipiuntur, non ratione ſeminis, ſed ratione ſoli percipiuntur, idcirco ei potius acquiruntur, cujus eſt fundus, quam ei cujus fuit ſemen.*l.qui ſcit.*25.§.1.Hæc de fructibus pro noſtro inſtituto annotaſſe ſufficiat.¶ Cauſa eſt omnis utilitas, quæ circa rem ſpe- 16
ctatur, itaque & fructus complectitur.*l.2.l. videamus generali.* 38. §. *ſi actionem. & ſup. de rei vindic.l. præterea.* 20. *& inf. de verb.ſignif.l.reſtituere.*35.& partum ancillæ, quem dixi non eſſe in fructu, & alia commoda.*d.l.2. & ſup.de rei vindic.l.Iulianus.* 17.§.1.*& d l.præterea.& de reb.credit.l.cum fundus.31. in princ. & inf.de verb.ſignific.d.l.reſtituere.* ¶ Acceſſionis verbum latiſ- 17
ſime patet, ac ſuperiora quoque complectitur, nam uſuræ ſorti, fructus fundo, vel pecori accedunt: ſimiliter cauſa alicui rei principali, ut partus ancillæ accedit. Sunt autem ea quæ accedunt, in multiplici differentia: nam quædam ex re proveniunt, ut fructus, & partus ancillæ: alia extrinſecus accedunt vel ex conventione, ut uſuræ, & vectura navis, aut currus, & penſiones prædiorum locatorum: (ſic ſervus accedit fundo vendito in ſpecie.*l.ſi in emptione.* 34. *in princip.*) vel ſine conventione, ut quod per alluvionem fundo accedit, & cum uſufructus ad proprietatem redit morte vel capitis deminutione fructuarii. Hæc igitur verba, *de omnibus acceſſionibus,* generalia ſunt, & priorem rubricæ partem concludunt. ¶ Altera pars eſt *de mora,* propter 18
quam interdum acceſſiones debentur, ut initio hujus tituli notavi. ¶ Mora eſt culpa ejus, qui non ſolvit, quod debet ſolvere: 19
vel oblatum non accipit, quod debet accipere. ¶ Fit igitur vel 20
per debitorem vel per creditorem, etſi uterque ſit in mora, prior mora per poſteriorem purgatur, & ſola poſterior ſpectatur, ut paulo poſt exponam. Ad debitoris moram ſpectat, quod dicitur, non poſſe eſſe moram, niſi peti poſſit. *inf. de verb.obligat.l.ſi pupillus.*127.*& de div.reg.jur.l.nulla.*88. Intellige poſſe peti cum effectu, ita ut actio exceptione non poſſit ſummoveri. *ſup.de reb.cred.l.lecta.*40.*verſ.pen.*¶ Rurſus mora committitur, 21
vel per interpellationem extrajudicialem, dummodo recte facta ſit, ut opportuno loco ac tempore, & ea perſona cõventa, quam convenire oportet.*l.mora.*32.*& inf.de verb.obl. l.ſed ſi ex ſtipulat.*24.vel per litis conteſtationem, vel per ſententiam.*l.3.in pr.* Quandoque mora fit in re ſine interpellatione, ut in caſibus ſe-

 quen-

quentibus.I.Si nemo ſit,qui conveniri poſſit.*l.ſed etſi.* 23. §. 1. Secus eſt, ſi nemo ſit,cui debitum offeratur. *l. pecunia.* 9.§. 1.*l. cum quidam.*7.§.*ſi pupillo.*II.Si minori debeatur.*C.in quib.cauſ. in integ.reſtit.non eſt neceſſ.l.*3. III. Si obligatio ſit in diem,quia dies interpellat pro homine.*C.de ju.emphyteu.l.*2.IV.Si emptor re accepta non ſolvit pretium.*l evictis.*18.§.1.*& C.eod.l.*2.V.Si ex delicto debeatur, veluti ſi fur rem non reſtituat. *ſup. de condict.furt.l.in re furtiva.*8.§.1. *& l.ult. & inf.de vi & vi arma.l.*
22 *pen.* ¶ Nota primo eum moram facere non videri, qui juſta de
23 cauſa ad judicium provocat. *l. ſi quis ſolutioni.*24. *in pr.* ¶ Nota ſecundo moram purgari.I.poſteriore adverſarii mora *ſup.de peric.& commo.rei vend.l.illud.*17.veluti ſi debitor,qui in ſolvendo moram commiſit,poſtea creditori offerat,& is nolit accipere.*inf.ſol. matrim.l.ſemel.*26. *& de verb.oblig.l.interdum.* 73.§. *ult.& l.ſi ita quis.*135.§.*Seja.& de ſolut.l. qui decem.*72.§.1. *& ſeqq.* II. Omiſſa repetendi inſtantia.*l.mora.*32.§.1.III. Obligationis novatione.*inf. de novat.l. ſi Stichum.*8.*in princ.l. quoties.* 14.*in princ.& de ſolut.d.l.qui decem.*§.1.

II. *De nautico fœnore.*

1 CVm dictum ſit generaliter de uſuris, nunc dicendum eſt
2 ſpecialiter de fœnore nautico. ¶ Fœnus nauticum eſt lucratoria uſura pecuniæ trajectitiæ. Pecunia trajectitia eſt,quæ
3 trans mare vehenda creditur periculo creditoris. *l.* 1. ¶ In hoc contractu tria ſunt ſpecialia; Primum pertinet ad ſortem, quæ contra naturam mutui eſt periculo creditoris. *d.l.* 1. *& l.* 4. *in princ.*Reliqua ſpectantur in uſuris, quæ debentur etiam ex nudo pacto.*l.*5.*in fin.& l.*7. cum regulariter ſit opus ſtipulatione, *C.de uſu.l.*3.& deberi poſſunt maxime uſuræ,id eſt;centeſimæ,
4 cum aliis caſibus ſoleant eſſe minores.*C.eod.l.eos.*26.§.1.¶ Cur hæc ita ſpecialia in pecunia trajectitia? Quia contra naturam mutui creditor periculum ſubit.unde hoc eſt tamquam periculi ſuſcepti pretium.*l.*5.proinde eatenus hæc locum habent,quatenus eſt naufragii periculum,non ulterius.*l.* 4. *in princ. & C. eod. l.*1. 2. *& ultim.* & ſi ex alia cauſa periculum creditor in ſe ſuſcipiat,veluti ſi quis piſcatori in apparatum piſcatorium erogaturo,pecuniam credat,ut ſi piſces ceperit,reddat,eadem obtinere dicendum eſt. *d. l.* 5.

III. *De probationibus & præſumptionibus.*

QVartum rerum creditarum accidens eſt probatio, & præ- 1
ſumptio. ¶ Probatio eſt actus judicialis. *C.h.t.l. cum præ-* 2
cib. 18. *& de condict. ob turp. cau. l.* 3. per quem de re dubia & controverſa fides judici fit.*l. quingenta.* 12. *& C. de condict. ob turp.cauſ.l.*1.*& de teſtib.l.*5.*l. ſi quando.*19. *& quan.di.leg.ced.l.*
1. ¶ Dividitur primo in ſimplicem, quæ fit uno modo, ut per 3
teſtes, vel inſtrumenta: & mixtam, quæ fit per diverſos modos ſimul junctos, quorum quilibet per ſe eſt imperfectus,ſed omnes ſimul plene probant, ut per privatam adnotationem & alia adminicula. *C. h. t.l.*5. hic enim habet locum, quod dici ſolet,
Quæ non proſunt ſingula,multa juvant. ¶ Dividitur ſecundo in 4
proprie dictam, & relevationem ab onere probandi. Probatio proprie dicta fit per teſtes,vel per inſtrumenta. *C.eod.l.*4.*& de inſtrum.l.emancipatione.*11.*de teſtib.l.*2.Heliod.*lib.*10.*hiſtor Æthiop.*Πᾶσα δίκη καὶ κρίσις δύο τὰς μεγίστας ἀποδείξεις οἶδε, πίστεις
ἐγγράφους, καὶ τὰς ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις. ¶ Relevant ab 5
onere probandi.I.Indicia. *C.h.t.l.ſi de poſſeſſione.*20.*l. ad probationem.* 21.*l.ult.& de rei vindic.l.indicia.* 19. *& de ju.dot.l. cum citra.*15.*& arbitr.tut.l.ſi defunctus.*10. quæ vocantur etiam argumunta.*C.de teſtib.d.l.*2.*& quor.appell.non recip.l.*2. II. Confeſſio adverſarii.*ſup. de interrog.l.*1.*§.*1. *& inf.de pœn.l. qui ſententiam.*16.III.Iusjurandum.*ſup.de jurejur.l.ſed ſi poſſeſſor.*11.*§. ult.l.eum. qui.*30.*in princ.* IV. Inſpectio judicis.*ſup.de minor. l. minor.*32 *& fin.regund.l.ſi irruptione.*8.*& C.de fer.l.*2. V. Evidentia facti.*ij.q.*1.*c.de manifeſta.& extra de reſtit.ſpoliat.c.cum ad ſedem.*15.*& de accuſat.c.evidentia.* 19. VI. Fama cum aliis adminiculis juncta.*Inf.de teſtib.l.*3.*§.ejuſdem.& iiij.q.*3.*cap.ult. §.item ſæpe fit.& ibi gloſ.in ver.fama.& extra de appellat.cap.*1. *ubi gloſ.in ver.formam.*VII. Firma præſumptio,de qua mox di-
cam. ¶ Dividitur tertio à Doctoribus in probationem plenam, 6
ſemiplenam,& minorem ſemiplena. Plena eſt,quæ per ſe ſufficienter probat,ut per teſtes, vel per inſtrumentum. Semiplena eſt,quæ per ſe non probat, niſi aliis adminiculis juvetur;ſed judicem inducit ad deferendum jusjurandum, veluti per ſcripturam privatam.*C.h.t.l.*5.6.7.per unum teſtem & ſimilia. gloſ.& doct.*in.l.admonendi,D. de jurejur.& in l.*3. *C.de reb. cred. Specul.h.t.§.*3. *num.*18. Minor quam ſemiplena eſt, quæ non ſufficit ad hoc,ut judex jusjurandum deferre debeat,veluti ſi egenus dicatur mutuam pecuniam accepiſſe. ¶ De probationibus notentur

tentur hæ regulæ. I. Ei probatio incumbit, qui affirmat, non ei qui negat. *l.* 2. II. Qui dicit adverſarium prohibitum eſſe aliquid facere, prohibitionem probare debet. *l.* 5. *in princ.* III. Qui dicit actum non valere, probationem præſtare tenetur. *d. l.* 5. §. 1. IV. Vt actor ſuam intentionem, ita reus ſuam exceptionem ſeu defenſionem probare debet. *l. quingenta.* 12. *l. in exceptionib.* 19. *in princ. & C. eod. l.* 1. *&* 2. *& Inſt. de interdict.* §. *retinendæ verſ. commodum.* V. Monumenta publica majorem fidem faciunt, quam teſtes. *l.* 5. VI. In exercendis litibus eandem probandi vim habent inſtrumenta & teſtes. *C. de fide inſtrum. l. in exercendis.* 15. Hæc dicta ſint de probationibus. ¶ Præſumptio autem, quæ & ſuſpicio interdum vocatur, *extra de præſumt. cap. literis.* 12. eſt
8 opinio aliquo modo ſuffulta de re incerta, non probata. ¶ Differt autem. I. A probatione, quia per legitimam probationem res fit certa, per præſumptionem manet dubia. II. A fictione, quia quod fingitur, ſemper eſt falſum: quod vero præſumitur,
9 plerumque eſt verum. ¶ Dividitur I. In affirmativam, veluti, cancellato chirographo debitor præſumitur liberatus. *l. ſi chirographum.* 28. & negativam, veluti, Nemo præſumitur jactare ſuum. *l. cum de indebito.* 25. *in princ.* II. In neceſſariam, quam Doctores vocant juris & de jure, contra quam non admittitur contraria probatio. *C. ad Maced. l. ult. in fin. & ext. de ſponſal. cap. is qui fidem.* 30. Probabilem, quam Doctores appellant juris præſumptionem, cui ſtandum eſt, niſi contrarium oſtendatur. *d. l. ſi chirographum. cum ſim.* Levem, quam ſup. cum Doctoribus ſemiplenam probationem nominavi, & leviſſimam, quam ſupra cum eiſdem Doctoribus probationem ſemiplenam minorem nuncupavi.

IV. *De fide inſtrumentorum*

1 CVm dictum ſit duas eſſe maxime proprias probationis ſpecies, quarum altera fit per inſtrumenta, altera per teſtes: operæ pretium erit de his ſeorſum diſſerere, ac primum de in-
2 ſtrumentis. ¶ Inſtrumentum, præter eam ſignificationem, qua pro organo ſumitur, ut *in tit. inf. de inſtruct. vel inſtrum. lega.* nihil ad hunc tractatum pertinentem, quatuor modis in hac probationum materia ſumitur. I. Late pro quocumque documento cauſam & judicem inſtruente, ita ut non ſolum ſcripturam, ſed etiam perſonas teſtium complectatur. *l.* 1. *& inf. de verb. ſignif. l. notionem.* 99. § *ult.* II. Anguſte pro ſcriptura aliquid probante. *ſup. de judic. l. exigere.* 65. *& C. de dilat. l.* 1. *& de con-*

trah.ſtipul. l. optimam. 14. III. Anguſtius pro ea ſola ſcriptura, quæ continet aliquam conventionem, & diſtinguitur tam à rationibus.*ſup. de eden.l.*1.§.*editiones.* quam à teſtamento. *C. de tranſact. l.ſub prætextu inſtrumenti.* 19. *adhib. l. 6.ſup. eod. tit.* IV. Anguſtiſſime pro publico inſtrumento. *C. de jurejur.propt. calum.l.*1.*& qui potior.in pign.hab.l.ſcripturas.* 11. *& Clem.* 1.*de procur.* ¶ Inſtrumentum in ſecunda ſignificatione acceptum 3
(ſic enim ſumitur in hac rubrica) multis modis dividitur. I. In publicum,& privatum.Publicum eſt, quod habet publicam auctoritatem; quia vel à perſona publica vel ſaltem juſſu perſonæ publicæ,ut judicis,factum eſt.*ext.de probat.cap.quoniam.*11. ut Acta.*C.de eden.l.* 2. *& de don.l.in donationibus.* 31. Scriptura argentariorum.*ſup.de eden.l.argentarius.*10.§.1. Scriptura ſenſualis.*ſup.tit.prox.l.ſenſus.*10. *& C. de donat. l.* 7.*&* 8. Apochæ publicarum functionum. *C. de apoch. to. tit.* Literæ ſecuritatis ſeu ſalvi conductus.*Nov.*17.*c.*6. & Inſtrumentum à tabellione conſcriptum.*ext. de præſumpt.cap. illud.* 11. Privatum eſt, quod auctoritate privata fit à privata perſona: ut Kalendarium ſeu codex rationum.*ſup.de reb.cred.l.pen.& de pecul. l. ult. & C.de probat.l.*6.Privata annotatio ſeu ſubnotatio,quæ memoriæ cauſa fit.*C.eod.l.*7. Chirographum ſive Idiochirum, propria debitoris manu ſcriptum obligationis probandæ cauſa. *C.de fide inſtrum.l.compar.*20.*& qui potior.in.pign.l. ſcript.* 11. quod etiam vocatur ſyngrapha.Cic.*lib.*7.*epiſt.* 17. vel ſyngraphus. Plautus *in Aſinaria.actu* 4.*ſce.*1. vel epiſtola.*ſup.depoſi.l. Publia.* 26.§. *ult.*vel cautio.*ſup.de reb.cred.l.lecta.* 40. *in princ.* Privata Apocha,ſeu ſecuritas (ut vocatur *ſi cert.pe. l. ult.& de teſtib. l.teſt.* 18.*& de non num.pec.l.in contractib.*14.) qua fatetur creditor ſibi ſolutum: & Antapocha,qua debitor fatetur ſe ſolviſſe.*C.h.t. l.plures.*19.Poteſt tamen eſſe etiam apocha ſeu ſecuritas publica.*C.de diſcuſſor.l.*2.II.In Authenticum ſive Autographum,vulgo *original*;quod per ſe eſt perfectum,&probat,nec ex alia ſcriptura pendet: Schedam per quam prima quaſi lineamenta ducuntur, ut inde authenticum facilius conficiatur: Exemplum quod deſcriptum eſt ex authentico: Indicem, qui authentici ſententiam brevius conceptam continet: & Annotationem ſeu Subnotationem;qua nonnulla notantur memoriæ cauſa, ut nomina debitorum, aut debitæ quantitates.*l.*2.*& C.eod.l. contractus.*17.*& de probat.l.*5.*&* 7.*& de diverſ.reſcript.l.* 3. *& de conven.fiſ.debit.l.*2.Cujac. *lib.*5. *obſerv. cap.* 25. III. Aut eſt inſtrumentum *αὐτόχειρον*, ſive *ὁλόγραφον*, quod totum manu propria

ſcri-

ſcriptum eſt: aut ὑπρόχῳρον, quod ſcriptum eſt omnino per alium: aut ſcriptum eſt partim manu propria, partim per alium, ut cum teſtator tantummodo nomen heredis ſcribit in teſtamento, ex præſcripto. *l. jubemus.* 29. *C. de teſta.* IV. Aut fit ſolemnitatis cauſa, ut in teſtamento ſolemni: aut probationis cauſa, ut in contractibus & conventionibus. *l.* 4. *& ſup. de pignor. l.* 4. V. Aut eſt verum, aut falſum, aut ſuſpectum, aut ſimulatum. *C. h. t. l.* 2.
4 *de probat. l. cum precibus.* 18. *& l. pen.* ¶ His expoſitis, notandum eſt, rubricam hic in libro Florentino duabus conſtare partibus. Prior eſt de fide inſtrumentorum, id eſt, de fide, quam inſtrumenta faciunt, ſeu de probatione per inſtrumenta. Poſterior, quæ in indice Pandectis præfixo deſideratur, eſt de amiſſione
5 eorum. Nobis utraque pars exponenda videtur. ¶ De probatione, quæ per inſtrumenta fit, notentur hæ regulæ. I. In inſtrumento à tabellione conſcribendo hodierna generalis praxis octo requirit; nempe invocationem numinis divini; annum à Chriſto nato, vel incarnato, prout loci conſuetudo exigit; Romanam indictionem: menſem, & diem rei geſtæ; nomen Imperatoris, aut principis, in cujus ditione inſtrumentum fit; rerum geſtarum ſeriem; nomina teſtium; ſubſcriptionem, & ſignum tabellionis. Specul. *de inſtrum. edit.* §. 2. *in princip.* Niſi hæc omnia ſint à tabellione obſervata, inſtrumentum ſemiplene probat. Anto. de Butr. *in cap. ult. ext. de jurejur.* His adhibitis plene probat, & ei ſtatur, niſi probetur contrarium. *C. de probat. l. cum precibus.* 18. II. Chirographum ſubſcriptum à tribus teſtibus, comparatur inſtrumento publico. *C. qui potior. in pign. habeant. l. ſcripturas.* 11. Alias ſcriptura privata non probat pro ſcribente. *C. de probat. l.* 5. 6. 7. Sed contra ſcribentem. *ſup. depoſ. l. Publica.* 26. III. Ex commemoratione ſcripturæ in aliquo inſtrumento facta nihil probatur, niſi ea ſcriptura proferatur. *Nov.* 119. *cap.* 3. IV. Index, vel exemplum plene probat, ſi publica auctoritate ſit ex authentico deſcriptum, vel cum authentico collatum, *argum. cap. Albericus.* 43. *ext. de teſtib.* quod vulgò vocant vidimatum; quoniam is, qui cum authentico contulit, ad fidem hujus collationis faciendam ſubſcribere ſolet verbum *vidimus.* V. Cum de manu dubitatur: veritas ex chartæ notis. *Nov.* 73. *cap.* 6. & per comparationem literarum exquiritur. *C. hoc tit. l. comparationes.* 20. VI. In exercendis litibus eandem vim obtinent fides inſtrumentorum ac depoſitio teſtium. *C. eod. l. in*
6 *exercendis.* 15. ¶ De amiſſione inſtrumentorum notetur, inſtrumento amiſſo, obligationem eo contentam non extingui, nec

eſſe inutilem, ſi aliis quibuſcumque modis probari poſſit. *C. eod.l.1.*

V. *De teſtibus.*

POſt inſtrumenta dicamus de teſtibus. Teſtis eſt, qui de aliquo facto controverſo teſtimonium dicit, vel alicui actui adhibetur, ut poſſit de eo, quandocumque opus erit, teſtimonium dicere. Teſtimonium vero eſt ipſius teſtis aſſertio. ¶ Poſſunt autem omnes teſtimonium dicere, niſi jure prohibeantur. *l.1.* §.1. & coguntur, niſi juſta de cauſa excuſentur. *C. eod. l.* ἡ διάταξις.16.*& l.pen.*¶ Et regulariter teſtimonii dicendi cauſa, ad judicem venire debent.*C.eod.l.nullum.*14.*& d.l pen.*¶Et antequam teſtimonium perhibeant, jurare coram judice debent, ſe de omnibus ad cauſam pertinentibus, de quibus interrogabuntur, dicturos quod noverint, & neque verum aliquid celaturos, neque falſum admixturos.*C.eod.l.jusjurandum.9.& d.l.nullum & extra eod.cap.de teſtib.29.& de accuſat.cap qualiter.17. & cap.ſeq.*¶ Producuntur ſumptibus producentis.*C.h.t.l. quoniam liberi.11.d.l.*ἡ διάταξις.*& de appellat.l.6. §. ſi quis autem.* citata parte adverſa. *d.l. pen. & Nov. 90. in fin.* ¶Nec plures, quam cauſæ utilitas exigat.*l.1.§.ult.*Sufficiunt autem regulariter duo, niſi lex plures requirat.*l.ubi.*12.Vnus ſemiplene probat. gloſ.*in l.3.in ver.decidi.C.de probat.* ¶ Porro non omnes æque fidem faciunt; ſed alii majorem, alii minorem: quod judex ex teſtium numero, & qualitate, & ex teſtimonii probabilitate dijudicabit.*l.3.l.ob carmen.*22.§.1.Majorem autem fidem facit viva vox teſtis, quam teſtimonii recitatio; idcirco opus eſt, ut ipſe judex teſtem examinet.*d.l.3.§.idem Divus.&* §.*ſequent.*

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

VI. *De juris & facti ignorantia.*

EXpoſita ſunt quatuor accidentia rerum creditarum: pignora, remedia ædilitia, uſuræ aliæque acceſſiones, & probationes, quintum & ultimum eſt juris vel facti ignorantia, cujus in contrahendo vel quaſi contrahendo ſæpe ratio habetur, ut in emptione & venditione.*ſup.de contrah.empt.l. in venditionibus. 9.cum ſex leg.ſequentibus.*& in ſolutione indebiti. *l.pen.§.ultim. & C.eod.l.cum quis.*10.*cum ſim.*¶ Vtraque ignorantia, id eſt, ſive ſit juris, ſive facti, tripertita eſt, aut enim eſt error, aut dubitatio ſeu titubatio, aut ignorantia proprie dicta, quam Ariſtot. 1.*Poſter.*vocat ignorantiam puræ negationis. Errat, qui opinionem habet veritati contrariam; veluti ſi putet ſufficere quinque

que teſtes in teſtamento condendo, aut ſe debere quod non debet. Dubitare aut titubare dicitur, cujus mens inter ſcientiam & errorem hæſitat, needum alterutrum ex duobus contrariis elegit: veluti ſi dubitet, an debeat, nec ne, & an quinque teſtes in teſtamento ſufficiant. Proprie ignorat, cujus animum cogitatio de re aliqua non ſubiit: ut dominus abſens ignorat negotia ſua ab aliquo geri, & qui operam juri non dedit, juris deciſiones ignorat. *Inf. de acquir. hered. l. 6. §. ſi is qui putabat. & quis or. in bon. poſſ. ſerv. l. 2. princ. & C. de condict. indeb. l. ult. & de furt. l. ult. §. ſin autem neſcius.* In hoc autem titulo ignorantia late ſu-
3 mitur ut dicta tria genera complectatur. ¶ Regulariter ignorantia facti excuſat, ignorantia vero juris non excuſat. *l. pen. in pr. & §. ult. verſ. quod ſi ideo. & C. eod. l. pen.* quoniam in iis quæ ſunt facti, etiam prudentiſſimi viri falluntur: jus vero finitum eſt & certum. *l. 2.* atque omnibus notum eſſe debet. *C. de legib. l. leges. 9.* Abſolutus eſt hujus quartæ Digeſtorum partis tractatus de rerum creditarum accidentibus.

LIBER VIGESIMVSTERTIVS.

TIT. I. *De ſponſalibus.*

1 SEQVVNTVR congruo ordine contractus omnino perſonales inter quos primum locum merito & ſecundum natu-
2 ram obtinent ſponſalia. ¶ Sed notare oportet, verbum *Sponſalia* multis modis accipi: ſignificat enim I. Repromiſſionem futurarum nuptiarum. *l. 1.* II. Arrhas ſpõſalitias. *C. ſi rector prov. vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint, in rub. & ſi nuptiæ ex reſcr. pet. l. 1. in fin. & C. Th. de ſponſal. l. 6.* III. Pro ſponſalitia donatione, qualis eſt donatio propter nuptias. *C. de donat. an. nupt. l. 3. & de ſecun. nupt. l. 2. & de præd. min. l. prædia. 8. & Nov. Va-*
3 *lentiniani de epiſc. judic. §. opportunum.* ¶ Hoc loco prima ſignificatio accipitur, in qua ſponſalia definiuntur mentio & repromiſſio futurarum nuptiarum. *l. 1.* dicta à ſpondendo, quia moris fuit veteribus ſtipulari, & ſpondere futuras uxores. *l. 2.* Vnde ſponſi ſponſæque appellatio nata eſt. *l. 3.* ſed hodie nudo conſenſu fiunt. *l. 4.* Conſenſus requiritur contrahentium, & cæterorum, quorum in nuptiis deſideratur. *l. 7. §. 1. & l. ſponſalia ſicut. 11.* ¶ Contrahi non poſſunt à minoribus ſeptem annis, quia non intelligunt, quod agunt, *l. in ſponſalibus. 14. & extra de de-*
4 *ſponſal. impub. c. 5. & lib. 6. eod. tit. cap. 1.* ¶ Contrahi poſſunt. I.
Vel

Vel inter præſentes, vel inter abſentes, ut per nuntium, vel per epiſtolā, *l. 4. & l. ult.* II. Per ſe, vel per alium. *d. l. ult.* III. Adhibita vel omiſſa ſcriptura. *d. l. 7. in pr.* IV. Pure *extra eod. cap. 2.* vel in diem, vel ſub conditione, *extra de condit. appoſ. cap. 3. & 6.* V. Per verba de futuro, veluti, *Ego te in uxorem accipiam :* aut per verba de præſenti, veluti, *Ego te in uxorem accipio. extra h. t. cap. pen.* Hæc verba *de præſenti* ſi proferantur ab impuberibus, faciunt vera ſponſalia, quia cum non poſſit matrimonium ab impuberibus contrahi, reſolvuntur juris interpretatione in ſponſalia de futuro. *extra eod. c. un. lib. 6.* cum autem proferuntur à puberibus, non faciunt ſponſalia. ſed matrimonium : ſi quidem matrimonium non concubitu, ſed ſolo conſenſu efficitur. *inf. de donat. int. vir. & uxor. l. pen. & de condit. & demonſt. l. ſi cui fuerit. 15. & de diverſ. reg. jur. l. nuptias. 30.* vulgo tamen vocantur ſponſalia, ſed barbare, non Latine : quia vulgo dicitur aliquis deſponſare mulierem, Gallice *eſpouſer*, quando matrimonium cum ea contrahit : promittere autem, ſeu *fiancer*, cum ſponſalia contrahit.

II. *De ritu nuptiarum.*

Secundus contractus perſonalis eſt matrimonium ſeu nuptiæ, in quarum gratiam diximus ſponſalia contrahi. ¶ Nuptiæ, ſeu matrimonium (utroque enim vocabulo promiſcue utimur. *l. ſi ita. 10. & l. ſeq. & inf. de donat. int. vir. & uxor. l. inter eos. 27. & l. pen. & C. de nupt. l. 6. l. neque ſine nuptiis. 13. & Inſt. de patr. poteſt. §. 1.*) eſt viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens, ut Imperator definit *in d. §. 1.* vel, conjunctio maris & fœminæ, & conſortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio, ut definit Modeſtinus *in l. 1.* Ait, *conjunctio.* Intellige conjunctionem animorum, potius quam corporum : ſi quidem nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit, ut notavi in calce tit. præced. Ait, *conſortium omnis vitæ :* quia uxor eſt vitæ ſocia, & matrimonium continet vitæ ſocietatem. *ſup. de actio. rer. amot. l. 1. & de re judic. l. ſi rerum 52.* Ait, *divini juris communicatio.* His verbis Modeſtinus reſpexit ad privatorum ſacrorum communionem: quia ſingulæ familiæ propria ſacra habebant, & mulier tranſibat in ſacra mariti. Nos autem ex Iuſtiniani Chriſtiani principis mente intelligemus utrumque conjugem ejuſdem religionis, id eſt, Chriſtianum eſſe debere. *C. de Iudæ. l. 6.* Ait, *& humani juris:* quia mulier ſequitur mariti domicilium. *ſup. de judic. l. exigere.*

65.*& inf.ad muncip.l. ult.* §. *item reſcripſerunt mulierem.* & fo-
3 rum.*ſup. de juriſd. l. pen.* ¶ Connubium non eſt idem quod matrimonium, ſed eſt uxoris jure ducendæ facultas, ut definit Vlp. *tit. de his qui in poteſt. ſunt.* & ita accipitur *in l.* 3. *C. de inceſt. nupt.* ubi dicitur cum ancillis non eſſe connubium, ſed contu-
4 bernium.¶ Nota nec nuptias nec matrimonium dici poſſe, niſi ſit conjunctio legitima & jure probata. *Inſtit. de nupt.* §. *ſi ad-*
5 *verſus.* ¶ Porro nuptiarum expoſitio eſt quadripertita: conſiderantur enim nuptiæ contrahendæ, contractæ, diſſolvendæ, & diſſolutæ. In contrahendis videndum, qui & quomodo nuptias contrahere poſſint. Contrahunt autem inter ſe cives Romani maſculi & fœminæ, quorum conjunctio jure non reprobatur. *Inſtit.eod.in princ.* & contrahunt ſolo conſenſu, ut jam docui.

III. *De jure dotium.*

1 CONtractarum nuptiarum effectus duplex eſt. Primus effectus eſt, ut dos valeat. *ſup. de condict. ſine cau.l. ult.* Nam etſi nuptiæ ſine dote eſſe poſſunt, tamen dos ſine nuptiis eſſe non poteſt.*l.*3.*l.ſi ſerva.*39. *l. tali.*48.*in pr.l. dotis promiſſio.*68. *& inf.pro dote.l.*1.§.*pen.& ult.& C.de donat.an.nupt.l.ult.verſ. quare enim.& de repud. l. pen.in princ.& Inſtit.de nupt.*§.*ſi adverſus.& Nov.*22. *c.*2. exceptis nuptiis perſonarum illuſtrium, in quarum conjunctionibus conſtitutio dotis neceſſaria eſt. *Nov.* 74. *cap.* 4. quemadmodum & cum concubina in uxorem
2 ducta liberi legitimantur.*Inſtit.de nupt.*§.*ult.*ubi notavi. ¶ Dos accipitur I. Pro re dotali quatenus dotalis eſt, ut puta fundus dotalis vocatur dos, non quatenus eſt fundus; ſed quatenus eſt dotalis.*inf.de impenſ.in res dot.fact.l.*5.*in pr.*II. Pro dotis conſtitutione, id eſt, cum res in dotem datur, in quo ſenſu dos inter donationes refertur.*C.de donat.ante nupt.l.ult.in princ.*III. Pro jure dotis repetendæ; ſive actione de dote.*inf.de dote prælega.l.*
3 1.§.*Celſus.*¶ In prima ſignificatione à Varrone.*lib.*4.*de ling.Lat.* definitur pecunia nuptiarum cauſa data. Ait *pecunia*, hoc verbum late accipe pro quacumque re, quæ eſt in patrimonio, ut *in l.*5.*l.pecunia verb.* 178. *& l. pecunia nomine.* 222. *inf.de verb. ſignif.* nam omnes res in dotem dari poſſunt, ſive ſint mobiles, ſive immobiles, ſive ſe movētes.*C.h.t.l.pen.in pr.* ſive numero, pondere, vel menſura conſtantes.*l.res in dotem.* 42. *& C.de rei uxor. act. l.un.* §. *cum autem.* ſive incorporales, ut obligatio & actio, ſeu nomen debitoris.*l.ſi pater.*44.§.1.*& l.ſeq.& C.de obligat.& act. l.* 2. Item vel proprietas, vel uſusfructus. *l. cum in fundo.*

fundo.78.*&* *C.eo.l.res quas*.17. *& l.ſeq.* Et vel datur res inæſtimata, vel æſtimata. Priori caſu res: poſteriori æſtimatio eſt dotalis.*l.plerumque* 10.*& ll. ſeqq.& C.eod.l.*5.*& l.pen.& inf.de fun. dot.l.quod ſi fundus*.11.*& C.de rei uxor.act.l.un.§. & cum lex. in fin.* Ait *data:* quia dotem non promiſſio, nec ſcriptura, ſed numeratio ſeu datio facit.*C.de do.cau.non num. l.* 1. *&* 3. Ait *nuptiarum cauſa:* quia (ut dixi) non poteſt eſſe ſine nuptiis: ac ſervire debet oneribus matrimonii, ut mox docebo. In eodem ſenſu dicitur res dotis cauſa data.*l.ſi ego.*9.*§.dotis autē.* ¶Dotis 4
autem datio eſt contractus.*ſup.de judic.l.exigere.*65. *& de conſt. pecun.l.*1.*§.debitum.& inf.de diverſ.reg.jur.l.contra.*17.do ut ſuſtineas onera matrimonii. *l.ſi is qui.* 65. §. 1.*& C. eod. l. pro onerib.* 20. *& ſup. pro ſoc. l. act.* 65.§. *ultim. & inf. de caſtren. pecul. l. dotem.* 16. *in princip.* Quare à muliere, vel ab alia pro muliere datur marito, ut apud eum perpetuo ſit. *l.* 1.quia maritus onera matrimonii ſuſtinet.*l.* 7. *in pr.* Dictæ definitioni non repugnat, quod ſup.dixi *ex l.ult. C. de donat.an.nupt.* dotem inter donationes connumerari: non eſt enim ſimplex donatio, ſed ob cauſam, i. e. propter matrimonium & onera matrimonii, adeo ut non inter titulos lucrativos, ſed oneroſos recenſeatur. *inf.de oblig.& act.l.ex promiſſione.* 19. ¶ Dos vel eſt profectitia, 5
vel adventitia. Profectitia eſt, quæ à patre vel avo paterno, licet mulierem in poteſtate non habeat, profecta eſt de bonis, vel facto ejus: nihil enim refert, utrum ipſe, an alius mandato ejus, negotia ejus gerens, dotem dederit. Adventitia eſt, quæ ab ipſa muliere, vel à quovis alio datur.*l.*5. ¶ Rei dotalis dominium ci- 6
vile eſt penes maritum, naturale penes mulierem. *C. h.tit.l.pen.* aut ſi mulier ſit in patris poteſtate, & dos ſit à patre profecta, commune eſt patri & filiæ. *inf.ſolu. matrim.l.*2.§.1.

IV. *De pactis dotalibus.*

Generali tractatui de dote ſubjicit duos ſpeciales, alterū de 1
pactis dotalibus, alterum de re dotali, qua methodo uſus eſt etiam *lib.*18.in contractu emptionis & venditionis explicando. ¶ De pactis dotalibus hæc notentur.I.Regulariter ſunt ſervan- 2
da.*C.de pact.l.legem.*10. *& h. t. l.* 1. Niſi aut ſint contra jus, vel bonos mores,*l.*5.*&* 6.*& C.eod.l.*5.aūt dotis cauſam deteriorem faciant in præjudicium mulieris.*l.*2.*l.de die.*14.*& ll.ſeqq.*nam in præjudicium parentis mulieris valent.*C.eod.l.*6. II. Alia pacta ad voluntatem pertinent, id eſt, pro libitu apponuntur, vel omittuntur, veluti ut mulier dote promiſſa ſe alat, aut cer-

tam ſummam viro præſtet, & ab eo alatur: alia ad jus dotis pertinent, veluti quemadmodum dos petatur, quemadmodum reddatur; quæ non ſemper valent, *l.ſi pater*.12.§.1. id eſt, tunc non valent, cum deteriorem cauſam dotis & mulieris faciunt, ut modo docui. III. Qui pro muliere dotem dat, legem, quam vult, dicere poteſt, ſed poſt eam datam non poteſt mulieri præjudicium facere. IV. Si dos profectitia data ſit, nec pater filiæ, nec filia patri nocere paciſcendo poteſt, filia tamen patri prodeſſe poteſt, non pater filiæ. *l.7.* Quod poſtremum ſic intellige, ut ex pacto patris non detur filiæ exceptio pacti: dabitur tamen exceptio doli ſubſidiaria. *ſup. de pact. l. & here.*21.§.*nos autem.*

V. *De fundo dotali.*

1 QVod ad rem dotalem attinet, ſpeciale eſt in prædio dotali, ut à marito nec alienari, nec pignerari poſſit. Lex Iulia muliere invita tam alienari quam pignerari prohibuit: ea conſentiente alienari permiſit, non etiam pignerari. Iuſtinianus utrumque fieri vetuit, ſive mulier conſentiat, ſive non. *C. de rei*
2 *uxor. act. l. un. & §. cum lex. & Inſt. quib. alie. lic. in pr.* ¶ Prædium dotale intellige. I. Tam urbanum, quam ruſticum, quamvis enim hic titulus inſcribatur *de fundo dotali*, tamen hoc jus obtinet tam in prædiis urbanis, quam in ruſticis. *l. dotale.*13. *in princ.* II. Quod in dotem datum eſt inæſtimatum: vel æſtimatum adjecto pacto, ut electio ſit mulieris, utrū ſoluto matrimonio rem, an æſtimationem petere malit *l. quod ſi fundus.*11. *& C. eod. l.*1.

LIBER VIGESIMVSQVARTVS.

TIT. I. *De donationibus inter virum & uxorem.*

1 SECVNDVS nuptiarum effectus eſt, ut ſimplex donatio inter virum & uxorem facta non valeat. Cujus juris ratio multiplex affertur. I. Ne conjuges mutuo amore invicem ſpolientur, donationibus non temperantes. II. Vt potius liberis procreandis ſtudeant, quam pecunias quærant. III. Ne venalitia fiant matrimonia; & diſtrahantur eo non donante qui donare poteſt; adeo ut conjugalis concordia ſit venalis. IV. Ne melior
2 in paupertatem incidat, deterior locupletetur. *l.* 1.2. ¶ Intellige donationem non valere, quia donanti permittitur, ut poſſit pœnitere, & eam revocare. *l. cum hic ſtatus.*32. §. *ait oratio.* quatenus ea donatio ipſum donantem pauperiorem, & accipientem locu-

locupletiorem fecit. *l.* 5. §. *conceſſa.* Heres autem donantis, qui eadem voluntate retenta defunctus eſt, donationem revocare nequit. *d.l. cum hic ſtatus.* §. *aut oratio.*

II. *De divortiis & repudiis.*

POſtquam de ſponſalibus, & de nuptiis contrahendis, & de contractarum effectibus diximus, ſequitur, ut de eis diſſolvendis videamus. ¶ Matrimonium dirimitur multis modis, ut divortio, morte & aliis modis. *l.* 1. *&* *Nov.* 22. ¶ Inter divortium, & repudium hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem. Nam divortio dirimitur tantum matrimonium, quod jam contractum eſt: repudio autem dirimitur vel contractum, vel futurum matrimonium, id eſt, vel matrimonium, vel ſponſalia. *inf. de verb. ſignif. l. inter ſtuprum.* 101. §. *divortium.* *&* *l. inter divortium.* 191. ¶ Divortium dicitur vel à diverſitate mentium, vel potius quia in diverſas partes eunt, qui matrimonium diſtrahunt. *l.* 2. *in pr. & inf. de verb. ſignif. d. l inter divortium.* Repudium vero dicitur à pudore, ut Feſto placet: quia non poteſt ſine aliqua pudoris jactura conjugium diſſolvi. ¶ Divortium hoc jure fit vel ex communi conſenſu. *C. de repud. l. ſi conſtante.* 9. *Nov.* 22. *cap.* 4. vel unius voluntate ob cauſam jure probatam. *C. eod. l. conſenſu.* 8. *l in cauſis.* 10. *l ult.* §. *ult.* Sed noviſſime Iuſtinianus matrimonium ſine juſta cauſa mutuo conſenſu diſſolvi vetuit: ex cauſa vero caſtitatis, & vitæ cœlibis id permiſit. *Nov.* 117. *cap.* 10. ¶ Divortio ſecundum jus civile diſſolvitur matrimonium, *l.* 1. ſecundum jus Canonicum non ſolvitur matrimonium, ſed inducitur thori ſeparatio. 32. *q.* 7. *c.* 1. *&* 2. vel in perpetuum. 33. *q.* 5. *cap. quod Deo.* vel ad tempus. 30. *q.* 1. *c. noſſe. gloſſ. in cap.* 1. *in ver. interveniente divortio,* 32. *q.* 7. Sed non dicitur proprie divortium, niſi quod animo perpetuam conſtituendi ſeparationem fit. *l.* 3. *&* *de pœnit. diſtinct.* 1 *c. divortium.*

1 2 3 4 5 6

III. *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.*

SVpereſt, ut effectus matrimonii ſoluti explicemus. Primus effectus eſt dotis reſtitutio, ſeu repetitio. ¶ Dos olim repetebatur modo rei uxoriæ actione, modo actione ex ſtipulatu. Sed Iuſtinianus ſublata rei uxoriæ actione, *C de rei uxor. act. l. un. in princ:* conſtituit, ut ſemper cogatur ex ſtipulatu; ita ut ſi ſtipulatio non fuerit expreſſa, a lege ſuppleatur, ac tacite intelligatur fuiſſe adhibita. ¶ Inſuper conſtituit ut hæc actio ſit bonæ fidei

1 2 3

4 næ fidei eique adjunxit jus tacitæ hypothecæ. *d.l.un.*§.1. ¶ Præterea juſſit dotem ſi in rebus immobilibus conſiſtat, confeſtim reſtitui. ſi in aliis rebus, intra annum reddi, & ut maritus con-
5 demnetur in quantum facere poteſt. *d.l.un.*§. *cum autem.* ¶ In quæſtione cui detur dotis repetitio, ſic diſtinguitur: Aut pater puellæ dotem dedit, aut extraneus, aut ipſa mulier. Primo caſu pater repetit, licet ſibi reddi ſtipulatus non ſit, quia tacite ſtipulatus intelligitur. Secundo caſu, ſi extraneus nominatim ſibi reddi pactus vel ſtipulatus eſt, ipſe repetit. ſin minus, ipſa mulier tacite ſtipulata intelligitur, ipſique dos reſtituenda eſt, quem-
6 admodum & tertio caſu. *d.l.un.*§. *accedit.* ¶ Nota primo pactum extranei ſufficere ad hoc, ut dos ei reſtitui debeat: pactum autem parentis conſtituentis dotem profectitiam, non mutare hujus dotis naturam, id eſt, non efficere ut dos ſit propria patris, ſed ad hoc requiri patris ſtipulationem. *C. de ju. dot. l.6.* Sed hodie ſi expreſſe ſtipulatus non ſit, tacite ſtipulatus intelligi-
7 tur. *d.l.un.*§. *accedit.* ¶ Nota ſecundo, cum mulier in poteſtate patris eſt, patrem agere, id eſt, dotem ſoluto matrimonio repetere debere filia conſentiente: videri autem filiam conſentire,
8 niſi expreſe diſſentiat. *l.2.* §. 1. 2. ¶ Iam vero dotem reſtituere cogitur maritus, vel mariti pater, qui eam accepit, ita ut heres mariti extraneus condemnetur in ſolidum, id eſt, in quantum heres eſt: reliqui, id eſt, maritus, ſocer, & filius communis, in quantum facere poſſunt. *d.l. 2. in pr. l. maritus. 12. & l. ſeq. l. rei judicatæ. 15.* §. *1. & 2. & l. ſeq. l. ex diverſo. 17.* §. *ult. l. etiam. 18. in pr. & inf. de re judic. l. non tantum. 20. & l. ſeq. & l. ſciendum. 25.*
9 ¶ Fructus dotis extremi anni, quo matrimonium conſtitit, inter actorem & reum pro portione menſium, quibus matrimonium ſtetit, vel ſolutum fuit, dividi debent. verbi gratia, ſi matrimonium Kal. Ian. contractum, Kal. Maj. ſolutum ſit, maritus tertiam fructuum partem retinebit, beſſem reſtituet, *l.7.*§. *Pap.*

LIBER VIGESIMVS QVINTVS.

TIT. I. *De impenſis in res dotales factis.*

1 SECVNDVS effectus in impenſis à marito in rem dotalem
2 factis cernitur. ¶ Impenſarum aliæ ad fructus, aliæ ad perpetuam rei dotalis utilitatem pertinent. *l. 3.* §. 1. hæ partim neceſſariæ ſunt, partim utiles, partim voluptariæ. Neceſſariæ ſunt, quæ habent in ſe neceſſitatem impendendi.

di. *d.l.*1.§.1.id eſt, quibus non factis dos minuitur *l.impenſæ*.14. *in princip.* quia res aut peritura, aut deterior futura eſt. *inf. de verb.ſignif.l.impenſæ.79.in pr.*ideoque maritus ob eas omiſſas tanti mulieri condemnatur, quanti ejus intereſt. *l.* 4. Tales ſunt impenſæ in refectionem ædificii ruentis, propagationem vitium,& arborum,curationem ſervi ægroti, & ſimiles. *d.l.*1.§. *ult.l.*2.*l.*3.*& d.l.impenſæ.*14.*in pr.* Vtiles ſunt,quas maritus non neceſſario,ſed utiliter facit, quia rem dotalem meliorem reddunt: ut factæ in eruditionem ſervi, vel agrum ſtercorandum, & id genus aliæ.*l.*5.§.*ult.l.* 6. *& d. l. impenſæ.* 14. §.1. *& inf.de verb.ſignif.d.l.impenſæ.*§.1.Voluptariæ ſunt,quas maritus voluptatis cauſa facit, & quæ ſpeciem exornant, ut picturæ parietem,non etiam fructum augent.*l.*7.*in pr.& inf.de verbor.ſignif. d.l. impenſæ.* §. *ult.* quæ tamen ſi fiant in rebus promercalibus, adeo ut ob hanc cauſam res pluris vendantur; jam non voluptariis, ſed utilibus adnumerantur. *l. quod ſi heres.* 10. ¶ Ne- 3
ceſſariæ dotem ipſo jure minuunt: proinde maritus eo minus reſtituit ſoluto matrimonio.*l.*5.*& l.pen.& C. de rei uxor. act.l. un.*§.*taceat.verſ.ſed nec ob impenſas.*niſi modicæ ſint,quas maritus ferre debet. *l.omnino.* 25. Vtiles voluntate mulieris factæ repetuntur actione negotiorum geſtorum:voluptariarũ nomine deductio operis facti conceditur marito, quatenus ſine ſpeciei læſione id tollere poteſt.*d.*§.*taceat.verſ.ſed nec ob impenſas.*

II. *De actione rerum amotarum.*

Tertius effectus eſt actio rerum amotarum. nam ſi conjux 1
conjugi,devortii conſilio,furtum faciat: licet vere furtum ſit.*l.*1.*& l. penult.* tamen ne quidem divortio ſecuto conveniri poteſt: quia matrimonii etiam præteriti reverentia famoſam actionem ob id,quod tempore matrimonii factum eſt,excludit. *d.l.*1.*& l.*2.Sed ſtante matrimonio,res condici poteſt: poſt divortium,rerum amotarum agi poteſt.*l.rerum quidem.*25. Adeo autem verum eſt, hanc actionem ſtante matrimonio non dari, ut ſi ſoluto matrimonio inſtitutum hoc judicium fecerit,poſtea redintegrato matrimonio ſolvatur.*l.ult.* ſed poſt divortium res eaſdem contrectans,etiam furti tenetur.*l.*3.*in princip.*¶ Amotæ 2
dicuntur res,quæ ſurreptæ & celatæ ſunt,vel venditæ,donatæ, aut quoquo modo cõſumptæ.*d.l.* 3. §. *item verum. l. ſi concubina.*17.§.1.¶ Hæc actio datur tam viro contra mulierem,quam 3
mulieri contra virum.*l.* 1. *l.* 6. §. *item cum rerum.*id eſt, contra eum eamve,qui quæve per ſe vel per alium amovit.*l.ſed etſi.*19.

& tam heredi,quam contra heredem competit.*d.l.6.§.ſi poſt.&*
§.ſeq.& l.ſi mulier.21.§.pen. quia licet ſit ex delicto,id eſt,fur-
5 to,tamen eſt rei perſecutoria,ideoque perpetua. *d. §.pen.* ¶ Et
6 eſt prætoria.*C.eod.l.2.*perſonalis *l.rer.amotarum.26.* ¶ In hoc
judicio res æſtimantur, quanti fuerunt eo tempore,quo amotæ
ſunt.*l.rer. amotarum.*29.ſed & ejus quod intereſt actoris, ratio
habetur.*d.l.ſi mulier.§.commodi.*& condemnatio fit in ſolidum,
non in quantum vir aut mulier facere poteſt. *d.l.ſi mulier.§.ult.*
heres autem tenetur, in quantum ad eum pervenit. *C.eod.l.ult.*

III. *De agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus,vel patronis,vel libertis.*

1 QVartus effectus in adgnoſcendis & alendis liberis conſi-
ſtit.Senatus enim conſulto Planciano cautum eſt,ut facto
divortio,ſi mulier putet ſe ex eo matrimonio prægnantem eſſe,
intra dies triginta marito, vel patri ejus, vel, ſi copiam eorum
non habeat, domum denunciare poſſit (domum intellige hoſ-
pitium,ſi in civitate habitet : vel ubi larem matrimonio collo-
cavit,ſi extra urbem degat)ſe ex eo prægnantem eſſe, qua de-
nunciatione facta, ſi maritus nolit partum adgnoſcere, contra
denunciare debet eam non eſſe ex ſe prægnantem,aut cuſtodes
mittere : ſic enim non tenebitur filium adgnoſcere,niſi vere fi-
lius fuerit,alioqui, ſi id non fecerit, partum agnoſcere cogetur,
& adgnoſcere nolens, coërcebitur extra ordinem. *l. 1. in princ.*
2 *cum quinque paragraphis ſequentibus.* ¶ Quia vero ſenatuſcon-
ſultum Plancianum ad eos partus pertinet, qui poſt divortium
eduntur; aliud Senatuſconſultum temporibus Hadriani factum
eſt, ut etiam ſi conſtante matrimonio partus ſit editus, de a-
3 gnoſcendo eo agatur.*l.3.§.1.* ¶ Agi intellige, non actione pro-
prie dicta,ſed præjudicio.*Inſtitut.de actionibus. §. præjudiciales.*
Quid autem ſit præjudicium,& unde dictum, & quotuplex ſit
expoſui *in Analyſi Inſtitutionum ad eundem §.præjudiciales.nec-*
4 *non in Epitom.jur.diſput.*18.*the.*20.*& ſeqq.* ¶ Huic præjudicio
locus eſt,etiamſi naſcatur poſt mortem patris vivo avo,in cujus
poteſtatem recaſurus eſt,ſi ſit ex filio ejus conceptus.*d.l.3. quid*
ergo. Item ſi dubitetur, utrum in matrimonio, an poſt divor-
tium partus editus ſit.*d.l.3.§. quid ſi hoc.*nec nō ſi dubitetur,an
5 ea ſit uxor,ex qua eſt editus.*d.l.3.§.& quid.* ¶ Ex dictis apparet,
officium parentum eſſe,ut filios adgnoſcant,& alant; adeo ut ſi
alimenta denegent,eos necare videantur.*l.* 4. Sed & vice verſa,
ſi parentes egeant, liberi eos pro modo facultatum alere te-
nentur,

hentur.*l.5.& C.de alend.lib.l.* 1. *&* 2. Item patroni egentes, & ſimiliter eorum liberi, à libertis pro modo facultatum ſunt alendi.*d.l.5.§.ſolent.& §§.ſeqq.& l.ult.* Immo & patronorum parentes ſi egeant & liberi non ſuperſint à quibus alantur, à libertis ali debent.*d.l* 5. §. *ult.* E contrario quoque libertum inopem patronus, ſi poſſit, alere jubetur; alioquin perdit jus patronatus. *l. 6.* ¶ Ergo judex de alimentis præſtandis cognoſcit inter parentes & liberos.*d.l* 5.*in princ.* vel inter patronos filioſve aut parentes patronorum & libertos. *d. l.5.§. ſolent.& paragraphis ſequentib.* Hoc titulo ex profeſſo agitur de liberis alendis: obiter autem, & propter tractatus affinitatem, de aliis perſonis dictum eſt. 6

IV. *De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.*

QVintus effectus eſt ex reſcripto Divorum fratrum, ut ſi mulier à viro divertens, neget ſe eſſe ex eo prægnantem, maritus autem prægnantem aſſerat, tres obſtetrices eo poſtulante mittantur, quæ ventrem inſpiciant, & ſi vel omnes vel duæ renunciaverint prægnantem videri, perinde cuſtos adhibeatur, ac ſi ipſa hoc deſideraſſet.*l.1. in pr.* ¶ Sextus effectus eſt ex edicto prætoris, ut ſi mulier mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicat, hic ad quos ea res pertinet, id denunciet, ut poſſint mittere mulieres quæ ventrem inſpiciant, & viros qui cuſtodiant.partus quoque editus oſtendendus iiſdem erit, ut prolixe continetur edicto, cujus verba extant *in d. l.* 1.§. *de inſpiciendo.* ¶ Hi duo effectus ſub una rubrica comprehenduntur: quia utroque caſu venter inſpicitur, & partus cuſtoditur. 1 2 3

V. *Si ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium tranſlata eſſe dicatur.*

SEptimus effectus eſt, quod mulier prægnans mittitur ventris nomine in poſſeſſionem vice contra tabulas bonorum poſſeſſionis.*inf.de ven.in poſſ.mitt.l.1.in princip. &* §. 1. nec non ex aliis edicti partibus.*d.l.1.§.& generaliter. & l.* 7. Qua in parte dolum & calumniam mulieris, quæ ventris nomine in poſſeſſionem mittitur, prætor coërcet. Dolum, quia ſi dolo malo mulier poſſeſſionem ad alium tranſtulit, prætor in eam, patremque eam in poteſtate habentem, actionem in factum dat, in quantum actoris intereſt admiſſum alium in poſſeſſionem non fuiſſe.*l.un.in pr.&* §. 1. quæ actio, tanquam rei perſecuto- 1

ria, etiam poſt annum competit. *d. l. un.§.pen.* Sed & eum qui in poſſeſſionem admiſſus eſt, de poſſeſſione decedere jubet. *d.l. un.§.neceſſario.*

VI. *Si mulier ventris nomine in poſſeßione calumniæ cauſa eſſe dicetur.*

1 CAlumniam mulieris prætor coërcet: quia ſi per calumniam quaſi prægnans, cum ſciret ſe non eſſe prægnantem, voluit in poſſeſſionem venire: in eam vel parentem ejus actionem in factum, *l.1.§.1.§.per calumniam.&* *§.in parentem.*dat ei, cujus intereſt mulierem in poſſeſſionem miſſam non eſſe. *d. l. 1. §.*
2 *competit.* ¶ Sed licet hæc actio, ut & ſuperior, detur in id quod intereſt. *d.l.1.§.ſimili.* tamen non eſt perpetua, ut illa, ſed anno terminatur, quaſi pœnalis, & ultra annum non datur. *d. l. 1. §. hanc autem.* propterea quod eſt famoſa actio. *ſup. de his qui no-*
3 *tant.infam.l.notatur.15.cum 4.legibus ſeqq.*¶ Abſolutus eſt tractatus de nuptiis contrahendis, contractis, diſſolvendis, & diſſolutis.

VII. *De concubinis.*

1 TErtius perſonalis contractus nuptiis ſimilis eſt concubinatus: nam concubina quodammodo uxorem legitimam imitatur, ut ait Iulianus anteceſſor. *No.conſt.*34. (nobis eſt *No.*
2 18.)*c.* 5. ¶ Differt autem concubinatus à matrimonio, I. Quia uxor dignitate præſtat concubinæ, *inf.de legat.3.l. item legato. 49.§.parvi.* Vnde concubinatus vocatur inæquale conjugium. *C.de natur.lib.l.3.verſ.quod ſi alterutram.*II. Quia nuptiæ ſunt omni jure permiſſæ: concubinatus vero eſt quidem jure civili veteri & Iuſtinianico permiſſus. *l.* 3. *§.* 1. dummodo quis nec uxorem cum concubina, nec plures concubinas habet. *No.* 18. *cap.*5. ſed Nov. Leonis 91.& jure canonico eſt prohibitus. *diſt. 34.cap.audite 7.& 32.q. 4.cap.nemo. 4. & cap dicat aliquis.9.* Nec obſtat.*c.is qui.5.& cap.ſeq.d.diſt.* 34. ubi permittitur ei qui non habet uxorem, habere unam concubinam: quia concubina ibi ſumitur improprie pro uxore, quæ ducta eſt ſine dotalibus inſtrumentis. *ead. diſtin. c. omnib.* 4. *§. concubina.* III. Quia nuptiæ ſunt divini & humani juris communicatio, quod de concubinatu non eſt dicendum. IV. Quia matrimonium ſine juſta cauſa diſſolvi nequit, concubinatus pro libitu diſſolvitur, quia nulla lex ſolvi prohibet. V. Quia filii matrem quidem ſemper certam habent, patrem autem certum non habent,

bent,niſi ſint ex juſtis nuptiis ſuſcepti.*ſup.de his qui ſui vel alie. jur.ſunt.l.6.& de in jus vocan.l.*5.VI.Quia filii ex juſtis nuptiis ſunt legitimi,& in poteſtatate patris.*Inſt.de patr.poteſt.in princ.* ex concubina ſuſcepti, ſunt naturales tantum, & ſui juris. *C.de natur.lib.l.2.Nov.*18.*cap.*5.*Nov.*89.*c.*12.¶ Nota focariæ appel- 3
latione concubinam ſignificari. *C. de donat. int. vir. & uxor. l. 2.& de condit.inſert.l.*3.

LIBER VIGESIMVSSEXTVS.

TIT. I. *De tutelis.*

EXPOSITI ſunt tres perſonales contractus, qui mutuo 1
conſenſu fiunt,ſponſalia,nuptiæ,& concubinatus:quartus, id eſt,tutela,dicitur quidem contractus, *Inf.de diverſ.reg. jur.l. contractus.*27. Sed improprie, & late ſumpto contractus vocabulo, revera autem eſt quaſi contractus. *Inf.de obligat.& act.l.*5.§.1.*& Inſtit.de obligat.quæ quaſ. ex contr.§.tutores.* Quia vero curatores ſunt tutoribus ſimiles, ac permulta ſunt tutoribus & curatoribus communia : idcirco in hac parte agetur etiam de curatione & curatoribus , & fere in omnibus titulis ſimul de tutoribus & curatoribus agendum proponitur.Non tamen dico curationem eſſe contractum vel quaſi contractum perſonalem. Quod dixi de tutela: quia tutor regulariter datur perſonæ.*Inf.tit.prox.l.quia.*14.*& Inſtit.qui teſtam.tut.da.poſſ.§. certa.*curator autem datur rebus. *C.de nupt.l.in copulandis.*8.*& Inſtit.de curat.§. item inviti.* ¶ Tutela eſt vis & poteſtas in ca- 2
pite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem ſuam ſponte ſe defendere nequit,jure civili data,ac permiſſa.*l.*1.*in princ.*Dicitur *vis & poteſtas.* hæc duo vocabula ſumuntur ἐκ τοῦ ἐξουσίας. Hinc autem apparet nos tutelam ſumere in ſignificatione propria, quandoque vero accipitur pro tutelæ adminiſtratione. *Inf.de adminiſtr.tutor.l.*3.§.*quamvis.& §.ult. & in tit.C.de divid.tut.* Additur *in capite libero*, id eſt,in tutore, qui debet eſſe homo liber,& regulariter maſculus,non femina:quia tutela eſt plerumque officium virile. *l.tutela.*56. *in princ.& C.quan.muli.tut. offic.l.*1. Sed ex ſpeciali privilegio propter naturalem affectionem mater & avia ad tutelam admittuntur. *C. eod.l.*2.*&* 3.*Nov.*118. *cap.*5. Sed nihil refert,utrum tutor ſit paterfam. an filiusfam.*ſup.de his qui ſui vel alien.jur.ſunt.l.filiusfam.*9.*& Inſtit.*

ſtit.qui teſt.tutor.da. poſſ.in pr. Adjicitur *ad tuendum.* hinc tutores dicti ſunt, quaſi tuitores ac defenſores: nam tutores ſunt qui hanc vim & poteſtatem habent.*l.*1.§ 1.*& Inſtit.eod.§.tutores.* Adjungitur *eum*, id eſt, pupillum, pupillus eſt impubes ſui juris.Impubes eſt maſculus uſque ad decimum quartum,fœmina uſque ad duodecimum annum completum. *Inſtitut. quib. mod.tut.finit.in princ.* Additur *propter ætatem*, ſubaudi, pupillarem. Apponitur, *ſponte ſe defendere nequit*, id eſt, ſine tutore. Tandem dicitur,*jure civ li data ac permiſſa.*ubi conjunctio accipitur pro disjunctione; ut *in l.ſæpe.*53.*inf.de verb. ſignif.* Iure civili datur tutela legitima,quæ ipſo jure defertur. Permittitur autem teſtamentaria,& dativa;quia teſtator vel magiſtratus jure permittente tutorem dat.*l.* 1. *in princ. & l.6.§. tutoris.* Hæc
3 dicta ſint de definitione tutelæ. ¶ Curatio autem eſt poteſtas in capite libero,ad tuenda illius negotia, qui per ætatem,vel animi aut corporis vitium,ea gerere non poteſt, ut definivi *diſ-*
4 *put.*4. *the.*1. ¶ Tutelæ diviſio duplex notanda eſt. Prior diviſio curationi quoque communis eſt, quod vel eſt tutor ſeu curator cum adminiſtratione, vel honorarius, qui honoris tantum cauſa datur, non ut adminiſtret: vel notitiæ cauſa datur, id eſt, non ut gerat,ſed gerentes inſtruat. *Inſ.de adm tut.l.*3.*§.*1.*&* 2.
5 *& de ſolut.l.quod ſi forte.*14.*§.*1. *& C.de peric.tut. l.*1. ¶ Poſterior diviſio eſt, quod aut eſt teſtamentaria,aut legitima,aut dativa, quas ſpecies proximis titulis enarrabimus. Hæc diviſio non æque convenit curæ atque tutelæ : quia curator inutiliter teſtamẽto datur niſi à magiſtratu confirmetur. *Inſt.de cur.* §.1.

II. *De teſtamentaria tutela.*

1 TVtela teſtamentaria eſt, cum parens liberis impuberibus ejus poteſtati ſubjectis,poſt ejus mortem non recaſuris in alienam poteſtatem, ſed futuris ſui juris.*Inſtitut. de tute.§.permiſſum.*vel ſuis poſtumis,id eſt,qui in eadem cauſa eſſent, ſi vivo parente naſcerentur. *Inſtit. eod.§.pen.* tutorem dat in teſta-
2 mento vel codicillis teſtamento confirmatis. *l.* 3. ¶ Vt igitur hæc tutela procedat, opus eſt,ut omnes circumſtantiæ requiſitæ concurrant : oportet enim tutorem dari. I. Ab eo qui dare poteſt,id eſt,à parente qui in poteſtate habet; non à matre, vel extraneo.II.Ei cui dari poteſt,id eſt, liberis impuberibus in poteſtate conſtitutis;non emancipatis,vel aliis. III. Quomodo oportet,id eſt,verbis directis,veluti,*Tutor eſto:*non precariis,veluti,*Precor te curam habere.*IV.Vbi oportet,id eſt,in teſtamento vel

to vel codicillis teſtamento confirmatis. Præterea tutorem dare licet, non curatorem. Si igitur hæc omnia obſerventur, quæ requiri diximus, datio tutoris ipſo jure valet. *Inf. tit. prox. l.* 1.

III. *De confirmando tutore, vel curatore.*

1 SI quid ex his deſideretur, puta ſi tutor filio emancipato, vel à matre, vel curator datus ſit, datio tutoris vel curatoris ipſo jure non valet, ſed decreto magiſtratus confirmanda eſt. *d.l.*1. *& inſtit. de tute.* §. *ult. & de curat. in pr.* ¶ Datus à patre 2 confirmatur ſine inquiſitione. *l.*1. §. *pen. & ſup tit. prox. l.*4. *& Inſtit de tutel.* §. *ult.* niſi ſit datus filio naturali, cui nihil in teſtamento relictum ſit: hic enim ſine inquiſitione non confirmatur. *l.*7. *in princip.* Inquiſitionem intellige, qua quæritur, an tutor vel curator ſit idoneus; quia ſtandum eſt judicio patris, dummodo de ejus voluntate conſtet. Cæterum omnino quærendum eſt, an ea fuerit patris voluntas, & an ea perſeveraverit. *l. in confirmando.* 8. *& l. ſeq.* ¶ Datus à matre, vel extraneo, 3 nec ſine inquiſitione, nec niſi inſtituto heredi datus ſit, confirmari debet. *l.*2. *&* 5. *& C. eod l.*1. *& ſup. tit. prox. l.*4. ¶ Interdum 4 etiam à patre datum prætor reprobat; videlicet ſi aut ea de tutore comperta habeat quæ teſtatorem latebant; aut ipſe pater, qui tutorē teſtamento dedit, voluntatem poſtea mutavit. *l. pen.*

IV. *De legitimis tutoribus.*

CEſſante tutela teſtamentaria, locus eſt legitimæ. *Inſtit. de legit. adgnat. tut. in princ.* quæ ipſo jure defertur. *l.* 5. *in princ.* vel ex verbis legis xij. tabularum, ut tutela proximorum adgnatorum. *l.*1. *in princ. & Inſtit. de legit. adgn. tut.* §. 1. vel ex mente ejuſdem legis, ut patronorum. *l.*3. *in princ. & Inſtit. de legit. patron. tut.* & parentum. *d.l.*3. §. *ult. & Inſtit. de legit. parent. tut.* vel ex novo jure, ut fiduciaria *Inſtit. de fiduc. tut.* Hodie legitima defertur *ex Nov.* 118. *cap. ult.* his qui ad legitimam ſucceſſionem vocantur: ita ut eodem ordine vocentur ad emolumentum hereditatis, & ad onus tutelæ.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.*

SI cui neque teſtamentarius, neque legitimus tutor ſit, aut ſi 1 cui legitimus curator non ſit, ei competens magiſtratus tutorem

torem vel curatorem dat, qui non ſolum à Doctoribus vocatur dativus, ſed etiam à Modeſtino *in l.7. inf. rem pup. ſal. fo.* ab Vlp. autem *tit. de tute.* honorarius. Quare verbum *honorarius*, eſt homonymum, vel enim dicitur honorarius, quia honoris cauſa datur, ut accepi. *ſup. de tute. & inf. de adminiſt. tut.* vel quia ab
2 honores gerente datur, *ut hic.* ¶ De hac dativa tutela vel cautione quinque quæſtiones diſſolvuntur, tres hoc titulo, reliquæ
3 duæ *tit. ſeq.* ¶ Prima quæſtio eſt, qui poſſint dare tutores, vel curatores. In urbe dant, qui juriſdictionem habent, ut prætor, vel præfectus urbi. *Inſtit. de Attilia. tuto. §. ſed hoc jure.* in provincia is cui hanc facultatem lex, vel Senatuſconſultum, vel princeps nominatim conceſſit. *ſup. de tute. l. 6. §. tutoris.* ut præ-
4 ſes, & magiſtratus municipalis. *d. §. ſed hoc jure. & §. ſeq.* ¶ Secunda quæſtio eſt, qui poſſint dari tutores vel curatores. Hi dari poſſunt, qui ſunt dantis juriſdictioni ſubjecti *l. 3. & Inſtit. de Attil. tuto. d. §. ſed hoc jure.* ſive ſint patresfamilias, ſive filiifa-
5 milias. *ſup. de his qui ſui vel alie. jur. ſunt. l. filiusfam. 9.* ¶ Tertia quæſtio eſt, in quibus cauſis dentur. Verbi gratia, tutor pupillo datur ad adeundam hereditatem. *l. impuberi. 9.* curator adoleſcenti datur ad litem. *Inſtit. de curat. § . item inviti.*

VI. *Qui petant tutores, vel curatores, & ubi petantur.*

1 QVarta quæſtio eſt, qui petant tutores vel curatores. ¶ Pu-
2 pillo tutores petere alii pro libitu poſſunt, ut cognati, & amici; alii petere jubentur, ut mater, & liberti; alioquin illa privatur ſucceſſione, ſi filius in ætate pupillari deceſſerit; liberti vero à magiſtratu puniuntur. *l. 2. §. 1. & Inſtit. de ſenatuſconſ.*
3 Tertull. *§. penul.* ¶ Curatorem adultus ſibi ipſe petit, vel ejus voluntate alii quilibet. *d. l. 2. §. τοῦτο μὲν, hæc quidem. & §. ſeq.*
4 ¶ Quinta quæſtio eſt, ubi tutores vel curatores petantur. Ibi petuntur, unde is, cui dantur, originem ducit. *C. ubi petant. tut. vel curat. l. un.* aut ubi facultates ejus ſitæ ſunt. *ſup. tit. prox. l. pupillo. 27.*

VII. *De adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum, qui geſſerint, vel non: & de agentibus, vel conveniendis uno, vel pluribus.*

1 POſtquam tutelæ definitionem ejuſque & curę ſpecies expoſuit: unde intelleximus tam ea quæ ad tutelæ eſſentiam ſpectant,

ſtant, quam ea quæ ad conſtituendos tutores vel curatores pertinent: quia ex diverſitate tutores vel curatores conſtituentium, diverſa tutelarum & curationum genera oriuntur: conſequenter de eorum jam conſtitutorum officio agit, quod quidem partim in adminiſtratione, partim in auctoritate conſiſtit, aut enim tutor vel curator aliquid facit ſeu gerit, aut pupillo vel adoleſcenti aliquid facienti aſſentitur & auctor eſt. ¶ Hujus rubricæ, duæ ſunt partes: Prior generalis, de tutelæ adminiſtratione, & periculo, quod adminiſtrationem peractam aut neglectam conſequitur: poſterior ſpecialis, de adminiſtratione judiciali, id eſt, de ea adminiſtrationis parte, quæ in actionibus pupillaribus movendis vel ſuſcipiendis cernitur. Ad utramque partem notare nonnulla oportet. brevitatis autem gratia loquemur de ſolis tutoribus, eadem intellecturi de curatoribus. ¶ De 2
adminiſtratione hæc notentur. I. Tutor cogitur tutelam gerere, niſi juſta de cauſa excuſetur: alioquin ſuo periculo ceſſat. *l.1. in princ. & §. 1.* Prius tamen quam gerat, inventarium rerum pupillarium facere debet. *l.7. in princ. & C. eod. l. tutores. 24. & arbitr. l. ult. §. illo.* II. Non ſolum gerere creditur, qui ipſe gerit, ſed & qui alii gerendum mandat, & qui ſatis à contutore accipit rem pupilli ſalvam fore, eique adminiſtrationem committit. *l. tres tutores. 55. §. non ſolum.* III. Tutor in adminiſtrandis rebus pupillaribus loco domini habetur, non cum rem perdit, & pupillum ſpoliat. *l. tutor qui. 27. & inf. pro empt. l. 7. §. ſi tutor.* IV. Neque utilia prætermittere, neque inutilia admittere decet. *C. de epiſcop. audien. l. de creationibus. 27. verſ. ita tamen.* V. Quia plerumque utilius eſt per unum quam per plures tutelam geri: idcirco placuit, eum ſolum gerere, qui ſatiſdat rem pupilli ſalvam fore, aut quem teſtator, vel major tutorum pars vel prætor elegit. *l.3. & ſup. de poſtul. l.3. in princ. & Inſt. de ſatiſdat. tutor. §.1.* cæteri ſunt aut honoris cauſa dati, qui vocantur honorarii. *d. l.3. in pr.* aut notitiæ cauſa dati, quia patrimonii pupillaris notitiam habent, unde poſſunt alios tutores inſtruere, ſed ipſis propter humilitatem tutela non committitur. *C. de peric. tut. l.1.* Quandoque duobus adminiſtratio committitur. *l. decreto. 24. §.1.* Interdum electo adjungitur curator. *d. l.3. §. nam etſi.* Sed etſi omnes velint ſimul gerere, aut inter ſe tutelam, id eſt, adminiſtrationem dividere, prætor iis morem gerit. *d. l.3. § pen. & ult.* ¶ De periculo hæc notentur. I. Periculum tutelæ ad tutorem ſpectat, ex quo ſcit ſe tutorem datum. *l.5. § ult. & C. eod. l.5.* II. Tutor tenetur, ſi fecit quod facere non debuit, vel non 4
fecit

fecit quod facere debuit. *Inſ.de tute. & rat.diſtrab.l.1.in princ.* III.Aut tutela eſt indiviſa,aut voluntate teſtatoris vel prætoris diviſa ; aut ipſi tutores ſponte ſua inter ſe tutelam diviſerunt. Cum tutela eſt indiviſa,ſubdiſtinguere oportet,aut enim nemo geſſit,aut quidam,aut omnes geſſerunt. Primo caſu omnes æqualiter tenentur, ita ut pupillo detur electio contra quem agere velit; huic vero qui convenitur, quia ob ſuam contumaciam damnandus eſt, pupillus actionem pro parte in contutorem cedere non tenetur. *l. ſi plures.*38. & licet aliquis tutorum quædam geſſerit,tamen ob ea quæ nemo geſſit,non hic magis quam alius,ſed omnes æqualiter tenentur,niſi hic quædam imperfecta reliquit,aut cum à ſe geſtis conjuncta neglexit:de his enim ante cæteros eſt conveniendus.*l.tutores qui.* 39.*§ in eum. l.tres tut.*55.*§.item in eo.* Secundo caſu prius conveniendi ſunt, qui geſſerunt,ſi modo ſint ſolvendo.*C. arbitr.tut.l.6. & de hered.tut.l.2.& ſi tut.vel curat.reipub.cau.ab.l.*1. Tertio caſu pupillus habet electionem conveniendi omnes, vel aliquos. Si omnes conveniantur, & una ſententia damnentur, periculum diviſum eſt,nec alter pro altero tenetur.*C.ſi plur.una ſent.condem.ſunt.l.*2. Si aliqui conveniantur, hi poſſunt petere,ut actio inter omnes, qui ſunt ſolvendo, dividatur, vel ut actiones ſibi contra alios à pupillo cedantur:quam ceſſionem ſi petere prætermiſerint, nihilominus partem utili actione à contutoribus repetent,niſi ex communi dolo conventi ſint.*Inſ.de tut.& rat. diſtrab.l.1.§.nunc tractemus.& §§.ſeqq & C.de divid.tut.l.2.in princ.* Cum autem tutela ex ſolo tutorum conventu diviſa eſt, perinde eſt ac ſi indiviſa manſiſſet:quia non debet eorum conventio præjudicium pupillo facere. *C.eod. l.* 3. Denique cum à teſtatore, vel à judice eſt diviſa, pro ſua quiſque parte tenetur, non pro parte contutoris;niſi quatenus dolo aut culpa non curavit eum tamquam ſuſpectum removeri, vel ſerius id curavit. *C.eod.l.2.§.in diviſionem.* Conjun.ea quæ ſcripſi *in tit.C. de di-*
5 *vid.tute.*¶ De actione per unum pluresve tutores movenda,vel ſubeunda,hoc notetur,ſi tutela ſit indiviſa,omnes, vel aliis ceſſantibus unum poſſe agere vel conveniri. *C.ſi ex plurib.tut.vel curat.l.1* .Si vero ſit diviſa, quemlibet pro parte ſibi commiſſa agere vel conveniri debere.*C.eod.d.l.2.*Quod non debet ita accipi, quaſi ipſo jure denegetur actio pro parte ad alium tutorem pertinente:ſed agenti obſtabit exceptio.Quare ſi tutor rerum Italicarum, à creditore provinciali conveniatur: pro ſuo arbitrio poteſt vel eum exceptione ſummovere, vel judicium ſubire,

ſubire, vel etiam ei ſolvere. *l. Titium.* 47. §. *ultim.* Item conventus à tutore rerum Italicarum, poteſt objicere compenſationem ejus, quod ſibi à pupillo debetur, ex cauſa pertinente ad tutorem rerum provincialium. *l. inter tutores.* 36.

VIII. *De auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum.*

EXpoſito primo tutoris vel curatoris officio, ſecundum quod ipſe aliquid gerit, conſequenter dicendum de altero officio, ſecundum quod pupillo vel minori aliquid facienti conſentit, ſive auctor eſt. 1
¶ Nota primo, auctoritatem eſſe ſpeciem conſenſus, ut docui *Inſtit. h. titul. & ſup. quod juſ. in princip.* & auctorem fieri, nihil aliud eſſe, quam probare id quod agitur. *l.* 3. 2
¶ Nota ſecundo, tutoris auctoritatem eſſe neceſſariam, cum pupilli conditio ſit deterior, non cum ſit melior. *Inſtitut. h. titul. in princip.* 3
¶ Nota tertio, tutorem in ipſo negotio præſentem debere auctorem fieri: per epiſtolam vero, vel poſt tempus, fruſtra conſentire. *l. obligari.* 9. §. *penult. & Inſtitut. eod.* §. *penult.* 4
¶ Nota quarto, ſi multi ſint tutores, tutela indiviſa, auctoritatem unius ſufficere: tutela diviſa, ſingulos debere pro ſuis partibus auctores fieri, ubi tamen de tutela diſſolvenda agitur, puta ſi pupillus ſit arrogandus, omnium conſenſum omnimodo requiri. *C. eod. l. ultim.* 5
¶ Nota quinto, tutorem non poſſe in rem ſuam auctorem fieri. *l.* 1. *in princ. & Inſtit. eod.* §. *ult. & inf. ad Trebell. l.* 1. §. *fuit quæſitum.* 6
¶ Hæc quæ de tutore dixi, etiam in curatore obtinent. 7

IX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere, vel convenire poſſunt.*

ACtionem intentat vel ſuſcipit aliquando tutor ſeu curator, quandoque eo auctore minor, interdum ex ejus facto minor. Appellatione minoris continetur etiam pupillus. Hi tres caſus ordine explicantur: primus *tit.* 7. ſecundus *tit.* 8. expoſiti fuerunt, tertius hoc *tit.* 9. declaratur. 1
¶ Ex facto tutoris vel curatoris minor certis tantum caſibus habet actionem. *C. eod. l. ult.* non directam, ſed utilem: veluti ſi tutor vel curator pecuniam minoris credidit, & ſibi ſtipulatus ſit, vel minoris pecunia rem emit: vel rem minoris locavit. *l.* 2. *& C. eod. l.* 2. *& l.* 4. 2
¶ Contra minor utili actione tenetur, ſi tutor vel curator condemnatus ſit. *C. eod. l.* 1. aut ſi pecunia, quam tutor vel curator 3

mutuo accepit, in rem minoris verſa ſit. *C. eod. l.* 3. aut ſi ex dolo tutoris vel curatoris minor locupletior factus ſit. *l.* 3.

X. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

1 EXpoſito tutoris & curatoris officio, ſciendum eſt, eum, qui
2 officio non fungitur, removeri tanquam ſuſpectum. ¶ Nota primo ſuſpectum dici non ex facultatibus, ſed ex moribus. *l. ſuſpectum.* 8. *& Inſtit eod.* §. *ult.* ſuſpectus enim eſt, qui male tutelam gerit, geſturuſve eſſe videtur. *Inſt. eod.* §. *ſuſpectus autem*
3 *eſt.* ¶ Nota ſecundo ſuſpecti accuſationem introductam eſſe *l.*
4 12. tabularum. *l.* 1. §. *ſciendum. & Inſt. eod in pr.* ¶ Nota tertio hanc accuſationem quaſi publicam eſſe, id eſt, quemvis ad accuſandum admitti. *d. l.* 1. §. *conſequens. & Inſt. eod.* §. *conſequens.*
5 ¶ Nota quarto, pendente ſuſpecti judicio, adminiſtrationem ac-
6 cuſato interdici. *Inſt. eod.* §. *ſi quis autem ſuſpectus.* ¶ Nota quinto, tutorem ſuſpectum removeri, vel propter dolum, vel propter culpam: priori caſu notatur infamia, poſteriori caſu non fit infamis. *l.* 3. §. *ult. & l.* 4. *& Inſtit. eod.* §. *ſuſpectus autem remotus.*

LIBER VIGESIMVSSEPTIMVS.

TIT. I. *De excuſationibus.*

1 TVTORVM & curatorum officium ceſſat vel eis invitis, ſi tanquam ſuſpecti removeantur: vel eis volentibus, ſi excuſari juſta de cauſa mereantur. Cum igitur de ſuſpectis dictum ſit, conſequenter de excuſationibus agitur. ¶ Ex-
2 cuſatio eſt immunitatis allegatio. ¶ Et eſt I. Vel communis tu-
3 tori & curatori, veluti propter ætatem majorem 70. annis, aut propter numerum liberorum. *l.* 2. *& Inſtit. eod. in princ. &* §. *item major.* vel curatoris propria: veluti ne quis cogatur curationem ejus ſuſcipere, cujus tutelam geſſit. *C. eod. l. curator.* 20. *Inſtitut. eod.* §. *qui tutelam.* II. Vel in totum, vel ad tempus. *Inſtit. de curat.* §. *penult.* vel pro parte patrimonii. *l. propter litem.* 21. §.
4 *licet.* ¶ Nota primo, licet ad alia munera vocatus debeat à datione ſive impoſitione muneris appellare. *inf. de vacat. mun. l.* 1. *in pr.* tamen vocatum ad tutelam vel curationem, non appellare, ſed excuſationem ſuam proponere; & ſi excuſationem judex rejecerit, tum demum à ſententia judicis appellare. *Inſt. h. t.* §. *qui autem.* Quam ſententiam Doctores ſic accipiunt, ut tutor vel curator non poſſit appellare, priuſquam excuſationem propoſue-

poſuerit, eamque judex rejeceret. Cujac. autem putat eum pro
libitu poſſe vel appellare, vel appellationem omittere. Mihi
Doctorum ſententia verior videtur: quia cum Modeſtinus *in l.*
εἰδῖναι .13. in pr. dicat, eum adverſus ſententiam, qua excuſatio
rejicitur, habere licentiam appellandi, à contrario ſenſu indicat
eum ante dictam ſententiam non habere appellandi licentiam.
¶ Nota ſecundo, eum qui ſe excuſare vult, debere intra ſtatuta 5
tempora ad judicem venire. *d.l.εἰδῖναι. §.1. & Inſt. eod.d.§.qui*
autem. non abſentem per libellum ſuam excuſationem propo-
nere. *l. excuſare.15.* ¶ Nota tertio, falſam excuſationem, licet à 6
judice admiſſa fuerit, tamen non prodeſſe, nec à tutelæ vel cu-
rationis onere excuſatum liberare. *C.ſi tut.vel cur.falſ.alleg.ex-*
cuſ.ſit.to.tit.& Inſtitut.h.tit.§ ult.

II. *Vbi pupillus educari, vel morari debeat: & de alimentis ei præſtandis.*

POſtquam egit de tutelis in genere, nec non de tutoribus 1
ſeu curatoribus teſtamento, vel lege, vel à magiſtratu con-
ſtituendis, & de eorum officio, & de modis, quibus tutela vel
cura finitur, adeo ut tutoris vel curatoris officium conquieſ-
cat; tandem vult explicare varia judicis officia circa tutelam &
curationem, quæ quidem officia ad tria ſumma genera referun-
tur; aut enim ad minoris perſonam ſpectant: aut ad actiones
perſonales: aut ad res, & actionem realem, ut ex ſequentibus
intelligetur. ¶ Ad perſonam pertinent duo judicis officia, quæ 2
hoc titulo proponuntur. Primum officium eſt, ut judex decer-
nat, ubi pupillus educari vel morari debeat, habita ratione per-
ſonæ, conditionis, & temporis. *l.1. in princip. & §.1. & l.5.* Alte-
rum officium eſt, ut alimenta minori à tutore vel curatore
præſtanda, pro modo facultatum decernat. *l.2. &* 3.

III. *De tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione.*

ACtiones perſonales, quæ ad hunc locum pertinent, ad tria 1
genera referuntur. Primum genus reſpicit veros tutores
& curatores, ſive à minoribus conveniantur, ſive contra eos a-
gant. Actiones quibus à minoribus conveniantur, plures ſunt.
¶ Prima eſt actio tutelæ directa, qua tutor finita tutela ratio- 2
nem adminiſtrationis ſuæ reddere, & reliqua ſolvere cogitur,
ita ut & dolum & culpam præſtet. *l.1. in princ. & §.ult. l.4. in pr.*
& C.arbitr.tut.l.1.l.tutorem.9. & Inſtitut.de Attil.tut.§.ult. &

famæ periculum ſubeat, quia ob dolum damnatus notatur in-
3 famia.*ſup.de his qui notan. infam.l.1. verſ.qui pro ſocio.* ¶ Hanc
actionem conſtat eſſe ex quaſi contractu.*inf.de oblig.& act.l.5.*
§.tutores.& Inſtit.de oblig.qua qua.ex contr. §. tutores. bonæ fi-
4 dei.*Inſt.de act.§.actionum.*privilegiariam.*l.ult.*¶ Quatenus au-
tem ex multis tutoribus vel curatoribus ſinguli tenentur, ex
his,quæ ſupra docui de periculo tutorum, peti debet.De here-
5 dibus vero dicetur *inf. titul. 7.* ¶ Secunda eſt actio de rationi-
bus diſtrahendis,ex lege xij.tabularum.*ſup. de adminiſt.tutor.l.
tres tutores.*55.§.1.qua tutor ſive teſtamentarius,ſive legitimus,
ſive dativus.*l.1.§. rationibus diſtrahendis.* qui in tutela gerenda
rem ex pupilli bonis abſtulit. *l. 2. in pr.* poſt tutelam finitam
convenitur.*d.l.1.§. ult.*in duplum. *d.l.tres tutores.*§.1. ita ut ſit
actio mixta.*d.l.2.§.ult* & rei æſtimatio duplicata in condemna-
tione veniat,non habita ratione ejus quod pupilli intereſt.*d.l.1.*
6 *§. conſiderandum.* ¶ Hæc actio non eſt ex furto, ſed ex tutelæ
obligatione, & contra tutorem, qui furandi animo fecit, con-
currit cum actione furti,& cōdictione furtiva. *d.l.1.§.in tutela.*
7 *& §.ſeq.d.l.2.§.1.* ¶ Eſt autem actio perpetua,& heredibus da-
tur non contra heredes; quia eſt pœnalis. *d.l.1.§.penult.*non ta-
8 men mere pœnalis,ſed mixta,ut jam docui.¶ Cujac.notat hanc
actionem eſſe arbitrariam,non quia lex aliqua hoc expreſſe di-
9 cat; ſed quia res arbitrio judicis æſtimatur. ¶ Tertia eſt actio
utilis, quæ datur minori adverſus curatorem, id eſt, utilis actio
tutelæ, vel negotiorum geſtorum. *C.arbitr.tut.l.3.& l.7.* quæ
datur etiam durante curatione de aliqua particulari cauſa. *l.* 4.
*§.ult.l.ſi cum adhuc.16.in fin.& ſup.de adminiſt.tut.l.cum cura-
tore.27.* non ut curationis rationes reddantur; quia non ante
curationem finitam reddi debent.*C eod.l.2.l.rationes.14.* Dire-
cta actio in curatorem non eſt, nec tutelæ, quia non eſt tutor;
nec negotiorum geſtor, quia non ſponte ſua,ſed officii neceſſi-
tate coactus gerit. Exiſtimo etiam utilem actionem rationi-
bus diſtrahendis in curatorem competere, quia æquitatis ratio
10 hoc ſuadet. ¶ Porro curator æque ac tutor dolum & culpam
præſtat. *C.arbitr.tut.d.l.7.*

IV. *De contraria tutela & utili actione.*

1 ACtiones autem, quæ tutoribus vel curatoribus adverſus
2 minorem competunt, duæ vel tres ſunt. ¶ Prima eſt con-
traria actio tutelæ, quæ tutori contra pupillum datur eo quod
pro ratione tutelæ geſtæ ſibi abeſt, quia pro pupillo impendit.

l.1.in

l.1.in pr. & §.ult. vel abſuturum eſt, quia pro pupillo ſe obli-
gavit.*l.ult.*¶ Hæc actio eſt prætoria.*d.l.1 in princ.* non famoſa. 3
ſup.de his qui notant. infam. l.6.§. ult. & eſt perpetua, daturque
heredi,& contra heredes. *l.* 4.§. *ult.* ¶ Secunda eſt utilis actio 4
tutelæ.Tertia eſt utilis actio negotiorum geſtorum,quæ actio-
nes ex hiſdem cauſis dantur curatori adverſus minorem, ex
quibus diximus tutelæ contrariam dari tutori contra pupillum.
& omnino eadem eſt harum actionum expoſitio.

V. *De eo, qui pro tutore prove curatore negotia geſſit.*

SEcundum genus continet actiones ad eum pertinentes, qui 1
pro tutore, vel pro curatore negotia geſſit. ¶ Pro tutore 2
negotia gerit, qui, cum tutor non ſit, munere tutoris fungi-
tur in re impuberis, ſive putet ſe eſſe tutorem, ſive ſciens fin-
gat ſe eſſe tutorem. *l.* 1. §. 1. Ergo ſimiliter pro curatore gerit
falſus curator, ſive putet ſe eſſe, ſive ſciat ſe non eſſe curato-
rem. ¶ Hic plures actiones conſiderantur.Prima eſt actio pro- 3
tutelæ prætoria,quæ minori contra eum, qui pro tutore nego-
tia geſſit, etiam durante adminiſtratione competit. *l.1.in princ.*
& C. de teſtam. tut. l. 4. in quam actionem & dolus & culpa
venit, ut in actionem tutelæ. *l. penult.* ¶ Secunda eſt actio ne- 4
gotiorum geſtorum, quæ contra eum, qui pro tutore prove
curatore adminiſtravit, minori competit. *ſup. qui da. tut. vel
curat. poſſ. l.*4. Tertia eſt actio contraria, quæ dictis perſonis
datur adverſus minorem. *l. ult.*

VI. *Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.*

QVarta eſt reſtitutio in integrum, qua ei ſuccurritur, cum 1
quo ignorante geſtum aliquid eſt falſo tutore auctore. *l.*1.
¶ Quinta eſt actio in factum, qua falſus tutor, qui dolo malo 2
auctor factus eſt, ei tenetur, quem decepit, in id quod ejus in-
tereſt.*l.*7. ¶ Hujus exemplo datur actio in eum, qui dolo fecit, 3
ut aliquis falſo putans ſe eſſe tutorem, auctor fieret. *l. hujus.*9.
in pr. ¶ Hæ actiones ſunt in factum, danturque heredibus, non 4
contra heredes, nec poſt annum: ob factum autem ſervi dantur
in dominum noxales. *d. l. hujus*.§.1.

VII. *De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.*

TErtium genus eſt earum actionum,quæ ob veram tutelam 1
aut curationem non in ipſos tutores vel curatores, ſed in

2 alias perſonas dantur. ¶ Primo namque cum tutor vel curator teneatur ſatiſdare rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore. *Inſt. de ſatiſd. tut. in pr.* certe fidejuſſores ab eo dati tenentur ex ſtipulatu. Tunc autem cum eis agi poteſt, quando & contra tutorem vel curatorem poteſt. *infr. rem pupil. ſalv. fo. l.1.* Beneficium diviſionis ex ſua perſona fidejuſſores non habent, ſi plures ab uno tutore dati ſint, *inf. eod. l. ult.* ſed ex perſona tutorum
3 habent, ſi pro multis tutoribus caverunt. *l. 6.* ¶ Secundo tenentur, qui per ſe vel per alium poſtularunt, aut nominarunt tutorem ſive curatorem. *l.2. & ſup. qui pet. tuto. l.2. §. pen. & C.*
4 *de magiſtrat. conveni. l.4.* ¶ Tertio tenentur heredes tutorum vel curatorum, hi præſtant etiam ex ſua perſona dolum, & latam culpam; de ſua levi culpa non tenentur, niſi tribus caſibus. Vnus eſt, ſi lis cum defuncto fuit conteſtata; alter, ſi non certant de damno vitando, ſed de lucro captando; tertius, ſi quid gratioſe alteri præſtiterint in præjudicium minoris. *C. de in lit. jur. l. pen. & de hered. tut. l.1.*

VIII. *De magiſtratibus conveniendis.*

1 QVarto, ſi à perſonis ſupra comprehenſis exigi non poſſit, actio ſubſidiaria datur in eos, qui ſatiſdationem exigere debent, ut magiſtratus municipales, & ſcribas, ſi aut ſatiſdationem non exegerunt, aut non idoneè paſſi ſunt caveri. *l. 1. in pr. & C. eod. l. ult. & Inſt. de ſatiſd. tut. §. ſciendum. & §. ult.* Item is tenetur, qui ad æſtimandas ſatiſdationes datus eſt à prætore,
2 vel præſide. *l.1. §. ſi præſes. & §. Divus.* ¶ Nota primo, hac actione majores magiſtratus, ut prætorem & præſidem, non teneri. *l.1. §. neque. & Inſt. de ſatiſd. tut. §. ult.* quoniam ex aliorum relatione tutores dare, & fidejuſſores admittere ſolent. *d. l.1. §. ſi*
3 *præſes.* ¶ Nota ſecundo, hanc actionem tranſire in heredes, ut ſcilicet de dolo & lata culpa teneantur. *l.4. l. 6. & C. eod. l. 2.*
4 ¶ Nota tertio, hanc actionem ſpecie non differre ab ea, quæ contra tutores datur. *l. ult.* Ab ea tamen differt multis modis. I. Quia non eſt directa, ſed utilis. *C. eod. l.1. & l. pen.* II. Quia eſt ſubſidiaria, *C. de magiſtratibus convenien. l. 3. 4. 5. & Inſt. de ſatiſd. tut. §. ſciendum.* III. Quia non eſt privilegiaria. *d. l.1. §.*
5 *privilegium.* ¶ Nota quarto ſi plures ſint collegæ, & omnes ſint ſolvendo, eis dari beneficium diviſionis, ut ſinguli pro partibus conveniantur, ſi modo ex culpa, non ex dolo convenian-
6 tur. *l.7. & C. eod. l.3.* ¶ Hactenus de actionibus perſonalibus, quæ ex tutela vel curatione naſcuntur.

IX. *De rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.*

VLtimum judicis officium ad res minorum & actionem realem reſpicit,ut *ſup.initio tit.* 2. propoſui. Sciendum eſt, tutorem vel curatorem non poſſe prædia ruſtica vel ſuburbana ſine decreto prætoris alienare, vel pignori ſive hypothecæ ſupponere; quoniam alienatio vel ſuppoſitio ipſo jure nulla eſt ex oratione Severi, cujus verba extant *in l.* 1. *§. & ſunt verba.* Conſtantinus autem hoc jus produxit ad omnes res minorum, quæ ſervando ſervari poſſunt.*C.de admin.tut.l.lex qua.*22.

X. *De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis.*

HActenus egit de tutoribus & curatoribus minorum, hoc ultimo titulo agit de aliarum perſonarum curatoribus. 1 Non enim ut tutor datur ſolum pupillis,ita curator datur ſolum adoleſcentibus: immo datur etiam furioſis. *l.*1. *in pr. l.*4.*l.*7.*l. Iulianus.*10.§.1.*& legib.ſequentibus.& C.eod.tot.tit.& Inſtit.de curator.*§.*furioſi.*mente captis. *l.virum.*14.*& Inſtit.d.* §.*furioſi.* & *C.eod.l.*3.& *Inſt.de curat.*§.*ſed & mente captis.*prodigis.§.1. *l.ſæpe.*13.*l.& mulieri.*15.§.1.*l.pen.*§.1.*& ſeqq.& C.eod.l.*1. fatuis. *ſup. de poſtul. l.*2. mutis, ſurdis, perpetuo morbo laborantibus. *Inſt.de curat.d.*§.*ſed & mente captis.*& cæteris, qui reb.ſuis ſupereſſe non poſſunt.*l.*2.ventri, ſeu bonis ventris nomine.*l.bonorum.* 8. & bonis hereditatis jacentis. *l.* 3. aut bonis debitoris diſtrahendis.*l.*5.*l.cujus.*9.¶ Nota primo,legitimum curatorem 2 furioſi vel prodigi eſſe adgnatum: ſed ſi hic non ſit idoneus, alium à prætore dari.*d.l.*1.*in princ.d.l.ſæpe.& Inſtitut. de curat. d.*§.*furioſi.* Item aliis perſonis curatorem à prætore dari.*l.*2. *& Inſtitut.de curat.*§.1.¶ Nota ſecundo,has curationes finiri,cum 3 cauſa dati curatoris ceſſat, veluti cum furioſus ſanitatem mentis,vel prodigus bonos mores receperit.*l.*1.*in princ.*¶ Nota tertio,actionem, quæ furioſo vel prodigo contra tutorem datur, 4 eſſe privilegiariam.*d.l.mulieri.* §.1. ¶ Nota quarto,ſi minor ſit 5 furioſus vel prodigus, curatorem ei dari potius ratione ætatis, quam furoris,aut prodigalitatis.*ſup.de tute.l.*3.§.1.¶ Nota quinto,curatorem interdum dari etiam pupillo, veluti ſi tutor non 6 ſit idoneus, vel ſit ad tempus excuſatus, quia tutorem habenti tutor dari non debet. *ſup. de tutel.l. ſolet.* 13. & *Inſtit.de curat.* §.*pen.*

PARS QVINTA.

1 NON ſolum ex rerum vel perſonarum contractibus, de quibus hactenus dictum eſt, obligatio naſcitur, ſed etiam ex ſucceſſionibus. Nam heres obligationibus hereditariis eſt obnoxius, & præterea ad legata præſtanda tenetur ex quaſi contractu, quia adeundo quaſi contrahit. *inf. de obl. & act. l.* 5. §. *heres. & Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contra.* §. *heres.* Eſt autem ſucceſſio vel civilis, vel prætoria: & vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Civilis ex teſtamento declaratur hac quinta Digeſtorum parte; reliquæ in ſequentem partem rejiciuntur. In hac igitur quinta parte explicantur omnes ultimæ voluntates, & inſtrumenta,
2 quibus hæ voluntates ſignificantur. ¶ Omnis ultima voluntas aut eſt univerſalis, ut inſtitutio, & ſubſtitutio heredis; aut particularis, ut legatum, & particulare fideicommiſſum. Rurſus aut eſt directa, ut heredis inſtitutio, & ſubſtitutio, & legatum: aut precaria, ut fideicommiſſum tam univerſale, quam particulare.
3 ¶ Inſtrumenta duo ſunt, teſtamentum, & codicilli. *C. de codicill. l. pen.* Ne addas epiſtolam *ex l. cum quis.* 37. §. *pater. verſ. idem pater. &* §. *ſeq. & l. quæſitum.* 78. §. 1. *verſ. eadem. inf. de legat.* 3. *& l. alumnæ.* 30. §. 1. *infr. de adimen. legat.* quoniam epiſtola interdum in ipſo teſtamento fit. *inf. de legat.* 1. *l. Titia.* 34. §. 1. interdum à codicillis non differt. *d. l. cum quis.* §. *Sejam. & de ju. codicil. l. litera.* 17. Denique (ut hæc ſemel explicem) epiſtola non ſignificat materiam, ſed formam, itaque pro rei conſcriptæ diverſitate, modo eſt conſtitutio principis. *ſup. de conſtit. pr. l.* 1. §. 1. *& Inſt. de ju. natur.* §. *ſed.* & quod modo chirographum, ut *ſup. depoſ. l. l. Lucius.* 24. *l. Publia.* 26. *& l. Quintus.* 28. modo codicilli: ut in legibus ſupra adductis: modo aliud quidpiam, ut epiſtola commendatoria. *ſup. manda. l. ſi vero non remunerandi.* 12. §. *cum qui-*
4 *dam.* ¶ Hujus partis tria ſunt ſegmenta: primum de teſtamentis, & hereditate, quæ in teſtamento relinquitur: alterum de codicillis: tertium de legatis & fideicommiſſis, quæ tam in teſtamentis quam in codicillis relinqui poſſunt, atque hæc merito in ultimum locum rejiciuntur etiam ob eam cauſam, quod tam codicilli, quam legata & fideicommiſſa teſtamentis accedunt.
5 ¶ Teſtamentorum expoſitio partim eſt theorica, partim practica. Theoricæ quæſtiones ſunt tres. Prima quæſtio theorica eſt, unde dicatur teſtamentum. Iuſtinianus ait dici à teſtatione mentis.

mentis. *Inſt. de teſtam.ord.in pr.* Ne intelligas eſſe vocabulum compoſitum ex teſtatione & mente; ſic enim, quiſpiam etiam calceamentum, tegumentum,& ſimilia à mente deduceret: ſed intellige teſtamentum derivari à teſtatione; majoris autem expoſitionis cauſa adjici hanc eſſe teſtationem mentis.¶ Secunda 6
quæſtio theorica eſt,quid ſit. A Modeſtino definitur *voluntatis noſtra juſta ſententia de eo,quod quis poſt mortem ſuam fieri velit.inf.tit.prox.l.1.*¶ Nota primo teſtamentum accipi multis mo- 7
dis.I.Pro ultima voluntate, ut *C. de codicill.l.ultim. §. ultim.& Inſt.de libert.§.multis.*II.Pro ſententia ultimæ voluntatis, ut in hac definitione.*& inf.eod.l.unũ.24. & inf.de his quæ in teſt. delen.l.ultim.* III. Pro tabulis teſtamenti, ut *in tit. inf. quemadm. teſtam.aper.& inf.de falſ.l.Paulus.16*.IV. Pro ſcriptura. *infr. de his quæ in teſtam.delen.l. 2. & 3.* ¶ Nota ſecundo, teſtamentum 8
non eſſe genus ſynonymum, ſed ordine quodam attribui aliis magis, aliis minus, & (ut Dialectici loquuntur) prædicari per prius & poſterius, proinde etiam definitio talis eſt. Convenit enim primo & potiſſimum vero ac perfecto teſtamento: deinde aliquo modo teſtamento militari, teſtamento imperfecto: quin etiam codicillis, quia vel ſunt teſtamenti appendix, & quaſi pars, vel vicem teſtamenti exhibent, *inf.de ju. codicil.l.ab inteſtato.16.* ut infra latius docebo. Atque hæc omnia ſunt aliquo modo juſta,quatenus jure probantur & valent: interdum enim etiam teſtamentum imperfectum valet, ut inter liberos.*C.de teſtam.l.hac conſultiſſima.21.* ſed non ſunt omnino juſta,quia non ſunt perfecta: quod autem omnino juſtum eſt, omnino perfectum eſt,ut juſta ætas.*inf.de legat.3. l.cum filiofamilias. 50. & ult.* ¶ Tertia quæſtio theorica eſt, quotuplex ſit 9
teſtamentum. Omiſſis antiquis teſtamentorum generibus, de quibus *Inſt. de teſtam.§.1.* hodie quatuor poſſunt conſtitui genera: ſolemne,nuncupativum,privilegiarium,& plus quam ſolemne,quæ expoſui in *Epito.jur.diſput.8.* ¶ Quæſtiones practicæ, in quibus diſſolvendis ſequentes tituli vertuntur, tres 10
ſunt: prima,an teſtamentum valeat: altera,quomodo effectum accipiat,& qui ſint ejus effectus: tertia,quænam ei accedere & adjungi poſſint,veluti an poſſint ei codicilli adjungi,& an in eo legata vel fideicommiſſa relinqui poſſint. ¶ Quod ad primam 11
quæſtionem attinet, primo agitur de teſtamentis paganorum; poſtea de teſtamentis militum. In teſtamentis paganorum tria ſpectantur: teſtator, heres, & ipſum teſtamentum; quia totum hoc negotium,quod agitur teſtamenti ordinandi gratia,videtur

teſtatorem & heredem agi. *Inſtitut. de teſt. ordin.* §. *ſed neque.*

LIBER VIGESIMVSOCTAVVS.

TIT. I. *Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.*

1 IN perſona teſtatoris ſpectatur, an habeat teſtamenti factionem, quo reſpicit prior pars hujus rubricæ. de teſtamento videndum, an ſit ab initio recte conditum, qua de re in poſteriori parte rubricæ, & in tit. ſeq. dicendum proponitur: & an ex poſt facto ſit infirmatum, necne, ut *tit.* 3. *&* 4. explicabi-
2 tur. ¶ In quæſtione igitur an teſtamentum valeat, prius reſpi-
3 cienda eſt perſona teſtatoris, poſtea modus teſtandi. *l.* 4. ¶ Quod ad perſonam teſtatoris ſpectat, ſciendum eſt, teſtamenti factionem eſſe juris publici. *l.* 3. Intellige publicum, non utilitate, quia pertinet ad privata patrimonia; ſed auctoritate, quia nemo poteſt teſtari, niſi cui lex, *inf. de verb. ſign. l. verbus legis.* 120. *& Nov.* 22. *cap.* 2. vel princeps nominatim conceſſit. *C. de inoff. teſt. l. ſi quando.* 35. Idcirco in xij. tabulis ſcriptum fuit, *Paterfamilias uti legaſſit, ita jus eſto,* ubi legandi verbo omnis ultima voluntas ſignificatur. *d. l. verb. leg.* Teſtari ergo poteſt paterfamilias, qui complevit annum ætatis ſuæ quartumdecimum, & materfamilias, quæ complevit duodecimum. ſed compleſſe videtur, qui extremum diem anni quartidecimi, quæve extremum diem anni duodecimi attigit. *l.* 5. Filiusfamilias non teſtatur. *l.* 6. *in pr. l. ſi filiusfamilias.* 19. ne quidem parte permittente. *inf. de mort. cau. donat. l. tam is.* 15. §. 1. niſi de peculio caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi. *C. de inoffic. teſtam. l. ult. & Inſt. de militar. teſta. verſ. ſed teſt. &* §. *ult. & quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. in princ.* Immo nec paterfamilias teſtari poteſt, ſi aut furor, aut aliud
4 impedimentum obſtet. *Inſtitut. eod.* §. 1. *& ſequentibus.* ¶ Quod ad modum teſtandi attinet: aut teſtatur aliquis in ſcriptis, ac tenetur obſervare omnes juris ſolemnitates, quas retuli *in Epito. Iur. diſputat.* 8. *the.* 8. quia nemo poteſt efficere, quominus leges in ſuo teſtamento locum habeant, *inf. de legat.* 1. *l. nemo poteſt.* 55. aut ſine ſcriptis, & valebit teſtamentum, ſi teſtator coram ſeptem teſtibus ſpecialiter rogatis palam heredem nuncupet, ac cætera ſuæ voluntatis pronunciet. *l. heredes,* 21. *& inf. de teſt. ordin.* §. *ult.*

II. *De*

II. *De liberis & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.*

OBſervatio ſuperiori titulo expoſita, non ſemper ſufficit, 1
ut teſtamentum valeat: ſed & inſuper ſuorum heredum,
ſuorumque poſtumorum ratio habenda; ne prætereantur, ſed
vel heredes inſtituantur vel exheredentur. *Inſtitut. de exhered.
lib. in princ. &* §. 1. ¶ Suus heres parenti eſt, qui eſt in ejus pote- 2
ſtate, ita ut nulla ſit inter eos perſona interjecta, ut filius, & ne-
pos ex filio poſt nepotem conceptum defuncto vel emancipa-
to. *Inſtit. de hered. qual.* §. *ſui autem.* ¶ Poſtumus proprie dicitur, 3
qui poſt mortem patris naſcitur. *Inſ. tit. prox. l.* 3. §. 1. vel exſecto
ventre extrahitur. *d. l. quod dicitur.* 12. *& ſup. de inoffic. teſt. l.* 6.
in princ. ¶ Servus autem poſtumus eſt, qui, ſi vivo parente naſce- 4
retur, inter ſuos heredes eſſet: cæteri ſunt poſtumi alieni. *Inſt.
de lega.* §. *poſtumo.* ¶ Quaſi poſtumus eſt. I. Qui naſcitur vivo 5
parente, poſt teſtamentum ab eo conditum. *Inſ. tit. prox. d. l.* 3. §.
1. *& pen. & l. poſtumus.* 12. *& ſup. de teſt. tut. l. ſi quis ita.* 16. §. *ult.*
II. Quem teſtator poſt factum teſtamentum adoptat. *l. filii.* 28.
§. 1. *& Inſt. quibus modis teſtam. infirm.* §. 1. Qui ante parentis
teſtamentum natus eſt non ſuus heres, & poſt parentis teſta-
mentum in locum ſui heredis ſuccedit, ut nepos natus vivo fi-
lio, eique poſt teſtamentum avi ſuperſtes. *d. l. filius.* §. 1. *& inf.
tit. prox. l. poſtumorum.* 13. *& Inſt. de exhered. liber.* §. *poſtumorum.*
IV. Qui morte avi recidit in poteſtatem patris. *d. l. filius.* §. 1. V.
Filius naturalis, quem pater poſt factum teſtamentum legiti-
mavit. Bald. *ad d. l. filius.* §. 1. ¶ Inſtitutus dicitur, quem teſtator ad 6
hereditatem vocat. Exheredatus eſt, quem teſtator ab heredita-
te ſummovet. Præteritus dicitur, quem teſtator nec inſtituit,
nec exheredavit, licet ei legatum reliquit. *Inſt. de exher. liber. in
pr. &* §. 1. *verſ. dum tamen.* ¶ Exheredatio olim fiebat, aut no- 7
minatim, id eſt, expreſſo exheredati nomine, veluti, *Titius filius
meus exheres eſto:* aliave demonſtratione, quæ vice nominis fun-
gatur, veluti, *Filius, quem ex Seja ſuſcepi, exheres eſto:* aut inter
cæteros, veluti, *Cæteri exheredes ſunto.* ſed quamvis olim ſolos
filios nominatim exheredari oporteret, tamen hodie nulla exhe-
redatio valet, niſi nominatim fiat. *C. de liber. præter. l ult. & Inſt.
de exhered. lib. in pr. &* §. *ſed hæc quidem.* ¶ Rurſus exheredatio 8
fit vel ex juſta cauſa, vel ſine juſta cauſa. Quæ vero ſint hodie
juſtæ cauſæ, peti debet ex *Nov.* 115. *cap.* 3. *&* 4. His expoſitis,
notentur ſequentes regulæ. I. Suis heredibus inſtitutis, teſta-
mentum

mentum valet, niſi quo vitio laboret, ut quia non ſint obſervatæ ſolemnitates jure requiſitæ. II. Suo herede præterito, teſtamentum eſt ipſo jure nullum. *l.7.l.inter.*30.*l.ult.& inf.tit.prox.* *l.*1.*& Inſt.de exhered.liber.in pr.* III. Poſtumo, vel quaſi poſtumo præterito, teſtamentum initio valet; ſed eo naſcente, vel in locum ſui heredis ſuccedente rumpitur. *Inſt.eod.*§.1. IV. Suo herede ſine juſta cauſa exheredato, teſtamentum ipſo jure valet, ſed per querelam inofficioſi reſcindi poteſt. *ſup. de inoffic. teſtam.l.*2.*& Inſt.eod.in pr.* & falluntur Doctores, qui putant hoc jus eſſe correctum per *d. Nov.* 115. *cap.* 3. ubi Imperator non ait teſtamentum eſſe nullum, vel nullius momenti, ſed ait *ἀκυροῦσθαι*, id eſt, infirmari, vel (ut vetus interpres vertit) evacuari, nimirum per querelam inofficioſi. V. Suo herede ex juſta cauſa exheredato teſtamentum ipſo jure valet, nec per querelam ſubverti poteſt. *C.de inoffic.teſtam.l.ſi filiam.* 19. *& d.Nov.*115.*cap.* 3. IV. Iuſta exheredationis cauſa in poſtumum, vel infantem non cadit: quia nec ex ſua perſona digni exheredatione videri poſſunt, nec debent alieno odio prægravari. *C.de inoffic.teſtam. l.ſi quis ſuo.*33. §. 1. Quare hæ perſonæ, ſi exheredentur, omnimodo & indiſtincte poſſunt agere de inofficioſo teſtamento. Quod nôn ita eſt in quaſi poſtumo, qui infantiam exceſſit: hic enim juſtam ſui exheredandi cauſam teſtatori præbere poteſt. VII. Poſtumus inſtitui heres poteſt ex lege xij. tabularum, inſtitutio quaſi poſtumi valet ex lege Vellea, vel ex ſententia Iuliani, vel ex conjunctione hujus ſententiæ cum lege Vellea, ut explicatur *in l. Gallus.* 29. & ad earum inſtitutionum exemplum etiam exheredationes factæ valent.

III. *De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*

1 POſtquam expoſuit ea, quæ neceſſario ſunt obſervanda ut teſtamentum valeat: deinceps, quia contrariorum eadem eſt ſcientia, & contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt, vitia teſtamentorum proponit, propter quæ conſtat teſtamenta eſſe
2 inutilia. ¶ Primum vitium eſt teſtamenti injuſti, quod proprie dicitur non jure factum, ſi deſint juris ſolemnia *tit.* 1. expoſita; vel nullius momenti, ſi ſuus heres ſit præteritus. *l.* 1. Species autem non jure facti, eſt teſtamentum imperfectum, quod à teſtibus ſignatum, vel ſubſcriptum non eſt. *Inf. de falſ. l. 6. & C.de*
3 *teſtam.l.hac conſultiſſima.*21.*§.fin.* ¶ Secundum eſt vitium rupti. Teſtamentum rumpi dicitur, cum, in eodem ſtatu manente teſtatore, jus teſtamenti vitiatur. *Inſtit.quib.mod. teſt. infirm.* §.1.¶

§.1. ¶ Rumpitur autem I. Adgnatione vel quaſi agnatione ſui 4
heredis, id eſt, poſtumi, vel quaſi poſtumi. *l.3.in pr.§.1. & §.ult.*
l.4.l.5.l.6.in pr.§.1.& 2. l.verum.8.in pr. l.poſtumorum.13.l. qui
uxorem.15.& Inſt.de exhered.lib.§.1. & 2.& quib.mod.teſtam.
infirm.§.1. II. Poſteriori teſtamento, quod jure perfectum eſt,
licet nemo ex eo heres exiſtat: quia nemo paganus poteſt de-
cedere cum duobus teſtamentis, & poſterius prævalet. *l.1.l.cum*
in teſtam.16. & Inſt. quib. mod. teſtam. infirm. §. poſteriore.
¶ Tertium eſt vitium irriti. Fit autem irritum teſtamentum 5
tribus modis. Primo modo teſtamentum fit irritum, cum te-
ſtator capite minuitur. *d.l.6.§.irritum.& §§.ſeqq.& Inſt.quibus*
mod..teſtam.infirm.§. alio. Sed teſtatore capto ab hoſtibus, te-
ſtamentum confirmatur jure poſtliminii, ſi in civitatem rever-
ſus fuerit: aut lege Cornelia, ſi ibi deceſſerit. *d.l.6. §.penult.*
E contrario, ſi teſtatoris memoria poſt mortem damnetur, ut
crimine læſæ majeſtatis, teſtamentum irritum fit. *d. l.6.§.ſed*
ne eorum. Secundo modo teſtamentum fit irritum, cum deſti-
tuitur, id eſt, ſi ex eo hereditas non adeatur. *l.1.* ¶ Nota, teſta- 6
mentum, quod jure non ſubſiſtit, interdum confirmari ex bono
& æquo. Quod tribus caſibus accidit. Primus caſus eſt, ſi is,
qui teſtamento officiebat, vel nolit vel non poſſit eſſe heres, &
is ſit ſcriptus heres, qui ab inteſtato eſt ſucceſſurus: veluti ſi ex
duobus filiis teſtatoris alter ſit inſtitutus, & alter præteritus ab-
ſtineat hereditate: aut ſi poſtumus præteritus vivo teſtatore
natus decedat: his enim caſibus prætor dat heredi ſcripto bo-
norum poſſeſſionem ſecundum tabulas. *l. Poſtumus.12. in pr.*
l.filio.17. Secundus caſus eſt, cum teſtator capite minutus eſt,
deinde priſtinum ſtatum recepit, adeo ut tempore mortis fue-
rit civis Romanus, & ſui juris: hoc enim caſu teſtamentum
jure prætorio convaleſcit, & à prætore ſuſtinetur. *Inſt. quib.*
mod.teſtam.infirm.§.non tamen. Tertius caſus eſt, cum teſtator
in poſteriori teſtamento juſſit prius valere: prius enim teſta-
mentum valebit, non quaſi teſtamentum, ne idem cum duo-
bus teſtamentis decedere dicatur, ſed quaſi codicilli & in eo re-
licta debebuntur jure fidecommiſſi. *d.l.poſtumus.§.1. & inf. ad*
Trebell. l.ſi quis priore.29.& Inſt. quib. mod. teſtam. infirm. §.
ſed etſi quis. Expoſiti ſunt duo modi, quibus teſtamentum fit
irritum: nempe capitis deminutio teſtatoris, & deſtitutio te-
ſtamenti.

IV. De

IV. De his, quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

1 TErtio modo teſtamentum fit irritum, ſi teſtator conſulto verba teſtamenti deleverit, aut induxerit, aut inſcripſerit.
2 *l. pen.§.ult. & inf. de teſt. mil.l.in fraudem.*15. §.1. ¶ Delemus lituris; inducimus ducta per medios verſus linea; inſcribimus novis literis, quibus turbatur ſcriptura; cancellamus certis
3 notis ſcripturam concludentes. ¶ Nota primo, his modis voluntatem teſtatoris in irritum recidere, ſi id ab ipſo teſtatore fiat animo revocandi quæ reliquit: nam ſi teſtator caſu, vel alius quacumque ratione fecerit, voluntas rata manet, ac ſuf-
4 ficit verba legi poſſe. *l.*1.2. & 3. ¶ Nota ſecundo, his modis eatenus teſtamentum infirmari, quatenus deletum vel inductum eſt, cætera ſalva manere; adeo ut deleta ſola heredis inſtitutione, legata nihilominus debeantur, niſi teſtator voluerit
5 totum teſtamentum infirmare. *d.l.pen.* ¶ Nota tertio, ut conſulto à teſtatore deleta vel inducta non debentur, ita ſuperſcripta, id eſt, ſupra verſus adjecta deberi, ſi teſtatoris voluntate ſcripta ſint. *C.de teſtam.l.ſi unus.*12. §.1.

V. De heredibus inſtituendis.

1 IN ſucceſſione teſtamentaria teſtator, termini à quo: heres, termini ad quem: teſtamentum, medii rationem habet: quoniam hereditas à teſtatore ad heredem per teſtamentum & aditionem ex teſtamento tranſit, cum igitur de teſtatore, ac teſtamento dictum ſit, conſequenter de heredibus inſtituendis agi-
2 tur. ¶ Heredis inſtitutio eſt ultima voluntas, qua teſtator ſuam
3 hereditatem alicui poſt mortem ſuam jure directo defert. ¶ Eſt autem adeo cum teſtamento connexa, eique eſſentialis, ut nec dari ab homine hereditas extra teſtamentum poſſit. *C.de ju.codicill.l.pen.Inſtit.eod.§.pen.& C.de pact.l.pactum quod dotali.*15. nec teſtamentum ſine heredis inſtitutione conſiſtat. *ſup. tit. prox.l.pen.verſ.Calpurnius.*quæ dicitur eſſe caput & fundamentum teſtamenti.*Inſt.de leg.§.ante heredis.*Quocirca ubi heredis inſtitutio eſt, non poſſumus vocare codicillos, ſed teſtamentum. *Inf. de codicill. l. penult. & C. de teſt. l. non codicillum.*14.
5 ¶ Heredis inſtitutio dividitur in inſtitutionem proprie dictam, & ſubſtitutionem. Nam ſi inſtitutionis verbum late accipiatur, etiam ſubſtitutionem complectitur. *Inf. tit.prox. l.ſi pater filio.*9.*l. ſi mater.* 33.§.1.*l.poteſt.* 36. *in princ. & ſup. de lib. & poſtum.*

poſtum. l. Gallus. 29. ſi vero anguſte & proprie ſumatur, à
ſubſtitutione ſejungitur,*inf.eod.l.*1.*in princ.*¶ Inſtitutio proprie 5
dicta eſt,quæ fit primo gradu. *d. l.* 1. *in princ.* Nota primo gra- 6
dum in teſtamento à loco differre : quia gradus ſumitur ab or-
dine ſucceſſionis, locus ab ordine ſcripturæ.Qui igitur primus
& ante alios ad ſucceſſionem vocatur , dicitur eſſe heres primo
gradu inſtitutus,licet ſecundo loco heres ſcriptus ſit,verbi gra-
tia,ſi teſtamentum ita ſit conceptum : *Si Mævius heres non erit,*
Titius heres eſto: Mævius heres eſto : non eſt dubitandum, quin
Mævius ſit primo gradu inſtitutus , licet ſit inſtitutus ſecundo
loco,id eſt,poſt Titium.*l.ſi ita quis.*38.*& inf.tit.prox.l.* 2. §.*ſed*
ſi quis ita.& §.*ſeq.*¶ Nota ſecundo heredem eſſe aut ſuum, aut 7
neceſſarium,aut extraneum,ut explicatur *Inſtit. de hered. qual.*
& differ. ¶ Nota tertio in heredibus extraneis hoc requiri , ut 8
ſit cum eis teſtamenti factio,id eſt,ut poſſint heredes inſtitui,ut
enim in teſtatore teſtamenti factionem activam , ita in herede
paſſivam exigimus,idque tribus temporibus, videlicet facti te-
ſtamenti,mortis teſtatoris,& aditæ hereditatis;mediorum vero
temporum ratio non habetur. *l.*6.§.*ſolemus.l.ſi alienum.* 49.§.
1.*& Inſtit. de hered. qual.* §. *in extraneis.* Nota quarto inſtitui 9
poſſe tam liberos homines,quam ſervos proprios, vel alienos.*l.*
3.*l.non minus.*31.*& Inſtit.eod. in princ.* ¶ Nota quinto cum ſer- 10
vis alienis teſtamenti factionem eſſe ex perſona dominorum:
adeo ut extranei ſervus ita demum inſtitui poſſit , ſi dominus
ejus poſſit.*d.l.ſi alienum.*49.§.1.*& Inſt.de hered.qual.d.*§.*in ex-*
traneis. ¶ Nota ſexto teſtatorem poſſe , vel unum , vel plures, 11
quotcumque velit heredes facere.*Inſtit.h.t.*§.*& unum.*¶ Nota 12
ſeptimo cum plures heredes inſtituuntur , eos fieri heredes ex
partibus æqualibus,niſi teſtator partes inæquales attribuerit.
Inſtit. eod. §. *ſi plures.* ¶ Nota octavo hereditatem plerumque 13
dividi in duodecim uncias.*l.ſervum meum.*50.§.*ult.& Inſt.eod.*
§.*hereditas.* ubi hanc partitionem expoſui. ¶ Hæc dicta ſint de 14
inſtitutione primi gradus: conſequenter dicendum de ſubſtitu-
tionibus,quæ ſecundo,vel ulteriori gradu fiunt.

IV. *De vulgari, & pupillari ſubſtitutione.*

SVbſtitutionis verbum latiſſime patet,ſubſtitui namque di- 1
cuntur Judices.*Inf.judic.ſolv.l. pen. tutores. ſup. de adminiſt.*
*tut.l.tutores.*39. §. *in eum.* arbores. *ſup. de uſufr. l. arbores.* 59.
*in princip.& inf.de ju.fiſ.l.in fraudem.*45.§.*pen.& Inſtit. de rer.*
diviſ.§.*ſed ſi gregis.* pecora.*ſup. de uſufr.l. vel inutilium.* 69. *&*

inf.

inf. de leg. j. l. ſi grege. 12. Sed in præſentia ſubſtituendi verbum
2 coarctatur ad ultimas voluntates.¶ Imo cũ ſubſtitutiones fiant in hereditatibus, fideicommiſſis, legatis, & mortis cauſa donationibus. *Inf. de legat. ij. l. ut heredib.* 50. *in princ. & C. de. caduc. toll. l. un.* §. *ſin autem* .nunc de iis ſolis ſubſtitutionibus tractatur,
3 quæ in hereditatibus fiunt. ¶ Præterea cum ſubſtitutio, quæ fit in hereditatibus, aut ſit directa, aut precaria ſeu fideicommiſſaria. *C. de fideicommiſ. l. eam quam.* 14. hoc loco de di-
4 recta tantum agitur.¶ Inter directam & precariam ſunt multæ differentiæ. I. Directa valet ipſo jure: precaria valet per fideicommiſſum. *Inf. de teſtam. milit. l. quærebatur.* 19. *in fin. pr.* id eſt, heres jure directo accipit hereditatem per ſe, non ab alio: fideicommiſſarius vero accipit de manu heredis. II. Directa fit verbis directis, veluti, *Si Titius heres non erit, Sejus heres eſto.* precaria ſeu fideicommiſſaria fit verbis precariis, veluti, *Rogo te, Titi, ut cum morieris, hereditatem meam Sejo reſtituas.* Verba directa vocantur. *C. de teſtam. l. quoniam.* 15. *& de fideicomm. d. l. eam quam. & de teſtam. manum. l. directis.* 10. vel verba civilia. *l.* 7. vel legitima. *C. de teſt. tut. l. ult. & de teſtam. manum. l. pen.* vel ſolennia, vel imperativa. *d. l. quoniam.* ſunt enim verba imperativi modi, ut, *heres eſto.* Precaria vero ſunt, quæ in indicativo modo efferuntur, ut *volo, mando, peto, rogo. C. commun. de legat. l.* 2. *Inſtit. de ſingul. reb. per fideicomm.* §. *ult.* quæ etiam vocantur inflexa. *d. l. quoniam.* Sed hodie etiam verba indicativa habent vim directorum, ſi modo conſtet hanc eſſe teſtatoris voluntatem, ut aliquid recta via ad honoratum perveniat, non de manu alterius capiat. *d. l. quoniam.* Iuſtinianus quoque in *d. l.* 2. verbum *jubeo* licet non ſit imperativum, ſed indicativum, tamen appellat directum. III. Per ſubſtitutionem directam ſubſtitutus fit verus heres: per fideicommiſſariam vero non fit heres, ſed habetur quodammodo loco heredis. *Inſt. de. fideicom. her.* §. *reſtit.* unde ſubſtitutus proprie loquendo diſtinguitur à fideicommiſſario, & ſubſtitutio à fideicommiſſario ac reſtitutione fideicommiſſaria. *ſup. de admin. tut. l. tut.* 39. §. *heres. & inf. ad Treb. l.* 6. §. *pen. & C. de inſt. & ſubſt. & reſt. ſub. condi. fact. in*
5 *rubr.* ¶ Subſtitutio directa, de qua nunc loquimur, nihil aliud eſt, quam ſecundi heredis inſtitutio. *l. ex facto.* 43. §. *Lucius.* vel ſecundo ulteriorive gradu facta inſtitutio. *l.* 1. *in pr.* Nam teſtator quotcumq; gradus heredum velit, facere poteſt. *l. poteſt.* 36. *& Inſt. de vulga. ſubſtit. in princ.* Nihil refert, utrum ſecundi tantum mentionem facias, an etiam ulteriores exprimas: quia
ulte-

ulteriores, niſi expreſſe dicantur, tacite ſub ſecundo continentur: ut ſecundarum nuptiarum appellatione omnes ſignificantur, quæ poſt primas contrahuntur, ſive ſint ſecundæ, ſive tertiæ, ſive quartæ, ſive ulteriores. *C. de ſecund. nupt. in rubr.* ¶ Omnis ſubſtitutio in aliquem caſum fit. Caſus eſt incertus eventus, in quem ſubſtitutio eſſentialiter confertur, veluti ſi in teſtamento ſcriptum ſit, *Si Titius heres non erit, Sejus heres eſto*: Sejus eſt ſubſtitutus in eum caſum, quo Titius heres non erit. Ac modo vocatur caſus. *l.* 4. *& C. de impub. & aliis ſubſtitut. l. precibus.* 8. modo eventus. *d. l.* 4. *§ ult.* modo cauſa. *l. cum ex filio.* 39. §. 1. Dixi *eſſentialiter*, ut excluderem conditiones extrinſecus ſubſtitutionibus adjectas, veluti, *Si navis ex Aſia venerit, Si Titius conſul fuerit*, de quibus *ſeq. titulo* dicetur. ¶ Porro caſus generales duo ſunt. unus, *ſi heres non erit*: alter, *ſi deceſſerit*. ſed hic ſubdividitur in tres: videlicet, *ſi deceſſerit in pupillari ætate, ſi deceſſerit antequam mentis compos fiat, ſi deceſſerit poſt ætatem pupillarem*. Quare ſunt omnino quatuor caſus: primus, *ſi heres non erit*: ſecundus, *ſi in ætate pupillari deceſſerit*, vel, *ſi ante deceſſerit, quam in ſuam tutelam venerit*: tertius, *ſi in furore*, vel, *ſi antequam mentis compos fiat, deceſſerit*: quartus, *ſi poſt pubertatem quandocumque deceſſerit*, vel, *ſi prius deceſſerit, quam ad juſtam & perfectam ætatem pervenerit*. ¶ Subſtitutio eſt aut ſimplex, aut duplex. *l.* 1. §. 1. Duplicis appellatione intellige etiam triplicem, & quadruplicem, & omnino multiplicem, id eſt, ſive duas ſubſtitutiones contineat, ſive tres, ſive plures: ut ſupra appellatione ſecundi gradus, tacite continebantur etiam tertius & quartus & ulteriores. ¶ Simplex ſubſtitutio dividitur in vulgarem, pupillarem, quaſi pupillarem ſeu Iuſtinianeam, quam vulgo vocant exemplarem, & militarem: nam qui ſubſtituit, aut ſibi, aut alteri heredem facit. ſibi duobus modis, id eſt, vel *ſi primus heres non erit*, & eſt ſubſtitutio vulgaris: vel *ſi heres erit, & poſtea heres eſſe deſierit*, & eſt militaris: quia tantum milites ex ſpeciali privilegio poſſunt ita ſubſtituere. *l. centurio.* 15. Alteri ſubſtituitur, id eſt, ei qui non poteſt facere teſtamentum, vel propter ætatem, & eſt ſubſtitutio pupillaris. *inſtitut. de pupill. ſubſtitut. in princip. verſ. ultim.* vel propter animi vitium, & eſt ſubſtitutio quaſi pupillaris ſive Iuſtinianea ſeu exemplaris. *C. de impub. l. humanitatis.* 9. Subſtitutio igitur vulgaris eſt, quæ fit in primum caſum, veluti, *Si Titius heres non erit, Sejus heres eſto. C. eod. l. precibus.* 8. *& Inſtit. de vulg. ſubſtit. in princ.* Pupillaris eſt, quæ fit in ſecundum

6 7 8 9

cundum caſum, veluti, *Si filius meus in ætate pupillari deceſſerit, Sejus heres eſto. d.l.precib.& inſt. de pupil. ſubſtit. in pr.* Iuſtinianea ſeu quaſi pupillaris, ſeu exemplaris eſt, quæ fit in tertium caſum, veluti, *Si filius meus in furore deceſſerit, Sejus heres eſto. d.l.humanitatis.* Militaris eſt, quæ fit in tertium caſum, veluti, *Quandocunque Titius heres meus deceſſerit, Sejus heres eſto. d.l. centurio.& d.l.precibus.*

10 ¶ Operæpretium eſt, has ſubſtitutiones inter ſe conferre. I. Vulgariter quilibet cuivis ſubſtituit: pupillariter ſubſtituunt tantum parentes, qui in poteſtate habent, liberis ſuis impuberibus in alterius poteſtatem non recaſuris. *l. 2. in princ. & Inſt. de pupill. ſubſtit. in princ.* quaſi pupillariter ſubſtituunt ſolum parentes liberis furioſis, vel mente captis, ſive eos in poteſtate habeant, ſive non. *d.l. humanitatis.* militariter ſubſtituunt tantum milites ex ſpeciali (ut dixi) privilegio. *d.l.centurio.& d.l.precibus.* II. Vulgariter ſubſtituere nemo poteſt, niſi ei, quem heredem inſtituit. pupillariter ſubſtituitur etiam exheredato, dummodo teſtator ſibi quoque aliquem heredem inſtituat. *l.1.§.pen.& ult.& Inſtit. de pupill. ſubſtit. §.non ſolum. & §.ſeq.* quaſi pupillariter ei tantum ſubſtituitur, cui legitima portio relicta eſt. *d.l.humanitatis.* miles vero ſubſtituit filio ſuo, etiamſi neminem ſibi heredem fecerit. *inf. de teſt. milit.l miles ita.41.§. ult.* III. Quaſi pupillariter certæ perſonæ, ſi extent, ſubſtitui debent, ut liberi, vel fratres ipſius furioſi, ſeu mente capti. *d.l.humanitatis.* aliis modis quivis ſubſtitui poteſt, etiam pupillari ſubſtitutione. *l.1. §.penult.* IV. Ex ſubſtitutione pupillari & quaſi pupillari, ſucceditur pupillo vel mente capto, cui ſubſtituitur: ex vulgari & militari, ſucceditur teſtatori ſubſtituenti. *d.l.centurio.& d.l.precibus.& Inſtit. de pupill.ſubſtit. in princ.* V. Vulgaris dicitur, quia vulgo & paſſim fieri poteſt, & inter quaſcumque perſonas locum habet; pupillaris, quia fit pupillo. quaſi pupillaris, quia ſit quaſi pupillo, id eſt, furioſo, vel mente capto. ut enim ſcribit Ariſt. 1. Ethico. nihil refert, utrum quis ætate an moribus puer ſit. eadem dicitur exemplaris & Iuſtinianea, quia exemplo pupillaris à Iuſtiniano eſt introducta. *d. l. humanitatis.* militaris dicitur, quia fit à milite. Hæc dicta ſint de ſubſtitutione ſimplici.

11 ¶ Multiplex ſubſtitutio, vel eſt ab uno latere, vel reciproca. Ab uno latere fit tribus modis. vel enim duo caſus exprimuntur, veluti, *Titius filius meus heres eſto: ſi Titius filius meus heres non erit, aut heres erit, & in pupillari ætate deceſſerit, Sejus heres eſto.* vel alter exprimitur, alter tacite ſubauditur, ſecundum regulam juris, quod vulgaris expreſſa

preſſa continet tacitam pupillarem, & expreſſa pupillaris tacitam vulgarem: vel neuter caſus exprimitur, ſed generali verbo ſubſtitutio fit, veluti, *Titio pupillo meo Sejum ſubſtituo.*¶ Reciproca ſimiliter tribus modis fit. aut enim utrinque caſus exprimuntur, veluti, *Titius & Sejus heredes ſunto. Si Titius heres non erit, Sejus heres eſto. Si Sejus heres non erit, Titius heres eſto.* aut ab una tantum parte, veluti, *Si Titius heres non erit, Sejus heres eſto. Sejo Titium ſubſtituo.* aut à neutra parte, veluti, *Titium & Sejum invicem ſubſtituo. l.4. l.cum in teſtam.* 37. §. 1. 12
¶ Nota in hac rubr. tantum proponi vulgarem & pupillarem 13
ſubſtitutionem: quoniam quaſi pupillaris vel omittitur tanquam hoc jure incognita: vel ſub pupillari continetur; quemadmodum appellatione Servianæ actionis ſæpe continetur etiam quaſi Serviana. Militaris autem pertinet ad tit. *inf.de teſt. milit.* Cæterum in Codice latius concipitur *tit.de impuberum & aliis ſubſtitutionibus.* Nos putavimus non poſſe ſubſtitutionum materiam pro noſtro inſtituto commode ac plene explicari, niſi omnia ſubſtitutionum genera ſimul exponerentur: nunc ad conditiones, quæ tam inſtitutionibus, quam ſubſtitutionibus accidunt, enarrandas transgrediamur. Nam dies inſtitutioni heredis fruſtra adjicitur: &, ſi adjiciatur, pro non ſcripto habetur. *l.hereditas ex die.*34. *& Inſtitut.eod.*§. *heres & pure.*

VII. *De conditionibus inſtitutionum.*

Conditionis verbum quinque modis accipitur. I. Pro adjectione, quæ actum ob incertum eventum ſuſpendit, ut *hic, & inf.de condit. & demonſt. & permultis aliis locis.* II. Pro pacto, ſeu lege contractus, ut *ſup.de contrah.empt.l.6.§.ult. & de actio. empt.l.ex empto.*11.§.*denique. & C.de pact.l.* 7. *& de condict. ob cau.l.*3. *& de uſur.l.cum allegat.*15. *& de reſcind.vendit.l.ea conditione.* 14. *& ſine cen. vel rel. l.*2. *& de pact. int. empl.l.* 2. III. Pro ſtatu perſonæ. *Inſtit.de ju.perſon.*§. *ult.* IV. Pro qualitate & jure perſonæ. *ſup.de ſtatu homin.l.in multis.*9. *& de judic. l. nonnunquam.*72. *& de uſufr.l.ſed ſi quid.*15. *& de hered.inſtit. l.* 6. §.1. vel rei, ut matrimonii. *ſup.de jud.l.exigere.*65. *& de rit.nupt. l. capite.* 19. *l. tutor.* 36. V. Pro optione ſive electione. *D. de inoff. teſtam.l. Papinianus.* 8. §. *ſi quis & irritum.* ¶ Conditio 2 in prima ſignificatione, de qua ſola ſermo inſtitutus eſt, nihil aliud eſt, quam adjectio præter ſubjecti eſſentiam, actum ob incertum futurum eventum ſuſpendens, ita ut ea impleta actus valeat, deficiente reddatur inutilis. Dixi *adjectio*: quo-

niã conditio actui adjungitur. ut puta *ſi navis ex Aſia venerit, Titius heres eſto:* hæc verba, *Titius heres eſto*, faciunt inſtitutionem, ſed verba adjecta, *ſi navis ex Aſia venerit*, reddunt inſtitutionem conditionalem. Dixi *præter ſubjecti eſſentiam:* quia conditio actui eſſentialis, non eſt vera conditio, nec reddit actum conditionalem. verbi gratia, hæc inſtitutio eſt pura, *Si moriar, Titius heres eſto.* & hæc ſubſtitutio eſt pura, *Si filius meus in ætate pupillari deceſſerit, Titius heres eſto. ſup. tit. prox. l. qui liberis.* 8. Idemque in legatis obtinet. exempli cauſa, hoc legatum eſt purum, *Si Titius heres erit,* aut *ſi hereditatem adierit*, *Sejo decem dato. inf. de legat.* 1. *l.* 3. *& de condit. & demonſtr. l. aliquando.* 107. Dixi *actum*, utens generali verbo: quia conditiones tam ultimis voluntatibus apponi poſſunt, ut *hoc tit. & inf. de condit. & demonſtr. & C. de inſtit. & ſubſtit. & reſtit. ſub condit. fact.* quam actibus inter vivos. *ſup de reb. cred. l.* 7. *&* 8. *& inf. de oblig. & actio. l obligationum fere.* 44. *cum ſim.* Dixi *ſuſpendens ob incertum futurum eventum:* quia conditio in præſens vel præteritum tempus collata, veluti, *ſi Rex Parthorum vivit*, *Si Titius conſul fuit*, quoniam actum non ſuſpendit; non eſt vera conditio: ſed tum demum vera conditio eſt, cum actum ſuſpendit, quia in futurum confertur, veluti, *Si navis ex Aſia venerit. Si Titius conſul erit. l. inſtitutio.* 10. §. 1. *& ſup. de reb. cred. l. cum ad præſens.* 37. *& ll. ſeqq. & inf. de verb. obl. l. conditio.* 100. *& Inſt eo.* §. *pen.* Item conditio neceſſaria, veluti, *Si ſol orietur*, vel impoſſibilis, veluti, *Si Titius cœlum digito tetigerit*, non eſt vera conditio; quia actum non ſuſpendit. *inf. eod. l.* 7. *&* 8. Dixi, *ita ut ea impleta,* &c. quoniam hic eſt conditionis & ſuſpenſionis effectus. *l. ei qui ita.* 13. Sed notandum, conditionem interdum pro impleta haberi, quæ impleta non eſt, ut poſterius docebo. ¶ Conditio ad futurum tempus relata dividi multis modis poteſt. I. In ſimplicem, veluti, *Si Titius conſul fiet:* & conjunctam, veluti *ſi Titius conſul fiet*, *ac navis ex Aſia veniet:* & alternatam ſeu disjunctivam, veluti, *Si Titius conſul erit, aut navis ex Aſia venerit. l.* 5. *& Inſtitut. de hered. inſt.* §. *pen.* II. In conditionem facti, & conditionem juris. Conditio facti eſt, quæ niſi ex facto & voluntate teſtatoris adjiciatur, ineſſe non intelligitur: veluti *ſi navis ex Aſia venerit, ſi Titius conſul factus fuerit.* Cõditio juris eſt, quæ ſi à teſtatore non adjiciatur, vi & poteſtate juris ineſt, veluti ut heres ſuo arbitrio hereditatem adeat *ſi ſui juris ſit. inf. de condit. & demonſtr. l. multum intereſt.* 21. Facti conditio ſubdividitur in affirmativam, veluti, *ſi Titius conſul erit;* & negativam,

vam, veluti *ſi Titius conſul non erit: ſi cœlum digito non tetige-
rit. inf. de condit. & demonſt. l. quoties. 22. & de verb. oblig. l. 7. &
Inſtit. eod. §. ſub conditione.* Vtraque eſt tripertita: nam affirma-
tiva eſt, ut quid detur, vel ut quid fiat, vel ut quid obtingat: &
ſimiliter negativa, ne detur, ne fiat, ne obtingat. *inf. de condit. &
demonſtr. l. in facto. 60. in princ.* III. In conditionem poſſibilem,
quæ ſola eſt vera conditio, ut ſupra docui, veluti *ſi Titius conſul
erit, ſi navis ex Aſia venerit:* & neceſſariã, veluti *ſi ſol cras orie-
tur:* & impoſſibilem, veluti *ſi Titius cœlum digito tetigerit. inf.
de verb. oblig. l. 7.* ¶ Poſſibilis ſubdividitur. I. Quia vel vivo 4
tantum teſtatore impleri poteſt, veluti *ſi mihi nupſerit:* vel
tantum eo mortuo, veluti *ſi ad exequias meas venerit:* vel utro-
que tempore, velut *ſi navis ex Aſia venerit. inf. de condit. & de-
monſtr. l. conditionum. 91. & C. de inſt. & ſubſt. ſub cond. fac. l. 7.*
Quia vel certo tempore definitur, veluti *ſi ad exequias meas ve-
nerit:* vel infinitum tempus reſpicit, veluti *ſi filio meo nupſerit. l.
conditionum.* III. In cauſalem ſeu fortuitam, cujus eventus à ca-
ſu & fortuna pendet, veluti *ſi navis ex Aſia venerit:* & poteſtati-
vam ſive arbitrariam, (hæc *in l. ſi jam facta. 11. §. 1. inf. de con-
dit. & demonſt.* vocatur promiſcua) cujus eventus à voluntate
perſonæ honoratæ pendet, veluti, *Titius ſi in Capitolium aſcen-
derit, heres eſto.* & mixtam, veluti *ſi Mæviam uxorem duxerit. C.
de caduc. toll. l. un. §. ſed hac omnia.* ¶ Poteſtativa ſubdividitur in 5
tria genera: quia vel in dando conſiſtit, veluti *ſi decem Mævio
dederit:* vel in faciendo, veluti *ſi in Capitolium aſcenderit. inf.
ad Trebell. l. ſi cui pure. 31. §. ult. & de ſolut. l. ſervus decem. 68.*
vel mixta eſt, quæ ſimul dationem & factum continet, veluti *ſi
rationes reddiderit:* quia hæc conditio, quod ad volumina tra-
denda & rationes examinandas attinet, factum in ſe habet: quod
vero ad reliqua ſolvenda, in dando conſiſtit. *inf. de cond. & de-
monſt. l. cum ſervus. 82. & de ſtatulib. l. 6. §. ult.* ¶ Impoſſibilis 6
dicitur, I. Et proprie, cui natura impedimento eſt, quominus
exiſtat, veluti *ſi cœlum digito tetigerit. Inſtitut. de inutil. ſtipul. §.
ſi impoſſibilis.* II. Quæ eſt contra jus, vel bonos mores, veluti *ſi
hominem occiderit, ſi nudus in foro ambulaverit.* quoniam ea in-
telligimur facere poſſe, quæ jure honeſte facere poſſumus. *l. fi-
lius. 15.* III. Quæ eſt perplexa, id eſt, ex duabus conditionibus
compoſita, quarum utraque per ſe eſt poſſibilis, ſeu ipſæ ſibi
mutuo officiunt, veluti, *Si Titius heres erit, Mævius heres eſto, ſi
Mævius heres erit, Titius heres eſto. l. ſi Titius. 16.* Quæ vero ab
eo qui honoratur, impleri non poteſt, ſi ſecundum naturam ſit

poſſibilis, veluti *ſi centies centena millia coronatorum dederit,* non connumeratur inter impoſſibiles, ſed dicitur eſſe pene impoſſibilis. *inf. de ſtatulib. l.* 4. §. 1.
7 ¶ Definitione & diviſione conditionis expoſitis, notentur ſequentes regulæ. I. Inter *ſi* & *cum,* nulla eſt in effectu differentia: veluti, *ſi conſul erit*, &, *cum conſul erit.* nam illo modo per conditionem ſignificatur tempus: hoc modo per tempus ſignificatur conditio. *ſup. de cond. indeb. l. qui promiſit.* 48. *& inf. de verb. obl. l. quodcuque.* 45. §. *pen.* & hinc dictum eſt, diem incertum facere conditionem. *inf. de condit. & demonſtr. l. ſi Titio.* 22. *in princip.* II. In conditionibus voluntas teſtatoris præcipuum locum obtinet, ac dominatur. *inf. eod. l. in conditionib.* 19. III. Conditio inſtitutioni adjecta, non cenſetur in ſubſtitutione tacite repetita. *ſup. de hered. inſt. l. ſub conditione.* 73. IV. Si hereditas ſub conditione adimatur, ſub contraria conditione dari intelligitur. *l. pen. in fin. & inf. de condit. & demonſtr. l. aliquando.* 107. V. Si conditio ad præſens, vel ad præteritum tempus relata, vera ſit: inſtitutio, tanquam pure facta, valet. ſi falſa ſit, inſtitutio eſt inutilis. *l. inſtitutio.* 10. §. 1. *& ſup. de injuſt. rupt. l. cum in ſecundo.* 16. VI. Si conditio in futurum collata, ſit poſſibilis, juſta, & honeſta: deficiens reddit inſtitutionem inutilem, etiamſi ſit heredi inſtitutio impoſſibilis, quia ſufficit eam eſſe natura, & jure poſſibilem, ut relictum niſi ea impleta non debeatur. *inf. de ſtatulib. d. l.* 4. §. 1. exiſtens vero non facit heredem, ſed facit ut hereditatem acquirere poſſit, perinde ac ſi pure heres ſcriptus fuiſſet. *l. ei qui ita.* 13. *& l. ſi pupillus.* 26. VII. Si conditio ad futurum relata, ſit impoſſibilis, vel injuſta, vel turpis, non vitiat inſtitutionem, quemadmodum nec legatum, nec aliam ultimam voluntatem: ſed ipſa vitiatur, adeo ut perinde ſit, ac ſi voluntas pura eſſet. *l.* 1. *l.* 6. *l. conditiones quæ.* 9. *l. conditiones contra.* 14. *& l. ſeq. & ſup. de hered. inſt. l. ſervum meum.* 50. §. 1. *& inf. de cond. & demonſt. l.* 3. *l.* 6. *in fin. l. non dubitamus.* 20. *& Inſt. de hered. inſt.* §. *impoſſibilis.* Sed etſi non ſola, ſed cum altera conditione poſſibili ſit adſcripta: nihilominus pro non ſcripta habetur, adeo ut tantum conditio poſſibilis inſpiciatur. *l. ſi Mævia.* 45. Alia eſt ratio contractuum; quibus ſi conditio impoſſibilis adjiciatur, eos vitiat: quia non eſt tantus favor contractuum, quantus ultimarum voluntatum. *inf. de oblig. & act. l.* 1. §. *item ſub impoſſibili. l. non ſolum.* 31. *& Inſtit. de inutil. ſtipul.* §. *ſi impoſſibilis.* Captatoria tamen conditio vitiat ultimam voluntatem. Eſt autem captatoria, qua quis alienam hereditatẽ captat, id eſt, qua in futurum confertur, veluti, *Si me here-*

*heredem ſcripſerit,heres eſto.ſup.de her.inſt.l.captatorias.70.& l. ſeq.l.Clemens.*81.§.1. VIII. Conditionum perplexitas inutilem inſtitutionem reddit.*l.ſi Titius.*16.IX.Conditio inſtitutioni heredis adjici in codicillis non poteſt,quia in defectum conditionis hereditas adimeretur: quod in codicillis fieri nequit. *l.pen.* §.1.*& Inſt.de codicill.§.pen.* X.Conditio, *ſi volet*, adjecta inſtitutioni heredis neceſſarii, facit inſtitutionem conditionalem, & ex neceſſario facit heredem voluntarium.inſtitutioni autem heredis extranei fruſtra adjungitur; quia nullum effectum habet.*l.verba.*12.XI.Suus heres ſub alia quam poteſtativa conditione inſtitui nequit.*ſup.de her.inſt.l.*4.5.6.*in pr.l.jam dubitari.* 86.*& C.de inſt.& ſubſtit.ſub condit.fact.l.*4. XII. Inſtitutio in arbitrium tertii collata expreſſe non valet, veluti, *ſi Titius volet, Sejus heres eſto*: tacite valet, veluti, *Si Titius in Capitolium adſcenderit, Sejus heres eſto. ſup.de her.inſt.l.ſi quis Sempronium.* 68.*& inf.de condit.& demonſtr.l.nonnunquam.*52.XIII.Mutata orationis qualitate fit conditio neceſſaria ex impoſſibili, vel impoſſibilis ex neceſſaria:nam ſi hæc conditio(exempli gratia) eſt impoſſibilis, *ſi cælum digito tetigerit*: hæc eſt neceſſaria, ſi non tetigerit: & ſi hæc eſt neceſſaria, *ſi Sol cras orietur*: hæc eſt impoſſibilis, *ſi Sol non orietur. inf.de verb.obl.l.*7. XIV. Si duæ conditiones conjunctim adſcriptæ ſint, veluti, *ſi Titius conſul erit, & navis ex Aſia venerit*, utramque impleri oportet: at ſi disjunctim, veluti, *Si Titius conſul erit, aut navis ex Aſia venerit*, alterutram impleri ſufficit. *Inſt.de her.inſt.§.pen.* niſi conditiones contrariæ ſint, tunc enim voluntas eſt pura, veluti, *ſive navis ex Aſia venerit, ſive non venerit.ſup.de peric.& comm. rei vend.l.neceſſario.*8.§.1. XV. Si idem in eodem teſtamento pure & ſub conditione heres inſtituatur: inſtitutio pura prævalet, adeo ut conditionalis non valeat.*ſup.de her.inſt.l.ſi te.*27.§.1.*l.ſi ita ſcriptum.* 67. niſi ex alia parte pure, ex alia ſub conditione ſit inſtitutus.*l.liber homo.*59.§.*Titius ex ſemiſſe.* XVI. Si plures inſtitutiones ex eadem parte ſub diverſis conditionibus fiant: conditio,quæ prior exiſtit,inſtitutionem occupat, adeo ut non ſit opus alterius conditionis implementum expectare. *l. ſi plures.*17.*& ſup.de hered. inſt.d.l.ſi te.§.ult.* XVII. Conditio dandi non impletur, niſi ei detur, qui in conditione poſitus eſt, verbi gratia, inſtitutus ſub conditione *ſi Sticho decem dederit*, non implet conditionem,ſi domino Stichi det ſine ipſius Stichi voluntate. *infr.de condit.& demonſt.l.qui heredi.*44.*in pr. & de ſolut.l.Stichum.*95.§.*nam ſi furioſi.*& contra inſtitutus ſub con-

ditione *ſi decem Sejo dederit*, Sticho Seji ſervo dans non implet conditionem, niſi aut conſentiente Sejo dederit. *d.l.qui heredi.* §.*contra.* aut ſervo det ut domino reddat, ac ſervus in rem domini verterit, quemadmodum & conditio dandi pupillo vel furioſo, non impletur dando tutori vel curatori, niſi in rem pupilli ſeu furioſi verterit. *d.l.Stichum.*§.*nam ſi furioſus.* XVIII. Conditio, quæ in dando conſiſtit, quatuor caſibus cōſiderari poteſt, aut enim unus uni dare debet, veluti, *Titius, ſi Sejo decem dederit, heres eſto:* aut duo uni, veluti, *Titius & Mævius, ſi Sejo decem dederint, heredes ſunto:* aut unus duobus, veluti, *Titius, ſi Sejo & Cajo decem dederit, heres eſto.* aut duo duobus, veluti, *Titius & Mævius, ſi decem Sejo & Cajo dederint, heredes ſunto.* Primo caſu conditio eſt individua; nec poteſt Titius partem dando, fieri heres ex parte. Secundo caſu conditio eſt dividua: & ſinguli partem dando, partem accipiunt, *arg.l.cui fundus.*56.*inf.de condit. & demonſt.* Tertio caſu, ſi utrique dari poteſt, conditio individua eſt, ſi uni non poteſt: alteri partem dare, & pro ea parte conditionem implere licebit, ut pars hereditatis accipiatur, *arg. l.penult.*§.1. *inf. eod.* Quarto caſu conditionem eſſe dividuam, ex dictis patet. XIX. Heres inſtitutus *ſi decem heredibus dederit*, tota decem debet coheredibus dare, ut conditionem impleat: quamvis ſi fundus uni ex heredibus ſub hac conditione prælegatus ſit, coheredibus pro eorum portione dabit, & partem pro ſua hereditaria portione retinebit. *inf. eod. l. qui heredi.* 44.§.*ult.* XX. Facti conditio, veluti *ſi Romam iverit, Si inſulam ædificaverit*, omnino eſt individua. *inf. eod.l. penult. in princ. & ſup.de legat.*3.*l.fideicommiſſa.* 11. §.*ſi in opere. &* §.*ſeq.* XXI. Conditio mixta, quæ partim eſt in poteſtate perſonæ honoratæ, partim in ejus poteſtate non eſt, quotieſcumque non per eum ſtat, qui ſub conditione inſtitutus eſt, quominus conditio impleatur, ſed per alterum, pro impleta habetur, veluti ſi quis inſtitutus ſit ſub conditione *ſi decem Titio dederit*, ac Titius nolit accipere: vel ſub conditione, *ſi Sejam uxorem duxerit*, & Seja nubere nolit. *l.*3.*l.ſi quis.*11.*l.uter.* 23. *& C.de inſt. & ſubſt.ſub condit.fact.l.*1. quod & in legatis obtinet. *inf. de condit. & demonſtr.l.Titius* 14.*l.jure civili.* 24. *& l. cum pupillus.* 78.*in pr.* ſecus eſt, ſi per heredem inſtitutum ſtet quominus conditionem impleat. *inf.eod.l. Iulius Paul.*81.*in fi. & C.de inſt. & ſubſt. ſub condit.fact. l.* 2. XXII. Si jam factum eſt, quod conditionis loco ponitur; ſic diſtinguitur: Aut teſtator ignoravit, aut ſcivit: aut id poteſt iterum fieri, veluti, *ſi navis ex Aſia venerit*,

ſi nu-

ſi nupſerit: aut eſt ejuſmodi,ut ſemel tantum fieri poſſit,veluti, *cum pubes erit.* Primo & tertio caſu conditio pro impleta habetur. Secundo caſu expectandum eſt, donec iterum impleatur. *inf. de condit. & demonſtr. l. hac conditio.* 10. §. 1. *& l. ſeq. & ſi ita legatum.* 68. XXIII. Regulariter conditio debet præciſe impleri, idcirco faciendi conditio non impletur dando ut fiat: verbi gratia, heres inſtitutus *ſi opus in municipio fecerit,* non debet pecuniam municipibus dare ut opus faciant: ſed debet opus facere. *ſup. de legat.* 3. *l. fideicommiſſa.* 11. §. *ult.* Interdum tamen impletur per æquivalens, quod receptum eſt vel ob præſumptam teſtatoris voluntatem, ut hæc conditio, *ſi emancipatus fuerit,* impleta intelligitur, ſi alio modo quam emancipatione, puta ſi morte patris factus ſit ſui juris. *C. de inſt. & ſubſt. ſub condit. fact. l.* 3. vel diſpoſitione juris: ut inſtitutus ſub conditione *ſi juraverit ſe daturum,* vel *facturum,* non debet eam implere jurando, ſed dando, vel faciendo *l. quæ ſub conditione.* 8. §. *quoties.* & inſtitutus ſub conditione (idem in legatariis obtinet) *ſi in Capitolium non aſcenderit,* non poteſt aliter conditionem implere, quam cavendo ſe non adſcenſurum: quæ cautio à Mucio auctore vocatur Muciana. Debet autem cavere heredi: proinde ſi coheredem non habeat, ſed ſolus ſit heres inſtitutus, ſub impoſſibili conditione inſtitutus videtur. Et ſi caveat, deinde contra fecerit, in ſtipulationem committet, ac rem, vel æſtimationem reſtituet. *l.* 4. §. 1. *& inf. de condit. & demonſtr. l.* 7. *l. is cui.* 18. *l. cum ſub hac.* 67. *l. Titio.* 73. fructus quoque reſtituet. *inf. eod. l. heres meus.* 79. §. *qui poſt.* Sed hæc cautio non præſtatur quamdiu alia conditio ſimul adſcripta pendet. Finge Titium heredem inſtitutum *ſi navis ex Aſia venerit, & in Capitolium non aſcenderit:* antequam navis veniat, ad cautionem præſtandam non admittitur. *inf. eod. l. avia.* 77. §. 1.

VIII. *De jure deliberandi.*

Tractanti de conditionibus inſtitutionum & ſubſtitutionum, non eſt omittenda conditio illa ſubſtitutionum propria, *Si primus heres intra certum tempus non adierit hereditatem. inf. de acquir. hered. l. ſi quis heres ita.* 62. hac enim ratione teſtator primo heredi tempus ad deliberandum de adeunda vel omittenda ſive repudianda hereditate præſtituit, ac poſt illud tempus eum excludit, ſubſtitutumque admittit. Fere autem ſolebant teſtatores præſcribere centum dies vel utiles, vel continuos, teſte Vlp. *tit.* 22. *qui heredes inſtitui poſſint.* Sed ſi teſtator

hoc prætermiſerit: is qui juriſdictioni præeſt, ex edicto prætoris tempus heredi præſtituet, non minus centum dierum *l.1.§.1.& 2. & l.ſeq.* & vel ſemel tantum, vel ex magna cauſa etiam hoc iterum concedit,ſi appareat prius non ſuffeciſſe. *l.* 3. *&* 4. quia cum hereditas tam commoda quam onera obtineat,& interdum lucroſa ſit.*Inſtitut.de auctor.tut.*§.1.interdum damnoſa.*ſup.ſolu.matrim.l.qua dotis.*33. non eſt heres cogendus,ut temere & præcipiti conſilio hereditatem accipiat, vel amittat. Noviſſime Iuſtinianus conſtituit,ut non amplius novem menſibus à judice, nec ultra annum à principe heres impetrare deliberandi cauſa poſſit. *C. h. titul.l. ultim.* §. *ſed quia.*& ut intra hoc tempus jus deliberandi non ſolum heredi ſcripto vel legitimo competat,ſed etiam ad ejus ſucceſſorem,eo intra deliberandi tempus moriente,transferatur. *C.eod.l.cum in antiquioribus.*19. & ut heres omne periculum vitet, ſi rerum hereditariarum inventarium fecerit ex præſcripto. *d.l.ultim.*

LIBER VIGESIMVSNONVS.

TIT. I. *De teſtamento militis.*

POSTQVAM egit de teſtamentis paganorum condendis, in quibus diximus ſpectari teſtatorem, heredem, & ipſum teſtamentum,ſeorſum agit de teſtamentis militum, qui in his tribus partibus reperiuntur habere propria jura, & propria privilegia. *l.*2. I. Circa perſonam teſtantis: ut quia mutus & ſurdus indiſtincte poteſt facere teſtamentum.*l.* 4. *& Inſt.eod.§.quinimmo.* nec non filiusfamilias. *Inſt. eod. verſ. ſed teſtari. & quib.non eſt perm.fa.teſtam. in pr.*Item ex militari delicto capite damnatus.*l.ex militari.*11.*in pr.* II. Circa teſtamentum: quia non ſolum jure communi, ſed etiam jure militari omiſſis ſolemnitatibus regulariter requiſitis miles teſtari poteſt. *l.*1.3.4. *& d. l. ex militari. & Inſtit.eod.in pr.* nempe cum in caſtris degunt,& in expeditione teſtantur.*D.eod.l.pen.& Inſtit.eod.in pr. & §.ſed hactenus.*item poteſt pro parte teſtatus,pro parte inteſtatus decedere.*l.miles ita.*41.*in pr.& de heredib. inſtit.§.hereditas.verſ. neque enim.* Præterea ſilentium ejus non ignorantis ſe habere liberos, pro exheredatione habetur *C. h. titul.l.ſicut.*9. *& l.ſeq.& Inſtit. de exhe.lib.§.ult.*& ejus teſtamentum de peculio caſtrenſi factum non ſubjacet querelæ inofficioſi. *C.de inoffic.teſtam.l.ult.*§.1.*&* 2. III. Circa heredem inſtituendum, vel ſub-

ſubſtituendũ : quia poteſt heredes inſtituere etiam deportatos, & fere omnes, qui teſtamenti factionem non habent. *l. idem eſt.* 13. *§. & deportati.* & heredem facere ex certo tempore, vel ad certum tempus. *d. l. miles ita. in pr.* & ſubſtituere etiam ei qui heres extitit, etiam ſi poſt pubertatem deceſſerit *l.* 5. *ut docui ſup. tit. de vulgar. & pupill. ſubſtit.* cum agerem de militari ſubſtitutione.

II. *De acquirenda, vel omittenda hereditate.*

PErpurgata quæſtione an teſtamentum valeat, jam de effectu teſtamenti, quod jure ſubſiſtit, videndum eſt. Hic duæ diviſiones occurrunt. ¶ Prima diviſio eſt, quod heres aut acquirit hereditatem ex teſtamento ſibi delatam, aut omnino omittit, aut omiſſa hereditate ſibi teſtamento delata, ſuccedit ab inteſtato, vel quovis alio modo poſſidet hereditatem. Acquirit hereditatem extraneus adeundo, vel pro herede gerendo. *Inſt. de hered. qual. §. extraneis. & §. ſeq.* Suus heres ipſo jure, ſi ad jus civile reſpicias, *ſup de libe. & poſtum. l. in ſuis.* 11. *& Inſtit. de hered. qual. § ſui autem.* vel immixtione, ſi ſpectes jus prætorium. *d. §. extraneis.* Pro herede, qui aliquid facit quaſi heres. *l. pro herede.* 20. *in pr.* vel qui animo adgnoſcit ſucceſſionem, licet nihil attingat hereditarium. *l. gerit.* 86. *& Inſtit. de hered. qual. § ultim.* Se immiſcere dicitur, qui id facit, quo facto, niſi ſuus eſſet, pro herede gerere diceretur. *l. eum bonis.* 87. *in princ.* Omiſſio dividitur in omiſſionem proprie dictam, repudiationem, & abſtentionem. Omittit proprie ſuus vel extraneus, qui tempore excluditur : repudiat extraneus, qui profitetur ſe nolle fieri heredem : abſtinet ſuus beneficio prætoris, cum jure civili ſit heres neceſſarius. *Inſtit. de hered. qual. d. § ſui autem. & d §. extraneis.* ¶ Nota primo hereditatis cauſam eſſe individuam, adeo ut non poſſit pro parte acquiri, pro parte omitti. *l.* 1. *&* 2. ¶ Nota ſecundo eum, qui coactus adit, fieri heredem, & egere reſtitutione in integrum, *ex tit. quod metus. cauſa. l. ſi metus.* 86. *& ſup. quot met. cau. l. ſi mulier.* 21. *§. pen.* niſi fallens adeat, id eſt, ſimulet ſe velle adire, cum revera nolit. *l.* 6. *§. ultim.* ¶ Nota tertio eum non poſſe repudiare, qui non poteſt adire. *l.* 4. *l. is poteſt.* 18. ¶ Nota quarto impuberem omnimodo poſſe abſtinere : puberem ita demum, ſi ſe non immiſcuit. *l. impuberibus.* 11. ¶ Nota quinto ſuis quidem heredibus etiam ignorantibus, immo etiam invitis jure civili hereditatem acquiri. *l furioſus.* 63. *& Inſtit. de hered. qual. §. ſui autem. & de hered. qua ab inteſt. §. ſui autem heredes*

1 2 3 4 5 6 7

redes fiunt.ſed extraneos heredes dubitantes aut ignorantes acquirere, aut repudiare hereditatem non poſſe: ſcire enim debent utrum ex teſtamento, an ab inteſtato hereditas ſibi delata ſit, & quota ex parte, & ſe eſſe heredes voluntarios. *l. is qui putat*.15. *& ll.ſeqq.l ſi quis extraneus*. 21. *& l.ſeqq.l. pater*. 93. *in princip.*

III. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur.*

1 AD acquirendam hereditatem ſpectat etiam diſcrimen lege Papia ſtatutum inter extraneos heredes ex aſſe, vel ex parte: nam hereditatem clauſis tabulis adire heres ex aſſe poterat, heres ex parte non poterat.*ſup.de ju.& fa.ignor.l.*1.§ *ult. & inf.de condit. & demonſtr.l.multum*.21. *in fin.* ſed hæc differentia à Iuſtiniano ſublata eſt, ita ut tam ex parte, quam ex aſſe heres, etiam ante apertas tabulas poſſit adire hereditatem.*C. de caduc.toll.l.un*. §. *in noviſſimo*. Sed nihilominus etiam hodie teſtamentum aperiri & publicari debet. *C. de teſt. l. teſtamenta*.18.intra tertium, aut quintum à morte diem, ſi Paulo credimus, *lib*.4. *de ſentent. tit*. 6. ejuſque inſpiciendi, & deſcribendi copia cuilibet poſtulanti facienda. *l*.1. *in princ.* cum quia de his quæ ad teſtamentum pertinent, neque ſine judice tranſigi, neque apud judicem veritas exquiri aliter poteſt, quam inſpectis & cognitis teſtamenti verbis. *d.l*.1. §. 1. tum etiam quia teſtamenti inſtrumentum publicum eſt. *l*. 2. *in princ.* denique quia publice intereſt, ultimam teſtatoris voluntatem ad exitum per-
2 duci.*l*.5.¶ Nota primo, nihil referre, in quacumque materia te-
3 ſtamentum ſcriptum ſit.*d.l* 2.§.*ad cauſam*.¶ Nota ſecundo, exhibendas eſſe tam primas, quam ſecundas, id eſt, pupillares tabulas.*d.l*.2.§. *ad cauſam*. (Si tamen pupillares tabulæ ſeorſum ſignatæ ſint, prætoreas aperiri niſi cauſa cognita non patietur. *l.pupillares*.8.) & ſi plura teſtamenta ſint, omnia eſſe exhibenda.
4 *d.l*.2.§. *ſi plura*. ¶ Nota tertio, viventis teſtamentum non eſſe
5 aperiendum.*d.l*.1. §. *ſi dubitetur*. ¶ Nota quarto teſtamenti inſpectionem ita eſſe concedendam, ut legi poſſit. *d.l*.2. §. *inſpectio*.Sed prætor excipit diem & conſulem, quos deſcribi aut inſpici non vult, ne falſi committendi occaſio detur.*d.l*.2.§.*diem.*
6 *fac.l*.1.§.*editiones.verſ.diem ſup.de eden*. ¶ Nota quinto, ſi quis nolit exhibere tabulas teſtamenti, quas fateatur penes ſe eſſe, cum officio judicis ad tabulas exhibendas præciſe compelli. Si neget penes ſe eſſe, conveniri poſſe interdicto de tabulis exhibendis.*d l*.2.§.*ult.de quo inf.lib*.43.*tit*.5.quamquam ab herede

rede

rede actione ad exhibendum, & rei vindicatione conveniri poteſt. *l.*3. ¶ Nota ſexto, cum tabulæ teſtamenti ſunt aperiendæ, 7
prætoris officiũ eſſe, ut cogat teſtes convenire, & ſigna adgnoſcere, vel negare ſe ſignaſſe. *l.*4 *&* 5. Sed etſi non omnes adſint, dummodo major pars ſignatorum ſit inventa, ipſis intervenientibus reſignabitur teſtamentum, & recitabitur. *l.*6. & ſi quis ex eis aberit, ad eum mittentur tabulæ, ut ſignũ ſuũ adgnoſcat. *l.*7.

IV. *Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.*

EX ea diviſione, quam initio tituli ſecundi propoſui, tertium membrum ſupereſt, cum quis omiſſa ſucceſſione ſibi ex teſtamento delata, hereditatem alia ratione poſſidet. Hoc caſu ſic diſtinguitur: Aut titulo univerſali pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet; aut particulari, ut pro emptore, pro dote, pro donato. Qui titulo univerſali poſſidet, utili actione prætoria perinde tenetur legatariis & fideicommiſſariis, ac ſi ex teſtamento ſucceſſionem accepiſſet: qua ratione prætor ejus dolo occurrit, qui in fraudem legatariorum ſucceſſionem ſibi teſtamento delatam omiſit. *l.*1. *in pr. &* § *non quærimus.* Hac actione tenetur etiam, qui pretio accepto hereditatem omiſit, ſi heres non ſit ſolvendo. *l* 2. At qui cauſam teſtamenti omiſit, & una cum altero poſſidet, pro parte tenetur, niſi pecuniam accepit, ut cauſam teſtamenti omitteret: quo caſu tenetur in ſolidum. *l. ſi non ſolus.* 10. *in pr.* Qui vero titulo particulari poſſidet, hac actione tenetur. *l. ult.* Expoſita eſt prima diviſio ad effectum teſtamentorum pertinens.

V. *De ſenatuſconſulto Silaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.*

ALtera diviſio eſt, quod hereditas vel manet penes heredem, qui eam acquiſivit, vel ei aufertur tanquam indigno. Regulariter manet: tanquam indigno aufertur certis caſibus, & certis de cauſis, quarum aliæ communes hereditatibus & legatis recitantur in *tit. inf. de his quæ ut indign.* propriæ vero ipſius hereditatis ſunt tres. ¶ Prima cauſa eſt, ſi hereditatem 2
quis adierit, vel bonorum poſſeſſionem petierit; vel ſuus heres bonis ſe immiſcuerit, priuſquam ex ſenatuſconſultis de familia quæſtio habita, ac ſervi noxii puniti ſint. *l.*3. §. *non tantum. & l.*5. Noxios intellige, qui vel necavit, vel, cum poſſet, opem non tulit. *l.*1. *in pr. l. cum dominus.* 19. Occiſum intellige vi, non 3
clam,

clam, ut veneno clam dato. *d.l.1.§.occiſor. & §§§.ſeqqq. l. propter.21. in pr.* Non tamen eo clam occiſo delictum impunitum relinquitur: ſed tantum tabularum recitatio & hereditatis acquiſitio non differtur: nihilominus tamen quæſtio habetur, & ſupplicium de noxiis ſumitur.*l.1.§. quid ergo.* & heredi defenſio mortis, id eſt, ut crimen judicio perſequatur, incumbit.*l.5.§. fin.* quod ſi facere neglexerit: tam hereditas, quam legatum, ſi ex parte heredi ſcripto prælegatum ſit aliquid, aufertur.*l ſi ſe-*
3 *quens.15.* ¶ Senatuſconſulta, quibus hac de re cavetur, plura ſunt. Primum eſt ſenatuſconſultum Silanianum: cujus tempus incertum eſt. Nam Pet. Fabri conjectura à Cujacio relata *lib.1.obſervat. cap.* 18. probat quidem hoc ſenatuſconſultum factum eſſe ante Lepidum & Taurum conſules: ſed non evincit eſſe factum anno proximo, P. Cornelio Dolabella & C. Iunio Silano conſulib. anno ab Vrbe condita 761. potius quam anno 758. Q. Cæcilio Cretico Silano & A. Licinio Nerva Silano conſulibus: aut anno 728. C. Cæſare Octavio Auguſto & M. Iunio Silano conſulibus. hoc ſenatuſconſulto cautum eſt, ne teſtamenti tabulæ ejus qui necatus eſſe dicetur, ante aperiantur, quam de ſervis. *d. l.1. in princ.* ſub eodem tecto exiſtentibus, vel criminis conſciis. *d. l.1.§. hoc autem.* vel qui ſimul cum domino, puta in itinere fuerunt, quæſtio habeatur, & noxii puniantur. *d.l.1.§. hoc autem.*
4 ¶ Secundum eſt ſenatuſconſultum innominatum: quod Auguſti ætate, Tauro & Lepido conſulibus factum eſt, ut cognitioni aperti contra ſenatuſconſultum Silanianum teſtamenti præſcribatur quinquennio: niſi arguantur, qui parricidii pœna teneri
5 poſſunt. *l. in cognitione.* 13. ¶ Tertium eſt ſenatuſconſultum Claudianum ſeu Neronianum ſeu Piſonianum (tot enim nominibus appellatur.) Cl. Nerone Cæſare & L. Calpurnio Piſone conſulibus factum, quod ſententiam Silaniani confirmavit, & inſuper juſſit, viro occiſo, de uxoris ſervis, & uxore necata, de mariti ſervis æque haberi, ac de propriis perſonæ occiſæ ſervis quæſtionem.*d.l.1.§. ſi vir.* Paul.3.*ſentent.tit.5.§.Neroniano.* & ut ſi pœnæ obnoxius ſervus veniſſet, & poſtea quandocumque ſupplicio affectus eſſet, venditor emptori pretium reſtitueret.*l.*
6 *Senatuſconſulto.*8 ¶ Acceſſit deinde lex Cornelia de his qui an-
7 te quæſtionem habitam fugerunt. *l.lege.25.in princ.& §.1.* ¶ Item acceſſerunt varia principum reſcripta, ut Trajani.*l.ſi exheredatus.10.§.1.* Hadriani. *d.l.1.§.juxta. Spartian.in Hadriano.* Divi Marci.*l.2.* Orationis quoque Divi Marci, quæ deſideratur,
8 mentio fit *in l.pen. C. de his quib.ut indig.* ¶ Inſuper acceſſit edictum

dictum prætoris: cujus duæ ſunt partes. Priori parte cavetur, ne quid ad cauſam teſtamenti pertinens, ſciens quis, dolo malo, aperiendum, recitandum, deſcribendum curet, priuſquam de ſervis ex ſenatuſconſulto quæſtio habita, & de noxiis ſupplicium ſumptum fuerit. *l.* 3. §. *quod ad cauſam.* & ut qui adverſus ea fecerit, teneatur actione populari in centum aureos: cujus ſummæ dimidia pars accuſatori conceditur, altera dimidia confiſcatur. *d.l. lege.* §. *ult.* Poſteriori parte cavetur, ne heres ſcriptus prius adeat, vel ſe immiſceat, vel bonorum poſſeſſionem petat, quam dicta quæſtio habita ſit, & noxii puniti ſint: alioquin hereditas tamquam indigno auferatur, & confiſcetur, ut ſupra notavi ex *l.* 3. § *non tantum.* & *l.* 5. Hæc de prima auferendæ hereditatis cauſa dicta ſint. ¶ Secunda cauſa eſt ingratitudo heredis, qui 9
necem defuncti inultam reliquit. *l. Gajus.* 12. & *C. de his quib. ut indig. l.* 1.7. *l. ſororem.*

V I. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.*

TErtia ex conſtitutione Hadriani eſt, ſi heres defunctum 1
teſtari prohibuerit, ne alium heredem faceret, qua quidem conſtitutione tenetur tam heres legitimus, qui teſtari prohibuit, quam heres ſcriptus, qui teſtamentum mutari, aut novum fieri non permiſit. *l.* 1. *in princ.* & *C. eod. l.* 2. ¶ Quarta cauſa eſt, 2
ſi quis teſtari coëgerit, id eſt, ſi quem coëgerit, ut ſe heredem faceret. *C. eod. l.* 1. Maritus autem, qui non vi, aut dolo, ſed maritali ſermone uxorem ſibi benevolam ita reddidit, ut ab ea heres inſtitueretur, extra pœnam eſt. *l. ult.* & *C. eod. l. ult.* Satis de teſtamentis condendis, & de eorum effectu dictum eſt.

V I I. *De jure codicillorum.*

DIfferenti de teſtamentis, non ſunt omittendi codicilli, quo- 1
niam ad cauſam teſtamenti pertinent. *l. Plotiana.* 18. & *ſup. de ſenatuſconſ. Silan. l.* 3. §. *ſi quis codicillos.* & *teſtamenta quemad. aper. l.* 2. §. *ad cauſam.* & *inf. de tabul. exhib. l.* 1. §. *hoc interdictum.* Aut enim ex teſtamento, aut ab inteſtato fiunt. Priori caſu ſunt quaſi pars, acceſſio, & ſequela ipſius teſtamenti. Poſteriori caſu vicem exhibent teſtamenti, id eſt, ſunt quaſi teſtamentum quoddam imperfectum, utpote cum hereditas in eis dari, vel adimi non poſſit. *l.* 2. §. *ſi codicillorum.* & §. *ult. l. quidam* 14. *in princ. l. ab inteſtato.* 16. & *ſup. teſtam. quemad. aperi. l. pen.* Cum igitur de teſtamenti proprie dicti validitate tractatum
ſit,

ſit, conſequenter agitur de codicillis, qui vel ſunt quaſi teſta-
2 mentum quoddam per ſe, vel quaſi pars teſtamenti. ¶ Codicillos plerumque plurali numero dicimus. *inf.de verb. ſignif. l. non eſt ſine liberis.* 148. interdum codicillus in numero unitatis ab Imperatoribus uſurpatur. *C.de teſt. l.non codicillum.* 14.*& l.*
3 *cum antiquitas.*28. ¶ Codicillorum verbum eſt homonymum, ac ſumitur I. Pro epiſtolio, ſeu ſchedula. Cic. *lib.* 6. *Epiſt.* 12. *Quaſivi à Balbo per codicillos, quid eſſet in lege.& l.b.*5.*ad Quintum fratrem, epiſtola* 10. *Epiſtolam hanc convitio efflagitarunt codicilli tui.*II. Pro Diplomate Principis.*ſupr.de excuſ.l.adminiſtrantes.*41.*in pr.Inſtit quib.mod.jus poteſt.ſolvi.§.filiusfamilias.* III.Pro inſtrumento quodam ultimæ voluntatis. *C.h.t.l.pen.*Et quamvis ipſum vocabulum oſtendat, tum demum proprie dici codicillos, cum ſcriptura intervenerit. Azo *in ſumma. C. eod. num.* 4. tamen codicilli dicuntur etiam ſine ſcriptis fieri, ut
4 mox docebo. ¶ Codicilli in tertia ſignificatione, quæ hic accipienda eſt, nihil aliud ſunt, quam ultimæ voluntatis inſtrumentum. *d.l.pen.*non ſolemne.*l.*5.§.1.*&* 2.*& Inſt.eod.*§.*ult.*citra hereditatis directam dationem, vel ademptionem.*l.*2.§.*ult. & C.*
5 *eod.l.*2.*& l.pen.& Inſtit.eod.§.pen.* ¶ Eorum originem declarat
6 Imperator,*Inſtit.eod.in princ.*¶ Similes ſunt teſtamento I.Quia utrumque eſt ultimæ voluntatis inſtrumentum: & codicilli aut ſunt pars teſtamenti, aut vicem teſtamenti exhibent, ut ſupra docui. II. Quia is poteſt facere codicillos, qui poteſt facere teſtamentum, id eſt, qui teſtamenti factionem habet.*l.*6.§. *pen.l. conficiuntur.*8.§. *codicilli.* III. Quia utrumque fieri debet uno contextu.*l.cum antiquitas.*28.*in princ.* IV. Quia ut teſtamentum poteſt fieri in ſcriptis, vel ſine ſcriptis. *C. de bonor.poſſ. ſecund.tab.l.*2.*& Inſtit. de teſtam.§.ult.* ita etiam codicilli. *C.h.t. l.ult.§.ult.& de ſacroſanct. eccl.l.generali.*13.*& de bon.liber.l.*3.
7 ¶ Differunt autem à teſtamento.I. Quia nullam ſolemnitatem deſiderant, ut in definitione codicillorum poſui.II. Quia quinque teſtes etiam non rogati in Codicillis ſufficiunt. *C. h.t.l.ult.* §. *ult.* cum in teſtamentis ſeptem rogati adhiberi debeant. *ſup. qui teſtam.fac.poſſ.l.heredes.*21. §.*pen. & inſtit.de teſtam.* §. *ſed tum paulatim.&* §.*ult.*III. Quia poſſunt fieri plures codicilli.*l.* 6.§.1.*& Inſtit.eod.§.ult.* teſtamentum vero unius teſtatoris unum neceſſario eſt: ſi quidem poſteriori tollitur prius. *Sup. de injuſt.rupt.l.*2.*l.cum in ſecundo.*16. *& Inſtitut.quib.mod.teſtam. infirmant.§. poſteriore.* quamquam unum teſtamentum diverſis codicibus fieri poteſt.*ſup.qui teſt.fac.poſſ.l.un.*24.*& Inſt.de teſt.* §.*penult.*

§.*penult.* IV. Quia hereditas jure directo in codicillis nec dari, ned adimi poteſt; ut in definitione codicillorum poſitum eſt. Ratio hujus dicti triplex eſt,una, ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum.*Inſt.h.tit.§.penult.*quia ſi idem utroque inſtrumento fieri poſſet,fruſtra duo eſſent inſtrumenta jure introducta: unum enim ſufficeret. *C. eod. l. penult.* altera: quia cum teſtamentum per heredis inſtitutionem confirmetur, certe, ſi hæc in codicillis fieret, teſtamentum per codicillos confirmaretur: quod eſt abſurdum, cum è contrario codicilli à teſtamento pendeant, & ex eo debeant vim accipere. *l. quod per manus.* 10. Quædam autem voluntates in teſtamento & codicillis teſtamento confirmatis locum habent, non in codicillis ab inteſtato factis:ut legatum.*l. conficiuntur.*8.§.*ult.& Inſtit.de fideicom.hered.*§.*præterea.*& tutoris datio.*ſup. de teſtam.tut.l.*3.

¶ Poſtremo notandum eſt,eum, qui heredem inſtituit, vel exheredat, præſumi velle facere teſtamentem, non codicillos. *C. de teſtam.l. non codicillum.*14.ac teſtamentum, quod jure teſtamenti non valet, puta quia coram quinque teſtibus factum eſt, non valere jure codicillorum,niſi teſtator hoc juſſerit appoſita clauſula,quam codicillarem appellant.*ſup.qui teſtam.fac.poſſ.l. ex ea.*29.§.1.*& C.h.tit.l. ult.*§.1. 8

LIBER TRIGESIMVS.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis.* j.

ET ſi legata & fideicommiſſa ab hereditate diſtinguuntur. *ſup.de eden.l.quædam.*9.§.1. *& manda.l.ſi hereditatem.*32. *& inf.de leg.*3.*l.ſi Titius.* 96. tamen ipſa quoque in teſtamento vel codicillis teſtamento confirmatis relinquuntur, ut initio ſuperioris tituli notavi, quin etiam fideicommiſſa tam univerſalia quam particularia in codicillis quoque ab inteſtato relinqui poſſunt.*Inſt.de fideicommiſſ.her.*§. *præterea. & de cod.* §.*penult.* Recte igitur tandem poſt expoſita teſtamenta, heredumque inſtitutiones, & codicillos, de legatis & fideicommiſſis agitur. 1

¶ Legati vocabulum accipitur multis modis. I. Anguſtiſſime pro ſpecie quadam ultimæ voluntatis, particulari, directa, pecuniaria, ut *Inſt. de leg.* §. *ante heredis. & Nov.*1.ubi diſtinguitur non ſolum ab aliis ultimis voluntatibus, ſed etiam à libertate legata. II. Anguſte, ut complectatur etiam directam dationem libertatis. *inf. de verb. ſign. l. in generali.* 2

*nerali.*80. III. Late, ut inſuper complectatur etiam fideicommiſſum. *ſup.de pact.dotal.l.Babius.*30. *& inf.de leg.*3.*l.fideicommiſſa.*11. §. *ſi rem ſuam. &* §. *ſi ſervo.* IV. Latius, ut præter hæc etiam mortis cauſa donationem comprehendat. *inf.eod. l. & fideicommiſſum.*87. V. Latiſſime, ut quamvis ultimam voluntatem ſignificet. *inf.de verb.ſign.l.verbis legis.*120. Secunda
3 ſignificatio ſumi hoc loco debet. ¶ Legatum definitur I. Donatio teſtamento relicta. *inf.tit.prox.l.legatum.*36. vel,donatio quædam à defuncto relicta. *Inſt.eod.*§.1. verbum *relicta*, eſt ultimæ voluntatis proprium. *inf.de tabul.exhib.l.*1.§.*pen.*Particula *quædam*, in *d.l.legatum.* abeſt à libro Florentino, non à vulgatis editionibus, ideoque Accurſ. eam utrobique interpretatur. Sed nec ejus, nec Cujacii expoſitionem probo: ſed puto hanc particulam hoc loco eſſe notam improprietatis; quia legatum non eſt proprie donatio, ſed improprie. *inf.de don.l.*1.*in pr.* Porro vulgati codices in *d.*§.1.reddunt,*ab herede præſtanda.* quæ verba à veteribus libris abſunt; eaque Theophilus, Harmenopulus, Accurſius non adgnoſcunt. Ea qui adſcripſit,legatum à fideicommiſſo ſejungere voluit, quia legatum à ſolo herede deberi poteſt: fideicommiſſum etiam à legatario, fideicommiſſario, & mortis cauſa donatario. *C.de fideicommiſſ. l.ab eo.*9. *& Inſt. de ſingul.reb. per fideic. relict. in pr.* Ego exiſtimo Modeſtinum, in *d.l.legatum.* accepiſſe legati vocabulum in latiſſima illa ſignificatione, in qua etiam heredis inſtitutionem, ac tutoris dationem complectitur, ut in xij. tabulis, *Paterfamilias uti legaſſit,ita jus eſto.inf.de verb.ſign.d.l.verbis legis:* quam legem fortaſſe interpretabatur. II. Delibatio hereditatis, qua teſtator, ex eo,quod univerſum heredis foret,alicui quid collatum velit. *l.legatum.*116.*in pr.* Hæc definitio etiam fideicommiſſo convenit:niſi ita accipiatur, ut dicatur eſſe tantum hereditatis delibatio.nam fideicommiſſo delibari poteſt etiam legatum, & mortis cauſa donatio: immo etiam fideicommiſſum fideicommiſſo delibari poteſt.*d.l.ab eo.& Inſt. de fideicomm.her.* §.*præterea. & de ſing.reb.per fideicomm.rel.in pr.* Recte ait *delibatio:* quia lex Falcidia permittit hereditatem delibari uſque ad dodrantem, non onerari ultra dodrantem, multo minus exhauriri in totum, *inf. ad leg. Falcid. l.*1. *in pr. Inſt.eod. in princ.* III. Quod legis modo, id eſt, imperative teſtamento relinquitur, unde à fideicommiſſo diſtinguitur, quod precativo modo relinquitur. Vlp. *in fragm. h.t. in pr.* ſed difficile eſt oſtendere heredis inſtitutionem ſub hac definitione non contineri. IV. Definiri

finiri poteſt ultima voluntas particularis, directa. *Vltima vo-*
luntas, eſt genus ſecludens legata ab actibus inter vivos, atque
etiam à donatione cauſa mortis. Verbum *particularis*, excludit
heredum inſtitutiones, & exheredationes. Verbum *directa*, ſe-
jungit legata à fideicommiſſis. ¶ Legatorum olim erant qua- 4
tuor genera: per vindicationem, per damnationem, ſinendi mo-
do, & per præceptionem; quæ declarantur ab Vlp. *in fragm.h.t.*
& à Cajo *lib.2.Inſt.eo.* Sed Iuſtinianus eorum generum differen-
tiam ſuſtulit, & omnibus legatis unam naturam dedit. *C.comm.*
de leg.l.1.& Inſt. h.tit. §.ſed olim. ¶ Fideicommiſſum eſt, quod 5
precative relinquitur. Vlp. *eod. tit. in pr. & tit. de fideicom. in pr.*
id eſt, verbis precariis, qualia ſunt, *peto, rogo, volo, mando, fidei*
tuæ committo. C.comm.de leg.l.2. Inſt.de ſing.reb. per fideicomm.
rel. §.ult. De verbis directis vel precariis lege, quæ ſcripſi *ſup.*
de vulg. & pupill. ſubſtit. §. 4. ¶ Fideicommiſſorum duo ſunt 6
genera: univerſale, id eſt, hereditatis; & particulare, id eſt, ſin-
gularum rerum. *inf.ad Trebell.l.1.in pr. Inſt. per quas perſon.nob.*
acquir.§.ult. & de fideicomm.her. in pr. & de ſing.reb. per fidei-
comm. rel. in pr. ¶ Differentiæ inter legata & fideicommiſſa 7
plures ſunt. Nec obſtat *l.1.* ubi Vlpianus ait per omnia eſſe exæ-
quata legata fideicommiſſis: quia non dicit in omnibus, ſed
per omnia, ſubaudi, in lege Falcidia; & quartæ retentione, ut
eleganter interpretatur Cujac. *hic in Paratit. & lib.* 8. *obſerv.*
*c.*4. Rurſus non obſtat. *l.2.C.com.de leg.& §.ſed non uſque.Inſt.*
h.t. ubi Imperator ait ſe exæquaſſe legata fideicommiſſis in
omnibus, & per omnia: quoniam hæc exæquatio intelligenda
eſt tantum de effectu, qui in praxi cernitur, quia legatum habet
etiam vim fideicommiſſi, & fideicommiſſum habet etiam vim
legati, ut docui in *Analyſi Inſt. ad d.§. ſed non uſque.* ¶ Diffe- 8
rentiæ ergo hæ ſunt. I. Diverſas habent non ſolum definitio-
nes, ſed etiam etymologias. nam legatum dicitur, quia legis
modo, id eſt, imperative relinquitur: fideicommiſſum, quia
nullo juris vinculo continetur, ſed fidei & pudori committitur
ejus, qui fideicommiſſum præſtare rogatur. *Inſt.de fid.her.in pr.*
& §.ult. II. Appellatione legati ſæpe ſignificatur fideicommiſ-
ſum: fideicommiſſi vero appellatione nunquam ſignificatur le-
gatum. Cujac.4.*obſerv.cap.*23. III. Legatum fit verbis directis,
fideicommiſſum precariis. Vlpian.*h.t.in pr.* IV. Omne legatum
eſt particulare. *Inſt.per quas perſon. nob. acq.§.ult.* fideicommiſ-
ſum vero partim eſt univerſale, partim ſpeciale ſeu particulare,
ut ſupra oſtendi. idcirco dicimus hereditatem fideicommiſſa-

riam,non legatariam. V.Legata non valent niſi ex teſtamento: fideicommiſſa vero etiam ab inteſtato relinqui poſſunt. *Inſt.de fideicomm.her.§.præterea.* VI. Legari ab herede tantum poteſt: fideicommiſſum etiam à legatario, fideicommiſſario, mortis cauſa donatario relinqui poteſt. *C. de fideicomm.l. ab eo. 9. & Inſt. de ſing. reb. per fideicomm. rel. in pr.* quin etiam ab heredis vel legatarii herede. *ſup. de leg. 3. l.5.* §.1. VII. Fideicommiſſi proprium eſt, ut qui præſens à teſtatore rogatus eſt, omnimodo fideicommiſſum ſolvere cogatur,etiamſi nullus teſtis adfuerit, niſi juret ſe non fuiſſe à teſtatore rogatum. *C.de fideic.l.ult.*
9 *& Inſt.de fideicomm.her.§.ult.* ¶ De effectu legatorum,& fideicommiſſorum, præter id quod jam notavi, legatum habere etiam vim fideicommiſſi,& fideicommiſſum habere vim etiam legati, ſciendum eſt, legatario & fideicommiſſario ad perſequendum id quod ſibi relictum eſt, dari actionem perſonalem ex teſtamento, & rei vindicationem, & actionem hypothecariam. *C.comm. de leg. l.1. & Inſt.h.t.§.ſed olim.* cum igitur rei vindicationem habeat, manifeſtum eſt, ad eum rei dominium recta via tranſire: quod olim obtinebat tantum in legato. *inf.de furt.l à Titio. 64.* Immo tantum in quibuſdam legatorum generibus, ut Cajus declarat *lib.1.Inſt.tit.5.*hodie vero non ſolum in omnibus legatis, ſed etiam in fideicommiſſis propter dictas legatorum & fideicommiſſorum exæquationes locum habet.idcirco tam fideicommiſſa, quam legata referuntur inter modos
10 acquirendi dominii. *Inſt. per quas perſon. nob. acq.* §.*ult.* ¶ His expoſitis propius accedo ad rubricas Pandectarum, quæ ad legata pertinent.Prolixitas hujus tractatus multos non ſolum titulos, ſed etiam libros requiſivit, quorum ordo ac ſeries ut plene intelligatur,notandum eſt,tres de legatis quæſtiones practicas occurrere. Prima quæſtio eſt, an legatum valeat. Secunda, quando dies legati cedat,id eſt,quando deberi incipiat. Tertia, quibus caſibus de legato præſtando cavere oporteat. Quæ de legato tantum brevitatis cauſa dico, eadem de fideicommiſſo intellige. Pro ſolutione primæ quæſtionis legata diſtinguuntur in tria genera. Alia namque omnino debentur, alia prorſus non debentur, alia pro parte debentur. De legatis omnino utilibus ac debitis, duplex eſt tractatus: prior generalis; poſterior ſpecialis de annuis legatis, & de diverſis rebus legatis. Prior pars ob nimiam prolixitatem diviſa eſt in tres titulos iiſdem verbis inſcriptos. quod & *tit.inf.de verb.obl.* accidit. ſed illa differentia eſt, quod titulus de verborum obligationibus librum unum

non implet: titulus autem de legatis & fideicommiſſis tres libros continet: proinde vulgo citari ſolet de legatis & fideicommiſſis ſecundo, de legatis & fideicommiſſis tertio. Vulgo autem tria de legatis capita ſtatuunt. & quamvis hæc in horum titulorum legibus confundantur, tamen volunt potiſſimum & præcipue agi primo de rebus legatis. Legari autem poſſunt res omnes, quæ ſunt in commercio, dummodo non ſint ipſius legatarii, tam corporales quam incorporales. immo legari poſſunt etiam quæ non ſunt in rerum natura, ſi modo fore ſperentur, ut futuri fructus. *Inſt. h. tit. §. non ſolum. §. ea quoque. §. ſed ſi rem. & §. tam autem.*

LIBER TRIGESIMVSPRIMVS.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis ij.*

SECVNDO de perſonis. Legare poteſt, qui teſtamentum facere poteſt, atque hoc non ſolum obtinet in legato, quod ex teſtamento valere dixi. *Inſt. de fideic. her. §. præterea.* ſed etiam in fideicommiſſo. *l. 2.* 1
¶ Illis autem legari poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt. *Inſt. de leg. §. legari.* Item legari poteſt vel uni vel pluribus; iiſque aut conjunctim, aut disjunctim. *l. ſi plurib.* 33. *& l. ſeq. & inf. tit. prox. l. re conjuncti.* 89. *& de verb. ſign. l. triplici.* 142. *& Inſt. h. t. §. ſi eadem.* 2

LIBER TRIGESIMVSSECVNDVS.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis iij.*

TERTIO de verborum ſignificatione: cui reſpondet *tit.* 38. *libri 6.* Codicis. ubi notentur hæ regulæ. I. A propria verborum ſignificatione non eſt recedendum, niſi manifeſta ſit teſtatoris voluntas. *l. non aliter. 69. in pr.* II. Teſtatoris voluntas, ſi de ea conſtet, verborum proprietati prævalet. *inf. de inſtr. vel inſtrum. leg. l. cum de lanionis.* 18. *§. item cacabos. & de ſupell. leg. l. Labeo. 7. §. ult. verſ. nam etſi prior. & de condit. & demonſtr. l. in conditionibus. 19. in pr. & ad ſenatuſconſultum Trebellia. l. ubi pure. 19. §. 1. & C. de fideicomm. libert. l. cum inter. 14. in fin.* III. Nemo aut ſine voce, aut utens vocabulo omnino alieno, poteſt videri aliquid dixiſſe. ut puta qui ſupellectilem 1

 lega-

legavit, non poteſt videri togam legaſſe. *d. l. Labeo. §. ult.* IV. Voluntates defunctorum non ſunt ſtricte interpretandæ. *ſup. de uſu & habit. l. plenum.* 12. §. *ſed ſi pecoris.* ſed latius & plenius.
2 *inf. de diverſ. reg. jur. l. in teſtamentis.* 12. ¶ Hactenus de legatis & fideicommiſſis in genere: deinceps diverſorum legatorum & fideicommiſſorum effectus ſpecialiter enarrabuntur.

LIBER TRIGESIMVSTERTIVS.

TIT. I. *De annuis legatis & fideicommiſſis.*

CVm in ſingulos annos legatur, hujus legati propria hæc ſunt. I. Plura ſunt legata: & primi quidem anni legatum eſt purum, ſequentium conditionale: videtur enim hæc ineſſe conditio, *ſi legatarius vivet:* & ideo mortuo eo legatum ſequentium annorum ad heredem ejus non tranſit. *l.* 4. & ſingulis annis quæritur, an legatarius jus habeat capiendi legati. *l. cum in annos.* 11. II. Legatum initio anni debetur. idcirco extremi anni legatum pertinet ad heredem legatarii, licet non toto anno legatarius vixerit. *l.* 5. *l. in ſingulos.* 8. *l. filia.* 22. III. Si legatum ſit annua bima trima die, tribus penſionibus ſolvetur: & quidem æqualibus, niſi alia fuerit teſtatoris voluntas. *l.* 3. IV. Hoc legatum quocumque loco petetur, ibi dari debebit. *l.* 1. V. Similis eſt expoſitio menſtrui legati: veluti quod ſunt plura legata, & quod primi menſis legatum purum eſt, ſequentium conditionale, & quod initio ſingulorũ menſium debetur: idcirco in titulorum indice ſcriptum eſt, *de annuis & menſtruis legatis.*

II. *De uſu, & uſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis.*

1 CVi uſus legatus eſt, ipſe uti debet, nec facultatem utendi ad alium transferre poteſt: & ad neceſſitatem tantum quotidianam modicos fructus, ſi qui ſunt, percipit. Is autem cui uſusfructus legatus eſt, & omnes fructus percipit, & facultatem utendi fruendi ad alium transferre poteſt, ut notavi *ſup. de uſu*
2 *& habit.* ¶ Hæc legata annuo legato ſimilia ſunt, quatenus legatarii morte finiuntur, in aliis differunt: ut quia capitis quoque
3 deminutione finiuntur. *ſup. tit. proximo. l. in ſingulos.* 8. ¶ Reditu legato, fructus rei vel eorum æſtimatio debetur, habitatio non debetur. *l. quidam.* 17. *l. fundi.* 38. & hoc legatum morte legatarii

rii finitur. quoniam uſufructui, vel potius annuo legató ſimile
eſt. *l. patrimonii.* 22. ¶ Si habitatio in ſingulos annos legetur, 4
plura ſunt legata, quæ initio ſingulorum annorum debentur.
l. habitationis. 11. Sin autem heres damnetur pati ut Titius in
domo inhabitet, unum videtur eſſe legatum. *l.damnas.*15. ¶ Is 5
cui habitatio legata eſt, eam locare poteſt. *C. de uſufr. l. cum*
*antiquitas.*13.*& Inſtit.de uſu & habit.§.penult.*¶ Hoc legatum 6
anno non terminatur, ſed morte legatarii finitur. *ſup. de cap.*
*min.l.pen.& de uſu & habi.l.ſi habitatio.*10.*in pr. & §. utrum.*
¶ Operæ legari poſſunt tam liberi hominis, quam ſervi. *l.* 3. 7
¶ Et operæ locari poſſunt. ¶ Hoc autem legatum nec capitis 8
deminutione, nec non utendo, nec morte legatarii finitur. *l.*2. 9
& ſup. de oper. ſervor. l. 2. ¶ Hæc omnia legata, id eſt, annua, 10
uſusfructus,uſus,reditus, habitationis, operarum,inter ſe ſimilia ſunt. *d.l.patrimonii.& ſup.tit. prox.d.l.in ſingulos.*8.*de uſu & habit. d. l.ſi habitatio. in pr. & de oper.ſerv. l.*3.4.5.

III. *De ſervitute legata.*

SErvitutis vocabulum hic proprie & anguſte accipitur pro 1
ſervitute prædiali, ut & in *tit.ſup.de ſervitutibus.& in l.locare.*44.*ſup. loca.* ¶ Propria hujus legati hæc ſunt. I. Servitus ei 2
tantum legari poteſt, qui prædium habet, cui acquiratur. *ſup. commu.præd.l.*1.*in fin.& Inſtit.de ſervit. §. pen.* II. Si à pluribus heredibus legetur, à ſingulis ſolidum debetur, quia eſt individua. *l.ultim.* III. Si alternis annis,puta jus aquæ ducendæ legetur, unum eſt legatum; licet uſufructu alternis annis legato, ſint plura legata. *ſup.titul.prox. l.cum uſusfructus.* 13. IV. Hoc legatum eſt perpetuum, nec finitur morte legatarii; quia ſervitus non eſt jus perſonale, ſed reale; nec ad tempus ipſo jure,ſed in perpetuum conſtituitur. Quod ſi uſque ad conditionem vel diem legata ſit, poſt conditionem illam vel diem obſtabit legatario doli exceptio. *ſup. de ſervit. l.* 4. *in princ.*

IV. *De dote prælegata.*

CVm maritus uxori dotem legat, dicitur dos relegata, quia 1
mulieri redditur,& ad eam revertitur: vel prælegata;quia reſtitutio dotis repræſentatur, id eſt, citius dos reſtituitur propter legatum, quam reſtitueretur, ſi legata non eſſet. ¶ Hoc 2
igitur eſt utile:quia plenius eſt,quam actio de dote. *Inſtit.de legat.§.ſed ſi uxori.* ubi tres utilitates hujus legati expoſui. ¶ Ibi- 3
dem diviſionem dotis prælegatæ tradidi: quia maritus vel ac-

cepit dotem, vel non accepit : & vel certam ſummam ſive rem
in prælegando demonſtravit, vel ſimpliciter legavit dotem,
4 nulla demonſtratione adjecta. ¶ Adde iis, quæ ibi docui, pro-
prium eſſe hujus legati, ut per legem Falcidiam non minuatur:
inf. ad leg. Falcid. l. cum dotem. 57. *&* *l. cum uſusfruct.* 81. §. 1.
5 ¶ Porro non tantum dos, ſed & alia prælegari dicuntur, nimi-
rum quotieſcumque fit aliqua anticipatio ſeu repræſentatio: ut
cum heredi ex parte inſtituto aliquid legatur, quia heres hoc
ante capere debet, quam hereditas dividatur; ideoque vocaba-
tur legatum præceptionis. Item cum ſervo aut filiofamilias pe-
culium legatur. *ſup. de except. rei vend. l.* 1. §. *penult. & inf. de pe-
cul. lega. l. ſi peculium.* 10. *& l. ultim. & inf. de ſtatulib. l.* 3. §. *inde
quæritur. verſ. cum igitur.* Item cum debitori id legatur, quod
debet. *inf. de liber. leg. l. non ſolum noſtrum.* 8. §. *penult.* Sed & id
quod ante alia legata vel fideicommiſſa relinquitur, prælegari
dicitur. *ſup. de legat.* 2. *l. Titia Sejo.* 87. §. *Seja. & de lega.* 3. *l.
uxorem.* 41. §. 1.

V. *De optione, vel electione legata.*

1 OPtio ab electione differt, ut legitimus & ſolemnis actus,
inf. de diverſ. reg. jur. l. actus legitimi. 77. ab actu vulgari.
Sed hodie, ſublatis veterum ſolemnitatibus, inter optionem &
2 electionem legatam nihil intereſt. ¶ Cum genus legatur, ut
homo, vel bos : ſive teſtator optionem electionemve legatario
dederit, ſive ſimpliciter legaverit, electio legatarii eſt, ut ex re-
bus teſtatoris, quæ illius generis ſunt, eligat quam rem velit, ſic
tamen ut nec optimum eligere poſſit, nec peſſimum accipere
cogatur. *ſup. de legat.* 1. *l. legato generaliter.* 37. *in pr.* ſemper enim
electio eſt legatarii, niſi teſtator electionem heredi conceſſerit.
l. 2. *& Inſt. de legat.* §. *ſi generaliter. &* §. *ſeq.* Si igitur electio ſer-
vi data ſit, legatarius eliget ex ſervis teſtatoris, quem volet. *d. l.*
2. *& ult.* Si in numero multitudinis, electio ſervorum, non ex-
preſſo certo numero, data ſit: tres eligi poterunt. *l.* 1. Si optio
pluribus ſit legata, neque in electione conſentiant, ſorte res di-
rimetur, & illius optio prævalebit, in quem ſors ceciderit: quod
& in pluribus legatarii heredibus obtinet. *C. commun. de legat. l.
ultim. Inſtitut. de legat.* §. *optionis.*

VI. *De tritico, vino, vel oleo legato.*

HIc plura notanda occurrunt. I. Non expreſſa qualitate,
ſed tantum quantitate, puta *certum pondo olei do lego,*
heres

heres dabit quale volet. *l.* 4. niſi teſtator electionem legatario dederit. *l.* 2. §. 1. II. Non expreſſa certa quantitate,ſed indefinite legato concepto, veluti, *Heres meus uxori meæ oleum, acetum dare damnas eſto,* id omne debebitur, quod teſtator mortis tempore reliquit. *l.* 7. *in princ.* III. Si certa quantitas legetur ex eo,quod in fundo naſcetur , & minus naſcatur ; non plus legatario debebitur,quam natum erit. *l.* 5. At ſi annuum ſit ejuſmodi legatum, veluti , *Ex eo vino, quod in fundo Tuſculano naſcetur , heres meus decem amphoras quotannis in annos ſingulos dato :* certe ſi quo anno vinum natum non erit, ex fructu ſuperioris anni numerus amphorarũ ſupplebitur. *l. ex eo.* 13. IV. Expreſſo pondere impoſſibili,legatum non valet,veluti ſi quis leget tritici modios centum,qui ſinguli pondo centum pendeant. *d. l.* 7. §. 1. V. Vino legato, tam vinum doliare , quam vinum diffuſum debetur, una cum vaſis, quæ non ad perpetuum uſum reſervantur , ut cadis , & amphoris , ſed neque dolia debentur, neque utres, neque culei. *l.* 3. §. 1. *l.* 6. *l. vino legato.* 14. *l. pen.* Vinum doliare eſt, quod in doliis ſervatur : diffuſum , quod ex doliis in vaſa , ut cados & amphoras diffuſum eſt. *d. l. penult.* vinum autem pendens ſignificat ipſas uvas & vindemiam nondum collectam. Plaut. in Trinum.

Tum vinum, priuſquam coactum eſt, pendet putridum.

VI. Vino legato,id debetur, quod ex vinea natum, vinum permanſit. vide *l. ſi quis vinum.* 9 *.in pr.* Intellige permanſiſſe ex quo factum eſt,uſque ad tempus teſtamenti,non ulterius. *d. l. ſi quis vinum.* §. 1. Quin etiam acetum legatario debetur, ſi teſtator id loco vini habuit. *l.* 1. hoc igitur aceto legato non continetur, *l.* 3. *in pr.* Quamquam ſi teſtator, qui certam vini quantitatem legavit, nihil vini in bonis reliquit,heres vinum emere & legatario præſtare debet, non acetum quod vini numero fuit. *d. l. ſi quis vinum.* §. 1. VII. Vino cum vaſis legato, debetur etiam vinum,quod non eſt in vaſis,ſed in doliis. *l.* 6. *& l. pen.* VIII. Vino veteri legato,ex uſu teſtatoris legatum æſtimabitur,quod ſi non appareat, vinum ſuperioris anni,non vinum hornum legatario debebitur. *d. l. ſi quis vinum.* §. *ult. & ll. ſeqq.*

VII. *De inſtructo, vel inſtrumento legato.*

AUt res legatur , ut fundus, vel ædes : aut rei inſtrumentum,ut inſtrumentum fundi, vel ædium : aut res, & inſtrumentum: aut res cum inſtrumento: aut res inſtructa. ¶ Hi tres poſtremi caſus ſunt inter ſe ſimiles : ac ſemper duo ſunt legata, 1 2

alterum rei principalis, alterum inſtrumenti.*l.* 1. *in pr.* differunt tamen: quia ſi legatus ſit fundus inſtructus, vel fundus & inſtrumentum, deinde teſtator vivus fundum alienaverit; extincto fundi legato, nihilominus inſtrumentum legatario debetur, ac ſi fundus cum inſtrumento legatus fuerit; teſtatore fundum alienante, nihil legatario debetur. *l.* 5. Præterea fundi inſtructi legatum plenius eſt: quia non ſolum inſtrumenta fundi continet, ut reliqua duo legata, veluti ligones, & aratra; ſed etiam inſtrumenta patriſſamilias, quibus in eo fundo inſtructior eſt,
3 ut menſas, ſcamna, lectos, *l. quaſitum.* 12. §. *ſed ſi fructus.* ¶ Inſtrumentum eſt apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus poſſeſſio exerceri nequit. *d. l. quaſitum. in princ.* & diverſis rebus tribuitur. dicitur enim inſtrumentum agri. *d. l. quaſitum. §. ſi in agro. & §§. ſeqq.* vineæ. *l. villa.* 16. § 1. villæ. *d. l. villa. in princip. l. ſi mancipia.* 19. §. 1. domus. *d. l. quaſitum. §. ſi domus. & multis paragraphis ſequentibus.* balnei. *l. taberna.* 13. §. 1. *l. item pictoris.* 17. §. *ult.* tabernæ. *d. l. taberna. in princ. l. cum quæratur.* 23. pictoris. *d. l. item pictoris. in princ.* piſtoris. *l. cum de lanionis.* 18. §. 1. lanii. *d. l. cum de lanionis. in princ.* piſcatoris. *d. l. item pictoris.* §. 1. medici. *d. l. cum de lanionis. §. in*
4 *inſtrumento.* navis. *l. ultim.* ¶ Nota inſtrumenta prædii vocari etiam dotes prædiorum. *l.* 2. §. 1.

VIII. *De peculio legato.*

Similiter aut legatur ſervus, aut peculium, aut ſervus & peculium, aut ſervus cum peculio, & vel legatur peculium ipſi ſervo manumiſſo, vel extraneo. vide §. *ſi peculium. Inſtit. de legat.* Filii quoque familias peculium legari poteſt vel extraneo, vel ipſi filio. *l. ult.*

IX. *De penu legata.*

1 Penus in maſculino genere eſt ſecundæ, vel quartæ declinationis: in fœminino, tantum quartæ: in neutro, tertiæ. dicitur etiam in neutro genere penum ſecundæ declinationis, & penu indeclinabile. Hoc ideo notavi: quia Paulo Iuriſconſulto placuit indicare, nomen penus omnibus generibus dici. *l.* 4. §.
2 *nomen.* ¶ Penus appellatione continentur eſculenta & potulenta ad futurum uſum recondita in loco, quem inde penarium
3 vocamus. ¶ Dicitur autem penus ex eo, quod non in promptu eſt, ſed intus & penitus reconditum. vide Gell. *lib.* 4. *c.* 1.

X. *De*

X. *De ſupellectile legata.*

SVpellex eſt domeſticùm patrisfamilias inſtrumentum, quod neque argento aurove facto, nec veſti adnumeratur. *l.* 1. & omnino quod in aliam ſpeciem non cadit. *l.* 7. §. 1. & eſt res mobilis. *l.* 2. ut menſæ, ſubſellia, ſcamna, lecti, &c. *l.* 3. ¶ Originem vocabuli inde Labeo ducit, quod olim his, qui in legationem proficiſcebantur, locari ſolebant ea, quæ ſub pellibus uſui forent. *d. l.* 7. *in princ.*

LIBER TRIGESIMVSQVARTVS.

TIT. I. *De alimentis & cibariis legatis.*

1 ALIMENTA dicuntur ea, ſine quibus corpus ali non poteſt, ut cibaria, veſtitus, habitatio. *l.* 6. *& l. ult.* Cibariorum appellatio, quam alimentorum anguſtior eſt. *l. diariis.* 21. Is cui alimęnta debentur, alimentarius vocatur. *ſup. de tranſact. l. cum hi.* 8. §. *eam tranſactionem.*
2 ¶ Propria horum legatorum hæc ſunt. I. Relinqui poſſunt etiam deportatis, vel ſervis pœnæ. *l. is cui.* 11. & ſervis propriis ſine libertate. *l. ſervos.* 17. II. Vſque ad pubertatem relicta; debentur pueris uſque ad annum decimum octavum, puellis uſque ad quartum decimum. *l. Mela.* 14. §. 1. III. Nec minuuntur, nec augentur, ſi teſtator, qui alimenta legavit, poſtea prædia alimentario ad alimenta inde percipienda juſſerit eſſe obligata. *l. Lucius.* 12. Minuuntur tamen per legem Falcidiam, ut cætera legata. *Inf. ad leg. Falcid. l. Divi.* 89. *in princ.* IV. De his in futurum debitis tranſigi non poteſt, niſi prætor cauſa cognita permiſerit. *ſup. de tranſact. d. l. cum hi.* & *C. eod. l. de alimentis.* 8.

II. *De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.*

1 AVrum & argentum vel eſt infectum, vel factum, vel ſignatum. Infectum eſt, quod certam ſpeciem non ſuſcepit, ſed eſt in maſſa, aut lamina. Factum eſt, quod certam ſpeciem recepit, ut vaſa aurea, vel argentea. Signatum eſt, quod publica forma percuſſum, inter numeratas pecunias refertur. Sed auro, vel argento legato, tantum factum & infectum, non etiam ſignatum continetur. *l. cum aurum.* 19. *in pr.* Gemmæ autem annulis aureis incluſæ, ad legatarium una cum annulis tranſeunt. *l. pediculis.* 32. §. 1.
2 ¶ Mundus mulicbris eſt, quo mulier

fit

ſit mundior & elegantior, ut ſpecula, matulæ, &c. *l. argum.* 25. §. *ornamenta. verſ. mundus. & d. l. pediculis.* §. *Titia.* iis excluſis, quæ valetudinis cauſa parantur. *d. l. argumento.* §. *ult.* & quæ
3 vir ſibi retinuit, non uxori tradidit. *l. pen. in pr.* ¶ Ornamenta muliebria ſunt quibus mulier ornatur, id eſt, quæ ad nullam aliam rem, quam ornandi corporis cauſa parantur, ut inaures, armillæ, anuli non ſignatorii. *d. l. argumento.* §. *ornamenta.*
4 ¶ Vnguenta mundo muliebri continentur. *d. l. argumento.* §. *ornamenta.* præter ea, quibus ſanitatis cauſa ungimur. *ead. l.* §.
5 *ult.* ¶ Vtrum veſtis, an veſtimentum legetur, nihil refert, *l. veſtis.* 23. *in pr. l. inter.* 33. quamvis Feſtus veſtimentum faciat ſpeciem veſtis. Dicitur autem veſtimentum, quod conſummatum eſt, non quod eſt tantum contextum. *l. veſtimentum.* 22. Ad veſtimenta referimus omnia lanea, linea, bombycina, pellicea, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, inſternendi, injiciendi, incumbandive cauſa parata ſunt, & quæ his acceſſionis vice cedunt, ut inſitas picturas, & clavos qui veſtibus inſuuntur. *d. l.*
6 *veſtis.* §. 1. & §. *ult.* ¶ Veſtimenta omnia ſunt aut virilia, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica, ut per-
7 ſpicue docet Vlpian. *in d. l. veſtis.* §. *veſtimenta.* ¶ Legari etiam poſſunt ſtatuæ, vel imagines. *l.* 6. §. *ult. l. ſi imaginem.* 12. *l. ſi ſtatuam.* 14.

III. *De liberatione legata.*

1 Omnibus debitoribus liberatio legari poteſt. *l.* 1. *in princ.*
2 ¶ Multis autem modis hoc legatum fit. I. Si cui legetur, quod debet, etiamſi ejus rei dominus ſit. *d. l.* 1. *in pr.* II. Si heres petere, vel exigere prohibeatur. *l.* 2. *l. non ſolum noſtrum.* 8. §. *tale. &* §. *pen. cum ſim.* Idem eſt, ſi vetet debitorem moleſtari, vel ab eo exigi. *l. Aurelio.* 20. *in pr.* III. Si heres damnetur debitorem liberare. *l. cum ita.* 19. vel teſtator dicat ſe velle, ut debitor ab actione liberatus ſit. *l. Aurelius.* 28. §. *Titius teſtamento. &* §. *Mævia.* vel ei concedi, quod debet. *ead. l.* §. *legat.* IV. Si teſtator dicat ſe debitori donare, quod ſibi ab eo debetur. *d. l. Aurelius.* §. *Titius Sejo.* V. Si remittat, quod ſibi debetur. *d. l. Aurelius.* §. *teſtamento.* VI. Si jubeat dari Titio, quod ſibi de-
3 bet. *l. ult. in pr.* VII. Datione chirographi. *l.* 3. §. 1. & 2. ¶ Præterea liberatio legatur vel in totum, vel pro parte. *l.* 7. *in pr. & ſup. de legat. iij. l. cum quis.* 37. §. *nuptura.* & vel ad tempus;
4 vel in perpetuum. *Inſt. de legat.* §. *ſi quis debitori.* ¶ Legatarius liberari debet modo per acceptilationem, modo per pactum

ctum de non petendo, ſecundum diſtinctionem traditam in *d. l.* 3. §. *nunc de effectu.* & præterea doli mali exceptione ſe tuetur, ſi ab herede conveniatur. *d. l.* 3. §. *nunc de effectu. d. l. cum quis.* §. *nuptura.* & *Inſtit. de legat. d.* §. *ſi quis debitori.*

IV. *De adimendis, vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis.*

HVcuſque de legatis utilibus tam in genere, quam in ſpecie dictum eſt. Deinceps agitur de legatis, quæ variis de cauſis inutilia ſunt. Prima cauſa eſt, ſi legatum ſit à teſtatore quibuſcumque verbis ſive in teſtamento, ſive in codicillis ademptum, vel ad alium tranſlatum. *Inſt. h. t.*

V. *De rebus dubiis.*

SEcunda cauſa eſt, ſi legatum adeo dubium ſit, ut dubitatio tolli per commodam interpretationem non poſſit: veluti ſi nomen legatarii non ſit adſcriptum in teſtamento. *l.* 4. aut ſi legatum ſit Sempronio amico, & ſint duo Sempronii æque amici teſtatoris, & ſimilibus caſibus. *l. ſi quis de pluribus.* 9. & *l. ſeq.* 1

¶ Notentur de rebus dubiis hæ regulæ. I. In ambiguo ſermone non utrumque dicimus, ſed id duntaxat quod volumus. *l.* 3. II. Vt aliquid dicatur, tam verba quam mens & dicendi voluntas neceſſaria ſunt, quocirca qui aliud voce pronunciat, aliud dicere vult, neutrum dicit. *d. l.* 3. Hæc regula in rerum, non in hominum vocabulis obtinet: quoniam illa ſunt immutabilia, hæc vero mutari poſſunt. Rerum vocabula dicuntur, quæ communi quodam conſenſu ſunt impoſita, ut ſupellex, veſtis, aurum, argentum, electrum. Hominum vocabula dicuntur, quæ ſinguli homines pro libitu imponunt, & mutant, ut fundus Cornelianus, vel Sempronianus. Ergo ſi teſtator in hominis vocabulo erravit, & cum Sempronianum fundum legare vellet, Cornelianum nominavit, Sempronianus debetur: quia falſa demonſtratio non nocet legato. ſi vero cum veſtem legare vellet, ſupellectilem ſe legare dixit, neutrum legatario debetur, id eſt, nec ſupellex, quia teſtator hanc legare noluit, nec veſtis, quia hanc teſtator non dixit. *ſup. de lega.* 1. *l.* 4. III. Ambiguam orationem interpretari debemus potius ut actus valeat, quam ut pereat. *l. quoties in actionib.* 12. *l. ubi.* 21. benigne enim interpretari debemus, & ſecundum id, quod credibile eſt cogitatum à teſtatore fuiſſe. *l. cum in teſtamento.* 24. 2

VI. *De*

VI. *De his quæ pœnæ cauſa relinquuntur.*

1 TErtia cauſa eſſe videtur, ſi pœnæ cauſa legatum fuerit, id
eſt, ut heres coërceretur, quo magis, vel quo minus aliquid
faceret, veluti, *heres meus, ſi filiam ſuam Titio in matrimonium*
2 *collocaverit*, vel, *niſi collocaverit, decem Sejo dato.* ¶ Hujuſmodi
legatum jure antiquo eſt inutile; quia legatum favore legata-
rii, non odio heredis relinqui debet. Sed Iuſtinianus hoc lega-
tum ſuſtinet, niſi quid probroſum, vel contra leges contineat.
3 *C.h t.l.un.Inſt.de legat.§.ult.* ¶ Pœnam à conditione non ver-
ba, ſed verba voluntas teſtatoris diſtinguit ac ſeparat. *l.2.*

VII. *De Regula Catoniana.*

1 QVarta cauſa eſt, ſi Catoniana regula (quæ & ſententia di-
citur. *Inf.de condit.& demonſtr.l.Iulianus noſter.86.*) lega-
2 to obſtet. ¶ Quæ quidem ſic definit: Legatum, quod ſi facti
teſtamenti tempore deceſſiſſet teſtator, inutile foret, id, quan-
3 docunque teſtator decedat, non valet. *l.1. in princ.* ¶ Hæc re-
gula in legatis & heredum inſtitutionibus puris obtinet, non
in conditionalibus. *l. 3. & 4.*

VIII. *De his quæ pro non ſcriptis habentur.*

QVinta cauſa eſt, ſi legatum habeatur pro non ſcripto, vel-uti ſi ita ſcriptum ſit, ut intelligi non poſſit. *l. 2.* aut ſi ei relinquatur, qui jam deſiit eſſe in vivis. *l. penult.*

IX. *De his quæ ut indignis auferuntur.*

1 SExta cauſa eſt, ſi legatario tanquam indigno auferatur lega-
tum. Non ſolum enim ita aufertur hereditas, ut expoſitum
fuit *ad tit. de ſenatuſconſ. Silaniano.* ſed etiam legatum vel fi-
deicommiſſum. *ſup.eod. l.ſi ſequens.15.§.1.* ut hic titulus docet.
2 ¶ Eleganter Cujacius diſtinguit inter incapaces, & indignos:
quia incapacibus relicta, ſunt ab initio inutilia, & apud heredem
remanent ſine onere: indignis relicta, ipſo jure valent, ſed ad
fiſcum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam
perſonam cum onere. Finge in primo teſtamento ſcriptos eſſe
heredes capaces, in ſecundo incapaces: ſecundum teſtamentum
ipſo jure non valet, ideoque prius non rumpitur, ſed ipſo jure
valet: verumtamen heredibus in primo teſtamento ſcriptis, he-
reditas tanquam indignis aufertur, quia non habent poſtremam
teſtatoris voluntatem, & confiſcatur ſalvis legatis. *l. cum qui-
dam.12.*

LI-

LIBER TRIGESIMVSQVINTVS.

TIT. I. *De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur.*

SEptima cauſa eſt, ſi conditio defecerit. De conditione abunde egi. *ſup. de condit. inſtit.* unde transferri huc poſſunt, quæ ad hunc locum pertinent; quia pleraque hereditatibus & legatis communia ſunt. Hic tantum notetur, legari poſſe pure, in diem, & ſub conditione. *l. 1.* ¶ Octava cauſa videtur eſſe falſa demonſtratio legatarii, vel rei legatæ, verum hac de cauſa tum demum vitiatur legatum, cum de teſtatoris voluntate non conſtat; alias locum habet regula juris, quod falſa demonſtratio non vitiat legatum. *l. demonſtratio. 17. in princ. & §. 1. l. falſa. 33. in princ. & §. 1. & Inſt. de legat. §. huic proxima.* ¶ Demonſtratio eſt, quæ vice nominis fungitur, nec refertur ad futurum tempus, ut conditio, ſed ad præſens, veluti, *Stichum, qui meus eſt, do lego:* vel ad præteritum, veluti, *Stichum, quem à Sejo emi.* Hæc autem verba, *Stichum, qui meus erit cum moriar*, conditionem faciunt. *ſup. de leg. 1. l. 6.* Vide Cujac. *lib. 2. obſerv. cap. 39.* ¶ Nona cauſa videtur eſſe falſa cauſa legati. Cauſam præteritam ſeu procatarcticam intellige, quam Doctores impulſivam vocant, id eſt, quæ teſtatorem impulit ad legatum relinquendum: veluti, *Titio, quia negotia mea geſſit, decem do lego.* Sed hac ratione legatum non vitiatur, niſi vel probetur teſtatorem alias legaturum non fuiſſe. *l. cum tale. 72. §. falſam cauſam.* vel cauſa conditionaliter ſit concepta, veluti, *Titio, ſi negotia mea geſſit, decem do lego. d. l. demonſtratio. §. quod autem. & §. ſeq. & Inſtitut. de legat. §. longe magis.* ¶ Decima cauſa videtur eſſe, ſi legatarius modo, qui legato adſcriptus eſt, non ſatisfaciat. Eſt autem modus, futura ſeu finalis cauſa: veluti, *lego Titio decem, ut opus faciat. d. l. demonſtratio. § ult.* & dicitur pro conditione obſervari: quia legatarius non aliter poteſt legatum conſequi, quam ut cogatur modum à teſtatore adſcriptum implere. *C. de his quæ ſub mo. lega. vel fideicomm. relin. l. 1.*

II. *Ad*

II. *Ad legem Falcidiam.*

1 EXpoſita ſunt legata & fideicommiſſa, quæ ſunt omnino &
in totum utilia, ſive inutilia: ſupereſt, ut de his agamus, quæ
pro parte debentur, pro parte non debentur: quia per legem
2 Falcidiam minuuntur. ¶ Hæc lex eſt plebiſcitum: lata eſt enim
à P. Falcidio tribuno plebis, temporibus Auguſti, Cn. Domi-
tio & C. Aſinio conſulibus. *diſtin.2.cap.quædam.* Dion. *in Au-*
3 *guſto.* ¶ Duo ſunt hujus legis capita. Primo capite confirmatur
legandi facultas teſtatoribus data per legem xij. tabularum.
Altero capite limitatur ea facultas, ne teſtator poſſit ultra do-
drantem legare, ut ſalva penes heredem quarta pars maneat.
4 *l.1.in princ.* ¶ Nota primo eum, qui intra dodrantem legat, dici
hereditatem delibare: qui ultra dodrantem, onerare: qui omnia
5 legat, exhaurire. ¶ Nota ſecundo rationem, id eſt, computa-
tionem legis Falcidiæ ſeparatim ſpectari in ſingulis heredibus:
ita ut ſi multi ſint heredes, quilibet quartam partem ſuæ por-
tionis ſalvam habere debeat. *l.in ſingulis.* 77. *& Inſtit. eod.* §.1.
6 ¶ Nota tertio quantitatem patrimonii, ad quam ratio legis Fal-
cidiæ refertur, eo tempore ſpectari, quo teſtator mortuus eſt,
nec ex eo legata minui, vel conſervari, quod poſt mortem te-
ſtatoris bona ſunt deminuta, vel aucta. *l.in ratione.* 30. *in princ.*
7 *l.in quantitate.* 73. *& Inſtit. eod.* §. *quantitas.* ¶ Nota quarto,
quædam de patrimonio prius deduci, quam ratio legis Falcidiæ
ineatur, ut æs alienum, funeris impenſam, & prædia ſervorum
8 in teſtamento manumiſſorum. *Inſtit. eod.* §. *ult.* ¶ Nota quinto,
interdum non eſſe locum Falcidiæ, ſed legata ſine diminutio-
ne deberi: quos caſus retuli *diſput. I.C. theſ.* 31.

III. *Si cui plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.*

NOta ſexto, ſi dubitetur, an locus Falcidiæ futurus ſit, prætorem legatario & heredi ſuccurrere: quia legatarius nihilominus ſolidum legatum accipit, ſed ita ut cogatur datis fidejuſſoribus heredi cavere, ſi apparuerit ſe amplius legatorum nomine cepiſſe, quam lege Falcidia capere liceat, ſed quanti ea res erit, tantam pecuniam daturum, dolumque malum abfuturum. *l. 1. in princ. & l.3.§.1.*

LIBER

LIBER TRIGESIMVSSEXTVS.

TIT. I. *Ad Senatuſconſultum Trebellianum.*

NOTA ſeptimo legem Falcidiam tantum de legatis locu- 1
tam eſſe: ſed ſenatuſconſulto Pegaſiano (quod factum eſt Veſpaſiani ætate, Pegaſo & Puſione conſulibus) producta eſt ad fideicommiſſa in teſtamento relicta. *Inſt. de fideicomm. hered.* §. *ſed quia ſtipulationes.* & ex conſtitutione Divi Pii ad fideicommiſſa ab inteſtato relicta. *ſup. ad leg. Falcid. l. filiusfam.* 18. & ex conſtitutione Severi ad donationes cauſa mortis. *C. eod. l.*5. Pegaſianum autem à Iuſtiniano transfuſum eſt in ſenatuſconſultum Trebellianum. *Inſt. de fideicomm. hered. d.* §. *ſed quia ſtipulationes.* quod Neronis temporibus factum fuerat Trebellio Maximo & Anneo Seneca Conſulib. *Inſt. eod.* §. *& Neronis.* Itaque Doctores Falcidiam de legatis, Trebellianicam de fideicommiſſis detrahi dicunt: quamquam & hæc rectiſſime Falcidia dici poteſt. *Inſtitut. quibus mod. teſtam. infirm.* §. *ſed etſi quis. cum ſimil.*
¶ Illud quoque ex Pegaſiano 2
tributum eſt Trebelliano, ut heres adire hereditatem nolens, cogatur deſiderante fideicommiſſario adire, & ipſi fideicommiſſario reſtituere. *d.* §. *ſed quia ſtipulationes. verſ. ſed etiam id.*
¶ Ex ſe autem Trebellianum habet, ut actiones hereditarias 3
tam activas, quam paſſivas ad fideicommiſſarium transferat, vel in ſolidum, vel pro ea parte, pro qua hereditas reſtituta eſt. *Inſtitut. eod. d.* §. *& Neronis.* §. *ergo ſiquidem. & d.* § *ſed quia ſtipulationes.*

II. *Quando dies legatorum aut fideicommiſſorum cedat.*

ABſoluta eſt prima de legatis & fideicommiſſis quæſtio, an 1
valeant: ſequitur ſecunda, quando dies eorum cedat.
¶ Cedere diem dicimus, cum deberi incipit: venire diem, cum incipit poſſe peti. *inf. de verb. ſignific. l. cedere diem.* 213. *in princ.* 2
¶ Dies legati puri cedit à morte teſtatoris. *C. de caduc. toll. l.* 3
un. §. *cum igitur.* & §. *in noviſſimo.* exceptis legatis, quæ ad heredes legatarii non tranſeunt, ut uſu vel uſufructu legato. *l.* 2. *&* 3. *& C. de caduc. toll. d. l. un.* §. *libertatibus. verſ. excepto.* libertate ſervo legata, & legato pecuniario, quod vel ſervo cum libertate, vel ſervo legato relictum eſt. *l.* 7. §. *ult. & l. ſeq. & C. de caduc. toll. d. l. unic.* §. *libertatibus.*
¶ Dies legati puri 4
venit,

ut heredem expellat, ſed ut cum eo poſſideat cuſtodiæ cauſa. *d. l.* 5. *in pr.* ¶ Mittitur autem inpoſſeſſionem omnium bonorum. neque hoc corrigitur, ut vulgo putant, per *Nov.* 53. *cap.* 4. ubi Iuſtinianus ait mitti in poſſeſſionem pro modo debiti: quoniam univerſa bona pro debita tantum quantitate obligantur, dum miſſione in poſſeſſionem pignus prætorium conſtituitur, ut pulchre Cujac. notat *ad eam Nov.* Denique hæc duo non ſunt confundenda, res pignerata vel poſſeſſa, & debita quantitas, propter quam res pignerata vel poſſeſſa eſt: quandoquidem etiam parte debiti ſoluta, manet totum pignus obligatum, non tamen pro toto legato ſeu toto debito, cujus pars ſoluta eſt, ſed pro reſiduo. *D. famil. erciſcun. l. his conſequenter.* 18. §. *cum unus.* & *de evict. l. rem hereditariam.* 65. Expoſitæ ſunt ultimæ voluntates & earum inſtrumenta.

PARS SEXTA.

LIBER TRIGESIMVSSEPTIMVS.

TIT I. *De bonorum poſſeßionibus.*

TRIPLEX eſt ſucceſſio in bonis defuncti: hereditas teſtamentaria, bonorum poſſeſſio, & hereditas legitima. hereditas tam teſtamentaria, quam legitima, eſt civilis: bonorum vero poſſeſſio eſt prætoria. *ſup. de hered. petit. l.* 1. 2. 3. & *Inſt. h. t. verſ. quos autem.* Teſtamentariam merito præpoſuit legitimæ, imitatus legem xij. tabularum, & edictum perpetuum. *inf. ſi tab. teſtam. null. extab. l.* 1. *in pr.* quia diſpoſitio teſtatoris facit ceſſare diſpoſitionem legis. *inf. de precar. l.* & *habet.* 15. §. *cum quis.* & *C. de pact. convent. l. ult.* unde quamdiu ſpes eſt heredem fore ex teſtamento, tamdiu legitima ſucceſſio ceſſat. *ſup. de acquir. hered. l. quamdiu poteſt.* 39. & *inf. de diverſ. reg. jur. l. quamdiu poſſit.* 89. Inter hæc duo civilium ſucceſſionum genera interjicit prætoriam bonorum poſſeſſionem: quia cum partim ſit ex teſtamento, partim ab inteſtato, recte tanquam utriuſque extremi particeps, medium locum tenet. Quamobrem poſt expoſita teſtamenta, nunc agitur de bonorum poſſeſſionibus. ¶ Bonorum poſſeſſio eſt jus perſequendi retinendique patrimonii ſive rei, quæ cujuſque cum moreretur fuit, ut Vlpianus definit *in l.* 3. §. *bonor.* Ait *jus*: quia bonorum poſſeſſio ſignificat merum jus, licet rerum poſſeſſio, de qua *infr. ſub tit. de acquir. poſſ.*

Q 2 pluri-

plurimum facti habeat. *d. l.* 3. §.1. *& infr. de acquir. poſſeſ. l.*1. §. *furioſus. & ſeq. & de captiv. l. in bello.*12. §.*facti.* Ait *perſequendi retinendique*. Perſequitur, qui non poſſidet: retinet, qui poſſidet.*Inſtit.de interd.*§.*retinendæ.cum ſim.*Bonorum igitur poſſeſſionem habet etiam is, qui non poſſidet, id eſt, jus ſucceſſionis prætoriæ habet quis, ſive de facto poſſideat, ſive non poſſideat. Porro cum proprie loquendo perſecutionis vocabulum ab actione diſtinguatur. *inf.de oblig. & act. l. actio in perſonam.*28.*& de verbor.ſignif. l. pecunia.*178. §. *actionis*: hoc loco mihi ſic accipiendum videtur, ut perſecutionem prætoriam ſignificet, ut ſejungatur ab hereditate, quæ eſt juris civilis. Ait *patrimonii.* ſic maluit dicere, quam hereditatis: quia hereditas ſignificat civilem ſucceſſionem. Interdum tamen hereditatis appellatione bonorum poſſeſſio continetur. *inf. de verb.ſignif.l.hereditatis.*138.*& C.un.libe.l.un.* quemadmodum heredis appellatione interdum ſignificatur bonorum poſſeſſor. *ſup.de condit.& demonſtr.l.in conditionib.*19.§.*pen.& C.qui admitt.l.ult.* non quod ſit verus heres. *Inſtit.h.titul.verſ.quos autem.* ſed quia in omnibus vice heredis habetur. *l.* 2. Ait *ſive rei.* quia ut civilis petitio hereditatis datur etiam contra eum, qui rem hereditariam, licet minimam, poſſidet. *ſup. de hered. petit. l. regulariter.* 9. *& l.ſeq.* ita etiam poſſeſſoria hereditatis petitio, quæ datur bonorum poſſeſſori, & habet eoſdem effectus. *ſup.de poſſeſſ. hered.petit.l.*2. Nec dubium, quin ſimiliter in re hereditaria idem jus habeat bonorum poſſeſſor, ſi eam poſ-
3 ſideat, quod heres. ¶ Iam vero cum bonorum poſſeſſio deferatur, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. *inf. de bonor. poſſeſſ.ſecund.tab.l.*1.*in princ.& Inſtit.h.titul.*§.1. & vel deferatur in bonis ingenui, vel liberti: primo loco dicetur de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento ingenui: poſtremo de bonorum poſſeſſionibus ab inteſtato: interjicientur autem ſucceſſiones in bonis libertorum, tam ex teſtamento, quam ab inteſtato: ut jura patronatus non in diverſos locos diſtracta, ſed ſimul conjuncta, facilius diſcantur; & ea, quæ tam cum primo, quam cum ultimo tractatu affinitatem habent, medio loco collocentur, ſecundum methodum, quam initio hujus libri notavi.

II. *Si tabulæ teſtamenti extabunt.*

DE bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento duo generaliter ſunt notanda. Primo notandum, has bonorum poſſeſſiones componere, cum tabulæ teſtamenti extant, licet non

pro-

proferantur. *inf. de bonor. poſſeſſion. ſecund. tab. l.* 1. §. *ſufficit.* Recte fit mentio tabularum teſtamenti, ut & in aliis titulis ad bonorum poſſeſſionem pertinentibus, quia teſtamentum jure prætorio fit tabulis per ſeptem teſtes obſignatis. bonorum tamen poſſeſſiones conſtitutionibus principum productæ ſunt ad teſtamenta nuncupativa. *Inſtit. de teſtam.* §. *ſed prædicta. & C. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l.* 2.

III. *De bonorum poſſeßione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco, competente.*

SEcundo notandum, has bonorum poſſeſſiones deferri & acquiri etiam furioſis, infantibus, & cæteris in hac rubrica enumeratis. nam alii poſſunt per tutores bonorum poſſeſſionem acquirere, ut infantes. *C. de ju. delib. l. ſi infanti.* 18. §. *parente.* alii per curatores, ut furioſi. *l.* 1. alii etiam per ſemetipſos, ut muti, ſurdi, & cæci. *l.* 2. Hæc generaliter dicta ſint de bonorum poſſeſſione ex teſtamento: nunc ad ejus diviſionem accedamus.

IV. *De bonorum poſſeßione contra tabulas.*

DVplex eſt bonorum poſſeſſio ex teſtamento. Prima eſt 1
contra tabulas: altera ſecundum tabulas: ſed illa eſt potior. *inf. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l.* 2. *in princip.* ideoque primo loco explicatur. ¶ Hæc bonorum poſſeſſio datur 2
liberis, parentibus, & patronis: ſed potiſſimum liberis, de quibus hoc titulo agitur: nam de cæteris poſterius dicetur. Datur ergo hæc bonorum poſſeſſio liberis præteritis. *l.* 1. *in princ. & inf. tit. prox. l.* 1. *in princ.* niſi præteritio pro exheredatione habeatur, ut cum mater vel avus maternus teſtamentum fecit. *l.* 4. §. *penult. & Inſtit. de exhered. liber.* §. *ultim.* Intellige eam præteritis competere per ſe. nam & inſtitutis competit propter alios, ut propter fratres ſuos præteritos: ſufficit enim edictum committi per filium præteritum, ut etiam inſtitutus admittatur. exheredatis vero nullo modo competit. *l. ſi poſt.* 10. §. *pen. & ult.* Datur autem tam ſuis, quam emancipatis, & emancipatorum liberis. *l.* 3. *in princ. & inf. tit. prox. l. is qui.* 15. *& C. de collat. l. ut liberis.* 17. Item poſtumis. *l.* 1. §. *hac autem.* videlicet poſtquam nati ſunt. *inf. de ven. in poſſeſſ. mitt. l. ultim.*

V. De legatis præſtandis, contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.

TRes ſunt effectus petitæ bonorum poſſeſſionis contra tabulas teſtamenti. Primus effectus eſt, ut legata ex eo teſtamento non debeantur, niſi liberis vel parentibus, vel dotis nomine uxori nuruive relicta ſint. *l.* 1. Ne dicas hunc titulum hodie eſſe inutilem, eo quod *Nov.* 115. omnia legata tuetur: quoniam ea Nov. non pertinet ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed ad querelam inofficioſi teſtamenti.

VI. De collatione bonorum.

1 SEcundus effectus eſt collatio: quæ duplex eſt, bonorum, &
2 dotis. ¶ De collatione bonorum ſciendum eſt, liberos emancipatos, qui ad bonorum poſſeſſionem una cum liberis integri juris admittuntur, cogi bona ſua, quæ propter emancipationem ſibi acquiſiverunt, conferre, id eſt, cum bonis paternis confundere (confuſio vocatur in *l. ſi deportatus.* 8. *C. de bon. proſc.* & confundi dicitur, quod confertur, *in l. ſi ſoror.* 8. *C.h.t.*) ut ex univerſa illa maſſa partes fiant inter ſuos & emancipatos. Niſi enim hæc collatio ab emacipatis fieret, non eſſent liberis integri juris exæquati; quod prætori propoſitum fuit; ſed eſſent
3 melioris conditionis, quod eſt iniquum. *l.*1. *in pr.* ¶ Nota primo, hanc collationem tantum inter liberos defuncti locum habere, non inter aſcendentes, vel tranſverſales: *glo.ult.in l.*1.*C.de*
4 *leg.her.* Iaſ.*in l.ſi emancipati. num.*26. *C. h.tit.* ¶ Nota ſecundo emancipatos liberis tantum integri juris conferre; non etiam emancipatis. *l.*1.*§.ult.l.*2.*§.ſi tres.l.*3 *§.Iul.& C.eo.d.l.ſi eman.*9. Quin etiam conferunt ii, qui nec ſui nec emancipati ſunt, ut deſ-
5 cendentes ex fœminis. *C.eod.l.ut liberis.*17.*l.illam.*19. ¶ Nota tertio conferre quem ea quæ habuit cũ pater moreretur, dedu-
6 cto ære alieno. *l.*1.*§.qui ab hoſtib.& §.ſeq.& C.eod.l.*6. ¶ Nota quarto ea conferri, quæ in legitimam imputantur, ad excludendam inofficioſi querelam: non conferri autem bona caſtrenſia vel quaſi caſtrenſia. *C.h.t.l.filia* 12.*& D.pro ſoc.l.cum duob.*52.*§. idem Papinianus.* immo hodie ne quidem adventitia conferri,
7 ſed tantum profectitia. *C.h.t.l.ult.* ¶ Nota quinto, hoc jure collationem fieri ab inteſtato, ſive teſtamentum à parente factum non fuerit, ſive everſum ſit per contra tabulas, vel per querelam inofficioſi. *C.eod. l.*4.*l.ſi emancipati.*9.*l.ut liberis.*17. Immo etiamſi parente deportato, pars bonorum relicta liberis ſit. *C.de*

bon.

bon.proſc.l.ſi deportatus.8.ex teſtamento autem non eſſe locum collationi, niſi parens eam fieri juſſerit.*l.*1.§. *vel maxime & §. ſeq.& C.eod.l.7.l.à patre.*10.*& ſup.ſi quis omiſ.cau.teſt.l.ſi filius.* 23.*& C. comm.utriuſque jud. l. ult.* hodie vero etiam ex teſtamento collationi locus eſt, niſi teſtator eam prohibuerit, quia cenſetur per oblivionem non juſſiſſe.*Nov.*18.*c.*6. ¶ Nota ſexto collationem fieri vel reipſa, vel cautione de conferendo. *l.* 1. *§. jubet*. vel cautione de defendendo, ut ii, quibus confertur, à neceſſitate aliquid præſtandi liberentur. *C.eod.l.*2. vel remiſſione, veluti ſi quis patiatur tantum fratrem præcipere ex bonis paternis, quantum ei conferre debet. *C.eod.l.*5.*& D.de admin. tuto.l. cum poſt.*43.§.1.*verſ.ſicut in collatione.* 8

VII. *De collatione dotis.*

DOtem profectitiam filiæ ſuæ vel emancipatæ conferunt tam ſuis quam emancipatis.*C.de coll.l.*4.*& l.filiam.*7. ſive bonorum poſſeſſionem petierint,ſive ſe bonis paternis miſcuerint.*l.*1.*in pr.* ¶ Adventitia olim conferebatur fratribus, qui in poteſtate patris manſerunt, non emancipatis. *d.l.* 4. ſed hodie omnino non confertur. *C.de coll.l.ult.* ¶ Aeque autem in dote atque in aliis bonis hodie obtinet, ut collatio fiat,ſive ſuccedatur ab inteſtato, ſive ex teſtamento, niſi parens contrarium in teſtamento ſuo ſtatuerit.*Nov.*18.*cap.*6. ¶ Donatio quoque propter nuptias in collationem venit. *C.de coll.l.illam.*19.*& l. pen.* §.1. ¶ De ſimplici donatone à parente facta, merito ambigitur. nam eam conferri traditur *in l.ſi donatione.*13. *& l.ut liberis.*17. *in fin.C.eod.*quarum illa loquitur de filiafamilias, hæc de emancipatis. Sed conferri negatur in *l.filia* 18. *in pr. C.fam.ercisc. & in d.l.pen.*§.1. ubi duo caſus excipiuntur. Nec video,quomodo hæc loca conciliari poſſint, niſi cum Cujac. *lib.*3. *Obſerv. cap.* 30. diſtinguamus inter ſuccedentes ex teſtamento,& ſuccedentes ab inteſtato: quia jure Codicis hæc diſtinctio obtinet,ut ſupra docui. Hanc ſententiam ſi amplectamur, fatendum erit, ſimplicem donationem à parentibus in liberos collatam,hodie indiſtincte conferendam eſſe, id eſt, non ſolum ab inteſtato, ſed etiam ex teſtamento, niſi teſtator contrarium ſtatuerit. *Nov.*18. *cap.*6.

(margin numbers: 1 at "DOtem", 2 at "Adventitia", 3 at "Aeque", 4 at "Donatio", 5 at "De ſimplici")

VIII. *De conjungendis cum emancipato liberis ejus.*

TErtius effectus eſt ex clauſula à Iuliano adjecta edicto perpetuo. *l.*3.*& inf.tit.prox.l.*1.§. *ſi pater.* ut emancipato pe-

tenti bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamenti paterni, jungatur in unam portionem filius ejus in poteſtate avi retentus, adeo ut huic filio ſoli conferat, non fratribus ſuis. *l.1. in pr.* cum enim filius gradu, nepos ratione ſuitatis potior videatur, neutrum à ſucceſſione excludi, ſed utrumque ſimul ad bonorum poſſeſſionem admitti, æquum eſt. *d.l.1.§.1.* Idem obtinet in bonorum poſſeſſione unde liberi. *infr. de bon. poſſ. ſec. tab. l. 5. in princ.*

IX. *De ventre in poſſeßionem mittendo, & curatore ejus.*

1 DIctum eſt de liberis, quibus datur bonorum poſſeſſio contra tabulas: alii ſunt, quibus alia bonorum poſſeſſio vice
2 hujus datur. ¶ Primo ſi filius, cui nato daret prætor bonorum poſſeſſionem, adhuc in utero ſit, prætor ventrem in poſſeſſionem mittit vice contra tabulas bonorum poſſeſſionis. *l.1.in pr.* Hoc jus ad alias quoque edicti partes producitur. ex omnibus enim partibus venter in poſſeſſionem mittitur, ex quibus is admitteretur, qui in utero eſt, ſi in rebus humanis eſſet. *l.7.in pr.*
3 ¶ Ventre autem in poſſeſſionem miſſo, & bonis curator unus, vel plures dari ſolent. *d.l.1. §. quoties. & §. ſeq.*

X. *De Carboniano edicto.*

1 SI impuberi controverſia fiat, an inter liberos ſit: cauſa cognita perinde ex edicto, quod primus Carbo prætor introduxit, poſſeſſio datur, ac ſi nulla de ea re controverſia eſſet, judiciumque in tempus pubertatis cauſa cognita differtur. *l. 1.*
2 *in pr.* ¶ Hoc edictum ad contra tabulas bonorum poſſeſſio-
3 nem, & ad alias quoque aptatur. *l. 3. in pr.* ¶ Hæc bonorum poſſeſſio eſt decretalis: quoniam ex edicto à prætore decernitur pro tribunali; edictalis vero abſque decreto eſt ſine re, ut
4 Cujac. hîc notat. ¶ Porro hæc bonorum poſſeſſio, ſi ſatiſdatum ſit, non tantum ad poſſeſſionem adipiſcendam, ſed etiam ad rerum perſecutionem, & ad debita exigenda, & ad collationes valet. *l. penult.*

XI. *De bonorum poſſeßionibus ſecundum tabulas.*

1 HActenus de prima bonorum poſſeſſione ex teſtamento, quæ eſt contra tabulas, & de his quæ ejus vice dantur, ſufficienter dictum eſt: ſequitur ſecunda, quæ eſt ſecundum
2 tabulas. *l. 2. in princ.* ¶ Hæc datur directa ſcriptis heredibus:
utilis,

utilis, nuncupatis. *C.eod.l.2.* Rationem attuli hujus diſcriminis *ſup.tit.2.*

XII. *Si à parente quis manumiſſus ſit.*

EXpoſitis duabus edicti partibus de bonorum poſſeſſione contra tabulas & ſecundum tabulas; ſciendum eſt, utramque dari, non ſolum liberis, ut ſupra expoſitum fuit, ſed etiam parentibus, & patronis. Ac de bonorum quidem poſſeſſione ſecundum tabulas nulla dubitatio eſſe poteſt: de ea igitur videamus, quæ eſt contra tabulas: ac primum dicamus de parentibus. ¶ Qui ſi à liberis emancipatis præteriti ſint, contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere poſſunt: quia patronis aſſimilantur, adeo ut ſicuti patroni contra tabulas libertorum, ita etiam parentes contra tabulas liberorum bonorum poſſeſſionem accipere poſſint. ¶ Hoc jus ita demum parenti competebat, ſi contracta fiducia emancipaſſet, id eſt, ſi ipſe manumiſiſſet. nam ſi patri fiduciario mancipaſſet, & is manumiſiſſet; certe ipſe pater fiduciarius pro patrono habebatur: ipſi autem patri naturali non dabatur hæc bonorum poſſeſſio, ſed alia, quæ vocabatur *unde decem perſonæ. Inſtitut.h.t.*§.1. Idcirco hic titulus ita inſcribitur, *Si à parente quis manumiſſus ſit.* ſed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione, ſublatis veterum ſolemnitatibus, & imaginariis venditionibus, & ſublata bonorum poſſeſſione *unde decem perſonæ*, ſemper cenſetur pater emancipaſſe contracta fiducia, & indiſtincte habet jus patroni in bonis liberorum. *Inſtitut. eod.* §. *ſed eos. & de legitima adgn. ſucceſſ.* §. *ult. & C.de emancip.liber.l.ult.*

1 2 3

XIII. *De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis.*

QVod ſuperiori titulo traditum eſt, parentes à liberis præteritos, eorum bona ſcriptis heredibus auferre per contra tabulas, exceptionem patitur in rebus caſtrenſibus: hæ namque ex ſpeciali privilegio in bonorum poſſeſſionem contra tabulas militis non veniunt. *ſup.de teſtam.l.ſi à milite.29. & l.ſeq.* Hactenus de parentibus: jam dicamus de patronis.

XIV. *De jure patronatus.*

QVia bonorum poſſeſſio contra tabulas liberti, eſt pars juris patronatus, libet totum hoc jus plene explicare. Hujus juris tres ſunt partes, deinceps enarrandæ.

XV. *De obſequiis parentibus & patronis præſtandis.*

1 PRima pars juris patronatus in obſequiis ſpectatur. ¶ Obſe-
quium eſt honor, qui alicui exhibetur. *l.2. in pr. l. 7. §. ult.*
2 ¶ Hoc debent liberti patronis, & liberi parentibus: quia filio
& liberto ſemper honeſta & ſancta perſona patris ac patroni
videri debet. *l. liberto. 9.* Qui ſecus fecerit, tanquam ingratus,
extra ordinem punitur. *l.1.§. ſi filius. & C. de libert. & eor. libe. l.*
1. & in poteſtatem domini ſeu patris retrahitur. *C. eod. l.2. & C.
de ingrat. lib. l. un.* interdum & alia pœna infligitur: veluti qui
parentem vel patronum ſine venia prætoris in jus vocavit, 50.
aureis multatur. *ſup. de in jus voc. l. pen. & ult.*

LIBER TRIGESIMVSOCTAVVS.

TIT. I. *De operis libertorum.*

1 SEcunda pars juris patronatus in operis cernitur, quas liber-
2 ti patronis præſtant. ¶ Operæ ſunt diurnum officium. *l. 1.*
Intellige diem naturalem ab ortu ad occaſum Solis, non
diem civilem horis quatuor & viginti conſtantem, ut *in l. more.*
3 8. *ſup. de feriis.* ¶ Operarum aliæ ſunt artificiales, quæ in artifi-
cio: aliæ officiales, quæ in officio exhibendo conſiſtunt. atque
hæ naturaliter debentur patrono, licet ei à liberto promiſſæ
non ſint. *ſup. de condict. indeb. l. ſi non ſortem.* 26. *§. libertus.* artifi-
ciales vero non debentur, niſi ex promiſſione vel jurejurando
liberti. *l.7. & de manu. teſtamen. l. ſervum.* 36. *& de liber. cau. l.
ult. & de fidejuſſor. l. ſi quis pro eo.* 56. *in princ. & de acceptil. l. &
per jusjurandum.* 13. *in pr.* Cajus *lib.* 2. *Inſt. t.* 9. *§. item & alio.*
4 ¶ Hæc dicta ſint de operis libertorum. De operis ſervorum di-
ctum eſt *ſup. lib. 7. tit.* 7. (Vbi notavi eſſe operas etiam bruto-
rum animalium.) *& lib.* 33. *tit.* 2. Operæ filiisfamilias *ſup. tit.
prox. l. pen.* & omnino liberis hominibus imponi non poſſunt.
d. l. ſi quis pro eo. in princ.

II. *De bonis libertorum.*

1 TErtia pars juris patronatus ad bona libertorum reſpicit. In
2 hac parte prætor tria remedia dat patrono. ¶ Primum re-
medium eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas liberti, ſi ab eo
patronus ſit in teſtamento præteritus: per quam aufert ter-
tiam bonorum partem heredi ſcripto. vide *§. ſed noſtra. Inſt. h. t.*

¶ Alte-

¶ Alterum remedium eſt bonorum poſſeſſio unde legitimi: per 3
quam ſuccedit liberto inteſtato. vide *d.* §. *ſed noſtra. Inſtit. h. t. &* §. *ſed eos. de bonor. poſſeſſ. & l. ult. C. de bon. libertor. editam ex Baſilicis* à Cujacio *lib.* 20. *obſerv. cap.* 34. ¶ Quibus ex locis duo 4
notabis. Vnum eſt, patronum non habere bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti, minus in bonis habentis quam centum aureos. Alterum eſt, libertorum liberos, parentes, & fratres præferri patrono: adeo ut his ſuccedentibus, neutra bonorum poſſeſſio patrono detur in bonis liberti, id eſt, neque contra tabulas teſtati, neque unde legitimi ab inteſtato.

III. *De libertis univerſitatum.*

HÆ bonorum poſſeſſiones dantur etiam univerſitati, quæ ſervum ſuum ad libertatem produxit. *l. un.*

IV. *De adſignandis libertis.*

MOrte patroni tranſit jus patronatus ad ejus liberos, *l.* 5. *in* 1
princ. l. patronæ. 18. *cum ſim.* Sed ſi patronus uni ex liberis adſignaverit libertum, ille ſolus, cui adſignatio facta eſt ſenatuſconſulto, pro patrono habetur. *l.* 1. *in princ.* ¶ Nota adſignari 2
non poſſe ſoli filio emancipato. *Inſtit. eod.* §. *datur.* ſed ſi quis ex pluribus filiis in poteſtate retentis uni, ſimulque filio emancipato libertum adſignaverit, emancipatus per fratrē integri juris, cui junctus eſt, beneficio adſignationis fruetur. *l. utrum.* 9.

V. *Si quid in fraudem patroni factum ſit.*

TErtium remedium eſt actio Fabiana vel Calviſiana perſonalis. *l.* 1. §. *hæc actio.* qua revocantur ea, quæ libertus in fraudem patroni alienavit, ne portionem legitimam ei relinqueret. *d. l. in pr. &* §. *utrum. & paſſim.* Illam Fabius vel Favius: (nam alibi Fabiana, alibi Faviana ſcriptum eſt) hanc Calviſius, prætores introduxerunt, & illa quidem habet locum ex teſtamento, hæc vero ab inteſtato. *l.* 3. §. *patronus. &* §. *ſeq.*

VI. *Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi.*

HVcuſque de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento, quas 1
diximus locum habere, ſi tabulæ teſtamenti extent: has ſequuntur bonorum poſſeſſiones ab inteſtato. *l.* 1. §. *ita.* quæ tunc datur, cum tabulæ teſtamenti validi non extant. *l.* 3. Sive enim teſtamentum factum non ſit, ſive factum quavis de cauſa ſit inutile, ab inteſtato ſucceditur. *l.* 1. §. *plane. &* §. *penult.* ¶ Hic 2
ſunt

ſunt quatuor bonorum poſſeſſiones, quarum priores ſunt poſterioribus potiores.*d.l.*1.§.1. Prima eſt bonorum poſſeſſio unde liberi: qua liberi parentibus ſuccedunt: ſive in eorum poteſtate, ſive ſui juris fuerint.*d.l.*1. §. *liberos. & inf. quis or. in bo. poſſ. ſerv.l.*1.§. *ult.* Sed filius adoptivus, quamdiu eſt in adoptiva familia, patri adoptivo tanquam filius ex hac edicti parte poteſt ſuccedere, non patri naturali: emancipatus autem à patre adoptivo, è contrario vocabitur ad ſucceſſionem patris naturalis, non patris quondam adoptivi.*d.l.*1.§.*liberos.& l.* 4. *& Inſtit.de hered.quæ ab inteſt.*§.*at hi.*

VII. *Vnde legitimi.*

SEcunda eſt bonorum poſſeſſio unde legitimi. Legitimi ſunt liberi ſui, agnati, patronus & pater qui filium emancipavit.

VIII. *Vnde cognati.*

TErtia eſt bonorum poſſeſſio unde cognati. Cognatos hic proprie & anguſte accipe, ut hi ſignificentur, qui ratione ſanguinis juncti erant defuncto, non tamen erant in ejus familia, ut conjuncti per fœminas.*Inf.de gradib.l.ult.*§.*cognati.&* §. *cognationis.& Inſtitut.de legit.agnat.tut.*§. 1. *& de ſucceſſ.cogn.* §. *pen.* & conjuncti per maſculos, quorum agnatio per capitis deminutionem ſublata eſt.*Inſtitut.eod.*§.1.

IX. *De ſucceſſorio edicto.*

1 COmmunia dictis bonorum poſſeſſionibus duo ſunt. Primo his commune eſt, ut ſi priori loco vocati, bonorum poſſeſſionem non accipiant, ſequentes in eorum locum ſuccedant, & ad bonorum poſſeſſionem vocentur, ut puta cum liberi primo loco vocentur, his repudiantibus, vocantur legitimi, & ſimiliter his quoque repudiantibus, cognati: item repudiante
2 proximiore adgnato, vel cognato, ſequens admittitur. ¶ Nota primo ſucceſſionis verbum eſſe homonymum, alia namque eſt ſucceſſio, quâ defuncto ſucceditur: alia, qua quis in locum ejus ſuccedit, qui prior ad hereditatem vel bonorum poſſeſſionem vocabatur, hæc poſterior ſignificatio in præſentia debet accipi,
3 & ab hac appellatur edictum ſucceſſorium. ¶ Nota ſecundo ſucceſſorium edictum obtinere tam in diverſis bonorum poſſeſſionis generibus, ut repudiantibus liberis vocantur legitimi, & repudiantibus legitimis vocantur cognati: quam in eodem
4 genere, ut repudiante fratre vocatur patruus. ¶ Nota tertio,
non

non ſolum alios aliis, ſed etiam eoſdem ſibi ipſis ſuccedere; verbi gratia, filius integri juris, eſt in numero liberorum, & legitimus, & cognatus, ſi igitur non petierit bonorum poſſeſſionem unde liberi: poteſt petere unde legitimi, & hac quoque omiſſa, vel repudiata, poteſt petere unde cognati. *d. l. 1. §. ſed videndum. & inf. quis or. in bonor. poſſeſſ. ſerv. l. 4. §. 1.* ¶ Nota quarto huic ſucceſſioni locum eſſe, cum prior vel repudiavit, vel non petita bonorum poſſeſſione deceſſit, vel tempore excluſus eſt. *l. 1. §. qui ſemel. §. ſi intra. §. ſed videndum.* Tempus autem petendæ bonorum poſſeſſionis à prætore præſtitutum eſt parentibus & liberis unius anni; & reliquis dierum centum. *d. l. 1. §. quod dicimus. & § largius. & Inſtit. de bonor. poſſeſſ. §. cum igitur.* quod quidem tempus utile eſt. *Inſtit. eod. §. penult. & inf. quis or. in bonor. poſſeſſ. ſerv. l. 2.* 5

X. *De gradibus & affinibus & nominibus eorum.*

SEcundo dictis bonorum poſſeſſionibus commune eſt, ut gradu proximiores præferantur remotioribus; & qui ſunt in eodem gradu, ſimul admittantur. Nam quod nepos una cum patruo ſuo ſuccedat avo, quamvis nepos ſit in ſecundo gradu, patruus ejus (id eſt, filius defuncti) ſit in primo gradu: hoc ideo fit, quia nepos in locum patris ſui prædefuncti ſuccedit, eumque repræſentat. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. §. cum filius.* adeo ut repræſentative dici poſſit eſſe in primo gradu, eademque ratio eſt aliorum liberorum, qui parentum ſuorum prædefunctorum locum occupant. cæterum pater filio ſuo in bonis avi præfertur. *l. 5. §. 1.* eo excepto, quod filio emancipato jungitur ejus filius, qui in poteſtate avi remanſit. *d. l. 5. in princ.* ut fuit expoſitum *ſup. de conjun. cum emanc. lib. ejus.* Quoniam igitur in dictis tribus bonorum poſſeſſionum ordinibus, unde liberi, unde legitimi, unde cognati, graduum ratio habetur: merito de gradibus hoc loco agitur: ut intelligamus, quinam ſingulis gradibus collocentur vel inter liberos, vel inter parētes, vel inter cognatos ſive adgnatos. Cum hoc tractatu conjunctus eſt tractatus de affinibus: ideoque ſub eundem titulum refertur. ¶ Cognatio eſt ſanguinis vera vel ficta conjunctio. Vera eſt inter natura conjunctos: ficta inter conjunctos per adoptionem. Illa vocatur naturalis: hæc, civilis ſeu legitima. Item illa proprie appellatur cognatio: hæc agnatio. Inter aliquos tantum naturalis, inter nonnullos civilis tantum, inter alios utraque conjunctio eſt. *l. 4. §. cognationis.* Natura tantum conjuncti ſunt, qui ſunt ejuſ-

ejuſdem ſanguinis, non ejuſdem familiæ, ut mater & filius, ut conjuncti per fœminas, ut agnati capite minuti, ſicuti notavi *ad tit. unde cognati.* Civiliter tantum conjuncti ſunt, qui ſunt ejuſdem familiæ, non ejuſdem ſanguinis, ut conjuncti per adoptionem; quoniam adoptio non jus ſanguinis, ſed adgnationis affert. *ſup. de adopt. l. qui in adoptionem.* 25. Ideoque fratres adoptivi improprie vocantur conſanguinei. *Inſtitut. de legiti. adgnat. ſucceſſ. §. per adoptionem.* Vtroque vinculo juncti ſunt, qui ex juſtis nuptiis. *d. l.* 4. *§. cognationis. verſ. utroque jure.* per maſculos ſunt conjuncti. *d. l. ult. § cognati. & §. cognationis. & de legit. adgn. tut.* §. 1. neque ſunt capite minuti. *Inſtit. de legi. adgn. tut. §. ultim. & de ſucceſſ. cognat.* §. 1. Eſt & altera cognationis diviſio, quod alia eſt inter parentes & liberos, alia inter tranſverſales, id eſt, inter eos, qui ex eodem parente ſunt procreati. *l.* 1.
3 *in princ. & Inſtitut. eod. in princ.* ¶ Gradus eſt cognatorum vel adgnatorum diſtantia: quæ quidem à generatione ſumitur: tot enim jure civili inter duas perſonas gradus numerantur, quot ſunt generationes interjectæ. *l ult. §. nam quoties. & Inſt. eo. §. hactenus.* Iuris canonici alia ratio eſt, ut in Analyſi ejuſdem
4 tituli expoſui. ¶ Affinitas eſt per nuptias conjunctio inter conjugem & alterius conjugis cognatos. Hoc eſt, quod dicitur *in d. l.* 4. *§. ſed quoniam.* affines eſſe viri & uxoris cognatos: non eſt enim intelligẽdum cognatos viri & uxoris eſſe affines inter ſe: ſed cognatos viri, eſſe affines uxoris: & cognatos uxoris, eſſe vi-
5 ri affines. ¶ Dicuntur ergo affines, eo quod duæ diverſæ cognationes per nuptias copulantur, & altera ad alterius finem accedit, affinitas namque jure civili per nuptias contrahitur. *d. l.* 4. *§. ſed quoniam.* Sed jure Pontificio affinitas etiam ex concubinatu, & alio coitu oritur. *ext. de eo qui cogn. conſangu. uxo. ſuæ. cap.* 6.
6 *verſ. ſed nec affinitas. & cap. tuæ.* 10. ¶ Illa quoque inter hæc jura differentia eſt, quod jure civili inter affines nulli gradus ponuntur. *d. l.* 4. *§. gradus.* jure autem canonico, quia vir & uxor ſunt una caro, quoto cognationis gradu aliquis marito jungitur, etiam ejus uxori junctus eſſe dicitur: & quo gradu cognationis diſtat à muliere, eodem diſtat ab ejus marito. *xxxv. quæſt.*
7 5. *cap. porro.* ¶ Quod ad nomina attinet, quæ eſt tertia hujus rubricæ pars, quidam cognatorum gradus propria nomina habent, ut pater, filius, patruus, &c. plerique propriis nominibus carent, ut parentes ſupra tritavum, liberi ultra trinepotem. *l. ult. §. parentes.* & tranſverſales præter fratrem, patruum, patruum magnum, propatruum, abpatruum, conſobrinum, ſobrinum,

propius ſobrino,& cæteros,qui eiſdem gradibus ſunt:ut merito Iuſtinianus dixerit, facilius eſſe ſingulorum cognatorum gradus,quam nomina indicare.*Inſt.hoc tit.§.hactenus.*¶Sunt autem 8
alia nomina adgnatis & cognatis communia,alia adgnatorum, vel cognatorum propria, alia affinium. Commũnia cognatorũ & agnatorum in linea adſcendentium, id eſt, parentum,ſunt hæc:pater,mater : avus,avia : proavus,proavia:abavus, abavia: atavus,atavia : tritavus,tritavia : in linea deſcendentium,id eſt, liberorum,hæc : filius, filia : nepos, neptis : pronepos, proneptis : abnepos, abneptis: atnepos, atneptis: trinepos, trineptis: in tranſverſalibus hæc : frater,ſoror: conſobrinus, ſi late hoc vocabulum accipiatur.*l.1.§.quarto gradu. in fin.& Inſtitut.eod. §. quarto gradu. verſ. conſobrinus:* propior ſobrino, propior ſobrina : ſobrinus, ſobrina. Nomina adgnatorum propria ſunt tantum in tranſverſalibus : patruus, amita : patruelis : propatruus,proamita: abpatruus,abamita.Nomina cognatorum propria ſimiliter ſunt in tranſverſalibus : avunculus, matertera: conſobrinus,conſobrina,proprie dicti: amitinus,amitina: proavunculus, promatertera: abavunculus, abmatertera. Nomina affinium ſunt : ſocer, ſocrus : gener,nurus : proſocer, proſocrus : progener,pronurus : levir, glos : ſororius, fratria : vitricus, noverca : privignus, privigna.vide *l.4. §. gradus. & §.ſeq. & diſput. 2. the.17.*

XI. *Vnde vir & uxor.*

EXpoſitæ ſunt tres bonorum poſſeſſiones ab inteſtato:unde liberi,unde legitimi, & unde cognati: quarta & ultima eſt, unde vir & uxor : per quam conjux ſuperſtes conjugi defuncto vel defunctæ ſuccedit, id eſt, vir uxori : aut uxor viro.

XII. *De veteranorum, & militum ſucceſſione.*

POſtquam ſpecialiter explanatæ ſunt bonorum poſſeſſiones, tam ex teſtamento, quam ab inteſtato, ſupereſt,ut quædam eis communia explicentur. Primo in milite ſpeciale eſt, ut ſi capitali pœna ex delicto militari damnatus ſit, ex ejus teſtamento peti poſſit bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, & ab inteſtato ei ſuccedat legitimus heres, vel proximus cognatus uſque ad quintum gradum.*l. 1. & 2.* Idem ſervari in veterano, hæc rubrica indicat. Pagani capite puniti bona confiſcantur. *Inf.de bon.damnat.l.1.*

XIII. *Quibus non competit bonorum poſſeſsio.*

SEcundo, ſi heres ſcriptus prohibuerit defunctum mutare teſtamentum: aut is qui ab inteſtato ſuccedit, prohibuerit eum facere teſtamentum, ne ad alium ſucceſſio deveniret: ei, tanquam indigno, aufertur, & confiſcatur, quod morte ejus conſecutus eſt: ſive ſit hereditas, ſive legatum vel fideicommiſſum, ſive bonorum poſſeſſio. De hereditate auferenda dictum eſt *ſup.tit.de ſenatuſconſ. Silan.* de legatis autem & fideicommiſſis *ſup.tit.de his quæ ut indign.*de bonorum vero poſſeſſione hic congrue tractatur, ubi intellige non competere bonorum poſſeſſionem, quæ propter dictam confiſcationem non competit cum effectu.

XIV. *Vt ex legibus, ſenatuſve conſultis bonorum poſſeſsio detur.*

1 TErtio uti nova lex (nam legi xij.tabularum bonorum poſſeſſiones ſunt incognitæ,) vel ſenatuſconſultum, vel principis conſtitutio, bonorum poſſeſſionem defert, ita eam prætor dat, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato.*l.un.& Inſt.de bo-*
2 *nor. poſſeſſ.* §.*ſeptima.* ¶ Superiores bonorum poſſeſſiones vocantur ordinariæ.*Inſt.eod.*§.*ſed eas.in fin.*hæc, extraordinaria.*d.* §.*ſeptima.*

XV. *Quis ordo in bonorum poſſeſsionibus ſervetur.*

QVarto bonorum poſſeſſiones certo ordine ſunt diſpoſitæ, ſecundum quem deferuntur: unde eas ordinarias appellari diximus, nam bonorum poſſeſſiones ab inteſtato ceſſant, ſi petatur bonorum poſſeſſio contra tabulas, vel ſecundum tabulas: atque hæc illi cedat, item ab inteſtato præferuntur liberi legitimis, legitimi cognatis, cognati conjugi. Hoc igitur ordine bonorum poſſeſſiones ordinariæ diſponuntur:

1	Contra tabulas.	1	Ex teſtamento.
2	Secundum tabulas.	2	
3	Vnde liberi.	1	Ab inteſtato.
4	Vnde legitimi.	2	
5	Vnde cognati.	3	
6	Vnde vir & uxor.	4	

Hæc dicta ſint de bonorum poſſeſſionibus.

XVI. *De ſuis & legitimis heredibus.*

EXpoſitis duobus ſucceſſionum generibus, nimirum ſucceſ- 1
ſione civili ex teſtamento, & ſucceſſione prætoria per bonorum poſſeſſionem, ſupereſt ut dicamus de ſucceſſione civili ab inteſtato. ¶ Quam partem breviter attingam, quia jura o- 2
mnia Digeſtorum, Codicis, & Inſtitutionum, quæ de inteſtati hereditate loquuntur, per *Nov.*118. à Iuſtiniáno ſunt abrogata. Ibi namque tres heredum ordines Imperator facit: & primo vocat liberos defuncti, ſecundo parentes, tertio tranſverſales, ſublata ſuitatis, & adgnationis prærogativa. fratres tamen & ſorores ex utroque parente conjunctos adjungit parentibus, nec non *Nov.*127. *cap.*1. adjungit horum fratrum vel ſororum filios. ¶ Sed hic in primo ordine vocantur ſui heredes, quos de- 3
finivi *ſup. de liber. & poſtum.* §.2. Horum proprium eſt, ut heredes fiant ipſo jure: quia etiam vivo parente ſunt quodammodo domini: ut non tam hereditatem acquirere videantur, quam dominium in eorum perſona continuari. *ſup. eod. l. in ſuis.* 11. *& Inſt. de hered. quæ ab inteſt. defer.* §. *ſui autem heredes fiunt.* ¶ In 4
ſecundo ordine vocantur legitimi heredes. Sunt autem legitimi heredes vel ex lege xij. tabularum, vel ex jure novo. ¶ Ac 5
primo quidem ex lege xij. tabularum vocantur proximi adgnati. *Inſt. de legit. adgnat. ſucceſſ. in princ.* inter quos ex Anaſtaſii conſtitutione collocantur fratres & ſorores emancipati. *C. de legit. tut. l.*4. *& de legit. hered. l. ult. & Inſt. de ſucceſſ. cognat.* §.1. & ex Iuſtiniani conſtitutione filii ſororum. *C. de legit. her. l. pen. & Inſt. de legit. adgn. ſucceſſ.* §. *hoc etiam.* ¶ Secundo ex eadem 6
lege xij. tabularum patroni, vel eorum liberi ſuccedunt libertis. *Inſt. de legit. patro. tut. verſ. eo enim. & de ſucceſſ. libert. in princ.* 7
¶ Tertio ex ejuſdem legis mente & interpretatione parentes ſuccedunt liberis quos emanciparunt. *Inſt. de legit. adgn. ſucceſſ.* §. *ult.* quia patronorum jura propter emancipationem habent, ut expoſui *ſup. ſi à paren. quis manumiſſ. ſit.* §.3.

XVII. *Ad ſenatuſconſultum Tertullianum, & Orphitianum.*

QVarto ex ſenatuſconſulto Tertulliano (quod Divi Ha- 1
driani temporibus factum eſt. *Inſtit. de ſenatuſc. Tertull.* §. *poſtea.*) mater filiis, & filiabus ſuccedit. ¶ Quinto ex ſena- 2
tuſconſulto Orphitiano (quod Orphitio & Ruſo Conſuli- 3
bus factum eſt Divi Marci temporibus. *Inſt. de ſenatuſc. Orphit. in princ.*)

in princ.) filii & filiæ ſuccedunt matri: & ex conſtitutionibus principum nepotes & neptes ſuccedunt aviæ. *Inſt. eod.* §. 1.
3 ¶ Abſolutus eſt tractatus de tribus ſucceſſionum generibus, civili ex teſtamento, prætoria, & legitima.

LIBER TRIGESIMVS NONVS.

TIT. I. *De operis novi nunciatione.*

1 MEMORIA repetendum eſt, quod initio tertiæ partis notavi, in his Pandectarum partibus, tertia, quarta, quinta, & ſexta, quatuor genera judiciorum conſiderari: videlicet de obligatione, de perſonæ ſtatu, de rei dominio, & de poſſeſſione. Obligatio ex variis cauſis & quaſi fontibus naſcitur. Itaque multa obligationum genera conſtitui poſſunt: quorum tria à dictæ tertiæ partis initio ad hunc uſque locum enarrata ſunt. Primum genus fuit obligationum ex contractibus realibus, ut mutuo, commodato, &c. Secundum ex contractibus perſonalibus, ut ſponſalibus, nuptiis, tutelis. Tertium ex ſucceſſionibus. Nunc igitur ad reliqua obligationum genera enarranda pergamus. Quartum genus eſt obligationum de damno infecto, id eſt, quod nondum factum eſt, ſed futurum time-
2 tur. *inf. tit. prox. l.* 2. ¶ Hæ obligationes ſunt tres. Prima ex operis novi nunciatione oritur. Nam qui opus novum facit, per nunciationem inhibetur, & vetatur in ea pergere, etiamſi jus
3 faciendi habeat. *l.* 1 *in princ.* ¶ Opus hic intellige, quod ſolo conjunctum eſt, cujus ædificatio vel demolitio videtur opus novum continere. cæterum ſi quis meſſem faciat, arborem ſuccidat, vineam putet, quamquam opus facit, tamen ad hoc
4 edictum non pertinet. *d. l.* 1. §. *hoc autem.* ¶ Opus novum facit, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, priſtinam faciem operis mutat. *d. l.* 1. §. *opus.* Nec refert utrum intra oppida, an extra oppida in villis, vel agris fiat: nec utrum in loco publico, an in privato fiat. *d. l.* 1. §. *ſive autem.* Si quis autem ædificium fulciat, certe non opus novum facit, ſed veteri ſuſtinendo re-
5 medium adhibet. *d. l.* 1. §. *ſi quis ædificium.* ¶ Nunciare novum opus, eſt denunciare ne opus novum fiat. Quapropter ad futura, non ad jam facta opera hoc remedium operis novi nuncia-
6 tionis pertinet. *d. l.* 1. §. 1. ¶ Nunciare novum opus poteſt, qui dominium habet, vel ſervitutem. *inf. de remiſſ. l. un.* §. *jus habet.*
urbanam

urbanam ſcilicet. *ſup. de ſervit. præd. urban. l. inter.* 15. *in fi.* non ruſticam. *l. qui viam.* 14. Fructuarius procuratorio nomine nunciare vicino poteſt, ipſi autem domino nunciandi jus non habet. *l.* 1. *§. ulſ. & l.* 2. *& inf. de remiſſ. d. l. un. §. pen.* ¶ Nunciatio 7
in rem fit, non in perſonam, id eſt, in re præſenti fit ei qui in re præſenti eſt, ſive ſit dominus, ſive domini, operiſve nomine ibi ſit, cujuſcumque ſit conditionis, dummodo intelligat quod agitur, idcirco nunciatio ſervo vel fabro facta, dominum tenet, licet infantem vel furioſum. *l.* 5. *§. nunciationem. & §. ſeq. l.* 8. *l. operis.* 10. *& l. ſeq.* ¶ Nunciat aliquis novum opus, I. Vel ſuo, vel 8
alieno nomine, *d. l.* 1. *§. item nunciationem.* II. Vel juris ſui conſervandi, vel damni depellendi cauſa. *d. l.* 1. *§. pen.* III. Vel per prætorem, vel per lapilli jactum, vel verbis: hæc autem proprie & anguſte vocatur operis novi nunciatio, quæ verbis fit: ſed minus eſt cæteris utilis, quoniam adverſarium poſſeſſorem facit. *d. l.* 1. *§. nunciatio ex hoc. & d. l.* 5. *§. meminiſſe.* ¶ Effe- 9
ctus nunciationis eſt, ut ab opere abſtineatur, donec vel ſatiſdetur de opere reſtituendo, ſi contra facientem judicabitur, vel nunciatio remiſſa à prætore fuerit. *l. non ſolum.* 8. *§. ſciendum.* Tollitur enim nunciatio ſatiſdatione vel remiſſione: quin etiam alienatione, & morte alienantis. *d. l. non ſolum. §. pen.* non morte ejus, cui nunciatum fuit. *ead. l. §. ult.* Interdum nunciationem contemnere licet: veluti ſi quis rivos, aut cloacas purget, opuſve aliud faciat, cujus mora periculum eſt allatura. *l.* 5. *§. ſi quis rivos. & §§. ſeqq.* ¶ Ad operis novi nunciationem per- 10
tinent tria interdicta. I. Reſtitutorium, quo prætor opus contra nunciationem factum reſtitui jubet. *l. prætor.* 20. *in princ.* II. Prohibitorium, ne vis fiat novum opus facienti, ſi de eo reſtituendo ſatiſdederit, aut per adverſarium ſteterit, quominus ſatiſdaret. *d. l. prætor. §. deinde.* III. Prohibitorium, ne vis fiat novum opus facienti, poſtquam nunciatio à prætore remiſſa fuerit. *inf. de remiſſ. l. un. in princ.*

II. *De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus.*

SEcunda obligatio de damno infecto eſt propter periculum, 1
quod vicino ædificio ruinam minante, vel parte ejus, ut projecto, vel protecto (liber Flor. hic habet protectionibus, in indice habet projectionibus) vel ſuggrunda imminet. ¶ Proje- 2
ctum eſt, quicquid ultra ædes eminet, ita ut ab altera parte ſuſpenſum maneat: alioquin non projectum, ſed immiſſum diceretur.

retur. Projecta igitur ſunt, ut mœniana, protecta, ſuggrunda. Immiſſa, ut tigna, quæ ab ædibus in vicinas ædes immittuntur. *inf. de verb. ſignif. l. malum. 242. §. 1.* Mœniana ſunt, quæ ſpectandi cauſa projiciuntur, à Mœnio inventore appellata, ut Feſtus, Aſconius, & alii Auctores ſunt. Protectum eſt eminens tecti pars, quæ ſtillicidium arcet à pariete. Suggrunda ſunt tabulæ circa ædificium à ſummo extenſæ, quæ ædes tuentur ab injuria imbrium, atque etiamſi larignæ fuerint, à periculo incen-
3 diorum, *ut ex Palladio & Vitruvio Cujac. hîc notat.* ¶ Qui damnum ab ædibus vicini ruinoſis ſibi metuit, petere à vicino poteſt, ut ſibi eo nomine à vicino caveat: dummodo enim juret ſe non calumniæ cauſa id petere, prætor vicinum, ſi dominus ſit, repromittere: ſi alieno nomine interveniat ſatiſdare: ſi dubitetur an ſit dominus, ſub exceptione ſatiſdare jubet. eoque ita ut oportet non cavente, adverſarium ejus in poſſeſſionem primo decreto mittit. in contumaciam perſeverante, etiam poſſidere ſecundo decreto jubet. *l. 7.*

III. *De aqua & aqua pluviæ arcendæ.*

1 Tertia de damno infecto obligatio eſt, cum ex opere manu facto. *l. 1. §. 1.* aqua pluvia (id eſt, quæ de cœlo cadit, & quæ imbre excreſcit. *d. l. 1. in prin.* ubi pro *atque*, puto legendum *& quæ*) nocitura eſt. *d. l. 1. §. 1. l. 6. §. officium. l. Antæus. 14.*
2 *§. in hoc judicium. l. vicinus. 24. §. pen.* ¶ Qui opus fecit, aut facienti ſucceſſit, opus ſuis impenſis tollere, ac damnum poſt litem conteſtatam contingens ſarcire cogitur. is, cujus ſervus fecit, eum noxæ dedere poteſt. alii tantum patientiam præſtare tenentur, ut opus tollatur. *d. l. 6. §. officium. & §§. ſeqq. l. ſupra. 11.*
3 *§. ult. & l. ſeq.* ¶ Hac de cauſa datur actio perſonalis. *d. l. 6. §. aquæ.* ex lege xij. tabularum. *inf. de ſtatulib. l. Labeo. 21. in princ.*
4 ¶ Hinc occaſione ſumpta, agitur latius de aqua, id eſt, de aquæ ſervitutibus, ut aquæ ducendæ. *l. 7. cum tribus ll. ſeqq. & d. l. ſupra. in pr. l. ſi prius 17. in pr. & §. 1. l. ſi in publico. 18. &*
5 *§. 1. & l. ult.* & aquæ hauriendæ. *d. l. ſi prius. §. via.* ¶ Quapropter hic titulus inſcribitur *de aqua*, id eſt, aquæ ſervitutibus (nam aquæ appellatione interdum ſignificatur ſervitus, ut *in l. liberto. 31. §. ult. ſup. de negot. geſt. & in rubr. C. de ſervit.*
6 *& aqua*) *& aquæ pluviæ arcendæ*, ſubaudi, actione. ¶ Expoſitum eſt quartum obligationum genus, quod ad damna infecta ſpectat.

IV. *De publicanis, & vectigalibus, & commiſſis.*

QVintum obligationis genus ad vectigalia reſpicit.¶ Vectigalia ſunt reditus fiſci, aut reipub. unde vocantur publica vectigalia. *inf. de verb. ſignif. l. inter.* 17. §. 1. & præciſe publica. *ſup. pro ſoc. l. ut in conductionibus.* 33. & dicuntur eſſe fructus, quibus reſpub. ſuſtinetur, apud Tacitum *lib.* 13. *annal.* Hæc qui conducunt, publicani nominantur. *l.* 1. §. 1. *l. quanta.* 12. §. *ult. & l. ſeq. in princ. & inf. de verb. ſign. l eum qui.* 16. vel redemptores. *ſupr. loca. l. cum in plures.* 60. §. *pen.* eaque conductio appellatur redemptura. *ſup. de inſtit. actio. l.* 5. §. *Labeo.* & apud Liv. *in extremo lib.* 33. quamquam redemptor proprie dicitur, qui faciendum aliquid, ut templum, vel porticum; aut præbendum, ut annonam exercitui conduxit: & tum demum, cum id fecit, vel præbuit, pecuniam à fiſco accipit, auctore Feſto. Cum autem multæ eſſent publicanorum ſocietates: is, qui à populo conducebat, quia manu ſublata ſignificabat ſe auctorem conductionis eſſe, manceps appellabatur, teſte eodem Feſto. hunc Aſcon. vocat publicanorum principem. Præs vero eſt, ut ait Feſtus, qui populo ſe obligat, interrogatus à magiſtratu, quia populo præſtare debet, itaque tam manceps, præs eſt, quam qui pro eo præs factus eſt: ſocii vero ſunt, qui in partem quæſtus vel jacturæ à mancipibus & prædibus vocabantur. Hæc Feſtus. 1 2

¶ Vectigalium varia ſunt genera: ut ſcriptura, decuma, portorium: ac publicanorum genera totidem, ut decumani, pecuarii, portitores. Scripturam paſtores ex publicis paſcuis ſolvebant pecuariis; decumam aratores, qui publicos agros colebant, decumanis dabant: portorium mercatores portitoribus mercium importatarum vel exportatarum nomine pendebant. Sunt & ſalinarum & fodinarum vectigalia. *l. ſed & hi.* 13. *in pr. & inf. de verb. ſignif. d. l. inter.* §. 1. ¶ Ergo vectigal publicanis debetur, ut ob negotiationem, & tranſductionem mercium. *C. de vectigal. l.* 6. debetur octava. *C. eod. l.* 7. *& de eunuch. l.* 2. quam Publicani exigétes, vocantur octavarii. *C. de vectigal. l. à legatis.* 8. Qui vero vectigal debet, is debet res apud publicanum profiteri. *l. ult.* §. *Divus. &* §. *ſeq.* & vectigal ſolvere. *C. de vectigal. l.* 5. 6. *& paſſim,* alioquin ob omiſſam profeſſionem, vel ſolutionem, res incidunt regulariter in commiſſum, & confiſcantur, quæ vocatur pœna commiſſi. *d. l. ult.* §. *quoties.* vel pœna vectigalis. *d. l. ult.* §. *licet.* Interdum res non confiſcatur, ſed duplum vectigal ſolvitur, ut cum quis non dolo, ſed per errorem incidit in 3 4

commiſſum.*d.l.ult.§. Divi quoque fratres.* Interdum pœna re-
mittitur,ut militi.*C.de vectigal.l.*3.& pupillo intra diem trige-
5 ſimum,ſolventi vectigal.*l.*7.§.1.¶ Dixi de obligatione,quæ de-
betur publicano: nunc dicam de obligatione, qua publicanus
tenetur. I. Sive ejus nomine alius, ſive ejus familia aliquid ra-
puerit,furtumve fecerit,aut damnum dederit, præter vulgares
actiones vi bonorum raptorum, furti, legis Aquiliæ, propria
actione prætoria tenetur: qua, niſi res reſtituta fuerit, intra an-
num in duplum, poſt annum in ſimplum condemnatur: & ſi
ſervi fecerint,niſi eos exhibeat, ſine noxæ deditione in eum ju-
dicium datur *l.* 1. In duplo autem res ipſa ineſt, ita ut ſit actio
mixta.*l.*5.§. 1. II. Si quid illicite exegerit, puta vectigal exege-
rit ab eo qui vectigal non debet,vel ſupra octavam exegerit ab
eo qui octavam præſtare debebat: ſi quidem ſine vi fecit, du-
plum: ſi per vim, quadruplum reſtituit.eo amplius extra ordi-
nem plectitur.*l.locatio.*9.§.*quod illicite.*

V. *De donationibus.*

1 SExtum & ultimum obligationis genus eſt ex cauſa donatio-
2 nis.¶ Donatio à dono dicitur.*inf.tit.prox. l.ſenatus.* 35 §. 1.
3 ¶ Et eſt liberalis, nullo jure cogente facta conceſſio. *l. donari.*
4 *29.in princ.& inf.de verb.ſignif.l.donari.* 82. ¶ Dividitur. I. In
donationem proprie dictam, per quam donatarius non obliga-
tur,niſi naturaliter ad ἀντίδωρα. *ſup.de hered.petit. l. ſed etſi.* 25.
§.*conſuluit:* & donationem improprie dictam,quæ accipientem
obligat,qualis eſt donatio cauſa mortis.*ſup. de reb. cred. l. non
omnis.* 19. & donatio ſub modo, veluti dono tibi decem ut eas
Romam.*C.de condict.ob cauſam.l.*2.3.7.8.II.In donationem in-
5 ter vivos, & mortis cauſa. *Inſtit.h.t.in princip.* ¶ Donatio inter
vivos fit multis modis. I. Rei traditione: tuncque eſt modus
acquirendi dominii. *Inſtit.ibid.* II. Stipulatione: tuncque datur
actio ex ſtipulatu.*C.eod.l.ſi quis argentum.* 35. §. *ſed ſi quidem.*
III.Contractu innominato, do ut des, vel do ut facias: ita con-
trahitur donatio ſub modo.IV.Nudo pacto.hinc olim non da-
batur actio,ſed ex Iuſtiniani conſtitutione hodie datur actio, id
eſt,condictio ex lege.*d l.ſi quis argentum. §. ſed ſi quidem.Inſt.
eod.§.alia.Nov.*162.*cap.* 1. Sive autem nudo pacto, ſive ſtipula-
tione fiat, ſi quingentos aureos excedat,regulariter inſinuatio-
nem apud acta requirit: alioquin in ea quantitate, quæ quin-
gentos aureos excedit,non valet.*C.eo. l.ſancimus.* 34. *& l.pen.
& Inſtit.eod.d.§.alia.*

VI. De

VI. *De mortis cauſa donationibus & capionibus.*

DOnatio quoque mortis cauſa multis modis fit. Vel enim donat aliquis nullo præſentis periculi metu conterritus, ſola mortalitatis cogitatione motus: vel imminente periculo motus, ita donat, ut ſtatim res fiat accipientis: vel periculo motus, ſic donat ut ſtatim faciat accipientis, ſed tunc demum cum mortuus fuerit. *l.* 2. *l. ſenatus.* 35. §. *mortis cauſa.* Imminens mortis periculum intellige, ſive propter morbum, ſive propter navigationem, vel longinquum iter, ſive ob aliam quamcumque cauſam. *l.* 3. 4. 5. 6. Cum autem ita datur, ut ſtatim res accipientis fiat: hoc quatuor modis accidere poteſt. primo, ut omnimodo donatore ex eo caſu, cujus contemplatione donavit, puta ex ea valetudine mortuo, res non reddatur: ſecundo, ut etiamſi prior ex ea valetudine donator deceſſerit, tamen res reddatur, ſi mutata voluntate reſtitui ſibi voluerit: tertio, ut non aliter reddatur, quam ſi prior ille, qui accepit, deceſſerit: quarto, ut nullo caſu ſit repetitio, id eſt, ne quidem ſi donator convaluerit. *l. ſi aliena.* 13. §. 1. *d. l. ſenatus.* §. *mortis cauſa.* ſed hæc poſtrema, licet mortis cogitatio ſit ejus cauſa procatarctica, id eſt, occaſionem donandi dederit; tamen judicanda potius eſt donatio inter vivos, quam mortis cauſa. *l. ubi.* 27. Nam & moriens donare non mortis cauſa poteſt. *l. Seja.* 42. §. 1. tunc vero eſt mortis cauſa donatio, cum donator mavult ſe habere, quam donatarium: & potius vult habere donatarium, quam heredem. *l.* 1. *& d. l. ſenatus,* §. *ſed mortis & Inſtit. de donat.* §. 1. *verſ. & in ſumma.* ¶ Hæc donatio longe à ſimplici inter vivos donatione diſtat, *d. l. ſenatus.* §. *ſed mortis.* & legatis comparatur. *l. illud.* 37. *in pr. & C. eod. l. ult. & Inſtit. de donat.* §. 1. *verſ. hæ mortis.* Idcirco qui poteſt legare, poteſt mortis cauſa donare. *l. Marcellus.* 15. & qui legati eſt capax, etiam mortis cauſa donationem capere poteſt. *l. omnibus.* 9. *d. l. ſenatus. in pr.* eo autem tempore quo donator moritur, non quo donatio fit, ſpectatur an donatarius capere poſſit. *l. in mortis.* 22. morte enim perficitur. *l. non vid.* 32. & ante mortem revocari poteſt, etiam dum pendet, an convaleſcere donator poſſit. *l. mortis cauſa don.* 16. Denique facta in fraudem creditorum non valet, quemadmodum nec legata. *l. etſi debitor.* 17. ¶ Mortis cauſa capitur, quicquid propter mortem alterius obvenit. *l. qui pretio.* 8. *in princ.* itaque etiam quod mortis cauſa donatur, mortis cauſa capitur. *l. mortis cauſa capimus.* 18. *in princip.* Sed hac appellatione in his cauſis uti ſolemus, quæ proprio nomine

1 (beside "Donatio quoque mortis cauſa multis modis fit. Vel enim"); 2 (beside "§. ſed mortis & Inſtit. de donat. … Hæc donatio"); 3 (beside "non valet, quemadmodum … Mortis")

VI. *De ademptione libertatis.*

VTraque autem libertas, id eſt, tam directa, quam fideicommiſſaria, ita demum competit, ſi nec à lege, nec à teſtatore adempta ſit. *l.un.& ſup.tit.prox.l.ſi ſervus.*50. *& de manumiſſ. teſtam. l. ſi peculium.* 10. §. 1.

VII. *De ſtatuliberis.*

RVrſus libertas in teſtamento relinquitur vel purę, vel in diem, vel ſub conditione. Is autem, qui ſtatutam in diem vel conditionem libertatem habet, ſtatuliber appellatur. *l.1. in pr.* ſi modo libertas jure directo, non per fideicommiſſum relicta ſit. *ſup.de man.teſt.l.libertate.*55. *in princ.& ad leg.Falcid. l. ejus.* 37.

VIII. *Qui ſine manumiſſione ad libertatem perveniunt.*

REgulariter ſervi per manumiſſionem ad libertatem perducuntur, ut hactenus expoſitum eſt. Interdum ſine manumiſſione ipſo jure liberi fiunt.

IX. *Qui, & à quibus manumiſſi, liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.*

INterdum è contrario manumiſſi libertatem non conſequuntur: ut cum in fraudem creditorum manumiſſi ſunt; quia lex Aelia Sentia impedit libertatem. *Inſtitut. qui & ex quibus cauſ. manum. non poſſ. in princ.*

X. *De jure aureorum annulorum.*

LIberti omnes propter manumiſſionem libertate fruuntur, ſi modo manumiſſio valeat; quidam vero etiam ingenuitate fruuntur vel ſalvo jure patronatus, videlicet ſi jus aureorum annulorũ impetraverit. *l. penult.& ult.* quod beneficium noviſſime omnibus libertis Iuſtinianus indiſtincte cõceſſit. *Nov.*78.

XI. *De natalibus reſtituendis.*

VEl extincto jure patronatus, nimirum cum natalibus à principe ſunt reſtituti. illis enim utique natalibus reſtituuntur, in quibus initio omnes homines fuerunt, antequam ſervitus jure gentium introducta eſſet. *l.2.3.& ult. in fin.& C. de nupt. l. imperialis.*23.§.1.

XII. *De liberali cauſa.*

HIs expoſitis, declarantur duo præjudicia, quibus de ſtatu perſonæ quæritur. Primum præjudicium eſt, quo quæritur, utrum aliquis ſit liber, an ſervus. quod bifariam moveri poteſt; vel enim qui in poſſeſſione libertatis eſt, in ſervitutem petitur: vel qui eſt in poſſeſſione ſervitutis, proclamat in libertatem. *C.h.t.l.eam qua.21. & ſup. de procur. l.ſervum.* 33. §. 1.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

SEd non omnibus licet in libertatem proclamare. quibuſdam enim hoc denegatur, ut majori viginti annis, qui ſe ad pretium participandum venundari paſſus eſt. *l.1.3. & ſeqq.* & ſervo, quem quis per vim domino eripuit, & in teſtamento manumiſit. *l.2.*

XIV. *Si ingenuus eſſe dicetur.*

SEcundum præjudicium eſt, quo quæritur, utrum ſit ingenuus, an libertinus.

XV. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

VTrique præjudicio commune eſt, ut de ſtatu defuncti quæri non poſſit, ſi aut quinquennium lapſum ſit. *l.1. in pr.* aut in deteriorem conditionem retractetur. *d.l.1. §.ult. & l.* 3. aut ſententia ſuper ſtatu lata ſit. hæc enim eo mortuo retractari nequit: eo vivo retractari poteſt, etiamſi pro ingenuitate pronunciatum fuerit. *d.l.1. §. ſed interdum.*

XVI. *De colluſione detegenda.*

ET, ſi conſtiterit eum colludente domino vel patrono fuiſſe judicatum ingenuum, ſervus aut libertus ejus efficitur qui colluſionem detexit. *l.1. & l.pen.* Colludere dicuntur, qui non ſerio inter ſe in judicio contendunt, ſed ſimulate; proinde ludere videntur. De præjudiciis hactenus.

LIBER QVADRAGESIMVSPRIMVS.

Tit. I. *De acquirendo rerum dominio.*

1 EXpositis judiciis perſonalibus, quæ ſunt de obligationibus: & præjudiciis, quæ ſunt de ſtatu perſonarum; ſequitur

tur judicium petitorium, quod eſt de rerum dominio. ¶ Do- 2
minium eſt jus, quo res noſtra eſt, ita ut de ea pro libitu diſpo-
nere poſſimus. *C. mand. l. in re mandata.* 21. niſi jure, vel teſta-
mento, vel conventione prohibeamur. *C. de reb. alien. non alien.*
l. ult. ¶ Dividitur multis modis. I. Aut eſt civile, aut naturale. 3
nam rerum dotalium mulier naturale, maritus civile domi-
nium habet. *C. de ju. dot. l. pen.* II. Vel eſt directum, veluti
quod habet feudi dominus, aut qui prædium in emphyteuſim
dedit: vel utile, quale habent vaſallus & emphyteuta. *ſup. ſi ager*
vectig. l. 1. in fin. & C. de fun. patrimon. l. ſi poſſeſſores. 12. & C. de
hæret. auth. ſi vero dominus. III. Aliud eſt dominium proprieta-
tis. *D. de uſufr. l. ſi cujus.* 13. *in pr. & §. ſed ſi ædium. l. ſed ſi quid.*
15. *§. pen. l. locum.* 17. *in pr. l. ſed etſi.* 25. §. 1. *l. dominus.* 57. §. 1. *l.*
uſufructuarium. 62. §. 1. *& de uſufr. accreſc. l. interdum.* 10. *&*
quib. mod. uſusfr. amit. l. ſi tibi. 17. *l. ſi ſervus.* 27. *& ſi uſusfr. petet.*
l. 5. in pr. & de uſu & habit. l. ſi ita. 16. §. 1. *& uſufr. quem. cave. l.*
ſi uſusfr. 9. *in pr. & §. ult. & C. de uſufr. l. 2. l. 3. §. 1. l. ſi domina.* 10.
& Inſt. eod. §. pen. Aliud ſervitutis, ut dominium uſusfructus. *D. ſi*
uſusf. petet. l. 3. Aliud poſſeſſionis. *ſup. de cond. indeb. l. indebiti.* 15.
§. 1. Cum dicimus dominium proprietatis: interdum, ut *in*
d. l. ſi domina. intelligimus plenam proprietatem, à qua non eſt
uſusfructus ſeparatus (plena proprietas vocatur. *ſup. de uſufr. l.*
qui uſumfructum. 36. §. 1. *l. ſi extraneo.* 46. *in pr. & quib. mod.*
uſusfr. amitt. l. 2. in pr. & plenum jus. *D. eod. l. ſi tibi.* 17.) quando-
que ſignificamus proprietatem deducto uſu. ut *in d. l. ſi ita.* §. 1.
ſup. de uſu & habit. plerumque proprietatem deducto uſufructu,
ut in multis juribus ſupra allegatis. hæc vocatur proprietas nu-
da. *ſup. quib. mod. uſusfr. amitt. l. 2. in pr. & de uſufr. lega. l. ſi uſuſ-*
fructus. 8. *l. ſi alii.* 19. *& Inſt. de uſufr. §. 1. & §. ult.* vel proprie-
tas ſola. *ſupr. de uſufruct. d. l. qui uſumfructum.* §. 1. & ſimpliciter
proprietas, ut *in l. 5. in pr. ſup. ſi uſusfr. petet.* ¶ Dominium ea- 4
rum rerum quæ ſunt in commercio, acquiritur aut jure gen-
tium, aut jure civili. *l. 1 & Inſt. de rer. diviſ. §. ſingulorum.* Iuris
gentium modi multi & varii ſunt, ſed ad quinque generales re-
feruntur, occupationem, acceſſionem, commixtionem, perce-
ptionem, & traditionem, ut expoſui in *Epit. jur. diſput. 5. the. 8.*
& ſequent. Iuris civilis modi partim ſunt particulares, quibus
res ſingulæ acquiruntur. partim univerſales, quibus acquirun-
tur univerſitates, *Inſt. per quas perſon. nob. acq. §. ult.* Particulares
ſunt, uſucapio vel præſcriptio, donatio, legatum, fideicommiſ-
ſum particulare. *d. §. ult.* & adjudicatio. *Inſt. de offic. jud. §. ult.* &

noxæ

noxæ deditio. *Inſt.de noxal.action.*§. *dominus.*Vniverſales ſunt, hereditas, bonorum poſſeſſio, arrogatio, addictio bonorum. *d.*§.*ult.*
5 ¶ Nota primo neminem eſſe dominum membrorum
6 ſuorum. *ſup.ad leg.Aquil.l.liber homo.*13.*in pr.* ¶ Nota ſecundo non poſſe eſſe plures ejuſdem rei dominos in ſolidum. *ſup.commoda. l.*5, §.*ult.* eodem ſcilicet dominii genere. Nam poſſunt eſſe duo domini in ſolidum diverſis modis, ut puta ejuſdem rei dotalis mulier habet dominium naturale, maritus civile. *C.de ju.dot.l.pen.*item alius poteſt habere domiuium directum, alius utile, ut in emphyteuſi & feudo accidit. Præterea poſſunt eſſe plures domini, non corporis diviſione; ſed juris intellectu. *ſup.de legat.ij. l.Mævius.*66.§.*ſed ſi pars.* id eſt, ut habeant partes, non pro diviſo, (alioquin eſſent domini diverſarum rerum) ſed pro indiviſo. Hactenus de dominio.

II. *De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione.*

1 IAm de poſſeſſione & judiciis poſſeſſoriis dicendum. Poſſeſſio duplex eſt: altera proprie dicta, ſecundum quam aliquis poſſidet: altera improprie dicta, ſecundum quam non poſſidet, ſed tantum in poſſeſſione eſt. *l.*3.§.*ult.l.ſi quis ante.*10.§.1. *& de precar.l.*6.§. *is qui.* Quemadmodum enim aliud eſt, eſſe ſervum, aliud eſſe in ſervitute. *D.ex quib. cauſ.major.l. ei quoque.*11. *Inſt.de ingen.*§.*ult.*ita aliud eſt poſſidere: aliud, in poſſeſſione eſſe: licet hæc interdum confundantur, ut Cujac. docet *lib.*12. *Obſerv. cap.*34. De poſſeſſione proprie dicta agitur hoc libro: de his qui ſunt in poſſeſſione, dicetur libro ſequenti.
2 ¶ Poſſidere dicitur, qui rem corporalem. *l.*3. *in pr.* quæ eſt in commercio. *l.cum heredes.*22. §.*ult. l.qui univerſa.*30. §.1. ſibi detinet: cujuſve nomine alius, ut colonus, procurator, hoſpes, amicus, detinet. Quapropter aliud eſt detinere, aliud poſſidere: fieri enim poteſt ut alius teneat, alius poſſideat, ut puta colonus tenet, dominus autem per colonum poſſidet. *l.generaliter.*9.*l. quod meo.*18. *in pr. l.ſi id quod.*25. §.1. Res incorporales improprie poſſideri dicuntur, quatenus earum uſus pro poſſeſſione habetur. *ſup.de ſerv.l.ult.& de ſerv.præd.urb.l.ſi ædes.*32. §.1. *&*
3 *de act.empt.l.*3.§.*ſi iter.* ¶ Poſſeſſio multis modis dividitur. I. Alia eſt juſta ſeu legitima: alia injuſta ſeu vitioſa. *l.*3.§.*ex contrario.l.juſte.*11.*l. Pomponius.*13.§.*ult. & C.eod.l.nemo.*10.*& inf.uti poſſid.l.*2.*& l.*3.*in pr.* Hæc ſubdividitur in violentam, clandeſtinam, & precariam. *Inf.eod.l.*1.*in pr.&* §.*ult. & l.* 2. II. Alia eſt naturalis, quæ in facto conſiſtit, & corpore tenetur: alia ci-

vilis,

vilis, quæ jure & animo conſtat. *l.1.in pr.l.3. §.Neratius.§.quod*
ſi ſervus.l.ſi id quod.25. §.ult.l.poſſeſſionem.29. & C.eod.d.l. ne-
mo.& inf.pro her.l.2.§.1. & de vi & vi arma. l.1. §.dejicitur. §.
ſive autem. §.eum qui. & de verb.obl. l.ſtipulatio iſta.38. §. hac
quoque Intellige civiliter animo poſſideri, id eſt, animo domi-
ni, quod & cogitatione domini dicitur. *C.de furt.l.pen.verſ.cum*
igitur. & opinione domini, *ſup.de noxal.actio. l.ſi ſervus depoſi-*
tus.22 §.1. III. Alii poſſident bona, alii mala fide. *l. 3. §. pen.*
IV. Diverſa ſunt poſſeſſionum genera, ut pro emptore, pro do-
nato, pro legato, pro dote, pro herede, pro noxæ dedito, pro ſuo.
d.l.3.§.genera. V. Aut poſſidet aliquis per ſe, aut per alium qui
ejus nomine in poſſeſſione eſt, ut procuratorem, vel colonum.
l.generaliter.9. l.quod meo.18.in pr.l.ſi id quod.25.§.1. Inſt.de in-
terdict.§. poſſidere. ¶ De poſſeſſione tria capita hic conſtituun- 4
tur. Primum caput eſt de acquirenda poſſeſſione. Nota primo,
poſſeſſionem nos acquirere vel per noſmetipſos *l.1.§.apiſcimur.*
vel per alium, ut ſervum, filium. *d.l.1.§.item acquirimus.* procu-
ratorem, tutorem, curatorem. *d.l.1.§.per procuratorem.* dummo-
do & intellectum poſſidendi habeat. *d. l.1. §. cæterum.* & nobis
poſſeſſionem acquirere velit. *d.l.1.§.hac qua.& §.ſeq.* ¶ Nota 5
ſecundo, poſſeſſionem acquiri animo & corpore, non ſolo ani-
mo, nec ſolo corpore. *l.3.§.1.l.quemadmodum.8. & Inſt. de in-*
terdict.§. poſſidere. in fin. ¶ Nota tertio, ad acquirendam fundi 6
poſſeſſionem non eſſe opus omnes glebas circumambulare,
ſufficit enim quamlibet ejus fundi partem introire animo to-
tum fundum poſſidendi. *d.l.3.§.1.* ¶ Nota quarto, etiam oculis 7
& affectu poſſeſſionem apprehendi: veluti ſi juſſerim rem præ-
ſentem tradi meo procuratori. *l.1.§.ſi juſſerim.* ¶ Secundum ca- 8
put eſt de amittenda poſſeſſione. Nota eum, qui per ſe poſſidet,
amittere poſſeſſionem vel animo & corpore, vel ſolo animo.
d.l.3.§.in amittenda.l.ſi quis vi.17.§.1.l.ſi me.34 in pr.l.peregre.
44. §. ult. ejus vero, quod alterius, ut ſervi aut coloni corpore
poſſidetur, non amittitur poſſeſſio ſolo animo, ſi alius in poſ-
ſeſſionem ingreſſus non ſit, ſed ſolo animo retinetur. *d.l.pere-*
gre.§.ult. & ll.ſeqq.& C.eod.l.ult.

III. *De uſurpationibus, & uſucapionibus.*

TErtium caput eſt de effectu poſſeſſionis. Sciendum eſt, per 1
poſſeſſionem interdum confeſtim acquiri dominium, vi-
delicet ſi dominus ſit qui tradidit: interdum uſucapionem
procedere, nempe cum res à non domino tradita eſt. *Inſt. per.*

quas

quas perſon. nob. acquir.§.*pen.* atque ita dominium temporis progreſſu per poſſeſſionem non uſurpatam,id eſt, non interruptam, acquiri. Nam uſucapere eſt poſſeſſione acquirere : nec novum,ut uſus pro poſſeſſione accipiatur. *inf.de verb. ſignif. l. quæſtio.*115. Itaque uſucapio ſine poſſeſſione nulla eſt. *l. ſine.*25.

2 ¶ Vſucapio à Modeſtino definitur adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti. Ait *adjectio :* quod verbum iis attribuitur, quæ non uno momento,ſed paulatim acquiruntur,ut accidit in uſucapione,& in alluvione.*ſup. de acquir.rer.dom.l.*7.§.1.*& Inſt.de rer.diviſ.*§.*præterea.* Poteſt etiam dici adeptio: ut loquitur Vlpianus *tit. de domin.& acquiſ. rer.*§.*uſucap.* Ait *per continuationem poſſeſſionis :* quia ſine poſſeſſione non procedit uſucapio,ut paullo ante dixi,ac debet eſſe poſſeſſio continuata,nam interrupta poſſeſſione interrumpitur uſucapio,eaque interruptio vocatur uſurpatio. Quocirca uſurpatio eſt uſucapioni contraria.& hac de cauſa in hac rubr. ſcriptum eſt, *De uſurpationib.& uſucap.*quia contrariorum eadem eſt ſcientia.*l.*2 Continuatur autem poſſeſſio non ſolum in eadem perſona , ſed etiam in diverſis, inter quas tempora poſſeſſionum conjunguntur. Hac ratione tempus , quo defunctus poſſedit, heredi prodeſt. *l. poſſeſſio.*20.*& Inſt.eod.*§.*diutina.*aut legatario , ſi res legata ſit. *l.id tempus.*14.§.1. Quin etiam vacuum tempus,quod ante vel poſt aditam hereditatem interceſſit,ad uſucapionem heredi procedit. *l.nunquam.*31.§.*pen.l.acceptam.*40. Similiter tempus,quo poſſedit venditor prodeſt emptori.*d.l.id tempus.in pr.& Inſt.eod.*§.*inter.*& ſi heres vendidit, utrumque tempus, & quo defunctus & quo heres poſſedit,emptori accedit.*inf.de diverſ.temp.præſcript.l.pen.*§.*ult.*Ait *temporis lege definiti:* hoc tempus hodie in rebus immobilibus eſt decennium inter præſentes, viginti anni inter abſentes : in rebus mobilibus eſt triennium. *C. de uſucap.transfor.l.un. Inſt.h.t. in princ.*Hoc tempus eſt continuum.*l.nunquam.*31.§.1.ubi mentio fit ſpecialiter rerum mobilium , ut poneretur caſus magis dubius , cum idem multo magis obtineat in rebus immobilibus. Sed ideo de rebus mobilibus dubitari poterat ; quia olim anno uſucapiebantur,& ſæpe annus erat utilis,non continuus. Cujac. *ad tit.Vlp.de domin.& acquiſ.rer.in ver.rerum mobil.*porro hoc tempus nec ad horam computatur : ſed ſufficit ad ultimam diem perveniſſe,& aliquo ejus diei momento poſſediſſe , ut uſucapio impleta dicatur. *l.6. & 7. & inf.de div.temp.præſcript. l.pen.in princ.*In biſſexto biduum pro uno die accipimus,& po-

ſterior

ſterior dies intercalatur. *inf. de verb. ſign. l. cum biſſextum.* 98.
quare ſi ultimus uſucapionis dies ſit biſſextus, prima illius bidui
hora uſucapio abſolvitur. Sed ſi is dies in medium uſucapionis
tempus incidat, legitima uſucapionis tempora auget: quia ſem-
per biduum pro una die computatur. *Inſt. de diverſ. tempor. præ-
ſcript. l.* 2. ¶ Vſucapio bono publico introducta eſt, ne rerum 3
dominia ſemper eſſent in incerto. ſufficit enim dominis ad res
ſuas inquirendas tempus à jure ſtatutum. *l.* 1. *& Inſt. eod. in princ.*
¶ Vſucapi poſſunt maxime res corporales, tam mobiles, qua- 4
rum proprie uſucapio dicitur, quam immobiles, quarum dici-
tur eſſe longi temporis poſſeſſio, vel longi temporis præſcri-
ptio, ut *in rubr. Inſt. h. t.* quæ ſunt in commercio. *l. uſucapionem.*
9. *Inſt. eod.* §. 1. & neque ſunt fiſcales. *l. quamvis.* 18. *& Inſt. eod.* §.
res fiſci. neque pupillares. *ſup. de acquir. rer. domin. l. bona fidei.* 48.
in princ. (nam quod dicitur *in l.* 2. §. *ſi à pupillo. inf. pro empto.*
rem à pupillo venditam uſucapi, intelligendum eſt de re alie-
na, non de re ipſius pupilli) nec in dominio poſſidentis. *l.* 4. §.
lana. nec vitioſæ, id eſt, nec furtivæ, nec vi poſſeſſæ. *d. l.* 4. §.
quod autem. & §. *cæterum. & Inſt. eod.* § *furtivæ.* quia vel num-
quam hoc vitio laborarunt, vel vitium purgatum fuit, veluti
quia res in poteſtatem domini rediit. *d. l.* 4. § *tunc. & Inſt. eod.* §.
aliquando. Similiter res, quæ fiſci eſſe deſiit, uſucapi poteſt. *l.
ubi.* 24. §. 1. Quod ad res incorporales attinet, ſervitutes uſuca-
pi nequeunt: libertas autem ſervitutis uſucapi poteſt. *l.* 4. §. *ult.
& ſup. de ſervit. l. ſervitutes.* 14. *in princ.* Intellige non uſucapi
ſervitutem per ſe: nam uſucapiens prædium, ea uſucapione
etiam ſervitutem acquirit, quæ ei prædio præſtatur. *l. ſi aliena.*
10. §. 1. quia ſervitus eſt prædii qualitas. *D. de verbor. ſignific. l.
quid aliud.* 86. proinde à prædio non ſeparatur: & prædium,
qualiter ſe habet, ita poſſidetur. *ſup. quemad. ſerv. amitt. l. qui
fundum.* 12. Præterea etſi ſervitus non poteſt uſucapi, tamen
poteſt longo tempore præſcribi. *ſup. ſi ſerv. vindic. l. ſi quis diu-
turno.* 10. *in princ. & de aqua & aquæ pluv. arcen. l.* 5. §. *pen. &
inf. de itin. actuque priv. l.* 1. *& C. de ſerv. l.* 2. Vide *Cent.* 3. τῶν ἐναν-
τιοφανῶν, *quæſt.* 53. ¶ Vt uſucapio procedat ejus rei quæ uſuca- 5
pi poteſt, tria requiruntur. I. Poſſeſſio continuata per tempus
lege definitum, ut ex ſupra dictis patet. II. Bona fides. hæc in
uſucapiente requiruntur tempore traditionis, niſi ex cauſa em-
ptionis acceperit: tunc enim & contractus & traditionis tem-
pore bona fides exigitur. *l. ſi aliena.* 10 *in pr. l. pen. & inf. tit. prox.
l.* 2. *in pr.* jure autem canonico per totum uſucapionis tempus
neceſſa-

neceſſaria eſt. *extra de præſcript.cap.ult. & de regul. jur.lib.6. reg.ſi poſſeſſor.* Item in eo requiritur, à quo uſucapiens accepit, ſi aut rem mobilem alienavit, ne res furtiva facta ſit. *Inſt. hoc tit.§.furtivæ.verſ.unde in rebus.* aut rem immobilem alienavit ignorante domino.*Nov.119.cap.7.* III. Titulus ad uſucapiendum idoneus,qui etiam cauſa vocatur.*Inſt hoc tit.in princ.& C. de rei vindic.l.nullo.24.* Nec ſufficit,ſi quis falſo putet ſe habere titulum: quoniam error falſæ cauſæ ad uſucapionem non prodeſt. *l.Celſus.27.& Inſt.eod.§.error. & inf.pro dona.l.1.in pr. & pro derel.l.6. & pro lega.l.1.2.3.* Niſi juſta ſit erroris cauſa. *Inf. pro ſuo.l.3.l.4.§.ult. & ſup.de ju.dot.l.Proculus.67.* Quæ exceptio an in uſucapione pro emptore locum habeat, ſequenti titulo docebo. Sunt enim plures uſucapionum tituli qui deinceps declarabuntur.
6 ¶ Primus titulus eſt ſolutio. Idcirco ante *l.46.hoc tit.* vulgati Codices habent ſub. *Pro ſoluto.* Vſucapit autem pro ſoluto. I. Qui rem ex ſolutionis cauſa recipit; ſive tanquam res debita, ſive aliud pro alio ſolvatur. *l.pro ſoluto.46.* II. Qui ex falſa cauſa rem per errorem accipit, id eſt, ex cauſa legati, vel alia ſimili cauſa, ſi tam tradens, quam accipiens putet rem eſſe debitam. *l.pen.* ubi excipitur emptio, quia regulariter in emptione opus eſt titulum revera interveniſſe: quod jam dixi me expoſiturum titulo ſequenti.

IV. *Pro emptore.*

SEcundus titulus eſt emptio. Pro emptore uſucapit. I. Qui revera emit.*l.2.in princ.* à non domino. *D.de contrah.empt. l.clavibus.74.* aut quaſi emit, puta litis æſtimationem ſolvit. *l. 1.& l.3.* Emptionem puram intellige,aut cujus conditio impleta eſt. nam pendente conditione non uſucapitur. *d.l.2.§.ſi ſub conditione.* II.Qui juſtiſſimo errore ductus,rem emptam putat, id eſt, qui juſta de cauſa putat eum emiſſe, cui ſucceſſit,aut cui rem emendam mandavit, ſi forte procurator ſe emiſſe ei perſuaſit.*l.quod vulgo.11.& inf.pro ſuo.l.ult.§.1.* Secus eſt, ſi quis, quaſi ipſe emerit, uſucapere velit, licet enim res quaſi ex cauſa venditionis per errorem ei tradita ſit,tamen uſucapio non procedat:quia (ut ſuperiori tit.docui) proprium hujus uſucapionis eſt,ut bonam fidem tam contractus quam traditionis tempore requirat:non poteſt autem eſſe bona fides tempore contractus, niſi revera contractus interceſſerit, quare juſta erroris cauſa hoc caſu ad uſucapiendum non prodeſt. *d.l.2.in princ.& ſup.tit. prox.l.pen.*

V. *Pro*

V. *Pro herede, vel poſſeſſore.*

TErtius titulus eſt hereditas, vel bonorum poſſeſſio. Hæc uſucapio dicitur pro herede. Nam pro herede poſſidet, qui tanquam heres vel bonorum poſſeſſor poſſidet. *ſup. de uſurpat. & uſucap. l. non ſolum* 33. §. 1. ¶ Hoc titulo uſucapi poſſunt. I. Res hereditariæ, non ipſa hereditas. Accurſ. & Cujac. *in l. 1.* Senec. *de benef. lib. 6. cap.* 5. II. Res defuncti, non res viventis. *d. l. 1. & C. eod. l.* 3. proinde res ex hereditate ad ſuum heredem pertinente non uſucapiuntur. *C. eod. l.* 2. quoniam ipſo jure eſt heres. *ſup. de liber. & poſtum. l. in ſuis.* 11. *& Inſt. de hered. qual. §. ſui autem.* proinde dominus. *Inſt. eod. §. item extraneus.* ¶ Pro herede uſucapere poteſt, qui teſtamenti factionem paſſivam habet, id eſt, qui ſuccedere poteſt. *l. ultim.* ¶ Reipſa autem pro herede uſucapit. I. Qui ſucceſſit poſſidenti (exempli cauſa) pro emptore. *ſup. de acquir. poſſ. l. 3. §. ex plurimis.* Vbi notandum, etiamſi defunctus non potuerit uſucapere, ut quia res vitioſa erat, tamen vitio purgato poſſe uſucapionem incipere à perſona heredis. *ſup. de uſurpat. & uſucap. l. ubi* 24. §. 1. De poſſeſſione autem per defunctum inchoata dixi *ſup. tit. prox.* §. 2. II. Qui putat ſe eſſe heredem vel bonorum poſſeſſorem. *d. l. non ſolum.* §. 1. dummodo juſtam errandi cauſam habeat, alioquin error ei non prodeſt. *C. h t. l. ult.* III. Heres vel bonorum poſſeſſor uſucapit rem alienam, quam putat eſſe hereditariam. *l.* 3. dummodo ſimiliter juſtam erroris ſui cauſam habeat. *d. l. ult.* ¶ Duo ſunt Doctorum errata hic notanda. I. Falſo putant ſuum heredem non poſſe uſucapere: hunc errorem refellit Cujac. *in comment. ad l. 2. § 1. verſ. filium.* II. Falſo putant pro herede & pro poſſeſſore aliter hic accipi, quam ſupra *de hered. petit. l. pro herede.* 11. *& Inſt. de interdict. §. adipiſcendæ.* ubi pro herede poſſidet, qui bona fide poſſidet, exiſtimans ſe eſſe heredem aut bonorum poſſeſſorem: pro poſſeſſore autem poſſidet, qui mala fide poſſidet, ſciens hereditatem ad ſe non pertinere. hic enim putant tam pro herede quam pro poſſeſſore poſſideri bona fide: ſed illam poſſeſſionem pertinere ad hereditatem civilem: hanc reſpicere ad bonorum poſſeſſionem prætoriam. In hac ſententia etiam Cujacius eſt. Ego vero hic & in toto jure inter poſſeſſionem pro herede, & poſſeſſionem pro poſſeſſore ita diſtinguo: ut illa ſit bonæ fidei, hæc malæ fidei. Nec aliter accipi in hoc uſucapionum tractatu, patet ex *d. l. non ſolum.* §. 1. Itaque dico eum qui pro herede poſſidet, uſucapere; eum vero qui

pro poſſeſſore poſſidet, non uſucapere. hæc autem ideo conjungi, quia contrariorum eadem eſt ſcientia, eademque methodus in multis Iuris titulis adhibetur.

VI. *Pro donato.*

QVartus titulus eſt donatio. Pro donato is uſucapit, cui res donationis cauſa tradita eſt. *l.1.in pr.* Subaudi, à non domino: alioquin ſtatim ſine uſucapione dominus fieret. *Inſt. de rer.diviſ.§.per traditionem. & de donat.in pr.* & intellige donationem, quæ jure valeat. *d.l.1. §.1. & 2.*

VII. *Pro derelicto.*

QVintus titulus eſt pro derelicto. Is pro derelicto rem habet, qui ea mente abjicit, ut in numero rerum ſuarum amplius eſſe nolit. *Inſt.de rer.diviſ.§.pen.* Si res à domino pro derelicto ſit habita, occupantis fit ſtatim. *l.1. l.5.§.1. & Inſtit. de rer.diviſ.d.§.pen.* Si à non domino, occupans eam uſucapiet pro derelicto. *l.4.*

VIII. *Pro legato.*

1 SExtus titulus eſt legatum. Pro legato uſucapere poteſt is, cũ
2 quo teſtamenti factio eſt. *l.7.* ¶ Re ipſa uſucapit. I. Is cui legatum eſt à non domino. *l.1.& 4.* II. Is cui à domino legata res eſt, ſi legatum vel jure non ſit relictum, vel ſit ademptum, dummodo legatarius hoc ignoret, ut dici poſſit habere bonam fidẽ. *d.l.4.& l.ult.* Cæterum ſi dominus rem ſuam leget, ac legatum valeat; ſine dubio legatarius ſtatim fiet dominus, nec egebit u-
3 ſucapione. ¶ Nota, etiam vivente eo qui legavit, rem pro legato poſſe uſucapi, ſi legati nomine tradita ſit, & is cui tradita eſt, eum mortuum eſſe putet. *l.5. & 6.* Alia ratio uſucapionis pro herede: quia pro herede nihil ex viventis bonis uſucapi poteſt, etiamſi poſſeſſor exiſtimet eum eſſe defunctum. *ſup.pro her.l.1.*

IX. *Pro dote.*

SEptimus titulus eſt dos. Vt enim qui dotis cauſa rem à domino vel domina accipit, dominium confeſtim acquirit. *Inſt. de rer. diviſ. §. per traditionem.* Ita qui accipit à non domino, uſucapit pro dote. *l. 1. in pr. & C. eod. l. un.*

X. *Pro ſuo.*

OCtavus titulus eſt pro ſuo. Hic titulus & cum aliis concurrit, & ſine eis ſubſiſtit. Nam pro ſuo uſucapit. I. Qui alium

alium quoque verum titulum habet, ut pro emptore, pro donato, pro legato. *l.1.in princ.* II. Qui alium titulum opinatum habet, veluti qui juſto errore ductus putat ſe ex donationis, vel ex alia juſta cauſa accepiſſe *l.3.l.4.§.ult.l.ult.§.1.* ſecus eſt, ſi juſtam errandi cauſam non habeat. *ſup.de uſurpat.& uſucap. l.Celſus.27.* III. Qui alium titulum non habet, nec verum, nec opinatum: ut cum aliquis fundum rei alienæ emptæ, vel donatæ, vel quæ in hereditate inventa eſt, uſucapit. *l.2.* Expoſiti ſunt octo tituli uſucapionum: præter quos ſunt & alii, ut pro adjudicato. *ſup. de uſurpat. & uſucap. l. ſi per errorem.17.* pro noxæ dedito. *ſup. de acquir. poſſeſſ. l.1. §. generа.* & pro tranſactione. *C. lib. 7. tit. 26.* De uſucapionibus hactenus.

LIB. QVADRAGESIMVSSECVNDVS.

TIT. I. *De re judicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutionibus.*

SVPERIORI libro dictum eſt de iis qui poſſident: hoc libro dicetur de iis qui ſunt in poſſeſſione: ac primum de cauſis tam efficientibus, quam finalibus, propter quas in poſſeſſionem aliquis mittitur: poſtea de miſſionis effectu. 1
¶ Prima cauſa efficiens, eſt res judicata. Dicitur autem res judicata, quæ finem controverſiarum pronuntiatione judicis accepit: quod vel abſolutione, vel condemnatione contingit. *l.1. & C.de ſentent.& interloc.omn.jud.l.3.* Ea vero judicis pronunciatio appellatur ſententia definitiva. *C.de ſentent.ex peric.recitan.l.2. & de ſent. & interloc. omn.jud.d.l.3.l.cum judex.11.l. ult.cum ſimil.* vel ſimpliciter ſententia. *C.eod.l.1.2.* & paſſim, vel ultima definitio. *C.de ſent.ex peric.recitan.l.ult.* Aliud igitur eſt ſententia: aliud res judicata. Nam res judicata eſt lis finita per judicis pronunciationem: ſententia vero eſt ipſa pronunciatio litem finiens. Et ſtatim ac judicatum eſt, res judicata dicitur in libris juris civilis, licet provocari poſſit. *d.l.1.& ſup.de condict.indeb.l.eleganter.23.§.1. & C.de appell.l.litigatoribus.14.* In jure autem canonico & in praxi ſententia dicitur tranſire in rem judicatam, cum provocare amplius non licet. *ext.hoc tit.c. cum inter.13.& cap.quod ad conſultat.15.* ¶ Sententia definitiva I. Vel eſt abſolutoria, vel condemnatoria *l.1.& C.de ſentent. & interloc.omn.jud.l.3.* II. Vel eſt de tota cauſa, vel de aliquo 2 3

capitulo ſive articulo,id eſt, parte ejus. *C. de reb.cred.l.pen.§.1.*
& §.his de præſentib. & de ſentent. & interloc. omn. judic.l.pen.
4 ¶ Omnibus ſententiis definitivis communia hæc ſunt. I. Re-
quirunt cauſæ cognitionem. *C.de ſentent. ex peric. recitan.l.2.*
II. Ex ſcripto (quod vocatur periculum) recitari debent, ple-
rumque ab ipſo judice.*C.eod.to.tit.* III.Debent eſſe certæ,quo-
ad ejus fieri poteſt. *C.de ſentent.quæ ſine cer. quant. tot. tit. &*
Inſt.de act.§.curare. IV. Debent eſſe conformes libello, id eſt,
petitioni. *ſup.commu.divid.l.ut rebus.*18. *& C.de fideic.libert.l.*
5 *ult.* ¶ Effectus ſententiæ ſunt hi. I. Litem terminat & finit.*l.*1.
*& ext.eod.cap.*2. II. Rei judicatæ ſtandum eſt. *C.eod.l.*1.*& ſup.*
*de bon.libert.l.ſi patronus.*12.*§.ſi quis cum eſſet.* quia res judicata
pro veritate habetur.*ſup.de ſtatu homi.l.ingenuum.*25. *& inf.de*
*diverſ.reg.jur.l.res judicata.*207. III.Poſt rem judicatam tran-
ſigi non poteſt,niſi appellatum ſit,vel appellari poſſit,vel dubi-
tetur an ſit judicatum,*ſup.de tranſact.l.7.in pr.l.poſtrem.*11. IV.
Res inter alios judicata, aliis nec nocet, nec prodeſt. *l.ſæpe.*63.
in pr.&C.quib.res judic.non nocet,tot.tit.& inter alios acta.l.ult.
6 ¶ Effectus abſolutionis eſt,ut pariat exceptionem rei judicatæ,
7 de qua *inf.lib.*44.*tit.*2. ¶ Effectus condemnationis eſt,ut pariat
actionem judicati:quæ habet executionem paratam.*ſup.de mi-*
*nor.l.minor annis.*40 *in princ.* Fit aut executio judicii realis ſta-
tim,niſi reo ex juſta cauſa dilatio danda ſit. *Inſt.de offic.judic.§.*
etſi in rem. in perſonalibus Iuſtinianus quatuor menſes indul-
get. *C.de uſur.rei judic.l.ult.* Ordinem in executione facienda
8 ſervandum declarat Vlpianus *in l.à Divo Pio.*15. ¶ Res judica-
ta non retractatur prætextu computationis. *C.h.t.l.*2. vel no-
9 vorum inſtrumentorum poſtea repertorum.*C.eod.l.*4. ¶ Infir-
matur autem I. Exceptione doli. *C.eod.l.*1. aut Macedoniani,
aut Velleiani ſenatuſconſulti, *ſup.de ſenatuſconſult.Macedon.l.*
*tamen.*11. aut propoſita à milite. *C. de jur. & fact. ignor. l.* 1.
II. Appellatione.*ſup.de his qui notant.infam.l.6.§.1.& inf. ad*
Turpill.l.1.in pr. III. Supplicatione.*C.de ſentent.præfe.prætor.l.*
un. IV. Reſtitutione in integrum. *l. Divus.*33. *& ſup. de offic.*
*præf.prætor.l.un.§.ult.& de minor.l.in cauſa.*16.*§.ult.& l.ſeq.&*
C.ſi adverſ.rem judic.toto.tit. Hæc de re judicata, & ſententia
10 definitiva,ejuſque effectu dicta ſint. ¶ Interlocutio eſt præcep-
tum judicis, quod ad judicii progreſſum ſpectat, & plerumque
litem non perimit. *C.de ſentent. & interloc.omn.jud.l.poſt ſen-*
tentiam. 9. Dixi *plerumque:* quia interlocutio interdum fere
perimit controverſiam : ut cum judex ſe pronunciat incom-
petentem:

petentem: quoniam apud ipſum lis amplius non erit: Ergo
quod ad ipſum lis finita eſt. Bartol. *ad d. l. poſt ſententiam.* & cum
exceptionem peremptoriam reprobat. *C. Theodoſ. de appellat. l.*
cum de præſcriptionibus. 37. & cum reum requirendum annotat.
C. ſi pendente appell. mors interv. l. 2. ¶ Interlocutio nec ſcriptu- 11
ram requirit, nec cauſæ cognitionem. *ſup. de his qui notant. in-*
fam. l. quid ergo. 13. §. *quantum.* & ab ea regulariter jure civili
non poteſt appellari. *inf. de appellat. l.* 1. §. *huic conſequenter.* &
de appellat. recipien. l. 2. Iure autem Pontificio ab omni grava-
mine licet appellare. *extra de appellat. cap. ſuper eo.* 12. Hæc dicta
ſint de prima cauſa efficiente miſſionis in poſſeſſionem.

II. *De confeſſis.*

SEcunda efficiens cauſa primæ ſimilis, eſt confeſſio. nam
confeſſus pro condemnato habetur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 6. §. *ſed etſi. verſ.*
& omne. & ſup. t. prox. l. poſt rem. 56. *& C. de repud. hered. l.* 4.
ideoque confeſſo dantur ad ſolvendum eadem tempora, quæ
judicato. *d. l.* 6. §. *ult. & C. de execut. rei judic. l. ult.* Sed ut hoc
obtineat, multa requiruntur. I. Vt confeſſus non erret in facto.
Error autem juris non reddit confeſſionem inutilem. *l.* 3. II. Vt
confiteatur in jure. *C. h. tit. l. un.* III. Vt confiteatur præſente
adverſario, vel ejus procuratore, vel tutore, vel curatore. *d. l.* 6.
§. *ſi quis abſente.* IV. Vt confiteatur ſe debere. *d. l.* 3. *l.* 5. *l. penult.*
aut rem eſſe adverſarii. *d. l.* 6. §. *ſed etſi fundum.* Alia eſt con-
feſſio, qua quis fatetur ſibi non deberi. *ſup. de donat. l. donari.*
29. §. 1. V. Vt certum confiteatur. *d. l.* 6. *in princ.*

III. *De ceſſione bonorum.*

TErtia cauſa efficiens, eſt ceſſio bonorum, id eſt, cum quis 1
oneratus ære alieno, bona ſua creditoribus dimittit. ¶ Bo- 2
nis cedere poteſt tam filiusfamilias, quam paterfamilias. *C. h.*
titul. l. penult. dummodo vel debitum agnoverit, vel ſit con-
demnatus, vel in jure confeſſus. *l. penult.* Sed propter honorem
municipalem, vel munus, non admittitur bonorum ceſſio: ve-
rum unicuique hæc pro facultatibus imponuntur. *C. eod. l.* 5.
¶ Bonis cedi poteſt tam in jure, quam extra jus, & ſufficit ſim- 3
plex voluntatis profeſſio. *C. eod. l.* 6. etiam per nuncium, vel per
epiſtolam declarata. *d. l. ult.* ¶ De effectu ceſſionis hæc notetur. 4
I. Qui bonis ceſſit, non liberatur, niſi creditores ſolidum con-
ſequantur. *C. eod. l.* 1. Sed interim non poteſt ab eis inquietari. *l.*
4. §. 1. nec in carceres conjici. *d. l.* 1. Si vero poſtea aliquid non

modicum.*l.*7.*& Inſtit.de action.*§.*ultim.* extra cauſam alimentorum conſequatur.*l.6.*in quantum facere poteſt, convenitur. *d.l.*4. *in pr. d.*§. *ult.* II. Creditores non poſſunt ſua auctoritate bona ejus detinere jure dominii,& inter ſe dividere,ſed debent ea vendere,& ita indemnitati ſuæ conſulere.*C.eo.l.* 4. III. Antequam bona à creditoribus diſtrahantur,is, qui ceſſit, bonis ſuis non caret.quapropter poteſt pœnitere,& ſe defendere, vel creditoribus ſatisfacere, & ita bonorum venditionem impedire. *l.* 3.*&* 5.*& C.eod.l.* 2. IV. Qui bonis ceſſit, non notatur infamia juris.*C.ex quib.cauſ.infam.irrog.l.debitores.* 11. ſed tantum infamia facti.*No.*4.*cap. ult. & Nov.* 135. ubi Iuſtinianus neceſſitatem carceris ſuſtinendi vel bonis cedendi remittit iis, qui juraverint ſe non eſſe ſolvendo, ſi non ſuo vitio, ſed adverſis caſibus ad inopiam redacti ſint.

IV. *Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.*

1 POſtquam dictum eſt de cauſis efficientibus, conſequenter agitur de finalibus,quæ quidem tres fere ſunt, propter quas in univerſarum rerum poſſeſſionem aliquis mittitur,rei ſervandæ cauſa, legatorum ſeu fideicommiſſorum gratia, & ventris nomine: nam ex cauſa damni infecti tantum in rei, id eſt, domus ruinoſæ poſſeſſionem fit miſſio. *l.* 1. Rei appellatione hic
2 cum Cujacio intelligo creditum, dotem, & judicatum. ¶ Rei ſervandæ cauſa mittitur aliquis in poſſeſſionem duobus caſibus. I. Si debitor vel poſſeſſor neque ſui poteſtatem faciat, neque boni viri arbitratu defendatur,etiamſi in jus vocatus caverit judicio ſiſti.*l.*2.non ſolum ſi latitet.*d.l.*2.*§.* 1. ſed etiamſi alia de cauſa abſit.*ead.l.*2.*§. quid ſi.* veluti ſi exilii cauſa ſolum vertit,nec defenditur.*l.ad cognitionem.* 13. Latitare eſt cum tractu aliquo latere, quemadmodum factitare eſt frequenter facere. *l.* 7.*§.latitare.*Defendi videtur,qui per abſentiam ſuam nullo modo deteriorem cauſam adverſarii facit.*d. l.* 2. *§. pen.* Sed neque ſufficit defendiſſe aliquando, niſi duret defenſio: neque nocet non defendiſſe,ſi nunc defenſio offeratur.*ead.l.*2.*§.ult.*II.Si de-
3 functo heres non extet.*l.ſi diu.*8.*& l.ſeq.*¶ De miſſione legatorum ſervandorum gratia dictum eſt *lib.*36. *tit.*4. ventris nomine.*lib.*37.*tit.*9.damni infecti.*lib.*36.*tit.*2.

V. *De rebus auctoritate judicis poßidendis, ſeu vendendis.*

1 CAuſis miſſionis in poſſeſſionem enarratis, effectus declarantur.Primus effectus eſt,ut cum primo prætoris decreto

in

in poſſeſſionem miſſi, non poſſideant, ſed tantum in poſſeſſione ſint cuſtodiæ cauſa. *ſup. tit. prox. l. 2. l. cum legatorum.* 12. & prætorium pignus obtineant. *ſup. pro empto. l. miſſio.* 12. *& C. qui potior. in pign. l. 2.* ſi reus in contumacia perſeveret, & fraudationis cauſa latitet, à prætore interponatur ſecundum decretum, quo iidem creditores poſſidere jubentur, non ut ea bona jure dominii ſua auctoritate detineant, & inter ſe partiantur, ſed ut legitime diſtrahant. *ſup. tit. prox. l. 7. §. 1. & 2.* quod de eorum bonis, qui ſunt in jure confeſſi, *ſup.* notavi *tit.* 3. §. 4. *memb.* 2. ¶ Nota 2
primo, ſi ante venditionem bonorum exiſtat, qui defendere, vel ſolvere paratus ſit, æquum eſſe ut bona reſtituantur cum fructibus, ita ut & impenſarum ab eo factarum qui in poſſeſſione fuit, & ſi dolo ejus deterior cauſa poſſeſſionis facta ſit, per in factum actionem ratio habeatur. *l. 4. in fi. l. prætor ait.* 9. ¶ Nota ſecun- 3
do, Cum bona diſtrahuntur, ſi plures ea emere parati ſint, extraneo emptori præferri cognatum & utrique præferri creditorem. *l. cum bona.* 16. ¶ Nota tertio, ex eo, quod ex bonorum ven- 4
ditione redigetur, creditoribus ordine ſatisfieri: ita ut prius ſatisfiat creditoribus privilegiariis, qua ratione ad *d. l. cum bona.* in vulgatis libris adſcribitur *rubr. de privilegiis creditorum.* de quibus in ſubſequentibus legibus agitur. Privilegium hic accipitur pro jure prælationis, ſeu pro prærogativa, qua creditor aliis creditoribus præfertur. Duo vero ſunt creditorum genera, alii vocantur pigneratitii, ſive hypothecarii, quibus non tantum actio perſonalis ex contractu principali, ſed etiam hypothecaria ex conventione de pignore competit: alii chirographarii, qui tantum actionem perſonalem habent ſine hypotheca, & tam in hoc, quam in in illo genere alii ſunt creditores privilegiarii, alii non privilegiarii. Sciendum igitur eſt hypothecarios præferri chirographariis. *C. de bon. auct. jud. poſſid. l. 6. & de privil. fiſ. l. 3. & qui potio. in pign. l. eos.* 9. Qui vero inter hypothecarios præferantur, expoſitum eſt *ſup. tit. qui pot. in pign. hab.* ſed qui præferantur in actione perſonali, hoc loco declaratur: ubi notandæ ſunt ſequentes regulæ. I. Privilegia perſonalium actionum non æſtimantur ex tempore, ſed ex cauſa *l. privilegia.* 32. nemo enim potior eſt ratione temporis in actione perſonali, ut in hypothecaria: in qua qui eſt prior tempore, eſt potior jure. II. Privilegiarius præfertur non privilegiario. III. Privilegiarius contra alium privilegiarium non utitur ſuo privilegio. *C. de privileg. fiſ. l. 2. & Nov. 91. cap.* 1. Interdum tamen privilegiarius alii privilegiario præfertur, ut fiſcus ei, qui

in navem extruendam, vel inſtruendam credidit. *l. qui in navem.26.& l. quod quis.34.* Sed ejus, qui ſciens cum fraudatore contraxit, ratio non habetur, quoniam prætor actionem ei denegat. *l. ait prætor.25.*

VI. *De ſeparationibus.*

1 NOta quarto creditoribus defuncti. *l. 1. §. 1.* etiamſi ex die vel ſub conditione eis debeatur. *l. 4. in pr.* aut legatariis. *l. pen in pr.* intra quinquennium ab adita hereditate poſtulantibus, decreto prætoris. *l. 1. in pr.* ſeparari bona defuncti à bonis heredis propriis, ita ut ex his ſatisfiat creditoribus heredis, ex
2 illis ſatisfiat creditoribus hereditariis. ¶ Hoc beneficium denegatur. I. His qui novandi cauſa ab herede ſtipulati ſunt, vel aliter heredem elegerunt, puta accipientes ab eo uſuras, *d. l. 1. §. illud.* aut fidejuſſores. *d. l. 1. § item quæritur.* aut pignus. *d. l. 1. § ſi quis pignus.* Secus eſt, ſi judicio heredem convenerunt: quia cum ex neceſſitate hoc fecerint, nihilominus ſeparationem impetrare potuerunt. *l. ult.* II. Creditoribus heredis. *d. l. 1. §. ex contrario. & §. quæſitum.* III. Ipſis heredibus, niſi neceſſarii ſint. *d. l. 1. §. ultim.* aut patronus libertæ ſucceſſerit, quæ hereditatem ære alieno oneratam adiverat. *l. pen. §. 1.* IV. Poſtquam bona hereditaria bonis heredis mixta ſunt. *d. l. 1. §. præterea.* V. Poſt quinquennium ab adita hereditate. *d. l. 1. §. quod dicitur.*
3 VI. Poſtquam heres bona fide hereditatem vendidit. *l. 2.* ¶ De effectu dictæ bonorum ſeparationis hæc notentur. I. Si multi ſint creditores hereditarii, & horum alii perſonam heredis ſecuti ſint, alii ſeparationem bonorum impetraverint: horum impetratio illis non prodeſt. *d. l. 1. §. quæſitum.* II. Facta bonorum ſeparatione, primum ex bonis hereditariis ſatisfit creditoribus hereditariis; deinde, ſi quid ſuperſit, etiam creditoribus propriis ipſius heredis: ex bonis autem propriis heredis ſatisfaciendum eſt propriis dumtaxat creditoribus, non hereditariis, etiamſi aliquid ſuperſit poſtquam ſatisfactum eſt propriis creditoribus: quia cum creditores hereditarii ſeparationem impetrarunt, omnino à perſona heredis receſſerunt. Si tamen temere ſeparationem petierunt, impetrare veniam ob juſtiſſimam ignorantiæ
4 cauſam poſſunt. *d. l. 1. §. pen. l. 3. §. ult. & l. 5.* ¶ Exemplo dictæ ſeparationis & alia recepta eſt, qua poſtulantibus creditoribus caſtrenſibus bona filiifamilias caſtrenſia à paganicis ſeparantur. *d. l. 1. §. ſi filiifamilias.* Hucuſque dictum eſt de primo miſſionis in poſſeſſionem effectu.

VII.

VII. *De curatore bonis dando.*

SEcundus effectus eſt,ut curator bonis plerumque detur,qui 1
ea cuſtodiat,adminiſtret, diſtrahat,& ex redacto creditori-
bus ſatisfaciat.¶ Eum conſtituunt creditores privato conſilio. 2
l.ult. vel adeunt prætorem ſeu præſidem, qui ſequetur majoris
creditorum partis voluntatem. *l.2. in pr.* ¶ Hoc munus injun- 3
gitur vel uni ex creditoribus, vel cuivis alii,*d.l.2.§.pen.* Et vel
uni vel pluribus.*d.l. 2. in pr.* ¶ Per eum vel eos geſta, rata ha- 4
bentur.*d.l.2.§.1.*Et cum plures ſunt,ſinguli in ſolidum poſſunt
agere vel conveniri.Sed ſi per regiones fuerint conſtituti,unus
forte rei Italicæ, alter in provincia , adminiſtrationes confun-
dere non debent.*d.l.2.§.ſi plures.*

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur.*

TErtius effectus eſt,ut reſcindantur ea,quæ miſſionem paſ- 1
ſus fecit in fraudem creditorum. Hac de re tria ſunt re-
media.¶ Primum remedium eſt actio Pauliana perſonalis.*C.de* 2
*uſur.l. videamus generali.*38.§.*in Fabiana.*in factum.*l. ait præ-*
*tor.*10.*verſ. interdum. &* §.*annus.l. hac in factum.*14.intra an-
num utilem competens.*l. 1. in pr.* ex die venditionis bonorum
computandum.*l.6.§. ultim.d.l.ait prætor.§. annus.* qua ea,quæ
debitor in fraudem creditorum alienavit, revocantur.*d.l.1.§.1.*
& C.eod.l.1.& ſup.de uſur.d.l videamus generali.§.in Fabiana.
¶ Hæc actio datur tam curatori bonorum,quam creditoribus. 3
d.l.1.in pr. ¶ Ac datur I. Contra eum, qui fraudem non igno- 4
ravit, quocumque titulo rem acceperit. *d.l 1. in princ.d.l. 6.§*
hoc edictum.& C.eod.l.pen. II.Contra eum,qui fraudis ignarus
fuit,ſi titulo lucrativo rem acceperit.*d.l.6.§.ſimili.d.l. ait præ-*
*tor.verſ.interdum.& C.eod.d.l.pen.*III.Contra ipſum fraudato-
rem, ſi quædam ita diſperdidit , ut recuperari nequeant. *l.1.in*
princ.l. ultim.§. ultim. ¶ Secundum remedium eſt actio reſciſ- 5
ſoria in rem. Sicut enim creditores poſt ſecundum decretum,
quo juſſi ſunt poſſidere,ſi rerum poſſeſſionem amiſerint , eas
vindicare poſſunt.*ſup.commu. divid.l.5.l.7.§.plane. & de dam.*
*infect.l.ſi finita.*15.§.*Iulianus.*ita ſi quaſdam res non invenerint
in bonis debitoris, eo quod debitor in eorum fraudem eas an-
tea alienaverat, prætor eis utilem vindicationem,reſciſſa frau-
dulenta illa alienatione,concedit.de hac actione puto Iuſtinia-
num loqui in §. *item ſi quis in fraudem. de action.* ¶ Tertium 6

remedium eſt interdictum, quo prætor rem, quam quis à fraudatore non ignarus fraudis accepit, reſtituere creditori jubet. Huic interdicto locus eſt intra annum utilem. *d.l. ait prætor. in pr.§.1.& 2.*

LIB. QVADRAGESIMVSTERTIVS.

TIT. I. *De interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.*

1 POSTQVAM de poſſeſſione & quaſi poſſeſſione dictum eſt, de judiciis poſſeſſoriis eſt dicendum. De poſſeſſione & quaſi poſſeſſione quæritur vel actione, ut condictione. *ſup. de condict. indeb. l. indebiti.* 15.§.1.& actione Serviana. *ſup de evictio. l. ſi cum venditor.* 66. *in princ.* vel interdicto. *Inſtit. h. tit in pr.* De illis actionibus dictum eſt ſuis locis: interdicta ſunt hôc
2 loco enarranda. ¶ Interdicta erant formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri
3 prohibebat. *d. princip.* ¶ Et quia prætor inter duos litigantes interdictum reddebat, nec dabat judicem, ut cum actionem tribuit, idcirco appellatum eſt interdictum, quaſi inter duos di-
4 ctum. *Inſtitut. eod.* §.1. *in fi.* ¶ Interdictum igitur, proprie loquendo, non eſt actio. *ſup. de procurat. l. ſed & hæ* 35.§. *non ſolum.* licet actionis vocabulo late ſumpto comprehendi poſſit. *ſup. ad leg. Aquil. l. ob id.* 43. *verſ. puto. & de mort. infer. l.* 3. *in princ. & de oblig. & action. l. act.* 37. ſed interdictum ſequebatur actio. Nam prætor interdictum reddebat: deinde ſi dubitabatur an quis eo interdicto teneretur, de eo quærebatur apud judicem per actionem in factum. verbi gratia, prætor interdicebat, *Quod vi aut clam feciſti, reſtituas.* ſi ille, contra quem interdictum impetratum erat, negabat ſe vi aut clam feciſſe, de eo quærebatur apud judicem per actionem in factum. ſolebant etiam de ea reſponſiones fieri. ſed hæc omnia in deſuetudinem abierunt: hodie namque extra ordinem agitur, perinde ac ſi prætor interdixiſſet. *Inſt. h. t.* §. *ult.* idcirco hæc rubrica ita concepta eſt, *De interdictis, ſive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.* Interdictorum igitur formulæ, & ritus non ſunt in uſu: ſed eorum effectus manet, ipſo jure (ut ita dicam) interdicente, cùm olim prætor vivus interdictum redderet. ¶ Proprium interdi-
5 ctorum eſt, ut in his ratio fructuum habeatur ex quo edita ſunt, non retro. *l.* 3. excepto interdicto unde vi, in quo ratio fructuum

ctuum à die dejectionis habetur. *Inf. de vi & vi armata.* ¶ Interdictorum diviſiones plures ſunt. I. Alia ſunt interdicta prohibitoria, quibus prætor aliquid fieri prohibet: alia reſtitutoria, quibus reſtitui jubet: alia exhibitoria, quibus exhiberi jubet. Sunt etiam quædam mixta, ut prohibitoria ſimul & exhibitoria. *l.* 1. §. 1. *& Inſt. eod.* §. 1. II. Alia hominum, alia divini juris cauſa, ſeu de religione competunt. Quæ hominum cauſa competunt, partim ad publicam utilitatem pertinent, veluti ne quid fiat in via publica: partim ſunt juris ſui tuendi cauſa, ut de liberis exhibendis: partim officii tuendi cauſa, ut de homine libero exhibendo: partim de re familiari. *l.* 2. §. 1. Horum quæ de re familiari ſunt, tria ſunt genera: nempe adipiſcendæ poſſeſſionis, recuperandæ, & retinendæ: aut enim vult aliquis acquirere poſſeſſionem, quam antea non obtinuit: aut vult recuperare, quam amiſit: aut retinere, quam habet. *d. l.* 2. §. *ult. & Inſt. eod.* §. *ſequens.* III. Alia referuntur ad tempus præſens, veluti *uti poſſidetis*: alia ad præteritum, veluti, uti hoc anno aquam duxiſti. *d. l* 1. §. *interdictorum quædam.* IV. Quædam ſunt annalia, quædam perpetua. *l.* 1. §. *ult.* Annalia ſunt, quæ ſunt pœnalia: perpetua ſunt, quæ ſunt rei perſecutoria. *Inf. de vi & vi armata. l.* 1. *in pr.* V. Alia ſunt ſimplicia in quibus actor & reus ſunt perſonæ diſtinctæ: alia duplicia in quibus uterque litigantium eſt actor & reus. *Inſt. h. t.* §. *pen.* VI. Aut ſunt de poſſeſſione tantum, veluti uti poſſidetis: aut de poſſeſſione ſimul & proprietate, ut de itinere actuque privato. *d. l.* 2. §. *quædam.* nulla vero ſunt de ſola proprietate. VII. Aut ſunt de rebus divinis, ut de rebus ſacris, vel religioſis: aut de humanis, quæ ſunt nullius, ut de liberis hominibus: aut de rebus publicis, ut de viis, & fluminibus publicis: aut de rebus ſingulorum, id eſt, de univerſitatibus, ut interdictum quorum bonorum; & de rebus ſingulis, ut interdictum uti poſſidetis. *d. l.* 1. *in princip.* VIII. Aut ſunt de hereditate legatove, aut de rebus ſacris, aut de rebus publicis, aut de rebus privatis particularibus. Ex hac diviſione tituli ſequentes locum & ordinem accipiunt. 6

II. *Quorum bonorum.*

De hereditatibus & legatis ſunt quatuor interdicta: quorum primum eſt de hereditate, ſecundum de legato, tertium & quartum ſunt utrique cauſæ communia. ¶ Primum interdictum à primis verbis prætoris (nam multa à primis edicti verbis nomen ſumunt, appellatur *Quorum bonorum.* 1
2

Quo

Quo prætor jubet,ut quodcumq; corpus ex his bonis quorum poſſeſſio alicui data eſt,alius quiſpiam pro herede (id eſt, bona fide, putans ſe eſſe heredem, vel bonorum poſſeſſorem) aut pro poſſeſſore (id eſt,mala fide,ſciens ſe non eſſe heredem,nec bonorum poſſeſſorem) poſſidet, vel dolo malo fecit quominus poſſideret, id ei reſtituat,cui poſſeſſio data eſt.*l.1. in pr. & Inſt. de interd.* §. *adipiſcend.*
3 ¶ Hoc igitur interdictum eſt reſtitutorium, ad univerſitatem bonorum ſpectat, & eſt adipiſcendæ poſſeſſionis. *d.l.1.* §.1. *& ſup.de interdict.l.2.* §. *hac autem.& Inſt. eod.d.*§. *adipiſcenda.*
4 ¶ Quamvis autem prætor nominatim bonorum poſſeſſori hoc interdictum reddat. *d. l. in princ.*tamen ad heredem producitur.*C.eod.l.1.*
5 ¶ Non datur adverſus debitores hereditarios, ſed tantum adverſus corporum poſſeſſores.

III. *Quod legatorum.*

1 SEcundum interdictum appellatur, Quod legatorum. *l. 1.in pr.*
2 ¶ Quo prætor jubet,ut quod quis legati nomine non ex voluntate heredis vel bonorum poſſeſſoris occupavit,id ei caventi de legato præſtando, vel ſi per eum non ſteterit quominus caveret,reſtituat.*d.l.1.*§.*& continet.*§. *hoc interdictum. l.2.* §.1.*& C.eod.l un.* alioquin in id quod intereſt,condemnabitur. *l.2.*§.*ex hoc.*actione ſcilicet in factum, quæ interdictum ſequitur,& ex cauſa interdicti datur,ut & in aliis interdictis accidit. Voluntas ſucceſſoris legatariis accommodata, beneficium hujus interdicti adimit,ita demum ſi poſt aditam hereditatem vel agnitam bonorum poſſeſſionem conſenſerit.*d.l.* 1. §. *quod ait.*
3 ¶ Hoc interdictum eſt reſtitutorium.*d. l.* 1. §. *& continet.*adipiſcendæ poſſeſſionis.*d. l.* 1. §. 1. & ad ſingulas res legatas ſpectat.*d.*§. *& continet. & paſſim.*
4 ¶ Ideo autem eſt introductum, ut heres vel bonorum poſſeſſor poſſit Falcidiam deducere. *d. l.* 1.§.*ſi quis ex mortis.d. l. un.* quoniam heres quartam ex legatis & fideicommiſſis poteſt retinere.*ſup.ad leg.Falcid.l.pater.*14.§. 1.*l.quod bonis.*15. §.1. *l. acceptis.* 93. non eam vindicare, niſi in ſpeciali caſu poſito *in l.pen.C.eod.* (ubi Imperator ait,*in præſenti caſu providemus*, indicans id non habere locum in aliis caſibus) nec actione perſonali perſequi: niſi vel per errorem facti ſolverit, ut indebiti condictione repetat. *C. ad leg. Falcid. l. error.* 9. Vel ſibi ſtipulatione caverit. *ſup. ſi cui plus quam per leg.Falcid.l.1.*

IV. *Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus fuerit.*

Tertium interdictum eſt prohibitorium & reſtitutorium. *l.* 3. §. *prætor.* & non ſolum hereditati ac legatis commune eſt, ſed etiam ad alias cauſas pertinet. quoſcumque enim, & ex quacumque cauſa prætor in poſſeſſionem miſerit, ut rei ſervandæ, aut legatorum, aut ventris nomine: his, quominus in poſſeſſione ſint, vim fieri vetat. Item ſi cujus dolo malo factum ſit, quo minus ille in poſſeſſionem veniret, qui in poſſeſſionem miſſus eſt, aut quo magis de poſſeſſione pelleretur, reſtituere jubet, ut colligitur ex *l.* 1. §. *hac actio.* ¶ In hunc & alia remedia competunt. I. Actio in factum in id quod intereſt. *d. l.* 1. *in pr. &* §. *hac actio. &* §. *hac verba.* quæ cum ei datur qui in poſſeſſionem legatorum nomine miſſus eſt, perpetua eſt, & in heredem quoque competit: alias eſt annalis: & heredi quidem cæteriſque ſucceſſoribus, non tamen contra heredes ſimileſque perſonas datur. *d. l.* 1. §. *ult.* II. Cognitio extraordinaria. III. Manus militaris: qua res ab eo qui tenet, ad miſſum in poſſeſſionem transfertur. *l.* 3. *in princ.* ¶ Ergo in hoc titulo agitur de interdicto prohibitorio, de interdicto reſtitutorio, de actione in factum, de cognitione extraordinaria, & de manu militari: ſed in rub. fit tantum mentio interdicti prohibitorii.

1
2
3

V. *De tabulis exhibendis.*

Quartum interdictum eſt exhibitorium *l.* 3. §. *hoc interdictum.* quo prætor jubet tabulas ad teſtamenti cauſam pertinentes, qualeſcumque ſint *l.* 1. & quotcumque ſint. *l.* 3. §. 1. dummodo is, qui tabulas fecit, mortuus ſit. *d. l.* 1. §. *pen.* non ipſi qui tabulas fecit. *d. l.* 3. §. *ſi ipſe.* ſed ei cui aliquid in his tabulis relictum eſt. *d. l.* 3. §. *ſolent.* exhiberi ab eo, penes quem ſunt, aut cujus dolo malo factum eſt, quominus penes ſe eſſent. *l.* 1. *in pr.* ſive neget ſe exhibere poſſe, ſive neget exhiberi oportere. *d. l.* 1. §. 1. ¶ Exhibere eſt ipſius corporis apprehendendi copiam facere. *d. l.* 3. §. *exhibere.* Oportet autem exhibere apud prætorem, ut ex ejus auctoritate ſignatores admoniti veniant ad recognoſcenda ſigna: & ſi venire nolint, coërceantur. *d. l.* 3. §. *exhibere.* ¶ Hoc interdictum etiam poſt annum datur. *d. l.* 3. §. *pen.* & ſucceſſoribus quoque competit. *d. l.* 3. §. *ult.* ¶ Si quis huic interdicto non obtemperet, in eum datur actio in id quod intereſt. *d. l.* 3. §. *condemnatio. &* §§§. *ſeqqq.* Hactenus de hereditatibus & legatis.

1
2
3
4

VI. *Ne quid in loco ſacro fiat.*

1 DE locis autem ſacris datur interdictum prohibitorium, & reſtitutorium. *ſup. de interd. l.2.* §. 1. quamvis prohibitorii tantum mentio in hoc titulo fiat. Nam prætor I. Prohibet, ne quid in loco ſacro fiat, immittaturve. *l.* 1. *in pr.* quod deformitatem vel incommodum afferat. *d. l.* 1. §. *quod ait.* Hoc interdictum producitur & ad loca ſancta. *l.* 2. & ad loca religioſa. *ſup. de oper. no. nunc. l.*1. §. 1. II. Iubet, ut ſi quid adverſus ea factum fuerit, reſtituatur. *ſup. ne quid in lo. publ. l.* 2. §. *loco-*
2 *rum.* ¶ Quid autem ſit locus ſacer, vel ſanctus, vel religioſus, expoſitum eſt *ſup. ad tit. de rer. diviſ.*

VII. *De locis & itineribus publicis.*

1 A Rebus ſacris tranſit ad publicas: & primo tractat de locis & itineribus, dicturus poſtea de fluminibus, ripis, lacubus, ſtagnis, & foſſis: quia tam de his, quam de illis ſunt multa in-
2 terdicta. ¶ Loca publica ſunt, quorum ſolum publicum eſt; & via publica eſt, cujus ſolum publicum eſt, relictum in directum, certis finibus latitudinis, ab eo qui jus publicandi habuit, ut ea publice iretur, commearetur. *infr. tit. prox. l.* 2. §. *viam.* vocatur etiam via regia, & conſularis. *eod.* §. *viam.* vel militaris.
3 *l. ult.* §. 1. ¶ Aliæ ſunt viæ privatæ ſive agrariæ: & ab utriſque ſeparantur viæ vicinales, quatenus non ſunt omnimodo publicæ, aut privatæ: ſed earum nonnullæ ſunt privatæ, aliquæ publicæ. *d. l.* 2. §. *viarum.* Via privata eſt, quæ eſt in fundo ſerviente, ut ad fundum alterius ducat: vel quæ ex via conſulari ad fundum privatum ducit. *d. l.* 2. §. *priv.* Vicinales ſunt, quæ in vicis ſunt, vel in vicos ducunt, hæ publicæ ſunt, niſi ex privatorum collatione ſint conſtitutæ. *d. l.* 2. §. *viarum.* Quinimmo etiamſi privatorum agris collatis via facta ſit, tamen ſi ejus rei
4 memoria non extet, pro publica habetur *l. ult. in pr.* ¶ De locis & itineribus publicis interdicta plerumque popularia ſunt. *l.* 1. & publicæ utilitatis cauſa competunt. *ſup. de interd. l.* 2. §. 1. Sunt autẽ multa & varia, quæ ſequentibus titulis explanabũtur.

VIII. *Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.*

1 PRimum interdictum eſt, ne quid in loco publico fiat, neve in eum locum quid immittatur, quod alicui damnum det, niſi lege, aut ſenatuſconſulto, aut conſtitutione principis con-
2 ceſſum ſit. *l* 2. *in princ.* ¶ Hoc interdictum eſt prohibitorium,
3 non reſtitutorium. *d. l.* 2. §. 1. *&* §. *ſi quis nemine.* ¶ Et tam publicis

blicis utilitatibus, quam privatorum per hoc proſpicitur: quia loca publica privatorum uſibus deſerviunt. *d.l.2.§. & tam publicis*. Damnum autem pati videtur, qui commodum qualecumque amittit, quod ex publico conſequebatur. *d.l.2.§. damnum. & §.ſeq.* ¶ Quod eum excepimus cui lege vel ſenatuſconſulto, 4
vel à principe conceſſum eſt, ſic debet intelligi, ut is, qui ſimpliciter facultatem impetravit in loco publico ædificandi, non poſſit cum alterius incommodo ædificare; niſi hoc quoque ſpecialiter ſit ei conceſſum. *d.l.2.§.ſi quis à principe.* ¶ Secundum 5
interdictum, quod ad vias ruſticas pertinet. *d. l. 2. §. hoc interdictum.* tantum prohibitorium & reſtitutorium eſt. Nam prætor I. Vetat in via publica itinereve publico aliquid immitti, quo ea via idve iter deterius ſit vel fiat. *d.l.2.§. ait prætor.* II. Iubet eum qui in via publica, itinereve publico factum immiſſumve habet, quo ea via, idve iter deterius ſit vel fiat, id reſtituat. *d.l.2.§. ait prætor.* ¶ Deterior via fieri dicitur, ſi uſus ejus 6
ad commeandum, hoc eſt, ad eundum vel agendum corrumpatur. *d.l.2 §. deteriorem.* Nec refert utrum ſtatim deterior fiat, an poſt aliquod temporis intervallum. *d.l.2.§. deinde.* ¶ Porro 7
hoc interdictum perpetuum & populare eſt, condemnatioque ex eo facienda eſt, quanti actoris intereſt. *d. l. 2. §. hoc interdictum perpetuum. §. hoc interdictum ex eadem. & §. pen.* ¶ Ter- 8
tium interdictum eſt prohibitorium, ne vis alicui fiat, quominus ei via publica, itinereve publico ire, agere liceat. *d.l.2.§.ult.*

IX. *De loco publico fruendo.*

QVartum interdictum eſt prohibitorium, ne ei, qui locum publicum fruendum ab eo cui locandi jus fuit, conduxit, ſociove ejus vis fiat, quominus ſecundum legem locationis fruatur. *l. 1.*

X. *De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.*

DE via publica urbana, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur, nulla ſunt interdicta: ſed harum cura ædilibus committitur. *l. un. & ſup. ne quid in lo. public. l. 2. §. hoc interdictum tantum.* Quæ igitur ſunt de viis & itineribus interdicta, ad vias & itinera ruſtica dumtaxat pertinent, ut interdicta propoſita in *d. t. ne quid in lo. publ.* & quod proponetur *tit. ſeq.*

XI. *De via publica & itinere publico reficiendo.*

QVintum interdictum eſt de via ruſtica prohibitorium, ne vis fiat reficienti viam vel iter publicum. *l. 1. in pr. & §. 1.*

quod

quod perpetuo datur, & omnibus, & in omnes; & habet con-
2 demnationem in id quod actoris intereſt. *d. l.* 1. §. *ult.* ¶ Huc-
uſque de locis & itineribus publicis: conſequenter dicendum
de fluminibus, ripis, lacubus, ſtagnis, foſſis.

XII. *De fluminibus, ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.*

1 Flumen dicitur à fluendo: nec ſpecie à rivo differt, ſed ma-
gnitudine: ex qua, & ex accolarum exiſtimatione dijudica-
2 tur. *l.* 1. §. 1. ¶ Fluminum quædam ſunt perennia, quæ ſemper
fluunt: quædam torrentia, quæ hyeme fluere, æſtate exareſcere
ſolent. Cæterum ſi æſtate aliqua præter ſolitum exaruerit quod
ſemper fluere ſolebat, nihilominus flumen perenne dicitur. *d.
l.* 1. §. *item fluminum.* Rurſus alia ſunt flumina publica, alia pri-
vata, ſed publicum eſt, quod perenne eſt. *d. l.* 1. §. *fluminum.*
3 ¶ Ripa definitur, quod pleniſſimum flumen continet. *l. penult.*
§. 1. vel id, quo flumen continetur, naturalem ſui curſus rigo-
rem tenens. nam ſi quando vel imbribus vel alia ratione flumen
ad tempus excreſcat, ripas non mutat. ſed ſi naturaliter crevit,
perpetuumque incrementum vel alio flumine admixto, vel alia
4 ratione nactus ſit, ripas ſine dubio mutavit. *d. l.* 1. §. *ripa.* ¶ In-
ter lacum & ſtagnum hoc intereſt quod ille perpetuam, hoc
temporalem aquam habet. Foſſa eſt receptaculum aquæ manu-
5 factum. Et poſſunt hæc quoque publica eſſe. ¶ De his omni-
bus ſunt multa interdicta. Primum interdictum eſt prohibito-
rium & reſtitutorium. Nam prætor I. Prohibet, ne quid in flu-
mine publico ripave ejus fiat, immittaturve, quo ſtatio na-
vium, aut navigatio deterior ſit, vel fiat. *l.* 1. *in pr.* II. Adverſus
ea factum vel immiſſum reſtitui jubet. *d. l.* 1. §. *deinde.*

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque uti priori æſtate fluxit.*

Secundum interdictum ſimiliter eſt prohibitorium, & reſti-
tutorium. Nam prætor I. Prohibet in flumine publico (ſive
navigabile ſit, ſive non navigabile. *l. un.* §. *pertinet.*) ripave
ejus aliquid fieri, vel immitti, quo aliter aqua fluat, quam priore
æſtate fluxit. *in princ.* Quod interdictum populare eſt, & omni-
bus competit, non tamen adverſus omnes, ſed adverſus eum,
qui id egit, ut aliter aqua flueret, cum id juris non haberet. §.
hoc interdictum cuivis. & in ejus heredes. §. *hoc interdictum &
in heredes.* II. Eum, qui adverſus ea factum immiſſumve habet,
dolove

dolove fecit quominus haberet, reſtituere jubet. §. *deinde.* & §§. *ſeqq.*

XIV. *Vt in flumine publico navigare liceat.*

TErtium interdictum eſt prohibitorium, ne legitimus uſus impediatur fluminis, ripæ, lacus, foſſæ, ſtagni, ſi modo hæc publica ſint: veluti ne vis fiat naviganti in publico flumine, lacu, foſſa, ſtagno; aut in ripa oneranti, vel exoneranti navem. *l. un. in pr.* & §§. *ſeqq.* aut pecus ad flumen publicum, ripamve ejus appellenti. §. *ult.*

XV. *De ripa munienda.*

QVartum interdictum eſt prohibitorium, ne vis fiat opus in flumine publico ripave ejus facienti, ripæ, agrive qui circa ripam eſt, tuendi, reficiendi, muniendi cauſa: dummodo eo opere deterior navigatio non fiat, & is qui facit, vicinis, & his quoque qui ultra flumen prædia poſſident, de damno infecto in annos decem, viri boni arbitratu caveat, vel ſatiſdet, aut per eum non ſtet, quominus caveat, vel ſatiſdet. *l. un. in pr.* §. 1. §. *dabitur.* ¶ Nota primo ſatiſdari vel caveri pro qualitate perſonæ. §. *is autem.* id eſt, nudam cautionem præſtare eum, qui ſuo nomine cavet: ſatiſdare eum, qui nomine alieno intervenit. *ſup. de dam. inf. l. 7. in princ.* ¶ Nota ſecundo, de opere antea facto non agi ex hoc interdicto, etiamſi quid damni poſtea datum fuerit, ſed lege Aquilia experiendum. §. *pen.* ¶ Nota tertio, hoc interdictum, quod de ripa fluminis munienda loquitur, produci ad ripam lacus, foſſæ, & ſtagni. *l. ult.* ¶ De ripis, & fluminibus, & lacubus, & ſtagnis, & foſſis hactenus.

1 2 3 4 5

XVI. *De vi & de vi armata.*

1 SEquuntur interdicta de ſingulis rebus privatis immobilibus, id eſt, de ſolo & ædificio, de ſervitutibus, de opere, de arboribus. Interdicta de ſolo & ædificio ſunt duo. ¶ Primum interdictum vocatur unde vi. *l. 1.* §. *interdicta. l. 3.* §. *unde vi. l. 5. l. 6. l. neque. 13. l. in interdicto. 16.* & *C. eod. in rub.* & *l. 4.* & *l. ult.* & *Inſtitut. de interdict.* §. *recuperandæ.* quia datur propter vim atrocem, qua quis de poſſeſſione ſoli, aut rei quæ ſolo cohæreat, ut ædificii, dejectus eſt. *l. 1.* §. *hoc interdictum. cum duob.* §§. *ſeqq.* & §. *plane:* ita ut poſſeſſionem amiſerit, nec ſaltem per alios retinuerit. *d. l. 1.* §. *non alii.* Secus eſt, ſi de navi, aut vehiculo ſit dejectus. *d. l. 3.* §. *ſi quis de nave.* nam rerum mobilium nomine non

2

competit hoc interdictum, niſi fuerint in fundo vel ædibus, un-
3 de quis dejectus eſt. *d. l.*3. §. *illud. & §. pertinet.* ¶ Eſt autem duplex vis : altera quotidiana ſeu privata, quæ fit ſine armis, & in hac rubr. vocatur ſimpliciter vis: altera publica ſive armata, quæ fit hominibus coactis & armatis. (Armorum appellatione ſignificantur non ſolum gladii, haſtæ, ſcuta, & galeæ, ſed etiam fuſtes, & lapides. *d. l.*3. §. *armis. & Inſt. de interdi.* §. *recuperandæ. verſ. ult.*) Propterea duo olim fuerunt de vi interdicta. *ſup. de interdi. l.*2. §. *ult. verſ. recuperandæ.* & erant inter ea differentiæ quædam, quas refert Cujacius hic, *& ad Paul. lib.*5. *ſentent. tit.* 6. Verum Iuſtiniano placuit unum interdictum in Pandectas referre. Idcirco à nobis, qui non in antiquitatibus enarrandis, ſed in jure Iuſtinianico declarando in præſentia verſamur, u-
4 num hac in parte interdictum conſiderandum puto. ¶ Hoc interdictum datur. I. Dejecto. *l.*1. §.1. qui tunc, cum dejiceretur, poſſidebat. *d. l.*1. §. *interdictum autem.* Nec refert, utrum civiliter, an naturaliter poſſideret. *d. l.*1. §. *dejicitur. & §. denique.* animo, ſeu corpore. *d. l.* 1. §. *ſive autem.* Immo datur etiam ei, qui vitioſe (id eſt, vi, clam, vel precario) poſſidebat, ſi aut vi armata dejectus ſit. *l. ſed ſi vi.*14. aut ab alio vitioſe poſſideat, non ab eo, à quo ſe vi dejectum queritur. *d. l.*1. §. *qui à me.* II. Ei, cujus ſervus, vel procurator, vel colonus, vel inquilinus, per quem poſſidebat, dejectus eſt. *d. l.*1. §. *quod ſervus. & l. ult.* ipſi autem colono, vel inquilino dejecto non datur. *d.* §. *denique.* III. Heredi, & cæteris ſucceſſoribus ejus, qui poſſeſſionem vi amiſit. *d. l.*1. §. *hoc interdictum & heredi.* IV. Fructuario. *d. l.*3. §. *unde vi. & §§.*
5 *ſeqq. & §. pen.* V. Vſuario. *d. l.*3. §. *item ſi.* ¶ Tenetur hoc interdicto I. Qui dejecit. *d. l.*1. *in pr.* etiamſi non poſſideat. *d. l.*1. §. *idcirco.* §. *ex interdicto. l. ſi vi.*15. II. Is, qui mandavit, vel juſſit. *d. l.*1. §. *dejeciſſe. & Inſ. de diverſ. reg. jur. l. hoc jure.* 152. §.1. vel ratum habuit. *d. l.*1. §. *ſed et ſi.* & qui dolo malo fecit, ut quis dejiceretur. *d. l.*3. §. *hoc interdictum etiam.* III. Is cujus familia dejecit. *d. l.*1. *in pr.* id eſt, ſervi, aut ſervus. *d. l.*1. §. *familia autem. & §. ſeq.* quive loco ſervorum ſunt. *d. l.*3. §. *familiæ appellatione.* loco autem ſervorum ſunt, qui bona fide poſſidentur quaſi ſervi, at ſi filiusfamilias, vel mercenarius dejecit, utile interdictum in patrem competit, vel in eum, cui mercenarius ſervit. *d. l.*3. §. *ſi filiusfamilias. & l. interdicto.* 16. IV. Heres aliuſve ſucceſſor ejus
6 qui vim fecit. *d. l.*1. §. *ult. l.*2. *l.*3. *in pr. &* §.1. ¶ Is autem non tenetur, qui vi poſſeſſionē retinuit, aut in cōtinenti recuperavit, adverſus eum qui vim fecit; quia vim vi repellere licet. *d. l.*1. §.
vim vi

vim vi. & §.*ſeq.l. qui poſſeſſionem.*17.& *C.eod.l.*1. ¶ Hoc interdicto reus tenetur reſtituere fundum cum rebus mobilibus, 7
quæ ibi erant. *l.*1.*in pr.*§.*quod autem.* & §.*ſeq.l.ſed ſi vi.*14. & fructibus à die dejectionis. *d.l.*1. §. *ex die.* cæteriſque utilitatibus.*d.l.*1.§.*non ſolum.*& omni cauſa. *C.eod.l.*5. omnino enim ex hoc interdicto condemnatio tanti fit, quanti intereſt poſſidere.*l.6.* nam judex ex cauſa hujus interdicti aditus. *l.*1.*in princ.* per actionem in factum.*d.l.*1.§.*ult.* (ſemper autem interdictum actio in factum ſequitur) tanti litem æſtimat.*d.l.*1.§.*non ſolum.* Nimirum ſi inter annum conventus ſit is qui dejecit, vel cujus familia dejecit.*d.l.*1.*in princ.* Alias condemnatio fit in id quod ad reum pervenit, dolove malo fecit quominus perveniret: ſive ipſe dejiciens conveniatur poſt annum.*d.l.*1 *in princ.* (intellige annum utilem.*d.l.*1.§.*annus.*& *C.eod.l.*2.) ſive agatur contra heredes alioſve ſucceſſores. *d.l.*1.§.*ult.l.*3. *in princ.* ſive adverſus patrem dejicientis. *l.in interd.*16. ¶ Damnatus ex cauſa hujus interdicti, non fit infamis, licet ob vim factam damnetur: 8
quia nullum interdictum famoſum eſt. *l.neque.*13. ¶ Ex dictis 9
patet, hoc interdictum eſſe reſtitutorium. *Inſt. de interd.*§.1. *verſ.reſtitutoria.* recuperandæ poſſeſſionis. *l.*1.§.1.& *ſup.de interdict.l.*2.§.*ult. verſ. recuperandæ.* & *Inſt. eod.* §. *recuperandæ.*
¶ Concurrit I. Cum accuſatione ex lege Iulia de vi. *l.* 1. §. *ne* 10
quid autem. & *C. eod.l.*4. II. Cum actione ex *l.ſi quis in tantam.*7.*C. h. t. Inſt. de interdict. d.* §. *recuperandæ.*

XVII. *Vti poſſidetis.*

1 SEcundum interdictum appellatur *uti poſſidetis. l.*1.§.*eſt igitur.* quo prætor ei, qui rem immobilem poſſidet, quominus ita poſſideat, vim fieri vetat: eumque in poſſeſſione tuetur, niſi vi, aut clam, aut precario ab adverſario poſſideat. *l.*1. *in princ.* §.1.§.*ult.*& *l.*2. & *Inſt.de interd.*§.*retinendæ.* ¶ Hoc interdi- 2
ctum productum eſt ad quaſi poſſeſſionem rerum incorporalium, ut ſervitutum, proinde etiam fructuariis & uſuariis accommodatur.*l.ult.*& *ſup.ſi ſerv.vindic.l.ſicut.*8.§.*Ariſto.*& *extra de probat.cap.licet.*9. De cloacis locum non habet. *l.*1.*verſ. de cloacis,* ſed de his ſpecialia interdicta proponentur *tit.* 23.
¶ Eſt autem hoc interdictum prohibitorium *l.*1.§.1. & *Inſt. de* 3
interd.§.1.*verſ.prohibitoria*, duplex: nam uterque litigantium eſt actor, & reus *l.*3.§.1.& *Inſt.de interd.*§.*pen.* Denique eſt retinendæ poſſeſſionis.*d.l.*1.§.1.& *Inſt.de interdict.d.*§.*retinendæ.*
¶ Ex cauſa hujus interdicti datur intra annum utilem actio in 4
factum, quanti ea res eſt. *d. l.* 1. *verſ. neque pluris.*

XVIII. *De ſuperficiebus.*

1 Tertium interdictum eſt de ſuperficiebus, ſeu ſuperficiis (nam utroque modo dicimus, cum id, quod ſolo inædificatum eſt, ſignificare volumus) prohibitorium: quo prætor ſuperficiario poſſidenti, niſi vi, aut clam, aut precario ab adver-
2 ſario poſſideat, vim, quominus ita poſſideat, fieri vetat. ¶ Itaque hoc interdictum eſt omnino ſuperiori ſimile: illud tantum proprium habet, quod ad ſuperficiarium pertinet. *l. 1. in pr. &*
3 *§. proponitur.* ¶ Superficiarius eſt, qui ſuperficiei in alieno ſolo poſitæ dominium utile habet, & certam penſionem domino ſoli præſtat. *ſup. de rei vind. l. id eſt.* 74. eſt igitur ſimilis emphyteutæ, & vaſallo: ab eis tamen diſcrepat, quoniam emphyteuta non ſolum ſuperficiei, ſed etiam ſoli dominium utile habet, quemadmodum & vaſallus. atque hi inter ſe differunt, quod emphyteuta certam penſionem, vaſallus ſervitia feudalia do-
4 mino directo præſtat. ¶ Nota ſuperficiario non ſolum dari dictum interdictum, ſed etiam utilem rei vindicationem, ſi in perpetuum vel ad longum tumpus ſuperficiem conduxit. *l. 1. verſ. ſi qua. & §. quod ait.* quemadmodum & emphyteutæ. *ſup. ſi ager vectig. pet. l. 1. §. 1. & l. 3.* & vaſallo. *lib. 2. Feudor. tit. 8. de in-*
5 *veſt. de re alie. fac. §. rei autem.* ¶ Expoſita ſunt interdicta de ſolo & ædificio: ſequuntur interdicta de ſervitutibus.

XIX. *De itinere, actuque privato.*

1 Servitutes, de quibus interdicta hoc loco proponentur, hæ ſunt: iter, actuſve ſeu via, aquæductus, aquæhauſtus, pecoris
2 ad aquam appulſus, jus cloacæ immittendæ. ¶ De itinere actuque duo ſunt interdicta. Cum dicimus iter & actum, ut in hac rubrica, intellige etiam viam, quæ ex itinere & actu conſtat, ita ut hæc duo in ſe contineat. *ſup. de ſervit. præd. ruſtic. l. 1. in*
3 *princ. & Inſt. de ſervit. in princ.* ¶ Primum interdictum eſt prohibitorium, ne ei, qui itinere vel actu vel via hoc anno uſus eſt, quominus ita utatur, vis fiat, niſi vi, aut clam, aut precario ab ad-
4 verſario ſit uſus. *l. 1. in princ. & §. 1.* ¶ Nota primo hoc interdictum pertinere ad ruſticas tantum ſervitutes. *d. l. 1. §. hoc inter-*
5 *dicto.* ¶ Nota ſecundo, in hoc interdicto non inquiri, utrum habeat ſervitutem jure impoſitam, an non, ſed tantum an ſine vitio (id eſt, nec vi, nec clam, nec precario) ſaltem ab adver-
6 ſario ſit uſus. *d. l. 1. §. hoc interdicto.* ¶ Nota tertio annum retrorſum computari ex die interdicti. *d. l. 1. §. annum.*

¶ Nota

¶ Nota quarto nihil referre, utrum quis per ſe, an per alium 7
ſervitute ſit uſus. *d.l.1.§.is cujus.& l.3.§.uti.* ¶ Nota quinto ex 8
cauſa hujus interdicti dari actionem in id quod intereſt itinere
vel actu vel via non prohiberi. *d.l.3.§.in hoc.* ¶ Secundum in- 9
terdictum eſt de itinere actuque reficiendo. Nam prætor prohi-
bet vim fieri reficienti. Sed tria requiruntur, ut aliquis hujus
interdicti beneficio fruatur. I. Vt hoc anno ſit uſus ſervitute,
quod eſt huic interdicto commune cum ſuperiori. II. Vt ha-
beat jus reficiendi, proinde ut ſervitus ei debeatur, vel quia
eam jure impoſitam habeat, vel quia longo tempore præſcrip-
ſerit, quamvis in ſuperiori interdicto ſolius annalis poſſeſſionis
ratio habeatur. III. Vt reficere volens caveat adverſario de
damno infecto. *d l.3.§.ait prætor. & §.hoc autem.l.5.§.pen. &*
ult. ¶ Nota primo, concedi refectionem, hoc eſt, ut ad priſtinam 10
formam iter & actus reducatur: non ut aliud fiat, puta dilate-
tur, aut producatur, aut deprimatur, aut exaggeretur. *d.l.3.§.*
pen. Nam reficere eſt in priſtinum ſtatum reſtaurare, quod eſt
corruptum. *inf. de rivis.l.1.§.deinde.* ¶ Communiter de utro- 11
que interdicto nota primo hæc interdicta dari etiam ſucceſſo-
ribus; ſive in jus ſucceſſerint, ut heredes, & bonorum poſſeſſo-
res; ſive in rem, ut emptor. *l.5.§. hoc interdictum.* quamvis enim
Vlpianus ibi loquatur de ſecundo interdicto; tamen non eſt
dubitandum, quin idem dicendum ſit de primo interdicto.
¶ Nota ſecundo, ſi quis hoc anno ſine vitio ſervitute uſus ſit, 12
non ei nocere, quod eodem anno etiam vitioſe ſit uſus: & here-
di emptorive non nocere quod vitioſe ſint uſi, ſi defunctus
venditorve recte uſus ſit. *d.l.1.§.ult.& l.2. & l.penult.* Expoſita
ſunt duo interdicta de itinere, actu, & via.

XX. *De aqua quotidiana & æſtiva.*

DE aquæductu ſunt plura interdicta, omnia prohibitoria. 1
¶ Primum eſt de aqua quotidiana. *l.1.§.1.* quo prætor ei 2
qui hoc anno (id eſt, ſaltem una die vel nocte hujus anni. *d.l.1.*
§. quod autem.) aquam duxit, niſi vi, aut clam, aut precario ab
adverſario duxerit, vim fieri vetat, quominus ita ducat. *d.l.1.in*
princ. ¶ Nota primo aquam quotidianam dici, quæ aſſidue duci 3
ſolet vel æſtate vel hyeme, licet interdum non ducatur, immo
etiamſi uſum intermiſſione temporis diviſum habeat. *d. l. 1. §.*
quotidiana.§.duo autem.§.quod autem. ¶ Nota ſecundo hoc in- 4
terdictum pertinere ad aquam perennem, quæ duci poteſt. *d.l.*
1.§.loquitur.& §.ſeq. ¶ Nota tertio hoc interdictũ pertinere ad 5

aquam,quæ à capite ducitur,non aliunde.*d.l.*1.§.*hac interdicta*.
Caput aquæ eſt,unde aqua naſcitur:nempe ſi ex fonte naſcatur,
ipſe fons;ſi ex flumine, vel lacu,prima incilia vel principia foſ-
ſarum , quibus aqua ex flumine vel ex lacu in primum rivum
derivatur;ſi vero ſudoribus manando, in aliquem locum efflu-
xit,atque ibi apparere incipit, ejus caput dicemus,ubi primum
emergit.*d.l.*1.§.*caput.* Incile autem eſt locus depreſſus ad latus
fluminis, ex eo dictus , quod vel lapis vel terra inciditur, unde
6 primū aqua ex flumine agi poſſit.*inf. de rivis.l.*1.§.*incile.*¶ No-
ta quarto nihil referre,quod ad hoc interdictum attinet,utrum
7 aqua debeatur,an non debeatur ei qui duxit.*l.*1.§.*ſed etſi.*¶ No-
ta quinto nihil referre,utrum aqua ducatur intra urbem,an ex-
tra urbem.*d.l.*1.§. *ſive autem.* nec utrum ducatur ad prædium
urbanum,an ad ruſticum:nec in quem uſum ducatur.*d.l.*1.§.*il-
lud quæritur.* immo etiamſi prædii aqua non ſit, tamen hoc in-
8 terdictum locum habet.*d.l.*1.§.*præterea.*¶ Nota ſexto,nihil re-
9 ferre,utrum ſit aqua calida,an frigida.*d.l.*1.§.*item Labeo.*¶ No-
ta ſeptimo prætorem permittere aquam eodem modo duci,
quo ducta eſt hoc anno;proinde nec plus aquæ duci poſſe, nec
10 aliam aquam, nec per alium locum.*d.l.*1.§.*illud tamen.* ¶ Nota
octavo hoc interdictum requirere bonam fidem , ut actor pu-
tet ſe habere jus aquæ ducendæ. *d. l.* 1. §. *ſed etſi.* & §. *Ariſto.*
11 ¶ Nota nono hoc interdictum ei quoque dari, qui hoc anno a-
qua interdum recte, interdum vitioſe uſus eſt. *d.l.*1.§.*idem ait.*
12 ¶Nota decimo, ſi quis ante annum aquam duxerit,& hoc an-
no aqua ſponte ſua influxerit , ei hoc interdictum utile eſſe,
13 quaſi aquam duxerit.*d.l.*5.§.*quæſitum.*¶ Nota undecimo,ſi quis
fundum,ad quem aquam ducebat,vendiderit, nihilominus hoc
14 interdictum ei utile eſſe.*d.l.*1.§.*ſi fundum.* ¶ Nota duodecimo
hoc interdictum dari contra eum,qui aquam duci prohibet, ſi-
15 ve ſit dominus fundi,ſive non.*d.l.*1.§.*competit.*¶Nota decimo-
tertio inter corrivales; qui per eundem rivum aquam ducunt,
duplex interdictum utrique competere:quia uterque actoris &
16 rei partibus fungitur.*d l.*1.§.*ſi inter.*¶ Nota decimoquarto hoc
interdictum eſſe prohibitorium, & interdum reſtitutorium. *d.
l.* 1. §. 1. per hoc enim interdictum non ſolum prohibetur quis
vim facere, quominus aqua ducatur. *d. l.* 1 *in pr.* ſed etiam ali-
quid in fundo facere quo aqua inquinetur,vitietur, corrumpa-
tur,deteriorve fiat.*d.l.*1.§.*Labeo.* ſiquid igitur tale factum erit,
17 reſtitui debebit.¶ Secundum interdictum eſt de aqua æſtiva.*d.
l.*1.§.*hoc interdictum de aqua.*quo prætor ei, qui ſuperiori æſta-
te aquam

te aquam duxit, niſi vi, aut clam, aut precario ab adverſario duxerit, quominus ita ducat, vim fieri vetat. *d.l.1.§.deind.* ¶ Aeſtas ſex menſibus definitur ab æquinoctio verno ad æquinoctium autumnale: reliqua anni pars vocatur hyems. *d. l.1.§. æſtatem.* ¶ Aqua æſtiva eſt, quam æſtate tantum ducere licet, vel 18
expedit. *d. l.1.§.duo autem.* & *§.ſeq.* & *l.6.* ¶ Hoc interdictum, 19
non directum, ſed utile competit. I. Si quis non ſuperiori, ſed hac æſtate aquam duxerit. *d. l.1.§.qui hac.* II. De aqua hyberna, id eſt, quam aliquis hyeme tantum, non æſtate ducere ſolitus eſt. *d.l.1.§.35.ſi quis hyeme.* ¶ Vtique interdicto com- 20
munia hæc ſunt: I. Ad eos pertinent, qui à capite aquam ducunt, vel impoſita ſervitute, vel quia putant impoſitam. *d.l.1. §. hoc interdictum neceſſario.* II. Inter heredes, bonorum poſſeſſores, & emptores redduntur. *d.l.1.§. deinde.verſ.inter.* & *§. ait prætor inter.* Sed & pleraque alia ſupra de primo interdicto tradita, in ſecundo quoque interdicto obtinent. ¶ Tertium 21
interdictum eſt de aqua ex caſtello, id eſt, ex eo receptaculo quod aquam publicam ſuſcipit, ducenda. *d.l.1.§.hoc interdictum neceſſario.* & *§.ſeq.* Nam prætor ei, cui ex caſtello aquam ducere à principe permiſſum eſt, quominus ducat, vel, ſi de damno infecto caverit, quominus aquæ ducendæ cauſa opus faciat, vim fieri vetat. *d.l.1.§. ait prætor quo ex caſtello.* & *§. idque à principe.* ¶ Nota primo ſimiliter interdici de aqua ex rivo, aut 23
flumine, aut quovis alio publico ducenda. *d.l.1.§. permittitur. l. 3.§.1.* ¶ Nota ſecundo hoc jus modo concedi perſonæ, ita ut ad 24
aliam perſonam non tranſeat, & cum perſona extinguatur. modo prædio, ita ut prædium ſequatur. *d. l.1.§.* & *datur.* ¶ Nota 25
tertio hoc interdictum non eſſe de ſola poſſeſſione, ſed etiam de proprietate. *d.l. 1. §. ult.*

XXI. *De rivis.*

QVartum interdictum eſt prohibitorium. nam prætor ei 1
qui eodem anno, vel ſuperiori æſtate aquam duxit, ſive jus aquæ ducendæ habeat, ſive non habeat, dummodo nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario duxerit, vim fieri vetat, quominus aquæ ducendæ cauſa, rivum, ſpecum, ſepta reficiat, purget: ſic tamen, ne aliter aquam ducat, quam antea uſus eſt. *l.1.in princ. §. aquæ.* & *§.hoc interdictum.* & *l.ult.* & de damno
infecto caveat. *l. 3. §. pen.* ¶ Rivus eſt locus per longitudinem 2
depreſſus, quo aqua decurrit, dictus ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, id eſt, à fluendo. *d.l.1.§.ait ergo.* Specus eſt locus, ex quo deſpicitur. inde ſpe-

ctacula dicta ſunt .*d.l.*1.§.*ſpecus*. Septa ſunt, quæ ad incile op-
ponuntur aquæ derivandæ cauſa ſive ea lignea ſint, ſive lapi-
dea, ſive ex alia qualibet materia. *d.l.*1.§.*ſepta*. Incilis definitio-
nem poſui *ſup.tit.prox*.§.5. Reficere eſt, id quod corruptum eſt,
in priſtinum ſtatum reſtaurare. Verbo reficiendi tegere, ſubſti-
tuere, ſarcire, ædificare, item advehere, apportareque ea, quæ
ad eandem rem opus eſſent, continentur. *d.l.*1. §. *deinde*. Pur-
gandi verbum & ad rivum integrum pertinet, & ad eum, qui
3 refectione indiget. *d.l.*1.§.*purgandi*. ¶ Nota primo nihil refer-
re, utrum aqua quæ ducitur, calida ſit, an frigida. *d.l.*3.§.*ſed et-
ſi*. nec utrum rivus ſit in publico, an in privato. *d.l.*3.§. *hoc in-
4 terdictum*. ¶ Nota ſecundo, ſi aqua in unum lacum conducatur,
& inde per plures ductus ducatur, hoc interdictum utile eſſe
5 volenti reficere ipſum lacum. *d.l.*3. §. *ſi aqua*. ¶ Nota tertio e-
tiam de cuniculo reſtituendo, per quem vapor in balneis trahi-
6 tur, utile interdictum competere. *d.l.*3.§.*Ariſto*. ¶ Nota quarto
hoc interdictum iiſdem perſonis, & in eaſdem dari, quibus & in
quas redduntur de aqua interdicta ſupra propoſita. *d.l.*3. §. *iiſ-
7 dem*. ¶ Expoſita ſunt interdicta ad aquæductum pertinentia.

XXII. *De fonte.*

1 DE aquæ hauſtu, & pecoris ad aquam appulſu. *l. un*. §. *hoc
autem*. duo interdicta prohibitoria ei dantur, qui de fonte,
lacu, puteo, piſcina, hoc anno, nec vi, vel clam, nec precario (ſal-
2 tem ab adverſario) aqua uſus eſt. *in princ. & §.deinde*. ¶ Primum
interdictum eſt, ne ei vis fiat quominus ita aquā utatur. *d.l.un.
3 in princ*. ¶ Nota primo, illis & in illo hoc interdictum compe-
tere, quibus & in quos ſuperiora interdicta dantur. §.*& eadem*.
4 ¶ Nota ſecundo, hoc interdictum ad ea ſola pertinere, quæ a-
quam vivam & perpetuam continent: proinde nec de ciſterna
competere; nec de lacu, piſcina, puteo, vivam aquam non ha-
5 bentibus. §. *hoc interdictum de ciſterna*. ¶ Secundum interdi-
ctum eſt, ne ei vis fiat, quominus fontem, vel lacum, vel pu-
teum, vel piſcinam reficiat, ut aquam coërcere, utique ea poſ-
ſit, dummodo non aliter utatur, atque eodem anno uſus eſt. *d.§.
deinde, cum quatuor paragraphis ſequentibus*. & de damno infe-
6 cto caveat, ut in ſuperioribus interdictis. ¶ Coërcere aquam,
7 eſt eam continere, ne diffluat, vel dilabatur. §.*coërcere*. ¶ Hoc
interdictum iiſdem perſonis datur, quibus permittitur interdi-
ctum de aqua æſtiva. §. *ultim*.

XXIII.

XXIII. *De cloacis.*

REliqua ſunt interdicta de cloacis. Cloaca eſt locus cavus, 1
per quem colluvies quædam fluit. *l. 1. §. cloacæ.* Et vel eſt
publica, vel privata. *d. l. 1. §. hoc autem.* ¶ De cloaca privata eſt 2
interdictum. *d. §. hoc autem.* pertinens ad ſervitutem urbanam,
(quia jus cloacæ immittendæ eſt ſervitus. *ſup. de ſervit. l. 7. urbana.* Cajus *lib. 2. Inſt. tit. 1. §. incorporalia*) prohibitorium. vetat
enim prætor vicinum *d. l. 1. §. hoc interdictum.* (ſive proximus ſive ulterior ſit. *d. l. 1. §. & tam ad proximum*) vim facere quominus cloaca reficiatur, purgetur ab eo, qui damni infecti cavet. *d. l. 1. in pr. & d. §. hoc interdictum.* etiamſi vitioſe poſſideat: quia publice intereſt cloacas purgari. *d. l. 1. §. quia autem.* unde nec per operis novi nunciationem poteſt purgatio & refectio cloacæ impediri. *d. l. §. 1. ſi quis.* ¶ De cloaca publica prætor 3
I. Jubet, quod quis in cloaca publica factum immiſſumve habet, quo uſus ejus deterior ſit vel fiat, id reſtituat. II. Prohibet, ne quid fiat, immitaturve. *d. l. 1. §. pen. & ult.* III. Prohibet, ne vis fiat cloacam publicam purganti; & reficienti. *l. 2.* ¶ Hactenus 4
interdicta de ſervitutibus, deinceps de operibus dicamus.

XXIV. *Quod vi, aut clam.*

DE opere, quod in ſolo vi aut clam factum eſt. *l. 1. §. hoc interdictum. l. 7. §. notavimus. l. vi facit. 20. §. pen.* datur interdictum quod vi aut clam, reſtitutorium. *d. l. 1. §. 1.* nam prætor 1
opus vi aut clam factum reſtitui jubet. *d. l. 1. in princ.* ¶ Opus facere dicitur, 2
non ſolum qui aliquid novi operis facit, ut ædificium, aut foſſam: ſed etiam qui deſtruit. *d. l. 7. §. belliſſime. §. eſt & alia. § notavimus. § præterea. & §. ſeq. cum ſim.* Nec refert utrum factum ſit in privato loco, an in publico, ſive ſacro, ſive religioſo. *l. vi facit. 20. §. ult.* nec utrum factũ ſit vi tantum, vel clam tantum, aut partim vi, partim clam. *l. is qui. 11. §. interd.*
¶ Vi facit, qui prohibitus facit, & qui, quominus prohiberetur, 3
conſecutus eſt, vel periculo adverſariis denunciato, vel janua clauſa. *d. l. 1. §. quid ſit. & §§§. ſeqqq. d. l. vi facit. in pr.* & ſufficit vim initio factam eſſe, licet enim ſingulis momentis non fiat, tamen ſemel facta perſeverare intelligitur. *l. 3. §. 1.* ¶ Clam facit, 4
qui celavit adverſarium, cum exiſtimaret, aut exiſtimare deberet eum eſſe prohibiturum. *d. l. 3. §. pen. & ult. l. 4. & l. 5. in pr.*
¶ Hoc interdictum ei competit, cujus intereſt opus factum 5
non eſſe, ſive ſit dominus, ſive non. *l. is qui. 11. §. ſi fundus. & §.*

*ultim.l.quamquam.12.l. denique.13.in princ. §.ſi ex ſociis.& §.ſeq.*etiamſi non poſſideat.*l.competit.16.in princ.*Si quis,dum putat locum tuum eſſe, qui eſt meus; tui, non mei celandi cauſa fecerit,mihi interdictum competit.*l.5.§.ſi quis dum putat.* Etſi ſervi mei vel procuratoris mei celandi cauſa factum ſit, ſimiliter mihi interdictum competit.*d.l.5.§.diem dicit.*Si filio prohibente opus factum ſit: tam patri,quam filio interdictum com-
6 petit.*d.l.denique.§.1.* ¶ Hoc interdicto conveniri poteſt I. Qui opus fecit.*d.l.5.§.hæc verba.*ſive jus faciendi habuerit,ſive non. *d.l.1.§. & parui.* Et ſi quidem opus poſſidet, patientiam & impenſam tollendi operis;ſin minus, impenſam debet. *d.l.compet. §. ult.* Inſuper debet actori reſtituere, quod ob hanc cauſam amiſit,puta ſervitutes.*l.ſi opus.21.§. ult.* & omnino id præſtare, quod actoris intereſt opus factum non eſſe.*d.l.ſemper.§. hoc interdicto.& §.ult.* II. Is, cujus familia fecit. Hic aut ſua impenſa reſtituere opus debet,aut patientiam præſtare, & ſervum noxæ dedere.*vide l.7.§.1.*III.Is, cujus juſſu factum eſt, quia nihil intereſt, utrum quis per ſe, an per alium facit. is autem qui juſſu alterius fecit,non tenetur. *d.l.1.§.hæc verba.§.ſi quid.§.ſimiliter. & §.ult.& l.6.* IV.Heres,vel alius ſucceſſor.*d.l.5.§.Labeo.* Hic tenetur in id quod ad ſe pervenit. *d.l.ſemper.§.hoc interdict.* V. Qui opus poſſidet,licet eo inſcio vel invito factum ſit. *d.l.7.in pr.d.l.ſemper.in pr.* Hic tantum patientiam præſtare debet. *d. l. 7.in pr.d.l.is qui.§.ſi tut.d.l.compet.§.ult.* VI. Procurator,tutor,
7 curator,ſyndicus,nomine alieno.*d.l.5.§.idem ait.* ¶ Hoc interdictum concurrit cum aliis actionibus. *d.l.ſemper.§.ult.*ut cum actione legis Aquiliæ.*l.denique.13.in princip.*& ſepulchri violati.*d.l.ſemper.§. ſi in ſepulchro.* & cum interdicto de operis novi
8 nunciatione. *d. l. 7. ait Iulianus.* ¶ Ceſſat autem hoc interdictum,vel ejus effectus.Primo,ſi agri colendi cauſa factum ſit,& melior cauſa agri facta ſit.*d.l.7.§.plane.*Secundo, ſi incendii arcendi gratia factum ſit,dummodo incendium eo uſque pervenerit.*d.l. 7. §. eſt & alia.* Tertio, ſi vi deſtructum ſit, quod per vim fuerat ædificatum.hoc tamen niſi ex magna & ſatis neceſſaria cauſa non obtinet, officio autem judicis committitur, ut ipſe diſquirat,an juſta cauſa fuerit per vim deſtruendi,necne.*d.l. 7.§.belliſſime.* Quarto, ſi quis denunciaverit ſe opus facturum, dummodo diem & horam,& locum, & quod opus futurum ſit, denunciaverit, neque tam arctaverit adverſarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non poſſet.*d.l.5.§. 1.* nec poſt intervallum opus fecerit. *l.ultim. §. ult.* Quinto, poſt annum.

d.l.

d.l.ſemper.§. hoc interdictum. à die operis perfecti, vel quo fieri deſiit, computandum. *ead. l. §. annus.* niſi per reſtitutionem in integrum annua exceptio ſit remittenda.*ead. l. §. ſed ſi is.& §. ſeq.* Sexto, ſi adverſarius poſtea cōſenſerit.*l.3.§.ſed ſi permiſerit. l.vi facit.*20.*§.tamdiu.*Septimo ſi quis ſatis offerat de opere reſtituendo, & paratus ſit ſe defendere. *d. l.* 3. *§. ſi quis paratus.* Octavo ſi caveat damni infecti, cum ob hanc tantum cauſam prohiberetur opus facere.*d.l.*3.*§.ſed etſi quis.*

X X V. *De remiſsionibus.*

NOno, ſi novi operis nunciatio remiſſa ſit. cum enim nunciatio ſit cauſa, ut opus vi aut clam fieri dicatur; certe nunciatione per remiſſionem ſublata(nam remiſſio eſt nunciationis abolitio à prætore facta) non ſit amplius vi aut clam.*ſup. tit.prox.l.*7.*§. ait Iulianus.* ſiquidem ſublata cauſa tollitur effectus.*C.de Epiſc.& cleric.l. generaliter.* 52. *verſ. eos. & de hered. inſt.l.*4.

XXXVI. *De precario.*

QVia paſſim juſto opponitur violentum, clandeſtinum ac precarium.*ſup.uti poſſid.l.*1. *§. ult. & l.* 2. *cum ſim.*dictum autem eſt de eo,quod vi aut clam fit,conſequenter de precario agitur. ¶ Precarium eſt, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu,quamdiu is,qui conceſſit,patitur.*l.*1.*in pr.*Et eſt juriſgentium.*d.l.*1.*§.*1.ſimile commodato.*d.l.*1.*§. ult.* ſed ab eo differt,quia non eſt ad certum uſum.*l. & habet.* 15. *§.* 1. nec eſt contractus, ideoque non parit actionem civilem, ſed tantum interdictum.*l. interdictum.* 14. receptum tamen eſt ex bono & æquo,ut detur etiam actio præſcriptis verbis.*l.*2.*§.pen.l.duo.*19. *§. ultim.* ¶ Omnes res mobiles & immobiles, & jura & poſſeſſio precario concedi poſſunt.*l.*2.*§.ult.l.*3.*l.*4. *in pr.*non res propriæ ejus qui precarium rogat.*d.l.*4.*§.tenetur.l. & habet.* 15.*§. precario. l. unuſquiſque.* 18. ¶ Precarium conceditur vel inter præſentes, vel inter abſentes,veluti per epiſtolam,vel per nuncium.*l.precario.*9.Interdictum precarium(ſic vocatur in *d.l.& habet.§.cum quis.d.l.duo.§.*1.vel quod precario.*ſup.de hered.petit.l.illud.*40.*§.penult.& com.præd.l.penult.*)ex naturali æquitatè deſcendit.*d.l.*2.*§.& naturalem.*& eſt reſtitutorium. *d. l.*2.*§.* 1.Iubet enim prætor,ut is qui ab altero precario habet, vel dolo malo fecit ut deſineret habere,id ei reſtituat.*d.l.*2.*in pr.*Alioquin niſi reſtituat, in tantum condemnabitur, quanti actoris

Margin numbers: 1 (line "QVia paſſim"), 2 ("agitur. ¶ Precarium"), 3 ("§. ultim. ¶ Omnes"), 4 ("precario. l. unuſquiſque").

ris intereſt rem reſtitui, quod ſpectatur ab eo tempore, quo interdictum editum eſt, proinde etiam fructus ex die interdicti editi præſtabuntur. *l. quæſitum.* 8. §. *eum.* Heres tamen ex dolo defuncti non tenetur, niſi in id quod ad ſe pervenit. *d. l.*
6 *quæſitum.* §. *ult.* ¶ Nota primo eum teneri, qui precarium habet, non qui precario rogavit. Nam fieri poteſt, ut aliquis teneatur qui non rogavit, veluti dominus ejus qui precarium rogavit. *d. l.* 4. §. *tenetur.* & contra ut precarium rogaverit, nec tamen habeat precarium, nec tenetur hoc interdicto, ve-
7 luti ſi quis rem ſuam precario rogaverit. *d. l.* 4. §. *penult.* ¶ Nota ſecundo, eum qui à Titio precario rogavit, etiam ab here-
8 de ejus precario habere. *d. l quæſitum.* §. 1. ¶ Nota tertio, hoc interdictum non eſſe annale, ſed perpetuum. *d. l. quæſitum.* §.
9 *pen.* ¶ Nota quarto, in hoc interdictum venire tantum dolum, & latam culpam; poſt interdictum tamen editum & dolum & culpam, & omnem cauſam venire, propter moram ejus qui precario accepit. *d. l. quæſitum.* §. *eum.* §. *ſi ſervitute.* §. *& general.*

XXVII. *De arboribus cædendis.*

1 SEquuntur interdicta de arboribus, & earum fructibus. De
2 arboribus ſunt duo interdicta prohibitoria. ¶ Primo ſi arbor ex ædibus tuis in ædes vicini impendeat: ſi per te ſtet, quominus eam adimat: tunc, quominus illi eam arborem adimere, ſibique habere, id eſt, totam arborem ſuccidere, ac ligna tollere liceat, vim fieri prætor vetat. *l.* 1. *in princ. &* §. 1. *&* 2. Arboris appellatione etiam vitis continetur. *d. l.* 1. §. *arbores.*
3 ¶ Hoc interdictum, non ſolum domino ædium, ſed etiam fructuario competit. *d. l.* 1. §. *non ſolum.* Et ſi plures domini ſint,
4 unicuique in ſolidum datur. *d. l.* 1. §. *præterea.* ¶ Secundo, ſi arbor ex agro tuo in agrum vicini impendeat: ſi per te ſtet, quominus pedes quindecim à terra eam altius coërceas: tunc, quominus illi ita coërcere, id eſt, inferiores ramos amputare, lignaque ſibi habere liceat, vim fieri prætor vetat. *d. l.* 1. §. *deinde.* Cujus interdicti ratio eſt, ne umbra arboris vicino prædio noceat. *d. l.* 1. §. *pen.*

XXVIII. *De glande legenda.*

DE fructibus unum eſt interdictum ſimiliter prohibitorium, ne vis fiat vicino, quominus glandem, quæ ex ejus agro in tuum cecidit, tertio quoq; die legere & auferre liceat. nam glandis appellatione omnes fructus ſignificantur. *l. un.*

XXIX. *De*

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

SVpereſt,ut explicentur interdicta de rebus mobilibus : & 1
primum de hominibus liberis,poſtea de ſervis,& aliis rebus,
quæ ſunt in commercio. ¶ De hominibus liberis ſunt tria in- 2
terdicta. Primum eſt de quocumque homine libero, & eſt ex-
hibitorium:nam libertatis tuendæ cauſa prætor jubet,ut quem
hominem liberum dolo malo quis retinet, eum exhibeat. *l.* 1.
¶ Nec refert,utrum ſit pubes,an impubes : maſculus,an fæmi- 3
na:ſui juris,an alieni: tantum enim ſpectamus,an liber ſit.*l.*3.§.
1. ¶ Exhibere eſt in publicum producere,& videndi tangendi- 4
que hominis poteſtatem facere.quod non aliter fit,quam ſi ex-
tra ſecretum habeatur.*d. l.* 3. §. *ait prætor.* ¶ Hoc interdictum 5
eſt populare, & omnibus competit.*d.l.*3.§.*hoc interdictum.*Sed
ſi plures experiri velint, prætor magis idoneum eligere debet.
*d.l.*3.§.*ſi tamen plures.* ¶ Non poteſt ſæpius moveri, niſi ex ju- 6
ſta cauſa.*d.l.*3.§.*ſi poſtea tamen.*¶ Perpetuum eſt. *d. l.* 3. §. *ult.* 7
¶ Et in abſentem quoque datur ; ita ut , ſi non defendatur , in 8
bonorum ejus poſſeſſionem adverſarius mittatur.*d.l.*3.§.*penult.*

XXX. *De liberis exhibendis,item ducendis.*

REliqua duo interdicta ſunt de liberis noſtris. ¶ Secundum 1
interdictum eſt exhibitorium : quo prætor jubet , ut ex- 2
traneus , penes quem eſt filiusfamilias, quive dolo malo fecit,
quominus penes ſe eſſet, eum parenti , in cujus poteſtate eſt,
exhibeat.*l.*1.*in pr.&*§.1.¶ Hoc interdicto utenti poteſt opponi 3
exceptio,ſi aut mater retineat,apud quam juſtius ſit filium mo-
rari,ut interdum accidit.*d. l.* 1. §. *ſi vero.*aut judicatum ſit non
eſſe eum in actoris poteſtate. *d. l.* 1. §. *pen.* aut maritus ſit , qui
uxorem retinet : nam maritus patri præfertur. *d. l.*1.§.*ult.& l.*
2.¶ Tertium interdictum eſt prohibitorum:ne vis fiat parenti, 4
quominus liberos,quos in poteſtate habet,ducere ei liceat.*l.*2.
in princ.¶ Superius interdictum eſt hujus præparatorium: nam 5
liberi exhibendi ſunt,ut duci poſſint.*d. l.*3. §. 1. Sed ex hiſdem
cauſis utrumque competit. *d. l.* 3. §. *ex hiſdem.* ¶ Hoc interdi- 6
ctum neque contra ipſos liberos ducendos datur.*d.l.*3.§.*hoc au-
tem.* neque adverſus eum, penes quem filiusfamilias ſponte ſua
manet.*l.ult.*

XXXI. *Vtrubi.*

SVperſunt interdicta de rebus mobilibus, quæ ſunt in com- 1
mercio.¶ Primum interdictum à primis verbis (ut pleriſque 2
aliis

3 aliis interdictis accidit) appellatur *utrubi.* ¶ Cujus eadem eſt
vis in rebus mobilibus, quæ interdicti uti poſſidetis in rebus
4 immobilibus. *l. un. & Inſt. de interdict. §. retinendæ.* ¶ Tantum
igitur breviter nota hoc interdictum eſſe prohibitorium. *Inſt.*
eod. §. 1. verſ. prohibitoria. retinendæ poſſeſſionis. *d. §. retinendæ.*
duplex. *Inſt. eo. §. penult.*

XXXII. *De migrando.*

1 SEcundum interdictum eſt prohibitorium, ne vis fiat inqui-
lino migranti, quominus abducere aſportare ei liceat, quæ
non ſunt domino ædium pignerata: vel quia in pignoris cau-
ſam non venerunt, vel quia merces ſoluta eſt, aut per dominum
2 ædium ſtat, quo minus ſolvatur. *l. 1. in pr. &* §. 1. ¶ Nota primo,
hoc interdictum colono non competere, inquilino dari dire-
ctum. *d. l. 1. §. 1.* ei vero qui gratuitam habet habitationem, utile
3 competere. *d. l. 1. §. ſi tamen.* ¶ Nota ſecundo, nihil referre, utrũ
res ſint in bonis inquilini, an non, puta ei commodatæ, vel apud
4 eum depoſitæ. *d l. 1. §. pen. & l. 2.* ¶ Nota tertio, hoc interdictum
eſſe perpetuum: & dari etiam ſucceſſoribus, & contra ſucceſſo-
5 res. *d. l. 1. §. ult.* ¶ Nota quarto, hoc interdictum infrequens eſſe,
quia magis ſolet extra ordinem inquilinis ſubveniri. *d. l. 1. §. cui*
rei.

XXXIII. *De Salviano interdicto.*

TErtium interdictum, quod à Salvio Iuliano edicti perpetui
conditore (ut probabile eſt) appellatur Salvianum, eſt re-
ſtitutorium, adipiſcendæ poſſeſſionis. *Inſtit. de interdict. §. adi-*
piſcendæ. verſ. interdictum. Directum domino fundi competit de
rebus coloni ſibi pigneratis, contra quemcumque poſſeſſorem.
l. 1. §. 1. utile datur eidem domino fundi de partu ancillæ pigne-
ratæ poſt eam venditam edito. *d. l. 1.* & cuivis alii creditori adver-
ſus extraneũ poſſeſſorẽ. *C. de precar. l. 1.* De interdictis hactenus.

LIB. QVADRAGESIMVSQVARTVS.

TIT. I. *De exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis.*

1 POSTQVAM expoſuit conditiones, præjudicia, judicium
petitorium, & judicia poſſeſſoria: tandem hoc libro vult
duo explanare omnibus illis judiciis communia, videlicet
actio-

actiones, & exceptiones. Ac primo quidem loco videbatur de actionibus dicendum: ſed quia proxime dictum eſt de poſſeſſione, & judicio poſſeſſorio: poſſeſſio autem non ſolum per actionem vel interdictum petitur aut retinetur, ſed etiam exceptione defenditur: & poſſeſſionis commodum eſt, ut agendi & probandi onus in adverſarium transferatur, ipſe autem poſſeſſor excipiat, vel adverſario non probante poſſeſſionem retineat, etiamſi ipſe nihil probet, vel alleget. *ſup. de teſtam. milit. l. militis. 36. §. pen. in fi. & inf. de diverſ. reg. jur. l. in pari. 128. in pr. & C. de rei vindic. l. ult. & de probat. l. 2. & Inſt. de interd. §. recuperandæ. verſ. commodum.* idcirco ſtatim poſt interdicta tractat de exceptionibus. ¶ Exceptio eſt allegatio, quam reus conventus in judicio intentioni actoris opponit. vel brevius, eſt actionis excluſio. *l. 2. in pr.* vel conditio, quæ modo reum eximit damnatione, modo minuit damnationem *l. exceptio. 22. in pr.* ubi vocatur conditio ratione habita veterum formularum, in quibus exceptiones actionibus conditionaliter adjungebantur, velut, *Si paret Titium à Mævio decem mutuo accepiſſe, niſi pacti ſint de non petendo, Iudex Titium Mævio condemnat.* Sed hæc poſtrema definitio videtur eſſe propria exceptionis peremptoriæ. Niſi dicamus dilatoriam ſub eo membro contineri, quod damnationem minuit: quatenus is, qui ſerius ſolvit, minus ſolvere dicitur. *Inſt. de. actio. §. ſi quis agens.* ¶ Nota primo, reum in exceptione fungi partibus actoris. *l. 1.* ¶ Nota ſecundo, ut actioni opponitur exceptio, ita exceptioni opponi replicationem, replicationi duplicationem, duplicationi triplicationem, triplicationi quadruplicationem, & ita deinceps: omnes autem has allegationes exceptionis vocabulo latius ſumpto contineri. *d. l. 2. §. 1. & §§. ſeqq. & Inſt. de replicat. tot. tit* ¶ Nota tertio, exceptionem proprie dici, quæ elidit actionem ipſo jure competentem, qualis eſt exceptio pacti: alia eſt exceptio facti, id eſt, defenſio rei conventi, qua oſtendit ſe ipſo jure non teneri: quæ improprie vocatur exceptio: quia nulla eſt actio, qua excludat. ¶ Nota quarto, præſcriptionem interdum latius ſumi, ut idem ſit quod exceptio, ſed proprie dici præſcriptionem temporis, ut *inf. tit. 3. & C. lib. 7. tit. 33. & aliquot ſequentibus.* ¶ Exceptio dividitur ſequentibus modis. I. Alia eſt civilis, alia prætoria. *Inſt. h. t. §. quarum.* II. Aut excipitur, quia factũ eſt quod fieri oportuit, ut rei venditæ & traditæ: aut quia factum eſt quod fieri non oportuit, ut doli mali: aut quia factum non eſt quod fieri oportuit, ut bonorum poſſeſſionis non datæ. *l. exceptiones. 20.*

2 (exceptio def.) 3 (Nota primo) 4 (Nota ſecundo) 5 (Nota tertio) 6 (Nota quarto) 7 (Exceptio dividitur)

III. Alia

III. Alia cohæret perſonæ, adeò ut fidejuſſori non proſit, ut exceptio quod facere non poſſit: alia rei cohæret, ac fidejuſſori quoque prodeſt, ut rei judicatæ, vel doli mali. *l. 7.* IV. Alia eſt perpetua ſeu peremptoria, quæ in perpetuum actionem perimit, ut doli mali, & rei judicatæ: alia temporalis, ſeu dilatoria, quæ ad tempus actionem differt, ut exceptio procuratoria. *l. 2. §. ult. & l. 3. & Inſt. eod. §. appellantur. & §§§. ſeqqq.* V. Aut reum damnatione eximit, aut damnationem minuit, ut ſupra expoſui.

8 ¶ Hæ ſunt generales exceptionis diviſiones. Species autem

9 ſunt, quæ ſequuntur. ¶ Prima eſt exceptio, quam poſtrema hujus rubr. verba innuunt, niſi præjudicium fiat alteri cauſæ potiori. verbi gratia, ſi quis agat de ſervitute, ei opponi poteſt exceptio, ne præjudicium prædio, id eſt, judicio de prædio fiat. *l. fundum. 16.*

II. *De exceptione rei judicatæ.*

1 SEcunda eſt exceptio rei judicatæ, ideò introducta, quia uni liti unum judicati finem ſufficere oportet: alioquin modus litium multiplicatus ſummam atque inexplicabilem faceret

2 difficultatem. *l. 6.* ¶ Hæc exceptio rei cohæret, ideoque etiam fidejuſſori prodeſt. *ſup. tit. prox. l. 7. §. 1.* perpetua eſt. *ſup. eod. l. 9.* &

3 reum damnatione eximit. *l. 7. in pr.* ¶ Vt huic exceptioni locus ſit, opus eſt, ut eadem ſit res, eædem perſonæ, eadem cauſa, *l. cum quæritur. 12. l. quantitas. 13. l. & an eadem. 14. in pr. l. ſi cum*

4 *argentum. 21. §. 1. l. cum de hoc. 27.* ¶ Rem eandem intellige non omnino eadem qualitate vel quantitate ſervata, ſed pinguius pro communi utilitate. *d. l. & an eadem. in princ.* Exempli gratia, ſi de grege judicatum ſit, exceptio obſtat petenti eundem gregem, aucto vel deminuto capitum numero: immo etiam petenti ovem ex eo grege. *d. l. ſi cum argentum. §. 1.* Item ei, qui petit hereditatem, obſtat exceptio, ſi poſtea petat corpus vel debitum hereditarium, & contra. *l. 3. d. l. 7. §. pen. & ult.* Item qui

5 totum petiit, non debet petere partem. *d. l. 7. in pr.* ¶ Quod ad perſonas attinet, debent quidem eſſe eædem perſonæ. *d. l. 3. & l. ſi cum uno. 22.* quia res inter alios judicata, tertio nec nocet, nec prodeſt. *l. 1. & ſup. de re jud. l. ſæpe. 63. in pr. & C. quib. res jud. non no. tot. tit. & int. ali. ac. l. ult.* Verum tamen excipiuntur perſonæ, quæ rem in judicium deducere poſſunt. *l. 4. l. ſi mater. 11. §. hoc jure.* ut puta judicatum contra procuratorem, tutorem, curatorem, ſyndicum, defenſorem, domino nocet. *d. §. hoc jure.* Item judicatum contra auctorem, nocet emptori, vel alii ſucceſſori,

ceſſori.*d.l. ſi mater.* §. *item Iulianus.* & §.*pen.*& *l.exceptio.* 28. Præterea poſt reum abſolutum, datur exceptio rei judicatæ etiam fidejuſſori, ut paulo ante notavi. ¶ Cauſa quoq; eadem eſſe 6
debet, ut locus ſit exceptioni rei judicatæ: quoniam ex nova cauſa licet iterum agere: veluti quia reus nunc poſſidet, quod antea non poſſidebat. *l.ſi à te.9.in pr.l. ſi rem meam.16.& l.ſeq.* aut actor acquiſivit dominium, quod antea non habebat. *d. l. ſi mater.* §. *eandem. l. ſi is qui heres.* 25. *in pr.* ¶ Nota primo ni- 7
hil prodeſſe actori, quod alia actione agat, nam qui de eadem re agit, etiamſi alia actione utatur, tamen exceptione rei judicatæ ſummovetur.*l.5. l.7.§. pen.l.item.*8.*d.l.ſi is qui heres.§.1.* ¶ Nota 8
ſecundo differentiam inter actionem in rem, & actionem in perſonam, cum enim res ex pluribus cauſis noſtra fieri nequeat, ſæpius autem & ex pluribus cauſis deberi poſſit: merito placuit, eum, qui in rem agit, non expreſſa cauſa ex qua rem ſuam eſſe dicat, actionem conſumere, nec poſſe amplius rem petere: actionibus vero perſonalibus ſæpius eandem rem ab eodem petere licet, quia ſingulas obligationes ſingulæ cauſæ ſequuntur. *d.l.& an eadem.* §.*pen.* Vt igitur ei qui in rem egit, iterum ſine metu exceptionis rei judicatæ eandem rem petere liceat, opus eſt, ut vel antea cauſam expreſſerit, & nunc ex altera cauſa agat.*d.l.ſi mater.* §. *ſi quis autem.*vel ſaltem agat ex nova cauſa, quæ poſtea ſupervenerit, ut quia poſt prius judicium dominium rei acquiſivit. *d. l. ſi mater.* §. *eandem. d. l. ſi is qui heres. in pr.*
¶ Nota tertio, eum, qui in rem egit nec obtinuit, poſſe eandem 9
rem condicere ſine metu exceptionis. *l. ult.* ¶ Nota quarto in- 10
terdum contra exceptionem rei judicatæ dari replicationem, æquitate poſtulante, ut in ſpecie.*d.l.ſi mater.in pr.* ¶ Nota quin- 11
to non ſolum dari exceptionem, ſed etiam replicationem rei judicatæ.*d.l.ſi à te.9.§.1.l.ſi quis rem.*24.

III. *De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.*

Tertia eſt præſcriptio temporis, quæ multas ſpecies ſub ſe 1
continet, ſed omnes ad tria genera mihi videntur referri poſſe. I. Actioni in perſonam temporali opponitur exceptio illius temporis finiti quo actio terminatur: veluti ſi quis agat redhibitoria poſt ſex menſes, aut quanto minoris poſt annum. *D.de ædil.edi.l.ſciendum.19.§.ult.*aut de dolo poſt biennium.*C. de do. l. ult.* aut reſtitutionem propter abſentiam vel minorem ætatẽ petat poſt quadriennium.*C.de temp.in integ.reſtit. min. l.*

ult. Et ſimiliter exceptioni temporali opponitur replicatio, ut ſi de non numerata pecunia excipiatur poſt biennium. *C. de non nume. pec. l. in contractib.* 14. *in pr.* II. Actioni in perſonam perpetuæ præſcribitur ex conſtitutionibus longiſſimo tempore, id eſt, triginta vel quadraginta annis. *C. de conſtit. pecun. l.* 2. *& de præſcript. trig. vel quadrag. anno. l.* 3. *&* 4. *& Inſtit. de perpet. & tempor. act. in pr.* III. Actioni in rem opponitur præſcriptio longi temporis, id eſt, decem annorum inter præſentes, aut viginti inter abſentes. *ſup. ſi ſerv. vindic. l. ſi quis diuturno.* 10. *in pr. & C. de præſcr. lon. temp. tot. tit.* Sed ſi res mobilis cum juſto titulo poſſideatur, triennium ſufficit. *C. de uſucap. transform. l. un. Inſt.*
2 *de uſucap. in pr.* ¶ In hoc tertio exceptionis genere habetur ratio interruptionis, & acceſſionis. Nam interruptio poſſeſſionis nocet præſcribenti, quia poſſeſſio continuata requiritur: & acceſſio prodeſt, quia tempus primi poſſeſſoris conjungitur cum tempore ejus qui ab illo cauſam habet, ut dictum fuit in *tit. de uſurpat. & uſucap.* Hic igitur datur regula, quod ſucceſſori accedit tempus deceſſoris: ut poſſeſſio defuncti, vel venditoris accedit poſſeſſioni heredis vel emptoris. *l. de acceſſionibus.* 14. Et additur limitatio, dummodo ipſe quoque ſucceſſor aliquo tempore poſſederit. oportet enim eſſe in ſucceſſore tempus, cui accedat & adhæreat tempus deceſſoris. *l. ult.*

IV. *De doli mali & metus exceptione.*

1 Quarta eſt exceptio doli mali à prætore propoſita, ne cui dolus ſuus per occaſionẽ juris civilis contra naturalem æquitatẽ proſit. *l.* 1. §. 1. Ergo hæc exceptio naturali æquitate nititur, ac datur cuicumq; actionem æquitate defenſionis infringere volenti. *l. qui æquitate.* 12. Ex eadem igitur cauſa competit, ex qua de dolo actio. *l.* 2. Sed ab ea differt I. Quia non eſt ſubſidiaria, ut actio de dolo, ſed cum omnibus exceptionibus concurrit, quia dolo facit, quicumque petit id, à cujus petitione poteſt quacumque exceptione ſummoveri. *l.* 2. §. *& generaliter.* Proinde actionem de dolo excludit, nam qui ſua exceptione doli ſervare poteſt, de dolo agere nequit. *ſup. de dolo l. ultim.* II. Quia non finiuntur certo tempore, ut actio de dolo, quæ non datur ultra biennium continuum. *C. eod. l. ult.* ſed perpetuo
2 competit. *l.* 5. §. *ult.* ¶ Hæc exceptio I. Eſt peremptoria. *Inſt. de except.* §. *perpetua.* II. Ex parte ejus cui opponitur, eſt in perſonam, non in rem concepta. proinde non ſufficit oſtendere dolum eſſe in re, vel alium dolo feciſſe, ſed opus eſt oſtendere ipſum

ipſum actorem, cui exceptio opponitur, dolum commiſiſſe. *l.* 2. §. 1. Suus enim cuique dolus nocere debet, non alienus. *l. procurator.* 11. Quocirca dolus venditoris non nocet emptori. *l.* 4. §. *de auctoris.* Dolus tamen donatoris nocet donatario, adeo ut manifeſta hic obſervetur diſtinctio inter cauſas onerofas, & lucrativas. *d. l.* 4. §. *auctoris autem.* An dolus procuratoris domino obſit, vide *d. l.* 4. §. *quæſitum. & d. l. procurator.* An dolus filii vel ſervi noceat patri vel domino, vide *d. l.* 4. §. *in hac exceptione.* III. Ex parte ejus qui de dolo excipit, eſt in rem: quia non quæritur, adverſus quem dolus ſit commiſſus, ſed an in ea re ſit dolo malo factum à parte actoris. *d. l.* 2. §. *plane.* Hæc igitur exceptio rei cohæret, & fidejuſſori quoque prodeſt. *ſup. de exceptio. l.* 7. §. 1. IV. Ejus cui opponitur, exiſtimationem ſuggillat, ideoque adverſus parentem vel patronum non datur, ſed adverſus has perſonas in factum excipere oportet, non facta doli mentione. *d. l.* 4. §. *adverſus.* ¶ Non ſolum autem datur contra actionem exce- 3
ptio doli, ſed etiam contra exceptionem, puta Macedoniani, replicatio doli. *d. l.* 4. §. *contra.* Sed contra doli exceptionem replicatio doli non admittitur. *d. l.* 4. §. *Marcellus.* ¶ Quinta eſt ex- 4
ceptio metus, prætoria. *d. l.* 4. §. *pen.* peremptoria. *Inſt. de excep.* §. *perpetua.* reum damnatione eximens. *Inſt. eod.* §. 1. rei cohærens. *ſup. eod. l.* 7. §. 1. & omnino in rem ſcripta, etiam ex parte ejus cui objicitur. non enim inſpicimus, an is, qui agit, metum fecerit, ſed an omnino metus illatus ſit. *d. l* 4. §. *pen.* cum enim metus habeat in ſe ignorantiam, non debet quis adſtringi, ut perſonam deſignet, quæ vim aut metũ adhibuit. *ſup. quod met. cau. l. item ſi cum exception.* 14. §. *in hac actione.* ¶ Hanc exceptionem 5
filius patri in cujus poteſtate eſt, objicere non poteſt. *d. l.* 4. §. *ult.*

V. *Quarum rerum actio non datur.*

Sexta eſt exceptio jurisjurandi. Nam ſi reus, actore vel judice 1
deferente, juraverit ſe dare non oportere, vel rem petitoris non eſſe: aut, cum jurare paratus eſſet, remiſſa ei ſit neceſſitas jurandi: inde acquirit exceptionem *ſup. de jurejur. l.* 3 *in princ. l. nam poſteaquam.* 9. §. 1. *l. ſed ſi poſſeſſori* 11. *in pr. l. in duobus.* 28. §. *ult.* ſimilẽ exceptioni rei judicatæ, quia jusjurandum vicem rei judicatæ obtinet. *l.* 1. *in pr. & ſup. de jureju. l. ult.* §. *ult.* Sed & vim tranſactionis habere dicitur. *ſup. eod. l.* 2. & acceptilationis. *ſup. eod. l. jusjurandum à debitore.* 40. & ſolutionis. *ſup. eod. l. jusjurandum etiam.* 27. *d. l. in duobus.* 28. §. 1. Denique ſi juratum eſſe dicatur; non quæritur, an debeatur, ſed an juratum ſit. *ſup. eod. l.* 5. §. *dato.*

§.*dato*.Et ſi conſtet juratum eſſe, reus abſolvitur.*ſup. eodem. l.*
2 *jusjurandum & ad pecunias*.34.§. *ultimo*. ¶ Nota primo jurari poſſe de quacumque re. *ea.l.pr.* & vel de toto, vel de parte, ita ut eatenus exceptio locum habeat, quatenus juratum eſt. *ſup.*
3 *eod.l.7.* ¶ Nota ſecundo ſuper quacumque actione jurari poſſe, ita ut quæcumque actio per hanc exceptionem ſummoveatur. *ſup.eod.l.3.§.1.& ſeqq.*etiam actio ex jurejurando.*d.l.in duobus.* §.*ult.& ſeq.* nec non actio popularis, dummodo bona fide juſ-
4 jurandum delatum ſit. *ſup.eod.l.eum qui*.30.§.1. ¶ Nota tertio jurisjurandi exceptionem dari I. ei qui juravit. *d.l.7.* II. Ejus ſucceſſori,ſive in jus,ſive in rem ſucceſſerit.*d.l. 7. & l.ſeq.* III. Reo ex jurejurando fidejuſſoris, niſi de ſua tantum perſona juraverit,quaſi nòn fidejuſſerit.*l.1.§.ſi fidejuſſor.& ſup.de jurejur. d.l.in duobus.§.1.& l.ult.§.1.*IV. Fidejuſſori ex jurejurando rei principalis.*d.l.in duobus.§.1.& d.l.ultim.§.ult.*V.Correo jurantis.*d.l.in duobus.§.ex duobus.*quemadmodum & delatum ab uno ex reis,etiam alteri nocet.*ead.l.pr.* VI. Et cujus procurator vel defenſor juravit.*ſup.eod.l.nam poſteaquam.9.§.penult.& l.ult.§. ſed etſi.* VII.Patri vel domino jurantis. *l.2.in princip. & ſup.de jurejur.l.ſi ſervus.24.& l.ſeq.*VIII.Filio ejus qui juravit.*ſup.eod.*
5 *l.qui juraſſe.26.§.1.* ¶ Contra hanc exceptionem interdum replicatio, ut propter minorem ætatem. *d.l.nam poſteaquam.§.ſi minor.* vel propter creditores fraudatos.*ead. l.§.ſed etſi.* vel ob nova inſtrumenta poſt jusjurandum à judice delatum reperta.
6 *ſup.eod.l.admonendi.*13. ¶ Septima eſt exceptio quod libertatis onerandæ cauſa. Dicuntur autem libertatis onerandæ cauſa facta, quæ ita liberto imponuntur, ut ſi patronum offenderit, petantur: adeo ut libertus ſemper ſit in metu,propter quē metum quodvis ſuſtineat patrono præcipiente. Nec refert, utrum tempore manumiſſionis, an ex intervallo impoſitum ſit, ſi liquido appareat libertum metu ſolo, vel nimia patroni reverentia ita ſe ſubjeciſſe. *l.1.§.quæ onerandæ.& §.ſeq.& l.2.§.ultim.*
7 ¶ Octava eſt exceptio quod in alea geſtū ſit.*d.l.2.§.1.*¶ Notan-
8 dum eſt,prætorem ita de his tribus cauſis edixiſſe,ut negarit ſe actionem daturum de eo,de quo juratum eſt. *ſup. de jurejur.l. nam poſteaquam. 9. in pr.* aut de eo quod libertatis onerandæ cauſa patronus ſtipulatus eſt. *d.l.1.§. quæ onerandæ.* aut de eo quod in alea geſtum eſt.*ſup.de aleat. l. 1. in princ.* Quamobrem compoſitori Digeſtorum placuit has tres cauſas ſub una rubrica, *Quarum rerum actio non datur*, conjungere.Intellige non dari, id eſt, à prætore denegari actionem, ſi manifeſtum ſit vel
fuiſſe

fuiſſe juratum, vel oneratam libertatē, vel in alea geſtum, alioquin actio proponetur, eique exceptio objicietur. *d.l. nam poſteaquam. in pr.* Neque tamen in his ſolis cauſis hoc obtinet. Nam ex cauſa quoque Macedoniani ſenatuſconſulti modo dicitur denegari, ſeu non dari actionem, modo dari exceptionem, ut paſſim videre eſt *in titulo ſup. de ſenatuſconſ. Macedon.* Idem obtinet in cauſa litigioſi, de qua *titulo ſeq.*

VI. *De litigioſis.*

1 NOna eſt exceptio litigioſi. Res litigioſa eſt, de cujus domino lis mota eſt, in jus vocato adverſario. *Novell.* 112. *cap.* 1. vel procuratore, ſive tutore aut curatore ejus. *l.* 1. *in fin.* Controverſia de hypotheca, rem litigioſam non facit. *C.h.t. l.* 1. & *de diſtract. pign. l.* 2. Quod autem gloſ. & Doctores in *l.* 2. *C.h.t.* ajunt, rem litigioſam fieri judicio perſonali per litis conteſtationem, mihi probari non poteſt. ¶ Vitium litigioſi reddit alienationem irritam. *C.h.t.l.* 2. *l. ultim.* §. 1. ergo actio à prætore denegabitur. ſed & exceptio dari dicitur. *l.* 1. §. 1. quod ſuperiori titulo expoſui. ¶ Excipitur, niſi res alienata ſit ex cauſa dotis, vel donationis propter nuptias, vel tranſactionis, vel diviſionis, vel legati ſeu fideicommiſſi. *C.h.t. l.ult. in fin.* vel ex alia juſta & neceſſaria cauſa. *ſup. de hered. pet. l.* 5. & *fam. erciſcun. l. alienationes.* 13. ¶ De pœna litigioſi vide *l.ult.* & *C. eod. l.ult.* Hucuſque de exceptionibus.

2, 3, 4

VII. *De obligationibus & actionibus.*

1 COnſequenter dicendum de actionibus, quia vero obligatio eſt mater actionis. *ſup. de procur. l. licet.* 42. §. *ea obligatio.* 10. & multæ diviſiones obligationibus & actionibus communes ſunt, idcirco de obligationibus ſimul tractabitur. ¶ Obligatio 2
eſt juris vinculum, quo quis facere, vel ſolvere, vel præſtare aliquid tenetur. *l.* 3. *in pr.* ¶ Dividitur multis modis. I. In natura- 3
lem, & civilem. Naturalis dicitur, quæ jure naturali, id eſt, jure gentium, eſt introducta. *ſupr. de juſt. & ju. l.* 5. nec jure civili confirmatur, ſed ſolo æquitatis vinculo continetur. *inf. de ſolut. l. Stichum.* 95. §. *naturalis.* Civilis eſt, quæ jure civili introducta, vel confirmata eſt, ita ut actionem pariat. *ſup. commoda. l. in commodato.* 17. §. *ſicut.* Ius civile hic accipio, prout juri gentium opponitur, & ſub ſe etiam jus prætorium complectitur. Hæc obligatio à Iuſtiniano definitur juris vinculum, quo neceſſitate adſtrin-

te adſtringimur alicujus rei ſolvendæ,ſecundum noſtræ civitatis jura. *Inſt. de oblig. in princ.* Naturalis obligationis duo ſunt genera: aliæ namque ſunt leviores, quæ nullum juris effectum pariunt,ut obligatio ad ἀντίδωρα,id eſt,ad remunerationem præſtandam.*ſup.de hered.pet.l ſed etſi.*25.§.*conſuluit.* aliæ arctiores, ut ex nudo pacto, quæ in jure civili varios effectus habent. Quod enim ita debetur, compenſationem tribuit. *ſup. de compenſ.l.6.*novare,& novari poteſt.*inf.de novat. l.* 1. conſtitui poteſt.*ſup.de pecun.conſtit.l.*1.§.*pen.* efficit ut fidejuſſor. *inf. de fidejuſſ.l.*1.*l.6.in fi.& l.ſeq.& Inſt.eod.*§.1.vel pignus non inutiliter accedere poſſit.*ſup.de pignor.l.quæſitum.* 14. §.1. *& ad Trebell.l.debitor.*59.*verſ. remanet ergo.* & quandoque peti poteſt. *l. naturales.*10.*& inf.de fidejuſſ.l.fidejuſſor.*16.§.*naturales.& ſup. de negot.geſt.l.*3.§.*pupillus.& de condict.indeb. l. naturaliter.*13. §.1.*& l.ſeq.& commo.l.*3.*in princ.& de auctor.tutor.l.*5. §.1. Civilis ſubdividitur in civilem proprie dictam ſeu legitimam, & honorariam ſeu prætoriam.quamquam hæc diviſio etiam actioni quodammodo convenit. Civilis proprie dicitur, quæ vel jure civili eſt introducta, vel jure civili comprobata. Ius civile hîc accipio, prout juri prætorio opponitur, & eſt juris civilis late ſumpti pars.Prætoria eſt,quæ jure prætorio eſt introducta. *l.actionum.*25.§.*ult.& Inſt.de obligat.*§.1.Prætoriarum appellatione continentur etiam ædilitiæ,*argum.verſ. prætorias. Inſtit. de diviſ. ſtipulat.* II. Aut eſt obligatio dividua, id eſt, rei dividuæ,ut decem;aut individua,id eſt, rei individuæ, ut ſervitutis. *inf.ti.prox.l.* 2. §.1. III.Aut eſt pura: aut ad diem, veluti uſque ad Kalendas illas: aut ex die,veluti ex Kal.illis: aut ſub conditione,veluti ſi navis ex Aſia venerit: aut ſub modo,veluti ſi decem aut homo alternate debeatur: aut cum acceſſione; quæ vel ſit perſonæ, veluti ſi mihi aut Titio decem promiſeris; vel rei, veluti ſi mihi decem, aut Titio Stichum promiſeris. *l. obligationum fere.*44. IV. Aut obligamur re, ut mutuo, commodato: aut verbis, ut ſtipulatione; aut ſimul utroque, ut commodato ſtipulatione confirmato: aut conſenſu,ut emptione & venditione: aut lege ſive jure honorario jubente ſeu vetante aliquid fieri: aut neceſſitate,ut cum ſervus, tanquam heres domini ſui neceſſarius,obſtringitur volens nolens oneribus hereditariis:aut peccato,id eſt,delicto,vel quaſi delicto. *l.obligamur.*52. Adde, aut literis. *Inſt. de oblig.*§.*ult.* ¶ Actio eſt jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur. *l.nihil.*51.*& Inſt.de act.in pr.*Perſequendi verbum late accipe,ut omnibus actionibus conveniat,

veniat,ut *in l. actio.28.& in l.in honorariis.* 35. quamvis proprie perſecutio dicatur,quæ extraordinaria eſt. *inf.de verb.ſignific.l. pecunia.*178.Similiter verbum *in jure,* debet late accipi,ut omnem petitionem complectatur, ſive ſit in jure apud magiſtratum,ſive in judicio apud judicem pedaneum.Item verbum *quod ſibi debetur,*late accipi debet, ut non ſolum conveniat actioni in perſonam, ſed etiam in rem. licet enim res noſtra nobis deberi nequeat.*ſupr.de aur.& argen.lega.l.Quintus.*17.§.*argento. l. ſcribit.* 34.*in pr.* tamen ejus reſtitutionem nobis deberi nihil vetat.¶ Actionum diviſiones petantur ex.tit.*ſup.de judic.* Nam 4
judiciorum diviſiones,ſexta, undecima, decima quarta, decima quinta etiam actionibus conveniunt.¶Communes autem divi- 5
ſiones obligationis & actionis ſunt hæ: I. Vel ex contractu, vel ex quaſi contractu,vel ex delicto,vel ex quaſi delicto. *l.*1. *in pr.* (ubi cum ICtus ait *ex variis cauſarum figuris*, intelligit quaſi contractus,& quaſi delicta) *& Inſt.de oblig.*§.*ult.*Contractus fit mutuo conſenſu habente cauſam,id eſt,vim producendæ actionis,ut mutuum,ſtipulatio,&c.quaſi contractus fit unius volunluntate cauſam habente, ut negotiorum geſtio, vel conſenſu non habente cauſam, ut pactum nudum, delictum dolo, quaſi delictum culpa committitur. II. Vel eſt ex contractu (id eſt, contractu proprie dicto,vel quaſi cōtractu) vel ex facto,(id eſt ex delicto, vel quaſi delicto) vel in factum, cum ſc. aliquis non tenetur jure civili, ſed tantum jure prætorio ex bono & æquo. *l. actionum.*25.§.1.III.Aut eſt perpetua,aut temporalis. *Inſt. de perpet.& temp.actio.in pr.*IV.Aut eſt tranſitoria ad heredes,aut non. *Inſt. eod.*§.1. Reliquas diviſiones pete ex titulo *ſup.de judic.*huc enim ſpectant judiciorum diviſiones, prima, ſecunda, tertia,ſeptima,octava,nona,decima, duodecima, decimatertia, decimaoctava. ¶ Nota primo obligationis verbum eſſe homo- 6
nymum: quia modo ſumitur late, ut complectatur etiam naturalem obligationem,licet improprie dicatur obligatio.*ſup.de fidejuſſ.l.fidejuſſor.*16.§.*naturales.& de ſolut.l.Stichum.*95.§.*naturalis*; modo anguſte, ut obligationem civilem ſignificet, naturali excluſa.*Inſt.de obligat.*§.1.¶Nota ſecundo actionis voca- 7
bulum capi tribus modis. I. Anguſte & proprie pro condictione,id eſt,actione in perſonam.*l.act.in perſ.*28.II. Late & generaliter,ut tam actionem in rem, quam in perſonam complectatur. *d.l. action. in pr.* III. Latiſſime & improprie, ut non ſolum dictas actiones, ſed etiam alia juris remedia, ut ſtipulationes prætorias,& interdicta comprehendat.*l. actionis verbo.*37.Nota

tertio obligationis ſubſtantiam non in eo conſiſtere, ut rem noſtram faciat, ſed ut perſonam nobis obſtringat ad dandum, vel faciendum, vel præſtandum. *l.* 3.

PARS SEPTIMA.

LIB. QVADRAGESIMVSQVINTVS.

Tit. I. *De verborum obligationibus.*

1 EXPOSITAE ſunt duæ judiciorum diviſiones; prima in prima & ſecunda parte, ubi declarata ſunt judicia ſenatus, Magiſtratuum, arbitrorum compromiſſariorum, & judicum pedaneorum realia, perſonalia, & mixta: ſecunda in ſequentibus partibus, in quibus dictum eſt de conditionibus, præjudiciis, judicio petitorio, & judiciis poſſeſſoriis, nec non de his, quæ dictis judiciorum generibus communia ſunt: tertia & ultima judiciorum diviſio in hac ſeptima parte perpurgabitur. Aut enim eſt judicium privatum, aut publicum. Illud ſubdividitur in civile, & criminale; quod partim eſt ordinarium, partim extraordinarium. hoc ſubdividitur in populare, criminale, & extraordinarium, hic autem voco extraordinaria judicia fiſcalia, militaria, & municipalia. Ergo in hac parte ordine explicabuntur cauſæ quædam civiles, delicta ordinaria, delicta extraordinaria, judicia popularia, crimina publica, jura fiſcalia, jura militaria, & jura municipalia. Civiles cauſæ ſunt multæ: ſed cum aliæ ſuis locis jam ſint expoſitæ, ſupereſt ut nunc agatur de ſtipulatione, quæ rectiſſime civilis dicitur, cum jure civili ſit introducta. *Inſtitut. de act. §. de conſtituta. gloſ. in* 5. *ſup. de juſt. & ju. & in*

2 *§. ſed jus quidem. verſ. & ex jure. Inſt. de ju. natur.* ¶ Stipulatio eſt contractus, qui verbis perficitur præcedente interrogatione, & ſequente congrua reſponſione. *Inſt. h. t. in princ. & ſup. tit. prox. l.* 1. *§. verbis. l. obligamur.* 52. *§. verbis.* vel verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur, daturum facturumve ſe quod inter-

3 rogatus eſt, reſpõdet, *l.* 5. *§.* 1. ¶ Dicta eſt ſtipulatio à ſtipulo, quod veteribus ſignificabat firmum. *Inſtit. h. t. in pr.* Nam eſt firmiſſimus contractus, per quem nobis cavetur. *infr. de ſtipul. prator. l.* 1. *§. & eſt ſciendum.* Idcirco ad alias quaſcunque obligationes confir-

confirmandas adhiberi ſolet. *l.5.verſ.nam & ob ipſam.* ¶ Eſt autem ſtricti iuris, excepta ſtipulatione dotis. *C.de rei uxor. act.l. un.§.ſed etſi.* Et in dubio cum quæritur quid actum ſit, verba contra ſtipulatorem interpretamur, qui ſibi debet imputare, cur non apertius locutus ſit, proinde quicquid non eſt verbis expreſſum, non ſuppletur, ſed prætermiſſum intelligitur. *ſtipulatio iſta.* 38. *§. in ſtipul l.quicquid adſtringendæ.* 99. Quocirca commodiſſimum eſt ſtipulationes ita concipere, ut quæcumque ſpecialiter comprehendi poſſunt, expreſſe contineantur; ob ea verò, quæ contrahentibus non occurrunt, & ob incertos caſus, doli clauſula opponatur. *l.ſtipulationes commodiſſimum.* 53. qua reſpondens promittit dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe. *d.l ſtipulatio iſta.§.ſi quis dolum.l.ex ea.*121.*in pr.* ¶ Dividitur ſtipulatio multis modis. Prima diviſio eſt, quod ſtipulatio ſit aut una lingua, ut Latina vel Græca, vel alia quacumque; aut diverſis linguis, veluti ſi Latine ſtipulanti reſpondeatur Græce. *d.l.1.§.ult.* ¶ Secunda diviſio eſt, quod omnis ſtipulatio vel conſiſtit in dando, veluti, *decem dabis?* vel in faciendo, veluti, *Inſulam ædificabis*; vel in utroque, veluti, *dabis decem, & facies Inſulam? l.2.in pr.* id eſt, vel ſtipulamur rem, vel factum, vel utrumque. *Inſt. eod §.ult.* Res autem eſt genus, vel ſpecies. *l.in ſtipulationibus.*54. Factum intellige vel affirmatum, vel negatum; quia facti obligatio conſiſtit, vel in faciendo, vel in non faciendo. *l.ubi.*75. *§.qui id quod.& Inſt.eod.d.§.ult.* ¶ Tertia diviſio eſt, quod aut eſt ſtipulatio omnino dividua, quia eſt rei dividuæ, quæ per partes ſolvi poteſt, ut decem: aut omnino individua, quia res promiſſa partes non recipit, ut iter, actus, via: aut partim dividua, partim individua; quia res in ſtipulatum deducta, partes quidem recipit, ſed niſi tota detur, ſtipulationi ſatis non ſit, ut homo, vel aliud genus. *d.l.2.§.1.d.l.in ſtipulationib.*54.*& l.ſtipulationes non dividuntur.*72. ¶ Quarta diviſio eſt, quod ſtipulatio aut eſt certa, id eſt, rei certæ: aut incerta, id eſt, rei incertæ. *l.ſtipulationum.*74. *& l.ſeq. l.triticum.*94.*& Inſt.eod in pr.* ¶ Quinta diviſio eſt in ſimplicem, & multiplicem. Simplex eſt, quæ una eſt: qualis eſt etiam ſtipulatio annua. *l.ſi Stichum.* 16.§.1. Multiplex eſt ſtipulatio multarum rerum. *l.1.§.pen.l.ſcire.*29 *in pr.l.ubi.*75.*§.pen.* ſpecialiter expreſſarum. *l. quod dicitur tot.*86.*l pluribus.* 140. *in princ.* & ſtipulatio annua bima trima die. *ead.l.§.1.* ¶ Sexta diviſio eſt tripertita, aut enim eſt ſtipulatio pura, aut in diem, aut conditionalis. *l.eum qui Kalendis.*41.*§.1.l.eum qui ita.*56.*§.ult.l.quoties.*59.*l.interdum.*73.*l.in executione.*85.

4 (line 1) · 5 (Dividitur) · 6 (Secunda) · 7 (Tertia) · 8 (Quarta) · 9 (Quinta) · 10 (Sexta)

*ne.*85.§.*ult.l.ſi quis ita.*129.*& ſupr.tit.prox.l.obligationum fere.*44.§.*fi.& Inſt.eod.*§.*omnis.*

II. *De duobus reis conſtituendis.*

SEptima diviſio à perſonis contrahentibus ſumitur. aut enim unus ſtipulatur, & unus promittit: aut duo rei ſtipulantur, vel promittunt. Hanc diviſionem expoſui *Inſt.hoc tit.*

III. *De ſtipulatione ſervorum.*

OCtava diviſio ſimiliter à perſonis contrahentibus dicitur: quia vel homo liber ſtipulationem contrahit, vel ſervus, ut expoſui *Inſt.hoc tit.*

LIBER QVADRAGESIMVSSEXTVS.

TIT. I. *De fidejuſſoribus & mandatoribus.*

1 NONA diviſio eſt in ſtipulationem principalem, & acceſſoriam, ut fidejuſſoris. Nam qui ſuo nomine obligatur, eſt reus principalis, qui alieno nomine, dicitur fidejuſſor. *ſup. de oblig.& action.l.*1.§.*ſed aut proprio.* videlicet ſi principali obligatione manente accedat: alioquin vocatur expromiſſor, ut
2 docui *Inſtitut.h.t.* ¶ Nota primo, fidejuſſores ideo accipi, ut magis cautum ſtipulanti ſit: quia contingere poteſt ut reus principalis non ſit ſolvendo. *d.l.*1.§.*ſed aut proprio.& Inſtitut.h.t.in*
3 *princip.* ¶ Nota ſecundo, cuivis obligationi fidejuſſorem poſſe
4 accedere. *l.Græce.*8.§.1.*& Inſt.eod.*§.1. ¶ Nota tertio, fidejuſſorem poſſe adhiberi vel pro præſenti, vel pro futura obligatione. *l.*6.*in fi.& Inſt.eod.*§.*fidejuſſor.* & præcedere, non tamen conveniri poteſt antequam reus principalis ſit obligatus. *l.fidejuſ-*
5 *ſor.*57. ¶ Nota quarto, fidejuberi vel Latine, vel Græce, vel alia quavis lingua. *d.l.Græce.in pr.& C.eod.l.blanditur.*12.*& Inſtit.*
6 §.*pen.eod.* ¶ Nota quinto, fidejuſſorem non poſſe plus debere, quam reus principalis debeat, & omnino non poſſe in deteriorem cauſam adhiberi. *d.l.Græce.*§.*illud.l.hi qui.*34.*& Inſtitut. eod.*§.*fidejuſſores.* niſi quod ad hoc, ut arctius obligetur. nam ſi reus principalis naturaliter debeat, fidejuſſor nihilominus etiam
7 civiliter obligatur. *d l.*6.§.*ult.& Inſtit.eod.*§.1. ¶ Nota ſexto,
8 obligationem fidejuſſoris tranſmitti in heredem. *l.*4.§.1.*& C. eod.l.fidejuſſoris.*24.*& Inſtit.eod.*§.*fidejuſſor non tantum.* ¶ Nota ſeptimo,

ta ſeptimo, ſicut contra fidejuſſorem datur ſtipulanti actio ex ſtipulatione, ita ipſi fidejuſſori dari varia remedia. I. Habet beneficium ordinis ex *Nov.4.cap.1.*ut ante reum principalem excuſſum conveniri non poſſit, ſublata electione, quæ jure Codicis creditori dabatur, utrum mallet reum, an fidejuſſorem, an utroſque pro partibus convenire.*C.h.t.l.3.l.5.l ſi alienam.19.& ll.ſeqq.l.reos.23.*II.Si multi ſint fidejuſſores,quamvis ſinguli teneantur in ſolidum, tamen habent beneficium (quod vocant) diviſionis,id eſt,fidejuſſor in ſolidum conventus,poteſt ex epiſtola Divi Hadriani exceptionem creditori opponere, qua eum cogat actionē ſuam dividere in ſingulos qui tempore litis conteſtatæ ſolvendo ſunt,& ita eos pro partibus convenire. *l. inter fidejuſſ.26.& ll.ſeqq.l.inter eos.51.& C.eo.l.fidejuſſ.10.§.1.& Inſt. eod.§.ſi plures.*III.Poteſt unus ex multis fidejuſſoribus à creditore conventus deſiderare,ut jus pignoris,vel actiones ſibi contra fidejuſſores cedat. *l.fidejuſſ.17.& C.eod.l.2 l.cum alter.11.l. mandati.14.* non habet enim actionem contra fidejuſſores, qua partes ab eis repetat. *d.§.ſi plures.*niſi actio ſibi ceſſa ſit à creditore.*l.ut fidejuſſor.39.*IV.Datur fidejuſſori contra reum principalem actio mandati. *d.l.mandati. & Inſt.eod. §. ſi quid autem.* videlicet ſi ejus mandato fidejuſſit; alioquin aget negotiorum geſtorum. *ſup.manda.l.ex mandato.20.§.1.* aut ſi pro invito,vel donandi animo fidejuſſit, nullam habet actionem ad id repetendum quod ſolvit. *D.eod.l.6.§.ſi paſſus.& l.ſi pro te.40.* Hæc dicta ſint de fidejuſſoribus. ¶ Quibus ſimiles ſunt mandatores: 9
nam & hi pro alio intercedunt, & habent dicta beneficia ordinis,diviſionis,& cedendarum actionum.*l.ſi fidejuſſores.41.§.1.& C.de conſtit.pecun.l.ult.& Nov.4.cap.1.*Sed mandator perſpicue à fidejuſſore differt. I. Quia creditori fidejuſſor tenetur ex ſtipulatione.*Inſt.h.t.§.ult.& ſup.de oblig.& act.l.1.§.verbis. & §. ſeq.* mandator autem tenetur mandati, ut quia mandavit pecuniam Titio credi.II.Quia fidejuſſor obligationem principalem & præcedere & ſequi poteſt, ut ſupra notavi: mandator autem ſemper præcedit. *ſup.manda. l.ſi vero non remunerandi. 12.§.ſi poſt creditam.*

II. *De novationibus & delegationibus.*

Decima diviſio eſt, quod omnis ſtipulatio vel eſt utilis, vel inutilis. Tribus autem modis contingit ut ſtipulatio ſit inutilis. I.Si ab initio ipſo jure non valeat; ut facta contra jus, vel bonos mores.*ſup.de verb.obligat.l.generaliter.26.& l.ſeq.l ſi* 1

ſtipu-

III. *De ſolutionibus & liberationibus.*

TOllitur obligatio ſolutione & liberatione. Solutionis verbum accipitur duobus modis. I. Refertur ad obligationem *D. de re judica. l.* 4. §.*pen.* ſeu cauſam obligationis, ut contractum.*l.Stichum.*95.§.*ult.l. cum ex pluribus.*97. ſive ad debitorem, qui ſicut per obligationem adſtringitur, ita per liberationem dicitur ſolvi.*l.ſi debitor.*91.*& Inſt.quib.alien.lic.vel non.*§.*admonendi.verſ.qua diſpoſitum.*vel abſolvi.*l.ſi decem.*21. In hac ſignificatione ſolutio non differt à liberatione. *l. ſolutionis.* 54. *& inf.de div.reg.jur.l.liberatio.*47. II. Refertur ad rem ſolutam: tuncque eſt una ex cauſis debitorem liberantibus. In hac autem ſignificatione bifariam differt à liberatione: quia liberatio eſt effectus ſolutionis, non tamen adæquatus, cum aliis quoque modis contingat, ut aliquis liberetur, veluti novatione, rei interitu, &c. In hac poſteriori ſignificatione ſolutio accipitur à Iuſtiniano in definitione acceptilationis. *Inſt. quib. mod. toll.oblig.*§.1. ubi acceptilatio definitur imaginaria ſolutio: cum non ſit imaginaria, ſed vera liberatio. ¶ Liberationum cauſæ variæ 2
ſunt, ac bifariam dividuntur. I. Partim naturales ſunt ut debiti ſolutio, & rei interitus: partim civiles, ut acceptilatio & confuſio.*l.pen.* Ne intelligas naturales, quæ naturali rationi conſentaneæ, vel quæ juris gentium ſunt: nam acceptilatio, quæ verbis fit.*Inf.tit.prox.l.an inutilis.*8.§.*acceptum.*& juri gentium adſcribitur.*d.l.an inutilis.*§.*ult.* ſecundum naturalem rationem tollit verborum obligationem.*Inf.de div.reg.jur.l. nihil tam naturale.*35. non tamen naturaliter, ſed civiliter dicitur verborum obligationem tollere.*d.l.penult.* Ergo dicere cogimur naturales modos appellari, qui in ipſa re ſpectantur; reliquos eſſe civiles, hæc enim interpretatio exemplis propoſitis *in d.l.pen.* maxime convenit. II. Aliæ ſunt generales, quibus quæcumque obligationes diſſolvuntur, ut ſolutio rei debitæ: aliæ particulares & quarundam obligationum propriæ, ut acceptilatio tollit verborum obligationem dumtaxat. *d.l. an inutilis.*§. *acceptum. & Inſt.quibus mod.tollit.oblig.*§.1. & conſenſu tolluntur ſolæ obligationes conſenſu conſtantes.*l.prout quidque.*80.*l.Stichum.*95. §.*ult. & inf.de diverſ. reg.jur.d.l. nihil tam naturale. & ſup. de pact.l.*7.§.*adeo.l.ab emptione.*58.*Inſtit.quib.mod.tollit.obligat.*§.*ult.* ¶ Iam ſingulas liberationum cauſas ſpecialiter conſideremus. Prima cauſa eſt ſolutio ejus quod debetur *l.prout quidque.* 3
80. vel ſi quis volenti creditori aliud pro alio ſolvat. *C.hoc tit.* *l.mani-*

*l.manifeſti.*17.*& Inſt.quib.mod.toll.oblig.in princ.* (Nam neque
invito aliud quam quod debetur,ſolvi poteſt.*C.h.t.l.eum à quo.*
16.*& ſup.de reb.cred.l.*2.§.1.neque ſi creditorem debitor dece-
perit,puta æs pro auro ſolverit,liberationem ea ſolutione con-
ſequitur. *l. ſi cum aurum.* 50.) vel ſi quis id ſolvat,quod eſt in
ſolutione,licet non ſit in obligatione.*l. ſi quis ſtipulatus.*57. *&*
*ſup.de re judic.l.*6.§. 1. Quod ſi quis partem debitæ quantitatis
vel ſpeciei ſolverit,pro parte liberatur:& ſi is,qui genus debet,
partem ſpeciei ſolvens, nulla ex parte liberatur;ne forte diver-
ſas partes in diverſis ſpeciebus ſolvere velit. *l. ſtipulatus.*9.§.1.
Regulariter tamen creditor non cogitur partem accipere , ut
expoſui *centur.* 3. *quæſt.* 70. *& in Epito jur. diſput.*15. *the.* 25.
4 ¶ Nota primo,ſolutionem eſſe verbum homonymum,cum e-
nim ad obligationem vel cauſam obligationis refertur,latiſſi-
me patet, atque omnem liberationem comprehendit, ut ſupra
notavi.Cum autem rei ſolutæ tribuitur, ſpecialis modus eſt o-
5 bligationis diſſolvendæ. ¶ Nota ſecundo,creditorem pecuniæ
non cogi alia forma quam debeantur , nummos accipere , ut
puta cui debentur aurei ſolares , non cogitur accipere valo-
rem in moneta, ſi quid dãni inde paſſurus ſit, ut quia pecuniam
alio dilaturus eſt, nec ita commode argentea vel ærea moneta
deferri poteſt,ut aurei.*l.*99.quæ male in Pand. Flor.incipit *de-*
6 *bitorem*, legendum enim cum Græcis *creditorem.* ¶ Nota ter-
tio debitorem liberari,etiamſi alius pro eo ſolvat.*C.hoc tit.l* 5.
l.manifeſti. 17. Quod non ſolum obtinet in debitore, qui ſolvi
mandavit. *l. quodlibet.* 87. quo caſu ipſe ſolviſſe videtur. *l. qui*
*mandat.*56.ſed etiam ſi pro debitore ignorante vel invito alius
ſolvat.*l.ſolutione.*23.*l.ſi pro me.*40.*l.ſolvere.*53. *& ſup. de negot.*
7 *geſt.l.ſolvendo.*39. ¶ Nota quarto, ſolvi poſſe ei qui poteſtatem
exigendi habet.*C.eod.l.inductum.*22.ut ipſi creditori.*l.ſolutam.*
49.*& C.eod.l.*4.& ejus ſucceſſori.Item procuratori,tutori,cu-
ratori.*l.vero.*12.*in princ.l.quod ſi forte.*14.§.*ſive.& §§.ſeqq.& d.*
l.ſolutam. Ipſi autem pupillo ſine tutore ſolvi non poteſt. *l. pu-*
*pillo.*15. Ergo ſolutio non prodeſt creditori. *Inſtit.quib.alie.lic.*
vel non. §. *admonendi. verſ. ideoque.* niſi per exceptionem doli
mali, quatenus pupillus pecuniam ſalvam habet , aut ſaltem ex
ea locupletior factus eſt.*d.§.nunc admonendi.verſ.ſin autem.&*
*l.in pupillo.*47. Item ei recte ſolvitur , cui creditor ſolvi juſſit.
*l.qui hominem.*34.§.*qui debitorem.d.l ſolutam.*49.*& C.eod.l.*4.
*l.invito.*12. Alias, qui alii quam creditori ſolvit, non liberatur,
d.l.qui hominem.§.*ſi nullo. & C.eod. l.cum maritum.*11. *& d.l.*
invi-

invito, niſi aut creditor ratum habuerit. *d.l.vero.§.ult. d.l.ſolu-
tam.& C.eod.d.l. cum maritum. & l.ſeq.* aut is qui exegit, ipſi
creditori reſtituerit.*d.l.qui hominem.§.ſi prædo.*in locumve cre-
ditoris ſucceſſerit.*l.pupilli.96.§.ultim.* aut juſta ignorantia ſol-
ventem excuſet,puta quia ignorabat mandatum eſſe à credito-
re revocatum. *d.l.vero.§. ſed etſi quis. l.ſi quis ſervo.*18. *l.ſi ſer-
vus.*32.*d.l.qui hominem.§.ſi Titium.l.diſpenſatori.* 31. *& ſup. de
reb.cred.l. pen.* ¶ Nota quinto, pro ſolutione haberi, ſi debitor 8
jubente creditore rem debitam in conſpectu ejus ponat.*l.pecu-
niam.*79.¶ Nota ſexto,ita demum ſolutionem tenere,& debito- 9
rem liberari,ſi res fiat creditoris accipientis, & quidem irrevo-
cabiliter. Idcirco non liberatur qui rem alienam ſolvit. *l. ſi
quis aliam.*46.aut alii pigneratam. *l.ſi rem meam.*20.nec is qui
rem ſolutam poteſt condictione indebiti repetere, eo quod
exceptione perpetua tutus erat. *d. l. qui hominem. §. ultim.*
nec qui ſic dedit ut reciperet. *l. qui ſic.* 55. Qui vero rem com-
munem ſolvit,pro parte tantum liberatur. *l. ſi is cui.* 94. §. 1.
Quamvis autem res confeſtim creditoris non fiat,ſed ex inter-
vallo ejus fiat, aut fieri intelligatur: tamen liberatio debitori
obtingit: veluti ſi creditor rem ſibi ſolutam uſuceperit.*l. is qui
alienum.* 60. aut nummos ita cum ſuis miſcuerit, ut diſcerni
amplius non poſſint.*l ſi alieni.* 78. vel aliter eos conſumpſerit.
*l.Caſſius.*17.*& d.l.ſi is cui.§.ſed etſi.*¶ Nota ſeptimo,debitorem 10
ſolvere debere ſua die,vel ante diem.*l.quod certa.* 70.non poſt.
l.ſolidum. 85. quia qui tardius ſolvit,minus ſolvere intelligitur.
Inſtitut.de action.§.plus autem. ¶ Nota octavo,ſi quis ex multis 11
cauſis debeat,in poteſtate ejus eſſe,in quam cauſam ſolvere ve-
lit. ſi cauſam non expreſſerit, in poteſtate creditoris eſſe, in
quam cauſam accipiat: ſic tamen,ut quaſi negotium debitoris
gerat, in eam cauſam imputet, quæ gravior & durior eſt debi-
tori. vide *l.1.2.3.4.5.6.7.8.l. ex pluribus.* 89.*l. cum ex pluribus.*
97.*l.Paulus reſpondit.*101.§.1.*l.creditor.* 102.§. *Valerius. l. cum
ex pluribus.*103.*& C.eod.l.*1. ¶ Nota nono,per ſolutionem non 12
ſolum liberari debitorem, ſed etiam acceſſiones, ut fidejuſſores
& pignora.*l.in omnibus.*43.*& l.ſeq.*& chirographum reddi inu-
tile.*C.eod.l.inductum.* 22. illudque poſſe debitorem condicere.
C.eod.l.ultim.¶ Nota decimo,unam ſolutionem ad multas cau- 13
ſas valere, & multas obligationes tollere, ut duorum reorum,
vel rei & fidejuſſoris *l.cum.quis.*38. §.*de peculio. l.in numeratio-
nibus.*44. *& ſup.de duob.reis.l.*3.*in fin & Inſt.eo.*§.1.¶ Nota un- 14
decimo,ſi indebitum ſolvatur,condici poſſe, ut expoſitum fuit

ad

15 ad *tit.de condict.indeb.*¶ Secunda cauſa eſt rei debitæ oblatio,&
creditore nolente accipere,obſignatio & depoſitio.*C.h.t.l. ob-*
16 *ſignatione.9.& de uſur.l.6.l.acceptam.19.*¶ Tertia cauſa com-
17 penſatio,de qua dictum fuit *ad tit.de compenſat.*¶ Quarta cau-
ſa eſt ſpeciei debitæ interitus,ſi modo debitor dolo & culpa ca-
reat,non caret autem culpa,ſi poſt ejus moram res perierit.*l.qui*
*res.98.§.aream.& l.pen.& ſup.de verb.oblig.l.ſi ex leg.23.*Genus
vero perire non poteſt. Sed ſi quis pecuniam debitam obtulerit
creditori , eoque nolente accipere, poſtea ſine culpa debitoris
perierit,ſi quidem ex cauſa bonæ fidei debebatur,liberatio ipſo
jure obtingit,ſi ex cauſa ſtricti juris, doli mali exceptioni locus
18 eſt.*l.qui decem.72.in pr.*¶ Quinta cauſa eſt confuſio,ſeu ſucceſ-
ſio. Hîc diſtinguendi ſunt varii caſus. I.Si creditor correo cre-
dendi ſuccedat, neutra obligatio confunditur, ſed utraque ma-
net : ſic tamen,ut ex una tantum exigi poſſit. *l.ſi duo.93.in pr.*
*& ſup.de fidejuſſor.l.5.in fin.*II.Si debitor correo debendi ſucce-
dat, ſimiliter utraque obligatio permanet , quia utraque eſt æ-
que principalis : nec dici poteſt , cur altera magis, quam altera
extingui debeat.*d.l.ſi duo.*§.1.*&* 2.(ubi negandi adverbium de-
bet ex §.2.ad §.1.transferri) *& ſu.de fidejuſſor.d.l.5.verſ.reum.*
III.Cum interceſſor interceſſori,ut fidejuſſor fidejuſſori ſucce-
dit,eadem ratione utraque obligatio manet. *ſup.eod.l.heres.21.*
IV. Cum creditor debitori , vel è contrario debitor creditori,
vel tertius utrique ſuccedit,obligatio extinguitur. *l.ſicut.75.l.*
Stichum. 95.§. aditio.l.pe.& C.eod.l.2.& ſup.de fidejuſſor.d.l.he-
*res.*V.Cum creditor interceſſori ſuccedit,vel contra,rei princi-
palis obligatio manet,acceſſoria tollitur. *ſup. eod. d. l. heres.§.*
quod ſi.& §.ult.& l. Granius.71.in pr.verſ.ult. VI.Cum debitor
interceſſori,ut fidejuſſori ſuccedit,vel contra,obligatio princi-
palis manet,acceſſoria confunditur,niſi plenior ſit quam prin-
cipalis,eo quod reus naturaliter tantum, fidejuſſor civiliter te-
neatur.*d.l.ſi duo.93.pen.& §.ult.l.Stichum.95.§.quod vulgo*(ubi
cum Cujacio legendum , *ſi reus natura dumtaxat fuit obliga-*
tus,fidejuſſor non liberabitur)*& ſup.de fidejuſſor.l.5.l.heres.21.§.*
pen. VII.Cum debitori creditor, & interceſſor,puta fidejuſſor
ſuccedunt : pro parte creditoris obligatio tollitur : pro parte
fidejuſſoris tollitur obligatio fidejuſſoria , & manet principalis
hereditaria.*ſup.eo.l.debitori.50.*VIII.Cum duo ſunt rei debendi
& interceſſor , ac tertius uni ex reis debendi & creditori ſuc-
ceſſit: eximitur obligationi perſona rei defuncti, & alter cor-
reus obligatus manet : proinde interceſſor ex illius perſona
libera-

liberatur,ex hujus perſona manet obl. *ſup.eo. l.Granius.71. in*
pr. ¶ Nota primo, confuſionem obligationis fieri modo in to- 19
tum,modo pro parte hereditaria,prout ex aſſe vel ex parte ſuc-
ceditur.*ſup.eod.l.Lucius.24.& d.l.debitori.*¶ Nota ſecundo,ple- 20
rumque dici in ſupra poſitis caſibus obligationem confundi:
quandoque tamen tolli potius ſolutionis poteſtate,quaſi ſucceſ-
ſor ſibi ſolverit,quam vi confuſionis:ut in *d.l.Stichum.§.aditio.*
verſ.aliquando pro ſolutione.& ſup.de fidejuſſor.d.l.debitori.& d.
l.Granius.in pr.¶Sexta cauſa eſt conſenſus,nā obligationes nu- 21
do conſenſu contractæ,contrario conſenſu tolluntur,ut *ſup.no-*
tavi §.2.memb.2. ¶ Septima cauſa eſt, ſi creditor aliquid com- 22
miſerit, propter quod admiſſum perdat jus crediti. Et I. Si vim
debitori fecerit , ac rem debitam, vel aliam ei extorſerit. *ſup.*
quod met.cau.l.ſed & partus.12.ult.& l.ſeq. & inf.ad leg. Iul.de
vi.l.pen. II.Si pigneratione(vulgo repræſalias vocant)uſus ſit.
Nov.52. hodierna tamen conſuetudo repræſalias ex permiſſu
principis admittit,præterquam adverſus certas perſonas,ut cle-
ricos.*ext.de injur.lib.6.c.un.* & ſtudioſos. *C.ne fil.pro pat.auth.*
habita. III. Si liberos debitoris in pignus,aut ſervile miniſte-
rium,aut conductionem receperit.*Nov.134.cap.17.*

IV. *De acceptilatione.*

OCtava cauſa eſt acceptilatio,quæ definitur imaginaria ſo- 1
lutio. *Inſt.quib.mod.toll.oblig.§.1.* Poteſt tamen ſic perfe-
ctius definiri, verborum conceptio, qua creditor animo diſſol-
vendæ obligationis interroganti debitori reſpondet ſe recepiſ-
ſe quod non recepit,veluti, *quod tibi promiſi,habeſne acceptum?*
habeo.l.an inutilis.8.in pr. & §. acceptum. & Inſt. quib.mod.toll.
oblig.d.§.1. ¶ Nota primo acceptilationem,licet origine videa- 2
tur eſſe juris civilis,tamen uſu eſſe juriſgentium,ideoque etiam
ſervo accepto ferri poſſe , nec tantum Latina , ſed etiam alia
lingua,ut Græca,*d.l.an inutilis.§.ult.* ¶ Nota ſecundo,accepto 3
ferri totum, vel partem, *l.pars 9.l.& per juſjurandum.13.§.il-*
lud.l.qui hominem.17. & Inſt.quib.mod.toll.oblig.d.§.1.verſ.ſic-
*ut.*Sed ſi res individua debeatur, ut ſervitus,acceptilatio in par-
tem facta,nullius momenti eſt.*d.l.& per juſjurand.§.1.* ¶ Nota 4
tertio,etiam id quod ſub conditione vel in diem debetur,acce-
pto ferri poſſe : ſed tum demum effectus acceptilationis,id eſt,
liberatio apparebit,cum conditio extiterit, vel dies venerit. *l.*
quod in diem.12. ¶ Nota quarto,acceptilationem pure tantum 5
fieri poſſe, non ſub conditione, nec in diem. *l.4.& 5.* ¶ Nota 6

quinto, per acceptilationem verborum tantum obligationem ipſo jure tolli. *d.l. an inutil.§. acceptum. & Inſt. quib. mod. toll. oblig. d §. 1, verſ. quo genere.* reliquas ope exceptionis infirmari, quatenus in acceptilatione quodammodo ineſt pactum de non petendo. *ſup. de reſcind. vendit. l. 5. in pr.* niſi prius per novationem in verborum obligationem transfuſæ, tum deinde per acceptilationem tollantur. *Inſt. d §. 1. verſ. ſed & id.* Licet autem omnes obligationes novare & accepto ferre ſecundum formulam à Gallo Aquilio introductam. *l. & uno. 18. §. 1. & Inſt. quib. mod. tollit. oblig. §. eſt autem.* Abſoluta eſt decima ſtipulationum diviſio in utiles, & inutiles.

V. *De ſtipulationibus prætoriis.*

1 Vndecima diviſio eſt quadripertita. aut enim ſunt judiciales, aut prætoriæ, aut communes, aut conventionales. *ſup. de verb. oblig. l. 5. in pr. Inſt. de diviſ. ſtipulat.* ubi hanc diviſionem expoſui. Quoniam igitur prætoriæ habent quædam ſpecialia, quæ mox proponam, recte de his ſeorſum agitur. Sed prætoriarum appellatione in præſentia continentur, non ſolum mere prætoriæ, ſed etiam communes. nam cautio de rato, & rem pupilli ſalvam fore, quæ dicuntur eſſe communes. *d l. 5. & Inſt. de diviſ. ſtipul.* inter prætorias hîc numerantur. *l. 1. §. cautionales.*
2 ¶ Prætorias igitur ſtipulationes definire poſſumus, quas prætor
3 in edicto interponi jubet. ¶ Harum proprietates plures ſunt. I. Si quid obſcuri inſit, prætoris eſt interpretatio. *l. in prætoriis. 9.* II. Si quid addi, vel detrahi, vel mutari oporteat, id ad prætoriam juriſdictionem pertinet. *l. 1. §. ult.* III. Sæpius interponuntur, ſi ſine culpa ſtipulatoris cautum eſſe deſinat. *l. 4.* veluti ſi fidejuſſores initio dati, ad inopiam redacti ſint. *ſup. qui ſatiſda. cog. l. ſi ab arbitro. 10. in fin.* aut ſi fidejuſſor ſtipulatori, vel ſtipulator fidejuſſori heres extiterit. *ſup. eod. l. de die. 9. §. ſi fidejuſſor.* IV. Ex ſtipulatione alternata datur electio ſtipulanti. *ſup. de oper. novi nunc. l. ſtipulatio. 21 §. ſive autem.* V. Ex ſtipulatione procuratoris datur domino actio utilis. *l. 3. & l. 5.* VI. Si fieri aliquid promiſſum ſit, & niſi fiat, pœna ſit promiſſa: eo non facto, pœna
4 committitur. *l. 6.* ¶ Harum prætoriarum ſtipulationum tres diviſiones in hoc titulo referuntur. I. Aliæ ſunt judiciales, quæ judicii ſervandi cauſa interponuntur, ne inane & inutile ſit, ut judicatum ſolvi: aliæ cautionales, non ideo ſic appellatæ, quia per eas ſtipulantibus cavetur (hoc enim omnibus ſtipulationibus commune eſt) ſed quia novam actionem producentes, nobis cavent, ideoque actionis inſtar obtinent, ut damni infecti:

aliæ communes quæ ad judicium præparandum valent, ut ſti-
pulatio judicio ſiſti.*l.1.in pr.* II.Pleræque fidejuſſores exigunt:
nonnullæ fiunt nuda repromiſſione. *d.l.1.§.ſtipulationum.cum*
*quatuor paragraphis ſequentibus.*III.Aut rei reſtitutionem con-
tinent,ut ſtipulatio ex operis novi nunciatione,qua cavetur ut
opus reſtituatur : aut incertam quantitatem, ut ſtipulatio de
damno infecto,quia incertum eſt,an & quantum damnum erit.
l.2. ¶ Species ſpecialiſſimæ multæ ſunt: quarum aliquot ſunt 5
expoſitæ ſupra ſuis locis, ut judicio ſiſti. *ſup. lib.2.tit.6.8.9.11.*
De uſufructu.*ſupr.uſufr.quemadm. caveat*. De quaſi uſufructu.
*ſup.de uſufruct.ear.rer.quæ uſu conſum.*De dupla. *ſup.de evict.&*
duplæ ſtipul. De Falcidia. *ſup.ſi cui plus quam per leg.Falcid.* De
legatis.*ſup.ut legat.ſeu fideicommiſ.ſervan.cauſ.caveat.*De ope-
ris novi nunciatione. *ſup.de oper.no.nunc.d.l.ſtipulatio.21.* De
damno infecto. *ſup.de dam.inf.l.7.* tres in præſentia tribus ſe-
quentibus titulis explanabuntur.

VI. *Rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore.*

PRima eſt cautio rem pupilli vel adoleſcentis (ſupple, vel 1
alius,qui in curatione eſt)ſalvam fore.¶ Nota primo,rei ap- 2
pellatione hîc ſignificari, non ſolum quæ ſunt in patrimonio,
ſed etiam quæ ſunt in nominibus, quod enim in tutelæ judi-
cium venit,hac ſtipulatione continetur.*l.cum pupillus.9.*¶ Nota 3
ſecundo, hac ſtipulatione caveri per ſatiſdationem, id eſt,datis
fidejuſſoribus.*l.4.§.1.& 2.* ¶ Nota tertio,ſi pupillus præſens ſit 4
& fari poſſit, licet ejus ſit ætatis,ut nō intelligat quid agat, ta-
men benigne receptum eſſe ut ſtipulari poſſit. ſi vero abſit vel
fari non poſſit,ſervus ejus ſtipulabitur.ſi ſervum non habeat, ei
emi debet. ſi non ſit unde ematur, ſervus publicus apud præto-
rem ſtipulabitur,aut prætor aliquem dabit,cui caveatur,hîcque
acquiret pupillo actionem utilem. *l.2.3.& 4.in pr.& l.6.* Item
filius furioſi recte ſtipulatur, & actionem patri acquirit. *l.5.&*
Inſt.de ſatiſdat.tut.in pr. ¶ Nota quarto tutores,vel protuto- 5
res,& curatores ita cavere.*d.l.4.§.illud.§.hanc ſtipulationem.&*
*§.ult.& l.etſi ad ſpecies.*8.exceptis teſtamentariis,& datis ex in-
quiſitione,qui non tenētur ſatiſdare,niſi velint contutoribus in
adminiſtratione præferre.*l.7.& Inſt.de ſatiſd.tutor.in pr.& §.1.*
¶ Nota quinto ſtipulationem committi, ſi quod ex tutela vel 6
curatione dari fierive oportet,non præſtetur.*l.pen.* ex iis autem
cauſis non poſſe agi ex hac ſtipulatione, ex quibus non poteſt
agi tutelæ.*d.l.4.§.generaliter.* ¶ Nota ſexto, hanc ſtipulatio- 7

 nem

nem contra tutores & eorum fidejuſſores committi tutela finita: contra protutorem, vel curatorem, & fidejuſſores ab eis datos, committi ſtatim ac quæque res ſalva eſſe deſiit. *l.1.& d.*
8 *l.4.§.hanc ſtipul.* ¶ Nota ſeptimo ſingulos fidejuſſores teneri in ſolidum, nec habere beneficium diviſionis, ex Epiſtola Divi Hadriani.*lib.ult.*

VII. *Iudicatum ſolvi.*

1 SEcunda eſt ſtipulatio judicatum ſolvi: quæ, cum quis alieno nomine judicium ſubit, præſtari debet, vel à domino litis præſente, vel à procuratore ſeu defenſore abſentis.*l.ſi ad defendendum.*10.*& ſup.qui ſatiſda.cogan.l.filiusfamilias.*14. *& Inſt.*
2 *de ſatisdat.§.ſed hodie §.ſi vero reus.* ¶ Iudicatum ſolvi ſtipulatur actor, nec ſolum dominus litis, ſed etiam procurator, vel tutor, vel curator, cui adminiſtratio commiſſa eſt, *l.3.§.1.cum*
3 *ſex paragraphis ſequentibus.*¶ Tres habet hæc ſtipulatio clauſulas. I. De re judicata, id eſt, ſolutum iri, quod judicabitur, ſi judex condemnabit. hæc præcipua clauſula, à qua vocatur cautio vel ſtipulatio judicatum ſolvi. II. De re defendenda. III. De dolo malo, id eſt, dolum malum abeſſe, abfuturumque eſſe. *l.6.l.9.& l.noviſſima.*19. Non tamen poteſt ſæpius committi, ſed ex una tantum clauſula committitur, ita ut clauſula judicatum ſolvi prævaleat; & cum committatur ſola committitur. hæc ita adverſus unam perſonam obtinet: reſpectu autem diverſarum perſonarum, plures clauſulæ committi poſſunt. puta ſi duo reo convento heredes extiterunt, & unus rem non defendat, alter defendat: ille ob rem non defenſam; hic ob rem judicatam conveniri pro partibus poſſunt. *l.3.§.in hac.l.cum quæreb.*13. *in pr.*
4 *& l.ult.*¶ Ob rem judicatam, ſtipulatio committitur, & dies cedit ſtatim poſt rem judicatam, ſed dies non venit, id eſt, exactio differtur ad tempus, quod reo damnato indulgetur. *l.1.* de quo tempore dixi *ſup.de re judic.§.6.* Ob rem autem non defenſam, non prius ſtipulatio commiſſa creditur, quam ex ea lis fuerit
5 conteſtata.*d.l. cum quærebatur.in pr.* ¶ Non committitur hæc ſtipulatio, ſed vires perdit, I. Si judex mutetur. *l.3.in pr.& l.pen.* II. Si mutetur actio.*d.l.cum quærebatur.*§.1.III. Si cauſa perſonæ litigantis mutetur: ut puta ſi abſentem ſine mandato defendens ſatiſdederit, deinde procurator ab eo datus, vel poſtquam heres ei extitit, judicium acceperit. *l.7.*IV. Si lis ſolutione, vel tranſactione, vel acceptilatione, vel alio ſimili modo finita ſit.*l.2.l.ſi petitor.*8. *d.l.cum quærebatur.verſ.proinde.*

VIII.

VIII. *Ratam rem haberi, & de ratihabitione.*

TErtia eſt ſtipulatio de rato, nam qui alieno nomine agit, rem ratam dominum habiturum ſatiſdare debet: ut procurator, tutor, curator; ſi modo de mandato, vel tutela, vel curatione dubitetur. *l. nec ſatiſdatio.* 21. *& Inſt. de ſatiſdat. §. ſin autem.* Additur etiam huic ſtipulationi doli clauſula. *l. ſi ſine.* 22. *§. ſi in ſtipulationem.* Interdum hæc ſtipulatio non eſt prætoria, nec judicialis, ſed conventionalis, ut cum aliquis rem alienam vendit, aut locat. *l. interdum.* 10. *l. vel paciſcitur.* 11. *l. quo enim.* 12. *in pr.* ¶ Rem ratam haberi, nihil aliud eſt, quam comprobare adgnoſcereque quod à falſo procuratore geſtum eſt. *d. l. quo enim. §.* 1. ¶ Nec tantum verbis, ſed etiam actu ratum habetur: veluti ſi dominus litem ab alio inchoatam perſequatur. *l.* 5. ¶ Ac poteſt vel in totum vel ex parte ratum haberi. *l. ſi procurator.* 18. ¶ Si ratum non habeatur, ex hac ſtipulatione agetur in id quod intereſt. *l. ſi commiſſa.* 13. *in pr. l. in ſtipulatione.* 19. 1 2 3 4 5

LIB. QVADRAGESIMVSSEPTIMVS.

TIT. I. *De privatis delictis.*

SVPERIORES duo libri pertinent ad judicia ex cauſa civili, id eſt, ex ſtipulatione: aliæ cauſæ civiles, quæ antea fuerunt expoſitæ, non debuerunt hoc loco repeti. quapropter jam ſequuntur maleficia. Cum autem alia ſint privata delicta, alia extraordinaria, vel popularia, vel publica crimina. Primo loco dicendum de privatis delictis, quia ſimiliora ſunt cauſis ſupra expoſitis, de quibus ſimiliter ſunt judicia privata. ¶ Nota primo hanc rubricam recte inſcribi *de privatis delictis:* quia proprie dicuntur crimina publica, vel extraordinaria; delicta privata. *ſup. de ædil. edi. l. quid ſit.* 17. *§. noxas. & inf. ad Turpill. l.* 3. *& de pœn. l.* 1. *§. ult. & Inſtit. de injur. §. in ſum.* hæc etiam maleficia vocantur. *ſup. de oblig. & act. l.* 1. *in pr. l.* 4. *& Inſt. de oblig. §. ult.* ¶ Nota ſecundo omnem ex delicto obligationem re conſiſtere, id eſt, ex ipſo maleficio naſci. *d. l.* 4. *& Inſt. de oblig. quæ ex del. in princ.* nam & cum verbis, ut convicio; cum literis, id eſt, famoſo libello delinquitur: res, id eſt maleficium ſpectatur. Sic dicimus mutuum re contrahi, licet ſoleant etiam verba intervenire, & interdum ſcriptura; quoniam id inſpicimus, quod 1 2 3

4 præcipuum eſt, & ex quo oritur obligatio. ¶ Nota tertio de his privatis delictis poſſe agi vel judicio ordinario, vel extra ordinem: hoc caſu actorem in crimen ſubſcribere, illo nequaquam. *l.ult.& inf.tit.prox.l.ultim. & Inſt.de injur.§.in ſumma.*
5 ¶ Nota quarto varias & diverſas actiones ex delictis oriri: quædam enim ſunt rei perſecutoriæ, ut condictio furtiva, & actio rerum amotarum: aliæ pœnales, ut actio furti: aliæ mixtæ, ut vi bonorum raptorum. *ſup.de condict. furt.l.7.§.1. & de actio. rer.amot.l.ſi mulier.21.§.pen. & Inſt. de actio.§.ex maleficiis.&*
6 *§.ſeq.* ¶ Nota quinto actiones pœnales dari plerumque heredibus,(nam excipitur actio injuriarum) non tamen contra heredes.*l.1.in pr.& §.1.Inſt.de perp.& temp.action.§.1.*(idem dicendum de actionibus mixtis. *Inf.vi bono.rapt.l.2.§.ult.*) actiones autem rei perſecutorias dari & heredibus, & contra heredes.
7 *d l.7.§.1.d.l.ſi mulier.§.penult.* ¶ Nota ſexto, ſi plura delicta concurrant in eandem rem & eandem perſonam, veluti ſi quis ſervum alienum ſurripuerit,& occiderit,ex ſingulis delictis ſin-
8 gulas actiones oriri,neque aliam per aliam conſumi.*l.2.*¶ Nota ſeptimo,ſi ſervus delinquat,dominum teneri actione noxali,de
9 qua dictum fuit *ſup.ſub tit.de noxal.actionib.* ¶ His ſpecialiter expoſitis, tranſgrediamur ad ſpecies enarrandas: quæ quidem ſunt quatuor generales,furtum,rapina,damnum,injuria. *ſup.de obligat.& act.l.4.& Inſtitut.de obligat.quæ ex del.in pr.* Præter quas ſunt nonnullæ magis ſpeciales, id eſt, quæ ad certas tantum res pertinent,ut ad arbores. *inf.arbor.furt.caſ.* vel ſervos. *ſup.de ſerv.corrup.*

II. *De furtis.*

1 De furto generaliter tractatur,hoc titulo,ſpecialiter quin-
2 que titulis ſequentibus. ¶ Furtum dicitur vel à furvo, id eſt nigro, quia clam & plerumque noctu fit: vel à fraude: vel à ferendo: vel à Græco verbo,quia Græci fures appellant φῶρας, ἀπὸ τοῦ φέρειν. *l.1.in pr.& Inſt.de oblig.quæ ex del.§.furtum*
3 *autem vel.* ¶ Ac definitur contrectatio rei fruadulosa,lucri faciendi gratia.quia fur vel ipſam rem lucrari cupit, ut cum rem alienam occultat: vel poſſeſſionem, ut cum debitor creditori pignus ſurripit: vel uſum, ut cum depoſitarius re depoſita uti-
4 tur. *d.l.1.§.ult.& Inſt. de obl.quæ ex del.§.1.* ¶ Furtorum duo ſunt genera, manifeſtum, & nec manifeſtum. Fur manifeſtus tum demum eſt, cum ἐπ' αὐτοφώρῳ, id eſt,cum re ſurrepta deprehenditur,priuſquam eo loci rem pertulerit,quo perferre deſtinavit.

ſtinavit, ibi manſurus ea die cum furto. Alias eſt fur nec mani-
feſtus.*l.2.3.4.5.6.& Inſt.de oblig.quæ ex del.§.furtorum.*¶ Nota 5
primo furtum prohiberi jure naturali,id eſt,jure gentium.*d.l.1.*
*in fi.& Inſt.de oblig.quæ ex del.§.1.in fi.*ideoq; natura probroſum
eſſe.*Inſ.de verb.ſignifi.l.probrum.*42.¶ Nota ſecundo,ut furtum 6
committatur,multa requiri.I.Requiritur,ut ſit res corporalis.*l.*
*ſi is qui.*75.mobilis.*ſup.de uſurpat.& uſucap.l.quam rem.*38.*&*
Inſt.eod.§.quod autem. II. Vt res illa dominum habeat, & ut ſit
aliquis qui eam poſſideat, vel ſaltem in poſſeſſione ſit, cui fur-
tum fieri dicatur. Quapropter rei hereditariæ, antequam heres
adeat,& poſſeſſionem accipiat, furtum non fit: niſi ei ſurripia-
tur,cui defunctus(exempli cauſa)commodavit, aut pigneravit,
aut cuſtodiendam dedit. *l.hereditariæ.*68.*& inf.ſi is qui teſtam.*
*lib.eſ.juſſ.l.*1.*§.Scævola.& expil.hered.l.ult.* III. Vt ea res à fu-
re contrectetur. Nec refert, utrum eam amoveat, an non. ſola
vero voluntas non facit furem.*l.1.§.ſic is.&ſup.de acquir.poſſeſſ.*
*l.3.§.ſi rem.*IV. Vt is qui furtum facere dicitur,animum furandi
habeat. furtum enim ſine affectu furandi non committitur.un-
de qui invito domino rem contrectat,ſi putet eum conſentire,
furtum non facit *l.inter.*46.*§.recte. & ſup.de uſurpat.&uſucap.*
*l.furtum.*37. *& Inſt. eod. §.ſed tamen. & de oblig. quæ ex deli.§.*
*placuit.*V.Vt domino invito res contrectetur.*d.l.inter.§.pen.&*
*l.qui vas.*48.*§.qui ex voluntate.& Inſt. de obligat. quæ ex del §.*
ſed etſi. ¶ Nota tertio eum non deſinere eſſe furem,qui pœni- 7
tentia ductus,rem ſurreptam reſtituit.*l.qui ea mente.*65.¶ Nota 8
quarto furem teneri pluribus actionibus.I.Actione ad exhiben-
dum.II.Rei vindicatione,ſi rem poſſideat.III.Condictione fur-
tiva, quæ eſt rei perſecutoria. IV. Actione furti pœnali in du-
plum,ſi ſit fur nec manifeſtus,vel in quadruplum, ſi ſit fur ma-
nifeſtus. *C.h.t.l.de his.*11.*& l.ancillæ.*12.*& ſup.de condict.furti.*
l.7.§.1.& Inſtit.de oblig.quæ ex del.§.pœna.& §.ult.& de action.
§.ſic itaque.§.in duplum.§.quadrupli.& §§.ſeqq. V.Actione ex-
traordinaria, quæ hodie maxime eſt in uſu. *l.ult.* Pœna autem
laquei,quam Fridericus iis irrogat, qui quinque ſolidos valens,
aut plus furati fuerint. 2. *Feud.tit.27.de pace tenen.& ejus vio-*
lat.§.ſi quis quinque. non debet generaliter accipi, ſed tantum
in caſu fractæ pacis. V. Qui filiumfamilias ſurripuit,non ſolum
tenetur furti. *l.eum qui.*14.*§.filiusfamilias. & Inſt. de oblig.quæ*
ex del.§.interdum, ſed etiam lege Fabia de plagiariis. *C. ad.leg.*
Fab.de plagiar.l.ult. nõ cõdictione furtiva.*l.mater.*38.*§.1.*¶No- 9
ta quinto, ſi rei contrectatione non naſcatur furti actio,poſtea

nova contrectatione poſſe eam naſci. *C.de noxal.action.l.1.* ſed
7 ex quo ſemel aliquis furti actionem habet, aſſidua contrectatione furis non magis actio naſcitur, ne quidem in id quo poſt-
9 ea res crevit. *l.ei qui.9.in pr.* ¶ Nota ſexto actionem furti, eſſe verbum homonymum, nam proprie ſumpta diſtinguitur à conditione furtiva. *ſup.de condict.furt.l.6.& 7.C.eod.l.1.& Inſt.de oblig.quæ ex del.§.ult.* late autem accepta, etiam conditioni furtivæ attribuitur. *d.l. ei qui furti. & ſup.de in lit.jur.l.cum furti.*
10 *9.* ¶ Nota ſeptimo actionem furti differre à conditione furtiva. I. Quia actio furti eſt pœnalis, conditio furtiva eſt rei perſecutoria. *D.de condict.furt.l.7.§.1.& Inſt.de oblig.quæ ex del.§.ult.* II. Quia actio furti datur ei cujus intereſt. *l.cujus.10.& Inſt d.tit.§.furti autem.* dummodo ex honeſta cauſa interſit. *l.tum is.11.* conditio furtiva ſaltem directa datur ſoli domino. *ſup.de condict.furt.l.1.* III. Quia is, qui ope & conſilio furem juvit, furti tenetur, non conditione furtiva. *ſup.de cond.furt.l.6.& Inſt. de oblig.quæ ex del §.interdum.* IV. Quia actio furtiva eſt famoſa. *ſup.de his qui notant.infam.l.1.verſ.qui furti.& l.6.& Inſtit. de pœn.teme. litigant. §. ex quibuſdam.* conditio vero furtiva non infamat. *ſup.de oblig.& act.l.ceſſat.36.* Hæc generaliter dicta ſint de furtis: deinceps autem ſpecialiter dicetur de aliqua re ſurrepta, & de quibuſdam perſonis ſurripientibus.

III. *De tigno juncto.*

1 QVod ad rem attinet, ſpecialiter agitur de tigno furtivo alienis ædibus, aut alienæ vineæ juncto. *l.1.in pr.l.2.& ſup.*
2 *de donat.int.vir.& uxor.l.de eo.63.* ¶ Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium conſtat, vel quæ eſt vineæ neceſſaria. *l.1.§.1.& ſup.ad exhib.l.7.in pr.& de acquir.rer. dom.l.7.§.cum in ſuo. & inf.de verb.ſignif.l.tigni.62. & Inſt.de*
3 *rer.diviſ.§.cum in ſuo.* ¶ Tignum, quandiu junctum eſt, nec vindicari lex xij. tabularum permittit, ne ædificia reſcindantur, neve cultura vinearum turbetur: nec ejus nomine agi ad exhibendum. niſi adverſus eum, qui mala fide junxit: ſed in eum qui junxit, actionem dat in duplum, quæ vocatur de tigno juncto. *l.1.in pr.& §.ult. & ſup.de rei vindic.l.in rem.23.§.pen.& ad exhibendum.l.6. & de acquir.rer.domi.d.l.7.§.cum in ſuo. & Inſt.de rer.diviſ.d.§.cum in ſuo.* Soluto autem ædificio, vel ſeparato tigno à vinea, dominus poteſt illud vindicare, & ad exhibendum agere, niſi jam ſit duplum conſecutus. *d.l.7.§.cum in ſuo.& Inſtit.de rer.diviſ.d.§.cum in ſuo.*

IV. Si

IV. *Si is, qui teſtamento liber eſſe juſſus erit, poſt mortem domini ante hereditatem ſurripuiſſe quid dicatur.*

QVod ad perſonas ſpectat, primo conſideratur factum ſervi, qui rem hereditariam dolo malo aut lata culpa ſurripuit, vel corrupit, ſciens ſe non poſſe coërceri ut ſervum, quia libertas ſibi in domini teſtamento relicta eſt: nec poſſe furti conveniri, quia contra dominum peccavit, id eſt, contra hereditatem, quæ perſonam domini defuncti repræſentat. In hunc igitur prætor, naturalem æquitatem ſecutus, intra annum dat utilem actionem in duplum. *l.* 1. *in princ.* §. 1. & 2.

V. *Furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios.*

SEcundo conſideratur furtum factum in navi, caupona, vel ſtabulo: unde actio datur in nautas, caupones, ſtabularios: de qua dixi *ſup. ad tit. naut. caup. ſtab.*

VI. *Si familia furtum feciſſe dicetur.*

TErtio conſideratur furtum à familia, id eſt, à ſervis factum extraneo. Hic prætor domino innocenti ſuccurrit, ne cogatur toties litis æſtimationem offerre, quot ſervi deliquerunt; ſed vel omnes noxæ dedere, vel tantum ſolvere poſſit, quantum ſolveret, ſi unus furtum commiſiſſet. *l.* 1. *in pr.* & §. 1. ¶ Hoc edictum, quod de furto loquitur, ad damnum à familia datum producitur. *d. l.* 1. §. *pen.* & *ſup. ad leg. Aquil. l. illud.* 32. *in pr.* non ad injuriam à familia factam. *ſup. de juriſd. l. ſi familia.* 9. vide *Cent.* 1. *q.* 56. Hactenus de furto.

1

2

VII. *Arborum furtim cæſarum.*

SEcundum delictum eſt, cum arbores furtim cæſæ ſunt. 1
¶ Arboris appellatione continentur etiam vites, hederæ, 2
arundines, ſalicta. Sed ab hac appellatione excluduntur, quæ radices non habent. *l.* 3. & quæ ſunt adeo tenera, ut herbarum loco ſint. *l.* 4. ¶ Cædere dicitur, non ſolum qui ſuccidit, ſed 3
etiam qui cædendi cauſa fecit. cingere, qui deglabrat, id eſt, librum ſeu corticem detrahit; ſubſecare, qui ſerra ſecat. *l.* 5. *in pr.*
¶ Furtim cædere dicitur, qui clam cædit. *l. facienda.* 8. §. 1. id eſt, 4
ignorante domino, celandique ejus animo facit. *l.* 7. *in pr.* Secus eſt, ſi per vim ſciente domino cædat. *d. l. facienda.* §. *ult.*
¶ Actio arborum furtim cæſarum lege xij. tabularum introdu- 5
cta eſt. *l.* 1. *in pr.* ob eandem cauſam, ob quam actio legis Aqui-

 liæ.

6 liæ.*d.l.*5.§.1.quoniam utraque eſt de damno dato. ¶Hæc actio non datur fructuario.*d.l.*5.§.*pen.* ſed domino,qui dominium directũ ſive utile habet *d.l.*5.§.*ult.* licet fundum vendiderit.*l.ult.* Item datur heredibus cæteriſque ſucceſſoribus. *d.l.*7. §.*pen.* Si plures domini ſint, univerſis una tantum actio datur, & ſemel
7 tantum pœna præſtatur. *l.*6.§.1. ¶ Competit adverſus eum,qui arborem ſuccidit, vel deglabravit, vel ſubſecuit, vel cinxit,vel aliquid eorum fieri imperavit. *d.l.*5.*in pr.d.l.*7. §.*ſi quis radicitus.&* §.*ſcire autem.* Nec refert, utrum tota arbor,an pars cæſa ſit. *d.l.*7.§.*etiamſi.* Sed is non tenetur hac actione,qui arborem radicitus evulſit,aut extirpavit. *d.*§.*ſi quis radicitus.*nec qui per vim ſciente domino fecit. *d. l. facienda.* §. *ult.* nec heres delinquentis. *d.l.*7. §.*pen.* ſi plures deliquerint, cum ſingulis in ſolidum agetur. *l.* 6. *in pr.* Si ſervus inſcio domino fecerit, noxale
8 judicium erit. *d.l.*7.§.*quod ſi ſervo.* ¶ Hæc actio eſt in duplum *d.l.*7.§.*fi.* facta æſtimatione ejus quod domini intereſt,non lædi,de qua deducitur pretium ipſorum corporum læſorum quæ
9 apud dominum manent.*d.l.facienda.* ¶ Eſt autem actio pœna-
10 lis,& perpetua.*d.l.*7.§ *pen.*¶Concurrit I.Cum actione legis Aquiliæ, ita ut in poſteriori actione deducatur, quod actor priori judicio conſecutus eſt, & in reliquum condemnatio fiat. *l.* 1. II. Cum judicio criminali.*l.*2. III. Cum actione furti, & condictione furtiva, & actione ad exhibendum, (adde & rei vindicatione) ſi cæciderit,& lucri faciendi cauſa contrectaverit. *d.l. facienda.*§.*igitur.* Sed ſi tantum cæciderit,non lucri cauſa contrectaverit, dumtaxat arborum furtim cæſarum tenetur. *d.l.*7. §.1.IV. Cum actione locati,ſi colonus ſit, qui arbores cæcidit, ita ut alterutra actione dominus contentus eſſe debeat.*l.ſi colonus.*9. V. Cum interdicto quod vi aut clam. *l. pen.*

VIII. *Vi bonorum raptorum, & de turba.*

1 TErtium delictum eſt rapina, quæ eſt violenta ablatio rei corporalis mobilis.Dixi *violenta*,ut diſtinguerem rapinam à ſimplici furtq, quod clam fit. *ſup. de furt.l.*1. *in pr. & Inſt. de obligat.quæ ex del.*§.*furtum autem vel.*Dixi *ablatio:* quoniam ſi quis non auferat, ſed alium ſibi dare compellat, non tenetur actione vi bonorum raptorum, ſed quod metus cauſa. Dixi *rei:* ut ſejungerem raptum, qui refertur ad perſonas, & eſt crimen publicum.*C. de raptu virg.l.un.*Dixi *corporalis:* quia ut furtum, ita rapina non cadit in res incorporales. Dixi *mobilis*; ad differentiam invaſionis rerum immobilium. *Inſt.h.t.* §. 1.*verſ. quod*
2 *non ſolum.* ¶Quartum delictum eſt damnum dolo malo datum. Damnum

Damnum hoc loco dicimus corporis deteriorationem, ut in-
teremptionem. Hinc diſtinguitur à corruptione ſervi, quæ
refertur ad animum, & à furto, rapina, injuria, quibus res non
corrumpitur. Dixi *damnum dolo malo datum:* quia cum dam-
num culpa datur, non eſt verum delictum, ſed quaſi delictum,
licet lex Aquilia tam dolum quam culpam coërceat. *Inſt. de le.*
Aquil. §. *ac ne is.* ¶ De damno & rapina tria edicta à prætore 3
propoſita ſunt, quorũ duo ſub hoc titulo continentur, tertium
in ſeq. tit. rejicitur. ¶ Primum edictum eſt de damno dato ho- 4
minibus coactis, de bonis vi raptis. *l.* 2. *in pr.* ¶ Nota primo huic 5
edicto locum eſſe, etiamſi unus homo coactus ſit. *d. l.* 2. §. *ſed*
etſi unus. ¶ Nota ſecundo eum quoque teneri, qui ſolus fecit, 6
dummodo vi fecerit. cum autem hominibus coactis damnum
datum, aut aliquid raptum eſt, dolus malus etiam ſine vi huic
edicto locum facit, *d. l.* 2. §. *damni.* ¶ Nota tertio teneri hoc e- 7
dicto eum, qui homines coëgit, licet alius damnum dederit,
nec rapuerit: & eum, qui damnum dedit, ut rapuit, licet alius
homines coëgerit: & eum qui inter coactos fuit, ſi damnum
dedit, aut rapuit. *d. l.* 2. §. *ſive. &* §. *ſi quis.* ¶ Nota quarto actio- 8
nem ex hoc edicto competentem vocari vi bonorũ raptorum,
quamvis non tantum bonorum raptorum, ſed etiam damni dati
mentio in edicto fiat. *d. l.* 2. §. *hac actio vulgo.* ¶ Nota quinto dari 9
actionem vi bonorum raptorum, etiamſi una res apta ſit. *d. l.* 2.
§. *vel cujus. & Inſt. eod. verſ. qua actio.* ¶ Nota ſexto hanc actio- 10
nem ceſſare, ſi dolus abſit, & eſſe ad alia remedia confugien-
dum. *d. l.* 2. §. *hac actione. & Inſt. eod.* §. 1. ¶ Nota ſeptimo hanc 11
actionem dari etiam non domino: quia non requiritur ut res
ſit in bonis actoris, ſed ſufficit eſſe ex bonis, & generaliter ex
quibus cauſis furti actio alicui competit in re clam facta, ex
hiſdem hæc actio ei competit propter rapinam. *d. l.* 2. §. *in hac*
actione. & §. *ſeq. & Inſt. eod.* §. *ult.* ¶ Nota octavo hanc actionem 12
intra annum utilem eſſe in quadruplum, ita ut verum pretium
quadrupletur, non id quod intereſt. *d. l.* 2. §. *in hac actione.* in qua-
druplo autem res ineſt, & pœna tripli eſt. *Inſt. h. t. in pr. & de act.*
§. *vi autem.* poſt annum eſt in ſimplum. *l.* 4. §. *ſed & hoc. Inſt. h.*
t. in pr. ¶ Nota nono eum qui rapuit, non vitare pœnam tripli, 13
ſi ante judicium rem reſtituat. *l. pen.* ¶ Secundum edictum eſt 14
de damno in turba dato: unde oritur actio in factum, quæ in-
tra annum utilem eſt in duplum quanti ea res eſt, (quod ad ve-
rum pretium refertur: & præſentis temporis fit æſtimatio) poſt
annum eſt in ſimplum. *l.* 4. *in pr.* §. *ſed & hoc.* §. *idcirco. &* §. *hoc*
autem.

15 *autem*. ¶Nota primo,turbam à rixa differre numero: nam tur-
ba eſt multitudinis hominum turbatio & cœtus,itaque decem,
aut quindecim homines turbam faciunt: duorum vel trium vel
16 quatuor rixa eſt, non turba. *d. l.*4.§.*turbam*. ¶ Nota ſecundo,
hoc edicto teneri eum, qui in turba damnum dedit, vel dolo
malo fecit, ut in turba damnum daretur. *d.l* 4. §.*hoc autem*.§.
hoc edicto. §.*ſi quis*.*&* §.*ſed etſi*. Si vero extra turbam damnum
17 datum ſit, hæc actio ceſſat. *d.l.*4. §. *docereque*. ¶ Nota tertio,
tam ex hoc quam ex ſuperiori edicto actionem dari heredibus,
cæteriſque ſucceſſoribus, non in heredes, alioſque ſucceſſores,
18 niſi in id quod ad eos pervenit.*d.l.*2.§.*ult*.*&d.l.*4.§.*ult*.¶Nota
quarto, ex utroque edicto eſſe actionem noxalem ob factum
ſervi.*d.l.*2.*in pr. d.l.*4.§.*pen*. ubi dicitur dari actio in ſervum, id
eſt, in dominum nomine ſervi, ut & in *l.*1.*in pr.inf.tit.prox.*

IX. *De incendio, ruina, naufragio.*

1 TErtium edictum eſt de rapina, & damno. Si quis enim ex
incendio,ruina, naufragio, rate,nave expugnata rapuiſſe,
vel dolo malo recepiſſe,damnive quid in his rebus dediſſe dice-
tur: in eum intra annum utilem in quadruplum,poſt annum in
ſimplum actionem prætor dat. In ſervum quoque aut familiam
judicium dat: id eſt, noxale judicium in dominum ob factum
ſervi. *l.* 1. *in pr.* Eſt enim actio civilis ſeu forenſis, licet etiam
2 criminaliter agi poſſit.*d.l.*1.§.1.¶ Nota primo,ex incendio rapi,
quod propter incendium rapitur vel ex ipſo igne, vel ex loco
ubi incendium fit, vel ex adjacentibus prædiis. *d.l.*1.§.*incendio*.
Similiter ex ruina rapi dicitur,ſive quid ex his quæ ruerunt,ſive
ex adjacentibus aliquis rapiat,dummodo ruinæ tempore rapiat.
*d.l.*1. §. *item ruinæ*. Quod ſi incendium vel ruina non fuit, ſed
tantum ejus ſuſpicio, hoc edictum ceſſat. *d.l.*1.§.*ſi ſuſpicio*. Si-
militer etiam ex naufragio rapi dicitur,ſi tempore & loco nau-
fragii quis rapiat, qui autem rem in litore jacentem, poſtquam
naufragium factum eſt,abſtulit: is furti,non ex hoc edicto te-
netur.*d.l.*1.§.*ult.l.*2.*&* *l.*3.*in princ.* Eodem modo explicandum
eſt, quod dicitur de naufragio, & rate, vel navi expugnata. *l.*5.
3 ¶ Nota ſecundo, non ſolum eum teneri qui vi rapuit,ſed etiam
eum qui ſine vi abſtulit, vel amovit, vel damnum dedit,vel re-
cepit. *l.*3.§.*non ſolum*.*&* §.*ſeq.* dummodo fecerit dolo malo. *d.*
4 *l.*3. §. *non tantum*.*&* §. *quod autem*. ¶ Nota tertio, navem ex-
pugnari, cum ſpoliatur, aut mergitur, aut diſſolvitur, aut per-
tunditur, aut funes ejus præciduntur, aut vela conſcinduntur,
aut

aut anchoræ involantur. *l.6.* ¶ Nota quarto, hanc actionem da- 5
ri heredibus, non in heredes, niſi in quantum ad eos pervenit.
l. 4. *§.ult.*

X. *De injuriis, & famoſis libellis.*

QVintum delictum eſt injuria, id eſt, contumelia. Injuria ex 1
eo quod non jure fit, contumelia à contemnendo dicta eſt.
l.1.in pr. Aliter igitur hic accipitur injuria, quã in lege Aquilia,
quæ eſt de damno injuria, id eſt, culpa dato: aut cum dicimus
judicem alicui injuriam feciſſe, id eſt, inique judicaſſe. *l.1.in pr.*
& Inſt. eod. in pr. nemo enim ſanæ mentis dicet, judicem, qui
iniqua ſententia alicui injuriam fecit, injuriarum ei teneri.
¶ Injuria, id eſt contumelia, multiplex eſt. I. Aut fit re, ut ver- 2
beribus: aut verbis, ut convicio: aut ſcriptura, ut famoſo li-
bello. *l.1.§.1. & Inſt. eod. §.1.* II. Aut in corpus infertur, ut cum
quis pulſatur: aut ad dignitatem pertinet, ut cum comes ma-
tronæ abducitur: aut ad infamiam ſpectat, ut cum pudicitia at-
tentatur. *d. l.1.§. omnemque.* id eſt, cum id agitur, ut ex pudico
impudicus fiat. *l.attentari.* 10. III. Aut eſt levis, aut gravis, ſi-
ve atrox, ſive major. *l.7.§.pen.l.ſed ſi unius.* 17. *§.quadam.* Vtrum
autem levis ſit, an atrox, ex circumſtantiis dignoſcitur, id eſt, ex
perſonis, loco, tempore, facto. *d.l.7.§.ult. & ll.ſeqq.d.l.ſed ſi u-
nius. §.quadam. & Inſt.eod.§.atrox.* ¶ Tam per ſe, quam per a- 3
lium injuriam quis facere. *l.non ſolum.* 11. *in pr. l.item apud.* 15. *§.
feciſſe. & Inſt. eod. §.1. & §.pen.* vel pati poteſt. *d.l.1.§.item. &
§§.ſeqq.uſque ad finem legis.d.l.item apud. §.ſponſum.l.eum qui.*
18. *§.1.§.ſi nupta.§.ult. & Inſt.eod.§.patitur.* ¶ Facere injuriam 4
nemo poteſt, niſi ſciat ſe injuriam facere: non eſt autem opus,
ut ſciat cui faciat, ſed pati injuriam poteſt, etiam qui non ſentit,
ut furioſus. *l.3. & ſup.ad leg. Aquil.l.5.§.ult. & loca.l.item quæ-
ritur.* 13. *§.item Iulianus.* ¶ Injuriarum actio datur ei, qui per ſe 5
vel per alium injuriam paſſus eſt. *d. l.1. §.pen. & ult. d.l.item
apud.§.ſponſum.d.l.eum qui.§.1.2. & ult.* adverſus eum, qui per
ſe, vel per alium injuriam fecit. *l.non ſolum.* 11 *.l.item apud.* 15. *§.
ait prætor qui adverſus. & Inſt.eod.§.pen.* Sed neque heredibus,
neque adverſus heredes, neque poſt annum datur. *l. injur.* 13. *in
pr. d.l. item apud.§.injur. & C.eod.l.5.* ¶ Hæc actio eſt prætoria, 6
ria, privata, qua prætor permittit ipſum, qui injuriam paſſus eſt,
eam æſtimare, ut judex vel tanti, vel minoris reum condemnet,
prout ſibi juſtius videbitur. *Inſt. eod. §.pœna.* ¶ Concurrit au- 7
tem cum judicio extraordinario. *Inſt.eod.§. in ſumma.* & certis
caſi-

caſibus cum judicio publico; veluti ſi quis pulſatus, aut verberatus, aut domus ejus vi introita ſit, nec non de famoſis libellis. *l.5. & 6.* Sed quia hæc omnia judicia ſunt ad vindictam, unum tantum movere licet. *d. l. 6. in fin.* Hactenus de privatis delictis: ſequuntur crimina extraordinaria.

X I. *De extraordinariis criminibus.*

1 EXtraordinaria crimina ſunt, de quibus extra ordinem agitur, & extraordinaria pœna arbitrio judicis irrogatur. Actor autem in his, ut in criminibus publicis in crimen ſubſcribere debet *ſup. de privat. del. l. ult. & de furt. l. ult.* ne inulta ma-
2 neat ejus calumnia, ſi temere agat. *Inf. de accuſ. l. 7. in pr.* ¶ Sunt autem multa ejuſmodi crimina. Nam præterquam quod de privatis quoque delictis ſupra expoſitis. *l. 1. §. 1. & 2. l. 5. & ſup. de privat. del. d. l. ult. & ſup. de furt. d. l. ult. & ſup. tit. prox. l. ult.* & de publicis criminibus extra ordinem agi poteſt. *l. 6.* ſunt & alia crimina extraordinaria, quæ deinceps recenſebo. Primum eſt ſollicitatio alienarum nuptiarum. *l. 1. in pr.* Secundum eſt coitus illicitus. *l. 2.* Tertium eſt partus abactus. *l. 4.* Quartum eſt crimen ſaccularii, id eſt, ejus qui in ſacculo vetitas artes exercens, partem ſubducit, partem ſubtrahit. *l. 7.* Quintum eſt crimen directarii, qui in aliena cœnacula ſe dirigit furandi animo. *d. l. 7.* Sextum eſt inſtrumentorum proditio. *l. ſunt præterea. 8.* Septimum eſt ſcopeliſmus, id eſt, lapidum poſitio, qua indicatur, eum, qui agrum coluerit, inſidiis periturum eorum, qui ſcopulos ſeu lapides poſuerunt. *l. ſunt quædam. 9.* Octavum eſt aggerum ruptio, vel diſſolutio. *l. pen.* Nonum eſt ſerpentum circumlatio, quorum metu alicui damnum datum. *l. ult.*

X I I. *De ſepulchro violato.*

DEcimum eſt violatio ſepulchri, de quo eſt etiam actio privata in id quod intereſt, & popularis in centum aureos ob ſepulchrum inhabitatum, ædificiumve non ſepulchri cauſa factum in ducentos aureos, utraque in eum qui dolo malo fecit. *l. 3. in pr. §. 1. & §. ult. l. de ſepulchro. 9.* & inſuper publica accuſatio ex lege Iulia de vi. *l. ſepulchri. 8.*

X I I I. *De concuſſione.*

1 VNdecimum eſt concuſſio, id eſt, cum quis poteſtate, quam habet, aut habere videtur, ad terrorem alicui, pecuniæ ex-
2 torquendæ cauſa, injiciendum abutitur. ¶ Concurrit hoc judicium extraordinarium cum actione privata in factum de ca-

lumni-

lumniatoribus, & cum condictione ob turpem cauſam. *ſup. de calumn. l. 5. §. 1. & l. pen. & C. de condict. ob turpem cauſ. l. 3.* & interdum cum judicio publico legis Corneliæ de falſis. *l. 2. & inf. de falſ. l. 1. §. 1.* 1

XIV. *De abigeis.*

DVodecimum eſt abigeatus. Abigei dicuntur, qui gregem 1
ovium, aut pecorum, (id eſt, ſaltem decem oves, aut quatuor porcos) vel equum de grege, vel bovem de armento abducunt. *l. 1. §. 1. & 2. l. 3. in pr.* ¶ Non ſolum extra ordinem accu- 2
ſari poſſunt, ſed etiam privata actione quaſi fures. *C. eod. l. un.*

XV. *De prævaricatione.*

TErtiumdecimum eſt prævaricatio. Prævaricari dicitur accuſator, qui cum eo colludit, quẽ crimine publico accuſat, & eum adjuvat prodita cauſa ſua. Advocatus autẽ non proprie dicitur prævaricari. *l. 1. & ſup. de his qui notant. inf. l. 4. §. pen.*

XVI. *De receptatoribus.*

QVartumdecimum eſt latronum occultatio, vel lucri cauſa dimiſſio. *l. 1.*

XVII. *De furibus balneariis.*

QVintumdecimum eſt furtum balnearium. Fures balnearii ſunt, qui veſtimenta eorum, qui in balneis lavantur, ſurripiunt, adverſus quos adhibebantur capſarii, qui veſtimenta cuſtodirent, *ſup. de offic. præf. vig. l. 3. §. ult.*

XVIII. *De effractoribus & expilatoribus.*

SExtumdecimum eſt effractura carceris, vel domus, ſive o- 1
ſtii, aut parietis. *l. 1. in pr. §. ult. & l. 2.* ¶ Septimumdecimum 2
eſt expilatio. Expilatores ſunt, qui homines ſpoliant, ex eo dicti, quod ne pilum quidem (ut ait Aſcon. *Verr. 2.*) in eorum corpore relinquunt. ¶ Poſſunt ergo etiam furti conveniri, ut 3
& fures balnearii, & alii ſimiles.

XIX. *Expilatæ hereditatis.*

SEd decimumoctavum crimen expilatæ hereditatis. *l. 1.* non 1
admittit actionem furti, quia rei hereditariæ furtum non fit. ut notavi *ſup. de furt. §. 6. memb. 2.* ¶ Nota conjugem non ma- 2
gis expilatæ hereditatis, quam furti conveniri poſſe. *l. pen.*

XX. *Stel-*

XX. *Stellionatus.*

1 DEcimum nonum eſt ſtellionatus. *l.* 1. 2.3.§. *pœna.* quod à ſtellione lacerti genere verſutiſſimo, & maxime fraudulento. Plin. *lib.*30.*cap.*3. dictum eſt, & alius criminis titulo deficiente locum habet, itaque proportione reſpondet actioni de dolo. quod enim eſt in privatis judiciis actio de dolo, hoc in cri-
2 minibus eſt ſtellionatus perſecutio. *d.l.*3.§.1. ¶ Concurrit cum forenſi actione, veluti cum actione ex vendito, ſi quis rem alicui obligatam, alii callide vendiderit ea obligatione diſſimulata: nam & crimine ſtellionatus accuſari. *d.l.*3.§.1. & ex empto conveniri poteſt. *ſup. de act.empt.l.ſervus.* 30.§. 1. Similiter actio pigneratitia cum ſtellionatu concurrere poteſt. *l. ult. & ſup. de pigner. actio. l. tutor.*16.§.1.*& l. ſi quis in pignore.*36.§.1.

XXI. *De termino moto.*

1 VIgeſimum crimen eſt terminus motus, id eſt, cum quis terminum finium cauſa poſitum avulſit. *l.* 1. vel propulit. *l.*2. vel ejecit, ſeu quavis ratione loco movit. *l.* 3. *in pr.* vel finium obſervandorum cauſa faciem locorum convertit, puta ex ſylva
2 novale fecit. *d. l.*3.§. *ult.* ¶ Præter judicium extraordinarium, datur I. Actio popularis in quinquaginta aureos ex lege Iulia agraria, ſi terminus ultra ſuum gradum motus ſit. *d.l.*3.*in pr.* id eſt, ultra quinque pedes lege Manilia definitos. II. Iudicium capitale in ſervum qui inſcio domino fecit, nec ab eo defenditur. *d. l.* 3. §. 1.

XXII. *De collegiis & corporibus.*

1 VIgeſimum primum eſt collegii ſeu corporis illiciti coitio.
2 *l.* 1. *in pr.* ¶ Nota primo, omnia collegia ſeu corpora eſſe prohibita, niſi nominatim ſint permiſſa. *l.*3.§.1. permitti autem
3 in paucis caſibus. *ſup. quod cujuſque univerſ. nom. l.*1.*in pr.* ¶ Nota
4 ſecundo, illicita collegia diſſolvi. *d.l.*3.*in pr.* ¶ Nota tertio, ne-
5 minem in duobus collegiis eſſe poſſe. *l.*1. §. *ult.* ¶ Nota quarto ſodales dici, qui ſunt ejuſdem collegii: qui quidem poſſunt certis pactionibus convenire, dum ne contra leges ſint. *l. ult.* Item ad exemplum reipublicæ poſſunt habere res communes, arcam communem, & actorem ſive ſyndicum, per quem communia negotia expediantur. *ſup. quod cujuſque univerſ. nom. l.* 1. §. 1.
Expoſita ſunt judicia de delictis privatis & criminibus extraordinariis.

XXIII.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

SEquuntur judicia popularia à prætore conſtituta. *l.4.& l.* 1
*ult.*ut jus populi tueantur.*l.1.*¶.Horum judiciorum proprie- 2
tates hæ ſunt.I.Cuivis è populo permittuntur, dummodo inte-
gra perſona ſit,cui per edictũ poſtulare liceat.*d.l.4.* Sed ſi mul-
ti agere velint, is, cujus intereſt, præfertur. *l.3.§.1.* aut magis
idoneus à prætore eligitur. *l. 2.* Cæterum mulieri aut pupillo
non dantur niſi res ad eos pertineat. *l.6.*II. Ad fideicommiſſa-
rium non tranſeunt *l.pen.in pr.*ſed neq; in heredem neque ultra
annum dantur. *l.ult.* III. Locupletiorẽ aliquem non faciunt,eo
quod ipſi competant. *d.l.pen.*§.1.IV. Reus poteſt dare procura-
torem,non actor. *l.5.* niſi is agat ad quem res pertinet. *ſup.de*
*procurat.l.licet.42.in pr l.non cogendum.*45.§.1.V.Pro his actio-
nibus non datur fidejuſſor. *ſup.de fidejuſſorib.l.ſi quis pro eo.56.*
§. ult. VI. De his cauſis non poteſt in arbitrum compromitti.
*ſup.de rec.qui arbitr.l.non diſtinguemus.*32.*§.de liberali.*¶ Pœna 3
quæ his judiciis irrogatur, ita ad fiſcum pertinet, ut pars loco
præmii concedatur accuſatori. *ſup. de ſenatuſconſ. Silan. l.lege*
*Cornelia.*25.§.*ult.*¶ Popularium judiciorum ſpecies plures ſunt. 4
I.De albo corrupto.*ſup.de juriſdict.l.7.in pr.*II.Actio in factum
de dejectis, vel effuſis,ſi liber homo occiſus, vel ei nocitum ſit.
ſup.de his qui effud.vel dejec.l.5.§.hæc autem. III. Actio in fa-
ctum de ſuſpenſis vel poſitis, à quibus periculum tranſeuntibus
imminet. *d.l.5.§.ult.* IV.Actio adverſus eum,qui non vindicata
nece defuncti, hereditatem adivit, aut tabulas teſtamenti ape-
ruit,recitavit,deſcripſit.*ſup.de ſenatuſconſ.Silan.l.lege.25.§.ult.*
V. Interdictum ne quid in loco ſacro vel religioſo , vel ſancto
fiat.Cujac.*in Parat.ſup.ne quid in loc.ſac.fiat.*VI.Interdictum de
locis & itineribus publicis. *ſup.de loc.& itin. publ.l.1.* VII.In-
terdictum ne quid in loco publico vel itinere fiat. *ſup. ne quid*
*in lo.publ.l.2.§.hoc interdictum perpetuum.*34.VIII.Interdictum
ne vis fiat utẽti via publica.*ſup.de procur.l.licet.42.in pr.*IX.In-
terdictum de via publica reficienda. *ſup.de via publ.& iti.pub.*
refic.l.1.§.ult. X. Interdictum ne quid in flumine publico fiat,
quo pejus navigetur.Cujac.*in Parat.ad.tit.ſup.de flumin.*XI.In-
terdictum ne quid fiat in flumine publico,quo aliter aqua fluat.
ſup.ne quid in flum.publ.l.un.§.hoc interdictum cuivis. XII. In-
terdictum ne vis fiat naviganti in flumine publico. Cujac. *in*
Paratit.ad tit.ſup.ut in flum.publ.navig.lic. XIII. Interdictum
de ripa munienda. *ſup.de ripa mun.l.un.* XIV.Interdictum ne

quid in cloacam publicam immittatur vel fiat, quo ejus uſus deterior reddatur.*ſup.de cloac.l.1.§.pen.& ult.*XV.Interdictum de homine libero exhibendo. *ſup.de homine lib.exhib.l.3.§.hoc interdictum.*XVI.Actio de ſepulchro violato.*ſup.de ſepulch.violat.l.3.in princ.&* §.*ult.* XVII.Actio de termino moto. *ſup.de term.mo.l. ult. in pr.* Expoſita ſunt judicia de delictis privatis, extraordinariis, & popularibus.

LIB. QVADRAGESIMVSOCTAVVS.

TIT.I. *De publicis judiciis.*

1 SEQVVNTVR judicia publica: quorum expoſitio eſt quinquepertita.Prima pars,quæ hoc titulo terminatur, generalem theoriam continet, ut intelligamus, quid ſit judicium
2 publicum,& quotuplex,& quæ ſint ejus proprietates.¶ Iudicia publica dicuntur, quæ legibus publicorum judiciorum ſunt conſtituta. *l.*1. proinde omnia civilia ſunt,& à popularibus actionibus, quæ prætoriæ ſunt, hac ratione ſeparantur: quamquam & hæ interdum publicæ appellantur.*ſup.de jurejur.l.eum*
3 *qui.*30.*§.in popularibus.* ¶ Dividuntur in duo genera.nam capitalia ſunt,quæ morte vel exilio caput eximunt de civitate Romana: cætera non capitalia ſunt, ut quæ relegationem irrogant,vel aliam coërcitionem cum infamiæ nota.*l.*2.*& Inſt.eod.*
4 *§.publicorum.* ¶ Proprietates horum judiciorum hæ notentur. I. Omnia ſunt famoſa. *l.*7. II.Dicuntur ordinaria, quia legitimam pœnam irrogant,quamvis ordo eorum exercendorum in uſu eſſe deſierit.*l.ordo.*8.III.Procuratorem admittunt ad abſentiam accuſandam,non ad reum defendendum.*l.accuſatore.*13.§. 1. niſi ſit judicium non capitale.*ſup.de procur.l.ſervum.*33.*§.publice.& infr.de pœn.l.*5.*in pr.* IV.Finiuntur morte rei. *l.*3. (ubi cum Græcis legendum, *remittitur*) quia heres in pœnam non ſuccedit *inf.de pœn. l.ſi pœna.*20. Excipitur crimen perduellionis,ex quo memoria defuncti damnatur.*inf.ad leg.Iul.majeſt.l. ult.* & crimen repetundarum, quo heres tenetur intra annum à morte ejus qui arguebatur.*infr.de leg.Iul.repetund.l.*2.Denique pœna quidem morte rei extinguitur: ſed ſi de re pecuniaria quæſtio ſit, nihilominus de ea cognoſcetur. *l.*6. V.Non finiuntur morte accuſatoris. *l.pen.in pr.* Hactenus prima pars, id eſt, generalis & theorica judiciorum publicorum expoſitio.

II. De

II. *De accuſationibus, & inſcriptionibus.*

SEcunda pars eſt de his judiciis inſtituendis. Vbi ſciendum eſt, hæc judicia non per actiones ordinari. *Inſtitut. de publ. jud. in pr.* ſed plerumque per accuſationem. *inf. de muner. l. 6. §. ſi quis. & C. de adulter. l. quamvis indubitati.* 19. *& extra h. t. c. 1. cum ſim.* ¶ Accuſatio eſt criminis, & ejus qui crimen admiſit, ad judicem delatio, vindictæ & pœnæ cauſa. ¶ Nota primo omnes poſſe accuſare, qui expreſſe non prohibentur. *l. qui accuſare.* 8. ¶ Nota ſecundo accuſatum non poſſe pendente judicio invicem accuſare ſuum accuſatorem pari vel minore crimine: quia non relatione criminum, ſed innocentia reus purgari debet. *l.* 5. *& C. de his qui accuſ. non poſſ. l. neganda.* 19. majore tamen crimine accuſare poteſt, ita ut de hoc prius cognoſcere judex debeat. *C. eod. l.* 1. ¶ Nota tertio accuſatorium libellum ab accuſatore proponendum eſſe: cujus libelli formula proponitur in *l.* 3. *in pr.* Debet autem accuſator per ſe, vel, ſi literas neſciat, per alium ſe inſcribere ad pœnam talionis, id eſt, libello ſubſcribere, quo facilius puniri poſſit, ſi calumniari deprehendatur. *d. l.* 3. *§. item. & l. 7. in pr. & C. eod. l. penult. & ult. & de exhib. reis. l.* 2. Hac de cauſa inſcriptio cum accuſatione conjungitur hîc, & *C. eo. tit.* quamquam etiam in extraordinariis criminibus locum habet, ut notavi *ſup. ad tit. de extraord. crimin.*

1 2 3 4 5

III. *De cuſtodia & exhibitione reorum.*

ACcuſationem ſequitur cuſtodia, & exhibitio, reus enim cuſtodiendus, & exhibendus eſt, ut pœnam legitimam patiatur. ¶ De cuſtodia nota primo cuſtodiam accipi modo pro publica cuſtodia. *ſup. ex quib. cau. majo. l. ſuccurritur.* 9. *in fi. & de verb. ſignific. l. vinculorum.* 224. modo complecti etiam cuſtodiam privatam, quamquam hæc jure prohibetur. *C. de privat. carcer. l.* 2. modo pro ipſis perſonis cuſtoditis. *l. carceri.* 8. *l. ne quis.* 10. *l. milites.* 12. *l. ult. & ſupr. de offic. proconſ. l.* 6. *in pr. & de publ. jud. l. cuſtodias.* 12. *& inf. de quæſtion. l. unius.* 18. *§. pen.* ¶ Nota ſecundo, cuſtodiarum varia eſſe genera: & judicem pro facti & perſonæ qualitate æſtimare debere, quomodo reus ſit cuſtodiendus, recipine in carcerem debeat, aut etiam vinculis contineri, an militibus tradi cuſtodiendus, an fidejuſſoribus committendus, qui eum exhibituros ſe promittant, vel etiam ſibi, id eſt, ſuæ promiſſioni de ſe exhibendo. *l.* 1. *& ſup. ex quib. cauſ. majo. d. l. ſuccurritur. & l. ſeq.* ¶ Nota tertio etiam accuſa-

1 2 3 4

torem ſimili cuſtodia detineri, niſi dignitatis differentia diverſitatem cuſtodiæ inducat. *C.de accuſ.l.ult.* ¶ Nota quarto, ob
5 cuſtodiam amiſſam, vel alias male cuſtoditam, præpoſitum carceris & alios cuſtodes puniri, ſive milites ſint, ſive pagani. *l.carceri.*8.*l.milites.*12.*& l.ult* Magiſtratus quoque multantur, ſi temere & ſine cauſa cuſtodias dimittant. *l.ne quis.*10. Solet præterea, ſi per culpam cuſtodia ſit amiſſa, & interſit eam apprehendi, tempus cauſa cognita militi dari ad eam requirendam,
6 adjuncto ei alio milite *l.ult.§.pen.* ¶ Nota quinto, eos qui conſpiraverunt ut ruptis vinculis & effracto carcere evaderent, ſi innocentes ſint, tamen quaſi crimen illud commiſerint, propter quod in carcerem ſunt conjecti, eſſe puniendos. ſi vero noxii ſint augendam pœnam, quam paſſuri erant; eos autem, qui conſpirationem eorum detexerint, relevandos. *l.pen.* præterea qui effracto carcere vel conſpiratione cum cæteris qui in eadem cuſtodia erant, de carcere eruperunt, capite plectuntur, qui vero per negligentiam cuſtodum evaſerunt, mitius puniuntur. *ſup. de*
7 *effract.l.*1.*in pr.* ¶ De reis exhibendis nota primo, eum tantummodo exhibendum eſſe, de cujus exhibitione judex pronunciavit.
8 *C.de exhib.reis.l.ult.* ¶ Nota ſecundo, ſi quis reum, pro quo cavit, non exhibeat, eum pœna pecuniaria affici, vel propter dolum extra ordinem damnari. *l.*4. Abſoluta eſt ſecunda pars de publicis judiciis, quæ eſt de reis accuſandis, cuſtodiendis, & exhibendis.

IV. *Ad legem Iuliam majeſtatis*

1 Tertia pars ſingulas ſpecies publicorum judiciorum ſeu ſingulas leges, quibus varia judicia publica ſunt conſtituta,
2 declarat. ¶ Prima eſt lex Iulia majeſtatis, quam Ant. Auguſtinus
3 ſuſpicatur latam fuiſſe à C. Iulio Cæſare. ¶ Hac lege punitur, qui machinatus eſt contra ſalutem, vel honorem principis aut reipub. *l.6.l.7.§.ult.l.ult.* cui ſubditus eſt. *Clem.2.verſ.rurſus non eſt ſilentio.de ſentent.& re judica.* qui criminis eſt miniſter,
4 & conſcius, & horum omnium filii. *C.h.t.l.*5. ¶ Crimen perduellionis eſt ſpecies criminis læſæ majeſtatis, cum ſcilicet aliquis hoſtili animo contra ſalutem principis, vel reipublicæ aliquid molitus eſt. *d.l.ult.* quia quos nos hoſtes, veteres appellabant perduelles. *inf.de verb. ſignif.l.quos nos hoſtes.* 234. *in pr.*
5 ¶ Pœna eſt mors, vel memoriæ damnatio, ſi delinquens mortuus ſit. *C. h.t. d.l.* 5.*in pr.Inſt.de public.judic.§.publica autem judicia.* præterea filii ſunt infames, & ſucceſſionis cujuſcumque

incapa-

incapaces. *d.l.*5.§.1. præterquam quod filiæ ex bonis maternis Falcidiam accipiunt.*d.l.*5.§.*ad filias*.Sed qui conjurationem patefacit,non ſolum veniam obtinet, ſed inſuper,ſi ab initio non ſero eam detegat,præmio & honore afficitur.*d.l.*5.§.*ult.*

V. *Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.*

SEcunda eſt lex Iulia de adulteriis,lata ab Auguſto.*l.*1.Sueto. *in Auguſt.c.*34.Taci.*lib.*2.*Annal.*Hæc modo vocatur lex Iulia de adulteriis.*l.ſi maritus*.15.§.1.modo de adulteriis coërcendis, ut *in hac rubrica.& in l.*5.*l.ſi is qui.*42.*& C.eod.l.*3.*l.ſi ſine.* 17. *& ſup.de minor.l.auxilium.* 38.§.1. *& Inſt. de public.judic.*§. *item lex Iulia de adulteriis*.modo de pudicitia.*C.h.tit.l.reos.*8.*& l.ſeq.* Sed Sueton.*in Aug.d.cap.*34. videtur diſtinguere inter legem Iuliam de adulteriis,& legem Iuliam de pudicitia, cum ita ſcribat, *leges retractavit, & quaſdam de integro ſanxit, ut ſumptuariam, & de adulteriis, & de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus.* ¶ Hac lege punitur adulterium , ſtuprum, & lenocinium.*l.hac verba.*12.Adulterii & ſtupri appellatio in lege promiſcue accipitur : quamvis proprie loquendo , adulterium in nupta,ſtuprum in virgine,aut vidua,aut puero,committatur. *l.*6.§.1.*l ſtuprum.*34.§.1.*& inf.de verb. ſign.l.inter ſtuprum.*101. *in pr.* ¶ Pœna legis Iuliæ fuit relegatio:ſed ex conſtitutionibus facta eſt pœna gladii.*C.h.t.l.quamvis adulterii.*30.*in fi.*niſi quod ſtuprator regulariter, ſi honeſtus ſit,dimidiam bonorum partis confiſcationem patitur: ſi humilis , corporalem coërcitionem ſuſtinet. *Inſt.de pub judic.*§.*item lex Iulia de adulteriis*.Dixi *regulariter:*quia ſi quis eam ſtupravit,cujus tutelam geſſit,deportatur,& omnia ejus bona confiſcantur. *C.ſi quis eam cujus tut. fu.corrup.l.un.*& mulier ſervo ſuo ſe jungat,utrique pœna mortis irrogatur. *C.de mul.quæ ſe propr.ſerv.l.un.* Ex Nov. autem Iuſtiniani conſtitutione adultera verberata in monaſterium conjicitur, & niſi à marito intra biennium recipiatur,perpetuo ibi manere cogitur.*Nov.*134.*cap.*10.¶ Sunt quædam hujus criminis ſpecialia & propria.I.Minor xxv.annis accuſare adulterii non poteſt,niſi matrimonii ſui injuriam perſequatur. *l.ſi maritus ſit.*15. §. *lex Iulia.* quamvis ab aliis accuſationibus capitalibus non repellatur. *ſup.de bon.libert. l.qui tum major.*14.§.1.*&* 2. II. Maritus poteſt intra ſexaginta dies utiles à die divortii computandos. *l.is cujus.* 14. §.*pen. l.mariti.*29. §.*ſex menſium. verſ.præterea.*jure mariti accuſare ſine metu calumniæ.*C.h.tit. l.*6.*& ſup.de minorib.l.auxilium.*37.§.1. quod & patri,licet jure

expreſſum non reperiatur, concedendum videtur. *argum.d.l.is cujus.§.pen.& de pub.jud.l.ult.* III.Huic accuſationi quinquennio continuo,vel utili ſemeſtri tempore præſcribitur.Sex menſes computantur ex die divortii: quinquennium in nupta à die commiſſi criminis, in vidua à die divortii.*d.l.mariti.§.ſex menſium.* IV.Adulterum & adulteram ſimul accuſare non licet *d.l. ſi maritus ſit.§.ult.& C.h.t.l.reos.*8. V.Si vidua ſit,de cujus adulterio agitur, vel poſt accuſationis denunciationem nupſerit, liberum eſt arbitrium accuſatori, utrum priori loco adulterum,an adulteram accuſare velit. Si vero ante denunciationem nupta ſit,prius adulter reus peragi debet.*l.*5.*d.l.ſi maritus ſit.§. pen.l.qui uxori.*16. VII. Si quo tempore adulter accuſatur, mulier nupta eſt: abſoluto adultero, accuſari, quamdiu nupta eſt,à nemine poteſt, etiamſi per colluſionem adulter abſolutus fuerit.*l.denunciaſſe.*17.§.*pen l.adulter.*19.

V I. *Ad legem Iuliam de vi publica.*

1 TErtium eſt lex Iulia de vi publica. ¶ Eſt autem vis publi-
2 ca,quæ jus publicum violat, ut quia fit a magiſtratu abutente publica,qua fungitur,auctoritate. *l.*7. aut quia fit armis. *Inſt.de publ.jud.*§. *item lex Iulia de vi.* aut ſi quis vectigalia no-
3 va exerceat. *l.ult.* ¶ Pœna regulariter eſt deportatio. *d.§.item lex Iulia de vi.*

V II. *Ad legem Iuliam de vi privata.*

1 QVarta eſt lex Iulia de vi privata.¶ Vis privata eſt,quæ non
2 violat jus publicum,ut quia à privato in privatum ſine ar-
3 mis committitur. ¶ Pœna eſt tertiæ partis bonorum confiſcatio.*l.*1.*in pr.& Inſt.de public.judic.*§.*item lex Iulia de vi.*

V III. *Ad legem Corneliam de ſicariis, & veneficis.*

1 QVinta eſt lex Cornelia de ſicariis & veneficis, lata à Cor-
2 nelio Sylla dictatore.¶ Sicarii dicuntur à ſica,id eſt,ferreo
3 cultro. *Inſt.de public.jud.§.item lex Cornelia de ſicariis.* ¶ Hac lege tenetur qui dolo malo hominem occidit. *l.*1.*in pr.* vel occidi curavit. *l.nihil.*15.vel in alterius necẽ cum telo ambulavit, publicave poteſtate eſt abuſus.*d.l.*1.*in pr.&* §.1. falſumve teſtimonium dixit. *d.l.*1.§.1. venenumve confecit, vendidit,habuit. *d.l.*1.§.1.*& l.*3.*in pr.*Item qui furti faciendi cauſa cum telo ambulavit. *d.l.*1.*in pr.* Item qui alium caſtravit. *l.*3.§.*item is.* aut thlibiam fecit.*l.*5.aut caſtrandum tradidit.*l.*6.aut caſtrari paſſus eſt.

eſt.*l.*4.*in fin.* aut non Iudæum circumcidit. *l.circumcidere.*11.*in*
*pr.*Item cujus dolo incendium factum eſt.*d.l.*1.*in pr.* Item ſedi-
tionis auctor. Item qui naufragium ſuppreſſit. *d.l.*3.§.*item is.*
Item qui magiam,auſpicia, ſimileſve impoſturas docuit, vel di-
dicit,vel his uſus eſt.*C.de maleſ.& mathem.*¶ Non tenetur hac 4
lege, qui dolo caret, ne quidem ob latam culpam.*l.* 7. ¶ Pœna 5
gladii regulariter irrogatur.*Inſt.de public.judic.*§.*item lex Cor-*
nelia de ſicariis.

IX. *De lege Pompeja de parricidiis.*

SExta eſt lex Pompeja de parricidiis:quam Hotomanus à Cn. 1
Pompejo latam putat: Auguſtinus vero vetuſtiorem eſſe
arbitratur,quia Malleolus multis annis ante Pompejum hac le-
ge damnatus eſt. ¶ Hac lege tenetur,qui parentem,liberos,co- 2
gnatum,conjugem, affinem, ſponſam, ſponſi ſponſæve cogna-
tum,patronum,patronam occidit: cujuſve dolo, vel ope id fa-
ctum eſt : & qui venenum emit,ut parenti daret.*l.*1.3.4.5.& fa-
cinoris conſcius.*l.*7. ¶ Pœna hujus legis duplex eſt.Nam parri- 3
cida vel afficitur pœna legis Corneliæ de ſicariis.*d.l.*1.Vel vir-
gis cæſus,& culleo cum cane, gallo gallinaceo,vipera, & ſimia
inſutus,in mare aut flumen proximum projicitur, beſtiiſve ob-
jicitur. *l.pen.in pr. & C.de his qu.par.vel lib. occid.l.un. & Inſt.*
de public.jud.§.*alia.*Prior pœna regulariter irrogatur.*d.l.*1.Po-
ſteriorem non obtinuiſſe niſi in confeſſos , teſtatur Suetonius
in Auguſto cap. 33. Modeſtinus coanguſtat ad eos qui patrem,
vel matrem,vel avum,vel aviam occiderunt.*d.l.penult.*§.1.Con-
ſtantinus *in d.l.un.& Iuſtinianus in d.*§.*alia.* producunt adver-
ſus omnes,qui tenentur parricidii,ſi quidem ibi legas,*affectionis*
ejus quæ nuncupatione parricidii continentur. quomodo etiam
Theophilus legit. Si vero alteram lectionem ſequaris , quæ ha-
bet *nuncupatione parentum* , dices hanc pœnam coarctari ad
eos,qui parentes,vel liberos occiderunt. quod mihi probabilius
videtur:cum propter *d.l.pen.*§.1.tum etiam,quia rectius dici vi-
detur affectionem contineri appellatione parentum,quam par-
ricidii.

X. *De lege Cornelia de falſis,& de Senatuſ-conſulto Liboniano.*

SEptima eſt lex Cornelia de falſis : cujus auctor fuit Corne- 1
lius Sylla dictator. ¶ Falſum proprie eſt veritatis imitatio.*l.* 2
*quid ſit falſum.*23. *Nov.*73.*in pr.* fraudulenta. *C.h.t.l.nec exem-*

plum.20. Sed & veritatis occultatio in crimen falſi cadit. *l. in-*
3 *ſtrumentorum*.16.§.*ult*.¶ Hujus legis duo ſunt capita. Primum caput eſt de falſis teſtamentis, vel aliis inſtrumentis ſuppoſitis, aut veris occultatis. *l.2.& ſup. de public. judic. l.1. & Inſt. eod.*§. *item lex Cornelia de falſis.* Sed potiſſimum videtur fuiſſe de teſtamentis: quod autem de aliis inſtrumentis dicitur, fortaſſe eſt ex Senatuſconſulto Liboniano. & ita Cujacio videtur, per text. *in l. lege*.9.§.*pœna*. Alterum caput eſt de falſa moneta. *l. quicumque*.8.*& l. ſeq.* Idcirco Iuſtinianus appellat legem Corneliam de falſis, vel teſtamentariam. *d.*§.*item lex Cornelia de falſis.* Macer Corneliam de teſtamentis. *d.l.*1. Cicero teſtamentariam numariam, *Verri* 3. ¶ Hac lege tenentur, qui in teſtamento rationi-
4 bus, vel alia re quid fecit dolo malo, ut verum ſuppримeretur, aut falſum pro vero haberetur. *l. Inſtrumentorum*. 16. Ad hæc duo membra referri poſſunt omnia facta, quæ hac lege coërcentur, præterquam ſi teſtamentarius, id eſt, teſtamenti ſcriptor, legatum ſibi, vel his quos in poteſtate habet, voluntate teſtatoris adſcripſerit, qui quidem pœna falſi tenetur ex ſenatuſconſulto Liboniano ad legem Corneliam, facto temporibus Tiberii, Statilio Tauro & L. Scribonio Libone conſulibus. *l.*1. §. *ad teſtamenta. l. Divus*. 15. *& C. de his qui ſibi adſcrib. in te-*
5 *ſtam.*¶ Pœna ob falſam monetam eſt mors: quia hoc caſu falſum eſt conjunctum cum crimine læſæ majeſtatis. *C. de falſa mone. l.*1. *&* 2. alias regulariter pœna falſi eſt exilium. ſed hæc pœna pro perſonarum conditione, & commiſſi qualitate, interdum augetur, vel minuitur. *l. falſi nominis*. 13. §. 1. *& Inſtitut. de publ. judic.* §. *item lex Cornelia de falſis.*

XI. *De lege Iulia repetundarum.*

1 Octava eſt lex Iulia repetundarum à C. Cæſare lata, ut M.
2 Cic. *in oratione pro Sextio* teſtatur. ¶ Hac lege tenentur publico officio fungentes, vel eorum comites. *l.1. in pr. & l.*5. qui aliquid acceperūt, vel donationis cauſa. *l. pen.* (niſi ſit potulentum eſculentumve, quod in proximos dies prodigatur. *ſup. de offic. præſid. l. plebiſcito*. 18. aut à conjunctis perſonis oblatum ſit. *d.l.*1.§.1.) vel quo magis ſive quo minus officium facerent. *l.*
3 3.*&* 4.¶ Pœna quadrupli irrogatur. *C. eod. l.*1. ita ut duplum reſtituatur ſpoliato, ac duplum inferatur fiſco. *C. de aſſeſſ. l.*3. Præterea hoc crimine damnatus teſtimonium publice dicere, judex eſſe, & poſtulare prohibetur *l.*6.§.1. Plerumque autem irroga-
4 tur pœna extraordinaria. *l.*7.§.*ult.* ¶ Proprium hujus criminis

eſt,

eſt,ut heres quoque teneatur.*inf.ad leg.Iul.pecul.l.ult.* intra annum à morte rei. *l.2.& C.eod.l.2.* poſt annum vero non tenetur,niſi in quantum ad eum pervenit.*ſup.de calumn.l.5.in pr.*

XII. *De lege Iulia de annona.*

1 NOna eſt lex Iulia de annona,id eſt,de annona fraudata.*l.1.* adverſus eum qui contra annonam fecit, ſocietatemve coiit, quo annona carior fieret. *l.2.in pr.* ¶ In hunc ſtatuta eſt 2 pœna viginti aureorum. *d.l.2.in fin.* Sæpe etiam extra ordinem punitur. *ſup.de extraordin.crimin.l.6.*

XIII. *Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegiis, & de reſiduis.*

1 DEcima eſt lex Iulia peculatus.eſt autem peculatus, furtum pecuniæ publicæ,ab eo factum, cujus periculo non eſt.Ea res aut eſt proprie publica, id eſt, profana, aut religioſa, aut ſacra.*l.1.l.ſacrilegi.9.§.1.* hoc poſtremo caſu vocatur ſpeciali vocabulo ſacrilegium. *d.l.ſacrilegi.§.Labeo.* dummodo è loco ſacro ſurripiatur.*inf.de pœn.l.aut facta.16.§.locus.*Additur in Decreto, ſacrilegium committi, ſive ſacrum de ſacro,ſive non ſacrum de ſacro,ſive ſacrum de non ſacro auferatur.*7.q.4.c.quiſquis.21.§.ſimiliter.*Item Cujac. hîc in *parat.*ad ſacrilegium refert etiam furtum rei religioſæ de loco religioſo. ¶ Nota pri- 2 mo,eum,qui rem civitatis ſurripuit,non teneri crimine peculatus ex lege Iulia. *ſup.de furt.l.ob pecuniam.81.* ſed ex conſtitutionibus principum. *l.4.§.ult.* ¶ Nota ſecundo,eum,qui à debi- 3 tore ſuo & fiſci exigit quod ſibi debetur non committere peculatum *l.peculatus.12.* eum vero committere, qui fiſco debitum exigit,ſimulans ſe fiſci creditorem. *d.l.ſacrilegi.§.eod.* ¶ Quod 4 ad pœnam attinet capite puniuntur ſacrilegi.*d.l.ſacrilegi.in pr.* & qui in adminiſtratione poſiti,peculatum commiſerunt,quive his miniſterium præbuerunt: aut ab eis ſubtractas pecunias ſcientes ſuſceperunt.cæteri deportantur. *l.3.& C.de crimin.ſacril.l.un.& Inſt.de publ.judic.§.item lex Iulia peculatus.*¶ Vnde- 5 cima eſt lex Iulia de reſiduis. Hoc crimine tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in uſum aliquem,aut partem ejus retinuit, neque in uſum illum conſumpſit, *l.2.l.4.§.ſed & qui.d.l. ſacrilegi.§.pen.* & is apud quem ex locatione,emptione, aliave cauſa, pecunia publica reſedit. *d.l.4. §.lege.* ſi eam ad ærarium non eſt profeſſus;vel ſi profeſſus retinuit ultra annum.*d.l.ſacrilegi.§.ult.*¶ Hîc amplius tertia parte quam debet,damnatur,ut 6

puta ſi trecena debeat, quadraginta fiſco inferre cogitur. *d.l.* 4.
7 §. *lege*. ¶ Nota hæc judicia publica, peculatus, & de reſiduis, etiam in heredes exerceri, quia præcipua quæſtio eſt de ablata pecunia.*l.ult*.

XIV. *De lege Iulia ambitus.*

1 DVodecima eſt lex Iulia de ambitu, eos puniens, qui illicito
2 modo, ut data pecunia, honores ambiunt. ¶ Pertinuit hæc lex ad ambitū urbicum, quo tribus ſuffragium laturæ corrumpebantur: ſed hodie in urbe non obtinet, quia honores arbitrio principis, non favore populi deferuntur. *l.unic.in pr.* Producta eſt ſenatuſconſulto in eos, qui in municipio magiſtratus vel ſacerdotium illicito modo ambiunt. §.1.& in eos qui novum vectigal inſtituunt. §.*pen.* Item per legem Iuliam judiciariam producta eſt in reum, vel accuſatorem, qui domum judicis ingreſſus eſt. §.*ult*. Item ex conſtitutione Arcadii & Honorii producta eſt in eos, qui adminiſtrationis ratione non reddita idem offi-
3 cium repetunt & continuant. *C.eo.l.un.* ¶ Pœna hujus criminis eſt multa centum aureorum, & infamia. §.1.*&* §.*ult*.& honoris per ambitum delati amiſſio.*ſup.de epiſc.& cleric.l.ſi quemquam*. 31.ſed in caſu.*d.l.unic.C.h.tit.* Imperatores deportatione delinquentem puniunt.

XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

1 DEcimatertia eſt lex Fabia de plagiariis. Plagiarii ſunt qui πλαγίως, id eſt, doloſe, homines liberos, aut ſervos alienos intercipiunt ac ſupprimunt *l.*3.*&* *l.pen.* Sed ex ſenatuſconſulto in hujus legis pœnam incidit, qui ſervum fugitivum vendidit. *l.*2.*& C.eod.l.*6.*& ſup.de contrah.empt.l.quod ſæpe*.35.§.*ſi quis amico*. Hoc ſenatuſconſultum Cujacius ſcribit factum eſſe
2 Alexandri tempore, Modeſto & Probo conſulibus. ¶ Hac lege pœna pecuniaria ſtatuta fuit, quæ in uſu eſſe deſiit. nam pro modo delicti coërceri cœperunt, & plerumque in metallum dari.*l.ult.* Sed hodie propter hominem liberum ſuppreſſum pœna
3 mortis infligitur. *C.eod.l.ultim.* ¶ Abſoluta eſt tertia pars tractatus de publicis judiciis: qua in parte ſingillatim publica crimina, & leges publicorum judiciorum expoſuimus.

XVI. *Ad ſenatuſconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum.*

1 DEinceps quarta parte agitur de impedimentis horum judiciorum tollendis, & progreſſu faciendo. Hæc impedimenta

menta ſpectantur, vel ex parte accuſatoris, vel ex parte rei. In accuſatore tria notantur, quæ judicii progreſſui obſtant: calumnia, prævaricatio, tergiverſatio. *l.1.in pr.* Calumniatur, qui falſa crimina ſciens intendit. Prævaricatur, qui vera crimina abſcondit, & cum reo colludit, ita ut tranſlatitiè munere accuſandi fungatur, & proprias probationes diſſimulet, falſas rei excuſationes admittat. Tergiverſatur, qui in univerſum ab accuſatione deſiſtit. *d.l.1.& §.prævaricatorem.* ¶ Qui judicio publico calumniatus eſt, infamia notatur. *C.de calum.l.3.& l. noſtris.8.* & pœna talionis afficitur, id eſt, quam reus paſſus eſſet, ſi convictus fuiſſet. *l.ult.* Qui vero aut in privato, aut in extraordinario judicio eſt calumniatus, in ea pericula nó incidit. *C.de calum.l.5.* ſed extra ordiné pro qualitate admiſſi plectitur. *l.3.* ¶ Notandum eſt, eum qui bona fide accuſavit, non ideo puniri quaſi calumniatorem, quia in probatione criminis defecit. *C.de calumniatorib.l.3.* ¶ De prævaricatoribus dixi *ſup.lib.47.tit.15.* ¶ Qui tergiverſantur & deſiſtunt, ſenatuſconſulto Turpilliano quinque libris auri puniuntur, hoc autem judicium non eſt publicum, licet eo puniatur, qui judicium publicum deſeruit. *ſup.de prævaric.l.3.§.ult.* ¶ Hæc pœna ceſſat, ſi abolitio criminis, id eſt, accuſationis intervenerit. *d.l.1.§.ſi quis autem.& §.ſeq.l.ſi interveniente.12.l.deſtitiſſe.13.§.1.* ¶ Triplex autem eſt abolitio. I. Publica quæ publice ex decreto ſenatus ob rem bene geſtam vel aliam ſimilem cauſam fieri ſolet. *l.abolitio.8.& l.ſeq.& d.l.ſi interveniente.* II. Privata, quæ accuſatori poſtulanti indulgetur. *l.aut privatim.10. in pr.* à principe. *d.l.deſtitiſſe.§.1.* vel à præſide, non ab eo cui juriſdictio mandata eſt. *l.1.§.abolitio.* III. Legitima, quæ ex lege fit, accuſatore mortuo, vel ex juſta cauſa impedito, quominus accuſare poſſit. *d.l.aut privatim. in pr.* vel mortuo eo cujus nomine accuſatio inſtituta fuit. *l. Divus.14.* vel reo mortuo, niſi judicium tale ſit, quod etiam in heredes reddatur, ut majeſtatis, repetundarum. *l.in ſenatuſconſultum.15.§.ſi propter falſi.l.penult.*

2 (beside "Qui judicio publico calumniatus"); 3 (beside "Notandum"); 4 (beside "De prævaricatoribus"); 5 (beside "Qui tergiverſantur"); 6 (beside "Hæc pœna"); 7 (beside "Triplex")

XVII. *De requirendis, vel abſentibus damnandis.*

IN perſona rei duo ſpectantur impedimenta, quorum primum 1
eſt ipſius rei abſentia. ¶ Abſentes modo requirendi annotantur, modo damnantur. quod ut intelligatur, notanda eſt duplex diſtinctio. I. Vel eſt crimen capitale, vel non capitale. II. Vel abeſt reus ante inchoatum crimen, id eſt, delationem criminis, vel poſt. ¶ His diſtinctionibus poſitis, notentur tres regulæ. I. Abſens 2 3

ſens poſt qualecumque crimen inchoatum, reus peragi, & damnari poteſt. *ſup. de procurat. l. ſervum.* 33. §. *publ. & de public. jud. l. inter.* 10. *& de ſicar. l.* 4. §. *ult. verſ. & qui hoc crimine.* videlicet ſi edictis citati abſint per contumaciam. *ſup. de pœn. l.* 5. *in pr. & Nov.* 134. *c.* 5. II. Abſens ante inchoatum crimen non capitale, accuſari, & poſt citatoria edicta condemnari poteſt. *d. l.* 5. *in pr.* III. Abſens ante inchoatum capitale crimen, damnari non poteſt, ſed adnotatur requirendus. *d. l.* 1. *in pr. &* §. 1. & bona ejus obſignantur. *l. ult. in pr.* & quæ mora deteriora fiunt, diſtrahuntur, pretiumve deponitur. *d. l. ult.* §. 1. atque edictis monetur, ut ſe ſiſtere poſſit. *l.* 1. §. *præſides.* Si intra annum veniat, cauſa peragetur: & ſi ſe crimine purgaverit, bona ſua recipet. *C. eod. l.* 1. Si intra annum moriatur, bona ad heredes ſuos tranſmittit. *l.* 1. §. *ult. & C. eod. l.* 1. poſt annum, eo non revertente, bona confiſcantur. *l.* 2. *in pr. l. ult. in prin. & C. eod. l.* 2. Si poſt annum quandocumque redeat, audiendus eſt, ut ſe defendere poſſit. *l.* 4. §. *ult.* ſed quamvis innocentiam ſuam liquidis probationibus demonſtraverit, tamen bona ei non reſtituuntur, ſed penes fiſcum remanent. *C. eod. l.* 2.

XVIII. *De quæſtionibus.*

1 SEcundum impedimentum eſt rei inficiatio, unde veritatem criminis vel probationibus. *C. de eden. l.* 4. *& de probat. l. ult.*
2 vel quæſtionibus eruere oportet. *l.* 1. *in pr.* ¶ Quæſtionem vocamus tormenta, & corporis cruciatum ad eruendam veritatem.
3 *ſup. de injur. l. item Labeo.* 15. §. *quæſtionem.* ¶ Torquetur autem non ſolum reus. *l. unius.* 18. *in pr. &* §. 1. ſed etiam teſtis, qui facto interveniſſe dicitur. *d. l. unius.* §. *teſtes.* & ſervus, cui crimen compertum eſt. *l.* 1. §. 1. *cum ſimil.* quamquam hic non eſt proprie te-
4 ſtis. ¶ Vt habenda ſit quæſtio, multa requiruntur. I. Vt crimen ſit capitale, vel atrox. *l. edictum.* 8. Ex conſtitutione autem Divi Pii ſervus torquetur etiam in cauſa pecuniaria, ſi veritas exquiri aliter non poſſit. *l. Divus.* 9. *in pr.* II. Vt perſonæ torquendæ qualitas hoc patiatur. *C. eod. l. milites.* 8. id eſt, ſit ſervus. *l.* 1. *ſi ſervi. &* §. *ult.* aut plebejus, non miles, non decurio. *C. eod. d. l. milites. l. Divo.* 11. *l. decuriones.* 16. Similiter teſtis torquetur, ſi ſit vilis perſona atque infamis. *ſup. de teſtib. l. ob carmen.* 21. §. 1. & §. *ſi ea.* aut in teſtimonio dicendo vacillet. *l. ex liberto.* 15. *in pr.* III. Ne torqueatur contra perſonam, cui pietatem ſeu reverentiam debet: ut ſervus contra dominum. *l.* 1. §. *Divus. l.* 3. *l. Divus.* 9. §. 1. *cum ſimil.* & libertus contra patronum. *C. eod. l.* 6. Sunt tamen quæ-

quædam cauſæ, in quibus etiam ſervi contra dominos, & hi qui à quæſtionibus ſunt immunes, torquentur, ut in crimine læſæ majeſtatis, adulterii, fraudati cenſus. *l.5. in fin. l. de minore. 10. §. 1. & C. eod. l. 1.* ¶ Arbitrio judicis committitur; quæ & quanta tormenta adhibere oporteat. *l. 7.* videlicet pro moderatæ rationis temperamento. *d. l. de minore. §. tormenta.* ¶ Item quæ fides ſit eis habenda. *l. 1. §. quæſt. & §. ult.* Hic eſt finis quartæ partis de publicis judiciis, in qua dictum eſt de impedimentis tollendis, ut judicium recte progredi, & ad juſtum exitum perduci poſſit. 5 6 7

XIX. *De pœnis.*

SVpereſt quinta pars de effectu horum judiciorum. Hîc tria conſiderantur. I. Pœnæ irrogatio. II. Damnati in priſtinum ſtatum reſtitutio, ſeu pœnæ irrogatæ remiſſio. III. Cadaver ejus qui punitus eſt. ¶ Pœna eſt delicti ſeu criminis æſtimatio, atque coërcitio. *l. ſanctio. 41. in fi.* ¶ Puniuntur vel facta, ut furta, cædes: vel dicta, ut convicia: vel ſcripta, ut famoſi libelli: vel conſilia, ut conjurationes, & latronum conſcientia. *l. aut facta. 16.* ¶ In irrogandis pœnis ſpectantur ſeptem circumſtantiæ: cauſa, perſonæ, locus, tempus, qualitas, quantitas, eventus, ut late explicatur *in d. l. aut facta. §. 1. & ſequent.* ¶ Pœnarum diviſiones duæ notentur. I. Aut eſt pœna capitalis, quæ damnatum eximit è numero civium Romanorum: aut non capitalis, quæ ex civium Romanorum numero non eximit. Capitalis eſt mors naturalis, & mors civilis: mortem civilem vocamus ſervitutem pœnæ, & exilium. itaque tres ſunt capitalium pœnarum gradus, aut enim vita adimitur, aut libertas, aut civitas, reliquæ omnes non capitales ſunt. Mors autem variis modis infertur, ut igne, gladio, laqueo. Non capitalis eſt, ut fuſtigatio, infamia, relegatio. *l. 2. l. 6. §. ult. l. 7. l. 8. in pr. & §. 1. l. capitalium. 28. & ſup. de publ. jud. l. 2. & Inſtit. eod. §. publicorum.* Interdum relegatio vocatur pœna capitalis, ſed minus proprie. *ſup. de accuſat. l. hos accuſare. 12. §. ult.* ſicut improprie vocatur exilium. *ſup. ſi quis caution. l. 4. in pr. & inf. de interd. & releg.* nam proprie loquendo diſtinguitur à pœna capitali: quia proprie loquendo non eſt exilium. Ovid. *lib. 2.* Triſtium, 1 2 3 4 5

Quippe relegatus, non exul dicor in illo.

Et lib. 5. eleg. 11.

Fallitur iſte tamen, quo judice nominor exul:
Mollior eſt culpam pœna ſecuta meam.

Noviſſime vero Iuſtinianus pœnæ ſervitutem ſuſtulit. *Nov. 22. cap. 8.*

cap.8. II. Aut eſt pœna realis, aut perſonalis, de quibus agetur tribus titulis ſequentibus.

XX. *De bonis damnatorum.*

1 REalis pœna eſt bonorum confiſcatio. Confiſcantur autem bona.I. Vel in totum, vel pro parte. *ſup.ad leg.Iul.de vi priva.l.1.in princ. & ad leg.Corn.de ſicar.l.3.§.pen.cum ſimil.* II. Vel damnatorum, vel eorum qui criminis conſcientia & pœnæ metu mortem ſibi conſciverunt, vel eorum qui accuſatorem
2 corruperunt. ¶ De damnatis nota pœnæ capitali hærere bonorum publicationem. *l.1.in pr.* exceptis tribus caſibus, videlicet cum damnatur mulier, quæ ſe proprio ſervo junxit. *C.de mul.qua ſe ſerv.prop.junx.* & cum ob libertæ vel ancillæ raptum quis damnatur: & cum ob ingenuæ raptum damnantur conſcii vel miniſtri criminis, præter eos qui opem tulerunt, & in ipſa rapina delinquentem comitati ſunt. *C. de rap.virgin.l.un.§. & ſiquidem.& §.pœnas.* Relegati autem in perpetuum, poſſe à judice, ſi ita videatur, partem bonorum publicari. *Inſ.de interd.& releg.l.*4. quamquam interdum & ipſius legis præcepto confiſcatio fit. *ſup.tit.prox.l. ſi quis aliquid.§8.§.ſi quis inſtrumentum.* Relegati vero ad tempus bona confiſcari non debere. *Inſ.de interd.& releg.l.1.l.7.§.ad tempus.*

XXI. *De bonis eorum, qui ante ſententiam vel mortem ſibi conſciverunt, vel accuſatorem corruperunt.*

1 DE his qui ante ſententiam mortem ſibi conſciverunt, nota, ejus qui in reatu mortuus eſt, bona non confiſcari, niſi capitalis criminis reus conſcientia criminis ſibi manum intu-
2 lerit, quo caſu pro confeſſo habetur. *l.2.§.1.& l.3.* ¶ De his qui accuſatorem corruperunt, nota eis ignoſci qui hac ratione ſanguinem ſuum redemerunt, cum crimine pœnam ſanguinis ingerente accuſati eſſent. Cæteros vero leviori crimine accuſatos, ob accuſatorem corruptum pro confeſſis haberi. *l.1.& 2.in pr.* unde tranſactio de criminibus jure reprobatur, niſi ſint crimina, ex quibus ultimum ſupplicium irrogetur. *C.de tranſact.l. tranſigere.*

XXII.

XXII. *De interdictis, & relegatis, & deportatis.*

PErſonales pœnæ ſunt, ut interdictio, relegatio, deportatio. 1
¶ Interdicitur I. Vel certo loco certiſve locis. *l.7.§.inter-* 2
*dicere.cum 6.paragraphis ſequentib.& §.ſolet præterea.*vel ordi-
ne. *d.l.7.§.ſolet decurionibus. & ſup. de offi.præf.vr.l.1.§.penult.*
vel honore ſive honoribus.*d.l.7.§.penult.& ult.*vel negotiatio-
ne,vel profeſſione, vel advocatione ſeu foro, vel ſpectaculis.*d.*
*l.1.§.pen.*vel arte. *ſup.de pœn.l.ult.in pr.* II.Vel ad tempus,vel in
perpetuū. *d.l.1.§.pen.d.l.ult.in pr.* ¶ Relegatio fit I.Vel à loco, 3
quæ nihil aliud eſt,quam interdictio: vel in locum certum.*l.7.*
*in pr.& §.ſicut.cum trib.§§§.ſeqqq.*Solet autem relegatis diem
judex præſcribere, intra quem loco excedant, *d.l. 7.§.his qui.*
II. Vel ad tempus,vel in perpetuum. *d.l.7.§.hac eſt differentia.*
& §.ſeq. ¶ Deportatio differt à relegatione.I. Quia deportatio 4
ſemper fit in locum certum,non etiam à loco,ut de relegatione
diximus. II. Quia civitatem Romanam adimit. *l.6.in pr.* quod
non facit relegatio. *l.4.& d.l.7.§.ſive.* III.Quia omnis depor-
tatio fit in perpetuum,cum relegatio fieri poſſit etiam ad tem-
pus.*d.l.7.§.hæc eſt differentia.*IV.Quia bona deportati omnimo-
do publicantur. *ſup.de bon.damn.l.1.in pr.* non item bona rele-
gati,ut docui *ſup.eod.tit.*Dictum eſt de pœnis irrogandis.

XXIII. *De ſententiam paſſis & reſtitutis.*

COnſequenter dicendum de damnatorum reſtitutione,quæ à principe fit.Et vel eſt ſimplex criminis indulgētia,ita ut tantum pœna remittatur, & nihil amplius reſtituatur, niſi ſpecialiter à principe conceſſum ſit. *C.hoc tit.l.2.6.7.l.ſi pater 9. & de gener.abol.l. ult.* Vel eſt reſtitutio in integrum , quæ ita plena eſt,ut etiam honoribus,ordini,cæteriſque omnibus reſtituat.*C.hoc tit.l.1.*

XXIV. *De cadaveribus punitorum.*

EX tribus, quæ ſupra titulo de pœnis propoſuimus, ſupereſt dicendum de cadaveribus punitorum. Ubi notandum , ſine permiſſu principis nec corpora damnatorum ultimo ſupplicio ſepeliri. *l.1.* nec corpora deportatorum aut relegatorum alio transferri poſſe.*l.2.*

LIBER

LIB. QVADRAGESIMVSNONVS.

TIT. I. *De appellationibus & relationibus.*

1 EXPOSITIS judiciis civilibus & criminalibus, ſubjicitur tractatus de appellationibus, quæ utriſque judiciis communes ſunt. *C. de vete. ju. enucl. l. 2. §. ſeptimus. verſ. liber autem.* unde cum appellatio regulariter in omnibus cauſis admittatur, merito commune auxilium vocatur. *ſup. rat. rem hab. l. 3. §. 1.*
2 ¶ Appellatio, quæ etiam provocatio dicitur, eſt querela de gravamine ab inferiori judice illato, quod à majori judice tolli petitur. ¶ Cauſa igitur per appellationem à minori judice ad majorem judicem devolvitur, apud illum ante appellationem erat prima inſtantia, apud hunc poſt appellationem eſt ſecunda in-
3
4 ſtantia. ¶ Relatio quoque judicis huc ſpectat, ut cauſa à minori judice ad majorem transferatur: quod ut rectius intelligatur, notandum eſt duo eſſe genera relationum. Vnum genus eſt, quod conſultatio appellatur. *C. de relat. l. 1. & l. ult.* cum judex principem de jure conſulit, ut ab eo inſtruatur quomodo judicare debeat: quod ſæpe facit Plinius in epiſtolis. Hanc Iuſtinianus prohibet. *Nov. 125.* Sed nihilominus jure canonico admittitur. *extra hoc tit. cap. intimaſti. 68.* Vnde illud frequens in Decretalibus, *Conſultationi tuæ taliter reſpondemus.* Alterum genus eſt cum judex ad principem vel alium ſuperiorem acta mit-
5 tit una cum ſua opinione. ¶ Cujus relationis tres ſunt ſpecies. Aut enim ad judicem ad quem appellatum eſt refert ſe appellationem interpoſitam ſuſcepiſſe. *C. eod. l. judicibus. 24.* aut eam non recepiſſe, & cur non receperit. *Inf. de appell. recip. l. 6.* aut principi ſignificat ſibi videri certam pœnam, puta deportationem irrogandam, quam ipſe inconſulto principe infligere non poteſt. *ſup. de injuſt. rupt. l. 6. §. ejus. & de legat. iij. l. 1. §. deportatos. & de pœn. l. 2. §. 1. & de interd. & releg. l. 6. §. 1.* ¶ Redeo ad
6 appellationem: cujus expoſitio, quod ad praxim attinet, bipertita eſt, aut enim de appellatione interponenda quæritur, aut de ejus interpoſitæ effectu: ad quæ duo capita ſequentes tituli de appellationibus reſpiciunt.

II. *A qui-*

II. *A quibus appellare non licet.*

DE appellatione interponenda quatuor quæſtiones deciduntur. Primo quæritur à quibus judicibus appellare liceat, vel non. Enumeratis his, à quibus appellare non licet, facile intelligitur à cæteris appellari poſſe. Ergo hic titulus docet à quibus non licet appellare, ut à principe, à ſenatu, ab eo à quo litigantes ſe non provocaturos caverunt, à judice quem princeps ita dedit ne provocare liceret. *l.* 1. à præfecto prætorio. *ſup. de offi. praf. prat. l. un.* §. *his cunabulis.* & *C. de ſent. praf. prat. l. un.*

III. *Quis à quo appelletur.*

SEcundo quæritur ad quem appellare oporteat. Hic dantur duæ regulæ. I. A judice dato appellatur is qui dedit, vel ſucceſſor ejus. *l.* 1. & *l. ult.* & *ſup. de appellat. l.* 1. §. *pen. verſ. denique.* II. Ab eo cui juriſdictio mandata eſt, non appellatur is qui juriſdictionem mandavit, ſed ſuperior judex, ad quem provocaretur, ſi is judicaſſet, qui juriſdictionem mandavit. *d. l.* 1. §. 1. Excipitur legatus proconſulis, à quo appellatur ad proconſulem, qui juriſdictionem ei mandavit. *l.* 2.

IV. *Quando appellandum ſit, & intra quæ tempora.*

TErtio quæritur quando appellandum ſit. Hic dantur tres regulæ. I. Appellatur jure civili regulariter poſt ſententiam definitivam, non ante, niſi interlocutio judicis inferat gravamen, quod non poſſit per ſententiam definitivam reparari; veluti judex ſit interlocutus ut quæſtio habeatur. *inf. t. prox. l. pen.* & *C. quor. appell. non recip. l. pen.* jure autem Canonico poſt quodcumque gravamen illatum appellare licet. *extra de appellat. c. ſuper eo.* 12. II. Ab honore munereve publico injuncto appellatur, poſtquam injunctum eſt, ante excuſationem propoſitam. *l.* 1. §. *alia.* Excipitur tutela, à qua appellatur poſt excuſationem à judice reprobatam: poſt tutelæ autem dationem, ante excuſationem rejectam, fruſtra appellatur. *d. l.* 1. §. *ſi quis tutor.* & *ſup. de excuſ. l. εἰδέναι.* 13. *in pr.* & *Inſt. eod.* §. *qui autem.* III. Is quem præſes in provinciam deportandum annotavit, tam ante, quam poſtquam præſes principi ſcripſit, appellare poteſt. *d. l.* 1. *in pr.* ¶ Quarto quæritur, intra quæ tempora appellandum ſit. Hic diſtinguitur inter cauſam propriam, & alienam. Propria cauſa ab aliena ſic

Z diſtin-

diſtinguitur;ut propria dicatur, cujus emolumentum vel damnum ad appellatorem ſuo nomine pertinet. *d. l.* 1. §. *in propr.* Quare procurator dicitur in cauſa aliena appellare,niſi in rem ſuam datus ſit. *d.l.*1.§. *quare*. In propria cauſa appellare oportet intra biduum,in aliena intra triduum. *d.l.*1. §. *in propria. &* §§§.*ſeqqq*.quod tempus initio eſt utile, in progreſſu eſt continuum.*d.l.*1.§. *dies autem*. Ergo hæc rubrica recte concepta eſt in plurativo numero,*intra quæ tempora:* quia duplex eſt appellationum tempus , & modo biduum appellandi cauſa conceditur,modo triduum.ſed hodie indiſtincte,id eſt,ſive propria ſive aliena cauſa ſit, intra decem dies eſt appellandum. *Nov.* 23.*c.*1. Hucuſque de appellatione interponenda.

V. *De appellationibus recipiendis, vel non.*

SEquuntur appellationis interpoſitæ effectus varii. Primus effectus eſt,quod judex à quo appellatur,appellationem,niſi legibus improbata ſit,recipere tenetur. *C.de appell.l.judicibus.* 24.*& No.*126.*cap.*3.temere autem,& extra caſus jure exceptos appellationem reſpuens,triginta libris auri multatur:totidemque ſolvit ejus officium , niſi ei pertinaciter reſtiterit, atque actis contradixerit, & quid jure ſit conſtitutum oſtenderit.*C.de appellat.l.quoniam.*21.*& d.l.judicibus.*Præterea is, cujus appellatio ad principem recepta non eſt, principi ſupplicabit.Si vero ad alium provocavit, vel eum adibit.*l.*5.§.1.vel principem. *d.l.* 5. §. *plane ſi appellatione.* & ſi qua ratione doceat non fuiſſe appellationem receptam , admittetur appellatio. *d. l.* 5. *in princ.*

VI. *De libellis dimiſſoriis, qui apoſtoli dicuntur.*

1 SEcundus effectus eſt , quod literæ à judice à quo , ad judicem ad quem , dari debent. *l. un. in princ.* quibus cauſam ad eum tranſmittat , & indicet , quis contra quem , & à qua
2 ſententia appellaverit. *d. l. un.* §. 1. ¶ Hæ literæ , quia cauſam ad judicem appellatum dimittunt , literæ dimiſſoriæ, vel libelli dimiſſorii vocantur , Græce apoſtoli ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν. *d. l. un. in pr. & inf. de verb. ſign. l. dimiſſoriæ.* 106. Relationis vocabulo ſignificantur in *l. judicibus.* 24. *C. de appellat.*
3 ¶ Has literas appellator inſtanter & ſæpius petere debet. *d. l. un.* §. *ult.* olim intra quintum diem : quod tempus hiſce literis petendis ac dandis tributum erat. Paul. *lib.* 5.*ſentent. t.* 34. ſed hodie triginta dies indulgentur. *d. l. judicibus.* intra quod tempus apoſtolos non petens , appellationi renunciaſſe videtur.

videtur.*ext. de appellat. lib. 6. c. 6. & Clem. 2.* In qua illud etiam additur, ſufficere, ſi una vice apoſtoli ſæpius petantur: veluti ſi appellator dicat, *Peto inſtanter & ſæpius.* Iudex tamen, niſi multari velit. *d. l. judicibus.* etiam non petente appellatore, apoſtolos dare debet. *C. eod. l. 6. §. ult.*

VII. *Nihil innovari appellatione interpoſita.*

TErtius effectus eſt, ut pendente appellatione nihil innovetur, ſive appellatio recepta fuerit, ſive repulſa. *l. un. in pr.*

VIII. *Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur.*

QVartus effectus eſt reſciſſio ſententiæ à qua appellatum eſt. *ſup. ad Turpill. l. 1. §. ult.* ſed etiam ſine appellatione interdum reſcinditur, veluti ſi judex competens pronunciaverit, non eſſe judicatum. *l. 1. in pr.* aut ſi ipſo jure nulla ſit, quo caſu improprie dicitur reſcindi, puta ob errorem calculi. *d. l. 1. §. 1.* vel quia judicatum eſt contra jus conſtitutionis. *d. l. 1. §. item cum contra.*

IX. *An per alium cauſæ appellationum reddi poſſunt.*

QVintus effectus eſt, ut cauſæ appellationis reddantur apud 1
judicem ad quem appellatum eſt. ¶ Nota primo, cauſas ap- 2
pellationum reddi per alium poſſe, ſi vel non ſit quæſtio capitalis. *l. 1.* vel is cauſas reddat, qui nomine alieno damnatus eſt, ut procurator. *l. 2.*

X. *Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus, appellaverit.*

NOta ſecundo, eum qui ab injuncto munere appellavit, puta cui delata eſt tutela vel curatio vel magiſtratus, non liberari ab illius muneris onere & periculo, niſi ipſe. *l. 1.* aut eo mortuo heres ejus cauſas appellationis probaverit. *l. 2.* Magiſtratum à datione ſive injunctione muneris, tutorem autem vel curatorem à rejecta excuſatione appellare, docui *ſup. tit. 4.*

XI. *Eum qui appellaverit in provincia defendi.*

POſt quinque effectus appellationis declaratos, deciduntur tres quæſtiones itidem ad appellationis effectum pertinentes. Prima quæſtio eſt, an is, qui appellationis perſequendæ cauſa peregrinatur, in ſua provincia conveniri poſſit. Reſpondetur poſſe. *l. 1.*

XII. *Apud eum, à quo appellatur, alias cauſam agere compellendum.*

SEcunda quæſtio eſt, utrum is, qui appellavit, cogatur apud judicem illum à quo appellavit, alias cauſas quarum eſt judex competens, agere, an eum quaſi ſuſpectum & appellatione offenſum recuſare poſſit. Reſpondetur apud hunc judicem agi oportere, nec eſſe recuſationi locum. *l. un.*

XIII. *Si pendente appellatione mors intervenerit.*

TErtia quæſtio eſt, utrum pendens appellatio extinguatur morte appellantis, vel ejus contra quem appellatur, vel ejus de quo agitur. Mortuo appellante, ſi nullus ſit heres, appellatio evaneſcit. ſi vero heres exiſtat, ita demum eum ad perſequendam appellationem teneri, ſi ejus interſit, ut quia eſt cauſa pecuniaria; aut quæſtio eſt de bonis confiſcādis. ſecus eſt, ſi quæſtio ſit de relegatione, aut alia pœna capitali ſine confiſcatione bonorum. *l. un.* aut ſi à nominatione appellatum ſit. *C. eod. tit. l. un.* Neque autem mortuo eo, contra quem appellatum fuit, non extinguitur appellatio. *C. eod. l. ult.* Neque mortuo eo, de quo agebatur, quia lis durat propter peculium. *C. eod. l. pen.* & alias acceſſiones; ut fructus, partum, & ſtipulationem de evictione. *D. de rei vindicat. l. itaque. 16.* De appellationibus hactenus.

XIV. *De jure fiſci.*

1 IVdiciorum publicorum varia ſunt genera: ut popularia, publica proprie dicta, id eſt, legibus publicorum judiciorum conſtituta, fiſcalia, militaria, & municipalia. quoniam igitur de popularibus, & publicis proprie dictis jam actum eſt: reli-
2 qua deinceps explicabuntur. ¶ Fiſcus, & ærarium olim differebant: quia fiſcus erat principis, ærarium populi. Plin. in Panegyrico, *At fortaſſe non eadem ſeveritate fiſcum qua ærarium cohibes? immo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis.* Spartian. in Hadriano, *Damnatorum bona in fiſcum privatum redigi vetuit, omni ſumma in ærario publico recepta.* Sed poſtea omnibus ad principem tranſlatis, fiſcus & ærarium promiſcue dici cœperunt: & ita in libris juris accipiuntur. *l. edicto. 13. in princ. & ſup. de falſ. l. 1. §. ex illa. & C. de quadrien. praeſcr. l. 1. & Inſt. de uſucap. §. ult.* Duplex eſt igitur principis ſubſtantia; altera fiſcalis, altera privata. fiſcus autem eſt publica principis ſubſtantia, ſeu publicum ærarium. *l. 6. in fi. & C.*

& C. ubi ſenato. vel clariſſ.l.ult. verſ.cuive ſacros.& C. de quadrien. præſcript.l.ult. verſ. ſed ſcimus. & Inſt.de uſucap.d.§. ult.
¶ De jure fiſcali duo tractantur hoc titulo. I. Quibus ex cauſis 3
fiſco acquiratur,nam hæ cauſæ multæ & variæ ſunt.*l.*1.II.Quæ ſint fiſci privilegia, nam & hæc multa ſunt:ut jus tacitæ hypothecæ.*l. aufertur.* 46. §. *fiſcus.* facultas conveniendi debitores ſuorum debitorum. *l.*3.§. *multa.* & alia plura. Sed quamvis fiſcus ſit favorabilis, & privilegiatus, non ideo tamen dicendum eſt eum delinquere, qui in dubiis quæſtionibus contra fiſcum facile reſponderit.*l.non puto.*10. Hæc dicta ſint de jure fiſci.

XV. *De captivis,& de poſtliminio,& de redemptis ab hoſtibus.*

SEquitur jus militare;quod in captivis,in militantibus,in ve- 1
teranis cernitur.¶ Captivorũ triplex eſt inſpectio,aut enim 2
ſunt in poteſtate hoſtium, aut deceſſerunt apud hoſtes, aut in patriam ſunt reverſi. Primo caſu hoſtium ſervi ſunt jure gentium.*ſup.de acquir. rer. domin.l.*5.§.*ult. & Inſt. de rer.diviſ.*§.*item ea.* Secundo caſu lex Cornelia fingit eos in civitate primo captivitatis momento deceſſiſſe. Tertio caſu jus poſtliminii fingit eos ſemper fuiſſe in civitate. quapropter jure poſtliminii priſtinum ſtatum & priſtina jura omnia recipiunt.*Inſt.quib.mod. jus patr. poteſt.ſolv.* §. *ſi ab hoſtibus.* ea vero quæ ſunt facti, ut poſſeſſionem, ſine nova & corporali rei apprehenſione non recipiunt.*l.in bello.* 12.§.*facti.* Item redemptus ab hoſtibus,ſi ſervilis conditionis ſit,non reſtituitur domino, ſed eſt ſervus redemptoris, donec pretium redemptionis ei reſtituatur; ſi vero ſit homo liber, interim quaſi jure quodam pignoris à redemptore detinetur,donec ei pretium redemptionis reſtituat,aut ſibi à redemptore expreſſe, vel tacite donetur (puta contracto inter redemptorem & redemptam matrimonio. *l. ſi quis ingenuam.*15. *in princ. & C.de poſtlim. reverſ.l.*2. idem dicendum ſi redemptus ſibi ipſi in redemproris teſtamento legetur. *ſup.de legat.*1. *l.ſenatus.* 43. §. *ultim.*) aut ſaltem vitam cum morte commutet. *l. ſi parte.* 15. ¶ Poſtliminium dicitur à limine & 3
poſt. Limen hic vocatur imperii finis ac terminus. Quare poſtliminio reverſus dicitur,qui ab hoſtibus ad idem imperii limen & terminum rediit, quamquam is quoque, qui victis hoſtibus recuperatur,ſtatim poſtliminio rediiſſe videtur. *Inſt.quib.mod. jus poteſt.ſolv.d.*§.*ſi ab hoſtibus.*Hæc dicta ſint de captivis.

XVI. *De re militari.*

CONſequenter dicendum de militantibus. Novem fere ſunt, in quibus explicandis univerſus juridicus de re militari tractatus conſumitur. Primum de militis etymologia. *ſup de teſtam. milit. l.* 1. *§. ultim.* Secundum de militis definitione. Tertium de militum generibus. Quartum de militibus creandis. Quintum de officio militis, & diſciplina militari. Sextum de delictis militum; ut de deſertoribus, vagantibus, emanſoribus, transfugis. Septimum de pœnis militum delinquentium. Octavum de militum dimiſſione. *l. milites agrum.* 13. *§. miſſionum. & ſup. de his qui not. infam. l.* 2. *§. ignominia.*

XVII. *De caſtrenſi peculio.*

1 NOnum de privilegiis militum, quorum nonnulla habuimus *ſupra de teſtam. milit.* hic unum proponitur, quod filiusfamilias miles de caſtrenſi peculio diſponere, atque adeo etiam teſtari poteſt quaſi paterfamilias; quia in hoc peculio pro patrefamilias habetur. ſi tamen inteſtatus deceſſerit, pater non fiet ei heres, ſed occupabit omne peculium jure
2 patriæ poteſtatis. *l.* 1. *&* 2. ¶ De peculio & ejus ſpeciebus dictum fuit ſupra ſuo titulo. Caſtrenſe peculium definitur in *l. caſtrenſe.* 11. quam definitionem potes facere compendioſiorem hoc modo, caſtrenſe peculium eſt, quod filiusfam. miles ratione militiæ acquiſivit. De militantibus hactenus.

XVIII. *De veteranis.*

VEterani dicuntur, qui legitima viginti annorum ſtipendia confecerunt. *C. de his qui non imple. ſtipend. ſacra. ſolu. ſunt. l. ult.* Sed quia tunc honeſte dimitti ſolent, idcirco veteranus in jure accipitur pro eo qui honeſtam dimiſſionem impetravit, & militi opponitur. *ſup. de procur. l. filiusfamilias.* 8. *§. veterani. & de veteran. & mil. ſucceſſ. in rubr. & Inſt. de milit. teſt. §. ſed hactenus.* Poſtquam igitur ſuperiori titulo expoſitum eſt privilegium militum, recte hoc titulo declarantur privilegia veteranorum.

LIBER QVINQVAGESIMVS.

TIT. I. *Ad municipalem & de incolis.*

POST jura fiſcalia & militaria, recte explicantur jura muni- 1
cipalia. ¶ Iuris municipalis partes duæ ſunt: prima de per- 2
ſonis, altera de muneribus & honoribus. ¶ Quod ad perſo- 3
nas attinet, olim municipes dicebantur, qui extrinſecus in civi-
tatem Romanam recepti erant, ut munerum cum populo Ro-
mano participes eſſent, ſuo autem jure, ſuiſque legibus uteren-
tur; coloni vero appellabantur, qui è civitate Romana in colo-
nias propagabantur, & jura inſtitutaque omnia populi Romani,
non ſui arbitrii habebant. Gell. *lib.16.cap.13*. unde municipium
à colonia diſtinguitur in *l. ejus qui.* 27. §. 1. Sed hodie abuſive
municipes vocamus: cujuſcumque civitatis cives. *l.1.* §.1. ¶ Mu- 4
nicipum duplex eſt diviſio. Prima diviſio eſt, quod aut ſunt ori-
ginarii. *C.de munic.orig.* ſive originales. *C.de incol.l.3.* (qui qui-
dem aut naſcuntur, aut manumiſſione vel adoptione fiunt. *l.1.
in pr.*) alii voluntarii, qui fiunt domicilio. *C.de incol.l.6.* (& hi
vocantur proprie incolæ. nam incolas domicilium facit. *C.eod.l.
5.& l.7.*) aut adlectione. *C.de his qui ſpon.mun.ſuſcep.l.3.* ¶ De 5
origine nota, hoc vocabulum interdum ſumi late, ut comple-
ctatur etiam adoptionem, & manumiſſionem. *d.l.6.* interdum
anguſte, ut diſtinguatur non ſolum ab adlectione & incolatu,
ſed etiam ab adoptione & manumiſſione. *l.ordine.15.§.ultim.&
C.de incol.d.l.7.* ¶ De nativitate nota I. Filios ſuſceptos ex juſtis 6
nuptiis ſequi originem patris, ſpurios originem matris. In utriſ-
que admittitur exceptio, niſi lege municipali aliter caveatur. *d.
l.1.§.qui ex duobus.& l.ejus.9. & ſup.de ſtat.homin.l.cum legiti-
ma.19.l.lex naturæ.24. & C.de munic.orig. l.3.* II. Filium ſequi
patris originem, non domicilium. *l.6.§.1.l.libertus.17.§.patris.*
III. Eum qui ex vico ortus eſt, illud municipium pro patria ha-
bere, cui ille vicus reſpondet. *l.qui ex vico.30.* IV. Romam eſſe
communem patriam omnium civium Romanorum. *l. Roma.*
33. V. Municipem non poſſe ſua voluntate origini præjudicium
facere, ſive ab ea eximi. *C.de municipib.orig.l.penult.* etiamſi in
aliam civitatem domicilium transferat. *C.eod. l ult.* eum vero,
qui ſenator factus eſt, originem retinere quod ad honores, non
quod munera obeunda. *l.municeps.23.* ¶ De manumiſſione vide 7
l.6.§.ult.l.7.l.libertus.17.§.ex cauſa.l filii.22.in princ.& §.muni-

cipes.l.municipes.23.in princ.l. penult. §.1. & C.de munic.orig.l.
8 2.& l.ult. ¶ De adoptione nota I. Ius originis adoptione non
mutari,ſed utroque loco muneribus adoptatum aſtringi,id eſt,
tam in ea civitate ex qua originem ducit, quam in ea cujus per
adoptionem civis factus eſt.*l.ordine*.15.§.*ult*.II. Natum ex ado-
ptato, ſimiliter duobus locis diſtrictum eſſe,hoc eſt,tam in mu-
nicipio avi naturalis,quam adoptivi. *l.libertus*.17.§.*in adoptiva.*
III.Eum qui à patre adoptivo emancipatur, deſinere eſſe ejus
civitatis civem, quam per adoptionem adeptus fuerat. *l. ſed ſi*
9 *emancipatus*.16.¶ De incolis nota I.Eum non eſſe incolam,qui
in agro permanet.*l. εἰδῆναι*.13.& *C.de incol.l*.3.II.Incolam mu-
nera ſubire, & ubi incola eſt, id eſt, quo domicilium tranſtulit,
& unde originem ducit. *l.incola & his*.29.& *C.de muncip.orig.*
l.1. III.Incolam poſſe renunciare incolatui,vel domicilium alio
transferre, niſi jam ad honorem vel munus vocatus ſit. tunc
enim prius honorem vel munus ſubire,& perficere debet, *l.in-
cola jam*.34.& *C.de incol.l*.1. IV. Si quis neget ſe eſſe incolam,
cauſam agi debere apud præſidem provinciæ,in qua ad munera
10 vocatur,non ex qua ſe oriundum contendit.*l.pen.in princ.*¶ De
domicilio nota I.Poſſe quempiam domiciliũ ſtatuere ubicum-
que velit,niſi quo loco ſit ei interdictum. *l.nihil*.31. & poſſe re-
gulariter pro libitu mutare ac transferre, ut paulo ante notavi,
transferri autem domicilium re & facto,non nuda conteſtatio-
ne. *l.domicilium*.20. II. Poſſe aliquem habere domicilium vel
uno loco, vel multis locis. *l*.5.*l*.6.§.*pen.l.ejus qui*.27.§.*Celſus.*
vel ſine domicilio eſſe.*d*.§.*Celſus*.III.Non conſtitui domicilium
nec incolatum ſola ædium aut fundi emptione. *C. de incol. l*.4.
11 ¶ Specialiter de domicilio ſenatoris vide *l.ult.C.eod*. militis. *l.
municeps*.23.§.1.ſtudioſi.*C.de incol.l*.2.mulieris.*l.filii*.22.§.1.*l.ea
quæ*.32.*l.pen*.§.*ult*. & *l.ult*.§.*item reſcripſerunt mulierem*. & *C.
de incol.l.ult*,relegati.*d.l.ejus qui*.§.*ult.filiifam.l*.3.*l*.4.& jura ſu-
12 pra citata de filiis adoptivis,& de filiis liberorum.¶ Tandem ad
rubricam nota, cum hic titulus inſcribatur, *ad municipalem &
de incolis*, intelligi legem municipalem: & ideo nominatim ad-
jici *de incolis*, quia incolæ non ſunt proprie municipes, ut ſupra
docui. Expoſita eſt prima municipum diviſio.

II. *De decurionibus, & filiis eorum.*

1 SEcunda diviſio eſt, quod municipes aut ſunt curiales ſeu
2 decuriones, aut plebeji. ¶ Nota primo,curiam eſſe ſenatum
municipalem; & decuriones eſſe ſenatores municipales. Non

tamen

tamen proprie dicuntur ſenatores. *C.h.t.l.omnes.*13. ſed latius ſumpto vocabulo: ſecundum quam ſignificationem duplex eſt ſenatus: nempe major ſeu maximus, qui eſt Romæ. *C.eod.l.ult. verſ.aliis autem modis.*& minor, qui eſt in aliis civitatibus. *Nov. Maioria decurialib.*Caſſiod.*l.9.cap.2.in fin.*¶ Nota ſecundo, de- 3
curiones (ut quibuſdam placet) ex eo dictos eſſe, quod olim, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducebantur, conſilii publici gratia conſcribebatur.*inf.de verb.ſign.l.pupillus.* 239. §. *decuriones.* ¶ Nota tertio decurionum ordinem 4
tolli à Leone *Nov.*46.ſed hæ Novellæ non ſunt in noſtris foris receptæ. ¶ Nota quarto, decuriones & eorum liberos multis 5
privilegiis frui, veluti ne torqueantur. *l.ult.* & ne certis pœnis afficiantur. *ſup.de pœn.l.mori.9.§.iſta.& §.ſeq.* ¶ Nota quinto, 6
decurionibus honores mandati, & onera imponi.*l.7.in princ.*

III. *De albo ſcribendo.*

NOta ſexto decurionum nomina in albo ſeu matricula inſcribi, vel ſecundum legem municipalem, vel (ea ceſſante) eo ordine, quo quiſque majoribus honoribus functus eſt. *l.1.&* 2. Hæc tamen deſcriptio non facit decurionem, ſi quis contra legem decurio creatus ſit. *ſup.tit.prox.l.Herennius.*10. De perſonis municipalibus hactenus.

IV. *De muneribus & honoribus.*

SEquitur ut videamus de muneribus & honoribus, primum 1
in genere, deinde in ſpecie. ¶ Munus publicum, & munus 2
civile, pro eodem accipiuntur. *l.ultim.§.hæc omnia.* ¶ Hoc au- 3
tem eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, univerſoſque cives, remque eorum, imperio magiſtratus extraordinarium pervenit, ut Pomponius definit *inf.de verbor. ſignif.l.pupillus.*239.§.*munus.* Ait *officium,* late ſumo hoc vocabulum: ne diſtinguatur ab onere, ut in *l.munus trib.*18.*inf.eod. tit.*quia munera, de quibus loquimur, onera ſunt. Ait *privati hominis.* Hinc ſejungitur munus ab honore. Ait, *ex quo commodum ad ſingulos univerſoſque cives.* Quædam munera publica univerſis proſunt, ut viarum munitio, & diſciplinæ publicæ correctio.*l.honore.*14.§.*viarum.l.munerum.*18.§.*hierenarcha.*quædam ſingulis, ut tutela, vel cura: quæ eſt quidem munus publicum.*l.1.§.ult.& Inſt.de excuſat.tutor.in pr.* non tamen eſt munus reipublicæ *ſup. eod. l.6.§.tutela.* ubi pro *provinciale*, non dubito quin legendum ſit *patrimoniale.* Ait *remque eorum,* uni-

verſorum ſcilicet aut ſingulorum. nam exactio tributorum rempublicam auget: quod munus patrimoniale eſt. *l.*3.§.*exactionem.* ſed tutela vel cura rei privatæ pupilli vel ejus qui in curatione eſt, ſine dubio prodeſt. Ait *imperio magiſtratus.* reſpicit ad id, quod plerumque accidit, cæterum munera obimus aut lege, aut conſuetudine, aut imperio ejus qui jubendi poteſtatem habet. *inf. de verb. ſignif. l. munus* 214. Ait *extaordinarium.* Quidam legunt *extraordinario,* vel *extra ordinem,* ut referatur ad imperium magiſtratus, quia magiſtratus extra ordinem munera injungit. Ego retineo lectionem Florentinam, ſecundum quam vocatur commodum extraordinarium, quod munera obeuntes præſtant ſingulis aut univerſis civibus.

4 ¶ Munus dividitur I. In publicum & privatum. Publicum eſt, quod in adminiſtranda republica cum ſumptu ſine titulo dignitatis conſiſtit. *l. honor.*14.§.1. Privatum autem eſt, quod in adminiſtratione rei privatæ cernitur, ut tutela & cura. Nota munus publicum eſſe verbum anceps. nam vel publicum dicitur, eo quod auctoritate publica imponitur, in qua ſignificatione ſupra dicebam omne munus eſſe publicum: vel quia in reipublicæ adminiſtratione verſatur, in qua ſignificatione ſumitur in *d.*§.1. Quare tutela & cura ſunt munera publica in priori, non in poſteriori ſignificatione, ut ſupra docui. II. In perſonale, patrimoniale, & mixtum. *l. ultim. in princip.* Perſonale eſt, quod animi vigilantia, & corporali labore: ſine ſumptu & ſine gerentis damno perpetratur. *l.*1.§.*illud.* & *d.l.ult.*§.1. unde etiam vocatur munus corporale *l.*3.§.*corporalia.* & *l.*4.§.*pen.* ut tutela, cura. *d.l.*1.§.*ult.* judicis functio. *d. l. ult.*§. *judicandi.* Patrimoniale munus eſt, quod ſumptu patrimonii & detrimento adminiſtrantis expeditur. *d. l. ultim.* §. *patrimoniorum ſunt.* ut hoſpitii præbitio. *d. l.*3.§. *munus hoſpitis.* Mixta ſunt, quæ & corporali miniſterio geruntur, & detrimentum gerentibus inferunt, ut tributorum exactio. *d.l.ult.*§.*mixta.* Hæc tripertita munerum diſtributio poteſt reduci ad bimembrem, ut dicantur alia eſſe munera patrimonii, alia perſonalia: & patrimonii munus dicatur, in quo ſumptus maxime requiritur, etiamſi miniſterium quoque aliquod adhibeatur. *l.* 1. *in princ.* & §. *pen.* & *l.* 6. §. *ſciendum.*

5 ¶ Patrimonialia munera ſubdividuntur in duo genera. nam quædam poſſeſſoribus ædium vel agrorum injunguntur, alia ſolis municipibus imponuntur. *d. l.* 6. §. *pen.* & *d. l. ultim.*

6 §. *patrimonium autem.* ¶ Honor municipalis eſt adminiſtratio reipublicæ cum dignitatis gradu, ſive cum ſumptu, ſive ſine

erogatione

erogatione contingens. *l.honor.*14.*in princ.* ¶ Nota primo, honorem ſuſtinenti, munus deferri non poſſe: munus ſuſtinenti, 7
honorem deferri poſſe. *l.honorem.*10. ¶ Nota ſecundo, munera 8
ſubiri tam in loco originis, quam in loco domicilii. *l.*3.*in princ.*
. ¶ Nota tertio, honores gradatim deferendos eſſe, non per ſaltum. *l.ut gradatim.*11.*in pr.* & *d.l.honor.*14.§.*pen.* 9

V. *De vacatione, & excuſatione munerum.*

NOta quarto, munera & honores etiam invitis injungi, niſi qui ſint immunes. Immunitas eſt vacatio muneris a jure, vel a principe conceſſa. Excuſatio autem ● cauſa immunitatis ſeu vacationis. Sed immunitas à muneribus quæ poſſeſſoribus imponuntur, nemini conceditur. *ſup.tit.prox.l.ult.*§.*ab hujuſmodi.*

VI. *De jure immunitatis.*

NOta quinto, jura immunitatis non adjuvari interpretatione, ſed ſtricte accipi. Vnde ſi cui vacatio munerum conceſſa ſit, non propterea recuſare magiſtratus poterit, quia magiſtratus non eſt munus, ſed honor. *ſup.de muner.* & *honor.l.cui muneris.*12. Item perſonis datæ immunitates, ad heredes non tranſmittuntur. *l.*1.§.1. Hæc dicta ſint de muneribus in genere. Deinceps præcipua quædam munera ſpecialiter declarabuntur.

VII. *De legationibus.*

PRimum munus eſt legatio. Nam legatio eſt munus legati: 1
legatus autem eſt, qui publice à principe vel à repub. mittitur, ut publicum negotium ejus nomine expediat. ¶ Legatos à 2
legando dictos eſſe, quia publice leguntur, id eſt, eliguntur, tradit Varro *lib.*4. & 5.*de lingua Latina.* ¶ Legatorum diviſiones 3
hæ notentur. I. Alii ſunt legati nationum. Varro *dicto lib.*4. ut hoſtium. *l.ult.* alii legati principis. *ſup.qui teſtam.fac.poſſ.l.qui à latronibus.*13.§.1. ut olim populi Romani. *ſup.de rer.diviſ.l.ſanctum.*8.§.1. Alii legati municipales vel ad principem. *l.*5.& *C. eod.l.*3.*pen.* & *ult.* & *ſup.de muner.* & *honor.l.ult.*§.*legati.* vel ad præſidem. *l.*4.§.*ſi accuſatio.* hic autem titulus eſt de legatis municipalibus. II. Alia eſt legatio neceſſaria, quæ reipub. cauſa ſuſcipitur: alia legatio libera, quæ proprii commodi cauſa ſuſcipitur. *l.quod libera.*14. Cic. *lib.*3.*de legib.* III. Aut eſt unus legatus, ſive unius, ſive plurium legationum. *l.pen.in pr.* aut plures legati unius legationis. *l.*2.§.*pen.* Sed edicto Veſpaſiani cautum eſt,

ne civi-

ne civitas plures quam tres legatos mittat.*l.*4.§.*ult.*IV. Aut eſt legatio gratuita, aut non gratuita.*l.*2.§.*ult.l.ſi abſenti.*11. Gratuita eſt, quam quis ſuo ſumptu peragendam ſuſcipit: non gratuita, ex qua legativum, id eſt, viaticum accipit. *d.l.*2.§.*ult.& ſup. de muner. & honor.l.ult.*§.*legati.* quod legato in legationis munere defuncto ab heredibus ejus non reſtituitur. *l.legatus.* 10.§.1. Ac illi quidem, qui gratuitam legationem ſuſceperunt, per alium, qui vicarius appellatur, hoc munus obire poſſunt.*d. l.ſi abſenti.in princ.*qui vero legativum accipiunt, alios quam filios ſuos, vicarios dare non poſſunt.*d.l.*4.§.*legati.*

VIII. *De Adminiſtratione rerum ad civitatem pertinentium.*

1 SEcundum munus eſt adminiſtratio rerum ad civitatem pertinentium, quod quidem multiplex eſt, quia non ſolent omnia uni committi. Idcirco varia ſunt adminiſtratorum nomina: ut curator reipublicæ.*l.*2.§.*grani.l.*3.§.*filium.*curator Kalendarii.*ſup.de muner.& honor.l.ult.*§.*Kalendarii.* alii habent curam annonæ, ut juſto pretio vendatur.*d.l.ult.*§.*qui annonam.*alii curam emendi frumenti, olei, *&c.ead.l.*§.*cura.* ¶ Nota primo hos
2 teneri rationem adminiſtrationis ſecundum fidem datorum & acceptorum reddere. *d.l.*2.§.*quod de frumentaria.* ita ut dolum & culpam præſtent. *l.*6.ſed ob culpam in ſimplum, ob dolum in duplum damnantur, nec pœna in heredes eorum tranſit. *l.ult.*
3 §.*item reſcripſerunt curatores.* ¶ Nota ſecundo, eos uſuras quoque pecuniæ, quæ apud ipſos remanſit, reipublicæ debere: ſed pecuniæ, quæ à redemptoribus operum non poteſt exigi, ſortis
4 dumtaxat periculum præſtare. *d.l.ult.in pr.* ¶ Nota tertio, hos exemplo tutorum teneri, ita ut prius conveniatur, qui geſſit, ejuſque fidejuſſor; deinde in ſubſidium conveniatur ejus collega. *l.*2.§.*jus reipublicæ.* §.*idem ex eodem.&* §.*ſeq. l.*3.*in princ.* ſed ei, qui pro collega ſuo ſolvit, contra illum ejuſque heredes actio decernitur ex bono & æquo ad repetendum
5 quod ſolvit. *d.l.*2.§.*actio.&* §.*ſeq.* ¶ Nota quarto, pecuniam alicui uſui deſtinatam, regulariter non debere in alios uſus converti. *l.* 1. *l.*2.§.*quod de frumentaria. l.* 5. §. 1. quandoque tamen hoc utilitatis cauſa permitti. *Inf.de operib.publi.l.ult.in princ.*

IX. *De decretis ab ordine faciendis.*

NOta quinto, de rebus civitatis ſolere decreta ab ordine 1
decurionum interponi. ¶ Sed ut hæc decreta valeant, 2
duo requiruntur. I. Vt legitimus decurionum numerus adfue-
rit. *l.2.* id eſt, minimum duæ decurionum partes. *l.3.* II. Ne
ſit decretum ambitioſum, quod in gratiam alicujus privati
nihil tale merentis factum ſit, ſed ad publicam utilitatem re-
ſpiciat. *l.4.* In cujus legis §.1. pro *cujus*, ſcribendum *alicujus*,
& legendum *alicui jus*. ¶ Quod autem ſemel ordo legitime de- 3
crevit, retractari non debet. *l.pen.*

X. *De operibus publicis.*

GEnerali tractatui de rerum civitatis admniſtratione 1
ſubjicit titulum ſpecialem de curatione operum publico-
rum. ¶ Nota primo redemptorem operis curatori, hunc 2
autem reipublicæ teneri. *l.2.§.1.* Hic eſt, qui vocatur pater
civitatis *in l.un.C.de ratioc.oper.publ.* Cujac. *ad l.3.C.de iis qui*
ſpon.mun.ſuſcep.l.3.& obſerv.lib.10.cap.30. Redemptores ſunt,
qui opus ſua materia faciendum conducunt. *ſup.de rei vindic.l.*
redemptores. 39.in princ. Gallice *à prix faict.* ¶ Nota ſecundo, 3
novum opus publico ſumptu fieri non poſſe ſine permiſſu
principis, privato autem ſumptu peti poſſe etiam inconſul-
to principe, niſi ad æmulationem alterius civitatis pertineat,
vel materiam ſeditionis præbeat, vel circus, vel theatrum,
vel emphytheatrum ſit. *l.3.in princ.* ubi pro *circum* lege *circus.*
¶ Nota tertio, ei, qui pecuniam in opus publicum impendit, 4
pro præmio concedi, ut ſuum nomen operi inſcribat, cum
alias ſolius principis nomen inſcribi poſſit. *l.2.in pr.& §.ult.l.*
3.§.ult.l.4.l.ult.§.1.

XI. *De nundinis.*

TErtium munus eſt cura nundinarum. Dicere poſſumus 1
nundinas eſſe magnos mercatus, & mercatus eſſe par-
vas nundinas ¶ Nota primo, non eſſe cuilibet civitati jus 2
nundinarum, ſed eſſe hoc à principe impetrandum. *C.hoc tit.*
l.un. impetratum autem non utendo per decennii tempus a-
mitti. *l.1.* ¶ Nota ſecundo, eos qui veniunt ad nundinas, non 3
poſſe privati debiti antea contracti nomine conveniri. *d.l.un.*

XII. *De pollicitationibus.*

1 QVartum munus eſt exactio pollicitationum reipublicæ fa-
2 ctarum. ¶ Pollicitatio eſt ſolius offerentis promiſſum:
ideoque differt non ſolum à contractu, ſed etiam à pacto, quod
eſt duorum pluriumve conſenſus atque conventio. *l* 5. *in pr.* ea-
demque ratione differt à conſtituto : nam conſtitutum eſt ſpe-
3 cies pacti. ¶ Ex pollicitatione regulariter non datur actio. Sed
favore reipublicæ placuit pollicitationem reipublicæ factam
recuſari non poſſe. *ſup. de muner. & honor. l.* 6. §. 1. *verſ. ſed et ſi.*
dummodo vel ex juſta cauſa quis promiſerit, puta ob honorem
ſibi decretum, vel decernendum: aut res non ſit integra, quia
opus ſit inchoatum, in cujus gratiam pollicitatio facta eſt. *l.* 1. §.
1. *& ſequentibus.* Pollicitatio quoque Deo facta, quæ votum ap-
pellatur, tenet, ſi aut à patrefamilias pubere, aut à filiofamilias,
vel ſervo conſenſu patris vel domini facta ſit. *l.* 2.

XIII. *De extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe dicatur.*

1 QVintum munus eſt judicandi neceſſitas, quod inter mune-
ra perſonalia refertur. *ſup. de munerib. & honor. l. ult. §. ju-*
2 *dicandi.* ¶ Nota prætorem vel præſidem aut extra ordinem co-
gnoſcere, ut de mercedibus, ſalariis, & honorariis. *l.* 1. aut judi-
cem dare. Hic ſi male judicet, litem ſuam facere dicitur, & ſi
quidem per imprudentiam id fecerit, ex quaſi delicto tenetur
actione in factum, & arbitrio de ea re judicantis punitur. *l. ult. &*
ſup. de oblig. & act. l. 5. §. *ſi judex. & Inſt. de oblig. quæ ex quaſ. del.*
in pr. Sin autem dolo malo id fecerit, veram litis æſtimationem
præſtare cogitur, & infamia notatur. *ſup. de judic. l. filiusfam.* 15.
§. 1. *& C. de pœn. jud. qui male jud. l.* 2. ſed filiusfamilias judex
non tenetur ultra quantitatem, quæ tunc in peculio erat, cum
ſententiam dicebat. *d. l. filiusfamilias.* §. 1.

XIV. *De proxeneticis.*

1 INter cognitiones autem præſidis extraordinarias refertur
2 cognitio de proxeneticis. *l. ult.* ¶ Proxeneticum eſt pretium
proxenetæ. Proxeneta eſt mediator, cujus opera contractus ali-
3 quis perficitur. ¶ De hoc autem contractu, quem ipſe conci-
liavit, proxeneta teſtimonium dicere non poteſt, niſi utraque
parte conſentiente. *Nov.* 90. *c.* 8.

XV. *De cenſibus.*

SExtum munus eſt cenſitoris, cui cura cenſus incumbit. *l.*4. 1
§.1.¶ Cenſum definio, civium.*l.*3.*in pr.*& bonorum ad ipſos 2
pertinentium.*l.*4. deſcriptionem publicam.*ſup.de probat.l.cenſus.*10. ¶ In deſcribendis perſonis notatur ætas & ſextus. *l.*3.*in* 3
pr. In deſcribendis fundis notatur nomen cujuſcumque fundi, & in qua civitate aut pago ſit, & quos proximos vicinos habeat,& ejus qualitas & quantitas. *d.l.*4.*in pr.* ¶ Hæc ideo,quia 4
tributa præſtantur vel pro modo patrimonii,vel pro capite,niſi ætas vel immunitas aliquē excuſet. *d.l.*3.*in pr.l.ult.§.Divus.& ſup.de pa̧ct.l.inter.*42.*& l.epiſtola.*52.*§.pactum.& de ann.leg.l.liberto.*21.*§.ult.verſ. à te peto. & de uſu & uſufr. lega. l.generali.*
32.*§.ult.verſ.item quæſitum.*¶ Fuerunt autem apud Romanos 5
variæ claſſes pro diverſitate patrimonii & cenſus. Nam Ser. Tullius cives Romanos in ſex claſſes diſtribuit: in primam eos contulit,qui centum millia æris,aut plus obtinerent:in ſecunda eos poſuit, qui intra centum uſque ad quinque & ſeptuaginta millium centum haberet:in tertia eos collocavit,qui quinquaginta millia poſſiderent: ad quartam retulit viginti quinque millium: quinta fuit undecim millium: in ſextam relati ſunt proletarii,& capite cenſi.Proletarii dicebantur,qui non amplius mille quingentum æris in cenſum deferebant.Capite cenſi vocabantur, qui nullo aut per quam exiguo cenſebantur.Gell. *lib.*
16.*cap.*10.¶ Dixi de cenſibus,prout cenſus hoc titulo ſumitur. 6
In alia ſignificatione cenſus accipitur pro patrimonio. *ſup. ad Trebel.l.cogi.*16.*in pr. & C.de epiſcop.audient.l. de creationibus.* 27.*verſ.ſin autem non talis.* ſic Ovidius accipit illo loco,

——————Dat cenſus honores,
Cenſus amicitias.

In alia ſignificatione accipitur pro annua penſione.*Inf.quæſt.*3.*c.quæſitum.*4 *in fin.* in qua ſignificatione ſumitur *in tit. ext. de cenſibus.* Abſolutus eſt tractatus de jure municipali.

XVI. *De verborum ſignificatione.*

POſtquam dictum eſt de jure, ac de perſonis, & de rebus, & 1
expoſitæ ſunt tres judiciorum diviſiones: quarum prima fuit in decreta ſenatus,juriſdictionem, arbitrium (de quibus in prima parte) & judicium proprie dictum (de quo in ſecunda parte.) altera in judiciū perſonale ex contractibus realibus (de quibus in tertia parte) vel ex eorum acceſſionibus vel ex contractibus

tractibus perſonalibus (de quibus omnibus in quarta parte) vel
ex ſucceſſione ſive civili teſtamentaria (de qua in quinta parte)
ſive prætoria ſive legitima, vel ex damno infecto, vel ex cauſa
vectigalis, vel donationis; & præjudicium, quod eſt de ſtatu hominis, & judicium petitorium & poſſeſſorium (de quibus omnibus in ſexta parte:) tertia in judicium privatum & publicum, de quibus in hac ſeptima parte: his omnibus expoſitis, compoſitores Pandectarum, ut colophonem operi imponant, duplicem epilogum ſubjiciunt. Primus eſt verborum, quibus in jure paſſim utimur, horum enim ſignificationes proponun-
2 tur; ne quis in his accipiendis erret. ¶ Verborum appellatione ſignificantur, non ſolum ſimplicia vocabula, ut urbs, Roma. *l.* 2. res. *l.* 5. ſponſio. *l.* 7. &c. ſed etiam orationes, ut, *Mihi heredique meo, Tibi heredique tuo l. conjunctionem.* 29. *Cui rei dolus malus aberit, abſuerit. l. hæc verba.* 69. *Quiſquis mihi heres erit, idem filio meo heres eſto. l. ſciendum.* 70. *in princ.* Is ad quem ea res per-
3 tinet. *ead. l.* §. 1. & multa alia. ¶ Significatio verborum ſumitur vel ex communi uſu loquendi, vel ex proprietate ſermonis vel ex intentione proferentis. *ſup. de lega. iij. l. non aliter.* 69. *in pr.* & *de inſtruct.* & *inſtrum. lega. l. cum de lanionis.* 18. §. *item cacabos.*

XVII. *De diverſis regulis juris antiqui.*

1 SEcundus eſt epilogus rerum, qui ex regulis juris conficitur, & merito in extremum locum rejectus eſt, quia regula non facit jus, ſed ex jure colligitur, rem (id eſt, deciſionem juris)
2 breviter enarrans. *l.* 1. ¶ Regula igitur eſt juris deciſio multos caſus breviter complectens, & proprie regula eſt, quæ plerumque obtinet, ut, *Fœmina removetur ab officiis civilibus. l.* 2. *Non debet cui plus licet; denegari quod eſt minus l. non debet.* 21. Exceptio autem eſt, quæ in paucis caſibus vitiat regulam, ut, *Mater, vel avia poteſt eſſe tutrix. Nov.* 118. *cap.* 5. quamvis tutela ſit munus virile. *C. quan. mul. tut. off. l.* 1. Item, *præſes poteſt gladio aliquem punire. ſup. de pœn. l. aut damnum.* 8. §. 1. *non deportatione. ſup. eod. l.* 2. §. 1. *de interdi.* & *releg. l.* 6. §. 1. licet pœna gladii ſit major deportatione. Idcirco in jure particula *plerumque*, ſignificat regulam: particula *aliquando*, exceptionem. Cum autem duæ ſunt contrariæ regulæ; quarum utra pluribus caſibus obtineat, non facile apparet, veluti; *Plus valet, quod in veritate eſt, quam quod in opinione. Inſtit de legat.* §. *ſi quis rem ſuam. Plus valet, quod eſt in opinione, quam quod eſt in veritate. ſup. de acquir. her. l. is qui putat.* 15. tunc non ſunt proprie regulæ, à Do-

ctoribus

ctoribus autem appellantur brocardica : qualia ſunt, quæ Azo collegit. ¶ Porro hic titulus eſt *de diverſis regulis juris antiqui*, 3
diverſæ vocantur, quia ex diverſis partibus juris deſumptæ ſunt. jus antiquum hoc loco dicitur, non quod antiquatum eſt, ſed quod in veterum Iureconſultorum libris continetur : quomodo accipitur etiam jus vetus *in rubric. C. de vet. jure enucl.* & vetus prudentia. *in proœm. Inſtitut. §. cum ſanctiſſimas.* vel anti-qua prudentia. *C. de furt. l. penultim. in princip.* Hucuſque tituli Pandectarum : tranſgrediamur ad titulos Codicis eadem methodo enarrandos.

I. PACII IC.

ISAGOGICA
IN
CODICEM.

PRÆFATIO.

1 DEcvrsis *quatuor libris Inſtitutionum,*
quos Iuſtinianus quatuor elementa appellat, &
ſeptem partibus Pandectarum, quaſi ſeptem
cœli planetis, adſcendamus ad Codicem Impe-
rialium Conſtitutionum, multis titulis, qui quaſi ſtellæ in o-
ctava ſphæra fulgent, ornatum ac diſtinctum: cui Novellæ
conſtitutiones titulis deſtitutæ, non aliter accedunt, quam o-
2 *ctavæ ſphæra primum mobile aſtris carens.* ¶ *Codex dicitur*
κατ' ἐξοχὴν, *quia præſtantiſſimus liber juris eſt, ſive mate-*
riam ſpectes, quia maxime deciſiones practicas, & jus quo-
que ſacrum in Inſtitutionibus ac Digeſtis prætermiſſum con-
tinet: ſive ad cauſam efficientem reſpicias; quia ſingulæ leges
in hoc opus relatæ, ab Imperiali majeſtate profectæ ſunt.
3 ¶ *Dividitur in duodecim libros, ut octava ſphæra, cui eam*
4 *comparavimus, in duodecim ſigna Zodiaci.* ¶ *Scriptus eſt*
autem fere eadem methodo, qua Pandectæ. nam generalia
capita ſunt eodem ordine diſpoſita: ſed particulares quidam
tituli alium locum acceperunt, neque hoc perperam factum
eſt: quoniam idem tractatus ſæpe ad multas juris partes per-
tinet.

LIBER

LIBER PRIMVS.

HIc primus liber proportione reſpondet primo libro Digeſtorum : ſed initio præmittitur jus ſacrum ex Chriſtianorum principum conſtitutionibus ſumptum , quod ex Iureconſultorum , qui omnes fuerunt Ethnici, commentariis accipi non potuit', & interjicitur tractatus de reſcriptis principum. Sunt igitur hujus libri partes quatuor : prima de his, quæ ad religionem pertinent: ſecunda de jure, & legibus: tertia de reſcriptis: quarta de magiſtratibus,& aliis perſonis, quæ circa eos ſunt.

TIT. I. *De ſumma Trinitate, & fide catholica, & ut nemo de ea publice contendere audeat.*

NOn potuit illuſtrius juris initiũ poni, quam fides catholi- 1
ca,& cætera ad jus ſacrum pertinentia, ad cujus normam omnia jura ſunt examinanda,& eatenus probanda,quatenus divino & ſacro juri non repugnant,ſed conſentanea ſunt. ¶ Hu- 2
jus ſacri juris expoſitio quadripertita eſt. Prima pars eſt de fide catholica,id eſt,quam eccleſia catholica amplectitur & probat. Ejus autem objectum eſt ſumma trinitas : id eſt , Deus eſſentia unus,perſonis trinus. Ipſa fides ab Apoſtolo definitur, *Rerum, quæ ſperantur,hypoſtaſis,& earum,quæ non videntur,elenchus.ad Hebr.c.*11.*ver.*1. Per fidem enim repræſentantur & conſiſtunt, quæ nondum ſunt : ac liquido demonſtrantur , quæ nec ſenſu, nec humana ratione percipiuntur , ut mortuorum reſurrectio, & extremum Dei judicium. Alias fidei ſignificationes,quoniam in Methodico tradidi, hoc loco fruſtra non repetam. ¶ De his, 3
quæ ad finem pertinent, non eſt publice diſputandum : quia ſi quid dubium videtur, ſacrorum conciliorum , & eccleſiæ judicio terminatum eſt, omneſque fideles debent hujuſmodi determinationi, divini Spiritus impulſu factæ, non minus ore quam corde aſſentiri , nulloquè modo eam in dubium revocare. *l.*4. Non debet, inquam, de fide publice diſputare,id eſt coram,populo & (ut dicitur *in ead.l.*4.)turbis coadunatis & audientibus: quod perfidiæ & tumultus occaſionem præbet. cæterum in ſcholis docte,prudenter,& (ut evidentius dicam)theologice ad inſtruendam juventutem , quo magis paganos, Iudæos, hæreticos redarguere poſſint, etiam de articulis fidei licet diſſerere, non ut humanis rationibus confirmentur,ſed ut divinitus com-

unde & apud & diſt.95. cap.olim idem.5. ¶ Epiſcoporum ordo eſt quadripertitus. Nam quidam ſimpliciter epiſcopi in majoribus civitatibus præſunt; ſupra hos ſunt metropolitani, qui in ſingulis provinciis eminent ſupra metropolitanos ſunt archiepiſcopi, qui tam metropolitanis, quam cæteris epiſcopis præſunt. Supra archiepiſcopos ſunt patriarchæ. *d.cap.cleros.* qui & primates nominantur. *diſt.99.in pr.* Inter quos primum locum tenet Romanus pontifex, cui ſoli hodie nomen Papæ tribuitur, cum olim omnes ſacerdotes appellarentur Papæ: ſecundum Conſtantinopolitanus: tertium Alexandrinus: quartum Antiochenus: quintum Hieroſolymitanus. *ſup.de ſum trin.l.pen.in pr. & l.ult.in pr. & No.*131.*c.*2. *& diſt.*22. Alii ſunt inferiores patriarchæ, ut Aquileienſis, Cantuarienſis, Bituricenſis, qui proprie archiepiſcopi nominantur. *glo.in d cap.cleros §.ordo.in ver. archiepiſcopus.* Hæc dicta ſint de epiſcopis. ¶ Conſequenter agitur de clericis. Clerici ſunt, qui in eccleſia Chriſti deſerviunt. *d. c.cleros.verſ.generaliter.* vel, qui divino cultui miniſteria religionis impendunt. *C.Th.h.t.l.2.* ¶ Clerici dicuntur ἀπὸ τȣ̃ κλήρȣ, id eſt, à ſorte, vel hereditate: quia de ſorte Domini ſunt, & Matthias Apoſtolus ſorte electus eſt: vel quia Dominus eſt eorum portio & hereditas. *d.c. cleros. in pr.* Ergo etiam epiſcopi clericorum appellatione continentur. *l.quiſquis cenſibus.*16.*d.c. cleros.verſ.generaliter.* ſed hoc tit. clericorum vocabulum videtur anguſtius accipi pro iis perſonis eccleſiaſticis, qui epiſcopo ſubſunt. ¶ Clericorum alii ſunt in majoribus, alii in minoribus ordinibus, qui ſunt in majoribus ordinibus, partim ſunt ſacerdotes, nempe epiſcopi, & presbyteri: partim ſunt in ſacris, nimirum diaconi & ſubdiaconi. In minoribus autem ordinibus ſunt acoluthi, exorciſtæ, lectores, oſtiarii. *l.6.* quibus adduntur pſalmiſtæ ſeu cantores. *& d. cap.cleros. & diſt.23.c. pſalmiſta.*21. *& diſt.25.c.perlectis.verſ.ad pſalmiſtam.* Sunt & alii, qui minus proprie vocantur clerici, & à clericis proprie dictis ſejunguntur, videlicet copiatæ ſeu collegiati ſeu decani. *C.Th. de luſtrali coll.l.1.* parabolani. *l.placet.*17. *& l.ſeq. & l.ſi qua per calumniam.*22. §. 1. eccleſiæ defenſores. *l.omnes.*53. *§.in hac autem.l.repetita.*41 *l.omnem adhibentes.*42. *§.præterea ſancimus.*9. *& inf.de teſtam.l.conſulta.*23. & viſitatores. *diſt.8. c.non debere.* qui *in d l. omnem adhibentes.§.præterea ſancimus.* appellantur περιοδευταὶ, id eſt, circuitores. ¶ Presbyteri, id eſt, ſeniores dicuntur, non tam ab ætate ſenili, quam ab honore & dignitate, quam acceperunt. hi namque ſunt ſacerdotes, quia ſacra dant,

 ut epiſ-

ut epiſcopi: ſed neque chriſmate frontem ſignant, neque ſpiritum paracletum dant, quoniam hæc ſunt Epiſcopis reſervata. *d. cap. cleros.* §. *preſbyter.* Ex horum numero eſt, qui cæteris præeſt, & vocatur Archipresbyter. *diſtinct.* 25. *cap. dilectis.* §. *archipreſ-*
8 *byter.* ¶ Diaconi Græco, miniſtri Latino vocabulo nuncupantur: quia ut ad ſacerdotes conſecratio, ita ad diaconos miniſterii diſpenſatio pertinet: unde etiam Levitæ nominantur, quia inſtituti ſunt exemplo Levitarum, qui in veteri eccleſia ſacerdotibus miniſtrabant. *d. cap. cleros.* §. *Levitæ.* Hi debent obedientiam presbyteris, ut presbyteri epiſcopo. *diſtinct.* 93. *cap. diaconi ſeptem.* 12. Ac dicuntur eſſe quaſi oculi epiſcopi, perſcrutantes ſingula, quæ in Eccleſia fiunt, & cuſtodientes epiſcopum ab inſidiis. *ead. diſtinct. cap. diaconi eccleſiæ.* 6. *& cap. diaconi qui.* 11. Ex his unus eligitur, qui cæteris & ſubdiaconis præeſt, ac vocatur Archidiaconus. *Nov.* 132. *cap.* 3. *& d. diſtinct.* 25. *cap. perlectis.* §. *archidiaconus.* & archipresbyterum quoque ſibi ſubjectum habet.
9 *d. c. perlectis.* §. *archipreſbyter.* ¶ Vt diaconi ſacerdotibus, ita ſubdiaconi diaconis aſſiſtunt & miniſtrant. *d. c. perlectis.* §. *ad ſub-*
10 *diaconum. &* §. *ſeq.* ¶ Acoluthus παρὰ τὸ ἀκολουθεῖν, quod eſt ſequi, quaſi pediſequus vocatur à Iuſtiniano. *Nov.* 59. in jure autem Pontificio appellatur acolytus, quaſi non prohibitus: quia etſi ſacra miniſteria non peragebat, tamen cum miniſteria quædam præberet, adeſſe non prohibebatur. Latine ceroferarius dicitur, quia cereum portat, & luminaria præparat: ſed & ſuggeſta pro euchariſtia ſubdiaconis præparat. *d. c. cleros.* §. *acolyti.*
11 *& d. c. perlectis.* §. *ad acolytum.* ¶ Exorciſta Græce, adjurans Latine dici poteſt, qui nomen domini Ieſu invocat ſuper catechumenos, & ſuper eos qui habent ſpiritum immundum. *d. c. cleros.* §. *exorciſtæ. & d. c. perlectis.* §. *ad exorciſtam.* Catechumeni dicuntur, quia nondum ſunt baptizati, ſed in religione inſtituuntur,
12 baptiſmum ſuſcepturi. ¶ Ad lectorem ſeu pronuntiatorem pertinet lectiones pronunciare, & voluntatem Dei populo prædi-
13 care. *d. c. cleros.* §. *lectores. & d. c. perlectis.* §. *ad lectorem.* ¶ Oſtiarius, id eſt, janitor claves habet eccleſiæ, quam aperit, & claudit: & quæ intus ſunt, cuſtodit: fideles recipit, excommunicatos & infideles excludit. *cap. cleros.* §. *oſtiarii. & d. l. perlectis.* §. *ad oſtia-*
14 *rium.* ¶ Ad pſalmiſtã ſeu cantorem pertinet officium canendi. *d. c. cleros.* §. *lectores. & diſt.* 23. *c. pſalmiſta.* 21. *& diſt.* 25. *d. c. perlectis. verſ. ad pſalmiſtam.* Cantorum duo ſunt genera, nam qui vocem in cantu præmittit, cantor nominatur; qui voce ſubſequenter canendo reſpondet, ſuccentor appellatur. *d. verſ. cantor.*

tor. ¶ Decani,ſeu collegiati ſeu copiatæ (tot enim nominibus 15
appellabantur)ad eccleſiæ Conſtantinopolitanæ obſequia,præ-
ſertim ad curanda funera deputati erant.*Nov.*43.*&* 59.¶ Para- 16
bolani,ſic dicti,quod in pericula ſe facile conjicerent,ad curan-
dos ægrotos deputabantur. *l.parabolanos.*18. ¶ Eccleſiæ defen- 17
ſores œconomis res eccleſiaſticas adminiſtrantibus, præerant.
*l.omnes.*33.*§.hoc nihilominus.* ¶ Viſitatores, ſeu periodeutæ, id 18
eſt, circuitores, in vicis & caſtellis conſtituuntur, ubi epiſcopi
eſſe non poſſunt. *diſtinct.*80.*c.non debere.*5. Huc uſque de cle-
ricis. ¶ His ſubjiciuntur, qui diverſis locis piis præſunt: ut or- 19
phanotrophi,xenodochi,brephotrophi,ptochotrophi:id eſt,qui
orphanotrophiis,ptochotrophiis præſunt. in his omnibus locis
piis aluntur ſeu recipiuntur pauperes, nempe in orphanotro-
phio parentibus orbati:in xenodochio advenæ: in brephotro-
phio infantes: in ptochotrophio inopes & mendici. Sunt & alia
loca pia:ut noſocomia,in quibus ægroti curantur: & geronto-
comia, in quibus ſenes aluntur. ¶ Deinceps in rubr.noſtra pro- 20
ponuntur aſcetriæ,& monachi:qui inter ſe diſtinguuntur,ut aſ-
ceterium & monaſterium.*l.omnia.*35.*l.ſancimus.*46.*§.ſi vero a-
liqua.l.ſacris.*47.*l.raptores.*54.*&* *Nov.*123.*c.ult.* *&* *Nov.*134.*cap.*
9. Sed utrique eandem vivendi rationem ſequuntur, ac legiſla-
tor paſſim tribuit ἄσκησιν etiam monachis, & vitam ſolitariam,
id eſt,monaſticam etiam aſcetriis. Ergo alii malunt alio nomi-
ne appellari:ſed vis eſt eadem, nec dubitandum,quin ſtatuta de
aſcetriis, locum habeant etiam in monachis: & contra dicta de
monachis,obtineant etiam in aſcetriis. Monachi dicuntur,qua-
ſi ſolitarii: aſcetriæ,quia piis actionibus ſe exercent,& medita-
tionibus vacant.¶ Ac ſunt aſcetriæ maſculi,ſejuncti ab aſcetriis 21
fæminis.*d.l.ſacris.in pr.* ut monachi à monaſtriis ſeu moniali-
bus. *l.ſanctiſſimarum.*44.*§. ult.l.ult.in pr.* *&* *Nov.*123.*c.*34.*&* *c.*
ult. ¶ Qui quæve monaſterio præeſt, Abbas vel Abbatiſſa no- 22
minatur, Græce ἡγούμενος & ἡγουμένη. *l.* 30.*&* 37.vel archi-
mandrita. *l.*53.*in pr.* *&* *l.ult.in pr.* *&* *Nov.*5.*c.*7. *&* *Nov.*123.*c.*
33.In quibuſdam monaſteriis dicitur præeſſe exarchus.*No.*133.
*c.*4.¶ Monachorum alii ſunt clerici,alii laici.At vero regulares 23
dicuntur, qui certæ vivendi regulæ ſunt adſtricti, ſive ſint mo-
nachi,ſive non ſint monachi,ut canonici regulares.¶ Præterea 24
inter monachos quidam vocantur apocriſiarii, quaſi Latine di-
cas reſponſales, ſive reſponſarios, qui eccleſiarum & monaſte-
riorum negotia tractabant. *l.qui in monaſteriis.*29.*&* *Nov.*6.*c.*
2.*&* *Nov.*123.*c.*25. *&* *Nov.*133.*d.*5. Nonnulli anachoretæ ſive

 heſy-

heſychaſtæ, qui in contemplatione & quiete vitam degunt? *Nov.*5.*c.*3. *&* *Nov.*133.*c.*1. Aliqui janitores, qui ingreſſus in monaſterium, & exitus ex monaſterio curam gerunt. *d.Nov.*
25 133.*c.*1. ¶ His perſonis expoſitis, proponuntur earum & locorum piorum varia privilegia: ut immunitas ab omnibus ſordidis, & extraordinariis, ac perſonalibus muneribus. *l.*1.2.6.*l.omnes.*33.§.*pen.*& cætera privilegia, quæ ordine in Methodico re-
26 cenſui. ¶ Quædam autem privilegia pertinent ad quaſi caſtrenſe clericorum peculium: videlicet ut filiusfam. clericus de hoc peculio poſſit teſtari, ac teſtamentum querelæ inofficioſi non ſubjaceat. *l.cum lege.*50. Sed hic poteſt per querelam everti, niſi legitima liberis vel parentibus relicta fuerit. *Nov.* 123. *c.* 9.
27 ¶ Poſthæc agitur de redimendis captivis: cum quia ob hanc cauſam ſpecialiter permiſſum eſt res eccleſiaſticas alienari. *ſup. tit.prox.l.ſancimus.*21. tum etiam quia ſæpe ad epiſcopum hæc cura pertinet, ut voluntas teſtatoris, qui aliquid ad redimendos captivos reliquit, impleatur; videlicet ſi teſtator nemini hanc curam demandaverit, aut is, quem teſtator elegit, rem neglectui habeat. *l.nulli.*28.§.1.§.*quod ſi teſta:.* *&* §.*quod ſi invito.l. ſancimus ſi quis moriens.*46.§.1.*l.ſi quis ad declinandum.*48.§.*&*
28 *ſiquidem.Nov.*131.*cap.*11. ¶ Tandem agitur de nuptiis clericorum vetitis, ſeu permiſſis. nam alii nuptias contrahere poſſunt, ut lectores, cantores, & cæteri in minoribus ordinibus conſtituti: alii non poſſunt, ut ſacerdotes, & qui ſunt in ſacris. *l.ſacris.* 45. *&* *Nov.*5.*c.*8. *&* *Nov.*6.*c.*5. *&* *Nov.*123.*c.*13. *&* *diſt.*26.27. 32.

IV. *De epiſcopali audientia, & diverſis capitulis, quæ ad jus curamque, & reverentiam pertinent pontificalem.*

1 SVperiori titulo de epiſcopis & clericis ſimul tractavit: nunc quatuor attributa epiſcoporum propria declarat, nimirum
2 audientiam, jus, curam, & reverentiam. ¶ Quod ad primum attributum attinet: quoniam epiſcopus contendentes audit, & cauſas dijudicat. *l.epiſcopale.*8. idcirco dicitur epiſcopalis audientia: ut *in hac rubr.* *&* *ſup.tit.prox.l.cum clericis.*25. & epiſcopale judicium. *l.*7. *&* *d.l.epiſcopale.*8. *&* *l.decernimus.*13. vel epiſcopalis cognitio, vel dijudicatio. *d.l.epiſcopale.* Non tribuitur tamen epiſcopo jurisdictio; quia non poteſt ſententiam ſuam exequi, ſed executio ad ordinarios magiſtratus pertinet. *d.l.epiſcopale.* *&* *l.quæ de alea.*25. Recte igitur Sozomenus εἰς
ἱερῶν,

ἔργον, inquit, *τὰ κεκρινόμενα παρὰ ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας, ad effectum judicata ab epiſcopis perducere magiſtratus, & milites qui eis miniſtrant* ¶ Porro cognoſcit epiſcopus de cauſis clericorum & monachorum civilibus, (videlicet ſi clericus vel monachus conveniatur: nam hic quoque regula juris obtinet, quod actor ſequitur forum rei) vel eccleſiaſticis, & eatenus de criminalibus, ut exauctoratos remittat ad civilem judicem, ab eo puniendos. *Nov.* 83. & *Nov.* 3
123.*c.*21. ¶ Ad jus epiſcopale referuntur, quæ epiſcopo permittuntur, vel prohibentur: veluti ut de his tantum poſſit facere teſtamentum, quæ ante epiſcopatum habuit, vel poſt non ab extraneis acquiſivit. *ſup. tit. prox. l. omnem adhibentes.* 42. §. *de his vero* ne eccleſiam ſuam relinquat, & alio ſe conferat ſine literis metropolitani, vel patriarchæ, cui eſt ſubjectus, niſi juſſu principis. *Nov.* 6. *cap.* 3. & *Nov.* 123. *c.* 9. ¶ Ad curam epiſcopalem ſpectant, quæ epiſcopis injunguntur, adeo ut ſalvo officio prætermitti non poſſunt: veluti ut Deum precetur pro ſalute reipub. & Principis. *l. ultim. in princip.* & *ſup. tit. prox. l. omnem adhibentes.* 42. *in princip.* & ut populum inſtruat *l.* 6. Differt igitur cura à jure, ut officium à facultate. nam ad jus epiſcopale referuntur, quæ epiſcopus facere poteſt: ad curam, quæ facere debet. 4 5
¶ Vt autem cura ſignificat officium erga alios, ita reverentia epiſcopo ab aliis inferioribus debetur. Nam epiſcopo non ſolum clerici, ſed & monachi, & abbates ſubjiciuntur. *ſup. ti. prox. l. monaſteria.* 40. Vnde abbatis electio requirit confirmationem epiſcopi. *ſup. eo. l. ſacris.* 47. §. 1. Hucuſque ſecunda pars de perſonis & rebus eccleſiaſticis: ſequitur tertia de iis qui à vera Chriſtiana religione ſunt alieni. 6

V. *De hæreticis, & Manichæis, & Samaritis.*

POſtquam dictum eſt de perſonis religioſis, deinceps agitur de perſonis à vera religione alienis. Tales ſunt in primis hæretici, ut Manichæi. ¶ Hæretici dicuntur ab hæreſi, id eſt, electione: quia quiſque ſectam ac diſciplinam eligit & amplectitur, quam meliorem putat. *xxiv. q.* 3. *c. hæreſis.* Accipitur autem hoc in loco hæreſis in malam partem, quamvis ſit verbum medium, quod tam in bonam, quam in malam partem accipi poteſt. Itaque hæreſis hoc loco dicitur ſecta corruptæ & improbatæ religionis. ¶ Hæreticus ſumitur tribus modis. I. Latiſſime pro quocumque non amplectente veram religionem: ſive ſe Chriſtianum profiteatur, ſive ſit Iudæus, ſive paganus. *inf. ne* 1 2 3

Chriſtia. manc.l.2. II. Anguſte pro eo, qui cum ſe Chriſtianum profiteatur, in articulis fidei erat. in qua ſignificatione hoc loco accipitur.III. Anguſtiſſime pro eo,qui inanis gloriæ, vel alicujus temporalis commodi gratia pertinaciter hæreſim tuetur. in qua ſignificatione ſumptus hæreticus diſtinguitur ab eo, qui ſimplicitate quadam & errore ſeu temeritate credendi hæreticis aſſentitur. Vide Auguſt. *c.1. de utilitate credendi.*

4 ¶ Hæreticorum varia genera & pœnas in Methodico expoſui. Sed omnium peſſimi fuerunt Manichæi,ſic dicti à Manete Perſa hujus ſectæ auctore. Hic cum urbicus nominaretur,poſt introductam hæreſim,Manes, id eſt,inſanus appellatus eſt. Sectatores autem eum Manichæum, quaſi manna fundentem, vocarunt, teſte Auguſtino *de hæreſib.cap.46.* Dicti ſunt etiam Acovanitæ ad Acovano Manetis diſcipulo: & Agoniſtæ, vel Agoniſtici,quod ſe perpetuo contra principem tenebrarum ſua vita ſuiſque præceptis & doctrina pugnare dicerent. Inter alia falſa dogmata, furoris & inſaniæ plena duos Deos ſtatuebant, alterum bonum,alterum malum:& mundum de commixtione boni & mali factum eſſe aſſerebant, dum Deus bonus & Deus malus inter ſe pugnarunt: in qua pugna Dei boni partes captivæ factæ, & creaturis alligatæ ſunt, pro quibus partibus liberandis nunc Deus laborat: liberari autem dicebant non ſolum per Chriſti adventum,ſed etiam per eſum, qui fit à Manichæorum electis.Plura referre piget pudetque:quapropter his omiſſis, orationem ad Samaritas converto, de quibus eſt poſtrema

5 hujus tituli pars.¶ Samaritæ hoc loco vocantur,non qui Samaritanam regionem incolunt, vel inde oriundi ſunt, ſed qui Samaritanorum ſuperſtitionem amplectuntur. Hæc ex Iudaiſmo & paganiſmo conſtat. Nam Rex Aſſyriæ colonos in Iudæum miſit paganos & idololatras:qui urbem Samariam,à qua & tota regio Samaria dicta eſt, condiderunt. cum autem à leonibus à Deo immiſſis vorarentur, permiſſu regis accerſiverunt à Iudæis captivis ſacerdotem, à quo legem Dei edocti ſunt, ita Deum ut Iudæi, non tamen relictis idolis,colere cœperunt; ut

6 *poſtremo libro Regum.c.17.* ſcriptum eſt. ¶ Samaritarum pœnas pete ex Methodico.

VI. *Ne ſanctum baptiſma iteretur.*

1 INter hæreticos numerantur Anabaptiſtæ, id eſt, qui ſacrum

2 baptiſma iterant:quod hoc titulo prohibetur.¶ Anabaptiſtarum varia ſunt genera:ſed fere ad tria referri poſſunt.alii namque

que rebaptizant baptizatos in alia Eccleſia ſibi non probata, ut Eunomiani, Ariani, Donatiſtæ: alii baptizatos in infantia, ut noſtri temporis Anabaptiſtæ: alii toties rebaptizant, quoties aliquis peccavit, ut ejus peccatum abluant, ut Novatiani, Marcionitæ, & Donatiſtæ. ¶ Anabaptiſmi pœnas in Methodico 3
expoſui.

VII. *De apoſtatis.*

APoſtatæ quoque fidei Chriſtianæ adverſantur. ¶ Apoſtaſiæ 1
tria ſunt genera, videlicet perfidiæ, inobedientiæ, & irre- 2
gularitatis. Apoſtaſia perfidiæ eſt, cum aliquis Chriſtianam religionem ejuſque verum cultum deſerit, ut dicitur *in l. 2. & l. ult.* Inobedientiæ vero, cum aliquis tranſgreditur præceptum ſui ſuperioris. Irregularitatis autem, cum quis recedit ab ordine
aſſumptæ religionis. *gloſ. in c. 1. extra h. tit.* ¶ Hoc loco apoſtaſia 3
ſumitur in prima ſignificatione, quæ & maxime propria eſt.
¶ Hujus autem ſpecies duæ ſunt, aut enim apoſtata, orthodoxa 4
religione deſerta, retento Chriſtiani nomine tranſit. *d. l. ult.* aut in totum fidei Chriſtianæ renunciat, & ad Iudaiſmum, vel Pa-
ganiſmum, aliamve ſimilem ſectam tranſit. *l. 1. & 2.* ¶ Sunt 5
etiam variæ pœnæ, quæ ex Methodico peti debent.

VIII. *Nemini licere ſignum Salvatoris Chriſti humi, vel in ſilice, vel in marmore, aut inſculpere, aut pingere.*

HI quoque, tanquam religioni Chriſtianæ non conſentanea perpetrantes, multantur, qui ſignum Redemptoris noſtri, id eſt, crucem humi pingunt, aut ſculpunt: hoc enim jure prohibitum eſt, ne à prætereuntibus conculcetur.

IX. *De Iudæis, & cælicolis.*

IVdæos Chriſtianæ religionis hoſtes eſſe nemo ignorat. Iu- 1
dæos hoc loco dicimus, non ſecundum carnem, ſed ſecundum fidem, id eſt, non eos, qui ſunt è natione Iudaica, (tales enim poſſunt eſſe Chriſtiani orthodoxi) ſed eos qui vetus teſtamentum male intellectum recipiunt, novum autem, quod ve-
teri confirmatur, non admittunt. ¶ Iudæorum ſectæ fuerunt 2
ſeptem, quarum nomina hæc ſunt, Sadducæi, Scribæ, Phariſæi,
Hemerobaptiſtæ, Nazarei, Oſſeni, & Herodiani. ¶ Sadducæi à 3
Sadduco Antigoni diſcipulo cognominati inter Iudæos connumerantur, non ſolum quia natione ſunt Iudæi, ſed etiam quia

Hiero-

Hieroſolymis ſacrificabant, cum Samaritani non Hieroſoly-
mis, ſed in Silo Tribus Ephraim monte ſacrificandum & ado-
randum cenſerent: in cæteris ſimiliores erant Samaritanis,
quam Iudæis: & Angelos vel ſpiritus eſſe, necnon reſurrectio-
4 nem negabant. ¶ Scribæ fuerunt legis expoſitores, qui traditio-
nes humanas magis quam divina præcepta obſervabant, ut cre-
5 bram manuum lotionem, & vaſorum purificationem. ¶ Phari-
ſæi dicti ſunt ab Hebraico verbo פרש *pharas*, quod exponere,
& dividere ſignificat: vel quia ſeparati erant à cæteris ob ſuper-
fluam quandam & exuberantem religionem, qua ſe cæteris
præſtare arbitrabantur: vel quaſi omnium optime legem expo-
nerent: vel quod maxime clari eſſent & conſpicui ob vitæ ſan-
ctimoniam, quam præ ſe ferebant: etenim Angelos & ſpiritus
eſſe, animorum immortalitatem, futurumque Dei judicium
credebant; & vitam à deliciis alienam ducebant, aſſidue jeju-
nantes & orantes, atque in decimis, primitiis, ſacrificiis, votis
6 nihil prorſus intermittentes. ¶ Hemerobaptiſtæ dicti ſunt qui
quotidie baptizabantur, carnis reſurrectionem negantes, in cæ-
7 teris articulis Scribis & Phariſæis aſſentientes. ¶ Nazaræi à
Galaditide & Baſanitide regione orti, fere in omnibus Iudæo-
rum ſtatuta ſervabant: ſed neque victimas mactabant, nec ani-
matis veſcebantur, neque Pentateuchum Moſis recipiebant,
exiſtimantes aliam fuiſſe legem, quam Moſes à Deo accepit.
8 ¶ Oſſeni, vel Eſſeni, vel Eſſæi dicti ſunt, ut Philoni placet, à
Græco vocabulo quaſi ὅσιοι, id eſt, ſancti: nam in vicis habita-
bant, & à civitatibus abhorrebant, ne commercio cum impro-
bis polluerentur, in perpetuo cœlibatu vivebant, non jurabant,
animalia non ſacrificabant, ſed mentes ſacras efficere conaban-
tur; bona communia habebant, divitias contemnebant, volup-
9 tates reſpuebant. ¶ Herodiani putabant Herodem eſſe verum
10 Chriſtum patribus à Deo promiſſum. ¶ Iudæorum propria jura
multa ſunt, quæ in Methodico retuli, & inde ab iis peti volo,
11 qui ea ſcire cupiunt. Hæc igitur dicta ſint de Iudæis. ¶ Conſe-
quenter agitur de cœlicolis, qui cœleſtia ſydera adorant: &
cum Iudæis in eodem tit. conjunguntur, propterea quod fere
ex Iudæorum numero erant, hi niſi ad Chriſtianam fidem con-
vertantur, pœnis hæreticorum afficiuntur: & ædificia, in quibus
conveniebant, Eccleſiæ vindicantur. *l. cœlicolarum.* 12.

X. *Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel Iudeus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat.*

ILLud commune eſt hæreticis, Iudæis, Paganis, & Samaritis, ut mancipium Chriſtianum eis habere vel poſſidere non liceat. *l.1 & 2.* Habere dupliciter accipitur: nam rem habere quis dicitur, vel quia dominium habet, vel quia rem tenet. *D. de verb. obl. l. ſtipulatio yta.* 38. §. *habere.* Item poſſidere bifariam accipitur: nempe aut civiliter, id eſt, animo domini; aut naturaliter, cum quis non tamquam dominus rem detinet. Vtramque igitur prohibitionem late accipio, ut dictæ perſonæ Chriſtianum mancipium neutro modo habere vel poſſidere poſſint. ¶ Additur prohibitio, ne Iudæus mancipium ſive Chriſtianum, ſive alius ſectæ (id eſt, non Iudæum) circumcidat. Quamvis enim rubrica tantum Chriſtiani mancipii mentionem faciat, tamen lex I. eandem ſententiam ad alterius cujuſvis ſectæ mancipia producit. ¶ Pœnæ iis, qui adverſus dictas prohibitiones commiſerint, in contextu evidenter proponuntur.

1 … 2 … 3

XI. *De Paganis, & ſacrificiis, & templis.*

MAxime à Chriſtiana religione alieni ſunt Pagani, quorum obiter mentionem ſuperiori tit. fecimus. Nam Paganos hic accipimus pro ethnicis ſeu gentilibus. *C. Th. de hæret. l. ne Donatiſtæ.* 46. *& de Pagan. l. qui profano.* 21. qui & Græci dicuntur. *l. pen. & ult.* ac nefarios ſacrificiorum ritus, & funeſtæ ſuperſtitionis errores exercent. *Nov. Theodoſii de Iudæis.* In alia ſignificatione Pagani accipiuntur, cum opponuntur militibus, ut *Inf. de inoff. teſtam. l. ult. & inf. loca. l. ult.* ¶ Pagani ſi baptiſmum non ſuſcipiant, exilio & bonorum publicatione puniuntur: ſi ſuſcepto baptiſmo paganiſmum retineant, ultimo ſupplicio afficiuntur. *l. ult.* ¶ Paganorum ſacrificia & omnes ritus prohibentur, adeo ut ſacrificantes committant crimen publicum. *l. 7. & 8.* & ſiquidẽ Pagani ſint, qui ſacrificant, pœnam Manichæorum patiuntur. *l. ult. §. pen.* Si vero pagani non ſint, ultimo ſupplicio afficiuntur, & eorum bona publicantur. *l. 1. §. ult. & l. 2.* Loca ſacrificiis deputata confiſcantur, niſi eccleſiis aut privatis ſpeciali principis beneficio ſint conceſſa. *l. 5.* ¶ Templa autem non diruuntur. *l. 3.* ſed clauduntur, ne cui pateat ingreſſus. *l. 1. & 7.* Hactenus de perſonis à vera & orthodoxa religione alienis dictum eſt.

1 … 2 … 3 … 4

XII. *De*

XII. *De his, qui ad Eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant.*

1 SUpereſt, ut de his dicamus, qui non inſerviunt eccleſiæ, non tamen ſunt ejus hoſtes, ut Iudæi, hæretici, Pagani; immo ex
2 ea beneficium aliquod expetunt. ¶ Quales ſunt primo, qui ad eccleſias confugiunt, veluti ut ab adverſariorum ſuorum potentia ſe tueantur. *l.ult.*§.1. Nam his aſylum eſt eccleſia: nec tantum altaria, & oratorium, ſed omnia loca inter primas eccleſiæ januas, ut cellæ, domus, horti, balnea, porticus. *l.3.in*
3 *princ.* ¶ Sed neque pro his, neque pro aliis conclamari in Eccleſia debet: hoc enim ad ſeditionem ſpectare videtur. Quare ſi quid per exclamationem ab Imperatore ad eccleſiam procedente impetratum ſit, effectu caret: & qui exclamatione uſus eſt, per præfectum ejectus caſtigatur. *d.l.ult.in princ.*

XIII. *De his qui in Eccleſiis manumittuntur.*

SEcundo ſervi, qui in eccleſiis manumittuntur. Hucuſque de jure ſacro ad fidem & religionem pertinente.

XIV. *De legibus, & conſtitutionibus principum, & edictis.*

1 IUs humanum, id eſt, ea juriſprudentiæ pars, quæ non ad fidem & religionem, ſed ad vitam politicam ſpectat, partim de ipſo jure, quod eſt juſtitiæ objectum, pertractat: partim de judiciis, per quæ jus obſervatur, & cuique tribuitur. Cum autem duæ ſint juris partes, ſcriptum, & non ſcriptum, conditor Codicis tantum de jure ſcripto agit hac in parte: exponendi autem juris non ſcripti aliam occaſionem invenies *lib.8.tit.*53. Quapropter hic titulus inſcribitur, *De legib. & conſtitutionibus principum. & edictis.* quoniam hæc omnia juris ſcripti nomina ſunt, quamvis aliud alio ſit magis vel minus generale, lex enim hic accipitur
2 pro quovis jure ſcripto, ut & *in tit.D.de legib.* ¶ Ergo ſpecies legis eſt conſtitutio: ſpecies autem conſtitutionis eſt edictum.
3 ¶ De legibus dixi *ad d.tit.D.de legib.* De conſtitutionibus au-
4 tem, & edictis dixi *ad tit.D.de conſtit.pr.* ¶ Nota tam decreta, quam edicta principum habere vim legis. *D.de conſtit.pr.l.*1.§.1. prætorum autem tantum edicta vim legis obtinere. *Inſtit.de ju.natur.§.conſtat.* & §.*prætorum.* non etiam decreta. *D.de feriis l.*1.§.1. Rationem pete ex Theophilo *in d.§.prætorum.*

XV. *De*

XV. *De mandatis principum.*

EDicta ſunt conſtitutiones generales : mandata vero ſunt conſtitutiones ſpeciales,quibus certæ perſonæ,ut præſides, vel judices monentur quid facere debeant. Vnde etiam vocantur commonitoria. *Nov.31.cap.2.* ¶ Nota hæc mandata ſine ſcriptis non eſſe recipienda , niſi princeps judicem det vel adjungat,aut acta edi jubeat,aut litem celeriter terminari præcipiat.*l.1.& 2.*

1 (beside line 1) · 2 (beside line 4)

XVI. *De ſenatuſconſultis.*

EXpoſita eſt prima juris ſcripti ſpecies,id eſt,conſtitutio:ſequitur ſecunda , nempe ſenatuſconſultum , de quo dixi *ad tit.D.de legib.*

XVII. *De veteri jure enucleando , & de auctoritate juriſprudentium, qui in Digeſtis referuntur.*

TErtiam ſpeciem faciunt reſponſa prudentum , id eſt , ſen- 1
tentiæ & opiniones Iuriſperitorum , quibus auctoritate principis datum eſt , ut de jure poſſint reſpondere. Nam ab eorum reſponſis non licebat judici recedere. *Inſt.de ju.natur.§. reſponſa.*Sed Iuſtinianus iis ſolis vim legis tribuit,quæ ex infinitis ſcriptis delegit , atque enucleavit, & in ſua Digeſta retulit, atque hæc omnia æqualem auctoritatem habere juſſit , ita ut hanc vim non tam ab auctoribus Iureconſultis , quam ab ipſo Iuſtiniano approbante habeant. *l. 1. §.ſed neq. & l.2.§.tanta.*
¶ Hujus tituli duæ ſunt partes.I. De vetere jure enucleando,id 2
eſt,de Digeſtis conſcribendis:nam jus vetus appellat,non quod in uſu eſſe deſiit, ſed quod libris antiquorum Iuriſconſultorum continetur , ut *in l. ſi quis in conſcribendo. 29. inf.de pact.& in rub.D.de div.reg.jur.& in proœm.Inſt.§.& cum ſacratiſſimas.& §.igitur.* II. De auctoritate reſponſorum in Digeſta ſeu Pandectas relata, ut ſcilicet æqualem omnia,tanquam ab Imperatore profecto, vim habeant, ſicuti paulo ante notavi.

XVIII. *De juris & facti ignorantia.*

IVris ſpeciebus expoſitis, poſtremo loco declaratur ejus ac- 1
cidens quoddam , id eſt , ignorantia : & propter tractatus affinitatem ſimul etiam tractatur de facti ignorantia : quia pervulgata diviſio eſt , ut alia dicantur eſſe juris , alia facti. Exempli gratia , obligationes in jure conſiſtunt. *D.de diviſ. rer.*

rer.l.1.§.1. conventiones autem in facto. *D.de curat.furio.l.7.*
2 ¶ Duplex eſt ignorantiæ diviſio: una à materia, altera à forma. Ratione materiæ alia eſt ignorantia juris, id eſt, cum id neſcitur, quod jure cavetur; puta minorem quatuordecim annis non poſſe facere teſtamentum: alia facti, cum id ignoratur, quod in facto conſiſtit, veluti teſtatorem eſſe minorem quatuordecim annis. *D.hoc tit.l.1.* Ratione formæ dividitur in errorem & du-
3 bitationem. Lege notata *ad rubr.D.hoc tit.* ¶ Hucuſque dictum eſt de ipſo jure: conſequenter dicendum de juris objecto, id eſt, de judiciis, per quæ jus ſuum cuique tribuitur. Iudicant autem princeps, magiſtratus, arbitri compromiſſarii, & judices pedanei, de quibus omnibus dicturi, merito ſumemus initium à judiciis principum: cum in imperio nihil majus aut ſanctius ſit imperiali majeſtate. *ſup de legib.l.ult.in princ.*

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, vel non.*

1 Imperator implorantibus opem fert, ejus autem opem imploramus duobus modis. Primus modus eſt, cum preces principi
2 offerimus. ¶ Preces ſunt libellus ſupplex, ejus deſiderium con-
3 tinens, qui principis auxilium implorat. ¶ Nota primo non licere de re quacumque ſupplicare. Nam petere à principe non licet, I. Quod eſt contra jus. *l.3.& l.penult.* II. Quod eſt damnoſum fiſco. *d.l.3.* III. Adminiſtrationem, vel dignitatem. *Inf. de div.reſcr.l.5.* IV. Ne debitor exceptione dilatoria utatur. *l.2.* V. Dilatio autem ſolutionis ita demum peti poteſt, ſi idonea cautio offeratur. *l.4.*

XX. *Quando libellus principi datus, litis conteſtationem faciat.*

Nota ſecundo, libellum principi oblatum, dummodo ad eum princeps reſcripſerit. *l.2.& inf.de donat.l.illam.33.* habere vim litis conteſtatæ, quod ad hoc ut actionem prætoriam annalem. *l.2.& inf.de praſcr.trig.vel quadr.anno.l.3.* perpetuet atque in heredem tranſmittat. *l.1.*

XXI. *Vt lite pendente, vel poſt provocationem, aut definitivam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare.*

Nota tertio varia precum vitia, propter quæ ſupplicanti prodeſſe non poſſunt. Primum eſt, ſi ſupplicetur lite pendente, vel finita. Quapropter tria hoc titulo prohibentur.

I. Ne

I. Ne ſupplicetur lite pendente (ſubaudi, in prima inſtantia) *l.2.* niſi vel acta vel ſententiam edi, vel litem terminari & ſententiam ferri, vel judicem adjungi petatur. *l.2. & Nov.113. cap.1.* II. Ne ſupplicetur poſt provocationem, id eſt, lite pendente in ſecunda inſtantia. III. Ne ſupplicetur poſt definitivam ſententiam: ſubaudi, à qua non eſt appellatum, id eſt, poſt litem finitam *l.2. & 3.*

XXII. *Si contra jus, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.*

SEcundum vitium eſt, ſi ſupplicetur contra jus. Nam judex non ſecundum reſcripta, ſed ſecundum leges & conſuetudines generales judicare debet. *l.ult. & inf. de precib. l.pen. & No. 82. cap.13.* niſi criminis pœna per reſcriptum principis remittatur, aut aliquid aliud concedatur, quod petenti proſit, & alteri non obſit. *d.l.pen.* ¶ Tertium vitium eſt, ſi ſupplicetur contra utilitatem publicam. *l.ult.* veluti ſi id, quod petitur, fiſco damnum afferat. *ſup. de precib. l.3.* ¶ Quartum vitium eſt ſubreptio vel obreptio, id eſt, cum ſupplicans falſum quippiam in precibus ponit, aut aliquid verum reticet. Hic enim non ſolum impetratis uti non poteſt. *l.2. & 4.* ſed etiam pœna falſi afficitur, *l. ſi quis obrepſerit. 29.* etiamſi id quod petiit, & impetravit, legibus ſit conſentaneum. *l.5.* ¶ Vno caſu obreptio non nocet, videlicet ſi judex petitus & à principe datus ſit. *l.1.* Quod jus à Pontifice limitatur, ut ita demum judicis datio valeat, ſi impetrans per ſimplicitatem & ignorantiam, non malitioſe ſubrepſit, vel obrepſit, & eam veritatem tacuit, qua expreſſa, vel eam falſitatem expreſſit, qua omiſſa nihilominus judex datus fuiſſet. tunc enim judicis datio tenet: ſic tamen, ut ſecundum juris ordinem, non ſecundum formam in reſcripto expreſſam judicare debeat. *extra de reſcrip. c. ſuper literis. 20.*

1 (Secundum vitium) 2 (Tertium vitium) 3 (Quartum vitium) 4 (Vno caſu)

XXIII. *De diverſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus.*

REſponſum principis ad preces ſeu libellos ſupplices, de quibus hactenus egimus, appellatur *Reſcriptum.* Nam reſcriptum eſt reſponſum principis ad conſultationem vel petitionem alicujus judicis ſive privati hominis emiſſum. ¶ Quod ut valeat, quatuor requiruntur. I. Vt clauſulam illam contineat, *Si preces veritate nitantur. l.ult.* Sed jure Pontificio hæc

clauſula ſuppletur, & ea ſubaudita reſcriptum ſuſtinetur. *ex eod.cap.*2. II. Vt notetur tempus dati reſcripti *l.*4. quod quidem in perſonalibus reſcriptis, de quibus nunc loquimur, obtinet. Nam generalia reſcripta, quæ in hunc Codicem auctoritate Iuſtiniani ſunt relata, etiam ſine die & Conſule valent. *ſup. de no. Cod. fac.* §. *pen. & de Iuſtin. Cod. confirm.* §. *hunc igitur.* III. Vt princeps manu ſua ſubſcribat. *l.*3. ſacro encauſto, id eſt, cocti muricis, & triti conchylii ardore, ſeu cruore. *l.*6. IV. Vt quæſtor ſubnotet, inter quos, ad quem, & per quem ſit reſcriptum emiſ-
3 ſum. *Nov.*114. ¶ Reſcripti ſpecies duæ ſunt, adnotatio ſeu ſubnotatio, & pragmatica ſanctio. Adnotatio eſt ad libellum privatæ perſonæ de privato negotio ſubſcriptio principis. *ſup. de prec. Imper. offer. l.*1. Pragmatica ſanctio eſt ſacra principis juſſio, quæ de negotio publico, cauſa in conſilio cognita, ad aliquam univerſitatem emittitur, ſive hoc fiat ad alienas preces, ſive ad alicujus relationem, aut ſuggeſtionem. *d. l. ult. & ſup. de ſacroſ. eccle. l. jubemus.* 10. *& inf. de prox. ſacr. ſcrin. l. ultim.* Reliqua de reſcriptis commodius referam ad hunc titulum in Decretali-
4 bus. ¶ Dictum eſt de primo modo, quo principis opem imploramus & obtinemus, videlicet per preces & reſcripta.

XXIV. *De ſtatuis & imaginibus.*

1 SEcundus modus, quo opē principis imploramus, eſt, cum ad
2 ejus ſtatuam confugimus. ¶ Nota primo ſtatuas ab imaginibus differre; quia ſtatuæ ſunt aut ſculptæ, ut marmoreæ, vel ligneæ: aut fuſæ, ut æneæ, vel argenteæ: imagines vero ſunt pi-
3 ctæ. ¶ Nota ſecundo ſtatuas erigi principi. *l.*2. *&* 3. *& inf. tit. prox. l. un. & ſup. de epiſc. aud. l. de his.* 26. *verſ. ſi quis autem.* non
4 aliis perſonis, niſi permiſſu principis. *l.*1. ¶ Nota tertio ſtatuas non eſſe adorandas, ne quidem ſi ſint ſtatuæ principis. *l.*2.

XXV. *De his qui ad ſtatuas confugiunt.*

NOta quarto licere ad ſtatuam principis tamquam ad aſylum confugere, dummodo hoc fiat ex juſta cauſa, veluti ſi quis fugiat ex cuſtodia, aut vinculis, quibus à potentiori viro detinebatur. *D. de pœn. l. capitalium.* 28. §. *ad ſtatuas.* aut ſi ſervus durius, quam ut ferri poſſit, à domino tractetur. *D. de his qui ſui, vel al. jur. ſunt. l.*2. *& de offic. præf. ur. l.*1. §. 1. Hucuſque de judiciis ſeu reſcriptis principis.

XVI. De

XXVI. *De officio præfecti prætoriorum Orientis, & Illyrici.*

Tranſgrediamur ad judicia magiſtratuum, & aliorum jus 1
dicentium. ¶ Horum alii ſunt urbani, alii provinciales, alii 2
municipales. De urbanis & provincialibus ſimul agetur. nam utrique erant magiſtratus populi Romani. Horum diviſio duplex notatur. Prima diviſio eſt, quod alii ſunt ordinarii, alii extraordinarii. Ordinariorum alii ſunt illuſtres, alii ſpectabiles, alii clariſſimi. nam hæ ſunt tres præcipuæ dignitates, inter quas ſuprema eſt illuſtratus, infima clariſſimatus, media ſpectabilitas. *Nov.7.in fin.* ¶ Illuſtres ſunt, qui ſequuntur. Primo præfecti 3
prætorio, de quibus dixi ad tit. *D.de off.præfecti præt.* Fuerunt autem plures præfecti prætorio: ut Italiæ. *Nov.69.& 70.* Galliarum, Orientis; (ſub quo fuerunt quinque diœceſes, Oriens, Aegyptus, Aſiana, Pontica, Thracia) Illyrici, (ſub quo fuerunt duæ diœceſes, Macedonia & Dacia.)

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ, & de omni ejuſdem diœceſeos ſtatu.*

Et Africæ. Quamvis enim Africa diœceſis olim eſſet ſub 1
præfecto prætorio Italiæ, ut ex Notitia Romani imperii conſtat: tamen Iuſtinianus recuperata à Vandalis Africa, præfectum prætorio Africæ conſtituit à cæteris ſejunctum. *l.1.§.1.* ¶ Agitur etiam hoc titulo de toto Africanæ diœceſeos ſtatu: 2
qui partim fuit politicus, partim militaris. Politico præfuit præfectus prætorio, ſub quo ſunt præſides provinciarum. militari præfuit magiſter militum; cui ſubjecti ſunt duces.

XXVIII. *De officio præfecti urbi.*

Secundo præfectus urbi: de quo dixi *D.hoc tit.*

XXIX. *De officio magiſtri militum.*

Tertio magiſter militum. Nam æqualis fuit dignitas præ- 1
fecti prætorio, præfecti urbi, & magiſtri militum. *inf.de præf.præto.ſive ur.l.1.* ¶ Hic poteſtatem habet in duces mili- 2
tum & comites militares, & ipſos milites. *l.1.& inf.de re milit.l.ult.in princ.& §.ult.* nec non in ſuos apparitores, dummodo intra ſtatutum numerum ſint. *l.2.* nec de tributo agatur, cujus ratione ſubjiciuntur judicibus civilibus. *l.3.* ¶ Ma- 3
giſtrorum diviſio duplex eſt. Prima diviſio ſumitur à militia. vel enim eſt magiſter equitum, vel peditum, vel utriuſque mi-

XXXIV. *De officio comitis ſacri patrimonii.*

OCtavo illuſtris eſt comes ſacri patrimonii, nam ſacrum patrimonium principis diſtinguitur non ſolum à ſacris largitionibus, ſed etiam à rebus privatis. *edict. Iuſtiniani*.4.*c*.2. *in fi. & edict*. 8. *cap*.2. proinde fuerunt diſtincti comites rerum privatarum, & ſacri patrimonii. Hucuſque magiſtratus illuſtres.

XXXV. *De officio proconſulis & legati.*

SEquuntur magiſtratus ſpectabiles. Primo ſpectabilis eſt proconſul. *Nov.7.in fin.* cujus proprium eſt, ut legatum adjunctum habeat; nam alii provinciarum rectores & præſides legatum non habent. De officio proconſulis & legati dixi *ad eundem tit. in Digeſtis.*

XXXVI. *De officio comitis Orientis.*

SEcundo ſpectabilis eſt comes orientis. *l.un.& Nov.7.in fi.* Hic olim præerat undecim provinciis, ut ſcriptum eſt in Notitia Romani imperii: ſed noviſſime Iuſtinianus ei tantum primam Syriam, & Cyrreſticam regionem ſubjecit. *Nov.8. cap.5.*

XXXVII. *De officio præfecti Auguſtalis.*

TErtio ſpectabilis eſt præfectus Auguſtalis. *Nov.7.in fi.* de quo dictum fuit *D.eod.tit.*

XXXVIII. *De officio vicarii.*

QVarto ſpectabilis eſt vicarius, qui vice præfecti mittitur in aliquam diæceſim plures provincias continentem. *l.1.& D.de legat.3.l.1.§.à præfectis.* Hucuſque de magiſtratibus ſpectabilibus.

XXXIX. *De officio prætorum.*

SEquuntur magiſtratus clariſſimi, quales ſunt in orbe prætores, de quibus dictum eſt *D.hoc tit.*

XL. *De officio rectoris provinciæ.*

IN provinciis rectores ſeu præſides, de quibus diximus ſub *tit. D.de offic.præſid.* Nota primo rectorum appellatione cõtineri correctores, præſides, & conſulares: nam omnes hi paſſim vocãtur clariſſimi, cum proconſules inter ſpectabiles numerẽtur.

XLI. *Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine permiſſu principis permittatur.*

NOta ſecundo neminem poſſe ſine ſpeciali permiſſu principis fieri rectorem provinciæ, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet.

XLII. *De officio præfecti vigilum.*

HActenus dictum eſt de magiſtratibus ordinariis. Extraordinarii vero ſunt. Primo præfectus vigilum. *D. de orig. jur. l. 2. §. & hæc omnia.* de quo dixi *D. hoc tit.*

XLIII. *De officio præfecti annonæ.*

SEcundo præfectus annonæ. *d. l. 2. §. & hæc omnia.* Hic curam annonæ gerit una cum præfecto urbi, cui ut minor majori adjungitur. *ſup. de offic. præf. ur. l. 1.* Abſoluta eſt prima magiſtratuum diviſio in ordinarios & extraordinarios.

XLIV. *De officio civilium judicum.*

SEcunda magiſtratuum diviſio eſt, quod alii ſunt civiles, alii militares. Civiles ſunt, qui inter paganos ſeu privatum, vel inter actorem militem & reum paganum jus dicunt.

XLV. *De officio militarium judicum.*

MIlitares ſunt, qui inter milites, vel inter actorem paganum & reum militem jus dicunt.

XLVI. *De officio tribuni, & comitis militaris.*

1 QVales ſunt tribuni, & comites militares. ¶ Nota primo
2 hunc titulum ſic à Cujacio reſtitui, cum in vulgatis Codi-
3 cibus deſideretur. ¶ Nota ſecundo hos ſecundum Cujacium eſſe clariſſimos, quia continebantur minori laterculo. *ſup. de offic. quæſto. l. 1.* At quia ea lex tantum loquitur de tribunis, non de comitibus rei militaris, qui in Notitia Romani Imperii vocantur ſpectabiles, *& in l. ultim. C. de diverſ. offic.* Et mirum, ſi Cujacius recte hanc rubricam reſtituit: quia comites videntur
4 præferendi tribunis, ut in ſeq. rubr. ¶ Nota tertio, Notitiam ponere duos comites rei militaris, alterum per Aegyptum, alterum per Iſauriam. ſed in *d. l. ult. §. ult.* quinque numerantur, videlicet, Aegypti, Pamphiliæ, Iſauriæ, Licaoniæ, & Piſidiæ.

XLVII.

XLVII. *Ne rei militaris comitibus vel tribunis lavacra præſtentur.*

NOta quarto comites rei militaris,& tribunos à provincialibus neque lavacra,id eſt,balnea, neque adærationem, id eſt,æſtimationem loco balnei exigere poſſe. hoc enim jus tantum illuſtribus magiſtris militum,& comitibus equitum,& peditum conceditur.*l.un.* Expoſitæ ſunt duæ magiſtratuum diviſiones.

XLVIII. *De officiis diverſorum judicum.*

MAgiſtratibus ſupra ſpecialiter expoſitis quædam communia ſunt. Primo commune eſt officium,id eſt, omnes officio ſuo fungi debent.Officium autem triplex hoc loco conſideratur.Primum eſt commune omnibus judicibus,id eſt,magiſtratibus.

XLIX. *Vt omnes judices tam civiles quam militares poſt adminiſtrationem depoſitam,quinquaginta dies in civitatibus, vel certis locis permaneant.*

SEcundum eſt proprium judicum ſeu magiſtratuum provincialium.

L. *De officio ejus, qui vicem alicujus judicis obtinet.*

TErtium eſt officium ejus , qui non eſt judex,ſeu magiſtratus,ſed ejus vice fungitur,quoniam ad tempus ſtatuto minus, puta ad unum vel alterum menſem , mortuo, vel remoto, vel ad aliam adminiſtrationem tranſlato eſt ſubſtitutus.

LI. *De aſſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis judicum.*

SEcundo judicibus variæ perſonæ accedunt,ut aſſeſſores,domeſtici,& cancellarii. 1
¶ De aſſeſſoribus dictum eſt ad *tit.D. de offic.aſſeſſor.* 2
¶ Domeſtici, de quibus hic agitur, ſunt milites ad magiſtratus cuſtodiam deputati.Nam alii fuerunt domeſtici deputati ad cuſtodiam & tuitionem principis,de quibus *inf.lib.12.tit.17.* 3
¶ Cancellarii ſunt à ſecretis judicum , ſic dicti à cancellis, quibus ſecretaria judicum concluduntur. 4

LII. *De annonis, & capitatione adminiſtrantium, & eorum aſſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.*

1 TErtiò communia ſunt emolumenta, quæ è publico perci-
2 piuntur. ¶ Et vel ſunt annonæ, vel capita, ſeu capitationes. Annonæ ſunt alimenta, quæ familiæ præbentur. Capita ſunt pabula jumentorum. Sed conſtitutio hujus tituli jubet pro
3 his certam pecuniam ſolvi. ¶ Porro emolumenta tribuuntur non ſolum provincias adminiſtrantibus, ſed etiam aſſeſſoribus, & aliis publicum aliquod munus ſive dignitatem conſecutis.
4 ¶ Nota in illis verbis rubricæ, *eorum aſſeſſorum*, pronomen *eorum* regi à nomine *aſſeſſorum:* ac ſi diceret, eorum qui adminiſtrantibus aſſident.

LIII. *De contractibus judicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent.*

1 QVarto communes ſunt contractus, vel donationes. Etenim ne ſubditi ullo modo premātur aut vexentur, jure cavetur, ne adminiſtrantes, aut qui circa eos ſunt, ut aſſeſſores & domeſtici, certis modis contrahant, puta ne aliquid emant, præter ea quæ ad victum quotidianum neceſſaria ſunt. *l. unic. & D. de offic. proconſ. l. 6. §. ult. & de contrah. empt. l. non licet.* 46. *& de ju. fiſci. l. aufertur.* 46. *§. quod à præſide.* ne fœnerent vel mutuum dent. *Inf. ſi cert. pet. l.* 3. *& D. de reb. cred. l. principalibus.* 33. ne mutuo accipiant ſine fœnore. *D. eod. l. præſidis.* 34. immo ne quidem ſub fœnore ab iis accipiant, qui apud ſe litigant. *inf. ſi cert. pet. l. pen.* ne mercaturam exerceant. *d. l. principalibus.* ne ſponſalia cum provinciali contrahant: neve uxorem ducant, niſi ante adminiſtrationem ſuſceptam ſponſalia cum ea contraxerint. *inf. ſi rector provin. l. un. & D. de ritu nupt. l. ſi quis officium.* 38. Item prohibentur donationis cauſa capere. *l. un. §. provincias.* præter mo-
2 dica xeniola. *D. de offi. præſid. l. 6. §. ult.* ¶ Quinto communis eſt ædificatio vel extructio. Hic adminiſtrantes, & qui circa eos ſunt, prohibentur ædes vel naves adminiſtrationis tempore extruere, ob eandem cauſam, ob quam contrahere, vel ex ea cauſa dona-

donationis accipere prohibentur, id eſt, ne ullo modo ſubditos
vexent.*l.un.in pr.& D.de jur.fiſci.d.l.aufertur.§.quod à præſide.*

LIV. *De modo multarum, quæ à judicibus infliguntur.*

SExto judicibus ſeu magiſtratibus communis eſt multæ in- 1
flictio. ¶ Multa eſt coërcitio pecuniaria, quæ arbitrio judi- 2
cis multantis irrogatur. *D.de verb.ſignif.l.aliud.*121.§.1. ¶ Nota 3
primo non eſſe omnino liberum multantis arbitrium. Nam ma-
giſtratus illuſtres multam dicere poſſunt uſque ad quinquagin-
ta libras auri. *l.*4. ſpectabilium alii uſque ad tres, alii uſque ad
ſex uncias auri.*l.ult.*§.1.*&* §.*ceteri.*clariſſimi uſque ad duas au-
ri uncias.*d.l.ult.in pr.* ¶ Nota ſecundo in multa dicenda requiri 4
cauſæ cognitionem, ne innocens multetur.*d.l.ult.*§.*ult.* ¶ Nota 5
tertio ſententiam, qua dicitur multa, ex ſcripto pronunciandam
eſſe.*d.l.ult.*§.*pen.* quod & in aliis ſententiis judicum requiritur.
*inf.de ſentent.ex peric.recit.l.*1. ¶ Nota quarto multam non af- 6
ferre infamiam. *l.*1. ¶ Nota quinto judicem qui multam dixit, 7
non poſſe eam remittere, niſi ex juſta cauſa, ut ob inopiam
multari. *d.l.ult.* §. *ul. & D.de offic.præſ.l.*6.§.*ul.* ¶ Nota ſexto 8
multã applicari fiſco, niſi judex in alios publicos uſus eã deputa-
verit.*l.*5. De urbanis, & provincialibus jus dicentibus hactenus.

LV. *De defenſoribus civitatum.*

SEquuntur judices municipiorum proprii, qui hoc loco tres 1
proponuntur. Primus eſt defenſor civitatis, qui etiam voca-
tur defenſor diſciplinæ.*l.*6.& defenſor plebis.*inf.de offic.jurid.l.
un.* quia tales erant in municipiis, quales tribuni plebis Romæ.
¶ Non eſt igitur magiſtratus, ſed ſimilis magiſtratui, cujus ima- 2
ginem quandam refert. *Nov.*15.*c.*1.*in pr.& c.*5.*in pr.* ¶ De cau- 3
ſis civilibus cognoſcit jure Codicis uſque ad quinquaginta au-
reos. *l.*1. jure autem noviſſimo uſque ad trecentos aureos: ſed
voluntariam juriſdictionem non habet. *d.Nov.*15.*c.*3. ¶ Audit 4
etiam & punit leviora crimina: deprehenſos autem in gravio-
ribus criminibus remittit ad præſidem puniendos. *l.*7.*& d.No-
vel.*15.*c.*6. ¶ In carcerem conjicere poteſt. *d.c.*6. multam vero 5
dicere non poteſt. *l.*5.

LVI. *De magiſtratibus municipalibus.*

SEcundus eſt magiſtratus municipalis: quo nomine duumvi- 1
ri, qui ſunt inter magiſtratus municipales præcipui, ſignifi-
cari ſolent. ¶ Dicuntur autem duumviri unum magiſtratum 2

 admi-

adminiſtrare, & unius officio fungi, quoniam eorum officium
3 eſt individuum. *D ad municip.l.Imperator.*11. ¶ Eligebantur è decurionibus. *D.de decu.l.*7.§.*is qui.* ut defenſores eligebantur
4 ex plebeiis. *ſup.tit.prox.l.*2. ¶ Habent juriſdictionem voluntariam. *inf.de manu.vind.l.ult.& D.de adopt.l.*4. & contentioſam in minoribus cauſis: de majoribus autem cauſis non judicant, niſi eorum juriſdictio conſenſu partium prorogetur. *D.ad mu-*
5 *nicip.l.inter.*28. ¶ Tutorem vel curatorem iis dant, quorum facultates non excedunt quingentos aureos. *ſup. de epiſc. aud. l.*
6 *ſancimus.*30.*& Inſtit.de Attil.tuto.*§.*nos autem.* ¶ Merum Imperium non habent, ſed tantum modicam in ſervos coërcitionem. *D.de juriſd.l.magiſtratibus.*12.*& qui & à quib.l.ſi privatus.*17.§.1.*& de injur.l.item apud.*15.§.*unde quærit.* Quapropter ſibi inobedientes non punit, ſed ſuperior judex eos coërcet. *D. ſi quis jus dic.non obtemp.l.un.*

LVII. *De officio juridici Alexandriæ.*

TErtius eſt juridicus Alexandriæ, de quo dixi *D. hoc tit.* Hucuſque dictum eſt de jus dicentibus.

LIBER SECVNDVS.

TIT. I. *De edendo.*

POSTQVAM dictum eſt de jus dicentibus, conſequenter dicendum de ipſo judicio, cujus quidem duo ſunt præparatoria. Primum eſt libelli conventionalis ſive actionis editio, de qua dixi *D. hoc tit.*

II. *De in jus vocando.*

SEcundum eſt vocatio in jus, de qua dixi *D. hoc tit.*

III. *De pactis.*

VOcati in jus ire debent, niſi juſta cauſa excuſentur. Excuſationis una cauſa eſt pactum, de quo dixi *D.h.t.*

IV. *De tranſactionibus.*

ALtera cauſa eſt tranſactio, de qua dixi *D.h.t.*

V. *De errore calculi.*

ILlud ſpecialiter hîc tranſactione notatur, eam propter errorem calculi reſcindi, niſi de hoc quoque tranſactum ſit. Error calculi

calculi eſt error in computatione factus. nam veteres, ut & multi hodie, calculis utebantur in rationibus ſupputandis. hodie viri elegantiores utuntur potius cifris arithmeticis, quam calculis, ſed etſi per cifras error committatur, nihilominus ad hunc titulum tanquam error calculi pertinebit.

VI. *De poſtulando.*

QVæ hactenus à tit. 19. libri primi expoſita ſunt, partim ad judices, partim ad judicia pertinent: deinceps de litigantibus agitur: & primo loco de poſtulantibus, de quibus dixi *D. hoc tit.*

VII. *De advocatis diverſorum judiciorum.*

HIc titulus eſt pars ſuperioris. Nam advocatus eſt Doctor juris. *l. nemini.* 11. §. *juriſperitos.* ad cujus officium pertinet pro alio. *D. de re judic. l. inter.* 54. id eſt, pro cliente poſtulare. *l. ſuggeſtionem.* 20. ¶ Non ſolum autem vocatur advocatus, ſed etiam patronus. *l. 1. & l. 5. cum ſim.* & cauſidicus. *l. 2. cum ſim.* & orator. *ſup. de ep. & cler. l. omnes.* 33. §. 1. & togatus. *l. 3. & 5. cum ſim.* & ſcholaſticus. *Inf. de lucr. advoc. l. 2. & ibi Cujac.* Quamquam olim advocatus & patronus differebant, ut conſtat ex M. *Tullio pro Cluentio, & ex Aſcon. Verr.* 1. quia patronus erat orator, qui cauſam agebat: advocatus vero, qui jus ſuggerebat, aut præſentiam ſuam amico accommodabat. ¶ Advocatorum tria ſunt genera. Nam alii ſunt advocati ſtatuti, qui in collegio ſunt. *l. per hanc legem.* 26. *cum ſim.* in matricula ſive albo deſcripti. *l. petitionem.* 13. *in pr. l. ſuggeſtionem.* 20. certo numero, quem excedere non licet. *l. cum advocatio.* 8. *l. nemini.* 11. *in pr. & §. ult. cum ſim.* & certo ordine qui turbari nequit. *d. l. per hanc legem. in pr. & l. pen.* conſtituti ſub primiceriis ſeu prioribus ſeu primatibus. *l. binos.* 10. *l. jubemus pro tempore.* 22. *in pr. l. petitione.* 24. *in pr. d. l. per hanc legem. in pr.* certo foro addicti. *l. 4. & ſup. tit. prox. l. ult.* Alii ſunt ſupernumerarii, qui nec certo numero ſunt, nec certo collegio comprehenſi, nec certo foro addicti, ſed per omnia fora libere oberrant. *d. l. nemini.* §. *ult.*

1

2

3

VIII. *De advocatis fiſci.*

ALii ſunt advocati fiſci; qui etiam vocantur patroni fiſci. *ſup. tit. prox. l. cum advocatio.* 8. *cum ſim.* vel ærarii. *ſup. eod. l. nemo.* 28. ¶ Hi vero ſunt, ad quos pertinet agere cauſas fiſcales. *l. 1. cum ſim.* Agunt autem ſinguli in eo foro, ex cujus colle-

1

2

gio ſumpti ſunt: nam ex variis foris ſeu diverſis advocatorum collegiis adſumuntur, ut puta electus ex collegio togatorum præfectianorum, cauſas fiſcales agit apud præfectum urbi: & ſumptus ex collegio togatorum prætorianorum, cauſas fiſcales agit apud præfectum prætorio. *ſup.tit.prox.l.cum advocatio.*8.*l.petitionem.*13.*l.jubemus pro tempore.*22. *in pr. l.petitiones.* 24.*in*
3 *pr.* ¶ Olim erat in quolibet foro unus fiſci patronus: ſed poſtea ſpecialiter conſtitutum eſt, ut duo eſſent in foro præfecti præ-
4 torio Orientis. *ſup.eod.l.binos.*10.*& l.poſt duos.*15. ¶ Hoc officium olim erat annuum. *d.l.cum advocatio.* poſtea conſtitutum eſt, ut biennio duraret, ſaltem in quibuſdam foris, ut in foro præfecti prætorio Illyrici. *ſup.eod.l.ſancimus patronum.*12. Alexandrino. *d.l.petitiones.verſ.egredientem.* Comitis orientis *d.l.jubemus pro tempore.in pr.* ſecundæ Syriæ. *d.l.petitiones.in princ.* nam de aliis foris nihil expreſſum reperio.

IX. *De errore advocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium.*

1 ANtequam tractatui de advocatis finem imponamus, quæ-
2 dam omnibus advocatis communia notare oportet. ¶ Primo error advocati non nocet clienti, niſi cliens præſens ſit, ac triduano ſilentio comprobet ea quæ advocatus dixit. *l.*1. *& l.*
3 *ult.* ¶ Similiter domino litis non nocet error in concipiendo libello admiſſus ab eo, qui libellum ſeu preces concepit. *l.* 2. Nam preces & libellum accipimus ἐν παράλληλῳ.

X. *Vt quæ deſunt advocatis, vel partibus judex ſuppleat.*

1 SEcundo ſi quid advocatus omiſerit, quod ad cauſam faciat, judex ſupplere debet, ſicut enim error, ita etiam omiſſio ad-
2 vocati nocere litiganti non debet. ¶ Idem obtinet in iis quæ
3 omiſſa ſunt à partibus, id eſt, à litigantibus. ¶ Atque hæc indiſtincte obtinent in iis, quæ in jure conſiſtunt: non omnimodo in iis, quæ ſunt facti: quia cum judex ſecundum allegata & probata judicare debeat. *D.de offi.præſ.l.*6.§.1. nihil ſupplere poteſt, quod actis non contineatur: ſed quod in una parte actorum eſt expreſſum, poteſt in altera ſupplere, præſertim ſi ſit judicium bonæ fidei, vel arbitrarium: in quibus judiciis majorem quam in ſtrictis poteſtatem judex habet.

XI. *Ex quibus cauſis infamia irrogatur.*

TErtio infames ad officium advocati non admittuntur. *D.de poſtul.l.* 1. Qui vero & ex quibus cauſis notentur infamia, docui

docui *D. hoc tit.* Huculque de advocatis: conſequenter dicendum de procuratoribus.

XII. *De procuratoribus.*

PRæter ea, quæ *D.h.t.* expoſuimus, quædam hoc loco dicenda de quibuſdam, qui non poſſunt procurationem in ſe ſuſcipere, ut in ſequentibus titulis explanabitur.

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre.*

1 POtentior prohibetur patrocinium litiganti præſtare. Potentior dicitur, cui adverſarius par eſſe non poteſt. *D. de alien. jud. mut. cauſ. fact. l.* 3. Patrocinium hoc loco præſtare dicitur, qui litis procurationem ſuſcipit. ¶ Nota multis modis 2 poſſe contingere, ut quis potentioris opem aſſumat: qui omnes modi prohibentur. Primus modus eſt, ſi eum procuratorem faciat, ut modo dixi. Secundus eſt, ſi actiones in eum transferat. Hic modus à ſuperiori differt, quia ſupra vetabatur potentior agere nomine alieno, id eſt, procuratorio: hîc vetatur agere ſuo nomine cauſam ad alium ſpectantem, & ad ſe tranſlatam. ¶ Si 3 adverſus ea factũ ſit, is qui potentioris viri operam redemit, actionẽ perdit, ille autẽ vir potens extra ordinẽ punitur. *l.* 1. *&* 2.

XIV. *De his, qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.*

1 TErtius modus eſt, ſi quis titulos alicujus viri potentis prædio affigat, ne adverſarius illud prædium petere audeat. Titulus eſt tabula prædio affixa, quæ nomen, vel effigiem vel inſignia domini continet, ut colligitur *ex l.* 1. *inf. tit. prox. & Nov.* 17. *c.* 15. *& Nov. Tiberii de divinis domib. cap.* 1. ¶ Quartus 2 modus eſt, ſi quis in litem, qua pulſatur, potentis viri nomen prætendat, quaſi ad eum cauſa pertineat. Hi duo modi prohibentur *l. un. hoc tit.* Nam viro illi potenti, ſi conſenſerit, infamia per judicem irrogatur. is vero qui ejus auctoritate abuſus eſt, cauſa cadit, & inſuper ſine viri illius potentis conſenſu id facit, plumbatis cæſus damnatur in metallum.

XV. *Ut nemo privatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.*

1 TRia ſunt, quæ inter ſe ſimilitudinem quandam habent: tituli, vela, & ſigna. Tituli ſunt, ut dixi, tabulæ prædiis affixæ.

fixæ. Vela ſolebant foribus ædium à veteribus prætendi: unde *levato velo*, ſignificat aperta fore *in l. pen. inf. de naufrag.* Sicuti Cujacius interpretatur. Signa vero apponuntur rebus mobili-
2 bus. *Nov.164. in pr. & Nov. Tiber. de div. dom. c.1.* ¶ De his igitur omnibus hac in parte agitur, & cum ſuperiori tit. dictum ſit de titulis virorum potentium, hoc tit. agitur de titulis ex velis regiis. Nam titulorum appellatione κατ' ἐξοχὴν ſignificantur tituli regii, qui etiam appellantur tituli fiſcales. *Inf. de aquaduct. l.*
3 *2.* ¶ Si quis titulos regios ſuo prædio affigat, prædium confiſcatur. *l.1.* Si alieno prædio ſine juſſu judicis affixerit, graviſſime punitur. *Inf. de bon. vacan. l.3.* id eſt, plebejus ultimo ſupplicio afficitur: clariſſimus, vel decurio, vel miles, vel clericus proſcribitur, & cuilibet licet titulos regios illicite affixos dejicere & frangere. *l.2. & d. Nov.164.* Eadē obtinent in velis regiis. *d. l.2.*

XVI. *Vt nemini liceat ſine judicis auctoritate ſigna rebus imponere alienis.*

SIgna non poſſumus imponere rebus alienis ſine auctoritate judicis, id eſt, antequam per judicem ſint nobis adjudicatæ. *l. 1.* licet nobis ſint obligatæ, immo nec noſtris rebus ab alio detentis. *l.2.* Quod ſi impoſita illicite fuerint, amoveri impune à quolibet poſſunt. *d. l.1.* & ejus qui ea impoſuit, bona (ut opinor) confiſcantur. *arg. Nov.17. c.15.*

XVII. *Ne fiſcus vel reſpublica procurationem alicui patrocinii cauſa in lite præſtet.*

QVemadmodum viri potentes, ita etiam fiſcus & reſpublica prohibentur patrocinium litiganti præſtare, id eſt, procurationem litis ſuſcipere. Fiſcus eſt populi Romani, vel principis, reſpublica eſt civitas Romano imperio ſubjecta.

XVIII. *De negotiis geſtis.*

CVm dictum ſit de procuratoribus, qui mandato domini adminiſtrant. *D. de procur. l.1.* conſequenter agitur de negotiorum geſtoribus, qui mandato carent. *D. h. t. l.1. & 2.* Huic rubricæ ſatisfeci. *D. eod. tit.* Hic eſt finis tractatus de litigantibus: deinceps ſecundum ordinem etiam in Digeſtis adhibitum enarrabuntur cauſæ, de quibus jus dicitur, id eſt, reſtitutiones in integrum, quæ ex variis cauſis indulgentur.

XIX. *De his, quæ vi metuſve cauſa geſta ſunt.*

PRima reſtitutionis cauſa eſt vis ſeu metus. Nihil autem refert, utrum dicas *metus cauſa*, ut in Digeſtis; an *vi metuſve cauſa*, ut hic, & ut olim à prætore edicebatur: quia metus appellatione etiam vis continetur: quatenus quod vi fit, metu quoque fieri videtur. *D. eod. l. 1.* De hac cauſa dixi *D. eod.*

XX. *De dolo malo.*

SEcunda reſtitutionis cauſa eſt dolus, de qua dixi *D. hoc tit.*

XXI. *De in integrum reſtitutione minorum viginti quinque annis.*

TErtia reſtitutionis cauſa eſt minorennitas, de qua generaliter dictum eſt *ſup. tit. D. de minor.* Hic autem ſubjicientur quinque tractatus ſpeciales.

XXII. *De filiofamilias minore.*

PRimus tractatus eſt de perſonis, quæ in reſtitutione ſpectantur. Hic primo conſideratur minor filiusfamilias, qui cū poſſit, non obſtante patria poteſtate conveniri, poteſt etiam in integrum reſtitutionem petere, excepto mutuo, quod juſſu patris accepit. *D. de minor. l. 3. §. ſed utrum. verſ. proinde.* Sed & pater nomine filii, licet inviti, reſtitutionē petere poteſt. *D. eo. l. patri. 29. in pr.* niſi filio contrahenti conſenſerit. *d. l. 3. §. ſed utr.*

XXIII. *De fidejuſſoribus minorum.*

SEcundo fidejuſſores minorum, de quibus duo ſunt notanda. Vnum eſt, minorem reſtitui contra ſuum fidejuſſorem, cui tenetur actione mandati. Alterum eſt, fidejuſſorem adverſus creditorem minoris, apud quem fidejuſſit, ita demum reſtitui, ſi dolus creditoris intervenerit. *l. 1. & 2. & D. de minor. l. in cauſa. 13. in pr.*

XXIV. *Si tutor vel curator intervenerit.*

TErtio tutor vel curator minoris. Hic ſciendum, minorem reſtitui etiam adverſus ea quæ tutore vel curatore auctore fecit. *l. 1. & inf. ſi adu. rem judic. l. 4. & D. de minor. l. etiamſi. 29. in pr.* nec non adverſus ea quæ ipſe tutor vel curator geſſit: adeo ut electio ſit minoris utrum reſtitutionem petere, an contra

tra

tra tutorem actione tutelæ, ſive curatorem utili negotiorum actione experiri velit: & altero horum remediorum electo, nihilominus poſſit illud omittere, & ad alterũ tranſire. *l.3.& l.ult.*

XXV. *Si in communi eademque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur.*

QVarto minoris ſocius, vel conſors. Hîc duo traduntur de majori & minori ſociis vel conſortibus. I. Majoris factum minori non nocet. II. Minoris reſtitutio majori non prodeſt. Explicit primus tractatus, qui eſt de perſonis.

XXVI. *Si adverſus rem judicatam.*

SEquitur ſecundus tractatus de factis, adverſus quæ neceſſaria eſt minori reſtitutio in integrum. Primum factum eſt condemnatio ipſius minoris. Nota ex ſuperiori rubr. in hac & ſequentibus ſupplenda eſſe hæc verba, *in integrum reſtitutio poſtuletur.*

XXVII. *Si adverſus venditionem.*

1 SEcundum factum eſt venditio. Hîc ſciendum, interdum venditionem ratam manere, quandoque ipſo jure nullam eſſe, ut reſtitutione opus non ſit, alias infirmari per reſtitutio-
2 nem in integrum. ¶ Rata manet, nec per reſtitutionem reſcinditur, I. Si minor juraverit ſe nullam controverſiam facturum: quia ſtandum eſt jurijurando. *l.1.& auth.ſacramenta.* II. Si res fortuitis caſibus obnoxiæ, ut vinum, frumentum, venditæ ſint tutore vel curatore auctore. *D de minor.l.ait prætor.7.§.quæſi-*
3 *tum.*¶ Ipſo jure nulla eſt venditio. I. Si pupillus ſine tutore rem vendiderit. II. Si minor curatorem habens, ſine curatore vendiderit. *ſup.de integ.reſtit.minor.l.3.* III. Si res, quæ ſine corruptionis & interitus periculo, ut prædium, venditum ſit ſine decreto prætoris. *Inf.de prædiis minor.l.2.l.ſiquidem.11.ſi prædium.*
4 *16.* ¶ Aliis caſibus datur reſtitutio: ſive ipſe minor vendidit. *ſup.de fidejuſſ.min.l.1. D.de minor.d.l.ait prætor.* §. 1. ſive tutor curatorve rem ipſius minoris vendidit. *l.2.& D.de minor.l.intra.29.§.1.& l.tutor.47.§.1.*

XXVIII. *Si adverſus venditionem pignorum.*

SIve creditor rem minoris ſibi pigneratam diſtraxit: ſive res minoris condemnati capta & diſtracta ſit: videlicet ſi minor magno detrimento ſit affectus. *l.1.& inf.de præd.minor.*

*l.1.*Sed

*l.*1. Sed ſi pignus ab eo contractum fuerit, cui minor ſucceſſit, reſtitutio ceſſat. *l.*2.

XXIX. *Si adverſus donationem.*

TErtium factum eſt donatio, quæ regulariter occaſionem reſtituendi dat: ſive minor donavit. *inf. de inoff. donat. l.*4. ſive patri donanti conſenſit. *l.*2. *verſ. in aliis.* ſive donationem ſibi factam remiſit. *inf. de præd. minor. l.*7. Quandoque tamen donatio rata manet, ut quia modica eſt. *d. l.*4. vel cum auctoritate curatoris facta eſt ex juſta cauſa. *l.*1. Quandoque ipſo jure non valet, ut prædii donatio. *l.*2. *& inf. de præd. min. l.*4. *l. prædia.*8.

XXXI. *Si adverſus libertatem.*

QVartum factum eſt manumiſſio. Nota minorem non reſtitui adverſus libertatem, quæ ſemel competit, ſive adverſus factam manumiſſionem. *l.*1.2. *& ult. & D. de minor. l. ſi ex cauſa.*9. §. *ult.* reſtitui tamen adverſus manumiſſionem & libertatem futuram. *l.*1. *& D. de minor. l. verum.*11. *in pr.*

XXX. *Si adverſus tranſactionem, vel diviſionem.*

QVintum factum eſt tranſactio: adverſus quam factam, *l.*1. *&* 1
2. *& inf. ubi & apud quem. l.*2. vel omiſſam minor reſtituitur. *D. de min. l. ſi ex cauſa.* §. *nunc videndum.* ¶ Sextum factum 2
eſt diviſio. nam ſi facta diviſione minor læditur, adverſus eam reſtitui debet. *l.*1. *& inf. commu. divid. l.*4.

XXXII. *Si adverſus ſolutionem à debitore vel à ſe factam.*

SEptimum factum eſt ſolutio: adverſus quam læſus minor reſtituitur, ſive ipſi debitor temere ſolverit, & minor pecuniam perdiderit. *D. de minor. l.*7. §. *ſed et ſi.* ſive ipſe minor temere ſolverit, aut quia inconſulto aliud pro alio ſolvit. *D. eo. l. minor.*40. §. 1. aut quia ſolvit, quod non debebat. *D. de minor. l. in cauſa.* 16. §. *Pomponius.* aut quod tantum naturaliter debebat. *D. eodem. l. illud.*25. *in princ. & de condict. indeb. l. interdum.* 29.

XXXIII. *Si adverſus dotem.*

OCtavum factum eſt dotis datio, vel promiſſio: ut quia minor circumſcripta dedit omnia bona ſua in dotem,

aut ultra vires patrimonii dotem promiſit. *l.un. & D.de minor. l.ſi ex cauſa.9.§.1.*

XXXIV. *Si adverſus delictum.*

NOnum factum eſt delictum. Adverſus quod minor non omnino reſtituitur, ſed tantum ratione ætatis pœna mitigatur. *D.de minor.l auxilium.*37.§.1. Niſi per imprudentiam, ſeu juris ignorantiam deliquerit:tunc enim reſtitui poteſt,puta ſi nuptias inceſtuoſas,quas putabat eſſe permiſſas, contraxerit. *D.de adult.l.ſi adulterium.*38.*& ſup.de reſtit.minor.l.pen.*

XXXV. *Si adverſus uſucapionem.*

DEcimum factum eſt uſucapio. nam ſi quis rem minoris uſuceperit, ea uſucapio per reſtitutionem in integrum reſcindetur.

XXXVI. *Si adverſus fiſcum.*

VNdecimum factum eſt contractus fiſcalis.Hic deciduntur tres caſus.I.Si fiſcus cum minore contraxerit,puta rem ejus vili pretio emerit,minor contra fiſcum reſtituitur.*l.1.* II. Si fiſcus rem minoris vendiderit Titio quaſi ſuam, minor contra Titium reſtituitur.*l.3.* III. Si fiſcus rem minoris ſibi pigneratam vendiderit,eo quod ſibi non ſatisfieret:ſic diſtinguitur.Aut res bona fide & auctoritate publica diſtracta eſt, & denegatur reſtitutio: aut ſecus vendita eſt,& minor reſtituitur; ita ut ſolvens quod fiſco debet, rem ſuam recipiat.*d.l.3.*

XXXVII. *Si adverſus creditorem.*

DVodecimum factum eſt mutuum minori datum. Reſtituitur autem minor contra creditorem, niſi aut patre conſentiente acceperit. *ſup.de filiofam.mino.l.2.* aut in rem ſuam verterit, & locupletior factus ſit. *l.1.2.D.de minor.l patri.27.* §.1.Sed ſi eandem pecuniam alteri crediderit,eatenus creditori ſuo tenetur, ut actiones ei contra ſuum debitorem cedere debeat. *d.l.patri.§.1.*

XXXVIII. *Si ut ſe ab hereditate abſtineat.*

1 DEcimumtertium factum eſt acquiſitio hereditatis, contra quam minor reſtituitur, ſive ſit heres extraneus, ſive ſuus, ſive neceſſarius: nempe ut non obſtante aditione extraneus poſſit hereditatem repudiare; vel non obſtante immixtione

tione ſuus heres poſſit abſtinere, neceſſarius poſſit ſeparationem bonorum petere, quamvis ſola abſtentio in hac rub. proponatur. Quin etiam in bonorum poſſeſſione,& (ut generaliter dicam) in quavis ſucceſſione hæc reſtitutio locum habet, *l.1.& 2.& D.de minor.l.7.§.ſed et ſi. & §.ſed quod Papinian. & de acquir.hered.l.neceſſariis.57.§.1.* ¶ Nota hæc omnia obtinere in puberibus. nam impubes non eget reſtitutione, ſed ſine reſtitutione poteſt abſtinere poſtquam ſe immiſcuit. *d.l.neceſſariis.in princ.* 2

XXXIX. *Si ut omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud acquirat.*

Decimumquartum factum eſt omiſſio,id eſt, repudiatio vel abſtentio hereditatis, aut bonorum poſſeſſionis, aut alius cujuſlibet lucri.Nam minor reſtituitur, ut hereditatem vel bonorum poſſeſſionem,ſive in paternis, ſive in extranei bonis acquirat. *l.1.& 2.ſup.de in int.reſt.minor.l.2.& C.de minor.l.3.§.ſi heres.& l.quod ſi minor.24.§.Scævola.*aut quodvis aliud lucrum amiſſum conſequatur. *D.eod.l.7.§.hodie.l.non omnia.44.* ut legatum.*d.l.7.§.Pomponius.*Hucuſque expoſita ſunt facta,ſeu caſus, quibus minor eget reſtitutione in integrum.

XL. *In quibus cauſis reſtitutio in integrum non eſt neceſſaria.*

Sequitur tertius tractatus de cauſis, quæ non egent reſtitutione, quia minor eſt tutus ipſo jure. Nam reſtitutio in integrum concurrit quidem cum alia actione, ſed eo caſu non datur, quo minor ipſo jure tutus eſt. *D.de minor. l.in cauſa.16.in princip.& §.Pompon.*vide *Cent.2. Ἐναντιοφανῶν.qu.99.* veluti ſi minor prædium alienavit ſine decreto. *ſup.ſi adverſ.donat.l.2.& inf.de præd.minor.l.2.4.&* 8.aut ſi circumſcriptus, donationiſve cauſa ſocietatem contraxit. *d.l.in cauſa.§.1.* 1

XLI. *Qui & adverſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.*

Svccedit quartus tractatus in quibus cauſis reſtitutio in integrum denegatur.Sunt autem multæ & variæ, quarum aliquot in ſequentibus titulis ſpecialiter explanabuntur.

XLII. *Si minor ſe majorem dixerit, vel major probatus ſuerit.*

PRima cauſa eſt, ſi minor dolo malo affirmavit, vel probavit ſe eſſe majorem, quo magis alter ſecum contraheret. *l.2.&* 3.*in pr.* At ſi deceptus, vel per errorem id fecit, reſtitui debet. *l.1.& d.l.3.verſ quod ſi.& l.ultim.*

XLIII. *Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.*

SEcunda cauſa eſt, ſi reſtitutio ſemel petita, & à judice denegata fuerit: quia iterum eam petenti obſtat exceptio rei judicatæ, niſi novas rationes alleget, quæ in priori judicio adductæ non fuerunt. *l.1.2.&* 3.

XLIV. *De his qui veniam ætatis impetraverunt.*

TErtia cauſa eſt, ſi minor, priuſquam contraheret, cum eſſet major viginti annis, ſi ſit maſculus, vel octodecim ſi fœmina, veniam ætatis à principe impetravit, & apud judicem competentem ea impetratione inſinuata, tam ſupra dictam viginti vel octodecim annorum ætatem, quam vitæ & morum honeſtatem probavit. *l.2.*

XLV. *Si major factus ratum habuerit.*

QVarto cauſa eſt, ſi quis id, quod in minori ætate geſſit, poſtea major factus ratum habuit. *l.2.* Expoſitæ ſunt cauſæ propter quas reſtitutio denegatur.

XLVI. *Vbi & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit.*

1 SVpereſt ultimus de minorennitate tractatus, qui eſt de ipſo judicio reſtitutorio: de quo quatuor quæſtiones deinceps diſſolventur. Prima quæſtio eſt de foro competenti, id eſt, qui ju-
2 dices reſtituere poſſint. ¶ Reſtituere poſſunt. I. Princeps. *l.1.& ſup.ſi adverſ.rem judic.l.3. & D. de minor.l.niſi.*10.*l.minor.*18.§. 1.*& ſeqqq.* II. Magiſtratus ſeu judex ordinarius. III. Iudex pedaneus. *l.ultim.* ſic enim hanc legem cum Cujac. accipio: quam-
3 vis à Duareno in contrariam ſententiam detorqueatur. ¶ Reſtituere non poſſunt. I. Magiſtratus municipalis. *D.ad municip.l. ea quæ.*22. II. Arbiter compromiſſarius. III. Arbiter à judice pe-
4 daneo datus. *d.l.ult.* ¶ Hic autem utimur illa juris regula, Actor ſequitur forum rei. *l.2.*

XLVII. De

XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in judicio in integrum reſtitutionis.*

SEcunda quæſtio eſt, quæ minori reſtitutionem petenti reputari poſſint. Hic generaliter ſciendum, minorem, qui reſtituitur, ut non debet in damno verſari, ita etiam non debere lucrum retinere. *l.un.* quia reſtitutio fit hinc inde. *D. de minorib. l. quod ſi minor.* 24. §. *penult.*

XLVIII. *Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.*

TErtia quæſtio eſt, an procurator in hoc judicio admittatur. Reſpondetur, procuratorem admitti tam ex parte actoris, quam rei, dummodo ſpeciale mandatum habeat, aut, ſi de eo dubitetur, caveat rem ratam dominum habiturum. *l.un. & ſup. ſi tut. vel curat. interv. l.* 1. *& D. de minorib. l. quod ſi de ſpeciali.* 26.

XLIX. *In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid novi fiat.*

QVarta quæſtio eſt, an judicio reſtitutionis pendente liceat aliquid innovare. Reſpondetur, non licere, ſed interim omnia in ſuo ſtatu manere. *l.un.* Hucuſque de reſtitutione minorum.

L. *De reſtitutionibus militum, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt.*

QVarta reſtitutionis cauſa eſt abſentia reipublicæ cauſa. inter abſentes autem reipublicæ cauſa numerantur etiam milites. *l.* 3. *& D. ex quib. cau. majo. l. ſi qua militi.* 40. *in pr. l. milites omnes.* 45. Quapropter hæc rubrica ſic debet accipi, ut de reſtitutionibus militum cæterorumque reip. cauſa abſentium dicendum proponatur.

LI. *De uxoribus militum, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt.*

HAec reſtitutio producitur etiam ad uxores militum, cæterorumque reipub. cauſa abſentium, quæ cum maritis peregrinantur, ne conjugalis pietas detrimentum eis afferat. *l.* 1. *&* 2.

LII. *De temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum, & aliarum perſonarum, quæ reſtitui poſſunt, quam etiam heredum eorum.*

1 ILlud commune eſt omnibus reſtitutionibus ſupra expoſitis, ut intra certum tempus peti debeant, poſt quod peti non poſſunt. Prætor annum utilem præſcripſit. poſtea Conſtantinus actioni de dolo biennium tribuit. *ſup. de dolo l. ult.* In cæteris Iuſtinianus pro anno utili ſubſtituit quadriennium continuum, ita ut hoc tempus neque minori currat, quamdiu minor eſt (niſi veniam ætatis à principe impetraverit: quo caſu tempus currit à die inſinuationis apud competentem judicem factæ: ſic tamen, ut nullo modo reſtitutio denegetur, quamdiu eſt minor, licet quadriennium à dicta inſinuatione effluxerit. *l.* 5.) nec abſenti reipublicæ cauſa quamdiu reipublicæ cauſa abeſt. *l. ult.*

2 ¶ De heredibus autem reſtituendis notetur diſtinctio quadripertita. I. Si minor minori ſucceſſit, poſt ſuam legitimam ætatem habet ſtatutum ad reſtitutionem petendam tempus. *l.* 5. §. 1. *& D. de minor. l. interdum.* 19. II. Si minor majori ſucceſſit, poſt legitimam ætatem tantum temporis habet, quantum defunctus habebat, ſeu quantum ei ſupererat mortis tempore. *d. l.* 5. §. *quod ſi majoris. d. l. interdum. verſ. plane.* III. Si major minori ſucceſſit: ſtatim atque hereditatem adivit, aut bonorum poſſeſſionem petiit, ſtatutum tempus, id eſt, quadriennium habet ex perſona defuncti. *l.* 4. *& d. l.* 5. §. *ult. & D. de minor. l. minor aut l.* 18. §. *ult.* IV. Si major majori ſucceſſit: ſtatim ac adivit hereditatem, aut petiit bonorum poſſeſſionem, tantum temporis habet, quantum defunctus habuit mortis tempore. *glo. ult. in d. l.* 5.

LIII. *Quibus ex cauſis majores reſtituantur.*

SVb hoc tit. proponuntur variæ reſtitutionum cauſæ, ex quibus reſtituuntur majores viginti quinque annis, præter abſentiam reipub. cauſa, de qua dictum ſupra fuit. Harum cauſarum aliæ continentur edicto prætoris, veluti ſi quis fuerit in vinculis, aut poteſtate hoſtium: aliæ ſunt referendæ ad generalam clauſulam, qua prætor pollicetur ſe reſtituturum, quotieſcumque juſta cauſa videbitur. *D. hoc tit. l.* 1.

LIV. *De alienatione judicii mutandi cauſa facta.*

VLtima reſtitutionis cauſa eſt alienatio judicii mutandi cauſa facta, quam expoſui *D. hoc tit.* De magiſtratuum & jus dicentium judiciis hactenus.

L V. *De receptis arbitris.*

SEquuntur judicia arbitrorum compromiſſariorum, qui arbitrium in ſe receperunt, de quibus dixi *D.h.tit.*

L V I. *De ſatiſdando.*

CVm de judiciis principalibus, & de juriſdictionibus, & de arbitriis compromiſſariis dictum ſit, ſupereſt ut agamus de judiciis proprie dictis; id eſt, judicum pedaneorum: quorum judiciorum præparatoria tria ſunt. Primum præparatorium eſt ſatiſdatio: cujus definitionem, & à cæteris cautionibus diſtinctionem expoſui. *Inſt.h.t.* ¶ Qui ſuo nomine agit. I. Tam reo quam executori promittit ſe intra duos menſes litē conteſtaturum: &, niſi id fecerit, ſe omne damnum adverſario reſtituturum in duplum: ſic tamen, ne hæc cautio excedat triginta ſex aureos. *Nov.96.c.1.* II. Datis, ſi poteſt, fidejuſſoribus: ſin minus, jurato cavet ſe permanſurum in judicio uſque ad terminum litis, id eſt, uſque ad ſententiam definitivam: &, ſi victus fuerit, ſe decimam partem litis adverſario ſoluturum. excipiuntur lites communi partium conſenſu motæ, quæ hanc cautionem non deſiderant. *No.112.c.2.* Item excipiuntur argentarii, qui hoc nomine non ſatisdant, ſed repromittunt. *edict.7.* III. Si ex reſcripto principis reum ad judicem non competentem, id eſt, ex provincia in urbem, vel in aliam provinciam vocet, datis fidejuſſoribus cavet, niſi litem exequetur uſque ad ſententiam, aut ſi exequens non obtinuerit, ſed daturum certam pœnam, quam judex definiet. *Nov.53.c.2.* IV. Interdum cavet de rato, veluti ſi procurator adverſario deferente juraverit, & ex ſuo jurejurando agat. *D.de procur.l.non ſolum.39 §.1.verſ.ſed interim.* ¶ Procurator actoris cavet I. Rem ratam dominum habiturum, ſi de mandato dubitetur. *l.un.in pr.* De hac cautione dictum eſt *D.rat.rem hab.* II. De actore defendendo, ſi à reo conveniatur. *d.l.un. verſ.ſin autem.* quæ ſatiſdatio eſt ex edicto prætoris. *D.de procur.l.ſervum quoq.33.§.ait prætor.* Niſi enim defendat, actio ei denegatur. *D.eod.l.mutus.43.§.pœna.* ¶ Reus cavet I. Se judicio ſtaturum: de qua cautione dictum eſt *D.qui ſatiſd.cogan.* II. Se permanſurum in judicio uſque ad finem litis, id eſt, uſque ad ſententiam definitivam, quæ cautio modo eſt ſatiſdatio, modo juratoria cautio, modo repromiſſio. *Inſt.de ſatiſdat.§.ſed hodie.* Qui autem ſatiſdent vel jurent, vel repromittant, *eod.t.* expoſui. ¶ Rei procurator, vel defenſor cavet judicatum ſolvi: de qua cautione dictum eſt *D.judic.ſolvi.*

1 2 3 4 5

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum ſublatis.*

SEcundum judicii præparatorium olim erat impetratio actionis à prætore, qui judicem dabat, & formulam præſcribebat. Sed hæ formulæ, & hæ impetrationes conſtitutionibus principum ſunt ſublatæ.

LVIII. *De jurejurando propter calumniam.*

1 TErtium præparatorium eſt bona fides, quam lex à litigantibus requirit, ne temere litigēt. Quamobrem tam actorem, quam reum de calūnia jurare jubet. *Inſt. de pœn. tem. litig.*
2 *§. ult.* ¶ Calumnia & calumniator dicuntur à vetuſto verbo *calvitur*, quod ſignificat morari & fruſtrari. *D. de verb. ſignif. l. ſi*
3 *calvitur.* 233. *in pr.* ¶ Calumniator proprie dicitur, qui falſa crimina ſciens intendit. *D. ad SC. Turpil. l.* 1. §. 1. ſed latius ſumpto vocabulo, calumniator dicitur, qui ſciens prudens per fraudem alicui negotium comparat. Paul. *l.* 1. *ſent. tit.* 5. *in pr.* & calumniari dicuntur, quicumque temere litigant. *D. de liber. cau. l. cui neceſſit.* 39. §. 1. *& Inſt. in pr. proœm.* Latiſſime autem verbum calumniæ ſumitur, cum omnem ingenii malitiam ſignificat, ut apud M. Tull. *l.* 2. *de repub. Vt Carneadi reſpondeatis, qui ſane optimas cauſas ingenii calumnia ludificari ſolet.* Secunda ſignificatio
4 ad hunc titulum pertinet. ¶ Iusjurandū igitur de calumnia eſt, quo jurans affirmat ſe non alterius vexandi cauſa, ſed bona fide
5 aliquid petere, aut petenti contradicere. ¶ Dividitur in jusjurandū judiciale & extrajudiciale. Iudiciale eſt, quod ad judiciū, vel actus judiciales pertinet. extrajudiciale, quod extra judiciū ſuper actu extrajudiciali præſtatur: veluti cum quis jurat ſe non calumniæ cauſa petere, ut ſibi permittatur ſuum theſaurum
6 quærere in fundo alieno. *D. ad exhibend. l. theſaur.* 15. ¶ Iudiciale à Doctoribus ſubdividitur in ſpeciale, & generale: olim enim (ut putant) in ſingulis articulis litis & ſingulis cauſis jurabatur de calumnia: ſed hodie ſemel tantum & generaliter juratur in principio litis. *No.* 49. *c.* 3. Hanc ſententiam merito Cujacius improbat: quoniam Imperator ibi conſtituit quidem ſemel tantum de calumnia jurari in tota lite: non tamen hoc generaliter conſtituit, ſed tantum cum probationes ab adverſario exiguntur: noluit enim, quotieſcūque probatio exigitur, toties de calumnia jurari, ſed ſemel ab initio litis jurari, quod in eo judicio numquam probatio per calumniam exigetur. Hoc igitur eſt

juſjurandum ſpeciale de probationibus quæ ab adverſario exiguntur. omnino autem univerſale ſeu generale juſjurandum de calumnia nullum eſt. ¶ Inter juramenta judicialia, quæ omnia 7
dixi eſſe ſpecialia, numeratur juſjurandum de litis conteſtatione, de quo ſolo agitur in hoc titulo. ¶ Hoc ſubdividi poteſt: 8
quoniam aliud præſtatur ex parte actoris, aliud ex parte rei. Actor jurat ſe non calumniandi animo, ſed quia bonam cauſam ſe habere exiſtimat, litem moviſſe. Reus jurat ſe, quod putet bona inſtantia uti, ad contradicendum perveniſſe. *l.2. in pr. & Inſt. de pœn. tem. litig.* §.1. ¶ Nota primo hoc juſjurandum eſſe (ut 9
noſtri loquuntur) de credulitate, non de veritate. non enim jurant litigantes ſe bonā cauſam habere, ſed ſe ita credere. ¶ Nota ſecundo actorem jurare de calumnia, ſive ſuo nomine agat, 10
ſive alieno, ut tutorio, vel curatorio. *d.l 2.* §.*quod obſervari.* Cum autem per procuratorem litigatur, nihilominus jure civili dominus litis jurare debet, non procurator, & cum univerſitas per ſyndicum litigat, ipſa univerſitas, aut ſaltem major ſeu præcipua pars jurare debet, non ſyndicus. *d.l.2.* §.*ſin autem. &* §.*hoc etiam.* Sed jure Pontificio etiam procuratores, & ſimiles perſonæ, ut ſyndici, jubentur jurare de calumnia. *extra h. tit. lib. 6. cap.2.* §.1. Item hæ perſonæ jurare poſſunt pro domino litis, in animam ejus, ex ſpeciali mandato. *extra. eo. cap.*1.3.4. *pen. & ultim.* ¶ Nota tertio jurari de calumnia in omnibus judiciis. *d.l.* 11
1. in pr. non ſolum in civilibus, ſed etiam in criminalibus. *Feud. lib.6. t.10.* § *ſi quis autem. & extra. h.t.c.*1. & in ſpiritualibus. *extra eo. t.l.6. c. ult.* ¶ Nota quarto hoc juſjurandum præſtari in 12
primordio litis, id eſt, ſtatim poſt litem conteſtatam. *d.l.2. in pr. &* §.*ult.* quod ſi tunc quovis caſu prætermiſſum fuerit, poſtea quandocumque in eodem judicio jurari poterit. *extra eod. t. lib. 6. c.1. in pr.* Quod ſi procurator abſentis litiget, poſt ſatiſdationem præſtitam lis non procedit, donec intra certum tempus à judice præſcribendum dominus litis juret. *d.l.2.* §.*ſin autem abfuerit. &* §.*hoc etiam.* ¶ Nota quinto actorem de calumnia jura- 13
re nolentē cauſa cadere. reū jurare recuſantem haberi pro confeſſo. *d.l.2.* § *quod ſi act. &* §.*ſin autem reus. & extra h.t.c. ult. in fin.* ¶ Nota ſexto hoc juſjurandum jure civili prætermitti nullo 14
modo poſſe, quin judicium ſit inane & nullum. *d.l.2.* §.*ſed quia.* jure autem canonico poſſe tacite remitti, non expreſſe: ita ut, ſi pretium nec præſtitum ſit, judicium ſit nullum: ſi nec petitum nec præſtitum ſit, judicium valeat. *extra h.t. lib.6. cap.1.* §.1.
¶ Hactenus de judiciorum præparatoriis. nam etſi juſjuran- 15
 dum

dum calumniæ præſtatur poſt litem conteſtatam, tamen ad bonam fidem refertur, qua quis jurat ſe acceſſiſſe ad litem movendam: & hac ratione inter præparatoria refertur: ſequitur, ut de ipſis judiciis proprie dictis, id eſt, quibus judices pedanei præſunt, agamus tam in genere, quam in ſpecie.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De judiciis.*

DE judiciis primo loco generalia, deinde ſpecialia & ſingularum ſpecierum propria ſunt explananda, *arg.l.1.D. de reb.cred.* Recte igitur hic datur generalis titulus *de judiciis*, ut & initio ſecundæ partis Pandectarum: nam illi parti hic liber proportione reſpondet, eaſdemque materias continet. Quæ igitur ibi notavi, huc transferri pro hujus tituli interpretatione poſſunt. Tractatus generalis multiplex eſt. Primus tractatus eſt de ipſis judiciis (veluti quid ſit judicium, & quot ejus genera) cui ſatisfeci *D.h.tit.*

II. *De ſportulis, & ſumptibus in diverſis judiciis faciendis, & de executoribus litium.*

1 HIc titulus & ſequentes uſque ad tit. *de inofficioſo teſtamento*, ſunt ſuperioris tituli pars. nam generalis tractatus de judiciis late patet, ac ſeptem particulares tractatus ſub ſe continet. Primus tractatus eſt de executoribus. Simul autẽ agitur de ſportulis, & ſumptibus litium: quia non alii ſumptus hic conſiderantur, quam ſportulæ, quæ executoribus litium præbentur.

2 ¶ Sportula eſt nomen deminutivum à ſporta, ut fiſcellæ à fiſco, hæc autem ſunt numerorum & aliarum rerum receptacula, & per metonymiã ſubjecti accipiuntur pro ipſa pecunia, quæ fiſco vel ſportula continetur. Aſcon. *in Verri.* 2. ſcribit, ſportulas eſſe minores fiſcis: idcirco ſportulam accipi pro pecunia privata, fiſcũ pro publica.

3 ¶ Sportulæ à Suida definiũtur. *δῶρα ἐπὶ πάντων διδόμενα παῤῥησίᾳ, dona ſeu munera, in quibuſcumq; [rebus] palã præbita.* Quod ait, *in quibuſcumq. rebus*, ſignificat ſportulas dari vel in nummis, vel in alienis rebus. Vnde ſportulæ, quæ olim ſalutatoribus dari ſolebant, primo in obſoniis, poſtea in centum quadrantibus præbebantur. Fœneratores quoque de pecuniis fœnori dandis aliquid ſiliquarum vel ſportularum nomine

nomine retinebant: quod Iuſtinianus prohibet *inf. de uſur. l. eos. 26. §. 1. verſ. interdicta.* ¶ Sportularum aliæ ſunt voluntariæ, quæ 4
libero donantis arbitrio præſtantur, ut cum Conſules pecunias in vulgus ſpargunt. *Nov.* 105. & cum veteres ſalutantibus ſportulas præbebant, ut modo dixi: aliæ neceſſariæ, quas præſtare neceſſe eſt. Hæ partim ſunt extrajudiciales, ut quæ præſtantur ab his, qui magiſtratum ſuſcipiunt. *l. 2. & Nov. 8. in fin.* vel decuriones creantur. *D. de donat. in. vir. & uxo. l. 5. §. pen. & de decur. l. 6. §. 1.* & quæ ſolvuntur executoribus juſſum principis, vel urbici magiſtratus inſinuantibus in provincia. *ſup. de epiſc. audien. l. de his quæ ſingulis. 26. §. ſi quis autem.* partim judiciales, quæ ad hunc titulum pertinent, & vel judicibus, vel executoribus præſtantur. ¶ Iudicibus pedaneis, præter duas libras auri, quas an- 5
nuatim à publico percipiunt, à litigantibus præſtantur duo aurei in lite conteſtanda, ac totidem in fine litis, dummodo cauſa centum aureos excedat, alioqui nihil accipiunt à litigantibus. *Nov. 82. c. 9.* ¶ Executoribus debentur I. Provocatione in jus 6
ſemiſſes in ſingulos centenos aureos petitos, hos autem ſemiſſes accipiunt à reo cõvento. *Inſt. de action. §. tripli.* & *ibi* Theoph. II. Pro editione libelli, vel inſcriptionis, vel actorum, vel inſtrumentorum certa quantitas *l. pen.* definita *per l. ult.* quæ non extat. ¶ Nota primo, quibuſdam ex ſpeciali privilegio conceſſum 7
eſſe, ut exiguas ſportulas ſolvant, ut perſonis religioſis. *Nov. 123. c. 28.* nonnullis, ut nullas ſportulas ſolvant, ut Epiſcopo in cauſa Eccleſiæ. *d. c. 28.* & tenuioribus hominibus. *Nov. 17. cap. 3.* & advocatis, qui intra numerum ſunt, & ſuas cauſas agunt. *ſup. de advoc. div. jud. l. per hanc. 26. §. ult.* ¶ Nota ſecundo, privile- 8
gium uni parti conceſſum, ut minores, vel nullas ſportulas ſolvat, etiam parti adverſæ prodeſſe, ut in judicio æqualitas ſervetur. *Inf. de fructib. & lit. expen. l. ult. & inf. de prox. ſacr. ſcrin. l. in ſacris ſcriniis. 12. §. ult.* ¶ Nota tertio, modũ ſportularum prag- 9
maticos debere potius ex conſuetudine, quã ex jure ſcripto petere. Azo *hic. n. 9.* Hactenus de ſportulis. ¶ Tertius tractatus eſt 10
de ſumptibus in judicio faciendis. Sumptus, qui in litem fiunt, partim latius, partim anguſtius patent, quã ſportulæ: nam ſportulæ tã extra judicium præbẽtur, quam in judicio, ut ex ſupra dictis patet: ſumptus autẽ litis tantũ in judicio fiunt, ſed ſumptuum litis, alii vocantur ſportulæ, ut ſupra docui: alii minime, ut ſumptus qui teſtibus à litigatoribus præbentur. *Infr. de teſtib. l. quoniam. 11. & inf. de appell. l. 6. §. ſi quis autem.*
¶ Iam vero ſumptus litis conſiderantur, vel quatenus in litem 11
fiunt:

fiunt: vel quatenus antea facti, reſtitui ab adverſario debent ei qui fecit. Hæc poſterior conſideratio pertinet ad tit. *Inf. de fru-*
12 *ctib. & lit. expen.* Prior conſideratio eſt hujus loci. ¶ Hi ſumptus partim fiunt in judicem, ut cum judici pedaneo duo aurei præſtantur in lite conteſtanda, ac totidem in fine litis, ut ſupra expoſui: partim in apparitores, ut cum dantur ſportulæ executoribus: partim in teſtes, ut paulo ante dixi: partim in advocatos, quibus dantur honoraria, ſi ſint ſupernumerarii, quia non fruuntur publico ſalario. *ſup. de poſtul. l. 3. & D. de extraord. cogn. l. 1. §. in honorariis. §. ſi cui. & §. divus.* partim in procuratores, quibus honoraria ſeu ſalaria licita debentur, ſi de his convenerit. *Inf. manda. l. 1. & D. eo l. 6. in princ. & l. 7.* partim in iter faciendum. *Inf. de his qui accuſ. non poſſ. l. 3. in fin. & Nov. 53. in princ. & cap.*
13 *1.* ¶ Quartus tractatus eſt de executoribus litium. Executoris vocabulum late patet, quicumque enim aliquid exequitur, recte vocatur executor, itaque vulgo executores teſtamentarii dicũtur, quos Marcellus appellat miniſtros. *D. de lega. ij. l. ſi quis Titio. 17.* Marcianus Imperator diſpenſatores. *Nov. de teſtam. cleric.* Leo ἐπιτρόπους. *Nov. 68.* ſed hoc loci tantum agitur de litium executoribus, id eſt, de apparitoribus, qui magiſtratui ſeu judici inſerviunt tamquam miniſtri. *l. 2. cum ſim.* nam vocantur etiam apparitores. *l. 1. & ſup. de epiſcop. & cler. l. omnes. 33. §. executoribus.* vel viatores. *D. de judic. l. ult.* vel interceſſores. *ſup. de offic. recto. provinc. l. ne quis judicum. 8. & inf. qua res pigno. l. 7.* Duarenus *ad Nov. 28.* notat eos à Procopio appellari introductores, quia cauſã introducunt ad judicem. Alii ſunt executores ſententiæ ſeu rei judicatæ, videlicet qui juriſdictioni præſunt, & ſuã vel judicum à ſe datorum ſententiam exequuntur. *Inf. de execut. rei judica. l. pen. & extra de offic. jud. delega. cap. paſtoralis. 28. §. pen.* Executores igitur, de quibus hoc titulo tractatur, ſunt apparitores, quibus mandata eſt cauſæ examinatio. *ſup. tit. prox. l. ult.* & imminendi liti ſolicitudo injuncta eſt. *Inf. de prox. ſacr. ſcrin. l. in ſacris ſcriniis. 12. §. 1.* atque hi ſunt, qui cauſam præparant, & ad judicem introducunt. *d. Nov. 82. cap. 7.*
14 ¶ Executorum alii inſerviunt magiſtratibus. *l. 3.* alii judicibus pedaneis. *d. Nov. 87. cap. 7.* Nec poteſt unus duobus vel pluribus judicibus inſervire, ut expreſſe conſtituit Imperator *eod. cap. 7.* licet tam Haloander, quam vetus interpres verba Iuſtiniani ſic accipiant, quaſi duobus tantum judicibus eundem executorem
15 inſervire permittat. ¶ De executorum ſportulis ſupra dixi.

III. *De pedaneis judicibus.*

SEcundus tractatus eſt de ipſis judicibus. Hi vocantur judices 1 pedanei. *l.5. & D. de poſtul. l.1. §. removet.* Græce *χαμαιδικασταί. Nov. 60. cap. 2.* (quia tribunal non habent, ut magiſtratus, ſed tantum de plano judicant) vel judices dati. *D. de jud. l. judex datus. 46. & de re ju. l. à Divo Pio. 15. in pr. & jud. ſol. l. pen.* & conjunctim judices pedanei dati. *l.4.* vel judices delegati. *ſup. de judic. l.5. l. properandum. 13. §.1. & l. apertiſſimi. 16.* vel judices ſpeciales. *ſup. eod. l. cum ſpecialis. 18. & D. de offic. præt. l. ult. & de offic. præſid. l.5.* & ſimpliciter judices. *D. de judic. l. cum prætor. 12. §.1. & de div. reg. jur. l.2.* vel arbitri. *l.1. & d. Nov. 82.* vel cognitores. *Inſ. tit. prox. l. un.* vel diſceptatores. *l.3.* ¶ Eſt autem judex 2 pedaneus, ſeu quocumque nomine eum appellare libeat, qui tantum judicandi, non jus dicendi facultatem habet, proinde ſententiam ſuam non poteſt exequi: ſed is eam exequitur, à quo judex datus fuit. *D. de jud. l. à Divo Pio. 15.* ¶ Cognoſcunt 3 tantum de cauſis levioribus. *l.5.* id eſt, uſque ad quingentos aureos. *Nov. 82. c.5.* ſive apud ſe motæ ſint, ſive motæ apud magiſtratum, & ſibi ab eo delegatæ. *ea. Nov. c.2.* Vſque ad dictam vero ſummam etiam reſtituere in integrum poſſunt ex conſtitutione Iuſtiniani. *ſup. ubi & apud quem cogn. in int. reſt. agit. ſit. l. ult.* Sed de libertate cognoſcere non poſſunt. *l.2.* His expoſitis deinceps tres quæſtiones de judicibus pedaneis ſunt diſſolvẽdæ.

IV. *Qui pro ſua juriſdictione judices dare, darive poſſunt.*

PRima quæſtio eſt, qui poſſint judicem dare. In urbe ii dare 1 judicem poſſunt, qui juriſdictionem habent: in provinciis ii, quibus hoc ſpecialiter lege, aut ſenatuſconſulto, aut conſtitutione principis conceſſum eſt: quia judicis datio eſt pars juriſdictionis urbanæ, non provincialis. *D. de juriſd. l.1. & 3. in fin. & de judic. l. cum prætor. 12. §.1.* ¶ Secunda quæſtio eſt, qui poſſint 2 judices dari. Sciendum eſt Iuſtinianum, abrogata Zenonis conſtitutione, qua alii judices aliis foris attribuebantur certum duodecim judicum corpus omnibus foris communium in urbe conſtituiſſe; ita ut octo eſſent ex advocatorum numero, quatuor majoris eſſent dignitatis: unde illos eloquentiſſimos, hos glorioſiſſimos appellat, his igitur ſolis cauſas in urbe delegari permiſit: niſi forte magiſtratus mallet partem litis alicui ex aſſeſſoribus ſuis committere: nam hoc quoque eis conceſſit, dum-

dummodo ipſe magiſtratus tam in principio litis,quam in medio cauſam audiat,& cognoſcat,ac tandem liti finem imponat. 2 alii namque erant aſſeſſores, alii judices pedanei, quamquam omnes erant ex eodē ordine. *Nov.60.c.2.Nov.82.c.1.2.4.& 8.* In provinciis certum judicum corpus non reperio.Itaque puto præſidem poſſe quemvis juriſperitum judicem dare, ſed non magis poteſt ſe ipſum dare judicem. *D.de offic.præſ.l.5.* quam Romæ prætor.*D.de offic.prætor.l.ult.*Præterea non debet judex dari,quem alterutra pars nominatim petiit,niſi ad verecundiam petiti judicis reſpiciens princeps id ſpecialiter permittat. *D.de judic.l.obſervandum.47.*

V. *Ne quis in ſua cauſa judicet, vel jus ſibi dicat.*

TErtia quæſtio eſt, in qua cauſa judex quis dari poſſit, vel non. Hîc datur regula:Nemo poteſt eſſe judex in ſua cauſa.*l.un.*quia(ut Lactantius ſcribit.*lib.2.*) facilius eſt judicare de alienis,quam de ſuis.& recte Ariſtoteles ait pleroſque eſſe pravos judices de rebus ſuis,*lib.3.Polit.c.6.& c.12.* Eadem eſt Plutarchi ſententia in libro περὶ ἀοργησίας. ſibi enim quiſq; æquior judex eſt, quam adverſario. Cicero pro Deiotaro, Seneca *lib.2. de beneficiis.c.6.*Quod ſi nemo debet judicare in ſua cauſa,multo minus ei concedendum eſt,ut ſibi jus dicat: quando quidem plus eſt jus dicere, quam judicare, cum in juriſdictione inſit coërcitio. *D.de offic.ejus.l.ult.in fin.* qua judex pedaneus caret. *D.de re judic.l.à Divo Pio.15.in pr.*Hucuſque de judicibus.

VI. *Qui legitimam perſonam ſtandi in judicio habeant, vel non.*

TErtius tractatus eſt de litigantibus, de quibus dantur duæ regulæ.Prima regula eſt:Nemo admittitur ad litigandum, niſi legitimam perſonam habeat ſtandi in judicio. Quidam enim excluduntur ratione ætatis,ut infans.*D.de admin.tutor.l.1.§.ſufficit.verſ.ita tamen.*& pupillus ſine tutore, adoleſcens ſine curatore. *l.1.& 2.& inf.qui da.tuto.l.univer.11.& ſup.adv.rem judic.l.pen.& D.de re judic.l.acta.45.§.pen.* Alii ratione ſtatus,ut ſervus. *ſup.de judic.l.6.& 7.& D.eod.l.non idcirco.44.§.1.* Præterea fruſtra quis defuncti nomine judicium accipit: quia judicium illud omnino eſt nullum. *D.eod.l.qua de re.74.§.ult.*

VII. *Ut nemo invitus agere, vel accuſare cogatur.*

SEcunda regula eſt: Nemo invitus agere, vel accuſare cogitur. *l.un. & inf.de uſur.pupill. l.ult. & inf.de pignor. l.creditor.*

*tor.*20. In reum autem etiam invitum judicium redditur. *D.de verb. oblig. l.inter ſtipulantem.*83. *in pr.* quamquam regulariter non cogitur perſonaliter comparere,ſed poſt per procuratorem judiciū ſubire.*D.de proc.l.*1.§.*pen.& Inſt.per quos age.poſſ.in pr.*

VIII. *De ordine judiciorum.*

QVartus eſt tractatus de ordine judiciorum,qui quidem duplex eſt.I.Spectatus inter diverſas actiones,quarum altera ab altera pendet: ita ut,niſi cumulentur in eodem judicio,altera poſt alteram debeat intentari.Sic inofficioſi teſtamenti querela, quæ eſt præparatoria petitionis hereditatis vel ante hanc actionem proponitur.*D.de inoff.teſtam.l.*6.§.1.vel ſimul proponitur & cumulatur.*D eod.l.qui de inofficioſo.*20.Sic cauſa criminalis vel ante civilem diſceptatur.*l.ult.* vel ſimul agitur & definitur.*l.pen.*Iudicium vero poſſeſſorium jure civili cum petitorio cumulari non poteſt,ſed prius terminari debet. *Inſtit.de interd.§.retinendæ.verſ.namque.* jure Canonico cumulari poteſt, ita ut prius feratur ſententia de poſſeſſione, ſed prævaleat ſententia de proprietate.*extra de cauſa poſſ.& propr.c.6*.Cauſa quoque ſtatus vel ante quæſtionem de hereditate diſceptatur, vel cum ea cumulatur.Sed cum incidit in quæſtionem de hereditate,id eſt,cum mota hereditatis petitione objicitur exceptio ſtatus, tunc judex prius de ſtatu cognoſcit., ac de hereditate ſola, non de ſtatu pronunciat. *l.*1.*& ſup.de judic.l.* 3. *& inf. de petit. hered.l.liber.*8. II.ſpectatur inter diverſos articulos ejuſdem litis:ut quia exceptio dilatoria proponi debet ante litem conteſtatam, ac probari poſtquam actor intentionem ſuam probaverit. *Inf.de probat.l.exceptionem.*19. Generaliter autem hic ordo in judiciis ſervatur, ut poſt præparatoria lis conteſtetur; hoc enim eſt judicii ſeu litis principium. *Inf.tit.prox.l.un. & D.ratam rem hab.l.amplius.*15. mox juretur de calumnia. *ſup.de jurejur. prop.calum.l.*2.*in pr. & §.ult.* deinde actor ſuam intentionem, tum reus exceptionem probet.*d.l.exceptionem.*poſt hæc in cauſa concluditur,ac tandem ſententia fertur.*Nov.*115.*cap.*2.*& extra de fid.inſtrumen.cap. cum dilectus.* 9. ſententiam vero provocatio, vel executio ſequi ſolet.

IX. *De litis conteſtatione.*

DE litis conteſtatione,quam diximus eſſe in judiciis,ordine 1
primum quædam occurrunt explicanda. ¶ Inde dicta eſt, 2
quod olim fiebat adhibitis teſtibus,utroque reo teſtante,id eſt,

dicente,

dicente, Teſtes eſtote. Feſtus *in verbo, Conteſtari.* ſed hæc ſolem-
3 nitas poſtea à foro receſſit, nomen tamen manſit. ¶ Tria ſunt, quæ litis conteſtationem faciunt: intentio actoris, contradictio rei, & audientia judicis. *l.un.* Litis igitur conteſtatio eſt judicii principium, quod fit actoris intentione, & rei contradictione
4 apud judicem cauſam audire incipientem. ¶ Vt igitur litis conteſtatio valeat, multa requiruntur. I. Oblatio libelli conventionalis: nam actor reo hunc libellum in primis offerre debet. *Nov.* 53.*c.*3. eoque complecti facti ſeu negotii narrationem, ex quo lis orta eſt. *l.un. & ſup. de judic. l. rem non novam.* 14. §. *patroni. & de jurejur. propt. calu. l.* 2. *in pr.* & ſuam petitionem. *extra hoc tit. c. un. & de elect. c. dudum. Eccleſia.* 54. *verſ. licet.* II. Rei conventi ſubſcriptio: nam reus ei libello ſubſcribere debet, eaque ſubſcriptione tempus indicare, quo libellus ſibi fuit oblatus: quoniam ab eo tempore viginti dies ei tribuuntur ad deliberandum an velit judicio contendere, necne. *d. Nov.* 53. *c.* 3. III. Ejuſdem rei ad dictum actoris libellum ac petitionem reſponſio atque contradictio. *l. ult. & ſup. de judic. d. l. rem non novam.* §. *patroni.* IV. Iudicis audientia, opus namque eſt, ut judex apud quem lis conteſtatur, cauſam cognoſcere incipiat. *d. l. un.* V. Tempus opportunum & idoneum, id eſt, ut lis conteſtetur die juridica, non feriata. *D. de feriis. l.* 1. §. *ult.* VI. Vt ipſa litis conteſtatio in acta referatur. *Extra de probat. c. quoniam contra.* 11.

X. *De plus petitionibus.*

1 CVm dictum ſit litis conteſtationem petitione actoris, contradictione rei, & audientia judicis conſtare: de petitione actoris notandũ eſt, aliquando contingere, ut actor plus petat, quam ſibi debeatur: idque fieri poſſe quatuor modis, re, tempore,
2 loco, & cauſa. *Inſt. de actionib.* §. *plus autem.* ¶ Qui plus tempore petiit, contra eum induciæ duplicantur: veluti ſi uno menſe citius petiit quam petere debuit, expectare cogitur duos menſes, & impenſas litis reo reſtituere. *l.* 1. *in pr.* Qui alio modo plus petiit, omne damnum, quod reus ob id paſſus eſt, ei reſarcire in triplum tenetur. *l.* 2. §. *ult. & Inſt. de action.* §. *tripli. &* §.
3 *ſed hæc quidem.* ¶ Hæ pœnæ iis irrogantur, qui ſcientes plus petunt: juſta vero ignorantia plus petentem excuſat. *d. l.* 1. §. *penult. & l.* 2. §. *exceptis.* Item uſque ad litem conteſtatam pœnitentiæ locus eſt, & pœnitenti venia datur. *l. ultim.* quia qui nondum litem eſt conteſtatus, nondum revera petiit, ſed tantum petere vult. *D. ratam rem hab. l. amplius.* 15. ¶ Quod è contrario

tio actor minus petierit, & plus probaverit: in tantum judex reum condemnabit, quantum probatum, non quantum petitum fuit, & hoc caſu eſt ſpeciale, ut ſententia non ſit omnino conformis libello & petitioni. quod Zenonis conſtitutione ex bono & æquo contra juris regulam eſt effectum.*d.l.1.in fin.d.l.2.§.qui autem.& Inſtit.de actio.§.ſi minus.*quibus ex locis apparet falſam eſſe Doctorum ſententiam, qui libelli emendationem requirunt.

XI. *De dilationibus.*

QVintus tractatus eſt de dilationibus: de quibus dixi ad *tit. D.de fer.& dilat.*

XII. *De feriis.*

DIlationum cauſæ partim ſunt ſpeciales, & ſingulorum judiciorum propriæ, de quibus eſt ſuperior titulus: partim generales, & in omnia fere judicia vim ſuam extendentes, ut propter ferias. de quibus dixi *D.hoc tit.*

XIII. *De juriſdictione omnium judicum, & foro competenti.*

SExtus tractatus eſt de juriſdictione, & foro competenti. Priori parti hujus rubricæ ſatiſfeci ſub *tit.D.de juriſd.*poſteriori ſub *tit.D.de judiciis.*

XIV. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel (alias) miſerabiles perſonas, cognoſcat, & ne exhibeantur.*

SVperiori tit. dictum eſt de foro competenti in univerſum. 1
Specialiter autem ſubjiciuntur: quorum primum eſt, pupillos, viduas, & omnino miſerabiles perſonas, poſſe per reſcriptum trahere adverſarium ad comitatum principis, ne forte à potenti adverſario opprimantur: ſed invicem non poſſe ab adverſario ad aulam principis,vel ad alium judicem extra provinciam trahi & exhiberi, ne quidem ex reſcripto principis, ne ſumptibus & itineris periculis vexentur.¶ Pupillus eſt impubes 2
ſui juris.*D.de verb.ſignific.l.pupillus.239.in pr.*Differt igitur pupillus proprie dictus ab impubere, ut ſpecies à genere: ſed interdum accipitur improprie pro eo qui eſt in patris poteſtate,ut *D. de pecul.l.7.§. pupillum. & de verb.oblig.l.ult.§.pupillus.* Verum in præſentia propria ſignificatio debet accipi. ¶ Vidua di- 3

dicente, Teſtes eſtote. Feſtus *in verbo, Conteſtari*. ſed hæc ſolem-
3 nitas poſtea à foro receſſit, nomen tamen manſit. ¶ Tria ſunt, quæ litis conteſtationem faciunt: intentio actoris, contradictio rei, & audientia judicis. *l.un.* Litis igitur conteſtatio eſt judicii principium, quod fit actoris intentione, & rei contradictione
4 apud judicem cauſam audire incipientem. ¶ Vt igitur litis conteſtatio valeat, multa requiruntur. I. Oblatio libelli conventionalis: nam actor reo hunc libellum in primis offerre debet. *Nov.* 53.*c*.3. eoque complecti facti ſeu negotii narrationem, ex quo lis orta eſt. *l.un. & ſup.de judic.l.rem non novam.*14.*§.patroni. & de jurejur.propt.calu.l.*2.*in pr.* & ſuam petitionem. *extra hoc tit.c.un.& de elect.c.dudum Eccleſia.*54.*verſ.licet.* II. Rei conventi ſubſcriptio: nam reus ei libello ſubſcribere debet, eaque ſubſcriptione tempus indicare, quo libellus ſibi fuit oblatus: quoniam ab eo tempore viginti dies ei tribuuntur ad deliberandum an velit judicio contendere, necne. *d.Nov.* 53.*c*.3. III. Ejuſdem rei ad dictum actoris libellum ac petitionem reſponſio atque contradictio. *l.ult. & ſup.de judic.d.l.rem non novam. §.patroni.* IV. Iudicis audientia, opus namque eſt, ut judex apud quem lis conteſtatur, cauſam cognoſcere incipiat. *d.l.un.* V. Tempus opportunum & idoneum, id eſt, ut lis conteſtetur die juridica, non feriata. *D.de feriis.l.*1.*§.ult.* VI. Vt ipſa litis conteſtatio in acta referatur. *Extra de probat. c.quoniam contra.*11.

X. *De plus petitionibus.*

1 CVm dictum ſit litis conteſtationem petitione actoris, contradictione rei, & audientia judicis conſtare: de petitione actoris notandũ eſt, aliquando contingere, ut actor plus petat, quam ſibi debeatur: idque fieri poſſe quatuor modis, re, tempo-
2 re, loco, & cauſa. *Inſt.de actionib.§.plus autem.* ¶ Qui plus tempore petiit, contra eum induciæ duplicantur: veluti ſi uno menſe citius petiit quam petere debuit, expectare cogitur duos menſes, & impenſas litis reo reſtituere. *l.*1.*in pr.* Qui alio modo plus petiit, omne damnum, quod reus ob id paſſus eſt, ei reſarcire in triplum tenetur. *l.*2.*§.ult.& Inſt.de action.§.tripli.& §.*
3 *ſed hæc quidem.* ¶ Hæ pœnæ iis irrogantur, qui ſcientes plus petunt: juſta vero ignorantia plus petentem excuſat. *d. l.*1.*§. penult.& l.*2.*§.exceptus.* Item uſque ad litem conteſtatam pœnitentiæ locus eſt, & pœnitenti venia datur. *l.ultim.* quia qui nondum litem eſt conteſtatus, nondum revera petiit, ſed tantum petere vult. *D.ratam rem hab.l.amplius.*15. ¶ Quod è contra-

tio actor minus petierit, & plus probaverit: in tantum judex reum condemnabit, quantum probatum, non quantum petitum fuit, & hoc caſu eſt ſpeciale, ut ſententia non ſit omnino conformis libello & petitioni. quod Zenonis conſtitutione ex bono & æquo contra juris regulam eſt effectum. *d.l.1.in fin.d.l. 2.§.qui autem.& Inſtit.de actio.§.ſi minus.*quibus ex locis apparet falſam eſſe Doctorum ſententiam, qui libelli emendationem requirunt.

XI. *De dilationibus.*

QVintus tractatus eſt de dilationibus: de quibus dixi ad *tit. D.de fer.& dilat.*

XII. *De feriis.*

DIlationum cauſæ partim ſunt ſpeciales, & ſingulorum judiciorum propriæ, de quibus eſt ſuperior titulus: partim generales, & in omnia fere judicia vim ſuam extendentes, ut propter ferias. de quibus dixi *D.hoc tit.*

XIII. *De juriſdictione omnium judicum, & foro competenti.*

SExtus tractatus eſt de juriſdictione, & foro competenti. Priori parti hujus rubricæ ſatiſfeci ſub *tit.D.de juriſd.*poſteriori ſub *tit.D.de judiciis.*

XIV. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel (alias) miſerabiles perſonas, cognoſcat, & ne exhibeantur.*

SVperiori tit. dictum eſt de foro competenti in univerſum. 1
Specialiter autem ſubjiciuntur: quorum primum eſt, pupillos, viduas, & omnino miſerabiles perſonas, poſſe per reſcriptum trahere adverſarium ad comitatum principis, ne forte à potenti adverſario opprimantur: ſed invicem non poſſe ab adverſario ad aulam principis, vel ad alium judicem extra provinciam trahi & exhiberi, ne quidem ex reſcripto principis, ne ſumptibus & itineris periculis vexentur.¶ Pupillus eſt impubes 2
ſui juris.*D.de verb.ſignific.l.pupillus.239.in pr.*Differt igitur pupillus proprie dictus ab impubere, ut ſpecies à genere: ſed interdum accipitur improprie pro eo qui eſt in patris poteſtate, ut *D. de pecul.l.7.§.pupillum. & de verb.oblig.l.ult.§.pupillus.* Verum in præſentia propria ſignificatio debet accipi. ¶ Vidua di- 3

citur, vel quæ virum extulit. *Inſt. de publ. judic.* §. *item lex Iulia de adulteriis.* & *diſt.* 34. *c. vidua.* & *c. pen.* §. *vidua.* vel quævis mulier viro carens, ſive aliquando, ſive numquam nupta fuerit. *D. de verb. ſignif. l. malum.* 242. §. *viduam.* Hanc poſteriorem ſigni-
4 ficationem puto hoc loco ſumendam eſſe. ¶ Miſerabiles perſonæ ſecundum Cujac. hîc vocantur ægrotantes & debiles. alii vero communiter miſerabiles perſonas appellant omnes miſeratione dignas: adeo ut hac appellatione etiam pupilli, & viduæ contineantur. Idcirco vulgo legunt, *& alias miſerabiles:* Cujacius vero non adgnoſcit verbum *alias.* Vtrovis modo hanc rubricam legamus, & interpretemur, parum intereſt. mihi tamen Cujacii doctrina magis arridet.

XV. *Vbi de criminibus agi oporteat.*

SEcundum eſt, de crimine publico vel extraordinario agi, vel ubi admiſſum eſt. *l. 1. & inf. ubi ſenat. vel clariſſ. l. 1. & de pœn. l. capitalium.* 28. §. *pen. & de re milit. l. 3. in pr. & Nov. 69. c. 1.* vel ubi crimen eſt inchoatum. *l. 1.* (veluti ubi quis venenum emit, quod alibi propinavit, aut quod propinare non potuit. *D. de ſicar. l. 3.* §. 1. & ubi baliſtam exoneravit, qua in alio territorio exiſtentem occidit) vel ubi delinquens habet domicilium. *ſup. de juriſd. l. 5.* vel ubi delinquens reperitur. *l. 1. & 2.*

XVI. *Vbi de poſſeſſione agi oporteat.*

TErtiũ eſt, de poſſeſſione agi, vel ubi res ſita eſt; vel ubi per vim ablata eſt, ut colligitur ex *l. un. & infr. ubi in rem act. l. ultim. & Nov. 69. cap. 1.*

XVII. *Vbi fideicommiſſum peti oporteat.*

QVartum eſt, legatum aut fideicommiſſum peti, vel ubi heres domicilium habet. *D. de judic. l. ſi fideicommiſſum.* 50. §. *ult. & l. ſeq.* vel ubi res eſt. *D. eod. l. quod legatur.* 38. *& l. ſed et ſi ſuſcepit.* 52. §. *pen.* vel ubi relicta eſt hereditas. *l. un.* aut major pars hereditatis, vel ubi teſtator ſolvi juſſit. *d. l. ſi fideicommiſſum, in pr.* vel ubi heres ſolvere cœpit. *d. l. ſi fideicommiſſ. in fin.*

XVIII. *Vbi conveniatur, qui certo loco dare promiſit.*

1 QVintum eſt, eum, qui promiſit ſe certo loco daturum, ratione contractus non ſortiri forum ubi contraxit, ſed eo loci in quem ſolutionem contulit. verbi gratia, ſi quis Capuæ promit-

promittat ſe ſoluturum Epheſi, non poteſt conveniri Capuæ, niſi ibi domicilium habeat, ſed Epheſi. *D. de judic. l. heres.* 10. *& de reb. auctor. jud. poſſid. l.* 1. 2. 3. ¶ Aut igitur Epheſi convenitur, 2
id eſt, ubi ſolvere debet: aut alio idoneo loco, veluti ubi domicilium habet. Priori caſu eſt actio ſtricti juris, qua ſimpliciter petitur, quod promiſſum fuit. Poſteriori caſu eſt arbitraria, in qua debet actor loci, quo ſolvi debuit, mentionem facere, ne plus loco petere videatur: judex autem arbitratur quanti alterutrius litigantis intereſt ſolvi potius eo loco, de quo convenit, quam ibi ubi petitum fuit; atque ita condemnationem auget, ſi actoris interſit; vel minuit, ſi rei interſit. *D. de eo quod certo. lo. l.* 2. *in pr.* Reliqua huc ſpectantia notavi ad *tit. D. de eo quod certo loco.*

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

SExtum eſt, rem vindicari, vel ubi eſt, vel ubi reus domicilium habet. *l. ult. & de judic. l. ſi res.* 10. *l. quod legatur.* 38.

XX. *Vbi de hereditate agatur, vel ubi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.*

SEptimum eſt, hereditatem peti, ubi reus domicilium habet, 1
vel ubi res ſitæ ſunt, ſi ibi reus degat. *l. un. §. ubi.* ¶ Octavum 2
eſt, heredem ibi petere, ut in poſſeſſionem rerum hereditariarum mittatur, ubi res ſunt. *d. l. un. in pr.* Hoc in omnibus heredibus locum habet, & generaliter in contextu traditur, licet ſpecialiter heredis ſcripti in rubr. mentio fiat, quoniam agitur de herede in poſſeſſionem à prætore mittendo: jure autem prætorio teſtamenta fiunt per ſcripturam à teſtibus obſignatam. *Inſt. de teſtam. §. ſed prædicta.*

XXI. *Vbi de ratiociniis tam publicis, quam privatis agi oporteat.*

NOnum eſt, ibi quempiam conveniendum eſſe, ut rationes ſuæ adminiſtrationis reddat, ubi adminiſtravit. *l.* 1. *&* 2.

XXII. *Vbi cauſa ſtatus agi debeat.*

DEcimum eſt, cauſam liberalem requirere majores judices. *l. ult. & D. de recep. qui arbitr. l. non diſtinguemus.* 32. *§. de liberali.* ut conſules, & proconſules vel præſides. *l. pen. & ult. & ſup. de judic. peda. l.* 2. *in fi. & inf. ne de ſta. defun. l. pen. & D. ſi ingen. eſſ. dic. l.* 4. & actorem ſequi forum rei. *l.* 3. *&* 4. omni fori

præſcriptione ceſſante. *D.de fideicomm.libert.l.neque.36.§.ult. & ſi ingen.eſſ.dic.d.l.4.*

XXIII. *Vbi quis de curiali, vel cohortali, aliave conditione conveniatur.*

VNdecimum eſt, curialem ſeu decurionem, & cohortalem, (id eſt, præſidis apparitorem) vel alius conditionis hominem, veluti qui ex corpore piſtorum, vel naviculariorum eſt, ſi conditionis declinandæ cauſa fugerit, ibi poſſe conveniri, ubi reperitur, nec habere fori præſcriptionem, niſi armata militia præditus, aut ſpeciali privilegio munitus ſit. *l.1. & 2.*

XXIV. *Vbi ſenatores vel clariſſimi civiliter vel criminaliter conveniantur.*

1 DVodecimum eſt, ſenatores & viros clariſſimos in urbe conveniendos eſſe apud præfectum prætorio, vel præfectum urbi, vel ex juſſu principis apud magiſtrum officiorum. in provincia vero, ubi domicilium habent, vel ubi majorem partem bonorum poſſident, & aſſidue verſantur. *l.2.* exceptis illuſtribus non honorariam, ſed cum adminiſtratione dignitatem habentibus, qui accuſari non poſſunt, niſi apud principem, vel
2 ſacrum cognitorem à principe datum. *l.ult.in pr.* ¶ Nota alios eſſe ſenatores non clariſſimos, alios clariſſimos, non ſenatores, alios ſenatores & clariſſimos. Cum enim ſenatorum alii ſint illuſtres, alii ſpectabiles, alii clariſſimi, ut notavi *ad rub.D.de ſenat.in fi.* ex Iſidoro *lib.9.Originum, c.4.* inde apparet quoſdam fuiſſe ſenatores clariſſimos, quoſdam non clariſſimos, etſi omnes late ſumpto vocabulo clariſſimi dici poſſunt, ut dicto loco expoſui. Quia vero perſonæ in dignitate poſitæ, partim ſunt in ſenatu, partim extra ſenatum. *D.de excuſat.l.ſpadonem.15.ſi quis autem tutor.* (ſola enim dignitas ſine cooptatione non facit ſenatorem, niſi dignitas illuſtratus. *D.de ſenat.l.ult.in fi.*) profecto quidam clariſſimi non ſunt ſenatores. Quamobrem in hac rubrica recte diſtinguuntur ſenatores & clariſſimi.

XXV. *In quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt.*

TErtiumdecimum eſt, militantes, ſi conveniantur coram judice ordinario, ut coram præſide provinciæ, regulariter quidem habere fori præſcriptionem: ſive ſint milites armati, qui ſubſunt magiſtro militum: ſive togati, qui conveniendi

ſunt

ſunt apud magiſtrum officiorum: ſed in certis cauſis hanc præſcriptionem ceſſare, & cognitionem ad judicem ordinarium pertinere, veluti ſi publicum debitum exigatur. *l. un.*

XXVI. *Vbi cauſæ fiſcales, vel divinæ domus, hominumque ejus agantur.*

QVartumdecimum eſt, cauſas fiſcales pecuniarias agitari apud procuratorem Cæſaris. *l.* 5. de cauſis autem divinæ domus, hominumque ejus, id eſt, pertinentibus ad privatum patrimonium principis, cognoſcere comitem rerum privatarum. *l.* 6. vel rationalem rei privatæ. *l.* 7. *& l. pen.* qui erat ſub diſpoſitione comitis rerum privatarum, ut ſcriptum eſt in Notitia imperii. De criminibus harum perſonarum judex ordinarius cognoſcit præſente rationali, vel procuratore rei privatæ. *l. cum aliquid.* 8. Hic eſt finis decimi tractatus de judiciis, qui eſt de juriſdictione & foro competenti.

XXVII. *Quando liceat unicuique ſine judice ſe vindicare, vel publicam devotionem.*

SEptimus & ultimus tractatus hac rubrica proponitur. Sciendum eſt, neminem poſſe regulariter ſibi jus dicere, ſed debere adire judicem competentem. *ſup. de jud. l. nullus.* 14. *& D. quod me. cau. l. extat.* 13. *& ad leg. Iul. de vi priva. l. pe.* Quibuſdam tamen licet ſe vindicare, ut occidendo latronem, qui vias obſidet, aut noctu agros populatur. *l.* 1. *&* 2. vel publicam devotionem, ut occidendo militiæ defenſorem. *d. l.* 2. ¶ Nota devotionis tria eſſe genera. I. Cujuſque viri probi, cui ſalus publica curæ eſt. *inf. de famoſ. libell. l. un.* II. Subditorum tributa & annonas publicas ſolventium. *inf. de commerc. & mercat. l.* 1. *& de alluv. l.* 2. *& de anno. & tribu. l.* 7. *cum ſim.* III. Militantium armata. *inf. quæ res ven. non poſſ. l. ult. & quan. prov. non eſt nec. l. pen.* ſive togata militia. *inf. de appell. l. in offerendis.* 37. *& de ope. publ. l. nemo.* 13. *& de quæſtio. l. pen.* Hoc loco publica devotio intelligitur, quam armati milites principi debent.

1

2

XXVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

HVcuſque dictum eſt de judiciis in genere: deinceps ſpecies eodem ordine, quo in ſecunda Pandectarum parte, ſubjiciuntur, id eſt, judicia realia, perſonalia, & mixta. Iudicium reale ſubdividitur in univerſale, & ſpeciale. Vniverſale au-

tem ſubdividitur in præparatorium, & principale. Præparatorium eſt querela inofficioſi teſtamenti à me expoſita *D. hoc tit.*

XXIX. *De inofficioſis donationibus.*

1 QVia vero metuentes inofficioſi querelam, in ejus fraudem bona ſua inter vivos donabant. *l.* 1. *& l. pen.* hujus querelæ exemplo. *l.* 6. *& inf. de contrah. empt. l.* 4 ſive ad ejus inſtar. *l.* 4. *& l. pen.* & ſimilitudinem. *l.* 2. *& l. ult.* introducta eſt querela inoffi-
2 cioſæ donationis. ¶ Quæ in pleriſque eſt ſimilis querelæ inofficioſi teſtamenti. nam ex eadem aut ſaltem ſimili cauſa oritur. *l. ult.* & datur tam parenti. *l.* 4. quam liberis. *l.* 1. 2. & paſſim, dummodo non habeat aliud remedium. *l.* 2. *&* 4. nec agnoverit judicium & voluntatem donantis. *l.* 5. *& inf. de contrah. empt. d. l.* 4. nec ex juſta cauſa exheredationem ſit promeritus, & intra quinquennium agat. *l. ult.* quæ omnia conſtat etiam in querela inof-
3 ficioſi teſtamenti obtinere. ¶ Sed differentiæ duæ ſunt. I. Querela inofficioſi teſtamenti totum teſtamentum reſcindit jure Digeſtorum & Codicis. *D. de inoffic. teſt. l. cum mater.* 28. jure autem noviſſimo tantum inſtitutiones heredum reſcindit, ſalvis legatis & fideicommiſſis. *Nov.* 115. *c.* 3 *in fi. & c.* 4. *in fi.* ſed inofficioſæ donationis querela tantum deminuit donationem *l. pen. in pr.* revocans quod immodice donatum eſt. *l.* 7. id eſt, detrahens de donatione, quod conquerenti debetur jure legitimo, ita ut hoc ad patrimonium donatoris redeat. *l.* 5. *& d. l. pen. in pr.* II. Querela inofficioſi teſtamenti non poteſt habere locum, niſi teſtamentum factum ſit: querela autem inofficioſæ donationis etiam ab inteſtato locum habet. *l.* 3.

XXX. *De inofficioſis dotibus.*

INter donationes connumeratur etiam dos, *inf. de donat. an. nupt. l. ult. in pr.* (quamquam non eſt mera & ſimplex donatio, ſed ob cauſam, id eſt, propter onera matrimonii. *inf. de ju. dot. l. pro oneribus.* adeo ut, niſi oneribus matrimonii ſerviat, dos nulla ſit. *D. de ju. dot. l. ſi pater mulieris.* 76. & hac ratione titulus dotis ſit onéroſus. *D. de obligat. & action. l. ex promiſſione.* 19.) quapropter ut inofficioſæ donationis, ita etiam inofficioſæ dotis querela ad exemplum querelæ inofficioſi teſtamenti introducta eſt: quæ ſimiliter ut querela inofficioſæ donationis, non totam dotem reſcindit, ſed partem detrahit, quæ ratione legitimæ liberis jure naturæ debetur. *l. un.* ¶ Eleganter Cujacius notat; ſi mulier ad ſecunda vota tranſiens, immodicam dotem ſecun-

do viro det, liberis prioris matrimonii hodie non ſuccurri, *ex d. l.un.* quia ipſo jure muniti ſunt *per l.6. inf. de ſecun. nupt.* ut reſciſſione opus non ſit.

XXXI. *De petitione hereditatis.*

Titulus de inofficioſo teſtamento ſecum traxit duos titulos, de inofficioſis donationibus, & de inofficioſis dotibus: jam judicio præparatorio de inofficioſi querela ſubjicitur judicium principale de petitione hereditatis, de qua dixi *D. hoc t.*

XXXII. *De rei vindicatione.*

A Iudiciis univerſalibus tranſit ad particularia: quibus aut vindicatur corpus, ut expoſui *D. hoc tit.*

XXXIII. *De uſufructu, & habitatione, & miniſterio ſervorum.*

AVt agitur de ſervitute perſonali, ut uſufructu, quæ vindicatur, vel negatur, ut expoſitum eſt *D. lib. 7.* ¶ Vſuifructui ſimilis eſt habitatio, de qua dictum eſt eodem libro Digeſtorum, *tit.* 8. & miniſterium ſervorum, quod conſiſtit in operis, de quibus dixi eodem libro *D. tit. 7.*

XXXIV. *De ſervitutibus & aqua.*

AVt vindicatur ſervitus prædialis, prædiive libertas, ut abunde expoſitum eſt *lib. 8. Pandectarum.* ¶ Cum autem va- 1
ria ſint ſervitutum genera, multæ ſunt ſervitutes de aqua, par- 2
tim urbanæ, ut ſtillicidium, flumen. *D. de ſervit. præd. urb. l. 2. in pr. l. ſervitutes. 20. §. ſi ſublatum. & §§. ſeqq. uſque ad fi. legis. & Inſt de ſervit.* §. 1. Aquæ immiſſio ex ſuperioribus in ædes inferiores. *D. ſi ſerv. vind. l. ſicut.* 8. §. *Ariſt.* Ius habendi fiſtulam juxta parietem, quæ ex caſtello (id eſt, aquarum receptaculo) aut ex cœlo aquam capiat. *D. de ſervit. præd. urb. l. fiſtulam.* 19. Ius in vicini ædes immittendi cuniculi, per quem vapores è balneo emittantur. *d. l. ſicut. §. ult.* partim ruſticæ *D. de ſerv. præd. ruſt. l. qui duo.* 30. ut Aquæductus, Aquæhauſtus, Pecoris ad aquã appulſus. *D. eod. l. 1. in pr. & Inſt de ſervit. in pr.* Aquæ derivatio in fundũ vicini. *D. de ſervit. præd. ruſt. l. qui duo.* 29. *& de aq. & aq. pluv. arc. l. 2. §. ult.* Ius prohibendi ne quis in ſuo aquam quærat. *D. de ſervit. l. quoties.* 15. *verſic. aliter.* Ius navigandi per lacum habentem aquam perpetuam. *D. de ſervit. præd ruſtic. l. via.* 23. §. 1.

XXXV. *De lege Aquilia.*

Hucuſque judicia realia. Ex lege autem Aquilia eſt judicium perſonale, cui ſatisfeci *D.h.t.*

XXXVI. *Familiæ erciſcundæ.*

Recto, ut in Pandectis, ordine ſequuntur judicia mixta, quorum primum eſt familiæ erciſcundæ, de quo dixi *D.h.t.*

XXXVII. *Communi dividundo.*

Secundum eſt comuni dividundo, quod expoſui *D. hoc titul.*

XXXVIII. *Communia utriuſque judicii, tam familiæ erciſcundæ, quam communi dividundæ.*

Vtrique judicio, tam familiæ erciſcundæ, quam communi dividundo, multa ſunt communia. *D.comm. divid.l.6.§. penult.* ut quia utrumque eſt ex quaſi contractu, *Inſtit.de oblig. quæ quaſ.ex contra.§. item ſi inter. & §.ſeq.* utrumque mixtum. *Inſtit.de action.§.quædam.* utrumque duplex. *D.de judic.l.in tribus.13. & fin.regund.l.judicium.10. & famil.erciſcun.l.inter coheredes.44.§.qui familiæ.& comm.divid.l.2.§.1.* in utroque judex poteſt unius partem alteri adjudicare, eumque invicem certa pecunia damnare. *Inſt.de action. §.quædam. & de offic.judic.§.ſi familiæ.& ſequentibus uſque ad fi. tituli.* & alia plura.

XXXIX. *Finium regundorum.*

Tertium eſt finium regundorum, de quo dixi *D.h.t.*

XL. *De conſortibus ejuſdem litis.*

1 Iudiciis duplicibus proxime expoſitis ſæpe accidit, ut ſint plures conſortes ejuſdem litis, quibus &, inter ſe adverſus alios litis communio eſt: veluti ſi Cajus & Mævius heredes Titii judicio familiæ erciſcundæ congrediantur cum Sempronio coherede Titii, dicuntur conſortes ejuſdem litis, & eundem ad-
2 verſarium habent Sempronium. ¶ De his conſortibus duo ſtatuuntur, I. Vnus ſine aliis pro ſua parte agere, vel conveniri poteſt.*l.1.* II. Poſt litem legitime ordinatam, id eſt, præparatam, poteſt in ſolidum agere, dummodo caveat alios rem ratam habituros: vel in ſolidum defendere, ſi caveat judicatum ſolvi.*l.2.*

XLI. De

XLI. *De noxalibus actionibus.*

QVartum judicium mixtum eſt noxale, de quo dixi *D. h.t.* Ne quis autem objiciat aut ibi male poni inter judicia perſonalia, aut male hîc inter mixta, ſciendum eſt, quædam judicia ita mixta, ut magis ſint in rem, quam in perſonam: quædam è contrario, magis in perſonam, quam in rem: juris autem compoſitores in titulis digerendis modo reſpexiſſe ad univerſam judicii poteſtatem, modo ad id quod eſt præcipuum. Quoniam igitur actio noxalis potiſſimum eſt in perſonam, ſiquidem ex facto oritur, idcirco ut perſonalis in Digeſtis conſideratur: in quo libro etiam petitio hereditatis ſpectatur tamquam realis, & dicitur actio in rem eſſe. *D. de hered. petit. l. ſed et ſi lege.* 25. §. *petitio.* etſi, quatenus habet adjunctas præſtationes perſonales, mixta eſt. *ſup. eod. l.* 7. Rurſus quia noxalis actio eſt aliquo modo etiam in rem, quatenus non inhæret certæ perſonæ obligatæ, ſed ſequitur caput ſervi, id eſt, dominum. *Inſt. h.t.* §. *omni.* vel poſſeſſorem. *D. eod. l. bona fide.* 11. *l. ſi bona fide.* 12. *l. & generaliter.* 28. recte hîc collocatur inter actiones mixtas.

XLII. *Ad exhibendum.*

QVintum judicium mixtum eſt ad exhibendum, de quo dixi *D. h. tit.*

XLIII. *De aleatoribus, & alearum luſu.*

SEquuntur cauſæ judiciorum alia ratione mixtæ, quoniam idem factum valet, ut actiones tollantur, & ut aliæ competant. ut ex aleæ luſu denegatur actio victori. & denegatur actio de injuria, damno, furto, ei apud quem luſum eſt: datur autem actio in eum qui ludere coëgit, & repetitio ejus quod ex hac cauſa ſolutum eſt. *l.* 1. *in pr. & D. eod. l.* 1. *in pr.*

XLIV. *De religioſis, & ſumptibus funerum.*

ITem illatio mortui tribuit actionem funerariam, aliamve ad repetendas funeris impenſas. *D. h. t. l. ſi quis ſepulchrum.* 12. §. *prætor ait. l. etſi quis.* 14. §. *Labeo.* & adimit rei vindicationem, cum locus religioſus in nullius dominio eſſe poſſit. *D. rei vindic. l. in rem actio.* 23. §. 1. plura notavi *D. lib.* 11. *tit.* 7. & 8. Hic tractatus claudit tertium librum Codicis eodem modo, quo ſecundam partem Digeſtorum.

LIBER QVARTVS.

Tit. I. *De rebus creditis, & jurejurando.*

1 SEqvitvr alia judiciorum diviſio in civilia & criminalia. Sunt autem civilia de variis cauſis, ut contractibus, ſucceſſionibus, liberali cauſa, dominio, poſſeſſione, patria poteſtate, donatione, de quibus omnibus eo ordine, quo nunc à me propoſita ſunt, tractabitur. Contractuum alii ſunt reales, alii perſonales; ut expoſui initio tertiæ partis Digeſtorum. De realibus, qui re aut conſenſu perficiuntur, agitur in hoc quarto li-
2 bro, ut in tertia illa Digeſtorum parte. ¶ Et ut ibi, ita etiam hic proponitur titulus generalis de rebus creditis: deinde ſubjiciuntur variæ actionum cauſæ; & variæ actiones ſpeciales, initio ſumpto à contractibus, qui re perficiuntur; qui quidem ſunt quatuor, mutuum, commodatum, pignus, depoſitum. Mutuo adjungitur promutuum, ut in Pandectis. Mutui & promutui effectus conſideratur proprius, id eſt, certi condictio; & communis, nimirum obligatio & actio. Certi condictio ex variis cauſis oritur: inter quas primus locus tribuitur jurijurando, propter dignitatem religionis, & affinitatem cum tit. qui proxime præcedit: ſimiliter enim ad religionem pertinebat. Ergo prima eſt actio ex jurejurando, cui ſatisfeci *D. de jurejur.*

II. *Si certum petetur.*

SEcunda eſt certi condictio ex mutuo, quæ etiam vocatur actio ſi certum petatur; propterea quod ſemper certa res eſt, quæ mutuo datur, & ex cauſa mutui repetitur, ut docui ad tit. *D. de reb. cred.*

III. *De ſuffragio.*

1 TErtia eſt actio de ſuffragio. Suffragium accipitur I. Pro favore principis, vel interceſſione apud principem, honoris vel alius rei obtinendæ cauſa. *l. un. in princip.* II. Pro ipſa re ſuffragii nomine data, vel promiſſa. *ſup. de advocat. diverſ. judic. l. laudabile. 4. §. & poſtquam. l. per hanc. 26. in princ. & Inf. de ſilent. l. ult. & Nov. 8. cap. 1.* Quod autem principi offertur, ſpecialiter vocatur ſuffragium dominicum, ut in jurejurando ſubjecto Novellæ 8. quia princeps dicitur dominus.

D. de leg.

*D.de leg.Rhod.l.pen.& de his quæ in teſt.delen.l.*3.unde quod ad principem ſpectat,dominicum appellatur.*ſup.ubi cau.fiſcal.l.*7. *& inf.ne rei domini.vel templor.vindic. in rub.& l.*2. ¶ Suffragium non debetur ſuffragatori ex nudo pacto, ſed ex ſtipulatione,ut colligitur ex *d.l.un.in princ.*id eſt,ex illis verbis,*ſe ſponſione conſtrinxerint.* nam ſponſio eſt promiſſio ſtipulanti facta. *D.de adil.edict.l.ſciendum.*19.§.*dictum.* Actio igitur de ſuffragio,eſt actio ex ſtipulatu,& fallitur Accurſius,qui putat ex nudo pacto ſuffragium peti condictione ex lege, falluntur etiam, qui hoc nomine dant actionem præſcriptis verbis, vel de dolo. 2
¶ Vt hæc actio competat,tria requiruntur.I.Stipulatio. II Suffragatio. III. Impetratio,ne ſuffragatio ſive interceſſio inanis fuerit.Hæc omnia colliguntur ex *d.l.un.in princ.* 3

IV. *De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.*

TRibus actionibus proxime expoſitis commune eſt, ut ſi 1
pecunia petatur,ejus ſequeſtratio prohibeatur. ¶ Pecuniæ 2
verbum accipio, *ut in l.*2.§.*creditum.D.de reb.cred.* pro quacumque re,quæ numero, pondere, vel menſura conſtat:nam ad has ſolas pecunias prohibitio hujus tituli pertinet.Vnde Accurſius, & Doctores, qui pecuniam accipiunt pro quacumque re, coguntur nimis multas hujus prohibitionis exceptiones afferre. ¶ Sequeſtratio eſt rei controverſæ depoſitio apud ſeque- 3
ſtrem,quæ à pluribus fit in ſolidum,hac lege,ut lite pendente à ſequeſtre cuſtodiatur,& lite finita victori reddatur. *D.depoſ.l.licet.*17.*in princ.& de verb.ſignif.l.ſequeſter.*110.¶ Lite igitur fi- 4
nita,actor rem repetit actione depoſiti ſequeſtraria.*D.depoſ.l.*5. §.1.*l ſi in Aſia.*12.§.*penult.*Quod ſi per adverſarium meum ſtet quo minus lis finiatur, ne poſſim eam rem conſequi: mihi in ſubſidium,ceſſante actione ſequeſtraria,datur actio præſcriptis verbis.*D.de dolo.l.ſi quis affirmavit.*9.§.*Labeo.*

V. *De condictione indebiti.*

QVarta eſt condictio indebiti, de qua dixi *D.hoc.tit.*

VI. *De condictione ob cauſam datorum.*

QVinta eſt condictio ob cauſam, ſeu condictio cauſa data non ſecuta: utroque enim modo appellatur: ac de ea dixi *D.de condict.cau.da.cau.non ſec.*

VII. *De condictione ob turpem cauſam.*

SExta eſt condictio ob turpem cauſam, de qua dixi *D.hoc tit.*

VIII. *De condictione furtiva.*

SEptima eſt condictio furtiva,de qua dixi *D.hoc tit.*

IX. *De condictione ex lege, & ſine cauſa vel injuſta cauſa.*

1 OCtava eſt condictio ex lege, de qua dixi ad *tit.de condict.*
2 *ex leg.* ¶ Nona eſt condictio ſine cauſa, de qua dixi *ad tit.*
3 *D.de cond.ſi cau.* ¶ Decima eſt condictio ex juſta cauſa, ſive ob
injuſtam cauſam: utroque enim modo appellatur: ac de ea dixi ad *tit.D.de condict.ob turp.vel injuſt.cauſ.*

X. *De obligationibus & actionibus.*

HActenus expoſitus eſt proprius mutui & promutui effectus, id eſt, certi condictio:deinceps dicendum de effectu generali & communi etiam aliis cauſis,id eſt, de obligatione & actione. Hujus tractatus tres ſunt partes. Prima eſt generalis, cui ſatisfeci *D.hoc tit.*

XI. *Vt actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

IN ſecunda parte diſſolvuntur variæ quæſtiones, quæ omnes eo ſpectant, ut intelligamus, qui & à quibus poſſint vel non poſſint conveniri.Prima quæſtio eſt,an actio poſſit incipere ab herede,vel contra heredem, id eſt,an heres poſſit petere, quod defunctus non potuit;& an ab herede poſſit peti,quod ab herede non potuit. Olim non poterat: hodie ex Iuſtiniani conſtitutione poteſt.Ius vetus ratione nititur: quia heres in univerſum jus defuncti ſuccedit, & eadem perſona eſſe cenſetur. Iuſtinianus ad æquitatem reſpexit, quo magis varios contractus ſuſtineret, ut has ſtipulationes: *Poſt mortem meam dabis: Poſt mortem tuam dare ſpondes? Inſtit. de inutil.ſtipulat.§.poſt mortem.*

XII. *Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.*

SEcunda quæſtio eſt,an poſſit quis pro alio conveniri,præſertim ſi ſit conjuncta perſona.Reſpondetur,non poſſe.Ponenda igitur eſt regula, neminem poſſe pro alio conveniri, quæ quidem regula confirmatur variis exemplis. Primo uxor non

poteſt conveniri pro marito. Secundo maritus non poteſt conveniri pro uxore. Tertio mater non poteſt conveniri pro filio.

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel ſervus pro domino conveniatur.*

QVarto filius non poteſt conveniri pro patre. Quinto pater non poteſt conveniri pro filio emancipato. Nam pro filio, quem in poteſtate habet, convenitur actione de peculio & de in rem verſo, & quod juſſu, quarum actionum poſt filium emancipatum prima efficitur annalis. *D. quan. act. de pecul. an. eſt. l. 1. in princ. &* §. 1. reliquæ manent perpetuæ. *d. l. 1. §. ult.* & de in rem verſo. *l. 1.* §. 1. Sexto libertus non poteſt conveniri pro patrono. Septimo ſervus non poteſt conveniri pro domino. Hæ duæ poſtremæ regulæ conjunctim traduntur in *l. ult.* Intellige non poſſe conveniri ſervum, ne quidem poſt manumiſſionem: nam quamdiu ſervus eſt, cum non habeat legitimam perſonam ſtandi in judicio, & neque pro ſe neque pro alio conveniri poſſit, male daretur hæc regula, non poſſe eum conveniri pro domino, quaſi pro ſe conveniri poſſet. Ergo hæc regula debet accipi de eo, qui ſervus erat eo tempore quo dominus obligabatur, libertus autem erat cum judicio conveniebatur: ſuperior autem regula intelligenda eſt de eo, qui utroq; tempore erat libertus.

XIV. *An ſervus pro ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.*

QVemadmodum ſervus poſt manumiſſionem non poteſt conveniri pro domino, ita etiam non poteſt conveniri pro eo quod ipſe in ſervitute fecit, id eſt, contraxit, vel deliquit, eo excepto, quod ex delicto in extraneum in ſervitute commiſſo poteſt ab eo poſt libertatem conveniri: quoniam actio, quæ noxalis erat in dominum, efficitur directa in ipſum manumiſſum. *Inſt. de noxal. § omnis.* cæterum ex contractu in ſervitute facto neque à manumiſſore conveniri poteſt. *l. 5.* niſi ob libertatem ei promiſerat. *l. 3.* nec ab extraneo. *l. 2.* ex delicto autem conveniri nequit à manumiſſore. *l. ult.*

XV. *Quando fiſcus vel privatus debitoris ſui debitores exigere poſſit.*

SVpra data regula, neminem pro alio conveniri poſſe, patitur quaſdam exceptiones conſequenter declarandas. Prima exce-

exceptio eſt, niſi is, qui pro alio convenitur, ejus debitor ſit. Hæc exceptio non admittitur quocumque caſu, immo plerumque non obtinet. *ſup.ſi cert.pet.l.non adverſus*.15. ſed certis tantum caſibus locum habet. Primo fiſcus poteſt convenire debitorem ſui debitoris, dummodo fiſcalis debitor non ſit ſolvendo. *l*.4.& alter fateatur ſe eſſe ejus debitorem.*l*.3. Secundo privatus interdum hoc facere poteſt, veluti ſi à debitore ſuo actionem contra ejus debitorem acceperit in ſolutum.*l.ult.* aut ſi debitore condemnato nihil in bonis ejus reperiatur, quod pignori capi & diſtrahi poſſit, ut creditori ſatisfiat. *l*.2.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

1 SEcunda exceptio eſt: quia heres tenetur ex facto defuncti, id eſt, ex ejus contractu, vel delicto. Et ex contractu quidem indiſtincte tenetur, ut declaratur hoc titulo, qui eſt de actioni-
2 bus hereditariis paſſivis tantum, non de activis.¶ Actio hereditaria eſt, quæ heredi vel in heredem datur jure ſucceſſionis, id eſt, ita ut etiam in eam obligationem, ſeu cauſam ex qua oritur ſuccedat, proinde petitio legati vel fideicommiſſi, non eſt actio hereditaria, quia heres in eam non ſuccedit: ſed tota hæc cauſa incipit à perſona heredis, qui ad id ſolvendum tenetur ex ſuo facto, id eſt, aditione hereditatis. *Inſt.de oblig.quæ qu.ex contra.* §.*heres*. Activa eſt, quæ heredi: paſſiva, quæ in heredem datur.
3 ¶ Heredis appellatione intellige etiam bonorum poſſeſſorem, & cæteros qui pro heredibus habentur.

XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conveniantur.*

EX delicto autem defuncti heres non tenetur, niſi lis cum defuncto fuerit conteſtata, aut ex eo delicto aliquid ad ipſum heredem pervenerit. *l.un.& Inſt.de perpet.& tempor.actio.*§.1.& *D.de calumn.l.*5.*in princ.*

XVIII. *De conſtituta pecunia.*

TErtia exceptio eſt, niſi quis pro alio ſe ſoluturum conſtituerit: tenetur enim actione conſtitutoria ſeu de conſtituta pecunia: quam actionem expoſui *D.h.t.*

XIX. *De probationibus.*

ABſolute ſunt duæ partes tractatus de obligationibus & actionibus: ſupereſt tertia pars, quæ eſt de probatione, ſi-

ne qua obligatio nullum habet effectum, quia regula juris eſt. Paria ſunt non eſſe, & non apparere. *D. de contrah. emp. l. in leg.* 77. Item dicere ſolemus, non deficere jus, ſed probationem, & actori incumbere onus probandi. *l.* 4. *& inf. de probat. l.* 2. *& Inſt. de legat. & §. non ſolum. in fi.* quoniam actore non probante reus abſolvitur. *ſup. de eden. l.* 4. *& inf. de rei vindic. l. ult.* De probationibus agitur primo in genere, ut & *D. h. t.*

XX. *De teſtibus.*

SEcundo in ſpecie. Sunt autem duæ præcipue probationum ſpecies. Prima per teſtes, de quibus dixi *D. h. t.*

XXI. *De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, de apochis & antapochis faciendis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.*

1 ALtera per inſtrumenta, quorum definitionem ac diviſionem expoſui *D. h. t.* Hoc autem loco quinque de inſtrumentis conſiderantur. Primo eorum fides, id eſt, probatio quæ per inſtrumenta fit. Secundo eorum amiſſio. Tertio duæ inſtrumentorum ſpecies, apocha & antapocha. His tribus partibus ſatisfeci *D. eod. tit.* Quarto quæ ſine ſcriptura fieri poſſint. ¶ Regulariter ſcriptura non eſt neceſſaria: quia non pertinet ad rei eſſentiam, ſed ad probationem. *ſup. de probat. l. cum res.* 12. *& D. h. t. l.* 4. *& de pignor. l.* 4. Itaque ſine ſcriptura fieri (exempli gratia) poſſunt & valent pactum & tranſactio. *ſup. de pact. l. pactum quod bona fide.* 17. *l. cum propon.* 21. *& de tranſact. l.* 5. *l. ſive.* 28. venditio. *l. cum inſtrumen.* 10. *& ſup. de probat. d. l. cum res.* pretii ſolutio. *d. l. cum res.* inductio in poſſeſſionem. *l. non idcirco.* 12. *& d. l. cum res.* diviſio. *l. inſtrum.* 9. *& ſup. fam. ercif. l. non ideo.* 12. hypotheca. *D. d. h. t. l.* 4. *& de pigno. l.* 4. ¶ Ab hac regula excipitur I. Niſi lex ſcripturam requirat, ut in teſtamento ſolemni. *Inf. de teſtam. l. hac conſultiſſima.* 21. in mulieris interceſſione. *Inf ad ſenatuſconſ. Vellejan l. antiqua.* 23. *§. ult.* & aliis caſibus. II. Niſi inter contrahentes convenerit, ut contractus in ſcriptis celebretur *l. contractus.* 17. Expoſui, quod quarto loco de inſtrumentis hic proponitur. 2 3

XXII. *Plus valere quod agitur, quam quod ſimulate concipitur.*

1 QVinto & ultimo de inſtrumentis traditur, plus valere quod inter partes agitur, quam quod per ſimulationem in inſtrumen-

2 ſtrumento ſcribitur. ¶ Simulationis diviſio duplex notetur. I. Vel fit ab una parte, ita ut in ſimulante ſit dolus, in altera parte error; veluti ſi quis cum ſit inſtrumentum venditionis, ſimulet eſſe inſtrumentum locationis, quo magis alter ei ſubſcribat. *l.ult.* Vel fit ab utraque parte, veluti ſi mutuum detur filiofamilias in fraudem ſenatuſconſulti Macedoniani, & conficiatur inſtrumentum quaſi venditionis. *D. de ſenatuſconſ. Maced. l.* 3. *§. pen.* II. Aut fit in perſona: veluti ſi emat, qui emere jure prohibetur: & inſtrumentum ita concipiatur, quaſi alius emerit. *ſup. de his quæ vi metuſve. l. ſi per impreſſionem.* 11. *& inf. ſi quis alteri vel ſibi. l.* 3. Aut in re: veluti ſi filiofamilias pecunia numeretur in cauſam mutui, & in fraudem Macedoniani ſcribatur datum eſſe frumentum. Aut in contractu, ut in exemplis ſupra poſitis, ubi erat venditio & ſimulabatur locatio, vel erat mutuum & ſimulabatur venditio.

XXIII. *De commodato.*

HActenus egimus de mutuo, qui eſt primus contractus re celebratus, & de promutuo, propter affinitatem, quam cum mutuo habet. Secundus contractus qui re perficitur, eſt commodatum, de quo dixi *D. hoc tit.*

XXIV. *De pigneratitia actione.*

TErtius eſt pignus, ex quo oritur actio pigneratitia directa, & contraria; ut expoſui *D. hoc tit.*

XXV. *De exercitoria, & inſtitoria actione.*

COntractibus ſupra expoſitis quatuor accidunt. Primum accidens eſt, per alium obligari. Primo exercitor ex contractu magiſtri obligatur actione exercitoria, quam expoſui *D. de exercit. act.* Secundo is, qui inſtitorem tabernæ vel cuivis negotiationi præpoſuit, per eum obligatur actione inſtitoria, quam explanavi *D. de inſt. actio.*

XXVI. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſive quod juſſu, aut de in rem verſo.*

TErtio pater obligatur ex contractu filii, & dominus ex contractu ſervi: unde à prætore dantur actiones de peculio, quod juſſu, de in rem verſo. Hunc titulum, & has actiones enarravi *D. lib.* 14. *tit.* 5. *& lib.* 15.

XXVII. *Per*

XXVII. *Per quas perſonas nobis acquiritur.*

SEcundum accidens eſt, per alium acquirere. Acquirimus autem I. Per noſmetipſos. II. Per filios, vel ſervos, quos in poteſtate habemus. III. Per homines liberos, aut ſervos alienos, quos bona fide poſſidemus. IV. Per ſervos, in quibus uſumfructum, vel uſum habemus. *Inſt.h.t.* V. Per procuratorem. *l.2.& Inſt.eod. §.pen.verſ.excepto & D.de acquir.rer.domin.l.ſi procurator.* 13. VI. Per negotiorum geſtorem. *D.de negot.geſt.l.ſi ego.*24.*& de reb.cred.l.certi.*9.*§.ſi numm.* VII. Per tabellionem. *D.de adopt.l. non aliter.*18.*& de uſur.l Gajus.*11. VIII. Per tutorem, vel curatorē. *D.de pecun.conſtit.l.*5.*§.pen.* IX. Per actorē ſive ſyndicum acquiritur univerſitati. *d.l.*5.*§.pen.& de acquir.poſſeſſ.l.*2.

XXVIII. *Ad ſenatuſconſultum Macedonianum.*

TErtium accidens eſt, actionem exceptionibus variis ſummoveri. Prima exceptio eſt ſenatuſconſulti Macedoniani, quam declaravi *D. hoc tit.*

XXIX. *Ad ſenatuſconſultum Vellejanum.*

SEcunda eſt exceptio ſenatuſconſulti Vellejani, quam expoſui *D.hoc tit.*

XXX. *De non numerata pecunia.*

TErtia eſt exceptio non numeratæ pecuniæ. ¶ Verbum autem *pecunia* hic late accipitur, ut non ſolum ea complectatur, quæ numero, pondere, vel menſura conſtant, ut in *l.*2.*§. creditum.D.de reb.cred.* ſed etiam corpora, ut in *l.pecunia verbum.*178.*D.de verb.ſignif.* ¶ Hæc exceptio opponitur tam debitori dicenti ſe ſolviſſe quod debebat, quam creditori aſſerenti ſe pecuniam dediſſe, etiamſi intervenerit ſcriptura. *l.in contractibus.*14. vel ſtipulatio. *Inſt.de except.§.idem juris.* vel jusjurandum. *l.ult.* ¶ Ejus effectus eſt, ut ſcriptura vel ſtipulatio ad probandam numerationem ſeu dationem non ſufficiat, ſed opus ſit, ut aliis legitimis probationibus confirmetur, dummodo intra biennium vel ipſa exceptio, vel ſaltem querela non numeratæ pecuniæ proponatur. *d.l.in contractibus.in pr.& Inſt.de litera.oblig.& de except.d.§.idem juris.* quibus ex locis apparet falſam eſſe Doctorum ſententiam, qui admittunt excipientem poſt biennium, & in eo differentiam ſtatuunt, quod intra biennium excipiens onerat adverſarium neceſſitate probandæ numeratio-

merationis, poſt biennium vero ſubit onus probandi non fuiſſe 5 pecuniam numeratam. ¶ Hujus exceptionis ſpecies eſt exceptio non numeratæ dotis, de qua in *d. l. in contractibus. in fin. & in tit. inf. de do. cau. non numerata.*

XXXI. *De compenſationibus.*

QVarta eſt exceptio compenſationis, de qua dixi *D. h. t.* Hactenus exceptiones.

XXXII. *De uſuris.*

QVartum dictorum contractuum accidens eſt acceſſio uſurarum, de quibus dixi *D. h. t.*

XXXIII. *De nautico fœnore.*

VSuræ ſpecies eſt fœnus nauticum, de quo dixi *D. h. t.*

XXXIV. *Depoſiti vel contra.*

EXpoſiti ſunt tres contractus, qui re perficiuntur, mutuum una cum promutuo, pignus, & depoſitum, ſimulque varia horum contractuum accidentia. ultimus contractus, qui re celebratur, eſt depoſitum, ex quo oritur actio depoſiti directa, & contraria, ut docui *D. h. t.*

XXXV. *Mandati, vel contra.*

EAdem methodo, qua in tertia Digeſtorum parte eſt uſus, à contractibus qui re perficiuntur, ad eos tranſit qui conſenſu fiunt. Ex his duo magis reſpiciunt ad perſonas, mandatum, & ſocietas; alii magis ad res, ut emptio & venditio, locatio, & conductio, & emphytheuſis: de quibus ordine dicetur. Ex mandato oritur actio mandati directa & contraria, ut expoſui *D. h. t.*

XXXVI. *Si ſervus extero ſe emi mandaverit.*

MAndati actio non datur, cum ſervus extero mandavit ut ſe emeret: quia mandatum non valet, cum malo more actum ſit, ut ſervus domino ſe auferret; venditione tamen ſecuta, dominus poteſt actione ex vendito petere pretium, vel mandati actione petere ut ſervus, niſi ſit jam ab emptore manumiſſus, ſibi reddatur, quaſi hæc actio mandati ſibi per ſervum quæſita ſit; ſed utraque actione uti non poteſt, quia ſunt contrariæ, quod ſi ita mandatum fuerit, ut ſervus emeretur, & venderetur: ſecuta venditione, dominus non ſolum actione ex vendito pre-

tium conſequetur, ſed etiam ſi ejus propter affectionem interſit, puta quia filium ſuum naturalem vendidit, mandati contra emptorem aget, ut eum manumittat. Ergo non fuit neceſſe impleri mandatum: ſed eo per venditionem impleto, jus non tantum venditi, ſed etiam mandati actionem tribuit: emptori autem nullam dat actionem adverſus dominum, quia mala fide contraxit. *l. un.& D. manda. l. cum ſervus.* 54.

XXXVII. *Pro ſocio.*

EX ſocietate oritur actio pro ſocio, utrinque directa, quam enarravi *D. h. t.*

XXXVIII. *De contrahenda emptione.*

SEquuntur contractus conſenſu celebrati, qui magis ad rem, quam ad perſonam reſpiciunt. Horum primus eſt emptio & venditio, cujus expoſitio eſt quadripertita. I. Namque agitur de emptione & venditione contrahenda. II. De ejus contractæ effectibus. III. De accidentibus. IV. De ſimili & affini contractu. In prima parte, quæ eſt de contrahenda emptione, primo quæritur, qui poſſint emere, aut vendere. Secundo quæritur, quomodo emptio & venditio contrahatur; quibus duabus quæſtionibus ſatisfeci *D. h. t.*

XXXIX. *De hereditate vel actione vendita.*

TErtio agitur de re, quæ emitur, aut venditur, de qua notandum primo, non ſolum poſſe vendi res corporales, ſed etiam incorporales, ut hereditatem, vel actionem, ſicut expoſui *D. h. t.*

XL. *Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

NOtandum ſecundo res quaſdam à privatis poſſe emi, non vendi, ut purpuram. *l. 1.* Quarundam tam emptionem quam venditionem prohiberi, ut annonæ militaris. *l. 4.* Sequor in hac rubrica lectionem & interpretationem Cujacii. Lego igitur *quæ vendere.* i.e. quas res vendere, non (ut in aliis codicibus habetur) qui vendere: quia non agitur in hoc titulo de perſonis, ſed de rebus, & accipio τὸ *vel*, pro ſubdisjunctione, quoniam hac in parte explicatur, quas res ſinguli emere & vendere prohibentur.

XLI. *Quæ res exportari non debent.*

IN quibuſdam rebus diſtinguimus, ut vinum, oleum, & quodvis liquamen, & arma poſſunt civi Romano vendi, non Barbaro. *l.* 1. *&* 2.

XLII. *De eunuchis.*

EVnuchus autem vendi non poteſt, niſi ſit Barbaræ gentis, in Barbaro orbe factus. *l.* 2.

XLIII. *De patribus qui filios diſtraxerunt.*

ITem filii à patribus ſuis vendi non poſſunt, niſi ſanguinolenti, id eſt, recens nati, ob nimiam inopiam vendantur. *l.* 1. *&* 2. Hucuſque de contrahenda emptione.

XLIV. *De reſcindenda venditione.*

SEquuntur effectus contractæ emptionis, & venditionis. Primus effectus eſt, quod contractus non infirmatur, niſi vel ex juſta cauſa reſcindatur.

XLV. *Quando liceat ab emptione diſcedere.*

VEl communi partium conſenſu, re integra, ab eo diſcedatur. Hos duos caſus quibus venditio reſcinditur, declaravi ***ad tit. D. de reſcin. vend. & quan. lic. à vend. diſced.***

XLVI. *Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.*

INter juſtas reſcindendæ venditionis cauſas ponitur, ſi bona ejus qui publicas penſitationes, id eſt, qui publica tributa debeat, ſub haſta fraudulenter ſint diſtracta vili pretio, nam oblato eo quod fiſco debetur, venditio reſcinditur. ***ſup. de reſcind. vend. l. ſi quos. 16. & inf. de ju. fi. l.*** 2. alias venditio ut fiſco ſatisfiat, recte facta non reſcinditur. *l.* 1. 2. *&* 3.

XLVII. *Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.*

SEcundus effectus eſt, ut in emptorem prædii transferatur onus ſolvendi cenſus, id eſt, tributi ab eo prædio debiti, & reliquorum, ſi reliqua tributi vel cenſus nomine debeantur. Nec valet pactum contrarium, id eſt, ut hoc onus maneat penes venditorem, ut hoc titulo oſtenditur.

XLVIII. *De*

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

TErtius effectus eſt, ut periculum & commodum rei venditæ pertineat ad emptorem, ſicut expoſui *D. h. t.*

XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

QVartus effectus eſt actio empti & venditi, de qua dixi *D. hoc tit.*

L. *Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine vel aliena pecunia emerit.*

TRibus caſibus quæritur, an, vel cui detur empti actio. Primus caſus eſt, cum quis emit alteri. Secundus, cum ſua pecunia ſibi emit, ſed alterius nomen in inſtrumento emptionis poni curavit, quaſi illi emerit. Tertius eſt, cum aliena pecunia ſibi emit. Primo caſu emptor nec ſibi actionem acquiſivit, quia noluit: nec alteri, quia non potuit: ergo contractus non valet, niſi quis ei emerit in cujus eſt poteſtate. *l. 7.* vel quem in poteſtate habet. *l. 2.* Secundo caſu emptor ſibi acquirit. *l. 4. 5. 6.* Tertio caſu ſimiliter ſibi acquirit. *l. 1. & l. pen.*

LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.*

QVintus effectus eſt rei venditæ alienatio, quamquam non 1
eſt proximus & immediatus effectus venditionis, ſed traditionis factæ ex cauſa venditionis. *Inſt. de rer. diviſ. §. vendita.*
¶ Alienationẽ proprie accipe pro dominii tranſlatione. ¶ Hic 2
dantur tres regulæ: prima de rebus alienis, quæ, licet vendi poſ- 3
ſint, tamen non poſſunt alienari, id eſt, non poteſt in accipientem earum dominium transferri: ſecunda de rebus communibus, quæ pro parte alienantur: tertia de rebus propriis, quæ omnino alienantur. ¶ Prima regula eſt: Res aliena non poteſt alie- 4
nari: nimirum quia nemo poteſt plus juris in alium transferre, quam ipſe habeat. *D. de diverſ. reg. jur. l. nemo plus juris.* 54. ¶ Hic 5
obiter quæritur de alienatione prohibita: quo reſpicit poſterior rubricæ pars, & *ultim. hujus tit.* Alienatio prohibetur vel à lege vel à teſtatore, vel conventione contrahentium. His omnibus caſibus Iuſtiniano placet alienationis verbum ſumi latius, ut intelligatur prohibita non ſolum directi, ſed etiam utilis dominii tranſlatio & manumiſſio, & uſusfructus vel ſervitutis prædialis conſtitutio.

LII. *De communium rerum alienatione.*

SEcunda regula eſt: Rem communem unus ex dominis alienare non poteſt, niſi pro ſua parte, quam habet pro indiviſo. *l.4.cum ſim.*

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienatione.*

TErtia regula eſt: Dominus rem ſuam alienare poteſt: licet ſit obnoxius reddẽdis rationibus ob rem alienã geſtam, ut tutor: quia rem alienat cũ ſua cauſa, id eſt, ſalvo jure pignoris, quod pupillus vel alius habet in ejus rebus, qui adminiſtravit.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

EXpoſiti ſunt effectus emptionis & venditionis: ſequuntur accidentia. Primum accidens eſt pactum. De his pactis primum agitur in genere ſub hoc titulo, cui ſatisfeci *D.lib.*18.*t.*1.

LV. *Si ſervus exportandus veneat.*

DEinde explicantur ſpecialiter quædam pacta ad ſervos venditos pertinentia. Primum pactum eſt, ut ſervus venditus exportetur, de quo pacto dixi ad *tit.D.de ſerv.export.*

LVI. *Si mancipium ita veneat ne proſtituatur.*

SEcundum pactum eſt, ne mancipium venditum proſtituatur. Hoc caſu, ſi contra pactum ancilla ab emptore proſtituatur, libera & venditoris liberta fit. *D.de in jus vocan.l.ſed ſi hac lege.*10.§.1. Hactenus de pactis, quod eſt primum emptionis & venditionis accidens.

LVII. *Si mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, vel contra.*

SEcundum accidens eſt ædilitium edictum, ex quo duæ oriuntur actiones, redhibitoria, & æſtimatoria, quas explanavi *D.de ædilit.edicto.*

LVIII. *De monopoliis, & conventu negotiatorum illicito, vel artificum, ergolaborumque: necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

TErtium accidens eſt negotiatio, quæ latius patet, quam mercatura. Nam mercator tantum emendi & vendendi negotia-

negotiationem exercet: negotiator autem dicitur, qui negotiationem quācumque exercet,ut emendi,vendendi,locandi, conducendi,&c. *D.de legat.3.l.legat.65.in pr.* ¶ Duo hîc nego- 2
tiatoribus interdicuntur.I. Monopolium, id eſt, jus ſeu privilegium, quo fit,ut unus certive homines ſoli poſſint certas merces vendere. Quia vero hoc contra publicam utilitatem eſt, idcirco nequidem reſcripto principis conceſſum valet. II.Mercatorum inter ſe conventio ne merces viliori pretio vendant, quam communi ipſorum conſenſu ſtatutum ſit. Obiter eadem conſtitutione prohibentur illicitæ pactiones artificum, & ergolaborum, (hi ſunt, qui opus ſuis impenſis faciendum conducunt, & alibi redemptores appellantur.*D.de rei vindic.l.redemptores.39.in princip.*)& balneatorum: veluti ne quis opus ab altero inchoatum abſolvat. *d.l.un.verſ.ædificiorum.& inf.de ædif. privat.l.pen.§.ult.*

L X. *De nundinis, & mercatibus.*

QVartum accidens eſt mercatus ſeu nundinæ, de quibus dixi *D.lib.50.tit.11.*

L X I. *De vectigalibus & commiſſis.*

QVintum accidens eſt vectigal: quod niſi ſolvatur, regulariter res fiſco committitur,ut expoſui ad tit.*D.de publican.& vectigal.& commiſſ.*

L X I I. *Vectigalia nova inſtitui non poſſe.*

ILlud ſpecialiter de vectigalibus hîc conſtituitur, ne nova inſtituantur ſine permiſſu principis, quod etiam cautum eſt *D. de public.l.vectigalia.10.in pr.*

L X I I I. *De commerciis, & mercatoribus.*

SExtum accidens eſt mercatura: quam exercere poſſunt, quicumque plenum commercium habent, niſi jure prohibeantur. Requiro plenum commercium. nam commercium eſt emendi & vendendi jus. Vlpian.*t.de domin.& acquiſ.rer.§.commercium.* mercatores autem emendi & vendendi negotiationem exercent, ut notavi *ſup.ad tit.de monopol.* eorum igitur, quæ tantum emere, non vendere poſſumus, mercaturam exercere non poſſumus,ut purpuræ.*ſup.quæ res ven.non poſſ.l.1.* Adjeci exceptionem, *niſi jure prohibeantur.* quia nonnulli, etſi jus commercii habent, tamen exercere mercaturam prohibentur,

ut nobiliores & potentes perſonæ : non quod mercatura ſit res ignobilis, ſed quia difficile eſſet plebi commercium.*l*.3.

XXIV. *De rerum permutatione, & præſcriptis verbis actione.*

EXpoſito emptionis & venditionis contractui ſimilis & affinis eſt permutatio.*D.h.t.l.1.& de contrah.empt.l.1.& Inſt. de empt.& vendit.*§.*item pretium*. ex qua oritur actio præſcriptis verbis, ut & ex aliis contractibus innominatis. De permutatione dixi ad *tit.D.de rer.permut.* de actione autem præſcriptis verbis ad *tit.de præſcript.verb.*

XXV. *De locato & conducto.*

DIctum eſt de emptione & venditione, & de purmutatione, quæ ei ſimilis eſt, licet re contrahatur, non ſolo conſenſu ut emptio & venditio. Alius contractus conſenſu conſtans & venditioni ſimilis eſt locatio & conductio.*D.h.t.l.2.& Inſt.eod. in pr.* de qua dixi *D.eod.tit.*

XXVI. *De jure emphyteutico.*

1 VLtimus contractus qui conſenſu perficitur,mediam quandam inter venditionem & locationem naturam obtinens, eſt emphyteuſis : quem Zeno conſtituit eſſe proprium contractum,à venditione & locatione proprie dicta ſeparatum. *l.1.& Inſt.de locat.& conduct.*§.*adeo*, Nam quatenus dominium utile transfertur in emphyteutam, hic contractus eſt ſimilis venditioni, quatenus retinetur dominium directum, eſt ſimilis locationi,& interdum locatio vocatur. *D.ſi ager vectig.l.1.& l.ult.*
2 *& Inſt.de locat.& conduct. d.*§.*adeo.* ¶ Emphyteuſis igitur eſt contractus conſenſu conſtans,quo in perpetuum vel ad longum tempus dominium prædii utile retento directo dominio transfertur cum onere annuæ penſionis directo domino ſolvendæ.
3 ¶ Dicta eſt emphyteuſis ,ab origine : quia ita dari cœperunt agri ſteriles , ut accipiens eos meliores & fructuoſiores redderet, quod præcipue fit arborum inſitione, quæ Græce vocatur
4 emphyteuſis. ¶ Proprietates hujus contractus hæ notentur. I. Eſt contractus juris civilis , ſiquidem à Zenone eſt conſtitutus, non quod ante Zenonem in uſu non fuerit , ſed quia Zeno certam contractus ſpeciem fecit. *l.1.Inſtitut.de locat.& conduct.d.*§.*adeo.* II. Quamvis ſolo conſenſu ſecundum ſuam naturam conſtet : tamen ſi nova pacta præter ejus naturam adjiciuntur,

ſcriptura requiritur. falluntur enim Doctores, qui ſimpliciter & indiſtincte ſcripturam in hoc contractu requirunt, cum in *l.1.* dicatur, *pactionibus ſcriptura interveniente habitis*, & in *l.2. aliqua pactiones in emphyteuticis inſtrumentis fuerint conſcripta.* III. Partis rei interitus ad emphyteutam ſpectat, quia nihilominus integram penſionem ſolvere cogitur. totius autem rei interitus ad dominum ſpectat, quia emphyteuta liberatur à penſionis præſtatione. *d.l.1.& Inſt. de locat. d.§. adeo.* IV. Emphyteuta non poteſt jus ſuum vendere domino irrequiſito, & ſi id faciat, jus ſuum perdit, dominus autem admonitus, ſi emere iiſdem conditionibus velit, quibus alii emere parati ſunt, cæteris præfertur. ſin minus, emphyteuta alii cuicumque vendere poteſt, quo caſu domino debetur *εἰςδικνικὸν*, quod doctores *laudemium* vocant, id eſt, quinquageſima pretii pars pro novo emphyteuta in poſſeſſionem recipiendo. *l. ult.* ¶ Species emphyteuſeos ſunt precariæ, ut libellarius contractus, ut expoſui ad tit. Decretalium de precariis. 5

LIBER QVINTVS.

TIT. I. *De ſponſalibus, & arrhis ſponſalitiis, & proxeneticis.*

SVPERIORI libro expoſiti ſunt contractus reales, hoc autem volumine declarantur contractus perſonales, ut ſponſalia, nuptiæ, concubinatus, tutelæ: ſed ſponſalia, nuptiæ, & concubinatus, ſunt contractus, qui nudo conſenſu perficiuntur: tutela eſt quaſi contractus. Non omittuntur ea quæ ſponſalibus & nuptiis accedunt, ut arrhæ, dotes, cæteraque cum contractu de nuptiis connexa atque conjuncta. ¶ Inter contractus igitur perſonales primum naturæ ordine locum tenent ſponſalia, de quibus dixi *D. hoc tit.* Porro ſponſalibus accedunt arrhæ, & proxenetica. ¶ Datio arrharum eſt contractus *ſup. de fid. inſtrum. l. contractus.* 17. innominatus, quo datur arrha in argumentum ſeu probationem alterius principalis contractus celebrati, ut emptionis & venditionis. *D. de contrah. empt. l. quod ſæpe in. 35. in pr. & Inſt. de empt. & vend. in pr.* vel locationis & conductionis. *lege Rhodia.* 19. vel ſponſaliorum. *l.3. & l.5.* ut impleto contractu reſtituantur. *D. de act. empt. l. ex empt.* 11. *§. is qui vina. ver. ego.* vel imputentur (ut arrha in nummis data imputatur in pretiũ venditionis. *D. de leg. commiſ. l. ultim.* Iſidor. *lib. 5. Originum. cap. 25.* 1 2 3

 de

de rebus. §. *intereſt. Arra,* inquit, *ex parte datur,& poſtea completur : eſt enim arra complenda, non auferenda, unde qui habet arram, non reddit ſicut pignus, ſed deſiderat plenitudinem*) ſi vero dantis culpa non impleatur, amittantur : at ſi accipientis culpa non impleatur, in duplum reſtituantur *d.l. contractus.in fi. & Inſt.de empt.& vendit.in princ.* ſin autem communi conſenſu à contractu recedatur, vel alias neutrius culpa contractus ſolvatur, in ſimplum reddantur. *d.l.3.d.l.5.in fi.princ.& §.1.& ſup. quand.lic. ab empt.diſced.l.2. & D. de act.emp. d.l.ex empto.§.is*
4 *qui vina.*¶ Nota primo arram conſiſtere vel in pecunia numerata. *D.de l.commiſ.d l.ult. & de act.empt.d.l.ex empto.§.is qui vina.*vel in alia re,ut auro.*ſup.quan.lic.ab empt.diſc.l.2.*vel anulo. *D.de inſt. act. l.5. item ſi inſtitor. & de act.emp.d.l.ex empto. §.is qui vina.verſ.ego.* vel mancipio. *Inſ.de ingen.manum.l.ult.*
5 ¶ Nota ſecundo, cum dicimus dationem arrarum, nos accipere dationis vocabulum in ſignificatione propria, qua dominii translatio notatur.*Inſt.de act.§.ſic itaque.* unde arra non repetitur rei vindicatione, ſed actione perſonali.*ſup.de act.empt.l.3.* ut actione ex empto, vel condictione ſine cauſa *D. eod.d.l.ex*
6 *empto. §. is qui vina.* ¶ Nota tertio arram à pignore differre multis modis. I. Arra conſiſtit in quantitate vel corpore, ut docui. *num.3.* pignus tantum in corpore, quandoquidem eadem ſpecies reddi debet.*D.de oblig.& act.l.1.§.creditor.& Inſt.quib. mod.re contrah.oblig. §. ult.* II. Arræ dominium transfertur in accipientem, ut docui *num.4.* pignoris autem dominium non transfertur.*ſup.de pign:act.l.pignus.9.* III. Pignus accedit cuivis contractui,& cuivis obligationi. *D.de pign.l.5.§.quæſitum.§.1.* arra tantum emptioni, locationi, & ſponſalibus accedit, ſi Cujac.credimus *hic in Parat. & obſervat.lib. 11.cap.17.* IV. Arra modo repetitur, modo non repetitur, ut docui *num.2.* pignus omnimodo repetitur, ſi ſolutum ſit, vel aliter creditori ſatisfactum. *D.de pign.act.l.ſi rem alienam.9.§.1.* V. Pignus repetitur actione pigneratitia. *Inſt.quib.mod.re contrah.oblig.§.ult.* arra aliis actionibus. *ſup.num. 4.* Ex dictis patet, arram & pignus proprie loquendo differre, etſi interdum pignus accipitur pro
7 arris, ut *inf.tit.prox.l.un.& Cod.Theod.de ſponſal.l.6.* ¶ Nota quarto, hîc non agi de quibuſcumque arris ſed tantum de arris ſponſalitiis, quæ etiam appellantur ſponſalitia, ut notavi *.D hoc tit. num 2.* Similiter in tertia parte hujus tituli non tractatur de proxeneticis in genere, ut *in tit. D.de proxeneticis.* ſed de præmiis tantum eorum per quos ſponſalia vel nuptiæ conciliatæ ſunt:

tæ ſunt: quorum præmiorum quantitas definitur *l.ult. hoc tit.*

II. *Si rector provinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalia dederint.*

GEnerali tractatui de arris ſponſalitiis adjungitur tractatus ſpecialis de arris ſponſalitiis datis vel à rectore provinciæ, vel non ſine rectoris opera ab ejus domeſticis & comitibus: quæ quidem vocantur ſponſalia, ut notavi ad *tit.praced.* Specialiter autem conſtituitur, ut ſive puella, ſive pater ejus arras acceperit, & poſtea voluntatem mutaverit, nihilominus arras retineat & lucretur, nuptiæ vero contrahi non poſſunt, niſi poſt depoſitum officium, accedente puellæ conſenſu. *l.un.*

III. *De donationibus ante nuptias vel propter nuptias, & ſponſalitiis.*

NOn ſolum ſponſalia, id eſt, repromiſſio nuptiarum futurarum præcedit nuptias, ſed etiam donatio ſponſalitia, quam ſponſaliorum quoque appellatione interdum ſignificari, notavi ad *tit.de ſponſal.num.2.* ¶ Hæc dividitur in duo genera, aut enim fit nuptiarum & dotis contemplatione, aut tantum nuptiarum. ¶ Illa vocabatur olim donatio ante nuptias, quia ſolum ante nuptias conſtitui poterat, ſed ex Iuſtini conſtitutione poteſt ſtantibus nuptiis augeri. *l.pen.* & ex conſtitutione Iuſtiniani, non ſolum augeri, ſed etiam in totum conſtitui, idcirco vocatur potius *propter nuptias*, quam *ante nuptias.l.ult.& Inſt. de donat.§.eſt & aliud.* Vulgo etiam appellatur *ſponſalitia largitas, ex l.4.inf.de ſecund.nupt.& Nov.119.in pr.* Sed in hac Novel. Latinus interpres receſſit à Græcorum verborum proprietate, cum κατὰ πόδα vertere debuiſſet donationem propter nuptias, & in *d.l.4.* videtur mihi ſponſalitia largitas latius accipienda, ut utrumque donationis genus à me paulo ante propoſitum complectatur. ¶ Donatio igitur propter nuptias, eſt civilis contractus. *d.Nov.119.in pr.* gloſ. *in l.5.D.de juſtit. & ju.& in §.jus autem gentium. Inſt. de ju.natura.* quo ex parte mariti in mulierem aliqua conferuntur contemplatione dotis tamquam antipherna. *d.l.ult.in pr.* Quocirca noviſſime doti eſt omnino exæquata, nec ſolum in quantitate ſortis, ſed etiam in lucris à conjuge ſuperſtite faciendis. *Nov. 97.* Et ut non poteſt maritus alienare prædium dotale, ita nec propter nuptias donatum. *Nov.61.* Hæc dicta ſint de donatione propter nuptias, quæ in primis rubricæ verbis proponitur. ¶ Alterum donationum

1 2 3 4

num nuptiarum genus appellatur munus ſponſalitium , & poſtremo illo rubricæ verbo, *ſponſalitiis* ſignificatur. Livius *lib. 30. Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens miniſter, cum ad Sophoniſbam veniſſet, Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, ſi nihil majus vir uxori præſtare potuit. hoc tamen nuncia, melius*
6 *me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem.* ¶ Sic autem deſcribi poteſt, Munus ſponſalitiū eſt, quod in ſponſam ex parte ſponſi, (ut ab ipſo ſponſo, vel patre, matreve ejus) vel contra in ſponſum ex parte ſponſæ , ſolius matrimonii contemplatione
7 confertur. ¶ Ex dictis duæ differentiæ inter dictas donationes colliguntur. I. Donatio propter nuptias ex parte mariti confertur in mulierem, non è contrario : munus autem ſponſalitium ex utraque conjugum parte proficiſci poteſt. II. Donatio propter nuptias fit contemplatione nuptiarum & dotis: munus ſponſalitium tantum nuptiarum ratione mittitur.

IV. *De nuptiis.*

1 SEcundus contractus perſonalis , ad quem ſuperiores omnes reſpiciunt, eſt matrimonium ſeu nuptiæ , de quibus dixi ad
2 *tit. D. de rit. nupt.* ¶ Nuptiarum autem aliæ ſunt licitæ ad quas hic titulus pertinet; aliæ illicitæ; aliæ quaſi illicitæ.

V. *De inceſtis & inutilibus nuptiis.*

1 ILlicitæ nuptiæ improprie vocantur nuptiæ : ut homo pictus, vel mortuus, improprie dicitur homo. *Inſt. de nupt. §. ſi ad-*
2 *verſus.* ¶ Hæ dividuntur in inceſtas ſeu nefarias, & inutiles. Inceſtæ ſeu nefariæ ſunt , quæ contra fas contrahuntur inter cognatos vel affines, inter quos ſunt jure prohibitæ. Subdividuntur autem in inceſtas jure gentium , videlicet inter parentes & liberos, & inceſtas jure civili, nimirum inter alios cognatos vel affines. *D. de ritu nupt. l. ult. & de quæſt. l. 5.* Inutiles ſunt , quæ alia quapiam ratione minori prohibentur , quarum duo exempla ſequentibus titulis proponentur.

VI. *De interdicto matrimonio inter pupillum & tutorem, ſeu curatorem, filioſque eorum.*

PRimum exemplū eſt, quia ex Oratione Divi Marci & Commodi. *D. de ritu nupt. l. ſi quis tutor. 60. §. quamvis. & l. pen. §. ſed videamus. verſ. quam cauſam.* & ſenatuſconſulto in ejus ſententiam facto. *l. 1. & D. de ri. nupt. l. ſenatuſconſulto. 59. d. l. ſi quis tutor. 60. l. libertum. 64.* tutor vel curator, & tutoris vel cu-

ratoris

ratoris filius prohibentur eam, quæ ſua vel patris ſui pupilla fuit, ante uxorem ducere, quam rationes redditæ fuerint, & tempora effluxerint, intra quæ rationes redditæ retractari per in integrum reſtitutioné poſſunt. *l.6.& 7.& D.de ri.nupt.l.non eſt matrimonium.66.& l.ſeq.* ¶ Nota primo duplicẽ eſſe ratio- 2
nem hujus prohibitionis. I. Propter poteſtatem, quam in pupillam habet, vel habuit tutor vel curator. *D.eod.l.præfectus.63.* II. Ne quid obſtet, quominus rationes recte reddantur. *D.eod.l. libertorum.64.§.1. & l.pen.§.ſed videamus. verſ. quam cauſam.*
¶ Nota ſecundo, non ſolum nuptias inter has perſonas eſſe 3
inutiles; ſed etiam tutorem vel curatorem, qui illicite ſibi vel filio ſuo in matrimonium collocavit, & ipſum quoq; filium qui matrimonium contraxit, infamia notari, & extra ordinem coërceri. *l.pen.& D.de ri. nupt. d.l.non eſt matrimonium. in princ.*
¶ Nota tertio excipi duos caſus, quibus hæ nuptiæ ſunt per- 4
miſſæ. I. Cum pater alicui ex dictis perſonis filiam deſponſavit, vel teſtamento uxorem deſtinavit. *D.eod.l.tutor.56. & d.l.non eſt matrimonium.* II. Si conſenſu puellæ permittantur reſcripto principis. *l.pen.& inf.ſi nupt.ex reſ.pet.l.1.*

VII. *Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum juriſdictioni ſuæ aſpirare tentaverint nuptias.*

ALterum exemplum eſt inter eum qui in provincia officium 1
adminiſtrat, vel filium ejus, aliaſve perſonas ad eum pertinentes, & mulierem ejus provinciæ. *ſup.de nupt.l.6.& D.de ritu nupt.l. qui in provincia.57.princ.* ¶ Nota primo violentum 2
conatum puniri, etiamſi effectus, id eſt, nuptiæ ſecutæ non ſint. *l.un.* ¶ Nota ſecundo, tantum tempore adminiſtrationis nuptias 3
prohiberi, officio autem depoſito poſſe mutuo conſenſu nuptias contrahi, vel ante contractas confirmari. *d.l.6.& ſup.ſi rect.provin.l.un.& D.de rit.nupt.l.ſi quis officium.38.*

VIII. *Si nuptiæ ex reſcripto petantur.*

DE prohibitis nuptiis generaliter quæritur, an ex reſcripto ſeu permiſſu principis contrahi licite poſſint. Sciendum igitur eſt inceſtas hac ratione non ſuſtineri. *l.2.* eas vero, quæ ob civilem tantum prohibitionem ſunt inutiles, ut inter ſenatorem & libertinam, ex reſcripto peti poſſe, ut juſtæ fiant *D.de rit.nupti.l.ſi ſenatori,31.& ſup.de interdi.matrim.l.pen.*

IX. *De ſecundis nuptiis.*

1 POſtquam de licitis & illicitis nuptiis dictum eſt; ſupereſt ut de iis agatur, quæ medium quodammodo locum tenent, hæ ſunt ſecundæ nuptiæ, quæ jure ob humanam fragilitatem tolerantur, non tamen probantur, immo quibuſdam pœnis coërcentur, ut mox docebo.
2 ¶ Nota primo ſecundarum nuptiarum appellatione intelligi etiam tertias, quartas, & ulteriores quocumque numero, quia omnes jure ſuſtinentur. *Inf. de bon. qua lib. l.* 4. ſicut appellatione ſecundi gradus intelligimus etiam tertium, & quartum, & quoſcumque ulteriores heredum gradus.
3 ¶ Nota ſecundo, viduo nullum tempus præſcriptum eſſe
4 ad contrahendas ſecundas nuptias. *Nov.* 22. *cap.* 16. ¶ Nota tertio, mulieri regulariter licere poſt annum luctus ſecundo nubere, antea non licere propter confuſionem ſanguinis, & turbationem ſeminis. Quod ſi intra hoc tempus nupſerit, variæ pœnæ jure irrogantur. I. Tam ipſa mulier notatur infamia, quam pater qui eam nuptui collocavit, nec non qui ſciens eam duxit, niſi juſſu parentis, in cujus poteſtate erat, eam duxerit: quo caſu ipſe parens notatur. *l.* 1. *in princ. l.* 2. *& ſup. ex quib. cauſ. infam. irrog. l. decreto.* 15. *& inf. de repud. l. conſenſu.* 8. *§. hac niſi vir. in fin. & l. ſeq. & ad ſenatuſc. Tertull. l.* 4. *& D. de his qui not. infam. l.* 1. *verſ. qui eam qua. l. liberorum.* 11. *§. ult. l. qui juſſu.* 12. *l. quid ergo.* 13. *in princ. & Nov.* 22. *cap.* 16. *cap.* 18. *in fi. & cap.* 22. II. Hæc mulier non poteſt ſecundo viro ultra tertiam partem bonorum in dotem dare, aut in teſtamento relinquere. III. Ex teſtamento capere non poteſt. IV. Donata vel relicta ſibi à priori marito amittit. V. Hereditates ab inteſtato ultra tertium gradum vindicare non poteſt. *l.* 1. *&* 2. Hæ pœnæ ceſſant, ſi mulier permiſſu principis, *D. de his qui notant. infam. l. ſolet.* 10. vel poſt partum
5 editum nupſerit. *D. eod. l. liberorum.* 11. *§. Pomponius.* ¶ Nota quarto, interdum mulierem ante quinquennium non poſſe tranſire ad ſecundas nuptias. I. Si ejus culpa divortium factum ſit, vel quia maritus ei juſte libellum repudii miſit, vel quia ipſa ſine juſta cauſa divertit: tunc enim intra quinquennium nubens fit infamis, & ſecundæ nuptiæ non valent. *Inf. de repud. l. conſenſu.* 8. *§ hac niſi vir. & Nov.* 22. *cap.* 15. *in fi. & cap.* 18. *verſ. etſi mulier.* II. Si incertum ſit, an maritus, qui ab hoſtibus captus
6 eſt, vivat, necne. *D. de divort. l.* 6. *& d. Nov.* 22. *cap.* 7. ¶ Nota quinto, eſſe quaſdam pœnas ſecundarum nuptiarum, quarum una eſt propria mulieris, ut prioris viri dignitate non fruatur. *D. de ſe-*

D. de ſenator. l. fœmina. 8. *in fi. & Nov.* 22. *cap.* 36. duæ ſunt communes tam viris quam mulieribus tempore permiſſo ſecundas nuptias contrahentibus. Nam I. eorum, quæ à priore 1
conjuge accepit, vel a liberis prioris matrimonii pervenerunt, dominium amittit ſolo uſufructu retento, ſi liberi extent ejuſdem prioris matrimonii: ad eos namque dominium tranſit. *l.* 3.
in princ. l. 5. *l.* 6. *§. his illud. & inf. de ind. vid. toll. l.* 2. *& Nov.* 22. 2
cap. 23. II. Non poteſt poſteriori conjugi plus dotis, vel donationis propter nuptias, vel alio quovis titulo dare, aut in voluntate ultima relinquere, quam cuilibet ex liberis prioris matrimonii. *d. l.* 6. *& d. Nov.* 22. *cap.* 27. ¶ Nota ſexto, jure canonico 7
non eſſe ſublatas pœnas ſecundarum nuptiarum, ſed tantum eas, quæ jure civili irrogantur immaturitati ſecundarum nuptiarum. *extra. hoc tit. cap. penult. & ult.* ¶ Nota ſeptimo, eodem 8
jure canonico non licere abſente aut capto ab hoſtibus conjuge contrahere ſecundas nuptias, priuſquam certum ſit eum mortuum eſſe. *extra. eod. c.* 2.

X. *Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus uſumfructum reliquit.*

Nota octavo tranſeuntem ad ſecundas nuptias amittere jure codicis uſumfructum ſibi à priore conjuge extra cauſam dotis vel donationis propter nuptias, datum ſeu relictum, ita ut liberis prioris matrimonii eum confeſtim reſtituere debeat. *l. un.* Sed hoc jus corrigitur per *Nov.* 22. *cap.* 32. ubi Iuſtinianus conſtituit conjugem tranſeuntem ad ſecunda vota, retinere uſumfructum, niſi hac conditione in eum collatus fuerit, ut ſecundis nuptiis extingueretur.

XI. *De dotis promiſſione, & nuda pollicitatione*

Poſt nuptiarum diviſiones, explicandi ſunt duo earum effe- 1
ctus: primus, ut dos valeat: alter, ut ſimplex donatio inter conjuges non valeat, ut expoſui ad tit. *D. de ju. dot. num.* 1. *& de donat. int. vir. & uxor. num.* 1. Quid ſit dos, & quotuplex, docui ad. *d. tit. de ju. dot.* in præſentia quædam ſecundum ordinem titulorum Codicis notare oportet. ¶ Nota primo, dotis obliga- 2
tionem conſtitui vel promiſſione, id eſt, ſtipulatione, vel nudo pacto, vel pollicitatione. *l.* 3. 4. 6. *& D. de dot. collat. l.* 1. *§. penult.* ſed hodie etiamſi ſtipulatio non ſit interpoſita, tamen tacite facta intelligitur, adeo ut ſemper ex ſtipulatu agi poſſit. *Infr. de rei uxor. act. l. un. in princip.*

XII. *De*

XII. *De jure dotium.*

1 NOta ſecundo eſſe quædam jura ſingularia & dotium pro-
pria. Primum eſt, quod etſi dominium civile rei dotalis
transfertur in maritum,tamen mulier naturale dominium reti-
net.*l.pen.*Soluto autem matrimonio, ſi ſit dos profectitia,com-
2 munis eſt patri & filiæ.*D.ſolu.matrim.l.2.§.1.* ¶ Secundum eſt,
quod res, quas dotali pecunia maritus comparavit,dotales eſſe
3 videntur. *D.h.t.l.res quæ.*54. vide *Cent.*5.*q.*53. ¶ Tertium eſt
quod maritus non poteſt alienare prædium dotale, licet ejus
4 dominus ſit. *Inſt. quib. alien. lic. vel non. in princip.*

XIII. *De rei uxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.*

1 QVartum eſt, quod dos petitur vel repetitur actione ex ſti-
pulatu, licet ſtipulatio vel nulla vel inutilis facta ſit.Olim
ſtipulatione ceſſante dos à muliere & ſocero repetebatur actio-
ne rei uxoriæ,quæ extraneo,qui dotem dederat,non compete-
bat,ſed Iuſtinianus hanc actionem ſuſtulit,&, quæ in ipſa utilia
2 erant,ad actionem ex ſtipulatu tranſtulit.*l.un.*¶ Hujus igitur a-
ctionis plura ſunt privilegia.I.Eſt bonæfidei.*d.l.un.§.ſed etſi.&*
*Inſt.de act.§.fuerat.*II.Adjunctum habet jus tacitæ hypothecæ.
d.l.un.§.1.III. Mulier hac actione dotem repetens præfertur a-
liis mariti creditoribus etiam expreſſam anteriorem hypothe-
cam habentibus.*Inſ.qui potior.in pign.hab.l.ult.*hanc enim ſen-
tentiam veriſſimam puto contra eos,qui non præferunt mulie-
rem habentibus anteriorem hypothecam, niſi ea tacita ſit.

XIV. *De pactis conventis tam ſuper dote, quam ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis.*

1 QVintum eſt, quod dotis conditio pactis conventis me-
lior, non deterior fieri poteſt. *D.de pact dotal.l.2.l.de die.*
2 14.*cum trib.lll.ſeqqq.* ¶ Nota alia eſſe pacta ſuper dote, de qui-
bus dixi *D. eod. tit.* alia ſuper donatione ante nuptias ſeu
propter nuptias, in quibus æqualitas requiritur; ne mulier
3 marito ſuperſtes, ex donatione plus vel minus lucretur, quam
vir mulieri ſuperſtes lucretur ex dote. *l.ex morte.9. & l.ſeq.*
alia ſuper paraphernis, id eſt, ſuper rebus mulieris, quas præ-
ter dotem maritus penes ſe habet: de quibus rebus nihil
diſponere poteſt ſine conſenſu mulieris. *l. hac lege.* & quam-
vis valeant pacta de lucranda dote ſi uxor præmoriatur, vel
dona-

donatione propter nuptias ſi prior maritus deceſſerit. *d. l. ex morte*.tamen pactum vice teſtamenti factum,ut bona paraphernalia poſt mortem mulieris ad maritum pertineant,jure reprobatur.*l.5.* ¶ Quæri poteſt, cur in hac rubrica vocetur donatio ante nuptias, cum in *l.ult.in pr.ſup.de donat.an. nupt.* conſtitutum ſit eam non vocari *ante nuptias*, ſed *propter nuptias*.Cujacius reſpondet hoc ideo factum eſſe, quia *d.l.ult.* eſt recentior conſtitutionibus hujus tituli. quam reſponſionem vanam eſſe, tribus argumentis apparet. Primo, quia tempus dictæ *l.ult.*non eſt adſcriptum.Secundo,quia non eſt quæſtio de legibus,ſed de rubrica,quam conſtat eſſe poſteriorem. *d.l.ult.*Tertio,quia Iuſtinianus in Novellis ſæpius vocat donationem ante nuptias, quam propter nuptias.Aut igitur dicendum, quia leges potius imponuntur rebus quam verbis. *inf.commu.de lega.l.2.in fi.* Iuſtinianum præceptum ſuum de nomine hujus donationis accurate non obſervaſſe:aut in *d.l.ult.in pr.* verba illa *non ante nuptias donationem vocari, ſed propter nuptias*, ſic eſſe accipienda, quaſi diceret non ſolum vocari ante nuptias,ſed etiam propter nuptias,nam hæ particulæ *non,ſed,*accipiuntur ſæpe pro *non ſolum,ſed etiam.* ut *in l.1.§.ult.D.de rer.permut.& alibi.* Sed hæc interpretatio mihi non videtur in præſentia eſſe accipienda, quia Iuſtinianus in *§.pen.Inſt.de donat.*inconveniens vocat nomen illud donationis ante nuptias,ideoque ait ſe conſtituiſſe ut non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur. Concludo vocari poſſe utroque modo. ſicut enim ſublata vi imaginaria à qua actio in rem dicebatur *vindicatio*,& ſublata denunciatione à qua actio in perſonam appellabatur *condictio*;tamen ipſa condictionis & vindicationis nomina remanſerunt: ita quamvis hodie hæc donatio tam ſtantibus nuptiis quam ante nuptias fieri poſſit, tamen retento antiquo vocabulo dici poteſt donatio ante nuptias, rectius tamen & congruentius nominatur propter nuptias. 3

XV. *De dote cauta non numerata.*

SExtum eſt,quod ſine dotis numeratione de dote reſtituendæ maritus cavet vel donationis cauſa,vel ſpe dotis accipiendæ. Primo caſu donatio conſiſtit,& in dotem convertitur,ſi aut facta ſit ante matrimonium.*D.de don.int.vir.& uxor.l.5.in princ.* aut ſi confirmata per mortem mariti, qui in eadem voluntate perſeverans deceſſerit. *l.2.* Poſteriori caſu exceptio non numeratæ dotis(quæ eſt ſpecies exceptionis non numeratæ pecuniæ.

graviorum nomine vir ſextam partem dotis lucraretur; leviorum nomine octavam partem retineret. Mariti autem mores ſic puniebantur, ut ſi quidem dos pondere, numero, vel menſura conſtaret, adeo ut annua, bima, trima die reddenda eſſet, propter majores mores ſtatim redderetur, propter minores redderetur ſenum menſium die, ita ut tertia pars ſingulis ſemeſtribus reſtitueretur; ſi vero in aliis rebus conſiſteret, quam præſenti die reddi oportebat, inſuper cogetur maritus fructus quadriennii reddere. Vlp. *tit. de dotib.* §. *morum.* & §. *ſeq.*

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

ALii effectus, qui ſunt in uſu, partim reſpiciunt ad res, partim ad perſonas. Qui res ſpectant, partim generaliter ad dotem, vel ad res amotas, vel ad bona mariti pertinent; partim proprii ſunt fundi dotalis. De dotis repetitione tria quæruntur. Primo quæritur, quemadmodum dos petatur: cui quæſtioni ſatisfeci *D. hoc t.*

XIX. *Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.*

SEcundo quæritur; ſi dos hac lege data ſit, ut mortua in matrimonio muliere, lucro mariti cederet, ac maritus ſtante matrimonio dotem mulieri ſine cauſa reſtituerit, deinde mulier in matrimonio mortua ſit; an maritus dotem cum fructibus ab heredibus mulieris repetere poſſit. Reſpondetur poſſe, quia illa intempeſtiva dotis reſtitutio donationem in ſe continet. *l. un.*

XX. *Ne fidejuſſores, vel mandatores dotium dentur.*

TErtio quæritur, an mulieri dotem repetenti actio detur contra fidejuſſorem, quem à marito vel ſocero vel proſocero accepit, vel contra eum, cujus mandatu dotem dedit. Reſpondetur actionem mulieri contra fidejuſſorem vel mandatorem non competere. *Cod. Theod. de fidejuſſ. dot. l.* 1. quia cui perſona mulieris creditur, ei multo magis dos credi debet: unde fidejuſſorem vel mandatorem dotis reſtituendæ nomine accipi cõſtitutiones prohibent *l.* 1. & 2. Hactenus de repetitione dotis

XXI. *Rerum amotarum.*

DE rebus autem amotis eſt actio rerum amotarum, de qua dixi *D. hoc tit.*

XXII. *Ne pro dote mulieri bona quondam mariti addicantur.*

DE bonis mariti conſtitutum eſt, ut eo mortuo ſine herede bona mulieri pro dote non addicantur: ſed legitimus ordo ſervetur, quo mulier & alii creditores in poſſeſſionem mittuntur, & dato curatore bona diſtrahuntur. Expoſiti ſunt generales effectus matrimonii ſoluti.

XXIII. *De fundo dotali.*

SPecialiter autem de fundo dotali cautum eſt, ut mulier ſoluto matrimonio eum repetere poſſit, licet à marito alienatus fuerit, quoniam alienatio non valet, ſive inæſtimatus in dotem datus fuerit, ſive æſtimatus, adjecto pacto, ut electio ſit mulieris utrum æſtimationem an prædium petere velit. Lege notata *ad hunc titulum D.*

XXIV. *Divortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant.*

HVcuſque dictum eſt de effectibus ſoluti matrimonii qui ad res ſpectant: ſequuntur effectus, qui ad perſonas, id eſt, ad liberos reſpiciunt. Hic duæ quæſtiones occurrunt. Primo quæritur, divortio facto utrum apud matrem, an apud patrem liberi morari & educari debeant. Reſpondetur; hoc arbitrio judicis committi. *l.un.& inf.titul.prox.l.*3. Noviſſime Iuſtinianus conſtituit, ut ſi patris culpa divortium factum ſit, & mater ad ſecundas nuptias non tranſierit, liberi apud eam alantur impenſis patris. ſi vero culpa matris ſolutum ſit matrimonium, & pater non ſit inops, apud patrem nutriantur impenſis matris locupletis. *Nov.* 117. *c.* 7.

XXV. *De alendis liberis, ac parentibus.*

1 SEcundo quæritur, à patre, an à matre, an ab utroque parente liberi ſint alendi. Reſpondetur, alendos eſſe à patre. *l.pen.& ult.*videlicet pro modo facultatum.*D. de adgnoſc.& alend.lib.l.* 5.§.*alimenta.* nec tantum filios, ſed etiam nepotes ex filiis. Sed ſi pater non ſit ſuperſtes, vel inops ſit, hoc onus matri in-
2 cumbit. *D.eod.l.pen.* ¶ Vice verſa ſi parentes egeant, à liberis
3 locupletibus ali debent.*l.1.&* 2. ¶ Similiter liberti patronos, & eorum liberos alere, vel, ſi egeant, ab eis ali debent, ut notavi ad *d. tit. D. de adgnoſ. vel alend. libe.*

XXVI. *De*

XXVI. *De concubinis.*

EXpoſiti ſunt duo perſonales contractus, ſponſalia, & nuptiæ: tertius eſt concubinatus, de quo dixi *D. h. t.*

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſis juſti efficiantur.*

QVemadmodum ſupra nuptiarum effectus enarravimus, ita nunc effectus concubinatus explicantur, qui partim ad liberos, partim ad concubinas pertinent. I. Liberi non ſunt legitimi, ſed naturales tantum: certis tamen modis legitimi & juſti efficiuntur, ut in poſtrema hujus rubricæ parte declarandum proponitur, & à nobis expoſitum fuit ad *tit. D. de his qui ſui vel alien. ju. ſunt.* Nota hoc verbum *liberi naturales,* modo ſignificare ſuſceptos ex juſtis nuptiis, qui opponuntur liberis adoptivis, ut *Inſtit. de adopt. in pr.* modo ſuſceptos ex concubinatu, ut hic, & *Inſt. de nupt. §. ult.* II. Liberi naturales poſſunt à matre inſtitui heredes etiam ex aſſe, & ab ea ſine juſta cauſa præteriti habent querelam inofficioſi. *D. de inoffic. teſtam. l. ſi ſuſpecta.* 29. §. 1. III. Qui legitimos liberos vel parentes habet, liberis naturalibus & concubinæ non poteſt ultra unciam inter vivos largiri, aut in ultima voluntate relinquere. Si vero ſola concubina ſit, non poteſt ei ultra ſemunciam tam inter vivos quam in ultima voluntate tribuere. *l. 2. & l. ult. & No. 80. c. 12. §. ne igitur.* IV. Qui legitimis liberis caret, ac parentes tantum habet, his debita portione relicta, reſiduum in liberos naturales & eorum matrem hodie conferre poteſt. *d. l. ult. & Nov. 89. c. 12. §. ſi vero habuerunt.* V. Qui neque legitimos liberos, neque parentes habet, olim quadrantem, ſed ex *l. humanitatis. §. ſemiſſem. & ex d. No. 89. c. 12. §. ſi vero filios.* aſſem liberis naturalibus, & matri eorum tribuere poteſt. VI. Liberi naturales inteſtatæ matri, vel aviæ ſuccedunt etiam una cum juſtis liberis. *inf. ad ſenatuſc. Orfic. l. pen. & D. un. cogn. l. Modeſtinus.* 8. VII. Patri naturales liberi non ſuccedunt ſi aut juſti liberi extent, aut juſta uxor, ſed tantum ali debent boni viri arbitratu: his vero non extantibus, ſuccedunt in ſextantem, cum matre, ſi extet, dividendum in capita. *Nov. 18. c. 5. & d. No. 89. c. 12. §. ſi quis autem.* VIII. Nepotes, cæterique liberi naturales avo vel proavo non ſuccedunt ab inteſtato. *l. ult.* IX. Ex concubina ſuſcepti, avo vel proavo paterno, cæteriſque cognatis vel adgnatis patris ab inteſtato non ſuccedunt. *l. ult. inf.*

XXVIII. *De teſtamentaria tutela.*

1 POſtquam conditor Codicis tres contractus perſonales expoſuit, ſponſalia, nuptias, & concubinatum: poſtremo loco agit de tutela, quæ eſt perſonalis quaſi contractus, & de cura-
2 tione, quæ maximam cum tutela affinitatem habet. ¶ Hæc juris pars tres tractatus continet: primum de iis, qui ratione ætatis tutorem vel curatorem accipiunt: ſecundum de iis, qui ob animi vitium accipiunt curatorem, quales ſunt dementes, furioſi, & prodigi: poſtremum de iis, quæ omnibus tutelis & curato-
3 ribus communia ſunt. ¶ Primus tractatus dividitur in quinque capita: primum de tutelæ & curationis ſpeciebus, ſecundum de adminiſtratione tutorum vel curatorum, tertium de actionibus ad tutores vel curatores pertinentibus, quartum de auctoritate tutorum & curatorum, quintum de modis, quibus tutela fini-
4 tur. ¶ Species tres ſunt: teſtamentaria, legitima, & dativa. Teſtamentaria tutela vel per ſe conſiſtit, de qua dixi *D. hoc tit.*

XXIX. *De confirmando tutore.*

VEl eget confirmatione magiſtratus, ut & omnis curatio teſtamento data, ſicut expoſui *D. h. t.*

XXX. *De legitima tutela.*

LEgitima per ſe conſiſtit, ſive ſit tutela, ſive curatio. nam etſi in rubrica tantum tutela proponitur, tamen in *l. ult.* agitur etiam de curatione legitima. Hic titulus reſpondet titulo *D. de legitimis heredibus.*

XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

DAtiva quoque tam tutela quam curatio eſſe poteſt. De qua conſiderantur quatuor. Primo conſiderantur perſonæ petentes tutorem vel curatorem. de quibus dixi *D. h. t.*

XXXII. *Ubi petantur tutores vel curatores.*

SEcundo conſideratur locus, ubi petitur, de quo dixi *D. eod. tit.*

XXXIII. *De tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum.*

TErtio conſiderantur perſonæ quæ dant, vel dantur tutores, ſeu curatores. Hic diſtinguuntur duo caſus. Primus

caſus eſt, cum tutor vel curator datur perſonæ illuſtri, aut ſpectabili, aut clariſſimæ. Tres ſunt ſenatoriæ dignitates: illuſtratus, ſpectabilitas, & clariſſimatus, ſed interdum clariſſimatus vocabulum late ſumitur, ut etiam ſpectabilitatem & illuſtratum complectatur, ut expoſui *D. de ſenator. in fi.* Itaque in hoc tit. agitur de tutoribus vel curatoribus perſonarum ſenatoria dignitate præditarum, ſive ſint clariſſimæ ſive ſpectabiles, ſive illuſtres. Qui dent his perſonis tutores, conſtituitur in *l.* 1. Qui vero tutores dari poſſint, traditur in *l.* 2. Nam in *l.* 1. conſtituitur, ut in urbe illuſtribus vel clariſſimis tutores vel curatores dentur à præfecto urbi adhibitis decem ſenatoribus, & prætore: in provinciis autem nominentur præſidi à curialibus. In *l.* 2. prohibetur, ne curialis his perſonis tutor detur. Hæc ſpecialiter ita traduntur de perſonis ſenatoriis.

XXXIV. *Qui dari tutores vel curatores poſſunt, & qui dari non poſſunt.*

Secundus caſus eſt, cum perſonæ infra dignitatem Senatoriam conſtitutæ tutor aut curator datur: qua de re dixi ad tit. *D. de tutor. & curat. dat.*

XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.*

Utrique caſui communis quæſtio eſt, an mulier poſſit eſſe tutrix. Regulariter non poteſt. *l.* 1. Excipiuntur mater & avia, quæ præferuntur aliis tutoribus legitimis, non tamen teſtamentariis. *l.* 2. & 3. & *Nov.* 118. *cap.* 5. Sed ita demum admittuntur, ſi ad ſecundas nuptias non tranſierint, immo apud acta tam ſecundis nuptiis, quam beneficio ſenatuſconſulti Vellejani renunciare tenentur: &, ſi poſt ſuſceptam tutelam ſecundo nupſerint, à tutela removentur. *Nov.* 94. *c.* 2. & *Nov.* 118. *cap.* 5.

XXXVI. *In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt.*

Quarto conſideratur perſona tutelæ vel curationi ſubjicienda. Hic quæritur, utrum tutorem habenti tutor vel curator dari debeat. Regulariter tutorem habenti tutor dari non poteſt. *ſup. qui pet. tuto. l. cum jure.* 9. & qui dare tutores. *l.* 4. & *l. ſi ſororis.* 9. & *D. de teſtam. tut. l. idem fiet.* 27. *in pr.* & *Inſt. de curat. §. pen.* quamquam curatorem habenti curator dari poteſt. *D. de tutor. & curat. da. l. ventri.* 20. Quibuſdam tamen caſibus tutor vel curator adjungitur: vel quia is qui tutor ma-

net, gerere non poteſt; (puta propter furorem. *D. de tutel. l. pen. & de excuſ. l. idem Vlpianus.* 12. *in princip.* aut abſentiam reipublicæ cauſa. *l.* 1. *& D. de tutelis l. quæſitum.* 12. *& de tutor. & curat. da. l. in omnem.* 15.) vel quia ex parte gerere poteſt, ſed toti adminiſtrationi non ſufficit: ut quia patrimonium pupilli eſt late diffuſum, & in diverſis provinciis. *l.* 3. *& l. ult. & D. de excuſ. l. propter litem.* 21. *in fi.*) vel quia deſinit aliquis eſſe tutor, aliis tutoribus manentibus. *D. de teſta. tut. l. ſi quis ſub conditione.* 11. *§. ultim.* Quamvis autem eodem caſu vel tutor vel curator dari poſſit, ut in juribus ſupra adductis: tamen plerumque facilius adjungitur curator, quam tutor. *Inſt. de curat. §. pen.* niſi dandus ſit ad actum, qui tutorem requirat, non ſufficiente ad eum expediendum curatore, ut aditio hereditatis. *D. de tutor. & curat. da. l. impuberi.* 9. *& de acquir. hered. l. per curatorem.* 90. *in princ. & de appellat. l. cum in una.* 17. *in princ.*

XXXVII. *De adminiſtratione tutorum vel curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda.*

1 ABſolutus eſt primus tractatus, qui eſt de ſpeciebus tutelæ & curationis: ſequitur ſecundus de adminiſtratione
2 tutorum vel curatorum, de qua dixi *D. h. t.* ¶ Hujus adminiſtrationis pars eſt, ut pecunia pupillaris deponatur, prædiorum comparandorum cauſa, deinde prædia comparentur, aut, ſi prædia comparari nequeant, fœnori detur. *l.* 4. *& l. tutores.* 24. alioquin tutores vel curatores in uſuras ejus pecuniæ teneantur. *D. eod. l.* 7. *§. ſi poſt. & §. ſi deponi.* aut ſi ſolvendo non ſunt, extra ordinem caſtigantur. *D. eod. l. ob fœnus.* 49. Inſuper pro ſuſpectis habentur, &, ſi in hoc contumaciter ſe gerant, & humiliores ſint, publicis vinculis continentur. *D. de ſuſpect. tut. l.* 3. *§. qui pecuniam.* Sed *Nov.* 27. hanc fœnerandi vel prædia emendi neceſſitatem remittit, adeo ut tutor vel curator officio ſuo ſatisfaciat, ſi pecuniam diligenter cuſtodiat, niſi fœneratione opus ſit, ut pupillus ex uſuris alatur.

XXXVIII. *De periculo tutorum, & curatorum.*

ADminiſtrationis neglectæ, aut perperam geſtæ primus effectus eſt, ut periculum ad tutorem ſeu curatorem pertineat: ut expoſui *D. h. t.*

XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri poſſint.*

ALter effectus eſt, ut quibuſdam caſibus ex facto tutoris, vel curatoris pupillus, vel adoleſcens agere aut conveniri poſſit. qua de re dictum eſt *D.h.t.*

XL. *Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes vel unus agere pro minore, vel conveniri poſſunt.*

TVtorum & curatorum adminiſtratio partim eſt judicialis, 1
partim extrajudicialis. Ad judicialem pertinet quæſtio, utrum, ſi plures ſint, omnes, an unus, agant vel conveniantur: cui ſatisfactum eſt ad *t.D.de admin.tut.*¶ Nota primo minorem in 2
hac & ſuperiori rubrica, & diverſis aliis locis accipi tam pro pupillo, quam pro adoleſcente.¶ Nota ſecundo, in hac rubric. partic. *ſi*, accipi pro *an:* in qua ſignificatione ſæpe occurrit in Codice. 3

XLI. *Ne tutor, vel curator vectigalia conducat.*

DIctum eſt adminiſtratione tutorum vel curatorum, & de ejus effectibus, ac diviſione: nunc dicendum de iis quæ adminiſtrationi contraria ſunt, & vel eam impediunt, vel ab ea impediuntur. Horum primum eſt conductio vectigalium. Nam tutor vel curator, durante officio, vel eo finito, antequam rationes reddat, prædia Cæſaris aut vectigalia conducere, vel alio modo cum fiſco contrahere prohibetur ſub pœna falſi, cujus veniam à principe impetrare poterit, ſi utrique ſatisfecerit, id eſt, tam minori, quam fiſco, quia prohibitionis cauſa eſt, ne forte fiſcus damno afficiatur pupillari obligatione omnia tutoris vel curatoris bona abſorbente. *l.un. & D.de excuſat.l.tutores.49.& de leg.Cornel.de falſ.l.1. §.ex illa.* Sed ſi publicano tutela deferatur, excuſari poterit. *d.l.un.in fi.& d.l.1.§.ſed ad illos.* Ergo tutela vel cura impedimento eſt vectigalium conductioni: hæc vero illam non omnino impedit, ſed excuſationē tribuit.

XLII. *De tutore vel curatore, qui ſatis non dedit.*

SEcundum eſt omiſſio ſatiſdationis rem pupilli ſalvam fore: nam qui non ſatiſdedit, adminiſtrare nequit. *l.3.& l.ult.* Hanc ſatiſdationem expoſui ad *tit.D.rem pupil.vel adol.ſalv.fore.*

XLIII. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium eſt ſuſpicio, de qua dixi *D.h.t.*

XLIV. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

QVartum eſt lis,quam tutor vel curator habet cum minore: quia in rem ſuam auctor fieri non poteſt. *D.de auctor.tut. l.1.in pr. & Inſt. eod §.ult.* Vnde alius tutor vel curator in eam litem datur,id eſt,ſi alius tutor vel curator ſit,eo auctore litigabitur, ſi alius nullus ſit, curator dabitur. *l.1.& D.de teſt.tut.l. ſi plures.* 24. Nota, quamvis regulariter nec tutorem habenti tutor dari poſſit, ut notavi *ſup.in quib.cauſ.tuto.hab.* & tutor certæ rei vel cauſæ non detur.*Inſt.qui teſtam.tut.da.poſſ.§.pen.* tamen inter caſus exceptos hunc fuiſſe, ut ſi unus eſſet tutor, qui litem cum pupillo haberet,alius tutor ad eam litem à prætore daretur. *Inſt.de auctor. tut. §.ult.* quod jus moribus receptum fuiſſe teſtatur Vlpianus *tit. de tutelis.§. moribus.* ſed hac conſuetudine ſublata,cœpit curator dari: quod jure Inſtitutionum obtinet.*d.§.ult.*& jure Codicis.*l.1.&* 2. Nec obſtat, quod interdum dicitur tutor in litem dari.*l.3.&* 4.hoc enim ſic debet accipi, ut is, qui jam in numero tutorum eſt, ad litem detur, id eſt,lis cum altero tutore agitanda,ei committatur. Quid ergo, ſi judicium ſit ſolemne & ordinarium;nam ad ſolemnia non ſufficit curator, ſed opus eſt tutore. *D.de auct.tut.l.curatorem.19.* Conſtitutum eſt, ut tutor cum ſuo pupillo per procuratorem litiget, ut ipſe reſpectu ſolemnitatum auctor fieri poſſit, curatore litem defendente pro pupillo. *l. ult.* Noviſſime Iuſtinianus conſtituit, ut detur tutor,vel curator. *Nov.72.c.2.* ubi videtur jus antiquum in uſum revocaſſe.

XLV. *De eo, qui pro tutore negotia geſſit.*

QVintum eſt,ſi quis nec tutor ſit,nec curator.Hic ex duabus cauſis tenetur.Prima eſt,ſi gerat:quia niſi gerat,non tenetur;ſi gerat,locum facit actioni protutelæ vel negotiorum geſtorum.*ſup.de teſtam.tut.l.1.&* 4. etiam ob ea quæ non attigit; ſi alius geſturus erat, qui ejus contemplatione geſſit, quod ſi poſtea intelligens ſe non eſſe tutorem,abſtineat ab adminiſtratione, neceſſarios pupilli certiorare tenetur, ut ei tutorem petere poſſint.*D.h.t.l.1.§.ult.*Cætera huc ſpectantia notavi *D.eod.*

XLVI. *Si mater indemnitatem promiſerit.*

SEcunda cauſa eſt, ſi indemnitatem pupillo vel tutori promiſerit. Quid ſi mulier ſit,quæ promittat? Si promittendo intercedat, exceptionem habet ſenatuſconſulti Velleiani; ſi

non

non intercedat, efficaciter obligatur. Intelligas eam intercedere, ſi pupillo ſe obliget pro tutore. *l.1.* aut tutori pro pupillo. *ſup. ad ſenatuſc. Velleian. l.6. §.* 1. non intercedere, ſi alienam obligationem non ſuſcipiat, veluti ſi tutori indemnitatem promittat eorum nomine, quæ ipſa geſſit, vel geſtura eſt. *l.2. & ſup. ad ſenatuſconſ. Vellejan. d. l.6. in princ.* vide *Cent.4. quæſt.72.*

XLVII. *Si contra voluntatem matris tutor datus ſit.*

SExtum eſt, ſi contra ultimam matris voluntatem tutor pupillo datus ſit, quemadmodum enim prætor tutorem à matre datum cónfirmare ſolet. *ſup. de teſt. tut. l.4. & de confir. tut. l.1. & D. de teſt. tut. l.4. & de legat. ij. l. peto. 69. §. mater.* ita quem mater tutorem dari vetuit, à tutela removet, ſine infamia tamen, niſi dolum admiſerit. *l. un.*

XLVIII. *Vt cauſæ poſt pubertatem tutor adſit.*

POſtquam generaliter de adminiſtratione tutorum & curatorum dictum eſt, tria ſpecialia declarantur: quorum primum ad cauſas pupillares, reliqua duo ad perſonam pupilli pertinent. Primo igitur conſtituitur, ut licet pupillus ad pubertatem pervenerit, tamen tutor cauſis pupillaribus adſiſtat, donec adminiſtrationem ad curatorem tranſtulerit. *l. un.* quia pubertate finitur tutela. *Inſt. quib. mod. tut. fin. in pr.* tutelæ autem, id eſt, adminiſtrationis tranſlatione finitur periculum tutelæ. *ſup. de peric. tut. l. ult.*

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

SEcundo conſtituitur, ut prætor vel preſes decernat ubi pupillus educari ſeu morari debeat: qua de re dixi *D. h. t.*

L. *De alimentis pupillo præſtandis.*

TErtio conſtituitur, ut alimenta pupillo præſtentur: de qua re dixi *D. eod. t.*

LI. *Arbitrium tutelæ.*

CVm dictum ſit de tutelæ & curationis ſpeciebus, & de tutorum vel curatorum adminiſtratione: ordo, quem *ſup. de teſt. tute.* propoſui, requirit, ut de actionibus ob adminiſtrationem competentibus agatur. ¶ Actio tutelæ dividitur in directam, qua tutor vel curator adminiſtrationis ſuæ rationem redde- 1 2

dere

dere cogitur: & contrariam, quæ datur tutori vel curatori adverſus eum cujus tutelam vel curationem geſſit. Hic titulus eſt
3 de actione directa, de qua dixi *D. hoc t.* ¶ Nota primo judicium tutelæ vocari arbitrium, non quia ſit actio arbitraria, eſt enim bonæ fidei. *Inſt. de actio. §. actionum.* ſed quia non minus in judiciis bonæ fidei, quam in arbitrariis res arbitrio judicis committitur, idcirco arbiter appellatur etiam is, qui bonæ fidei actione adjutus eſt. *D. fam. erciſcun. l. fundus.* 30. *cum ſimil.*

LII. *De dividenda tutela, & pro qua parte quiſque tutorum conveniatur.*

NOta ſecundo, tutelam, id eſt, tutelæ adminiſtrationem (ſic enim tutela hoc loco accipitur, ut & in *l. ult. de peric. tutor.*) modo eſſe inter tutores diviſam, modo indiviſam: proinde ſingulos teneri modo pro partibus, modo in ſolidum. Quod dicimus de tutoribus, idem intellige de curatoribus. Sic ergo diſtinguitur: Aut tutela eſt diviſa à teſtatore, aut à judice, aut ex conventione tutorum, aut eſt indiviſa. Primo & ſecundo caſu, ſinguli pro partibus ſibi adſignatis tenentur, nec alter pro altero tenetur, niſi propter dolum vel culpam admiſſam in eo non removendo, aut ſerius removendo. *l. 2. §. in diviſionem.* Secundo & tertio caſu datur minori optio, utrum unum in ſolidum, an omnes ſimul convenire velit. Si omnes conveniantur & condemnentur, periculum tutelæ diviſum erit, nec unus pro altero convenietur. *inf. ſi plur. una ſentent. l. 2.* Si unus conveniatur in ſolidum, videtur quidem condemnandus. *l. 2. in pr. & §. ſin vero. & ſup. tit. prox. l. 6.* Sed pluribus beneficiis ei ſuccurritur. Primum eſt beneficium cedendarum actionum: quoniam actor actiones, quæ ſibi contra alios tutores competunt, ei cedere tenetur, ut ab illis partem ejus, quod præſtiterit, recuperare poſſit. *l. 2. in pr. & §. ult.* Secundum eſt beneficium actionum utilium, quas ex conſtitutionibus contra contutores habet, ſi actiones directæ ſibi ceſſæ non ſint. *D. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. §. & ſi forte.* Hæc beneficia denegantur ei tutori, qui propter ſuum dolum vel culpam ſit condemnandus. *d. l. 1. §. plane. & inf. de contra. jud. tut. l. 2. & D. de adminiſtr. tut. l. ſi plures tutelam.* 28. *§. ult.* Tertium eſt beneficium diviſionis: quo fit, ut dividenda ſit actio in eos, qui tempore litis conteſtatæ ſunt ſolvendo, atque ita pro partibus teneantur. *D. de adminiſtr. tut. d. l. ſi plures tutelam, in pr. & §. 1. & de tut. & ration. diſtrah. l. 1. §. & ſi quidem. & §. ſeq.* Quartum eſt beneficium ordinis: quia excutiendus

tiendus eſt is, qui adminiſtravit, vel ejus heredes,& fidejuſſores ab eo dati,& qui ſatiſdationem exegit, vel exigere debuit, priuſquam alter tutor, qui non geſſit, conveniatur. *l.3.& ſup.tit. prox.l.6. & ſup.de adminiſtr.tut.l. etſi.8. & inf.de hered.tut.l.2. & inf.ſi tut.vel curat. reip.cau. abe. l. 1. & D. de tut. & rat.diſtrah.l.1.§.uſque adeo.* Conjunge,quæ notavi ad *tit.D.de adminiſtr.tut.num.4.memb.3.*

LIII. *De in litem jurando.*

NOta tertio, in judicio tutelæ jurari in litem ob dolum vel latam culpam. *l.2.* quæ pro dolo habetur. *D.depoſ.l.quod Nerva.32.* quia eſt judicium bonæ fidei. *Inſt.de act.§.& actionum.*& ita in omnibus bonæ fidei judiciis obſervatur.*D.hoc tit. l.5.in pr.& §.pen.* in quo §.ut multis aliis locis, doli appellatione,tam lata culpa quam fraus continetur : & culpæ appellatione, culpa levis, non culpa lata ſignificatur. Hic titulus *de in litem jurando* extat tam in D.quam in C. ſed ibi eſt tractatus generalis ad omnia judicia pertinens;hîc ſpecialis,& ad arbitrium tutelæ coanguſtatus. Similis eſt ratio tituli *de verbor.ſignif.*qui in D.eſt generalis,in C. coarctatur ad ultimas voluntates.

LIV. *De heredibus tutorum, vel curatorum.*

NOta quarto,actionem competere non ſolum in tutores & curatores, ſed etiam in eorum heredes, ut expoſui ad *tit. D.de fidejuſſ.tutor.num.4.*

LV. *Si tutor vel curator non geſſerit.*

NOta quinto tutorem vel curatorem teneri, etiamſi non geſſerit, ſub diſtinctione tamen : aut enim aliqui geſſerunt,aut nullus geſſit.Priori caſu is qui non geſſit,non tenetur, niſi duo concurrant, quæ traduntur in *l.etſi ſciſſes.8.ſup.de admin.tut.* Vnum eſt, ut is, qui geſſit, non ſit ſolvendo : alterum eſt,ut hic, qui non geſſit, ſe tutorem vel curatorem datum non ignoraverit. Nam ſi id ignoraverit, nullo modo tenetur, ſi ſciverit,beneficium habet ordinis, quem expoſui *ſup.de divid.tut. verſ.quartum eſt beneficium.*Poſteriori caſu omnes æque tenentur latæ culpæ. *l.2.verſ.ſi qua.* ſeu contumaciæ nomine. *D.de adminiſtr.tut.l.ſi plures tutelam.38.§.ult.*videlicet ſi ſciverint ſe tutores, aut curatores datos.*d.l.etſi ſciſſes.* Habet autem locum beneficium diviſionis inter eos qui ſunt ſolvendo : nam ſi qui eorum ſolvendo non ſint,hoc cæteros onerat. *d.l.ſi plures tutelam.*

lam.in pr. & §.1.Beneficiũ ordinis inter eos ſpectari non poteſt, cum omnes æque non geſſerint: hoc enim beneficium facit, ut prius conveniatur, qui adminiſtravit, quam is qui non geſſit. Beneficium cedendarum actionum eis denegatur; quia quilibet ob ſuam contumaciam damnatur. *d.l.ſi plures tutelam.§.ult.* eadem igitur ratione denegandæ eis ſunt actiones utiles: quoniam abſurdum eum ab altero repetere: quod ob ſuam culpam vel dolum præſtitit. *D.de tut.& rat.diſtrah.l.1.§.plane.*

L V I. *De uſuris pupillaribus.*

1 NOta ſexto, in actionem tutelæ venire etiam uſuras. *D.de*
2 *uſur. l.1. §. ult.* ¶ Quæ regulariter præſtantur ſecundum morem provinciæ. *D.de admin.tut.l.7.§.quæ autem.* ſic tamen, ne ſint majores ſemiſſibus. *ſup.de uſur.l.eos.26.§.1.* Sed quinque caſibus debentur uſuræ legitimæ, id eſt, centeſimæ. I. Si tutor vel curator pecuniam minoris in uſus ſuos converterit. *l.1. & ſup.arbit.tut.l.3. & D. de adminiſt.tut.d.l.7.§.quæ autem.* II. Si falſo negavit penes ſe eſſe pecuniam. III. Si ob moram depoſitioni pecuniarum pupillarium factam prætor ei legitimas uſuras irrogavit. IV. Si quantitatem aliquam penes ſe eſſe falſo negans, neceſſitatem minori impoſuit mutuam pecuniam legitimis uſuris accipiendi. V. Si à debitoribus pupillaribus legitimas
3 uſuras exegit. *d.l.7.§.quæ autem.* ¶ Sed uſurarum curſus inhibetur, I. Denunciationibus frequenter interpoſitis, quibus minor ad judicium provocetur, una cum proteſtatione apud acta. *l.ult.* II. Oblatione, conſignatione, ac depoſitione pecuniæ debitæ. *D.de uſur.l.1.§.ult. & de adminiſt.tut.l.tutor pro pupillo.28.§.1.*

L V I I. *De fidejuſſoribus tutorum vel curatorum.*

NOta ſeptimo, non ſolum tutores & curatores, ſed etiam fidejuſſores ab eis datos, minoribus teneri, ut dictum fuit *D.lib.27.tit.7.*

L V I I I. *De contrario judicio tutelæ.*

HVcuſque tractatum eſt de judicio tutelæ directo: hîc agitur de judicio contrario, de quo dixi *D.lib.27.tit.4.*

L I X. *De auctoritate præſtanda.*

EX quinque capitalibus, quæ de tutelis & curationibus explicanda propoſuimus *ſup.de teſtam. tut.* tria jam abſolvimus; primum de ſpeciebus, alterum de adminiſtratione, tertium

tium de actionibus: ſequitur quartum caput de auctoritate, de qua dixi *lib.26.tit.8.*

LX. *Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.*

SUpereſt ultimum caput de modis, quibus tutela vel curatio finitur, vel non finitur. Tunc finitur, cum tutores vel curatores eſſe deſinunt: ut quia pupillus pervenit ad pubertatem, *l.1.& Inſt.quib.mod.tut.finit.in pr.* aut adoleſcens ad legitimam & perfectam ætatem. *Inſt.de curat.in pr.*

LXI. *De auctore à tutore ſeu curatore dando.*

NOn finitur, ſi tutor vel curator adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur tutelam gerere, ſed eo auctore minor procuratorem conſtituet: aut ſi pupillus vel abſit vel infans ſit, actor ſive adjutor à tutore vel curatore, id eſt, tutoris vel curatoris voluntate & periculo datur à prætore. *D.de tute.l.ſolet.13. & de adminiſtr.tut.l.decreto.24.in pr. & Inſt.de curat.§.ult.* Actor dicitur, qui datur ad lites: adjutor, qui datur ad negotia extrajudicialia. Cujac. *hic.*

LXII. *De excuſationibus tutorum & curatorum, & de temporibus earum.*

VT autem propter excuſationem tutela vel cura finiatur, ac tutor vel curator eſſe deſinat, quatuor requiruntur. I. Vt excuſetur in perpetuum, non ad tempus. *Inſt. de curat.§.pen.* Nam excuſationum aliæ ſunt perpetuæ, aliæ temporales. *D.hoc t.l.idem.12.in pr.* II. Vt intra ſtatutum tempus excuſatio proponatur: quod tempus proponitur *in §.qui autem.Inſt.eo.tit.*

LXIII. *Si tutor vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit.*

TErtio, ut veris allegationibus ſit excuſatus. *l.1.& Inſt.de excuſat.§.ult.*

LXIV. *Si tutor vel curator reipub. cauſa aberit.*

QVarto, ut ſit cauſa idonea, quæ excuſationem mereatur. Quid enim, ſi ob duos liberos ſit excuſatus? certe tutelam recipere cogitur auctoritate principis. *D.de minor.l.verum.11.§.ex facto.* Examinandæ igitur ſunt variæ cauſæ, ac videndum, an ſint idoneæ ad excuſandũ, necne. Prima cauſa eſt abſentia reipublicæ cauſa. Hæc excuſatio eſt ad tempus, ideſt, quamdiu abeſt: nam

nam reverſus tutelam recipit, vel ſtatim, ſi ſit tutela vetus, id eſt, vetuſtior abſentia; vel poſt annum, ſit nova tutela, id eſt, abſentiæ tempore delata: interim autem datur curator. *Inſt. de excuſat. §. item qui reipublica.* vel alius tutor, *D. de tutel. l. quæſitum. 12. & de ſuſpect. tut. l. ſi quis abſuturus. & de tut. & rat. diſtra. l. ſi tutor reipublicæ. 9. in princ.*

L X V. *De excuſationibus veteranorum.*

SEcunda cauſa eſt militia peracta: nam veterani, qui confectis legitimis viginti annorum ſtipendiis à militia dimiſſi ſunt, in perpetuum à tutela & cura excuſantur, præterquam à tutela vel cura filiorum conveterani, à qua anni excuſationem habent. Cæteri, qui non confectis legitimis ſtipendiis honeſtam vel cauſariam, non ignominioſam miſſionem meruerunt, ſi ante quinquennium dimiſſi ſunt, nullam habent immunitatem. ſi poſt quinquennium, anni immunitate fruuntur. ſi poſt octo annos, ad biennium excuſantur. ſi poſt duodecim annos, triennium eis conceditur. ſi poſt ſedecim, quadriennium. *D. de excuſat. l.* 8.

L X V I. *Qui numero liberorum ſe excuſant.*

TErtia cauſa ob numerum liberorum excuſat in perpetuum. Sed hîc quatuor requiruntur. I. Vt ſaltem ſint Romæ tres liberi, vel in Italia quatuor, vel in provincia quinque *l. 1. & Inſt. de excuſat. in pr.* Vbi notandum, nepotes ex filia non prodeſſe; nepotes ex filio ita prodeſſe, ut filio mortuo ſpectentur, & quotquot ſunt ex uno filio, pro una perſona computentur. II. Vt ſint procreati ex juſtis nuptiis. *D. eod. l. 2. §. legitimos. & Inſt. eod. in pr.* III. Vt nati ſint ante tutelam vel curam delatam. *d. l. 2. §. qui autem. & §. numerum.* IV. Vt eo tempore, quo tutela vel curatio defertur, ſint ſuperſtites, aut in acie pro patria obierint. *Inſt. eod. in princ.*

L X V I I. *Qui morbo.*

1 QVarta cauſa eſt morbus: de qua nota primo, morbum afferre juſtam excuſationem, ſi talis ſit ut rerum adminiſtrationem impediat. *Inſt. de excuſat. §. item propter.* ut cæcitas, ſurditas, ſi quis mutus ſit, furor, perpetua valetudo adverſa. *l. un.*

2 ¶ Nota ſecundo, morbum excuſare tam à ſuſcepta tutela, quam à ſuſcipienda. *D. de excuſ. l. & non tantum. 11. l. poſt ſuſceptam.*

3 40. ¶ Nota tertio, prout valetudo eſt, ita aliquem excuſari vel ad tempus, vel in perpetuum. *D. eod. l. idem. 12. in pr.*

LXVIII. *De*

LXVIII. *Qui ætate.*

QVinta cauſa ætas. Nam major ſeptuaginta annis excuſatur in perpetuum. Minor autem annis xxv. ne quidem volens ad tutelam vel curam ſuſcipiendam admittitur. *Inſt. de excuſ.* §. *item major.*

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SExta cauſa eſt onus tutelæ vel curæ: quod ut à nova tutela vel cura excuſet, tria requiruntur. I. Ne ſit onus affectatum. Nam qui aliquam tutelam affectavit, ut ab alia excuſetur, excuſationem non meretur. *Inſt. de excuſ.* §. *item tria.* II. Vt ſint quomodocumq; tria onera. Sive enim quis tres tutelas, ſive tres curationes, ſive duas tutelas & unam curationem, ſive unam tutelam & duas curationes gerat, à quarta tutela vel cura excuſatur, dummodo tria onera ſuſtineat. *D. eod. l.* 2. §. *ult.* quia interdum plures tutelæ pro uno onere habentur, ut duorum vel trium fratrum: qui indiviſum patrimonium habent. *D. eod. l.* 3. interdum una tutela computatur pro pluribus, propterea quod amplum eſt, & late diffuſum pupilli patrimonium. *D. eo. l. ſi is qui.* 31. §. *ult.* adeo ut potius patrimonium ſpectetur, quam numerus pupillorum. *d. l.* 3. *& l. non tantum.* 17. *in pr.* III. Vt tutelæ vel curæ, propter quas excuſari quis vult, adhuc maneant, & adminiſtrentur, non ſint finitæ. *d.* §. *item tria. & d. l.* 2. §. *ultim.* nec mox finiendæ, puta quia pupillus ſit proximus pubertati, ut tantummodo ſemeſtre tempus reliquum ſit. *d. l. non tantum. in pr.*

LXX. *De curatore furioſi, vel prodigi.*

HActenus dictum eſt de tutoribus pupillorum & de curatoribus adoleſcentium: nunc agitur de curatoribus furioſorum, & prodigorum: quia ſicut adveniente pubertate tutela finitur, & ſuccedit curatio adoleſcentis; ita adveniente perfecta ætate, ceſſat curatio illa adoleſcentium, & ſuccedit curatio furioſi, & alius ſimilis perſonæ. nam quamdiu furioſus eſt minor xxv. annis, curatorem habet potius ratione ætatis, quam furoris. *D. de tutel. l.* 3. §. 1. ut notavi *D. h. tit.* ubi alia quoque pro ratione noſtri inſtituti adjecimus, quæ ad hunc titulum ſpectare videntur.

LXXI. *De prædiis, & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis.*

SEquuntur duæ regulæ communes omnibus tutoribus & curatoribus. Prima regula eſt, Res minorum non debent à tutore, vel curatore alienari vel obligari ſine decreto prætoris, ut expoſitum eſt *D.h.t.* Nota alienationem proprie ſumptam, id eſt, pro tranſlatione dominii, diſtingui obligatione, id eſt, ab hypotheca, ut hîc: ſed late ſumpto vocabulo etiam obligationem complectitur. *ſup. de reb. alie. non alien. l. ult.*

LXXII. *Quando decreto opus non ſit.*

SVperior regula patitur tres exceptiones. Prima exceptio eſt, niſi ſit caſus, quo decretum non requiritur. Sunt enim quatuor caſus, quibus decretum non eſt neceſſarium. I. Si res ſervari non poſſit, ſed tractu temporis corrumpatur, aut ſit veſtis detrita, aut animal ſupervacuum. *l. ult. & ſup. de adminiſt. tut. l. lex quæ. 22. in fi.* II. Si pater vel alius, cui minor ſucceſſit, alienationem permiſerit. *l. 1. & 3.* III. Si princeps alienationem permiſerit. *l. 2.* IV. Si res obligandæ ſint pro cautione judicatum ſolvi à minore præſtanda. *ſup. de admin. tut. l. ult. §. defenſionem.*

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparaverit.*

SEcunda exceptio eſt niſi is, qui bona fide rem minoris acceperit, ſtatuto tempore præſcripſerit, quod tempus currere incipit, ex quo minor ad perfectam ætatem pervenit. Præſcribit autem emptor quinquennio: donatarius longo tempore, id eſt, decennio inter præſentes, viginti annis inter abſentes. *l. ult. & inf. tit. prox. l. ult.*

LXXIV. *Si major factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.*

TErtia exceptio eſt, niſi dominus, cujus in minori ætate conſtituti res ſine decreto alienata fuit, poſtea major factus, eam alienationem ratam habuerit. *l. 2. & ſup. arbitr. tut. l. 6.*

LXXV. *De magiſtratibus conveniendis.*

SEcunda regula eſt, in magiſtratus, qui ſatiſdationem à tutoribus vel curatoribus exigere neglexerunt, aut non

idoneos

idoneos fidejuſſores acceperunt, actio ſubſidiaria competit ut expoſui *D.h.t.*

LIBER SEXTVS.

TIT. I. *De ſervis fugitivis, & libertis, mancipiiſque civitatum, artificibus, & ad diverſa opera deputatis, & ad rem privatam vel dominicam pertinentibus.*

POSTQVAM libro quarto reales, & libro quinto perſonales 1
contractus expoſuit; hoc ſexto libro agit conditor Codicis de ſucceſſionibus, tam in bonis libertorũ, quam ingenuorum; & tam ex teſtamento, quam ab inteſtato. Incipit autem à ſucceſſione libertorum: & quia ex lege xij. tabularum hæc ſucceſſio eſt pars juris patronatus, totum hoc jus vult exponere. ¶ Cujus juris partes tres ſunt. Prima pars ſpectat ad operas: 2
de quibus nota primo, operas definiri diurnum officium. *D. de oper. libert. l.1.* ¶ Nota ſecundo, operas non deberi ab ingenuis. 3
D. de fidejuſſ. l. ſi quis.56. ſed à ſervis. *D. de oper. ſerv.* aut à libertis. *D. de oper. libert.* ¶ Nota tertio interdum ſervos fugere, ne 4
debitas operas & ſervitia dominis præſtent: qua ratione hîc agitur de ſervis fugitivis, de quibus dixi *D.h.t.* ¶ Nota quarto, ope- 5
ras deberi etiam à ſervis, aut à libertis reipublicæ, præſertim artificibus, qui ad diverſa opera deputari ſolent, prout ratione artificii, aut ingenii, aut corporis virium, apti & idonei ſunt, quo ſpectat ſecunda pars hujus rubricæ. ¶ Nota quinto, ſimili- 6
ter operas præſtari à ſervis, aut libertis dominicis, qui ad privatum principis patrimonium pertinent: quo ſpectat tertia pars hujus rubricæ.

II. *De furtis, & ſervo corrupto.*

NOta ſexto, interdum non poſſe dominum à ſervo debitas operas conſequi, eo quod ſibi ſurreptus, vel corruptus fuit. qua de cauſa hîc agitur de furtis, & ſervo corrupto. Nos de furtis egimus *D. lib.47. tit.2.* de ſervo autem corrupto *D. lib.11. t.3.*

III. *De operis libertorum.*

NOta ſeptimo, operas patronis deberi à libertis jure naturali, etiamſi promiſſæ non ſint. *D. de condict. indeb. l. ſi*

non ſortem.26.§.libertus. jure autem civili non deberi, niſi ex ſtipulatione aut jurejurando. Cajus *lib.2. Inſt. tit. de obligat.§. item & alio.* Reliqua de operis libertorum notavi *D.h.t.*

IV. *De bonis libertorum, & jure patronatus.*

SEcunda & præcipua pars juris patronatus ad bona liberti pertinet, ad quæ poſt obitum liberti perſequenda triplex remedium patrono datur. Primum eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, de qua eſt *tit.13.hujus libri.* Secundum eſt bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas. Has bonorum poſſeſſiones expoſui *D. hoc tit.*

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta ſit.*

TErtium eſt actio Fabiana vel Calviſiana, quod expoſui *D. hoc tit.*

VI. *De obſequiis patrono præſtandis.*

TErtia pars juris patronatus reſpicit obſequia, de quibus dixi *D. hoc tit.*

VII. *De libertis & eorum liberis.*

SI contra debita obſequia liberti aut eorum liberi ſint erga patronos ingrati, judicio extraordinario in ſervitutem retrahuntur. *l. 1. 2. & ult.*

VIII. *De jure aureorum annulorum, & de natalibus reſtituendis.*

EXpoſito jure patronatus, jam docet, quomodo jus illud amittatur. Sciendum eſt, libertinos ad ingenuitatem beneficio principis pervenire duobus modis. Primus modus eſt, ſi à principe jus aureorum annulorum conſequantur, de quo eſt in *D.tit.10.libri.40.* Alter eſt, ſi natalibus reſtituantur, de quo eſt *D.tit.11.libri.40.* Priori modo jus patronatus non tollitur, ſed permanet. *D.de jur.aur.annul.l.pen.& ult.* Poſteriori modo tollitur. *ſup.de nupt.l.imperialis.23.§.1. & D. de natalib.reſtit.l.2.l. pen. & ult.*

IX. *Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus.*

1 DIctum eſt de ſucceſſione in bonis libertorum, & jure patronatus. jam dicamus de ſucceſſione in bonis ingenuarum

rum perſonarum. Ingenuis ſucceditur vel jure prætorio per bonorum poſſeſſionem, vel jure civili per hereditatem de utraque igitur dicendum.ac primum de bonorum poſſeſſione:in qua enarranda conſtituuntur quatuor capita:primum de bonorum poſſeſſione acquirenda, ſecundum de ejus ſpeciebus: tertium de ea repudianda,quartum de ejus effectu.In primo capite tres quæſtiones occurrunt. ¶ Prima quæſtio eſt, quinam ad 2
bonorum poſſeſſionem admittantur. Hæc quæſtio generaliter tractanda eſt in hoc tit. Nam qui ex teſtamento vel ab inteſtato admittantur, ſequentibus titulis explicabitur. Generaliter itaque hæc notentur. I. Filiusfamilias ignorante patre bonorum poſſeſſionem petere poteſt, quæ ita demum patri proderit, ſi ratam petitionem habuerit. *l.* 1. II. Bonorum poſſeſſionem pupillo delatam vel tutor pupilli nomine, vel pupillus tutore auctore adgnoſcere poteſt. pupillus autem ſine tutore eam amplecti non poteſt.ſi tamen judex ſciens prudens pupillo ſine tutoris auctoritate poſtulanti bonorum poſſeſſionem dederit, emolumentum prætoriæ ſucceſſionis pupillo acquiretur. *l.* 7 III. Infantis nomine non ſolum tutor,ſed etiam pater,& quilibet alius bonorum poſſeſſionem petere poteſt. *l.* 4. *& D. de bon. poſſ. l. pen.* ¶ Secunda quæſtio eſt, intra quod tempus bonorum 3
poſſeſſio peti poſſit. Liberis & parentibus præfinitum eſt tempus anni utilis, cæteris dantur centum dies utiles. *D. de ſucceſſ. ed. l.* 1. *§. quod dicimus. §. largius. §. non ſolum & §§. ſeqq. & Inſtit. de bonor. poſſeſſ. §. cum igitur. & §. pen.*

X. *Quando non petentium partes petentibus accreſcant.*

TErtia quæſtio eſt, ſi ex pluribus ſimul ad bonorum poſſeſſionem vocatis, alii eam petant, alii omittant, ad quos portiones non petentium pertineant. Reſpondetur, eas tacito jure iis accreſcere,qui bonorum poſſeſſionem admiſerunt.nam qui ſuam partem omiſit, in alterius omittentis portione nihil juris habet. *l. un.* Abſolutum eſt primum caput de bonorum poſſeſſione acquirenda.

XI. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*

SEquitur ſecundum caput de ſpeciebus bonorum poſſeſſionis. Harum aliæ ſunt ex teſtamento, aliæ ab inteſtato. Ex teſtamento ſunt duæ: altera ſecundum tabulas, de qua dixi *D. hoc tit.*

XII. *De bonorum poſſeßione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur.*

ALtera contra tabulas, quæ datur potiſſimum liberis, ut docui *D. h. t.*

XIII. *De bonorum poſſeßione contra tabulas liberti, quæ patronis, liberiſque eorum datur.*

1 SEd & parentibus datur, ut expoſui ad tit. *D. ſi à parent. quis man. ſit.* & patronis, liberiſque eorum adverſus teſtamentum liberti, ut hoc tit. declaratur, & nos attigimus ad tit. *D. de bon.*
2 *libert.* ¶ Nota primo, hanc bonorum poſſeſſionem dari non ſolum patronis, ſed etiam eorum liberis, ut hæc rubr. oſtendit.
3 ¶ Nota ſecundo, dari etiam iis, qui ex cauſa fideicommiſſi manumiſerunt. *l. 1. & D. de bonis libert. l. qui ex cauſa. 29. in princ.*
4 ¶ Nota tertio, certis caſibus hanc bonorum poſſeſſionem denegari, quia certis de cauſis jus patronatus amittitur: veluti ſi capitali crimine libertum accuſaverit. *D. de jur. patron. l. eum patronum.* 10. Si munus, donum, operas liberto impoſitas elegit. *l. 2. & D. de jur. patron. l. ſicut.* 20. Si connivente patrono libertus cum ancillis vel colonis principis conſortium habuerit. *ſup. eod l. 2.* Si patronus remiſerit jus patronatus, ac liberam teſtamenti factionem liberto conceſſerit. *ſup. eod. l. 3.* Ceſſat etiam hæc bonorum poſſeſſio, ſi libertus minus centum aureis in bonis habeat. *ſup. eod. l. 4. §. τούτων τοίνυν. & §. τοῦ περὶ τῶν πλουτούντων. & Inſtitut. de bon. libert. §. ſed noſtra.* Item liberi ipſius liberti patrono præferuntur. *d. l. 4. §. τούτων τοίνυν & In-*
5 *ſtitut. de bon. libert. d. §. ſed noſtra.* ¶ Nota quarto, per hanc bonorum poſſeſſionem patronum ſcripto heredi olim abſtuliſſe ſemiſſem, hodie ex Iuſtiniani conſtitutione trientem. *ſup. de jur. patron. d. l. 4. §. ἐὰν δὲ παντελῶς. & Inſt. de bon. libert. d. §. ſed noſtra.* Sed ſi ſcriptus heres nec adeat, nec bonorum poſſeſſionem petat, patronus aſſem obtinebit. *D. de bon. poſſeſſ. l. 6. in princ. & de bon. libert. l. ſi libertus præterito. 23. in princip.*

XIV. *Vnde liberi.*

HActenus bonorum poſſeſſiones ex teſtamento: ſequuntur bonorum poſſeſſiones ab inteſtato, quarum prima eſt Vnde liberi, de qua dixi *D. lib. 38. tit. 6.*

XV. *Vnde*

XV. *Vnde legitimi, & unde cognati.*

SEcunda eſt unde legitimi, de qua dixi *D. eo. libro. tit.* 7. Tertia eſt unde cognati, de qua dixi tit. 8. *ejuſdem libri.*

XVI. *De ſucceſſorio edicto.*

EXpoſitis bonorum poſſeſſionibus communia edicta duo ſubjiciuntur. Primo ſucceſſorium edictum, quod expoſui *D. hoc tit.*

XVII. *De Carboniano edicto.*

SEcundo Carbonianum edictum, quod enarravi *D. h. tit.*

XVIII. *Vnde vir & uxor.*

TErtia bonorum poſſeſſio ab inteſtato eſt, Vnde vir & uxor, de qua dixi *D. h. t.* Expoſitæ ſunt ſpecies bonorum poſſeſſionis.

XIX. *De repudianda bonorum poſſeßione.*

SVccedit tertium caput de repudianda bonorum poſſeſſione. 1
¶ Nota primo, eum poſſe repudiare, cui delata eſt. *D. de ſucceſ. ed. l.* 1. §. 1. unde pupillo delatam, non tutor, ſed pupillus tutore auctore poteſt repudiare. *d. l.* 1. §. *tutor. & de bon. poſſ. l. tutor.* 8. & filiofamilias delatam pater in fraudem filii repudiare nequit. *l.* 2. Servo tamen delatam dominus repudiare poteſt; quia per ſervum defertur domino. *d. l.* 1. §. *per ſervum.* & ſervus pro nullo habetur. *D. de jur. delib. l.* 1. *in princ.* ¶ Nota ſecundo, eum, qui repudiavit, ſtatim à bonorum poſſeſſione repudiata excludi, licet tempora ad petendum præſtituta nondum præterierint, ac cæteros admitti. *D. de ſucceſſ. ed. l.* 1. §. *qui ſemel.* inter quos ipſe quoque admittetur, qui repudiavit. verbi gratia, filius repudiavit bonorum poſſeſſionem Vnde liberi: hanc igitur amplius petere non poteſt, ſed ſi alii liberi non ſint, adgnatis defertur bonorum poſſeſſio Vnde legitimi: ergo idem filius, qui ob repudiationem non poteſt petere Vnde liberi, recte petet Vnde legitimi. vel ſi emancipatus fuerit, & nulli ſint adgnati, recte petet Vnde cognati. *d. l.* 1. §. *ſed videndum.*

(Margin numbers: 2 beside line 2; 3 beside "Nota ſecundo".)

XX *De collationibus.*

SVpereſt ultimum caput tractatus de bonorum poſſeſſionibus, quod eſt de effectu. Nam liberi emancipati & deſcendentes ex fœminis, ſi bonorum poſſeſſionem petant, ſuis heredibus

bus conferre propria bona coguntur, ut & filia dotem, ſicut expoſui *D. lib.* 37. *t.* 6. *&* 7. & recte hic titulus inſcribitur in plurali numero *de collationibus:* quia complectitur duos illos Digeſtorum titulos, *de collatione bonorum*, & *de collatione dotis*. Hucuſque de bonorum poſſeſſionibus.

XXI. *De teſtamento militis.*

POſt ſucceſſiones prætorias, id eſt, bonorum poſſeſſiones, agitur de ſucceſſionibus civilibus, id eſt, hereditatibus, quæ cum vel ex teſtamento deferantur, vel ab inteſtato. *D. de here. petit. l.* 1. 2. *&* 3. *& fam. ercis. l.* 2. *in pr. & Inſt. per quas perſon. nob. acquir.* §. *ult.* merito præponitur ſucceſſio ex teſtamento; quia quamdiu hæc ſperatur, tamdiu ceſſat ſucceſſio ab inteſtato. *D. ſi tab. teſt. nul. extab. l.* 1. *in pr.* Agendum igitur eſt hac in parte de teſtamentis: quorum expoſitio tribus capitibus conſumitur. primum eſt de teſtamentis condendis, ſecundum de eorum effectu, tertium de eorum accidentibus. In primo capite diſtinguitur inter teſtamenta militaria, & paganica. De militaribus dixi *D. h. t.*

XXII. *Qui teſtamenta facere poßint, vel non.*

IN teſtamentis paganicis quatuor ſpectantur. Primum eſt ipſe teſtator: quia in primis videndum eſt, an is, qui teſtamentum fecit, teſtamenti factionem habuerit. *D. h. t. l.* 4.

XXIII. *De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.*

SEcundum eſt forma teſtandi, ſeu modus teſtamenti ordinandi. Hæc duo expoſita fuerunt ſub *titul. D. qui teſt. fac. poſſ.*

XXIV. *De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt.*

1 TErtium eſt heredis inſtitutio: quarum exheredatio, quia nec ſine heredis inſtitutione teſtamentum valet. *Inſt. de leg.* §. *ante heredis.* nec præteritis ſuis heredibus. *Inſtitut. de ex-*
2 *hered. liber. in pr.* ¶ Heredum duplex diviſio traditur. Prima diviſio eſt in heredes inſtitutos, & ſubſtitutos. *D. de vulga. & pupill. in pr.* Inſtituuntur vel pure, vel ſub conditione: ſubſtituuntur autem ſimiliter vel pure, vel ſub conditione: & vel directo, vel precario ſeu per fideicommiſſum. Itaque primo agitur de inſtitutione pura, ut & *D. h. t.*

XXV. De

XXV. *De inſtitutionibus, & ſubſtitionibus ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis.*

SEcundo de conditionalibus inſtitutionibus & ſubſtitutionibus tam directis quam precariis. Nam omnes ultimas voluntates conditionales ſub hoc titulo conjuxit. in Digeſtis vero de conditionibus inſtitutionum & directarum ſubſtitutionum agitur *lib.28.t.4.* de conditionibus autem legatorum & fideicommiſſorum *lib.35.t.1.* ¶ Nota, ſubſtitutiones proprie dici eas, quæ ſunt directæ: precarias vero appellari reſtitutiones. & ita debent accipi verba hujus rubricæ. 1 2

XXVI. *De impuberum, & aliis ſubſtitutionibus.*

TErtio agitur de ſubſtitutione directa & pura, id eſt, quæ nullam habet adventitiam & accidentariam conditionem, Nam conditio in quam ſubſtitutio ex ſua natura confertur, veluti *ſi primus heres non erit*, non facit ſubſtitutionem conditionalem: ſed nihilominus dicitur pura ſubſtitutio. *D. de vul. & pupill.l. qui liberis.*8.nunquam enim conditio, quæ eſt actui eſſentialis, facit actum conditionalem. *D.de leg.*1.*l.*3. *& de cond. & demonſtr.l.aliquando.* 107. Subſtitutio directa eſt multiplex, ut hæc rubrica oſtendit, & nos expoſuimus *d. t.de vulg. & pupill.* Abſoluta eſt prima heredum diviſio.

XXVII. *De neceſſariis heredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis.*

ALtera heredum diviſio eſt tripertita, aut enim ſunt heredes neceſſarii,aut ſui,aut extranei.*Inſt.de here.qua.& diff. in princip.*¶ Neceſſarii heredes ſunt ſervi à domino ſuo heredes inſtituti. *Inſt.eod.in pr.* qui ex eodem teſtamento libertatem & hereditatem accipiunt. *Inſt. de hered.inſt.§. ſervus autem à domino.* (nihil autem refert utrum in eodem gradu hereditatem & libertatem accipiant, an in diverſis gradibus,veluti ſi quis ex tabulis paternis libertatem accipiat, ex pupillaribus fiat pupillo heres neceſſarius.*l.*4.Item nihil refert, utrum in eo teſtamento libertas expreſſe, an tacite data ſit:quia niſi expreſſe inſtitutioni adjungatur libertatis datio, ipſius inſtitutionis vi tacite libertas data cenſetur.*l.pen.&Inſt.qui & ex quibus cauſ.manum. non poſſ.§.idemque juris*)nec inſtituti ſunt ſub conditione,*Si volent. D. de cond.inſt.l.verba.*12. nec ſubſtitutum quempiam habent, *arg. l. ſi filius heres.* 16. *D.lib. & poſtum.& l.ſi is qui ſolvendo.* 1 2

3 *vendo.57.de hered.inſt.* ¶ Neceſſarii ideo dicuntur; quia, velint nolint, heredes eſſe coguntur. *D.de her.inſt.l.neceſſarius.*47.§. *ult. & Inſt.de her.qual.d.* §. 1. Hæc dicta ſint de heredibus neceſſariis.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

SVi heredes partim ſunt jam nati, qui inſtituendi ſunt, vel nominatim exheredandi, quia præteriti faciunt teſtamentũ ipſo jure nullum. *D.de injuſt.rup.l.*1.*& Inſt.de exhered.lib.in pr.* & ſunt quidem jure civili etiam neceſſarii, ſed jure prætorio beneficium habent abſtinendi. *Inſt. de hered. qual.§.ſui autem.*

XXIX. *De poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.*

PArtim ſunt poſtumi, qui debent inſtitui; vel exheredari, ne præteriti teſtamentum adgnaſcendo rumpant.*Inſt de exhered.lib.*§.1. De utriſque,id eſt,de ſuis heredibus jam natis, & de ſuis poſtumis dictum fuit in *tit.D.de lib.& poſtum.* Dictũ eſt de neceſſariis,& de ſuis heredib ſupereſt,ut dicamus de extraneis.

XXX. *De jure deliberandi, & de adeunda vel acquirenda hereditate.*

1 EXtranei heredes dicuntur qui extra teſtatoris poteſtatem ſunt conſtituti. *Inſt. de here. qual.* §. *cæteri.* quorum pro-
2 prium eſt jus deliberandi,de quo dictum fuit *D.h.t.*¶ Quia vero deliberatur de adeunda vel repudianda ſive omittenda hereditate; hæc autem ad effectum teſtamentorum pertinent: ſimul de his ac de teſtamentorum effectibus agere incipit. ¶ Primus igitur teſtamentorum effectus eſt hereditatis acquiſitio vel amiſſio. Extranei heredes dicuntur adire hereditatem, ſui vel neceſſarii ſe immiſcere vel acquirere. Lege notata ad tit. *D. de acquir. vel omitt. heredit.*

XXXI. *De repudianda, vel abſtinenda hereditate.*

RVrſus extranei dicuntur repudiare, ſui vel neceſſarii abſtinere vel omittere. Lege notata ad *d.tit.D.de acquir.vel omitt. hered.*

XXXII. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur.*

SEcundus effectus eſt, ut mortuo teſtatore tabulæ teſtamenti aperiantur, & inſpiciendi ac deſcribendi teſtamenti poteſtas fiat, ſicut expoſui *D. h. t.*

XXXIII.De

XXXIII. *De edicto Divi Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeßionem mittatur.*

TErtius effectus poſt apertas tabulas teſtamenti locum habet, ut ſcilicet heres ſcriptus in bonorum poſſeſſionem mittatur. 1 ¶ Nota primo, ad hoc ut heres in poſſeſſionem mittatur, opus eſſe ut teſtamentum recte formatum proferatur, ut in forma externa nullum vitium appareat. *l.*3. Non obſtat autem, ſi dicatur laborare alio vitio, puta ſi falſum, vel inofficioſum, vel ob filium præteritum nullius momenti dicatur. *l.*2. 2 ¶ Nota ſecundo, in poſſeſſionem mitti heredem ſcriptum ſive ex aſſe, ſive ex parte. *d.l.*3. 3 ¶ Nota tertio, ſi controverſia ſit inter inſtitutum, & ſubſtitutum, præferri inſtitutum ei qui ſubſtitutus eſt ſive jure directo. *l.*1. ſive per fideicommiſſum. *D.ad ſenatuſconſ. Trebell.l.filiam.*56. 4 ¶ Nota quarto, heredem ibi mitti in poſſeſſionem, ubi ſunt res hereditariæ. *ſup.ubi de hered.aga.l.un.* 5 ¶ Nota quinto, hanc miſſionem in poſſeſſionem perpetuo peti poſſe: tantum ei poſſe opponi uſucapionem, vel longiſſimi temporis præſcriptionem. *d.l.*3. 6 ¶ Nota ſexto hanc miſſionem in poſſeſſionem non poſſe per appellationem impediri; quoniam appellatio non recipitur. *inf.quor.appell.non recip.l.*6. 7 ¶ Nota ſeptimo, in eorum bonorum poſſeſſionem mitti, quæ teſtatoris fuerunt mortis tempore. *d.l.*3. 8 ¶ Nota octavo, per hanc miſſionem non fieri præjudicium iis, qui controverſiam faciunt heredi ſcripto; quia nihilominus ea controverſia legitime terminabitur. *ead.l.*3. 9

XXXIV. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.*

QVartus effectus eſt, quod hereditas manet penes heredem, cui acquiſita eſt, niſi ei auferatur tamquam indigno. Cauſæ autem, propter quas aufertur, plures ſunt. 1 ¶ Prima cauſa eſt, ſi heres teſtatorem volentem teſtamentum mutare prohibuerit. 2 ¶ Secunda cauſa eſt, ſi eum coëgerit, ut ſe heredem ſcriberet, quæ duæ cauſæ expoſitæ ſunt *D.h.t.* 3

XXXV. *De his quibus ut indignis hereditas aufertur, & ad ſenatuſconſultum Silanianum.*

TErtia cauſa eſt, ſi heres contra ſenatuſconſultum Silanianum prius hereditatem adierit, vel bonorum poſſeſſionem petierit, vel ſe bonis miſcuerit, quam de ſervis quæſtio habita

habita ſit de teſtatoris nece. Hanc cauſam expoſui *D. de ſena-*
2 *tuſconſ.Silan.* ¶ Explicantur hoc titulo etiam aliæ cauſæ, quæ proponuntur generalibus hujus rubricæ verbis, *De his quibus*
3 *ut indignis hereditas aufertur.* ¶ Quarta igitur cauſa eſt, ſi heres inultam necem defuncti reliquerit. *l. 1. l. 7. l. ſororem.* 10.
4 ¶ Quinta cauſa eſt, ſi heres ex parte ſcriptus, teſtamentum fal-
5 ſum dixit per calumniam *l.2.l.alia.*8. ¶ Sexta cauſa eſt, ſi teſtator in codicillis, vel per epiſtolam, eum declaraverit indignum, quem in teſtamento heredem ſcripſerat *l.*4. Expoſiti ſunt teſtamentorum effectus.

XXXVI. *De codicillis.*

SEquuntur accidentia teſtamentorum. Primum accidens ſunt codicilli, de quibus dixi *D. hoc tit.*

XXXVII. *De legatis.*

SEcundum accidens eſt legatum, quod expoſui *D. de leg.* 1. quædam tamen hîc ſpecialiter notabuntur.

XXXVIII. *De verborum ſignificatione.*

NOta primo, verba legatorum & omnino teſtamentorum interdũ obſcurã ſignificationem habere. Quocirca de his interpretandis tenendæ ſunt regulæ, quas tradidi *D. de leg. iij.*

XXXIX. *Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti.*

NOta ſecundo, heredem inſtitutum, qui in fraudem legatariorum omiſit hereditatem ex teſtamento, & eam adiit ab inteſtato, nihilominus ad legata ſolvenda compelli edicto prætoris, quod enarravi *D.h.t.*

XL. *De indicta viduitate, & lege Iulia Miſcella tollenda.*

NOta tertio, ſæpe contingere, ut conjux conjugi leget ſub cõditione, *ſi in viduitate permanſerit*, ſeu, *ſi ad ſecundas nuptias non tranſierit.* quo caſu lex Iulia Miſcella (ſic dicta ſecundum quoſdam ab auctore Iulio Miſcella, ſecundum alios probabilius ex eo quod multa varia & miſcellanêa ſimul complectebatur) conditionem remittebat, ita ut ſimul liceret intra annum legatum capere, & ad ſecundas tranſire nuptias, juramento præſtito, quod liberorum procreandorum cauſa id faceret: poſt annum vero legatum concedebat præſtanti cautionem Mucia-

nam

nam de nuptiis non contrahendis, ut enim aliis caſibus, ita & hoc caſu conditio in non faciendo conſiſtens, impleta videtur; ſi præſtita ſit cautio Muciana, de qua dixi *de condit.inſt.num.7. reg.23.* Iuſtinianus autem hanc legem ſuſtulit, & omnino conditionem viduitatis remittit. *l.2.& 3.* Sed noviſſime conſtituit, ut legatum ſub dicta conditione relictum conjugi, intra annum capi non poſſit: poſt annum ita demum capiatur, ſi cautio Muciana præſtita fuerit. Vide *Nov.22.c.43.& 44.*

XLI. *De his, quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.*

NOta quarto, legatum pœnæ nomine relictum, olim non valuiſſe, hodie ex Iuſtiniani conſtitutione valere. *l.un.& Inſt.de leg.§.ult.* Lege quæ notavi *D.h.t.*

XLII. *De fideicommiſſis.*

TErtium teſtamentorum accidens eſt fideicommiſſum: de quo dixi ad tit. *D.de legat.1.*

XLIII. *Communia de legatis & fideicommiſſis, & de re in rem miſſione tollenda.*

1 POſtquam ſeorſum egit de legatis, & de fideicommiſſis, deinceps quædam utriſque communia declarat. 2 ¶ Primo tam ex fideicommiſſo, quam ex legato dantur tres actiones, rei vindicatio, actio in perſonam ex teſtamento, & actio hypothecaria ſublato diſcrimine, quod olim erat inter varia legandi genera, (id eſt, per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, & per præceptionem, de quibus Vlp.& Cajus *t.de legatis*) ſublata etiam ſolemni in rem miſſione quæ fideicommiſſi nomine fiebat, cum heres non eſſet ſolvendo. *Nov.39.in pr.* Hoc autem novum jus conſtituitur prima lege hujus tituli. 3 ¶ Secundo legata & fideicommiſſa in omnibus & per omnia ſunt inter ſe exæquata. *l.2.* quam exæquationem expoſui *D. de leg.1.num.7.* 4 ¶ Tertio, ſi hi, quibus teſtator optionem reliquit, in eligendo diſſentiant, ſorti res committitur. *l.3.in pr.* 5 ¶ Quarto ſi teſtator electionem extraneo commiſerit, iſque noluerit, vel non potuerit eligere, electio legatario vel fideicommiſſario competit: ſic tamen, ut optimum ex eo genere eligere nequeat. *d.l.3.§.1.* 6 ¶ Quinto rem legatam vel per fideicommiſſum relictam heres in damnum legatarii vel fideicommiſſarii alienare nequit. *d.l.3. §.pen.& ult.* excepta cauſa dotis, vel donationis propter nuptias, ſi forte liberorum legitima doti vel donationi conſtituendæ non ſufficiat. *Nov.39.c.1.*

XLIV. *De falſa cauſa adjecta legato, vel fideicommiſſo.*

SExto tam legato, quam fideicommiſſo accidit cauſa: quæ ſi falſa ſit, non vitiat legatum vel fideicommiſſum, ſed pro non ſcripta habetur. *l.2.& D.de cond.& demon.l.cum tale.72.§.falſam.& Inſt.de legat.§.longe magis.* Lege notata ad tit. *D.de condit.& demonſtr.num.4.*

X L V. *De his, quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur.*

SEptimo legatis & fideicommiſſis accidit modus, de quo dixi *D.de condit.& demonſtr.num.5.*

X L V I. *De conditionibus inſertis tam legatis, & fideicommiſſis, & libertatibus.*

OCtavo legatis & fideicommiſſis accidunt variæ conditiones, ut notavi *D.h.t.num.1.*

X L V I I. *De uſuris & fructibus legatorum, ſeu fideicommiſſorum.*

NOno legatis & fideicommiſſis propter moram debitoris accedunt uſuræ & fructus, quamvis enim bonæ fidei non ſint, tamen, quod ad uſuras & fructus præſtandos, comparantur cauſis bonæ fidei *ſup.in quib.cauſ.reſt.in integr.neceſſ.non eſt.l.3.& D.de uſuris.l.3.in pr.& l.uſuræ.34.* Cur ergo dicitur hæc deberi poſt litem conteſtatam; *l.1.l.2.in fin.& l.ult.* Quia ſi mora ante judicium facta non ſit, ſaltem per litis conteſtationem plerumque fit, id eſt, niſi heres, à quo legatum vel fideicommiſſum petitur, juſtam habeat litigandi cauſam. *D.de uſur.l.ſi qui ſolutioni.24.in pr.* eſt autem juſta litigandi cauſa, veluti quia Falcidiam deducere volebat. *D.eod.d.l.3.& de legat.ij.l.qui in ſolidum.78.in pr.*

X L V I I I. *De incertis perſonis.*

DEcimo olim legatum, aut fideicommiſſum incertis perſonis relictum, peti non poterat (niſi ſub certa demonſtratione relictum eſſet, veluti, *Qui ex meis adgnatis, qui nunc ſunt, primus in Capitolium adſcenderit, ei centum do lego*) ſed ſolutum non repetebatur per condictionem indebiti, tamquam naturaliter deberetur: hodie vero ex Iuſtiniani conſtitutione quæ ſub titulo poſita periit, indiſtincte peti poteſt, quamvis

tutor

tutor incertus inutiliter detur. *Inſt. de leg. §. incertis. & §. ſed nec hujuſmodi.*

XLIX. *Ad ſenatuſconſultum Trebellianum.*

VNdecimo legata & fideicommiſſa minuuntur per detractionem quartæ Falcidiæ, ſi excedant dodrantem bonorum. Hæc quarta deducitur de fideicommiſſis ex ſenatuſconſulto Pegaliano, quod Iuſtinianus tranſtulit in Trebellianum, ut notavi *D. h. t.*

L. *Ad legem Falcidiam.*

DE legatis autem deducitur ex ipſa lege Falcidia, quam expoſui *D. hoc tit.*

LI. *De caducis tollendis.*

DVodecimo legata & fideicommiſſa, aut ſunt utilia, aut 1
inutilia; quæ vero ſunt inutilia, partim pro non ſcriptis habentur, partim ſunt in cauſa caduci, partim ſunt caduca. ¶ Pro 2
non ſcriptis habentur, quæ ab ipſo initio non valent, ut quia relicta ſunt homini mortuo, vel incapaci; perinde enim habentur, ac ſi ſcripta non fuiſſent. In cauſa caduci dicuntur, quæ poſt factum teſtamentum, vivo adhuc teſtatore deficiunt: quoniam idem jus in his obſervatur, quod in caducis. Caduca dicuntur, quæ poſt mortem teſtatoris deficiunt, id eſt, incipiunt non poſſe capi: ac dicuntur caduca, quia in fiſcum cadunt, id eſt, confiſcantur. Hæc non ſolum in legatis & fideicommiſſis, ſed etiam in hereditatibus obtinent. *l. un. §. & cum triplici.* ¶ Quæ pro non 3
ſcriptis habentur, ſubſtitutis debentur, ſi qui ſint ſubſtituti, ſin minus, debentur conjunctis. ſi vero neque ſubſtituti ulli ſint, neque conjuncti, aut ſint quidem, ſed hæc accipere aut nolint, aut non poſſint: tunc apud eos manent, à quibus ſunt relicta. ut puta heres damnatus dare fundum Titio incapaci, eum fundum retinet, & quidem ſine onere, exempli cauſa, ſi Titius contemplatione ejus fundi legati rogatus erat dare decem Mævio, heres hoc fideicommiſſum non præſtabit. *d. l. un. §. in primo.* Quæ vero aut in cauſa caduci, aut caduca ſunt, ex lege Papia confiſcantur, ex Iuſtiniani autem conſtitutione primo debentur ſubſtitutis: deinde his deficientibus, debentur conjunctis: poſtremo, ſi neque ſubſtituti ſint, neque conjuncti, qui hæc accipiant, apud eos manent cum ſuo onere, à quibus relicta fuerunt. *d. l. un. §. in ſecundo. & §. in ſequenti.* In totum igitur ſublata

eſt

eſt lex Papia, ſublata ſunt caduca, & ea quæ erant in cauſa caduci.

L I I. *De his, qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt.*

HEreditas alicui non ex aſſe, ſed ex parte relicta, item legata & fideicommiſſa, herede, vel legatario, vel fideicommiſſario ante apertas tabulas moriente, cadebat in fiſcum. Sed conſtitutio hujus tituli excipit relicta liberis teſtatoris, quæ hi indiſtincte ad liberos ſuos tranſmittunt. Iuſtinianus *in l.un.§.in noviſſimo.ſup.tit.prox.* idem ſtatuit in extraneis, hoc excepto, quod hereditas non adita, ſeu non acquiſita non tranſmittitur. Erant igitur olim quatuor regulæ. I. Heres ex aſſe inſtitutus, poteſt adire hereditatem etiam ante apertas tabulas. II. Heres ex parte inſtitutus non poteſt clauſis tabulis hereditatem adire. III. Heres nondum aditam, ſeu acquiſitam hereditatem non tranſmittit ad heredes. IV. Legatario vel fideicommiſſario clauſis tabulis moriente, legatum vel fideicommiſſum fit caducum. Prima regula uſu retenta eſt. A cæteris regulis hæc Theodoſii conſtitutio excipit relicta liberis teſtatoris. Iuſtinianus ſecundam regulam in totum abrogavit: tertiam retinuit cum exceptione Theodoſii: quartam abrogavit.

L I I I. *Quando dies legati vel fideicommiſſi cedit.*

DEcimotertio legatis & fideicommiſſis communis eſt diei ceſſio, de qua dixi *D.h.t.*

L I V. *Vt in poſſeſſionem legatorum, vel fideicommiſſorum cauſa mittatur, & quando ſatiſdari debeat.*

DEcimoquarto de legatis vel fideicommiſſis præſtandis heres certis caſibus ſatiſdare debet, ut expoſui *D.lib.36.tit.3.* & niſi ſatiſdet, in poſſeſſionem rerum hereditariarum legatarius ſeu fideicommiſſarius mittitur, ut docui *d.lib.36.t.4.* De teſtamentis & ultimis voluntatibus hactenus.

L V. *De ſuis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.*

1 POſt ſucceſſionem teſtamentariam, recto ordine agitur de ſucceſſione legitima: cujus duo ſunt ordines. In primo ordine vocantur ſui & legitimi heredes. *Inſtit. de hered. quæ ab inteſt.*

§.1. nec non qui pro ſuis habentur, ut nepotes ex filio, & cæteri deſcendentes ex fœminis. *l. ſi defunctus. 9. & Inſtit. de hered. quæ ab inteſt. defer. §. item vetuſtas.* ¶ Suos & legitimos conjunctim accipimus in hac rubirca, non disjunctim, ut *D. eo tit.* 2
Nam ibi ſub titulo de ſuis & legitimis heredibus, exponuntur duo gradus heredum ab inteſtato: hic vero primus tantum. Legitimus heres & ſuus heres differunt, ut genus & ſpecies. Etenim legitimus heres attribuitur ſuo heredi. *D. de Carbon. edi l. 6. §. huic autem. & de ſucceſſ. ed. l. 1. §. ſed videndum.* & patrono. *D. ſi tab. teſtam. nul. extab. l. 2.* & parenti. *Inſt. de leg. adgn. ſucceſ. §. ult.* & adgnato. *Inſt. eo. in rubr. & in pr.* ¶ Nota primo, ſuos heredes, & quaſi ſuos ſuccedere in ſtirpes. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. def. §. cum filius.* ¶ Nota ſecundo, deſcendentibus ex fœminis, ſi concurrant cum ſuis heredibus, tertiam partem hoc jure adimi, & ipſis ſuis heredibus attribui. *d. l. ſi defunctus.* Sed noviſſimo jure conſtitutum eſt, ut ſublata tertiæ partis detractatione æque deſcendentes ex fæminis ſuccedant ac deſcendentes ex maſculis. *No. 18. c. 4.* 3 4

L VI. *Ad ſenatuſconſultum Tertullianum.*

IN ſecundo ordine vocantur, qui ſunt tantum legitimi, non etiam ſui. Horum alii ſunt legitimi ex ſenatuſconſulto: ut mater ex ſenatuſconſulto Tertulliano eſt legitima heres filii.

L VII. *Ad ſenatuſconſultum Orficianum.*

ET filii ex ſenatuſconſulto Orficiano ſunt legitimi heredes matris. Hæc duo ſenatuſconſulta ſeorſum tractantur in *C.* ut & *in Inſt.* ſed *in D.* conjunguntur *lib. 38. titul. 17.*

L VIII. *De legitimis heredibus.*

ALii ſunt legitimi ex lege xij. tabularum, ut adgnati proximiores. *Inſt. de leg. adgn. ſucceſſ. in pr.* Ex hac parte ſucceditur in capita. *Inſt. eod. §. hoc etiam. in fi.*

L IX. *Communia de ſucceſſionibus.*

IVris civilis conditori familiare eſt ſpecialibus tractatibus ſeu titulis ſubjicere quædam communia, ut oſtendunt varii tituli, veluti, *Communia prædiorum, Communia utriuſque judicii, Communia de legatis, Communia de manumiſſionibus, Communia de uſucapionibus.* quod & veteres legum latores factitaſſe videntur. *D. ad leg. Aquil. l. ſi ſervus ſervum. 27. §. & non negat.* Poſtquam igitur ſeparatim egit de ſucceſſionibus prætoriis, &

de ſucceſſionibus civilibus, tam ex teſtamento, quam ab inteſtato: more ſuo ſubjicit hunc titulum, *Communia de ſucceſſionibus*. Sunt autem communia hæc. Primum eſt, non poſſe eidem ſuccedi ex teſtamento & ab inteſtato. *D. de diverſ. reg. jur. l.* 7. niſi ſit miles. *Inſt. de hered. inſt. §. hereditas. verſ. niſi.* Secundum eſt, quamdiu ſpes eſt ſucceſſionis teſtamentariæ, tamdiu ceſſare ſucceſſionem ab inteſtato. *l. antequam.* 8. *& D. de div. reg. jur. l. quamdiu.* 8. Tertium eſt, in ſucceſſione ab inteſtato majorem rationem haberi ordinis heredum, quam gradus: ut puta nepos, qui eſt in tertio gradu, præfertur fratri, qui eſt in ſecundo gradu: quia nepos vocatur in primo ordine, frater in ſecundo. *Inſt. de gra. §. repetitus.* Quartum eſt, ab inteſtato ſucceſſionem non deferri affini. *l.* 3. *&* 7. educatori *l. nutritoribus.* 10. hoſpiti. *auth. omnes.* Quintum eſt, ſervum ſucceſſores habere non poſſe. *l.* 4.

L X. *De bonis maternis, & materni generis.*

SExtũ eſt, filiumfamilias in peculio caſtrẽſi vel quaſi caſtrenſi poſſe, quaſi patremfamilias, habere heredem ex teſtamento, non ab inteſtato, quia pater id occupat jure peculii. *D. de caſtr. pecul. l.* 1. *&* 2. In peculio profectitio heredem nullo modo habere poſſe, cum patris ſit pleno jure. Immo nec in peculio adventitio, cujus eadem omnino fuit olim ratio, quæ peculii profectitii. *Inſt. per quas perſo. nob. acquir. §.* 1. Et ſane hodie quoque eſt eadem ratio, quod ad hoc, ut morte filii occupetur à patre jure poteſtatis & peculii. Sed in eo eſt differentia, quod profectitium (ut dixi) pleno jure eſt patris: in adventitio pater habet nudum uſumfructum, proprietas filiis reſervatur: quod primo fuit conſtitutum de bonis maternis, id eſt, quæ mater filiis reliquit. *l.* 1. Secundo in bonis materni generis, id eſt, quæ ab avo, vel ab avia, vel ab aliis aſcendentibus per lineam maternam profecta ſunt. *l.* 2.

L X I. *De bonis quæ liberis in poteſtate patris conſtitutis ex matrimonio vel alias acquiruntur. & eorum adminiſtratione.*

TErtio in lucris nuptialibus, ut in dote, quam maritus ſoluto matrimonio lucratur, & in donatione propter nuptias, quã ſimiliter lucratur mulier. *l.* 1. 3. 4. ¶ Quarto in lucris ſponſalitiis, ut in muneribus ſponſalitiis. *l.* 5. ¶ Quinto in omnibus adventitiis generaliter. *l.* 6. *& Inſt. per quas perſ. nob. acquir. §.* 1. ¶ Eorumq; adminiſtratio ad patrem pertinet. *d. l.* 6. *§. non autem. &*

l. ult.

l.ult. ¶ Quibuſdam tamen caſibus ne uſusfructus quidem acquiritur patri, ſed plenum jus ipſe filiusfamilias habet. I. Si quid filiofamilias donatum ſit à principe, vel Auguſta. *l.* 7. II. Si filiusfamilias ab extraneo heres inſtitutus nolente patre adeat hereditatem. *d.l.ult.* III. Si quid ei ita relictum ſit, ut patri nihil acquiri teſtator velit. *Nov.*117.*c.*1. Non tamen propterea filiusfamilias de iis teſtari poteſt. ſed eo mortuo, pater omnia occupat jure peculii. *ſup. de inoff. teſtam. l. pen.* Lege, quæ ſcripſi in Analyſi *Inſt. ad pr. tit. quib. non eſt permiſſ. fac. teſtam.* 5

L X I I. *De hereditatibus decurionum, naviculariorum, cohortalium, militum, & fabricenſium.*

SEptimum eſt, deficientibus omnibus heredum ordinibus, id eſt, ſi neque ex teſtamento ſit ſucceſſor aliquis, neque ab inteſtato, quia neque ſuus heres ſit, neque legitimus, neque cognatus, neque conjux. *D. quis ordo in poſſ. ſerv. l.*1. *in pr.* bona, tamquam vacantia, fiſco deferri. *inf. de bon. vacant. l.*1. *pen. & ult.* Sed excipiuntur hoc titulo quædam perſonæ: quæ quod in aliquo corpore ſive univerſitate ſunt, placuit, fiſco illud corpus præferri. Ceſſantibus enim teſtamentariis & legitimis ſucceſſoribus, decurioni ſuccedit curia. *l.pen.* navicularìo corpus naviculariorum. *l.*1. cohortali (id eſt, præſidis apparitori) cohortales. *l.*3. militi legio, aut vexillatio, ſeu cuneus in quo militabat. *l.*2. fabricenſi fabricenſes, hi ſunt, qui in publicis fabricis armorum faciendorum munere funguntur.

LIBER SEPTIMVS.

TIT. I. *De vindicta, & apud conſilium manumiſſione.*

POSTQVAM libro quarto egit de contractibus realibus, & lib. quinto de contractibus perſonalibus, & libro ſexto de ſucceſſionibus: conſequenter hoc ſeptimo libro, ſecundum ea quæ initio libri quarti propoſui, tractat de judicio libertatis, ſeu liberali cauſa, de dominio, & de poſſeſſione. Quatuor itaque partes hujus libri conſtitui commode poſſunt. Prima de liberali cauſa: ſecunda de dominio: tertia de poſſeſſione proprie dicta, ſecundum quam poſſidere dicimur: quarta de poſſeſſione improprie dicta, id eſt, ſecundum quam non dicimur poſſidere,

ſed eſſe in poſſeſſione. In prima parte duo ſunt tractatus. Prior de manumiſſione, per quam homines liberi fiunt: poſterior de præjudicio. Prioris tractatus membra quatuor ſunt. Primum membrum eſt de modis manumittendi. Manumittitur aut vel inter vivos, ut vindicta. *D. de manum. vind.* aut in conſilio principis, *l. ult. & ſup. de libert. & eor. lib. l. 2.*

II. *De teſtamentaria manumiſſione.*

VEl in ultima voluntate. In quâ libertas datur vel jure directo, vel per fideicommiſſum. Iure directo datur in teſtamento, ita ut manumiſſus fiat libertus orcinus, id eſt, libertus defuncti, non heredis. *Inſtitut. de ſing. reb. per fideicomm. rel. §. pen.*

III. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

INter directam & fideicommiſſariam manumiſſionem interjicitur hic titulus de lege Fuſia, quæ conſtituebat ſervos intra certum numerum in teſtamento manumitti non poſſe, nec jure directo nec per fideicommiſſum. Eum numerum declarant Vlpian. *tit. de libert. §. penult.* & Cajus *lib. 1. Inſt. tit. 2.* Iuſtinianus autem hanc legem, tamquam invidam, & libertatibus inimicam, abrogavit conſtitutione hujus tituli, quam citat. *Inſt. eodem.*

IV. *De fideicommiſſariis libertatibus.*

CVm per fideicommiſſum libertâs datur, tunc non teſtatoris, ſed manumittentis libertus fit. *Inſt. de ſing. reb. per fideicom. relict. §. pen. verſ. qui autem.* Hactenus primum membrum tractatus de manumiſſionibus, quod eſt de modis manumittendi.

V. *De dedititia libertate tollenda.*

SEcundum membrum eſt de effectu manumiſſionis. Effectus eſt libertas ſeu libertinitas: quæ olim triplex erat, dedititia, Latina, & Romana. Vlpian. *tit. de libertis.* Cajus *lib. 1. Inſt. tit. 1.* Theoph. *in §. ult. Inſt. de liberti.* Iuſtiniano placuit unum eſſe libertatis genus: itaque omnes libertos in civitatem Romanam retulit. *d. §. ult.* hoc igitur titulo libertatem dedititiam tollit.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in civitatem Romanam transfuſa.*

Latinam libertatem hoc titulo tollens conſtituit, ut quibus modis olim manumiſſi fiebant Latini, id eſt, ſi inter amicos vel per epiſtolam manumitterentur, his modis hodie fiant cives Romani. Noviſſime autem conſtituit, ut omnes manumiſſi non ſolum ſint cives Romani, ſed etiam ingenui, ſalvo tamen jure patronatus. *No.conſt.*78. Abſolutum eſt ſecundum membrum.

VII. *De communi ſervo manumiſſo.*

1 Tertium membrum eſt de perſonis manumittentibus vel manumiſſis: nam hæ perſonæ ſimul conſiderantur, quia inter ſe referuntur: ut puta idem eſt quærere an non dominus poſſit manumittere, & an ſervus alienus manumitti poſſit. ¶ Nota 2 primo, ſi unus ex duobus dominis, ſervum communem manumittat, jure veteri eum partem ſuam amittere, eamque ſocio accreſcere, vicelicet ſi vindicta, vel cenſu, vel teſtamento manumittat: nam aliter manumittendo nihil agit. Vlpian. *tit. de libert.* §. *communem.* ſed ex Iuſtiniani conſtitutione ſervus quocumque modo ab uno ex dominis manumiſſus, liber fit; ſociis autem manumiſſor pro illorum partibus juſtum pretium ipſius Iuſtiniani conſtitutione definitum præſtare tenetur: quia ſive unus, ſive plures ſocii ſint, partem ſuam manumittenti vendere coguntur. *l.* 1. *& Inſt. de donat.* §. *ult.*

VIII. *De ſervo pignori dato manumiſſo.*

Nota ſecundo, dominum, qui ſervum ſuum ſpecialiter pigneravit, non poſſe eum invito creditore manumittere. *l.*1. ſive ſit ſolvendo. *D.de manum.l.*3. ſive non ſit ſolvendo. *ſup. de neceſſ. ſerv. hered. inſtitut. l.* 1. Qui vero generali rerum ſuarum hypotheca ſervum quoque eſt complexus, eum nihilominus manumittere poteſt. *D. in quibus cauſ. pign. tac. contrah. l. eſt differentia.* 9. *& qui à quib. manu. l. generaliter.* 29. *in princ.*

IX. *De ſervis reipub. manumittendis.*

Nota tertio, etiam ſervos reipublicæ manumitti, & cives Romanos fieri poſſe. *l.* 3.

X. *De his qui à non domino manumiſſi ſunt.*

NOta quarto, eum, qui non eſt ſervi dominus, non poſſe eum directo manumittere, niſi domino conſentiente. *D. qui & à quib. manum. l. ſi ſervo.* 20. vel ratum habente. *l.* 1. per fideicommiſſum autem poſſe. *ſup. de fideicommiſſ. libert. l.* 6.

XI. *Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittatur.*

NOta quinto, interdum dominum non poſſe ſervum ſuum ad libertatem producere, veluti ſi in fraudem creditorum contra legem Æliam Sentiam manumittere velit. *D. h. t. & Inſt. qui & ex quib. cauſ. manum. non poſſ.*

XII. *Qui non poſſunt ad libertatem pervenire.*

NOta ſexto, quoſdam fruſtra manumitti, quia non poſſunt ad libertatem pervenire, ſed poſt manumiſſionem ſervi manent, ut damnati in perpetua vincula. *l.* 1. & quos dominus in teſtamento prohibuit manumitti. *l.* 2.

XIII. *Pro quibus cauſis pro præmio libertatem accipiunt.*

QVod ſuperiori titulo diximus quoſdam non poſſe manumitti & liberos fieri, patitur exceptionem, niſi ob aliquod factum libertatem pro præmio accipere debeant, veluti ſi raptorem virginis detexerit. *l. pen.* aut deſertorem militiæ. *l. ultim.*

XIV. *De ingenuis manumiſſis.*

NOta ſeptimo, ingenuum manumiſſum non effici libertinum, ſed manere ingenuum, quia manumiſſio natalibus non officit. *Inſtit. de ingen. §. ult.* Abſolvimus tertium membrũ.

XV. *Communia de manumiſſionibus.*

QVartum & ultimum membrum eſt de his, quæ omnibus manumiſſionibus communia ſunt. Solet enim Iuſtinianus ſpecialibus præceptis cõmunia ſubjicere, ut notavi ad *tit. ſup. commun. de manumiſſ.* Nova igitur quædam omnibus manumiſſionibus communia hoc titulo conſtituuntur. I. Si tam proprietarius, quam fructuarius ſervo libertatem dederint, liber pleno jure ſit. Proprietario ſolo manumittente, fit quidem liber, & manumittentis libertus, ſed quamdiu uſusfructus durat, apud fructua-

fructuarium manet quaſi ſervus. Fructuario ſolo libertatem tribuente, manet ſervus proprietarii: ſed niſi fructuarius ei ceſſerit uſumfructum, ſervus ei ſervire, quamdiu fructuarius vivet, non cogetur. *l.1.in princip.* II. Parentes per quoſcumque liberos manumittere ſervos ſuos poſſunt. *d.l.1.§.1.* III. Minor 30. annis quocumque modo manumiſſus, fit civis Romanus. *l.2.* licet olim non poſſet. Vlp. *tit.de libertis.§.eadem.* Theoph. *in §.ult.Inſtit.de libert.* IV. Si quis ſine uxore conſtitutus ancillam in concubinatu habuit, niſi de ea tamquam ſerva diſpoſuerit, moriens cenſetur ei tacite libertatem relinquere; nec non liberis, ſi quos ex ea procreavit. *l. ult.* Hucuſque de manumiſſione.

XVI. *De liberali cauſa.*

Conſequenter dicendū de judicio liberali, de quo dixi *D.h.t.* quædam tamē ſpecialiter notabimus titulis ſequentibus.

XVII. *De aſſertione tollenda.*

DE liberali judicio multa ſpecialiter notanda occurrunt. Nota primo, cum quis ſervus dicitur, quia ſervus nec per ſe nec per procuratorem in judicio ſtare poteſt, opus fuiſſe aſſertore, qui ſuo periculo cauſam ageret & ſatiſdaret judicio ſiſti, & res ſalvas fore, quas is tenet qui ſervus eſſe dicitur. *Cod. Theod. de lib. cau.l. 1. & 2.* Sed Iuſtinianus hoc titulo aſſertionem tollit, ei qui ex libertate in ſervitutem vindicatur, permittens per ſe vel per procuratorem litigare: ei vero, qui ex ſervitute in libertatem aſſeritur, per ſe cauſam agere.

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

NOta ſecundo, non omnes poſſe proclamare in libertatem, 1
ut notavi *D.h.t.* ¶ Nota tertio, peculiū ſeu bona ejus, qui 2
de ſtatu ſuo litigat, ſequeſtro deponi, ſi ex ſervitute proclamet in libertatem. *l. ult. & ſup. tit. prox. l. 1.§.1.& inf.tit.prox.l.ult.*

XIX. *De ordine cognitionum.*

NOta quarto, judicium liberale vocari præjudicium: quia ſi cum alio quocumque ſive civili, ſive criminali concurrat, ante illud agitatur, eique præjudicium facit. *l.1.& inf. de evict.l.ſi ſtatus.18.& ad leg.Iul.de adult.l.quoniam.26.* Lege notata in *Anal. ad §. præjudiciales. Inſt. de action.*

XX. *De colluſione detegenda.*

NOta quinto, eum, qui per colluſionem liber judicatus eſt, ſervum fieri detegentis colluſionem, ut notavi *D. h. t.*

XXI. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

NOta ſexto, quæſtioni de ſtatu defuncti præſcribi quinquennio. Lege notata *D. h. t.*

XXII. *De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non adverſus libertatem opponitur.*

DE ſtatu autem viventis præſcribi longo tempore, id eſt, decem aut viginti annis, videlicet ſi quis in ſervitutem vindicetur. Nam in libertatem proclamare quandocumque poteſt. *l. ult.*

XXIII. *De peculio ejus qui libertatem meruit.*

NOta ſeptimo, inter vivos manumiſſo peculium, niſi adimatur, tacite conceſſum videri. ſecus, ſi manumittatur in ultima voluntate. *l. un. & Inſt. de legat. §. peculium. cum ſim.*

XXIV. *De ſenatuſconſulto Claudiano tollendo.*

NOta octavo, ſublatum eſſe à Iuſtiniano ſenatuſconſultum Claudianum, quo cavebatur, ut mulier ſe alieno ſervo jungens poſt trinam domini denunciationem, ejus dominio una cum ſuis bonis ſubjiceretur. *l. un. & Inſtit. eod. tit.* Abſoluta eſt prima hujus libri pars, quæ eſt de manumiſſionibus, & liberali cauſa.

XXV. *De nudo jure Quiritium tollendo.*

SEquitur ſecunda pars, quæ eſt de dominio: cujus definitionem, & diviſiones propoſui *D. de acquir. rer. dom.* Erat olim & alia diviſio; quoniam alii erant domini Quiritium, qui habebant dominium legitimum: alii bonorum domini, qui naturale dominium habebant. (hos Theoph. *in §. ult. Inſtit. de libertinis. bonitarios* appellat) alii pleno jure domini, qui tam legitimum quam naturale dominium habebant. Exempli cauſa ſervum ſibi mancipatum pleno jure Titius habebat: hunc Sempronio ſi venderet & traderet ſine mancipatione nudum jus Quiritium retinebat; quod ideo dicebatur nudum, quia omni effectu carebat. Sempronius autem dicebatur ſervum in bonis habere, & omni-

omnibus dominii effectibus fruebatur. Sed Iuſtinianus nudum jus Quiritium ſuſtulit, conſequenter jus ei oppoſitum, id eſt, eorum qui in bonis habere dicebantur, ſuſtulit; adeo ut, quantum ad hoc, quicumque ſunt domini, pleno jure domini ſint.

XXVI. *De uſucapione pro emptore, vel pro tranſactione.*

TRia fera de dominio noſſe oportet, definitionem, diviſionem, acquiſitionem: ac ſuperior quidem titulus ad diviſionem dominii ſpectat: deinceps dicendum eſt de eo acquirendo. ¶ Inter modos dominii acquirendi eſt uſucapio. de qua dixi *ad tit. D. de uſurpat. & uſucap.* ¶ Sunt autem varia uſucapionum genera, prout variæ ſunt cauſæ ſeu tituli quibus uſucapitur. Primus titulus eſt emptio, de quo dixi *D. ad tit. pro emptore.* Secundus eſt tranſactio. *l. pen. & D. de uſurpat. & uſucap. l. cum ſolus.* 29. 1 2 3

XXVII. *De uſucapione pro donato.*

TErtius titulus eſt donatio, de quo dixi *D. h. t.*

XXVIII. *De uſucapione pro dote.*

QVartus titulus eſt dos, de quo dixi *D. h. t.*

XXIX. *De uſucapione pro herede.*

QVintus titulus eſt hereditas, de quo dixi *D. h. t.*

XXX. *Communia de uſucapionibus.*

MOre ſuo (quem notavi *ſup. ad tit. comm. de ſucceſſ.*) ſpecialibus titulis generalem ſubjicit, in quo communia omnibus uſucapionibus proponuntur. Quatuor autem in omnibus uſucapionibus requiruntur. I. Vt res poſſit uſucapi. II. Continuata poſſeſſio per tempus lege definitum. III. Bona fides. IV. Iuſtus titulus, ut expoſui ad *tit. D. de uſurpat. & uſucap. num.* 4. & 5.

XXXI. *De uſucapione transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

EX quatuor illis, quæ in uſucapione perficienda requiri diximus, duo poſteriora ita nunc obtinent, ut & olim obtinuerunt: duo priora ſunt à Iuſtiniano transformata, jure antiquo correcto & emendato, per conſtitutionem hujus tituli. Nam primo, quod ad rem uſucapiendam attinet, prædia pro- 1

vincialia olim non poterant uſucapi, ſed ex Iuſtiniani conſtitutione poſſunt. Secundo,quod ad tempus poſſidendi ſpectat, olim res mobiles uſucapiebantur anno, immobiles triennio: hodie res mobiles triennio, immobiles inter præſentes decennio, inter abſentes annis viginti uſucapiuntur. *Inſt. de uſucap. in pr.*

2 ¶ Expoſui primam partem rubricæ, jam exponam ſecundam. Res mancipi dicebantur,quæ mancipari poterant,nec mancipi, quæ mancipari non poterant. Mancipatio erat alienatio, quæ certis verbis fiebat, libripende &quinque teſti bus præſentibus. Res mancipi erant prædia in ſolo Italico,tam ruſtica,quam urbana:ſervitutes prædiorum ruſticorum:ſervi,quadrupedes,quæ dorſo collove domantur, ut boves,muli, equi, aſini. cæteræ res nec mancipi erant. Elephanti quoque & cameli, quamvis collo dorſove domentur,tamen nec mancipi ſunt;quia beſtiarum numero ſunt. Vlp.*tit.de domin.& acquiſ.rer.* Quoniam igitur prædia Italica, quæ mancipi erant, uſucapi poterant; provincialia vero,quæ nec mancipi erant, uſucapi non poterant:apparet, in rerum immobilium uſucapione differentiam fuiſſe inter res mancipi & nec mancipi, tametſi in rebus mobilibus nullam fuiſſe differentiam conſtet ex Vlpiano *d. tit.§.uſucapione.* Cum autem Iuſtinianus conſtituerit prædia provincialia poſſe uſucapi, jam, quod ad uſucapiones attinet, nulla eſt omnino inter res mancipi, & res nec mancipi differentia. Verum eo amplius Imperator hanc rerum diſtinctionem in totum ſuſtulit, cum enim mancipationes non ſint in uſu, abſurde diceretur, alias eſſe res mancipi, alias nec mancipi. Dictum eſt de dominio: conſequenter dicendum de poſſeſſione.

XXXII. *De acquirenda & retinenda poſſeſſione.*

ALia eſt poſſeſſio proprie dicta, ſecundum quam poſſidere dicimur: alia improprie, ſecundum quam non dicimur poſſidere, ſed eſſe in poſſeſſione, ut notavi *D. h.* 1.*num*.1. Eodem igitur ordine utens in Codicis compoſitione, quo in Pandectis eſt uſus, primo loco agit de poſſeſſione proprie dicta, de de qua tria pertractat. Vnum eſt de poſſeſſione acquirenda. Alterum de poſſeſſione retinenda, vel amittenda. Hæc duo, retinere & amittere, ſunt inter ſe contraria. quocirca qui alterum expreſſe proponit explicandum, alterum quoque tacite proponit. Eadem igitur eſt vis hujus rubricæ, *De acquirenda & retinenda poſſeſſione*, & rubricæ Digeſtorum, *De acquirenda vel amittenda poſſeſſione.*

XXXIII. *De*

XXXIII. *De præſcriptione longi temporis [decem vel viginti annorum.]*

TErtium eſt de effectu poſſeſſionis. Sunt autem poſſeſſionis 1
duo effectus præcipui: videlicet uſucapio, de quo jam di-
ctum eſt: & præſcriptio, de qua deinceps dicemus. ¶ Præſcri- 2
ptio hoc loco eſt exceptio ex certi temporis poſſeſſione cõpe-
tens: quæ quidem, tamquam genus plures ſpecies ſub ſe com-
plectitur. ¶ Prima eſt præſcriptio longi temporis. Nota pri- 3
mo; longum tempus dici decennium inter præſentes, viginti
annos inter abſentes. *l. pen. & ult. & inf. quib. non objic. longi
temp. præſcript. l. pen.* ¶ Nota ſecundo, aliam eſſe præſcriptionem 4
longi temporis cum titulo, quæ eſt ſpecies uſucapionis, id eſt,
uſucapio rerum immobilium. *D. de uſurp. & uſucap. l. ei à quo.
21.* aliam præſcriptionem ſine titulo. *D. ſi ſervit. vindic. l. ſi quis
diuturno. 10. in pr.* quæ eſt exceptionis ſpecies, de qua hîc agi-
tur. Sunt qui putant nullam eſſe præſcriptionem ſine titulo,
propter *l. 4. h. t.* male intellectam. Nam ea lex non negat poſſeſ-
ſionem ei prodeſſe, qui ſine titulo poſſidet, ſed negat alienam
poſſeſſionem alteri prodeſſe, qui ſine titulo in ſolam poſſeſſio-
nem ſucceſſit, etenim tempus, quo tu poſſediſti, mihi prodeſt, ſi
à te rem emam, vel tibi heres exiſtam: ſed ſi poſſeſſionem à te
relictam occupem, mihi non prodeſt. ¶ Nota tertio, in hac præ- 5
ſcriptione non minus quam in uſucapione requiri poſſeſſionem
continuatam, & bonam fidem ab initio. *l. 1. 2. 6. & pen.* Iure au-
tem canonico omnis præſcriptio bonam fidem toto tempore
requirit. *extra de præſcrip. c. 5. & c. ult.*

XXXIV. *In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.*

NOta quarto, præſcriptionem longi temporis interdum 1
ceſſare: idque contingere vel ratione cauſæ, de qua eſt
quæſtio, vel ratione perſonæ. ¶ Cauſæ ſunt in duplici differen- 2
tia. Nam longi temporis præſcriptio contra aliquem ceſſat, vel
quia breviori tempore ab agendo excluditur; (veluti ſi rem
mobilem vindicare velit ab eo qui bona fide poſſidet cum ju-
ſto titulo: quia cum triennium excludat volentem agere, ſu-
perflua eſt præſcriptio decem aut viginti annorum *l. 1.*) vel quia
etiam poſt longum tempus actor admittitur, ut in ſequentibus
caſibus. I. Si quis in perſonam agat, ut ex mutuo, commodato,
depoſito. *Inf. tit. prox. l. 5.* II. Si actionem mixtam movere velit,
ut peti-

ut petitionem hereditatis *l.4.& ſup. de petit. hered.l.7.* vel actionem communi dividundo, vel familiæ erciſcundæ *l.3.* III. Si rem à non poſſidente vindicet *l.ult.* IV. Si rem vindicet à conductore *l.1.* V. Si ſocius partem ſuam petat à ſocio totum poſſidente. *d.l.3.*

XXXV. *Quibus non objicitur longi temporis præſcriptio.*

1 QVod ad perſonas attinet, præſcriptio cum effectu non obtinet, vel ratione perſonæ præſcribere volentis (nam qui conveniri non poteſt, ut quia in expeditione occupatus eſt, non præſcribit. *l.1.*) vel ratione perſonæ contra quam aliquis vult præſcribere. Nam ei qui in integrum reſtitui poteſt, præſcriptio non nocet. *l.6.& 7.* ut minori. *l.3.* militi in expeditione occupato. *l.ult.* & omnino abſenti reipub. cauſa *l.3.& 4.* captivo. *l.6.*

2 ¶ Nota de præſcriptione ſubduci tantum tempus minoris ætatis, vel expeditionis, vel captivitatis, vel abſentiæ. reſiduum vero ad præſcribendum computari. *l.6.& ll.ſeqq.*

XXXVI. *Si adverſus creditorem præſcriptio opponatur.*

IN creditore autem agente hypothecaria, ſpecialis adhibetur diſtinctio. Aut enim agit contra extraneum bonæ fidei poſſeſſorẽ, aut contra extraneum malæ fidei poſſeſſorem, aut contra debitorem, ſive heredem debitoris, aut contra poſteriorem creditorem. Primo caſu longi temporis præſcriptione ſummovetur. *l.1.& 2.& ſup. de obli.& act.l.7.& l.ult.& inf. de eviction. l.ſi obligata.19.* reliquis caſibus eſt locus præſcriptioni longiſſimi temporis, id eſt, 30. vel 40. annorum, ut docebo *tit.39.num.4.*

XXXVII. *De quadriennii præſcriptione.*

SEcunda eſt præſcriptio quadriennii, quæ datur I. Contra fiſcum bona quaſi vacantia petentem *l.1. & D. ſi quis omiſ. cauſa teſt.l.6.§.certe.* currit autem quadriennium à die quo bona vacare cœperunt. *D. de diverſ.& temp. præſcript.l.intra.10.§.1.& de ju. fiſc.l.1.§. Divus.* II. Fiſco, qui rem alienam vendidit, ſi rei vindicatione à domino, vel actione hypothecaria à creditore pigneratitio cõveniatur. nam is qui à fiſco emit ſtatim ſecutus eſt. *l.2.* III. Domui principis vel Auguſtæ in caſu ſimili. Nam quod Zeno in *d.l.2.* ſtatuit de venditione fiſcali, idem ſtatuit Iuſtinianus de venditione facta quaſi ex privatis rebus principis, vel Auguſtæ. *l.3.& Inſt. de uſucap.§.ult.*

XXXVIII. *Ne rei dominicæ vel templorum vindicatio temporis præſcriptione ſummoveatur.*

CONtra domum autem principis, neque annalis, neque alia temporalis præſcriptio datur ad ſummovendam vindicationem rei dominicæ, id eſt, ad privatum principis patrimonium pertinentis. Quod de templis additur in rubrica, non tractatur in ulla lege hujus tituli. A veteribus interpretibus ita accipitur, quaſi dicatur vindicari res dominicas, & res templorum, & rei vindicatio quocumque tempore detur eccleſiæ, ut domui principis. Sed rectius Cujacius intelligit vindicationem templorum, quæ ad paganos pertinuerant, & juris publici vel rei privatæ eſſe cœperunt. *Cod. Theod. de ju. fiſ. l. 8. & de loc. fun. in emph. l. 5.* quo modo templa accipiuntur etiam *ſup. tit. de pagan. & ſacrif. & templ. & inf. de omni agro deſer. l. 6. & de fund. patrim. l. ult. & de diverſ. præd. urb. & ruſtic. templor. in rubr. & C. Theod. de fi. cathol. l. 1.*

XXXIX. *De præſcriptione triginta vel quadraginta annorum.*

TErtia eſt præſcriptio longiſſimi temporis, id eſt, trigin- 1
ta vel quadraginta annorum. ¶ Nota primo, omnes actio- 2
nes, quæ breviori tempore non terminantur, finiri triginta
annis. *l.* 3. id eſt, actiones, quæ olim erant perpetuæ & immorta-
les. *Inſt. de perpet. & tempor. act. in pr.* ¶ Excipiuntur, quæ om- 3
nino perpetuæ manſerunt, & quæ quadraginta annis finiuntur.
Perpetuæ manſerunt I. Quæſtio de conditione curiali. *l.* 5.
II. Quæſtio de conditione adſcriptitia. *Inf. de agric. cenſ. & colo.
l. pen.* III. Exactio publicarum functionum & tributorum. *l.* 6.
¶ Quadraginta annis finiuntur. I. Quæ conteſtatæ ſunt. *Inf. tit.* 4
prox. l. 1. §. 1. II. Actio hypothecaria. *d.* §. 1. ſub diſtinctione tamen. Aut enim creditor agit hypothecaria contra extraneum poſſeſſorem, aut contra debitorem ejuſque heredem, aut contra poſteriorem creditorem. Primo caſu actio hypothecaria finitur triginta annis. *l.* 3. *& l.* 7. *in pr.* niſi propter bonam fidem poſſeſſoris ſummoveatur præſcriptione longi temporis, ut expoſui *ſup. tit.* 36. Secundo caſu finitur quadraginta annis. *d. l.* 7. §. 1. Tertio caſu, vivo debitore præſcribitur quadraginta annis, poſt mortem debitoris triginta annis. & ſi poſſeſſio jungatur temporis, quo debitor vixit, temporis poſt ejus mortem currentis, præſcribitur quadraginta annis. *d. l.* 7. §. *ſed cum illud.* Ea-

dem

dem diſtinctione utimur, ſi poſterior creditor priori pecuniam
offerre velit, ut ab eo pignus accipiat. nam quanto tempore
poſterior creditor præſcribit contra priorem vindicantem pi-
gnus, tanto tempore prior præſcribit contra poſteriorem, qui
debito oblato pignus vindicare vult. *d.l.7.§.eodem.* Alia ratio
eſt, ſi debitor debitum creditori offerat, ut pignus luat: nulla
enim temporis præſcriptione ſummoveri poteſt. Cur hoc tam
varie? Quia ſecundus creditor habet jus offerendi primo credi-
tori,& hoc jus actioni accedit,quæ ipſi ſecundo creditori com-
petit: in debitore autem non eſt jus, ſed mera facultas offe-
rendi, quæ eſt facti: iis vero quæ ſunt facti, non præſcribitur.
D.de via publ. & itin.publ.refic.l.2. ſed tantum iis quæ ſunt ju-
5 ris,ut actionibus.*l.1.in princ.* vide Gail.*lib.2.obſerv.*18. ¶ Nota
ſecundo,hanc præſcriptionem contra omnes currere,etiam ab-
ſentes, & minores 25. annis, ſine ſpe reſtitutionis in integrum,
exceptis ſolis pupillis contra quos non currit. *l.3.l.7.in pr.* & §.
1. quamvis præſcriptio longi temporis contra minores non
currat. *ſup.in quib. cauſ.in integ. reſtitut. non eſt neceſſ. l.ult.* &
contra eam alii reſtituantur.*ſup.quib.non objic.longi temp.præſcr.*
6. *l.6.&* 7.¶ Nota tertio,hanc præſcriptionem non currere con-
7 tra poſſidentem.*l.7.§.immo.* ¶ Nota quarto, hanc præſcriptio-
nem iis denegari, qui ita rem tenent, ut pro ea certam merce-
8 dem præſtent,ut colonis. *l.2.* & emphyteutis.*l.7.§.ult.* ¶ Nota
quinto, præſcriptionem contra quamlibet actionem ex ea die
currere, qua cœpit agi poſſe. *l.* 3.*l.7.§.*1. & *§.illud.& inf.tit.*
prox.l.1.§.1. Idcirco ſi penſiones vel reditus annui,vel menſtrui
debeantur,ſingulis ſeorſum præſcribitur ex quo peti poſſunt.ut
contra petitionem penſionis quæ ſuperiori anno ſolvenda erat,
præſcriptio hoc anno currere incipiat: & ejus, quæ hoc anno
ſolvi debet, ſequenti anno currere incipiat:& ita de cæteris ju-
9 dicandum.*l.7.§.pen.* ¶ Nota ſexto, debitorem ſolventem uſu-
ras, non præſcribere,niſi ex quo uſuras ſolvere deſierit. *l.pen.§.*
10 *ult.* ¶ Nota decimo, præſcriptionis curſum deſinere,ſi præſcri-
ptio interrumpatur.quibus autem modis interrumpatur,doce-
11 bo commodius *tit.ſeq.* ¶ Nota undecimo, licet præſcriptio
longi temporis bonam fidem requirat. *ſup. de præſcript. long.
temp.l.* 1.2. *6. & pen.* & jure Canonico in omni præſcriptione
bona fides omni tempore ſit neceſſaria, ut *eo tit.* notavi.*num.*5.
tamen hanc longiſſimi temporis præſcriptionem jure civili
non requirere bonam fidem, nequidem ab initio; in effectu ta-
men differentia eſt inter bonæ & malæ fidei poſſeſſorem. is
enim,

enim, qui poſſeſſionem rei à ſe præſcriptæ amiſit, ſi bonam fidem habuit,eam rem omnimodo à quocumque poſſeſſore vindicare poteſt.ſi malam fidem,non poteſt rem vindicare. *l.pen.§.* 1. niſi adverſus violentum poſſeſſorem. *d. l.pen. §.ſed hac.* Sed etſi abſente eo qui præſcripſit, ideoque ad litem vocato non reſpondente, adverſarius per ſententiam judicis rem obtinuerit: ille intra annum ſe exhibens, & de lite ſuſcipienda cavens, rem recipiet. *d.l.pen.§.pen.* niſi poſt litem conteſtatam lite deſerta abeſſe cœperit. *ſup.de judic.l.properandum.*13.§.*ſin autem reus.* ¶ Hujus igitur præſcriptionis longiſſimi temporis duo ſunt 12
effectus. I. Exceptio, quæ ei qui præſcribit,poſſidenti datur indiſtincte. II. Actio ſeu vindicatio. in qua diſtinctionem expoſitam adhibemus.*d.l.pen.§.*1.

XL. *De annali præſcriptione Italici contractus tollenda, & de diverſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, & interruptionibus.*

QVarta eſt annalis præſcriptio, quæ olim in contractibus 1
Italicis locum habebat: nam quibus actionibus in provinciis præſcribebatur triginta annis continuis, in Italia præſcribebatur anno utili. Sed hanc annalem præſcriptionem Iuſtinianus abrogavit. *l.*1. conſtituens, ut æque ex Italicis atque ex provincialibus contractibus actiones durent 30. annos.
¶ Expoſitis ſpecialiter variis præſcriptionibus, ſubjiciuntur 2
methodo Iuſtiniano familiari, quædam omnibus præſcriptionibus communia.¶ Notandum igitur primo præſcriptiones ſumi 3
ex diverſis temporibus. Vnde in ſecunda parte hujus rubricæ proponitur dicendum de diverſis temporibus,de quibus actum eſt in Digeſtis *lib.*2.*tit.*12. ¶ Notandum ſecundo, præſcriptio- 4
nem ſub ſe complecti multas ſpecies ſupra expoſitas, & eſſe ſpeciem exceptionis. unde tertia pars hujus rubricæ eſt de exceptionibus & præſcriptionibus. Lege notata *ad tit.D.de exceptionibus.* ¶ Nota tertio, præſcriptioni contrariam eſſe inter- 5
ruptionem,de qua eſt quarta rubricæ pars.omnis enim præſcriptio continuatam, non interruptam poſſeſſionem requirit. Lege,quæ ſcripſi *ad tit.D.de diverſ.tempor.præſcript.num.*2.

XLI. *De alluvionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis.*

NOta quarto, ad eum, qui fundum præſcripſit, pertinet etiam quod per alluvionem fundo quandocumque acceſſit: quia

ſit: quia quod per alluvionem fundo accedit, fundum ſequitur, & fundi poſſeſſori acquiritur. *D. de Public. in rem act. l. ſi ergo.* 11. *§. quod tamen.* & neque ad fiſcum, neque ad alium pertinet ullo modo, neque ſeparatim cenſetur. *l.* 3. ubi idem conſtituitur de paludibus, & paſcuis, quæ ſumptibus poſſeſſorum ad frugum fertilitatem ſunt tranſlata.

XLII. *De ſententiis præfectorum prætorio.*

1 POſtquam dictum eſt de his qui poſſident: nunc dicendum de his qui ſunt in poſſeſſione: nam aliud eſt poſſiderer aliud in poſſeſſione eſſe. *D. de acquir. poſſ. l.* 3. *§. ult. l. ſi quis ante.* 10. §. 1. Ergo in ſequenti hujus libri parte declarantur cauſæ & effectus
2 miſſionis in poſſeſſionem. ¶ Cauſæ præcipuæ ſunt duæ, ſen-
3 tentia & ceſſio bonorum. ¶ Quod ad ſententiam attinet, proprium eſt ſententiæ præfecti prætorio, ut ab ea non appellari, ſed tantum ſupplicari principi poſſit. *l. un. & D. de offic. præf. prætor. l. un. §. his cunabulis.*

XLIII. *Quomodo & quando judex ſententiam proferre debeat præſentibus partibus, vel una abſente.*

1 GEneraliter autem de ſententiis judicum tria occurrunt enarranda. I. Videndum, quæ requirantur ut ſententia valeat. II. Exponendi ſunt ejus effectus. III. Dicendum de tranſla-
2 tione litis ad majus auditorium. ¶ Quod ad primam inſpectionem attinet, ut ſententia valeat, primo regulariter requiritur, ut coram utraque parte dicatur, quia tantum inter præſentes valet. *D. de re jud. l. de unoquoq.* 47. *in pr.* niſi quis poſt litẽ conteſtatã abſit: tunc enim eo abſente ſententia ferri poterit. *l. ult. & ſup. de lib. cau. l.* 4. *l. juxta.* 40. dummodo ſex obſerventur. I. Ne judicetur die feriata. *l.* 4. II. Ne alio loco ſententia pronuncietur, quam eo, quem judex præſcripſit. *l.* 5. III. Ne abſens ſit pupillus indefenſus, vel adultus ſine curatore. *l.* 6. *& D. de re judic. l. acta.* 45. *§. ult. l. contra.* 54. *in prin.* IV. Ne ob neceſſariam & inevitabilem cauſam abſit. *l. pen. & ſup. quib. ex cauſ. major. l.* 1. *& D. de minorib. l.* 7. *§. ult. & de re jud. d. l. contra. in pr.* V. Vt primum ternis literis vel edictis, aut uno pro omnibus vocetur, deinde cognitionis die citetur voce præconis. *l. conſentaneum.* 8. *& D. de judic. l. ſi prætor.* 75. *l. ad peremptorium.* 68. *cum* 5. *legib. ſequentib.* VI. Ne abſens damnetur quaſi contumax, cum non ſit contumax. *l.* 4. *& D. quæ ſen. ſi. appell. l.* 1. *§. pen.* Contumax eſt, qui tribus edictis propoſitis, vel uno pro tribus,

quod

quod peremptorium appellatur, literiſve evocatus, præſentiam ſui facere contemnit. *D.de re jud.l.contumacia.*53.§.1. ¶ Porro 3
cum una tantum parte præſente judicatur, non eſt omnimodo judicandum ſecundum præſentem, ſed ſecundum eum qui bonam cauſam habet, proinde etiam abſens interdum vincet. *l.1. & D.de jud.l.& poſt.*73.*in pr.* Expoſui quando judex μονομερῶς, id eſt,una parte præſente judicet. ¶ Hæc dicta ſint de judiciis 4
civilibus.nam de criminalibus hîc non agitur. utrum autem in criminalibus abſens defendi vel damnari poſſit, expoſui *cent.2. quæſt.*40.

XLIV. *De ſententiis ex periculo recitandis.*

SEcundo requiritur, ut ſententia ex libello ſeu ſcripto reci- 1
tetur à judice *l.2.& 3.* ¶ Hic libellus ſententiam judicis 2
continens appellatur in hac rubrica *periculum.* ſic habent vetuſta exemplaria: & hanc lectionem probat Cujac.*hic in Parat.& Obſ.lib.*20.*c.*25.alii legunt *breviculo.*¶ Ergo ſententia ipſo jure 3
non valet: nec opus eſt ut appellatione reſcindatur, ſequentibus caſibus. I. Si ſit dicta,non lecta. *d. l.* 3. niſi levis cauſa ſit, præſertim vitium perſonarum. *Nov.*83.*in pr.* II. Si libellus ſit editus litigatoribus non lectus à judice. *l.* 1. III. Si recitata ſit ab alio, quam à judice, niſi ſit judex illuſtris, qui per officiales vel miniſtros ſuos eam recitare poſſunt.*d.l.*2. IV. Si non publice,ſed in ſecreto loco,non præſentibus officialibus à judice recitata ſit. *inf.tit proxim.l.*6. Hæc in ſententiis definitivis obtinent,quæ proprie vocantur ſententiæ; non etiam in interlocutionibus judicum, quæ à ſententiis proprie dictis differunt, ut ſequens titulus oſtendit.

XLV. *De ſententiis & interlocutionibus omnium judicum.*

TErtio requiritur, ut abſolutione vel condemnatione finem liti imponat, videlicet ſi ſit ſententia definitiva, quæ proprie & ſimpliciter vocatur ſententia. nam interlocutio judicis finē controverſiæ non imponit.Lege notata ad *tit. D.de re jud.*

XLVI. *De ſententia quæ ſine certa quantitate prolata eſt.*

QVarto requiritur, ut ſit de certa quantitate, ſupple, *vel re,* 1
ex *§.curare. Inſt. de action.* ¶ Ex quo §. nota judicem cu- 2
rare debere, ut quatenus poteſt, ſententiam certam ferat., licet

petitio incerta ſit: ſiquidem per acta ſequentia ad certitudinem
redacta eſt. verbi gratia, qui petit id quod ſua intereſt, rem incertam petit. *D.ſi quis in jus vocat.non.l.ult.& de verb.oblig.l.ſi pœnam.68.* ſed quia pendente judicio probatur quanti interſit,
idcirco in ſummam probatam, quæ certa eſt, condemnare ju-
3 dex debet.¶ Cum igitur judex ſententiam certam ferre poteſt,
incerta ſententia non valet: veluti, *debitam quantitatem ſolve.l.
3.*aut.*Bona quæ accepiſti, ſolve.l.ult.*oportet enim in judicio probari, & (ut pragmatici loquuntur) liquidari, quantum reus debeat, vel quid acceperit, & illi probationi, ſeu liquidationi ſentẽtiam conformare. Hæc vero ſententia valet, qua reus jubetur
uſuras ſolvere donec ſortem ſolvat; quamvis incertum ſit
quamdiu uſuræ current. *l.1.* Item valet ſententia incerta, cum
quis hereditatis. *D.ſi pars hered.pet.l.1.§.ult.* vel rei partem pe-
4 tit. *D.de rei vindi.l.qua de tota.76.§.1.*¶ Nota non eſſe neceſſarium, ut certitudo ſententiæ ex ipſius verbis colligatur. poteſt
enim aliunde colligi, ut ex actis. *l.3.* vel ex jure. Quapropter hæ
ſententiæ valent, *Solve quod pretium eſt.D.de re jud.l.in ſententiis.59.§.1. Solve quod Titio relictum eſt in teſtamento Mævii. D.
eod.l.5.§.1.Solve uſuras donec ſortem ſolveris.l.1.* quia uſurarum
quantitas jure definita ac certa eſt. *ſup.de uſur.l.eos. 26.Indemnitatem reipub.præſta.l.2. Indemnitatem fiſco præſta.ſup.tit. prox.
l.5.*quia rationes reipub.& fiſci certæ ſunt, ut *ex Aſconio Cujacius notat.*

XLVII. *De ſententiis, quæ pro eo quod intereſt, proferuntur.*

1 CVm igitur id quod intereſt petitur, probatione actoris, &
ſententia judicis certum & liquidum fieri debet. *inf.de inutil.ſtip.l.3.in fin.* licet ejus probatio ſit difficilis. *D.de ſtip.præ-
2 tor.l.ult.* ¶ Ejus quod intereſt appellatione ſignificatur utilitas,
quæ adverſarii culpa nobis abeſt, eo quod damnum paſſi ſumus,
3 aut lucrum non fecimus. ¶ Itaque intereſſe ſpectatur vel in
4 damno emergente, vel in lucro ceſſante. *l.un.verſ.& hoc.*¶ Rurſus alicujus intereſt vel ex cauſa honeſta, ut quia non accepit
rem cujus pretium ſolvit. *D.de act.empt.l.1.* Vel ex cauſa inhoneſta, ex qua actio non datur, quia nemo ex ſua improbitate debet actionem lucrari: veluti ſi malæ fidei poſſeſſor rem furto
amiſit, non habet furti actionẽ, licet ejus periculo res ſit. *D. de
5 furt.l.itaq.12.§.1.l.eum qui.14.§.is autem.* ¶ Præterea intereſſe ſpectatur vel ex negotio certo ut venditione fundi, quia cer-

tum eſt pretium,& certa res vendita:vel ex negotio incerto,ut ex ſtipulatione facti. *D.de verb oblig.l.ubi.75.§.qui id quod.* ex qua,niſi id fiat quod promiſſum eſt,debetur id quod intereſt.*D. de re jud.l.ſi quis ab alio.13.in fin.* Priori caſu Iuſtinianus *d l.un.* vetat intereſſe æſtimari ultra duplum. verbi gratia ſi quis fundum vendidit centum aureis,intereſſe ob pretium tardius ſolutum æſtimari poterit intra,non ultra ſummam ducentorum aureorum.Poſteriori caſu ſuo arbitrio judex æſtimabit quanti revera interſit,& in dubio inclinabit in minoris ſummæ condemnationem. *D.de ſtip.prætor.d.l.ult.* ¶ Iam vero id quod intereſt 6
cum uſura & pœna (nam hæc tria quandam inter ſe affinitatem habent)contuli *ad tit.D.de uſur.num.5.& 6.*¶ Hæc autem 7
omnia ſunt accipienda de intereſſe pecuniario, quod paſſim in jure conſideratur , aliud eſt intereſſe affectionis quod ad pecuniam non reſpicit, ut mea intereſt hominem beneficio affici. *D. de ſerv.export.l.7.* & mea intereſt legere tuos libros, ut doctior evadam. *D.ad exhib. l. pen.* noſtra intereſt animum liberorum noſtrorum non corrumpi.*D.de ſerv.corrupt.l.ut tantum.14.§.1*

XLVIII. *Si à non competente judice judicatum eſſe dicatur.*

QVinto requiritur,ut ſit judex competens.nam ſententia ab 1
incompetente judice lata, ipſo jure non valet. *l.ult.* ¶ Iudex 2
competens eſt , ad quem cauſæ cognitio & definitio ſpectat;incompetens,ad quem non pertinet. ¶ Nihil autem refert, 3
utrum dicas judicem competentem, ut hîc , an forum competens,ut *ſup.lib.3.tit.13.* ¶ Vt igitur ſententia valeat,non ſufficit 4
eam latam eſſe à judice, ſed oportet ut lata ſit à judice competente.¶ Vbi notandum,litigantium conſenſu non poſſe ex non 5
judice fieri judicem.*ſup.de juriſd.omn.jud.l.3* tantum poſſe fieri arbitrum. *ſup.de epiſc.audien.l.7.& D.de recept.qui arbit.l.1.l.3. §.1.* item poſſe judicem ex non competente fieri competentem. *D.de jud.l.1.* & hoc eſt quod dicitur,juriſdictionem judicis prorogari. Sed hæc juriſdictionis prorogatio in Gallia non admittitur.¶ Vt autem hæc prorogatio valeat,tam error quam 6
dolus, & vis abeſſe debet. *D.de juriſd.l.ſi per errorē.22.& de jud. l.2. in pr.* ¶ Obiter nota, in arbitrio conſtituendo, requiri con- 7
ſenſum,non ſolum eligentium,ſed etiam ipſius arbitri.*D.de recept.qui arbit.d.l.3.§.1.* in juriſdictione autem prorogandā ſufficere conſenſum prorogantium, nec requiri cõſenſum ejus,cujus juriſdictio prorogatur.*D.de jud.l.2.§.1.* ¶ Ergo judex com- 8

petens eſt vel ex ſe, quia reus ejus juriſdictioni vel notioni ſubjectus eſt, ut expoſui *D.de jud.num.7.* vel ex conſenſu litigantium, ut modo docui. Qui neutro modo competens eſt, fruſtra de cauſa cognoſcit, fruſtra pronunciat.

XLIX. *De pœna judicis qui male judicavit, vel ejus qui judicem vel adverſarium corrumpere curavit.*

1 SExto requiritur ut judex recte judicet, id eſt, ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus prodi-
2 tum eſt. *Inſt.de offic.jud.in pr.* ¶ Porro cum judex male judicavit, triplex quæſtio occurrit. I. Vtrum ſententia ipſo jure nulla ſit, an per appellationem ſit reſcindenda. II. Quæ ſit pœna judicis. III. Quæ pœna litigantis, qui judicem vel adverſarium corrupit. Prima quæſtio tractatur *inf.quan.prov. non eſt neceſſ.& D. quæ ſent.ſi.appell.reſcin.* Secundæ ſatisfeci ſub tit. *D.de extraord.*
3 *cogn.n.2.* ¶ Quod ad tertiam quæſtionem attinet: is qui judicem vel adverſarium data pecunia corrupit, cauſa cadit. *l.1. & D.de calumn l.1.§.pen.* ſed fatenti & probanti ſe pecuniam dediſſe aut promiſiſſe, Iuſtinianus ignoſcit: eum vero, qui judicandi aut ſuffragii apud judicem præbendi cauſa pecuniam vel promiſſionem ſuſcepiſſe convincitur, ita punit, ut ſi in cauſa pecuniaria id commiſerit, triplum ejus quod datum, aut duplum ejus quod promiſſum fuit, Comiti rerum privatarum præſtet, & dignitatem, quam habet, amittat. ſi vero in cauſa criminali ſic
4 deliquerit, in exilium bonis confiſcatis mittatur. ¶ Quid ergo, ſi is, qui ſe pecuniam alicui dediſſe vel promiſiſſe dicit, probare id non potuerit? alteri, qui ſuſcepiſſe dicitur, jusjurandum defertur, & ſi quidem juraverit ſibi neque datum neq; promiſſum quicquam fuiſſe, ipſe nullam pœnam patitur, & lis ſuo ordine procedit: is autem qui detulit nec probavit, in cauſa civili æſtimationem litis ſolvit comiti rerum privatarum, in criminali bonorum confiſcatione punitur. quod ſi ille jurare noluerit, di-
5 ctis pœnis ſubjicitur. ¶ At ſi quis litigantium juraverit ſe non dediſſe, vel non promiſiſſe, deinde intra decem menſes à die latæ ſententiæ probetur eum dediſſe vel promiſiſſe, pœnæ ſupra dictæ tam danti vel promittenti, quam ſuſcipienti irrogantur. *No.124.c.2.*

L. *Sententiam reſcindi non poſſe.*

EXpoſita ſunt varia requiſita ut ſententia valeat: deinceps explicandi ſunt ſententiarum effectus. Primus effectus eſt, quod

quod ſententia ſemel lata tractari ſeu reſcindi à judice non poteſt. publice enim intereſt non convelli rerum judicatarum auctoritatem. *D. ad Senatuſconſultum Trebellianum. l. ſervo. 65. §. cum prætor. & de bon. libert. l. ſi patronus teſtamento.* 12. *§. ſi quis cum eſſet.*

LI. *De fructibus, & litium expenſis.*

SEcundus effectus eſt, quod ſi judex tantum de principali pronunciaverit, de fructibus autem vel de litis impenſis nihil ſtatuerit, fructuum quidem nomine integra manet actio, impenſarum autem nomine actio victori datur non adverſus victum. *l.* 3. ſed adverſus ipſum judicem. *ſup. de jud. l. properandum.* 13. §. *ſin autem alterutra.* ¶ Fructuum diſtinctionem & proprietates expoſui ad tit. *D. de uſur. à num.* 11. *uſque ad* 16. Quibus autem caſibus, & in quos fructus judex cõdemnare debeat, docui in Analyſi *Inſt. ad tit. de offic. jud.* ¶ De expenſis litis præter ſupra dicta, nota primo, privilegium alicui tributum ut nullas vel minores quam cæteri impenſas in litem faciat, etiam ejus adverſario prodeſſe, ut in judicio æqualitas ſervetur. *l. ult.* ¶ Nota ſecundo, judicem debere de impenſis litis pronunciare, id eſt, in eas victum condemnare, vel ex juſta cauſa abſolvere. *l. pen. & Nov.* 28. ¶ Nota tertio, ſi judicio victus appellaverit, eum, qui vicit, non poſſe ob eam cauſam appellare quod impenſarum nomine adverſarius non fuit condemnatus. aut in minorem ſummam condemnatus fuit quam condemnari debuerit; nihilominus tamen judicem appellationis debere juſtam eorundem ſumptuum quantitatem definire. *Inf. quan. provoc. non eſt neceſ. l. ult.*

1 2 3 4 5

LII. *De re judicata.*

TErtius ſententiæ definitivæ effectus eſt res judicata, id eſt, lis finita. Lege, quæ notavi *D. h. t.*

LIII. *De executione rei judicatæ.*

PRoprium rei judicatæ eſt, ut executioni mandari debeat. 1
¶ Nota primo, rem judicatam habere executionem paratam (quod enim dicitur, non eſſe ab executione incipiendum, 2
ſed prius proponendam eſſe petitionem, & adjungendam probationem. *ſup. de prohib. ſeq. pecu. l. un.* in aliis actionibus locum habet, non in actione judicati. *l.* 1. *& D. de minorib. l. minor annis.* 40. *in pr.*) niſi opponatur exceptio, vel peremptoria, ut doli.

*inf.tit. prox.l.*1. & ſenatuſconſulti Macedoniani, ſeu Vellejani. *D.de ſenatuſconſult.Macedon.l.tamen.*11. vel dilatoria, ut quia damnato actione perſonali indulgentur humanitatis cauſa ad ſolutionem faciendam quatuor menſes.*Inf.tit.prox.l.ult.* Quomodo autem executio rei judicatæ fieri debeat, Vlpianus exponit in *l.à Divo Pio.*15. *D. de re judic.*

LIV. *De uſuris rei judicatæ.*

Nota ſecundo, eum, qui rem judicatam perſequitur, etiam uſurarum poſt dictum quatuor menſium tempus rationem habere debere.*l.*1.Niſi enim damnatus, inter quatuor menſes ſolverit, ex eo tempore debet ſortis, non uſurarum in condemnationem fortaſſe deductarum, uſuras centeſimas.*l.*2.*&* 3.

LV. *Si plures una ſententia condemnati ſint.*

Nota tertio, quibuſdam caſibus non eſſe locum executioni rei judicatæ. Primus caſus eſt, ſi pluribus una ſententia damnatis deſideretur executio contra unum in ſolidum: quia ſinguli debent exigi pro partibus, non in ſolidum, nec alter pro altero. ne quidem pro eo qui ſolvendo non eſt, niſi in id ſententia ſit expreſſum. *l.*1. *&* 2.

LVI. *Quibus res judicata non nocet.*

Secundus caſus eſt, ſi executio deſideretur contra eum, qui nec per ſe, nec per procuratorem litigavit, nec per contumaciam abfuit: quoniam ei res judicata non nocet: adeo ut contra eum nec judicati actio, nec exceptio detur.*l.*1.*& to.tit.*

LVII. *Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, rei judicatæ auctoritatem non habere.*

Tertius caſus eſt, ſi judex non protulit ſententiam definitivam, ſed circa formam decreti interloquens, aliquid comminatus ſit, puta eum ſoluturum uſuras, qui ſua die debitum non ſolverit. *l.*1.4.*&* *pen.* (ſecus eſt, ſi decernendo comminetur. *D.de adminiſtr.tut.l.*7.§.*qui deponi.* Denique comminatio judicis, ſi ſit ſententia, vim habet rei judicatæ, ſi interlocutio, eam vim non habet) vel ad aliquem ſcribens, juſſerit eum ſolvere. *l.*2. vel programma, id eſt, edictum contra abſentem propoſuerit.*d.l.pen.*vel libello ſupplici ſubſcripſerit.*l.*3.*&* 5.

LVIII. *Si*

LVIII. *Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis judicatum ſit.*

QVartus caſus eſt, ſi ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis judicatum ſit. *l.2.* vel quibuſcumque falſis allegationibus. *D. de jud. l. ſi prætor. 75. verſ. Marcellus.* Cum inſtrumenti vocabulum ſit πολύσημον, ut docui *D. de fi. inſtr. n. 2.* hic accipitur pro quacumque ſcriptura, quæ probationis cauſa in judicio producitur. itaque complectitur & teſtamentum. *l.1.* & teſtationem. *l.3.* Teſtimonium vero eſt aſſertio teſtis. Si igitur teſtes falſum dixerunt, vocatur falſum teſtimonium. *D. de re jud. l. Divus. 33.* ſin autem teſtes id non dixerunt, quod quaſi ab eis dictum ſcriptura continet, falſum inſtrumentum dicitur, id eſt, falſa ſcriptura. *d. l. 3.* ¶ Nota duo hic requiri, ut ſententia ipſo jure nulla eſſe dicatur: non, enim ſufficit adverſarium uſum eſſe falſo inſtrumento vel teſtimonio, niſi judex eo ſententiam ſuam fundaverit. Quid enim, ſi litigator alia vera, alia falſa protulerit, judex autẽ ex veris ſententiã tulerit; ſine dubio ſententia valebit. *d. l. 3*

1 (ad "Qvartus caſus") — 2 (ad "¶ Nota duo")

LIX. *De confeſſis.*

NOta quarto, interdum è contrario dari in eum, qui judicatus non eſt, executionem quaſi rei judicatæ, nempe in eum qui in jure confeſſus eſt, quia confeſſus pro damnato habetur. Lege notata *D. h. t.*

LX. *Inter alios acta, aliis non nocere.*

1 NOta quinto, ſicut res inter alios judicata, aliis non nocet. *ſup. tit. 56.* ita aliam quãcumque rem inter alios actam, aliis non nocere. Hæc regula obtinet in ſolutione. *l.1.* tranſactione. *l.2.* pacto, judicio. *l. ult.* & aliis cauſis.

2 ¶ Satisfactum eſt duabus de ſententia definitiva quæſtionibus, id eſt, an valeat, & quos effectus pariat: ſupereſt, ut dicamus de litis tranſlatione ad majus auditoriũ: ſic enim omnia erunt expoſita, quæ propoſui *tit. 43.*

LXI. *De relationibus.*

LIs à minori ad majus auditorium transfertur. Primo per relationem, de qua dixi ad *tit. D. de appell. n. 4. & 5.*

LXII. *De appellationibus & conſultationibus.*

SEcundo per appellationem, de qua dixi *D. eod. tit.* Nota primo, cauſas à principe decidi vel per reſcriptum, vel per con-

ſultationem, quo vocabulo in præſentia ſignificatur judicium principis ſedentis in ſenatu. *l.præcipimus.*32.*l.in offerendis*.37.*& l.ſeq.& Nov.*62.*in pr. & Nov.*82.*cap.*4. Alibi conſultatio accipitur pro relatione, ut *ſup. tit. prox. l.*1. *& l.ult.* de qua dixi ad tit. *D. de appell. num.* 4.

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum ſeu conſultationum.*

1 NOta ſecundo, varia tempora in appellationibus conſiderari. I. Tempus intra quod appellare licet, de quo dixi ad *tit. D. quan. appell. ſit.* II. Tempus, intra quod appellatio eſt inchoanda ſive introducenda. Nam appellatio à judice ordinario, vel à principis delegato ad ſacrum principis auditorium intra ſex vel tres menſes, pro locorum diverſitate, ex die quo fuit interpoſita numerandos, ab aliis vero judicibus intra duos menſes inchoari debet. *l.*2. *& l.ult. & Nov.*82.*c.*6. III. Tempus faciendæ appellationis, quod eſt annus, vel ex juſtiſſima, & inevitabili cauſa biennium, quo tempore tranſacto, niſi lis finita ſit, ex ſolo temporis lapſu inutilis redditur appellatio, & confirmatur ſententia, à qua fuit appellatum. *l.ult.§.illud etiam.& Nov.*
2 46.*cap.*1. ¶ Nota tertio, poſt lapſum dictum introducendæ appellationis tempus, reparationem peti poſſe. Reparatio eſt lapſi temporis redintegratio, ut perinde ac ſi definitum tempus lap-
3 ſum non eſſet, appellatio introduci poſſit. ¶ Hæc reparatio ter vel quater conceditur. Nam poſt primum, ſecundum, & tertium lapſum omnibus appellatoribus conceditur reparatio; & ſingulis reparationibus ei conceduntur dies 30. Si omnia prædicta tempora effluxerint, nec appellatio inchoata fuerit: tunc is, qui à judice ordinario, vel à principis delegato ad principem appellavit, intra tres menſes, à die quarti lapſi computandos, reparationem petere poterit: quod beneficium ei de-
4 negatur, qui ab aliis delegatis appellavit. *l.* 2. *& l.ultim.* ¶ In fine cujuſque temporis ſive ab initio conceſſi, ſive reparati, erat unus dies fatalis. Sed Iuſtinianus decem dies fatales fecit, id eſt, quinque ante lapſum, & quinque poſt lapſum. *d.l.ult.§. & cum antea.* Fatales dies dicuntur, quibus cauſa agi poteſt. nam citra vel ultra illos dies agi nequit: & in cauſis, atque earum diſceptatione fatum quoddam ineſt. *ſup. de advoc. diverſ. jud.l.advocati.*14.& *C.Th.de appellat.l.rationales.*41. Iidem vocantur dies temporales. *d.l.*2.*& ſup.de appellat.l.præcipimus.*32. *§. huic ſaluberrimæ.*

LXIV. *Quan-*

LXIV. *Quando provocare non eſt neceſſe.*

NOta quarto, varia eſſe aut videri appellationum vitia, ſive impedimenta. Primum eſt ſuperfluitas, cum appellatur à ſententia ipſo jure nulla. tunc enim non eſt opus appellatione: & ſententia ipſo jure reſcindi improprie dicitur, ut notavi *D. quæ ſen. ſi. appell. reſcind.*

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

SEcundum eſt importunitas; cum appellatio non recipitur, eo quod eſt fruſtratoria, & importuna. *l.6.* ut expoſitum fuit *D. de appel. recip.*

LXVI. *Si pendente appellatione mors intervenerit.*

TErtium eſt mors litigantis, vel ejus de quo litigatur, de qua dixi *D. h. t.*

LXVII. *De his, qui propter metum judicis non appellaverunt.*

QVartum eſt appellationis omiſſio. Cujus omiſſionis duplex cauſa conſideratur. Prima cauſa eſt metus. Nota eum, qui prætextu metus non appellat, quaſi metu judicis provocare ab ejus ſententia non ſit auſus, non excuſari, nec poſſe cauſas appellationis perſequi. *l.* 1. niſi vim paſſus ſit, & intra ſtatutum appellationis tempus conteſtationem vel libellum appellationis publice propoſuerit. *l.* 2. *&* *D. de appellat. l.* 7.

LXVIII. *Si unus ex pluribus appellaverit.*

SEcunda cauſa, quam aliquis afferre poteſt, cur non appellaverit, inde ſumitur, quod conſors litis appellavit. Vbi notatur ſententiam latam pro eo qui appellavit, ei quoque prodeſſe qui non appellavit, ſi una & eadem ſit cauſa. *l.* 1. *&* 2.

LXIX. *Si de momentanea poſſeſſione fuerit appellatum.*

QVintum eſt, ſi de momentanea poſſeſſione judicatum fuerit. Vt enim lites celerius expediantur, à ſententia de momentanea poſſeſſione non licet appellare. Momentanea (vel momentaria, ut in *l.8. infr. unde vi.*) poſſeſſio dicitur, quæ ex aliquo interdicto tantiſper adjudicatur, dum controverſia de proprietate pendet: quia cum de proprietate judicatum erit,

proprietas ad ſe poſſeſſionem trahit, & effectus ſententiæ de poſſeſſione finitur. *ext. de cau. poſſ. & propr. cap. 6.*

LXX. *Ne liceat in una eademque cauſa, vel poſt duas ſententias judicum, quas definitio præfectorum prætorio roboraverit, eas retractare.*

SExtum eſt, ſi tertio appelletur. Nam qui ſemel & iterum victus eſt, ſemel & iterum poteſt appellare. ſed ſi tertio victus fuerit, non poteſt amplius appellare. Quid ergo, ſi tertia illa ſententia ſit lata à præfecto prætorio; quæ non per appellationem, ſed per ſupplicationem retractari poteſt, ut expoſui *ſup. de ſentent. præf. prætor.* Certe hoc caſu ſupplicare non licebit; quia hæc ſupplicatio loco appellationis eſt. *l. un.* De appellationibus hactenus.

LXXI. *Qui bonis cedere poſſunt.*

EXpoſita eſt prima cauſa mittendi in poſſeſſionem, Secunda cauſa eſt, ſi quis ære alieno oppreſſus, bonis ceſſerit, de qua dixi ad tit. *D. de ceſſione bonorum.*

LXXII. *De bonis auctoritate judicis poſſidendis, ſeu venundandis, & de ſeparationibus bonorum.*

1 ENarratis cauſis, ex quibus in poſſeſſionem mittitur, conſe-
2 quenter declarantur hujus miſſionis effectus. ¶ Primus effectus eſt, ut quamvis miſſi in poſſeſſionem per primum decretum, non poſſideant, ſed tantum ſint in poſſeſſione, tamen ſecundo decreto poſſeſſores conſtituantur, non ut ea bona retineant jure dominii, ſed ut bona fide & legitime diſtrahant, & ex eo, quod ex bonorum venditione colligetur, creditoribus
3 ſatisfiat, ut docui *D. h. t.* ¶ Nota primò per ſeparationem bonorum effici, ut ſeparatim ex bonis defuncti ſatisfiat creditoribus hereditariis, & ex bonis heredis ſatisfiat creditoribus heredis, ut expoſui *D. de ſeparat.*

LXXIII. *De privilegio fiſci.*

NOta ſecundo non ſatisfieri omnibus creditoribus hereditariis æqualiter, ſed prius hypothecariorum, poſtea privilegiariorum, tandem cæterorũ creditorum chirographariorum rationem haberi, ut notavi *D. de rebus auctor. jud. poſſid. num.* 4. Inter privilegiarios præcipui habentur fiſcus, & mulier. Fiſcus enim privilegium ſeu prærogativam habet in actione per-

ne perſonali,ita ut non ſolum præferatur aliis creditoribus chirographariis,ſed etiam privilegiariis.*D.de rebus auctor.jud. poſſid.l.quod.quis.*34. adhibita *l.qui in navem.*26*.eod.tit.* Excipitur mulier dotem repetens, cui fiſcus non præfertur; ſed pari paſſu ambulant; ita ut prior tempore, ſit potior jure. *ſup. de ju.dot.l. dotis.*9. quod etiam in actione hypothecaria obtinet. *l.*2. Item excipiuntur pœnæ , in quibus exigendis fiſcus cedit omnibus damnati creditoribus. *inf.pœn.fiſc.cred.præfer.l. un. & D. de ju. fiſ. in l. ſumma.*17. *l. quod placuit.* 37. *l. Statius.* 48. §.*ult.*

LXXIV. *De privilegio dotis.*

1 MVlier quoque in dote ſoluto matrimonio repetenda privilegium habet. *D.de jure dot.l.ſi ſponſa.*74. quia publice intereſt dotes mulieribus conſervari, quo facilius nubere & civitatem liberis replere poſſint. *D.eod.l.*2*.& ſolut.matrimon.l.*1. ¶ Hoc privilegium mulier tranſmittit ad filios, non ad heredes 2 extraneos. *Nov.*99*.c.*1.unde ſecunda uxor dotem ſoluto matrimonio repetens poſtponitur liberis prioris matrimonii dotem maternam,quæ tempore prior eſt,repetentibus. ¶ Quid autem 3 ſi mulier cum alio privilegiario creditore concurrat ? puto hic regulam obtinere , quod privilegiarius contra privilegiarium non utitur ſuo privilegio.*ſup.de ju.dot.l.dotis.*9.Cæterum ratione hypothecæ mulier etiam creditoribus privilegiariis præfertur:quia(ut ſuperiori titulo notavi)prior habetur ratio creditorum hypothecariorum , quam perſonalium privilegiariorum. Expoſitus eſt primus miſſionis in poſſeſſionem effectus.

LXXV. *De revocandis iis quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.*

SEcundus effectus eſt revocatio eorum, quæ debitor in fraudem creditorum alienavit: de qua revocatione ſufficiunt quæ notavi *D. hoc tit.*

LIBER OCTAVVS.

TIT. I. *De interdictis.*

DE poſſeſſione , de qua ſuperiori libro dictum fuit , diſceptatio in judicium venit , vel per interdictum.*Inſtitut. de interdict. in princip.* vel per actionem hypothecariam.

D.de

D. de evict.l.ſi cum venditor.66.in pr. vel per exceptionem. *D. de except. rei vend.l.1.§. ult.* quamobrem tria hæc ordine proponentur;ſumpto ab interdictis initio, de quibus agitur tam in genere,quam in ſpecie.Huic generali titulo ſatisfeci *D.eod.* ſequentes autem ſpeciales tituli ad duas diviſiones ſunt referẽdi.

II. *Quorum bonorum.*

PRima diviſio eſt in interdicta reſtitutoria, probibitoria, exhibitoria. *D.de interd.l.1.§.1.& Inſt.eod.§.1.*Prohibitoria partim ſunt adipiſcendæ poſſeſſionis, ut quorum bonorum, quod interdictum expoſui *D. h. t.*

III. *Quod legatorum.*

ET quod legatorum, de quo interdicto dixi *D. h. t.*

IV. *Vnde vi.*

PArtim recuperandæ poſſeſſionis, ut interdictum Vnde vi, quod declaravi *D. de vi & vi armata.*

V. *Si per vim vel alio modo abſenti poſſeßio turbata ſit.*

1 HOc tamen loco ſpecialiter notandum eſt,ſi abſens poſſeſſionem per vim amiſerit,expulſis his per quos poſſidebat, ut ſervis,aut libertis, aut colonis, non expectari abſentis reditum,aut ejus mandatum, ſed ſtatim reddi interdictum his deſiderantibus qui expulſi fuerunt, etiamſi ſervi ſint. *l.1. & ſup.qui*
2 *leg.perſ.ſtan.in judic.l.ult.* ¶ Iam vero & his perſonis interdictum perpetuo datur, & nihilominus abſenti reverſo patet, ſi
3 forte dictæ perſonæ agere neglexerint. *d. l. 1.* ¶ Quia vero de his agimus, qui, dum abeſſent, poſſeſſionem amiſerunt, obiter additur, eis quoque ſuccurri, qui non per vim, ſed alio modo, ut per reſcriptum principis, aut interlocutionem judicis amiſerunt poſſeſſionem. *l. 2.*

VI. *Vti poßidetis.*

PRohibitorium, retinendæ poſſeſſionis, eſt interdictum Vti poſſidetis, quod declaravi *D. h. t.*

VII. *De tabulis exhibendis.*

EXhibitoria, quæ hic declarantur, pertinent partim ad tabulas teſtamenti, ut interdictum de tabulis exhibendis, quod expoſui *D. hoc tit.*

VIII. *De*

VIII. *De exhibendis liberis ſeu deducendis, & de homine libro exhibendo.*

PArtim ad perſonas,id eſt, vel ad liberos noſtros, ut interdictum de liberis exhibendis (quod eſt præparatorium interdicti de liberis ducendis: idcirco hæc duo interdicta ſimul proponuntur tam in D.quam in C. & ſimul à me fuerunt expoſita *D. de lib.exhib.tit.ducen.*)vel ad alios homines liberos,ut interdictum de homine libero exhibendo explicatum *D. de hom.lib. exhiben.* Abſoluta eſt prima interdictorum diviſio.

IX. *De precario, & Salviano interdicto.*

SEcunda diviſio eſt in interdicta de rebus privatis, & de rebus publicis. De rebus privatis ſunt, primo interdictum de precario expoſitum. *D. de precar.* Secundo interdictum Salvianum, quod enarravi *D. de Salvia. interd.*

X. *De ædificiis privatis.*

TErtio interdicta de privatis ædificiis. Intelligo interdicta quæ ad ipſa ædificia pertinent, & alios proprios titulos non habent, ut ab hoc titulo excludantur interdicta de cloacis, quod vi aut clam, de remiſſionibus, & alia. Denique puto hunc titulum reſpicere ad duo interdicta poſita in *D. ſub tit. de oper. novi nunc.* quorum primum eſt reſtitutorium, quo prætor jubet opus contra nunciationem factum reſtitui. *D. de oper. novi nunc.l.prætor.20,in princip.* alterum prohibitorium. ne vis fiat novum opus facienti, ſi de eo reſtituendo ſatiſdederit, aut per adverſarium ſteterit quominus ſatiſdaret. *d.l.prætor.§.deinde.* Male igitur vulgo hic ſubjiciunt titulum de operis novi nunciatione, quem nec Placentinus, nec Azo adgnoſcit,quorum auctoritatem in titulis ſeu rubricis conſtituendis videtur mihi Cujacius quoque ſecutus eſſe.

XI. *De operibus publicis.*

INterdicta, quæ ſunt de rebus publicis, ab Vlpiano videntur referri ad tria genera: ut ſint aut de locis, aut de viis, aut de fluminibus. *D. de interd. l. 1.verſ.publ.* Talia ſunt interdicta expoſita *D. lib. 43. à tit. 7. uſque ad 16.* De operibus publicis non puto fuiſſe ulla propria interdicta: ſed tantum cognitionem extraordinariam. Cætera de operibus publicis expoſui *D. h. t.*

XII. De

XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patribus civitatum.*

PVblicorum operum rationes redduntur curatoribus reipublicæ, qui etiam patres civitatum appellantur, ut notavi *D. d.t. de oper. pub.*

XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

POſt interdicta dicendum de actione hypothecaria,ut ſervemus ordinem tit.1.hujus libri propoſitum : & quoniam hæc actio perſequitur poſſeſſionem pignoris ſive hypothecæ,explicandus totus tractatus de pignoribus & hypothecis. Hic tractatus dividitur in quinque partes.In prima parte ſimpliciter& generaliter agitur de pignoribus & hypothecis,ut & *D.hoc tit.*

XIV. *In quibus cauſis pignus tacite contrahitur.*

IN ſecunda parte conſiderantur pignoris ſive hypothecæ genera duo,conventionale,& prætorium.*inf.de prætor. l.2.* quæ quidem expoſui *D.de pignor.act.n.4*.De pignore conventionali quinque quæſtiones diſſolvuntur. Prima quæſtio eſt,an pignus tacite contrahi poſſit: cui quæſtioni ſatisfactum eſt *D. hoc tit.*

XV. *Si aliena res pignori data ſit.*

SEcunda quæſtio eſt, quæ res pignori obligari poſſint, vel non. Hæc quæſtio proponitur primo ſpecialiter de re aliena. quæ ſi pignori detur, obligatio quidem inter contrahentes oritur,& actio pigneratitia naſcitur tam directa,quam contraria.*l.6.& D.de pigner.act.l.9.in pr.& §.pen.l ſi pignore.22.§.1.& §.ſi prædio.* ſed ipſa res non afficitur, id eſt, creditor non habet jus in re; proinde non habet actionem hypothecariam.*d.l.6.& D.de pigner.act.l.2.& de pignor.l.& quæ nondum.15.§.1.* niſi vel dominus ab initio conſentiat, vel poſtea ratum habeat. *D.de pigner.act.l.aliena.20.in pr.l.petenti. 27.& de pign. l.ſi fundus.16.* §.1. vel is qui rem alienam pignori dedit, poſtea dominium acquirat, quo caſu pignus directo tenet, ſi aut res obligata fuit ſub conditione, *ſi debitoris erit. d. l ſi fundus.§.aliena.& D.qui potior.in pigno.l.7.§.1.* aut res pigneranti debita erat, aut generaliter pignus contractum fuit omnium bonorum præſentium & futurorum. *D.de pign.l.1.in pr.l.& quæ nondum.15.§.1.* alias pignus ſuſtinetur ex bono & æquo. *l. 5. & D.de pign..act.l.rem alienam.41.& de SC.Maced.l.7.§.ſed etſi filiusfam.& qui potior. in pign.*

in pign.habeant.l.qui balneum.9.§.ult.& ad SC.Trebell.l.filiam. 56.Idem dicendum ſi è contrario rei dominus pigneranti ſucceſſerit, ſi credimus Modeſtino in *l.ſi Titio.22.D.de pignor.* à quo diſſentit Paulus in *l.rem alienam.41.D.de pign.act.*quæ loca non inter συναλλαγῶν, ſed inter ἀντινομίας refero.

XVI. *Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahatur.*

1 DEinde generaliter & in univerſum quæritur, quæ res pignori obligari poſſint, vel non. cui quæſtioni ſatisfactum
2 eſt *D.h.t.* ¶ Tertia quæſtio proponitur in poſteriori hujus rubricæ parte, *qualiter pignus contrahatur*, cui ſatisfeci *D.de pignoribus.n.5.*

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

QVarta quæſtio eſt de effectu pignoris, vel hypothecæ jam à nobis expoſito *D.hoc eodem titulo.*

XVIII. *De his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

HIc titulus eſt pars ſuperioris, & cum eo conjungitur in Digeſtis. quapropter eodem loco etiam huic rubricæ ſatisfeci.

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

QVod ſuperiori titulo didicimus, poſteriorem creditorem poſſe,ſolvendo quod priori debetur, in ejus locum ſuccedere:limitatur hóc titulo,ut tum demum obtineat,cum res eſt integra,id eſt,cum pignus non eſt venditum,aut ſaltem non eſt venditum ab antiquiori creditore, ſed à debitore. Nam poſt venditionem pignoris à potiori creditore factum,id neque debitor,neque poſterior creditor emptori auferre poteſt.licet pecuniam,quæ potiori creditori debebatur, offerat.*l.1.& 2.& de diſtract.pig.l.3.* niſi antiquior creditor pignus aut ſecundo creditori vendiderit. *D.eod.l.5.§.1.& l.6.* aut extraneo vendiderit hoc pacto,ut ſi debitor pretium emptori reſtitueret, pignus reciperet.*D.de pigner.act.l.ſi cum venderet.15.in pr.*

XX. *Si communis res pignori data ſit.*

QVinta quæſtio eſt; an unus ex dominis poſſit pignerare rem communem. Reſpondetur cum pro ſua tantum

parte

parte obligare poſſe. *l. unic.* Hactenus de pignore conventionali.

XXI. *De prætorio pignore, & ut in actionibus etiam debitorum miſſio prætorii pignoris procedat.*

1 Sequitur pignus prætorium quod expoſui *D. de pignor. n.* 4.
2 ¶ Nota primo prætorium pignus conſtitui per miſſionem in poſſeſſionem, non ſolum ſuper rebus mobilibus & immobilibus, ſed etiam ſuper actionibus quæ debitori hanc miſſionem
3 paſſo competunt *l.* 1. ¶ Nota ſecundo creditorem, amiſſa poſſeſſione, eam poſſe per actionem hypothecariam recuperare, non ſolum ſi conventionale, ſed etiam ſi prætorium pignus ſit. *l.* 2.

XXII. *Si in cauſa judicati pignus captum ſit.*

Nota tertio prætorii pignoris ſpeciem eſſe pignus judiciale, quod capitur ſententiæ condemnatoriæ exequendæ gratia, ut docui *D. de pign. n.* 4. Abſoluta eſt ſecunda pars tractatus de pignoribus: ſequitur tertia, quibus modis pignus ſolvatur.

XXIII. *Si pignus pignori datum ſit.*

Multis modis pignus ſolvitur. Primo reſoluto jure pignerantis. Nam ſi tu mihi rem pignori dederis, & ego hoc pignus creditori meo pigneraverim, te mihi ſatisfaciente, utrumque pignus ſolvitur: & ſublato meo jure, ejus quoque qui à me cauſam habet, jus diſſolvitur. *l.* 1. & 2.

XXIV. *De partu pignoris, & omni cauſa.*

Secundo, ſi tantum ex fructibus aliiſve acceſſionibus creditor perceperit, quantum ei debebatur: hæc enim in debitum imputat. *l.* 2. *& ſup. de pigner. act. l.* 1. 2. 3. *& ult. & inf. de diſtract. pign. l.* 1. Excipitur partus ancillæ, quia non eſt in fructu. *D. de her pet. l. ancillarum.* 27. *& de rei vind. l. vetus.* 68. *in pr. & Inſt. de rer. diviſ. §. in pecudum.* Quamquam in eo fructibus comparatur, ut quemadmodum rei pigneratæ fructus tacite pignori obligati intelliguntur. *ſup. in quib. cauſ. pign. tac. contrah. l.* 3. ita etiam ancillæ pigneratæ partus apud debitorem vel ejus heredem editus, tacito pignore teneatur. *l.* 1. *& D. de pig. l. fidejuſſ. impetravit.* 26. *§. ult. l. Paulus.* 29. *§.* 1. Latius igitur patet cauſæ nomen, quam fructus, ut docui *D. de uſur. n.* 16. quia partus ancillæ non eſt fructus, eſt tamen cauſa, quemadmodum & fœtuum fœtus. *D. eod. l. equis.* 8.

XXV. *de remiſſione pignoris.*

TErtio ſi pignus à creditore remiſſum ſit. *ſup. de pignor. l.* 1
*major.*23. ¶ Remiſſio pignoris eſt conventio. *l.*2.*& D.de* 2
*pact.l.ſi tibi.*17.*§.de pignore.& quib.mod.pign. vel hypoth.ſolv.l.*
5.*in princ.* qua creditor recedit à pignore. *D.de pign.act.l.rem*
alienam. 9.*§.omnis.* ¶ Et eſt vel expreſſa, vel tacita. Expreſſa 3
fit pacto expreſſo. *d.l.ſi tibi.§.de pignore.& quib.mod.pign.ſolv.*
l. 7. *§.ſed ſi convenerit. l.ſicut.* 8. §. 1.2.3.4.5. Tacita fit, I. Si
creditor pignus debitori reddat.*l.cum ex cauſa.* 9.*& D.de pact.*
*l.*3.*& ad Vellejan.l.quamvis.*8.*in princip.* II. Si creditor reddat
chirographum rei pigneratæ, *l.* 7. III. Si creditore ſciente,
nec expreſſe contradicente, debitor ſervum pigneratum manumittat. *l.*1. IV. Si creditore expreſſe conſentiente, vel ratum habente, debitor pignus alteri pigneret, vel alienet, niſi ſalva pignoris ſui cauſa creditor alienationi conſenſerit. *l.* 2. *&* 4.*& D. quib.mod.pign.ſolv.l.*4.*§.*1.*l.*7.*in pr.l.ſicut.*8.*§. ſi voluntate.& §. venditionis.l. Titius.*9.*§.*1.*l.Paulus reſpondit.*12. *in pr.*
¶ Rurſus pignus remittitur vel in totum, vel pro parte. *d.l.*7. 4
§.penul. & ult. ¶ Præterea ſi in multas cauſas pignus obliga- 5
tum ſit: vel in omnes cauſas remitti poteſt, vel in aliquas, ſive in aliquam, ut maneat in alias cauſas obligatum. *D. ad SC. Velleja. l.vir uxori.*17. *in pr.*

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri poſſe.*

QVarto ſi principalis obligatio, cui pignus acceſſit, ſolutione vel novatione, vel alio modo ſoluta ſit. *l.un. in pr. & ſup.de pign.act.l.creditor.*10.*& l.ſeq.& de uſur.l.acceptam.*19. *& de pign.l.*4.*l.res obligatas.*21. *& D. de pign. act. l. ſi rem alienam.*9.*§.omnis.l. ſolutum.* 11. *§. ſi quaſi.§.ſi in ſortem. l.ſi pecuniam.*33.*l.debitor.*40.*§.ult. & de pignor.l.ſi is qui bona.* 11. *§.*1.*l. grege.*13.*§.etiamſi. & quibus modis pignus ſol.l.*6.*in pr. & de ſolut.l.in omnibus.*43. Si tamen creditor pignus poſſideat, & ejuſdem debitoris creditor ſit ex alia quoque cauſa, in quam pignus non accepit, illud pignus retinere poterit, donec ex hac quaque cauſa ſibi ſatisfactum ſit. quamvis enim ex hac cauſa non habeat pignoris perſecutionem, tamen, ſi pignus poſſideat, ex bono & æquo ei permiſſa eſt pignoris retentio. *d. l. un.*

XXVII. *De diſtractione pignorum.*

1 QVinto, ſi creditor pigneratitius, quo nullus potior eſt,pi-
2 gnus recte diſtraxerit.*ſup.ſi antiq.cred.pign.vend.l.1.* ¶ No-
ta primo ſecus eſſe, ſi debitor, aut poſterior creditor vendide-
3 rit,ut ad eum titulum notavi. ¶ Nota ſecundo creditorem ven-
dere pignus, modo neceſſitate juris coactum, modo ſponte ſua: & quandoque jure creditoris, interdum jure communi, ut expoſui *D. h. t.*

XXVIII. *Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe.*

NOta tertio debitorem, niſi debitum ſolvat, non poſſe impedire quo minus creditor pignus diſtrahat. *l. 1. & 2.* ¶ Similiter poſterior creditor non poteſt impedire priorem creditorem, quominus diſtrahat, niſi ei debitum offerat.*ſup.ſi antiq. cred. pign. vend. l. ult.*

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

1 NOta quarto, vendito pignore varias actiones competere.
Quod ut plene intelligatur, diſtinguuntur quinque caſus.
2 ¶ Primus caſus eſt,cum venditio nullo vitio laborat: quoniam is, cui vendi jus fuit,ut antiquior creditor. *ſup.ſi antiq.cred.l.1.* ſervatis juris ſolemnitatibus, bona fide vendidit. Hoc caſu tria notentur. I. Hæc venditio neque à poſteriori creditore,neque à debitore reſcindi regulariter poteſt,ut notavi *tit.19.*II. Si inde creditori ſatisfieri non potuerit, quia pignus non tanti valebat,quantum debebatur, creditor poterit vel actione perſonali reſiduum petere.*ſup.de diſtract.pign.l.3.& D.eod.l.quæſitum.9.* §.1.vel alia pignora perſequi.*ſup.eod.l.quæ ſpecialiter.9.* III. Si creditor pluris vendiderit pignus,quam ſibi debebatur: retento debito,cogitur reſiduum debitori reſtituere. *ſup.eod.l.ult.& D.*
3 *de pign.act.l.6.§.ult.& l.pen.* ¶ Secundus caſus eſt,cum creditor per ſuppoſitam perſonam pignus emit. quo caſu pignus in eadem cauſa manet,ac debitor poteſt,oblato debito,id recupera-
4 re.*ſup.de diſtract.pign.l.& qui.10.* ¶ Tertius caſus eſt cum creditor extraneo pignus mala fide vendidit,puta vili pretio in debitoris detrimentum. Hoc caſu debitor agit pigneratitia contra creditorem:adverſus emptorem vero agere nequit,niſi emptor ſit doli particeps,& creditor non ſit ſolvendo.*l.1.& 3.& ſup.de diſtr.pignor.l.4.& l.7.*Ne dicas venditionem eſſe ipſo jura nul-

lam:

lam: quia dolus non dedit cauſam contractui, ſed incidit in contractum: nec eſt alter contrahentium ab altero fraudatus, ſed præjudicium factum eſt tertiæ perſonæ, id eſt, rei domino. ¶ Quartus caſus eſt, cum is, qui jus vendendi pignoris habet, illud vendidit non ſervatis juris ſolemnitatibus, puta non facta debitori denunciatione. Hoc caſu venditio revocatur, data debitori actione contra creditorem vel emptorem fraudis participem. *l.* 4. ¶ Quintus caſus eſt, cum is vendidit, qui jus vendendi non habuit. hoc caſu debitor poteſt rem à poſſeſſore vindicare, niſi is jam uſuceperit, ſed poſtquam uſucepit, non habet debitor aliud remedium, quam ut creditorem conveniat actione pigneratitia in id quod intereſt, quo continetur juſtum rei pretium. *l.* 2.

5

6

XXX. *De luitione pignoris.*

NOta quinto diſtractionem pignoris luitione impediri; quia etiam hoc modo pignus ſolvitur. Pignus autem luitur, cũ totum debitum ſolvitur, vel aliter ſatisfit creditori, ita ut principalis obligatio in totum ipſo jure tollatur. Nam ſi obligatio naturalis maneat, licet civilis tollatur, ut præſcriptione temporis, tamen pignus durat. *l.* 2. *& D. ad SC. Trebell. l. debitor.* 59. *in pr. & de except. rei jud. l. pen.* §. 1. Rurſus cum pignoris cauſa ſit individua, ſi pars debiti ſolvatur, totius rei pignus manet.

XXXI. *Si unus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem ſuam debiti ſolverit, vel acceperit.*

QVod obtinet etiam in pluribus heredibus creditoris, vel debitoris: quoniam obligatio principalis tam activa, quam paſſiva inter heredes dividitur ex lege xij. tabularum pro hereditariis portionibus, ſed pignora indiviſa manent, nec poſſunt lui pro parte. *l.* 1. *&* 2. *& ſup. tit. prox. l.* 1. *& D. famil. erciſcun. l. his conſequenter.* 18. §. *Celſus. &* §. *penult. & l. heredes.* 25. §. *idem obſervatur. & de evict. l. rem hereditariam.* 65.

XXXII. *Si pignoris conventionem numeratio pecuniæ ſecuta non fuerit.*

SExto pignus infirmatur per exceptionem non numeratæ pecuniæ: quoniam hæc exceptio, non ſolum principalem obligationem excludit, ſed etiam pignoris acceſſionem. *l.* 1. *&* 2. *de pig. act. l. ſolutum.* 11. §. *ſi quaſi.* hic enim locum habet regula, Cum principale non conſiſtit, acceſſorium conſiſtere nequit. *D. de diverſ. reg. jur. l. nihil dolo.* 129. §. 1.

XXXIII. *De jure dominii impetrando.*

SEptimo pignus tollitur, ſi ſervatis juris ſolemnitatibus creditor pignus proſcripſerit,&,cum emptorem non inveniret, à principe dominium ejus impetraverit poſt biennium ex quo debitor condemnatus, vel ei denunciatum fuit. triennium tamen ad pignus creditori addictum recuperandum Iuſtinianus debitori concedit. *l. ult.* Expoſitum eſt, quibus modis pignus ſolvitur, ſequuntur pignorum accidentia.

XXXIV. *De pactis pignorum, & lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda.*

PIgnori varia pacta accidunt, ut dictum eſt *D. lib.* 20. *tit.*1. Species pacti eſt lex commiſſoria, quæ in venditionibus probatur, in pignoribus reprobatur, ut expoſui *D.de commiſſ.* Abſolutus eſt tractatus de pignoribus.

XXXV. *De exceptionibus ſeu præſcriptionibus.*

HVjus octavi libri initio notavi poſſeſſionem in judicium cadere, & de ea in judicio diſceptari vel per interdictum, vel per actionem hypothecariam, vel per exceptionem. Quoniam igitur de interdictis, & de actione hypothecaria dictum eſt: ſupereſt, ut de exceptionibus dicatur. Huic titulo ſatisfeci *D. lib.* 44. *tit.* 1.

XXXVI. *De litigioſis.*

NOn eſt ignorandum, aliam eſſe exceptionem juris, aliam facti, ut expoſui *D.de except.n.*5. Primo loco agitur de exceptione litigioſi, quæ eſt exceptio juris. hanc declaravi *D. hoc tit.*

XXXVII. *De contrahenda, & committenda ſtipulatione.*

SEcundo loco agitur de exceptione ſtipulationis inutilis. quæ modo eſt juris, modo facti: quia ſtipulatio eſt inutilis, vel quia ipſo jure non valet, vel quia aliqua exceptione, ut doli vel metus, infirmatur. Hujus exceptionis occaſione plenius hic agitur de ſtipulatione. Quid ſit ſtipulatio, dictum eſt *D. de verb. oblig. n.* 2. Hoc loco tres ejus diviſiones conſiderantur. Prima diviſio eſt in utilem, & inutilem.

XXXVIII. *De inutilibus ſtipulationibus.*

EST autem (ut dixi) inutilis, vel quia ipſo jure non valet: veluti ſi pupillus ſine tutoris auctoritate promiſerit. *l.* 1. aut inter abſentes facta ſit. *l.* 3. vel quia per exceptionem infirmatur, ut doli, aut metus. *l. penult.*

XXXIX. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

SEcunda diviſio eſt, quod ſtipulatio vel fit ab uno reo, vel à duobus. Lege notata *D. h. t.*

XL. *De fidejuſſoribus & mandatoribus.*

TErtia diviſio eſt in principalem, & acceſſoriam, ut fideijuſſoris, qui pro alio intercedit per ſtipulationem, ſicut mandator per mandatum. de his dixi *D. h. t.*

XLI. *De novationibus & delegationibus.*

TErtio loco agitur de exceptionibus facti, id eſt, quæ arguunt ipſo jure non conſiſtere obligationem, & non dari actionem. Prima eſt exceptio novationis. eſt autem novationis ſpecies obligatio. Lege notata *D. hoc tit.*

XLII. *De ſolutionibus, & liberationibus.*

SEcunda eſt exceptio ſolutionis ſeu liberationis, de qua dixi *D. hoc tit.*

XLIII. *De acceptilatione.*

TErtia eſt exceptio acceptilationis, quam expoſui *D. h. tit.*

XLIV. *De evictionibus.*

IN calce tractatus de exceptionibus notandum eſt, interdum eum, cui res evincitur, poſſe vel exceptione, ſi quam habet, ſe tueri, vel exceptione omiſſa pati ut ſibi res evincatur, ut deinde contra auctorem ſuum agat de evictione. *D. hoc tit. l. vindicantem.* 17. *& ll. ſeqq.*

XLV. *Creditorem evictionem pignoris non debere.*

SEd creditor de evictione non tenetur, niſi aut rem vendiderit quaſi ſuam, non jure creditoris tamquam ſibi pigneratam, aut evictionem ſponte promiſerit, aut dolum commiſerit. *l.* 1. *&* 2. aut hoc conveniatur, ut actionem pigneratitiam cedat emptori. *D. de evict. l. in creditore.* 38.

XLVI. *De patria poteſtate.*

1 INitio libri quarti ſeptem conſideranda propoſuimus,contractus,ſucceſſiones, manumiſſiones,liberalemque cauſam, dominium, poſſeſſionem, patriam poteſtatem, & donationem, quoniam igitur priora quinque jam declarata ſunt: conſequens eſt,ut de patria poteſtate dicatur: de qua diſſolvendæ ſunt

2 quinque quæſtiones.¶ Primo quæritur,qui poſſint habere liberos in poteſtate.Reſpondetur quatuor requiri,ut aliquis habeat liberos in poteſtate.I.Vt ſit civis Romanus: nã hæc poteſtas eſt civium Romanorum propria. *Inſt. h.t.§. jus autem.* II. Vt ſit maſculus: nam fœminæ non habent liberos in poteſtate. *Inſ.de adopt.l.5.& Inſt.eod.§.fœmina.* III. Vt ſit pater,vel adſcendens per lineam paternam.ut enim mater non habet liberos in poteſtate, ita nec avus,vel proavus maternus. *Inſtitut. h.t.§.ultim.* IV. Vt ſit ſui juris:nam qui in aliena poteſtate eſt,alium in poteſtate habere non poteſt. *D.ad leg.Iul.de adulter. l. ſic eveniet.*

3 21. ¶ Secundo quæritur, quæ ſint jura parentum i liberos, quos in poteſtate habent.I.Olim habebant jus vitæ & necis:ſed hoc abolitum eſt, adeo ut hodie patria poteſtas magis in pietate,quam in atrocitate conſiſtere dicatur. *l. ult. & D.de liber.& poſtum.l.in ſuis.11.in fi.& de leg.Pompeja de parricid.l.5.* II. Pater inops filium ſanguinolentum vendere victus cauſa poteſt. *ſup.de patribus qui fil.diſtr.l.2.* III. Quicquid liberi acquirebant, olim acquirebant parentibus, in quorum poteſtate erant: hodie ex cauſa peculii profectitii, plenum dominium;ex cauſa adventitii, tantum uſumfructum, & interdum ne uſumfructum quidem; ex cauſa peculii caſtrenſis, vel quaſi caſtrenſis, nihil patri acquirunt. *ſup.de bon.quæ lib.l.6.& Inſtitut. per quas perſ. nob. acqu. §. 1.*

XLVII. *De adoptionibus.*

TErtio quæritur, quibus modis patria poteſtas conſtituatur.Inter hos eſt adoptio, de qua dixi *D. h.t.* Alius modus eſt procreatio ex juſtis nuptiis.*D.de his qui ſui vel alie.jur.ſunt. l.3. & Inſt.de patr. poteſt.in pr.* Tertius modus eſt legitimatio, quam expoſui *D.de his qui ſui vel alien. jur. ſunt. n.2.*

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

QVarto quæritur, quot modis patria poteſtas ſolvitur. Multi modi enarrantur *Inſt. quib. mod.jus poteſt.ſolv.* hoc

loco

loco tres modi conſiderantur. Primus modus eſt emancipatio, de qua dixi *ad tit. D. de adopt. num. 6. & 7.*

XLIX. *De ingratis liberis.*

EMancipatio igitur patriam poteſtatem in perpetuum tollit, nec poſſunt parentes liberos ſuos emancipatos invitos in ſuam poteſtatem retrahere. *D. de his qui ſui, vel alie. jur. ſunt. l. ult.* niſi ob ingratitudinem, ſi ab eis atroci injuria ſint affecti. *l. un.*

L. *De poſtliminio & redemptis ab hoſtibus.*

SEcundus modus eſt captivitas patris, vel filii. ſed eo ab hoſtibus reverſo, jus poſtliminii poteſtatem, ut & alia jura reſtituit ipſo jure: immo fingit reverſum fuiſſe ſemper in civitate, proinde nihil juris amiſiſſe. *Inſt. quib. mod. jus poteſt. ſolv. §. ſi ab hoſtibus.* Redempti vero ab hoſtibus, non fiunt quidem illi ſervi redimentium, ſed interim, donec pretium redemptionis ſolvant quaſi quodam pignoris vinculo detinentur. *l. 2.* & eo pretio ſoluto beneficium poſtliminii pleniſſimum habent. *l. 6.* Lege de poſtliminio & redemptis ab hoſtibus notata ad *tit. D. de captiv.*

LI. *De infantibus expoſitis liberis & ſervis, & de his qui ſanguinolentos nutriendos acceperunt.*

TErtius modus eſt, ſi pater filium infantem ſanguinolentum, id eſt, recens natum expoſuerit alienæ miſericordiæ, quam ipſe non habet: hic enim amittit patriam poteſtatem, ut dominus exponens ſervum ſanguinolentum, id eſt, recens natum, amittit dominium, quod in illo habet *l. 2.* (Niſi neceſſitatis cauſa propter nimiam inopiam exponat. *ſup. de nupt. l. patrem. 16.* facit *l. 2. ſup. de patrib. qui fil. diſtrax.*) Non propterea tamen is qui expoſitum ſuſcepit nutriendum, in locum patris, vel domini ſuccedit, ut nutritum habeat in ſua poteſtate: ſed lex jubet expoſitum liberum & ſui juris eſſe. *l. 3.*

LII. *Quæ ſit longa conſuetudo.*

QVinto quæritur, quo jure patria poteſtas ſit introducta. Reſpondetur eam eſſe conſuetudine receptam. *D. de his qui ſui vel alie. jur. ſunt. l. patre. 8.* Hinc occaſione ſumpta, agitur de conſuetudine, de qua dixi ad *tit. D. de legib. num. 5. & 6.* Hucuſque de patria poteſtate.

LIII. *De donationibus.*

1 EX his, quæ initio libri quarti propoſuimus enarranda, tan-
2 tum donationes declarandæ ſuperſunt. ¶ De donationibus in genere dixi *D.h.t.*& ibidem donationis diviſiones attuli: inter quas hæc fuit, quod omnis donatio vel fit inter vivos, vel mortis cauſa. *Inſtit. eod. in princ.*

LIV. *De donationibus, quæ ſub modo, vel ſub conditione, vel certo tempore conficiuntur.*

DOnationi inter vivos tria accidunt. I. Modus, veluti, dono tibi fundum ut certa alimenta præſtes. *l.*1. II. Conditio, veluti cum mater filiæ donat ſub conditione, ſi à patre emancipetur. *l.ultim.* III. Tempus, quia donari poteſt vel ex certo tempore, vel uſque ad certum tempus. poſſunt etiam hæc duo conjungi, ut in ſpecie *l.*3. ubi eadem res uni donatur uſque ad certum tempus, & alteri donatur poſt illud tempus. Poteſt etiam adjici donationi tempus incertum. *l.*2. ſed hoc non exprimitur in rubrica, quia conditionem facit. *D. de condit. & demonſt. l. dies.* 75. proinde ſub conditionis vocabulo continetur.

LV. *De revocandis donationibus.*

DOnatio inter vivos perfecta revocari temere non poteſt. Sed donatio ſub modo, revocatur, ſi modus ſecutus non ſit; & hoc nomine donatori datur tam vindicatio, quam condictio ob cauſam. *l.*1.*& ſup. de condict. ob cauſ. l.*2.3.8. Donatio conditionalis deficiente conditione corruit, exiſtente conditione purificatur: ergo hoc caſu idem de ea eſt dicendum, quod de donationibus puris mox dicam. Idem dico de donatione ex tempore. Donatio vero ad tempus facta, lapſu temporis finitur. At pura donatio non revocatur, niſi ob ingratitudinem donatarii. *l.* 1. *& to. tit. & Inſt. de donat.* §. *aliæ.*

LVI. *De mortis cauſa donationibus.*

POſtquam actum eſt de donationibus inter vivos, recte agitur de donationibus mortis cauſa, de quibus dixi *D. hoc tit.*

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & de decimariis ſublatis.*

HIc quoque titulus ad mortis cauſa donationes pertinet. cum enim lex Papia cœlibem ex teſtamento extranei

quicquam

quicquam capere, niſi intra centum dies à morte teſtatoris matrimonium contraheret, orbum ultra ſemiſſem, conjugem ex teſtamento conjugis ultra decimam vel decimas quas Vlpianus explicat titulo de decimis, capere prohiberet, adeo ut quod ſupra dictæ perſonæ non caperent, confiſcaretur. Senatuſconſulto effectum eſt, ut idem obſervaretur in donatione mortis cauſa, ſi forte cœlibi, aut orbo, aut conjugi, mortis cauſa donatum eſſet. *D. de mort. cau. donat l. ſenatus.* 35. *in princ.* propterea quod hujuſmodi donationes legatis recte comparantur. *ſup. tit. prox. l. ult. & Inſt. de donat.* §. 1. Sed cœlibatus & orbitatis pœnæ tolluntur. *l.* 1. decimarum limitatio *l.* 2. adeo ut ſupra ſcriptæ perſonæ ſolidū capere tam mortis cauſa, quā ex teſtamento poſſint.

LVIII. *De jure liberorum.*

QVod ſuperiori titulo dictum eſt, virum & uxorem non poſſe inter ſe ſolidum capere, ſed tantum decimam vel decimas, non erat perpetuum, ſed excipiebantur aliquot caſus, quos Vlpianus recenſet *titul. de ſolidi capacitate inter virum & uxorem.* Inter eos caſus ponitur, ſi conjux à principe jus liberorum impetraverit, ſed imperatores ſolidi capacitatem omnibus conjugibus conceſſerunt. *ſup. tit. proxim. l. un.* dato omnibus jure liberorum, ut hoc omnibus competeret ipſo jure, nec opus ſit ut à principe impetretur. *l.* 1. quam cum *d. l. ult.* conjungendam eſſe inſcriptiones & ſubſcriptiones oſtendunt. Expoſita ſunt judicia civilia: deinceps enarranda ſunt criminalia, ut initio quarti libri propoſuimus.

LIBER NONVS.

TIT. I. *De his qui accuſare non poſſunt.*

EXPOSITIO judiciorum criminalium, quæ hoc libro 1
nono continetur, eſt quadripertita. Prima pars eſt de accuſatione, qua hæc judicia inſtituuntur: ſecunda de criminum & judiciorum criminalium variis generibus: tertia de eorum vitiis & impedimentis ſeu remoris: quarta de eorum effectu, id eſt, de pœnis. ¶ In prima parte de accuſatione diſ- 2
ſolvuntur quatuor quæſtiones. Prima quæſtio eſt, qui accuſare poſſint, vel non poſſint. Accuſare poſſunt quicumque non prohibentur. Prohibitionis cauſæ multæ & variæ ſunt. I. Sexus

 mulie-

muliebris. II. Aetas pupillaris. III. Militia. IV. Magiſtratus ſeu poteſtas ejus, quem in jus vocare non licet. V. Delictum & infamia. VI. Turpis quæſtus ejus, qui duo judicia adverſus duos reos ſubſcripta habet, nummoſve ob accuſandum vel non accuſandum acceperit. VII. Status, ut quia libertus non poteſt patronum ſuum accuſare. *D. de accuſat. l. qui accuſare.* 8. VIII. Suſpicio calumniæ, ut in eo qui falſum teſtimonium dixit. *D. eo. l. alii.* 9. IX. Paupertas ejus qui minus quam 50. aureos in bonis habet. *D. eod. l. nonnulli.* 10.

II. *De accuſationibus & inſcriptionibus.*

Secunda quæſtio eſt, quomodo accuſandum ſit. Neceſſarius eſt libellus, & accuſatoris inſcriptio in pœnam talionis, ſicut expoſui *D. h. t.*

III. *De exhibendis & tranſmittendis reis.*

1 Tertia quæſtio eſt, qui ſint accuſationis effectus. Primus
effectus eſt rei accuſati exhibitio, de qua dixi ad *tit. D. de*
2 *cuſtod. & exib. reor. num.* 7. & 8. ¶ Secundus effectus eſt rei
tranſmiſſio: quæ vel eſt neceſſaria, vel voluntaria. Neceſſa-
riam appello, cum quis reum, quem ipſe punire non poteſt, ad
alium tranſmittit, qui punire poterit, ut militem ad magi-
ſtrum militum remittit præſes. *l.* 1. vel præfectus. *Sup. de offic.*
mag. mil. l. 1. & gravius puniendos ad præfectum urbi remittit
præfectus vigilum. *D. de offic. præf. vigil. l. ult.* & prætor. *D. de ſu-*
ſpect. tutor. l. 3. §. *ſed ſi non latitet. & Inſt. eod.* §. *ſed ſi præſens. &* §.
ſeq. Voluntaria tranſmiſſio eſt, cum is tranſmittit, qui poteſt
tranſmittere, ſed ipſe punire. ut puta præſes eum, qui in alia
provincia delinquit, comprehenſum punire poteſt. *Sup. ubi de*
crim. ag. opor. l. 1. *& D. de cuſtod. & exhib. reor. l. non eſt dubium.*
11. *in pr.* & nihilominus etiam poteſt eum ad præſidem ejus pro-
vinciæ, in qua delictum eſt admiſſum, remittere ſive ſponte
1 ſua. *D. de accuſat. l.* 7. §. *ult. & de cuſtod. & exhib. reor. l. non eſt*
dubium. 11. §. 1. ſive ab illo rogatus per literas. *D. eod. l.* 7. & per
miniſtrum miſſum ut reum reducat & exhibeat. *l.* 2.

IV. *De cuſtodia reorum.*

Tertius effectus eſt rei cuſtodia, de qua dixi *D. h. t.* ubi inter cætera notavi cuſtodiæ appellatione ſignificari publicam cuſtodiam, non privatam.

V. De

V. *De privatis carceribus inhibendis.*

QVia privata cuſtodia prohibetur.

VI. *Si reus vel accuſator mortuus fuerit.*

QVarta quæſtio eſt, an morte rei vel accuſatoris accuſatio finiatur. Reſpondetur finiri. *l.1.3.& ult.* Nam heres accuſatoris crimen perſequi non cogitur. *D.de accuſ.l.Divi.19.* alius tamen eundem reum accuſare poteſt. *D. eod. l. 3. §. ult.& de pub.judic.l.penult.in princ.* Item reus in pœnam non ſuccedit. *D. de pœn. l.ſi pœna.20.* Excipitur I. Crimen perduellionis. *Sup.de hæret.l.4.§.in mortem.& Inf.ad leg.Iul.Majeſt.l.ultim.& D.eod. l.ultim.& de accuſat.l.ex judiciorum.* 20. II. Crimen hæreſeos, aut ſaltem Manichaiſmi & Donatiſmi. *Sup.de hæret. d.l.4.§.in mortem.* III. Crimen apoſtaſias. *Sup.de apoſta. l.4.verſ.in tantum.* IV. Crimen repetundarum. *D.de accuſat.d l.ex judiciorum.* V. Si reus conſcientia criminis mortem ſibi conſciverit. *l.5.& D.de inju.rup.l.6.§.ejus qui.* Quid ſi reus condemnatus appellaverit, & pendente appellatione mortuus ſit? judicium extinguitur, niſi ſpecialiter & expreſſe per ſententiam, à qua appellatum fuit, bona accuſati vel pars bonorum ejus confiſcata ſint. *l.ult.& ſup.ſi pend.appell.mors interven.l.3.& D.eod.l.1.in pr.* lucrum autem ſcelere quæſitum, ſemper & indiſtinctè heredi aufertur. *D.de calumn.l.5.in princ.& de ju.fiſ.l.Lucius.9.* Abſolutus eſt tractatus de accuſationibus: conſequens eſt, ut criminum & judiciorum criminalium genera explicemus.

VII. *Si quis Imperatori male dixerit.*

CRiminum & criminalium judiciorum alia ſunt publica, alia privata, ſive extraordinaria. Primum crimen publicum eſt læſa majeſtas. Porro cum majeſtas principis aut dicto, aut facto lædatur: hodie ex dicto ſeu convicio in principem prolato, non eſt judicium publicum, nec ulla legitima pœna irrogatur, ſed res ad principem refertur, ut ipſe ſtatuat quod fieri velit.

VIII. *Ad legem Iuliam majeſtatis.*

FActa vero puniuntur lege Iulia majeſtatis, quam expoſui *D.hoc tit.*

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro.*

SEcundum crimen publicum eſt adulterium vel ſtuprum, de quo dixi *D.h.t.*

X. *Si quis eam, cujus tutor fuerit, corruperit.*

POEna ſtupri regulariter eſt publicatio dimidiæ partis bonorum, vel corporalis coërcitio cum relegatione, pro qualitate perſonæ delinquentis. *Inſt.de public.jud. §. item lex Iulia de adulteriis.§.pœnam.* Sed duobus caſibus exacerbatur. Primus caſus eſt, ſi quis puellam ſtupraverit, cujus tutor fuit: hic enim bonis omnibus confiſcatis deportatur.

XI. *De mulieribus, quæ ſe ſervis propriis junxerunt.*

SEcundus caſus eſt, cum mulier ſervo ſuo ſe junxit. nam ipſa capite punitur, ac ſervus crematur. *l. un.*

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, vel privata.*

TErtium crimen publicum eſt vis, de qua dixi *D.lib.48. tit. 6.& 7.*

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium.*

1 QVartum crimen eſt raptus. Raptum dicimus perſonarum: rapinam rerum. raptus eſt crimen publicum; rapina privatum. de raptu eſt hic titulus, *de rapina titulus* 33. quandoque tamen hæc verborum proprietas confunditur: ut hîc *in l. un.*
2 non ſemel rapina ſumitur pro raptu.¶ Pœna hujus criminis eſt multiplex. I. Raptæ parentes, fratres, tutores, curatores, maritus, ſponſus, dominus, patronus, poteſt deprehenſum in flagranti crimine impune interficere. §.1. II. Raptor, comites, miniſtri, & conſcii criminis, capite plectuntur. III. Bona raptori, & comitibus qui opem tulerunt auferuntur, ſi ingenua rapta ſit; & vel ipſi raptæ cedunt, ſi ea in mundo degat; vel monaſterio, ſi ſit ſanctimonialis. neque autem cæteris miniſtris & conſciis bona adimuntur, licet capitali ſupplicio afficiantur, nec ulli perſonæ, ſi liberta aut ancilla rapta ſit, quamvis hoc etiam caſu capitali pœnæ locus ſit. *§.ſin autem poſt.& §.pœnas.* III. Condemnatus non poteſt appellare. *d. §. ſin autem poſt. verſ. quibus etſi.* IV. Inter raptorem & raptam, matrimonium omnimodo prohibetur. *§.nec ſit facultas*, ſed jure Canonico conceditur, *ext.de rapt.*

rapt. cap. ult. Eſt & illa differentia inter hæc jura quod etiam propria ſponſa.*d.§.1.verſ.connumeramus.*& conſentiens dicuntur jure civili rapi, adeo ut irrogetur pœna raptus. *d. §.pœnas.* quod jure Pontificio non obtinet.*ext.de raptor.cap.penult.*

XIV. *De emendatione ſervorum.*

QVintum crimen eſt homicidium: quod punitur lege Cornelia,& conſtitutionibus ad eam legem factis.Ab ea lege, & ejus pœna olim dominus, qui ſervum occiderat, indiſtincte excipiebatur,quia jus vitæ & necis in ſervum habebat. *D.de his qui ſui vel alien.jur.ſunt.l.1.§.ult. & Inſt.eod.§.1.* Sed conſtitutionibus principum dominica poteſtas coarctata eſt; adeo ut qui ſervum ſuum ſine cauſa occiderit, non minus puniri jubeatur, quam ſi alienum ſervum occidiſſet.*D.eod.l.2.Inſt.eod.§.ſed hoc tempore.* videlicet ſi animum occidendi habuerit: at ſi aſſa mente percuſſerit, & percuſſum mori quandocumque contigerit, dominus non punitur: obſervatio namque temporis, intra quod ſervus à domino percuſſus moritur, cujus ratio habetur *Exod. cap.* 21. jure civili locum non habet: quia domino plena coërcitio ſervi etiam plagis & verberibus conceditur. *l. un.* ſic tamen,ne durius eum tractet,quam ut ferri poſſit:alioquin bonis conditionibus eum vendere cogitur.*d.l.2.d.§.ſed hoc temp.*

XV. *De emendatione propinquorum.*

LEvior caſtigatio ſenioribus propinquis in juniores conceditur, qui more patrio leviora tantum eorum crimina corrigere poſſunt, enormia vero delicta notioni judicum reſervantur.

XVI. *Ad legem Corneliam de ſicariis.*

CAeteri homicidæ puniuntur lege Cornelia de ſicariis, ut expoſui *D.h.t.*

XVII. *De his, qui parentes, vel liberos occiderunt.*

SExtum crimen eſt parricidium, de quo lege notata ad *tit.D. de le.Pomp.de parricid.*

XVIII. *De maleficis, & mathematicis, & cæteris ſimilibus.*

SEptimum crimen generali nomine caret,multa autem delicta inter ſe affinia & ſimilia continet, quæ omnia ſubjiciuntur

tur pœnis legis Corneliæ. Hoc igitur titulo continentur. I. Magi, qui & Chaldæi, & malefici vocantur, incantationibus utentes. *l.* 3. 5. 6. 7. *&* 9. II. Mathematici, id eſt, pſeudomathematici, qui mathematicis diſciplinis ad ſuas impoſturas abutuntur; ut qui ex aſpectu ſyderum futura prædicere profitentur *l.* 2. 5. 7. III. Somniorum interpretes. *l.* 3. IV. Sacerdotes, qui illicita ſacra faciunt. *l.* 2. *& D. ad leg. Cornel. de ſicar. l. ex ſenatusconſulto.* 13. V. Harioli, id eſt, vaticiniorum, ut Sibyllinorum carminum, & Delphicorum oraculorum interpretes. *l.* 5. *&* 7. VI. Augures, qui ex avium volatu, paſtu, cantu futura divinant. *l.* 5. *&* 7. VII. Haruſpices, qui harugis inſpectis divinant. *l.* 2. 5. 7. Haruga eſt hoſtia ſic dicta ab hara, in qua concluditur & adſervatur, ut Donato in *Phorm.* placet, *actu* 4. *ſcena.* 4. Feſtus, *Haruga, inquit, dicebatur hoſtia, cujus adhærentia inſpiciebantur exta.*

XIX. *De ſepulchro violato.*

OCtavum crimen eſt ſepulchrum violatum, de quo dixi *D. h. t.*

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

NOnum crimen eſt plagium, de quo dixi *D. h. t.*

XXI. *Ad legem Viſelliam*

1 DEcimum eſt crimen falſi, de quo præter notata ad *tit. D. de le. Cornel. de falſ.* pauca hîc ſunt dicenda pro titulorum in-
2 terpretatione. ¶ Ergo falſum committitur primo in ſtatu perſonæ, cum libertinus ſe gerit pro ingenuo, ut honores ingenuarum perſonarum proprios conſequatur. ¶ Hic punitur
3 lege Viſellia, cujus mentio fit etiam in *l. un. inf. quan. civ. act. crim. prajud. & in l.* 1. *inf. ſi ſervus aut liber. ad decur. adſpir.* & apud Vlpianum *tit. de Latinis.* §. *militia.* Anto. Auguſtinus fatetur ſe ignorare, quando hæc lex lata ſit. Contius ſcribit la-
4 tam eſſe anno *V. C.* 776. *Varrone & Sex. Cornelio Conſſ.* ¶ Pœna
5 hujus legis eſt pecuniaria cum infamia. ¶ Sed in hanc legem non incidit, qui natalibus eſt reſtitutus, vel jus aureorum annulorum impetravit. *l. un. & inf. d. l.* 1. Ergo hæc lex omnino eſt abolita à Iuſtiniano, qui omnibus libertis hæc ipſo jure conceſſit, quæ olim ſpecialiter à principe impetrare opus erat. *No.* 78. *cap.* 1.

XXII. *Ad legem Corneliam de falſis.*

SEcundo falſum committitur in teſtamentis, cæteriſque inſtrumentis, hoc punitur lege Cornelia teſtamentaria, de qua dixi *D.h.t.*

XXIII. *De his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.*

QVi vero in teſtamento ſibi, vel his quos in poteſtate habet, legatum abſcribit voluntate teſtatoris, etſi falſum non committit, tamen ſenatuſconſulto Liboniano ad legem Corneliam facto pœnæ falſi ſubjicitur, ut notavi *D.de leg.Cornel.de falſ.num.*4.

XXIV. *De falſa moneta.*

TErtio falſum committitur in moneta, de quo lege, quæ notavi ad *tit de leg.Corn.de falſ.D.*

XXV. *De mutatione nominis.*

QVarto falſum committitur in nomine. nam qui dolo malo falſum nomen, vel pronomen, vel cognomen aſſumpſit, pœna falſi tenetur. *D. de leg.Cornel.de falſ.l.falſi.*13 *in pr.* Qui vero ſine dolo nomen mutat pœnam non meretur. *l.un.*

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

VNdecimum crimen eſt ambitus, de quo dixi *D.h.t.*

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum*

DVodecimum eſt crimen repetundarum, de quo dixi *D. hoc tit.*

XXVIII. *De crimine peculatus.*

DEcimumtertium crimen eſt peculatus, de quo dixi *D.lib.* 48.*tit.*13.

XXIX. *De crimine ſacrilegii.*

DEcimumquartum crimen eſt ſacrilegium, de quo dixi *eo. tit.*13.

XXX. *De ſeditioſis, & de his qui plebem contra rempublicam audent colligere.*

DEcimumquintum crimen eſt ſeditio, & tumultus. Quod ad pœnam hujus criminis attinet, is, qui ſeditionem excitavit, & plebem collegit, I. Multam graviſſimam ſuſtinet, id eſt, pœnam

pœnam pecuniariam.*l.*1.II.Non fruitur iis,quæ per ſeditionem impetravit.*l.*2.III.Incidit in legem Iuliam majeſtatis.*l.*1.§.1.

XXXI. *Quando civilis actio criminali præjudicet, & an utraque ab eodem exerceri poßit.*

CVm varia publicorum judiciorum genera expoſita ſint,de his communiter & generaliter notandum eſt,fieri poſſe ut civilis actio cum publico judicio concurrat quo caſu quæritur, utrum liceat utroque judicio uti, an altero intentato, alterum conſumatur. Sic autem diſtinguimus: Aut utrumque judicium eſt vindictæ cauſa, ut injuriarum: aut alterum vindictam & ultionem perſequitur, alterum eſt de re familiari. Priori caſu is, qui altero judicio uſus eſt,alterum poſtea movere non poteſt.& ſi utrumque ſimul moveat,ſolum publicum judicium procedit, privatum autem denegatur.*D.de injur.l.6.& l.7.§.1.*Poſteriori caſu alterum judicium per alterum non conſumitur, ſed utroque uti licet, ut interdicto unde vi, *& lege Iulia de vi.l.un.* Lege,quæ ſcripſi *Meth.in C.de ordine judiciorum.*§.20.& 21.

XXXII. *De crimine expilatæ hæreditatis.*

A Criminibus publicis tranſit ad privata extraordinaria. quorum primum eſt hereditas expilata, de quo dixi *D. hoc tit.*

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

SEcundum eſt rapina,quod expoſui *D.hoc tit.*

XXXIV. *De crimine ſtellionatus.*

TErtium eſt ſtellionatus, quod explicavi *D.hoc tit.*

XXXV. *De injuriis.*

QVartum eſt injuria, de quo lege notata *D.hoc tit.*

XXXVI. *De famoſis libellis.*

INjuriæ ſpecies eſt famoſus libellus.Idcirco in *D.* proponitur, & explicatur cum cæteris injuriis.*eodem titulo.*

XXXVII. *De abigeis.*

QVintum eſt abigeatus,de quo dixi *D.hoc tit.*

XXXVIII. *De*

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

SExtum eſt Aegypti proprium, ſi quis Nili aggeres, id eſt, qui Niloticam aquam continent & coërcent, ruperit. hic extra ordinem plectitur pro ſua conditione, & delicti qualitate. *D. de extraord. crim. l. pen.* His aggeribus tribuitur latitudo duodecim cubitorum: ex qua ſi quis aliquid uſurpaverit, flammis punitur, & criminis conſcii deportantur ſine ſpe reſtitutionis, pro qua ſupplicare non licet. *l. un.* Vbi nihil refert utrum legas *valla fluentis*, an *ultra fluenta.* Nam aggeres ſunt valla fluentis, & conſtant duodecim cubitis ultra flumen, ab utraque Nili parte. Aliæ lectiones, id eſt, *ulla fluenta*, vel *valla fluenta*, mihi non arrident.

XXXIX. *De his qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint.*

SEptimum eſt latronum, & aliorum facinoroſorum hominum receptatio ſive occultatio: de qua dixi *ad tit. D. de receptator.* Abſoluta eſt expoſitio criminum tam publicorum, quam extraordinariorum.

XL. *De requirendis reis.*

DEinceps conſideranda ſunt judiciorum criminalium impedimenta, & vitia quæcumque, ut iis remotis recte procedant. Ea vero ſpectatur vel ex parte rei, vel ex parte accuſatoris. In rei perſona duo impedimenta ſpectantur. Primo abſentia. Abſentes autem modo requirendi annotantur, modo damnantur, ut expoſui *D. lib. 48. tit. 17.*

XLI. *De quæſtionibus.*

SEcundo inficiatio, propter quam ad quæſtionem perveniri ſolet, ut docui *D. hoc tit.*

XLII. *De abolitionibus.*

ACcuſatoris autem vitia & peccata duo conſiderantur. Primum eſt, ſi tergiverſetur, & in totum ab accuſatione deſiſtat, vel ſaltem cunctetur & moretur. Hîc ſciendum eſt, tergiverſationis & cunctationis pœnas ceſſare, ſi abolitio criminis facta ſit, ut docui *D. ad ſenatuſconſul. Turpill.*

XLIII. *De generali abolitione.*

ABolitio generalis eſt, quæ publice fit, exempli cauſa ob rem proſpere geſtam. *D. ad ſenatuſc. Turpill. l. abolitio. 8.*

& l.ſeq. & l.ſi interveniente. 12. Specialis autem eſt, quæ ſpecialiter uni crimini ſive accuſationi tribuitur vel à principe. *D. eod.l.deſtitiſſe.* 13.§.1. *& ſup.ad leg.Cornel.de ſicar.l.* 5. *& ad leg. Cornel.de falſ.l.ſi docueris.* 9. vel à lege. *D.ad ſenatuſconſ.Turpill.l.aut privatim.* 10.*in princ.*

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.*

CEſſante abolitione punitur accuſator, qui vel cunctatur, vel tergiverſatur, ſi in totum deſiſtit. Cum enim Imperator velit judicium criminale biennio finiri. *l. ult. ut civile triennio. ſup.de judic.l. properandum.* 13. merito, ſi accuſator intra hoc tempus accuſationem cœptam perſequi ſuperſederit, & multo magis ſi ultima biennii die non adfuerit, quarta bonorum omnium parte multatur, & infamia notatur. *l.* 1.

XLV. *Ad SC. Turpillianum.*

QVi vero tergiverſatur, & in totum accuſatione deſiſtit, SC. Turpilliano punitur, quod expoſui *D.h.t.*

XLVI. *De calumniatoribus.*

SEcundum accuſatoris vitium eſt calumnia, de qua dixi *D.h.t.* Tertium vitium additur in *l.* 1. *D.ad SC.Turpillianum.* prævaricatio, de qua dictum eſt ſub *titulo D.de prævaricat.* Abſoluti ſunt tres tractatus de judiciis criminalibus: nempe de accuſatione, de criminum generibus, & de vitiis & impedimentis tam ex parte rei quam accuſatoris: ſupereſt, ut dicam de horum judiciorum effectu, id eſt, de pœnis.

XLVII. *De pœnis.*

DVo de pœnis conſiderantur, pœnæ irrogatio, & damnati reſtitutio. Quod ad pœnam irrogandam attinet, primo datur titulus generalis de pœnis, cui ſatisfeci *D.eod.*

XLVIII. *Ne ſine juſſu principis certis judicibus liceat confiſcare.*

DEinde ſpecialiter agitur de confiſcatione bonorum: ubi duæ quæſtiones diſſolvuntur. Prima quæſtio eſt, qui poſſint confiſcare. Bona confiſcantur, vel quia judex confiſcari juſſit, vel quia reum affecit ea pœna, quam confiſcatio bonorum ſequitur, id eſt, pœna mortis, aut ſervitutis. *D. de bon. damnat. l.* 1. *in pr.* Magiſtratus, qui ſummam poteſtatem habent, utroque
modo

modo bona damnatorum publicare poſſunt, etiam inconſulto principe, ut præfectus prætorio, & præfectus urbi, qui ſunt illuſtres. inferiores, ut clariſſimi rectores provinciarum, licet eam pœnam infligere poſſint, cui tacite cohæret bonorum confiſcatio, ut gladio punire, vel in metallum dare. *D. de offic. præſid. l. 6. §. penult.* tamen expreſſe bona confiſcandi poteſtatem non habent. *l. un.*

XLIX. *De bonis proſcriptorum ſeu damnatorum.*

SEcunda quæſtio eſt, quorum bona confiſcentur. Confiſcantur bona, primo proſcriptorum, id eſt, quorum bona judex confiſcanda pronunciavit expreſſe, dummodo aut ſit illuſtris, aut permiſſu principis id fecerit. *ſup. tit. prox. l. un.* Secundo damnatorum pœna capitali: nam pœnam capitalem etiam tacente judice ſequitur bonorum confiſcatio, exceptis duobus caſibus, quos notavi *D. hoc tit. num. 2.*

L. *De bonis eorum qui mortem ſibi conſciverunt.*

TErtio eorum, qui in reatu conſtituti, criminis conſcientia ſibi manus intulerunt. Lege notata *D. hoc tit.*

LI. *De ſententiam paſſis & reſtitutis.*

POſtquam dictum eſt de pœnis irrogandis, conſequenter agitur de earum remiſſione, cum damnati reſtituuntur à principe. Huic rubricæ ſatisfeci *D. eod. tit.* Abſolutus eſt una cum libro nono Codicis, tractatus de judiciis criminalibus.

LIBER DECIMVS.

TIT. I. *De jure fiſci.*

IVRA omnia & judicia à *tit. 9.* primi libri ad hunc uſque locum, ſunt de rebus & perſonis privatis: hoc autem libro explicabuntur jura fiſcalia, & municipalia. Quapropter hujus libri duo ſunt ſegmenta: prius de jure fiſci: poſterius de jure municipiorum. Prioris ſegmenti tres ſunt partes: prima generalis de jure fiſci: ſecunda de variis cauſis, ex quibus res ad fiſcum pertinent: tertia de rationibus fiſcalibus. Prima pars continetur hoc primo titulo, cui ſatisfeci *D. eod.*

II. *De conveniendis fiſci debitoribus.*

IN ſecunda parte quinque cauſæ explicantur ex quibus res ad fiſcum devolvuntur. Prima cauſa eſt contractus. Hoc loco conſiderantur tres contractus. Primus contractus eſt interceſſio: de qua nota, jure Codicis ſpeciale eſſe in fiſco, ut prius excutere debeat debitorem principalem, quam conveniat fidejuſſorem, aliumve interceſſorem aut extraneum hypothecæ poſſeſſorem. *l.1.& D.de ju. fiſ.l.Moſchis.*47.*in pr.* nam privatis creditoribus datur electio conveniendi quem velint. *ſup.de oblig.& act.l.ultim.& de pignor.l.diſtractis.*14.*l.perſecutione.*24. *& de fidejuſſor.l.*4.*l.*5.*l.eos.*23.etiam contra fiſcum. *ſup.eod.l.*3.ſed hodie etiam privati coguntur uti hoc ordine, ut primo excutiant reum principalem, deinde fidejuſſorem, poſtremo extraneum hypothecæ poſſeſſorem. *Nov.conſtit.*4.

III. *De fide & jure haſtæ fiſcalis, & de adjectionibus.*

1 SEcundus contractus eſt venditio: de qua nota primo, venditionem publice fieri haſta poſita. Feſtus, *Haſtæ,* inquit, *ſubjiciebantur; quæ venundabant: quia ſignum præcipuum eſt haſta.*
2 ¶ Nota ſecundo, rem addici ei, qui licitatione vincit, id eſt, plus
3 offerenti. ¶ Nota tertio, poſt addictionem alicui factam à fiſco, poſſe alium quempiam intra ſtatuta tempora plus adjicere, ita ut nova licitatio fiat, & res iterum plus offerenti addicatur, ſive idem qui antea obtinuit, ſive alius licitatione vincat: quamvis poſt rem à repub. addictam adjectio non admittatur. *l.*4.*& inf. de vendend.reb.civi.l.*1. *& D.de ju.fiſ.l. ult. & ad municip.l.Lucius.*21.*§.ult.* in multis enim eſt melior conditio fiſci, quam reipub. quia reſpublica utitur jure privatorum. *D. qui potior.in pign.hab.l.ſi pignus.*8.*& C.eod.l.*4.

IV. *De venditione rerum fiſcalium cum privatis communium.*

NOta quarto ſpeciale eſſe in fiſco, ut, ſi rem cum alio communem habeat, totam vendere poſſit, quo facilius emptorem reperiat, ut notavi ad *tit.ſup.de commun.rer.alien.*

V. *Ne fiſcus rem quam vendidit, evincat.*

NOta quinto, fiſcum non poſſe retrahere, quod bona fide addixit. *l.*1.*&* 2. in hoc igitur comparatur privatis venditoribus

ditoribus, quibus evinçere volentibus obſtat exceptio rei venditæ & traditæ. *D. de except. rei vindi. l.* 1. *& to. tit.*

V I. *De his, qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt.*

TErtius eſt contractus mutui. Nota poſſe quidem aliquem mutuam pecuniam accipere à civitate. *D. de ſenatuſconſ. Macedon. l. nihil.* 15. vel à reipub. adminiſtratione publicam pecuniam fœnori dante. *D. de uſur. l. Gajus.* 11. ſed nec ex arca præfectoria, nec ex theſauris principis mutuari licere. Qui inde mutuum acceperit, quadruplum reſtituit. *l.* 1. Qui hinc mutuum ſumpſerit, in exilium bonis confiſcatis mittitur. *l.* 2. Hactenus de contractibus.

V I I. *Pœnis fiſcalibus creditores præferri.*

SEcunda cauſa eſt crimen, ex quo vel bona confiſcantur, vel multa fiſco defertur. Nota fiſcum, qui regulariter aliis creditoribus præfertur, in pœnis exigendis poſtponi cæteris: quod jam expoſui ad *tit. de privileg. fiſc.*

V I I I. *De fiſcalibus uſuris.*

COmmuniter de ſupra dictis cauſis, id eſt, de contractibus & delictis duo notentur. Primo, uſuras fiſco ex contractu deberi etiam ob nudum pactum ſine ſtipulatione. *D. de uſur. l. Herennius.* 43. (nec mirum cum etiam civitati debeantur. *D. eod. l. etiam.* 30.) videlicet uſuras ſemiſſes. *l. ult.* ex crimine & pœna non deberi. *l.* 1.

I X. *De ſententiis adverſus fiſcum latis retractandis.*

SEcundo, rem contra fiſcum judicatam retractari ex cauſa intra triennium, non poſt triennium, niſi ob prævaricationem, aut manifeſtam fraudem. *l. un.* aut nova inſtrumenta recepta. *D. de re jud. l. Imperatores.* 35. Expoſitæ ſunt duæ cauſæ ex quibus res ad fiſcum pertinent, videlicet contractus, & delicta.

X. *De bonis vacantibus, & de incorporatione.*

TErtia cauſa eſt, ſi quis ſine herede deceſſerit, hoc enim caſu dicuntur bona vacantia, & ad fiſcum pertinent. *l.* 1. *l.* 4. *& inf. de præpoſ. ſacri cubiculi. l.* 4. *verſ. inteſtator.* ex lege Iulia. *D. de lega.* 1. *l. quidam.* 96. §. 1. De his bonis vacantibus tria proponuntur: quorum primum eſt incorporatio. Incorporare eſt rebus fiſcalibus addere, & quaſi in unum corpus redigere atque conjungere.

X I. *De delatoribus.*

1 SEcundum eſt delatio, quæ tamen ad alias quoque cauſas
præter bona vacantia producitur. nam delator eſt, qui rem
ad fiſcum pertinentem voluntarie. *l.2.* non officii neceſſitate
coactus. *d.l.2.& de his quæ ut indign.l.5.§.advocatum.* præmii
cauſa, non adverſarii ulciſcendi gratia. *D.de jur.fiſ.l.2.in pr.* nec
reipubl. nomine. *l.4.& d.l.2.in pr.* nec ut cauſam ſuam defendat.
l.8.& D.de ju.fiſ.l.delator.44. nec in crimine læſæ majeſtatis. *l.
ult.§.hac cum generaliter.* fiſco nunciat. *d.l.4.* Idem vocatur ac-
cuſator, præſertim ſi crimen publicum deferat. *D.de ju.fiſ.l.ſe-
natus.15.in pr.l.deferre.18.§ item eos.verſ.iidem decreverunt.* &
quadruplator; quia quartam partem eorum, quæ in fiſcum redi-
guntur, plerumque pro præmio accipit. Aſcon. *in divin. &
2 Verr.3.* Feſtus *in verbo quadruplatores.* ¶ Nota primo alios cogi
deferre, ut palatinos. *l.ult.§.ſchola.* alios omnino prohiberi, ut
mulieres, viros clariſſimos, milites, veteranos. *D.de ju. fiſ.l.de-
ferre.18.* alios non omnino à delatione arceri, ſed tantum pro-
hiberi ne quaſdam perſonas deferant; ut filius non poteſt defer-
re patrem vel matrem, libertus patronum, ſervus dominum. *l.
ult.§.1.* alios pro libitu poſſe deferre, vel non deferre. *l.2.& d.l.
3 ult.§.ſchola. & D.de ju.fiſ.l. res quæ.22.§.ult.* ¶ Nota ſecundo,
aliquem deferre vel per ſe, vel per alium, nam & mandator per-
inde tenetur, ac delator. *D.de ju. fiſ.l.1.in pr.l.2.§.Divus Pius.l.
4 ſenatus.15.§.1.l.res quæ. 22.§. ult. & ll. ſeqq.* ¶ Nota tertio ali-
quem deferre vel alios, vel ſemetipſum. *D. de ju.fiſ.l.1.in pr.l.
5 edicto.13.l.ſenatus.15.§.ſenatus.* ¶ Nota quarto, varias eſſe cau-
ſas, ex quibus fit delatio. Nam Calliſtratus in *l.1.in pr.D.de ju.
fiſc.* tredecim cauſas enumerat. I. Si fideicommiſſum incapaci ſit
tacite relictum. II. Si heres ſit indignus hereditate, ut quia non
vindicavit necem defuncti, aut teſtatorem infirmum neglexit
ut moreretur. III. Si princeps ſit heres inſtitutus, & in ejus frau-
dem teſtamentum vel codicilli ſurrepti dicantur. IV. Si quis
theſaurum inveniſſet, qua de re dicam ad *t.inf.de theſauris.* V. Si
rem magni pretii comparavit à fiſco vili pretio. VI. Si fiſcus
prævaricatione victus dicatur. VII. Si quis conſcientia criminis
& metu pœnæ ſibi mortem conſciverit. VIII. Si defunctus di-
catur obnoxius crimini perduellionis, vel alii, quod morte non
extinguitur. IX. Si domus deſtructa ſit negotiationis cauſa, id
eſt, ut tigna ſeorſum & particulatim diſtrahantur. X. Si quis ac-
cuſationem inſtitutam deſeruerit, qua de re dictum eſt ad *t.*

de

de Senatuſconſulto Turpilliano. XI. Si res litigioſa vænierit: de qua dictum eſt in *tit.D.de litigioſ.* XII. Si pœna fiſco debeatur ex privato contractu, veluti ſi præſes fundum in provincia cui præeſt, emerit. *D.eod.l.aufertur.46.§.quod à præſide.* XIII. Si quis in commiſſum inciderit, ut ob vectigal non ſolutum.
¶ Nota quinto delationi bonorum vacantium præſcribi quadriennio, quod computatur ex die, quo certum eſſe cœpit nullum eſſe ſucceſſorem, ideoque bona eſſe vacantia. *ſup.de quadr. præſcript.l.2. & D.ſi quis omiſſ.cau.teſt. l.6.§.certe. & de diverſ. tempor.præſcript.l.intra.10. & de ju.fiſ.l.1.§.Divus.* delationi autem ex cauſa commiſſi præſcribi quinquennio. *ſup.de vectigal. & commiſ.l.2.* cæteræ cauſæ fiſcales finiuntur præſcriptione viginti annorum. *D.de req.vel abſent.damn.l.3.& de ju.fiſ.l.1.§. præſcriptio.* ¶ Nota ſexto delatorem non admitti, niſi dato fidejuſſore ad ſummam quinque librarum auri caveat ſe dilationem executurum & probaturum. hoc enim cavetur Græca conſtitutione, quam Contius refert ad *tit.ſup.de offic.com.rer.privat.* Cujacius vero ad *tit.de offic.diverſ.jud.* & ſive in hoc ſive in illo titulo, eſt ordine ſecunda. ¶ Nota ſeptimo rebus delatis neque ſigilla imprimi, neq; aliquid innovari ante late ſententiam. *d.l. 2.§.ult.* ¶ Nota octavo delatorem puniri, I. Si delatio prohibita ſit, ut ſervi contra dominum. *l.6.& 7.* II. Si ſine advocato fiſci denunciet. *l.5.* nam advocatus fiſci & delator hac in parte juris ita junguntur, ut alter ſine altero nihil facere poſſit. *d.l.5.& l. ult.in pr.* III. Si calumnietur, aut tergiverſetur, non probans, aut non perſequens inſtitutam denunciationem. *d. l. ult. §.penult.* quemadmodum ſi delationem detegerit & probaverit, præmio afficitur, quartam partem pro præmio plerumque accipiens, ut *ſup.* notavi. ¶ Nota nono, delatum, qui dato pretio cum delatore paciſcitur, vel eum corrumpit, pro confeſſo haberi. *D.de jur.fiſ. l.4.& l.ejus.29.in pr.*

6 7 8 9 10

XII. *De petitionibus bonorum ſublatis.*

Tertium eſt conceſſio, de qua tres quæſtiones diſſolvuntur. Primo quæritur, an bona vacantia, vel commiſſa, vel ſimilia, ſint petentibus concedenda. Horum petitio jure reprobatur, quamvis ſine petitione concedi poſſint. *l.1.& 2.* hîc enim habet locum, quod dicitur *in l.1.§.proinde.D.de extraord.cognit.* multa honeſte accipi, quæ non honeſte petuntur.

XIII. *De iis qui ſe deferunt.*

SEcundo quæritur, an ſint concedenda iis qui deferunt. Finge fideicommiſſum tacite relictum eſſe incapaci. Si heres ſe deferat, trientem omnium bonorum habet pro præmio. Si fideicommiſſarius, dimidiam partem aſſis, ſi nondum quicquam reſtitutum ſit: vel dodrantis, ſi dodrans ei fuerit reſtitutus. *l.un.& D. de jur.fiſ. l.edicto.* 13. *& l.pen.*

XIV. *Si imperialis liberalitatis ſocius ſine herede deceſſerit.*

TErtio quæritur quis ſit conceſſionis effectus. ubi notatur, ſi princeps duobus ſimul & communiter aliquid donaverit, & eorum alter ſine herede deceſſerit, non ei ſuccedere fiſcum, ut alias fieri ſolet, ſed donationis conſortem ſeu ſocium. *l. un.* Expoſitæ ſunt tres cauſæ, ex quibus res ad fiſcum pertinent.

XV. *De theſauris.*

QVarta cauſa eſt inventio theſauri, cujus dimidia pars ad fiſcum pertinet. Sed ut hoc obtineat, multa requiruntur. I. Vt ſit theſaurus proprie dictus, qui nihil aliud eſt, quam pecunia ante omnem memoriam depoſita, cujus dominus ignoratur. vel, Vetus quædam depoſitio pecuniæ, cujus memoria non extat, ut jam dominum non habeat. *D. de acquir.rer.dom.l.numquam.* 31. §. 1. ubi depoſitio pecuniæ accipitur pro re depoſita, vel, depoſitiva pecunia, quæ longa vetuſtate dominum amiſit. Caſſiod. *lib. 6. Variar. cap.* 8. nam theſaurus, qui dominum habet. *D. ad exhib. l. theſaurus.* 15. *& de acquir. poſſeſſ. l. peregre.* 44. *in pr.* non eſt proprie theſaurus. *D. de jur. fiſ. l.* 3. *§. ult.* nec ejus pars ad fiſcum pertinet. II. Vt ſit inventus in loco fiſcali, vel publico, vel principis, vel religioſo, vel in monumento. *d. l.* 3. *§. pen.* nam qui in loco ſuo invenit, totum ſibi acquirit. *d. l.* 3. *§. ult.* qui in alieno, ſi caſu fortuito invenit, partitur cum domino fundi; ſin autem data opera invenit, totum domino fundi reſtituit. *l. un. & Inſt. de rer. diviſ. § theſauros.* III. Vt ſi in loco religioſo invenerit, is locus ad ipſum inventorem non pertineat: alioquin perinde totum theſaurum lucraretur, ac ſi in ſuo fundo inveniſſet. *d. § theſauros.*

XVI. *De annonis & tributis.*

1 QVinta cauſa eſt collatio, ex qua ſubditi paſſim vocantur collatores, quia conferunt in publicum annonas, tributa,

canonem

canonem largitionalium titulorum,operas,coëmpta,de quibus
ſingulis ordine dicendum eſt.¶ Inter annonas & tributa diſcri- 2
men eſt,quod annonæ conſiſtunt in ſpeciebus,ut frumento,vi-
no,oleo,ſale,pane,carne;tributa (quæ & contributiones dicun-
tur.*inf.de apoch.publ.l.1.& D.de adminiſt. tut. l.ſine herede.*32.
§.penult.& tributiones.*D.de muner.& honor.l.penult.& ult.&
de veteran.l.penult.*) in corporibus,ut auro,argento,ære,equis,
veſtibus. ſæpe tamen tributi vocabulum latius accipitur,ut et-
iam annonas complectatur. *C.Th.lib.*11. *tit.* 2. ¶ Tributorum 3
duo ſunt genera. nam alia ſunt ſoli, alia capitis. illa imponun-
tur fundo: hæc, perſonæ. *D. de cenſib.l.ult.§. Divus Veſpaſia-
nus.* ¶ Rurſus tributorum & annonarum alia ſunt conſuetudi- 4
naria ſive ordinaria, ſive ſolemnia, alia extraordinaria. *l.*5. *&
inf.tit.prox.l.*1. Athalaricus rex apud Caſſiod. *lib.9.var.cap.*10.
*Per quartam feliciter indictionem, quicquid à vobis ſupra con-
ſuetudinariam functionem augmenti nomine vel petebatur, vel
conſtat exactum, liberalitas noſtra concedit..* ¶ Finis annona- 5
rum & tributorum eſt, ut princeps exercitus alere ac rempub.
tueri poſſit. *Infr. de exactor. tribut. l.* 2. *in fin.*

XVII. *De indictionibus.*

ANnonis & tributis duo accidunt,indictio,& exactio, quo- 1
rum utrumque fit auctoritate principis. Indictio præce-
dit,exactio ſequitur, indictio collatoribus onus injungit, & ab
eis dicitur depoſcere:exactio vero ad ſolvendum compellit.*inf.
tit.prox.l.un.*¶ Nota primo, *indictionem* eſſe verbum homony- 2
mum: quia modo ſignificat injunctionem oneris, modo ip-
ſum onus, quod jungitur. *ſup.tit.prox.l.*3. ubi indictio ſumitur
pro indicto,ut pactio pro pacto,& id genus cætera. ¶ Nota ſe- 3
cundo ex hac indictione cœpiſſe annos numerari ſub Con-
ſtantino, ut Onuphrius probat ex Faſtis Græcis, in quibus ad
conſulatum Conſtantini II. & Licinii II. adſcriptum eſt, Ἰνδι-
κτιόνων Κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή. Onuphrii ſententiæ, motus
horum Faſtorum auctoritate,ſubſcribit Cujacius,quamvis Ce-
drenus ad Theodoſii magni tempora initium hujus conſuetu-
dinis referat. ¶ Nota tertio indictionum dinumerationem ſu- 4
mere initium à Kalend.Septembr.*ſup.tit.prox.l.ultim. & inf.de
milit. teſt. l.* 1. *& Nov.*128.*in princip.* Hodie tamen tabelliones
imperiales indictionem inchoant ſub æquinoctium autumnale,
id eſt,8. Kal. Octobris:Pontificii vero 8.Kal. Ianuarias, ut cum
annis Chriſti magis conveniat.¶ Nota quarto indictionum nu- 5

 merum

merum non excedere quindecim, ſed recurrere, ita ut pro decima ſexta dicatur iterum indictio prima, & pro decima ſeptima dicatur ſecunda, & ita deinceps. *Nov.* 147. *c.* 1.

XVIII. *De ſuperindicto.*

SVperindictum eſt ordinariæ indictionis augmentum extraordinarium. Hactenus de indictione: conſequenter dicamus de exactione.

XIX. *De exactionibus tributorum.*

DE exactione tributorum primo quæritur à quibus exigantur. Ad ea exigenda palatini mittuntur ex ſcrinio canonum, qui vocantur exactores, ut in hac rubr. Græce ἐκλήπτορες. *Nov.* 134. *c.* 2. *&* *Nov.* 147. *c.* 1. vel πράκτορες. *Nov.* 30. *c.* 3. 4. vel ἀπαιτηταί. *d. Nov.* 30. *c.* 3. vel retento Latino vocabulo ἐξάκτορες. *Novel.* 128. *cap.* 8. Item appellantur canonicarii. *l. ultim. &* D. *Novel.* 128. *c.* 6. & ſcriniarii. *d. Nov.* 135. *cap.* 2. *in fi. & d. Novel.* 147. *cap.* 2. Item διοικηταί. *Nov. Leo.* 61. Item ſuſceptores. *inf. de apochis publ. l.* 1. Specialiter autem, qui militares annonas exigunt, opinatores vocantur, quia opinionem, id eſt, agri cenſum exigunt *l.* 7. *& inf. de erogat. mil. anno. l. opinatoribus.* 11. *l. his ſcholaribus.* 14. à quibus differunt optiones. hi namque non exigunt, ſed ab opinatoribus exactam annonam militibus diſtribuunt. *inf. eod. l. excellen.* 9. *& inf. de apoch. publ. l.* 3. *&* *Nov.* 130. *Novel. Martia.* 2. Si collatores exactoribus non ſolverint, ex *d. l. ultim.* mittuntur compulſores, quos mitti prohibet *d. Novell.* 128. *cap.* 6. Illa autem mittuntur vel à comite domorum, aut præpoſito ſacri cubiculi. *Nov.* 30. vel à comite privatarum. Caſſiod. *lib.* 6. *c.* 8. Cujac. *in Nov.* 128.

XX. *De ſuperexactionibus.*

SEcundo quæritur quantum exigi debeat. Non plus exigi debet, quam contineatur ea notitia, quæ appellatur delegatio. *ſup. de anno. & trib. l.* 4. Suidas *in verbo* δηλεγατίων. vel deſcriptio. *inf. de apoch. publ. l.* 1. & διατυπώσεις. *Nov.* 128. quæ manat à principe. *d. l.* 4. & menſe Iulio vel Auguſto (quoniam ſequenti menſe indictionis annus incipit, ut ſup. docui) inſinuatur apud acta præfectorum prætorio: deinde anni initio à præfectis prætorio mittitur ad præſides provinciarum: & à præſidibus proponitur in ſingulis civitatibus: ut omnes & ſinguli ſciant, quantum conferre oporteat. *d. l.* 1. *& d. Nov.* 128, *in princip.* Huic deſcriptioni

ptioni nec addere,nec detrahere licet.*d.l.*4.Quod ſi ultra debitam quantitatem exactor aliquid extorſerit, in duplum id reſtituit : & , ſi in hoc crimine perſeveret , capite punitur.*l.un.* Ex conſtitutione autem Leonis 61. ex primo delicto tenetur in duplum : ex ſecundo in quadruplum , & ab officio removetur cum infamia : ex tertio , capite plectitur.

XXI. *De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa.*

TErtio quæritur quomodo tributa exigantur , ſeu quomoco collatores ea ſolvere cogantur. Pignora capiuntur. *l.*2. & diſtrahuntur. *l.*1. vel curiæ cum onere ſolvendi tributi addicuntur. *Inf.de exactor.tribut.l.penult.*Exactor autem qui ſciens tributum ab aliquo non deberi , pignus cepit & vendidit, furti tenetur. *ſup. de furt. l. etiam.* 8.

XXII. *De apochis publicis , & de deſcriptionibus curialibus.*

QVarto quæritur quomodo caveatur collatoribus , ne bis 1
eadem tributa ſolvant. Cavetur apochis publicis , quæ & ſecuritates vocantur, *l.*1.2.3. quia debitori ejuſque patrimonio ſecuritatem tribuunt. Caſſiod. *lib.*11.*cap.*7.*Merito teſtimonium ſolutionis ſecuritas dicitur,de quo nõ ſolum animus,ſed ſubſtantia communiter, & recauta. Novel.*130.*cap.*1. Auguſti de cura pro mortuis,*Vbi eſſet recautum, quo illa cautio vacuata fuerat,indicavit.*Sudas, Ῥέκαυτον (ſic legendum, non ut in libris editis, ῥέκαυγον (παρὰ Ῥωμαίοις , ἀποχῆς εἶδος. Poſteriores vocarunt evacuatorias,ut quandoque Græci ἀκυρωσίας,quia per eas obligatio evacuatur & infirmatur. Cujac.*hic.*Item appellantur ἀποδείξεις.in Novellis paſſim:ubi vetus interpres vertit,*de ſuſcepta.*
¶ Quinto quæritur quomodo collatoribus proſpiciatur ne ul- 2
tra debitum exigantur. Proſpicitur deſcriptionibus ,de quibus paulo ante dixi ad *tit.de ſuperexactionibus.* Hæ vocantur deſcriptiones curiales:quia cujuſque curialis,id eſt,collatoris nomen, & modus collationis definitur. *l.* 1. Hactenus de tributis.

XXIII. *De canone largitionalium titulorum.*

DIctum eſt *tit.*16. conferri in publicum à ſubditis annonas, tributa, canonem, operas,& coëmpta: quoniam igitur actum eſt de annonis & tributis , cæteras collationes breviter pro ratione noſtri inſtituti percurramus.Canon largitionalium titulo-

titulorum eſt, qui ex more infertur theſauris, vel privato ærario, ex quo princeps dona & largitiones publice privatimve facit, & neceſſaria comparat. *inf. de cupreſſ. l. 2. & inf. de metal. l. 1.* vel exequitur. *inf. de pri. dom. Aug. l. ultim.* Idcirco idem dicitur comes theſaurorum, ſacrarum largitionum, & ſacrarum remunerationum ſeu munerationum. *inf. de commea. l. 2. & de palat. ſacrar. largit. l. palatinos.* 10. & *C. Th. de appellat. l. rationales.* 41. Cujacius *hic.*

XXIV. *Ne operæ à collatoribus exigantur.*

DE operis nota, alias illicite exigi. *l. un.* veluti ut ruſticus equos proſequatur. *inf. ne ruſtica. ad ull. obſeq. devoc. l. 1.* aut alia ſervitia præſtent. *inf. eod. l. 2.*

XXV. *De immunitate nemini concedenda.*

ALias licite exigi, & quidem neminem ab his excuſari, veluti ad Nili aggeres reparandos. *l. 2.* & ad portum, aquæductus, murorum inſtaurationem vel extructionem. *ſup. de operib. public. l. 6.*

XXVI. *De conditis in publicis horreis.*

DE coëmptis nota primo ſubditos cogi fiſco vendere ſpecies annonarias. *inf. de quibus mun. vel præſtat. nem. lic. ſe excuſ. l. 1. & 3. & C. Theod. de publ. compar. l. 2.* Cujac. *lib. 1. obſerv. c.* 35. frumentum vero ita coëmptum reponi in publicis horreis, ut inde uſui publico vel exercitui ſerviat, ſed ita ut antea vetus, quam novum frumentum inſumatur. *l. 1.*

XXVII. *Ut nemini liceat in coëmptione ſpecierum ſe excuſare, & de munere ſitoniæ.*

1 NOta ſecundo, hoc onus vendendi frumenti appellari coemptionem, ut *in hac rubrica, & in l. 2. inf. de frum. urb. Conſtant.* ſeu ſynoneton. *C. Theod. de public. compar. l. 1.* à Suda συνωνὴν, à quo onere nemo excuſatur. *l. 1. & inf. de quib. mu-*
2 *ner. vel præſtat. nem. lic. ſe excuſ. l. 1. & 3.* ¶ Nota tertio, munus emendi à provincialibus frumenti appellari *in hac rubr.* ſitoniam ἀπὸ τοῦ σίτου, id eſt, à frumento. Inde ſitonæ dicuntur, quibus cura frumenti comparandi incumbit, quod quidem munus perſonale eſt. *D. de muner. & honor. l. 1. §. perſonalia. l. munerum.* 18. *§. cura.* à quo ætas ſeptuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorũ excuſat. *D. eod. l. 3. §. cura.*

XXVIII. *De*

XXVIII. *De collatione donatorum, vel relevatorum, aut tranſlatorum, ſeu adæratorum.*

POſtquam egimus de iis quæ conferuntur, jam dicamus de fundis, quibus onus collationis impoſitum eſt. His accidunt quatuor, quæ in hac rubrica proponuntur, & à principe manant: donatio, relevatio, tranſlatio, & adæratio. Nam princeps interdum donat poſſeſſionem dempto canone, quandoque relevat fundum ab onere tributi, alias transfert ex una functione in aliam, nonnumquam adærat, id eſt, æſtimat, & pecunia taxat, quod in annonis conferebatur. In his omnibus fundis donatis, relevatis, tranſlatis, adæratis, jubent Imperatores Theodoſius, & Valentinianus. *l. un.* ſervari diſpoſitionem Antiochi præfecti prætorio, cujus definitionem extare in *l. ultim. Theodoſ. hoc tit.* Cujacius notat. Hæc igitur ſervatur in donatis, relevatis, tranſlatis, & adæratis.

XXIX. *De collatione æris.*

NOn eſt autem exiſtimandum adærationem hoc efficere ut omnimodo æs præſtetur. nam & quæ provinciæ æs præſtant, ut Cyprus, vice æris poſſunt juſtam æſtimationem inferre, quod & in argento obtinet. Itaque liberum collatoribus eſt, æs, vel argentum, aut æſtimationem ejus ſolvere. Aeſtimantur autem 20. æris libræ uno auri ſolido: & argenti libra quinque ſolidis. *l. un. & inf. de argen. pretio. l. un.*

XXX. *De diſcuſſoribus.*

IVris fiſcalis expoſitio tripertita eſt. ut *tit.* 1. expoſui. quoniam igitur abſoluta eſt prima pars de jure fiſci in univerſum; & ſecunda de cauſis, ex quibus aliquid ad fiſcum pertinet: ſupereſt tertia de rationibus fiſcalibus, quæ examinandæ ſunt à diſcuſſoribus. Hi Græce vocantur λογοθέται. nec aliter quam ex ſpeciali juſſu principis creari poſſunt. *l. ult.* Hic eſt finis tractatus de jure fiſcali: conſequenter dicendum de jure municipali.

XXXI. *De decurionibus, & filiis eorum: & qui decuriones habentur, quibus modis à fortuna curiali liberentur.*

TRactatus de jure municipali eſt bipertitus: prior pars eſt de perſonis, poſterior de muneribus & honoribus. Perſonæ municipales aut ſunt decuriones, aut ſimpliciter municipes. 1

¶ De

2 ¶ De decurionibus nota primo qui ſint decuriones, quod ex-
3 poſui *D.h.t.* ¶ Nota ſecundo varia privilegia tribui non ſolum
4 decurionibus, ſed etiam eorum filiis, ut *ibid.* notavi. ¶ Nota tertio decuriones à curiali conditione liberari variis modis, qui proponuntur in *l.ult.*

XXXII. *Si ſervus, aut libertus ad decurionatum adſpiraverit.*

Nota quarto nec ſervum. *l.2.* nec libertum, niſi jus aureorum annulorum ſit conſecutus, aut natalibus reſtitutus, poſſe fieri decurionem. *l.1.*

XXXIII. *De prædiis curialium ſine decreto non alienandis.*

Nota quinto decuriones in hoc comparari minoribus, quod non poſſunt prædia ſua vendere, niſi decretum præſidis, vel ejus qui vices præſidis obtinet, cauſa cognita alienationem permittat. *l.1. & ſup. de officio ejus qui vicem alicujus judicis obtinet. l.2.* ſed eo diſtingui, quod poſſunt ea ſine decreto donare, vel permutationis aliave quavis præter venditionem cauſa alienare. *l. ult.*

XXXIV. *Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo diſtributionis eorum.*

Nota ſexto, ſi curialis habeat liberos curiæ obnoxios, his omnino jure Codicis deberi quartam partem ex bonis paternis, nec ſatis eſſe, ſi eis relinquatur ea pars, quæ excludit querelam inofficioſi, id eſt, jure Codicis quadrantem, *ex Novel.* 18. trientem vel ſemiſſem legitimæ portionis. *l. ult.* Quod ſi curiali nulli ſint liberi, tunc quarta illa bonorum pars ipſi curiæ debetur. *l.1.* Hodie pro quarta parte eſt dodrans *ex Novel.* 18. *c.*2. & *Novel.* 38. & *Novel.* 89. *c.* 5. Finge extraneum heredem inſtitutum eſſe à curiali. modus diſtributionis bonorum hic eſt jure Codicis, ut curia quadrantem accipiat, extraneus heres dodrantem: ſed jure Novellarum è contrario heres habet quadrantem, curia dodrantem.

XXXV. *De imponenda lucrativâ deſcriptione.*

Non ſolum autem partem bonorum heredi non curiali aufert curia: ſed etiam ex ſua portione injugationes ſingulas eidem curiæ heres non curialis quatuor ſiliquas præſtare cogitur.

tur. *Lun.* eſt autem ſiliqua, viceſima quarta pars ſolidi;proinde quatuor ſiliquæ ſextam ſolidi partem conficiunt. Ab hoc onere quatuor ſiliquarum eximuntur. I. Res mobiles, aut ſe moventes. II. Tituli oneroſi, tantum enim lucrativis imponitur. Lucrativi tituli ſunt hereditas, legatum, fideicommiſſum, mortis cauſa vel inter vivos donatio. oneroſi ſunt emptio, permutatio, dos, donatio propter nuptias. III. Heredes curiales. IV. Heredes, qui ſunt in numero parentum, aut liberorum ipſius defuncti, licet curiales non ſint: tantum enim extraneis hæc deſcriptio imponitur. *d.l.un.* V. Eccleſiæ & alia loca pia. *ſup. de ſacroſ. Eccleſ. L. ſancimus res.* 22. *& Novel.* 131. *cap.* 5.

XXXVI. *De præbendo ſalario.*

NOta ſeptimo decuriones nemini poſſe ſalarium conſtituere ſine juſſu principis. *l. un.*

XXXVII. *Si curialis relicta civitate rus habitare maluerit.*

NOta octavo non licere decurioni civitatem relinquere, & ruri habitare. Pœna ſecus facientium eſt ruris confiſcatio. *l. un.* Hucuſque de decurionibus.

XXXVIII. *De municipibus originariis.*

COnſequenter agitur de municipibus, qui (ut expoſui *D. ad municipa. num.* 2.) partim ſunt originarii.

XXXIX. *De incolis, & ubi quis domicilium habere videatur, & de iis qui ſtudiorum cauſa in alia civitate degunt.*

PArtim voluntarii, ut incolæ. Incolæ autem dicuntur (ut eodem loco notavi) ratione domicilii. *l.* 5. 6. 7. Hinc quæritur, ubi quis domicilium habeat. Ibi quis domicilium habere dicitur ubi larem, rerumque ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit: unde rurſus non ſit diſceſſurus, ſi nihil avocet: unde ſi profectus eſt, peregrinari videtur: quo ſi rediit peregrinari deſiit. *l.* 7. Sed nec is qui ſtudiorum cauſa aliquo loco moratur, niſi decem annis tranſactis eo loci ſedes ſibi conſtituerit, nec ejus pater frequenter ad eum commeans, domicilium ibi habere creditur. *l.* 2. Cætera de domicilio vide *d. tit. D. ad municipal.* Hactenus dictum eſt de perſonis municipalibus, deinceps videamus de muneribus & honoribus, quos hæ perſonæ ſubeunt.

XL. *De*

XL. *De honoribus, & muneribus non continuandis inter patrem & filium, & de intervallis.*

DIfferentiam honoris & muneris, & quid utrumque ſit, expoſui ad *tit.D.de mun.& hon.* De his in præſentia duplex tractatus inſtituitur,alter generalis,alter ſpecialis. Conſtat autem tractatus generalis tribus partibus. Prima pars eſt de diviſione in perſonalia & patrimonialia. Omnis honor eſt perſonalis:munus autem partim eſt perſonale,partim patrimoniale, ut docui *d.tit.D.de mun. & honor. num.* 2. De honore & munere perſonali nota neminem poſſe honorem, aut munus continuare, immo nec inter patrem & filium continuationem honoris, vel muneris admitti, quia pro una perſona habentur. *l.*1.ſi modo alii idonei reperiantur, quibus injungi poſſit. *D. de mun. & honor.l.honor.*14.§.*ult.* Sed poſt temporis intervallum jure conſtitutum poteſt alicui idem vel alius honor deferri, aut munus injungi. Tempus autem varium eſt.nam ab honore ad eundem honorem datur quinquennii vacatio , ad diverſum triennii. legatione autem perfunctis, biennii vacatio conceſſa eſt. *l.* 2. Eandem triennii & quinquennii diſtinctionem in muneribus adhibendam cenſet Cujacius *arg. l.* 5. *D. de muner. & honor.*

XLI. *De muneribus patrimoniorum.*

DE muneribus autem patrimonialibus nota primo ea eſſe ab omnibus præſtanda.*l.*2. etiam ab iis qui immunitatem ſimpliciter ſunt conſecuti ; quoniam ea immunitas coanguſtatur ad munera perſonalia. *l.*3. Opus igitur eſt, ut patrimonialia nominatim à principe remittantur. *D. de vacat. & excuſat. mun. l.ſunt munera.* 11. Idem obtinet etiam in munere tutelæ, licet ſit perſonale. *D. de excuſat. l. ſpadonem.*15. §.*qui accipit.l. non tantum.* §. *eos qui. &* §. *ſeq.*

XLII. *Quemadmodum civilia munera indicuntur.*

1 NOta ſecundo , alia eſſe munera ordinaria , quæ ex ordine indicuntur , id eſt, quæ quiſque ſuo ordine ſubire cogitur. *ſup.tit.prox.l.* 1. *& D.de muner.& honor. l.* 3. §.*eos.&* §. *præſes.& de legationibus. l.*7.*l.vicarius.* 13. alia extraordinaria , quæ extra ordinem omnibus indicuntur , ut angariæ belli tempore. *ſup.tit. prox. l. ultim. & ſup. de ſacroſanct. eccleſ. l. neminem.* 11. *& inf.de vacat. public. muner. l. un.& D. de muner. & honor.l.cui muneris.* 12. *& de vacat. & excuſ.muner.l in*
2 *honoribus.* 8. §. *qui muneris.* ¶ Omnibus autem commune eſt,

ut pro modo fortunarum, non ultra vires patrimonii ſingulis
indicantur.*l.ult.& ſup.tit.prox.d.l.*1.¶ Ad hæc nota verbum *ci-* 3
vilia,in hac rubrica eſſe epithetum munerum.nam munus,mu-
nus civile, & munus publicum, unam & eandem rem ſignifi-
cant. *D.de muner.& honor.l.ult.& §.hæc omnia.* unde nihil re-
fert, utrum in ſeq. rubr. legas *munera*, an *publica munera:* cum
alii Codices aliam ſcripturam habeant. Hactenus prima pars
tractatur generalis de muneribus & honoribus.

XLIII. *De his qui ſponte publica munera ſubeunt.*

SEcunda pars eſt de immunitate, id eſt, vacatione munerum,
de qua quatuor quæſtiones diſſolvuntur. Prima quæſtio eſt,
ſi immunis ſponte ſua munus ſubeat,an ſibi præjudicium faciat,
& immunitatem amittat. Qui decurionem ſe fieri paſſus eſt,
immunitatem amittit.*D.de ju.immun.l.pen.§.ult.* niſi de immu-
nitate ſervanda pactus ſit,aut partem tantum decurionatus ad-
gnoverit, puta ad aliquos honores ſuſcipiendos: nam à cæteris
honoribus & muneribus excuſabitur.*l.*1.

XLIV. *De his qui à principe vacationem acceperunt.*

SEcunda quæſtio eſt, quis poſſit immunitatem concedere. 1
Nota primo poſſe plenam concedi ſpeciali beneficio prin-
cipis,ut jam notavi *tit.* 41. ¶ Nota ſecundo immunitatem re- 2
ſcripto principis conceſſam,limitari tribus modis.I.Ad tempus
concedi reſcripto principis poteſt,non in perpetuum.*ſup.de de-
cur. l.nemo.*14.*l. vacuatis.*19. II. Non valet niſi conceſſa ſit ex
juſtis & approbatis cauſis,veluti propter morbũ,aut inopiã.*l.un.*

XLV. *De vacatione publici muneris.* 1

NOta tertio per reſcriptum ea tantum videri remiſſa, quæ
ad tempus extra ordinem indicuntur, non ordinaria mu-
nera.*l.un.& D.de mun.& honor.l.cui muneris.*12.*& de vacat.&
excuſat.mun.l.in honoribus.*8.§.*qui muneris.*

XLVI. *De decretis ab ordine faciendis.*

NOta quarto nemini poſſe immunitatem decreto decurio-
num tribui, præterquam liberalium artium magiſtris, &
medicis.*l.*1.

XLVII. *De excuſationibus munerum.*

TErtia quæſtio eſt, quæ ſit cauſa immunitatis procatarcti-
ca. nam is, qui immunitatem tribuit, de quo fuit proxime

 dictum,

dictum, eſt cauſa efficiens. Cauſa procatarctica eſt excuſatio, de qua dixi ad *tit. D. de vacat. & excuſ. mun.* tria tamen in titulis ſequentibus notabimus.

XLVIII. *De quibus muneribus vel præſtationibus nemini liceat ſe excuſare.*

NOta primo quædam eſſe, à quibus nemo excuſatur, ut munera patrimonialia. *ſup. de mun. & hon. l. 2. 3. 5. 6. 7. pen. & ult. & D. de vacat. & excuſ. muner. l. 2. §. 1. & 2. l. ab his oneribus.* 10. *in pr. l. ſunt munera.* 11. Sequentes igitur excuſationes pertinent ad munera patrimonialia, quod etiam in multis ſequentium titulorum legibus expreſſum reperitur. *inf. tit. prox.*

XLIX. *Qui ætate ſe excuſant.*

NOta ſecundo varias eſſe excuſationum cauſas, propter quas aliqui ſunt à muneribus perſonalibus immunes. Prima cauſa eſt ætas major 70. annis. *l. ult. & ſup. de decur. l. 5. & D. eod. l. 2. §. ult. & de muner. & honor. l. 3. §. quamvis. & §. cura. & de vacat. mun. l. 2. §. 1. & de ju. immun. l. 3. & de excuſ. l. 2. in pr. & Inſt. eod. §. item major.*

L. *Qui morbo ſe excuſant.*

SEcunda eſt morbus ſonticus, ut cæcitas. *l. 1.* & morbus articularis. *l. 2.* gravior & diuturnior, quam prodagra. *l. 3.*

LI. *De his qui numero liberorum, vel paupertate excuſationem meruerunt.*

1 TErtia cauſa eſt numerus quinque liberorum. *l. 5. ult. & inf. de ſumptibus recuper. l. un. & D. de mun. & honor. l. 3. §. quamvis. & §. cura.* Verumtamen ſicut non excuſat ab honoribus. *l. 1.* ita nec à muneribus, quæ honoribus cohærent. *D. de va-*
2 *cat. & excuſ. mun. l. 2. §. 1.* ¶ Numerus tamen duodecim, aut tredecim liberorum ab omnibus accuſat. *ſup. de decurion. l. ſi quis decurio.* 24. ubi duplex lectio eſt, altera habet *duodecim*, altera *tredecim*. Cujacius vero emendat ſedecim, ex *l. 5. §. demonſtratur. D. de ju. immun.* Sed hæc emendatio contra liberorum auctoritatem non eſt neceſſaria: quia in *d. §. demonſtratur.* non requiritur numerus ſedecim liberorum, ſed ita in facto contigerat: & qui libellum ſupplicem obtulerat, ita ſpeciem poſuerat, quo facilius immunitatem impetraret, nam hæc immunitas à
3 principe eſt impetranda. *l. ult.* ¶ Interdum numerus trium liberorum

rorum excuſat, ut à legatione.*inf de legationibus.l.1.* & à tutela vel cura, ſi quis tres liberos habeat Romæ. *Inſt. de excuſ.in pr.* ¶ Quarta cauſa eſt paupertas.*l.ult.& D.de excuſ.l.7.& Inſt.eod. §.ſed & propter.* 4

LII. *De profeſſoribus & medicis.*

QVinta cauſa eſt, ſi quis medicus, aut philoſophus, aut rhetor, aut grammaticus, aut juriſperitus. *D.de excuſ.l.6.§.1. & §.& philoſophos.§.eſt autem imperatoris.& §.legum.* & vel in patria ſua medicinam exerceat, ſive dictas artes doceat.*d.l.6.§. amplius.* vel Romæ.*d.l.6.§.Romæ.* vel ſit intra numerum ſtatutum.*d.l.6.§.eſt autem & numerus.& §.ſeq.* decreto decurionum probatus.*l.5.7.8.& D.de excuſ.d.l.6.§.& utique.* vel ſaltem doctrina excellat, vel ſit medicus militum. *l.1.* aut in comitatu principis.*l.6.l.ult.* juriſperitus tamen immunitatem non habet, niſi Romæ doceat.*d.l.6.§.legum.*

LIII. *De athletis.*

SExta cauſa eſt, ſi quis ſit athleta. Sed in hoc plura requiruntur, ut immunitate fruatur. I. Vt per totam ætatem in ſacris certaminibus ſe exercuerit. II. Vt ter vicerit, & coronatus fuerit. III. Vt merito, non æmulis corruptis aut redemptis fuerit coronatus. IV. Vt ſaltem una ex dictis vicibus Romæ, aut in antiqua Græcia coronatus fuerit.*l.un.* Antiquam Græciam Cujacius interpretatur Italiam, ut cum Varro ait antiquam Græciam tauros vocaſſe ἰταλοὺς.

LIV. *De his qui non impletis ſtipendiis ſacramento ſoluti ſunt.*

SEptima cauſa eſt, ſi quis miſſionem non ignominioſam. *l.1.* ſed honeſtam (qua appellatione etiam cauſaria continetur. *l.2.*) impetraverit, vel nondum confectis legitimis ſtipendiis. *h. rub.* (dummodo ob ætatis ſenium dimiſſus ſit. *l.2.&* 3. alioquin vix immunitas aliqua ei conceditur. *D.de excuſat.l.8.§.qui autem intra.*)

LV. *Quibus muneribus excuſantur hi, qui poſt impletam militiam vel advocationem, per provincias ſuis commodis vacantes commorantur, & de privilegiis eorum.*

VEl impletis legitimis ſtipendiis, id eſt, viginti annorum, *l.un.& ſup.tit.prox.l.ult.& ſup.quand.provoc.non eſt neceſſ. l.pen.& ſup.de excuſat.veter.l.1.*

L V I. *De conductoribus vectigalium fiſci.*

OCtava cauſa eſt conductio vectigalium fiſci. *l.unic.*

L V I I. *De libertinis.*

NOna cauſa eſt, ſi libertus munera ſubire recuſet, ubi domicilium habet, propterea quod in patria patroni munera ſubire cogitur. Hæc excuſatio reprobatur. *l.un.& D.ad municipal.l.libertus.17.in pr.*

L V I I I. *De infamibus.*

1 DEcima cauſa eſt infamia. Hæc quoque excuſatio repro-
2 batur.*l.un.& ſup.de decur.l.nec infames.*13. ¶ Nota primo infames, licet ab oneribus non excuſentur, tamen ad honores non admitti.*d.l.un.& inf.de dignit.l.2.*

L I X. *De reis poſtulatis.*

NOta ſecundo reum poſtulatum, inter infames non connumerari. quamvis enim novos honores non poſſit petere. *l.un.* niſi annus lapſus ſit, & per eum non ſteterit quominus intra annum cauſa terminaretur. *D.de mun. & honor. l.5.in pr.* tamen priſtinos honores retinet. *D.ad municip.l. libertus.17.§. in quaſtionibus.*

L X. *De his qui in exilium dati, vel ordine moti ſunt.*

NOta tertio damnatos ad tempus, finito eo tempore non manere infames, ſed recipere priſtinam dignitatem. *l.1.& 2.& ſup.ex quib.cauſ.infam. irrog. l.3.* niſi eo crimine damnati ſint, quod ipſo jure infamiam importat. *D.de his qui notant.infam. l.6.§.1.& de public.jud.l.7.*vide *Centur.2.quaſt.20.*

L X I. *De filiisfamilias, & quemadmodum pater pro his teneatur.*

1 VNdecima cauſa eſt, ſi quis una cum patre ſuo, in cujus poteſtate eſt, ad munus vocetur: nam filius eſt liberandus, ne
2 duo ex eadem domo ſimul onerentur. *l.3.* ¶ Nota ſi filiusfamilias voluntate patris fiat decurio vel munus ſubeat, periculum pertinere ad patrem. *l.1. & ſup.de decur.l.5.*

L X I I. *De periculo ſucceſſorum parentis.*

ET ad heredem patris.*l.un. & ſup. de decurion.l.1.*

LXIII. *De mulieribus, in quo loco munera ſexui congruentia, & honores adgnoſcant.*

DVodecima cauſa eſt ſexus. Nam mulier excuſatur à muneribus perſonalibus ſexui non congruentibus, item à congruentibus excuſatur in loco originis ſuæ, ſi alibi nupta ſit, quia ſequitur domicilium mariti,& ibidem honores atque onera ſexui congruentia ſuſcipit. munera vero patrimonialia ibi ſuſtinet, ubi bona poſſidet. *l.un.*

LXIV. *De legationibus.*

DEcima tertia cauſa eſt legatio.nam legatione functis conceditur vacatio biennii.*ſup.de hon.non conti.l.2*.dummodo tranſmarina legatio fuerit. *l.2.* Multo autem magis ſine dubio, eo ipſo tempore quo quis legatione fungitur, ab aliis muneribus excuſatur.Cætera de legationibus vide *D.h.t.*

LXV. *De excuſationibus artificum.*

DEcima quarta cauſa eſt, ſi quis aliquam ex artibus hoc titulo comprehenſis exerceat. In notitia legi primæ ſubjecta medicorum appellatione ſignificantur chirurgi, ut *in l.7.§. ult.& l.8.in pr.D.ad leg. Aquil. & in §.præterea. & §.ſeq. Inſt. eod.& in l.cum de lanionis.8.§.in inſtrumento. D.de inſtr. vel inſtrum.lega.*in t.autem.*ſup.de profeſſ.& medic.*dictum eſt de medicis,qui manu non operantur,ſed liberalem artem exercent,& hodie medici phyſici appellantur.

LXVI. *De potioribus ad munera nominandis.*

DEcima quinta cauſa eſt, ſi vocatus ad munera civilia contendat alium potiorem eſſe nominandum.*l.un.*

LXVII. *Si propter inimicitias creatio facta ſit.*

DEcima ſexta cauſa eſt, ſi quis propter inimicitias ad munus vocatus ſit: quia favore reipub. non odio ejus qui nominatur,munera publica injungi debent.*l.un.* Abſoluta eſt tertia quæſtio de immunitate,id eſt,quæ ſit cauſa immunitatis.

LXVIII. *De ſumptuum recuperatione.*

QVarta quæſtio eſt, an qui, ut à munere injuncto ſe excuſaret, ſumptus in litem fecit, eos repetere poſſit, & à quo eos repetat. Reſpondetur ſumptus ei à nominatore eſſe reſtituendos. *l.un.& ſup.de decur.l.2.& ſup.de excuſ.tut.l.ſeve-*

riter.14. Abſoluta eſt ſecunda pars tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXIX. *Si poſt creationem quis deceſſerit.*

Tertia & ultima pars eſt de morte ejus, qui creatus ſeu nominatus eſt ad aliquod munus, ſed ante diem ejus muneris ſubeundi deceſſit. Hoc caſu ejus heres non eſt obligatus. *l. un.* quia morte creati finitur creatio. Hic eſt finis tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXX. *De tabulariis, ſcribis, logographis, & cenſualibus.*

1 Deinceps conſiderantur ſpecialiter varia munerum genera. In primo genere collocantur tabularii, ſcribæ, logographi, & cenſuales, quorum omnium expoſitionem ex doctiſſimo
2 Cujacio afferam. ¶ Tabularii, eorum quæ publico inferuntur & debentur, rationes conficiunt. *ſup. de ju. fiſ. l.2. & de exactor. trib. l.1. & 7. & de immun. nem. conced. l.1. & inf. de cenſib. l.1. & de*
3 *numerar l.2.* ¶ Scribæ ſunt curiarum ſive magiſtratuum municipalium ſcribæ, nam hic neque de prætoris ſcriba agitur, de quo eſt *l. ult. ſup. de magiſtr. conv.* neque de clariſſ. ſcriba, qui in provinciis eſt quaſi prætor tutelaris quidam, de quo *Nov. 94. &*
4 *Nov. Conſtantini περὶ συνηθειῶν τοῦ σιτίου.* ¶ Tabulariis ſimiles ſunt logographi. nam hi quoque rationibus tributorum ſcribendis occupantur. *Nov. 128. c. 13.* ſed ejuſdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes ſunt. *l. ult.* ¶ Cenſuales
5 ſunt, qui operam ſuam accommodant magiſtro cenſus in urbe, & acta ſenatus conficiunt. *ſup. de teſtam. l. teſtamenta. 18. l. conſulta. 23. & inf. de privil. ag. in reb. 2. & 4. & C. Th. de ſtud. lib. l. 1.* & in provinciis cenſus & patrimonia deſcribunt. Cujac. *hic.*

LXXI. *De ſuſceptoribus, præpoſitis & arcariis.*

1 In ſecundo genere ponuntur ſuſceptores, præpoſiti, & arcarii:
2 quorum definitionem ibidem ex Cujac. ſumamus. ¶ Suſceptores ſunt, qui annonis & tributis recipiendis præpoſiti ſunt.
3 *D. de cenſib. l. 5. in fin.* ¶ Præpoſiti ſunt, qui horreis, in quibus ſpecies fiſcales deponuntur. *l. 2.* vel pagis ſunt præpoſiti. *ſup. de ju.*
4 *fiſ. l. ſuper. 9.* ¶ Arcarii ſunt, qui his, quæ in arcam præfecti prætorio inferuntur, ſuſcipiendis præpoſiti ſunt. *l. ult. & ſup. de his qui ex pub. rat. mut. accep. l. 1. & de cano. largit. tit. l. 3. & Edict. Juſtin. 13.*

LXXII. *De*

LXXII. *De ponderatoribus, & auri illatione.*

IN tertio genere ſunt ponderatores, qui Græce vocantur *ζυ-* 1
γοστάται.hi numeros probant.*l.2*: & ſigna ponderum nummis
imprimunt. *Edict.Iuſtin.*11. ¶ Obiter nota primo, liberum eſſe 2
collatoribus ſolidos cuſos, vel maſſam auri, fiſco inferre, dum-
modo æqua lance & libramentis paribus appendatur.*l.1*. ¶ No- 3
ta ſecundo libram auri conſtare 72.aureis.*ſup.titul prox.l.1.*

LXXIII. *De auri publici proſecutoribus.*

NOta tertio auri publici tranſmiſſionem proſecutoribus committi præcepto comitis ſacrarum largitionum, quod vocatur proſecutoria. *l.un.*

LXXIV. *De his, quæ ex publica collatione illata ſunt, non uſurpandis.*

NOta quarto aurum quod à collatoribus in publicum infertur,non eſſe mutuo dandum. *ſup.de his qui ex publ.ration.mut.pec.ſumpſ.l.1.& 2.*& omnino nihil eorum, quæ in publicum inferuntur, eſſe à quopiam ullo modo uſurpandum, ut hic titulus oſtendit.

LXXV. *De auro coronario.*

NOta quinto neminem aurum coronarium, quod in coronis principi offertur, præſtare compellendum, niſi ratione conſuetudinis. *l.un.*ut Iudæos. *ſup.de Iud.l.Iudæorum.*17.

LXXVI. *De irenarchis.*

IN quarto genere ſunt irenarchæ,quorum munus inter perſonalia refertur.*D.de muner.& hon.l.ult.§.irenarchæ.*ubi dicuntur diſciplinæ publicæ & corrigendis moribus præfici. Dicuntur autem irenarchæ ἀπὸ τοῦ ἄρχειν τῆς εἰρήνης, quia pacem & quietem per ſingula territoria tuentur. *l. vn.* Ad horum officium pertinet latrones conquirere, apprehendere, ac de ſociis & receptoribus interrogare,& interrogationes literis incluſas atque obſignatas, ad cognitionem magiſtratus mittere. *D.de cuſtod. reor.l.6.*

LXXVII. *De argenti pretio, quod theſauris infertur.*

IN quinto genere ſunt theſaurorum præpoſiti. *ſup. de canon. largit. titul. l.1. & inf. de murilegul. l. privatæ.* 14. Hi erant

 ſub

ſub diſpoſitione Comitis ſacrarum largitionum, ut conſtat ex Notitia Imperii. His omnis ſumma auri, vel argenti, vel ſpecie-
2 rum ſacris largitionibus inferendarum conſignatur. *d.l.1.* ¶ Notandum hoc loco eſt, qui argentum inferre debet, poſſe pro argento aurum inferre, ita ut pro ſingulis auri libris quinos ſolidos inferat. nam argenti libra æſtimatur quinque ſolidis, ut auri libra 72. ſolidis. *ſup. de ſuſcept. l.5. & 20.* æris libræ, uno ſolido. *ſup. de collat. æris. l. un.* Expoſitis juribus fiſcali & municipali, finis imponitur libro decimo.

LIBER VNDECIMVS.

DVOBVS poſtremis libris Codicis explicantur jura urbi & municipiis communia, quæ quidem ad quatuor capita referuntur: primum eſt de univerſalibus ſeu corporibus: ſecundum de cenſibus: tertium de dignitatibus: quartum de apparitoribus. horum duo priora declarantur hoc libro: reliqua duo libro ſequenti. Quocirca præcedentis & ſequentis, ita etiam hujus libri duæ ſunt partes, quarum prior eſt de corporibus & univerſitatibus, poſterior de cenſibus.

TIT. I. *De luſtralis auri collatione.*

CORporum & univerſitatū ſeu collegiorum (nam plura ſunt nomina eandem rem ſignificantia. *D. quod cujus. univ. nom. l.1. in pr. & §.1.*) multa & varia ſunt genera. Primum eſt mercatorum, ſeu negotiatiorum. Hi præſtabant aurariam penſionem, quæ vocatur aurum luſtrale, quia ſingulis luſtris præſtabatur: & à Lampridio in Alexandro aurum negotiatorium, quia præſtabatur à negotiatoribus. Hanc collationem Anaſtaſius ſuſtulit, ut Euagrius & Zonara teſtantur. quare Cujacius utramque hujus tituli conſtitutionem Anaſtaſii eſſe arbitratur.

II. *De naviculariis, ſeu naucleris publicas ſpecies deportantibus.*

1 SEcundum eſt naviculariorum. *ſup. de hered. decur. l.1. D. de ju.*
2 *immun. l.5. §. ul.* ¶ Horum alii ſunt in urbe. *ſup. quod cujuſque univerſ. nom. l.1. in fi. pr.* veluti qui annonæ urbis ſerviunt. *D. de ju. immun. d. l.5. §. negotiatores. & §. licet.* alii in provinciis. *l.4.* ut in Africa, *C. Th. h. t. l. naviculariros Africanos. 17.* & in Hiſpania *C. Th.*

C.Th.eod.tit.l.naviculari Hiſpaniarum.8. ¶ Rurſus alii annonæ inſerviunt.*l*.1.2.5.*& legib.ſup.adductis*:alii lignis ſubvehundis.*d.l.navicularios Africanos*. Cujacius addit locum Symmachi, *Navicularios lignorum obnoxios functioni*. 3

III. *De prædiis & omnibus rebus naviculariorum.*

1 NOta primo non ſolum perſonas eſſe functioni naviculariæ obnoxias,ſed etiam prædia.*l*.1.non tamen qui fundum navicularii juris emit, ob hanc cauſam fit navicularius, licet functionem naviculariam adgnoſcere teneatur.*d.l*.1.*& l*.2.¶ Nota ſecundo,bona navicularii inteſtato ſine ſucceſſoribus defuncti, non pertinere ad fiſcum, ſed ad corpus naviculariorum. *ſup.de hered.decur.l*.1. 2

IV. *De navibus non excuſandis.*

NOta tertio, etiam alios præter navicularios poſſe habere naves:ſed has non excuſari à felici embola, id eſt, à tranſvectione publicæ annonæ.*l*.1. etiamſi ad veteranos pertineant. *D.de veteran.l.pen*.§.1.Immo neque Eccleſiarum, neque perſonarum in dignitate poſitarum naves excuſantur, ſi ultra duo millia modiorum capiant.*l*.2.

V. *Ne quid oneri publico imponatur.*

NOta quarto naufragii periculum pertinere ad eum qui privatum onus navi publica annona oneratæ impoſuit. *l.un.*

VI. *De naufragiis.*

NOn ad navicularium,ſi modo intra annum apud præſidem provinciæ caſum conteſtetur, & probet, ut res ad præfectum prætorio referatur. *l*.2. Nec ad collatores,qui ſemel functionem præſtiterunt.*l*.4.Navis autem quocumque ſit per naufragium expulſa, ad dominum pertinet,non ad fiſcum. *l*.1.

VII. *De metallariis, & metallis, & procuratoribus metallorum.*

TErtium eſt metallariorum, qui metalla effodiunt. Horum alii ſunt ſua ſponte metallarii. *l*.1. alii conditionales, id eſt, huic conditioni obnoxii, quam deſerere non poſſunt. *l.ultim.* ¶ Procuratores autem metallorum ſunt, qui ex curialibus ordinantur, ut metallicum canonem exigant.*l*.4. 1 2

VIII. *De murilegulis & gynæciariis, & procuratoribus gynæcii, & de monetariis & baſtagariis.*

1 QVartum eſt murilegulorum, qui ſunt muricis aliorumque conchyliorum piſcatores, huic conditioni obnoxii, adeo ut non poſſint ad ullam militiam vel dignitatem adſpirare. *l. murilеguli.* 11. ſufficit autem ſolum patrem, vel ſolam matrem eſſe huic conditioni obnoxiam, ut etiam filii ſint murileguli. *l.*
2 *hi qui.*12.*& l.pen.*¶ Quintum eſt gynæciariorum, qui ſunt addicti contexendis conficiendiſque veſtibus imperialibus & mi-
3 niſteriorum imperialium.*Inf.tit.prox.l.*1.Cujac.*hic ad l.*2.¶ Adjunguntur gynæciariis procuratores gynæcii, ut ſuperiori titulo metellariis adjungebantur procuratores metallorum. procuratores adminiſtrationem aliquam habent: metallariorũ & gynæciariorum nulla eſt adminiſtratio, ſed tantum miniſterium &
4 ſervile officium.¶ Sextum eſt monetariorum, qui monetas cu-
5 dunt.*l.*1.*&* 7.¶ Septimum eſt baſtagariorum, quibus incumbit rerum ad fiſcum pertinentium vectura, quam propriis jumentis faciunt, excepto quinto quoque jumento, quod à fiſco præbetur.*l.*4.*l.æternam.*8.

IX. *De veſtibus holoberis, & auratis, & de tinctione ſacri muricis.*

OCtavum eſt baphiorum, ad quos tinctio purpuræ Imperatorum propriæ pertinet. Cæteris & tinctio, & uſus, commerciumque purpuræ interdicitur. Veſtes autem holoberæ, id eſt, holoſericæ, quæ ſunt totæ ſericæ, ſi purpureæ ſint, tam viris, quam mulieribus interdicuntur. ſi non purpureæ, ſolis mulieribus permittuntur, quemadmodum & auratæ.*l.*1.2.4.*& ſup.quæ res ven.non poſſ.l.*1.

X. *De fabricenſibus.*

NOnum eſt fabricenſium, qui in publicis fabricis arma bellica fabricant. Iuſtin. *Nov.*85. hoc nomen tribuit etiam deputatis, qui arma non fabricabant, ſed militum arma procurabant. De ſucceſſione fabricenſium dictum fuit in *tit. de hered.decur.*

XI. *De veteris numiſmatis poteſtate.*

1 DEcimum eſt ponderatorum, ad quos pertinebat nummorum ſignatio & probatio, ut notavi *tit.* 72. *libri præcedentis.*

dentis. ¶ Nota primo veterum & recentiorum nummorum, 2
qui æque probi ſunt, & ejuſdem ponderis, eandem eſſe æſtimationem & poteſtatem. *l.* 1. *&* 3. ¶ Nota ſecundo, imminuta num- 3
mi æſtimatione, ſimiliter minui pretium rei nummo illo æſtimatæ. *l.* 2. verbi gratia, ſervi ſecundum Iuſtiniani diſtinctionem æſtimantur decem aut viginti aut 50. aut 60. ſolidis. *ſup. de comm. ſerv. man. l.* 1. §. *ne autem.* pone igitur, imminutam eſſe poſt eam conſtitutionem ſolidorum poteſtatem: nihilominus ſervi totidem ſolidis æſtimabuntur, quot Iuſtinianus conſti-
tuit. ¶ Nota tertio contra hodiernam conſuetudinem, pro ſoli- 4
di permutatione nulli licere aliquid exigere: id enim Iuſtinianus prohibet pragmaticæ ſanctionis *c.* 20.

XII. *Nulli licere in frenis, equeſtribus ſellis, & in balteis margaritas, & ſmaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis.*

VNdecimum eſt artificium palatinorum, qui ſoli poſſunt imperialia ornamenta facere, & margaritas, ſmaragdos, hyacinthos frenis, equeſtribus ſellis, balteis aptare: aliis nec in privatū uſum, nec ut principi offerant, hæc facere licet. *l. un.*

XIII. *De claſſicis.*

DVodecimum eſt claſſicorum, qui navibus amnicis deputati ſunt ad flumina purganda, & alias neceſſitates.

XIV. *De decurialibus urbis Romæ.*

DEcimum tertium eſt decurialium urbis Romæ. *C. Th. h. tit. l.* 4. qui ſenatus acta perſcribunt, & ſcrinia ſervant, Caſſiod. *lib.* 5. *variar. cap.* 21. *&* 22. His qui præeſt, vocatur judex. *l.* 1. Caſſiod. *d. c.* 22. vel Rector decuriæ, Caſſiod. *d. cap.* 21. *&* 22.

XV. *De privilegiis corporatorum urbis Romæ.*

DEcimum quartum eſt corporatorum urbis Romæ, ſub quo variæ ſpecies continentur.

XVI. *De piſtoribus.*

VT piſtores, qui etiam mancipes vocantur. *l. un. & inf. de frum. urb. Conſtant. l.* 1. *&* 2. hi conficiebant panes civiles, qui popularibus. *d. l.* 1. & ſcholaſticis diſtribuebantur. *inf. de annon. civil. l.* 1.

XVII. *De ſuariis, & ſuſceptoribus vini, & cæteris corporatis.*

1 Item ſuarii, qui ſuillam carnem à collatoribus ſuſcipiebant; & ſuſceptores vini, qui ſimiliter vina ſuſcipiebant. *ſup. de ſuſ-*
2 *cept. l. modios. 9.* ¶ Item decani, ſeu copiatæ, qui cadavera ſepe-
3 liunt. *ſup. de ſacroſanct. eccleſ. l. 4.* ¶ Item collegiati, qui ex diverſis corporibus eligebantur, ut incendiis, & aliis reipub. neceſſitatibus ſubvenirent. *l. un. & ſup. de commerc. & mercat. l. penult.* Non tamen Romæ tantum erant collegiati, ſed etiam in aliis civitatibus. *Nov. Major. 1. verſic. de collegiatis.*

XVIII. *De ſtudiis liberalibus urbis Romæ & Conſtantinopolitanæ.*

Decimum quintum eſt profeſſorum. Nota neminem poſſe publice docere, niſi publica auctoritate ſit ei permiſſum: & publicum profeſſorem non poſſe in privatorum ædibus docere. *l. un.*

XIX. *De honoratorum vehiculis.*

Decimum ſextum eſt reipublicæ vel civitatis: de qua inſtituuntur plures tractatus. Primus tractatus eſt de urbis vel civitatis privilegiis. Primo urbis Romæ privilegium proponitur, ne quis in ea carrucis uti poſſit, niſi ſit civili aut militari dignitate præditus. *l. un.*

XX. *De privilegiis urbis Conſtantinopolitanæ.*

Secundo urbi Conſtantinopolitanæ datur privilegium, ut veteris Romæ prærogativa fruatur. *l. un.*

XXI. *De metropoli Beryto.*

Tertio Beryto tribuitur privilegium, ut ſit metropolis Syriæ Phœnices una cum Tyro. *l. un.* Eſt autem his tribus urbibus, Romæ, Conſtantinopoli, Beryto, commune privilegium, ut in his jura doceri poſſint. *D. procem. §. hæc autem tria.*

XXII. *De canone frumentario urbis Romæ.*

Secundus tractatus eſt de frumento & canone frumentario pertinente ad urbem Romam, vel ad Conſtantinopolim, quæ eſt nova Roma, vel ad Alexandriam. Quod ad Romam attinet, provinciales frumentum conferebant populo Romano alendo,

quod

quod advehebatur à naviculariis, de quibus ſupra dictum fuit. quin etiam oleum, & ſuillam bubulamque carnem. quæ omnia ſpecierum appellatione continentur. *l.* 1. *cum ſim.*

XXIII. *De frumento urbis Conſtantinopolitanæ.*

COnſtantinopoli annona diſtribuitur primo ſingulis domibus, quibus in pane cocto præbetur. *l.* 1. ubi mancipum appellatione ſignificantur piſtores, ut notavi *tit.* 16.

XXIV. *De annonis civilibus.*

SEcundo ſingulis ſcholaſticis viritim, non cuique ſcholæ in univerſum. *l.* 1.

XXV. *De mendicantibus validis.*

TErtio mendicantibus non validis. *l. un.*

XXVI. *De nautis Tyberinis.*

OBiter nota, eos, qui naves habent, non excuſari à canonis frumentarii ſubvectione. *l. un.*

XXVII. *De frumento Alexandrino.*

EX frumento Alexandrino ſumitur canon frumētarius tam populi Romani vel Conſtantinopolitani, qui Romam vel Conſtantinopolim advehitur. *l.* 1. quam populi Alexandrini. *l.* 2.

XXVIII. *De Alexandriæ primatibus.*

VT igitur frumentum Alexandrinum in urbem vehi poſſit, flumen repurgandum eſt, cujus repurgationis onus olim corporatis Alexandriæ incumbebat, proinde cura ad primates ſeu principales Alexandriæ pertinebat: ſed hujus tituli conſtitutio eos hoc onere liberat, ſimulque jubet quadringentos ſolidos ex dinummio Alexandriæ vectigali in hanc repurgationem prærogari, deinde ex titulo nautarum impleri.

XXIX. *De jure reipublicæ.*

TErtius tractatus eſt de variis reipubl. juribus: veluti ut ſententia contra civitatem indefenſam lata, non valeat. *l.* 1. & tam in hac quam in aliis cauſis comparetur pupillo vel adoleſcenti. *l.* 1. *& ſup. de offic. ejus qui vic. alic. jud. obt. l.* 2. *& quib. ex cauſ. major. in integ. reſt. l.* 4.

XXX.

XXX. *De adminiſtratione rerum ad civitatem pertinentium.*

QVartus tractatus eſt de rerum ad civitatem pertinentium adminiſtratione, de qua dixi *D. h. t.*

XXXI. *De vendendis rebus civitatis.*

1 AVt venditione, de qua nota primo prædia, mancipia, & panes civiles ad urbem Conſtantinopolitanam pertinentes, non poſſe vendi ſine permiſſu principis. Pertinentia vero ad alias civitates non poſſe vendi, niſi curiæ decreto ſacroſanctis euangeliis propoſitis facto, & apud præſidē provinciæ inſinua-
2 to. *l. ultim.* ¶ Nota ſecundo, poſt venditionem perfectam non admitti adjectionem pretii, licet admittatur in cauſa fiſcali. *l.* 1. quia civitates utuntur jure privatorum, & mīnus eis jura favent quam fiſco, ut notavi *ſup. de fide & ju. haſt. fiſcal. num.* 3.

XXXII. *De debitoribus civitatum.*

1 QVintus tractatus eſt de debitoribus civitatum. Nota primo, à debitore civitatis, qui eſt ſolvendo, non eſſe pe-
2 tendam ſortem, ſed annuas uſuras. *l.* 2. *in pr.* ¶ Nota ſecundo debitorem civitatis, antequam debitum ſolvat, non admitti ad honores. *l.* 1.

XXXIII. *De periculo nominatorum.*

NOta tertio non ſolum adminiſtratores rerum ad civitatem pertinentium & eorum ſucceſſores teneri, ſed etiam nominatores, & fidejuſſores. De nominatoribus nota duumviros ſolitos eſſe ſibi nominare ſucceſſores, & ex ea nominatione teneri, non tamen præſtare periculum nominationis ab eo factæ quem nominarunt. Exempli gratia, ſi Mævio Titius ſucceſſit, Titio Sempronius: quia Mævius Titium, Titius Sempronium nominavit: adminiſtrationis Titianæ periculum pertinet ad Mævium: Sempronianæ non ad Mævium, ſed ad Titium. *l.* 2.

XXXIV. *De periculo eorum qui pro magiſtratibus intervenerunt.*

IDem dicendum de fidejuſſoribus, qui pro adminiſtratore intervenerunt: nam adminiſtrationis periculum ſubeunt, non nominationis ab eo factæ, pro quo interceſſerunt, & ſi magiſtratus in pœnam incidat, puta ob pecuniam publicam interverſam,

verſam, fidejuſſor in ſortem tenetur, ut rempub. indemnem præſtet, in pœnam vero non eſt obligatus. *l. un. & D. de fidejuſſor. l. fidejuſſores.* 68. *in pr.*

XXXV. *Quo quiſque ordine conveniatur.*

NOta quarto ſervandum eſſe ordinem in conveniendis reipub. debitoribus ob honorem vel munus geſtum. pro cujus ordinis expoſitione diſtinguendum eſt, aut enim duobus honor injunctus eſt, aut munus pro diviſo, aut munus pro indiviſo. Primo caſu conveniuntur hoc ordine, adminiſtrator, ſucceſſor, fidejuſſor, nominator, collega. *l.* 3. *&* 4. *& D. de adminiſtrat. tutor. l. ſi pupillus.* 45. *& ad municip. l. Imperator.* 11. Secundo caſu idem eſt ordo. *l.* 2. *& ſup. de conven. fiſc. deb. l.* 3. Tertio caſu ſic conveniuntur, adminiſtrator, ſucceſſor, collega, fidejuſſor, nominator. *d. l.* 3. *& ſup. de magiſtr. conven. l.* 4.

XXXVI. *Ne quis liber invitus actum gerere cogatur.*

NOta quinto, eum, qui actum reipub. geſſit, ex eo geſtu teneri, licet invitus gerere non cogatur, quia ut privati, ita & reſpublica ſervis actoribus uti ſolet, qui pecunias fœnerent, exigant, ſtipulentur, rationes tractent. *l.* 1. *&* 2.

XXXVII. *Sumptus injuncti muneris ad omnes collegas pertinere.*

NOta ſexto, eos omnes, quibus munus injunctum eſt, ſumptus illius muneris exequendi cauſa præſtare debere, & ſi unus officio functus ſit, reliquos ei pro portionibus teneri. *l. un.*

XXXVIII. *De his qui ex officio, quod adminiſtraverunt, conveniuntur.*

NOta ſeptimo adminiſtratorem, qui minus caute pecuniam reipub. credidit vel commiſit, tantum in ſortem teneri reipublicæ, non etiam in uſuras, dummodo vacet dolo & lata culpa. Ejus vero pecuniæ, quæ apud eum remanſit, & uſuras præſtat. *l. un. & D. de uſur. l. cum quidam.* 17. *§. pen. & ad municip. l. Lucius.* 21. *§.* 1. *& de adm. rer. ad civit. pertinent. l. ult. in pr.*

XXXIX. *De ſolutionibus & liberationibus debitorum civitatis.*

NOta octavo, quamvis debitores reipublicæ locupletes non cogantur inviti ſolvere ſortem. *ſup. de debit. civit.*

l. 2.

l.2.in pr. tamen eos poſſe ſponte ſua ſolvere, atque ita liberari, dummodo ſi actori reipub. ſolverint, probent pecuniam, quam ſolverunt, in rem civitatis verſam eſſe, vel ab actore accipiant apocham, à curatore reipub. adſignatam. *l. un.* De verbis ſolutionis & liberationis dixi ad *tit. de ſolut. & liber. num.* 1.

XL. *De ſpectaculis, & ſcænicis, & lenonibus.*

SExtus tractatus eſt de ſpectaculis, quæ populo exhibentur. Nota primo ſcænicos, qui in ſcæna ſui ſpectaculum quæſtus cauſa populo exhibent, jure tolerari, ſed infamia notari. *D. de his qui not. infam. l.2.§. ult.* Quid mirum, ſi ſcænici tolerantur, cum olim tolerarentur etiam proſtibula, & lenocinia, & inde vectigal exigeretur? Verum hæc per ultimam conſtitutionem hujus tituli ſunt ſublata.

XLI. *De expenſis publicorum ludorum.*

NOta ſecundo, cum in ſpectaculo impenſæ fiant, permiſſum eſſe præſidi provinciæ, ut hos ſumptus in neceſſariam murorum refectionem convertat, ſic tamen ut his refectis iterum ſpectacula populo exhibeantur. *l. un.*

XLII. *De aquæductu.*

NOta tertio, ad has impenſas nihil conferre poſſeſſores prædiorum, per quæ publicus æquæductus tranſit: tantum enim vectigal præſtat formarum aquæ repurgandarum gratia. *l. 1. & D. de act. emp. l.1. in venditione.* 41. Qui vero beneficio principis (nam aliter non licet. *l 2.5. & ult.*) aquæ ex publico aquæductu in ſuum fundum jus habet, ne quidem aquæductus repurgandi cauſa aliquid confert, ne videatur potius illud jus emiſſe, quam ex mera principis liberalitate habere. itaque ſumptus ad aquæductus reparationem neceſſarii ſumuntur ex vectigalibus, qui ex ſcalis, id eſt, ex trajectu maris, & ex operariis Lycizenis colliguntur. *l. 7.*

XLIII. *De gladiatoribus penitus tollendis.*

NOta quarto, cruenta ſpectacula ſublata eſſe, proinde ſublatum eſſe uſum gladiatorum. *l. un.*

XLIV. *De venatione ferarum.*

EAdem ratione dicendum eſt, prohibitum eſſe cruentum ſpectaculum pugnantium cum beſtiis in arena. Cæterum extra arenam beſtias venari omnibus permittitur. *l. un.*

XLV. *De*

XLV. *De majuma.*

Majumæ vero, quæ aliquando fuit prohibita, uſus reſtituitur. *l. un.* majuma eſt ludicrum in aquis certamen à Romanis inſtitutum ad urbem Oſtiam menſe Majo, ſi Sudæ credimus. Ergo majuma dicitur vel ſecundum Sudam à menſe Majo, vel ab Hebraico vocabulo מים *majim*, quod aquas ſignificat, quia hoc certamen in aquis edebatur.

XLVI. *Vt armorum uſus inſcio principe interdictus ſit.*

Septimus tractatus eſt de armis, quorum uſus privatis inſcio principe interdicitur. *l. un.* Adde *Nov.* 85. *de armis.* Hic eſt finis tractatuum ad civitates & reſpublicas pertinentium. Pergamus in aliis corporibus enarrandis.

XLVII. *De agricolis, cenſitis, & colonis.*

Decimum ſeptimum eſt corpus agricolarum. Nota primo plura eſſe agricolarum genera. I. Servos. *l.* 3. *l.* 7. *l. ſervos.* 12. II. Adſcriptitios, qui & cenſiti, & capite cenſiti, & cenſibus obnoxii, & cenſibus adſcripti, & coloni cenſibus adſcripti, & tributarii vocantur. hi reſpectu domini habentur pro ſervis: ſunt enim in eorum poteſtate: reſpectu aliorum habentur pro liberis: & capitationem, id eſt, capitis tributum pendunt. *l.* 6. *l. colonos.* 18. *l. agricolarum.* 19. *l. ne diutius.* 21. *& ſup. de Epiſc. & cleric. l. ſi quis preſbyter.* 20. *& inf. in quib. cauſ. col. cenſ. dom. accuſ. poſſ. l.* 2. *& de re milit. l.* 2. *& de tyronib. l.* 1. III. Colonos liberos. *inf. de prædiis tam. l.* 1. qui annuam penſionem ſeu reditum domino præſtant in auro, vel ſpeciebus. *l.* 5. *l. litibus.* 20. §. *ſin autem reditus.* & licet liberi ſint, tamen terram deſerere non poſſunt. *l.* 6. *l. omnes.* 8. *& inf. de colon. Thracenſ. l. un. & de colon. Illyric. l. un.* Capitationem quoque præſtant. *inf. ne ruſtic. ad ul. obſ. devoc. l.* 1. exceptis colonis Thracenſibus. *inf. de colo. Thrac. d. l. un.* Illyricianis: *inf. de colon. Illyric. d. l. un.* & eccleſiæ Theſſalonicenſis. *ſup. de ann. & trib. l. id ab unaquaque.* 12. Horum alii ſunt originarii. *l.* 7. *l. originarios.* 11. *l. mulier.* 16. ſive originales. *l.* 4. qui in hac conditione nati ſunt: alii per 30. annorum continuam redituum præſtationem effecti. *d. l. litibus.* 20. quorum conditionem liberi ſequuntur. *l penult.* §. 1. IV. Inquilinos. *l.* 6. quorum conditio vix differt à conditione colonorum. *l. definimus.* 13. ſed proprie loquendo, inquilini ſunt urbano prædio addicti, coloni ruſtico. *Nov. Valentin. de colo. vag.*

XLVIII. *De capitatione civium cenſibus eximenda.*

NOta ſecundo capitationem deberi à plebe ruſtica. *inf. ne ruſtic. ad ull. obſ. devoc. l.* 1. id eſt, à ſervis, & colonis, ut ſuperiori titulo expoſui, non à plebe urbana. *l. un. & C. Th. de cenſu ſi adſcript. l.* 2.

XLIX. *In quibus cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poſſint.*

NOta tertio colonos cenſitos non poſſe regulariter contra dominos agere. Excipiuntur duæ cauſæ. Poſſunt enim contra dominos agere, I. Ex cauſa ſuperexactionis, id eſt, ſi dominus plus ab eis exigat, quam colono præſtari oporteat. II. Si criminaliter ſuam ſuorumve injuriam perſequatur. *l.* 1. *&* 2.

L. *De colonis Palæſtinis.*

NOta quarto quibuſdam colonis privilegia quædam ſpecialiter competere. Primo namque coloni Palæſtini poterant agros, quos colebant, deſerere, & alio migrare. ſed conſtitutio hujus tituli hoc privilegium eis aufert.

LI. *De colonis Thracenſibus.*

SEcundo coloni Thracenſes non ſolvunt capitationem, id eſt, capitis tributum, ſed tantum jugationem, id eſt, tributum ſoli. *l. un.*

LII. *De colonis Illyricianis.*

TErtio coloni Illyriciani ſimiliter præſtant jugationem, non capitationem. *l. un.* Lege notata ad *titul. de agric. & cenſ. memb.* 3.

LIII. *Ut nemo ad ſuum patrocinium ſuſcipiat vicos, vel ruſticos eorum.*

NOta quinto jure prohibitum eſſe, ut potentiores ſuſcipiant vicos aut agricolas patrocinii cauſa, quod in fraudem publicarum functionum fiebat. & ſimiliter interdici agricolis, ne ſe, aut vicos in clientelam dent. *l.* 1. *&* 2.

LIV. *Ut ruſticani ad nullum obſequium devocentur.*

NOta ſexto ruſticanos ſive agricolas nihil præſtare compellendos, præter jugationem, & capitationem. *l.* 1. *&* 2. Hactenus de agricolis.

LV. *Non*

L V. *Non licere habitatoribus metrocomiæ loca ſua ad extraneum transferre.*

DEcimum octavum corpus eſt convicanorum,id eſt,eorum 1
qui ſunt ex eodem vico.¶ Nota primo metrocomiam eſſe 2
matrem vicorum, ut metropolis eſt mater urbium.¶ Nota ſe- 3
cundo extraneos non poſſe terram metrocomiæ poſſidere, idcirco vicanos non poſſe extraneo terras ſuas vendere, ſed tantum convicano,id eſt,habitatori adſcripto eidem metrocomiæ. *l.* 1. Datur igitur convicano jus προτιμήσεως, quod non datur proximo, aut conſorti. *ſup. de contrah. empt. l. pen.*

L V I. *Vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.*

NOta tertio vicanum ex contractu vel delicto convicani non teneri.Nam jure Iuſtinianeo pignerationes, quæ vulgo vocantur repræſaliæ, non probantur. *l.un.& Nov.*52.*cap.*1. De his dixi in commentario *auth.habita. ſup.ne filius pro patre.* Hæc dicta ſint de vicanis.

L V I I. *De cenſibus, & cenſitoribus, & peræquatoribus, & inſpectoribus.*

ABſoluta eſt prior hujus libri pars, quæ eſt de univerſitatibus ſeu collegiis & corporibus:ſequitur poſterior, quæ eſt de cenſibus. Hic tria conſiderantur:nempe ipſe cenſus:perſona cenſum agens, vel actum emendans: & res,quæ in cenſum cadunt. De cenſu dixi *D. lib.* 50. *titul.*15. Quod ad perſonas attinet,cenſitores vel cenſores ſunt,qui cenſum agunt.Peræquatores & inſpectores,qui cenſum emendant,prædiis inſpectis & invicem adæquatis,ne alterum alterius onus ferat,ſed æqua lance tributa pendant. *ſup. de anno. & tribu.l. ult. & inf.de fund.patrimon. l. fundos.* 10.

L V I I I. *De omni agro deſerto, & quando ſteriles fertilibus imponuntur.*

IAm dicamus de rebus quæ in cenſum cadunt, vel non ca- 1
dunt.agendum igitur eſt I. De agris. II. De gregibus.III.De
ædificiis. IV. De arbotibus.¶ Agrorum varia genera ſeu variæ 2
qualitates conſiderantur. In primo genere ſunt agri deſerti, id eſt, inculti, Gallice *en friche*, qui dicuntur etiam defecti. *l.*7.& deſtituti. *l.* 8. ac differunt ab iis quæ pro derelicto habentur:

Nn 2 quoniam

quoniam ea ſtatim deſinunt eſſe ejus qui dereliquit, & ſtatim conceduntur occupanti, *D.pro derelict.l.1.& Inſt.de rer.diviſ.§. penult.* hæc vero intra biennium à domino meliorationis impenſas reſtituente recuperari poſſunt. *d.l.*8. Biennii autem ſilentio dominus jus ſuum amittit, & ex eo tempore is qui occupa-
3 vit, & coluit, canonem fiſco pendit. *l.*7. ¶ Quid ergo ſi agrum deſertum nemo occupet? Suſcipere volenti addicuntur ſine reliquorum onere. Antiquus autem dominus & creditores præſcriptione ſex menſium excluduntur. *l.locorum.*11.*& ſup.t.prox.*
4 *l ult.* ¶ Sed cogiturne quis invitus deſertum agrum ſuſcipere? Non cogitur, niſi ejuſdem ſubſtantiæ bona poſſideat. *l. qui per potentiam.*10.*l. hac definitione.* 12. Extraneus ſuſcipere non cogitur, niſi alienum colonum, aut adſcriptitium mala fide ſuſceptum reddere noluerit, & ob eam cauſam ager deſertus fuerit.
5 *Novel.*17.*c.*14. ¶ Quoniam igitur deſeri ſolent agri ſteriles, atque hi regulariter adjiciuntur habentibus agros fertiles ejuſdem ſubſtantiæ, (ut ὁμοδούλοις, qui eidem domino canonem præſtant: & ὁμοκήνσοις, qui ex iis bonis, quæ ſimul in cenſum relata ſunt, prædia poſſident, quia ſcilicet ejus bona, quæ ſimul in tabulas cenſuales ſunt relata, poſtea ſunt in plures ſucceſſores diviſi) idcirco hæc adjectio (quam Græci vocant ἐπιβολὴν *Nov.*128.*cap.*8.*Novel.*166.*&* 168. *Eclo.Baſil.lib.*57.*tit.*17.*Harmenop.lib.*6.*tit.*3.§.ἐπιβολή) ſignificatur poſteriori parte hujus rubricæ, id eſt, illis verbis, *quando ſteriles fertilibus imponuntur.*

L I X. *De fundis limitrophis, & terris, & paludibus & paſcuis limitaneis, vel caſtellorum.*

1 IN ſecundo genere ſunt fundi limitrophi, vel limitanei, vel ca-
2 ſtellorum. ¶ Limitrophi ſunt, ex quibus ad imperii limites annona defertur. *l.*1. ad alendos milites limitaneos, ideoque dicuntur limiti deputati. *inf.de fund.patrim.l.omnes.*8. Milites autem limitanei dicuntur, qui limites, id eſt, fines imperii adverſus
3 barbaros tuentur. Sudas in verbo λιμιτανέοι. ¶ Fundi limitanei ſunt, qui ad limitaneos ſpectant una cum paludibus & paſcuis.
4 *l. ult.* ¶ Fundi caſtellorum ſunt qui ad milites caſtellanos pertinent. *l.*2. id eſt, ad eos, qui præſidii cauſa in locis munitis ſta-
5 tionem habent. ¶ In paſcuis igitur limitaneis vel caſtellanis animalia militaria paſcuntur.

L X. *De paſcuis publicis, vel privatis.*

NOn in paſcuis publici, vel privati juris. *l.* 2.

LXI. *De*

LXI. *De fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.*

IN tertio genere ſunt fundi pertinentes ad ſubſtantiam principis. Eſt autem duplex principis ſubſtantia: altera publica ſeu fiſcalis, quæ eſt quaſi in patrimonio principis: altera privata, quæ vere & proprie eſt in ejus patrimonio. *ſup. de quadr. præſcript. l. ultim. verſ. ſed ſcimus. & verſ. qua enim. & D. ne quid in lo. public. l. 2. §. hoc interdictum ad ea loca.* Publica ſubſtantia eſt ſub comite ſacrarum largitionum, de quo *ſup. lib. 1. tit.* 37. Privata ſubſtantia, quia late diffuſa eſt, plures præfectos recipit, & facilioris diſtinctionis gratia plura nomina, quæ tamen eandem vim habent, idcirco interdum confunduntur. Fundorum igitur ad privatam principis ſubſtantiam pertinentium, de quibus deinceps dicetur, alii dicuntur patrimoniales, qui ſunt ſub comite ſacri patrimonii, de quo *ſup. lib. 1. tit.* 34. alii rei privatæ, conſtituti ſub comite rerum privatarum, de quo *ſup. lib. 1. tit.* 33. alii divinæ domus, qui pertinent ad curam comitis domorum, cujus mentio fit *ſup ut omn. jud. tam civil. quam milit. l. un. in pr. & ubi cau. fiſcal. l. ult. & ad leg. Iul. repetund. l. penult. & inf. de præpoſ. ſac. cubic. l. 2. & de palat. ſacr. larg. l.* 3. alii dominici, alii tamiaci, de quibus omnibus eodem ordine dicetur, quo nunc recenſui. Quamquam (ut dixi) hæc interdum confunduntur; ut res ex privata ſubſtantia, & res divinæ domus. *ſup. de quadr. præſc. l. ult. & Inſt. de uſurpat. §. ult.* Item res privatæ, & patrimonium principis. *inf. de fund. rei priv. l.* 3. Item res dominica & res privata. *inf. eod. l. penult. & ſup. de ju. fiſ. l. ſuper.* 9. vel ærarium privatum. *inf. de fund. rei priv. l. ult.* item res tamiaca, & res dominica. *inf. de præd. tam. l.* 1. ¶ De fundis patrimonialibus nota primo alios in hac conditione & appellatione manere, alios novam conditionem & novam appellationem adſumere, qui nihilominus manent & dicuntur patrimoniales: ut emphyteutici, qui in emphyteuſim dati ſunt. *l. univerſ. 9. & l. ſeq.* & ſaltuenſes, qui paſcuis ſunt deſtinati. *l. ult.* & limitrophii, qui limitibus ſunt deputati. *l. omnes.* 8. *& l. penult.* ¶ Nota ſecundo hos non poſſe alienari, nec eſſe in commercio, niſi princeps juſſerit. *D. de legat. 1. l. cum ſerv. 39. §. ultim.* poſſe tamen locari: ideoque in extrema rubrica proponitur de *conductoribus eorum.*

LXII. *De mancipiis & colonis patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum fundorum.*

NOta tertio, ſicut in fundis privatorum ſunt varia genera agricolarum, nempe ſervi, coloni adſcriptitii, & coloni liberi, ut expoſui *tit.* 47. ita etiam eadem agricolarum genera reperiri in fundis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.

LXIII. *De fugitivis colonis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.*

NOta quarto, ut coloni privatorum fundorum non poſſunt terras deſerere, &, ſi deſerant vel ad militiam aliam obrepant, ad fundos, quibus ſunt addicti, ad priſtinam conditionem revocantur, ut notavi *d. titul.* 47. ita etiam coloni fundorum patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum. *l.* 1. *& ſup. tit. prox. l. ultim.*

LXIV. *De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.*

NOta quinto fundos patrimoniales ordinarios excuſari ab extraordinariis muneribus & functionibus, non ab ordinariis, nec à munere viarum muniendarum. *l.* 1. 2. *& ult.* Hactenus de fundis patrimonialibus.

LXV. *De fundis rei privatæ, & de ſaltibus divinæ domus.*

1 DE fundis rei privatæ nota primo fundos rei privatæ poſtulantibus addici per comitem rerum privatarum, cum onere cui tunc ſunt obnoxii. nam fundo per poſſeſſionem meliorato & aucto, non augebitur onus pro hac portione. *l.* 2.
2 ¶ Nota ſecundo, hunc qui fundum rei privatæ accepit, ſi eum ad alterum transferat, oneris periculum ſubire: cogetur enim ſolvere pro eo, in quem contulit fundum, ſi is non ſit ſolvendo.
3 *l.* 3. ¶ De fundis divinæ domus nota eſſe quoſdam paſcuis deſtinatos, qui vocantur ſaltus divinæ domus.

LXVI. *De fundis & ſaltibus rei dominicæ.*

DE fundis rei dominicæ ſimiliter nota quoſdam eſſe dicatos paſcuis, qui vocantur ſaltus rei dominicæ.

LXVII. *De*

LXVII. *De agricolis & mancipiis dominicis, vel fiſcalibus, ſive rei privatæ*

COmmuniter de fundis rei privatæ & dominicis nota hos coli per ſervos, & colonos, agricolas, ut ſup. diximus de fundis privatorum hominum, & de fundis patrimonialibus, quod etiam in prædiis fiſcalibus obtinet.

LXVIII. *De prædiis tamianis, & de his qui ex colonis dominicis, aliiſque liberæ conditionis procreantur.*

1 TAndem agitur de prædiis tamianis, quæ Cujacius notat fuiſſe in Cappadociæ provinciis, ut ſcribit Iuliani interpres in *Nov.30.& Graci ad l.5.C.ad leg.Iul.repetund.* & eorum curam pertinuiſſe ad comitem domorum,& ad præpoſitum ſacri cubiculi.*D.ubi cauſa fiſc.l.ultim.*¶ Hæc quoque colebantur 2 per ſervos,& adſcriptitios,& colonos.¶ Nota,ex colono libero 3 & tamiaca,vel ex tamiaco & colona libera, naſci tamiacum: ex adſcriptitio autem vel ſervo alieno & tamiaca,item ex tamiaco & adſcriptitia vel ancilla aliena natum, ſequi matris conditionem *l.1.*ut ſequitur etiam natus ex ſervo & adſcriptitia, vel ex adſcriptitio & ancilla,vel ex libero & adſcriptitia.*ſup.de agr.& cenſ.l.ne diut.21.*vel ex adſcriptitio & libera.*ſup.eod.l.ult.* vel ex libero & colona.*ſup.eod l.mulier.16.* Huc uſque de fundis principis.

LXIX. *De diverſis prædiis urbanis & ruſticis templorum, & civitatum, & omni reditu civili.*

IN quarto genere ſunt prædia templorum,& in quinto prædia civitatum, de quibus conjunctim agitur. Cum autem ſupra tantum de prædiis ruſticis tractatum fuerit;hic agitur etiam de prædiis urbanis. Quin etiam de annuis reditibus. *l.ult.* quia ut prædia ſunt res immobiles, ita etiam annui reditus habētur pro rebus immobilibus *ſup.de ſacroſanct.eccl.l.jubem.nulli.14. in pr. & Nov.7.verſ.ult.enim & Clem.1.§.cumq; annui. de verb.ſign.*

LXX. *De locatione prædiorum civilium, vel fiſcalium, ſive templorum, ſive rei privatæ, vel dominicæ.*

1 POſtquam diſtincte egit de prædiis principis, & de prædiis templorum,vel civitatis:deinceps duo iis communia conſiderat, locationem, & collationem. ¶ De locatione nota primo 2

locationem fieri vel ad tempus, vel in perpetuum. *Sup. de loc. & conduct. l. viam.* 18. ſed proprie locatio dicitur, quæ ad tempus fit. *Sup. de excuſ. mun. l. pen. & de rei priva. l.* 3. nam quæ in perpetuum fit, proprie appellatur emphyteuſis, non conductio. *C. de ju. emphyteut. l.* 1. *& Inſt. de loc. & conduct. §. adeo.* & qui in perpetuum conducunt, perpetuarii vel emphyteutæ. *l.* 1. *& ſup. de offi. com. rer. privat. l.* 2. atque hi, licet non ſint veri domini. *D. ſi ag. vect. l.* 1. tamen interdum vocantur vere domini. *Sup. de fund. patrim. l. poſſeſſ.* 12. quia dominium utile, ut & utilem in rem actionem habent. *d. l.* 1. Idem eſt, ſi ad longum tempus conduxerint. *D. eo. l. ult. & de ſuperfic. l.* 1. *§. quod ait.* videlicet ſi id actum ſit, ut dominium utile habeant, alioquin eſſent potius conductores, quam emphyteutæ, quamobrem in *d. §. quod ait.* non datur utilis in rem actio ei qui ad longum tempus conduxit, niſi cauſa cognita.

LXXI. *De conductoribus & procuratoribus ſive actoribus prædiorum fiſcalium, & domus Auguſtæ.*

NOta ſecundo prædiorum ad fiſcum vel ad domum principis pertinentium conductores uti jure communi, ſive de his prædiis agant, ſive conveniantur: nec poſſe alienarum litium vel alienorum negotiorum patrocinium ſeu procurationem aut executionem ſuſcipere, quod & de procuratoribus & actoribus eorundem prædiorum conſtitutum eſt. *l. uni.*

LXXII. *Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.*

NOta tertio palatinos (id eſt, apparitores comitis rerum privatarum,) milites, & curiales prædia fiſcalia vel rei privatæ conducere non poſſe. *l. un.* Rubrica eſt concepta de rebus fiſcalibus, lex autem loquitur de poſſeſſionibus rei privatæ: quia utriuſque rerum generis eadem eſt ratio: & in utriſque idem jus ſervatur. Sic in ſuperiori titulo rubrica mentionem fecit rerum fiſcalium, quæ in lege prætermittuntur: ſed in his obtinent ſtatuta de rebus domus Auguſtæ. Hactenus de locatione: deinceps dicamus de collatione.

LXXIII. *De collatione fundorum fiſcalium, vel rei privatæ, vel rei dominicæ, vel civitatum, vel templorum.*

DE collatione nota omnia prædia, atque adeo etiam fiſcalia rei privatæ, &c. præſtare ordinaria munera, ut annonas,

nas, tranſvectionem, & cenſum. *l. ult. & inf. titul. prox. l. 1.* & alia ejuſmodi munera. *inf. eod. l.* 3. & 4.

LXXIV. *De privilegiis domus Auguſtæ, vel rei privatæ, & quarum rerum excuſationem habeant.*

EXcuſari autem à muneribus ſordidis, & extraordinariis, ut ſuperindictionibus. *l* 1. *& l. ult.* Hucuſque *à t.* 58. dictum eſt de fundis: obiter autem *t.* 69. attigimus etiam prædia urbana & annuos reditus templorum, & civitatum, ut de omnibus rebus immobilibus ad templa vel reſpublicas pertinentibus ſimul ageremus; conſequenter de aliis rebus dicamus.

LXXV. *De grege dominico.*

ALibi notavi dominicum appellari, quod eſt principis: quia princeps vocatur dominus. Hujus tituli conſtitutio eum multat, qui equum, vel aliud animal ex grege dominico occupaverit, nec ultro reſtituerit.

LXXVI. *De palatiis, & domibus dominicis.*

DE palatiis & domibus principis ſtatuitur, ne privatis uſibus ſerviant. *l. un.*

LXXVII. *De cupreſſis ex luco Daphnenſi, vel Perſeis per Aegyptum non excindendis.*

HOc titulo punitur, qui cupreſſum ex Antiochiæ luco Daphnenſi vel Perſeam arborem in Aegypto exciderit, vel tranſtulerit, ſeu vendiderit, emeritve. *l.* 1. *&* 2.

LIBER DVODECIMVS.

TIT. I. *De dignitatibus.*

EX quatuor, quæ initio ſuperioris libri enarranda propoſuimus, duo jam expoſita ſunt, nempe univerſitates & 1
cenſus: reliqua duo, videlicet dignitates, & apparitores, hoc ultimo libro declarabuntur. Quocirca hujus poſtremi libri, ut duorum qui proxime præcedunt, duæ ſunt principes
partes: prior de dignitatibus, poſterior de apparitoribus. ¶ Di- 2
gnitatis vocabulum præſtantiam quandam ſignificat, ac late patet, nam & orationi tribuitur, cum ratione verborum, tum etiam ratione rerum ipſarum, quæ oratione exprimuntur, &

perſonæ. De dignitate orationis ſic ſcribit autor ad Herenn. *lib.* 3. *Dignitas eſt oratio cum aliqua gravitate & vocis remiſſione.* & lib. 4. *Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem, varietate diſtinguens, hæc in verborum & ſententiarum exornationem dividitur.* Dignitas perſonæ duplex eſt, altera in corporis forma conſiſtit, altera in animi qualitate, & ornamentis magis ad animum quam ad corpus pertinentibus. De priori ſic ſcribit Cicero *lib. 1. offic. Cum pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas: venuſtatem muliebrem ducere debemus: dignitatem virilem.* Poſterior ab eodem Cic. *lib. 2. de invent.* definitur, *Alicujus honeſta & cultu & honore & verecun-*
3 *dia digna auctoritas.* De hac in præſentia loquimur. ¶ Sed hæc rurſus dividi, ut alia multa, poteſt in dignitatem facti, & dignitatem juris. Dignitas facti eſt, ratione cujus ab honeſtis hominibus aliquis judicatur honore dignus. Dignitas autem juris eſt, quæ ſpeciali principis aut legis beneficio alicui tri-
4 buitur: de qua ſola hoc libro tractatur. ¶ Hujus diviſiones duæ in ſequentibus titulis conſiderantur. Prima diviſio in duo genera deducitur, ut enim tres erant ordines apud Romanos, ſenatus, equites, plebs: unde pervulgatum illud carmen,

Martia Roma triplex, equitatu, plebe, ſenatu:

ita etiam tres ſunt in genere dignitates: ſenatoria, equeſtris, & perfectiſſimatus. *C. Th. de his qui ven. ætat. impetr. l.* 1. Marcellinus *lib. 21. de Conſtant. loquens. Nec ſub eo,* inquit, *dux quiſquam cum clariſſimatu profectus eſt: erant enim, ut nos quoque meminimus, perfectiſſimi.* Erat olim & dignitas egregiatus. *C. Th. de honorar. codicil. l.* 1. *& de ſiurilegu l.* 1. *& de decur. l.* 5. ſed hujus nulla mentio fit in jure Iuſtinianico. nam Paulus in *l. ad perſonas.* 15. *D. de jureju.* de egregiis perſonis loquens, procul dubio
5 ad hanc dignitatem non reſpexit. ¶ Senatoriæ dignitatis tres ſunt gradus: illuſtratus, ſpectabilitas, & clariſſimatus. *ſup. de epiſ. audien. l. nemin.* 22. *in pr. No.* 7. *in fi. No.* 13. *c.* 3. Iſidor. *lib.* 9. *Origin. c.* 4. *§. primi ordines.* Interdum tamen clariſſimatus ſumitur latius, ut etiam illuſtratum & ſpectabilitatem complectatur.
6 *No.* 71. ¶ Illuſtrium alii ſunt ſuperilluſtres, ut conſules, & patritii: alii ſimpliciter illuſtres, ut comes ſacrarum largitionum, & comes rerum privatarum. *ſup. de uſur. l. eos.* 26. *§.* 1. &
7 *de appellat. l. ſi quand.* 38. & *Inſt. de injur. §. in ſumma.* ¶ Secunda diviſio eſt bipertita: alia namque eſt dignitas civilis, a-
8 lia militaris. *No.* 7. *in fi.* ¶ His generaliter expoſitis, deinceps ſingulas dignitates ordine conſideremus.

II. *De*

II. *De prætoribus, & honore præturæ, & gleba, & folli, & ſeptem ſolidorum functione ſublata.*

HIc titulus ad ſenatoriam dignitatem pertinet: quia præ- 1
tura erat onus ſenatorium. No. Theod. *ne dec. ad ſenat. dign. adſpir.* Boët. 3. *de conſol. proſa.* 4. *Prætura, magna olim poteſtas, nunc inane nomen, & ſenatorii cenſus gravis ſarcina.* Nam qui præturæ honorem ſuſcipiebat, Circenſes, & ſcœnicos ludos ſuis ſumptibus exhibere cogebatur. Præterea qui fundos poſſidebant, glebam ſeu glebalem functionem præſtabant, id eſt, aliquot folles. qui fundis carebant, duos folles in ærarium inferebant. *C.Th. lib. 6. t. 2. l. ſi quis ſenator.* ¶ Follis erat aurei num- 2
mi genus. *C.Th. quor. appel. non recip. l. 2. & 3. & de ſuariis. l. 3. & de prat. & quaſt. l. prima. 5. l. temp.* 21. Hujus appellationis auctor fuit Conſtantinus, ſi Zoſimo credimus, qui ita ſcribit. 2. *de Conſtantino.* Ἀπογραψάμενος τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας, τέλος ἐπιθεὶς, ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέδωκεν ὄνομα, id eſt, *deſcripſit clariſſimorum ſubſtantias, onere impoſito, cui follis ipſe nomen dedit* ¶ Quidam 3
præſtabant tantum ſeptem ſolidos: ut tenuiores. *C.Theod. d. t. 2. l. ſi quis noſtris.* nec non qui ex proximis erant ſenatui aggregati. *C.Theod. de prox. com. diſpoſ. l. omnes.* 12. ¶ Hæc onera tol- 4
luntur *l.* 2. vide ibi Cujac.

III. *De conſulibus, & non ſpargendis ab his pecuniis, & de præfectis, & magiſtris militum, & de patriciis.*

QVia primus ſenatoriæ dignitatis gradus eſt illuſtratus, pri- 1
mum de illuſtribus, poſtea de cæteris dicendum. Illuſtres ſunt primo conſules, de quibus dictum eſt ad *t. D. de offic. conſu.* ¶ Ornamenta conſularia ſunt, trabea ſive palmata, ſcipio, calcei 2
aurati, ſella curulis, faſces, ut Cujac. *ad. l. 2.* notat ex Caſſiodoro in formula conſulatus. ¶ Conſules pecunias in vulgus ſpargere prohibent Valentinianus & Marcianus *l. 2.* permittit Iuſtinianus *Novel.* 105. § *quid autem oporteat. qua Novel. abrogatur per No. Leon,* 94. ¶ Secundo illuſtres ſunt præfecti, id eſt, præfecti 3
prætorio, de quibus dictum fuit *lib. 1. t. 26. &* 27. & præfectus urbi, de quo dictum fuit ad *tit. D. de offic. praf. urb.* ¶ Tertio ma- 4
giſter militum, de quo dictum eſt *lib. 1. tit. 29.* ¶ Quarto patri- 5
cii, qui erant quaſi patres principis. *l. ult. & Inſtit. quib. mod. jus poteſt. ſolvit. §. filiusfamilias,*

IV. *De*

IV. *De præfectis prætorio, ſive urbi, & magiſtris militum in dignitatibus exæquandis.*

SVpra dicti præfecti & magiſter militum in dignitate exæquantur, adeo ut depoſita adminiſtratione, ille præcedat, qui prior dignitatem accepit. *l.1.& 2.*

V. *De præpoſitis ſacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis, & privilegiis eorum.*

1 QVinto præpoſiti ſacrorum cubiculorum, id eſt, præpoſitus cubiculo principis, & præpoſitus cubiculo Auguſtæ *l.ult.* ideoque in dignitate dictis præfectis, & militum magiſtro
2 exæquantur. *l.1.* ¶ Eorum juriſdictioni ſubjecti ſunt coloni vel inquilini vel ſervi ſacrarum domorum, ut & comiti ſacrarum
3 domorum. *ſup.ubi cauſa fiſc.l.ult.* ¶ Hic quoque comes in numero cubiculariorum eſt. *l.2.* non tamen eſt illuſtris, ut præpo-
4 ſitus, ſed ſpectabilis. *d.l.ult.* ¶ Omnes cubicularii & excubicularii, excepto excaſtrenſi, & excomite domorum, hoc privilegium habent ut à ſordidis muneribus ſint immunes. *l.2.& ſup. de excuſat.muner.l.maximarum 12.*

VI. *De quæſtoribus, magiſtris officiorum, & comitibus ſacrarum largitionum, & rei privatæ.*

SExto quæſtor ſacri palatii. Septimo magiſter officiorum. Octavo comes ſacrarum largitionum. Nono comes rei privatæ. De his diximus *lib.1. tit.* 30. 31. 32. Hactenus illuſtres: ſequuntur ſpectabiles.

VII. *De primicerio, & ſecundicerio, & notariis.*

1 INter ſpectabiles numeratur primo primicerius notariorum. Notitia Romani imperii. *Sub diſpoſit.viri ſpectabilis.primicerii notariorum omnis dignitatum & adminiſtrationum notitia tam militarium, quam civilium.* Tribunus autem prætorianus & notarius eſt clariſſimus. *ſup.de advoc.diverſ.jud.l.reſtituendæ.25.§.*
2 *1.Novel.13.c.3.* ¶ Primicerius (ut Suidas definit,) eſt cujuſcumque ordinis primus, ὁ πρῶτος τάξεως τῆς τυχούσης. Sic dicitur tanquam in prima cera ſcriptus, quia veteres in ceratis tabulis ſcribebant: unde illæ loquendi formulæ, *in prima cera, in ſecunda cera, in ima cera, &c.* Sueton. *in Caſ.c.83. Noviſſimo teſtamento tres inſtituit heredes, ſororum nepotes, &c. reliquos in ima cera.* Eadem igitur ratione dicuntur ſecundicerius, tertiocerius, &c.

¶ Hic

¶ Hic titulus eſt de primicerio, & ſecundicerio notariorum, & 3
omnibus notariis. Quamquam nulla hujus tituli lex loquatur de ſecundicerio. ¶ Notarii ſunt Secretarii, ſive à ſecretis, qui notas 4
publicas conſcribunt. *inf. qui milit. poſſ. l.5.* Procop. *l.2. de bel.* τῶν ἀποῤῥήτων γραμματέα ἀσηκρῆτις καλοῦσι. *Arcanorum ſcribam, à ſecretis appellant.*

VIII. *Vt dignitatum ordo ſervetur.*

IN dignitatibus, quarum notitiam ſub diſpoſitione viri ſpectabilis primicerii notariorum eſſe diximus, ordo eſt ſervandus, non ſolum enim qui ſunt in ſuperiori gradu, iis præferuntur qui ſunt in inferiori gradu; ut illuſtres ſpectabilibus, ſpectabiles clariſſimis, ſed etiam in iis qui ſunt ejuſdẽ gradus, eſt ordo aliquis. Etenim ſuperilluſtres ſine dubio præferuntur illuſtribus. Item ii qui adminiſtratione illuſtrem dignitatem adnexam habente functi ſunt, iis qui ſunt illuſtri dignitate à principe donati, præferuntur. & inter eos qui ſunt dignitate donati, vacantes honorariis præferuntur: quoniam illi honore donati ſunt cum cingulo, hi ſine cingulo. & inter vacantes vel honorarios, ii qui ſunt præſentes in comitatu principis, præferũtur abſentibus. *l.2.*

IX. *De magiſtris ſcriniorum.*

SEcundo inter ſpectabiles ponuntur magiſtri ſcriniorum *l. un. & ſup. de diverſ. reſcript. l. ult.* comitatum dignitate decorati. *ſup. de excuſ. mun. l. eos.* 11. Horum alii vocantur magiſtri memoriæ, alii magiſtri epiſtolarum, alii magiſtri libellorum. *d. l. eos.*

X. *De comitibus conſiſtorianis.*

TErtio comites conſiſtoriani. *l.1. & 2.* Conſiſtorium eſt conſeſſus, in quo princeps de quibuſcumque cauſis cognoſcit, conſiſtorianorum miniſterio utens, qui in eas inquirunt. Ex conſiſtorianis qui comitiva primi ordinis ornabantur, comites conſiſtoriani appellabantur, & erant (ut dixi) ſpectabiles. Comitum tres fuiſſe ordines, primum, ſecundum, tertium, Euſebius teſtatur in vita Conſtantini *lib.4.*

XI. *De comitibus & tribunis ſcholarum.*

QVarto tribuni ſcholarum, qui comitiva primi ordinis donari ſolebant. *l.1.* vocabanturque comites ſcholarum. *ſup. de offic. mag. offic. l.3. & inf. de privil. ſcholar. l.1.* Scholas intellige agentium in rebus, de quibus dicetur poſterius.

XII. *De*

XII. *De comitibus rei militaris.*

QVinto comites rei militaris, id eſt, militum præpoſiti, comitiva primi ordinis decorati. *l.* 1. *&* 2. Notitia imperii duos ponit comites rei militaris in oriente, viros ſpectabiles, alterum per Ægyptum, alterum per Iſauriam.

XIII. *De comitibus & archiatris ſacri palatii.*

SExto archiatri ſacri palatii, comitiva primi ordinis donati. *l.* 1. Quamquam archiatri non ſolum primi ordinis, ſed etiam ſecundi ordinis comitiva interdum donantur. *ſup. de profeſſ. & med. l. ultim.*

XIV. *De comitibus qui provincias regunt.*

SEptimo comites, qui provincias regunt: ut comes orientis, de quo dictum fuit *lib.* 1. *tit.* 36.

XV. *De poſſeſſoribus, qui in urbe Conſtantinopolitana docentes, ex lege meruerunt comitivam.*

OCtavo publici profeſſores, qui poſt 20. annorum profeſſionem laudabiliter expletam comitiva primi ordinis donantur. *l. un.* Hactenus ſpectabiles, ſequuntur clariſſimi.

XVI. *De ſilentiariis, & decurionibus eorum.*

INter clariſſimos primo occurrunt ſilentiarii. *l.* 5. *in pr.* id eſt, excubitores in conſiſtorio, vel palatio principis. *l.* 3. *in fi.* Hi ſubſunt decurionibus, qui decuriones ſacri palatii. *l.* 1. vel decuriones ſacri conſiſtorii appellantur. *C. Th. lib.* 6. *tit.* 2. *l. ult.* & omnes magiſtro officiorum ſubjiciuntur tam in cauſis civilibus, quam in criminalibus. *l.* 4.

XVII. *De domeſticis & protectoribus.*

SEcundo domeſtici & protectores decem primi, qui domeſticorum aut protectorum primicerium ordine ſequuntur, nam primicerius tribunatu accepto ſpectabilis fieri ſolet. *l.* 2. protectores ſunt, quibus lateris principis protegendi ſolicitudo incumbit. Horum alii dicuntur protectores domeſtici: vel ſimpliciter domeſtici: qui (ut indicio nominis apparet) familiarius militant principi: alii ſimpliciter protectores, qui in acie eam ſollicitudinem patiuntur. *C. Th. h. t. l. devotiſſimis.* 8. *& l. ſeq.* Horum alii fuerunt equites, alii pedites. *l. ult. & ſup. de advoc. diver. jud. l. reſtituenda.* 25.

XVIII. *De*

XVIII. *De præpoſitis laborum.*

TErtio præpoſiti laborum, qui ex protectoribus ſumebantur. *l.un.* id eſt, præpoſiti magno illi vexillo, quod vulgo *laborum & laborum ſolutio*, λαβάρων λυτήριον dicebatur, & ut quæque pars exercitus in acie laborabat, in eam quaſi auxilii & liberationis vice inferebatur à præpoſitis. fuiſſe autem ei quinquaginta millies à Conſtantino præpoſitos, teſtatur Euſebius de vita Conſtantini. *lib.*2.*cap.*8. vide Cujac. *hîc.*

XIX. *De proximis ſacrorum ſcriniorum, cæteriſque qui in ſacris ſcriniis militant.*

QVarto palatini, non tamen omnes, ſed aliqui. Palatinorum appellatione continentur primo qui ſacris ſcriniis militant. Sacra palatii ſcrinia, id eſt, capſæ ſive armaria, in quibus literaria monumenta, ut cognitiones, preces, reſcripta ſervabantur. *ſup. de teſt. l. omnium.*19. *& de aquadu. l.ult. & inf. tit. prox. l.*3. quatuor erant: memoriæ, epiſtolarum, libellorum, & diſpoſitionum. *l.*1. *l.*3. *l. ſi quis.*11. Vnde quatuor erant ſcriniorum magiſtri, id eſt, magiſter memoriæ, magiſter epiſtolarum, magiſter libellorum, magiſter diſpoſitionum, qui quidem erant ſpectabiles. Qui proximum locum tenent, proximi ſacrorum ſcriniorum appellantur. Hos ſequuntur melloproximi, id eſt, ſequenti anno futuri proximi. & tã hi, quã illi ſunt clariſſimi. *l.*5. *l. pen.* §.1.

XX. *De agentibus in rebus.*

SEcundo palatinorum appellatione continentur agentes in rebus, id eſt, qui in rebus ipſis militant, unde ab iis diſtinguuntur, de quibus titulo proximo dictum fuit, id eſt, à militantibus in ſcriniis, quorum militia literara dicitur. *ſup. tit. prox. l. proximos.* 8. Agentium in rebus ſunt multi gradus, 1. tribuni ſcholarum, 2. primicerii, 3. ſenatores, 4. ducenarii, 5. centenarii, 6. biarchi, 7. circitores, 8. equites, 9. tyrones. *l.*3. *& ſup. de offic. mag. offic. l.*1. *&* 3. *inf. de privileg. ſchol. l.*1. Hieronym. *adverſ. Ioh. Hieroſolymitanum ad Pammachium.* Cujac. *hîc.* Non tamen omnes ſunt clariſſimi, nam tribuni ſcholarum ſunt ſpectabiles: proinde *t.*11. inter ſpectabiles ſunt connumerati.

XXI. *De principibus agentium in rebus.*

POrro agentes in rebus poſt juris militiæ tempus pro præmio laboris exacti fiunt principes agentium in rebus. *Ç. Th.*

*de agent.in reb.l.agentibus.*13.*l.nemo.*16. Hi principes dicuntur clariſſimi.*l.ultim.* ſed eis adjicitur dignitas proconſularis, quæ eſt ſpectabilitas.*l.*3.

XXII. *De curioſis.*

EX agentibus in rebus ſunt etiam curioſi, ad quos cura curſus publici pertinet. *l.*2.3.4. *& ſup.de offic.mag.offic.l.*1. Hi vocantur etiam curagerendarii. *C.Th.h.t.l.*1.

XXIII. *De palatinis ſacrarum largitionum, & rerum privatarum.*

TErtio loco conſiderantur palatini ſacrarum largitionum, quorum primicerii ſunt clariſſimi. *l. pen. & inf. de privil. ſcholar.l.*2.Quarto palatini rerum privatarum,qui quidem palatinis ſacrarum largitionum comparantur.*l.ult.*

XXIV. *De ſtratoribus.*

QVinto ſtratores,ad quorum officium pertinebat I. Equos militares, qui à provincialibus conferebantur, probare. *l. un.*Marcellin.*lib.*29. *Conſtantinus ſtrator paucos militares equos ex his auſus mutare, ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam.* II.Equum freno tenere,& conſcendenti principi opem ferre.*diſtinct.*96.*cap. Conſtantinus.* 14. *verſ. & tenentes.* Spartianus in Caracalla,*Cum illum in equum ſtrator ejus levaret.*III.Reos ſibi commiſſos cuſtodire. *ſup.de cuſtod.reor.l.*1.*verſ. illud etiam.* Vnde Cyprianus,ut in ejus vita legitur,& à Cujac.refertur,*ductus & ſuſceptus eſt cuſtodiendus ab ſtratore officii proconſularis.* Ex quo loco apparet fuiſſe aliquando etiam proconſulibus ſtratores:quos tamen habere prohibentur.*D.de offic.proconſ.l.*4.§.1.

XXV. *De caſtrenſianis & miniſterianis.*

SExto caſtrenſiani ſeu miniſteriani, id eſt, miniſtri aulici: ut pædagogia, cellarii, pincernæ, piſtores, &c. qui comiti caſtrenſi ſubjecti erant,*l.*1.& in Notit.imperii.

XXVI. *De decanis.*

EX miniſterianis ſunt etiam decani.*l.*2.*& infr.de diverſ.offic. l.ult.§.ult.* Quorum miniſterium quodnam eſſet, non ſatis conſtat.Cujacius putat eos cadavera humaſſe. Pancirolus præceptor meus *in com.notit.imperii oriental.cap.*91. hos putat eſſe cubicularios,& cubiculo inſerviviſſe,ac diſtinguit à miniſterianis,

nis, ſubjicitque non comiti caſtrenſi, ſed primicerio cubiculariorum. Probabile mihi videtur hos eſſe, quos Sueton. *in Domit. c.17.* decuriones cubiculariorum appellat. Eſt autem decanus vel decurio, qui decemviris præeſt. Veget. *lib.2.c.7.*

XXVII. *De menſoribus.*

ITem ex miniſterianis ſunt menſores. *inf. de diverſ. offic. l ult. §. ult.* De his dici putat Cujac. quod ſcribit incertus auctor adjunctus libris de limitibus agrorum, *Miniſteriales Imperatorum putamus majores in accipiendo, minores in dando menſuras habuiſſe.* Ergo ex ſententia Cujacii menſores à menſura, ſive à metiendo dicuntur. Pancirolus *d.cap.91.* minus probabiliter putat menſores eſſe menſæ miniſtros. VVeſemb. intelligit metatores, qui hoſpitium principi præparant. Nam in *l.2.& 5.inf.de meta.& epid.* ubi vulgo *metatorum*, & *metatores*, ſcriptum eſt, Cujacius legit *menſorum*, & *menſores*. Ego Cujacii interpretationem hoc loco probo.

XXVIII. *De privilegiis eorum qui in ſacro palatio militant.*

PAlatinorum variis generibus expoſitis, jam eorum privilegia proponit: ut excuſationem à muneribus perſonalibus, & à patrimonialibus ſordidis. *l.1.*

XXIX. *De privilegiis ſcholarum.*

SVnt & palatinarum ſcholarum certa privilegia. Scholas enim palatinas vocant Marcel. *lib.14.* Schola palatina eſt aliqua militia militantium corpus ſive univerſitas. Fuerunt autem ſcholæ palatinæ ſub magiſtro officiorũ. *l.1.& 2.& de offic.mag. offic.l.3.* Et erant numero undecim *ſup.de loca l.ult.* A Cujacio in *l.1.ſup.de anno. civ.* ſic recenſentur: Scutariorum prima, ſecunda, tertia, Agentium in rebus, Armaturarum ſeniorum, Armaturarum juniorum, Gentilium ſeniorum, Gentilium juniorum, Scutariorum ſagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Fabricenſium. A Pancirol. *in notit. imperii orient. cap. 63.* dicuntur duæ inermes, Agentium in rebus, & Silentiariorum: ſeptem armatæ ſub magiſtro officiorum Scutariorum prima, Scutariorum ſecunda, Gentilium ſeniorum, Scutariorum ſagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Armaturarum juniorum, Gentilium juniorum: duæ armatæ ſub comitibus Magiſtrorum militum vices agentibus, domeſticorum equitum, & domeſticorum

 peditum.

peditum. Scutarii dicebantur,qui ſcutis utebantur,& erant armis undique tecti: at ſcutarii ſagittarii, non ſolum ſcutis, ſed etiam ſagittis utebantur. ſcutarii clibanarii erant equites cataphracti, qui non ſolum ſuum corpus, ſed etiam equos armis tegebant. Armaturæ dicebantur, milites gravis armaturæ,gradius ſcutum & longiorem haſtam geſtantes. Gentiles erant idololatræ,barbari, ex diverſis gentibus Romano imperio non ſubjectis collecti. De agentibus in rebus dictum eſt *ſup. tit.20.* De ſilentiariis *tit.16.*

XXX. *De caſtrenſi omnium palatinorum peculio.*

INter privilegia palatinorum & ſcholaſticorum eſt, ut filiifamiliarum habeant peculium caſtrenſe, in quo plenum dominium habent. *l.un.& ſup.de privil.eor.qui in ſa.pala.milit.l.2.& ſup.de inoff.teſtam.l.ult.in fin.pr.* Hucuſque de ſenatoriis dignitatibus tractavimus. Sequuntur dignitates non ſenatoriæ.

XXXI. *De equeſtri dignitate.*

PRimus dignitatum gradus eſt clariſſimatus,id eſt, ſenatoria dignitas; quæ dividitur in illuſtratum , ſpectabilitatem , & clariſſimatum anguſte acceptum : ſecundus gradus eſt dignitas equeſtris.*l.un.& ſup.de nupt.l.cum te.*10.

XXXII. *De perfectiſſimatus dignitate.*

A Clariſſimatu & equeſtri dignitate diſtinguitur perfectiſſimatus. *C.Th.de his qui ven.atat.impetr.l.*1. Perfectiſſimi ſunt,præſes Arabiæ.*ſup.de pœnis.l.cum reis.*18.præſes Dalmatiæ, in Notitia imperii:magiſter cenſus.*ſup.de epiſc.& cleric.l.orphanotrophos.*32.primicerius.*ſup.de palat.ſacrar.largitio.l.*7.& quicumque hujus dignitatis inſignia à principe impetraverant, dummodo tales ſint,quales requirit lex *un.h.t.*

XXXIII. *Qui militare poſſunt, vel non poſſunt: & de ſervis ad militiam, vel dignitatem adſpirantibus: & ut nemo vel duplici militia, vel dignitate & militia ſimul utatur.*

1 EXpoſita eſt dignitatum diviſio in ſenatorios & non ſenatorios: alteram diviſionem eſſe diximus in civiles & militares : hinc occaſione ſumpta , plenius de re militari dicemus.

¶ Nota

¶ Nota primo non omnes ad militiam admitti: ut curiales & 2
cohortales à militia armata arceantur. *l.*4. ¶ Nota ſecundo ſer- 3
vum, qui ignorante domino militiæ nomen dedit: vel dignitatem eſt conſecutus, domino reddi. eum vero, qui ſciente domino miles factus eſt, vel dignitatem obtinuit, fieri ingenuum *l.*6. *&* 7. ¶ Nota tertio neminem poſſe duplici militia ſimul uti, aut 4
militia & dignitate; ſed eum qui duas habet, eligere debere, utram retinere, utram deponere velit. *l.*5. *& l.ultim.*

XXXIV. *Negotiatores ne militent.*

Nota quarto negotiatores non poſſe militiam armatam vel civilem habere. Excipiuntur, I. Argentarii, qui civilem militiam habere poſſunt, ab armata abſtinere coguntur. II. Armorum negotiatores, qui poſſunt fabricenſium militiam conſequi. *l.un.* III. Hi, quibus ex ſpeciali beneficio principis militare & negotiari licet. *ſup. in quib. cauſ. mil. for. præſcript. l.*1.

XXXV. *De re militari.*

Nota quinto novem eſſe præcipuas partes tractatus de re militari, quas notavi *D.h.t.*

XXXVI. *De caſtrenſi peculio militum & præfectianorum.*

Nota ſexto filiosfamilias milites habere peculium caſtrenſe, & in eo plenum dominium. *l.*2.3. *& paſſim. & D. eod. tit.* idemque conceſſum eſſe præfectianis, id eſt, apparitoribus præfecti prætorio. *l.ult.*

XXXVII. *De erogatione militaris annonæ.*

Nota ſeptimo annonas de horreis publicis præſtari militibus diebus ſingulis, aut ſaltem intra annum. Qui vero in mora accipiendi toto hoc tempore fuerint, eas amittunt. *l.* 6. Interdum annona pretio taxatur; quæ taxatio vocatur adæratio, & pro annona militibus pecunia præſtatur. *l. lege.*13. ſi tamen miles quo anno vilis eſt annona, fraudulenter ſpecies repudiarit, & alio anno, quo cara ſit annona, pretium exigat, utrumque amittit. *l.* 7.

XXXVIII. *De excoctione & tranſlatione militarium annonarum.*

Nota octavo neminem excuſari ab excoctione & tranſlatione panis militaris. *l.*2.

XXXIX. *De militari veſte.*

NOta nono canonem veſtium militarium ex Kal.Septemb. uſque ad Kal.Aprilis inferri ſacris largitionibus. *l.*1. ita ut adæratio, id eſt, pretium lege definitum. *l.pen.* à collatoribus exigatur, & quinque ejus partes in pecunia militibus erogentur, ſexta pars in veſtibus à gynæciariis præſtetur tyronibus gregariiſque militibus.*l.un.*

XL. *De metatis, & epidemeticis.*

NOta decimo, ſupervenientibus militibus à provincialibus præberi hoſpitia, quæ vocantur metata. Metatores ſunt, qui præmittuntur hoſpitii deſignandi & parandi gratia, qui etiam menſores ſecundum Cujacii lectionem appellantur, ut notavi *t.*27.Epidemetica ſunt pretia, quibus provinciales ſe redimunt ab onere ſuſcipiendorum hoſpitum. ſed hæc prohibentur *l.ult.& No.*130.*c.*1.*& No.*134.*c.*1.

XLI. *De ſalgamo hoſpitibus non præbendo.*

NOta undecimo non licere militibus ſalgami nomine à provincialibus culcitras,lignum, oleum extorquere: immo ne à volentibus quidem poſſe accipere. Salgama dicuntur, quæ victus gratia condiri & ſervari ſolent.

XLII. *De commeatu.*

NOta duodecimo militem puniri, ſi ſine commeatu abſit. *l. ult.* nec ſolum ſi commeatum non impetraverit, ſed etiam ſi ad diem commeatus non redierit. *D. de re milit. l.* 3.*§.ſi ad diem.l. qui commeatus.*14.*in pr.* Commeatus hoc loco eſt abeundi facultas militi ad tempus data ab eo qui dare poteſt, alia eſt hujus vocabuli ſignificatio, cum ſumitur pro cibariis ad publicam vel privatam alimoniam,ut exercitus civitatis, vel alicujus privati. Cic.*pro lege Manil. Iam commeatu & privato & publico prohibemur.*

XLIII. *De tyronibus.*

NOta decimotertio infimum eſſe tyronum gradum. *l. ult.* Tyro,miles gregarius,junior,& caligatus, pro eodem accipiuntur. Cujac.*ad l.ult.ſup.de militar.veſte.*

XLIV. *De litorum & itinerum cuſtodia.*

NOta decimo quarto litora & itinera diligenter eſſe cuſtodienda, ne illicitæ merces ad hoſtem deferantur. *l. un.*

ut

ut vinum, oleum, liquamina, ferrum. *ſup. quæ res export. non deb.l.1.& 2.*

XLV. *De deſertoribus, & occultatoribus eorum.*

NOta decimo quinto puniri milites deſertores, & qui eos occultant; præmio autem affici eorum proditores. *l.1.2.3. & ſup.quan.lic.unic.ſine jud.l.2. & D.de re milit. l.3. in princip. §.ſi plures.l.5.l.milites agrum.* 13. *§.ultim.* Deſertor eſt, qui per prolixum tempus vagatus reducitur *D.eod.l.3. §.deſertor.* Deſertionis crimen gravius eſt, quam emanſionis. *D. eod.l.4, §.levius.* & neque morte rei extinguitur. *ſup.eod.l.4.* nec abolitionem recipit.*ſup.de abolit.l.ult.in fin.*

XLVI. *De veteranis.*

NOta decimo ſexto veteranos, id eſt, eos qui confectis legitimis ſtipendiis honeſtam dimiſſionem impetrarunt, frui variis privilegiis, ut immunitate.*l.1.* & honoribus. *l.2.* quibus omnibus privantur, ſi latrociniis ſe dediderint.*l.3.*dimiſſionem autem à militia, ita forum mutare, ut ne quidem volentes ſubjiciantur militari judicio.*l.ult.*

XLVII. *De filiis officialium, & militarium, qui in bello moriuntur.*

NOta decimo ſeptimo filios officialium in parentum defunctorum militiam ſuccedere *l. 1. & 2.* Similiter viri militares in libello defuncti filium unigenitum vel majorem natu, in ejus locum ſuccedere, & eaſdem annonas accipere, niſi pater altiorem biarcho gradum obtinuerit, puta ducenarius, aut centenarius fuerit: quo caſu filius fit tantummodo biarchus, *l.ult.*Abſolvimus tractatum de jure militari.

XLVIII. *De oblatione votorum.*

DEinceps communia quædam civilibus & militaribus perſonis conſiderantur: primo oblatio votorum, id eſt munerum, quæ ineunte anno offeruntur, & primo principi tamquam vota pro ejus ſalute.*l.un.& D.de verb.ſignif.l.ſi calvitur.*133.*§.1.*

XLIX. *De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adjutoribus, ſcriniariis, & exceptoribus ſedis excelſæ, cæterorumque judicum, tam civilium, quam militarium.*

SEcundo varia officialium genera. Sunt autem diverſa officialium nomina, vel quia diverſas res tractant, vel quia in diverſis officiis. Actuarii & numerarii chartas & rationes tractabant. his adjungebantur adjutores, & chartularii. Scriniarii operam ſcriniis navabant. Exceptores dictata breviter excipiebant. Sedem excelſam in hac rubrica intellige ſedem præfecti prætorio.

L. *De curſu publico, angariis, & parangariis.*

TErtio curſus publicus. Curſum publicum via habere dicitur, per quam ſolent equi diſpoſiti (quos vulgus *poſtas* appellat) currere. Angaria eſt tranſitus per hujuſcemodi viam. Parangaria eſt tranſitus per aliam viam, ut notatur in *Eclo.Baſil.lib.*5.*titul.*1. Quibus equis utebantur in curſu publico, hi dicebantur veredi, quibus alio verſus, paraveredi. ſed paraveredorum uſus ſolis præfectis prætorio conceditur, non etiam reliquis magiſtratibus, *l.*2.

L I. *De tractoriis, & ſtativis.*

MIſſis vel evocatis à principe curſu publico utentibus dabantur diplomata, quæ vocantur tractoriæ: quibus adſcribebantur ſtativa, id eſt, diverſoria & manſiones, quibus alebantur ſumptu publico. vide hîc Cujacium Hîc terminatur prior pars hujus poſtremi libri, quæ eſt de dignitatibus: ſequitur altera pars, quæ eſt de apparitoribus.

L II. *De apparitoribus præfectorum prætorio, & privilegiis eorum.*

DE apparitoribus magiſtratuum duo explicantur: nimirum diverſæ ſpecies, quæ ſumuntur à diverſitate officiorum & magiſtratuum, quibus inſerviunt: & quædam omnibus apparitoribus communia. Apparitorum ſpecies eodem ordine conſiderantur, quo ipſi magiſtratus conſiderati fuerunt. Primo itaque agitur de apparitoribus præfectionis, qui præfecto prætorio inſerviunt. Hi erant in officio præfecti prætorio Africæ

396. viri,

396. viri, qui per diverſa ſcrinia & officia militabant.

LIII. *De apparitoribus præfecti urbis.*

SEcundo de apparitoribus urbanicianis, qui præfecto urbi inſerviunt.

LIV. *De apparitoribus magiſtrorum militum, & eorum privilegiis.*

TErtio de apparitoribus magiſtri militum, qui partim erant ſtatuti, partim ſupernumerarii: & illi quidem ſub juriſdictione magiſtri militum, hi vero ſub juriſdictione præfecti urbi, aut præſidum. *l. ult.*

LV. *De apparitoribus proconſulis, & legati.*

QVarto de apparitoribus proconſulis, qui proconſuli & ejus legato inſerviunt. num. 400. *l. 2.*

LVI. *De apparitoribus comitis Orientis.*

QVinto de apparitoribus comitis Orientis, qui erant viri ſexcenti. *l. un.*

LVII. *De cohortalibus, principibus, cornicularis, ac primipilaribus.*

SExto de cohortalibus, qui ſunt apparitores præſidum & rectorum provinciarum. Horum alii alia nomina ſpecialia habent. ut principes dicuntur, qui primum inter cohortes locum obtinebant: cornicularii, qui cornibus ſecretarii præerant, hoc eſt, in conſilio armati ſtabant: primipilares, qui primipili, id eſt, annonæ militaris curam gerebant. *C. Th. h. t. l. 6.* Hæc nomina ſumpta eſſe à militia legionaria, ſcribit Aſcon. *in 3, Verri.* Erant & alii, prætor hos, in officio præſidum, hæc omnia etiam in aliis officiis reperiuntur, ut cornicularii præfecturæ. *ſup. de apparit. præf. præt. l. 1. & ult.*

LVIII. *De apparitoribus præfecti annonæ.*

SEptimo de annonariis, id eſt, apparitoribus præfecti annonæ. quamvis enim præfectus annonæ ſub diſpoſitione eſſet præfecti urbi, tamen apparitiones ſecretas habent. *l. 1* Hucuſque diſtincte actum eſt de apparitoribus diverſorum officiorum: deinceps communia quædam proponemus.

LIX. *De diverſis officiis, & apparitoribus judicum, & probatoriis eorum.*

DIverſis officialibus & apparitoribus multa communia ſunt,& primo probatoriæ, quæ in Novellis δοκιμασίαι, & σύμβολα vocantur,id eſt,diplomata apparitionis,ex ſcrinio epiſtolarum emiſſa. *l. 6.* & manu principis ſubſcripta. *l.probatorias. 9.*

LX. *De executoribus, & exactoribus.*

SEcundo munus exigendi, & exequendi. His de cauſis qui in provincias mittebantur, executores & exactores appellabantur.

LXI. *De lucris advocatorum, & concuſſionibus officiorum, ſive apparitorum.*

TErtio lucrum ſive emolumenta. Nota primo in hac rubrica appellatione officiorum ſignificari officiales, ut *ſup.rubric.59. & aliis locis.* Nota ſecundo advocatorum obiter mentionem fieri; quoniam idem de his ſtatuitur; quod de officialibus & apparitoribus, ut nihil per commiſſionem accipiant, ſed licitis lucris & emolumentis ſint contenti.*l.1.& 2.toto tit.*

LXII. *De primipilo.*

IDem ſtatuitur de primipilari, qui debet eſſe contentus commodis primipilatus, id eſt, emolumentis, quæ non ante finitam adminiſtrationem ei debentur. *l.1.* Primipilum & primipilarem definivi *tit.57.*

LXIII. *Publicæ lætitiæ vel conſulum nunciatores, vel inſinuatores conſtitutionum & aliarum ſacrarum vel judicialium literarum, ex deſcriptione vel ab invitis ne quid accipiant immodicum.*

QVarto præmia nunciationum, &inſinuationum. Hæc non debent eſſe immodica,id eſt,ultra modum lege definitum. Qui immodicum accepit, quadruplum reſtituit. Officiales autem curare debent, ut neque horum præmiorum deſcriptio legitimum modum excedat,nec ab invitis plus exigatur.*l.2.*Hîc finem accipit Codex Iuſtinianeus & Iſagogicus noſter labor in

jus

jus civile: nam ejuſmodi enarratio neque Novellis conſtitutionibus, neque libris Feudorum convenit: pergendum igitur ad jus canonicum, ut Pontificii Decretalium tituli eadem, qua civiles, methodo illuſtrentur. Deus nos ad finem inſtituti operis perducere dignetur, & mentem manumque noſtram dirigere, ut nihil Chriſtianæ pietati, aut publicæ tranquillitati, aut juridicæ veritati contrarium nobis excidat. hoc ſane in votis habemus, ut noſtri qualeſcumque labores tantum proſint, noxium nihil contineant: Doctorum autem virorum, in primis Eccleſiæ judicio & correctioni nos ac noſtra omnia ſubjicimus.

I. PACII IC.

ISAGOGICA

IN

DECRETALES.

Præfatio.

1 NON *ſolum jure civili in noſtris foris utimur,*
2 *ſed etiam jure Pontificio.* ¶ *Pontificium dicitur, quia Romanum Pontificem auctorem habet:vel canonicum, quaſi regulare, quia canon ſignificat conſtitutionē eccleſiaſticam.* diſt.3.in pr.*& ſi vocabuli vim ſpectes,idem eſt Græcis Canon, quod Latinis re-*
3 *gula.*diſt.ca.can. Canon. ¶ *Hoc jus ſæpe civili prævalet, ex illius tamen fundamentis ſumptum,& ad ejus imitationem conſcriptum eſt: nam Decretum Pandectis, Decretales Codici proportione reſpondent: ut enim in Codice Imperiales, ita in Decretalibus Pontificiæ conſtitutiones continentur: & ut reſponſa prudentum in Digeſta, ita Patrum pla-*
4 *cita in Decretum relata ſunt.* ¶ *Decretales igitur epiſtolæ ſunt conſtitutiones ſummorum Pontificum, quæ vim legis*
5 *habent.*¶ *Hæ diverſis temporibus conditæ, certis quibuſdam voluminibus ſunt concluſæ. Decretalium igitur aliæ ſunt Gregorianæ,aliæ Bonifacianæ,aliæ Clementinæ,aliæ Extravagantes. Gregorianas voco, quæ juſſu Gregorii Pontificis à Raymundo capellano & pœnitentiario in unum volumen & in*

in congruos titulos ſunt digeſtæ, ab eodemque Pontifice approbatæ. Hæ κατ᾽ ἐξοχὴν vocantur Decretales. Similiter Bofacianas appello, quæ Bonifacii Pontificis mandato per Guilielmum Archiepiſcopum Ebrundunenſem, Berengarium Epiſcopum Biterenenſem, & Richardum vicecancellarium recognitæ, & in Sextum Decretalium collatæ ſunt. Sextus dicitur: quia quinque libris Gregorianis adjicitur. Clementinas vero Clemens quintus edidit magna ex parte in Concilio Viennenſi: Ioannes autem vigeſimus ſecundus, ejus in Papatu ſucceſſor, in unum volumen redegit. Extravagantes dicuntur novæ Pontificum conſtitutiones, quæ extra tria illa Decretalium volumina quodammodo vagantur. Nam poſteriores auctores appellarunt Extravagantes, quas veteres nominabant Novellas, Græce νεαράς. Sunt autem aliæ Extravagantes Ioannis vigeſimi ſecundi, aliæ, 5
quæ vocantur communes, diverſorum Pontificum. ¶ *Quia* 6
vero Gregorii Decretales tempore ac perfectione primum locum obtinent: nec ſunt in ſequentibus decretalium voluminibus alii tituli, nec alio ordine collocati, quam in Decretalibus Gregorianis: ſed illud tantum diſcrimen eſt, quod Gregoriana compilatio plures habet titulos, qui in aliis compoſitionibus deſiderantur: idcirco Gregorianos titulos explicare nobis ſufficiet. Ad hos igitur eadem methodo enarrandos accedo, qua juris Civilis titulos in ſuperioribus voluminibus expoſui.

LIBER PRIMUS.

DECRETALIUM libri quinque ſunt. Primus continet juris primordia, quæ Iuſtinianus appellat τὰ πρῶτα; nam ea, de quibus Iuſtinianus primo libro Codicis, & primo Digeſtorum parte tractat, Gregorius in primum Decretalium librum retulit, eodem fere ordine, niſi quod loco titulorum, qui ſunt apud Iuſtinianum de officio diverſorum magiſtratuum, Gregorius varios titulos poſuit de prælatis & eorum officiis.

officiis. Itaque hujus primi libri ſectiones tres ſunt. I. De Deo, & fide. II. De jure. III. De prælatis & clericis. IV. De pactis & tranſactionibus. V. De poſtulantibus, & procuratoribus, & ſyndicis. VI. De reſtitutionibus in integrum. VII. De arbitris compromiſſariis. Hæc ſunt quæ Iuſtinianus τὰ πρῶτα vocat, & eodem ordine in pandectis & Codice conſiderat. Quapropter in hoc ſectionum ordine, jam à me in Digeſtis expoſito,& in iis quæ jam in titulis Iuris civilis enarrandis docui, fruſtra repetendis, tempus non teram; ſed alia, quæ mihi utiliora videbuntur, proponam.

TIT. I. *De ſumma Trinitate, & fide Catholica.*

PRima pars hoc primo titulo continetur, qui eſt etiam primus titulus Codicis.

II. *De conſtitutionibus.*

1 SEquitur ſecunda pars, quæ eſt de jure. Eſt autem jus par-
2 tim ſcriptum, partim non ſcriptum.Initium ſumit conditor
Decretalium, à jure ſcripto, quod vocatur conſtitutio, & dividitur in civilem & eccleſiaſticam.*diſt.3.c.1.* ſed hic potiſſimum
de eccleſiaſtica agitur, quæ appellatur canon. *d.diſtinct.3.c.ca-*
2 *non.* ¶ Conſtitutiones eccleſiaſticæ ſunt decreta Pontificum,&
ſtatuta conciliorum. *c. ult. & inf.lib. 6. cap.1.& in præfat.Clement. verſ. dudum. & d. diſſ.3.c.3.§.porro.& 25.q.1.c.ſunt quidam.* Adde, vel ſub Pontificum decretis comprehende etiam
ſtatuta à ſedis Apoſtolicæ legatis. *inf. de offic. legat.c.ult.& de locat.& conduct.c.1.& de conſangui.& affin.c.* 3. ſtatuta vero in
particularibus conciliis, vel ab Epiſcopis, vel capitulis, vim
particularium conſtitutionum habent. *cap. ex literis.* 11. & interdum egent confirmatione ſedis Apoſtolicæ. *c. cum acceſſiſ-*
3 *ſent.* 8. ¶ Nota primo conſtitutiones dare formam futuris tantum negotiis, niſi nominatim etiam de præteritis caveant.*c.2.*
*& ult.*quod etiam in conſtitutionibus civilibus obtinet.*C.de le-*
4 *gib.l.7.* ¶ Nota ſecundo conſtitutiones ſeculares eccleſiaſti-
5 cis cedere. *diſt.* 10. ¶ Nota tertio omnes eſſe conſtitutionibus
eccleſiaſticis ſubjectos, *c. 1.& 5.*

III. *De reſcriptis.*

1 REſcripta vero ſunt perſonalia, & inter eas tantum perſonas vim conſtitutionis obtinent, inter quas conceduntur.

infr.

*infr.de conceſſ.praben.c.conſtitutus.*11.Reſcriptum namque nihil aliud eſt,quam literæ. *c.*1.*& paſſim.*à ſummo Pontifice. *c.*2.*& paſſim.* vel ab imperatore. *C.de precib.Imp.offer.l.*2.*& ſi contra jus vel util.public.l.*1. *cum ſimul.* vel à vicario Pontificis. *inf.de offic.vicar.cap.pen.* ſine motu proprio. *inf. de praben.lib.6.cap.ſi motu.*23. *& c.ſeq.*ſive aliquo ſuggerente (hæc ſuggeſtio vocatur intimatio.*c.*2.vel inſinuatio.*inf.de procur.c.*3.vel relatio.*inf. eod.c.*4.*verſ.nos vero*) & aut conquerente. *inf. eod. c.*2.*&* 4.& ſupplicante.*inf.de eo qui cogn.conſan.uxo.c. ult.* aut conſulente. *inf.de offic.judic.delega.c.conſuluit.*24. *&* 2.*q.*4.*c. conſuluiſti.* 21. emiſſæ, ut inter perſonas inter quas conceduntur, & iis negotiis ſeu rebus ſuper quibus emittuntur, vim conſtitutionis habeant. *c.cum delicta.*22.*& inf.de conceſſ.praben.d.c. conſtitutus.*
¶ Ex dictis patet reſcripta differre à decretalibus epiſtolis:quia 2
decretales epiſtolæ ſunt generales conſtitutiones.*diſt.*19.¶ Re- 3
ſcripta dividuntur I. In Apoſtolica, Imperialia, & Epiſcopalia, ut ex data definitione manifeſtum eſt. II. In generalia, & ſpecialia. *c.*1.*c.paſtoralis.*14.§.*quoniam.c.ſedes.*15. III. In monitoria, præceptoria, & executoria. *c. capitulum.* 30. *c. ex inſinuatione.* 37. *& cap. literis.*39. Præceptoriorum appellatione etiam inhibitoria reſcripta complector. Nam qui aliquid inhibet, certe præcipit ne id fiat, & inhibitio ſeu prohibitio nihil aliud eſt,quam præceptum negativum.Vnde inter juris præcepta non ſolum ponitur honeſte vivere, & ſuum cuiq; tribuere, ſed etiam alterum non lædere.Iam vero inter monitoria & præceptoria Doctores diſtinguunt: quia monitoria communiter concedi ſolent abſque cauſæ cognitione,& cum illa clauſula, *ſi ſenſeris te gravatum*: præceptoria vero cauſæ cognitionem requirunt, nec ſolet dicta clauſula in his apponi.*ſup.t.in l.quoties. C.de fideicom.* Bart. *in l.filiusfam.*§.*Divi.in fi.* & ibi Iaſ.*in* 1.*lect. num.*115.*& in* 2.*lectu.num.*5. & 175. *D.de legat.inf.* Mandoſ. *in tractat. de monit. quaſt.* 2. Præterea *glo. in d. c. ex inſinuatione.* hunc Romanæ curiæ morem notat, ut primo mittantur literæ monitoriæ, deinde præceptoriæ, tandem executoriæ,ſed Ioan. And.ibi notat hunc ordinem hodie non ſervari,niſi quandoque ſuper receptione monialium. Addi autem poteſt quartum membrum,id eſt,reſcripta permiſſoria,*ex cap.*4.*inf.lib.*6.ubi in ſummario vocantur literæ facultatis.IV.In juri communi conſentanea, veluti ut liceat appellare: & aliena à jure communi, veluti ne liceat appellare. *c.*1. Illa vocantur literæ juſtitiæ,hæc appellantur literæ gratiæ in ſummario.*c.poſtulaſti.* 27. ¶ Nota 4
primo

primo reſcripta impetrari poſſe tam ab actore,quam à reo.*c.3.*
*c.cum contingat.*24.*cum ſim*. Sed reſcriptum ab excõmunicato
impetratum, ipſo jure non valet, niſi ſuper excommunicationis
5 vel appellationis articulo impetratum ſit. *inf.lib.6.c.1.* ¶ Nota
ſecundo propter vitium in verbis admiſſum contra regulas linguæ Latinæ,reſcriptum reddi ſuſpectum & inutile.*c.ad audien-*
6 *tiam*.11.¶ Nota tertio reſcripta impetrata per ſurreptionem,id
eſt,expreſſa falſitate,vel per obreptionem,id eſt,tacita veritate,
non valere. *inf.de fi.inſtrum.c.7.*niſi is qui impetravit, dolo careat,& idem impetraſſet,ſi falſum tacuiſſet,aut verum dixiſſet.
7 *cap.ſuper literis*.20.¶ Nota quarto,ſi in reſcripto non ſit inſerta clauſula,*ſi preces veritate nitantur*,jure civili reſcriptum non
valere.*C.de diverſ.reſcript.l.ult.* quæ canonizata eſt 25.*q.2:c.dicenti*.16.§.*Imperator Zeno*. contrarium tamen ſtatuitur.*inf.c.2.*
8 ubi hæc clauſula ſubauditur,& ita reſcriptum ſuſtinetur.¶ Nota
quinto leges, quibus cavetur ut reſcripta contra jus, niſi impetranti proſint,& nemini obſint,vel contra publicam utilitatem
non valeant,eſſe canonizatas. 16.*quæſt.4.c.jubemus.§.reſcripta.*
& 25.*q.1.c.ult.§.illud vero.§.item conſtitutio.& q.2.c. nec damnoſa*.14.*c.reſcripta*.15.*c.dicenti*.16.*in princ.& §.Imperator Ana-*
9 *ſtaſius*. ¶ Nota ſexto , ſi diverſa reſcripta à partibus proferantur, ſi quidem in poſteriore fiat prioris mentio , poſterius prævalere , ſin minus , ſtandum priori reſcripto. *c*.3. niſi is , qui
prius reſcriptum impetravit,dolo vel culpa non ſit eo intra annum uſus.*c.ſi autem*.12.*c.plerumque*.23.aut alterum reſcriptum
ſit generale, alterum ſpeciale , quia indiſtincte ſpeciale præva-
10 let.*c.1.& c.paſtoralis*.14.§. *quoniam*. ¶ Nota ſeptimo reſcripta,
quibus beneficia conferuntur , latiſſimam recipere interpretationem. *inf.de verb.ſignif.c.olim*.16.alia regulariter anguſte accipi, & contra impetrantem. Hoſtienſ.*inf.de offic.deleg.§.quib.*
modis ejus juriſd. prorogetur. verſ. quamvis enim fatear. quia
multi reſcripta impetrantes abutuntur gratia ſedis Apoſtolicæ.
c.ſedes.15.*c.nonnulli*.28. *& c.ult.* ſunt autem quædam clauſulæ,
quarum interpretatio ex decretalibus conſtitutionibus manifeſta eſt , & inde peti debent.*c.4.c.ſciſcitatus*.13.*c.paſtoralis*. 14.
§.*quoniam. c. ſedes*.15. *c. cauſam*. 18. *c. poſtulaſti*.27. *c. mandatum*. 38. *c. literis*. 39. *c. abbatem*. 40. *c. ab excommunicato*.41.
& inf. lib. 6. cap. 6. c. quamvis. 8. *c. ſi propter*. 10. *& inf. Cle-*
11 *ment. uit*. ¶ Nota octavo eum , qui malitioſe utitur reſcripto,
ejus beneficio privari , & in expenſas atque id quod intereſt
12 adverſario condemnari. *c. ultim*. ¶ Nota nono ea quæ contra
formam

formam reſcripti fiunt, infirmari. *cap. cum dilecta.* 22. *verſ. dictum.*

IV. *De conſuetudine.* 1

HActenus de jure ſcripto: jus autem non ſcriptum eſt conſuetudo, de qua *D. de legib. & C. quæ ſit longa conſuet.* Abſoluta eſt hujus libri ſecunda pars, quæ eſt de jure: ſequitur tertia de clericis & prælatis ordinandis, eorumque officiis.

V. *De poſtulatione prælatorum.*

QVia modo per poſtulationem, modo per electionem Epiſcopi ac cæteri prælati promoventur. *cap.* 3. *in fin. cap.* 4. *§. cæterum & infr. tit. proxim. c. innotuit.* 20. *& c. ſcriptum* 40. initio de his duobus promovendi modis dicendum videtur. ¶ Poſtulatio eſt concors capituli petitio, ut is promoveatur ſive adſumatur, qui non propter animi vel corporis vitium, ſed ob alium defectum eligi nequit, propter quem non eſt inhabilis ad proſpiciendum eccleſiæ, veluti quia eſt minor triginta annis, aut laicus. ¶ Inter poſtulationem & nominationem Ioan. Andr. *in d. cap.* 3. *gloſ. ult.* ſic diſtinguit: quod poſtulatio eſt ſolemnis, nominatio non eſt ſolemnis. Hoſtienſis autem *in §. quis poſtulandus ſit. verſ. ideo dixi.* aliam differentiam ponit: quia poſtulatio eſt unius certæ perſonæ, nominatio vero eſt plurium perſonarum deſignatio, ut una ex his promoveatur. nam Hoſtienſis *in §. qualiter fiat poſtulatio.* non putat poſtulationem requirere aliquam ſolemnitatem, ſed quacunque forma fieri poſſe. Diſtinctionem Hoſtienſis probo per *c. quod ſicut.* 28.

1 ¶ Nota primo eos tantum poſſe poſtulare, qui poſſunt eligere, 4 licet ii poſſint poſtulari, qui non poſſunt eligi. *inf. tit. prox. d. c. innotuit.* ¶ Nota ſecundo poſtulationem & electionem non 5 poſſe ſimul jungi: veluti, *Eligo poſtulando, Poſtulo eligendo. Eligo & poſtulo. inf. lib.* 6. *c.* 1. ¶ Nota tertio, ut poſtulatio valeat, 6 ſufficere, ſi major & ſanior pars capituli conſentiat. *infr. de his quæ fiunt à majo. par. capi. c.* 1. *& diſt.* 65. *c.* 1. 23. ſed ſi alium major pars poſtulet, alium minor pars eligat, uterque autem, tam poſtulatus, quam electus admitti poſſit: tunc, ut poſtulatio prævaleat, opus eſt ut duplo major ſit pars poſtulantium, quam eligentium: alioquin electio prævalebit. *inf. tit. prox. c. ſcriptum.* 40. ¶ Nota quarto poſtulantes non poſſe à poſtulatione quæ ſuperiori eſt præſentata recedere, ſed ſuperioris judicium expectare. *c.* 4. 7

VI. *De*

VI. *De electione & electi poteſtate.*

1 ELectio eſt alicujus perſonæ idoneæ ad prælationem vel fraternam ſocietatem canonice facta vocatio. Hoſtienſ. *in*
2 *§. 1. & gloſ. in c. 1. in ver. vera poſtulatio. de poſtulat. lib. 6.* ¶ Electio prælati ad collegium pertinet, & ad eos qui pacto vel privilegio vel conſuetudine hoc jus obtinuerunt. *inf. de cauſ. poſſ. & propr. c. 3. & 16. q. ult. c. ult.* Hoſtienſ. *in §. quis poſſit eligere.* niſi jure prohibeatur, ut pupilli. *inf. lib. 6. c. ex eo quod. 32. in pr. & late. c. ſacroſancta. 51. c. Maſſana. 56. & lib. 6. d. c. ex eo quod. §. 1. &*
2 *diſt. 63.* & abſentes, qui nec per literas votum ſuum declarare, nec extraneum procuratorem dare, ſed tantum uni vel pluribus ex collegio, ſeu capitulo vicem ſuam mandare poſſunt. *inf.*
3 *lib. 6. c. ſi quis juſto. 46.* ¶ Eligi debent idonei, non jure prohibiti; verbi gratia minor triginta annis, vel ſuperbus, vel indoctus
4 non debet in Epiſcopum eligi. *c. cum in cunctis. 7.* ¶ In electione facienda citari debent omnes, qui habent jus eligendi, ut poſſint intereſſe, ſi velint: alioquin electio non valet: niſi is, qui non citatus abfuit, eam poſtea ratam habeat. *c. quod ſicut. 28. &*
5 *c. coram dilecto. 35.* ¶ Fit autem electio tribus modis. I. Per ſcrutinium, cum præſentibus omnibus, qui debent & volunt & poſſunt commode intereſſe, adſumuntur tres de collegio fide digni, qui ſecrete & ſigillatim vota cunctorum diligenter exquirant, & in ſcriptis redacta mox publicent in communi: tunque is eligitur, in quem omnes, vel major & ſanior pars capituli conſentit. II. Per compromiſſum, cum eligendi poteſtas aliquibus viris idoneis committitur, qui vice omnium loco vacanti proſpiciant. III. Per inſpirationem, cum ſimul omnes electores, quaſi divino impulſu commoti, ſtatim, nullo præcedente tractatu,
6 in unius electione conſentiunt. *c. quia propter. 42.* ¶ De ſcrutinio nota. I. Si plures ſint electiones, non ſufficere, quod aliquis à pluribus eligatur quam alii, niſi pars, quæ hunc eligit, ſit major pars totius capituli. *c. eccleſia veſtra. 38. & inf. lib. 6. c. ſi cui eligendi. 23.* Sed in electione Papæ hoc eſt ſpeciale, ut ſi quis à paucioribus quam duabus Cardinalium partibus electus, pro Papa ſe gerat, excommunicationi ſubjaceat, & ſacri ordinis privatione multetur. *cap. 6.* II. Si altera pars eligentiũ numero præſtet, altera eligentium auctoritate, & electi meritis præcellat, neutrã electionẽ valere; quia conjunctim requiritur, ut à majore & saniori parte ſit electus. *cap. eccl veſtra. 57.* Si tamen alterius partis numerus duplo major ſit, ejus electio indiſtincte valet, non

admiſſa

admiſſa quæſtione de auctoritate eligentium & meritis eorum qui electi ſunt.*inf.lib.6.c.ſi quando.9.*dummodo electus ſit idoneus: alioquin confirmabitur electio perſonæ idoneæ à minori parte facta. *c.dudum* 22. III. Publicatum ſcrutinium non poſſe electores variare, ſed faciendam eſſe collationem, & celebrandam electionem: ad quod per ſuperiorem, ſi opus erit, compellentur.*cap.cum inter canonicos.21.ver.non obſtante.& cap.publicato.*58. ¶ De compromiſſaria electione nota. I. Poſſe vel uni. 7
c.cauſam quæ. 8. vel duobus pluribuſve electionem committi. *c.in cauſis.*30.*c.cum in jure.*33.*cap.cum in veteri.*52.II.Non tantum poſſe committi iis qui ſunt de collegio ſeu capitulo. *d.c.in cauſis.d.c.cum in jure.d.cap.cum in veteri.*.ſed etiam iis qui ſunt extra collegium vel capitulum.*d.c.cauſam quæ.*III.Poſſe quoſdam à capitulo eligi, qui non eligant Prælatum, ſed alios electores ipſius prælati.*d.c.in cauſis.*IV. Commiſſionem non poſſe revocari, ſi res deſiit eſſe integra: deſinere autem eſſe integram, cum in tractatu de electione præceſſerunt. *d.c.in cauſis.* ¶ His 8
de electione expoſitis, dicendum de electi poteſtate, quæ eſt electionis effectus, & poſteriori parte rubricæ proponitur. Electi poteſtates tres ſunt. I. Poteſt electioni ſuum adſenſum præbere intra menſem, ex quo ſibi fuerit electio ab electoribus præſentata, & ſuus adſenſus petitus: quod electores, quam primum commode poſſunt, facere debent. *inf.lib.6.c.6.* II. Poteſt res eccleſiaſticas adminiſtrare, & ea quæ ſunt juriſdictionis exercere, ut corrigere, excommunicare, conferre, confirmare, non tamen ſtatim ac electioni conſenſit, ſed poſtquam à ſuperiore fuerit confirmatus. *c.7.§.1. c.transmiſſam.*15.*& inf.l.6.c.*5. III. Poſtquam fuerit conſecratus, ea peragere poterit, quæ ſunt ordinis, ut clericos ordinare, vel deponere, eccleſias & altaria conſecrare.*c.quod ſicut.*28.§.*ſuper eo.* Nota conjugale vinculum inter Eccleſiam & prælatum contrahi per electionem & electi adſenſum. *c.cum inter canonicos.21.verſ.diſcretioni veſtra.*per confirmationem.*inf.t.prox.c.2.verſ.ſicut autem.*nempe electione & electi aſſenſu initiari, confirmatione ratificari, conſecratione conſummari intelligitur.*inf.t.prox.c.ult.*

VII. *De tranſlatione epiſcopi.*

EX poſteriori parte rubricæ præcedentis oriuntur ſequentes 1
tituli, quibus electi poteſtas limitatur modis.¶ Prima limi- 2
tatio eſt, quia ſi epiſcopus ab eccleſia, cujus eſt epiſcopus, ad aliam transferatur; poteſtatem, quam in illa eccleſia habebat,

amittit, ac novam in hac accipit. Tranſlatio namque epiſcopi, quæ & mutatio dicitur *7.q.1. cap.mutationes.*35. nihil aliud eſt, quam diſſolutio vinculi,quo epiſcopus cum priori eccleſia junctus erat,& ad alteram eccleſiam tranſitio.*ſup.t.prox.c.in cauſis.*
3 30.*in fi.& de poſtul.prælat.c.2.in fi.& c.4.in fi.*¶Nota primo,ſicut eccleſia non poteſt epiſcopum ſuum dimittere, & alium in ejus locum ſubſtituere, ita epiſcopum non poſſe relicta ſua eccleſia ad aliam tranſire.nec ſponte ſua,nec à populo attractum, nec aliis epiſcopis ſuadentibus, ſed ſi id fecerit, utraque Eccleſia privabitur.*c.3.& 7.q.1.c.ſicut vir.*11.*c.ſi quis epiſcopus.*32.*c.ſi quis de ordine.*33.*c.ſicut alterius.* 40. immo ne quidem permiſſione metropolitani cui ſubeſt, ſed auctoritate tantum & per-
4 miſſu ſedis Apoſtolicæ id ei facere licet.*c.1.2.& ult.*¶ Nota ſecundo, ſi cui Papa permiſit ut ad majorem dignitatem vocaretur,eam poſſet adſumere, hanc Apoſtolicam conceſſionem accipiendam eſſe anguſte; ita ut non liceat minorem, vel parem
5 ſuſcipere. *d.cap.ult.* ¶ Nota tertio tranſlationem fieri, vel propter utilitatem, quia veriſimile eſt epiſcopum magis profecturum: vel propter neceſſitatem, quia non poteſt in eccleſia in qua reſidet, ob perſecutionem ſeu metum hoſtilem officio ſuo defungi:quo caſu,neceſſitate ceſſante,ad priorem eccleſiam redire debebit. 7.q.1.*d.cap.mutationes.*35.*cap.ſcias.*36.*cap. omnis.*
6 37.*c.epiſcopus de loco.*38.*cap.paſtoralis.* 43. ¶ Nota quarto epiſcopum etiam invitum transferri,ſecundum Goffr.& Hoſt.*in §. qua ſit cauſa transferendi.*

VIII. *De auctoritate & uſu pallii.*

1 SEcunda limitatio non convenit ſimplicibus epiſcopis,ſed eſt propria archiepiſcoporum, & patriarcharum, qui ſine pallio non poſſunt concilium convocare,chriſma conficere, eccleſias dedicare, epiſcopos vel clericos ordinare. *ſup.de elect.cap. quod ſicut.* 28. §. *ſuper eo. & diſtinct.* 100. *in pr. & c.1.* Vnde cum transfertur epiſcopus ad archiepiſcopatum, ei pallium tranſmittitur. *ſup.de poſtul.prælat.cap.4.in fi.* Simplex autem epiſcopus pallio non utitur, niſi cui ſpecialiter à Romana eccleſia ſit
2 tributum. *infr.de præſumpt.cap.penult.* ¶ Pallium eſt inſigne archiepiſcopale de Beati Petri corpore ſumptum. *ſup.de elect.cap.* 4.In quo à ſede Apoſtolica officii Pontificalis plenitudo cum archiepiſcopalis nominis appellatione confertur. *cap.3. & inf. de privil.cap. antiqua.*23. ubi omnibus patriarchis conceditur,
3 ut ſuis ſuffraganeis pallium largiri poſſint. ¶ Hujus pallii tradi-

tio

tio objectione criminis vel defectus non differtur, niſi objiciens juret ſe non malitioſe id agere, & ſe obliget ad pœnam talionis, & in promptu habeat probationes, id eſt, intra duos menſes à die collati Archiepiſcopatus numerandos probet id quod objicit.*infr.extrav.un.* ¶ Auctoritas pallii dicitur poteſtas 4
quam habet Archiepiſcopus accepto pallio ſynodum convocandi, conſecrandi, & ſimilia peragendi, ut initio tituli notavi.
¶ De uſu pallii, quæ eſt ſecunda rubricæ pars, duo notentur. 5
I. Solum Romanum Pontificem ubique, dum miſſarum ſolemnia celebrat, pallio uti poſſe: alios nec ſemper nec ubique, ſed tantum certis, id eſt, ſolemnibus diebus, in provinciæ ſuæ Eccleſiis poſſe uti, *cap.*1.4.*& pen.* Extra provinciam pallio uti non licet, etiamſi conſuetudo id permittat, niſi cui ſpeciali gratia à Sede Apoſtolica conceſſum ſit.*cap.*5.II. Pallium eſſe perſonale, ita ut perſonam non tranſeat, & alteri commodari nequeat, cum ſuo autem quiſque pallio ſepeliri debeat.*cap.*2. ¶ Poſthæc, 6
quia in hoc titulo diſtinximus inter ſimplices & ſuperiores Epiſcopos, ſciendum eſt, ſimplicem Epiſcopum in aliqua celebriori civitate, metropolitanum in tota aliqua provincia, patriarcham ſeu primatem in pluribus provinciis Eccleſiæ præeſſe: omnium primum & caput eſſe Romanum Pontificem, qui eſt ſenioris Romæ Epiſcopus & patriarcha, & hodie Papæ appellatione ſignificatur, cum hoc nomen olim omnibus Epiſcopis commune eſſet. Primum locum poſt Romanum Pontificem obtinet Patriarcha Conſtantinopolitanus: ſecundum Alexandrinus: tertium Antiochenus: quartum Hieroſolymitanus. Archiepiſcoporum appellatione modo ſignificantur alii Patriarchæ, ut Aquileienſis, Cantuarienſis, Bituricenſis. *diſtinct.*11.*cap.*2.*& ibi gloſ.in ver. Archiepiſcopis*, modo accipitur pro metropolitano, ut *ea.diſt.cap.*1. Ergo Romanus Pontifex omnibus præeſt: ſub eo ſunt Patriarchæ: ſub Patriarchis metropolitani: ſub metropolitanis ſimplices Epiſcopi. Hi tamen omnes à ſummo ad infimum vocantur Epiſcopi. *infr. de privil. d. cap. antiqua. & diſtinct.* 21. *d. cap.* 2. §. *ordo. cap.* 3. *& cap.* 4. *& diſtinct.* 22.

IX. *De renunciatione.*

Tertia limitatio eſt: quia juri ſuo renuncians, eo privatur, 1
adeo ut per pœnitentiam non habeat ad id regreſſum cui renunciavit, niſi ob reſtitutionem, vel novam conceſſionem, *cap.* 2. 3. *& 6.* ¶ Sed ut renunciatio teneat, hæc requiruntur. 2

I. Vt ſponte & libera voluntate fiat. *c.5. inf. de his quæ vi metuſve cauſ. fiunt. c.2. & 4.* II. Vt ex juſta cauſa fiat, veluti ob conſcientiam criminis, debilitatem corporis, defectum ſcientiæ, malitiam plebis, grave ſcandalum, & interdum ob irregularitatem perſonæ, veluti ſi ſit bigamus, aut viduæ maritus, ut late explicatur in *c. niſi cum pridem.* 10. III. Vt ſuperioris permiſſu, & in ejus manibus fiat. *c. cum in dubiis.* 8. *& c. ul.* unde non videtur Papa poſſe renunciare Pontificatui, cum neminem habeat ſuperiorem, à quo hoc ſibi concedatur, & in cujus manibus renunciet. Sed Cœleſtinus quintus ſtatuit, ut Papa libere poſſit reſignare, moxque ipſe reſignavit. Ejus ſtatutum Bonifacius octavus in Papatu ſucceſſor refert, probat, & inter alias conſtitutiones redigit *inf. lib. 6. cap. 1.*

X. *De ſupplenda negligentia prælatorum.*

1 QVarta limitatio eſt propter negligentiam prælati, propter quam jure ſuo privatur. *c. 3. & 4.* quod ad vicem illam, in qua negligentiam commiſit, ſine præjudicio in futurum. *c. 2. in*
2 *fi. & ſup. de elect. cap. ne pro defectu.* 41. ¶ Negligentia (ut Hoſtienſis definit) eſt ejus quod fieri debet & poteſt, omiſſio.
3 ¶ Deprehenditur negligentia prælati. I. Ex lapſu temporis, ſi ultra tempus à Lateranenſi concilio definitum. *c. 2. 3. 4. & ult.* hoc eſt, ultra ſex menſes, præbendæ, ſive aliquod eccleſiaſticum officium vacare permiſerit. *inf. de conceſſ. præben. 2.* Sed Eccleſia cathedralis vel regularis ultra tres menſes prælato vacare non debet. *ſup. de elect. d. c. ne pro defectu. & diſt. 50. c. poſtquam. 12. & diſtinct. 65. c. penultim.* II. Trina monitione, cum epiſcopus ter
4 monitus non vult abbati benedicere. *cap. 1.* ¶ Suppletur interdum per ſuperiorem. *ſup. de elect. d. cap. ne pro defectu.* ut per epiſcopum ſuppletur negligentia capituli. *inf. de conceſſ. præben. cap. 2. verſ. quod ſi ad capitulum.* vel regularium. *c. 2. verſ. & niſi. & inf. Clement. un.* & per Archiepiſcopum negligentia epiſcopi, & capituli. *ſup. de elect. c. 7. §. ult. & inf. de conceſſ. praben. d. cap. 2. verſ. ſi autem. & 9. q. 3. cap. cum ſimus. 3.* & per Papam negligentia Archiepiſcopi. *cap. 3.* & per delegatum negligentia ordinarii. *infr. de offic. jud. delegat. cap. 7. cap. prudentiam. 21. §. pen. verſ. qui ſi malitiam. & §. ult. in fi.* Interdum per inferiorem, ut negligentia epiſcopi ſuppletur per capitulum. *ſup. de elect. d. c. 7. §. ult. & inf. de conceſſ. prab. d. cap. 2. & inf. lib. 6. c. 3. & diſt. 89. c.*
5 *volumus. 2.* Interdum ipſo jure. *c. 1.* ¶ Rurſus aut ſuppletur eo facto quod neglectum fuit, ut in dictis juribus; aut dato viſitatore,

catore, qui id faciat. *infr. lib. 6. cap. ultim.*

XI. *De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum.*

QVinta limitatio eſt: quia prælatus, antequam per conſecrationem ordinetur, ea, quæ ordinis ſunt, ut clericorum, eccleſiarum, & altarium conſecrationes, & virginum benedictiones, peragere non poteſt. *ſup. de elect. cap. quod ſicut.* 28. §. *ſuper eo.* ¶ Ordinatio eſt perſonæ eccleſiaſticæ conſecratio, per quam gratia & poteſtas obeundorum eccleſiaſticorum munerum confertur. ¶ Hujus tractatus de ordinatione tres ſunt partes: prima generalis, reliquæ duæ ſpeciales, quarum altera eſt de prælatis, altera de quibuſdam perſonis, de quibus merito dubitari poteſt an ſint ordinandi. ¶ In generali inſpectione quatuor quæſtiones diſſolvuntur. Prima quæſtio eſt, quo tempore aliquis ordinari poſſit. Pro cujus quæſtionis ſolutione diſtinguendum eſt inter majores, & minores ordines. In majoribus ordinibus ſunt epiſcopi, presbyteri, diaconi, ſubdiaconi: ex quibus duo poſteriores, non ſunt proprie ſacerdotes, ſed tantum in ſacris; duo priores ſunt proprie ſacerdotes, quia ſacramentum corporis & ſanguinis dominici conficere poſſunt. In minoribus ordinibus ſunt acoluthi, exorciſtæ, lectores, oſtiarii, & pſalmiſtæ: de quibus omnibus vide *diſtinct.* 21. *cap. cleros.* ¶ Hac diſtinctione poſita, notandæ ſunt ſequentes regulæ. I. Minores ordines conferri poſſunt diebus dominicis, & aliis diebus feſtis. *cap.* 3. II. Sacri ordines conferuntur in quatuor temporibus, vel ſabbatho ſancto, vel ſabbatho ante dominicam de paſſione: diebus autem dominicis, & aliis diebus feſtis, & ſabbatho Pentecoſtes ab alio quam à Romano Pontifice non debent conferri. *c.* 1. 2. *&* 3. III. Si ordinatio extra ſtatuta tempora fiat, ordinatus characterem recipit, ſed ab executione officii ſuſpenditur, donec cum eo diſpenſetur: ordinator quoque eccleſiaſtica diſciplina coërcetur. *c. cum quidam.* 8. *& c. pen.* IV. Non poſſunt duo ordines eidem conferri uno die, vel duobus diebus continuato jejunio, & ſi id fiat, ordinans à collatione illorum ordinum, & ordinatus ab executione officii ſuſpenditur, donec cum eo diſpenſetur. *c. literas.* 13. *cap. dilectus* 15. ¶ Secunda quæſtio eſt, qualis debeat eſſe, qui ordinatur. Debet eſſe irreprehenſibilis, unius uxoris vir, ſobrius, ornatus, prudens, pudicus, hoſpitalis, doctor, non vinolentus, non percuſſor, ſed modeſtus, non litigioſus, non cupidus, ſed ſuæ domui bene præpoſitus, non neophytus. Hæc

1 1 2 3 4 5 6

ab Apoſtolo requiruntur in epiſcopo ordinando. 1.*ad Timoth. c.*3.ſed ad alios clericos producuntur. *d.*34.*c.cognoſcamus.*15.*&* *d.*81.*c.Apoſtolus.* Neophytus autem dicitur, qui propoſitum ſacræ religionis noviter aſſumpſit.*diſt.*48.*c.*2.§.*neophyti.& c.ſeq.*

XII. *De ſcrutinio in ordine faciendo.*

1 TErtia quæſtio eſt, quid obſervandum ſit, ut cognoſcatur, an is, qui ordinari debet, talis ſit, qualem eſſe oportet. Adhibendum eſt ſcrutinium, id eſt, ille, ad quem ſpectat (ut epiſcopus, aut legatus ſedis Apoſtolicæ) debet inquirere, de cujus electione agitur, ſit idoneus, ſi vero alius, ad quem non ſpectat, ſcrutinium faciat, irritum eſt & inane. *inf.de offic.le-*
2 *ga. c.* 5. ¶ Forma in ſcrutinio faciendo obſervanda traditur in *c.quando.diſt.*24.

XIII. *De ordinatis ab Epiſcopo qui renunciavit epiſcopatui.*

QVarta quæſtio eſt, an ordinatio valeat facta ab Epiſcopo; poſtquam Epiſcopatui renunciavit. Reſpondetur per diſtinctionem. Aut enim epiſcopus renunciavit tantum loco, aut loco & dignitati. Priori caſu ordinatio valet. Poſteriori ſubdiſtinguitur, aut enim contulit minores ordines, & valet ordinatio: aut ſacros ordines, & ſubdiſtinguitur: quia ſi ordinē accipiens ignoravit eum renunciaſſe, nec ſupina eſt ignorantia, per diſpenſationem admittitur. ſin minus, executionem officii non habebit. *c.* 1. Similiter diſpenſatur cum clerico, qui per ignorantiam ab excommunicato Epiſcopo ordines accepit. *c.*2.

XIV. *De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum.*

1 ABſolutis generalibus quæſtionibus ad ordinationem pertinentibus, jam dicendum de prælatis, de quibus duæ quæſtiones diſſolvuntur, videlicet qui ſint præficiendi, & quomodo præficiendi. Quod ad priorem quæſtionem attinet, in eo qui præficiendus eſt, tria ſpectantur, quæ in hac rubrica pro-
2 ponuntur: ætas, qualitas, & ordo. ¶ De ætate hæc notentur. I. Qui eligitur epiſcopus, non debet eſſe minor triginta annis.*c.* 7.*in pr.*(ubi legendum *egerit*, non, *exegerit*) *& c.cum nobis.*19. *verſ.de legitima.& diſt.*77.*c.epiſcopus.* II. Qui ad inferiora miniſteria vocatur, ut ad decanatum, archidiaconatum, & alia quæ curam animarum habent adnexam, vel ad Eccleſiæ regimen pertinent,

pertinent,is non debet eſſe minor viginti quinque annis. *d c.7. §.inferiora.* olim non debebat eſſe minor triginta annis,niſi neceſſitatis cauſa admitteretur, ut probatur *diſt. 78.c.pen.& ult. adhibito.c.1.h.tit.* III. Cum iis qui vigeſimum annum compleverunt, ut dignitatem vel perſonatum ſine cura animarum obtineant,Epiſcopus diſpenſare poteſt.*inf.l.6.c.un.* alias ſolus Romanus Pontifex diſpenſat,ut *ſup.de electio.c.innotuit.*20.IV. (Vt hæc obiter addam)in diacono & lectore requiritur ætas viginti quinque annorum: in ſubdiacono & acolutho viginti: ad alios autem minores ordines ab infantia admittuntur. *diſt. 28. c. de his.6. & diſt.77.c.quicumque.3.c.ſubdiaconus. 4.c.placuit.5.* in diaconiſſa requiritur ætas quadraginta annorum. *27.q.1.c.diaconiſſam.23.* Sed hodie poteſt quis anno decimo octavo ad ſubdiaconatum, & vigeſimo ad diaconatum promoveri. *inf.h.t. Clem. ult.* Hæc ita jure Canonico obtinent. Ius civile in quibuſdam variavit, ſed noviſſime Iuſtinianus *No.*113.*c.*13. in epiſcopo triginta quinque, in diacono & ſubdiacono viginti quinque, in diaconiſſa quadraginta, in lectore octodecim annorum ætatem requirit.Hæc de ætate dicta ſint.¶ De qualitate præfi- 3
ciendorum multa Gratianus tradit *d.23.& ſequentib.* In ſumma talis debet eſſe,qualem Apoſtolus deſcribit *1 ad Timoth.c.3.* ut retuli *ſup. t.11.in fi.* nam quæ ibi dixi de qualitatibus ordinandorum, potiſſimum in præficiendis obtinent. ¶ Quod ad or- 4
dinem attinet, præficiendus debet eſſe in ſacris; qui vero eſt in minoribus ordinibus conſtitutus, parœciali eccleſiæ ſine diſpenſatione præfici non poteſt.*c.5.c.à multis.9.c.tuam in Domino.*10. Dictum eſt,qui poſſint præfici.

XV. *De ſacra Unctione.*

CONſequenter dicendum quomodo præficiantur. Hîc dan- 1
tur duo præcepta. Primum præceptum eſt, ut in conſecrando epiſcopo vel presbytero adhibeatur ſacra unctio. Intellige unctionem externam, quæ eſt viſibile ſignum internæ unctionis,id eſt, gratiæ à Spiritu Sancto infuſæ, ut unctus officio & miniſterio ſibi commiſſo recte fungi poſſit. ¶ Epiſcopi ca- 2
put & manus chriſmate, quod ex oleo & balſamo conficitur: ſacerdotis manus, & regis brachium oleo benedicto inunguntur. præterea quilibet chriſtianus ante baptiſmum inungitur oleo benedicto, primum in pectore, deinde inter ſcapulas, & poſt baptiſmum chriſmate ungitur, primo in vertice, poſtea in pectore. Item ungitur eccleſia, cum dedicatur: altare, cum

conſecratur : calix, cum benedicitur. quæ omnia traduntur, & explicantur in *c.un.*

XVI. *De Sacramentis non iterandis.*

1 SEcundum præceptum eſt, ut ſi quid in ordinatione fuerit prætermiſſum, non iteretur ordinatio, (quia hoc Sacramentum inter ea refertur, quæ iterari non poſſunt) ſed ſuis tempo-
2 ribus ſuppleatur, quod deeſt. *c.1.& c.ult.* ¶ Sacramentum (ut definit Auguſtinus) eſt inviſibilis gratiæ viſibilis forma. *de conſe-*
3 *crat. diſt.3. cap. ſacrificium.* 32. ¶ Sacramenta multis modis dividuntur. I. Septem ſunt ſacramenta, baptiſmus, confirmatio, Euchariſtia, pœnitentia, ordo ſacer, matrimonium, & extrema Vnctio. Baptiſmus eſt exterior hominis ablutio cum certa forma verborum. *gl.1. in c.1. de conſec. diſt.4.* Vnde hujus Sacramenti ſubſtantia conſiſtit in verbo & elemento, cætera ad ſolemnitatem ejus pertinent, ſecundum Mag. ſent. *lib.4. diſt.3. ſect.1.* verba autem ſunt ex Chriſti inſtituto, *Matth.28. & Ioh.6.* Ego te baptizo, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti. de conſecra. diſt.4. c. proprie.12. c. ſi quis presbyter.78. c. multi* 81. Hæc intellige de baptiſmo proprie dicto, quem vocant baptiſmum flaminis: alii ſunt baptiſmi metaphorice dicti, nempe fluminis & ſanguinis, *de conſecr. diſt.4. c. baptiſmi vicem.* 33. *& c. catechumenum.* 36. *& d. gloſſ.1. in c.1.* Confirmatio eſt inunctio in frōte, quæ per epiſcopum fit ſacro chriſmate, manus impoſitionem deſignans. *ſup. tit. prox. c. un.* per frontis, adhibitis his verbis, ut ex libris Pontificialibus refert Ang. de Clavaſio *in verb. Confirmationis.* §. 9. *Ego te conſigno ſigno crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.* Euchariſtia, ſi vocabuli vim ſpectes, nihil aliud eſt, quam gratiarum actio, ſed hîc accipitur pro participatione corporis & ſanguinis Chriſti ſub ſpeciebus panis & vini, vi illorum verborum, *Hoc eſt corpus meum, & hic eſt ſanguis meus.* Hîc autem inter tria diſtinguitur, formam viſibilem panis & vini, veritatem carnis & ſanguinis, & virtutem ſpiritualem: primum eſt ſacramentum, non res ſacramenti: ſecundum eſt ſacramentum & res: tertium eſt res, non Sacramentum. *inf. de celebr. miſſ. c.6. §. diſtinguendum.* Nota Euchariſtiam proprie dici, aut viaticum, quatenus vitam gratiæ operatur, ac præbet nobis viam perveniendi ad futuram Dei fruitionem in cœleſti patria. Quatenus autem civitatem eccleſiæ ſignificat, quia per ipſum communicamur Chriſto, & unimur ad invicem, Græce vocatur Synaxis, Latine Communio.

Denique

Denique in quantum per hoc Sacramentum Dominica Paſſio offertur, dicitur Sacrificium, vel miſſa, accipiendo miſſam tantum pro ſacro myſterio, quod fit in conſecratione, oblatione, & communione corporis & ſanguinis Chriſti, ſub ſpeciebus panis & vini, ac repræſentatione paſſionis ejuſdem, ad ſalutem fidelium, & remiſſionem peccatorum, excluſis ſolemnitatibus præcedentibus, & ſequentibus. vide Io. Viguerium *de Sacram. Euch. verſu* 10. *&* 11. Pœnitentia duplex eſt, interna, & externa: illa eſt virtus mentis, hæc eſt Sacramentum. Mag. ſent. *l.* 4. *d.* 14. *ſect.* 1. Hæc dividitur in publicam, quæ imponitur manifeſtis peccatis: & privatam ſive occultam, quæ imponitur peccatis arcanis. *inf. de exceſſ. prælat. c. acced.* 12. *&* *c. omnis.* 12. Publica ſubdividitur in ſolemnem, & non ſolemnem. *d.* 50. *cap. ſi quis poſt.* 62. Conſtat autem omnis pœnitentia tribus partibus: cordis contritione, oris confeſſione, & operis ſatisfactione. *de pœn. diſt.* 1. *c. perfecta.* 40. Mag. ſent. *l.* 4. *diſt.* 16. *ſect.* 1. Ordo eſt Sacramentum eccleſiæ, quo ſuperior manum imponens ordinato poteſtatẽ eccleſiaſticam tribuit. *c. ul.* Ordinũ alii ſunt majores, alii minores, ut docui *ſup.* 11. Matrimonium eſt viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens. *inf. de praſ. c. illud.* 11. *verſ. verum quia. &* 29. *q.* 1. *in pr.* Extrema Vnctio eſt, qua graviter ægrotantium, quos eo morbo morituros probabiliter metuitur, certæ corporis partes ſanctificato oleo à presbytero inunguntur, ut non minus animæ, quam corporis ſanitatem operetur. Sacramentum eſt Vnctio extrema: res Sacramenti eſt Vnctio interna, quæ peccatorum remiſſione & virtutum auctione perficitur. Mag. ſen. *lib.* 4. *diſt.* 23. *ſect.* 2. II. Alia ſunt ſacramenta neceſſaria, quæ ſine diſpendio ſalutis æternæ ſuo tempore prætermitti non poſſunt: alia voluntaria, quæ ſine æternæ ſalutis periculo quilibet poteſt pro libitu accipere, vel omittere. Neceſſaria ſunt quinque: Baptiſmus, Confirmatio, Euchariſtia, Pœnitentia, & Extrema Vnctio. Voluntaria duo, ordo ſacer, & matrimonium. *inf. de tranſact. c. veniens.* 8. *& ibi gl. ver. neceſſaria.* III. Alia characterem imprimunt, proinde iterari non poſſunt, ut Baptiſmus, *de conſecr. diſt.* 4. *c. à quodam.* 23. *c. ſi qui.* 27. *c. quamvis.* 28. *c. oſtenditur.* 31. *c. hi de quibus.* 37. *cap. ſive.* 50. *c. non licet.* 106. *cum duob. cann ſeqq.* confirmatio, *de conſecrat. diſt.* 5. *c. dictum eſt nobis.* 8. *& c. ſeq.* ordo ſacer. *d. c. non licet.* dixi *ſup. initio hujus tituli.* alia nullum characterem imprimunt, ideoque poſſunt iterari, ut euchariſtia. *de cõſecr. diſt.* 2. *c. quotidie.* 13. *& c. ſeq.* matrimonium. 31. *q.* 1. *c. aperiant.* 11. *& cann. ſeqq.* & Extrema Vnctio. Mag. ſen-

tent.*lib.4.diſt.23.ſect.3.* In pœnitentia diſtinguitur; quia non ſolemnis iteratur. *inf. de pœnit. c. omnis.12.* ſolemnis non iteratur. *diſtinct.* 50.*c. ſi quis poſt.* 52. §. *poteſt.* niſi contraria ſit eccleſiæ conſuetudo. *de pœnitent. diſtinctione.3. c. nihil.21. §. ex perſona.* Expoſitæ ſunt duæ partes tractatus de conſecratione.

XVII. *De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.*

1 SUpereſt tertia pars, in qua de diverſis perſonis dubitatur num promoveri poſſint. Prima dubitatio eſt de filiis presby-
2 terorum. ¶ Filius presbyteri dicitur, qui vel ante presbyteratum, vel in presbyteratu ſuſceptus eſt. Ante presbyteratum, vel eſt legitimus ex juſtis nuptiis, vel eſt ex alio coitu ſuſceptus. In presbyteratu vero filius legitimus procreari nequit, cum omnibus presbyteris matrimonium ſit interdictum. Quod ſi communi conſenſu vir & uxor promiſerint ſe caſtitatem ſervaturos, deinde vir ad ſacerdotium promotus acceſſerit ad uxorem, & ex ea filium genuerit, hic filius, quamvis ex legitima uxore ſuſceptus, tamen non eſt legitimus, ſed ex illicito coitu genitus, quia contra votum caſtitatis, & contra fidem eccleſiæ da-
3 tam procreatus eſt. *c. literas.*14. ¶ Hac diſtinctione poſita notentur ſequentes regulæ. I. Filii illegitimi, ſive ante ſacerdotium, ſive in ſacerdotio procreati ſint, ad ſacros ordines non admittantur, niſi aut facti monachi, aut in congregatione canonica regulariter viventes. *cap.1.& ult.& diſt.56.c.1.c. niſi.*11. aut ex Pontificia diſpenſatione. *cap. ex tua.9. diſt.56. cap. apoſtolica, 12. §. hoc autem.* II. Filius ex legitimo matrimonio ante ſacerdotium patris ſuſceptus, omnium ordinum capax eſt, atque adeo etiam ſummus Pontifex fieri poteſt. *c. adhæc,12.& diſt.56. c. pen. §. cum ergo.* III. Filius, ſive legitimus, ſive illegitimus, non poteſt præeſſe eccleſiæ, in qua pater immediate præfuit; ſecus eſt, ſi alia quoque perſona poſt illius patrem præfuerit. *c.7. c. ad extirpandas.*12. IV. Filius poteſt præeſſe eccleſiæ, in qua pater ſine titulo miniſtravit. *cap. conſtitutus.* 8. V. Filio canonici præbenda in eadem eccleſia conferri non poteſt. *c. cum decorem.*15. VI. Cum legitime natis diſpenſant epiſcopi in tribuendo minori ordine vel beneficio non curato: in aliis diſpenſatio Papæ requiritur. *inf. lib.6. c.1. in princ.*

XVIII. *De ſervis non ordinandis, & eorum manumiſſione.*

1 SEcunda dubitatio eſt de ſervis: de quibus notentur regulæ ſequentes. I. Servus ordinari non debet, niſi prius à domino

domino ſit manumiſſus.*c.*1.2.3.4.5.*& diſtinct.*54.*c.*1.*&* 2.II.Si ſervus ſciente neque contradicente domino ordinetur, eo ipſo liber & ingenuus erit. *d.diſt.*54.*c.ſi ſervus.*20. III. Si ſervus domino ignorante promotus ſit,deponitur,& domino reſtituitur. *c.2.verſ.etſi quilibet. & d.diſt.*54.*c.*2. quod ita limitatur in *can. ex antiquis..9.ead.diſt.*ut ſi factus ſit presbyter,peculii amiſſione multetur,& in eo gradu maneat ſi ſit diaconus:aut vicarium præſtet, aut, ſi non habet quem præſtet,ipſe domino reddatur, reliqua vero officia ſervo collata non præjudicent domino, quominus ſervus ei reſtitui debeat. ¶ Nota primo ibi non fieri 2
mentionem ſubdiaconi;quia olim ſubdiaconatus non erat ordo ſacer, ſed hodie idem dicendum de ſubdiacono quod de diacono. *c.miramur.* 7. ¶ Nota ſecundo,ſi ignorante domino ſciens 3
epiſcopus ſervum promoverit,hunc in ordine manere, ſed epiſcopum domino in duplum teneri: at ſi epiſcopus eum pro libero habuerit,& is qui præſentavit,ſervum eſſe non ignoraverit,hic in duplum domino tenetur.*d.diſt.*54.*c ſi ſerv.abſente.*19.

XIX. *De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.*

Tertia dubitatio eſt de obligatis ad rationes adminiſtrationis geſtæ reddendas.Hi ſive publicam ſive privatam rem geſſerint, ante adminiſtrationem finitam & rationes redditas promoveri non debent. *c. un.*

XX. *De corpore vitiatis ordinandis, vel non:*

Qvarta dubitatio eſt de iis qui aliquo corporis vitio laborant.Hic adhibetur quadruplex diſtinctio.I.Aut vi ſeu caſu mutilationem paſſi ſunt, aut libera voluntate. II. Aut læſi ſunt ante ſacerdotium,aut in ſacerdotio.III. Aut evidens læſio eſt,ut in oculo:aut occulta,ut in membris virilibus.IV.Aut talis læſio eſt, quæ impedit ſolemnium celebrationem, veluti ſi quis careat pollice quo debet euchariſtiam frangere; aut non impedit ſolemnium celebrationem, veluti ſi ungue. *c. ult.*aut digiti particula. *c.1.* aut ſiniſtræ manus digito careat. *diſt.*55.*c. lator.*11.¶ His diſtinctionibus poſitis,notentur ſequentes regulæ. I. Qui membrum aliquod vel membri partem ſponte ſua, vel cum non poſſet aliter libidini obſiſtere,ſibi abſcidit aut abſcindi curavit:is nec promoveri ad ordinem poteſt: & ſi quem ordinem habet,deponendus eſt.*c.*4.*& diſt.*55.*can.*4.5.6. II.Læſio modica, quam aliquis invitus caſu,aut per hoſtium vim, aut morbi curandi cauſa paſſus eſt, promotioni ad ordines non eſt impe-

impedimento. Læſionem modicam appello eam, quæ non impedit celebrationem ſolemnium, ut paulo ante docui. Exemplis autem ſupra adductis adde eum, qui medicorum inuſtione claudus factus eſt. *diſt.*55.*c.ſi quis.*10. & ſi cui virilia ſint abſciſſa. *c.*5. *& d. diſt.*55.*c.*7.8.9. III. Læſio impediens ſolemnium celebrationem, ut manus omiſſio, omnino obſtat, quominus aliquis promoveri poſſit. *c.6.* IV. Qui ſine ſua voluntate oculum amiſit, promoveri non debet, ſed ſi id ſacerdoti accidat, ſacerdotium non amittit. *d. diſtinct.*55.*c. ultim.* V. Ex quibuſdam cauſis diſpenſari poteſt, veluti cum eo, qui in duello particulam digiti amiſit. *cap.*1. aut in oculo maculam habet. *cap.*2. aut virilia ſibi amputari fecit, putans ſe obſequium Deo præſtare. *c.* 4.

XXI. *De bigamis non ordinandis.*

1 QVinta dubitatio eſt de bigamis, quid enim, ſi uxor mortua ſit; aut quid ſi cum iis diſpenſetur? Sed conſtitutum eſt, ut ne quidem uxore mortua ad ſacros ordines admittantur. *c.*3. & ut diſpenſatio cum eis facta non valeat. *c.*2. ¶ Bigamus proprie
2 dicitur, qui duas legitimas uxores habuit, id eſt, qui ſecundas nuptias contraxit. Verum tamen quaſi bigamus irregularitatem incurrit etiam is, qui repudiatam. *c.*1. ſeu viduam duxit. *c.*3. *& c.* 5. *verſ. cum ergo. & c. ult.* & qui ſecundas nuptias de facto contraxit, veluti cum in ſacris eſſet. *c.* 4. ¶ Qui vero ab altero
3 ductam, ſed ab eo non cognitam, duxit in uxorem, ob id impediri non debet, quominus ad ſacros ordines promoveatur. *d. c.*5. ſed nec is qui multas habuit concubinas, in bigamiæ irregularitatem incidit: idcirco pœnitentia impoſita poterit cum eo diſpenſari. *c. pen.* ¶ Irregularitatem vocamus canonicum impedi-
4 mentum ex facto ſeu defectu proveniens, quo quis tam ad eccleſiaſticos ordines promoveri quam promotus in iiſdem miniſtrare prohibetur. Lancel. *Inſt. jur. Can. lib.* 4. *t. ult.* §. *cavebunt.*

XXII. *De clericis peregrinis.*

1 SExta dubitatio eſt de clericis peregrinis, qui vocantur etiam extranei. 3.*q.*7.*c. peregrina.*12. *&* 6.*q.*3.*cap.*2. id eſt, qui non ſunt de epiſcopatu ordinantis peregrini, de quibus in præſentia loquimur. Alibi peregrini dicuntur qui religionis cauſa peregrinantur. *inf. de treu. & pa. c. ult. &* 24.*q.*3.*c. ſi quis Romipetas.* 23. In jure autem civili peregrini appellantur qui non ſunt cives Romani. *D. de orig. jur. l.*2. §. *poſt aliquot. & de hered. inſtit. l. ſolemus.* 68. *& C. eo. l.* 1. Hi non poſſunt ordinari, niſi

niſi plura concurrant, quæ mox docebo. I. Non poſſunt ad ſuperiores ordines promoveri, niſi inferiorem ordinationem legitime probent. *c. 1. & 2.* II. Requiritur conſenſus epiſcopi, cujus ſunt ſubjecti, aut permiſſio apoſtolica. *inf. lib. 6. de temporib. ordin. c. 1. & 2. & diſt. 71. cap. 1. 2. & 5.* III. Prælati epiſcopo ſubjecti non poſſunt aliquem in ſuis eccleſiis inſtituere ſine ſui epiſcopi conſenſu. *cap. ult.* ¶ Hic eſt finis tractatus de ordinatione ſeu conſecratione: expoſita eſt igitur quinta limitatio poteſtatis eccleſiaſticæ.

XXIII. *De officio Archidiaconi.*

SExta limitatio eſt: quia quilibet debet officio ſuo fungi, non id facere, quod ad alium ſpectat, ne (quod dici ſolet) falcem immittat in meſſem alienam. Ergo diverſa officia deinceps explicabuntur: & primo loco officium archidiaconi. hic enim primum locum poſt epiſcopum tenet: ejuſque vicarius eſt in omnibus, & omnis cura in clero ad eum pertinet. *c. 1.*

XXIV. *De officio Archipresbyteri.*

ARchidiacono igitur ſubeſt archipresbyter, qui presbyte- 1
ris & presbyteralibus officiis præeſt. *c. 1. & diſt. 25. c. perle-
ctis. 2. verſ. archipresbyter.* ¶ Hujus duæ ſunt ſpecies. Nam alii 2
ſunt urbani, qui in urbe circa divina vicem Epiſcopi abſentis ſuſtinent, aut curam & ſolicitudinem præſentis minuunt. *c. pen.* alii rurales, qui per ſingulas plebes conſtituti, non ſolum plebis, ſed etiam presbyterorum, qui per minores titulos habitant, curam gerunt. *c. ult.*

XXV. *De officio primicerii.*

PRimicerius quoque archidiacono ſubeſt: diaconus autem, & reliquis inferioribus, eorumque diſciplinæ præeſt. *cap. un.*

XXVI. *De officio ſacriſtæ.*

ITem ſacriſta: ad cujus curam pertinet cuſtodia ſacrorum 1
vaſorum, veſtimentorum eccleſiaſticorum, ac totius theſauri eccleſiaſtici, nec non ceræ vel olei ad luminaria pertinentis. *cap. unic.* ¶ Tres reperio hujus appellationes. Primo 2
appellatur ſacriſta, ut hic. Secundo theſaurarius. *d. 25. c. perlect. in fin.* Græce cimeliarcha. *D. de bon. auct. jud. poſſ. l. ultim. §. ultim.* nam res pretioſæ dicuntur Græce κειμηλια.

*teris.9.cap.ſane quia.*11.*c.quærenti.*26. Nec ſolum in partes, ſed etiam in quoſcumque alios juriſdictionem ejus impedientes poteſtatem habet.*cap.*1. & quidem majorem, quam judex ordinarius, ut ſupra notavi. Alia eſt ratio judicis dati ab ordinario: quia non ipſe ſententiam ſuam exequitur, ſed ordinarius qui eum judicem dedit. *D. de re jud.l.à Divo Pio.*15.*in pr.* Sed ne quidem Papæ delegatus cogere partes poteſt, ut coram ſe perſonaliter compareant, niſi vel de hoc acceperit ſpeciale mandatum, vel ſit cauſa criminalis, vel pro veritate dicenda, vel pro juramento calumniæ præſtando, vel ob aliam juris neceſſitatem.*inf.lib.6.de jud.cap.*1. II.Cauſam alteri ſubdelegare poteſt. *c.*3.*& 6.& C.de jud.d.l.*5. Sed notandum cauſas auctoritate literarum ſedis Apoſtolicæ, vel legatorum ejuſdem, non poſſe aliis committi quam dignitatem aut perſonatum habentibus, ſeu Eccleſiarum cathedralium canonicis:nec alibi audiri, quam in civitatibus, vel locis inſignibus, ubi poſſit commode peritorum copia haberi.*inf.lib.6.de reſcript.c.ſtatutum.*11.*in pr.* ¶ Dictum eſt de judice delegato.tranſgrediamur ad judices ordinarios, inter quos primum locum tenet legatus ſedis Apoſtolicæ. 6

XXX. *De officio legati.*

Legati ſignificatio duplex eſt. I. Legatus accipitur pro eo qui à principe vel à repub.miſſus eſt negotii publici cauſa, non ut ſit judex, ita accipitur *diſt.*1.*c.jus gentium.*10.*& diſt.*97. *c.nobiliſſimus.& D.& C.de legationib.*II.Pro legato ſedis Apoſtolicæ, qui eſt ordinarius judex, & vices Papæ gerit in provincia, & ita in *hoc tit.*ſumitur.*c.*1.7.*&* 8.*& inf.l.*6.*c.*2.III.Pro legato proconſ. juriſdictionem mandatam habente. *D. de offic. proconſ.l.*4.*§.ult.l.legatur.*12. *& l.ſeq.& l.ult.* ¶ Differt legatus Papæ I.à judice delegato à Papa:quia huic tantum una vel aliquot certæ cauſæ delegantur: legatus vero de omnibus cauſis tamquam judex ordinarius cognoſcit, dictis juribus. II.A nuncio Apoſtolico, quia nuncius eſt legatus in prima ſignificatione, id eſt, non eſt judex:hunc puto vocari nuncium dominicum in *c.*2.*inf. de regularib.*licet *gl.* ibi intelligat vicarium Epiſcopi. III. A Papæ vicario, qui tantum in urbe juriſdictionem habet. *ſupr.de offic.vicar.cap.pen.* ¶ Legatorum, de quibus hic agitur, tria ſunt genera.Nam alii ſunt legati ratione dignitatis, cui legatio eſt adnexa:ut Archiepiſcopus Cantuarienſis.*cap.*1.& Archiepiſcopus Eboracenſis.*infr.de appell.cap.*1.Alii ſunt, quorum perſonæ Papa hoc jus tribuit. *cap. volentes.* 8. *& infr. de præ-*

ſumpt.

*præſumpt.c.6.& de accuſat. c. cum dilecti.*18. Alii ſunt, quos ex curia Papa mittit.hi vocantur legati de latere, maxime ſi ſint Cardinales, quos ſolos Rom. curia vocat legatos de latere. *gloſ.in c.pen.*in verbo,*commiſſum.*Pan *in c.*1.Hoſt.*in* §.*quot ſpecies*, ubi notat primos magnam, ſecundos majorem, tertios maximam auctoritatem habere, quod probatur etiam *d.c. volentes. & c.ſeq. & d. gl. in verbo commiſſam.*

XXXI. *De officio judicis ordinarii.*

1 QVemadmodum in Digeſtis & Codice ſæpe titulis ſpecialibus ſubjiciuntur tituli generales: ut *communia prædiorum,communia utriuſquejudicii,communia de legatis.* ita etiam hic titulo *de officio legati,* qui eſt judex ordinarius, ſubjungitur
2 generalis titulus *de officio judicis ordinarii.*¶ Ordinarius eſt,qui juriſdictionem habet ſuo jure,id eſt,jure magiſtratus,vel officii quod ſuſtinet, hinc enim diſtinguitur à judice delegato, & ab
3 eo cui juriſdictio mandata eſt. *D. de juriſdict.l.*5. *& 6.*¶ Ordinaria juriſdictio dividitur in civilem & Eccleſiaſticam. *inf. de*
4 *major.& obed c. 6.* ¶ Iuriſdictionis Eccleſiaſticæ gradus multi ſunt. Supremo locō eſt Papa.*9.q.3.c.pen. & ult.* Secundo legatus de latere. Tertio legatus non de latere. *ſup.t.prox. c. volentes.*8. Quarto Patriarcha. Quinto Archiepiſcopus. *c.duo ſimul.* 9.Sexto Epiſcopus *inf. de appellat.cap.dilecti filii prior.66.* Septimo prælati epiſcopo inferiores, ut Archidiaconus, & quili-
5 bet Eccleſiæ præfectus.*c.*3. *& ibi gloſſ. in pr.* ¶ Nota jus epiſcopale ſeu paſtoralem poteſtatem eſſe multiplicem. *c.conquerente.* 16.ſed ad tria ſumma capita refertur à Lanceloto *lib.2.Inſt.jur. Can.t.de immunitate.§. ultim.* Nam quædam jure ordinis ad Epiſcopum ſpectant, ut clericorum ordinatio, virginum benedicto, Eccleſiarum & altarium conſecratio: quædam lege juriſdictionis, ut poteſtas inſtituendi, corrigendi, excommunicandi: quædam lege diœceſana: ut jus cathedraticum exigendi (Cathedraticum eſt cenſus, quem Eccleſia ſuo epiſcopo in argumentum ſubjectionis, & ob cathedræ honorem præſtat. 10. *q.* 3. *cap.* 1. appellatur etiam ſynodaticum; quia in ſynodo datur. *inf. de cenſib.c. olim.* 20.) decimas percipiendi, hoſpitii indicendi, & id genus cætera. Sed *gl.in c.dilectus.*18.*in verb.de lege juriſdictionis*, duo tantum membra facit: legem juriſdictionis, & legem diœceſanam: ita ut ea quæ ſunt ordinis, ad legem juriſdictionis referat. Mihi diviſio Lanceloti magis probatur, ob ea quæ notavi *ſup. de elect.* §.*ult.*

XXXII.*De*

XXXII. *De officio judicis.*

PErgit inſtituta methodo à ſpecialibus ad generalia: & quemadmodum titulo ſpeciali *de officio legati*, ſubjecit titulum generalem *de officio judicis ordinarii:* ita huic adnectit titulum magis generalem *de offic. jud.* ¶ Eſt autem officium judicis, quod judex quatenus judex poteſt ac debet facere. *D. de juriſd. l. 1.* ¶ Et eſt duplex: nobile & mercenarium, ut expoſui *Inſt. h. t.* 1 2 3

XXXIII. *De majoritate, & obedientia.*

REtinet eandem methodum à ſpecialibus ad univerſalia, hic 1
enim titulus non ſolum judicibus, ſed etiam omnibus clericis communis eſt: quia generaliter ut majores minoribus dilectionem: ita minores majoribus reverentiam, & quandoque etiam obedientiam præſtare debent. *c. 3. c. quod ſuper 9. & diſt. 89. & c. ult. & diſt. 93. in pr. & c. non oportet. 15.* ¶ Majoritas eſt 2
prærogativa, quam major minori præſtat. ¶ Hujus multæ ſunt. 3
Prima cauſa eſt ordo. *c. ſtatuimus. 15.* nam qui ſunt in majoribus ordinibus, præferuntur iis qui ſunt in minoribus, & tam in his, quam in illis ſunt certi gradus, qui in *c. à ſubdiacono. 5. diſt. 93.* ita conſtituuntur.

1 Epiſcopus.	6 Exorciſta.
2 Presbyter.	7 Lector.
3 Diaconus.	8 Oſtiarius.
4 Subdiaconus.	9 Abbas.
5 Acoluthus.	10 Monachus.

Nota primo Abbatem ibi poni poſt Oſtiarium: quia omnes Monachi, qui nō ſunt clerici, ſunt inferiores clericis. *16. q. 1. cap. alia cauſa. 6.* Sed hodie major eſt abbatum dignitas. *gloſſ. in d. c. à Subdiacono, in verbo Abbas*, nec mirum: quia nemo hodie poteſt eſſe Abbas quin ſit Presbyter. *ſup. de ætа. & qual. c. 1.* Nota ſecundo in hac ſpecie omitti pſalmiſtam, ut & in *c. ſeriatim. 14. diſt. 22. & in c. illud. diſt. 77.* quia hic ſolus ſine licentia Epiſcopi ſola juſſione Presbyteri ordinatur. *diſt. 23. cap. Acoluthus. 17. cum ſeqqqq.* Sed nihilominus inter minores ordines connumeratur. *diſt. 21. cap. cleros. 2. verſ. pſalmiſt. & diſt. 25. perlect. 2. verſ. ad pſalmiſt. & diſt. 32. c. quoniam. 15. & diſt. 72. c. clericum. & 11. q. 1. c. de perſ. 37. §. ne vero. & 27. q. 1. c. ſi quis epiſcopus. 6.* Hæc dicta ſint de ordine; ex quo ſumitur majoritas & obedientia clericorum. ¶ Secunda cauſa eſt poteſtas: ut Archidiaconus eſt major Archipresbytero. *ſup. de offic. Archipreſb. c. 1. & de offic. pri-* 4

5 *mic. cap. un.* ¶ Tertia cauſa eſt tempus ordinationis: quoniam
cæteris paribus is qui prius ordinatus fuit, ei præfertur qui po-
ſtea ordinatus eſt.*c.*1.*& inf.de pa.cap.*1.*verſ. ſi autem partes. &*
6 *diſtinct.*17.*c.ult.& diſt.*75. *c.ult.* ¶ Quarta cauſa eſt dignitas &
7 prærogativa ordinantis. *cap.per tuas.*7. ¶ Nota primo eundem
eodem poſſe diverſo reſpectu eſſe majorem,& minorem,vel æ-
qualem, ut Archidiaconus ordine eſt major Archipresbytero,
ut enim Archipresbyter eſt presbyter, ita Archidiaconus eſt
diaconus.*diſt.*60. 1. 2. 3. omnibus autem diaconis præferuntur
presbyteri.*diſt.*39.*c.diaco.*12. *cum* 8.*ſequent.c.legimus.*24.pote-
ſtate vero Archidiaconus eſt major Archipresbytero, ut paulo
8 ante notavi. ¶ Nota ſecundo minorem majori præferri, ſi ejus
vices gerat,qui utroque major eſt. Vt diaconus vices gerens e-
piſcopi,vel Archiepiſcopi,præfertur presbytero.*d.diſt.*93.*c.pen
in fi.& c. ult.* & delegatus Papæ in cauſa ſibi commiſſa præfer-
tur cuicumque ordinario.*ſup.de offic.delegat.c.ſane quia.*11.Ab-
ſoluta eſt tertia hujus libri pars,quæ eſt de prælatis & clericis.

XXXIV. *De treuga & pace.*

1 SEquitur quarta pars,quæ in Digeſtis & Codice eſt de pactis,
& de tranſactionibus. ſed hic additur tractatus de treuga &
pace: quoniam hæc pactis conſtituuntur.*D.de pact.l.*6.nec mi-
nus pacis,quam pacti vocabulum à pactione deducitur. *D.eo.l.*
2 1.§.1. ¶ In hac igitur parte ſunt tres tractatus: quorum primus
eſt de treuga & pace. duo namque tempora in reipublicæ ad-
miniſtratione ſpectantur:alterum pacis,alterum belli.*Inſt.proœ.
in princ.*Ariſt.*Polit.l.*1.*c.*3.*& l.*7.*c.*14.& ut bellum pace tollitur,
ita per treugam aliquo modo ſuſpenditur. Quare non inſcite
dicere poſſumus treugam eſſe pacem temporalem,pacem vero
eſſe treugam perpetuam,etenim treuga eſt cum hoſtes ſe invi-
cem laceſſere ad tempus non poſſunt, ut colligitur ex *l. poſtli-*
3 *minium.*19.§.1.*D.de captiv.* ¶ Cum hoſtibus eſt bellum.*D.eo.l.
hoſtes.*24.& interdum treuga.Cum fœderatis eſt pax.*D.eod.l.*7.
necnon cum iis regibus aut populis,quibuſcum nec bellum eſt,
4 nec fœdus.*D.eod.l.*5.§.*in pace.*¶ Treuga duplex eſt:canonica &
conventionalis. Canonica eſt, quæ cæteris temporibus jure
Canonico conſtituitur, ita ut eam violans puniatur.*cap.*1.Con-
ventionalis eſt, quam Latini inducias appellant. Hanc Iure-
conſultus ita definit, *cum in breve & præſens tempus convenit,*
(ſubaudi inter hoſtes) *ne ſe invicem laceſſant.d.l. poſtliminium.*
5 §. 1. ¶ Nota primo decretalium conditorem recte inſcripſiſſe
hunc

hunc titulum de treuga, non de induciis: quia (ut ex dictis manifeſtum eſt) treuga latius patet, quam induciæ. & in artibus tradendis cum liceat facilioris doctrinæ cauſa fingere nova vocabula. Ariſtot. *cathegor. cap. 7. part. 11.* quod & Poëtis Horatius in arte concedit, multo magis licitus debet eſſe uſus vocabulorum vulgo uſitatorum, licet barbara ſint. ſicut enim multa vocabula Græca, ut hypotheca, emphyteuſis, & ſimilia; ita quædam barbara, ut gaza, uſu etiam apud bonos auctores recepta ſunt. ergo non ſolum ex Græco, ſed etiam ex barbaro fonte, cum eſt opus, & ubi Græcus fons exaruit, vocabula haurire licet: nec minus in jure canonico verbum treugæ, quam apud Livium vocabulum *ſuffetis* ferendum eſt. Sed tranſlatitium eſt, ut homines ad reprehendendum propenſi, ea culpent, quæ non intelligunt. ¶ Nota ſecundo de ſecuritate tres 6
regulas. I. Tempore belli ſecuritas non eſt inter eos, inter quos eſt bellum. *D. de acquir. rer. dom. l.* 5. §. *ult. l. 7. in princ. & Inſt. de rer. diviſ.* §. *item ea.* exceptis certis perſonis, quibus ex ſpeciali privilegio indulgetur, ut nequeant jure belli offendi, quoniam ipſi bellum non gerunt, ut presbyteri, monachi, & cæteri, qui enumerantur in *cap. 2.* Idcirco Doctores dicunt cum his eſſe treugam perpetuam. Hoc privilegium intelligo procedere tantum in bello, quod inter Chriſtianos principes geritur: quod à Doctoribus pro bello civili habetur, ita ut in eo capti non fiant ſervi capientium. *D. de captiv. l. ſi quis ingenuam.* 21. §. 1. quia omnes Chriſtiani principes populique ſunt ejuſdem Eccleſiæ cives. II. Tempore pacis ſecuritas conceditur fœderatis. *D. de captiv. d. l. 7.* non aliis, quibuſcum nec fœdus eſt, nec amicitia, nec hoſpitium. *D. eod. d. l.* 5. §. *in pace.* III. Tempore treugæ conceditur ſecuritas etiam *h. tit. 23. q. 1. cap. noli.* 3. *verſ. fides.*

XXXV. *De pactis.*

SEcundus tractatus eſt de pactis, de quibus dixi *D. eod. tit.* 1
¶ Nota ſi nudo pacto convenit, paciſcentem non cogi jure 2
actionis, ut fidem præſtet. *D. h. tit. l. 7. §. ſed cum nulla.* ſed diſciplinam ſeu cenſuram Eccleſiaſticam. *c. 1. & 3.*

XXXVI. *De tranſactionibus.*

TErtius tractatus eſt de tranſactionibus, de quibus egi *D. h. t.* Hic eſt finis quartæ patris hujus primi libri.

XXXVII. *De poſtulando.*

QVinta pars eſt de his qui ſuo vel alieno nomine litigant; quales ſunt primo poſtulantes, de quibus dixi *D. h. t.*

XXXVIII. *De procuratoribus.*

SEcundo procuratores, de quibus tractavi *D. h. t.*

XXXIX. *De ſyndico.*

TErtio ſyndici, de quibus dixi ad *t. D. quod cujuſc. univerſ. nom.*

XL. *De his quæ vi metuſve cauſa.*

SExta pars eſt de reſtitutionibus in integrum. Eſt autem reſtitutio multiplex. Prima eſt reſtitutio propter vim & metum, de qua dixi *D. quod metus cauſ.*

XLI. *De in integrum reſtitutione.*

1 SEcunda eſt reſtitutio minorum. *c. conſtitutus.* 8. de qua *D. de*
2 *minor.* ¶ His dupliciter Eccleſia comparatur. *c.* 1. *&* 3. I. Quia ſicut minor ideo reſtituitur, quia tempore minoris ætatis læſus eſt, ita Eccleſia, quandocumque læſa ſit, reſtitui debet, quia ſemper habetur pro minore. hoc Papa Alexander ſignificavit in *d. c.* 1. inquiens Eccleſiam ſemper illæſam ſervari: (de quorum verborum interpretatione Doctores valde ambigunt) non enim reſpicit Pontifex ad tempus petendæ reſtitutionis, ſed ad tempus læſionis. II. Quia ut minor reſtitutionem petere debet intra quadriennium, ita etiam Eccleſia. Hic tamen non ſolum eſt ſimilitudo, ſed etiam diſcrimen; quia quadriennium minori non currit, quamdiu eſt minor, ſed in majori ætate currere incipit. *C. de temp. in integr. reſt. l. ult.* Eccleſiæ autem
3 currit à die læſionis. *inf. l. 6. c.* 1. ¶ Quarta eſt reſtitutio majorum 25. annis vel propter abſentiam, aliamve ſimilem cauſam edicto prætoris comprehenſam, vel ex generali clauſula, quotieſcumque ceſſante ſpeciali edicto æquitas ſuadet ut reſtituantur. *c.* 4. *& D. ex quibus cauſ. major. l.* 1.

XLII. *De alienatione judicii mutandi cauſa facta.*

QVinta eſt reſtitutio propter alienationem judicii mutandi cauſa factam: quam expoſui *D. h. t.* Abſoluta eſt ſexta hujus libri pars de reſtitutionibus.

XLIII. *De*

XLIII. *De arbitris.*

SEptima & ultima pars eſt de arbitris, de quibus dixi *D. h.t.* Hic una cum primo libro Decretalium finiuntur juris primordia, quæ à Iuſtiniano appellantur τὰ πρῶτα.

LIBER SECVNDVS.

TIT. I. *De judiciis.*

PRIMORDIIS juris expoſitis, conditor Decretalium recte & Iuſtiniani exemplo ſubjicit tractatum de judiciis, quæ ſunt juris objecta, in quo jus verſatur. Sed Iuſtinianum in methodi obſervatione ſuperavit: quatenus Imperator non uno loco omnes actus judiciales poſuit, neque in ſecunda parte Digeſtorum, neque in tertio libro Codicis, ſed in alia & diverſa loca tam in Digeſtis, quam in Codice diſperſit. hoc autem libro omnes pulcherrimo ordine diſponuntur, ut ex ſequenti interpretatione apparebit. Datur ergo primo loco titulus generalis de judiciis tanquam hujus libri fundamentum. ¶ Quia vero huic tractatui videor ſatisfeciſſe *D. h. t.* hîc tantum addam judiciorum diviſionem in Eccleſiaſtica & ſecularia. Eccleſiaſticum judicium eſt, quod coram judice Eccleſiaſtico inter perſonas Eccleſiaſticas, vel ſaltem contra perſonam Eccleſiaſticam (ſi quidem actor ſequitur forum rei, ut *ſeq. tit.* dicetur) aut de cauſa Eccleſiaſtica agitatur. Seculare eſt, quod coram judice laico inter perſonas ſeculares de cauſa ſeculari exercetur. *cap.2. & inf. titul. proxim. cap.*1. *& cap. licet.*10. *& c. ſeq. & Clem.2. & ſup. de offic. jud. delegat. c. cauſam matrimonii.*16. *cum ſim.*

(margin numbers: 1 at "PRIMORDIIS", 2 at "Quia")

II. *De foro competenti.*

IAm explicandi ſunt actus quoquo modo ad judicia pertinentes. Sex ſunt in quibus enarrandis ſequentes hujus libri tituli conſumuntur. I. Præparatoria judicii, id eſt, quæcumque fiunt ante litem conteſtatam. II. Principium judicii, id eſt, litis conteſtatio. III. Media, quæ litis conteſtationi & ſententiæ definitivæ ſunt interjecta. IV. Finis, id eſt, ſententia, & ejus executio. V. Impedientia juriſdictionem, vel ſententiæ executionem. VI. Confirmantia. ¶ Incipiamus à præparatoriis futuri judicii. Primum præparatorium eſt vocatio in jus, de

3 qua *D. & C. de in jus vocan.* ¶ Nota primo reum vocandum eſſe ad judicem competentem: qua de re agitur hoc titulo, & *D. de judic. & C. de juriſdict. omni. judic. & 13. titulis ſequenti-*
4 *bus.* ¶ Nota ſecundo, ſicut jure civili *C. de juriſdict. omni. jud. l.* 2. ita etiam jure canonico actorem ſequi forum rei. *c. cum ſit. 8.*
5 ¶ Nota tertio clericos habere privilegium ne conveniantur coram judice laico: cui privilegio renunciare non poſſunt. *c. ſi diligenti. 12.*

III. *De libelli oblatione.*

Secundum judicii præparatorium eſt libelli conventionalis oblatio: de qua dixi ad *tit. D. de eden.*

IV. *De mutuis petitionibus.*

1 Tertium præparatorium eſt reconventio ſeu mutua peti-
2 tio, qua reus actorem ſuum invicem convenit. ¶ Nota primo non idem eſſe reconventionem, & mutuam conventionem. *inf. l. 6. de reſc. c. 3.* nam reconventio reſpicit ad conventionem, ideoque non ſolum fit apud eundem judicem, apud quem facta eſt conventio. 3. *q.* 8. *cap. 1. verſ. cujus.* ſed etiam eodem judicio & eadem ſententia terminatur. *cap.* 1. & reſcriptum ſuper conventione impetratum, obtinet etiam in reconventione. *d. c.* 3. mutua vero conventio poteſt per ſe ſpectari, tanquam judicium per ſe, non habita ratione conventionis. *inf. de ordi. cogn. c. 2.* Quare omnis reconventio eſt mutua petitio: ſed non
3 reciprocatur, ut omnis mutua petitio ſit reconventio. ¶ Nota ſecundo reconventionem ſeu mutuam petitionem fieri poſſe, non ſolum coram judice ordinario, ſed etiam coram delegato. *cap.* 1. *& lib. 6. de reſcript. d. cap.* 3. non coram arbitro compromiſſario, quia fines compromiſſi excederet. *ſup. de arbi. c. 6.*
4 ¶ Nota tertio nec excommunicatum poſſe reconvenire. *inf. de except. c. 5. in fi.* nec criminaliter accuſatum. 3. *q.* 11. *c.* 1. *&* 2. nec ſuper ſpoliatione conventum. *inf. de ordi. cognit. c. ult.* Hactenus de præparatoriis, quæ fiunt ante litem conteſtatam.

V. *De litis conteſtatione.*

Hic titulus extat etiam *C. lib.* 3. Nota primo litis conteſtationem eſſe principium judicii. *C. eod. l. 1. & D. rat. rem habe. l. amplius. 15.*

VI. *Ut lite non conteſtata non procedatur ad teſtium receptionem, vel ad ſententiam definitivam.*

NOta ſecundo litis conteſtationem adeo eſſe neceſſariam, ut ea omiſſa ſequentes actus non valeant. *ſup. tit. prox. l. un.* proinde ea omiſſa judex nec probationes recipere, nec ſententiam ferre debet, ut hoc titulo oſtenditur.

VII. *De juramento calumniæ.*

Lite conteſtata, varii actus ante ſententiam definitivam interponuntur: ſed ad tria genera referuntur. In primo genere ponitur jusjurandum calumniæ: in ſecundo dilationes: in tertio progreſſus adverſus reum contumacem vel fatentem, vel negantem. ¶ De jurejurando calumniæ dictum eſt *C. lib. 2. tit.* 58. ¶ Nota primo etiam clericos jurare debere in cauſis propriis, non in cauſis Eccleſiæ. *c. 1. & c. 5.* ¶ Nota ſecundo prælatos, cum jurant, non tactis ſed propoſitis tantum euangeliis jurare. *t. ult.* ¶ Nota tertio *c. 2.* hujus tituli, quo cavetur ut in cauſis ſpiritualibus non juretur de calumnia, abrogatum eſſe. *inf. lib. 6. c. ult.* ¶ Nota quarto jure civili hoc jusjurandum nec expreſſe nec tacite poſſe prætermitti, quin judicium reddatur nullum. *C. h. t. l. 2. §. ſed quia veremur.* jure autem canonico ſi hoc jusjurandum non expreſſe, ſed tacite ſit remiſſum, id eſt, ſi petitum non ſit, proceſſum ſuſtineri. *inf. lib. 6. d. c. 1. §. 1.* Hæc dicta ſint de jurejurando calumniæ.

1 2 3 4 5 6

VIII. *De dilationibus.*

SEquuntur dilationes, de quibus dixi ad *tit. D. de feriis & dilat.*

IX. *De feriis.*

DIlationum variæ cauſæ deinceps tractantur. Prima cauſa propter ferias, de quibus dixi *D. h. t.*

X. *De ordine cognitionum.*

SEcunda cauſa eſt propter ordinem judiciorum, de quo dictum eſt *C. de ordi. jud.* accidit enim, ut aliqua cognitio differatur, donec altera terminetur. exempli cauſa, cum de natalibus & hereditate quæſtio eſt, hæc ſuſtinetur donec de natalibus pronuncietur. *c. 3.*

X I. *De plus petitionibus.*

TErtia cauſa eſt propter plus petitionem, de qua *C. h. tit.* Nam ſi quis plus tempore petat, tempus quo expectare debebat, duplicatur, atque ita petitio ejus differtur, donec tempus hoc duplicatum effluxerit. *c.un. verſ.ei vero. & Inſt.de except. §. temporales. verſ. hodie.*

XII. *De cauſa poſſeſſionis, & proprietatis.*

QVarta cauſa eſt propter concurſum petitorii & poſſeſſorii judicii. Nam jure civili prius poſſeſſionis quæſtio finiri debet, quam petitorio agatur de proprietate. *C. de interdi. l.3.* Iure tamen pontificio quædam judicia poſſeſſoria poſſunt agitari una cum petitorio; alia vero ſunt, quæ ſui natura vindicationem dominii præcedunt. *cap.* 5. Quando poſſunt utraque judicia ſimul agitari, tunc in pronunciatione judicis præmittitur poſſeſſio, in executione prævalet proprietas. *cap. 6.*

XIII. *De reſtitutione ſpoliatorum.*

1 CVm autem aliquis de ſpolio conqueritur, prius poſſeſſio debet ei reſtitui, quam reus proprietatem perens audiatur. *c.1.& 5.& ſup.de ordi.cognit.c.ult.& D.de judic.l.ſi de vi.37.&*
2 *ad leg.Iul.de vi pub.l.*5. §. 1. ¶ Spolium eſt violenta poſſeſſionis
3 privatio.*c.1.2.3.& paſſim.*¶ Quæ in omnes res cadit, mobiles.*c.*
4 *gravis.*immobiles.*c.*1. & jura.*c.olim.*17.¶ Et vel fit per vim expulſivam. *c. 6.* vel per vim ablativam. *d. c. gravis.* vel per vim
5 compulſivam. *c.*2. ¶ Alia vero eſt ſpoliatio licita, quæ jure jubente fit.*ſup.de renunc. c. in dubiis.*8. *& de ata. & quali.c.cum*
6 *bona.*8.*& de pact.c.6.*¶ Spoliaſſe illicite dicitur etiam judex, qui prætermiſſo juris ordine, aliquem jure ſuo vel re ſua privat. *c. conquerente.* 7. & qui ſpoliandum mandavit, aut ſpoliationem ſuo nomine factam ratam habuit. *c. cum ad ſedem.*15. vel rem à
7 ſpoliatore accepit.*c.ſæpe.*18.¶ De ſpolio conqueritur aliquis aut agendo (id eſt, conveniendo, vel reconveniendo) aut excipiendo. Priori caſu ſpoliatus eſt reſtituendus. Poſteriori caſu non cogitur actori ante reſtitutionem reſpondere. *ſup. de mutu. petit. c. ult.* Hucuſque de dilationibus, & earum cauſis.

XIV. *De dolo & contumacia.*

1 DEinceps agitur de judicii progreſſu in reum contuma-
2 cem, vel confitentem, vel negantem. ¶ Contumax eſt, qui

qui dolo malo judici non obtemperat. quare ſi in jus vocatus ſe non ſiſtat, legitimo impedimento ceſſante contumax dicitur. *c. 6. in fin.* ¶ Hæc contumacia variis modis coërcetur. Primo 3
reus contumax damnatur in expenſas litis. *d. cap. 6. in fi.* quod obtinet etiam in actore, qui per contumaciam abfuit: & inſuper actor ad novam citationem non admittitur niſi caveat ſe in aſſignato termino compariturum. *inf. lib. 6. cap. 1.*

X V. *De eo qui mittitur in poſſeßionem rei ſervandæ cauſa.*

SEcundo actor mittitur in poſſeſſionem rei ſervandæ & cu- 1
ſtodiæ cauſa, ſi modo ſit talis cauſa, ut actor in poſſeſſionem mitti poſſit. *ſup. ut li. non conteſta. c. 3.* id eſt, ſi quæſtio ſit de rebus profanis, non de dignitate ſeu perſonatu, vel beneficio eccleſiaſtico obtinendo: tunc enim non eſt locus miſſioni in poſſeſſionem, ſed proceditur ad ſententiam definitivam. *inf. lib. 6. c. un.* vel contumax per cenſuram eccleſiaſticam coërcetur, & parere compellitur. *d. c. 3.* ¶ Ergo qui in poſſeſſionem miſſus eſt 2
rei ſervandæ cauſa, tantum cuſtodiam habet. *d. c. 3.* ſed reo intra annum non offerente cautionem ſe judicio ſtaturum, poſſeſſionem obtinet. *c. 1. & 2.*

X V I. *Vt lite pendente nihil innovetur.*

SVperioris tituli doctrina eſt exceptio illius regulæ. Lite pendente nihil eſt innovandum. Lis pendere dicitur non ſolùm poſt conteſtationem. *inf. de verb. ſignif. c. ex parte. 30.* ſed etiam (ut Doctoribus placet) poſt citationem reo intimatam, uſque ad ſententiam definitivam. *c. 1. & 2.* immo etiam poſt ſententiam definitivam, ſi ab ea ſit appellatum. *ſup. de offic. jud. deleg. cap. paſtoralis. 28. §. præterea. & inf. de ſentent. & re jud. cap. 1. & de appellat. c. ſæpe contingit. 44. verſ. ſalvis.*

X V I I. *De ſequeſtratione poſſeßionum, & fructuum.*

TErtio res ſequeſtrantur. *ſup. de dolo & contumac. c. 2.* De ſequeſtratione dixi ad *tit. C. de prohib. ſequeſt. pecun.* Hucuſque de reo contumace.

X V I I I. *De confeßis.*

COnſequenter agitur de confitente: de quo dixi *D. hoc. tit.*

XIX. *De probationibus.*

CVm dictum ſit de reo contumace, vel confitente, ſupereſt, ut dicatur de reo inficiante. Contra hunc debet probare actor, quod intendit. De probationibus agitur cum in genere, ut *D. & C. eod. tit.*

XX. *De teſtibus, & atteſtationibus.*

1 TVm in ſpecie. Cum autem aliæ ſint probationes proprie dictæ, aliæ verius relevationes ab onere probandi, quam probationes: recte incipit à probationibus proprie dictis: quarum duo ſunt genera: vel enim probatur per teſtes, vel per inſtrumenta. *C. h. tit. l. 4. & de fi. inſtr. l. emancipatione. 11. & de teſt.*
2 *l. 2.* ¶ De teſtibus dixi *D. h. t.* Hîc nota primo, teſtem, & atteſtationem differre: quia teſtis eſt perſona, quæ teſtimonium perhibet: atteſtatio eſt dictum teſtis, quod etiam teſtimonium appellatur. *D. eod. l. 3. §. Gabinio.*

XXI. *De teſtibus cogendis, vel non.*

NOta ſecundo teſtes regulariter cogi teſtimonium dicere, videlicet niſi jure excuſentur. *D. de teſtib. l. 1. §. 1. & C. eod. l. ſi quando. 19.*

XXII. *De fide inſtrumentorum.*

DE inſtrumentis dixi *D. h. tit.* Hactenus de probationibus proprie dictis.

XXIII. *De præſumptionibus.*

REleuant ab onere probandi, primo præſumptiones, do quibus dixi ad *t. D. de probat. & præſumpt.*

XXIV. *De jurejurando.*

SEcundo jusjurandum, de quo dictum eſt *D. h. t.* De probationibus hactenus.

XXV. *De exceptionibus.*

PRobata actoris intentione, reus condemnabitur, niſi aliqua exceptione ſe defendat. hunc tractatum expoſui *D. eod. tit.*

XXVI. *De*

XXVI. *De præſcriptionibus.*

EXceptionis ſpecies eſt præſcriptio: nihil enim aliud eſt, quam exceptio à tempore ſumpta, ut præſcriptio quadriennii, quinquennii & longi vel longiſſimi temporis, ut docui ad *tit.D.de except.præſcript. & præjudic.* Expoſiti ſunt actus inter litem conteſtatam, & ſententiam interjecti. Recte ergo ſubjicitur titulus ſequens.

XXVII. *De ſententia, & re judicata.*

HVic tit. ſatisfeci ad *tit.D.de re judicat.*

XXVIII. *De appellationibus, recuſationibus, & relationibus.*

COnſequenter ſecundum ordinem *tit.*1. propoſitum, de iis 1
agitur, quæ judicio vel ſententiæ contraria ſunt, illudque infirmant, vel impediunt. Hæc autem ſunt quatuor, quibus pendentibus nihil eſt innovandum, videlicet appellatio. *ſup.de offic. jud.deleg.cap.paſtoralis.* 28. §.*preterea. & D. nihil innov. appel. penden.l.un.* recuſatio judicis. *c.ſecundo requiris.*41.§.*tertio poſtulas.* relatio. *ſup de offic.lega.c.*5.*&* 2.*q.*1.*c.nomen.*11. *&* 6.*q.*3. *c.denique.*3. & peregrinatio ejus qui Romam petit ſedis Apoſtolicæ adeundæ cauſa. *cap.meminimus.*9.*& cap.ad audientiam.*
34.*& inf.tit.prox.cap.un.* ¶ De appellatione & relatione dictum 2
eſt *lib.*49.*Pandectar.tit.*1. & aliquot ſequentibus. ¶ De recuſa- 3
tione judicis nota primo recuſari judicem ſuſpectum. *ſup.de offic.jud.delegat.cap.ſuſpicionis.*39. *&* 3.*quæſt.*5.*cap.ult.* ¶ Nota 4
ſecundo poſſe recuſari tam judicem ordinarium. *d.cap.ult. & ſup.de foro competent.cap.*4. quam judicem delegatum. *cap.poſtremo.*36. *& ſup.de offic.jud.deleg.d.cap.ſuſpicionis.* Iure autem civili recuſatur tantum judex delegatus. *C.de jud.l.apertiſſimi.* 16. ordinario autem ſuſpecto adjungitur Epiſcopus. *Nov.*86.
cap. 2. ¶ Nota tertio cauſam ſuſpicionis coram ipſo judice re- 5
cuſato proponi, & coram arbitris probari. *d.cap.ſecundo requiris.* §. *tertio poſtulas. & cap. cum ſpeciali.* 61. *in princ. & ſup.de offic.jud.delega.d.cap.ſuſpicionis.*

XXIX. *De clericis peregrinantibus.*

DE clericis peregrinantibus, id eſt, iter facientibus ut ſedem 1
Apoſtolicam adeant, nota nihil interim eſſe innovandum. *c.un.*ſi vel ante citationem iter arripuerint. *ſup.t.prox.cap.meminimus.*

nimus.9. vel poſt aliquod gravamen ſibi illatum. *cap.un.hoc tit.*
3 *adhib.cap.audientiam*.34.*ſup. tit.prox.* ¶ Nota differentiam inter hunc titulum *de clericis peregrinantibus*, & *tit.ſup.de clericis peregrinis*. Nam ibi peregrini vocantur exteri, qui extra ſuam provinciam ſeu diœceſim habitant:hîc peregrinantes appellantur,qui iter faciunt:ut ad ſedem Apoſtolicam accedant.

XX X. *De confirmatione utili & inutili.*

1 SEntentia, quæ per appellationem ſuſpenſa & infirmata eſt, interdum per ſuperiorem judicem confirmatur, dum bene
2 fuiſſe judicatum,& male appellatum pronunciat. ¶ Nec tamen ſententiæ duntaxat confirmantur, ſed etiam alii actus, ut præ-
3 latorum electiones.*inf.lib.6.de elect.cap.6.§.cæterum.* ¶ Confirmatio autem, ſi valet, dicitur utilis, ſi effectu caret, appellatio inutilis, ut quia per ſurreptionem. *cap*.2. vel per obreptionem eſt impetrata. *cap*.5. Explicit tractatus de judiciis,una cum ſecundo libro Decretalium.

LIBER TERTIVS.

1 SEQVITVR expoſitio cauſarum,ex quibus judicia oriuntur. Sunt autem tria cauſarum genera, ex quibus tres ſequentes libri prodeunt:hoc enim libro dicetur de cauſis civilibus clericorum & regularium & monachorum:libro autem ſequenti agetur de ſponſalibus & matrimoniis laicorum:deniq; ultimo libro de delictis tam clericorum, quam laicorum diſ-
2 ſeretur. ¶ Hujus tertii libri tres ſunt partes: prima eſt propria clericorum ſecularium, altera eſt propria regularium & monachorum, tertia & ultima eſt clericis & monachis communis. Primæ partis ſectiones duæ ſunt: prior de perſonis,poſterior de rebus.

TIT. I. *De vita & honeſtate clericorum.*

QVod ad perſonas clericorum attinet, certum eſt eos honeſte vivere debere:nam hoc juris præceptum commune eſt. *D.de juſt.& jur.l.juſt.*10.§.1.& *Inſt.eo.§.juris præcepta.* Duplex autem eſt vitæ honeſtas:altera interna, altera externa. Interna honeſtas eſt animi probitas, qua præditi cupiunt ex juris & virtutum præſcripto vivere. Externa in externis ſecundum virtutem actionibus conſiſtit, de qua hîc ſubjicientur tria præcepta ad clericos pertinentia.

II. *De*

II. *De cohabitatione clericorum & mulierum.*

PRimum præceptum eſt, ne clerici ſimul habitent cum mulieribus, de quibus ſuſpicio incontinentiæ eſſe poſſit. *cap.1.cum ſim.*

III. *De clericis conjugatis.*

SEcundum præceptum eſt, ne uxores ducant, ſi aut in majoribus ſint ordinibus, aut beneficium Eccleſiaſticum retinere velint.*cap.1.*

IV. *De clericis non reſidentibus in Eccleſia, vel præbenda.*

TErtium præceptum eſt, ne abſint ab Eccleſia, vel præbenda, quam obtinent, ſed in ea reſideant, ut ei per ſe inſervire poſſint.*cap.3.& inf.de præben.cap.extirpandæ.*30.§.1. alioquin niſi juſto impedimento detenti ſint, ea privabuntur.*cap.*4.*cap.ex parte.*8.*cap.qualiter.*9.*& cap.ult.* Inter juſta impedimenta refertur ſi in alia majori eccleſia deſervire debeat: quo caſu in parœciali Eccleſia non reſidebit, ſed vicarium perpetuum conſtituet, ut notavi *ſup. de offic. vicar.* §. 2. Hactenus de perſonis clericorum.

V. *De præbendis & dignitatibus.*

DEinceps dicamus de rebus, quatenus ad noſtrum inſtitutum pertinent. Harum genera quatuor ſunt. I. Præbendæ. II. Res Eccleſiæ, ut fundi & ſervi. III. Peculium clericorum. IV. Decimæ, primitiæ, & oblationes. ¶ Præbenda eſt jus percipiendi reditus Eccleſiaſticos. Non addo, ut quidam addunt, *ex canonia proveniens:* quia præbenda poteſt eſſe ſine canonia, ut è contrario canonia poteſt eſſe ſine præbenda. *glo.in c.cum M.*9. *in verbo receperunt.* 3. *de conſtit.* Nec diſtinguo inter præbendam, titulum, & beneficium. Nam re ipſa idem ſunt, licet uſu loquendi poſſint differre, quia fortaſſe in alia Eccleſia vocatur præbenda, in alia beneficium ſeu titulus, ut ſupra dixi de cuſtode & ſacriſta, & mox dicam de dignitate & perſonatu. ¶ Præſens præbendarum expoſitio quinque partita eſt. Primo loco conſideratur perſona præbendata, cui duæ qualitates accidere poſſunt. Prima qualitas eſt dignitas, quæ eſt prærogativa perſonæ Eccleſiaſticæ, qua præditi appellantur prælati; & juriſdictionem Eccleſiaſticam habent, ut Archiepiſcopatus, Epiſcopatus, Abbatia. *ſup.de offic.ordin.cap.*[illegible] *& de jud.cap.*2. *& ibi gloſ.ult. & de*

1 2 3

4 *& de appellat.cap.reprehenſibilis.* 26. ¶ Dignitas & perſonatus per eodem accipiuntur. *ſup. de conſt.cap.cum acceſſiſſent.*8. ſed fortaſſe alibi vocatur dignitas, alibi perſonatus, pro diverſa loquendi conſuetudine. Panormit. *in c.cum de multa.num.*21. ut ſupra dixi de ſacriſta, theſaurario, & cuſtode, necnon de beneficio, præbenda, & titulo.

VI. *De clerico ægrotante vel debilitato.*

ALtera qualitas eſt infirmitas corporis, propter quam quæri poteſt, an præbendam amittat; & ſiquidem clericus in levem nec diuturnum morbum incidit, ut in febrim tertianam, vel quartanam, nihil amittit. *cap.*1. ſi vero morbo gravi & diuturno, vel perpetuo laboret, ut lepra, apoplexia, paralyſi, tunc ab adminiſtratione removetur, eique coadjutor adjungitur, qui curam habeat animarum. *cap.*3.*pen. & ult. & inf.lib.*6.*cap.un.* utrique autem de facultatibus Eccleſiæ proſpicitur. *d. c.* 3.*& d.c.un.§.præſenti.* De præbendato & ejus qualitatibus hactenus.

VII. *De inſtitu.ionibus.*

1 SEcundo loco conſideratur ipſa præbendæ conceſſio, quæ vocatur inſtitutio. *inf.l.*6.*de reg.jur.reg.*1. Nam inſtitutio (ut opinor) eſt dignitatis vel officii vel præbendæ conceſſio. Quæ quidem vocatur inſtitutio corporalis. *ſup.de offic.archidiac.c.*7. & inveſtitura. *ſup.de ſent.& rejud.c.cum olim.*12. *& de praben. & dignit.c.pro illorum.*22. *& inf.tit.prox.c.* 4. *& de his quæ fiunt*
2 *à ma.par.cap.c.*3. ¶ Nota primo, inter collationem, inſtitutionem, & inveſtituram, mea ſententia in hac tractatu nihil inter-
3 eſſe. ¶. Nota ſecundo, inſtitutioni opponi deſtitutionem. *inf.de iis quæ fiunt à præl.c.*4.*in fi. & de her.c.cum ex injuncto.*12.*in fin.*

VIII. *De conceſſione præbendæ & Eccleſiæ non vacantis.*

1 TErtio loco conſideratur id quod confertur. Hîc datur regula, præbendam vel Eccleſiam non vacantem non eſſe
2 concedendam, nec promittendam. *cap.*1.*&* 2. ¶ Porro trifariam contingere poteſt, ut præbenda vel Eccleſia vacet. I. De jure & de facto: ut morte ejus à quo obtinebatur. *ſup.de poſtu. prælat.c.*3.*&* 4.aut renunciatione. *ſup.de renunc.c.*6.aut degradatione. *inf.de verb.ſignif.c.novimus* 27.*& l* 6.*de pœn.c.*2. aut tranſlatione. *ſup.de poſtul.prælat.c.*2.*in fin. & cap.*4.*in fi.* tuncque poteſt libere conferri. *c.*2.*verſ.ſi vero,cum ſim.* II. De jure tantum,

tum, non de facto: ut cum quis habens præbendam, adeptus eſt majorem dignitatem, eique conceſſum eſt, præbendam retineat: tuncque debet is qui tenet, ad reſignandum compelli, & poſt reſignationem factam, quia de jure, & de facto vacabit, recte in perſonam idoneam conferetur. *cap. 6. & c. literas. 9.* III. De facto, non de jure, ut cum quis ſpoliatus eſt, quo caſu non debet beneficium in alium conferri, ſed ſpoliato reſtitui. *ſup. de his quæ vi metuſve cauſ. fiunt. c. 2. & c. 4. cum ſim.*

IX. *Ne ſede vacante aliquid innovetur.*

QVarto loco conſideratur concedens præbendam. Hîc dantur tres regulæ. Prima regula eſt: Beneficia ſpectantia ad collationem prælati, non poſſunt conferri per capitulum ſede vacante. *cap. 2.* quia regulariter ſede vacante nihil eſt innovandum. *cap. 1. verſ. attendentes igitur.* Præſentatos tamen à patronis poteſt vacante ſede capitulum admittere, & inſtituere. *inf. lib. 6. de inſtit. c. 1.*

X. *De iis quæ fiunt à prælato ſine conſenſu capituli.*

SEcunda regula eſt: Prælatus ſine conſenſu capituli inſtituere, vel deſtituere, vel alia Eccleſiæ negotia tractare non debet. *cap. 4.*

XI. *De iis quæ fiunt à majori parte capituli.*

TErtia regula eſt: quod fit à majori & ſaniori parte univerſitatis Eccleſiaſticæ, valet, licet aliqui contradicant. *c. 1.* lege quæ notavi *ſup. de elect. §. 6.*

XII. *Vt eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione conferantur.*

QVinto loco conſideratur quantitas conceſſionis ſeu rei conceſſæ. Hic datur regula: Eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione eſſe conferenda. Hinc colliguntur duo corollaria. I. Collator non poteſt fructus beneficii retinere, niſi ante collationem una cum capitulo ſtatuerit, ut fructus ad tempus retineantur ob juſtam & neceſſariam cauſam. *c. un. verſ. unde credimus. & inf. de cenſ. c. 7.* II. Beneficia dividi non poſſunt. *ſup. de præben. c. majoribus. 8.* niſi adeo ſint ampla, ut pluribus ſufficere poſſint. *ſup. eod. cap. vacante. 26.* Hactenus de præbendis.

XIII. *De*

XIII. *De rebus Eccleſiæ alienandis, vel non.*

1 Onſequenter agitur de rebus Eccleſiæ non ſpiritualibus,
2 ſed temporalibus.¶ Hæc pars quinque tractatus continet. I. De alienatione. II. De contractibus principalibus, ut commodato, depoſito, emptione & venditione. III. De contractibus acceſſoriis, ut fidejuſſione, & pignore. IV. De ſolutione. V. De
3 donatione. Dicamus igitur primo loco de alienatione. ¶ Alienatio capitur tribus modis. I. Anguſte pro venditione, ita accipitur *in §. ſi rem ſuam. Inſtit. de lega. & in l.* 1. *C. de jur. emphyteu.* ut ipſe Iuſtinianus interpretatur *in §. adeo. Inſtit. de locat. & conduct.* II. Late pro quocumque actu dominium transferente. *C. de fun. dota. l.* 1. III. Latius ut complectatur etiam ſervitutis amiſſionem. *D. de verbor. ſignif. l. alienationis.* 28. mancipiorum manumiſſionem, uſusfructus dationem, hypothecæ vel pignoris conſtitutionem, ſervitutis impoſitionem, emphyteuſim. *C. de reb. alien. non alien. l. ult.* & rei alienæ venditionem. *D. de alien. jud. mut. cau. l. ex hoc edicto.* 8. *§. alienare.* Hæc latiſſima ſignificatio in præſentia ſumi debet, licet non omnes alienandi modi proponantur in *c.* 5. *§.* 1. ubi dicitur alienationis verbum continere conditionem, donationem, venditionem, permutationem, & emphyteuticum perpetuum contractum. Quod dicitur de conditione, dubium & obſcurum eſt, quomodo enim conditio eſt aliena? Hoſt. legit *conductionem*, & intelligit conductionem perpetuam. Sed qui conducit, non alienat. quod ſi conductionem accipias pro locatione, tamen fruſtra ejus mentio fieri videtur: quia non differt ab emphyteuſi, quæ mox in contextu adjungitur. Innoc. Intelligit conditionem contractui adjectam, id eſt, contractum conditionalem: vel conditionem rei mutatam, veluti ſi prædium fiat tributarium, aut annua penſione oneretur, aut ſervitus ei imponatur. Prior interpretatio non placet: quia quod eſt in conditione, non eſt in diſpoſitione. Poſterior quoq; interpretatio prava eſt: quia id ſupplere oportet, in quo ſolo alienatio conſiſtit. Non enim cõditio, id eſt, rei qualitas, ſed conditionis mutatio eſt alienatio. Quod ſi accipere liceat conditionẽ pro mutatione conditionis: pari ratione licebit accipere colorem pro mutatione coloris, & ſtatum pro mutatione, id eſt, pro capitis deminutione, & teſtamentum pro mutatione teſtamenti, & alia ejuſmodi, quæ non puto dici poſſe. Quid ergo dicemus? Probabile eſt, hoc verbum *conditionem*, quod nullam commodam interpretationem recipere poteſt,

in contextum irrepſiſſe, ita ut principium ex præcedente, finis ex ſequenti verbo fluxerit, ut ſolent ſæpe ſcriptores vocabula, vel ſyllabas temere iterare. Quapropter meo judicio eſt delendum. ¶ Res Eccleſiæ ſub pœna excommunicationis alienari 4
prohibentur. *c.6.& 10.q.2.c.1.* Excipitur, niſi alienentur ob aliquam ex tribus ſequentibus cauſis. I. Propter neceſſitatem æris alieni, quod non poteſt ex fructibus diſſolvi. *d. q. 2. c. hoc jus.* II. Pietatis cauſa, ut ad redimendos captivos, vel pro alendis pauperibus tempore caræ annonæ. *d.q.2.c.1. in fi.& 12.q.2.c. aurum.69.& c.ſeq.* III. Propter utilitatem: ut quia venditur res, quæ ſervando ſervari non poteſt, aut quæ eſt magis oneri quam emolumento. *c.7.& 12.q.2.c.ſine exceptione.51.& c.ſeq.* ¶ Nunc 5
videamus, quomodo res Eccleſiaſticæ alienentur. I. Earum alienatio, quæ ſervari non poſſunt, nullam ſolemnitatem requirit. Hoſtienſ. *in §.& quibus ex cauſ. verſ. res autem.* II. Eas, quæ ſervari poſſunt, ſi exiguæ ſint, & parum utiles, ſolus Epiſcopus diſtrahere poteſt. *12.q.2.c.terrulas.52.* III. Alias res quæ ſervando ſervari poſſunt, Epiſcopus ſine cleri conſenſu diſtrahere nequit. *ea.q.c.placuit.50.& c.ſeq.* Immo cum ſunt res magni momenti, & valde utiles, ſed quæ ob nimiam Eccleſiæ neceſſitatem diſtrahere oportet, Archiepiſcopus cum aliis provinciæ Epiſcopis, aut hi ſaltem conſulendi ſunt. *17. q.4. c.nullus res.* IV. Abbas res monaſterii ſine conſenſu Epiſcopi alienare non poteſt. *12.q.2.cap.abbatib.40.& q.4.c.in venditionibus.38.* Hactenus de prohibita, vel conceſſa rerum Eccleſiaſticarum alienatione.

XIV. *De precariis.*

INſtitutus ordo requirit, ut nunc agatur de contractibus principalibus: poſtea vero dicetur de acceſſoriis. 1
¶ Primus contractus ſunt precariæ. 2
Cave confundas precarias cum precario: quia perſpicue diſtinguuntur. *cap.ult.* Cave etiam diſtinguas cum Hoſtienſ. inter precarias & precariam: quia pro eodem accipiuntur. *10.q.2.c.precaria.4.* & communis Doctorum ſchola pro eodem habet, teſte Panorm. *in cap.1.num.3.* ¶ Precariæ ſunt 3
contractus, quo prædium perpetuo vel ad longum tempus fruendum conceditur. *10.q.2.cap.4.* ita ut annua penſio præſtetur, ut colligitur ex *Nov. Leon.13.* & de quinquennio in quinquennium contractus renovetur. *cap.1.& d.q.2.c.5.* Itaque hic contractus perſimilis eſt emphyteuſi, vel potius eſt ejus ſpecies. Vnde à Leone Imper. vocatur emphyteuſis. *d. Nov.13.* differt enim ab emphyteuſi, ut ſpecies à genere: quoniam emphyteuſis

dicitur, etiamſi non debeat ſingulis luſtris renovari: precariæ
4 vero omnino renovari debent. ¶ Nota primo pro renovatione contractus ſolere aliquid ſolvi ab eo qui precariæ nomine prædium tenet. Doctores id vocant laudemium, Græci εἰσδεκτικὸν, cujus quantitas à Leone definitur *d. No.* 13. ſcilicet ſit dupluſa canonis emphyteutici. ibidem ſtatuit, ut in rem Eccleſiæ vertatur, non lucro prælati cedat.
5 ¶ Nota ſecundo precariæ ſeu precariarum in jure civili nullam mentionem fieri: in jure autem Canonico, legibus Francicis, & alibi, ubi agitur de precariis, hunc contractum ſpectari in ſolis rebus eccleſiaſticis, nihil tamen puto obſtare, quominus etiam de rebus privatis ita contrahatur.
6 Hæc dicta ſint de precariis. ¶ De precario autem dictum eſt *D. lib.* 43. *tit.* 26.

XV. *De commodato.*

Secundus contractus eſt commodatum, de quo dixi *D. h. t.*

XVI. *De depoſito.*

Tertius contractus eſt depoſitum, quem expoſui *D. h. t.*

XVII. *De emptione & venditione.*

Quartus contractus eſt emptio & venditio, de qua prolixe tractatum fuit *D. lib.* 18. *&* 19.

XVIII. *De locato & conducto.*

Quintus contractus eſt locatio & conductio. *vide titul. D. loca.*

XIX. *De rerum permutatione.*

Sextus contractus eſt permutatio, de qua dixi *D. hoc t.*

XX. *De feudis.*

1 Septimus contractus eſt feudum, quod ab Oberto de Orto ſic deſcribitur: Feudum eſt beneficium, quod ex benevolentia ita datur alicui, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat; uſusfructus vero illius rei ad accipientem tranſeat, ut ad eum heredeſque ſuos maſculos ſive feminas, ſi de his nominatim dictum ſit, in perpetuum pertineat, ad hoc ut ille & ſui heredes fideliter domino ſerviant, ſive ſervitium illud nominatim quale eſſe debeat, ſit expreſſum, ſive indeterminate ſit permiſſum. 2. *Feudor.* 23. *in quibus*

cauſ.

cauſ.feud.amitt.§.hujus autem. ¶ Qui feudum dat, appellatur 2
I. Dominus, quia dominium directum habet: dominium vero utile, quod in dicta definitione appellatur improprie uſusfructus, in accipientem transfertur. II. Senior, non latino vocabulo à ſenectute deducto, ſed barbaro, id eſt, ut exprimatur Longobardicum vobabulum *ſegnore*, quod dominum ſignificat. Itaque horum duorum vocabulorum, *Senior & Dominus*, una & eadem eſt ſignificatio. ¶ Qui vero feudum accipit, is nominatur I. Va- 3
ſallus. II. Beneficiarius. III. Cliens, vel clientulus, ut 1. *Feud.* 10. *de content. int. dom. & tit.* 13. *de alien. feu.* IV. Miles. V. Fidelis, à fide, quam Domino debet. Nam & feudum dicitur à fide. 2. *Feud.* 3. *per quos fiat inveſt. in fi.* id eſt, à Longobardico vocabulo *fede*, quod fidem ſignificat. ¶ Vaſallorum ordines quatuor ſunt. In 4
primo ordine ſunt Capitanei regni, ſeu Capitanei regis, ſeu Capitanei majores, ut Duces, Marchiones, Comites, qui feudum ab Imperatore, vel rege acceperunt, id eſt, inveſtiti ſunt de Ducatu, vel marchia, vel comitatu. In ſecundo ſunt capitanei minores, ſeu regni aut regis valuaſores, ſeu majores valuaſores; qui à principe, vel à Duce, vel comite, de plebe aliqua, vel plebis parte per feudum ſunt inveſtiti. In tertio ſunt minores valuaſores; qui à majoribus valuaſoribus feudum tenent. In quarto valuaſores minimi ſeu valuaſini, qui à minoribus valuaſoribus feudum acceperunt. 1. *Feud. in princ. & §. ultim. & lib.* 2. *tit.* 10. *quis dicatur Dux, Marchio.* ¶ Qui vero ſunt in eo- 5
dem ordine, & convaſalli, hi appellantur I. Pares. 2. *Feudor.* 16. *de contro. feu. apud pa. term. & tit.* 19. *an remov. deb. teſtes.* II. Pares curiæ ſeu curtis. 1. *Feud. tit.* 2. *de feu. guar.* §. 1. *& tit.* 3. *qui ſucceſ. feu. da. ten. & tit.* 4. *ſi de inveſt. feu. contr. fuer.* §. *item ſi vaſallus. & lib.* 2. *quid ſit inveſt. in pr.* III. Pares domus. 2. *Feud.* 16. *de controv. feu. ap. pa. term.* vel par. de domo 1. *Feud.* 26. *ſi de inveſtit. inter dom. & vaſall. lis oria.* §. *ſi quis.* Nota non dici pares, quia ſint pares domino, ſed quia ſunt pares inter ſe. Duar. *de feud. c.* 7. *num.* 3. ¶ Porro ut depoſitum, commodatum, pignus; 6
ita etiam feudum multis modis accipitur: hujuſque homonymiæ diſtinctio multas difficultates tollere, & multa loca illuſtrare poteſt. Feudum enim accipitur I. Pro re feudi nomine conceſſa. II. Pro contractu, quo ea res in feudum conceditur. III. Pro jure, quod vaſallus in ea re habet, ſeu quod inter dominum & vaſallum ſpectatur. ¶ Feudum conſtituitur inveſtitura. 7
1. *Feud.* 25. *quib. mod. feu. conſt. pot.* quæ etiam inveſtitio appellatur. 1. *Feud. tit.* 26. *ſi de inveſt. inter domin. & vaſal. lis oria. & tit.*

 28. *de*

*tit.*50.*de nat.ſucceſ.feu.in pr.* V. Aliud eſt nobile, quod in feudati nobilitatem arguit, quia nobilitatem ſic adnexam habet, ut ſi in ignobilem conferatur, etiam nobilem reddat: aliud eſt ignobile, ſeu plebeium, ſeu burgenſe, quod nullam arguit nobilitatem, quia etiam à plebeis teneri poteſt. Hanc diviſionem Doctores colligunt ex 2.*Feud.*10.*quis dic.dux, marchio.verſ.cateri.* VI. Aliud eſt regale, quod à ſolo rege, id eſt, à ſummo principe non recognoſcente ſuperiorem tribuitur & regalem dignitatem adnexam habet, ut ducatus, marchia, comitatus. 1.*Feud.*14. *de feud.march.in pr.* & *lib.*2.*titul.*34.*de leg.Corradi.in pr.* aliud non regale, quod talem dignitatem adnexam non habet, ſive à rege, ſive ab alio ſit conceſſum, ut cum aliquis de aliqua plebe inveſtitus eſt. 2.*Feud.*10.*quis dicat.dux, marchio.* VII. Aliud eſt feudum Ligium ſive homologum; de quo inveſtitus ita domino ligatur, id eſt, obſtringitur, ut ei fidelitatem præſtare debeat contra omnes, nullo antepoſito, id eſt, nemine excepto. 2.*Feud.* 98.*factum fratris fratri non noc.* & *tit.*99.*de feud.lig.* aliud non ligium in quo fidelitas non præſtatur adverſus omnes, unde feudum ligium nō poteſt ab alio conferri quam ab imperatore, vel à rege, ſeu principe non recognoſcente ſuperiorem; cum alias in promittenda fidelitate ſemper excipiatur ſupremus princeps. 2.*Feud.*7.*de no.for.fid.in pr.* & *t.*55. *de proh.feu.ali.per Frid.in fi.* VIII. Vel eſt feudum in curte, ſeu curia Domini, vel extra curtem ſive extra curiam (nam his duobus vocabulis, *curia,* & *curtis,* idem ſignificatur) 1.*Feud.*5.*quibus modis feud.amitt.*§.*item ſi quis feudum.* & *lib.*2.*tit.*51. *de capitan.qui cur.vend.in pr.* In curte eſt feudum ſoldatæ, quod plerumque in ſolidorum donatione conſiſtit, interdum in vino, vel annona. 2.*Feud.*10.*quis dica.dux.*§.*ſoldata.* Cum conſiſtit in vino, dicitur de caneva, cum in annona, de camera: nam camera eſt horreum, caneva eſt cella vinaria. horum feudorum, de camera, & de caneva, mentio fit 2.*Feud.*1.*de feu.cognit.*§.*ult.* & *tit.*2.*quid ſit inveſt.*§. *ſi vero vaſallus.* & *tit.*58.*de not.feu.in pr.* quibus in locis alii codices habent *caneva,* alii *cavena:* ego priorem lectionem probo. Item in curte domini eſt feudum habitationis, cujus mentio fit 2. *Feud.*75.*de cond.feu.non imple.* & *tit.* 105. *de feu.non hab.* Item in curte domini ſunt feuda guardiæ, & gaſtaldiæ, id eſt, dantur pro guardia, vel gaſtaldia. guardia eſt cuſtodia: gaſtaldia eſt cura & adminiſtratio. horum feudorum mentio fit. 1. *Feud.*2.*de feu.guar.* & *gaſtal.* & *tit.*11.*de pigno.da.feu.* Hæc omnia feuda, quæ dixi eſſe in curte domini, ſunt feuda impropria.

Extra curtem eſt feudum, cum vaſallus à domino accipit prædium. nam feudum in re immobili conſiſtit, vel in ea quæ habetur pro immobili. *2.Feud.1.de feu.cog.§.ult.* IX. Aliud eſt feudum hereditarium, quod aliquis ſibi & heredibus vel ſucceſſoribus acquiſivit: aliud familiare, ſeu de familia ſive ex pacto & providentia, quod aliquis acquiſivit ſibi & filiis vel liberis, nulla facta heredum mentione: aliud mixtum, quod vaſallus acquiſivit ſibi, & filiis ſeu liberis, heredibus ſeu ſucceſſoribus. Hæc diviſio communi Doctorum auctoritate comprobatur. X. Aliud eſt feudum francum quod eſt à ſervitiis præſtandis immune: aliud non francum, quod ſervitiorum præſtationem requirit. Hæc quoque diviſio vulgo à Doctoribus traditur. XI. Aliud eſt conditionatum, quod certa lege datum eſt vaſallo, puta ut certa ſervitia domino præſtet: aliud ſimplex ſeu rectum, in quo ſervitia non ſunt determinata. *2.Feud. 27.in quibus cauſ.feud. amitt.in fin. & tit.51.de capitan.qui cur.ven. §.ult.* XII. Aliud eſt emptitium, quod data pecunia vel alia re eſt acquiſitum: aliud gratuitum, quod gratis collatum eſt in vaſallum: hoc eſſe feudum proprium, illud improprium, ex definitione feudi ſupra tradita ſatis conſtat. XIII. Aliud eſt perpetuum, quod ad heredes vaſalli perpetuo tranſit, ut omnia vera & propria feuda. *2.Feud.23.in quib.cauſ.feu.amitt.in fi.* aliud temporale: ut feudum guardiæ, vel gaſtaldiæ, quod anno terminatur. *1.Feud.de feud.guar.* & feudum ſoldatæ, quod finitur morte dantis, vel accipientis. *2.Feud.10.quis dica.dux.verſ.ſoldata autem.* & feudum habitationis, quod morte accipientis finiri dicitur. *2.Feud.105.de feud.habit.* XIV. Aliud eſt dividuum, aliud individuum. Sunt autem omnia dividua, præter feuda regalia, ut Ducatum, marchiam, comitatum. *2.Feud.55.de prohib.feu.alien.per Frideric. §. præterea ducatus.* De contractibus principalibus hactenus.

XXI. *De pignoribus, & aliis cautionibus.*

1 DEinceps dicendum de contractibus acceſſoriis, qui per ſe
2 non conſiſtunt, ſed aliis contractibus accedunt. ¶ Primus acceſſorius contractus eſt pignus: de quo late dictum fuit in
3 quarta Digeſtorum parte. ¶ Eſt autem pignus cautionis ſpecies, ut docui ad *tit. Inſtit. de ſatiſdat.* §. 3. ubi alia quoque cautionum genera expoſui.

XXII. *De*

XXII. *De fidejuſſoribus.*

SEcundus eſt fidejuſſio, de qua dixi *D.h.t.* Dictum eſt de contractibus tam acceſſoriis, quam principalibus.

XXIII. *De ſolutione.*

COnſequenter ſecundum ordinem, quem *tit.* 13. propoſui, agitur de ſolutione: de qua dixi *D.h.t.*

XXIV. *De donationibus.*

TAndem agitur de donatione: de qua dixi *D. h.t.* De rebus Eccleſiæ hactenus.

XXV. *De peculio clericorum.*

SEquitur, ut videamus de rebus clericorum propriis, ſeu de proprio eorum patrimonio, quod non quatenus ſunt clerici, habent. ¶ Dicitur peculium clericorum, non ſolum ſi ſint filiifamiliarum, ſed etiam ſi ſint patresfamiliarum: quia peculium dicitur quaſi puſilla pecunia, ſeu puſillum patrimonium. *D.de pecul.l.*5. *§.pen.* Idcirco quidam ſolent extenuendarum ſuarum facultatum gratia ſuum patrimonium appellare peculium. *D. ad Trebell.l.cogi.*16.*in pr.* ¶ Nota primo, res acquiſitas à clerico ex bonis Eccleſiæ, eſſe ipſius Eccleſiæ, licet alio nomine emptæ ſint. *cap.*2.*&* 4. ¶ Nota ſecundo, ſi clericus tempore promotionis nihil in bonis habuerit, & poſt promotionem prædia emerit, hæc quoque eſſe Eccleſiæ, quia præſumuntur acquiſita ex rebus Eccleſiæ. *c.*1.

1 2 3 4

XXVI. *De teſtamentis & aliis ultimis voluntatibus.*

NOta tertio, clericum poſſe teſtari de rebus patrimonialibus, non de rebus Eccleſiæ, ſive acquiſitis intuitu Eccleſiæ. *c.*1. ¶ Quid ſit teſtamentum, & quod ultima voluntas; & quod ſint teſtamentorum, & ultimarum voluntatum genera, docui ad *tit.D qui teſta.face.poſſ.*

1 2

XXVII. *De ſucceſſionibus ab inteſtato.*

NOta quarto, ſi clericus ſine teſtamento deceſſerit, ejus bona patrimonialia deferri cognatis ſecundum ordinem legitimæ ſucceſſionis. Si vero cognatos non habuerit, ejus bona Eccleſiæ vindicari. *cap.*1.*&* 12.*q.*3.*cap.*2.*&* *q.ult.cap.ult.*

XXVIII. *De ſepulturis.*

NOta quinto, ſicut bonorum defuncti ſive ex teſtamento ſive ab inteſtato, ratio habetur, ita etiam corporis ejus rationem haberi: quod humandum eſt in majorum ſuorum ſepulchro, niſi ipſe aliam ſepulturam elegerit. *c.1.& inf.lib.6.c.2.§.1.* aut niſi ſit talis, ut eccleſiaſticæ ſepulturæ tradi non debeat, ut paganus, Iudæus, hæreticus. *inf.lib.6.de hæret.c.2.in pr.* uſurarius. *inf.lib.6.de uſur.c.2.* & omnis excommunicatus. *c.ſacris.12.* ſed ultimo ſupplicio damnatis, puram confeſſionem agentibus, ac digne pœnitentibus, neque communio neque eccleſiaſtica ſepultura eſt deneganda. 13.*q.2.c.quæſitum.29.* cui tamen jure civili non traduntur ſine permiſſu principis. *D.de cadav. punit.l.1.*

XXIX. *De parœciis, & alienis parœcianis.*

1 NOta ſexto, cum defunctus in aliena parœcia ſepulturam elegit, tunc ex his, quæ pro anima ſua reliquit Eccleſiæ, in qua ſepeliri voluit, canonicam portionem deberi ſuæ Eccleſiæ parœciali, quæ quidem portio eſt quarta pars. *c.cum ſuper.8.* niſi loci conſuetudo aliam partem, ut tertiam, vel dimidiam defi-
2 niat. *c.certificari.9.* ¶ Parœcia eſt locus unam Eccleſiam baptiſmalem, & populum ei deputatum continens. 16.*q.1.c.plures.55.* Parœcia dicitur ἀπὸ τοῦ παροικεῖν: quia parœciani παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ οἰκοῦν), juxta Eccleſiam habitant. Alii parochiam vocant ἀπὸ τοῦ παρέχειν, quod eſt præbere, id eſt, à ſacramentorum diſtributione; quia cuilibet ſacramenta præbentur in ſua pa-
3 rœcia. ¶ Qui igitur eidem Eccleſiæ ſunt deputati, ejuſdem ſunt
4 parœciæ, cæteri ſunt alieni parœciani. ¶ Hæc parœciarum diſtinctio Dionyſium auctorem habet. *ſup. de his quæ ſiunt à præla. ſi conſ.capit.c.pen.* & 13.*q.1.c.Eccleſias.* Hucuſque de peculio clericorum.

XXX. *De decimis, primitiis & oblationibus.*

1 SVpereſt dicendum de decimis, primitiis, & oblationibus, hoc enim eſt ultimum ex his, quæ *tit.5.* explicanda propoſuimus.
2 ¶ Decima eſt quota fructuum vel lucri portio, Deo debita. *c. parœcianos 14.& c.tua nobis.26.verſ.cum Deo debita.* Ideoque Laico deberi non poteſt. *c.ad hæc.15.c.quamvis.17.in fi.c.prohi-*
3 *bemus.19.* ¶ Decimarum igitur genera duo ſunt: nam aliæ ſunt perſonales, quæ ex lucro quod quis ſua induſtria ſeu negotiatione fecit, deducuntur: aliæ reales ſeu prædiales, quæ de fructibus,

bus, ut frumento, uvis, pomis ſumuntur: quia Deus in ſignum univerſalis dominii has ſibi reddi præcepit. *d.cap. tua nobis. verſ.nimis profecto.* ¶ Inter prædiales & perſonales decimas differentiæ plures ſunt. I. Iudæi. *c.de terris.16.& inf.de uſur.c.pen. in fi.* nec non clerici regulares atq; monachi non debent uſuras perſonales. *16.q.1.c.decim.48.* ſed prædiales, niſi ſpeciali privilegio ſint excepti. *c. ex parte tua ad nos.10. & inf.lib.6.c.2.§.pen. & inf.de verbor.ſignif.c. quid per novale.21.* quod privilegium non poteſt ab imperatore. *c. tua. & inf. 25.* ſed tantum à Papa concedi. *d.c. ex parte tua ad nos.* & triginta annorum præſcriptione amittitur *inf.de privil.c.6.* II Perſonales ei parœciæ debentur, in qua quis Sacramenta percipit, quamvis alibi lucrum factum ſit. *cap.ad Apoſtolica. 20.verſ noveris.* prædiales vero ei debentur Eccleſiæ, in cujus territorio ipſa prædia ſita ſunt, niſi aliud conſuetudine ſit introductum. *c.cum ſint homines.18.d. c.ad Apoſtolica.in fi.& ſup.t.prox.c.ult.* III. Perſonales debentur deductis impenſis: prædiales autem præſtantur ſine deductione impenſarum. *c. paſtoral. 28.* ut & ſine deductione cenſuum, ac tributorum. *c. cum non ſit,33.* Hæc dicta ſint de decimis. ¶ Primitiæ ſunt primæ fructuum obventiones domino offerendæ, ut cautum eſt *Exo. 22.* quæ debentur Eccleſiæ parœciali, ut & decimæ, & oblationes. *16. q.1. c. doctos.21. & c. moderam.23.* ¶ Primitiarum autem nomine ad ſummum datur pars quadrageſima, ad minimum ſexageſima: inter has duas portiones plus aut minus datur, quantum requirit conſuetudo, vel quantum libet ei qui ſolvit. *c.1.* ¶ Oblatio, de qua eſt tertia pars hujus tituli, eſt voluntaria & ſpontanea præſtatio, quam Chriſtiani ſacerdotibus pro peccatis ſuis offerunt. *10. q. 1. c. quia ſacerdotes.13.* Hucuſque de clericis ſecularibus: deinceps dicendum de regularibus.

4 5 6 7

XXXI. *De regularibus, & tranſeuntibus ad religionem.*

Regulares dicuntur, qui certæ regulæ, ut religioſi & ſub prælati imperio vivunt, ſive in clericatu, ſive in laicatu ſunt adſtricti. hi ſi canonici ſunt, canonici regulares vocantur, ſin minus, monachi appellantur. De illis agendum proponitur in priori rubricæ parte, quæ eſt *de regularibus:* de his in poſteriori parte, quæ eſt de *tranſeuntibus ad religionem.* Dicuntur enim ad religionem tranſire, qui monachi fiunt: quandoquidem neceſſe eſt, ut qui monachus fit, unam ex proba- 1 2

tis religionibus aſſumat, *inf. de religio. domib. c. fi. & lib. 6. de voto. c. un. verſ. præſentis.* Præcipuæ autem religiones à ſede Apoſtolica probatæ ſunt quatuor, Baſilii, Benedicti, Auguſtini, & Franciſci, ſub quibus militant omnes proprie religioſi, exceptis Carthuſienſibus, qui ſuis ſtatutis utuntur. Ang. de Clavaſ. *in*
2 *verb. religioſus. in pr.* ¶ In hoc tractatu de regularibus & monachis diſſolvuntur tres quæſtiones. Prima quæſtio eſt, quibus modis fiant regulares vel monachi. Fiunt autem vel paterna devotione, vel propria profeſſione. 20. *q.* 1. *c. monachum.* 3. A patre religioni oblati impuberes, anno decimoquinto monentur à prælato, inquirente, utrum in religione permanere, an abire velint: tunc enim poſſunt licite à religione recedere: ſi ſe permanſuros profiteantur, poſtea pœnitere non poſſunt. *d. c. illud.* 10. Propria autem profeſſio ligat monachum, ſive expreſſe facta ſit, ſive tacite, ita ut ex ſufficientibus conjecturis colligatur, puta ex delatione habitus monachalis poſt annum probationis. *c. ex parte. 22. & c. ſeq. & inf. lib. 6. c. 1. §. 1. & c. 2. & de vo. & voti redempti. c. un. verſ. aut per profeſſionem.*

XXXII. *De converſione conjugatorum.*

Religionis profeſſio, de qua proximo titulo dictum fuit etiam à perſona conjugata fieri poteſt. Sed hîc notetur diſtinctio: aut enim hoc contingit ante matrimonium conſummatum & carnis commixtionem: aut poſt. Priori caſu etiam altero invito, alter monaſterium eligere poteſt: remanens autem in ſeculo non prohibetur ad ſecunda vota tranſire. *c.* 2. Poſteriori caſu opus eſt, ut vel uterque conjugum monaſterio ſe dedicet; vel uno monaſterium eligente, alter nulla malæ converſationis ſuſpicione vel infamia notatus continentiam ultro promittat. *c.* 3. *& c. uxoratus.* 8. utroque caſu dicuntur conjugati converti; quoniam à vita ſeculari ad religioſam convertuntur.

XXXIII. *De converſione infidelium.*

Alia eſt converſio infidelium, qui ab infidelitate, ad fidem Chriſtianam convertuntur.

XXXIV. *De voto, & voti redemptione.*

1 Secunda quæſtio eſt, quomodo obligetur quis ad religionis
2 habitum aſſumendum. Obligatur voti emiſſione. ¶ Votum eſt alicujus rei faciendæ vel non faciendæ Deo facta pollicitatio.
3 ¶ Dividitur autem in neceſſarium, & voluntarium. Neceſſarium

ſarium votum dicitur, quod fit in baptiſmo, dum is, qui baptizatur, Satanæ & ejus operibus renunciat, ac ſe fidelem fore, & divina præcepta ſervaturum promittit. *inf. q.1. c. Spiritus ſanctus.52.§.ecce & de conſecrat. diſt. 4. c. prima. 72.* Voluntarium votum eſt, quod quis ſponte ſua & libera voluntate facit, ſed ad id adſtringens, ad quod ante votum non tenebatur: ut ad continendum, vel abſtinendum, vel peregrinandum. 17.*q.1.c.1.& 2.* *& 32.q.8.c.non ſolum.* ¶ Hoc ſubdividitur in ſimplex, quod ſolemnitate vacat, & ſolemne, quod per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel per expreſſam aut tacitam probatæ religionis profeſſionem eſt ſolemnizatum. *inf. qui cler. vel voven. c.3. & lib.6.h. tit.c.un.* ¶ Hæc vota voluntaria dicuntur ratione initii habita, quia nemo vovere cogitur: ſed ſemel facta obligant jure divino. *Num.cap.30.& Deut.c.13.& Pſal. 75.* & jure canonico. *cap.7. verſ.ſane.* & jure civili. *D. de pollic.l.2.* ¶ Ergo neceſſe eſt hæc vota implere, exceptis certis caſibus. I. Si vovens non habeat liberam voluntatem vovendi, ut ſi impubes voveat ſine conſenſu parentis, vel tutoris. 20.*q.2.c.1.& 2.* II. Si ſit votum turpe, ac rei illicitæ. 16.*quæſt.4. cap. in malis.* 5. III. Si quis ſimpliciter dixerit ſe velle fieri monachum, nec ad aliquem ulteriorem actum proceſſit. *c.3.& 17.q.1.in fi.& q.2.c.1.* IV. Si conditio, ſub qua quis vovit, non ſit impleta. 32.*q.8.c.non ſolum.in fi.* V. Si ex juſta cauſa, & ſuperioris auctoritate interveniente votum ſit redemptum, vel mutatum. *c.1.2.7. c.ex multa. 9.* vel dilatum. *c.5. c.quod ſuper.8.* Abſolutæ ſunt quæſtiones duæ de regularibus & monachis, videlicet quibus modis fiant, & quibus modis obligentur ad regulam ſuſcipiendam.

4 5 6

XXXV. *De ſtatu monachorum, & regularium.*

1 Tertia quæſtio eſt, quis ſit ſtatus eorum, qui jam monachi vel regulares facti ſunt. ¶ Sciendum eſt, ea, quæ ad ſtatum 2 pertinent, duplicem diſtinctionem recipere. I. Quædam ſunt neceſſario obſervanda, ita ut ne quidem Papa adverſus ea diſpenſare poſſit: atque hæc ſunt tria, quæ vocantur ſubſtantialia, nempe propriæ voluntatis renuntiatio, proprietatis abdicatio, & caſtitatis obſervatio: alia ſunt, in quibus diſpenſatio admittitur, ut propriæ regulæ obſervatio in veſtimentis, cibo ſumendo, & cæteris ad regulam pertinentibus. *c.6.* II. Alia ſunt communia canonicis regularibus & monachis, ut ea, quæ ſubſtantialia vocari dixi: alia ſunt monachorum propria, quia regulares canonici ſerviunt regulæ laxiori, ideoque facilius

dicitur, etiamſi non debeat ſingulis luſtris renovari: precariæ
4 vero omnino renovari debent. ¶ Nota primo pro renovatione contractus ſolere aliquid ſolvi ab eo qui precariæ nomine prædium tenet. Doctores id vocant láudemium, Græci *εἰσδεκτικὸν*, cujus quantitas à Leone definitur *d. No.* 13. ſcilicet ſit duplum canonis emphyteutici. ibidem ſtatuit, ut in rem Eccleſiæ vertatur, non lucro prælati cedat.
5 ¶ Nota ſecundo precariæ ſeu precariarum in jure civili nullam mentionem fieri: in jure autem Canonico, legibus Francicis, & alibi, ubi agitur de precariis, hunc contractum ſpectari in ſolis rebus eccleſiaſticis, nihil tamen puto obſtare, quominus etiam de rebus privatis ita contrahatur. Hæc dicta ſint de precariis.
6 ¶ De precario autem dictum eſt *D. lib.* 43. *tit.* 26.

XV. *De commodato.*

SEcundus contractus eſt commodatum, de quo dixi *D. h. t.*

XVI. *De depoſito.*

TErtius contractus eſt depoſitum, quem expoſui *D. h. t.*

XVII. *De emptione & venditione.*

QVartus contractus eſt emptio & venditio, de qua prolixe tractatum fuit *D. lib.* 18. *&* 19.

XVIII. *De locato & conducto.*

QVintus contractus eſt locatio & conductio. *vide titul. D. loca.*

XIX. *De rerum permutatione.*

SExtus contractus eſt permutatio, de qua dixi *D. hoc t.*

XX. *De feudis.*

1 SEptimus contractus eſt feudum, quod ab Oberto de Orto ſic deſcribitur: Feudum eſt beneficium, quod ex benevolentia ita datur alicui, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat; uſusfructus vero illius rei ad accipientem tranſeat, ut ad eum heredeſque ſuos maſculos ſive feminas, ſi de his nominatim dictum ſit, in perpetuum pertineat, ad hoc ut ille & ſui heredes fideliter domino ſerviant, ſive ſervitium illud nominatim quale eſſe debeat, ſit expreſſum, ſive indeterminate ſit permiſſum. 2. *Feudor.* 23. *in quibus*

cauſ.feud.amitt.§ hujus autem. ¶ Qui feudum dat, appellatur 2
I. Dominus, quia dominium directum habet: dominium vero
utile, quod in dicta definitione appellatur improprie uſusfru-
ctus, in accipientem transfertur. II. Senior, non latino vocabulo
à ſenectute deducto, ſed barbaro, id eſt, ut exprimatur Lango-
bardicum vobabulum *ſegnore*, quod dominum ſignificat. Itaque
horum duorum vocabulorum, *Senior* & *Dominus*, una & eadem
eſt ſignificatio. ¶ Qui vero feudum accipit, is nominatur I. Va- 3
ſallus. II. Beneficiarius. III. Cliens, vel clientulus, ut 1. *Feud.* 10. *de
content. int. dom. & tit.* 13. *de alien. feu.* IV. Miles. V. Fidelis, à fi-
de, quam Domino debet. Nam & feudum dicitur à fide. 2. *Feud.*
3. *per quos fiat inveſt. in fi.* id eſt, à Longobardico vocabulo *fede*,
quod fidem ſignificat. ¶ Vaſallorum ordines quatuor ſunt. In 4
primo ordine ſunt Capitanei regni, ſeu Capitanei regis, ſeu Ca-
pitanei majores, ut Duces, Marchiones, Comites, qui feudum
ab Imperatore, vel rege acceperunt, id eſt, inveſtiti ſunt de Du-
catu, vel marchia, vel comitatu. In ſecundo ſunt capitanei mi-
nores, ſeu regni aut regis valuaſores, ſeu majores valuaſores;
qui à principe, vel à Duce, vel comite, de plebe aliqua, vel ple-
bis parte per feudum ſunt inveſtiti. In tertio ſunt minores
valuaſores; qui à majoribus valuaſoribus feudum tenent. In
quarto valuaſores minimi ſeu valuaſini, qui à minoribus va-
luaſoribus feudum acceperunt. 1. *Feud. in princ. & §. ultim. &
lib.* 2. *tit.* 10. *quis dicatur Dux, Marchio.* ¶ Qui vero ſunt in eo- 5
dem ordine, & convaſalli, hi appellantur I. Pares. 2. *Feudor.* 16. *de
contro. feu. apud pa. term. & tit.* 19. *an remov. deb. teſtes.* II. Pares
curiæ ſeu curtis. 1. *Feud. tit.* 2. *de feu. guar.* §. 1. *& tit.* 3. *qui ſucceſ.
feu. da. ten. & tit.* 4. *ſi de inveſt. feu. contr. fuer.* §. *item. ſi vaſallus.
& lib.* 2. *quid ſit inveſt. in pr.* III. Pares domus. 2. *Feud.* 16. *de
controv. feu. ap. pa. term.* vel par. de domo 1. *Feud.* 26. *ſi de inve-
ſtit. inter dom. & vaſall. lis oria.* §. *ſi quis.* Nota non dici pares,
quia ſint pares domino, ſed quia ſunt pares inter ſe. Duar. *de
feud. c.* 7. *num.* 3. ¶ Porro ut depoſitum, commodatum, pignus; 6
ita etiam feudum multis modis accipitur: hujuſque homony-
miæ diſtinctio multas difficultates tollere, & multa loca illu-
ſtrare poteſt. Feudum enim accipitur I. Pro re feudi nomine
conceſſa. II. Pro contractu, quo ea res in feudum conceditur.
III. Pro jure, quod vaſallus in ea re habet, ſeu quod inter domi-
num & vaſallum ſpectatur. ¶ Feudum conſtituitur inveſtitura. 7
1. *Feud.* 25. *quib. mod. feu. conſt. pot.* quæ etiam inveſtitio appella-
tur. 1. *Feud. tit.* 26. *ſi de inveſt. inter domin. & vaſal. lis oria. & tit.*

 28. *de*

*tit.50.de nat.ſucceſ.feu.in pr.*V. Aliud eſt nobile,quod in feudati nobilitatem arguit, quia nobilitatem ſic adnexam habet, ut ſi in ignobilem conferatur,etiam nobilem reddat:aliud eſt ignobile,ſeu plebeium, ſeu burgenſe, quod nullam arguit nobilitatem, quia etiam à plebeis teneri poteſt. Hanc diviſionem Doctores colligunt ex *2.Feud.10.quis dic.dux,marchio.verſ.cæteri.* VI. Aliud eſt regale, quod à ſolo rege, id eſt,à ſummo principe non recognoſcente ſuperiorem tribuitur & regalem dignitatem adnexam habet,ut ducatus,marchia,comitatus.*1.Feud.14. de feud.march.in pr.& lib.2.titul.34.de leg.Corradi.in pr.* aliud non regale, quod talem dignitatem adnexam non habet, ſive à rege ſive ab alio ſit conceſſum, ut cum aliquis de aliqua plebe inveſtitus eſt. *2.Feud.10.quis dicat.dux,marchio.* VII. Aliud eſt feudum Ligium ſive homologum; de quo inveſtitus ita domino ligatur,id eſt,obſtringitur, ut ei fidelitatem præſtare debeat contra omnes,nullo antepoſito,id eſt,nemine excepto. *2.Feud. 93.factum fratris fratri non noc.& tit.99.de feud.lig.* aliud non ligium in quo fidelitas non præſtatur adverſus omnes,unde feudum ligium nō poteſt ab alio conferri quam ab imperatore, vel à rege, ſeu principe non recognoſcente ſuperiorem; cum alias in promittenda fidelitate ſemper excipiatur ſupremus princeps. *2.Feud.7.de no.for.fid.in pr.& t.55. de proh.feu.ali.per Frid.in fi.* VIII. Vel eſt feudum in curte,ſeu curia Domini, vel extra curtem ſive extra curiam(nam his duobus vocabulis,*curia,& curtis,* idem ſignificatur) *1.Feud.5.quibus modis feud.amitt.§.item ſi quis feudum. & lib.2.tit.51. de capitan.qui cur.vend.in pr.* In curte eſt feudum ſoldatæ, quod plerumque in ſolidorum donatione conſiſtit, interdum in vino, vel annona. *2.Feud.10.quis dica.dux.§.ſoldata.* Cum conſiſtit in vino, dicitur de caneva, cum in annona, de camera: nam camera eſt horreum, caneva eſt cella vinaria: horum feudorum, de camera, & de caneva, mentio fit *2.Feud.1.de feu.cognit.§.ult.& tit.2.quid ſit inveſt.§. ſi vero vaſallus.* & *tit.58.de not.feu.in pr.* quibus in locis alii codices habent *caneva*, alii *cavena*: ego priorem lectionem probo. Item in curte domini eſt feudum habitationis, cujus mentio fit *2. Feud.75.de cond.feu.non imple. & tit. 105. de feu.non hab.* Item in curte domini ſunt feuda guardiæ, & gaſtaldiæ, id eſt, dantur pro guardia, vel gaſtaldia. guardia eſt cuſtodia: gaſtaldia eſt cura & adminiſtratio. horum feudorum mentio fit.*1. Feud.2.de feu.guar.& gaſtal.& tit.11.de pigno.da.feu.* Hæc omnia feuda, quæ dixi eſſe in curte domini, ſunt feuda impropria.

Extra curtem eſt feudum, cum vaſallus à domino accipit prædium. nam feudum in re immobili conſiſtit, vel in ea quæ habetur pro immobili. 2.*Feud.*1.*de feu.cog.*§.*ult.*IX. Aliud eſt feudum hereditarium, quod aliquis ſibi & heredibus vel ſucceſſoribus acquiſivit: aliud familiare, ſeu de familia ſive ex pacto & providentia, quod aliquis acquiſivit ſibi & filiis vel liberis, nulla facta heredum mentione: aliud mixtum, quod vaſallus acquiſivit ſibi, & filiis ſeu liberis, heredibus ſeu ſucceſſoribus. Hæc diviſio communi Doctorum auctoritate comprobatur. X. Aliud eſt feudum francum quod eſt à ſervitiis præſtandis immune: aliud non francum, quod ſervitiorum præſtationem requirit. Hæc quoque diviſio vulgo à Doctoribus traditur. XI. Aliud eſt conditionatum, quod certa lege datum eſt vaſallo, puta ut certa ſervitia domino præſtet: aliud ſimplex ſeu rectum, in quo ſervitia non ſunt determinata. 2.*Feud.* 27.*in quibus cauſ.feud. amitt.in fin. & tit.*51.*de capitan.qui cur.ven.* §.*ult.* XII. Aliud eſt emptitium, quod data pecunia vel alia re eſt acquiſitum: aliud gratuitum, quod gratis collatum eſt in vaſallum: hoc eſſe feudum proprium, illud improprium, ex definitione feudi ſupra tradita ſatis conſtat. XIII. Aliud eſt perpetuum, quod ad heredes vaſalli perpetuo tranſit, ut omnia vera & propria feuda. 2.*Feud.*23.*in quib.cauſ.feu.amitt.in fi.* aliud temporale: ut feudum guardiæ, vel gaſtaldiæ, quod anno terminatur. 1.*Feud.de feud. guar.* & feudum ſoldatæ, quod finitur morte dantis, vel accipientis. 2.*Feud.*10.*quis dica.dux.verſ.ſoldata autem.* & feudum habitationis, quod morte accipientis finiri dicitur. 2.*Feud.*105. *de feud.habit.*XIV. Aliud eſt dividuum, aliud individuum. Sunt autem omnia dividua, præter feuda regalia, ut Ducatum, marchiam, comitatum. 2.*Feud.*55.*de prohib.feu.alien.per Frideric.* §. *præterea ducatus.* De contractibus principalibus hactenus.

XXI. *De pignoribus, & aliis cautionibus.*

1 DEinceps dicendum de contractibus acceſſoriis, qui per ſe
2 non conſiſtunt, ſed aliis contractibus accedunt. ¶ Primus acceſſorius contractus eſt pignus: de quo late dictum fuit in
3 quarta Digeſtorum parte. ¶ Eſt autem pignus cautionis ſpecies, ut docui ad *tit. Inſtit. de ſatiſdat.* §.3. ubi alia quoque cautionum genera expoſui.

XXII. *De*

XXII. *De fidejuſſoribus.*

SEcundus eſt fidejuſſio, de qua dixi *D.h.t.* Dictum eſt de contractibus tam acceſſoriis, quam principalibus.

XXIII. *De ſolutione.*

COnſequenter ſecundum ordinem, quem *tit.* 13. propoſui, agitur de ſolutione: de qua dixi *D.h.t.*

XXIV. *De donationibus.*

TAndem agitur de donatione: de qua dixi *D. h.t.* De rebus Eccleſiæ hactenus.

XXV. *De peculio clericorum.*

1 SEquitur, ut videamus de rebus clericorum propriis, ſeu de proprio eorum patrimonio, quod non quatenus ſunt clerici, habent. ¶ Dicitur peculium clericorum, non ſolum ſi ſint fi- 2 liifamiliarum, ſed etiam ſi ſint patresfamiliarum: quia peculium dicitur quaſi puſilla pecunia, ſeu puſillum patrimonium. *D.de pecul.l.*5. *§.pen.* Idcirco quidam ſolent extenuendarum ſuarum facultatum gratia ſuum patrimonium appellare peculium. *D. ad Trebell.l.cogi.*16.*in pr.* ¶ Nota primo, res acquiſitas à clerico 3 ex bonis Eccleſiæ, eſſe ipſius Eccleſiæ, licet alio nomine emptæ ſint. *cap.*2.*&* 4. ¶ Nota ſecundo, ſi clericus tempore pro- 4 motionis nihil in bonis habuerit, & poſt promotionem prædia emerit, hæc quoque eſſe Eccleſiæ, quia præſumuntur acquiſita ex rebus Eccleſiæ. *c.* 1.

XXVI. *De teſtamentis & aliis ultimis voluntatibus.*

NOta tertio, clericum poſſe teſtari de rebus patrimoniali- 1 bus, non de rebus Eccleſiæ, ſive acquiſitis intuitu Eccleſiæ. *c.*1. ¶ Quid ſit teſtamentum, & quod ultima voluntas; & 2 quod ſint teſtamentorum, & ultimarum voluntatum genera, docui ad *tit.D qui teſta.face.poſſ.*

XXVII. *De ſucceſſionibus ab inteſtato.*

NOta quarto, ſi clericus ſine teſtamento deceſſerit, ejus bona patrimonialia deferri cognatis ſecundum ordinem legitimæ ſucceſſionis. Si vero cognatos non habuerit, ejus bona Eccleſiæ vindicari. *cap.*1.*&* 12.*q.*3.*cap.*2.*&* *q.ult.cap.ult.*

XXVIII. *De ſepulturis.*

NOta quinto, ſicut bonorum defuncti ſive ex teſtamento ſive ab inteſtato, ratio habetur, ita etiam corporis ejus rationem haberi: quod humandum eſt in majorum ſuorum ſepulchro, niſi ipſe aliam ſepulturam elegerit. *c.1.& inf.lib.6.c.2.§.1.* aut niſi ſit talis, ut eccleſiaſticæ ſepulturæ tradi non debeat, ut paganus, Iudæus, hæreticus. *inf.lib.6.de hæret.c.2.in pr.* uſurarius. *inf.lib.6.de uſur.c.2.* & omnis excommunicatus. *c.ſacris.12.* ſed ultimo ſupplicio damnatis, puram confeſſionem agentibus, ac digne pœnitentibus, neque communio neque eccleſiaſtica ſepultura eſt deneganda. 13.*q.2.c.quæſitum.29.* cui tamen jure civili non traduntur ſine permiſſu principis. *D. de cadav. punit.l.1.*

XXIX. *De parœciis, & alienis parœcianis.*

1 NOta ſexto, cum defunctus in aliena parœcia ſepulturam elegit, tunc ex his, quæ pro anima ſua reliquit Eccleſiæ, in qua ſepeliri voluit, canonicam portionem deberi ſuæ Eccleſiæ parœciali, quæ quidem portio eſt quarta pars. *c.cum ſuper.8.* niſi loci conſuetudo aliam partem, ut tertiam, vel dimidiam defi-
2 niat. *c.certificari.9.* ¶ Parœcia eſt locus unam Eccleſiam baptiſmalem, & populum ei deputatum continens. 16.*q.1.c.plures.55.* Parœcia dicitur ἀπὸ τοῦ παροικεῖν: quia parœciani παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ οἰκοῦσι, juxta Eccleſiam habitant. Alii parochiam vocant ἀπὸ τοῦ παρέχειν, quod eſt præbere, id eſt, à ſacramentorum diſtributione; quia cuilibet ſacramenta præbentur in ſua pa-
3 rœcia. ¶ Qui igitur eidem Eccleſiæ ſunt deputati, ejuſdem ſunt
4 parœciæ, cæteri ſunt alieni parœciani. ¶ Hæc parœciarum diſtinctio Dionyſium auctorem habet. *ſup. de his quæ fiunt à præla. ſi conſ.capit.c.pen. &* 13.*q.1.c.Eccleſias.* Hucuſque de peculio clericorum.

XXX. *De decimis, primitiis & oblationibus.*

1 SUpereſt dicendum de decimis, primitiis, & oblationibus, hoc enim eſt ultimum ex his, quæ *tit.5.* explicanda propoſuimus.
2 ¶ Decima eſt quota fructuum vel lucri portio, Deo debita. *c. parœcianos 14.& c.tua nobis.26.verſ.cum Deo debita.* Ideoque Laico deberi non poteſt. *c.ad hæc.15.c.quamvis.17.in fi.c.prohi-*
3 *bemus.19.* ¶ Decimarum igitur genera duo ſunt: nam aliæ ſunt perſonales, quæ ex lucro quod quis ſua induſtria ſeu negotiatione fecit, deducuntur: aliæ reales ſeu prædiales, quæ de fructi-

bus, ut frumento, uvis, pomis ſumuntur: quia Deus in ſignum univerſalis dominii has ſibi reddi præcepit. *d.cap. tua nobis. verſ.nimis profecto.*¶ Inter prædiales & perſonales decimas differentiæ plures ſunt. I. Iudæi.*c.de terris.16.& inf.de uſur.c.pen. in fi.* nec non clerici regulares atq; monachi non debent uſuras perſonales.*16.q.1.c.decim.*48. ſed prædiales, niſi ſpeciali privilegio ſint excepti. *c. ex parte tua ad nos.*10. *& inf.lib.6.c.2.§.pen. & inf.de verbor.ſignif.c. quid per novale.* 21. quod privilegium non poteſt ab imperatore. *c. tua. & inf.* 25. ſed tantum à Papa concedi. *d.c. ex parte tua ad nos.* & triginta annorum præſcriptione amittitur *inf.de privil.c.6.* II Perſonales ei parœciæ debentur, in qua quis Sacramenta percipit, quamvis alibi lucrum factum ſit. *cap.ad Apoſtolica.* 20.*verſ noveris.* prædiales vero ei debentur Eccleſiæ, in cujus territorio ipſa prædia ſita ſunt, niſi aliud conſuetudine ſit introductum. *c.cum ſint homines.*18.*d. c.ad Apoſtolica.in fi.& ſup.t.prox.c.ult.* III. Perſonales debentur deductis impenſis: prædiales autem præſtantur ſine deductione impenſarum. *c. paſtoral.* 28. ut & ſine deductione cenſuum, ac tributorum. *c. cum non ſit.*33. Hæc dicta ſint de decimis. ¶ Primitiæ ſunt primæ fructuum obventiones domino offerendæ, ut cautum eſt *Exo.* 22. quæ debentur Eccleſiæ parœciali, ut & decimæ, & oblationes. *16. q.1. c. doctos.*21. *& c. moderam.*23. ¶ Primitiarum autem nomine ad ſummum datur pars quadrageſima, ad minimum ſexageſima: inter has duas portiones plus aut minus datur, quantum requirit conſuetudo, vel quantum libet ei qui ſolvit. *c.1.* ¶ Oblatio, de qua eſt tertia pars hujus tituli, eſt voluntaria & ſpontanea præſtatio, quam Chriſtiani ſacerdotibus pro peccatis ſuis offerunt. 10. *q. 1. c. quia ſacerdotes.* 13. Hucuſque de clericis ſecularibus: deinceps dicendum de regularibus.

4 5 6 7

XXXI. *De regularibus, & tranſeuntibus ad religionem.*

Regulares dicuntur, qui certæ regulæ, ut religioſi & ſub prælati imperio vivunt, ſive in clericatu, ſive in laicatu ſunt adſtricti. hi ſi canonici ſunt, canonici regulares vocantur, ſin minus, monachi appellantur. De illis agendum proponitur in priori rubricæ parte, quæ eſt *de regularibus:* de his in poſteriori parte, quæ eſt de *tranſeuntibus ad religionem.* Dicuntur enim ad religionem tranſire, qui monachi fiunt: quandoquidem neceſſe eſt, ut qui monachus ſit, unam ex proba- 1 2

ſarium votum dicitur, quod fit in baptiſmo, dum is, qui baptizatur, Satanæ & ejus operibus renunciat, ac ſe fidelem fore, & divina præcepta ſervaturum promittit. *inf. q.1. c. Spiritus ſanctus.52.§.ecce & de conſecrat. diſt. 4. c. prima.* 72. Voluntarium votum eſt, quod quis ſponte ſua & libera voluntate facit, ſed ad id adſtringens, ad quod ante votum non tenebatur: ut ad continendum, vel abſtinendum, vel peregrinandum. 17.*q.1.c.1.& 2.& 32.q.8.c.non ſolum.*
4 ¶ Hoc ſubdividitur in ſimplex, quod ſolemnitate vacat, & ſolemne, quod per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel per expreſſam aut tacitam probatæ religionis profeſſionem eſt ſolemnizatum. *inf. qui cler. vel voven. c.3. & lib.6.h. tit. un.*
5 ¶ Hæc vota voluntaria dicuntur ratione initii habita, quia nemo vovere cogitur: ſed ſemel facta obligant jure divino. *Num.cap.30.& Deut.c.13.& Pſal. 75.* & jure canonico. *cap.7. verſ.ſane.* & jure civili. *D. de pollic.l.2.*
6 ¶ Ergo neceſſe eſt hæc vota implere, exceptis certis caſibus. I. Si vovens non habeat liberam voluntatem vovendi, ut ſi impubes voveat ſine conſenſu parentis, vel tutoris. 20.*q.2.c.1.&* 2. II. Si ſit votum turpe, ac rei illicitæ. 16.*quæſt.4. cap. in malis.* 5. III. Si quis ſimpliciter dixerit ſe velle fieri monachum, nec ad aliquem ulteriorem actum proceſſit. *c.3.& 17.q.1.in fi.& q.2.c.1.* IV. Si conditio, ſub qua quis vovit, non ſit impleta. 32.*q.8.c.non ſolum.in fi.* V. Si ex juſta cauſa, & ſuperioris auctoritate interveniente votum ſit redemptum, vel mutatum. *c.1.2.7. c.ex multa.* 9. vel dilatum. *c.5. c.quod ſuper.* 8. Abſolutæ ſunt quæſtiones duæ de regularibus & monachis, videlicet quibus modis fiant, & quibus modis obligentur ad regulam ſuſcipiendam.

XXXV. *De ſtatu monachorum, & regularium.*

1 TErtia quæſtio eſt, quis ſit ſtatus eorum, qui jam monachi vel regulares facti ſunt.
2 ¶ Sciendum eſt, ea, quæ ad ſtatum pertinent, duplicem diſtinctionem recipere. I. Quædam ſunt neceſſario obſervanda, ita ut ne quidem Papa adverſus ea diſpenſare poſſit: atque hæc ſunt tria, quæ vocantur ſubſtantialia, nempe propriæ voluntatis renuntiatio, proprietatis abdicatio, & caſtitatis obſervatio: alia ſunt, in quibus diſpenſatio admittitur, ut propriæ regulæ obſervatio in veſtimentis, cibo ſumendo, & cæteris ad regulam pertinentibus. *c.6.* II. Alia ſunt communia canonicis regularibus & monachis, ut ea, quæ ſubſtantialia vocari dixi: alia ſunt monachorum propria, quia regulares canonici ſerviunt regulæ laxiori, ideoque facilius

5 lius ad regimen Eccleſiæ aſſumuntur. *cap.* 5. ¶ Vt autem ſtatus conſervetur, id eſt, ut regula obſervetur, jure cautum eſt, ut in ſingulis regnis, ſive provinciis convocetur commune capitulum, in quo eligantur viſitatores, qui ſingulas abbatias ejus regni ſive provinciæ, non ſolum monachorum, ſed etiam monialium viſitent; & ea, quæ reformatione ſeu correctione indigent, reforment & corrigant. *cap.* 7. *&* 8.

XXXVI. *De religioſis domibus, ut Epiſcopo ſint ſubjectæ.*

INter cætera ad ſtatum monachi pertinet, ut in monaſterio ſeu clauſtro degat. *16.quæſt.1.cap.placuit communi.*8.*cap.juxta.*11. quod eſt ſpecies religioſæ domus: religioſæ enim domus vocantur, quæcumque religionis vel pietatis intuitu ſunt extructæ, ut Monaſteria, Orphanotrophia, Xenodochia, &c. quæ omnes ſubjectæ ſunt Epiſcopo, ſicut hoc titulo declaratur.

XXXVII. *De capellis monachorum, & aliorum religioſorum.*

1 ERgo Epiſcopo ſubjectæ ſunt etiam capellæ monachorum, & aliorū religioſorum: nam hæc quoque ſunt loca religio-
2 ſa. ¶ Nota, in Eccleſiis ubi monachi habitant, populum non regi à monacho, ſed à Capellano, quem Epiſcopus cum conſilio monachorū eligit. *cap.*1. De regularibus & monachis hactenus.

XXXVIII. *De jure patronatus.*

1 QVæ deinceps explicabuntur, tam clericis ſecularibus quam regularibus, quædam etiam monachis communia ſunt. Hæc autem in ſumma ſunt tria. I. Ius patronatus. II. Eccleſiæ.
2 III. Abſtentio à negotiis ſecularibus. ¶ Ius patronatus in præſētia vocatur, quod aliquis ſive clericus ſive laicus habet in Eccleſia, quam ædificavit, vel dotavit, vel fundavit. *cap.nobis fuit.* 25. *&* 16. *q.*7. *c.piæ mentis.*26. *& ibi gloſ. & c.filiis.*31. *&* 18. *q.*2. *c.*
3 4. ¶ Hujus juris quinque ſunt partes. Primo patronus habet jus præſentandi inſtituendum ad beneficium vacans. Nota primo, patronum laicum poſſe præſentare intra quatuor menſes, eccleſiaſticum intra ſex menſes, licet laico acquiſiverit jus patronatus. *inf.lib.*6.*c.un.* §. *verum.* Nota ſecundo, patronum eccleſiaſticum, qui ſemel aliquem præſentavit, non poſſe variare: laicum vero poſſe. *cap.paſtoralis.*29. Nota tertio, patronum non poſſe ipſum præſentare, licet ſit clericus. *cap.per noſtras*

*ſtras.*26. Nota quarto, ſi plures ſint patroni, & alii alium præſentent, eum præferri, qui majoribus juvatur meritis, & plurium approbatur aſſenſu. *c.*3. niſi ita præſentetur, ut Epiſcopus unum ex eis eligat. *Clem.*2. Si autem hoc ſine ſcandalo fieri nequeat, Epiſcopus ordinabit Eccleſiam. *d.cap.*3. quemadmodum ordinare debet, patrono intra tempus ſtatutum neminem præſentante. *c. ſi vero.* 12. aut ſi quæſtio de jure patronatus intra alios orta intra prædict. tempus non defi. *c.* 3. *in fi. & cap. cum propter.* 27. Nota quinto, jus patronatus tranſire ad heredes. *d. c.* 3. & ſi plures ſint heredes unius patroni, eos in præſentatione haberi pro uno. *d.Clem.* 2. Nota ſexto, patronum non poſſe alienare jus patronatus ſine conſenſu Epiſcopi. *c. preterea.* 23. niſi id conferat in Eccleſiam, aut alium locum religioſum. *d. c.un.in princ.* ¶ Secundo, patronus poteſt ac debet Eccleſiæ ſolicitudinem gerere: &, ſi rector aliquid ex Eccleſiæ collatis defraudet, eum honeſta conventione compeſcere, aut Epiſcopo vel judici competenti denunciare. *xvj. q.* 7. *c. filiis.* 31. *& c.ſeq.* 4
¶ Tertio, honor proceſſionis, id eſt, primus locus patrono tribuitur. *c.nobis fuit.* 25. *in fi.* ¶ Quarto, ſi patronus vel ejus liberi 5
ad inopiam redigantur, competens vitæ ſubſidium ab Eccleſia accipiat. *d.c.nobis fuit.in fi. & d.q.*7.*cap.quicumque fidelium.*30. 6

XXXIX. *De cenſibus, exactionibus, & procurationibus.*

QVinto fundationis tempore poteſt patronus cenſum aliquem cum Epiſcopi conſenſu ſibi reſervare, non aliud extra ordinem exigere. *ſup.tit.prox.c.preterea quoniam.*23. *& xvj. q.*7.*c.filiis.*31. ¶ Tria hæc affinia & cognata ſunt: cenſus exactio, procuratio. Cenſus eſt annua penſio. *inf.q.*3.*c.*4.*in fin.* quæ in argumentum ſubjectionis præſtatur. *c.*2. Ejus ſpecies eſt cathedraticum, ſeu ſynodaticum, de quo dixi ſupra. Exactio hoc loco vocatur gravamen, quod extra ordinem imponitur: de quo in *cap.innovamus.*10. *& c.ea quæ.*12. Procuratio eſt exhibitio, quæ fit vel ratione viſitationis, id eſt, viſitatoribus Eccleſiarum. *c.*6. *ea quæ.* 12. vel ratione conventionis. *c. quanto.* 16. vel ratione conſuetudinis. *c.ſopita.*14. *& xviij.q.*2.*c.ult.* Nota hæc gravamina debere eſſe moderata pro facultatibus Eccleſ. oneratarum. *cap. ea quæ. & d. c.ſopita.* Dictum eſt de jure patronatus, & de his quæ cum eo connexionem quandam habent. 1 2

dicitur, etiamſi non debeat ſingulis luſtris renovari: precariæ
4 vero omnino renovari debent. ¶ Nota primo pro renovatione contractus ſolere aliquid ſolvi ab eo qui precariæ nomine prædium tenet. Doctores id vocant laudemium, Græci εἰσδεκτικὸν, cujus quantitas à Leone definitur *d. No.* 13. ſcilicet ſit duplum canonis emphyteutici. ibidem ſtatuit, ut in rem Eccleſiæ verta-
5 tur, non lucro prælati cedat. ¶ Nota ſecundo precariæ ſeu precariarum in jure civili nullam mentionem fieri: in jure autem Canonico, legibus Francicis, & alibi, ubi agitur de precariis, hunc contractum ſpectari in ſolis rebus eccleſiaſticis, nihil tamen puto obſtare, quominus etiam de rebus privatis ita con-
6 trahatur. Hæc dicta ſint de precariis. ¶ De precario autem dictum eſt *D. lib.* 43. *tit.* 26.

XV. *De commodato.*

SEcundus contractus eſt commodatum, de quo dixi *D. h. t.*

XVI. *De depoſito.*

TErtius contractus eſt depoſitum, quem expoſui *D. h. t.*

XVII. *De emptione & venditione.*

QVartus contractus eſt emptio & venditio, de qua prolixe tractatum fuit *D. lib.* 18. *&* 19.

XVIII. *De locato & conducto.*

QVintus contractus eſt locatio & conductio. *vide titul. D. loca.*

XIX. *De rerum permutatione.*

SExtus contractus eſt permutatio, de qua dixi *D. hoc t.*

XX. *De feudis.*

1 SEptimus contractus eſt feudum, quod ab Oberto de Orto ſic deſcribitur: Feudum eſt beneficium, quod ex benevolentia ita datur alicui, ut proprietas quidem rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat; uſusfructus vero illius rei ad accipientem tranſeat, ut ad eum heredeſque ſuos maſculos ſive feminas, ſi de his nominatim dictum ſit, in perpetuum pertineat, ad hoc ut ille & ſui heredes fideliter domino ſerviant, ſive ſervitium illud nominatim quale eſſe debeat, ſit expreſſum, ſive indeterminate ſit permiſſum. 2. *Feudor.* 23. *in quibus*

cauſ.feud.amitt.§.hujus autem. ¶ Qui feudum dat, appellatur 2
I. Dominus, quia dominium directum habet: dominium vero
utile, quod in dicta definitione appellatur improprie uſusfru-
ctus, in accipientem transfertur. II. Senior, non latino vocabulo
à ſenectute deducto, ſed barbaro, id eſt, ut exprimatur Lango-
bardicum vobabulum *ſegnore*, quod dominum ſignificat. Itaque
horum duorum vocabulorum, *Senior* & *Dominus*, una & eadem
eſt ſignificatio. ¶ Qui vero feudum accipit, is nominatur I. Va- 3
ſallus. II. Beneficiarius. III. Cliens, vel clientulus, ut 1. *Feud.* 10. *de
content. int. dom. & tit.* 13. *de alien. feu.* IV. Miles. V. Fidelis, à fi-
de, quam Domino debet. Nam & feudum dicitur à fide. 2. *Feud.*
3. *per quos fiat inveſt. in fi.* id eſt, à Longobardico vocabulo *fede*,
quod fidem ſignificat. ¶ Vaſallorum ordines quatuor ſunt. In 4
primo ordine ſunt Capitanei regni, ſeu Capitanei regis, ſeu Ca-
pitanei majores, ut Duces, Marchiones, Comites, qui feudum
ab Imperatore, vel rege acceperunt, id eſt, inveſtiti ſunt de Du-
catu, vel marchia, vel comitatu. In ſecundo ſunt capitanei mi-
nores, ſeu regni aut regis valuaſores, ſeu majores valuaſores;
qui à principe, vel à Duce, vel comite, de plebe aliqua, vel ple-
bis parte per feudum ſunt inveſtiti. In tertio ſunt minores
valuaſores; qui à majoribus valuaſoribus feudum tenent. In
quarto valuaſores minimi ſeu valuaſini, qui à minoribus va-
luaſoribus feudum acceperunt. 1. *Feud. in princ. & §. ultim. &
lib. 2. tit. 10. quis dicatur Dux, Marchio.* ¶ Qui vero ſunt in eo- 5
dem ordine, & convaſalli, hi appellantur I. Pares. 2. *Feudor.* 16. *de
contro. feu. apud pa. term. & tit. 19. an remov. deb. teſtes.* II. Pares
curiæ ſeu curtis. 1. *Feud. tit. 2. de feu. guar. §. 1. & tit. 3. qui ſucceſ.
feu. da. ten. & tit. 4. ſi de inveſt. feu. contr. fuer. §. item. ſi vaſallus.
& lib. 2. quid ſit inveſt. in pr.* III. Pares domus. 2. *Feud.* 16. *de
controv. feu. ap. pa. term.* vel par. de domo 1. *Feud.* 26. *ſi de inve-
ſtit. inter dom. & vaſall. lis oria. §. ſi quis.* Nota non dici pares,
quia ſint pares domino, ſed quia ſunt pares inter ſe. Duar. *de
feud. c. 7. num.* 3. ¶ Porro ut depoſitum, commodatum, pignus; 6
ita etiam feudum multis modis accipitur: hujuſque homony-
miæ diſtinctio multas difficultates tollere, & multa loca illu-
ſtrare poteſt. Feudum enim accipitur I. Pro re feudi nomine
conceſſa. II. Pro contractu, quo ea res in feudum conceditur.
III. Pro jure, quod vaſallus in ea re habet, ſeu quod inter domi-
num & vaſallum ſpectatur. ¶ Feudum conſtituitur inveſtitura. 7
1. *Feud.* 25. *quib. mod. feu. conſt. pot.* quæ etiam inveſtitio appella-
tur. 1. *Feud. tit.* 26. *ſi de inveſt. inter domin. & vaſal. lis oria. & tit.*

*tit.*50.*de nat.ſucceſ.feu.in pr.* V. Aliud eſt nobile, quod in feudati nobilitatem arguit, quia nobilitatem ſic adnexam habet, ut ſi in ignobilem conferatur, etiam nobilem reddat: aliud eſt ignobile, ſeu plebeium, ſeu burgenſe, quod nullam arguit nobilitatem, quia etiam à plebeis teneri poteſt. Hanc diviſionem Doctores colligunt ex 2.*Feud.*10.*quis dic.dux,marchio.verſ.cateri.* VI. Aliud eſt regale, quod à ſolo rege, id eſt, à ſummo principe non recognoſcente ſuperiorem tribuitur & regalem dignitatem adnexam habet, ut ducatus, marchia, comitatus. 1.*Feud.*14. *de feud.march.in pr.& lib.*2.*titul.*34.*de leg.Corradi.in pr.* aliud non regale, quod talem dignitatem adnexam non habet, ſive à rege, ſive ab alio ſit conceſſum, ut cum aliquis de aliqua plebe inveſtitus eſt. 2.*Feud.*10.*quis dicat.dux,marchio.* VII. Aliud eſt feudum Ligium ſive homologum; de quo inveſtitus ita domino ligatur, id eſt, obſtringitur, ut ei fidelitatem præſtare debeat contra omnes, nullo antepoſito, id eſt, nemine excepto. 2.*Feud.* 93.*factum fratris fratri non noc.& tit.*99.*de feud.lig.* aliud non ligium in quo fidelitas non præſtatur adverſus omnes, unde feudum ligium nõ poteſt ab alio conferri quam ab imperatore, vel à rege, ſeu principe non recognoſcente ſuperiorem; cum alias in promittenda fidelitate ſemper excipiatur ſupremus princeps. 2.*Feud.*7.*de no.for.fid.in pr.& t.*55.*de proh.feu.ali.per Frid.in fi.* VIII. Vel eſt feudum in curte, ſeu curia Domini, vel extra curtem ſive extra curiam (nam his duobus vocabulis, *curia, & curtis,* idem ſignificatur) 1.*Feud.*5.*quibus modis feud.amitt.§.item ſi quis feudum. & lib.*2.*tit.*51. *de capitan.qui cur.vend.in pr.* In curte eſt feudum ſoldatæ, quod plerumque in ſolidorum donatione conſiſtit, interdum in vino, vel annona. 2.*Feud.*10.*quis dica.dux.§.ſoldata.* Cum conſiſtit in vino, dicitur de caneva, cum in annona, de camera: nam camera eſt horreum, caneva eſt cella vinaria: horum feudorum, de camera, & de caneva, mentio fit 2.*Feud.*1.*de feu.cognit.§.ult.& tit.*2.*quid ſit inveſt.§. ſi vero vaſallus.* & *tit.*58.*de not.feu.in pr.* quibus in locis alii codices habent *caneva,* alii *cavena:* ego priorem lectionem probo. Item in curte domini eſt feudum habitationis, cujus mentio fit 2. *Feud.*75.*de cond.feu.non imple.* & *tit.* 105. *de feu.non hab.* Item in curte domini ſunt feuda guardiæ, & gaſtaldiæ, id eſt, dantur pro guardia, vel gaſtaldia. guardia eſt cuſtodia: gaſtaldia eſt cura & adminiſtratio. horum feudorum mentio fit. 1. *Feud.*2.*de feu.guar.& gaſtal.& tit.*11.*de pigno.da.feu.* Hæc omnia feuda, quæ dixi eſſe in curte domini, ſunt feuda impropria.

Extra curtem eſt feudum, cum vaſallus à domino accipit prædium. nam feudum in re immobili conſiſtit, vel in ea quæ habetur pro immobili. *2. Feud. 1. de feu. cog. §. ult.* IX. Aliud eſt feudum hereditarium, quod aliquis ſibi & heredibus vel ſucceſſoribus acquiſivit: aliud familiare, ſeu de familia ſive ex pacto & providentia, quod aliquis acquiſivit ſibi & filiis vel liberis, nulla facta heredum mentione: aliud mixtum, quod vaſallus acquiſivit ſibi, & filiis ſeu liberis, heredibus ſeu ſucceſſoribus. Hæc diviſio communi Doctorum auctoritate comprobatur. X. Aliud eſt feudum francum quod eſt à ſervitiis præſtandis immune: aliud non francum, quod ſervitiorum præſtationem requirit. Hæc quoque diviſio vulgo à Doctoribus traditur. XI. Aliud eſt conditionatum, quod certa lege datum eſt vaſallo, puta ut certa ſervitia domino præſtet: aliud ſimplex ſeu rectum, in quo ſervitia non ſunt determinata. *2. Feud. 27. in quibus cauſ. feud. amitt. in fin. & tit. 51. de capitan. qui cur. ven. §. ult.* XII. Aliud eſt emptitium, quod data pecunia vel alia re eſt acquiſitum: aliud gratuitum, quod gratis collatum eſt in vaſallum: hoc eſſe feudum proprium, illud improprium, ex definitione feudi ſupra tradita ſatis conſtat. XIII. Aliud eſt perpetuum, quod ad heredes vaſalli perpetuo tranſit, ut omnia vera & propria feuda. *2. Feud. 23. in quib. cauſ. feu. amitt. in fi.* aliud temporale: ut feudum guardiæ, vel gaſtaldiæ, quod anno terminatur. *1. Feud. de feud. guar.* & feudum ſoldatæ, quod finitur morte dantis, vel accipientis. *2. Feud. 10. quis dica. dux. verſ. ſoldata autem.* & feudum habitationis, quod morte accipientis finiri dicitur. *2. Feud. 105. de feud. habit.* XIV. Aliud eſt dividuum, aliud individuum. Sunt autem omnia dividua, præter feudi regalia, ut Ducatum, marchiam, comitatum. *2. Feud. 55. de prohib. feu. alien. per Frideric. §. præterea ducatus.* De contractibus principalibus hactenus.

XXI. *De pignoribus, & aliis cautionibus.*

1 DEinceps dicendum de contractibus acceſſoriis, qui per ſe
2 non conſiſtunt, ſed aliis contractibus accedunt. ¶ Primus acceſſorius contractus eſt pignus: de quo late dictum fuit in
3 quarta Digeſtorum parte. ¶ Eſt autem pignus cautionis ſpecies, ut docui ad *tit. Inſtit. de ſatiſdat.* §. 3. ubi alia quoque cautionum genera expoſui.

XXII. *De fidejuſſoribus.*

SEcundus eſt fidejuſſio, de qua dixi *D.h.t.* Dictum eſt de contractibus tam acceſſoriis, quam principalibus.

XXIII. *De ſolutione.*

COnſequenter ſecundum ordinem, quem *tit.* 13. propoſui, agitur de ſolutione : de qua dixi *D.h.t.*

XXIV. *De donationibus.*

TAndem agitur de donatione: de qua dixi *D. h.t.* De rebus Eccleſiæ hactenus.

XXV. *De peculio clericorum.*

SEquitur, ut videamus de rebus clericorum propriis, ſeu de proprio eorum patrimonio, quod non quatenus ſunt clerici, habent. ¶ Dicitur peculium clericorum, non ſolum ſi ſint filiifamiliarum, ſed etiam ſi ſint patresfamiliarum: quia peculium dicitur quaſi puſilla pecunia, ſeu puſillum patrimonium. *D.de pecul.l.*5. *§.pen.* Idcirco quidam ſolent extenuendarum ſuarum facultatum gratia ſuum patrimonium appellare peculium. *D. ad Trebell.l.cogi.*16.*in pr.* ¶ Nota primo, res acquiſitas à clerico ex bonis Eccleſiæ, eſſe ipſius Eccleſiæ, licet alio nomine emptæ ſint.*cap.*2.*&* 4. ¶ Nota ſecundo, ſi clericus tempore promotionis nihil in bonis habuerit, & poſt promotionem prædia emerit, hæc quoque eſſe Eccleſiæ, quia præſumuntur acquiſita ex rebus Eccleſiæ. *c.* 1.

1 2 3 4

XXVI. *De teſtamentis & aliis ultimis voluntatibus.*

NOta tertio, clericum poſſe teſtari de rebus patrimonialibus, non de rebus Eccleſiæ, ſive acquiſitis intuitu Eccleſiæ.*c.*1. ¶ Quid ſit teſtamentum, & quod ultima voluntas; & quod ſint teſtamentorum, & ultimarum voluntatum genera, docui ad *tit.D qui teſta.face.poſſ.*

1 2

XXVII. *De ſucceſſionibus ab inteſtato.*

NOta quarto, ſi clericus ſine teſtamento deceſſerit, ejus bona patrimonialia deferri cognatis ſecundum ordinem legitimæ ſucceſſionis. Si vero cognatos non habuerit, ejus bona Eccleſiæ vindicari.*cap.*1.*&* 12.*q.*3.*cap.*2.*&* *q.ult.cap ult.*

XXVIII. *De ſepulturis.*

NOta quinto, ſicut bonorum defuncti ſive ex teſtamento ſive ab inteſtato, ratio habetur, ita etiam corporis ejus rationem haberi: quod humandum eſt in majorum ſuorum ſepulchro, niſi ipſe aliam ſepulturam elegerit. *c.1.& inf.lib.6.c.2.§.1.* aut niſi ſit talis, ut eccleſiaſticæ ſepulturæ tradi non debeat, ut paganus, Iudæus, hæreticus. *inf.lib.6.de hæret.c.2.in pr.* uſurarius.*inf.lib.6.de uſur.c.2.*& omnis excommunicatus.*c.ſacris.*12. ſed ultimo ſupplicio damnatis, puram confeſſionem agentibus, ac digne pœnitentibus, neque communio neque eccleſiaſtica ſepultura eſt deneganda. 13.*q.2.c.quæſitum.*29. cui tamen jure civili non traduntur ſine permiſſu principis. *D. de cadav. punit.l.1.*

XXIX. *De parœciis, & alienis parœcianis.*

1 NOta ſexto, cum defunctus in aliena parœcia ſepulturam elegit, tunc ex his, quæ pro anima ſua reliquit Eccleſiæ, in qua ſepeliri voluit, canonicam portionem deberi ſuæ Eccleſiæ parœciali, quæ quidem portio eſt quarta pars.*c.cum ſuper.*8. niſi loci conſuetudo aliam partem, ut tertiam, vel dimidiam defi-
2 niat.*c.certificari.*9. ¶ Parœcia eſt locus unam Eccleſiam baptiſmalem, & populum ei deputatum continens.16.*q.1.c.plures.*55. Parœcia dicitur ἀπὸ τοῦ παροικεῖν: quia parœciani παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ οἰκοῦν), juxta Eccleſiam habitant. Alii parochiam vocant ἀπὸ τοῦ παρέχειν, quod eſt præbere, id eſt, à ſacramentorum diſtributione; quia cuilibet ſacramenta præbentur in ſua pa-
3 rœcia.¶ Qui igitur eidem Eccleſiæ ſunt deputati, ejuſdem ſunt
4 parœciæ, cæteri ſunt alieni parœciani. ¶ Hæc parœciarum diſtinctio Dionyſium auctorem habet.*ſup. de his quæ fiunt à præla. ſi conſ.capit.c. pen. &* 13. *q.1.c. Eccleſias.* Hucuſque de peculio clericorum.

XXX. *De decimis, primitiis & oblationibus.*

1 SVpereſt dicendum de decimis, primitiis, & oblationibus, hoc enim eſt ultimum ex his, quæ *tit.*5. explicanda propoſuimus.
2 ¶ Decima eſt quota fructuum vel lucri portio, Deo debita. *c. parœcianos* 14.*& c.tua nobis.*26.*verſ.cum Deo debita.* Ideoque Laico deberi non poteſt. *c.ad hæc.*15.*c.quamvis.*17.*in fi.c.prohi-*
3 *bemus.*19.¶ Decimarum igitur genera duo ſunt: nam aliæ ſunt perſonales, quæ ex lucro quod quis ſua induſtria ſeu negotiatione fecit, deducuntur: aliæ reales ſeu prædiales, quæ de fructi-

bus,

bus, ut frumento, uvis, pomis ſumuntur: quia Deus in ſignum univerſalis dominii has ſibi reddi præcepit. *d.cap. tua nobis. verſ.nimis profecto.*¶ Inter prædiales & perſonales decimas dif- 4
ferentiæ plures ſunt. I. Iudæi.*c.de terris.16.& inf.de uſur.c.pen. in fi.* nec non clerici regulares atq; monachi non debent uſuras perſonales.*16.q.1.c.decim.*48. ſed prædiales, niſi ſpeciali privilegio ſint excepti. *c. ex parte tua ad nos.*10. *& inf.lib.6.c.2.§.pen. & inf.de verbor.ſignif.c. quid per novale.* 21. quod privilegium non poteſt ab imperatore. *c. tua. & inf.* 25. ſed tantum à Papa concedi. *d.c. ex parte tua ad nos.* & triginta annorum præſcriptione amittitur *inf.de privil.c.6.* II Perſonales ei parœciæ debentur, in qua quis Sacramenta percipit, quamvis alibi lucrum factum ſit. *cap.ad Apoſtolicæ.* 20.*verſ noveris.* prædiales vero ei debentur Eccleſiæ, in cujus territorio ipſa prædia ſita ſunt, niſi aliud conſuetudine ſit introductum. *c.cum ſint homines.*18.*d. c.ad Apoſtolicæ.in fi.& ſup.t.prox.c.ult.* III. Perſonales debentur deductis impenſis: prædiales autem præſtantur ſine deductione impenſarum. *c. paſtoral.* 28. ut & ſine deductione cenſuum, ac tributorum. *c. cum non ſit*,33. Hæc dicta ſint de decimis. ¶ Primitiæ ſunt primæ fructuum obventiones domino 5
offerendæ, ut cautum eſt *Exo.* 22. quæ debentur Eccleſiæ parœciali, ut & decimæ, & oblationes. *16. q.1. c. doctos.21. & c. moderam.*23. ¶ Primitiarum autem nomine ad ſummum datur 6
pars quadrageſima, ad minimum ſexageſima: inter has duas portiones plus aut minus datur, quantum requirit conſuetudo, vel quantum libet ei qui ſolvit. *c.1.* ¶ Oblatio, de qua eſt tertia 7
pars hujus tituli, eſt voluntaria & ſpontanea præſtatio, quam Chriſtiani ſacerdotibus pro peccatis ſuis offerunt. 10. *q. 1. c. quia ſacerdotes.* 13. Hucuſque de clericis ſecularibus: deinceps dicendum de regularibus.

XXXI. *De regularibus, & tranſeuntibus ad religionem.*

Regulares dicuntur, qui certæ regulæ, ut religioſi & ſub 1
prælati imperio vivunt, ſive in clericatu, ſive in laicatu ſunt adſtricti. hi ſi canonici ſunt, canonici regulares vocantur, ſin minus, monachi appellantur. De illis agendum proponitur in priori rubricæ parte, quæ eſt *de regularibus:* de his in 2
poſteriori parte, quæ eſt de *tranſeuntibus ad religionem.* Dicuntur enim ad religionem tranſire, qui monachi fiunt: quandoquidem neceſſe eſt, ut qui monachus fit, unam ex proba-

ſarium votum dicitur, quod fit in baptiſmo, dum is, qui baptizatur, Satanæ & ejus operibus renunciat, ac ſe fidelem fore, & divina præcepta ſervaturum promittit. *inf. q.1. c. Spiritus ſanctus.52.§ ecce & de conſecrat. diſt. 4. c. prima. 72.* Voluntarium votum eſt, quod quis ſponte ſua & libera voluntate facit, ſed ad id adſtringens, ad quod ante votum non tenebatur: ut ad continendum, vel abſtinendum, vel peregrinandum. 17.*q.1.c.1.& 2. & 32.q.8.c.non ſolum.* ¶ Hoc ſubdividitur in ſimplex, quod ſolemnitate vacat, & ſolemne, quod per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel per expreſſam aut tacitam probatæ religionis profeſſionem eſt ſolemnizatum. *inf. qui cler. vel voven. c.3. & lib.6.h. tit. un.* ¶ Hæc vota voluntaria dicuntur ratione initii habita, quia nemo vovere cogitur: ſed ſemel facta obligant jure divino. *Num.cap.30.& Deut.c.13.& Pſal.* 75. & jure canonico. *cap.7. verſ. ſane.* & jure civili. *D. de pollic. l.2.* ¶ Ergo neceſſe eſt hæc vota implere, exceptis certis caſibus. I. Si vovens non habeat liberam voluntatem vovendi, ut ſi impubes voveat ſine conſenſu parentis, vel tutoris. 20.*q.2.c.1.&* 2. II. Si ſit votum turpe, ac rei illicitæ. 16.*quaſt.4. cap. in malis.* 5. III. Si quis ſimpliciter dixerit ſe velle fieri monachum, nec ad aliquem ulteriorem actum proceſſit. *c.3.& 17.q.1.in fi.& q.2.c.1.* IV. Si conditio, ſub qua quis vovit, non ſit impleta. 32.*q.8.c.non ſolum.in fi.* V. Si ex juſta cauſa, & ſuperioris auctoritate interveniente votum ſit redemptum, vel mutatum. *c.1.2.7. c.ex multa. 9.* vel dilatum. *c.5. c.quod ſuper.* 8. Abſolutæ ſunt quæſtiones duæ de regularibus & monachis, videlicet quibus modis fiant, & quibus modis obligentur ad regulam ſuſcipiendam.

4 5 6

XXXV. *De ſtatu monachorum, & regularium.*

Tertia quæſtio eſt, quis ſit ſtatus eorum, qui jam monachi vel regulares facti ſunt. ¶ Sciendum eſt, ea, quæ ad ſtatum pertinent, duplicem diſtinctionem recipere. I. Quædam ſunt neceſſario obſervanda, ita ut ne quidem Papa adverſus ea diſpenſare poſſit: atque hæc ſunt tria, quæ vocantut ſubſtantialia, nempe propriæ voluntatis renuntiatio, proprietatis abdicatio, & caſtitatis obſervatio: alia ſunt, in quibus diſpenſatio admittitur, ut propriæ regulæ obſervatio in veſtimentis, cibo ſumendo, & cæteris ad regulam pertinentibus. *c.6.* II. Alia ſunt communia canonicis regularibus & monachis, ut ea, quæ ſubſtantialia vocari dixi: alia ſunt monachorum propria, quia regulares canonici ſerviunt regulæ laxiori, ideoque facilius

1 2

ſtras.16. Nota quarto, ſi plures ſint patroni, & alii alium præſentent, eum præferri, qui majoribus juvatur meritis, & plurium approbatur aſſenſu. *c.3.* niſi ita præſentetur, ut Epiſcopus unum ex eis eligat. *Clem.2.* Si autem hoc ſine ſcandalo fieri nequeat, Epiſcopus ordinabit Eccleſiam. *d.cap.3.* quemadmodum ordinare debet, patrono intra tempus ſtatutum neminem præſentante. *c. ſi vero.12.* aut ſi quæſtio de jure patronatus intra alios orta intra prædict. tempus non defi: *c. 3. in fi. & cap. cum propter. 27.* Nota quinto, jus patronatus tranſire ad heredes. *d. c. 3.* & ſi plures ſint heredes unius patroni, eos in præſentatione haberi pro uno. *d.Clem. 2.* Nota ſexto, patronum non poſſe alienare jus patronatus ſine conſenſu Epiſcopi. *c. preterea. 23.* niſi id conferat in Eccleſiam, aut alium locum religioſum. *d. c.un.in princ.* ¶ Secundo, patronus poteſt ac debet Eccleſiæ ſolicitudinem gerere: &, ſi rector aliquid ex Eccleſiæ collatis defraudet, eum honeſta conventione compeſcere, aut Epiſcopo vel judici competenti denunciare. *xvj. q. 7. c. filiis.31. & c.ſeq.* 4
¶ Tertio, honor proceſſionis, id eſt, primus locus patrono tribuitur. *c.nobis fuit.25.in fi.* ¶ Quarto, ſi patronus vel ejus liberi ad inopiam redigantur, competens vitæ ſubſidium ab Eccleſia accipiat. *d.c.nobis fuit.in fi. & d.q.7.cap.quicumque fidelium.30.* 5 6

XXXIX. *De cenſibus, exactionibus, & procurationibus.*

1 QVinto fundationis tempore poteſt patronus cenſum aliquem cum Epiſcopi conſenſu ſibi reſervare, non aliud extra ordinem exigere. *ſup.tit.prox.c.preterea quoniam.23. & xvj. q.7.c.filiis.31.* ¶ Tria hæc affinia & cognata ſunt: cenſus exactio, procuratio. Cenſus eſt annua penſio. *inf.q.3.c.4.in fin.* quæ in argumentum ſubjectionis præſtatur. *c.2.* Ejus ſpecies eſt cathedraticum, ſeu ſynodaticum, de quo dixi ſupra. Exactio hoc loco vocatur gravamen, quod extra ordinem imponitur: de quo in *cap.innovamus.10. & c.ea qua.12.* Procuratio eſt exhibitio, quæ fit vel ratione viſitationis, id eſt, viſitatoribus Eccleſiarum. *c.6. ea qua. 12.* vel ratione conventionis. *c. quanto. 16.* vel ratione conſuetudinis. *c.ſopita.14. & xviij.q.2.c.ult.* Nota hæc gravamina debere eſſe moderata pro facultatibus Eccleſ. oneratarum. *cap. ea qua. & d. c.ſopita.* Dictum eſt de jure patronatus, & de his quæ cum eo connexionem quandam habent. 2

XL. De

XL. *De conſecratione Eccleſiæ.*

1 CONſequenter dicendum de Eccleſiis, quarum tria attribu-
ta declarabuntur, videlicet conſecratio, conſtructio, & im-
2 munitas. ¶ Eccleſia hoc loco non ſignificat cœtum fidelium,
ſed ſacras ædes, ſeu domum Deo dicatam ad Sacramenta & di-
vina officia celebranda, quæ etiam templum appellatur. *de
conſecr. diſt. 1. in princ.* Nam poſt conſecrationem, quæ etiam de-
dicatio dicitur, Eccleſia appellatur: ante conſecrationem vero
non Eccleſia, ſed baſilica nominatur. *ſup. de relig. dom. c. 1. & ibi*
3 *gloſ. & de conſecr. diſt. 1. c. 1.* ¶ De Eccleſia tria deinceps tracta-
buntur. I. Conſecratio. II. Ædificatio, vel inſtauratio. III. Immu-
4 nitas. ¶ Conſecratio eſt actus ſolemnis, quo aliquid DEO di-
5 catur. ¶ Conſecrantur autem vel perſonæ, ut Epiſcopi, & alii
divinis miniſteriis mancipati. *ſup. de Sacr. c. un. in pr. & diſt. 75.* &
Sacræ Virgines. *xxvij. q. 1. c. ſi quis ſacro. 17.* vel res, ut Eccleſiæ,
altaria, & vaſa. *de conſecr. diſt. 1. per totam.* Ergo hic agitur de
6 conſecratione Eccleſiæ, & altaris in Eccleſia poſiti. ¶ Nota pri-
mo Eccleſiam non eſſe conſecrandam, niſi de dote ei proſpe-
7 ctum ſit. *capitum ſicut. 8.* ¶ Nota ſecundo, non conſecrari alta-
ria, niſi lapidea. *de conſecrat. diſt. 1. c. altaria ſi non fuerint. 29.*
8 ¶ Nota tertio, conſecrationem fieri per Epiſcopum. *c. 2. & 3. &
diſt. 25. c. 1. verſ. ad Epiſcopum. & de conſecr. diſt. 1. c. nemo Eccle-
ſiam. 7. cap. nullus presbyter miſſas. 13.* non per inferiorem. *diſt.
68. c. quamvis. 4. & de conſecrat. d. diſt. 1. cap. nullus presbyter in
Eccleſia. 23.* ne quidem delegante Epiſcopo; quoniam ea, quæ
ſunt ordinis, ut conſecratio, alteri mandari non poſſunt. *c. pen.*
9 *& vij. q. 1. c. Pontifices.* ¶ Nota quarto, conſecrationem nec ſine
ſanctorum reliquiis fieri. *de conſecrat. diſt. 1. c. placuit ut altaria.
24. & canon. non oportet. 27.* nec ſine miſſa. *d. diſt. 1. c. 1.* Vtrum-
que requiritur etiam in conſecratione iteranda. *c. de fabrica. 22.*
videlicet cum iteranda eſt: nam regulariter iterari debet: ſed
interdum iteratur, ut cum Eccleſia deſtructa inſtauratur, ut in
d. c. de fabrica, & cum polluta fuit, puta homicidio, vel adulterio
10 in ea perpetrato. *ea. diſt. cap. ſi motum. 17. & cap. ſeq.* ¶ Nota
quinto, hanc conſecrationem non ſolum dominicis, ſed etiam
privatis diebus fieri poſſe. *c. 2.* Quo autem tempore clerici con-
ſecrentur, dictum fuit *ſup. de tempor. ordin.* Nam in præſentia tã-
11 tum agendum fuit de conſecratione Eccleſiæ, & altaris. ¶ No-
ta ſexto, altaria non ſolũ Vnctione chriſmatis, ſed etiã ſacerdo-
tis benedictione conſecrari. *de conſec. diſt. 1. cap. altar. placuit. 30.*

XLI. *De*

XLI. *De celebratione Miſſarum, & Sacramento Euchariſtiæ, & divinis Officiis.*

NOta ſeptimo, multos eſſe dictæ conſecrationis effectus. 1
Primus effectus eſt,quod in Eccleſia conſecrata, & ſuper
altari conſecrato celebrantur Miſſæ.*de conſecrat.diſt.*1. Idcirco
Miſſa dicitur ſacrificium Eccleſiæ,& ſacrificium altaris. *ſup.de
ſum.trin.cap.*1.*§.in qua.* ¶ Miſſa autem dicitur,vel à mittendo; 2
quia Deus ad nos mittit hoſtiam hujus ſacrificii, quam nos ad
ipſum iterum per ſacerdotem in ſacrificio remittimus:ſeu quia
finito Miſſæ ſacrificio populus mittitur ſive dimittitur, ita ut
ſubaudiatur congregatio aut concio miſſa ſive dimiſſa: vel à
Græco verbo *μύησις*: vel ab Hebraico vocabulo מסה *miſſat.*
Ioh. Durand. *l.*2.*de ritib. eccleſiaſt.c.*1. Franc.Suarez. *to.*3.*diſp.*
74.*ſect.*3.¶ Et eſt myſterium ſeu ſacrificium, quod fit in conſe- 3
cratione, oblatione, & communione corporis, & ſanguinis
Chriſti,ſub ſpeciebus panis & vini,ac repræſentatione paſſionis
ejuſdem, ad ſalutem fidelium & remiſſionem peccatorum.Ioh.
Viguerius *de ſacrament.Euchariſtiæ.ver.*11.¶ Nota primo,Miſ- 4
ſam non poſſe celebrari, niſi à ſacerdote rite ordinato. *ſup. de
ſum.Trin.c.*1.*§.in qua.& de conſecrat.diſt.*1.*cap.ſicut.*2.& jejuno.
*vij.q.*1.*cap.nihil.*16.*verſ.nullus.*¶ Nota ſecundo,non poſſe cele- 5
brari, niſi in locis ab Epiſcopo conſecratis, vel ubi ipſe permi-
ſerit.*d.diſt.*1.*cap.miſſarum.*10. ubi vero non eſt Eccleſia, in ca-
pellis cum tabula conſecrata miſſas celebrare conceditur, & i-
ter facientibus ſi Eccleſia deſit,ſub dio,vel in tentoriis,ſi tabula
altaris conſecrata cæteraque ſacra miniſteria ad id officium
pertinentia ibi adfuerint, miſſarum celebratio permittitur. *d.
diſt.cap.concedimus.*28. Nota tertio,huic Sacramento accedere
multas ſolemnitates, quarum nonnullæ conſecrationem & ob-
lationem præcedunt,aliæque ſequuntur: quæ tamen omnes ap-
pellatione miſſæ comprehendi poſſunt. Viguer.*dicto loco.*Nota
tertio, hoc eſſe ſacrificium incruentum. Hæc de miſſa pro ra-
tione noſtri inſtituti annotaſſe ſufficiat. ¶ Secundus effectus 6
dictæ conſecrationis eſt,quod in Eccleſia conſecrata præbetur
fidelibus ſimiliter jejunis, *de conſecrat.diſt.*2.*cap.liquido.*54. Sa-
cramentum Euchariſtiæ, de quo dixi *ſup. ad tit. de ſacrament.
noniteran.*§.3.*verſ.Euchariſtia.* ¶ Tertius effectus eſt celebra- 7
tio divinorum officiorum:de quibus pauca notanda. Nota pri-
mo,omnes clericos debere divina officia celebrare horis cano-
nicis,quæ ſunt ſeptem,nam matutini, Primæ,Secundæ,Sextæ,

Nonæ, Veſperi, Completorii tempore religioſi cultus officia perſolvuntur. *diſt.91.c. preſb.* Si quis autem divinis officiis non interfuerit, ab Epiſcopo objurgabitur. *d.diſt.91.cap.1.*& ejus arbitrio Eccleſiaſticam ſentiet diſciplinam. *ea.diſt.c.ult.* & ſi diebus ſolemnibus abfuerit, à cõmunione ſuſpendetur. *7.q.1.cap.ſi*
8 *quis in clero.30.* ¶ Nota ſecundo feſtivitates celebrari à veſpera
9 ad veſperam. *ſup.de fer.cap.1.& 2.* ¶ Nota tertio non tantũ voce canendum eſſe, ſed etiam corde: quia melior eſt quinque Pſalmorum decantatio cum cordis puritate ac ſerenitate ac ſpirituali hilaritate, quam totius Pſalterii modulatio cum anxietate cordis, atque triſtitia. *de conſecr.diſt.1.c.non mediocr.24.*

XLII. *De baptiſmo & ejus effectu.*

QVartus effectus eſt celebratio baptiſmi de quo dixi *ſup. ad tit. de Sacram. non iteran.§.3.verſic.baptiſmus.* Hujus Sacramenti duo effectus notentur. Primus eſt, quod baptizato, licet infans ſit, remittitur peccatum originale. *c. 3.*

XLIII. *De presbytero non baptizato.*

ALter eſt, ut baptizatus poſſit ordinari: quia non baptizatus non eſt ſacrorum ordinum capax. *c. 1. & 3.*

XLIV. *De cuſtodia Euchariſtiæ, chriſmatis, & aliorum Sacramentorum.*

QVintus conſecratæ Eccleſiæ effectus eſt, ut in ea Sacramenta, veluti Euchariſtia & chriſma cuſtodiantur, ut cum opus fuerit, in promptu ſint.

XLV. *De reliquiis & veneratione Sanctorum.*

1 SExtus effectus eſt, ut in Eccleſia reponantur reliquiæ, ſine quibus altaria non conſecrantur. *de conſecrat. diſt. 1. c. placuit. 24.* Atque his veneratio exhibetur, ita demum ſi aut ſint antiquæ, aut Romani Pontificis auctoritate approbatæ. *c. 2.*
2 ¶ Septimus effectus eſt veneratio, quæ in Eccleſia Sanctis exhibetur. Nota primo idem de his ſtatuí, quod de reliquis, ut nemo ſine auctoritate Romani Pontificis quaſi ſanctus colatur & veneretur. *c. 1.* Qui vero à Papa in numerum ſanctorum referuntur, canonizari dicuntur. Nam canonizare ſanctos, eſt canonice & regulariter ſtatuere, ut aliquis ſanctus honoretur pro ſancto, puta ſolemne officium pro eo fiat, ſicut fit pro aliis ſanctis qui ſunt ejuſdem conditionis, ut, ſi canonizetur confeſſor, fiat pro eo officium confeſſorum: ſi martyr,

fiat

fiat pro eo officium martyrum, & ſic de aliis. Innoc. *in.c.1.n.1.* ¶ Nota ſecundo hanc canonizationem fieri ob vitæ ſanctitatem, & miracula edita, ſecundum Innoc. *ibidem.* Sed Hoſtienſ. *n.3.* non tantum de vita & moribus & miraculis à canonizando factis inquiri vult, ſed etiam an perſecutionem religionis ergo ſit paſſus. 5

X L V I. *De obſervatione jejuniorum.*

NOta tertio duplicem ſanctorum venerationem. Nam eorum feſtivitates celebrantur, & in earum feſtivitatum vigiliis jejunatur. 1 ¶ Iejunium eſt parſimonia victus, & abſtinentia ciborum, ut Innoc. definit *in c.1.n.1.* 2 ¶ Eſt autem multiplex jejunium. 3 Primum eſt jejunium ſecundum generalem ordinationem Eccleſiæ ubique & ab omnibus obſervandum, iis perſonis exceptis, cum quibus ex juſta cauſa diſpenſatur, puta ob impuberem vel ſenilem ætatem, aut morbum: ut jejunium quatuor temporum. *diſtinct.76.cap.2.& de conſecrat. diſtinct.5. cap. quadrageſima.16.& cap.ſeq.* Secundum eſt jejunium, quod non generaliter indicitur, ſed certis locis, & in certis Eccleſiis, ita ut quilibet conſuetudinem ſuæ Eccleſiæ ſervare debeat: ut in vigilia D. Bartholomæi Apoſtoli. *cap.2.§. de feſtivitate.* Tertium eſt jejunium votivum, cum quis jejunare tenetur non propter Eccleſiæ præceptum, ſed ob ſuum votum. *c. ultim.* quia vota ſunt Deo reddenda. *17.q.1. cap. 1.* Quartum eſt jejunium pœnitentium, quod confeſſis imponitur à canone, vel à ſacerdote. *diſt.28.cap. ultim.* Quintum eſt jejunium voluntarium, cum quis ſponte ſua jejunat, quo aptiorem ſe ad opera ſpiritualia reddat. *d.c.ult.* ¶ Rurſus jejunamus multis modis. 4 Primus modus eſt, cum ſemel tantum in die cibus ſumitur. tempus autem, quo ſumi debet, non eſt jure præſcriptum, niſi in quadrageſima, & quatuor temporibus: tunc enim omiſſo prandio, tantum cœnare veſperi licet. *de conſec. diſt.1.cap. ſolent.48.* Secundus modus eſt, cum à cibis lautioribus abſtinetur. *de conſec. diſtinct.5.cap. neophyti.12.* vel à cibis multum nutrimenti afferentibus, ut ab eſu carnium. *diſt. 4. c. ult.* Tertius modus improprie dictus eſt, cum ſobrie vivitur, quod jejunium ſemper eſt obſervandum. *de conſecr. diſt.5.cap. non dico.18. cum duob. ſequentib.* Quartus modus maxime improprie dictus eſt, cum ab iniquitatibus, & ab illicitis voluptatibus abſtinetur. *d. diſt.5.c. jejunium. 25.*

XLVII. *De purificatione poſt partum.*

OCtavus effectus olim erat, ut mulieres poſt partum ante purificationis tempus in Eccleſiam ſecundum legem Moſaicam non admitterentur: ſed hodie ſtatim poſt partum admittuntur. *c. un.* De primo Eccleſiarum attributo, id eſt, de conſecratione, & de ejus effectibus hactenus.

XLVIII. *De Eccleſiis ædificandis, vel reparandis.*

SEcundum Eccleſiarum attributum eſt conſtructio, quæ quidem duplex eſt. aut enim novæ Eccleſiæ ædificantur, aut veteres collapſæ, vel collapſuræ inſtaurantur ſeu reparantur. Novæ eccleſiæ ædificantur ex juſta aliqua cauſa, ut quia Eccleſia nimis eſt remota. *c.* 3. Reparantur, cum vetuſtate, vel alia de cauſa collabuntur, ſeu ruinam minantur. *c.* 1.

XLIX. *De immunitate Eccleſiarum, cœmeterii, & rerum ad eas pertinentium.*

1 TErtium Eccleſiarum attributum eſt immunitas, quæ pro-
2 ducitur etiam ad Cœmeteria, & ad res Eccleſiæ. ¶ Immunitas eſt privilegium, quo quis à neceſſitate munera præſtandi & onera ſubeundi eximitur: ut à tributis, aliiſque exactionibus
3 præſtandis. ¶ Tot igitur ſunt immunitatum genera, quot ſunt onera ſive munera, à quibus obeundis liberatio præſtatur.
4 ¶ Rurſus alia eſt immunitas perſonalis, quæ tribuitur perſonæ, ut clericis: alia realis, quæ tribuitur rei, ut Eccleſiæ, cœmeterio, & rebus Eccleſiæ: de qua immunitate hîc agitur. Realis appellatione etiam eam complector, quam alii localem vocant, veluti ne reus ex Eccleſia extrahatur. 17. *q.* 4. *cap. reum ad Eccleſiam.* Satis dictum eſt de Eccleſiis.

L. *Ne clerici vel monachi ſecularibus negotiis ſe immiſceant.*

EX tribus, quæ initio tituli 38. propoſuimus, duo ſunt abſoluta, quæ tam ad clericos, quam ad monachos referuntur: ſufficienter enim pro ratione noſtri inſtituti egimus de jure Patronatus, & de Eccleſiis: tertium eſt, ut tam clerici quam monachi à ſecularibus negotiis abſtineant: ſive hæc laicis ſint permiſſa, ut mercatura, conductio, procuratio, venatio: ſive prohibita, ut alea, & falſorum ponderum, vel falſarum menſurarum uſus. *c.* 1.

LIBER

LIBER QVARTVS.

TIT. I. *De ſponſalibus & matrimoniis.*

PROXIMVS liber clericis & monachis dicatus fuit: hoc 1
autem libro agitur de ſponſalibus, & matrimoniis, quæ
ſunt laicorum propria. ¶ Sponſalia ſunt futurarum nuptia- 2
rum promiſſio.30.*q.5.c.noſtrates.3.& D.de ſponſal.l.*1.Quæ definitio ſi vera eſt,omnia ſponſalia in futurum tempus conferuntur. Quod autem vulgo dicitur,alia eſſe ſponſalia per verba de præſenti, alia per verba de futuro, ſic accipi debet, ut ea, quæ per verba in præſens collata fiunt, matrimonium conſtituant, & improprie ac barbare ſponſalia vocentur, ſicut notavi ad rubricam *D.de ſponſalibus.* ¶ Matrimonium,quod nuptiarum vo- 3
cabulo ſignificatur,eſt viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens. 37. *q.* 2. *in pr.& D.de ri.nupt. l.* 1. ¶ Vtrumque vocabulum à muliere deducitur, non à viro. 4
Nuptiæ namque dicuntur: quia puellæ caput ſuum obnubebant, id eſt, tegebant pudoris cauſa.30.*q.5.c.nec illud.*8.Rurſus dicitur matrimonium, non patrimonium:propterea quod in liberorum procreatione atque educatione plus videtur mater præſtare,quam pater.cum filius matri ſit ante partum oneroſus, in partu doloroſus, poſt partum laborioſus. *ſup.de converſ. infidel.c.2. verſ. ad quod illa.* ¶ Matrimonii diviſiones tres noten- 5
tur. I. Vel eſt initiatum,vel perfectum,quod & ratum dicitur, Initiatur conſenſu: perficitur copula carnali. *d.q.2.c. ſtatutum.* 34.*§.apparet.& caun.ſeqq.* II. Aliud eſt legitimum,non ratum; quod inter infideles contrahitur,moribus aut legibus comprobatum:aliud ratum,non legitimum, quod inter fideles ſolo affectu ſine legitimis ſolemnitatibus contrahitur: aliud legitimum & ratum; quod fideles ſervatis ſervandis contrahunt. 28. *q.*1.*c.ult.§.item illud.* III.Aut ſunt primæ,aut ſecundæ nuptiæ. *inf. de ſecund. nupt.* Secundarum appellatione intellige etiam tertias, & quartas, & ulteriores, ut docui ad *tit. C. de ſecund. nupt.* ¶ Matrimonium à Deo inſtitutum eſt procreandorum 6
liberorum, propagandi humani generis cauſa 31. *q.* 1. *c.pen.&* 32.*q.2.in princ.* ¶ De ſponſalibus & matrimoniis duæ quæſtio- 7
nes practicæ in Decretalibus diſſolvuntur. I. An valeant. II. Si valeant, qui ſint eorum effectus. ¶ Quod ad priorem quæſtio- 8
nem attinet, ut matrimonium valeat, abeſſe oportet omnia

matrimoniorũ vitia, de quibus in titulis ſequentibus diſſeretur.

II. *De deſponſatione impuberum.*

1 PRimum vitium ſpectatur in ætate contrahentium. nam impuberes non poſſunt contrahere matrimonium. *c. atteſtationes.* 10. Poſſunt tamen ſponſalia contrahere poſt annum ætatis ſeptimum. *c.* 4. Idcirco deſponſatio per verba de præſenti inter impuberes facta, non facit matrimonium, ſed ſponſalia. *c. ult.*
2 ¶ Puberes judicãtur in jure canonico ex habitu corporis, id eſt, ex aptitudine ad liberos procreandos. *c.* 3. jure autem civili ex ætate, id eſt, maſculi majores quatuordecim, fœminæ majores duodecim annis. *C. quan. tut. vel cur. eſſe deſi. l. ult. & Inſt. quib.*
3 *mod. tut. finit. in pr.* ¶ Deſponſatio in hac & *ſeq. rubr.* & aliis locis eſt verbum commune ſponſalibus & nuptiis, ſiquidem deſponſatio per verba de futuro facit ſponſalia, veluti, ***Ego te in uxorem accipiam:*** deſponſatio autem per verba de præſenti facit matrimonium, veluti, ***Ego te in uxorem accipio.***

III. *De clandeſtina deſponſatione.*

SEcundum vitium eſt, ſi deſponſatio clam, id eſt, non in Eccleſiæ conſpectu fiat. *c.* 2. *&* 3. *in pr.* Sed quia hoc vitium ſubſtantiam matrimonii non attingit, deſponſatio clandeſtina valet, ſi aut probetur. *c.* 1. aut per eos qui clam contraxerunt, publicetur. *c.* 2.

IV. *De ſponſa duorum.*

TErtium vitium eſt, ſi una duobus, aut duæ uni deſponſentur. Prior autem deſponſatio poſteriori prævalet: niſi prior facta ſit per verba de futuro, nec ſit per carnalẽ copulam confirmata: poſterior autem facta ſit per verba de præſenti. *c.* 1. 2. 3. *& ult. & ſup. de ſponſal. & matr. c. veniens.* 15. *c. ſicut.* 22. *& c. pen.*

V. *De conditionibus appoſitis in deſponſatione, vel in aliis contractibus.*

1 QVartum vitium eſt, ſi conditio deſponſationi adjecta defecerit: tunc enim deſponſatio non tenet. *c.* 3. *&* 5. niſi aut ſit talis conditio, quæ pro non adjecta habeatur, ideoque non vitiet contractum, ſed vitietur. *c.* 1. *& ultim.* aut ſequenti conſenſu de præſenti, carnis de commixtione intelligantur con-
2 trahentes à conditione receſſiſſe. *d. c.* 3. *& c. pen.* ¶ Nota primo
3 eandem eſſe rationem aliorum contractuum. *c.* 2. *&* 4. ¶ Nota ſecun-

ſecundo conditiones, quæ contra ſubſtantiam matrimonii apponuntur, non haberi pro non adjectis, ſed vitiare contractum. veluti, *Contraho tecum, ſi generationem prolis evites:* vel, *ſi pro quæſtu te tradas adulterandam. c. ult.*

V I. *Qui clerici vel voventes matrimonium contrahere non poſſunt.*

QVintum vitium eſt, ſi clericus, aut alius qui caſtitatem vovit, matrimonium contrahat. In utroque tamen adhibetur diſtinctio. Nam clericis, qui ſunt in majoribus, id eſt, in ſacris ordinibus conſtituti, omnino continentia imperatur, & matrimonium interdicitur: qui vero ſunt in minoribus ordinibus poſiti, recte matrimonium contrahunt. *diſt.26.&* 32. ſic tamen ut non ſolum ad ſacros ordines adſpirare nequeant, ſed etiam ſi quæ beneficia obtineant, iis priventur. *ſup. de cleric. conjug. c.*1.3. *& pen.* Item voti ſolemnis emiſſio impedit matrimonium contrahendum, ac dirimit contractum: votum autem ſimplex impedit matrimonium contrahendum, ſed non dirimit contractum: huic tamen qui matrimonium contrahendo, fecit votum ſimplex irritum, pœnitentia imponitur. *c.* 3. *& ſequentibus.*

V II. *De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.*

SExtum vitium eſt, ſi quis eam uxorem ducat, cum qua adulterium commiſerat. Hoc caſu matrimonium jure civili indiſtincte non valet. *D. de reb. dub. l. Claudius.*13. *& No.*134. *c.*12. ſed jure Pontificio matrimonium inter has perſonas tenet, ſi modo neutra contra vitam primæ uxoris machinata ſit, nec prima uxore ſuperſtite fidem de matrimonio contrahendo ſibi invicem dederint, quod ſi horum alterum intervenerit, matrimonium non valet. *c.*3. *& 6.* Quid ſi quis vivente legitima uxore aliam duxerit, vel cum ea ſponſalia contraxerit? Aut hæc ſciebat illum habere uxorem, aut ignorabat, & viva prima uxore, aut ab ejus viro cum quo contraxit, carnaliter cognita eſt, aut non. Si aut fuit ab eo cognita, aut ſciebat eum habere uxorem, matrimonium omnino reſcinditur, & ne mortua quidem prima uxore toleratur. *c.* 4. 5. *& ult.* Si vero ignorabat eum habere uxorem, & cum eo carnaliter ſe non miſcuit, matrimonium poſt primæ uxoris obitum contrahi poteſt, & antea contractum non dirimitur. *d. c. ult.* nec fit tori ſeparatio ad petitionem viri, niſi mulier divortium petat. *c.* 1.

VIII. *De conjugio leproſorum.*

SEptimum vitium eſt, ſi leproſi contrahant. Hic diſtinctionis gratia notentur ſequentes regulæ. I. Leproſi poſſunt contrahere ſponſalia, & matrimonium. *c.* 2. II. Sponſalia de futuro, ob ſupervenientem in alterutro lepram dirimi poſſunt, niſi carnalis copula ſecuta ſit. *c. ult.* III. Sponſalia de præſenti, ob ſupervenientem lepram non poſſunt dirimi, licet copula non ſit ſecuta. Hoſtienſ. *hic. & gloſ. in c. quemadmodum.* 25. *in ver. teneretur. ſup. de jurejur.* IV. Tantum abeſt, ut matrimonium lepra ſuperveniente diſſolvatur, ut conjux ſanus leproſæ, vel leproſa ſano matrimoniale debitum reddere teneatur. *c.* 2. ad quod ſi induci non poſſit, utrique injungitur, ut altero vivente continentiam ſervet. *c.* 1.

IX. *De conjugio ſervorum.*

OCtavum vitium eſt conditio ſervilis. Iure civili ſervi non contrahunt matrimonium, ſed contubernium. *C. de inceſt. nupt. l.* 3. *& ad leg. Iul. de adulter. l. ſerv.* 23. unde contubernales vocantur. *D. de leg.* 3. *l. uxorem.* 41. §. *codicill. &* §. *concubinæ.* Iure autem canonico etiam invitis dominis ſervi matrimonium contrahere poſſunt. *c.* 1. Verum ſi quis ancillam, quam liberam putat, uxorem ducat: aut ſi quæ nubat ſervo, quem pro libero habet: matrimonium ob errorem in conditione perſonæ non tenet. *c.* 2. & 4. & 29. *q.* 2. Non eſt tamen error in conditione perſonæ, nec eſt matrimonium inutile, ſi vir dicatur natus ex matre ancilla & patre libero, dummodo ſecundum leges aut conſuetudinem loci partus ſequatur patrem. *c.* 3.

X. *De natis ex libero ventre.*

NAm etſi regulariter partus ſequitur ventrem. *C. de rei vindic. l. partum.* adeo ut is demum liber dicendus ſit, qui ex ventre libero naſcitur. *D. de ſta. homin. l.* 5. §. *ingenuum.* tamen hæc regula perpetuo non obtinet; ſed ab ea excipitur dictus caſus, id eſt, cum jure provinciæ ſpecialiter cautum eſt, vt liberi conditionem patris ſequantur. *D. eod. l. lex natura.* 24.

XI. *De cognatione ſpirituali.*

1 NOnum vitium eſt, ſi inter cognatos nuptiæ contrahantur
2 in gradu prohibito. ¶ Eſt autem cognatio triplex: ſpiri-
3 tualis, legalis, & carnalis. ¶ Spiritualis cognatio eſt perſonarum

pro-

propinquitas,ſeu conjunctio ex catechiſmo. *inf.lib.6.c.2.*vel ex Baptiſmo, vel ex confirmatione proveniens.*inf.eod.c.1.* ¶ Quæ 4
quidem dividitur in compaternitatem, paternitatem, & fraternitatem.Compaternitas eſt inter patrem ſpiritualem & patrem carnalem:ut inter baptizantem vel ſuſcipientem,& patrem baptizati ſeu ſuſcepti.Pater autem ſpiritualis appellatur patrinus: quod nomen non ſolum ſuſcipienti, ſed etiam baptizanti convenit.30.*q.1.c.omnes.*8. Hoſtienſ. *hic nu.2.*Paternitas contrahitur inter baptizantem & baptizatum, necnon inter ſuſcipientē & ſuſceptum. Fraternitas contrahitur inter filios baptizantis vel ſuſcipientis, & filios baptizati ſeu ſuſcepti. Per catechiſmū oritur tantum paternitas, non compaternitas, nec fraternitas. Atque hæc conjunctio impedit matrimonium contrahendum, non dirimit contractum: reliquæ etiam contractum diſſolvunt: per alia Sacramenta nulla inducitur ſpiritualis cognatio, quæ matrimonium vel impediat,vel dirimat.*inf.lib.6.c.1.& ſequentib.& 30.q.1.& q.3.& 33.q. 2. c. ſi quis cum matre.* 17. ¶ Nota 5
primo,unum virum, vel unam mulierem debere ſuſcipere infantem de Baptiſmo, ſi tamen plures ſuſcipiant, ut in quibuſdam regionibus fieri ſolet, inter omnes contrahitur compaternitas, matrimonium impediens. Eademque ratio eſt confirmationis. *inf.lib.6.c.1.& de conſecr.diſt.4.c.non plur.*100. ¶ Nota ſecundo 6
non poſſe ſumi eundem patrinum in Catechiſmo, Baptiſmo, & Confirmatione, niſi neceſſitas cogat. *d.diſt.4.c.in Catechiſ.99.*

XII. *De cognatione legali.*

CVm dictum ſit de cognatione ſpirituali: conſequenter agitur de legali, quæ per adoptionem contrahitur. Hæc quoque impedit matrimonium contrahendum, & diſſolvit contractum,ſi vel adhuc duret, ut inter tranſverſales. *cap.un.& 30.q.3.c. per adoptionem. 6. & D.de ritu nupt.l.per adoptionem.* 17.*l.quin etiam.*55. §.1.*& Inſt.de nupt.§. inter eas.* vel ipter adſcendentes & deſcendentes ſpectetur: ut puta ſi quis filiam adoptaverit, eam uxorem ducere non poteſt. *d.l. quinetiam.in pr. & Inſt.de nupt.*§.1. Nota de hac cognatione nihil jure Canonico caveri diverſum à jure civili.

XIII. *De eo, qui cognovit conſanguineam uxoris ſuæ, vel ſponſæ.*

SVpereſt ut dicamus de cognatione carnali, quæ in conſanguinitatem & affinitatem dividitur. ¶ Conſanguinitatis 1 2

cauſa eſt generatio: affinitatis, nuptiæ, vel concubitus. Nam conſanguinei dicuntur in jure Canonico, quorum alter ab altero, vel ambo ab eodem procreati ſunt, ut pater & filius, patruus & filius fratris. in alia ſignificatione jus civile conſanguineos accipit pro fratribus ex eodem parte genitis. *Inſt.de legit.adgn.*
4 *ſucceſſ.§.1.* ¶ Affinitas jure civili eſt inter virum & uxoris cognatos, necnon inter uxorem & viri cognatos. *D.de gradib.lib.4.§. ſed quoniam.* Ergo jure civili affinitas tantum ex nuptiis contrahitur, & diſſolutis nuptiis tollitur, licet matrimonii prohibitio maneat. *Inſtit.de nupt.§.affinitatis. & §.ſeq.* Iure autem Pontificio etiam ex illicito coitu oritur, ut ex toto hoc titulo conſtat. Nulla vero affinitas eſt inter conſanguineos viri & conſanguineos mulieris, proinde pater & filius recte contrahunt cum matre & filia, nec non duo fratres cum duabus ſororibus. *cap.* 5. ¶ Hoc igitur jure affinitas contrahitur vel ante nuptias, ſive ſponſalia, vel poſt. Proinde in hoc tractatu commode dividitur in affinitatem antecedentem, & ſupervenientem, quamvis cognatio tantum præcedens ſpectari poſſit.
6 ¶ Affinitas ſuperveniens non diſſolvit matrimonium, nec ſponſalia de præſenti, ſed diſſolvit ſponſalia de futuro, & privat inceſtuoſum facultate petendi debitum matrimoniale à conjuge, quamvis ei petenti debitum reddere teneatur. item privat inceſtuoſum poteſtate contrahendi quocumque tempore novum matrimonium: quamquam, ſi contraxerit, matrimonium tenebit, ita ut ſimiliter debitũ matrimoniale reddere cogatur, petere non poſſit, ac pœnitentiam agere debeat. *c.1.2. & tot.tit.*

XIV. *De conſanguinitate, & affinitate.*

1 DIctum eſt de affinitate ſuperveniente, id eſt, poſt ſponſalia vel matrimonium contracta: jam dicamus de antecedente conſanguinitate, & antecedente affinitate. de quibus cum tria ſint exponenda, videlicet definitio, diviſio, & nuptiarum prohibitio; quoniam definitio ex ſupra dictis patet, reliqua duo nunc
2 perſequemur. ¶ Conſanguinitatis diviſio eſt multiplex. I. Vel eſt per maſculos, vel per fœminas: utraque autem cognatos facit, ſed qui per maſculos junguntur, ſunt etiam adgnati, niſi per capitis deminutionem adgnatio ſublata ſit. II. Aut ſpectatur inter adſcendentes & deſcendentes, id eſt, parentes & liberos: aut inter tranſverſales ſeu collaterales, ut fratres vel conſobrinos. III. Vel eſt primi, vel ſecundi, vel ulterioris gradus. Regulæ autem, quibus gradus cognationum dignoſcuntur, aliter concipiuntur

jus civile
ſonas ge-
ſcriptione
n ſecundo
ıt ınterje-
ı ſunt am-
m canoni-
Arborem
lio: quam-
, quapro-
a frater eſt
urſa eſt re-
ant, quot
Canonicæ
t ſunt per-
us in linea
quoto gra-
at inter ſe.
orum alter
quoto gra-
ıt ab altero
n graduum
juris poſui,
dilucidior,

mis.

re oportet: 3
tur: dein-
rſonæ inter
s, & omnis
ilius ad pa-
t, in prima 4
ado à patri-
ellula, ſunt
ünt filii eo-
ı in ſecunda
endimus, id
ır: adeo ut
i eorum qui
ſunt

causa eſt ;
conſangu
ro,vel am
& filius fr
accipit pr
4 *ſucceſſ.§.* 1
natos, nec
4. §. *ſed q*
contrahit
hibitio m
Pontificic
conſtat. I
conſangu
hunt cum
5 ribus. *cap*
nuptias , ſ
mode di
nientem,
6 ¶ Affinit
ſponſalia d
inceſtuoſu
ge, quam
inceſtuoſu
vum matr
tenebit, it
petere non

X

1 DIctum
vel m
conſangui
ſint expon
bitio;quor
2 perſequem
eſt per maſ
cit,ſed qui
capitis den
ter adſcenc
inter tranſ
III. Vel eſt
tem, quibi

piuntur in jure civili, alter in jure canonico. nam jus civile reſpicit ad generationes,jus autem canonicum ad perſonas generatas,& ad loca,quibus hæ perſonæ in graduum deſcriptione collocantur. Exempli gratia, fratres jure civili ſunt in ſecundo gradu,quia inter duos fratres duæ generationes ſunt interjectæ; quandoquidem ideo ſunt inter ſe conjuncti; quia ſunt ambo ab eodem patre vel eadem matre geniti, jure autem canonico ſunt in primo gradu, quia in graduum typo,quem Arborem appellant,æque propinquus eſt frater fratri,ac pater filio:quamvis pater ſupra filium, frater vero ad latus collocetur, quapropter ut pater eſt in primo adſcendentium gradu, ita frater eſt in primo tranſverſalium gradu, itaque de gradibus una eſt regula civilis: Tot gradibus duæ perſonæ inter ſe diſtant, quot ſunt inter eas generationes interjectæ.Regulæ vero Canonicæ ſunt tres. I. Inter adſcendentes & deſcendentes quot ſunt perſonæ una dempta tot ſunt gradus.II.In tranſverſalibus in linea æquali(id eſt,qui æque diſtant à communi parente)quoto gradu alteruter diſtat à communi parente, eodem diſtat inter ſe. III. In tranſverſalibus in linea inæquali (id eſt, quorum alter propinquior eſt communi parenti, alter remotior) quoto gradu remotior diſtat à communi parente, eodem diſtat ab altero tranſverſali.Hæc juris Canonici regulæ ad vulgatam graduum deſcriptionem,& ad diagramma, quod in Epitome juris poſui, ſunt accommodatæ. Sed neſcio, an commodior, dilucidior, & uberior ſit ſequens tabula quadrangularis.

☞ *Hic ponatur deſcriptio graduum cognationis.*

¶ Vt perfecte hanc tabellam intelligas, tria notare oportet: 3
primum, quo ordine cognatorum perſonæ collocentur: deinde,quomodo gradus numerentur:poſtremo,quæ perſonæ inter ſe referantur:nã cognatio eſt in categoria relationis, & omnis cognatus ad cognatum refertur,ut pater ad filium,filius ad patrem, frater ad fratrem. ¶ Quod ad primum attinet, in prima 4
columna,quæ eſt deſcendentium,ſemper deſcendendo à patribus ad filios progredimur.nam qui ſunt in ſecunda cellula, ſunt filii eorum qui ſunt in prima: & qui ſunt in tertia,ſunt filii eorum qui ſunt in ſecunda:& ita deinceps. E contrario in ſecunda columna, quæ aſcendentium eſt, deſcendendo aſcendimus, id eſt, à liberis ad parentes ordine ſervato progredimur: adeo ut qui ſunt in prima cellula ſecundæ columnæ,ſint filii eorum qui

ſunt in ſecunda cellula ejuſdem columnæ: & qui ſunt in ſecunda, ſint filii eorum qui ſunt in tertia, & ita deinceps. In reliquis columnis, quæ tranſverſalium, nec aſcendendum, nec deſcendendum eſt, ſed per tranſverſum progredi oportet: ſemper enim in proxime ſequenti cellula ponuntur filii eorum qui ſunt in cellula præcedenti. ſpectandæ ſunt igitur columnæ, non ut antea erectæ, ſed tranſverſæ: & ſecundum hanc inſpectionem, qui ſunt in tertia cellula, ſunt filii eorum qui ſunt in ſecunda, & qui ſunt in quarta, ſunt filii eorum qui ſunt in tertia: & ita deinceps in tota columna. eadem ratio eſt aliarum tranſverſarum co-
5 lumnarum. ¶ Iam dicendum de gradibus. Quamvis præcipuus ſcopus ſit repræſentare in hac tabula gradus ſecundum jus canonicum: tamen libuit etiam jus civile adjungere, quo facilius hæc jura inter ſe conferri poſſint. Quod ad jus canonicum ſpectat, vides in hac tabella eſſe ſex gnomones craſſioribus lineis terminatos, quibus ſex cognatorum gradus continentur. nam primus gnomon eos complectitur, qui ſunt in primo gradu: ſecundus eos, qui ſunt in ſecundo: tertius eos, qui ſunt in tertio, & ita deinceps. Primus autem gradus notatur in angulo externo primi gnomonis: ſecundus & cæteri bis notantur, id eſt, in utraque gnomonum parte extrema, videlicet in ſuperiori, & in ſiniſtra tabellæ parte. Civiles autem gradus perſonis cognatorum in ſingulis cellulis ſubjiciuntur. Exempli cauſa, nepos eſt in ſecundo gradu computatione canonica, quia eſt in ſecundo gnomone; & computatione civili, quia ei ſubjicitur nota gradus 2. Sobrinus jure canonico eſt in tertio gradu, quia eſt in tertio gnomone: jure civili in ſexto, ut indicat hæc nota, 6. ſubſcripta in eadem cellula. Quod ſi vis rationem graduum intelligere, ac per te diſtinguere, etiamſi in tabula notati non eſſent: jure canonico facilis eſt ſupputatio, quia numerandi ſunt gnomones, ut ex dictis patet. jure autem civili ſemper generata perſona gradum adjicit, ut ſcribit Imperator in *§. hactẽn. Inſt. de gradib. cogn.* Ergo in prima deſcendentium & in ſecunda aſcendentium columna, ſi deſcendendo perſonas numeres, gradum habebis: nam qui ſunt in ſuprema cellula, ſunt in primo gradu: qui in ſecunda, in ſecundo: & ita deinceps in cellulis inferioribus numerus graduum augetur. Sic filius & pater ſunt in primo gradu: quia ſunt in primis cellulis: nepos & avus ſunt in ſecundo gradu, quia ſunt in ſecundis cellulis. idem de cæteris liberis, & parentibus intelligendum. Quod vero ad tranſverſales pertinet, progrediendum, ut antea monui, per tranſverſum: & ita

ſunt

ſunt computandæ cellulæ, facto initio à cellula adſcendentium. Verbi gratia, in prima tranſverſa columna, quia pater eſt in primo gradu; frater, qui eſt in ſequenti cellula, eſt in ſecundo gradu: ſequens cellula continet patruum in tertio: deinceps ponitur patruelis in quarto, filii patruelis in quinto, &c. Eadem eſt omnium aliorum tranſverſalium ratio. ¶ Supereſt, ut de relatione dicam. Duplex eſt hic relatio: altera inter adſcendentes & deſcendentes: altera inter tranverſales: utraque autem ſemper eſt inter perſonas ejuſdem gradus, ſive jus civile, ſive pontificium ſpectes: nec aliter fit inter cognatos relatio. Itaque ut ſint in eodem gradu canonico, ſunt in eodem gnomone: & ut ſint in eodem gradu civili, habent eandem notam Arithmeticam (vulgo cifram appellant) ſubjectam. Proinde qui ſunt in gnomonum angulis, in ſua cellula relatum habet, quia non eſt alia cellula in eodem gnomone continens eandem cifram. Sic frater & ſoror inter ſe referuntur, & conſobrini inter ſe, & ſobrini inter ſe. & ita de cæteris angularibus dicendum. Extra angulos in quolibet gnomone ſunt duæ cellulæ eadem nota inſignitæ: ut in ſecundo gnomone nepos refertur ad avum, quia uterque eſt in ſecundo gradu civili: patruus refertur ad filium fratris, quia uterque eſt in tertio gradu civili. in tertio gnomone inter ſe referuntur pronepos & proavus, quia ambo ſunt in tertio gradu civili: item patruus magnus, & fratris nepos inter ſe refertur, qui ambo ſunt in quarto civili gradu: & ſimiliter propius ſobrino refertur ad filium patruelis, quia utrique ſunt in quinto gradu civili. Idem in cæteris omnibus obtinet. Generaliter de relatione nota ſextus rationem in perſonis inter ſe relatis non haberi: in perſonis autem, per quas relatæ perſonæ conjunguntur, interdum haberi. Exempli cauſa, pater æque refertur ad filium, & ad filiam, & filius æque ad patrem & ad matrem: & patruus æque ad fratris filium, & filiam: non tamen refertur patruus ad ſororis filium, vel filiam; ſed hoc reſpectu vocatur avunculus: quia Latina lingua inter patruum & avunculum diſtinctionem ponit. etſi utrumque Græci promiſcue θεῖον appellant. *Inſt. de grad. cogn. §. ſecundo gradu.* ¶ Affinitatis diviſiones tres notentur. I. Alii affines locum parentum obtinent, ut vitricus, noverca, ſocer, ſocrus: alii liberorum, ut privignus, privigna, gener, nurus: alii tranſverſalium, ut fratria, ſororius, levir, glos, id eſt, fratris uxor, ſororis maritus, viri vel uxoris frater, viri vel uxoris ſoror. *D. eod. l. 4. §. & quidem. & §. ſeq. & Inſt. de nupt. §. affinitatis. & §. ſeq.* II. Etſi affinitatis gradus jure civili nulli

Right-margin numbers: 6 (at "Supereſt, ut de relatione"), 7 (at "Affinitatis diviſiones").

nulli ſunt. *d.l.4.§.gradus.* (quia cum graduum cauſa ſit generatio, quæ inter affines conſiderari nota poteſt, certe in affinibus gradus conſtitui non poſſunt) tamen jure Pontificio recte gradus ponuntur etiam inter affines nova & Theologica ratione: quia cum conjuges ſint una caro, quoto conſanguinitatis gradu eſt Titius vel Titia, recte eodem gradu affinitatis cenſentur mihi eſſe uxor Titii, vel maritus Titii. III. Affinitatis tria ſunt genera: & quam rationem habet primum genus affinitatis ad conſanguinitatem, eandem habet ſecundum affinitatis genus ad primum, & tertium ad ſecundum. Nam perſonæ per nuptias ſive coitum adjectio neceſſitudinem mutat. Primum igitur genus affinitatis contrahitur per unam perſonam, ſecundum, per duas, tertium per tres, exemplis res fiet perſpicua. Frater meus eſt mihi conſanguineus: hic ſi Mæviam uxorem ducat, Mævia eſt mihi affinis in primo genere affinitatis, finge, mortuo fratre meo, Mæviam nubere Titio: Titius eſt mihi affinis in ſecundo affinitatis genere: pone, Mævia defuncta, Titium copulari cum Caja: hæc mihi affinis in tertio genere dicetur. Duæ autem duorum conſanguineorum uxores, vel duo duarum conſanguinearum mariti, vel conſanguinei uxor & conſanguineæ maritus, ſunt inter ſe affines in ſecundo genere. Denique conjux noſtri conſanguinei vel conſanguineæ, eſt nobis affinis in primo genere: conjux autem perſonæ affinis in primo genere, eſt affinis in ſecundo genere, & conjux perſonæ affinis in ſecundo genere,
8 eſt affinis in tertio genere. ¶ His expoſitis jam de nuptiarum prohibitione, quæ ex conſanguinitate vel affinitate ſumitur, regulas quaſdam ſubjiciamus. I. Inter parentes & liberos, & inter affines qui parentum & liberorum loco inter ſe ſunt, nuptiæ indiſtincte prohibentur utroque jure, tam civili, quam canonico. *Inſt. de nupt. §. ergo non omnes. & §. affinitatis. & §. ſeq. & D. de gradib. l.4. §. hos itaque.* etiam in ſecundo genere affinitatis, ut eſt jure civili expreſſum in *l. uxorem. 15. D. de ritu nupt.* nec reperitur jure Pontificio correctum: quia perſpicuum eſt, *cap. pen. hujus tituli.* quod nuptiarum prohibitionem tollit in ſecundo ac tertio affinitatis genere, tantum loqui de tranſverſalibus. Quocirca puto manere jus antiquum in adſcendentibus & deſcendentibus: conſequenter inter has perſonas prohiberi nuptias etiam in tertio genere affinitatis, ut mihi videtur publicæ honeſtati conſentaneum. II. Inter conſanguineos tranſverſales nuptiarum prohibitio jure Canonico quatuor gradibus terminatur. *d.c. pen.* proinde conſobrinus & conſobrina, qui hoc jure

ſunt

ſunt in ſecundo gradu, non poſſunt inter ſe copulari. *xxxv. queſt.3.cap.quadam* 20.licet jure civili, quo jure ſunt in quarto gradu, conjungi poſſint. *C.de nupt. l.celebrandis.*19. *& Inſt.eodem.§.duorum.* Ius enim civile, quod ad tranſverſales attinet, nuptias in ſecundo & in tertio gradibus civiliter computatis indiſtincte prohibet, ut inter fratrem & ſororem, inter patruum & fratris filiam: in quarto autem gradu diſtinguit, ita ut ſi ſint in linea inæquali, ut patruus magnus & fratris neptis, nuptiæ prohibeantur, quia parentum & liberorum loco ſunt. Si vero ſint in linea æquali, ut conſobrini, nuptiæ permittantur. *Inſt.eod. §.inter eas.cum tribus §§§.ſeqqq.* III. Inter affines, qui tranſverſalium loco ſunt, jure Canonico nuptiæ prohibentur in primo affinitatis genere, hiſdem gradibus, quibus inter conſanguineos vetitæ ſunt: in ſecundo autem & tertio genere permittuntur. *c. pen.* Iure civili idem dicendum puto: ut ſcilicet quibus gradibus inter cognatos nuptiæ prohibitæ ſunt, hiſdem gradibus ſint illicitæ etiam inter affines, ut cum fratris vidua, quem ſolum caſum in jure civili expreſſum reperio. *C.de nupt.l.pen.& ult.*

XV. *De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coëundi.*

1 DEcimum nuptiarum vitium eſt frigiditas vel maleficiatus, & omnino impotentia coëundi, hæc enim impotentia eſt multiplex. I. Aut eſt naturalis, aut accidentaria. II. Vel eſt propter defectum manifeſtum, vel propter occultum. Manifeſtus defectus eſt, cum aliquod membrum ad generationem neceſſarium deeſt. Occultum eſt, ut naturalis frigiditas, & accidentarius maleficiatus. III. Vel vitium eſt matrimonio vetuſtius, vel poſt matrimonium contractũ non conſummatum, vel poſt matrimonium conſummatum. IV. Aut eſt vitium quod ope medicorum ſanari facile poteſt, aut ſine vitæ periculo ſanari nequit, aut eſt omnino inſanabile. ¶ His diviſionibus poſitis, notentur 2
ſequentes regulæ. I. Vitium ſuperveniens non dirimit matrimonium antea conſummatum. *cap.pen.& 33.q.1.cap.requiſiſti.* II. Vitium antecedens impedit matrimonium contrahendum, niſi quis ſciens, & prudens cum impotente contrahat. *cap.4.* III. Si de impotentia coëundi conſtet, matrimonium nondum conſummatum ſtatim ſeparatur. *c.5.* niſi ope medicorum ſanari facile poſſit. *c.3.* IV. Si poſt contractum matrimonium dubitetur de impotentia coëundi, conjuges per triennium cohabitare, & operam carnali copulæ dare jubentur: quo tempore peracto, ſi de impotentia coëundi per ipſorum conjugum & ſeptem propinquorum juramentũ conſtet, matrimonium ſolvitur *c.5.c,ult.*

XVI. De

XVI. *De matrimonio contracto contra interdictum Eccleſiæ.*

VNdecimum vitium eſt, ſi contra Eccleſiæ ſeu judicis Eccleſiaſtici interdictum nuptiæ celebratæ ſint. Hoc caſu matrimonium, quamvis recte contractum non ſit, tamen, niſi juſta diremptionis cauſa ſubſit, non dirimitur, ſed inobedientibus pœnitentia imponitur. Finge, cum quidam dicerentur eſſe cognati in gradu prohibito, judicem vetuiſſe ne nuptiis jungerentur, donec de cognationis impedimento cognitum & pronunciatum eſſet: hos tamen contra dictam prohibitionem nuptias celebraſſe. certe ſive ſint, ſive non ſint in gradu prohibito cognati, pœnitentiam ſubibunt: matrimonium vero ita demum diſſolvetur, ſi cognati in gradu prohibito deprehendantur. *cap.* 1. & 2. Perpurgata eſt prima de matrimonio quæſtio an valeat.

XVII. *Qui filii ſint legitimi.*

1 SEquitur ſecunda quæſtio, qui ſint matrimonii effectus. Pri-
2 mus effectus eſt, quod filii ſunt legitimi. ¶ Nota primo filios naſci vel ante matrimonium, vel ſtante matrimonio, vel poſt illud diſſolutum. Primo caſu non naſcuntur legitimi, ſed legitimantur per ſubſequens matrimonium, dummodo eo tempore, quo procreati ſunt, nuptiæ inter eorum parentes celebrari potuiſſent. *c.* 1. & 6. & *C. de natural. lib. l. cum quis.* 10. & *l. ſeq. Inſt. eo.* §. *ult.* Secundo caſu legitimi ſunt, etiamſi matrimonium ſit clandeſtinum, dummodo poſtea ſit ab Eccleſia approbatum. *c. quod nobis.* 9. Idem dicendum, ſi matrimonium jure non valeat, dummodo alterutro conjuge impedimentum ignorante contractum ſit in facie Eccleſiæ. *c. pervenit.* 11. & *cap. pen.* Idem dicendum, ſi liberi ſuſcepti ſint ex parentibus infidelibus, qui contraxerunt in gradu ſuis legibus permiſſo, lege autem Canonica prohibito. *c. ult.* Tertio caſu ita demum ſunt legitimi, ſi
3 concepti ſint tempore matrimonii. *c.* 2. ¶ Nota ſecundo tria eſſe legitimationum genera, videlicet per ſubſequens matrimonium, per oblationem curiæ, & per reſcriptum principis: quæ expoſui in Analyſi *Inſt. ad* §. *ult. de nuptiis.*

XVIII. *Qui matrimonium accuſare poſſunt, vel contra illud teſtificari.*

SEcundus effectus eſt, quod conjuges ſimul habitare, & alter alteri matrimoniale debitum reddere tenetur. Hic effectus

ctus tollitur vel ante, vel poſt conſummatum matrimonium: & vel ſublato, vel manēte matrimonio. Ecce enim, ſi matrimonio nondum conſummato, vel ambo conjuges, vel alteruter, etiam altero inſcio vel invito, ad religionem tranſire velit, omnino matrimonium tollitur. *ſup. de conv. conjug. c. 2. & c. ex parte tua. 14. verſ. nos tamen.* Si vero inter fideles matrimonium contractum ſit, licet copula ſecuta fuerit; tamē ſi alter ad fidem tranſierit, alter autem, qui in infidelitate manſit, vel nullo modo, vel non ſine blaſphemia divini nominis, vel ut fidelem ad peccatum mortale pertrahat, cum eo morari velit: fidelis divortium facere, & ad alias nuptias tranſire poteſt. *c. quanto. 7.* Ob ſpiritualem autem, vel carnalem fornicationem, fit tantum thori ſeparatio, ita ut conjugium nihilominus maneat. *c. 2. & xxvij. q. 2. cap. quod autem. 29. §. ecce. & xxxij. q. 7. cap. 1. & 2.* Hæc autem thori ſeparatio non admittitur, niſi præcedente Eccleſiæ judicio. *inf. t. prox. cap. 3.* Opus igitur eſt, ut in primis matrimonium accuſetur, & cauſa divortii legitime probetur, ut ſententia recte fieri poſſit. Quocirca qui matrimonium accuſare, vel contra illud teſtificari poſſint, hic titulus explanat: quia ſunt hic quædam ſpecialia, ut quia ab accuſando repellitur mulier, quæ per vim deſponſata, poſtea non invita cognita fuerit. *cap. 4.* & is qui denunciati matrimonii tempore tacuit. *cap. 6.* Item conſanguinei & parentes in cauſa matrimoniali teſtificari poſſunt. *cap. 3.*

XIX. *De divortiis.*

PRobato matrimonii impedimento ſeu vitio, divortium conceditur: quo aut matrimonium, aut uſus matrimonii tollitur, ut ſuperiori tit. docui, lege etiam quæ notavi ad hunc titulum in Digeſtis.

XX. *De donationibus inter virum & uxorem, & de dote poſt divortium reſtituenda.*

TErtius effectus eſt, ut ſimplex donatio inter virum & uxorem regulariter non valeat: donatio vero propter nuptias à viro in mulierem collata valeat, ſed ſoluto matrimonio ad virum redeat. *c. pen.* ¶ Quartus effectus eſt, ut dos valeat. *D. de jur. dot. l. 3.* ſed ſimiliter reddi poſt ſolutum matrimonium mulieri debet. *d. c. pen.* quamquam interdum etiam ſtante matrimonio redditur, ut quia vir ad inopiam vergit. *C. de jur. dot. l. ubi. 29.* interdum mulier dotem perdit, ut propter commiſſum adulterium. *c. 4.*

XXI. *De*

XXI. *De ſecundis nuptiis.*

EXpoſiti ſunt effectus omnibus nuptiis communes, præter quos ſunt alii quidam effectus ſecundarum nuptiarum proprii: veluti ne eis benedicatur. *c.1.& 3.* & ne is, qui ſecundas nuptias contraxit, ad dignitates Eccleſiaſticas adſpirare amplius poſſit. *ſup. de bigam.c.3.* & ut nubens intra annum luctus, jure civili notetur infamia. *C.de nupt.l.1.* ſed hæc infamia per *c.pen. & c. ult.* aboletur.

LIBER QVINTVS.

TIT. I. *De accuſationibus, inquiſitionibus & denunciationibus.*

1 POSTQVAM libro tertio clericorum & monachorum, ac libro quarto laicorum propria enarrata ſunt, ſupereſt, ut de clericorum & laicorum delictis & judiciis criminalibus
2 agatur. ¶ Hic tractatus eſt tripertitus, in prima parte agitur de delictis in judicium deducendis: in ſecunda de variis delictorum generibus: in tertia de effectibus delictorum.
3 ¶ Quod ad primam partem attinet, tribus modis delicta in judicium deducuntur, ut delinquentes puniantur, nimirum accuſatione, inquiſitione, & decunciatione. *c.qualiter.24.verſ.contra quos.*
4 ¶ Accuſare eſt delinquentem ad judicem deferre, & criminis probandi onus in ſe recipere, ut crimine probato reus puniatur, non probato accuſator eandem pœnam ſubeat, quam
5 reus convictus ſubiiſſet. ¶ Ac debet accuſatio in ſcriptis proponi ita ut libello accuſator ſubſcribat, ſubjiciens ſe pœnæ ta-
6 lionis, niſi crimen probaverit. *ij.q.3.cap.2.& 3.q.8.* ¶ Inquiſitio eſt, cum judex ex officio, nemine accuſante, diſquirit, an aliquis
7 deliquerit, vel quis delictum admiſerit. ¶ Eſt autem triplex inquiſitio. I. Omnino generalis, ut cum præſes inquirit, an in ſua provincia ſint homines facinoroſi. *D. de offic.præſid.l.congruit.13.in pr.* II. Omnino ſpecialis, qua contra certam perſonam de certo crimine inquiritur. *d.cap. qualiter. & C. de accuſat.l.7.* III. Partim generalis, partim ſpecialis, ut cum Titio occiſo, ju-
8 dex inquirit quis eum occiderit. ¶ Denunciatio eſt criminis ac delinquentis delatio ad judicem ſine inſcriptione, & ſine onere criminis probandi, proinde ſine metu pœnæ talionis. *cap.ſuper his.16.*

bis.16. tantum enim denuncians debet jurare de calumnia, &
nominare teſtes criminis conſcios, ut notavi *in Epit. juris diſ-*
put.30. ¶ Vbi etiam expoſui differentiam inter jus civile & jus 9
canonicum, quod illo certæ tantum perſonæ publicæ, hoc au-
tem jure omnes denunciare poſſunt. ¶ Hæc intellige de de- 10
nunciatione judiciali, de qua agitur etiam in *l. 6.§.pen.D.ad*
Turpil & l.7.C.de accuſat. Alia eſt denunciatio Chriſtiana, ſive
Euangelica, quæ fit ad emendationem & bonum animæ, ut cum
mulier occultum mariti adulterium ſacerdoti denunciat. *ij.q.1.*
*cap.ſi peccav.*18.*& xxxij.q.*5.*cap.ult.* Alia eſt denunciatio cano-
nica, ad impediendum, ne quid illicitum fiat: veluti ſi quis de-
nunciet eos, qui matrimonium contrahere volunt, eſſe de gra-
du prohibito. *ſup.de ſponſal.c.cum in tua.*27.*& de deſponſ. im-*
*pub.c.ad diſſolvend.*13.*& de clandeſt.deſponſ.cap.ul.* ¶ Nota, quod 11
accuſationem legitima debet præcedere inſcriptio, qua accuſa-
tor ſe ſubjicit pœnæ talionis, niſi crimen peregerit: denuncia-
tionem charitativa monitio, ut denunciandus ſe corrigere poſ-
ſit, antequam denuncietur: inquiſitionem clamoſa inſinuatio,
ne temere in aliquem innocentem inquiratur, qui de crimine
non ſit diffamatus. *d.cap.qualiter.*24.*in ſi.* Hæc dicta ſint de ac-
cuſatione, inquiſitione, & denunciatione.

II. *De calumniatoribus.*

SEquitur, ut varia criminum ſeu delictorum genera explice- 1
mus. Eſt autem crimen vel proprium accuſatoris ſeu defe-
rentis crimen, vel proprium accuſati ſive denunciati, vel utri-
que commune. Accuſatoris & denunciantis proprium delictum
eſt calumnia. ¶ Calumniator accipitur tribus modis, quos ex- 2
poſui *D.hoc tit.* ſed hic calumniator accipitur, ut *in tit.D.ad ſe-*
natuſconſ.Turpill. pro eo, qui falſa crimina ſciens intendit. Hic
infamia notatur. *ij.q.*3.*cap.*1. & regulariter pœna talionis affici-
tur, id eſt, ea quæ reo inflicta fuiſſet, ſi crimen probatum fuiſ-
ſet. *ead.q.cap.*2.*&* 3.*& quaſt.*8.*cap.*3.*&* 4. ut etiam jure civili
cavetur, ſicuti docui *ad tit.D.ad Senatuſconſ.Turpill.* Subdiaco-
nus autem calumnioſe accuſans diaconum, officio ſubdiacona-
tus privatur, & verberibus publice caſtigatus in exilium mitti-
tur. *cap.* 1. Denunciator vero in probatione criminis deficiens,
ab officio & beneficio ſuſpenditur, donec oſtenderit ſe non ca-
lumniandi animo ad denunciationem proceſſiſſe. *cap.*2.

III. *De ſimonia, & ne aliquid pro ſpiritualibus exigatur vel promittatur.*

1 SEquuntur crimina, quæ accuſato ſive denunciato objiciun-
tur. Hæc vel ſunt contra primam, vel contra ſecundam ta-
2 bulam decalogi.¶ Contra primam tabulam ſunt ſeptem crimi-
na; quorum primum eſt ſimonia, cujus definitio in poſteriori
hujus rubricæ parte indicatur. Simonia namque eſt crimen,
quod tunc admittitur, cum aliquid pro ſpiritualibus exigitur,
vel promittitur.Sed ſpiritualium appellatione intellige,non ſo-
lum res proprie ſpirituales, ut conſecrationes, benedictiones,
Sacramentorum diſtributiones. *cap.non ſatis.*8.*cap.cum in Ec-
cleſiæ.*9.*cap.nemo.*14.*c.ea quæ.*16.*cum ſim.*ſed etiam res ſpiritua-
3 libus adnexas,ut præbendas.*inf.q.*3.*cap.ſi quis objecerit.*¶ Dici-
tur autem ſimonia à Simone mago, qui primus in novo teſta-
4 mento hoc ſcelus admiſit.*inf.q.*1.*cap.qui ſtudet.*11.¶ Ac dividi-
tur I.In conventionalem,& mentalem.Conventionalis eſt,cum
aliquid datum eſt,aut de dando convenit.*ſup.de confeſſ.c.*2. ita-
que hæc Simonia duobus modis committitur,qui in hac rubri-
ca exprimuntur:nam qui aliquid Eccleſiaſticum confert, inter-
dum pro eo pecuniam præſentem exigit,interdum promiſſione
contentus eſt.Mentalis Simonia eſt,cum nullum factum inter-
ceſſit,ſed ſola prava dantis aut recipientis mens & intentio.*cap.
tua nos.*24.*& c.ult.*II.In tria genera:quia triplex eſt genus mu-
neris, quod eſt Simoniæ cauſa, aliud enim eſt munus ab obſe-
quio,id eſt,ſervitus indebite præſtita:aliud munus à manu, hoc
eſt,pecunia:aliud munus à lingua, nempe laus & favor. *inf.q.*1.
*cap.nonnullis.*115. Pecuniæ appellatione intellige quicquid ho-
mines poſſident.*inf.q.*3.*c.*6. ſive ſit res corporalis mobilis, vel
immobilis,ſive incorporalis. *D.de verb.ſignif.l.pecuniæ nomine.*
5 222. ¶ Nota primo, aliquem dici ſimoniace electum, etiam ſi
quid eo ignorante datum vel promiſſum fuerit. *cap. nobis fuit.*
6 27. ¶ Nota ſecundo, ſimoniam eum non committere, qui ali-
quid ſponte offert,non ut hac ratione aliquid ſpirituale aut ſpi-
7 rituali adnexum acquirat.*d.c.tua nos.*¶ Nota tertio,alios ſimo-
niace ordinari à ſimoniacis, alios ſimoniace à non ſimoniacis,
alios non ſimoniace à ſimoniacis. *inf.q.* 1. *c.ſtatuimus ut ſicut.*
8 107.§.*ult.& cann.ſeqq.*¶ Hoc crimen multis modis coërcetur.
I. Simoniace ordinantes vel ordinati deponuntur. *c. conſulere.*
38. *& inf.q.*1. *c. quos conſtiterit.* 6. *& cap. ſtatuimus decretum.*
108.II. A ſimoniacis licet non ſimoniace ordinati,tamen depo-
nuntur,

nuntur, niſi probent ſe, cum ordinarentur, neſciviſſe eos eſſe ſimoniacos, eoſque pro Catholicis fuiſſe habitos in Eccleſia. *c. de ſimoniacè.* 22. *& inf. q.* 1. *d. c. ſtatuimus decretum.* 108. *& cann. ſeqq.* III. Qui pecunia aliquid Eccleſiaſticum redemit, & qui ab eo accepit, & qui pro eo interceſſit, infamia notantur. *inf. q.* 3. *c. ult.* IV. Qui in hoc crimine perſeverant, perpetuo anathemate feriuntur. *d. q.* 3. *cap. ſi quis dator.* 2. V. Pecunia accepta reſtituitur. *d. c. ſi quis dator*, id eſt, confiſcatur. *gloſſ. ibid.*

IV. *Ne prælati vices ſuas, vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant.*

SImoniæ ſpecies eſt, cum prælatus juriſdictionem ſuam. *c.* 1. 1
& 2. vel Eccleſiæ regimen ſub annuo cenſu concedit. *c.* 3. quamquam fructus Eccleſiarum licite ſub annuo cenſu conceduntur. *c.* 4. ¶ Quod ad pœnam attinet, I. Is qui vices prælati 2
vel Eccleſiæ adminiſtrationem ſuſcepit, officio ſuſcepto privatur. *d. cap.* 1. & à clero removetur. *d. cap.* 2. II. Epiſcopus, qui officium ſimoniace contulit, conferendi illud officium poteſtate privatur. *d. cap.* 1. III. Epiſcopus, quo ſciente & diſſimulante, id à ſubditis perpetratum eſt, canonicæ pœnæ ſubjicitur. *d. c.* 2. id eſt, duobus menſibus excommunicationi ſubjacet. *inf. q.* 2. *c. quicquid.* 120. IV. Epiſcopo ſubditus, qui eo ignorante deliquit, ſi ſit presbyter, quatuor menſium excommunicatione plectitur, ſi diaconus, trium menſium excommunicationem ſuſtinet, ſi ſubdiaconus vel alius clericus, arbitraria pœna & excommunicatione plectitur. *d. cap. quicquid.*

V. *De magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.*

SImoniæ ſpeciem præ ſe fert Abb. *in cap.* 1. licet proprie non 1
ſit ſimonia, Innocent. *in cap.* 2. cum docendi licentia pro pretio conceditur. ¶ Is, qui docendi munere fungitur, magiſter 2
vocatur, eo quod magis quam alii monet ac monſtrat, ut Paulo Iuriſconſulto placet *in l. cui præc.* 57. *D. de verb. ſignif.* ¶ Huic 3
debet Eccleſia cathedralis de beneficio proſpicere, ut clericos & pauperes gratis doceat. ¶ Qui vero aut docendi licentiam 4
vendit, aut idoneæ perſonæ licentiam docendi petenti interdicit ne doceat, beneficio Eccleſiaſtico privatur. *cap.* 1. *& tot. tit.* Hucuſque de ſimonia.

VI. *De Iudæis, Saracenis & eorum ſervis.*

1 SEcundum crimen contra primam decalogi tabulam eſt Iudaiſmus: tertium eſt Saraceniſmus: de quibus conjunctim hoc titulo pertractatur. Vtiumque eſt gentis vel religionis no-
2 men. ſed poſterior ſignificatio hîc accipi debet. ¶ Iudæi dicti ſunt à tribu Iuda, in qua Deus regnum Iſraëliticum uſque ad Chriſti tempora conſtituit, & quæ fere ſola permanſit aliis in
3 captivitatem abductis. ¶ Iudæos hîc vocamus eos, qui veteri teſtamento ad literam ſuperſtitioſe intellecto fidem habent,
4 novum autem rejiciunt. ¶ Saraceni dicuntur, non à Sara Abrahæ uxore, ut ipſos aſſerere ait Hoſtienſ. *de Saracen. num. 2.* nec à Samaria, ut vult Specula. *h. tit. in fi.* ſed à Saraca regione Arabiæ,
5 Stephano teſte. ¶ Saracenos accipiunt Doctores noſtri pro paganis, & ſane pagani ac Sacraceni promiſcue in hoc tit. accipi videntur, quamquam proprie loquendo, pagani, ſeu gentiles, vel Græci dicuntur, qui neque vetus neque novum teſtamentum adgnoſcunt: idola autem colunt, eique ſacrificant, ut expoſui Methodic. *lib. 1. tit. 1.* §. 35. ac plura de eis notavi *eodem lib. ſub titulo de paganis.* Saraceni autem utrumque teſtamentum ſaltem ex parte admittunt, ſed multifariam peccant, præcipue quod Chriſtum Dei Filium & humani generis unicum redemptorem non fatentur, &, ne Chriſtianam veritatem admittere cogantur, loca erroribus ſuis contraria, à nobis corrupta
6 fuiſſe aſſerunt, ut Mahometiſtæ. ¶ Iudaiſmi pœnæ hæ ſunt. I. Iudæi non poſſunt novas ſynagogas extruere. *c. 3. & 7. & C. eo. l. ult. §. 1.* II. Legatum univerſitati Iudæorum relictum, pro non ſcripto habetur. *C. eo. l. 1.* III. Iudæi ad honores non admittuntur. *C. eod. l. ul. in pr. & §. ult. de hæret. l. Manich. undique. 12. & D. de decur. l. 3. §. ult.* IV. Non poſſunt liberos ſuos Chriſtianos exheredare, ſed ab eis offenſi, tamen legitimam; non offenſi autem integram quæ ab inteſtato debetur, portionem eis relinquere tenentur. *C. de hæretic. l. hæretici patres. 12.* V. Non poſſunt habere mancipium Chriſtianum. *c. 1. & 2. & D. ne chriſt. mancip. hæret. vel Iud. vel pag. hab. l. 1. & 2.* VI. In diebus dominicæ Paſſionis prodire in publicum vetantur. *cap. in nonnull. 15. §. in dieb.* VII. In die paraſceues coguntur habere oſtia & feneſtras clauſas *c. 4.* VIII. Non habent cum Chriſtianis jus connubii. *28. q. 1. c. cave. 15. & ſeqq. & C. h. tit. l. 6.* immo eorum convivia & conſortium Chriſtiani vitare debent. *ea. q. c. ſæpe. 12. & cann. ſeqq.* IX. Si quem Chriſtianum circumcidant, vel ad ſuam religionem

gionem traducere conentur, capitali pœna afficiuntur. *C.h.tit. l.16.& l.18.* nec dubito, quin ultimo ſupplicio afficiendus ſit, qui Chriſtiana religione deſerta, ad Iudaiſmum tranſit. ¶ Ex his 7
pœnis quædam ad Saracenos ſeu paganos producuntur, veluti ne Chriſtianum mancipium habeant. *c.5.& C.ne haret.vel Iud. vel pag.chriſt.mancip.hab.l.2.*

VII. *De hæreticis.*

QVartum crimen eſt hæreſis, de qua dixi *tit.C.de hæreticis.*

VIII. *De ſchiſmaticis, & ordinatis ab eis.*

QVintum crimen eſt ſchiſma, quod ſciſſuram ſignificat, à 1
Græco verbo σχίζειν, quod ſcindere ac dividere ſignificat, quia ſchiſmatici dividunt unitatem Eccleſiæ. 24. *q.1.cap.ſchiſma.*33.à cujus vinculo ſe ſeparant. 7.*q.1.c.Novatianus.*6. ¶ Ita- 2
que ſchiſma & hæreſis definitione differunt: ſed ſubjecto fere non differunt: quoniam hæretici ſibi falſa dogmata cõfingunt, ſchiſmatici ſe ab Eccleſia ſeparant: cæterum ſchiſmatici aliquam hæreſim confingere ſolent, ut recte ab Eccleſia receſſiſſe videantur. 24.*q.3.cap.inter hæreſim* 26. ¶ Pœnæ ſchiſmatico- 3
rum hæ ſunt. I. Iactura ſalutis æternæ: quia tales nec vinculis peccatorum abſolvi, nec januam poſſunt regni cœleſtis ingredi. 24.*q.1.c.quicumque.*26. & neque baptiſmus, neque eleëmoſyna, neque matyrium eis prodeſſe poteſt, quominus æternum ignem cum diabolo & Angelis ejus patiantur. *ſup.de hæret.c.*3. II. Depoſitio, excommunicatio, & bonorum confiſcatio. *inf.lib. 6.c.un.& diſt.*23.*c.in nomine Domini.* III. Qui ſponte juramentum de tenendo ſchiſmate præſtiterunt, à ſacris ordinibus & dignitatibus ſuſpenduntur. *c.1.in fi.* IV. Ordinationes, & beneficiorum collationes, & rerum Eccleſiaſticarum alienationes per ſchiſmaticos factæ, irritæ ſunt. *cap.* 1. ideoque ordinati à ſchiſmaticis repelluntur ab officio, niſi cũ eis diſpenſaverit, qui diſpenſandi poteſtatem habet. *c.2.* Ad hanc quartam pœnam reſpicit poſterior rubricæ pars, quæ eſt de ordinatis à ſchiſmaticis.

IX. *De apoſtatis & reiterantibus baptiſma.*

SExtum crimen eſt apoſtaſia, de qua dixi ad *t. C. de apoſtatis.* 1
¶ Septimum crimen eſt anabaptiſmus, id eſt, ſacri Baptiſmi 2
iteratio, de qua dixi ad *tit.D.ne ſanctum Baptiſma iteretur.* Hactenus de criminibus contra priorem Decalogi tabulam admiſſis.

X. *De his qui filios occiderunt.*

1 SEquuntur crimina contra poſteriorem Decalogi tabulam. Hîc omittitur primum hujus tabulæ præceptum, Honora
2 patrem tuum & matrem tuam. ¶ Contra ſecundum præce-
3 ptum eſt homicidium.¶ Cujus duo ſunt genera:nimirum parri-
4 cidium, & ſimplex homicidium. ¶ Parricidii ſpecies eſt ſi quis filium ſuum occidat:de quo crimine dictum eſt *C.de his qui parent.aut liber.occid.*

XI. *De infantibus & languidis expoſitis.*

FIlium necare videtur etiam is, qui infantem aut languidum exponit,vel ab alio exponi patitur,ſive expoſitionem ab alio factam ratam habet:ideoque jus patriæ poteſtatis amittit. *c.un. & de agnoſc.& alen.lib.l.*4.

XII. *De homicidio voluntario, vel caſuali.*

1 SImplex homicidium partim eſt voluntarium, quod aliquis ſponte committit ; partim fortuitum ſeu caſuale, quod ali-
2 quis,præter ſuam voluntatem,caſu aliquo perpetravit.¶ Homicidium voluntarium, ſi dolo commiſſum ſit, lege Cornelia de ſicariis punitur.ſi culpa,quamvis lata, tamen mitius coërcetur, nec ad legem Corneliam pertinet. *D.ad legem Cornel.de ſicar.*
3 *l.*4.§.1.*& l.*7. ¶ Homicidium caſuale imputatur ei,qui culpam admiſit.eo quod operam dabat rei illicitæ, vel cum operam daret rei licitæ, non omnem, quam potuit, diligentiam adhibuit.
4 *cap.* 7.*&* 8. ¶ Impune autem aliquis occiditur ex juſta cauſa, veluti ſi quis latronem inſidiantem interfecerit, cum aliter ſe tueri non poſſet. *c.* 2.

XIII. *De torneamentis.*

NOn ſolum homicidium jure prohibetur, ſed etiam ea, per quæ ad homicidia perveniri ſolet. Hæc vero plura ſunt. Primum ſunt torneamenta, id eſt, nundinæ vel feriæ,in quibus milites ex condicto convenire ſolent, & ad oſtentationem virium ſuarum& audaciæ temere congredi. *c.*1. unde non ſolum occidens punitur,ſed etiam occiſus, licet enim vulnerato concedatur pœnitentia,tamen, ſi moriatur, Eccleſiaſtica ſepultura carebit, niſi caſu ſit occiſus, cum non ludendi cauſa ad torneamentum venerit.

XIV. De

XIV. *De clericis pugnantibus in duello.*

SEcundũ crimen eſt duellum, id eſt, ſingulare certamen, quod Græco vocabulo monomachia vocatur. 2.*q.* 4.*c. monomachiam.* 23. Iure quidem Langobardico ad veritatem occultam eruendam conceditur, ſed hanc legem eſſe iniquam, à ſe tamen propter Langobardorum conſuetudinem non poſſe prohiberi, conqueritur Rex Lutprandus Langobard.*c.recolimus.*23.*de homic.liber.homi.* jure igitur Canonico recte duellum prohibetur. *d.c.monomachiam.& inf.de purgat.vulga.c.*1. & 2. quia (ut ait dicto loco Lutprandus) multi per pugnam ſine juſta cauſa ſuam cauſam perdiderunt, unde clericus, qui duellum obtulir, vel oblatum ſuſcepit, irregularitatem incurrit, ac deponi debet: niſi morte vel membri mutilatione non ſecuta, cum eo miſericorditer diſpenſetur.*c.*1.& 2.

XV. *De ſagittariis.*

TErtium crimen eſt ars ſagittariorum, & baliſtariorum: qua adverſus Chriſtianos, & Catholicos uti non licet. *c. un.*

XVI. *De adulteriis & ſtupro.*

DIctum eſt de crimine contra ſecundum præceptum ſecundæ tabulæ. Tertium vero præceptum eſt, *Non mœchaberis:* contra quod adulteria & ſtupra committuntur, de quibus dixi ad *tit. D. ad leg. Iul. de adult.*

XVII. *De raptoribus, incendiariis, & violatoribus Eccleſiarum.*

QVartum præceptum eſt, *Non furaberis.* Cui repugnat furtum improbius, quod Doctores qualificatum appellant, & furtum ſimplex proprie dictum, & uſura. ¶ Furtum qualificatum eſt multiplex. ¶ Prima ſpecies furti qualificati eſt rapina. rapina eſt rerum: raptus perſonarum, ut virginum, ab utroque crimine raptores denominantur. Rapina quoque aut ſimplex eſt, aut qualificata ſive improbior, ut cum ex incendio rapitur, vel Eccleſia violatur. Ac de his omnibus ſub hoc titulo agitur. Nos de raptu egimus ad titulum *C.de raptu virg.* de ſimplici rapina ad *tit.D.vi bon.rapt.* de rapina ex incendio, ad *tit.D.de incend.rui.naufr.* violatio autem Eccleſiæ eſt ſacrilegium, de quo dixi ad *tit.D.ad leg.Iul.pecul.*

Note: right margin numbers 1, 2, 3 stand beside the first, third and fourth lines of this paragraph.

XVIII. *De furtis.*

FVrto qualificato ſubjicitur furtum ſimplex, de quo dixi ad hunc titulum in Digeſtis.

XIX. *De uſuris.*

1 CVm rapina & furto tantam affinitatem habet uſura, ut qui uſuram accipit, rapinam facere dicatur. 14. *q.*4.*c.ſi quis*
2 *uſuram*.10.¶ Vſuræ vocabulum multis modis accipi, hic autem ſumi pro delicto, id eſt, pro uſura illicita & improbata, notavi *D.hoc tit.* ubi etiam egi de uſuris, prout uſura eſt ſortis acceſſio:
3 nunc de ea dicendum, quatenus inter delicta numeratur.¶ Nota primo duplicem differentiam inter jus civile, & jus canonicum. I. Ius civile uſuram late accipit pro acceſſione ſortis ſive licita ſive illicita: jus autem canonicum anguſte accipit pro uſura illicita, quemadmodum & vulgus loquitur: ut enim jus canonicum jure civili eſt recentius, ita etiam recentiori ſermone, non puro, puta Latino utitur: nec ſolum utitur vocabulis Barbaris, *guerra, truga*, ut & ſimilibus, ſed etiam abutitur Latinis, ut ſponſalibus, ſicut expoſui *ſup.ad tit. de ſponſal.& nupt.*& uſura, ut hîc. II. Intereſſe non ſolum jure civili peti poteſt, ſed etiam jure canonico. *ſup. de fidejuſſ.c.*2. proinde uſuræ compenſatoriæ hoc jure permittuntur. Abb. & alii *in c.conqueſtus. h.t. glo.& Doctores in l.*4.*C.eo.* eatenus igitur permittuntur, quatenus intereſt. ſed quia ejus quod intereſt, difficilis eſt probatio, jus civile hujus difficultatis tollendæ, & litium minuendarum gratia permiſit certas uſuras loco ejus quod intereſt: quarum uſurarum obligatione conſtituta, non habetur amplius ratio ejus quod intereſt, ſed quæritur duntaxat, quantum promiſſum ſit, dummodo non ſit promiſſum ultra quantitatem jure definitam. Ius vero canonicum ad conſcientiam reſpiciens, & ut turpe lucrum prohibeat, non admittit certam quantitatem uſurarum: ſed eas eatenus ſuſtinet, quatenus creditoris intereſt non carere ſua pecunia. Itaque neutrum jus ratione caret. Qui vero uſuras jure civili permiſſas exigit, contra jus canonicum non peccat, neque uſurarius hoc jure dicitur niſi plus exigat, quam
4 ſua interſit. ¶ Nota ſecundo uſuram hîc accipi pro quocumque lucro ſorti accedente: adeo ut ſi quis (exempli cauſa) merces ſuas carius vendat, aut fructus rei pignoratæ ſibi lucretur,
5 uſuram committere dicatur. *c.*1.*& c.conſuluit.*10. ¶ Porro uſura dividitur in conventionalem, de qua expreſſe convenit, & mentalem,

mentalem,cum aliquis ea mente contrahit,ut aliquid ultra ſor-
tem recipiat,omni conventione ceſſante. *d.c.conſuluit*. ¶ Vſu- 6
rarii variis pœnis afficiuntur, quas Hoſtienſ. *num.* 10. ad tria
genera refert. partim enim imponuntur à canone,partim à ju-
dice, partim ab adverſario. ¶ Pœna à canone uſurariis manife- 7
ſtis multiplex infligitur. I. Niſi uſuras acceptas reſtituant,vel de
eis reſtituendis caveant, ad communionem altaris non admit-
tuntur. II. Si in hoc peccato deceſſerint,Chriſtiana ſepultura
privantur. III. Eorum oblationes ab Eccleſia non accipiuntur.
IV. Teſtamenta eorum non valent.*c.3.& inf.li.6.c.2.* ¶ Iudex 8
quoque uſurarios punit. nam laicos uſque ad dignam ſatisfa-
ctionem vinculo excommunicationis adſtringit. *c. præterea.* 7.
clericos ab officio ſuſpendit, & in delicto perſeverantes depo-
nit,atque à clero dejicit. *diſt.47.c.1.& 2.& 14.q.4.c.canon.3.c.*
*ſi quis oblitus.2.& c.quoniam.*8. Inſuper uſurarium cogit ratio-
nes ſuas adverſario edere. *Clem.un.§. cæterum.* Præterea nemo
pati debet,ut uſurarii alienigenæ in ſuis terris habitent, ſed eos
expellere debet.*inf.lib.6.c.1.* ¶ Nocet etiã uſurario exceptio ab 9
adverſario oppoſita, ut puta ſi quis impetraverit literas de uſu-
ris ſibi reſtituendis, vel de fructibus à creditore in ſortem im-
putandis, harum literarum beneficio non fruetur, niſi prius re-
ſtituerit uſuras,quas aliquando extorſit.*c. quia fruſt.*14. ¶ Non 10
ſolum autem uſurarii puniuntur, ſed etiam eorum fautores. Et
I. Qui ab uſurario impœnitente oblationem acceperit, aut
eum ad confeſſionem admiſerit, aut abſolverit. II. Qui eum
Eccleſiaſticæ ſepulturæ tradiderit. *c.3.& inf.lib.6.c.2.* III. Qui
ejus teſtamento interfuerit.*d.c.2.* IV. Qui pro fœneratoribus
ſtatutum ordinarit, fecerit, ſcripſerit, dictarit, vel ſecundum
id judicaverit. *Clem.un.in pr.* V. Qui aſſerit fœnerari non eſſe
peccatum.*d.Clem.un.§.ſane.* Hactenus de delictis contra quar-
tum præceptum ſecundæ tabulæ Decalogi.

XX. *De crimine falſi.*

CONtra quintum præceptum eſt crimen falſi, de quo dixi *D. de leg. Cornel. de falſ.*

XXI. *De ſortilegiis.*

ETiam in ſortilegio falſitas ineſt.¶Sortilegi proprie ſunt,qui 1
ſub nomine fictæ religionis per quaſdam, quas ſanctorum 2
ſeu Apoſtolorum ſortes vocant, divinationis ſcientiam profi-
tentur, aut quarumcumque ſcripturarum inſpectione futura

3 promittunt. 26.*q*.1. *c.un.* ¶ Pœna varia eſt pro ratione delicti,
4 & ferè arbitraria. *c.* 2. ¶ Expoſita ſunt crimina quæ accuſato objiciuntur contra præcepta Decalogi admiſſa.

XXII. *De colluſione detegenda.*

1 COlluſio vero commune accuſatori & accuſato crimen eſt: ſiquidem colluſio nihil aliud eſt, quam occulta conven-
2 tio eorum, qui inter ſe judicio contendere ſimulant. ¶ Extat idem titulus *de colluſione detegenda lib.* 7.*Codicis*: ſed ibi agitur de ſola colluſione pertinente ad ſtatum liberti: hic vero de omni colluſione, præſertim de ea, quæ ad cauſas criminales per-
3 tinet. ¶ Pœnas colluſionis duas reperio. I. Abſolutio per colluſionem facta non obeſt quominus eodem crimine reus accuſari, vel in eum inquiri poſſit. *c. ult.* II. Qui in cauſa beneficiali colluſit, beneficio privatur. *c.* 3.

XXIII. *De delictis puerorum.*

HVcuſque tractatum eſt de quarumcumque perſonarum criminibus: deinceps conſiderantur certarum perſonarum delicta, ut puerorum, & clericorum: in quibus ſunt quædam ſpecialia. In pueris ſpeciale eſt, ut ſi pubeſcere cœperint, puniantur quidem, ſed mitius quam alii ætate provecti. *c.* 1. *&* 2.

XXIV. *De clerico venatore.*

1 IN clericis autem ſpeciale eſt, ut ſint clericorum quædam propria delicta. quorum primum eſt venatio, id eſt, ferarum beſtiarum, aut volucrum canibus & avibus perſecutio. *c.*1. *& ſup.*
2 *ne cler. vel monach.c.*1. *& diſt.* 34.*c.*2. 3. 4. ¶ Quod ad pœnam attinet, Epiſcopus tribus menſibus, presbyter duobus menſibus à communione, diaconus ab omni officio ſuſpenditur. *c.*1.
3 ¶ Nota piſcationem clericis concedi. *ſup.de fer.c.* 3 quia multi fuerunt ſancti piſcatores; nullos autem ſanctos legimus fuiſſe venatores. *diſt.* 86. *c. Eſau.* 12.

XXV. *De clerico percuſſore.*

1 SEcundum clericorum delictum eſt percuſſio. Cujus pœna eſt ſuſpenſio ab officio, & niſi monitus ſe corrigat, de-
2 gradatio. *cap.* 1. ¶ Percuſſionem intellige corporalem & propriè dictam. Alia eſt percuſſio ſpiritualis, cum doctor ſermone inutili conſcientiam infirmorum percutit. *diſtinct.* 45.*c. ultim.*

XXVI. *De*

XXVI. *De clerico maledico.*

SIc inſcribitur hic titulus in quibuſdam libris, & in antiquis codicibus, rectius quam in vulgatis, *de maledicis:* quia nunc ex profeſſo agitur ſpecialiter de clericis, etſi quædam obiter adſperguntur de laicis. *c.*2. ¶ Tertium igitur delictum clericorum eſt maledictum, id eſt, cum quis aſſerit alteri malum ineſſe, quod non ineſt; vel negat ineſſe bonum, quod ineſt. ¶ Quocirca duæ ſunt ſpecies maledicti: altera affirmativa, veluti, *Tu es ſpurius, tu es latro:* altera negativa, veluti, *Tu non credis in Deum, tu non fungeris officio tuo.* ¶ Cum autem maledictum in Deum, vel in beatā Virginem, vel in ſanctos confertur, proprie vocatur blaſphemia *cap.*2. *&* 11.*q.*3.*cap. non ſunt.*54. ubi certa pœnitentia una cum pœna numaria blaſphemis imponitur, cum ex Pii Papæ decreto blaſphemus, ſi clericus eſſet, deponeretur; ſi laicus, anathemate feriretur. 22.*q.*1.*cap. ſi quis per capillum.* 10. Aliæ pœnæ ſtatuuntur Lateranenſi Concilio ſub Leone x. anno 1514. Iure autem civili blaſphemus ultimo ſupplicio afficitur. *Nov.* 77. Ob hanc jurium & ob circumſtantiarum varietatem communis Doctorum opinio eſt, blaſphemiæ pœnam eſſe extraordinariam. Maledictum in homines punitur pro qualitate delicti. *cap.*1. ut expoſitum eſt ſub *tit. de injur.* nam maledictum eſt injuriæ ſpecies.

1
2
3
4

XXVII. *De clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrante.*

QVartum delictum eſt, ſi clericus miniſtret, qui miniſtrare ob aliquam ex ſequentibus cauſis non debet. ¶ Prima cauſa eſt, ſi ſit excommunicatus, vel depoſitus, vel interdictus. ¶ Si excommunicatus miniſtret, deponitur. *cap.*3.5.6. & retro depoſitus miniſtrans excommunicatur. *c.*1. & 2. Itē interdictus miniſtrans deponitur. *d.c.*3. ¶ Nota interdum augeri pœnam, ut in eum qui monitus non deſiſtit: hic enim in exiliū mittitur. *d. c.*2. interdū minui, ut propter multitudinē delinquentiū. *cap.*4.

1
2
3
4

XXVIII. *De clerico non ordinato miniſtrante.*

SEcunda cauſa eſt, ſi clericus non ſit ordinatus. Hic ab Eccleſia abjicitur, nec amplius ordinatur. *c.* 1. verum diaconus, qui miſſam celebravit, ad ſacerdotium non promovetur, & à diaconatu ad tempus ſuſpenditur: ſed in beneficio poterit ad tempus diſpenſari. *cap.* 2.

XXIX. *De clerico per ſaltum promoto.*

TErtia cauſa eſt, ſi clericus non gradatim, ſed per ſaltum, id eſt, à minori ad majorem omiſſo medio ſit promotus. Cum enim hæc ordinatio non valeat, hic puniendus eſt, ut clericus qui non ordinatus miniſtravit. Si tamen per ignorantiam ſe promoveri curaverit, peracta ob negligentiam pœnitentia poteſt medium ordinem accipere, & cum eo miſericorditer diſpenſatur, ut in majori ordine miniſtrare poſſit. *cap. un.*

XXX. *De eo qui ordinem furtive accepit.*

QVarta cauſa eſt, ſi clericus clam & furtive ordinem acceperit. Hic nec in ſuſcepto ordine miniſtrare, nec ad ſuperiores aſcendere poteſt, niſi cum eo diſpenſetur. Diſpenſare autem poteſt ſolus Papa, ſi contra hoc facientes lata erat excommunicatio: alioquin etiam Epiſcopus, & Abbas poterunt diſpenſare. *c.* 1.

XXXI. *De exceſſibus prælatorum, & ſubditorum.*

1 COnditor decretalium utitur recto ordine ab univerſalibus ad particularia. Quocirca primum egit de delictis quarumcumque perſonarum: poſtea de delictis clericorum. Quoniam igitur clericorum alii ſunt prælati, alii ſubditi: nunc ſpecialiter de horum delictis pertractat, quatenus non funguntur officio, quod ſibi invicem præſtare debent. Peccat enim prælatus cum excedit officium ſuum erga ſubditos: & peccant ſub-
2 diti, cum excedunt officium ſuum erga prælatos. ¶ Officium ſubditi erga prælatum eſt, ut ei honorem & obedientiam exhibeat. *ſup. de temp. ordin. cap. ad aures.* 5. *& diſt.* 93. *per totum.*
3 ¶ Officium autem prælati erga ſubditos eſt, ut eos tamquam clericos honoret ac diligat, nec ſolum eis præſit, ſed etiam pro-
4 ſit. Lancel. *lib.* 1. *Inſtit. tit.* 24. *in princ.* ¶ Qui contra officium peccarunt, variis modis pro admiſſi qualitate coërcentur.

XXXII. *De operis novi nunciatione.*

EXceſſus ſpecies eſt, cum in detrimentum alterius ædificatur. Quod damnum ne quis patiatur, novum opus nunciare debet ædificanti; de qua nunciatione dixi *D. hoc tit.*

XXXIII. *De privilegiis, & exceptione privilegiatorum.*

1 ALia exceſſus ſpecies eſt, cum privilegiati privilegiis ſibi
2 indultis abutuntur. ¶ Privilegium eſt privata lex, id eſt, privile-

privilegiati propria. ideoque opponitur legi communi. *diſt.* 4. *cap.privilegia.* 4. *&* 25. *q.* 1. *cap.ult.verſ.privileg.namque.* ¶ Conceditur autem privilegium vel perſonæ. *c. ſane.* 9. vel univerſitati, puta monachorum. *c.* 3. *c.quoniam.* 21. *cum ſim.* vel rei, ut Eccleſiæ, vel capellæ. *c. cum capella.* 16. ¶ Privilegio ſuo abutens, eo privatur. *diſt.* 74. *c. ubi iſta.* 7. *&* xi. *q.* 4. *cap. privilegium.* 60. Hucuſque de variis delictorum generibus. 3 4

XXXIV. *De purgatione canonica.*

SVpereſt, ut de effectibus delictorum & criminum dicamus. 1
¶ Primus effectus eſt purgatio: quæ ei imponitur, qui neque 2
legitima probatione, neque ſua confeſſione convictus eſt, *c.* 3. *&* 6. neque crimen notorium admiſit. *c.penult.* de eo tamen apud bonos & graves viros ex veriſimilibus ſuſpicionibus eſt diffamatus. *c.* 4. *&c* 6. *& c.cum in juventute.* 12. ¶ Purgationum duo 3
ſunt genera. Prima eſt purgatio canonica, quæ ſacris canonibus eſt comprobata: ut cum aliquis ſuo de veritate, & compurgantium juramento de credulitate innocentiam ſuam oſtendit. *c.* 5. *& c.de teſt.* 13. ¶ Purgatus crimine liberatur. Qui vero in pur- 4
gatione deficit, legitimis pœnis afficitur. *cap. inter ſolicitud.* 10.

XXXV. *De purgatione vulgari.*

ALtera eſt vulgaris purgatio, vulgo recepta, canonibus autem improbata: ut ferri igniti, aquæ ferventis, aut frigidæ. *ij. q.* 4. *c. Mennam.* 8. aut monomachiæ, de qua dixi *ſup. ad tit. de cleric. in duel. pugnant.*

XXXVI. *De injuriis, & damno dato.*

SEcundus effectus eſt, quod is, contra quem delictum eſt admiſſum, injuriam in honore aut ſalute, aut damnum in bonis ob id patitur.

XXXVII. *De pœnis.*

TErtius effectus eſt pœna, qua criminoſus plectitur. Pœna enim eſt læſio, quæ punit, vindicans quod quiſque commiſit, *de pœnit. diſt.* 3. *cap. pœnitentia eſt quadam.* 4. De pœnis dixi. *D. hoc tit.*

XXXVIII. *De pœnitentiis & remiſſionibus.*

SVnt quædam pœnæ in jure canonico, jure civili incogni- 1
tæ, ut pœnitentia, & excommunicatio, de quibus ſpeciali-
ter

2 ter eſt dicendum. ¶ Pœnitentia eſt quædam dolentis vindicta,
puniens in ſe quod dolet commiſiſſe. Vnde pœnitere ſecundum
Auguſtinum dicitur, quaſi pœnam tenere: quia pœnitens punit
in ſe ulciſcendo, quod commiſit peccando. *d. c. pœnitentia eſt*
3 *quædam.* ¶ Quia vero pœnitentia etiam inter Sacramenta re-
fertur, ideo ejus ſpecies & partes expoſui *ſup. ad t. de Sacram.*
4 *non iteran.* ¶ Effectus pœnitentiæ eſt remiſſio peccati. *de pœni-
tent. diſt. 1. c. quis aliquando.* 86. Idcirco in hoc titulo conjunctim
agitur de pœnitentiis, & remiſſionibus, tanquam de cauſa, &
effectu.

XXXIX. *De ſententia excommunicationis.*

1 EXcommunicatio quoque eſt pœna canonica, non civilis.
2 ¶ Excommunicatio eſt cenſura eccleſiaſtica, qua quis à
3 communione excluditur. ¶ Quæ bifariam dividitur. I. Aut eſt
minor, quæ tantum à Sacramentorum participatione removet
ac proprie vocatur excommunicatio: aut eſt major, quæ non
ſolum à Sacramentorum perceptione, ſed etiam ab Eccleſia &
omni fidelium communione ſegregat. *cap. penult. & iij. q. 4. cap.
ult. & xi. q. 3. cap. ad menſam.* 24. II. Alia eſt excommunicatio
canonis ſeu latæ ſententiæ, (utroque enim vocabulo nuncupa-
tur) ipſo jure ſine judicis miniſterio, aliquem innotans, à qua
nemo, præterquam à ſede Apoſtolica vel ejus legato abſolvi
poteſt, niſi in articulo mortis ſit conſtitutus, aut legitimo impe-
dimento detineatur, quominus Romanum Pontificem adire
poſſit, aut privilegium jure ſibi conceſſum habeat, ne cogatur
Apoſtolicum adire. *cap. quamvis.* 58. Alia eſt judicis ſeu judicia-
lis, ſeu excommunicatio, quæ per judicem Eccleſiaſticum irro-
gatur. *ſup. l. 8. cap.* 1. Nec refert, utrum ſit judex ordinarius, an
delegatus. *Inf. lib. 6. cap. 5. & ſup. de offic. ordinar. cap paſtoralis.*
4 11. §. *præterea.* ¶ Hæc in dubio, id eſt, ſub generalibus verbis
probata, veluti, *Illum excommunico.* cenſetur eſſe major excom-
municatio. *cap. pen.* Ab hac abſolvit, qui excommunicavit: nec
petenda eſt abſolutio à ſuperiori, omiſſo medio. *inf. lib. 6. d. cap.*
5 5. 17. ¶ Ad hæc de excommunicatione quædam notanda oc-
currunt. I. Omnes debent excommunicatos vitare. *cap. nulli.* 8.
antequam ab excommunicatione abſoluti ſint. *cap. cum deſide-
res.* 15. *cap. à nobis.* 28. *cap. ſicut.* 39. *ſi concubina.* 55. Nec valet
contrarium privilegium. *d. cap. nulli.* quominus communicans
excommunicato, in excommunicationem ipſo jure incidat. *cap.
nuper.* 29. *cap. ſacris.* 38. II. Iudices ſeculares à judicibus Eccle-
ſiaſticis

ſiaſticis per cenſuram Eccleſiaſticam compelluntur excommunicatos ab agendo, patrocinando, & teſtificando in ſuis curiis & judiciis repellere. *infr. lib. 6. cap. decernimus.* 8. III. Generalis excommunicatio non ligat niſi ſubditos excommunicantis. *cap. à nobis.* 21. IV. Pluribus excommunicationibus, licet ex eodem facto obnoxius, non abſolvitur, ſi de una tantum cauſa velit ſatisfacere. *cap. cum pro cauſa.* 27. V. Excommunicatus regulariter non abſolvitur, niſi præſtito juramento, quod mandato abſolventis vel ſummi Pontificis parebit, quamquam interdum manualis tantum promiſſio recipitur. *cap. exteriore.* 16. *cap. de cætero.* 11. *& cap. cum pro cauſa.* 51. VI. Abſolutio per obreptionem impetrata non prodeſt. *cap. officii.* 42. *in fi.* Hæc de excommunicatione dicta ſint. ¶ Quia vero non ſolum excommunicatio, 6
ſed etiam ſuſpenſio & interdictum Eccleſiaſticum ſunt ſpecies cenſuræ Eccleſiaſticæ. *inf. tit. prox. cap. quærenti.* 20. ac de his omnibus ſub eodem titulo tractatur tam in Sexto Decretalium quam in Clementinis, & in extravagantibus Iohannis vigeſimi ſecundi; idcirco de his quoque pauca delibabimus. ¶ Suſpenſio 7
eſt cenſura Eccleſiaſtica, qua exercitium officii vel ordinis Eccleſiaſtici impeditur. ¶ Itaque in clericos tantum competit, non 8
in laicos, qui non poſſunt ab adminiſtratione vel executione officii ſive ordinis, cujus omnino ſunt expertes, ſuſpendi. ¶ Cle- 9
ricus autem, ſi durante ſuſpenſione, officia divina exequatur, irregularitatem incurrit, à qua non poteſt niſi per ſummum Pontificem liberari. *inf. lib. 6. cap. 1. in fin. & cap. is qui.* 18. §. 1. Irregularitas vero eſt canonicum impedimentum ex facto ſeu defectu proveniens; quo affectus, inhabilis redditur ad ſuſcipiendum ordines Eccleſiaſticos, & ad miniſtrandum in ſuſceptis. ¶ Suſpenſio duplex eſt. I. Canonis, cum quis ob noto- 10
rium crimen, ipſo jure à ſui ordinis vel officii executione arcetur. Quamvis enim quilibet in peccato mortali conſtitutus, quod ad ſeipſum ſuſpenſus ſit, tamen quod ad alios, non eſt ſuſpenſus, niſi hujuſmodi peccatum per ſententiam judicis aut confeſſionem in jure factam, aut rei evidentiam notatum ſit, *ſup. de cohabit. cler. cap. ult.* ¶ Suſpenſio judicis eſt, cum quis per 11
ſententiam judicis à dicta executione ex cauſa removetur.
¶ Interdictum Eccleſiaſticum eſt cenſura Eccleſiaſtica, per 12
quam divinorum celebratio, & Sacramentorum perceptio prohibetur; ſive ſingularis perſona, ſive univerſitas, ut clerus, civitas; ſive locus interdicatur. *infr. lib. 6. cap. ſi ſententia.* 16. *& cap. ſeq. & cap. alma.* 24. *& ſup. tit. prox. cap. quod in te.* 11. ¶ Interdi- 13
ctum

ctum ſimiliter ac ſuſpenſio & excommunicatio, vel eſt canonis, vel judicis; quia vel ipſo jure ſive ipſo facto inducitur. *Inf. lib. 6. de election. cap. 3. §. praterea. verſ. civitas. & de uſur. cap. 1. verſ. qui vero. & de pœn. cap. 5.* vel per ſententiam judicis: tuncque vel eſt generale, cum regnum, aut provincia, aut oppidum, aut pagus interdicitur: vel ſpeciale, cum ex pluribus Eccleſiis una vel

14 paucæ interdicuntur. *Inf. lib 6. cap. ſi civitas. 17.* ¶ De interdicto hæc ſpecialiter notentur. I. Si populus interdicatur, non eſt propterea clerus interdictus. contra quoque clero interdicto, non eſt interdictus populus. *d. cap. ſi ſententia, in principio.* II. Interdicta univerſitate ſinguli, qui ex ea univerſitate ſunt, interdicti cenſentur. *d. c. ſi ſententia. §. cum vero.* III. Tempore interdicti poteſt quis baptizari, chriſmari, chriſma confici, divinum verbum audiri. *cap. reſponſo. 43. & inf. lib. 6. cap. quoniam. 19.* Abſolutus eſt tractatus de criminibus, & eorum pœnis.

XL. *De verborum ſignificatione.*

IVſtiniani exemplo ſummus Pontifex opus ſuum duobus epilogis concludit. Primus ad verba pertinet: quorum aut ſimplicium, aut conjunctorum ſignificatio traditur, ut & *D. hoc tit.*

XLI. *De regulis juris.*

1 ALter ad res ipſas, id eſt, ad juris ſententias, ſive axiomata
2 ſpectat, quæ vocantur regulæ, ut & *D. hoc eod. tit.* ¶ Ago tibi gratias Omnipotens & Aeterne DEVS, qui mihi permiſiſti, ut hos Iſagogicos libros in utrumque jus in pervetuſta & perilluſtri Monſpelienſium Academia perficerem. Tibi laus, Tibi gloria, Tibi gratiæ per IESVM CHRISTVM Dominum & σωτῆρα noſtrum, Amen.

FINIS.

INDEX

INDEX

Rerum & Verborum.

A.

ABigeatus. 335,528
Abolitio. 529
Abolitio criminum. 346. generalis. 529
Abſens requirendus, damnandus. 347
Acceptilatio. 321,517
Acceſſio. 169
Accreſcendi jus. 92
Accuſatio. 339,521,656
Accuſator mortuus. 523
Acoluthus. 374
Acolythus. ibid.
Acovanita. 378
Acquiſitio per arrogationem. 23. per quos nobis acquiritur. 433
Actio. 309. & ſeq.
Actio realis. 32. perſonalis. mixta. civilis. rei perſecutoria. pœnalis. mixta, in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum. bonæ fidei. ſtricti juris. arbitraria. ſolidi perſecutoria, aut cum limitatione. ibid. quod juſſu. 33, 432. exercitoria. ibid. 124,432. inſtitoria. ibid. 126,432. tributoria. de peculio. ibid. 130, 432. de in rem verſo. ibid. 432. noxalis ob damnum à quadrupede. 33. de dolo. 35. quanto minoris. redhibitoria. ibid. 159, 438. ex ſtipulato. injuriarum. ibid. communi dividundo. 105, 424. ad exhibendum. 105. interrogatoria. 106. ſi certum petatur. 112,426. pigneratitia. 124. inſtitoria. 126. quod juſſu. 131. depoſiti. 137. mandati. 139. pro ſocio. 141,435
Actio, vel hereditas vendita. 143
Actio empti & venditi. 145. æſtimatoria ex venditione. 148, 438. præſcriptis verbis, & in factum. 105. hypothecaria. 155. æſtimatoria, vel quanti minoris. 158. rerum amotarum. 183,451. tutelæ. 195. de rationibus diſtrahendis. 196. utilis tutelæ, vel negotiorum geſtorum. ibid. & ſeq. tutelæ contraria. ibid. ejus qui pro tutore, vel curatore negotia geſſit. 197. arborum furtim caſarum. 329. de homine libero exhibendo. 338. ſepulchro violato. termino moto. ibid. ſuffragio. 426
Actio ut incipiat ab herede, & contra heredem. 428
Actio præſcriptis verbis. 430. mandati, vel contra. 434. vendita. 435. empti & venditi. 437. an & cui datur. ibid.
Actio in heredes tutorum, vel curatorum. 461
Actio Fabiana, vel Calviſiana. 468. civilis & criminalis. 528
Actiones perpetuæ & temporales. 35. heredum contra heredes. ex contractibus. pœnales. ibid. noxales. 102, 425. populares. 337. de albo corrupto. in factum de dejectis, vel effuſis, ſi liber homo occiſus, vel ei nocitum ſit. in factum de ſuſpenſis, vel poſitis, à quibus periculum tranſeuntibus imminet. adverſus eum, qui non vindicata nece defuncti hereditatem adivit, &c. ne quid in loco ſacro, vel religioſo, vel ſancto fiat. de locis & itineribus publicis. ne quid in loco publico, vel itinere fiat. ne vis fiat utenti via publica. de via publica rejicienda. ne quid in flumine publico fiat quo pejus navigetur. ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat. ne vis fiat naviganti in flumine publico. de ripa munienda. ibid. ne quid in cloacam publicam immittatur, vel fiat, quo uſus deterior reddatur. 338
Actiones hereditariæ. 430

Actionum accidentia. 32. formulæ & impetrationes ſublatæ. 408. per quos agere poſſumus. 34. ex noxali cauſa ſi agatur, quemadmodum caveatur. 61
Actor. 37
Actor datus à tutore, vel curatore. 463
Actoris petitio. 416
Actuarius. 582
Actus. 292
Addictio bonorum libertatis conſervandæ cauſa. 23. in diem. 142
Adgnati. 9,20
Adgnatio, Vide Cognatio.
Adminiſtratio rerum ad civitatem pertinentium. 364
Adnotatio, ſeu ſubnotatio. 386
Adoptio. 7,47,360,518
Adoptionis alia proprie dicta. 8. arrogatio alia. ibid.
Adſcriptitius. 561
Adulterium. 663
Advocatus diverſorum judiciorum. 395. fiſci. ibid.
Advocatus ſi quid omiſerit, quod ad cauſam faciat, judex ſupplere debet. 396. infames ad officium Advocati non admittuntur. ibid.
Advocati error. ibid. lucrum. 584
Aedificatio, vel extructio. 392
Aedificium. 563. privatum. 509
Aedilitium. 158
Aerarium. 556
Affinitas. 254,648
Agentes in rebus. 575. eorum gradus. ibid.
Ager. 563
Agrorum genera. ibid.
Aggerum ruptio, vel diſſolutio. 334
Agoniſta. 378
Agricola. 561
Agricolæ, & mancipia dominica, vel fiſcalia, ſive rei privatæ. 567
Agricolarum genera pluria. 561
Album, ſeu matricula. 361
Alearum luſus. 425
Aleator. 108,425
Alienatio. 14,437
Alienatio judicii mutandi cauſa facta. 78. rei venditæ. 437. communis. 438. ſuæ. ibid.
Alimenta & cibaria.
Alluvio. 495
Anabaptiſmus. 661
Anabaptiſtæ. 378
Angaria & perangaria. 582
Annonæ. 392,536
Annonæ militaris erogatio. 579
Annonæ civiles. 559
Annuli aurei. 265
Apocha, & antapocha. 431
Apocha publica. 539
Apoſtata. 379,661
Apoſtoli, de libellis dimiſſoriis. 354
Apparitores. 584
Apparitores præfectorum prætorio. 582. Præfecti urbis. 583. magiſtrorum militum. Proconſulis & legati. comitis Orientis. praſidum & rectorum provinciarum. Præfecti annonæ. ibid.
Appellatio. 352,503,619. à quibus appellare liceat, vel non. 353. ad quem appellare oporteat. 354. quando appellandum ſit. quod judex à quo, appellationem, niſi legibus improbata ſit, recipere tenetur. quod litteræ à judice à quo, ad judicem ad quem, dare debent. ibid. ut pendente appellatione nihil innovetur. 355. ut cauſæ appellationis reddantur apud judicem ad quem. eum qui ab injuncto munere appellavit, non liberari ab illius muneris onere & periculo, niſi, &c. an is qui appellationis perſequendæ cauſa peregrinatur, in ſua provincia conveniri poſſit. ibid. utrum is, qui appellavit, cogatur apud judicem à quo, alias cauſas agere, an eum quaſi ſuſpectum recuſare poſſit. 356. utrum pendens appellatio extinguatur morte appellantis, vel ejus contra quem appellatur, vel ejus de quo agitur. ibid.
Appellationum, ſeu conſultationum tempora, & reparationes. 504. earum vitia, ſive impedimenta. 505. ſuperfluitas, cum appellatur à ſententia

tentia ipſo jure nulla. ibid. *importunitas, cum appellatio non recipitur. eo quod eſt fruſtratoria, & importuna.* 506. *mors litigantis, vel ejus de quo litigatur. omiſſio, ex metu, vel quod conſors litis appellavit. ſi de momentanea poſſeſſione judicatum fuerit. ſi tertio appelletur.* ibid.
Aqua quotidiana, & aſtiva. 293
Aquæductus. 293,560
Aquahauſtus. 296
Aquæpluviæ. 260
Aquæ ſervitus. ibid. *Vide* Servitus.
Arbiter. 613
Arbitri compromiſſarii. 403
Arbitrium. 78
Arbitrium, de judicio tutelæ. 460
Arbor. 300,563
Arbores furtim caſæ. 329
Arcarius. 550
Archiatri ſacri palatii. 574
Archidiaconus. 374. *ejus officium.* 605
*Archipresbyter.*374. *ejus officium.*605
Argentum. 235
Ariani. 379
Armorum uſus. 561
Arrha. 442
Arrhæ ſponſalitiæ. 443
Arrogatio. 8, 23. *Vide* Adoptio.
Artifices palatini. 555
Aſcendentes. 20
Aſcendentes & deſcendentes. 21
Aſcetriæ. 375
Aſſertio. 487
Aſſeſſor. 56, 391
Athletæ. 547
Atteſtatio. 618
Augures. 526
Aurum & argentum. 235
Aurum coronarium. 551
Aurum à collatoribus in publicum illatum, non uſurpandum. 551
Auri illatio. 551
Auri publici proſecutor. ibid.
Auri luſtralis collatio. 552

B.

BAphii. 554
*Baptiſmus,*640. *ejus effectus,* ibid.
Baſtagarii. 554
Beneficia non conferri ſede vacante. 623
Beneficia eccleſiaſtica, ut conferantur fine diminutione. ibid.
Berytis privilegium. 556
Bigamus. 604
Bona damnatorum. 350. *eorum qui ante ſententiam, vel mortem ſibi conſciverunt, vel accuſatorem corruperunt.* ibid.
Bona materna, & materni generis. 482
Bona auctoritate judicis poſſidenda, ſeu demandanda. 506
Bona proſcriptorum, ſeu damnatorum. 531. *eorum qui mortem ſibi conſciverunt.* ibid. *vacantia.* 533
Bonorum collatio. 246, 472. *poſſeſſio.* 22,243
Bonorum poſſeſſiones ordinaria ex teſtamento. 23. *ab inteſtato. extraordinaria.* ibid.
Bonorum poſſeſſio furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco, competens. 245. *contra tabulas.* ibid. & 470. *ſecundum tabulas.* 248, 469. *cum tabulæ teſtamenti validi non extant.* 251. *unde liberi.* 252,470. *unde legitimi. unde cognati.* ibid. *unde vir & uxor.* 255
Bonorum poſſeſſio quibus competat. 256. *Vide* Poſſeſſio.
Bonorum poſſeſſio ex legibus, ſenatuſve conſultis.
Bonorum poſſeſſionum ordo. ibid. *ſi ex pluribus ſimul ad bonorum poſſeſſionem vocatis, alii eam petant, alii omittant, ad quos bonorum portiones non petentium pertinent.* 469. *de poſſeſſione repudianda.* 471
Brephotrophi. 375

C.

CAdavera punitorum. 351
Caduca 479
Calibatus. 520
Calculus, Vide Error.
Calumnia. 408,530
Calumniator. 72,408,657

Cancellarius. 391
Canon titulorum largitionalium. 539
Cantor. 374
Capellæ Monachorum. 636
Capita, ſeu capitationes. 392, 562
Capitis diminutio. 9, 77
Captivus. 359
Captivi redimendi. 373
Carbonianum edictum. 248
Caſtrenſiani. 576
Catechumeni. 374
Caupones. 80
Cauſa. 169
Cauſa legati falſa. 239
Cauſa legato, vel fideicommiſſo adjecta. 478
Cauſa liberalis. 487
Cauſa ſtatus ubi agi debeat. 419
Cautæ fiſcales pecuniariæ ubi agitentur. 421
Cautio nuda, ſeu repromiſſio; juratoria. ſatiſdatio. 34, 60
Cautio rem pupilli, vel adoleſcentis ſalvam fore. 323. *ſi quis cautionibus in judicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperaverit.* 62
Cenſitor, vel cenſor. 563
Cenſitus. 561
Cenſualis. 550
Cenſus. 367, 563, 637
Ceroferarius. 374
Certo loco ſi quis dare debet. 120
Ceſſio bonorum. 277, 506
Chartularius. 582
Chriſma. 640. *ejus cuſtodia.* ibid.
Cibaria legata. 235
Citatio. 59
Cives Romani. 46
Clariſſimatus. 578
Claſſicus. 555
Clericus. 373
Clericus ægrotans, vel debilitatus. 622. *venator.* 666. *percuſſor.* ibid. *maledicus.* 667. *excommunicatus, depoſitus, vel interdictus miniſtrans. non ordinatus miniſtrans.* ibid. *per ſaltum promotus.* 668. *peregrinus.* 604. *peregrinans.* 619
Clerici conjugati. 621. *non reſidentes in Eccleſia, vel præbenda.* ibid.
Clerici, vel Monachi ne ſecularibus negotiis ſe immiſceant. 642
Clerici, vel voventis matrimonium. 645
Clerici pugnantes in duello. 663
Clericorum vita & honeſtas. 620
Clericorum & mulierum cohabitatio. ibid.
Cloaca. 297
Codicilli. 19, 476. *eorum jus.* 223
Cœlicola. 379. & ſeq.
Cœmeterium. 642
Coëmptio. 549
Cognatio. 253. *ſervilis.* 22. *legalis.* 647. *carnalis.* ibid.
Cognationis, & adgnationis nomina. 20
Cognatus. ibid.
Cognitiones præſidis extraordinariæ. 366
Cognitionum ordo. 487, 615
Cohortales. 583
Coitus illicitus. 334
Collatio. 471
Collatio donatorum, vel relevatorum aut tranſlatorum, ſeu adæratorum. 341. *æris.* ibid.
Collegiati. 556
Collegii, ſeu corporis illiciti coitio. 336
Collatio. 266, 488, 666
Colonus. 561
Coloni cenſiti. 562. *Palæſtini. Thracenſes. Illyriciani.* ibid. *fugitivi fundorum patrimonialium, ſaltuenſium & emphyteuticorum.* 566
Comes ſacrarum largitionum. 288. *rerum privatarum.* ibid. *ſacri patrimonii.* 389. *Orientis.* ibid. *militaris.* 390. *conſiſtorianus.* 573. *rei militaris.* 574. *qui provincias regit.* ibid.
Comitibus rei militaris, & tribunis ne lavacra præſtentur. 391
Commeatus. 580
Commercium. 439
Comminationes. 502
Commiſſum. 261
Commodatum. 25, 121, 432, 626

Communi dividundo. 105, 424
Communia de legatis, ac fideicommiſſis. 477
Compenſatio. 135, 434
Conceſſio. 535
Concubina. 186
Concubinatus. 453
Concuſſio. 334
Condictio. 35
Condictio cauſa data, cauſa non ſecuta. 115. *ob turpem, vel injuſtam cauſam.* 116. *indebiti.* 117, 427. *ſine cauſa.* 118. *furtiva.* 119, 428. *ex lege.* ibid. *triticiaria.* 120. *certi ex mutuo.* 112, 426. *ob cauſam, ſeu cauſa datorum.* ibid. *ob turpem cauſam. ex juſta cauſa, ſive ob injuſtam cauſam.* 428
Condita in publicis horreis. 549
Conditio. 239. *Vide* Inſtitutio.
Conditiones legales & fideicommiſſis insertæ. 428
Confeſſio. 277
Confeſſus. 503, 617
Confirmatio utilis, & inutilis. 620
Confiſcatio. 530
Conjugatorum converſio. 634
Conjugium leproſorum. 646. *ſervorum.* ibid.
Connubium. 178
Conſanguinitas, & affinitas. 648
Conſenſus. 10, 65. *ejus ſpecies.* ibid.
Conſilium Romanum. 5
Conſortes ejuſdem litis. 424
Conſtantinopolis urbis privilegia. 556. *frumentum.* 557
Conſtitutio. 3, 45, 382, 588
Conſtitutum. 27, 121
Conſuetudo. 41, 44, 591
Conſul. 52, 571
Conſuetudo longa quæ. 519
Conſultatio. 503
Contractus. 24, 392. *non infirmatur, niſi vel ex juſta cauſa reſcindatur.* 436. *vel communi partium conſenſu, re integra, ab eo diſcedatur.* ibid.
Contrahendi modi. 24
Contumacia. 616
Conventio, & conſenſus. 65
Convicani. 563
Copiatæ. 558
Cornicularii. 583
Corpore vitiati. 603
Corporatores urbis Romæ. 555
Creditum. 112. *in fraudem creditorum facta ut reſtituantur.* 281
Crimen publicum. 418
Crimina publica ſunt. lex Iulia majeſtatis. de adulteriis, & ſtupro. lex Cornelia de ſicariis. lex Pompeja de parricidiis. lex Cornelia de falſis. lex Iulia de vi. peculatus. lex Fabia de plagiariis. lex Iulia de ambitu. repetundarum. de annona. de reſiduis. ibid.
Cupreſſus ex Antiochiæ luco daphnenſi. 569
Curatio. 10
Curator. ibid. *Vide* Tutor.
Curator ſuſpectus. 11. *bonis dandus.* 281. *furioſi, vel prodigi.* 461
Curatorum ſatiſdatio. 15. *excuſatio.* ib.
Curialis, Vide Prædium.
Curialis, ſeu decurio, vel cohortalis, vel alius conditionis homo ubi conveniatur. 420
Curialis ſi relicta civitate rus habitare maluerit. 543
Curioſus. 576
Curſus publicus. 582
Cuſtodia. 339
Cuſtodia privata. 523
Cuſtos. 606. *ejus officium.* ibid.

D.

Damnati. 548. *eorum reſtitutio, quæ à Principe.* 351
Damnum quo res aliena deterioratur, vel perimitur. 51
Damnum datum. 669. *infectum.* 259. *dolo malo datum.* 331. *in turba datum.* ibid.
Debiti partem ſuam ſi unus ex pluribus heredibus creditoris, vel debitoris ſolverit, vel acceperit. 515
Decani. 576
Decani, ſeu collegiati, ſeu copiatæ. 375, 556

Decima. 520,632
Decretum. 3,45
Decretum ab ordine decurionum. 365
Decuriales urbis Romæ. 555
ad *Decurionatum ſi ſervus, aut libertus adſpiraverint.* 542
Decuriones, & filii eorum. 361, 541. *ex bonis decurionum quando, & quibus quarta pars debeatur, & modus diſtributionis eorum.* 542
Defenſor. 70
Defenſor civitatis qui, & defenſor diſciplinæ, & defenſor plebis. 393
Defuncti. 488. *ne quæratur de eorum ſtatu poſt quinquennium.* 266
Delatio. 534,536
Delegatio. 316,517
Deliberandi jus. 117
Delictum puerorum. 666. *defunctorum.* 430. *& in quantum ex eo heres teneatur.* ibid.
Delicta. furtum. rapina. damnum quo res aliena deterioratur, vel perimitur. injuria. 30. & ſeq.
quaſi Delicta. ſi judex litem ſuam fecerit, hoc eſt, per imperitiam male judicaverit. ſi ex alicujus cœnaculo aliquid ſolidum ſit dejectum. ſi quis ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum, aut ſuſpenſum habeat quod poteſt, ſi cadat, alicui nocere. 31. & ſeq.
Delicta privata. 325
Demonſtratio falſa legatarii. 239
Denunciatio. 656
Deportatio. 351
Depoſitum. 25,136,626
Depoſitum, vel contra. 434
Deſcendentes. 21
Deſcriptio curialis. 539
Deſponſatio. 644. *clandeſtina.* ibid.
Deſponſationum conditiones. ibid.
Devotio publica. 421
Diaconi. 374
Dies legatorum, aut fideicommiſſorum quando cedat, 241. *cedere, & venire diem, quid.* ibid.
Diei ceſſio. 480
Dignitas. 569. *equeſtris.* 578. *militaris.* ibid.
Dignitatum ordo. 5
Dilatio. 63,417,615
Directarius. 334
Diſcuſſor. 541
Divortium. 450,655
Divortium & repudium. 181
Divortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debent. 452
Dolus. 75, 616. *bonus, malus.* ibid. & 306
Domeſticus. 391,574
Dominicum. 569
Dominium. 267,488
Dominii juris impetratio. 516
Domus religioſa. 636
Donatio. 14, 262, 274, 392, 520, 631. *inter vivos.* 14, 262. *mortis cauſa.* 14, 263, 520. *propter nuptias.* 14, 443. *ante nuptias.* ibid. *inofficioſa.* 422. *ſponſalitia.* 443. *inter virum & uxorem.* 180, 450, 655
Donationes quæ ſub modo, vel conditione, vel certo tempore. 520
Donationum revocatio. ibid.
Donatiſta. 379
Dos. 178, 274. *profectitia. adventitia.* 179. *prælegata.* 231. *inofficioſa.* 422
Dos quemadmodum petatur. 451. *quemadmodum petatur ſoluto matrimonio.* 181
Dos poſt divortium reſtituenda. 651
Dotis obligatio. 447. *jura.* 448. *repetitio. condictio.* ibid. *vindicatio. numeratio.* 449. *ſolutio.* 451. *collatio.* 247,472. *privilegium.* 507
Duellum. 663
Duumviri. 393

E.

Eccleſia. 642
Eccleſiæ defenſores. 375. *viſitatores, ſeu periodeutæ.* 275. *conſecratio.* 638. *immunitas.* 642
Eccleſiarum violatores. 663. *qui ad Eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant,* 382. *qui in Eccleſiis manumittuntur.* ibid.
Edictum. 3,45,383

Edictum de albo corrupto. 58. *de juriſdictione.* ibid. *in eos qui jus dicenti non obtemperaverint.* 59. *de in jus vocando.* ibid. *Carbonianum.* 248, 471. *ſucceſſorium.* 252, 471. *ædilitium.* 438
Edicta magiſtratus. 3
Editio. 64, 394
Effractura carceris, domus, oſtii, parietis. 335. *qui effuderint, vel dejecerint.* 101
Electio. 572. *Vide* Optio.
Electi poteſtas. 572
Emancipatio. 48
Emancipato, ut jungatur filius ejus. 247
Emphyteuſis. 440
Emphyteuta. 89
Emptio. 272
Emptio & venditio. 28, 141, 435, 626
Emptionis & venditionis contractæ effectus. 436. *in Emptorem prædii ut transferatur onus ſolvendi cenſus.* 436
Epidemetica. 580
Epiſcopus. 372. *ejus tranſlatio.* 593
Epiſcoporum audientia. 376. *quis. cura. reverentia.* ibid.
Epiſtola, ſeu reſcriptum. 44, 502
Error calculi. 394. *concipientium libellos, ſeu preces.* 396
Eſſeni. Vide Oſſeni.
Euchariſtia. 639. *ejus cuſtodia.* 640
Evictio. 517
Evictio, & duplex ſtipulatio. 160
de Evictione an, & quando teneatur creditor. 517
Eunomiani. 376
Eunuchus. 436
Exactio. 538, 637
Exactor. 584
Exceptio. 35, 303, 618
Exceptio, ſeu præſcriptio. 516
Exceptio civilis. 35. *prætoria. perpetua, ſeu peremptoria. temporalis, ſeu dilatoria.* ibid. *generalis.* 36. *rei venditæ, & traditæ.* 160. *rei judicatæ.* 304. *doli mali.* 306. *metus.* 307. *jurisjurandi.* ibid. *quod libertatis onerandæ cauſa.* 308. *quod in alea geſtum ſit.* ibid. *litigioſi.* 309. *SC. Macedoniani.* 433. *SC. Vellejani. non numeratæ pecuniæ.* ibid. *non numeratæ dotis.* 434. *compenſationis.* ibid.
Exceptores. 582
Excoctio, & tranſlatio panis militaris. 579
Excommunicatio. 670
Excuſatio. 194
Excuſatio munerum. 363
Executor. 584
Executor litium. 410
Exercitor. 452
Exercitor navis. Vide Navis.
Exheredatio. 472
Exheredatio liberorum. 16
Exheredandi juſtè cauſſæ quæ remiſſivè. 17
Exhibitio. 339
Eximendi verbum. 60
Exorciſta. 574
Expenſæ litium. 501
Expilatio. 335
Expromiſſor. 27
Extructio. 392

F.

F*Abricenſes.* 554
Falſi crimen. 665
Familiæ erciſcundæ judicium. 104, 424
Feriæ. 63, 417, 615
Feudum. 626
Fides catholica. 371, 588
Fideicommiſſarius particularis. 18. *univerſalis.* ibid.
Fideicommiſſum. 17, 225. & ſeqq. 418, 477. *univerſale.* 18. *particulare.* ibid.
Fideicommiſſa legata. 237. *Vide* Legatum. *annua.* 230
Fidejuſſio. 631
Fidejuſſor. 27, 314, 517. *minorum.* 399
Fidejuſſores qui pro adminiſtratore intervenerunt. 558
Fidejuſſores tutorum, curatorum. 462
Filiusfamilias. 47

Filiusfam. minor. 399
Filius presbyteri. 602
Filii legitimi. 654. *officialium & militarium qui in bello moriuntur.* 581
Finium regundorum judicium. 103, 424
Fiſcalium rerum cum privatis communium venditio. 532. *haſtæ fiſcalis fides, jus, & adjectio.* ibid.
Fiſcus. 356
Fiſcus, vel reſpubl. ne procurationem alicui patrocinii cauſa in lite praſtet. 398
Fiſcus ne rem quam vendidit, evincat. 532
Fiſcum in pœnis exigendis poſtponi cæteris. 553
Fiſci jus. 532. *debitores.* ibid. *privilegium.* 506
Flumen. 288. *publicum.* ibid.
in Flumine publico ut navigare liceat. 289
Fœnus nauticum. 170, 434
Fons. 296
Forum competens. 417, 613
Frigidi. 653
Fructus. 167, 501
Frumentum Alexandrinum. 557
Fundus. Vide Prædium.
Fundus instructus legatus. 233
Fundus limitrophus. 564. *limitaneus. caſtellorum.* ibid.
Fundi patrimoniales, & ſaltuenſes, & emphyteutici, & conductores eorum. 565. *mancipia & coloni eorum.* ibid.
Fundi rei privatæ. 556. *divinæ domus. rei dominicæ.* ibid.
Fundorum patrimonialium excuſatio à muneribus & functionibus. ibid.
de Fundo dotali. 452
Funus ducendi jus. 109
Furtum. 30, 326, 467, 664
Furtum factum in navi, caupona, vel ſtabulo. 329. *factum à familia.* ibid. *balnearium.* 535

G.

GEneratio. 20
Gladiatorum uſus. 560
Glans. 308
Gradus. 20, 254
Gradus cognationis. 20
Grex. 563
Grex dominicus. 569
Gynæcii procuratores. 554
Gynæciarii. ibid.

H.

HAbitatio. 96, 230, 423
Hæreticus. 377, 661
Hariolus. 526
Haruga. ibid.
Haruſpex. 526
Haſtæ fiſcalis fides, jus, adjectio. 532
Hemerobaptiſta. 580
Hereditas. 15, 86, 273. *ejus petitio.* 86. *ejuſdem partis petitio.* 87
Hereditas, vel actio vendita. 435
Hereditas acquirenda, vel omittenda. 219
Hereditas ubi petatur. 419
Hereditas, vel actio vendita. 143
Hereditas manet penes heredem, cui acquiſita eſt, niſi ei auferatur, tanquam indigno. 475
Hereditas ſi ante apertas tabulas tranſmittatur. 480
Hereditas decurionum, naviculariorum, cohortalium, militum, fabricenſium. 483
Hereditas expilata. 528
Hereditatis aditio. 29. *petitio poſſeſſoria.* 88. *fideicommiſſaria. civilis. prætoria.* ibid.
Hereditatis expilatæ crimen. 335
Hereditatis petitio. 423. *acquiſitio, amiſſio.* 474
Hereditatem ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſidet. 221
Hereditates quæ ab inteſtato deferuntur. 19
Heres ſcriptus quemadmodum in poſſeſſionem mittatur. 475
Heredis inſtitutio. 16, 206, 274
Heredes ſui & legitimi. 203, 257, 474. *neceſſarii.* 473. *extranei.* 474. *legitimi*

…timi ex lege XII. tabularum. 481
Heredum qualitas, differentia. 17. de liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis. 203
Herodiani. 380
Homicidium. 662. voluntarium. caſuale. ibid.
Homo liber. 301
Honor municipalis. 362
Honor & munus. 544
Honorati, eorumque vehicula. 556
Hypotheca. Vide Pignus.

L.

IEjunium. 641
Illuſtres. 387
Ignorantia. 383. juris & facti. 175
Imago. 86
Immunitas. 363,545
Immunitas decreto decurionum quibus tribuenda. 545
Immunitas nemini concedenda. 549
Immunitatem quis poſsit concedere. 545
Impenſæ in res dotales factæ. 182
Imperialis liberalitas. 536
Imperium merum & mixtum. 57
Impotentia coëundi. 653
Impuberum deſponſatio. 644
Incendiarius. 663
Incendium. 332
Incola. 560,543
Incorporatio. 533
Indictio. 537
Infamia. 69,548
Infantes expoſiti. 519,692
Infideles. 634. eorum converſio. ibid.
Ingenuus. 5,46,266
Ingenuus manumiſſus. 486
Injuria. 31,333,528,664
Inquilinus. 561
Inquiſitio. 656
Inſcriptio. 339,522
Inſpector. 563
Inſtitor. 432
Inſtitutio. 473
Inſtitutionum conditiones. 211
Inſtrumentum. 171,431
Inſtrumentum legatum. 233. plus valet quod inter partes agitur, quam quod per ſimulationem in inſtrumento ſcribitur. 431
Inſtrumentorum proditio. 334. fides. 431,618. amiſsio. 431
Interceſsiones. fidejuſsio. expromiſsio. conſtitutum. mandatum. 27
Interdictio. 351
Interdictum. 36, 282, 507. prohibitorium, & reſtitutorium. ibid. & 285. adipiſcendæ, recuperandæ, retinendæ poſſeſsionis. 35. ſimplex. de mortuo inferendo. ne quid in loco publico, vel ſacro fiat. quorum bonorum. ibid. 283,507. quod legatorum. ibid. 284, 508. homine libero exhibendo. 36,301,509. exhibendis liberis. 36. libertis. Salvianum. ibid. & 302. uti poſsidetis. 36,291,508. utrubi. 36, 302. unde vi. 39, 289,508. exhibitorium. 285. de ſuperficiebus. 292. itinere actuque. ibid. aqua quotidiana. 193. æſtiva. 294. quod vi, aut clam. 297. de arboribus, & earum fructibus. 300. glande legenda. ibid. liberis noſtris. 301. ne vis fiat inquilino migranti 302. ſi per vim, vel alio modo abſenti poſſeſsio turbata ſit. 508. de tabulis exhibendis. ibid.
Interlocutio. 45,276, 497
Interrogatio in jure. 106. ſi ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis judicatum. 503
Irenarcha. 553
Iter. 286,580
Iter & actus.
Iudæi. 379,660
eorum ſecta:
Sadducæi, Scribæ, Phariſæi, Hemerobaptiſtæ, Nazaræi, Oſſeni, & Herodiani. ibid.
Iudex. 413. pedaneus. ibid. in qua cauſa quis judex dari poſsit, vel non. 414
Iudicis officium. 37, 609
Iudicis delegati officium & poteſtas. 606. ordinarii officium. 608
Iudicem qui dare poſsint. 413
Iudices qui dati. ibid.

Iudices civiles. 390. militares. ibid. diverſi. 391. ut omnes judices poſt adminiſtrationem depoſitam 50. dies in civitatibus, vel certis locis permaneant. ibid.
Indicandi neceſsitas. 366
Iudicatum ſolvi. 324
Iudicium. 410, 613. civile. 82. prætorium. utile. bonæ fidei. ſtricti juris. arbitraria. primæ inſtantiæ. ſecundæ inſtantiæ. cognitionale. ſimplex. duplex. ibid. directum. 83. univerſale. ſpeciale. generale. de re. de pœna. mixtum. ſimpli, dupli, tripli, quadrupli. principale. præparatorium. famoſum, non famoſum. in ſolidum. cum limitatione. in rem. in perſonam. mixtum. civile. criminale. publicum. privatum. directum. contrarium. ibid. & ſeqq. ad exhibendum. 425
Iudicium liberale, de præjudicio. 487. de eo per quem factum erit quo minus in judicio ſiſtat. 62
Iudicia, & ubi quis agere vel conveniri debeat. 81
Iudicia publica. 37. capitalia, non capitalia. ibid. ordinaria. 83. extraordinaria. ibid. popularia. 337. publica. 338. judiciorum præparatoria. 82. principium. finis. media. conſequentia. ibid. ordo. 415
Iuramentum. 461. in litem. ibid. calumniæ. 615
Iuridicus. 55
Iuridicus Alexandriæ. 394
Iuriſconſultus. 42
Iuriſdictio. 56. & ſeqq. 417. de officio ejus cui demandata juriſdictio. 55
Iuriſprudentia. 2
Ius. ibid. & 40. quotuplex. ibid. & 4
Ius naturale. 3. Gentium. civile. ſcriptum. ibid. perſonarum. 4. ſtrictum. 40. commune. publicum. naturale. immutabile, mutabile. ſcriptum, non ſcriptum. ibid. & ſeqq. fiſci. 559, 531. Vide Fiſcus. patronatus. 249, 468, 636. quomodo admittatur. 468
Ius dicere & judicare differunt. 56
Iuris objecta. 4. origo. 41
Iuris ſui. 6, 47. alieni. ibid.
Ius jurandum. 113, 307, 426, 618. in litem. 115. propter calumniam. 408
Iuſtitia. 2, 40

L.

LAcus. 288
Læſa majeſtas. 523
Languidus expoſitus. 662
Latronum occultatio. 335
Latronum, & aliorum facineroſorum hominum receptatio, ſive occultatio. 529
Laudemium. 441
Lector, ſeu pronuntiator. 374
Legatarius. 236. ſi modo, qui legato adſcriptus, non ſatisfacit. 239
Legatario ſi tanquam indigno aufertur legatum. 238
Legatio. 363
Legatum. 18, 225. & ſeqq. 274, 418, 476
Legatum conſtituitur, adimitur, transfertur, minuitur. ibid. ademptio & tranſlatio differunt. ibid.
Legatum ſi pro non ſcripto habetur. 238
Legatum pœnæ nomine relictum. 477
Legatum, aut fideicommiſſum incertis perſonis relictum. 478
Legati dies quando cedere dicatur. 93
Legata adimenda, vel transferenda. 237
Legata præſtanda contra tabulas bonorum poſſeſsione petita. 246
Legata annua. 230
Legatorum, ſeu fideicommiſſorum cauſa, ut caveatur. 282. ut in poſſeſsione legatorum, vel fideicommiſſorum cauſa, eſſe liceat. ibid.
Legatorum, vel fideicommiſſariorum poſſeſsio, ſatiſdatio. 480
Legatus. 54, 389. ejus officium. 607
Legitimatio. 7
Legitimus. 47
Leno. 560
Levita. 374

Lex. 3, 43. & ſeqq. & 382. *Aelia Sentia.* 5, 265. *Aquilia.* 31, 100, 424. *commiſſoria.* 143, 516. *Cornelia de ſicariis.* 38, 525. *ſicariis & veneficiis.* 342. *de falſis.* 38, 343, 527. *Fabia de plagiariis.* 38, 346, 526. *Falcidia.* 18, 240. *ſi cui plus quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.* ibid. *Fuſia Caninia.* 6, 484. *Iulia majeſtatis.* 37, 340, 523. *de adulteriis.* 341. *adulteriis & ſtupro.* 38, 524. *vi.* 38. *vi publica, & privata.* 38, 342. *peculatus.* 38, 345. *ambitu.* 38, 346, 527. *repetundarum.* 38, 344, 527. *annona.* 38, 344. *reſiduis.* ibid. *Miſcella.* 476. *Pompeja de parricidiis.* 38, 343. *Rhodia de jactu.* 125. *Viſellia.* 526

Legis acceptio. 43

Libellus oblatus Principi. 384

Libellus famoſus. 334, 528

Libelli conventionalis oblatio. 614

Libelli dimiſſorii. 354

Liberalis cauſſa. 266

Liberatio. 317, 517

Liberatio legata. 236

Liberi. 4, 301

Liberi ſine manumiſſione. 265

Liberi an in patre, vel matre alendi. 452

Liberi naturales, & eorum matres. 453

Liberi ingrati. 519

Liberorum jus. 521

de Liberis adgnoſcendis, alendis, &c. 184

Libertas. 46, 265

Libertas dedititia. 484. *Latina.* 485. *Romana.* ibid. *ad Libertatem proclamare quibus denegetur.* 266, 487. *quique non prohibeantur.* ibid. & ſeqq.

ad Libertatem qui pervenire nequeant. 486

Libertinus. 5, 46, 266

Libertus. 548

Libertus ſi qua in fraudem patroni alienavit. 251

Liberti aſſignandi. ibid.

Liberti univerſitatum. ibid.

Liberti & eorum liberi. 468

Libertorum aſſignatio. 22. *operæ.* 250, 467. *bona.* ibid. & 468. *Vide* Servus.

Litigantes. 37, 414. *utriuſque litigantis officium.* ibid. *nemo admittitur ad litigandum, niſi legitimam perſonam habeat ſtandi in judicio.* 414. *nemo invitus agere, vel accuſare cogitur.* ibid.

Litigioſus. 309. *ejus pœna.* ibid. *exceptio.* 516

Litis conteſtatio. 415, & 614. & ſeq.

Lite pendente ut nihil innovetur. 617

in Litem qua quis pulſatur, ſi potentis viri nomen prætendat. 397

Litteræ dimiſſoriæ. 354

Littus. 580

Loca ſacra. 286. *publica.* ibid. & 287

Locatio & conductio. 28, 146, 440, 626

Locato & collatio prædiorum. 567

Logographus. 550

Lucri cauſa dimiſſio. 335

Lucra nuptialia. 482. *ſponſalitia.* *adventitia, & eorum adminiſtratio.* ibid.

Lucrativa deſcriptio. 542

Ludus publicus. 560. *ejus impenſæ.* ibid.

M.

MAgi, qui & Chaldæi, & malefici. 526

Magiſter militum. 387 *officiorum.* 388 *ſcriniorum.* 573

Magiſtri, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi. 659

Magiſtratus. 42, 52

Magiſtratus municipalis. 393

Magiſtratus origo. 41

Magiſtratuū conveniendorum actio. 198

Magiſtratuum judicia. 387
in Magiſtratibus, qui ſatiſdationem à tutoribus, vel curatoribus exigere neglexerunt, aut non idoneos fidejuſſores acceperunt, actio ſubſidiaria competit. 466
Majores 25. annis. 77
Majoritas. 609
Majumæ. 561
Maledicus. 667
Maleficiatus. 653
Manceps. 261. *de piſtore.* 555
Mancipium Chriſtianum hæreticus, Judæus, Paganus, Samarita habeant, vel poſſideant. 381
Mancipia dominica, vel fiſcalia, ſive reiprivatæ. 567
Mandari quæ poſſint. 55
Mandator. 325,517
Mandatum. 27,& ſeq.138,383
Mandati actio, vel contra. 434
Manichæi. 378
Manumiſſio. 264 *quo cenſu. in Eccleſia. vindicta.* ibid. 483. *teſtamento.* ibid. 484. *per fideicommiſſum.* ibid.
Manumiſſionis communia. 486
Manumittere qui & ex quibus cauſis nequeant. 5,486
Manumiſſi qui liberi non fiunt. 265
Manumiſſi. 486
Mater ne conveniatur pro filio. 428
Mathematici. 526
Matricula. 361
Matrimonium. 643
Matrimonium interdictum, inter pupillum & tutorem, ſeu curatorem, filioſque eorum. 444. *inter eum qui in provincia officium adminiſtrat, vel filium ejus, aliaſve perſonas ad eum pertinentes, & mulierem ejus provinciæ.* 445. *contractum cum ea quam quis polluit per adulterium.* 645. *contractum contra interdictum Eccleſiæ.* 654
Matrimonium qui poſſit accuſare, vel contra illud teſtificari. ibid. *Vide* Nuptiæ.
Medicantes validi. 557
Medicus. 547
Melloproximi. 575
Menſor. 577. *ſi falſus modum dixerit.* 509
Mercatorum inter ſe conventio ne merces viliori pretio vendant, quam communi ipſorum conſenſu ſtatutum ſit. 439
Mercatura. ibid.
Mercatus, ſeu nundinæ. ibid.
Metallarii. 553
Metallum. ibid.
Metallorum procuratores. ibid.
Metata, & epidemetica. 580
Metus. 74,307,399
Migrans. 302
Miles. 358. *ejus etymon. definitio. officium, & diſciplina militaris.* ibid.
Milites creandi. ibid. *deſertores, & eorum occultatores.* 581
Militum genera. 358. *dimiſſio. delicta.* ibid.
Militum delinquentium pœna. ibid.
Militantes. ibid. *in quibus cauſis fori præſcriptione uti non poſſint.* 420
Miniſteriani. 576
Minor, tam de pupillo, quam de adoleſcente. 457
Minor familias. 399
Minor 25. annis. 75
Minorennitas. 399
Miſerabiles perſonæ. 418
Miſſa. 639
Monachi. 375. *eorum ſtatus.* 635
Moneta falſa. 527
Monetarii. 554
Monopolium. 459
Mora. 169
Mortui inferendi jus. 109.& ſeq.
Mulier ſervo ſuo ſe jungens. 524
Multa. 393
Mundus muliebris. 256
Municipalis. 359
Municeps. ibid.
Municipes originarii. 543. *voluntarii,* ibid.
Munus. 361,544. *patrimoniale, civile,* ibid.
Munus ſponſalitium. 444

Mu-

Muneris publici vacatio. 545
Muneris injuncti ſumptus ad quos pertineant. 559
Munerum genera. 550. *excuſatio.* 545. & ſeq. *variæ excuſationum cauſæ.* ibid. & ſeqqq.
Murileguli. 554
Mutuum. 24,113,426
Mutuum ex publicis rationibus. 535

N

Natales reſtituti. 265
Nati ex libero ventre. 646
Naufragium. 534,553
Navicularius. 552
Navis. 553. *ejus executor.* 33. *magiſter.* ibid.
Nautæ, caupones, ſtabularii. 80
Nautæ Tyberini. 557
Nazaræi. 380
Negotiatio. 438
Negotiatores. 579
Negotium cum ſervo geſtum. 127
Negotiorum geritio. 29 *geſtor.* 71, 398
Nemo pro alio conveniendus eſt. 428. & ſeq. excipe ut ibi, & ſeq. *& niſi quis pro alio ſe ſolvere conſtituerit.* 430
Nili aggeris ruptio. 529
Nominatorum periculum. 558
Nominis mutatio. 527
Notarius. 572
Novatio. 316,517
Numerarius. 582
Nummorum ſignatio. 454
Nundinæ. 439. *earum cura.* 365
Nuntiationum & inſinuationum præmia. 584
Nuptiæ, ſeu matrimonium. 6, 7, 177, 444. *juſtæ nuptiæ.* 6,7
Nuptiæ inceſtæ, ſeu nefariæ, inutiles. 444. *ſecundæ.* 446,656
Nuptiæ an ex reſcripto, ſeu permiſſu Principis contrahi licite poſſint. 445
Nuptiæ Clericorum vetitæ, ſeu permiſſæ. 376
Nuptiarum alienarum ſollicitatio. 334

O.

Obedientia. 609
Oblatio. 639
Obligatio. 24, 311. *civilis. prætoria. rei. verborum.* ibid. & ſeq. *litterarum, ſeu ſcripturæ.* 27. *ex conſenſu.* ibid. *quaſi ex contractu.* 29. *per quas perſonas nobis acquiritur, quibus modis tollitur.* ibid.
Obligatio ex delicto. 30. *quaſi ex delicto.* 31
Obligatio & actio. 428
Obligationes de damno infecto, ex novi operis nuntiatione. 258
Obligatus ad ratiocinia. 6
Obreptio. 385
Obſequium. 468
Obſequium parentibus & patronis præſtandum. 250
Officium ejus, qui non eſt judex, ſeu magiſtratus, ſed ejus vice fungitur. 391
Officium divinum. 639
Officiorum concuſſio. 584
Oleum legatum. 232
Opera publica. 365, 509. *eorum ratiocinia.* 510
Operæ. 230. *ne exigantur à collectoribus.* 549
Operæ libertorum. 250. *ſervorum.* 95
Operis novi nuntiatio. 258, 668. *ejus remiſſio.* 299
Optio, vel electio legata. 232
Oratio Principis. 45
Orbitas. 520
Ordinandorum qualitas. 597
Ordinatio. ibid.
Ordinatio facta ab Epiſcopo poſtquam Epiſcopatui renuntiavit. 598
Ornamenta muliebria. 236
Orphanotrophi. 375
Oſſeni, vel Eſſeni, vel Eſſai. 340
Oſtiarius. 374

P.

Pactum. 66, 394, 611
Pactum, ut ſervus venditus exportetur

tur. 438. *ne mancipium venditum proſtituatur.* ibid.
Pactum dotale. 179
Pacta inter emptorem & venditorem. 438. *edictum Prætoris de pactis.* 67
Paganus. 256,381
Palatii ſcrinia ſacra. 575
Palatia & domus Principis. 569
Palatini ſacrarum largitionum, & rerum privatarum. 576
Pallii uſus, & auctoritas. 594
Paludes. 496
Parabolani. 375
Parangaria. 582
Parœcia. 632
Parricidium. 525
Partus abactus. 334
Paſcua. 466
Paſcua limitanea, vel caſtellana. 564
Publica, vel privata. 564
Patres, vel matresfam. 46
Patres qui diſtraxerunt filios. 436
Patres civitatum, ſeu curatores reipubl. 510
Patria poteſtas. 518
Patriæ ſuæ adminiſtratio ut nulli permittatur ſine permiſſu Principis. 390
Patrocinium præſtans, de eo qui litis procurationem ſuſcipit. 397
Pauperies. 83,100
Pax.
Pecoris ad aquam appulſus. 296
Peculatus. 527
Peculium. 129
Peculium legatum. 234
Peculium caſtrenſe. 358
Peculium caſtrenſe militum & præfectianorum. 579
Peculium inter vivos manumiſſi. 488
Peculium palatinorum & ſcholaſticorum caſtrenſe. 578. *clericorum.* 631
de Peculio actio. 130
Pecunia. 427,433
Pecunia conſtituta. 121
Pedarii. 51
Penus legata. 234
Peræquatores, & inſpectores. 563
Peregrinus. 46
Perfectiſſimatus. 578
Perfectiſſimi. ibid.
Periculum & commodum rei venditæ. 145
Periodentæ. 375
Permutatio. 148,430,626
Perſea arbor. 569
Perſonæ acquirentes. 14
Perſonæ, & res eccleſiaſticæ. 372
Phariſæi. 380
Pignus. 123,432,442,539,630
Pignus, vel hypotheca. 153, & ſeq. & 510. *an tacita, & in quibus cauſis poſſit contrahi.* 164,510
Pignus prætorium. 512. *judiciale. ſi pignori datum. partus pignoris.* ibid.
Pignus etiam ab clero graphariam pecuniam teneri. 513
Pignoris, vel hypothecæ ſolutio. 158. *remiſſio.* 513. *diſtractio.* 514. *Initio.* 515
Pignoris venditionem debitorem impedire non poſſe, niſi ſolvat debitum. 514
Pignoris conventionem ſi numeratio pecuniæ ſecuta non fuerit. 515
Pignoris pacta. 516. *quæ res pignori, vel hypothecæ datæ obligantur, vel non.* 154,510.& ſeq.
in Pignore, vel hypotheca qui potiores habentur, & in priorum creditorum locum ſuccedunt. 155
in Pignore qui potiores habeantur. 511. *ſi antiquior creditor pignus vendiderit. ſi communis res pignori data.* ibid.
Pignore vendito quæ actiones competant. 514
Pignorum & hypothecarum diſtractio. 157
Piſtores, qui & mancipes. 555
Plagium. 526
Plebiſcitum. 3
Plus petitio. 616
Pœna. 347,530,669
Pœna temere litigantium. 37
Pœna judicis qui male judicarit, vel ejus qui judicem, vel adverſarium corrumpere curarit. 500

Pœnæ cauſa relicta. 238
Pœnarum remiſſio 531
Pœnitentia. 669
Pollicitatio. 366
Ponderator. 551
Poſſeſſio. 268,273,418,616
Poſſeſſio adquirenda. 490. *retinenda, vel amittenda.* ibid.
in Poſſeſſionem quibus ex cauſis eatur. 278
in Poſſeſſionem miſſus rei ſervandæ cauſa. 617
Poſtliminium. 357,519
Poſtulatio. 68,395,591,612
Poſtumus. 203,474
Poteſtas dominorum in ſervos. 6
Poteſtas patria. ibid.
Poteſtatis ſolutio. 8
Potentior. 397. *prohibetur patrocinium litiganti præſtare.* ibid.
Præbendæ. 621. *ejus conceſſio, ſeu inſtitutio.* 522
Prædium. 97. *Vide* Servitus.
Prædium dotale. 180
Prædia curialium. 542. *templorum & civitatum.* 567. *Tamiana.* ibid.
Prædia functioni naviculariæ obnoxia. 553
Prædiorum communia. 97. *collatio & locatio.* 567. *conductores, procuratores & actores.* 568
Præfectus prætorio. 52, 572. *urbi.* 53, 387. *vigilum.* ibid. & 390. *auguſtalis.* 54,389. *annonæ.* 390
Præfectus prætoriorum Orientis & Illyrici. 387. *prætorio Africæ.* ibid.
Præficiendorum ætas, qualitas, & ordo. 598
Præjudicia. 302
Prælatus ſine conſenſu Capituli ne inſtituat, vel deſtituat, vel alia Eccleſiæ negotia tractet. 523
Prælati ne vices ſuas, vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant. 659
Prælatorum poſtulatio. 591. *negligentia.* 596. *exceſſus.* 668
Præpoſitus. 550
Præpoſitus ſacri cubiculi. 572. *laborum.* 575
Præs. 261
Præſcriptio. 302,491,516,619
Præſcriptio temporis. 305. *longi temporis, decem vel viginti annorum.* 491. *ceſſat interdum.* ibid. & ſeqq.
Præſcriptio quadriennis. 492. *triginta, vel quadraginta annorum.* 493. *annalis* 495
Præſes. 54
Præſumptio. 172,618
Prætor. 53,219,571
Prævaricatio. 335
Pragmatica ſanctio. 386
Precarium. 299,509,625
Preces. 384
Presbyter. 373
Presbyter non baptizatus. 640
Primates Alexandriæ. 557
Primicerius Notariorum. 572
Primicerii officium. 605
Primipilares. 583
Primipilus. 584
Primitiæ. 663
Princeps. 513
Princeps, ſive Imperator. 45
Princeps agentium in rebus. 595
Privilegium. 668
Privilegia eccleſiaſtica. 372,376
Privilegia domus Auguſtæ, vel rei privatæ, & quarum rerum excuſationem habeant. 569. *eorum qui in ſacro palatio militant.* 577. *ſcholarum.* ibid.
Probatio. 171,430,618
Probatoriæ. 584
Proconſul. 54,389
Procuratio. 637
Procurator. 34,70,397,612
Procurator Cæſaris, vel rationalis. 55
Profeſſor. 547,558
Profeſſor publicus. 174
Programma. 502
Prohibitoria. 36
Projectum. 259
Promittens ſe certo loco detectum. 418
Propinqui. 525. *eorum emendatio.* ibid.
Proprietas. 616

Pro-

Protectio. 259
Protector. 574
Proxeneta. 366
Proxenetica. 366,441
Proximus. 9
Prudentes. 41. *eorum ſucceſſio.* ibid.
Pſalmiſta, ſeu cantor. 374
Ptochotrophium. 375
Pubes. 644
Publicanus. 261
Publiciana. 89
Pupillus. 417. *ubi educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.* 195
Pupilli, vel adoleſcentis res. 323
Purgatio canonica. 669. *vulgaris.* ibid.
Purificatio poſt partum. 942

Q.

Quadrupes. 33,99. *ſi pauperiem feciſſe dicatur.* ibid.
Quadruplicatio. 36
Quæſtio. 348,529
Quæſtio criminalis, ut intra certum tempus terminetur. 530
Quæſtor. 53,388
Quæſtor ſacri palatii. 572
Quarta Falcidia. 479. *ejus detractio.* ibid.
Quiritium jus. 488

R.

Rapina. 30,330,528
Raptores. 663
Raptus. 524
Ratiocinia. 419
Receptatio. 335
Reconventio, ſeu mutua petitio. 614
Rector Provinciæ. 389
Recuperator. 5
Recuſatio. 619
Redempti ab hoſtibus. 357,519
Redhibitio. 158
Reditus. 230
Regula Catoniana. 238
Regulæ juris. 368,672
Regulares. 633. *eorum ſtatus.* 635
Relatio. 352,503,619
Relegatio. 351
Religioſa. 109,425
Reliquiæ & veneratio Sanctorum. 640
Remiſſio. 669
Renunciatio. 595
Reparatio. 504
Replicatio. 36
Repromiſſio. 34,60
Repudium. 181,450. *Vide* Divortium.
Res judicata. 275,304,591,619. *ejus executio.* 501. *uſuræ.* 502
Res auctoritate judicis poſſidenda, vendenda. 278
Res ubi vindicari debeat, 419
Res judicata quibus non noceat. 502
Res inter alios acta, aliis non nocet. 503
Res militaris. 579
Rei communio ſine ſocietate. 29
Rei communis alienatio. 438
Rei venditæ alienatio. 437 *periculum & commodum.* 145
Rei venditæ periculum & commodum. 437
Rei vindicatio, Vide Vindicatio.
Rem ratam haberi, quid. 325
Res corporales. 12, 49. *incorporales,* ibid. *divinæ.* 48. *humanæ.* ibid.
Res in patrimonio noſtro extra patrimonium noſtrum, communes, publicæ, univerſitatis, nullius, ſingulorum. ibid. & ſeq.
Res quibus ad eundem eatur judicem. 107
Res dubiæ. 237 *Eccleſiæ.* 372. *creditæ.* 426. *quæ venire non poſſunt, & quæ vendere, vel emere vetantur.* 435. *quæ non exportantur.* 436
Res minorum à tutore, vel curatore non alienandæ, vel obligandæ, ſine decreto prætoris. 466. *niſi ſit caſus, quo decretum non requiritur, vel is qui bona fide rem minoris accepit, ſtatuto tempore præſcripſerit, vel dominus cujus in minore ætate conſtituti res ſine decreto alienata fuit, poſtea major factus, eam alienationem ratam habuerit.* ibid.

Res Eccleſiæ non ſpirituales, ſed temporales. 624
Rerum diviſio. 11. *ipſarum acquirendarum dominium.* ibid.
Rerum ad civitatem pertinentium adminiſtratio. 558. *venditio. debitores.* ibid.
Reſciſſio ſententiæ à qua appellatum eſt. 355
Reſcriptum. 3,45,395,518
Reſidua. 345
Reſponſa prudentum. 3
Res publica. 398. *Vide* Fiſcus.
Reipublicæ curatores. 580
Reipublicæ actum gerens. 559
Reipublicæ debitores, eorumque ſolutio & liberatio. ibid.
in Reipublicæ debitoribus conveniendis ordo quis ſervandus. ibid.
Reſtitutio in integrum. 73,612
Reſtitutio militis, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt. 405. *uxorum militum.* ibid.
Reſtitutio propter vim & metum. 612. *propter alienationem judicii mutandi cauſa factam.* ibid.
Reſtitutionis cauſæ, *vis, ſeu metus.* 74, 399. *dolus.* ibid. *minoribus.* 75,399. *capitis diminutio.* 77. *abſentia. vincula. ſervitus, &c.* ibid. *alienatio judicii mutandi cauſa facta.* 78, 406. *cauſæ quæ non egeant reſtitutione.* 403. *in quibus cauſis reſtitutio in integrum denegetur.* 404.
Perſonæ:
minor filiusfam. 399. *fidejuſſor minorum. tutor, vel curator minoris.* ibid. *ſocius vel conſors.* 400.
Pacta:
condemnatio ipſius minoris. venditio. ibid. *donatio.* 401. *manumiſſio. tranſactio. ſolutio. dotis datio, vel promiſſio,* ibid. *delictum.* 402. *uſucapio. contractus fiſcalis. mutuum minori datum. acquiſitio hereditatis.* ibid.
Reſtitutionis pendente judicio an liceat aliquid innovare. 405
Reſtitutionis tempus. 406. *minori reſtitutionem petenti quæ reputari poſſint.* 405. *an procurator in hoc judicio admittatur.* ibid. *majores in quibus cauſis reſtituantur.* 406
Reſtituere qui poſſint, & qui non. ibid.
Reſtitutoria. 36
Revocatio eorum quæ in fraudem creditorum alienata ſunt. 507
Reus. 25. *unde dictus.* ibid.
Reus abſens requirendus. 347
Reus poſtulatus. 548
Reus ſi mortuus. 523
Rei requirendi. 529
Reorum exhibitio & tranſmiſſio. 522. *cuſtodia.* ibid. *occultatio.* 559
Ripa. 288
Ripa munienda. 289
Rivus. 295
Romæ frumentarius canon. 556
Ruina. 332
Ruſticani, ſive agricolæ ad nihil compellendi, præter jugationem & capitationem. 562

S.

SAccularius. 334
Sacerdotes qui illicita ſacra faciunt. 526
Sacramentum. 600
Sacrificiorum loca. 381
Sacrilegium. 345,527
Sacriſta. 605. *ejus officium.* ibid.
Sadducæi. 379
Sagittarii. 663
Salarium. 543
Salgama. 580
Satiſdatio. 407
Salvianum. 509
Samarita. 378
Saracenus. 660
Satiſdatio. 34,60. *ejus diviſio.* 61
Scenici. 560
Schiſmatici & ordinati ab eis. 661
Scholæ palatinæ: 557
Scopeliſmus. 334
Scriba. 380,550
Scriniarius. 582

Scriptura in contractibus & instrumentis quando neceſſaria, quando non. 431
Scrutinium in ordine. 598
Sedes excelſa, id eſt, præfecti prætorio. 582
Seditio & tumultus. 527
Senatores. 50. & ſeq. *eorum diviſiones.* 51
Senatores, vel viri clariſſimi in urbe ubi conveniendi. 420
Senatorum ordines. 51
Senatus. 50. & ſeq.
Senatuſconſultum. 3, 44, 383
SC. Claudianum. 488. *Libonianum.* 343. *Macedonianum.* 128, 433. *Orficianum.* 20, 481. *Silanianum, & Claudianum, de teſtamentis quorundam non aperiendis.* 221. *Tertullianum.* 20, 481. *Trebellianum.* 241. *Turpillianum.* 346, 530. *Vellejanum.* 132, 433
Sententia. 619. *definitiva.* 275. *Præfectorum prætorio.* 496. *ex libello, ſeu ſcripto recitanda à judice.* ibid.
Sententia & interlocutoria omnium judicum. ibid.
Sententia de certa quantitate. ibid. *pro eo quod intereſt.* 498. *ſi à non competente judice judicatum eſſe dicatur.* 499.
Sententia ſemel lata retractari, ſeu reſcindi nequit. 501. *ſi plures una ſententia condemnati, quid.* 502. *reſciſſio ſententiæ à qua appellatum eſt.* 355
Sententiæ adverſus fiſcum. 533
Separatio. 280
Separatio bonorum. 506
Sepeliendi jus. 109
Sepulchrum. 110. *ejus violatio.* 334, 526
Sepultura. 632
Sequeſtratio. 427
Sequeſtratio poſſeſſionum & fructuum. 617
Serpentum circumlatio. 334
Servitus. 46, 90, 97
Servitus ſi vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. 98
Servitus & aqua. 423
Servitus perſonalis. 13. *prædiorum.* 12. *prædiorum urbanorum.* 97. *ruſticorum.* ibid.
Servitus legata. 231
Servitutes quemadmodum amittantur. 99
Servus. 4, 47, 203, 561, 602
Servus ſi exportandus veneat. 145. *ſi extero ſe emi mandaverit.* 434
Servus corruptus. 467. *communis manumiſſus.* 483. *pignore dato manumiſſus.* ibid.
Servus reipublicæ manumiſſus. ibid. *Vide* Libertus, Manumiſſus.
Servi factum. 329
Servi corrupti actio. 108. *fugitivi.* ibid.
de Servo manumiſſo. 264
Servitutum genera. 12
Servi expoſiti. 519
Servi & liberti. 467
Servorum miniſterium. 425. *emendatio.* 525
Signum. 398
Signum Redemptoris noſtri, id eſt, crux, ne humi pingatur, ſculpatur. 379
Signa nemini licet ſine judicis auctoritate imponere rebus alienis. 398
Silentiarius. 574
Simonia. 658
Simulatio. 431
Sitoniæ munus. 549
Societas. 28, 140
Solutio. 317, 631
Solutio, ſeu liberatio. 517
Somniorum interpretes. 526
Sortilegium. 665
Spectacula. 560
Spolium. 616
Sponſa duorum. 644
Sponſalia. 176, 441, 643
Sportulæ. 410
Stabularius. 80
Stagnum. 288
Stativa. 382
Statua, vel imago. 336, 386
ad Statuas confugiens. 386

Statu liber. 265
Status hominum. 9, 45
Stellionatus. 336, 528
Stipulatio. 25, 382. *certa. incerta. rei dandæ. facti. pura. in diem. conditionalis. unius, vel duorum.* ibid. & 517
Stipulatio prætoria. 322. *judicatum ſolvi.* 324. *de rato.* 325. *inutilis.* 517
Stipulationis modi varii. 313. & ſeq.
Stipulationis inutilis exceptio. 516
Stratores. 576
Stuprum. 663
Suarius. 556
Subditorum exceſſus. 668
Subreptio. 385
Subſcriptio. 45, 502
Subſtitutio. 16. *vulgaris. pupillaris.* ibid. & 207. *quaſi pupillaris, ſeu Iuſtinianea, & exemplaris.* ibid. *conditionalis.* 473. *directa & pura.* ibid.
Suffragium. 427
Suggrundæ. 259
Sumptus. 411. *funerum.* 109
Suppellex legata. 235
Superexactio. 538
Superficiarius. 292
Superficies. ibid.
Superindictum. 538
ne Supplicetur lite pendente. 385. *ne poſt provocationem, aut definitivam ſententiam.* ibid.
ſi Supplicetur contra jus, vel utilitatem publicam. ibid.
Suſceptores. 550
Suſceptores vini. 556
Syndicus. 612

T.

Tabularius. 550
Templum. 381
Temporis excuſatio. 64
Terminus motus. 336
Teſtamentum. 44, 631. *inofficioſum.* 17, 84, 421
Teſtamentum ordinandum. 14. *unde dictum.* ibid.
Teſtamentum militare. 15. *militis.* 218, 472. *militis & militare differunt.* 15. *injuſtum, ruptum, irritum.* 204
Teſtamenti ordinandi modus. 472. *aperiendi, inſpiciendi, deſcribendi poteſtas.* 474
Teſtamenti tabulæ ſi extabunt. 244
Teſtamenti ſolemnitas. 15. *genera.* ibid.
Teſtamentum facere quibus non permittitur. 15
in Teſtamento deleta, inducta, vel inſcripta. 206
in Teſtamento ſibi adſcribens. 527
Teſtamenta quibus modis infirmentur. 17
Teſtamenta qui poſſunt facere, & quemadmodum ea fiant. 202
Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, deſcribantur. 220
Teſtamentorum expoſitio. 15
Teſtandi forma. 472. *ſi quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.* 223
Teſtator. 472
Teſtis. 175, 431, 618
Theſaurus. 536
Theſaurorum præpoſiti. 551
Tignum. 328
Titulus, tabula prædio affixa, quæ nomen, vel effigiem, vel inſignia domini continet. 397
Titulos ſi quis alicujus viri potentis prædio affigat, ne adverſarius illud prædium petere audeat. 397
Titulos ut nemo privatus prædiis ſuis, vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat. 387
Torneamenta. 692
Tractoriæ. 582
Tranſactio. 67, 394, 611
Tranſverſales. 20
Tranſverſales in linea æquali. 21. *in linea inæquali.* ibid.
Treuga & pax. 610
Tribunus. 390
Tribunus ſcholarum. 573
Tributa. 536
Tributoria. 126
Trinitas. 371, 588
Triplicatio. 36

Triticum legatum. 232
Tumultus. 527
Turba. 332
Tutela. 8,187. *quibus modis diſſolvatur.* 10
Tutela teſtamentaria. 8,188,454. *legitima.* 189,454. *dativa.* ibid. *confirmativa.* ibid. *adgnatorum legitima.* 9. *patronorum legitima.* ibid. *fiduciaria.* ibid.
Tutelæ adminiſtratio. 20, 170. *periculum.* ibid. *mulier quando tutelæ officio fungi poteſt.* 455
Tutelæ contrarium judicium. 462. *auctoritas.* ibid. *diviſio.* 460. *excuſatio ob numerum liberorum.* 464. *ob morbum.* ibid. *ob ætatem.* 465. *ob onus tutelæ vel curæ.* ibid. *res eorum qui ſub tutela vel cura ſunt.* 199
Tutor ſuſpectus. 11
Tutor vel curator ſuſpectus. 194. *eorum excuſatio.* ibid.
Tutor & curator furioſi. 199. *mente capti. prodigi. fatui. muti. ſurdi, & perpetuo morbo laborantis, &c.* ibid. *minoris.* 399
Tutor, ut cauſæ poſt pubertatem adſit. 459. *vel prætor, vel præſes decernat ubi pupillus educari, ſeu morari debeat. ut alimenta pupillo præſtentur.* ibid.
Tutor, vel curator ſi non geſſerit. 461. *ſi reipublicæ cauſa aberit.* 463. *veteranorum excuſatio.* 464
Tutor Attilianus, & qui dabatur ex lege Iulia & Titia. 10. *ex facto tutoris, vel curatoris quando minores agere, vel conveniri poſſint; omnes an unus agant, vel conveniantur.* ibid.
Tutorem habenti utrum tutor, vel curator dari debeat. 455
Tutore falſo auctore quod geſtum. 197
Tutores, vel curatores illuſtrium. 454
Tutores, vel curatores quando eſſe deſinant. 463
Tutorum, vel curatorum auctoritas. 10. *adminiſtratio.* 456. *periculum.* ibid.
Tutorum, vel curatorum adminiſtrationi contraria. 457. *vectigalium conductorum. omiſſio ſatiſdationis rem pupilli ſalvam fore. ſuſpicio.* ibid. *lis, quam tutor, vel curator habet cum minore.* 458. *ſi quis nec tutor ſit, nec curator.* ibid. *ſi contra ultimam matris voluntatem tutor pupillo datus ſit.* 459
Tutorum & curatorum excuſatio, & tempus illius. 463. *qui petant tutores vel curatores.* 190. *actio per unum pluresve tutores movenda, ſubeunda.* 192. *Vide* Actio. *qui petant tutores, vel curatores.* 454. *ubi petantur.* ibid. *qui dari tutores, vel curatores poſſunt, & qui non.* 455
Tutorum ſatiſdatio. 11. *excuſatio.* ibid.
Tutorum & curatorum auctoritas & conſenſus. 193. *ex facto tutorum, vel curatorum actio.* ibid. *fidejuſſores, nominatores & heredes tutorum & curatorum.* 197
Typo. 580

V.

Vacatio munerum. 363
Vectigalia. 261
Vectigalia & commiſſa. 439
Vectigalia nova ne inſtituantur. ibid.
Vectigalium conductio. 548
Vela. 398
Venatio. 560
Venditio. 145. *quando reſcindatur.* ibid.
Venter in poſſeſſionem mittendus, & ejus curator. 248. *ſi ventris nomine, muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur.* 185. *ſi mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicetur.* 186
de *Ventre inſpiciendo, & partu cuſtodiendo.* 185
Verborum obligatio. 312. *ſignificatio.* 368,476,672
Veſtimentum. 236
Veſtis, an veſtimentum legetur. ibid.
Veſtis militaris. 580
Veſtes holoberæ & auratæ. 554
Veteranus. 358,581
Veterani excuſatio. 464
Via publica. 287

Vi-

Vicanus ex contractu, vel delicto communicati non tenetur. 563
Vicarius. 389. *ejus officium.* 606
Vicus. 562
Vidua. 417
Vindicatio. 88
Vindicatio domini rei corporalis. ſervitutis. poſſeſsionis. ibid. & ſeq. *rei.* 423.
Vindicatio quando licita. 421
Vindicta. 5
Vinum legatum. 232
Vis. 399
Vis, & vis armata. 289
Viſitatores, ſeu periodeutæ. 375
Viventis ſtatus. 488
Vnctio ſacra. 599
Vnguentum. 236
Vniverſitas. 71
Vocatio in jus, ſeu citatio. 59, 394
Vocatus in jus ſi non ierit, ſive quis eum vocaverit quem ex edicto non debuerit. 59
Vocati in jus ut eant, aut ſatis, vel cautum dent. 60. *ne quis in jus vocatum vi eximat.* ibid. *in jus vocatus ſi caveat judicio ſiſti, non poteſt in jus duci.* ibid.
Votum, & voti redemptio. 634
Votorum oblatio. 581
Vſucapio. 13, 270. *proprie dicta, longi temporis præſcriptio, ſeu poſſeſſio, ut procedat quæ in ſumma requirantur.* ibid.
Vſucapio pro emptore. 489. *pro tranſactione. pro donato. pro dote. pro herede.* ibid.
Vſucapionum tituli: ſolutio. emptio. 272 *hereditas, vel bonorum poſſeſſio.* 233 *donatio.* 274. *pro derelicto. legatum. dos. pro ſuo.* ibid.
Vſucapionum communia. 489
Vſufructuarius quemadmodum caveat. 96
Vſura. 161, 434, 664
Vſuræ pupillares. 462. *fiſcales.* 533
Vſuræ & fructus legatorum, ſeu fideicommiſſorum. 478
Vſus. 230
Vſus, & habitatio. 96
Vſusfructus. 13, 90, 230, 423
Vſusfructus legati dies quando cedat. 93
Vſusfructus, vel uſus quibus modis amittitur. ibid.
Vſusfructus earum rerum quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur. 94
Vſusfructus ſi petatur, vel negetur ad alium pertinere. 95
Vxor ne conveniatur pro marito, vel è contra. 428

X

Xenodochi. 375

FINIS.

2512248 D

B.N.C.F.
B. 17.7.48